

תפלה לימות השנה כמנהג ק"ק אשכנזים

נוסח סדורי אשכנז המקוריים
ללא שיבושי הצינורה המשכילים והמדקדקים המאוחרים

קהילת פרנקפורט דמיין היתה במאות השנים האחרונות הקהילה החשובה ביותר באיזור 'מנהג אשכנז' הישן. בלומר בדרום-מערב גרמניה. קהילה זו שמרה עד השואה על מנהגי הראשונים האשכנזים בהיקף שאין לו אח וריע בשום קהילה אחרת בכל אירופה! רוב מנהגי התפלות בסדור זה מק"ק פראנקפורט על המאין ושאר קהלות אשכנז החולכות אחריה: ובו נכללו תפלות של ימי חול, שבת קודש, ראש חודש, ושלוש רגלים וימים נוראים: ועם שאר תפלות הצריכות: לאותן הימים מתחלתן ועד סופן: הן להקהל הן לחזרת הש"ץ הכל על סדרו ומקומו הראוי לו: ועם שאר תפלות אשר לפנים בסידורים לא נמצאו: מנהגים המיוחדים לאשכנזים מבוארים למי שאינו בקי בהם: ובנייר ודיו אותיות על צד הופי כאשר עיני הרואים תחזינה מישרים:

להזכרת

ק"ק באד הומבורג פ' ד' ה'.
1335 - 1942

In Memory Of The Bad Somburg Kehilloh

בשנת: פ'י-ג'רול אַתָּה וְעַלֶּיךָ נִפְלְאוֹת אֶתָּה אֱלֹהִים לְבָרְכֶךָ:

מסודר ומוגה על ידי הרב שלמה הירץ בן ר' משה וויזענטאל:
by Rabbi Rallis Hermann Wiesenthal

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ד' אֱלֹהֵינוּ שְׁלֹא נַחֲטָא וְלֹא נִבּוֹשׁ וְלֹא נִכָּלֵם מֵאֲבוֹתֵינוּ! (גמ' ברכות טז):

מְנַהֵג אֲבוֹתֵינוּ תוֹרָה הִיא! (גמ' מנחות 97 ע3)

Version 1.25.5

THIS SIDUR CONTAINS CONTENT BY BOTH MACHON MORESHES ASHKENAZ AND K'HAL ADAS YESHURUN JERUSALEM WHO HAVE GIVEN THEIR COMPLETE PERMISSION FOR USE IN THIS SIDUR WITHOUT CONFLICT TO THE CC-BY-SA LICENSE.

TEFILOH SEFAS YISROEL © 2016 AND SHARED WITH A CC-BY-SA (CREATIVE COMMONS BY ATTRIBUTION SHARE ALIKE) 3.0 UNPORTED LICENSE

[HTTP://CREATIVECOMMONS.ORG/LICENSES/BY-SA/3.0](http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0)

סידור זה מוקדש

”הוא היה אומר ◊ עשה רצונו כרצונך ◊ כדי שיעשה רצונך כרצונו:
בטל רצונך מפני רצונו ◊ כדי שייבטל רצון אחרים מפני רצונך:”
מסכת אבות פרק ב', משנה ד'

לזכר ולעילוי נשמות

אמי מורתי

מרת רות יהודית בת אברהם שיפער ע"ה

Marga Schiffer

נולדת בוואידען כ"ט מנחם אב תר"פ
נפטרת בשיקגו כ"ח שבט תשמ"ה

אדוני אבי מורי

ר' משה בן ר' שלמה וויזענטאל ז"ל

Günter Wiesenthal

נולד בפפד"מ ט' תמוז תרפ"ה
נפטר בשיקגו ט"ז שבט תשנ"ד

זקנתי

מרת עטרה בת ר' אליהו עמרדיך ע"ה

Serta Emmerich

נולדת בבאר הומבורג כ"ד סיון תרנ"ב
נפטרת בעדמענטען י"א מנחם אב תשמ"ה

זקני

ר' שלמה בן ר' משה וויזענטאל ז"ל

Sally [Rallis] Wiesenthal

נולד בבאר הומבורג כ"ט תמוז תרמ"א
נפטר בסאנטיאגו ט"ז כסלו תש"ד

לכבוד משפחתי היקרה

אשתי

מרת רבקה זינה בת אברהם רבינסון שתחי'

Rebbetzin Rebecca Ann Robinson

בני

הב' משה אליהו בן הרב שלמה הירץ וויזענטאל נ"י

Johnathan Caleb Wiesenthal

הב' יעקב יום בער בן הרב שלמה הירץ וויזענטאל נ"י

Jesse Nathaniel Wiesenthal

הב' אברהם יואל זיים בן הרב שלמה הירץ וויזענטאל נ"י

Benjamin Ethan Wiesenthal

הב' יצחק יהודה אהרן בן הרב שלמה הירץ וויזענטאל נ"י

David Samuel Wiesenthal

”בער הייתי גם-קנתי וקאר-ראיתי צדיק בעלם וזרעו מבקש-קיום:”

תהלים ל"ז, כ"ה

כָּל הַמְזוּבָּה אֶת תְּרָבִים. אִין חֲמָא כָּא עַל יְדוּ. כְּדֵי שְׁלֵא יְהֵא הוּא בְּגִיחָנָם וְתִלְמִידֵי בְּגֵן עֲדָן.
שְׁנַאמָר: (תְּכֵלֵם טו:ז) "כִּי | לְאֶתְעֻב נְפִשֵׁי לְשִׁאוּל לְאֶתְתָּן חֲסִידֵי הַסִּידוֹר לְרֵאוֹת שְׁחַת:" (גמ' יומא פז.)

הסידור מלקט ממקורות שונים:

מאנשים ישרים יקרים ומיוחדים

אבי מורי ר' משה בן ר' שלמה וויזענטאל ז"ל

* רבי ומורי דיין משה טורטסקי זצ"ל

מורינו הרב בנימין שלמה המבורגר שליט"א (מכון מורשת אשכנז)

The Machon Moreshes Ashkenaz Website: www.moreshesashkenaz.org

הרב מיכאל פרידמן עמו"ש (חזן ק"ק עדת ישורון ירושלים)

The K'hal Adas Yeshurun Jerusalem Website: www.KAYJ.net

הרב שלמה אליעזר הופמייסטער ג"י (רב הקהילה דק"ק וויען)

נוסח ממחזורים וסדורים אשכנזים המקוריים מדויקים ומובהקים

מחזור לראש השנה ויום הכיפורים (מק"ק הומבורג אן דער הא) 1720

מחזור לשלש רגלים (מק"ק הומבורג אן דער הא) 1722

'מחזור מכל השנה' (מק"ק פרנקפורט דמיין) 1722

סידור 'עבודת ישראל' (זליגמן בער) 1868

סידור 'שפה ברורה' (רדלייים) 1884

סידור 'שפת אמת' "Gebete den Israeliten" (רדלייים) 1909

'מנהגי ישורון' לקוט מנהגים של ק"ק קהל עדת ישורון נוא יארק 1988

תורה גביאים כתובים על פי הנוסח והמסורה של כתר ארם צובה (מרדכי ברויאר) 1989

'מחזור רמח"ל' (רבי משה חיים לוצאטו) 1995

סידור 'אזור אליהו' (רוד כהן) 2004

סידור 'תפילה כמנהג ק"ק אשכנזים' (מכון מורשת אשכנז) 2010

'דברי קהלת המסודר' מנהגי תפלות ק"ק פפד"מ (אברהם שלמה בן אריה ליב סולומון) 2013

* TURETSKY, RABBI/DAYAN MORRIS (MOSHE) (22 January 1922-13 September 1993) Having attended grammar school in his native Manchester, he graduated in Oriental Studies at the University of Manchester, received a PhD at the University of Leeds, and in 1949 obtained סמיכה at the Manchester Yeshiva. (He also received סמיכה from הרב נחמן שלמה גרינשפן זצ"ל and 'מנחת יצחק' (1902-1989) author of the 'מנחת יצחק' and זצ"ל סמיכות (1878-1961). He was (1952-1959) Rabbi of Sunderland Hebrew Congregation in Sunderland and (1959-1970) Rabbi at the Central Vilna Synagogue in Leeds, where he served on the בית דין זין. From (1970-1984) he was Rabbi at the Western Synagogue, and then, until 1991, of the New West End Synagogue. A distinguished Talmudic scholar, he contributed to the London's Jewish Chronicle newspaper, and was involved in updating the Singer's Prayer Book for the centenary of its first edition. He combined his ministry of the Synagogue with teaching at Jews College, where he took the course for Rabbinical Ordination. His pupils, myself included, adored him and held both him and his scholarship in the very highest respect.

שרשי מנהגי אשכנז

"דעו לכם אחי, שנוסח אשכנז נתייסד כל אות ואות על פי רזין עלאין והתפללו בזה הנוסח רבינו שמעון הגדול ורבינו משולם ורבינו גרשון ורש"י וכל בניו בעלי התוספות ותלמידיהם ורבינו אלעזר הרוקח ורבינו שמואל הנביא ובנו ר' יהודה החסיד, אשר כל אחד בפני עצמו היה יודע אותיות שנבראו בהם שמים וארץ ולברוא עולמות ולשנות כל הטבעיים והיה להם עליות כמו לר"ע וחבריו. ומי הוא אשר מלאו לבו לשנות דבר קטן מנוסח זה אשר הוא מלא אורי?" (ר' יצחק אייזיק מקומרנא)

We the descendants of Ashkenaz (German Jewry), have merited to be the guardians of the ancient Torah tradition. We do not have permission to abandon this for the convenience of 'being like everybody else' (there is important material on this in the book 'Gedolei HaDoros Al Mishmar Minhag Ashkenaz'). I will suffice here with one of the famous citations of The Rosh (Rabbeinu Osher) who declined to accept the tradition of the Jews of Spain, where he resided with his family and students:

"I hold firmly to our tradition and the legacy of our forefathers, may their memory be for a blessing, the sages of Ashkenaz, to whom the Torah was an inheritance from their ancestors from the days of the destruction of the Temple, and also the tradition of our ancestors and Rabbis the sages of France, more so than the tradition of those of this land [Spain]." (Responsa of The Rosh 20:20)

Also in later generations, our Rabbis were insistent on continuing the tradition of Ashkenaz (Germany), despite their position of then being (numerically) a minority among the greater mass of European Jewry as a whole, as the Chasam Sofer testified:

"My holy teachers and Rabbis and colleagues and holy ancestors, of blessed memory, as well as those who still live with us...blessings to HaShem Yisborach, their hands were great and powerful and they are great and fine.....most of their customs are according to R. Amram Gaon...and R. Yoel, and R. Ephraim in Bonn, and the masters of the Tosefos, and Rashi, and Maharam MiRothenburg, and the Rosh and the Tur, and what shall I continue on about this..... their customs are different to a large degree from the conclusions of the Ramo, because his words were stated according to the tradition of Poland, and they (the Ashkenazim/Germans) did not change their pre-existing customs due to this." (new responsa of Chasam Sofer 10)

Almost every Sage in Ashkenaz expressed and conducted themselves in a similar manner, and we do not deviate from their Halachic rulings and customs; rather we are happy to watch over this authentic tradition, and regard this for ourselves as a great privilege.

אנחנו, בני אשכנז, זכינו להיות משמרי מסורת התורה הקדומה. אין לנו רשות ליטוש זאת בגלל הנוחות של 'להיות כמו כולם' (יש על מידע חשוב בחיבור 'גדולי הדורות על משמר מנהגי אשכנז'). אסתפק פה באחד הציטוטים המפורסמים של רבינו הרא"ש שמיאן לקבל את מסורת ארץ ספרד בה חי עם משפחתו ותלמידיו.

אני מחזיק את המסורת שלנו וקבלת אבותינו ז"ל חכמי אשכנז, שהיתה התורה ירושה להם מאבותיהם מימות החרבן, וכן קבלת אבותינו רבותינו בצרפת, יותר מקבלת בני הארץ הזאת. שו"ת הרא"ש, כלל כ', ס"י כ'.

גם בדורות האחרונים הקפידו רבותינו להמשיך את מסורת אשכנז, גם מתוך עמדת מיעוט מול בני שאר ארצות, כפי שהעיד החתם סופר מורי ורבותי וחברי ואבותי הקדושים נוהי נפש, ואשר המה חיים עווננו... תהילה לד' יתברך ידם רב להם, וגדולים וטובים הם... רוב מנהגם על פי רב עמרם גאון... ורבי יואל, ורבי אפרים בבונא, ובעלי התוספות, ורש"י, ומהר"ם מרוטנבורג, והרא"ש והטור, ומה אאריך בזה... מנהגיהם משונים הרבה מהסכמת רמ"א, כי דברנו נאמר על מנהג פולניא, והם לא שינו מנהגם הקדום בשביל זה. שו"ת הת"ס החדשות ס"י י'.

ברוח דברים אלה התבטאו ונהגו כמעט כל רבותינו שבאשכנז, ואנו לא סוטים מפסקיהם והנהגותיהם, אלא שמחים לשמור על המסורת האותנטית הזו, ורואים זאת לעצמנו כזכות גדולה.

מאת מוריגו הרב
בנימין שלמה המבורגר שליט"א

"אמר רב יהודה אמר רב: כל המונע הלכה מפני תלמיד, פאילו גוזלו מנהלת אבותיו.
שנאמר (דברים לג:ד) 'תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב':
מורשה היא לכל ישראל, מששת ימי בראשית:" (סנהדרין צא:)

תוכן הענינים

השכמת הביקור

3	ברכות השחר.....
9	ברכות התורה וסדר הקרבנות.....

ימי חול

14	סדר עטיפת הטלית.....
15	סדר הנחת תפליין.....
16	פסוקי דזמרה.....
31	קריאת שמע וברכותיה.....
38	שחרית עמידה לחול.....
48	סדר נפילת אפים.....
54	הוצאת ספר תורה וברכותיה.....
65	שיר של יום.....
71	אשרי.....
72	מנחה עמידה לחול.....
79	סדר נפילת אפים.....
82	שיר המעלות.....
83	קריאת שמע וברכותיה.....
88	ערבית עמידה לחול.....
94	ספירת העמר.....
96	קריאת שמע על המטה.....

שבת

99	ערובין.....
100	הדלקת נרות לשבת וליום טוב.....
100	קבלת שבת.....
108	קריאת שמע וברכותיה לשבת וליום טוב.....
112	ערבית עמידה לשבת.....
117	במה מדליקין.....
119	סדר קידוש בבית הכנסת.....
126	סדר קידוש לליל שבת ויום טוב.....
129	פסוקי דזמרה לשבת וליום טוב.....
146	נשמת כל חי.....
148	קריאת שמע וברכותיה לשבת וליום טוב.....
156	שחרית עמידה לשבת.....
162	הוצאת ספר תורה.....

תוכן הענינים

174	יקום פרקן
178	הכנסת ספר תורה
180	מוסף עמידה לשבת
189	שיר היחוד
191	שיר הכבוד
195	סדר קידוש של בוקר לשבת ויום טוב
196	אשרי ובא לציון
199	הוצאת ספר תורה וברכותיה
203	מנחה עמידה לשבת ולשבת חול המועד
208	ברכי נפשי
211	פרקי אבות
228	לדוד ברוך למנצח בגגנות
230	קריאת שמע וברכותיה
235	ערבית עמידה למוצאי שבת
245	הבדלה בבית הכנסת
247	ברכת הלבנה
249	סדר הבדלה בבית

מועדים

254	סדר הלל
260	מוסף לראש חודש ושבת ראש חודש
266	תפלות לשלוש רגלים
269	נשילת לולב
270	סדר מתנת יד
271	מוסף עמידה לשלוש רגלים וחול המועד
277	סדר נשיאת כפים
280	סדר הושענות
283	סדר הושענות להושענת רבא
289	סדר הזכרת נשמות בשווארץ שבת
302	תפלות ראש השנה
304	סדר תשליך
305	סדר תקיעת שופר
308	תפלת מוסף לראש השנה
314	אבינו מלכנו
316	סדר הכפרה ומלכות לערב יום כפור
317	תפלת כל צדרי
318	תפלת יום כפור לערבית ליוצר ולמנחה
324	הזכרת נשמות ביום הכפורים

תוכן הענינים

325	תפלת מוסף ליום כפור.....
331	תפלת נעילה ליום כפור.....
335	י"גמדות.....
336	סדר חנוכה.....
338	סדר פורים.....

ברכות

340	הביננו.....
340	ברכת המזון הקצרה.....
341	סדר ברכת המזון.....
346	סדר ברכה מעין שלש.....
347	סדר ברכות.....

מעגל החיים

349	סדר ברית מילה.....
353	סדר חול קרייש.....
354	סדר פדיון הבן.....
355	סדר תפלת הדרך.....
356	סדר ברכת אירוסין ונישואין.....
357	סדר שבע ברכות.....

עניני שמחות

359	סדר לוייה.....
366	תפילה בבית האגל.....
368	ברכת המזון בבית אגל.....
369	קדיש דרבנן.....
370	קדיש יתום באותיות אנגלית.....

קריאת התורה

371	סדר הפרשיות למנחה בשבת ולשני וחמישי.....
399	סדר הקריאה לראש חודש.....
399	סדר הקריאה לתענית ציבור.....
400	הפטרה לתענית ציבור.....
400	סדר הקריאה לחנוכה.....
403	סדר הקריאה לפורים.....
403	סדר הקריאה לחול המועד פסח.....
406	סדר הקריאה לתשעה באב.....
406	הפטרה לתשעה באב.....
408	סדר הקריאה לחול המועד סכות.....

Table Of Contents

A Tribute To The Bad (Pronounced Bahd) Homburg Kehilloh

A Brief History Of The City Of Bad Homburg And It's Jewish Residents	II
Bad Homburg Historical Time Line 1335-1942 / 2012 -	XII
Memorial For Bad Homburg Rabbonim And Chazzonim	XVIII
The Commemoration Plaque for Bad Homburg's Jewish Soldiers Slain In World War I	XIX
A Memorial to Bad Homburg Jews Deported From The City In 1942-1943	XX
A Tribute To Jews Who Originated From Bad Homburg Who Died In Churban Europe	XXI
The Bad Homburg Minhag	XXII

The Torah Legacy From The Land Of Israel to Ashkenazic Lands

1. The Migration of Torah Tradition from the Land of Israel to Ashkenazic Lands	X
2. Types Of Customs	XV
3. The Boundaries Of Minhag Ashkenaz	XX
4. The Significance Of Minhag Ashkenaz	XXI
5. Polish Customs In The Ramo's Writings	XXIV
6. Guardians Of Minhag Ashkenaz	XXV
7. The Community Of Frankfurt - Stronghold Of Minhag Ashkenaz	XXVII
8. Siddurim (Prayer Book Texts)	XXX

Jüdisch - Deutsch

German-Jewish Words And Phrases	XXXIV
Vom Geistlichen Stand - Spiritual Terms	XL

Piyutim

The Recitation Of Piyutim	XLI
Piyut Curiosities by Rabbi Yirmiyahu Kaganoff	XLIV

Various Ashkenazic Customs

כף הכינוי	L
קויף מערובית	L
חטף פתח תחת הרג"ש	LI
Payos/Beard	LI

Table Of Contents

Swaying During Tefilloh	LII
Ashkenazic Tradition	LII
Nitel Nacht	LIII
The Titles Chover and Moreinu	LIV
Yekke or Jecke - The German Jew	LIV
Placement Of The Omud And The Almemor (Bimoh)	LV
Collecting Tzedokoh	LVI
תפילות ובקשות לפני התפלה	LVI
זמני מנחה וערבית	LVI
The Definition of Oren	LVI
The Spinholz Sabbath	LVII
Four Methods Of Reciting Tehillim	LVIII
The Proper Way To Wear A Tallis	LIX
A Tallis And Hat On One's Head During Tefilloh	LX
The Sharing of Sephardic And Ashkenazic Customs	LXII
Various Sefiroh Customs	
The Sixteen Customs Of Sefiroh Mourning Observance	LXIII
Minhag Ashkenaz And Recent Lag B'Omer Innovations	LXV
The Make Up Of Kaddish and Borachu By The Individual	LXVI
The Development Of Kaddish Yosom - Fundamentals And History	LI
The Contemporary Confusion about the Kaddish after Kerias HaTorah	LX
Further Comments About The Form And Function Of The Kaddish	LXI
ספר גשר החיים פרק ל - הקדיש	LXIII
The Pronunciation Of The “Cho”lom” Vowel	LXV
The Proper Recitation Of The Shem HaShem	LXIX
הטעמים בספרי תהלים, משלי, איוב	LXX
A Brief History Of German Jews In Chicago, Illinois	LXXII
MY Family Customs, Memoirs and Traditions	LXXVIII

שרשי מנהגי אשכנז

"רב מתנה אומר... 'תחת אשר לא-עבדת את-י'י אלהיך בשמחה ובמזב' ללב' (דברים כח:מז)
איזו היא עבודה ש... בשמחה ובמזב ללב? הוי אומר זה שירה!" (מסכת ערכין יא)

In addition to the halachic prohibition of changing early melodies, brought down in the Ramo Orach Chaim 619, there is a qualitative difference between the niggunim of Bnei Ashkenaz and the 'chazonus' of Eastern Europe and Chassidic song.

A. Among us the repetition of words in tefillah is strongly prohibited. In Eastern European Chazonus they are not always particular on that.

B. Our song almost always is carefully matched to be in harmony with the words of the tefillah. In other songs, very often there is no connection between the melody and the words.

Certainly it is possible to find, in places, a Chassidic song that is exemplary even according to our demanding standards. However, once such niggunim are allowed in our synagogues, there would descend upon them various others as well, including truly problematic ones, according to the tastes of individual chazonim and congregations. For the reason of 'lo ploog' (not differentiating between similar-appearing things to afford extra protection), it is very desirable to refrain from these songs, as our forefathers refrained from them.

There are, in the Ashkenazic heritage, thousands of songs, some exceedingly nice and beautiful, that haven't been put to use yet, being hidden in books of musical notation and isolated recordings. Instead of using the currently popular music, there is a moral obligation upon us to return the crown to its place and to revive our wondrous musical heritage.

מלבד האיסור ההלכתי של שינוי ניגונים קדומים, המובא להלכה ברמ"א או"ח סי' תרי"ט, יש הבדל איכותי בין הניגונים של בני אשכנז לניגונים 'חזנות' מזרח אירופית ושירה חסידית.

א. אצלנו נאסרה באופן חמור כפילת מילים בתפילה. בחזנות של מזרח אירופה לא תמיד מקפידים על כך.

ב. השירה שלנו כמעט תמיד מקפידה על התאמה למילים של התפילה. בנגינה החסידית לעתים קרובות מאוד, אין קשר בין הניגון לבין המילים

ודאי ניתן למצוא פה ושם איזשהו ניגון חסידי שהוא 'מהודר' גם לפי הדרישות האשכנזיות, אבל ברגע שתינתן דריסת רגל לניגונים אלה בבתי הכנסת שלנו, יחדרו אליהם גם ניגונים שונים ובעייתיים, לפי טעמו של כל חזן וציבור. משום 'לא פלוג' רצוי מאוד להמנע מניגונים אלה, כפי שנמנעו מהם אבותינו.

יש במורשת אשכנז אלפי ניגונים, מהם יפים ומפוארים ביותר, שלא נוצלו עדיין בהזותם טמונים בספרי תוים ובהקלטות גידחות. במקום להשתמש במוזיקה פופוליסטית, מוטלת עלנו חובה מוסרית להחזיר עטרה ליושנה ולהחיות את האוצר המוזיקלי הנפלא שלנו.

מאת מוריגו הרב
בנימין שלמה המבורגר שליט"א

The “<<” symbol denotes where the בעל תפלה/חזן begins his recitation aloud within a paragraph. (The placement of this symbol and some of the text punctuation is based upon the המסודר.)

מתפללים בהגייה האשכנזית המקובלת מני קדם.
 ובן על פי כללי הדקדוק, הוגים את החולם אָאוּ. O [g]o. חרי"ש האשכנזית הנכונה היא לשונית.
 לפני העת החדשה הברילו בני אשכנז בין חי"ת לב"ף ובין עי"ן לאל"ף והגו אות באותיות גרונות.

רבי משה חזן מכיר מודה אני לפניך ◊ מלך חי וקים ◊
 שְׁחֻזְרָתָּ בִּי נִשְׁמָתִי בְּחַמְלָה ◊ רַבָּה אַמּוּנְתְּךָ:

תפילה ^{3 2 1}

תכלים ה:ח	לפני שיכנס לבית הכנסת ישחה מעט ויאמר: וְאֲנִי בְּרַב חֶסֶדְךָ אָבּוֹא בֵּיתְךָ אֲשֶׁתְּחַוֶּה אֱלֹהֵיכֶל קְדוֹשְׁךָ בִּירְאֶתְךָ:
נכ:טו	ויכנס בנחת וביראה ויאמר: בְּבֵית אֱלֹהִים נִהְלַךְ בְּרִנָּשׁ:
זמזכר כד:כ	שיכנס לבית הכנסת יאמר: מִה־לָּבוֹ אֶהְלֹךְ יַעֲקֹב מִשְׁכַּנְתֶּיךָ יִשְׂרָאֵל:
תכלים ה:ח	וְאֲנִי בְּרַב חֶסֶדְךָ אָבּוֹא בֵּיתְךָ אֲשֶׁתְּחַוֶּה אֱלֹהֵיכֶל קְדוֹשְׁךָ בִּירְאֶתְךָ:
כ:ח	יְי אֶהְבֶּתִי מֵעוֹן בֵּיתְךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן בְּבוּדְךָ:
סט:יד	וְאֲנִי אֲשֶׁתְּחַוֶּה ◊ וְאֶכְרַע ◊ אֲבָרְכָה ◊ לְפָנֶיךָ עֲשֵׂי: וְאֲנִי תִפְלַתֶיךָ לְךָ יְי עֵת רְצוֹן אֱלֹהִים בְּרַב־חֶסֶדְךָ עֲנֵנִי בְּאַמֶּת יִשְׁעֶךָ:

1. בספר יוסיף אומץ סי' כ"ב ז"ל קריאת הח' שאנחנו האשכנזים קוראין כעין ה' נ"ל פשוט דהדין עמנו ואעידה לי ג' עדים נאמני' חדא דהמדקדקים חברו הח' למוצאי אחה"ע . . . וכמה פייטני' חברו כמה פעמלי' ה' וח' לחרוז. . . לא מצינו בשום מקום שחברו ה' וב' לחרוז א' . . . שבזה רוצה להוכיח שהח' אינה נקראת ככ"ף רפוי' האמת אתו ולא מטעמלי'. כי אדרבה הב' רפוי' אין אנו קורין כדינה. (נוהג כצאן יוסף)

The pronouns a דלת" without a דגש as a “DH” (as in “these”, “those”), and a ו"ו without a דגש as a “TH” (as in “tooth”, “worth”). It seems that the tradition of these pronunciations were lost in אשכנז, since they are not utilized either in the German or Yiddish languages. This could explain why there is also no “W” sound (that the letters ו"ו and ב"ת sound identical).

2. אמרו בגמרא (מגילה כד:): והובא באורח חיים סי' נ"ג וקכ"ה שצריך להפריש בין עיינין לאלפ"ן. (נוהג כצאן יוסף)

1. The משה (סימן תתקנח) מטה משה addresses the times one should *oren* (daven) [see pg LVI in the back of this סדור for further explanation] earlier, even by a few minutes.

They are alluded to in the פסוק: וישיכם אברהם בבקר: פסוק

ראש השנה בריאה ב, תשעה באב א

פורים ה, מנילה ה, הושענא רבה ה. יום כפור, רבה ר

באסרו חג של יום כפור משכימים לשחרית יותר משאר הימים, השכמה המכונה: אין גאטעס נאמען, היינו 'בשם השם'.

2. According to אשכנז, all ברכות are said aloud in synagogue, in order to answer אמן (שלחן), אמן usually recites ברכות before the בעל תפלה begins, so that the ציבור be attentive to the ברכות and respond properly. There is an ענין to respond with ninety one ציצית, תפילין, - אותות every day. If one is accustomed to enter synagogue with the three אמן's every day. (even if one has already said השחר (ברכות השחר).

3. The מנין (ש"ע א"ח ס' צ' סי' ט') רמ"א א, states that those areas which do not have a מנין should nevertheless recite שחרית and ערבית at the same time as the ציבור.

4. אמר אב"י מריש הואי גריסנא בביתא ומצלינא בבי כנשתא, כיון דשמעית להא דקאמר דוד, 'ד' אהבתי מעון ביתך הואי גריסנא בבי כנשתא. (גמ' מגילה כט.)

ברכות השחר^{3 2 1}

תפילת הציבור מתחילה ב'אדון עולם'. הבעל תפלה מנגן 'אדון עולם' בקול רם ובימים מצוינים⁴ בניגונים מיוחדים. (אם יש בר מינן בעיר אומרים בלחש.) אם חס ושלום ביום חול יש בר מינן לפני קבורה, אומרים אותו בלחש.

The additional hyphens and lines are from the 'מחזור מכל כשנ"מ' 1722 (פפד"מ) שלמה אבן גבריהל⁵

בְּמִצְרַיִם כָּל־יְצִיר נִבְרָא:	◇ אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מֶלֶךְ:
אֲזִי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא:	◇ לַעֲת נַעֲשֶׂה בְּחֶפְצוֹ כָּל
לְבַדּוֹ יִמְלֹךְ נִזְרָא:	◇ וְאַחֲרָי כְּכָלוֹת הַכֹּל
וְהוּא יְהִי בְּתַפְאֲרָה:	◇ וְהוּא הָיָה וְהוּא הָיָה
לְהַמְשִׁיל לֹא לְהַחֲדִירָה:	◇ וְהוּא אֶחָד וְאֵין שְׁנַי
וְלֹא הָעֵז וְהִדְמִשְׁרָה:	◇ בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תְּכָלִית
וְצוּר חֲבָלִי בְּעֵת צָרָה:	◇ וְהוּא אֵלֵי וְחֵי גּוֹאֲלֵי
מִנֵּת פּוֹסֵי בְּיוֹם אֶקְרָא:	◇ וְהוּא נֶפֶס וּמְדַנּוֹסֵי
בְּעֵת אֵישׁן וְאֶעֱרָה:	◇ בְּיָדוֹ אֶפְקִיד רוּחֵי
אֲדַנֵּי לִי וְלֹא אֵירָא:	◇ וְעַם־רוּחֵי גְרִיטֵי

(בבין המצרים הבעל תפלה אומר בניגון המיוחדת, והניגון יחיד במילים: 'אד-ני לי ולא אירא'.)

בימי הסליחות (ימי אלול ועשרת ימי תשובה) אומרים כאן סליחות.

בימי סליחות (ימי אלול ועשרת ימי תשובה) אומרים את ברכת 'על נטילת ידים' בניגון ימים נוראים.

1. There are various מנהגים in regard to where one of the בעלי בתים or the שמש leads ברכות and from a) פסוקי דזמרא from the מנהג וורמיישא, b) עמוד בעל תפלה מנהג פפד"מ, c) אלמעמער from the מנהגי הולנד והונגריה (בימה).
2. According to שמירה or בדרך תחנונים said פסוקים, (רמ"א סימן מ"ו ס' ט) מנהג אשכנז, may be said before ברכות התורה. The יהודה החסיד קבלה from מהר"ם מרוטנבורג, to recite the פסוק, (מקור: תשב"ץ ס' רמ"ח). שחרית upon leaving home before שמע ישראל
3. The מאורי אור of Metz) writes that some individuals stand for ברכות השחר. The לקט הקמח החדש (a רב in Amsterdam, formerly from Hungary), writes that the מנהג is to stand while responding אמן in synagogue to the ברכות השחר.
4. ניגונים מיוחדים - חול, שבת, ראש השנה ובימים כפור ובהושענא רבה - ניגון ימים נוראים, סבות וב(שבת) חול המועד - ניגון סכות (ניגון הנענועים בהלל), שמחת תורה - ניגון הקפות שמחת תורה, ימי חנוכה - ניגון 'מעוז צור', פורים - אחד מניגוני פורים, פסח וב(שבת) חול המועד - ניגון 'אדיר הוא', שבועות - ניגון תחילת 'אקדמות'. (מכון מכון אשכנז)
5. 'אדון עולם's authorship and origin are uncertain. It is often attributed, as least tentatively, to שלמה אבן גבריהל (1021-1058), who is known for his Hebrew poetry, but there is no solid evidence apart from the quality of this hymn and the language appears to be older. It has also been attributed to רב יוחנן בן זכאי (939-1038) and even to the Talmudic sage רב. Although its diction indicates antiquity, it did not become part of the morning liturgy until the fifteenth century.
6. איתא בספר 'מטה משה' (תלמידו של מהרש"ל) ס' ל"א, בשם ר"י החסיד, שרב שרירא גאון ורבי האי בנו אומרו, כל המכוין בעת התפלת 'אדון עולם' שהוא שיר נאה ומשובח מובטח לו שתפלתו נשמעת, וכ"כ השל"ה בסידורו "שער שמים". וכתב בעל סידור "שער הרחמים", שתקנו לומר אדון עולם לפני תפלת השחר, כי תפלת השחר אברהם אבינו תקנה, שהיה הראשון שקרא להקב"ה אדון: (ברכות ז:)

7 8 9 10 11 (גמ' זרכות ס:) בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ
בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ (בבין המצרים בימי חול הבעל תפלה מנמיד את קולו במילים) עַל נְטִילַת יָדַיִם:

13 (גמ' זרכות ס:) בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר יָצַר אֶת־הָאָדָם בְּחֶכְמָה ◊
הבעל תפלה מנמיד את קולו וּבָרָא בּוֹ נְקָבִים נְקָבִים ◊ חֲלוּלִים חֲלוּלִים: גְּלוּי וַיְדוּעַ
לְפָנַי כַּסָּא כְבוֹדְךָ ◊ שָׁאֵם יִפְתַּח אֶחָד מֵהֶם ◊ או יִסְתֵּם אֶחָד מֵהֶם ◊
הבעל תפלה אומר בקול ¹⁴אִי אֶפְשֶׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמֹד לְפָנֶיךָ ¹⁵: ¹⁶בְּרוּךְ אַתָּה יי רֹפֵא
הָלֵי כֹל־בֶּשֶׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

אין אומרים ברכת התורה עד לפני פרשת התמיד.

כי כן נתקנה. וכן מנהג אשכנז כמו שכתב מטה משה ס' ל"ו.

(גמ' זרכות ס:) אֱלֹהֵי ◊ נְשָׁמָה שְׁנַתָּת בִּי הבעל תפלה מנמיד את קולו מְהוֹרָה הִיא: אַתָּה בְּרַאתָה
אַתָּה יִצְרָתָה ◊ אַתָּה נִפְחָתָה בִּי ◊ וְאַתָּה מְשַׁמְרָה בְּקִרְבִּי ◊ וְאַתָּה עֲתִיד לְמַלְאָה מִמְּנִי ◊
וְלַחְזוּרָה בִּי לְעֵתִיד לָבֵא: כָּל־זִמָּן שֶׁהִנְשָׁמָה בְּקִרְבִּי ◊ מוֹדָה אָנִי לְפָנֶיךָ ◊
יי אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי ◊ הבעל תפלה אומר בקול רַבּוֹן כָּל־הַמַּעֲשִׂים ◊ אֲדוֹן כָּל־הַנְּשָׁמוֹת:
בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמְּחַזֵּר נְשָׁמוֹת לְפָנֶיךָ מֵתַיִם:

7. וכל אחד מהקהל אומר לעצמו בלחש את כל הברכות. יש הנוהגים לעמוד בכל ברכות השחר.

8. בכל הברכות והתפילות צריך שיכוין פ' המלות מה שמוציא בשפתו, ובהזכירו שם הוי' ב"ה יכוין פ' קריאתו באדנות שהוא אדון הכל וגם יכוין בכתיבתו שהוא ה' הוי' ויהי, ובהזכירו שם אלהים יכוין שהוא התקוף ובעל היכולות ובעל הכחות כלם.

ה"ה ה"נ כשתכתוב הוי"ה ואדנ"י בשלוב תמצא ראשיתה ואחריתה יו"ד ושמשו בו לסי' ב' שמות אלו. (נוהג כצאן יוסף)

9. [בכל ברכה שתחלתה 'אשר קדשנו במצותיו וצונו' יזהר להפסיק מעט במלת במצותיו, ולהדביק 'וצונו' למה שאחריו, כי בתחלה מברכים על שקדשנו במצותיו בדרך כלל, ואחר כך על שצונו המצוה הזאת שעושים בעת ההיא].

10. [כל ברכה שאומר בעל תפלה מקצתה בלחש, אומר המלים האחרונים שלפני החתימה עם החתימה בקול. והטעם, למען ישמעו קהל כבר לפני החתימה שיחתום הברכה, ויתנו לבם לשמוע ולהבין החתימה ולענות אמן כראוי, שלא תהיה ענייה יתומה, שהזהיר ממנה שו"ע או"ח קכ"ד ס"ח].

11. בראש השנה וביום כפור ובהושענא רבה אומר החזן ברכת 'על נטילת ידים' בניגון ימים נוראים.

12. Responding (רא"ש). חסידי אשכנז, ברכה 'ברוך הוא וברוך שמו' upon hearing a ברכה, dates back to the

13. The נוסח of the ברכה was added by רב ששת and edited by רב פפא.

14. אִי בצירי ולא בחיריק בסידורי אשכנז (הותיקים). 'אִי צִירִי תחת האלף כי המלכ נגזרת מן אִין כ"כ הצב"ט והפמ"ג וצשט"ט ...' (משנה ברורה ס' ו' ס"ק ד')

15. ואין אומרים 'אפילו שעה אחת'. כן מנהג אשכנז כמו שכתב מטה משה ס' ל"ה. (דברי קהלת)

16. הָלֵי כֹל בֶּשֶׂר is the נוסח of the ראשונים and the text in most ancient סידורים.

מ'אשר נתן לשבוי' ועד' הנותן ליעף כח' אומרים בניגון מיוחד, המתחלף לסירוגין.
(גמ' ברכות ס:)

בניגון עולה: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר נָתַן לְשִׁבּוּי בִּינָה לְהִבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה:¹⁷
(גמ' מנחות מג:)

18 בניגון יורד: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁלֵא עֵשְׁנִי גוֹי:
19 בניגון עולה: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁלֵא עֵשְׁנִי עֶבֶד:
20 בניגון יורד: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁלֵא עֵשְׁנִי אִשָּׁה:
מברכות הנשים :

21 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁעֵשְׁנִי בְּרִצּוֹנוֹ:
(גמ' ברכות ס:)

22 23 בניגון עולה: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ מִלְּבִישׁ עֲרָמוֹם:
בניגון יורד: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ פּוֹקֵחַ עוֹרִים:

17. בכל ס"י (אלא שבהם בברכות השחר בניקוד 'לילה' גם וכדומה לזה עיין 'תהלתנו אתה' במנוקד בפתח), והשינוי לקמץ לפני חתימת הברכה הוא משינויי רז"ה כמו גם עוד הרבה הפסקים שחידש מדעתו. (סידור אזור אליהו)

18. The ancient was as practiced by מ פפד"מ The censurers were unhappy with the term גוי, so it was changed to שלא עשני ישמעאל (or עשני ישראל) כותי or עכ"ם, שלא עשני ישמעאל came about as a compromise.

נוסח 'שלא עשני נכרי' מקורו בויעתר יצחק, ביודעין שהנוסח המקורי הוא גוי, אך הוא בא בטענה שלשון המקרא גוי הוא אומה, ולכן "תיקן" נכרי שהוא לשון מקרא לגוי של חז"ל. ר"ח ועבודת ישראל הלכו בעקבותיו. תנ"א, הנה רבי מאיר אומר, חייב אדם לברך שלש ברכות בכל יום, אלו הן, שְׁעֵשְׁנִי יִשְׂרָאֵל (עיין כתב-יד מינכן בו נמצא 'שלא עשני גוי') [מחקרי תפילה ופיוט-דניאל גולדשמידט], 'שלא עשני אשה', שלא עשני בור. (גמ' מנחות מג:)

[עיי' בתשובת הרב יהודה טשזנר שבקובץ "שיח תפלה ירושלים" תשנ"ט עמ' תקלד]. ובעצם היה שייך לאשה להיות נוצרה לכתחילה איש, (וכן להיפך כדמברכין שלא עשני אשה) - כגון דינה (ירושלמי ברכות פ"ט סוף ה"ג וכ"כ ברש"י בראשית ל:כא). ועל עוד באור החיים הקדוש בראשית יח: כא,ב, כב:כ. גם לפעמים איש מתגלגל באשה ולהיפך (עיי' ספר חרדים במצות לא תעשה מן התורה התלויות בראש הגויה אות נ, נז) - ולכן שפיר תברך שלא עשני גוי, כדי לשבח שלא נולדה אפילו גוי זכר. [ועל' בסידור מהרש"ס בזה]

19. בא"י אמ"ה שלא עשני עבד אע"פ שמברך שלא עשני אשה שגם היא אינה חייבת במצות עשה שהומן גרמא. צריך לברך שלא עשני עבד שהוא גרוע מפי.

20. בא"י אמ"ה שלא עשני אשה שאינה חייבת במצות עשה שהומן גרמא.

21. ונהגו הנשים לברך שעשני ברצונו ואפשר שנהגים כן שהוא כמי שמצדיק עליו הדין על הרעה. (טור)

22. בק"ק מיץ מוסיפין ב'א"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ מְגַבִּיהַ שְׁפָלִים (עיין א"ח סי' ע"ז):
Reciting מְגַבִּיהַ שְׁפָלִים is though the בית יוסף felt that it should not be said because a) it did not commonly appear in גמראות, and b) it has the same meaning as מְגַבִּיהַ שְׁפָלִים. This ברכה however, does appear in גמראות. Amongst the פוסקי פולין there was a מחלוקת concerning this ברכה, the ב"ח and the לבוש felt it should be said, the ט"ז felt it should not. The אברהם ruled that both opinions are accepted. The פרי מגדים is the most extreme in the opposition to this ברכה. He felt that one should protest against anyone saying it.

23. ברכת 'מלביש ערומים' נאמרת לפני ברכת 'פוקח עורים'. (מנהג פפד"מ)

בניגון עולה: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ מְתִיר אֲסוּרִים:

בניגון יורד: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ זֹקֵף כְּפוּפִים:

בניגון עליה יתירה: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ רוֹקֵעַ הָאָרֶץ עַל-הַמַּיִם:

²⁴ בניגון יורד: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעָדֵי-נֶגֶב:

²⁵ בניגון עולה: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ ²⁶ שִׁעְשָׂה לִי כָל-צָרָכֵי:

בניגון יורד: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בְּגִבּוֹרָה:

²⁷ בניגון עליה יתירה: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ עוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בְּתַפְאָרָה:

²⁸ בניגון מסיים: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַנִּתֵּן לִיעָף כַּחֲ:

(גמ' זרכות ס:) בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַמַּעֲבִיר שְׁנָה הַבֵּעַל תַּפְלָה מִנִּמְךָ אֶת קוֹלוֹ

מֵעֵינֵי וְתַנּוּמָה מֵעַפְעָפִי: ²⁹ וַיְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי ◊ שְׁתַּרְגְּלֵנִי

בְּתוֹרַתְךָ וְדַבְּקֵנִי בְּמִצְוֹתֶיךָ ◊ וְאֵל תְּבִיאֵנִי לֹא לְיַדֵי חַמָּא ◊ וְלֹא לְיַדֵי עֲבָרָה וְעוֹן ◊

וְלֹא לְיַדֵי גַסְיוֹן ◊ וְלֹא לְיַדֵי בְּזִיוֹן ◊ וְאֵל יִשְׁלַמְ-בִּי יַצַּר הַרְעִי: וְרַחֲמֵנִי מֵאָדָם רַע

וּמַחְבֵּר רַע: וְדַבְּקֵנִי בְּיַצַּר טוֹב וּבְמַעֲשֵׂים טוֹבִים ◊ וְכַף אֶת-יְצָרֵי לְהַשְׁתַּעֲפֵד-לָךְ:

« וְתַנְנֵי הַיּוֹם וּבְכַל-יּוֹם לְחֹן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל-רוּאֵי ◊ וְתַגְמְלֵנִי

חֶסֶדִים טוֹבִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי גּוֹמֵל חֶסֶדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

24. ברכת 'אשר הכין מצעדי נגב' נאמרת לפני ברכת 'שעשה לי'. (מנהג פפד"מ)

...ואגודה ורוקח וסמ"ג וטור כתבו לברך המכין לפני שעשה לי כל צרכי, וכן המנהג פה, וכל המשנים עתידים ליתן דין, ב"ח. [מובא במג"א] [מקור חיים א"ח ס' מו ס"ק ב]

25. אין משמיטים 'שעשה לי כל-צרכי' בתשעה באב או ביום כפור.

26. ב"א"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שִׁעְשִׂיתָ לִי כָל-צָרָכֵי:

כתב הר"ף, והרמב"ם, והרא"ש, והסמ"ג, והרוקח, מחזור ויטרל, וסידור ר' הירץ גורסים "שעשית לי כל צרכי. בסי' אשכנז ובמגן אברהם לא"ח ס' מ"ו כתב שיש אומרים 'צרכי' בלשון רבים.

27. ואין משמיטים עוזר ישראל בתפארה בתשעה באב.

28. This Bרכה is not mentioned in the Talmud. An interesting explanation for its inclusion is given by הרב אריה לב גורדון in his תפלה פה: "When the unending persecution and oppressions threatened to overcome Israel's strength, the חכמי אשכנז decided to offer encouragement to the despairing masses by including this ברכה. They attached it, appropriately to the preceding ברכות and עוזר ישראל and עוזר ישראל בְּגִבּוֹרָה, ברכות [The World of Prayer Volume I pg. 36]

29. The ספרדי חכם (ברכות ס:) גמרא uses the singular for טובים חסדים. A sixteenth century חכם publicized this opinion, although he did not necessarily agree with it. From then on, סידורים changed the tense to the plural form. ר' ישעיה ברלין and the ערוך השלחן were against the change. (It is interesting to note, that ספרדים in recent generations have reverted to the singular.)

(גמ' זרכות טז:) « יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי ◊ שְׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם
 וּבְכָל־יּוֹם מִעַי פָּנִים וּמַעֲזוֹת פָּנִים ◊ מֵאָדָם רַע ◊ וּמַחְבֵּר רַע ◊ וּמַשְׁכֵּן רַע ◊
 וּמַפְנֵעַ רַע ◊ וּמַשְׁמָן הַמַּשְׁחִית ◊ מִדִּין קָשָׁה וּמַפְעֵל דִּין קָשָׁה ◊ « בֵּין שְׁהוּא בְּךָ בְּרִית
 וּבֵין שְׁאִינוּ בְּךָ בְּרִית:

אין אומרים 'לעולם יהא' עד 'ויאמר' מתנא דר' אליהו רבה; כי אין זאת תפילה,
 כי אם תוכחת מוסר הראוי' להאמר בתוך תוכחה מרב הדורש או מיחיד לעצמו, אבל לא בתוך סדר תפלות הקהל.

ע"י [ר' יוחנן זר נפחא] « רְבוֹן כָּל־הָעוֹלָמִים ◊ לֹא עַל־צַדִּיקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מִפְּיִלִים תַּחֲנוּנֵינוּ
 לְפָנֶיךָ ◊ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הֲרַבִּים: מָה אָנוּ ◊ מָה חַיֵּינוּ ◊ מָה חֲסָדֵנוּ ◊ מִה־צַּדִּיקוֹנוּ
 מִה־יְשָׁעֵנוּ מִה־בְּחִינוּ ◊ מִה־גְּבוּרַתֵנוּ: מִה־נְאֻמְךָ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊
 הֲלֹא כָּל־הַגְּבוּרִים כָּאִין לְפָנֶיךָ ◊ וְאֲנָשֵׁי הַשָּׁם כֹּלֵא הָיוּ ◊ וְחַכְמַיִם כְּבִלֵי מַדְעָ ◊ וּנְבוֹנִים
 כְּבִלֵי הַשֶּׁלֶל: כִּי רַב מַעֲשֵׂיהֶם תָּהוּ ◊ וַיְמִי חַיֵּיהֶם הִבֵּל לְפָנֶיךָ ◊ קִלְקַלְתָּ גַּיִט וּמוֹתֵר הָאָדָם
 מִן־הַבְּהֵמָה אִין » כִּי הֵבֵל הֵבֵל:

« אֲבָל אֲנַחְנוּ עֲמֶךָ ◊ בְּנֵי בְרִיתְךָ ◊ בְּנֵי אֲבָרָהֶם אֲהַבְּךָ ◊ שְׁנֵשְׁפַעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמְּרִיָּה
 זָרַע יִצְחָק יַחֲדוּ שְׁנֵעַקֵד עַל גְּבִי־הַמִּזְבֵּחַ ◊ עֲדַת יַעֲקֹב בְּנֵיךָ בְּכוֹרְךָ ◊ שְׁמֵאֲהַבְתָּךְ
 שְׁאֲהַבְתָּ אֹתוֹ » וּמַשְׁמַחְתָּךְ שְׁשִׁמְחַתְּבוּ ◊ כִּרְאֵת אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂרוּן:

« לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיִּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ ◊ וּלְשַׁבְּחְךָ ◊ וּלְפָאֲרְךָ ◊ וּלְבָרְךָ וּלְקַדְּשׁ וּלְתַן־שִׁבַּח
 וְהוֹדִיָּה לְשִׁמְךָ: אֲשֶׁרֵינוּ ◊ מִה־טוֹב חֲלַקְנוּ ◊ וּמִה־נְעִים גּוֹרְלָנוּ ◊ וּמִה־יָפָה יְרֻשַׁתֵּנוּ:

נוסח פפד"מ

« אֲשֶׁרֵינוּ ◊ ³⁰ שְׁאֵנוּ מְשִׁימִים וּמַעֲרִיבִים ◊ » אֲשֶׁרֵינוּ ◊ שְׁאֵנוּ מְשִׁימִים וּמַעֲרִיבִים ◊
 עָרַב וּבִקֵּר וְאוֹמְרִים פְּעָמִים בְּכָל יוֹם: ³¹ עָרַב וּבִקֵּר בְּכָל־יּוֹם תָּמִיד ◊
 פְּעָמִים בְּאַהֲבָה וְאוֹמְרִים:

30. Generally, אָנוּ is לשון חז"ל, and אֲנַחְנוּ, לשון מקרא, אֲנַחְנוּ. Changing אָנוּ to אֲנַחְנוּ, is one example, of an attempt to change the גירסת הסידור לשון מקרא to גירסת הסידור לשון חז"ל.

סידור כ"י וכ"ה בכל ס"י, ואנחנו הוא משנויי ויתר יצחק שהעדיף לשון מקרא על לשון חז"ל. (סידור אזור אליהו)

31. ערב ובקר - ובכל הסדורים נמצא 'אשרינו' שאנו משכימים ומעריבים ערב ובקר ואומרים פעמים בכל יום שמע' וגו'. אבל מנהג פ"פ 'אשרינו וכו' ובקר בכל יום תמיד פעמים באהבה ואומרים שמע' וגו'. ואולי עשו כן להשוות הלשון עם קדושת מוסף בשו"ט 'המיתרים' שמו' ערב ובקר בכל יום תמיד פעמים באהבה. וקרוב וזה גם בסוף תפלת והוא רחום הארוכה. (דברי קהלת)

קהל אומר בקול עם הבעל תפלה את הפסוק:

דברים ו: 7³² שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

בלחש³³ בְּרוּךְ ◊ שֵׁם כְּבוֹד מְלָכוּתוֹ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

[תנא דבי אליכו רבא] << אַתָּה הוּא עַד שְׁלֹא נִבְרָא הָעוֹלָם ◊ אַתָּה הוּא מִשְׁנַבְּרָא הָעוֹלָם ◊
 אַתָּה הוּא בְּעוֹלָם הַזֶּה ◊ וְאַתָּה הוּא לְעוֹלָם הַבָּא: קַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ עַל מַקְדֵּי־יְשִׁי שִׁמְךָ ◊
 וְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בְּעוֹלָמְךָ: >> וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרוּם וְתִגְבְּיָהּ קַרְנֵנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
 מְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בְּרַבִּים:

[תנא דבי אליכו] << אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבְשָׁמַיִם הַשְּׁמַיִם הָעֲלִיוֹנִים:
 אַמֵּת ◊ אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן ◊ וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן ◊ וּמִכֹּל־עֲדִידָה אֵין אֱלֹהִים: קַבֵּץ קַנְיֶךָ
 מֵאַרְבַּע בְּנֵפוֹת הָאָרֶץ: יִכִּירוּ וְיִדְעוּ כָּל־בְּאֵי עוֹלָם כִּי מַלְכִים צִי יִטּוּ אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים
 לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עֹשֶׂיתָ שְׁמֹת כִּי־אֵת הַשְּׁמַיִם וְאַתָּה־הָאָרֶץ אַתָּה־הֵיָם
 וְאַתָּה־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם: וּמִי כָּל־מַעֲשֵׂה יְדֶיךָ בְּעֲלִיוֹנִים אוֹ בַתְּחִתּוֹנִים שִׁיאֵמַר לְךָ
 מַה־תַּעֲשֶׂה: אָבִינוּ שְׁבַשְׁמִים ◊ עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בְּעֵבֹר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עֲלֵינוּ ◊
 וְקַיֵּם־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה־שֶּׁפְּתוּב: אֲפִיכָּ ד: בְּעַת הַהִיא אָבִיא אֲתָכֶם וּבְעַת קַבְּצִי אֲתָכֶם
 כִּי־אֵתֶן אֲתָכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה כָּל־עַמֵי הָאָרֶץ >> בְּשׁוֹבֵי אֶת־שְׁבוֹתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם
 אָמַר יְיָ:

32. The הלכה follows רבי יהודה הנשיא that only the first פסוק need be said in its proper time (ברכות ל"ג:), in case orenen is lengthened with the addition of פיוטים. To demonstrate this we recite שם שם, however there's no need to recite פ' ואהבת, contrary to the opinion of the זמני הגר"א who recited it. The זמני הגר"א is to follow the קריאת שמע מנהג.

33. למעט ביום כפור שאז אומרים 'ברוך ◊ שם כבוד מלכותו ◊ לעולם ועד': בקול רם.

1 ברכת התורה וסדר הקרבנות

הבעל תפלה אומר בקול רם את ברכות התורה.

(גמ' זרכות יא:) **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◊ **אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו** ◊
וְצִוָּנוּ לְעַסֵּק בְּדִבְרֵי תוֹרָה: אין אומרים אמן כאן, כי היא ברכה אחת כמו שכתב בש"ע.
וְהַעֲרַבְנָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִיפִיּוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל:
וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצִאֲצָאֵינוּ וְצִאֲצָאֵינוּ עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ **כְּלָנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתְךָ** ²:
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּלַמֵּד תוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

3 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ **אֲשֶׁר בְּחַרְבָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים**
וְנִתְּנָ לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

לפי מנהג אשכנז המקובל מקדם, ⁴ אין אומרים את פסוקי "ברוך" ומשנת 'אלו דברים'. מנהג מהר"ל היה לאמרם רק כשהשכים ללמוד קודם עלות השחר ובירך ברכת התורה, ולא יכל עדיין לומר פרשת התמיד, שאין זמנו אלא ביום.

זמזכר ו:כד-כו **וְיִשְׁמְרֶךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶנֶךָ:**
יֵשָׁא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשֶׁם לְךָ שְׁלוֹם:

משנה פאכ ח:א **אלו דברים שאין להם שיעור:**
הפאה והפבורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה:

שבת קכז:א **אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והתקן קנימת לו לעולם הבא:**
ואלו הן - בבור אב ואם ◊ וגמילות חסדים ◊ והשקמת בית המדרש שחרית וערבית
והכנסת אורחים ◊ ובקור חולים ◊ והכנסת פלה ◊ ולוית הפת ◊ ועיון תפלה
והקאת שלום בין אדם לחברו (והמגדל בננו לתלמוד תורה ◊ ודן את חברו לבק זכות)
- ותלמוד תורה כנגד פלם:

1. We are required to immediately proceed with לימוד התורה. Since we learn straight away, no additional פסוקים or משניות are required such as those printed in most סידורים. However, one may recite פסוקים בדרך תחנונים before ברכות התורה (i.e. אלול and the ברכות התורה (זמן התפילה) when סליחות are recited before the תשובה). Hence we recite ברכות התורה after רבון כל-העולמים even though the פסוקים 'שמע ישראל' and 'אתכם' are recited beforehand as mentioned by the טור.

2. אין אומרים 'ולומדי תורתך לשמה' כי איננו בגמרא ובטור (במהדורות ספרדיות הוא נמצא בגמרא). There are various explanations of the term לשמה: a) to study without hope of reward or fear of punishment, but solely because תורה is truth (רמב"ם), b) to study with the intent to practice (ספר חסידים), c) to study תורה "for the תורה's sake" - simply to know and understand its concepts and to derive therefrom, and not for the purposes of elevate one's stature or amazing others with one's knowledge (רא"ש נדרים ס"ב, נפש החיים ד:ג).

3. יכוין בברכתו על מעמד הר סיני, אשר בחר בנו מכל האומות, וקרבתו לפני הר סיני, והשמיענו דבריו מתוך האש, ונתן לנו את תורתו הקדושה, שהיא בית חיינו כלי חמדתו שהיה משתעשע בה בכל יום: [טור]

4. בתוס' ברכות י"א ב' ד"ה 'שכבר נפטר', "והצרפתים נהגו לומר פסוקים דברכת כהנים, וגם 'אלו דברים שאין להם שיעור' שהיא משנה [פ"א דפאה], ו'אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן כו', שהיא מימרא [בשבת קכ"ז א'], מפני מירושלמי דבעי שילמוד על אתר' ע"כ:"

אחר ברכת התורה מקפידים לומר מיד

את פרשת התמיד (מקרא), סדר הקרבנות (משנה), וברייתא דרבי ישמעאל (תלמוד).

3מדר כח:ח-ט⁵ וַיִּדְבֶּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: צו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קִרְבָּנֵי לַחֲמֵי לְאִשֵּׁי רֵיחַ נִיחֹחַי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעְדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשָּׁה אֲשֶׁר אֲשֶׁר תִּקְרְבוּ לִי בְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֲלֶיהָ תִּמְיֵד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַּבֶּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְפִּים: וְעִשִּׂירִית הָאֵיפָה סֶלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן פְּתִית רְבִיעֵת הֵחָיִן: עֲלֵת תִּמְיֵד תַּעֲשֶׂה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשָּׁה לַיּוֹם: וְנִסְכּוֹ רְבִיעֵת הֵחָיִן לְכֶבֶשׂ הָאֶחָד בִּפְקֹדֵשׁ הַפֶּסַח נִסְךְ שֶׁכֶר לַיּוֹם: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְפִּים בְּמִנְחַת הַבֶּקֶר וּבְנִסְכּוֹ תַעֲשֶׂה אִשָּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיּוֹם:

ויקרא ח:יא⁶ וְשַׁחַט אֹתוֹ עַל יְרֵךְ הַמִּזְבֵּחַ צִפְנָה לִפְנֵי יְיָ וְזָרְקוּ בְּנֵי אֹהֶלן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמֹו עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

בשבת מוסיפים :

3מדר כח: ט-י וּבַיּוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כֶבֶשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֶלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֲלֵת שַׁבָּת בְּשַׁבָּתוֹ עַל־עֲלֵת הַתִּמְיֵד וְנִסְכָּה:

בראש חודש מוסיפים :

כח:יא-טו וּבְרֵאשֵׁי חֳדָשֵׁיכֶם תִּקְרְבוּ עֲלֶיהָ לַיּוֹם פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאֵיל אֶחָד בְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁבַע תְּמִימִם: וְשַׁלְּשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֶלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לֶפָר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֶלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְאֵיל הָאֶחָד: וְעֶשְׂרֹן עֶשְׂרֹן סֶלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְכֶבֶשׂ הָאֶחָד עֲלֶיהָ רֵיחַ נִיחֹחַ אִשָּׁה לַיּוֹם: וְנִסְפִיָּהֶם חֲצִי הֵחָיִן יִהְיֶה לֶפָר וְשַׁלִּישַׁת הֵחָיִן לְאֵיל וְרְבִיעֵת הֵחָיִן לְכֶבֶשׂ יִין זֹאת עֲלֵת הַדֶּשׁ בְּחֹדְשׁוֹ לְחֹדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וְשַׁעִיר עֲזִים אֶחָד⁷ לְחַטָּאת לַיּוֹם עַל־עֲלֵת הַתִּמְיֵד יַעֲשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

5. מֹשֶׁה לֵאמֹר: צו אֹת. ס"ת תורה. לומר שהעוסק בתורה כאילו הקריב קרבן (מנחות קי): זֶה הָאִשָּׁה. תגין על ה' אחרונה של 'הָאִשָּׁה' לומר לך ה' מיני קרבנות נתתי לכם והעולה חביבה מכולם (ראה אבות שר"נ פ"ד ה"א) ועסקו בה' חומשי תורה ומעלה אני עליכם כאילו הקרבתם ה' מיני קרבנות (מנחות קי): תְּמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם. ר"ת תש"ל. שכל כך תמידין קרבין לשנה: לַיּוֹם עֲלֵת תִּמְיֵד. קרי ביה 'ליום עולה', ששוחטים אותו במקום שהיום עולה (תמיד לא): (בעל הטורים)

6. The recital of 'ושחט אתו' was not מנהג אשכנז of the ראשונים, although it is listed amongst the קדמונים of other מנהגים. By the seventeenth century, it appears in most סדורי אשכנז.

7. אמר רבי שמעון בן לקיש, מה נשתנה שעיר של ראש חודש שנאמר בו 'לד'! אמר מקדוש ברוך הוא, שעיר זה יהא כפרה על שמיצטתי את ה' (גמ' שבוטות ט, חולין ס).

פרק 8⁸ 'איזהו מקומן' (זבחים פ"ה) היא בעקר לימוד, יאמר בניגון שאומרים המשניות

[א] איזהו מקומן של זבחים?

קדשי קדשים שחיטתן בצפון. פר ושעיר של-יום הכפורים - שחיטתן בצפון. וקבול דמן בכלי שרת בצפון. ודמן טעון הוזה על-בין הפדים, ועל-הפרכת, ועל-מוזבח הזהב. מתנה אחת מהן מעפכת. שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של-מוזבח החיצון. אם-לא נתן, לא עבב.

[ב] פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים -

שחיטתן בצפון. וקבול דמן בכלי שרת בצפון. ודמן טעון הוזה על-הפרכת ועל-מוזבח הזהב. מתנה אחת מהן מעפכת. שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של-מוזבח החיצון. אם-לא נתן, לא-עבב. אלו ואלו נשרפין בבית הדשן.

[ג] חמאת הצבור והיחיד -

אלו הן חמאת הצבור: שעירי ראשי חדשים ושל-מועדות - שחיטתן בצפון. וקבול דמן בכלי שרת בצפון. ודמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות. ביצד? עלה בכבש, ופנה לפובב ובא-לו לקרן דרומית מזרחית, מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית דרומית. שירי הדם היה שופך על-יסוד דרומי. ונאכלין לפנים מן-הקלעים, לזכרי כהנה, בכל-מאכל, ליום ולילה, עד-חצות.

[ד] העולה קדש קדשים.

שחיטתה בצפון, וקבול דמה בכלי שרת בצפון. ודמה טעון שתי מתנות שהן ארבע. וטעונה הפשט ונתות, וכליל לאשים.

8. איזהו מקומן [שהיא 'משנה ברורה למשה מסיני'] שד"מ תיבות והקריאה הם שמ"ה כמנין משה, לומר שתורה בעל פה נתנה למשה מסיני. (רוקח)

משנה. כתב המ"א 'נראה לי דוקא צמניכהם שהיו מציינים לשון תרגום, אבל עכשיו שאין מציינים צריכים ללמוד להצין דאם לא כן אינו נחשב ללימוד, דדוקא בתפלה אף שאינו מצין הקדוש צרוך הוא יודע כוונתו. אבל אם אומר המשנה ואינו מצין אינו נקרא לימוד. לכן צריכין ללמוד הפירוש. וכתב השל"ה 'כשאומר 'איזהו מקומן' או 'במה מדליקין' או 'פיתום הקטורת' יעשה קול ניגון דמשניות' עיין שם: (באר היטב ח"ח ס' נ"ס ח-א-ב)

וּבְחֵי שְׁלָמֵי צְבוּר וְאַשְׁמוֹת.

[ה]

אֵלֵינוּ הֵן אֲשָׁמוֹת: אֲשֶׁם גְּזֵלוֹת, אֲשֶׁם מְעִילוֹת, אֲשֶׁם שִׁפְחָה חְרוּפָה, אֲשֶׁם נְזִיר, אֲשֶׁם מְצַרְעַ, אֲשֶׁם תְּלוּי. שְׁחִימָתָן בְּצִפּוֹן, וְקַבּוּל דָּמָן בְּכָלֵי שְׂרֵת בְּצִפּוֹן, וְדָמָן מְעוֹן שְׁתֵי מִתְנֹת שְׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין לִפְנֵים מִן הַקָּלְעִים לְזִכְרֵי בְהֵנָה, בְּכָל־מֵאֲכָל לְיוֹם וּלְיֵלָה, עַד־חֲצוֹת.

הַתּוֹרָה וְאֵיל נְזִיר קְדָשִׁים קָלִים.

[ו]

שְׁחִימָתָן בְּכָל־מְקוֹם בְּעֹזְרָה, וְדָמָן מְעוֹן שְׁתֵי מִתְנֹת שְׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר, לְכָל־אָדָם, בְּכָל־מֵאֲכָל, לְיוֹם וּלְיֵלָה, עַד חֲצוֹת. הַמּוֹרָם מֵהֶם פִּיּוּצָא בָהֶם, אֵלֵא שְׁהַמּוֹרָם נֶאֱכָל לִבְהֵנִים, לְנִשְׁיָהֶם וּלְבִנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

שְׁלָמִים קְדָשִׁים קָלִים.

[ז]

שְׁחִימָתָן בְּכָל־מְקוֹם בְּעֹזְרָה, וְדָמָן מְעוֹן שְׁתֵי מִתְנֹת שְׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר, לְכָל־אָדָם, בְּכָל־מֵאֲכָל, לְשָׁנֵי יָמִים וּלְיֵלָה אֶחָד. הַמּוֹרָם מֵהֶם פִּיּוּצָא בָהֶם, אֵלֵא שְׁהַמּוֹרָם נֶאֱכָל לִבְהֵנִים, לְנִשְׁיָהֶם וּלְבִנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

הַכְּבוֹר וְהַמְעֶשֶׂר וְהַתְּפִסָּח קְדָשִׁים קָלִים.

[ח]

שְׁחִימָתָן בְּכָל־מְקוֹם בְּעֹזְרָה, וְדָמָן מְעוֹן מִתְנָה אֶחָת, וּבְלִבְד שְׁיִתָּן כְּנֶגֶד הַיְסוּד. שְׁנָה בְּאֶכִילָתָן: הַכְּבוֹר נֶאֱכָל לִבְהֵנִים, וְהַמְעֶשֶׂר לְכָל־אָדָם. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר, בְּכָל־מֵאֲכָל, לְשָׁנֵי יָמִים וּלְיֵלָה אֶחָד. הַתְּפִסָּח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֵלֵא בְּיֵלָה, וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֵלֵא עַד־חֲצוֹת, וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֵלֵא לְמִנּוּיָיו, וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֵלֵא צְלִי.

בריייתא דר' ישמעאל צריך ללמדו שיבין הפרק ויאמר בניגון הנמרא.

פתיחה דספרא [ע"י ר' ישמעאל בן אלישע]

9 רבי ישמעאל אומר: בשלש עשרה מדות התורה נדרשת:

- [א] מקל וחמר.
 [ב] ומגזרה שוה.
 [ג] מבנין אב מכתוב אחד, ומבנין אב משני כתובים.
 [ד] מקלל ופרט.
 [ה] ומפרט וקלל.
 [ו] קלל ופרט וקלל, אי אתה דן אלא בעין הפרט.
 [ז] מקלל שהוא צריך לפרט, ומפרט שהוא צריך לקלל.
 [ח] כל דבר שהיה בקלל ויצא מן הקלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הקלל בלוי יצא.
 [ט] כל דבר שהיה בקלל ויצא למען מען אחד שהוא בענינו, יצא להקל ולא להחמיר.
 [י] כל דבר שהיה בקלל ויצא למען מען אחר שלא בענינו, יצא להקל ולהחמיר.
 [יא] כל דבר שהיה בקלל ויצא לדון בדיבור החדש, אי אתה יכול להתחזירו לקללו עד שיחזירנו הכתוב לקללו בפרוש.
 [יב] דבר הלמד מענינו, ודבר הלמד מסופו.
 [יג] וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם.

יהי רצון מלפניך ◊ יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ◊

ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך¹⁰ ביראה בימי עולם וכל שנים קדמניות:

אין אומרים קדיש אחר קרבנות

9. In the past רבי was commonly used (רבי was mostly used in Sephardic סידורים). רב הידנהיים changed the word to רבי, however, הרב יעקב עמדין's opinion was that it should be pronounced רבי.

רבי. עם היות דעתי במלת רבי הנטפלת לשם העצם הפרטי. לנקד הר"ש בשו"א. אבל לזאת העלה המונחת להורות על שם רבינו הקדוש נ"ל שנקודתה בפת"ח ודגוש הבי"ת. כדון רבי הבא ביו"ד הכנוי. שהוראתו רב שלי. כן הוא זה. שכל השונה אומר על רבינו הקדוש. רבי. לומר שהוא רב שלו. (יעב"ץ על פרקי אבות) בסידורי אשכנז הקדומים יותר הניקוד הוא רבי. כך הגו מילה זו בידיש המערבית עד שחלדו לדבר בה במחצית המאה ה-19, וכך היא גם הכרעת רבי יעקב עמדין. (הרב בנימין שלמה המבורגר)

10. יצטט היטב, שלא ישמע בירה.

עטיפת הטלית

stripes and the use of lines in clothes is an ancient Jewish style, found in archeological diggings from the time of בית שני. It may have originated from פסים's יוסף. There was no uniform standard in אשכנז for the color of the stripes, and in Worms, the בעל תפלה wore a colorful טלית. Nevertheless, in most places all the טליתות had black lines on white, so that one would not draw attention, since everyone had a similar garment for תפילה.

Before גזירות ק"ט, according to מנהג ריינוס generally wore a טלית בחורים, מנהג ריינוס (This practice was stopped most likely because of the poverty at that time, and the costliness).

"בארץ מולדתי בריינוס נוהגין שגם נערים גדולים אין מתעטפין בציצית עד שנושאין אשה, וסמכוה להך דכתיב 'גדילים תעשה לך' וסמך ליה 'כי יקה איש אשה'" (מהר"ל הלכות נשואין)
 "In the land of my birth in the Rhine, the older youths were also accustomed not to wear wrap themselves in ציצית until they married, based on a דרשה of סמוכים - the פסוק of wearing ציצית appears just before taking a wife."

(The מהר"ל added this דרוש. בדרך דרוש His דרשה could be an explanation for beginning to wear a טלית after marriage, but definitely not a Halachic reason. The חות סופר, חות יאיר and חתם סופר, חות יאיר הרב שמשון רפאל and חתם סופר, חות יאיר restored the original מנהג of wearing a טלית once the economic situation improved in Germany (and all of Western Europe). That is why in our days this מנהג is practiced by all of Western European Jewry.)

קודם 'ברוך שאמר' מתעטפים בטלית. אף נערים מתעטפים בטלית גדול [מגיל ה'ח'], ויש שמתעטפים רק מגיל י"ג. "הכל חייבין בציצית לאיתווי מאי. לאיתווי קמן היודע להתעטף. דתניא - קמן היודע להתעטף חייב בציצית:" (ערכין ב:)

קודם שמתעטפים בטלית צריך לבדוק בציציות לראות שיהיו כשרות.

הרב והבעל תפלה אומרים את ברכת הטלית בקול רם.

(גמ' זכרות ס:) **בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם**
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ **וְצִוָּנוּ לְהִתְעַטֵּף בְּצִיצִית:**

אחרי כן יניח הטלית על ראשו רחבו לקומתו ויטול שתי ציציות הימניות לאחוריו בכתף שמאלית ושתיים האחרות ישארו לפניו, נמצאו כל ד' ציציות בצד שמאל ופיו וסנטרו מכוסים, ויעמוד כך מעוטף כדי הלך ד' אמות לפחות.

a) to pull the טלית over one's head and back (on the head up to the eyes), b) take the right side of the טלית and throw it over the left shoulder (or according to a later מנהג to take the left side and throw it over the right shoulder), in such a way that the chin (and also mouth and nose) are covered. The טלית should cover one's sides like a blanket and not just resting on one's head and shoulders.

The (דף כט) מסכת קדושין in גמרא derives from (ס' ח, ס' ד) מגן אברהם a) that an unmarried young man *should not* cover his head with a טלית, and from (דף ח) of the same מסכת, b) that one who is not a חכם תלמיד should not cover his head, even if he is married. It is quite surprising that those following מגן אברהם, do not follow the latter ruling of the מגן אברהם, although they do follow the former. In אשכנז this מגן אברהם wasn't followed (they had a different interpretation of the גמרא), for example in the חתם סופר, unmarried young men covered their heads with a טלית. Today, in most synagogues which follow מנהגי אשכנז, unmarried young men wear a hat, as opposed to putting a טלית over their heads. The מנהג of a married adult men wearing a hat rather than wearing a טלית over the head, was not started by רבני אשכנז, and on the contrary - the רבנים themselves retained the old מנהג.

אחרי כן יסיר הטלית מעל פניו ויחזיר הציציות למקומן. עטיפת הטלית מכסה גם את צדדיו, ואינה מונחת רק על גבו וכתפיו. נהגו מלפנים בעת התפלה לעטוף הראש בטלית דהיינו להניח הטלית מעל הכובע, ובדורות האחרונים נתפשט שחובשים כובע בלא טלית מעליו או מסירים הכובע לגמרי ומניחים הטלית מעל הכיפה בלבד.

1. דבר תמוה דעד שלא ישא אשה יהיה יושב וזבול ממלות לילית [שזורי כנה"ג] ?
 (או"ח סימן י"ז סעיף ג' באר היטב ומשנה ברורה שם)

2. בראש השנה וביום כפור ובהושענא רבה הרב, ואחריו בזה אחר זה בעלי תפלה לפי תפילותיהם, מברכים, בקול רם, בניגון ימים נוראים. (מכון מורשת אשכנז)

הנחת התפילין

מהדרים אחר בתי תפילין קטנים ככל האפשר, כדי לדקדק על מיקום התפילין (בפרט אצל צעירים בני מצוה שאבריהם קטנים). קשר תפילין של ראש הוא מרובע סתום.

הנחת תפילין בחול המועד לשיטת רבותינו הראשונים ואחרונים באשכנז בכל הדורות, היא חובה גמורה (ורבינו עקיבה איגר הורה שגם מי שאבותיו חדלו מהנחת תפילין, עליו לחזור לקבלת אבות אבותיו ולהניחם), אמנם בחשש 'לא תתגדוד', בארץ ישראל מניחים אותם בצנעה. מי שמנהג אבותיו בברכה, מברך על התפילין (כמו שהיה המנהג הפשוט ברוב קהילות אשכנז). הבעל תפלה מברך על התפילין בחול המועד בלחש ולא בקול כבשאר ימים.

The states, "הנחת תפילין ס' ז' in שלחן ערוך. There must have been a difference in pronunciation between a קמץ and a פתח. Whether the pronunciation changed over the centuries is surely a major issue. His well known statement was, 'על כן שמח לבי ואודה ה' בכל, לבי ששעשני יהודי אשכנזי בְּנִיבִי' (therefore my heart is glad, and I praise God with all my heart, that he made me an Ashkenazic Jew in my pronunciation)".

הרב והבעל תפלה אומרים ברכות אלה בקול רם, גם ברכת תפילין של ראש. ויקח תפלה של יד ויניחנה על יד שמאל על בשר הגבוה שבזרוע, וקודם הקשירה יברך:

(גמ' זרכות ס:) בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהִנִּיחַ תְּפִלִּין:

כתב סת"ם הוא כתב 'בית יוסף', ויש מהדרים (ח"ו וחת"ס) שהיו"ד בימין הצד"י תהא דווקא הפוכה. את הכריכות סביב הזרוע של רצועה תפילין של יד, מלבד הכריכה הראשונה, כורכים אחר הנחת תפילין של ראש.

אמר הרא"ש אחר שהחזיק תפילין של יד בזרוע ברצועה שבתוך המעברתא הניח הרצועה תלויה והניח לאלתר את של ראש... (מהרי"ל)

(גמ' זרכות ס:) בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוֹת תְּפִלִּין:

קשר תפילין של ראש הוא מרובע סתום מנהג כל ישראל אשכנזים וספרדים על דפני כמה מאות כמבואר בבית יוסף וכן נוהגים יצואי הונגריה וחלק מעדות החסידים עד יום.

ואחריה תיכף יאמר:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם וְעַד:

ואחר כך כורך ז' כריכות על קנה הזרוע:

The תפילין של יד should be put on immediately after the ראש של תפילין should be put on immediately after the ראש של תפילין, before one wraps the רצועה around the arm. According to the משנה ברורה and מנהג אשכנז, the wrapping around the hand is not מעיקר הדין. The אריז"ל states one should wrap the רצועה around the hand as well, because this is part of the מצוה, but not around the finger(s) until after the תפילין are put on. According to the מקובלים the רצועה should likewise be wrapped around the finger(s). There is no need to wind the רצועה around the middle finger(s) and no set אשכנזי procedure. It eventually crept into אשכנזי as well, each person acting according to their family מנהג.

אחר הנחת תפילין מקפידים להחזיר את הלבוש העליון בצורה מסודרת ולא מרושלת. תפילין דרבינו תם מניחים רק גדולי תורה שמוחזקים בחסידות אמיתית, לרוב בצנעה.

Originally, פסוקי דזמרה began with אשרי. Later when הודו was added, there was a מחלוקת between the וספרד. According to the מנהג ספרד, they placed the additions beforehand, therefore הודו is recited before שאמר. (The אריז"ל never instituted that מוזמר שיר be recited before שאמר, but rather as a מוזמר to be said after הודו.) According to מנהג אשכנז, פסוקי דזמרה are said only after שאמר, since all ברכות are recited 'עובר לעשייתן' - before the מצוה is performed. Therefore, the (או"ח סימן נ"א) טור rules, that it is better to recite הודו after שאמר. Some recite therefore that, מוזמר לתודה is said after הודו in place of מוזמר שיר.

אין אומרים 'מוזמר שיר' או מוזמר אחר לפני 'ברוך שאמר',

שהיא ברכה על אמירת מזמורי שבת, וצריך שתהא הברכה עובר לעשייתן.

אסור להפסיק, אפילו בברוך הוא וברוך שמו, מתחילת 'ברוך שאמר' עד לאחר שמונה עשרה.

פסוקי דזמרה

השמש או הבעל תפלה מכריז ¹ 'שְׁתִּיקָה יָפָה בְּשַׁעַת הַתְּפִלָּה! טרם פותחים באמירת 'ברוך שאמר':

הבעל תפלה אומר 'ברוך שאמר' כולו בניגון חול, או בניגון השייך לאותו יום ².

³ ויאהז הב' ציציות שלפניו בידו הימנית בשעת אמירת 'ברוך שאמר' וכשיסיים 'בתשבוה' ינשקם ויניחם בנחת מידו.

ברוך שאמר ויהי העולם ◊ ברוך הוא: ברוך עושה בראשית
 ברוך אומר ועושה ◊ ברוך גוזר ומקיים ◊ ברוך מרחם על הארץ
 ברוך מרחם על הנפשות ◊ ברוך משלם שכר טוב ליראיו ◊ ברוך חי לעד
 וקיים לנצח ◊ ברוך פודה ומציל ◊ ברוך שמו: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם
 האל אב הרחמן המהלל בפי עמו ◊ משבח ומפאר בלשון חסידיו ועבדיו
 ובשירי דוד עבדך נהללך יי אלהינו ◊ בשבחות ובזמירות נגדלך ונשבחך ונפאריך
⁴ ונמליכך ונזכיר שמך ◊ מלבנו אלהינו ◊ יחיד חי העולמים ◊ מלך משבח ומפאר
 עדי-עד שמו הגדול: ברוך אתה יי (בבני המצרים בימי חול הבעל תפלה מנמך את קולו במילים)
 מלך מהלל בתשבוה: ⁵

1. The announcement שתִּיקָה יָפָה בְּשַׁעַת הַתְּפִלָּה has Polish origins. The first source for saying it, is the ב"ח (1561-1640). This was accepted both in Eastern and Western Europe. It means that even words of תורה should not be spoken for the duration of the תפילה. Actually הרב י"ט הרב composed a special שברך to be said by the congregation for those who refrain from talking during orenen. He thought that the tragedies in his days, were caused by talking in synagogue. Many among בני אשכנז, following the tradition passed on by הרב העלער, are convinced that it was through their careful attention to correct נוסח in orenen that much of the German Jewish community had the זכות to survive the terrible persecution by the Third Reich. We too, who face numerous threats, should try to use this as our secret ammunition to protect ourselves from all who wish to destroy us. The first letters of שתִּיקָה יָפָה... are שִׁיבָה. Anyone who does so, will זוכה be אי"ה to reach old age. In different places שתִּיקָה יָפָה was said before קריאת המגילה and תקיעת שופר, ברוך שאמר, בפד"מ, it was said before קריאת התורה or חזרת הש"ץ.

2. בראש השנה וביום כפור ובהושענא רבה אומרים 'ברוך שאמר' בניגון ימים נוראים, ובשלוש רגלים בניגון יום טוב.

3. The ברוך שאמר of holding the front ציציות in the right hand while reciting, was accepted by בני אשכנז.

4. נוסח מאוחר: ונזכיר שמך ונמליכך.

5. In תנ"ך the word is pronounced תִּשְׁבְּחוּת. According to חז"ל, it is pronounced תְּשַׁבְּחוּת (רמב"ם, for example; תְּשַׁבְּחוּת, סידורים, (מסכת סוכה דף נ"א, עמוד ב') רוקח, and the יעב"ץ wrote תִּשְׁבְּחוּת [with the letter וי]). It was changed to תְּשַׁבְּחוּת in the סידורים of ר' אליהו ועזריאל מוילנא and ר' שבתי סופר. Regarding קדיש as well, תִּשְׁבְּחוּתא while תְּשַׁבְּחוּתא recite ספרדים.

37 כרי הימים א טז:ח-לו

הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים עֲלֵילָתָיו:
 שִׁיחוּ בְּכָל־נַפְלְאָתָיו:
 יִשְׁמַח לֵב מִבְּקָשֵׁי יְיָ:
 בְּקָשׁוֹ פָּנָיו תִּמְדוּ:
 מִפְּתָיו וּמִשְׁפְּטֵי־פִיהוּ:
 בְּנִי יַעֲקֹב בְּחִירָיו:
 בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו:
 דְּבַר צְוָה לְאַלְפֵי דוֹר:
 וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק:
 לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם:
 חֶבֶל נִחַלְתְּכֶם:
 בְּמַעַט וְגֵרִים בָּהֶ:
 וּמִמְמַלְכָּה אֶל־עַם אַחֵר:
 וַיִּזְכַּח עֲלֵיהֶם מְלָכִים:
 וּבְנִבְיָאֵי אֶל־תִּרְעוּ:
 בְּשָׂרוֹ מִיּוֹם־אֶל־יוֹם יִשׁוּעָתוֹ:
 בְּכָל־הָעַמִּים נַפְלְאָתָיו:
 וְנוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים:
 << וַיְיָ שָׁמַיִם עָשָׂה:

* 6 7 8 9 הוֹדוּ לַיְיָ קְרָאוּ בְּשִׁמּוֹ
 שִׁירוּ לוֹ וְזָמְרוּ לוֹ
 הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קְדִישׁוֹ
 הִרְשׁוּ יְיָ וְעִזּוֹ
 זְכְרוּ נַפְלְאָתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה
 * זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ
 הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ
 זְכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ
 אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אֲבֹתָם
 וַיַּעֲמִידָהּ לְיַעֲקֹב לְחֹק
 לְאֵמֹר לְךָ אֶתֶּן אֶרֶץ כְּנָעַן
 בְּהִיוֹתְכֶם מֵתֵי מִסְפָּר
 * וַיִּתְהַלְכוּ מִגְּוֵי אֶל־גְּוֵי
 לְאֶ־הַנִּיחַ לְאִישׁ לְעִשְׁקָם
 אֶל־תִּנְעֹעוּ בְּמִשְׁחֵי
 שִׁירוּ לַיְיָ כָּל־הָאָרֶץ
 סִפְרוּ בַּגּוֹיִם אֶת־כְּבוֹדוֹ
 כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד
 כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים

6. בראש השנה וביום כפור שרים פסוקי דזמרה בניגון שבת, ובהושענא רבה בניגון חול, בשמחת תורה נאמר בניגון יום טוב.

7. מהודו לד' עד ובנביאי אל־תרעו, ותמיד של בין הערבים, מן שירו לד' עד והלל לד'. רוממו ד' אלדינו וכו' ושאר פסוקי דרחמי וכו', ויש במזמור זה י' לשונות של הודאה, כנגד י' מכות שהביא הקב"ה על המצרים, וי' נסים לאבותינו על הים:

8. In the Middle Ages פסוקי דזמרה were read responsively by בעל תפלה and קהל in a similar way to קבלת שבת.

מנהג מפואר בק"ק פפד"מ והנגררי' אחר מנהגייהם ששני חזני' אומרים פסוקי דזמרה בדלוג פסוק אחר פסוק כעין שאומרים תהלים. (נוהג כצאן יוסף, הלכות פסוקי דזמרה ד')

9. הקהל אומרים כל הפסוקים בלחש חוץ מזו. (דברי קהלת)*

עו וְחֲדָוּה בְּמִקְמוֹ:	10 הוֹד וְתִדְרַל לְפָנָיו
הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד וְעֹז:	הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפָּחוֹת עַמִּים
שָׂאוּ מִנְחָה וּבָאוּ לְפָנָיו הַשְׁתַּחֲוּוּ לַיהוָה בְּהַדְרַת-קֹדֶשׁ:	הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ
אֶחָד-תִּפְזֹן תִּבְּל בְּלִי-תִמְזוֹם:	חִילוֹ מִלְּפָנָיו בְּלִי-הָאָרֶץ
וַיֹּאמְרוּ בְּגוֹיִם יְיָ מֶלֶךְ:	* יִשְׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ
יַעֲלֶיךָ הַשְׁדָּה וְכָל-אֲשֶׁר-בּוֹ:	וַיִּרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ
מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי-בָא לְשִׁפּוֹט אֶת-הָאָרֶץ:	אִזּוּ יִרְנְנוּ עַצֵּי הַנָּעַר
כִּי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ:	הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב
וּקְבָצְנוּ וְהַצִּילְנוּ מִן-הַגּוֹיִם	וַיֹּאמְרוּ הוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
לְהַשְׁתַּבַּח בְּתֵהֱלֹתֶיךָ:	לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קֹדֶשְׁךָ
מִן-הָעוֹלָם וְעַד-הָעֵלֶם וַיֹּאמְרוּ כָּל-הָעַם אָמֵן וְהִלֵּל לַיהוָה:	כְּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
רוֹמְמוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהַשְׁתַּחֲוּוּ לְהַדָּם רַגְלָיו קְדוֹשׁ הוּא:	תכלים ט:כ
רוֹמְמוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהַשְׁתַּחֲוּוּ לְתֵר קְדוֹשׁ כִּי-אֱלֹהֵינוּ:	ט:ט
וְהוּא רַחוּם יִכַּפֵּר עֲוֹן וְלֹא יִשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהַשִּׁיב אָפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל-חַמְתּוֹ:	עמ:לח
אֲתָהּ יְיָ לֹא-תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חֶסֶדְךָ וְאַמְתָּךְ תִּמְיֵד וַיִּצְרוּנֵי:	מ:יב
זְכַר-רַחֲמֶיךָ יְיָ וְחֶסֶדְךָ כִּי מַעֲוָלָם הִמָּח:	כ:ו
עַל-יְהוָה יִשְׂרָאֵל גְּאוּתוֹ וְעֹזוֹ בַּשָּׁחֲקִים:	סח:לכ-לו
נִזְרָא אֱלֹהִים מִמְּקוֹדֶשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נִתָּן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לְעַם בְּרוּךְ אֱלֹהִים:	

10. אמר רב פפא, אין עציבות לפני הקדוש ברוך הוא, שנאמר: 'הוד ותדרל לפניו עו וחדוה במקמו': (גמ' סגיגה כ:)

3-6:75 * אל־נְקָמוֹת יי אל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ:

הַנִּשְׂאָ שִׁפְטֵי הָאָרֶץ הַשֵּׁב גְּמוּלָה עַל־גַּאִים:

ג:ט ליי הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בְּרַבְתָּךְ סֵלָה:

ח:מ יי צַבָּאוֹת עֲמָנוּ מִשָּׁגֵב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֵלָה:

ד:פ יי צַבָּאוֹת אֲשֶׁר־יְאָדָם בְּיַמֶּיךָ בְּרָךְ:

ו:כ יי הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם־קְרָאֵנוּ:

ט:כ הוֹשִׁיעָה | אֶת־עַמְּךָ וּבְרָךְ אֶת־נַחְלֹתֶיךָ וְרַעַם וְנִשְׂאָם עַד־הַעוֹלָם:

כג:כג נַפְשֵׁנוּ חֲפָתָה ליי עֲזָרְנוּ וּמִגִּנְנוּ הוּא:

ד:כ בִּי־בו יִשְׁמַח לִפְנֵי כִי בְשֵׁם קִדְשׁוֹ בְּמַחֲנוּ:

ה:י הַיְהִי־חֶסֶדְךָ ליי עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִתְּלֵנוּ לָךְ:

ח:כ הַרְאֵנוּ ליי חֶסֶדְךָ וַיִּשְׁעֶךָ תִּתֵּן־לָנוּ:

ט:כ קוּמָה עֲזָרְתָה לָנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חֶסֶדְךָ:

יא:כ יי אֱלֹהֶיךָ הַפְעֵלְךָ מֵאֲרֶץ מִצְרַיִם הִרְחַב־פִּיהַ וְאִמְלֵאָהוּ:

טו:כ << אֲשֶׁר־יִהְיֶה שְׂכָרָה לֹא אֲשֶׁר־יִהְיֶה שְׂכָרָה אֱלֹהֵינוּ:

ו:י * וְאֵנִי | בְּחֶסֶדְךָ בְּמַחֲתִי יִגַּל לִפִּי בִישׁוּעָתְךָ אֲשִׁירָה ליי כִּי גִמְלָה עָלַי:

בשבת וביום טוב והימים נוראים אומרים כאן פסוקי דזמרה לשבת וליום טוב (עמ' 129).

אין אומרים 'מוזמר לתודה' לא בערב יום כפור, גם לא בערב פסח, וחול המועד של פסח.
אין המנהג לעמוד באמירת 'מוזמר לתודה'.

ק¹¹ ¹² * מוֹזְמֵר לְתוֹדָה הֲרִיעוּ לִי כָּל־הָאָרֶץ:

עֲבְדוּ אֶת־יְיָ בְּשִׂמְחָה בְּאוֹ לִפְנֵי בְּרַנָּה:

דַּעוּ כִּי־יְיָ הוּא אֱלֹהִים הוּא עֲשָׂנוּ וְלֹא וְלֹא אֲנַחְנוּ עָמּוּ וְצֹאן מְרֵעִיתוֹ:

בְּאוֹ שְׁעָרָיו | בְּתוֹדָה חֲצֵרְתִּי בְּתַהֲלָה הוֹדוּ־לוֹ בִּרְכוּ שְׁמוֹ:

* כִּי־טוֹב יְיָ לְעוֹלָם חֲסִדוֹ וְעַד־דָּר וְדוֹר אֲמוֹנָתוֹ:

קד:לא¹³ ¹⁴ * יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו:

קיג:ד-ג-ד יְהִי שֵׁם יְיָ מְבָרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

מְבֹרַח־שְׁמֵשׁ עַד־מְבֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ:

11. 'מוזמר לתודה' נתקן לאומרו מפני שדוד קבעו לאומרו בכל יום לפני הארון. [טור] בא"ח סי' נ"א כתב שכל השירות עתידות להתבטל חוץ ממוזמר לתודה לפיכך צריך לאמרה בנגון. (נוהג כצאן יוסף, הלכות פסוקי דזמרה ד')

12. The 'מוזמר לתודה' mentions a מנהג to recite the 'מוזמר לתודה' on שבת and יום טוב beginning with the word הריעו. The פסוקים and the מהר"ם ש"ף both recite that one should not recite half a פסוק, even though our תפילות contain many half פסוקים. This particular instance creates the following problems, a) beginning in the middle of a פסוק, containing God's name, b) saying 'מוזמר לתודה' in any form on פסח, as the entirety of the מוזמר deals with the תודה קרבן. The (רב יהודה לייב קירשהיים) מנהגות וורמיישא writes:

"בשחרית של שבת א"א מוזמר לתודה, ויש אומרים שיש לומר ולהתחיל הריעו, אבל פה אין אומרים.
וכן יש אומרים שאין לומר ביום טוב מוזמר שיר ליום השבת, אבל פה אומרים:"

"במוזמר זה מ"א תיבות נגד מ' לחמים ואחד כנגד זבח התודה. וד' פעמים במוזמר 'ה' כנגד ארבעה מיני לחמים,
י' מצות, י' חלות, י' רבובה, י' חמין, והיה הכהן לוקח מעשר מכל אחד." (סידור רוקח סימן ט"ו)

13. כתב בספר "מטה משה" סי' מ"ט, ונהגו לומר יהי כבוד והפסוקים אחרים קודם תהלה לדוד, ויש בהם כ"א אזכרות, כנגד כ"א פסוקים שבתהלה לדוד: ע"כ: וכתב בא"ר סי' נ"א ס"ק ד', 'ואין להפסיק כלל בין ד' מלך ד' מלך ד' ימלך וכו', כמו שאין להפסיק בין ד' אלדיכם לאמת, כן מוכח בפסקי תוס'."

14. דַּרְשׁ רַבִּי חֲנִינְיָא בְּרַ פְּאָא 'יְהִי כְבוֹד ד' לְעוֹלָם יִשְׂמַח ד' בְּמַעֲשָׂיו': פְּסוּקָא זֶה שֶׁר הָעוֹלָם אָמְרוּ, בְּשַׁעֲרָה שְׁאֵמֵר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא 'לְמִינְהוּ' בְּאֵילָנוֹת, נְשָׂאוּ דְשָׂאִים קַל וְחֹמֵר בְּעַצְמָן, אִם רְצוֹנוּ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעַרְבוּבָא, לְמָה אָמַר 'לְמִינְהוּ' בְּאֵילָנוֹת? וְעוֹד קַל וְחֹמֵר, וּמָה אֵילָנוֹת שְׂאֵין דְרַכְּן לְצֵאת בְּעַרְבוּבָא אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא 'לְמִינְהוּ', אָנוּ עַל אַחַת פְּמָה וְכַמָּה? מִיָּד כָּל אֶחָד וְאֶחָד יֵצֵא לְמִינוֹ, פְּתַח שֶׁר הָעוֹלָם וְאָמַר, 'יְהִי כְבוֹד ד' לְעוֹלָם יִשְׂמַח ד' בְּמַעֲשָׂיו': (גמ' חולין ס).

רַם עַל-כָּל-גּוֹיִם | יי' עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ:

קלכ:יג יי' שִׁמְךָ לְעוֹלָם יי' זְכָרְךָ לְדָר-וָדָר:

קג:יט יי' בַּשָּׁמַיִם הִכִּין כְּסֵאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בְּכָל מַשְׁלָח:

ד"כ ט' טז:לא * יִשְׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ וַיֹּאמְרוּ בְּגוֹיִם יי' מֶלֶךְ:

יטז יי' מֶלֶךְ נֹכַח יי' מֶלֶךְ שְׁמוֹת טו:יח¹⁵ יי' | יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

תכלים יטז יי' מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אֶכְרֹד גּוֹיִם מֵאֲרָצוֹ:

לג:י יי' הַפִּיר עֲצַת-גּוֹיִם הִנְיָא מְחַשְׁבוֹת עַמִּים:

משלי יט:כא רַבּוֹת מְחַשְׁבוֹת בְּלֵב-אִישׁ וְעֲצַת יי' הִיא תִקּוּם:

תכלים לג:יא עֲצַת יי' לְעוֹלָם תִּעֲמֹד מְחַשְׁבוֹת לְפִי לְדָר וָדָר:

לג:ט כִּי הוּא אָמַר וַיְהִי הוּא-צְוָה וַיַּעֲמֵד:

קלכ:יג כִּי-בָחַר יי' בְּצִיּוֹן אִמָּה לְמוֹשָׁב לּוֹ:

קלכ:ד כִּי-יַעֲקֹב בָּחַר לּוֹ יְהוָה יִשְׂרָאֵל לְסִגְלָתוֹ:

ד:יד כִּי | לֹא-יִפְאֵשׁ יי' עַמּוֹ וְנִחַלְתּוֹ לֹא יַעֲזֹב:

עח:לח וְהוּא רַחוּם | יִכַּפֵּר עֲוֹן וְלֹא יִשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהַשִּׁיב אָפּוֹ וְלֹא יַעִיר כָּל-חַמַּתּוֹ:

כ:י * יי' הוֹשִׁיעָה הַמְּלֹךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם-קְרִיאָנוּ:

15 ה' | יִמְלֹךְ. פסק לומר לך כשיבא העת שיאמרו ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד, אז הפסוק מלכות אדום: (בעל הטורים)

פד:כ 16 אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִהְלְלוּךָ סְלָה:

קמד:טו אֲשֶׁרִי הָעַם שָׁכְנָה לוֹ אֲשֶׁרִי הָעַם שֵׁנִי אֱלֹהִיו:

קמכ תהלה לְדָוִד

א רִוּמְמֶךָ אֱלֹהֵי הַמַּלְאָךְ וַאֲבִרְכָה שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

ב כָּל-יּוֹם אֲבִרְכָךָ וַאֲהַלְלֶךָ שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

ג דָּוִד יי וּמַהֲלֵל מְאֹד וְלִגְדֹלְתּוֹ אֵינִי חֹקֵר:

ד וְרַ לְדָוִד יִשְׁבַח מִעֲשֵׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יִגִּידוּ:

ה הַר כְּבוֹד הַהוֹדָה וְדַבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אֲשִׁיחָה:

ו עֲזוּזֵי גִזְרֹתֶיךָ יֹאמְרוּ וּגְדֹלוֹתֶיךָ וּגְדֹלְתֶיךָ אֶסְפְּרָנָה:

ז כֹּר רַב-מִוְבָּךְ יִבְיָעוּ וְצַדִּיקְתֶּךָ יִרְנְנוּ:

ח נֶזֶן וְרַחֲמוֹם יי אֶרְךָ אֲפִים וּגְדֹל-חֶסֶד:

ט זב-יי לְכָל וְרַחֲמֵי עַל-כָּל-מִעֲשֵׂי:

י וְדוּךָ יי כָּל-מִעֲשֵׂיךָ וְחִסְדֶיךָ יִבְרַכּוּכָה:

כ בּוֹד מַלְכוּתֶךָ יֹאמְרוּ וּגְבוּרֹתֶיךָ יִדְבְּרוּ:

ל הוֹדִיעַ | לְבַנֵּי הָאָדָם גְּבוּרֹתֶיךָ וְכְבוֹד הַדָּר מַלְכוּתֶךָ:

מ לְכוּתֶךָ מַלְכוּת כָּל-עַלְמִים וּמִמְשַׁלְתֶּךָ בְּכָל-דָּוִד וְדָר:

ס וּמָךְ יי לְכָל-הַנְּפֹלִים וְזוֹקֵף לְכָל-הַכְּפוּפִים:

17 ע יִנִּי-כָל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה גּוֹתֵר-לָהֶם אֶת-אֲבָלָם בְּעֵתוֹ:

16. This was already known as אשרי, at the time of רבי יוחנן (ברכות ד:).

אמר רבי אלעזר אמר רבי אבינא, כל האומר 'תהלה לדוד' בכל יום שלש פעמים, מובטח לו שהוא בן העולם הבא.

17. תנינא, 'עניי-כל אלהי ישראל ואתה גותר להם את-אבלם בעתו': בעתם לא נאמר, אלא 'בעתו'! הקדוש ברוך הוא פרנסתו בעתו. (גמ' כתובות סז:). הכל לפי מה שהוא כריך כל יחיד ויחיד לפי לימודו (רש"י ס).

18 19 פ וְתַח אֶת־יָדְךָ וּמִשְׁפִּיעַ לְכָל־חַי רְצוֹן:

צ דִּיק יי בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו:

ק רַוֵּב יי לְכָל־קַרְאָיו לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאֵהוּ בְּאֵמֶת:

ר צוֹדֵי־רְאִיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שׁוֹעֲתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם:

ש וְאֵת־כָּל־אֲהָבָיו וְאֵת כָּל־הַרְשָׁעִים יִשְׁמִיד:

ת הַלֵּת יי יְדַבֵּר פִּי וַיְבָרֵךְ כָּל־בֶּשֶׂר שֵׁם קְדֹשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

קטו:יח וַאֲנַחְנוּ | נְבָרֵךְ יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ־יְהוָה:

The following מזמורים were sung by the לויים in בית ראשון.

קמו 20 הַלְלוּ־יְהוָה הַלְלוּ נְפֹשֵׁי אֶת־יי:

אֶהְלֵלָה יי בְּחַיֵּי אֲזוּמָרָה לְאֱלֹהֵי בְּעוֹדֵי:

אֶל־תִּבְטְחוּ בְּנְדִיבִים בְּבֶן־אָדָם | שְׂאִין לוֹ תִּשׁוּעָה:

תִּצַּח רִיחוֹ יֵשֵׁב לְאֲדָמְתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אֲבָדוּ עִשְׂתַּנְתָּיו:

* אֲשֶׁר־י שְׂאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׁבְרוּ עַל־יי אֱלֹהָיו:

עֲשֶׂה | שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם הַשְׁמַר אֵמֶת לְעוֹלָם:

עֲשֶׂה מִשְׁפָּט | לַעֲשׂוֹקִים נָתַן לֶחֶם לְרַעֲבִים יי מִתִּיר אֲסוּרִים:

יי | פָּקַח עֵינָיו יי זָקַף כְּפֹפִיִּים יי אֲהַב צַדִּיקִים:

יי | שָׁמַר אֶת־גֵּרִים יָתוֹם וְאֶלְמָנָה יַעֲזֹד וְדָרַךְ רְשָׁעִים יַעֲזוּת:

יִמְלֹךְ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֵינוּ צִיּוֹן לְדָר וְדָר הַלְלוּ־יְהוָה:

18. צריך לכוון בפסוק 'פּוֹתַח אֶת־יָדְךָ', ואם לא כוון צריך לחזור [שו"ע נא, ז].
בכל אמירת 'אשרי' בעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק 'פּוֹתַח אֶת־יָדְךָ' - כי הקול מעורר את הכוונה.

19. The ancient מנהג of touching and kissing the תפילין during, "פּוֹתַח אֶת־יָדְךָ...", is cited by מאינץ רב משה.

20. אמר רב חנין בר רבא, הכל מודים ב'תהלת ד' יְדַבֵּר פִּי וַיְבָרֵךְ כָּל־בֶּשֶׂר שֵׁם קְדֹשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד' (הלל-יה),
הַלְלוּיָהּ דְּבִתְרֵיהּ רִישׁ פִּירְקָא: (גמ' פסחים קיז).

קמז הללו יה | כִּי־טוֹב וּמְרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־נָעִים נֶאֱמָה תְהַלְּקָה:

בּוֹנֵה ²¹ יְרוּשָׁלַם יי נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יִכְנָם:

הֲרִפָּא לְשִׁבּוּרֵי לֵב וּמְחַפֵּשׁ לְעֵצְבוֹתָם:

מוֹנֵה מִסְפָּר לְפוֹכְבִּים לְבָלֵם שְׁמוֹת יִקְרָא:

גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ לְתַבּוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר:

מְעוֹדֵד עֲנָוִים יי מְשַׁפֵּיל רְשָׁעִים עַד־אָרֶץ:

עָנּוּ לֵיי בְּתוֹדָה וּמְרוּ לְאֱלֹהֵינוּ בְּבִגְדֵי:

הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם | בְּעֵצִים הַמְכִּין לְאָרֶץ מִטָּר הַמְצַמֵּיחַ הַרִים הַצֵּיר:

נוֹתֵן לְבַהֲמָה לַחֲמָה לְבָנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ:

לֹא בְּגִבּוֹרֵת הַסּוּם יִחַפֵּן לֹא־בְשׁוֹכֵי הָאִישׁ יִרְצָה:

רוֹצָה יי אֶת־יִרְאָיו אֶת־הַמִּיחַלִּים לְחַסְדּוֹ:

* שְׁבַחְתִּי יְרוּשָׁלַם | אֶת־יי הַלְלִי אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן:

כִּי־תוֹק בְּרִיחֵי שְׁעָרֶיךָ כִּי־כָנְנָה בְּקַרְבֶּךָ:

²² הַשָּׁם־גְּבוּלְךָ שְׁלוֹם תִּלָּב הַפִּיִם יִשְׁבִּיעֶךָ:

הַשִּׁלַּח אֲמָרְתוֹ אָרֶץ עַד־מְהֵרָה יִרְוֵן דְּבָרוֹ:

הַנִּתְּנָן שְׁלֹג כְּצֶמֶר כְּפֹר כְּאֶפֶר יִפּוֹר:

מִשְׁלִיךְ כְּרַחֵן כְּפִתִּים לְפָנֵי קָרְתוֹ מִי יַעֲמֹד:

יִשְׁלַח־דְּבָרוֹ וַיִּמָּסֵם יֵשֵׁב רוּחוֹ יוֹלֵד־מַיִם:

מִנִּיד דַּבְּרוֹ דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֲקִיו וּמְשַׁפְּטֵיו לְיִשְׂרָאֵל:

²³ לֹא עָשָׂה כֵּן | לְכָל־גּוֹי וּמְשַׁפְּטִים בְּלִי־יָדָעוּם הַלְלוּ־יְהוָה:

21. י"מ דזה ירושלם שנקרא על שם אברהם שקראוהו הר ד' יראה (בראשית כב) והעיר היה נקרא כבר שלם כדכתיב (שם יד) ומלכי צדק מלך שלם ונקרא ירושלם על שם יראה ועל שם שלם לכך אין אנו נותנין יו"ד בירושלם בין למ"ד למ"ם על שם שלם. (תוס' מס' תענית ט"ז)

22. אמר רב יהודה, לעולם זהא אדם זהיר בתבואה (אוכל) בתוך ביתו, שאין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה, שנאמר: 'השם־גבולך שלום תלב הפי' (גמ' צ"ג מליע"א נט).

23. אמר רבי אמי, אין מוסרין דברי תורה לעובד פוכבים, שנאמר: 'לא עשה כן | לכל־גוי ומשפטים בלי־ידעום'. (גמ' חגיגה יג.)

לא עשה כן שלא נתן להם התורה ומשפטים של ידעום ב' דבראש' ול ככל ישראל זהו כל מאכא מרי נעלם.

קמח ²⁴ תִּלְלוּ יְהוָה | תִּלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְרוֹמִים:
הַלְלוּהוּ כָּל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאוֹ:
הַלְלוּהוּ שְׁמֵשׁ וַיְרַח הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אֹרֶן:
הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְהַפִּיּוֹם אֲשֶׁר | מַעַל הַשָּׁמַיִם:
יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צְדָה וְנִבְרָאוֹ:
וַיַּעֲמִידֵם לְעֵד לְעוֹלָם חֲקֵי־נֶתֶן וְלֹא יַעֲבֹדוּ:
הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הָאָרֶץ תַּנְיִינִים וְכָל־תְּהוֹמוֹת:
אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטּוֹר רוּחַ סְעָרָה עֲשֵׂה דְבָרוֹ:
הַחֲרִים וְכָל־גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל־אֲרוֹזִים:
הַחֲיָה וְכָל־בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף:
מַלְכֵי־אָרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שְׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ:
בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוֹלוֹת זְקֵנִים עִם־נְעָרִים:
יְהַלְלוּ | אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׁגַּב שְׁמוֹ לְבָרוּ הוֹדוּ עַל־אָרֶץ וְשָׁמַיִם:
וַיִּרְם קָרוֹן | לְעַמּוֹ תְהַלְלָה לְכָל־חֲסִידָיו ²⁵ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל עִם קָרְבוֹ הַלְלוּ־יְהוָה:

קמח ²⁶ תִּלְלוּ יְהוָה | שִׁירוּ לֵי שִׁיר חֲדָשׁ תְּהַלְלוּהוּ בְּקִתְל חֲסִידִים:
יִשְׂמַח־יִשְׂרָאֵל בְּעֲשׂוֹ בְּגִי־צִיּוֹן יִגִּילוּ בְּמִלְכָם:
יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְּמַחּוֹל בְּתֹף וּבְנֹזֵר יִזְמְרוּ־לוֹ:
כִּי־רוּצָה יְיָ בְּעַמּוֹ יִפְאַר עַנְוִים בִּישׁוּעָה:
יַעֲלוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יִרְנְנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם:
רוֹמְמוֹת אֵל בְּגִרוֹנָם וַחֲרַב פִּיפְיוֹת בְּיָדָם:
לַעֲשׂוֹת נִקְמָה בְּגוֹיִם תּוֹכְחוֹת בְּלְאֻמִּים:
לְאָסֵר מַלְכֵיהֶם בְּזֻקִים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְּלֵי בְרוֹזֵל:
לַעֲשׂוֹת בָּהֶם | מִשְׁפָּט בְּתוֹב הַדָּר הוּא לְכָל־חֲסִידָיו הַלְלוּ־יְהוָה:

24. אמר רבי יוסי, זה חלקי מגומרי הלל בכל יום. איני והאמר מר, הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף? כי קאמרין, בפסוקי דזמרה. (גמ' שבת קיח:) שני מזמורים של הללו את ד' מן השמים, הללו א-ל בקדשו: (רש"י)

25. אמר דוד (המלך) . . . שלשה סימנים יש באומה זו (בני ישראל), הרחמנים והביישנים וגומלי חסדים, רחמנים דכתיב: 'ונתן לך רחמים ורחמך והרפך' (דברים יג:ח) ביישנים דכתיב: 'ובעבוד תהיה יראתו על פניכם' (שמות כ"ז) גומלי חסדים דכתיב: 'למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו'' (בראשית יח:ט). כל שיש בו שלשה סימנים הללו, ראוי להדבק באומה זו. (גמ' יבמות עה:)

26. On the occasion of a milah the paterfamilias raises his voice when singing in a special way until he reaches a special note.

מכאן עד 'ויברך דויד' אומר הבעל תפלה את הפסוקים כולם בקול רם.

קי הַלְלוּ יְהוָה | הַלְלוּ אֱלֹהֵי בְּקִדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בְּרִקְיעַ עֲזוֹ:

הַלְלוּהוּ בְּגִבּוֹרֹתָיו הַלְלוּהוּ בְּרַב גְּדֻלּוֹ:

הַלְלוּהוּ בְּתַקְעַ שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנִבְל וּבְנֹזֵר:

הַלְלוּהוּ בְּתֶרֶף וּמַחֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעִנָּב:

הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי-שִׁמְעַ הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה:

« כָּל הַנְּשַׁמָּה תִּהְיֶה יְהוָה הַלְלוּ-יְהוָה:

כָּל הַנְּשַׁמָּה תִּהְיֶה יְהוָה הַלְלוּ-יְהוָה: ²⁷

פט:נג בָּרוּךְ יי' לְעוֹלָם אָמֵן | וְאָמֵן:

קלכ:כח בָּרוּךְ יי' | מִצִּיּוֹן שִׁבְּן יְרוּשָׁלַם הַלְלוּ-יְהוָה:

עצ:יח-יט בָּרוּךְ יי' אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲשֵׂה נִפְלְאוֹת לְבָדוֹ:

וּבְרִיךְ | שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִפְלֵא כְבוֹדוֹ

אֶת-כָּל הָאָרֶץ (בבין המצרים הבעל תפלה מנמיך את קולו במילים) אָמֵן | וְאָמֵן:

ואחר שאמרו הקהל עד 'אמן ואמן', אומר הבעל תפלה בקול 'כל הנשמה' עד 'אמן ואמן'.

27. לכך כופלין כל הנשמה כו' משום דאיתמר יהי חלקי עם גומרי הלל בכל יום, ר"ל שמסיימין ספר תהלים שנתייחד בהללויה. והשתא אם לא יכפול פסוק האחרון לא נראה כמסיים, וכן במחזור ויטרי. ומטעם זה נמי כופלין ד' ימלוד לְעוֹלָם ועד אחר סיום ויושע. (מהרי"ל)

יש לעמוד מכאן ועד 'וצבא השמים לך משתחיים' ושוב ל'ישתבה' (מגן אברהם ש"ע נ"א ס"ז).

ד"כ א' כ"ט:י"ג

וַיְבָרֶךְ דְּוִיד אֶת־יְיָ לְעֵינָיו כָּל־הַקֶּהֱל וַיֹּאמֶר דְּוִיד²⁸
 בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם:
 לָךְ יְיָ הַגְּדִלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתְּפָאֶרֶת וְהַנְּצִיחַ וְהַהוֹד כִּי־כָל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ
 לָךְ יְיָ הַמְּלֹכָה וְהַמְתַּנְשָׂא לְכָל | לְרֹאשׁ:
 וְהַעֲשֵׂר וְהַכְּבוֹד מְלִפְנֵיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכָל וּבְיַדְךָ כַּח וּגְבוּרָה
 וּבְיַדְךָ לְגִדֵּל וּלְחַוֵּק לְכָל:
 וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תְּפָאֶרְתְּךָ:

נחמ"כ ט:י"ח

אַתָּה־הוּא יְיָ לְבָרְךָ אֶת עֲשִׂית אֶת־הַשָּׁמַיִם שָׁמַי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם
 הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיָּמִים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כָּל־פֶּלֶם
 וְצָבָא הַשָּׁמַיִם לָךְ מְשִׁתְּחִים:
 אַתָּה־הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוּ מֵאוּר כַּשְׁדִּים
 וְשָׁמַת שְׁמוֹ אַבְרָהָם:³⁰
 וּמַצֵּאת אֶת־לְבָבוֹ נֶאֱמַן לְפָנֶיךָ

אין מפסיקים בין אמירת 'נאמן לפניך' לאמירת 'וכרות עמו הברית', אלא בשחרית של ברית מילה שמנגנים פסוקים אלה באמירת סירוגין מיוחדת של המוהל והסנדק.

מוהל וְכָרוֹת עָמוּ הַבְּרִית לָתֵת אֶת־אָרֶץ הַקְּנָעִי
 סנדק קַחְתִּי הָאֲמָרִי וְהַפְּרִי וְהַיְבוּסִי וְהַנְּרָשִׁי לָתֵת לְזֶרְעוֹ
 מוהל וְתָקַם אֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי צָדִיק אַתָּה:
 סנדק וַתֵּרָא אֶת־עֵינָי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם וְאַתָּה־וְעַקְתָּם שְׁמַעְתָּ עַל־יַד־סוֹף:
 מוהל וְתַתֵּן אֶת־תְּנִיחָם בְּפָרְעָה וּבְכָל־עַבְדֵי וּבְכָל־עַם אֲרָצוֹ
 סנדק כִּי יִדְעָתָ כִּי הוֹדִי עֲלֵיהֶם וְתַעֲשֵׂה לָךְ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה:
 מוהל וְהִים כְּקַעַת לְפָנֵיהֶם וַיַּעֲבְרוּ בְּתוֹךְ־הַיָּם בַּיּוֹם הַזֶּה
 סנדק וְאַתָּה־רֹדְפֵיהֶם הַשְׁלַכְתָּ בְּמַצוֹלֵת כְּמוֹ־אֶבֶן בְּמַיִם עֲזִים:

28. The *צדקה* is to give *צדקה* while reciting *דוד ויברך דוד* was not done in Germany where people gave *צדקה* before *orenen*, and in many places the *שמש* walked around with the *צדקה* box during *הש"ן חזרת*, or *ובא לציון גואל*.

29. It is an ancient custom to stand for 'ויברך דוד', until 'לשם תפארתך'. The *מהרי"ל* would rise a little while reciting *לברך דוד*.

30. The *דברי קהלת* cites the *מנהג* to stand until 'שמו אברהם'.

שירת הים נהגו לאמרה בניגון טעמי המקרא

שמות יד:ל-לא

מוהל ויִשְׁעֵי יְיָ בַיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם

סנדק וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שֵׁפֶת הַיָּם:

מוהל וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיֵּרְאוּ הָעַם אֶת־יְיָ

סנדק וַיֵּאֱמִינוּ בַּיְיָ וּבַמֶּשֶׁה עֲבָדָיו:

מוהל 31 32 אִזְ יִשְׂרָאֵל מִשְׁחָהּ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְלוֹי וַיֹּאמְרוּ

טו:א-יח

לְאָמַר סנדק אֲשִׁירָה לַיְיָ כִּי־נָאָה נָאָה סוּם

וּרְכָבוֹ רָמָה בַיָּם: מוהל עֲזִי וְזִמְרַת יְיָ וַיְהִי־לִי

לִישׁוּעָה סנדק זֶה אֱלֹהֵי וְאֵלֹהֵי אֱלֹהֵי

אָבִי וְאֶרְמְמָנָהּ: מוהל יְיָ אִישׁ מְלַחְמָה יְיָ

שְׁמוֹ: סנדק מְרַכֶּבֶת פְּרָעָה וְחִילוֹ יֵרָה בַיָּם וּמִבְּתֵר

שְׁלֵשׁוֹ מִפְּעֻי בַיַּם־סוּף: מוהל תְּהַלֵּם יְכַסִּימוּ יַרְדּוֹ בְּמִצּוֹלֹת כְּמוֹ־

אָבוֹ: סנדק יְמִינֶךָ יְיָ נֶאֱדָרִי בְּכַח יְמִינֶךָ

יְיָ תִרְעֵץ אוֹיֵב: מוהל וּבְרַב גְּאוּנֶךָ תִּתְהַרֵם

קְמוּיָה תִשְׁלַח חַרְוֶנְךָ יֶאֱכְלֵמוּ בְּקֶשׁ: סנדק וּבְרוּחַ

אֲפִיךָ נִעְרַמוּ מַיִם נִצְבּוּ כְּמוֹ־נֵד

נְזֻלִים קָפְאוּ תְהַלֵּם בְּלִבָּיִם: מוהל אָמַר

אוֹיֵב אֶרְדָּף אֲשִׁיג אַחֲלֶק שְׁלָל סנדק תִּמְלֹאֲמוּ

נַפְשֵׁי אָרִיק חֶרְפֵי תִזְרִישְׁמוּ יָדַי: מוהל נִשְׁפָּת

בְּרוּחֶךָ בְּפִסְמוֹ יָם צָלְלוּ כְּעוֹפְרֹת בְּמַיִם

31. אומרים בלחש חוץ מפסוקים ד' איש מלחמה וגו', ימינד וגו', מי כמכה וגו', עד יעבר וגו', שאומר בקול.

32. was chanted by the לויים in the המקדש on שבת, when the קרבן תמיד was brought towards evening (ראש השנה דף לא). After חורבן בית שני, it was chanted on שבת in ארץ ישראל, but not in בבל. Afterwards, it was recited every day in ארץ ישראל, and in some parts of Italy. The fact the אשכנזים recite או ישיר prior to ישתבח, is attributed to רבינו משה הזקן, the father of רבינו קלונימוס and רבינו יקותיאל, who were summoned by French King Charlemagne along with many other scholars from Lombardy/(Lucca) in Northern Italy to Mainz, Germany.

אֲדִירִים:	סנדק מִי־כִמְכָה בְּאֵלֶם יְיָ	מִי
כְּמִכָּה נֶאֱדָר בְּקֹדֶשׁ	נִזְרָא תְהִלַּת עֲשֵׂה	
פָּלֵא:	מוהל גְּמִיִּת יְמִינְךָ תִּבְלַעְמוּ אֶרֶץ:	סנדק גְּחִיִּת
בְּחִסְדְּךָ עֲסֹנוּ גְּאֻלַּתְךָ	מוהל גְּתִלַּת בְּעֵינֶיךָ ³³ אֶל־נֹה	
קֹדֶשְׁךָ:	סנדק שְׁמַעֵנוּ עַמִּים יִרְגְּזוּן	חֵיל
אֲחֹזוּ יִשְׁבִּי פְלִשְׁתִּי:	מוהל אִז נִבְהִלְוּ אֱלֹפֵי	
אֲדוֹם	אֵילֵי מוֹאָב יִאֲחֲזֻמוּ רַעַד	נִמְנו
כֹּל יִשְׁבִּי בְּנַעֲנוּ:	סנדק תִּפְּלַעְלֵהֶם אֵימָתָה	
וּפָחַד	מוהל בְּגִדְלֵי זְרוּעֶיךָ יִדְמֻוּ כְּאֲבָן	עֵד־ ³⁴
יַעֲבֹר עִמָּךְ יְיָ	עֵד־יַעֲבֹר עִסְרוֹנוֹ	
קְנִיִּת:	סנדק תִּבְאֲמוּ וְתַטְעֲמוּ בְּהַר גְּחִלַּתְךָ	מָכוֹן
לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלַּת יְיָ	מוהל מִקְדָּשׁ אֲדָנִי בְּנִינֹנוּ	
יְדִיד:	<< סנדק יְיָ יִמְלֹךְ לְעֵלְמָא וְעַד:	מוהל יְיָ

יִמְלֹךְ לְעֵלְמָא וְעַד: בסוף שירת הים כופלים את הפסוק 'ד' ימלך לעולם ועד'

(אין אומרים 'ד' מלכותיה' וגומר, 'כי בא סוס' וגומר) וממשיכים 'כי לד' המלכה:

תכלים כזכט פי ליי המלכה ומשל בגוים:

טובדיכ א:ככ ³⁵ וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לְשַׁפֵּט אֶת־הַר עֲשׂוֹ וְהָיְתָה לֵי יְיָ הַמְּלֹכָה:
זכריה יד:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה יְיָ אֶחָד וְשְׁמוֹ אֶחָד:

מסיימים:

³⁶ וּבְתוֹרַתְךָ פָּתוּב לְאֹמֵר ◊ דְּזָרִים וְד: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

33. אמר רב יהודה אמר רב, כל המתנגאה בטלית של תלמיד חכם, ואינו תלמיד חכם, אין מכניסין אותו במחיצתו של הקדוש ברוך הוא. פתיב הכא 'גבר יהוד וילא ינוה' (חבוקוק ב:ה) וכתביב התם 'אל-נוה קדשה': (גמ' צבא צתרא לט).

34. 'עדר-יעבר עמך ד' זו בלאה ראשונה (בימי יהושע) 'עדר-יעבר עסנו קניית': זו בלאה שנייה (בימי עזרא). (צרכות ד:, סוטכ לו).

35. בימי חנוכה אומרים 'ועלו מושעים בהר ציון' - ניגון המאורה 'שני זיתים', ובפורים אומרים - אחד מניגוני פורים.

36. The writes (סדרת ואתחנן) one may think that since we conclude the שירה with בני ישראל be on the same level as אחר... (פסוק, (ומלאה הארץ...). We assert at the end by adding the פסוק of שמע ישראל, that even during this time period, we will always be on a higher level of appreciation and have a closer relationship with God than the other nations. Historically speaking, the שמע ישראל was added by נוסח צרפת, which made many additions to the תפילה (for example 'לחיים טובים' and additional פסוקים). Usually גדולי אשכנז opposed their additions, but since during פסוקים one may recite additional פסוקים, they saw no reason not to.

הבעל תפלה ירד לפני התיבה לפני ישתבח, שאומרה שם בעבור הקדיש שאחריה שיאמר לפני התבה עם ברכו וכל מה שאחריו שהוא עיקר התפלה. המתפלל עובר לפני התבה, אם יש יאהרצייט הוא עובר אך אבלים לא יעברו עד 'אשרי'.

- [ע"י שלמה?] ³⁷ ³⁸ יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מְלַכְנֵנוּ ◊ הָאֵל הַמְּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ ◊
 בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ ◊ כִּי לְךָ נָאָה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שִׁיר וְשִׁבְחָה
 הַלֵּל וְזִמְרָה ◊ עֹז וּמְשָׁלָה ◊ נֶצַח ◊ גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה ◊ תְּהִלָּה וְתַפְאֶרֶת ◊ קְדוּשָׁה וּמְלָכוּת
 « בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ◊ אֵל ◊ מְלֶךְ ◊ גָּדוֹל בְּתַשְׁבְּחוֹת
 אֵל הַהוֹדָאוֹת ◊ אֲדוֹן הַנְּפִלְאוֹת ◊ הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה ◊ מְלֶךְ ◊ אֵל ◊ חַי הָעוֹלָמִים: ³⁹

was initially only inserted here during עשרת ימי תשובה by נוסח ספרד in Europe.
 It is a מנהג ארז"ל, which was not accepted by אשכנזים across Europe,
 although many Eastern European אשכנזים eventually adopted its recital.

- בעל תפלה כורע. יתגדל ויתקדש זוקף שְׁמִיָּה רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֵלְמָא דְבְּרָא בְּרַעוּתָהּ ◊
 וּיְמַלִּיךְ מְלָכוּתָהּ ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל-בֵּית-יִשְׂרָאֵל ◊
 בְּעֵגְלָא וּבְזֶמֶן קָרִיב - וְאָמְרוּ בַעַל תַּפְלָה כּוֹרַע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

⁴⁰ יְהִיא שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא וְלְעָלְמֵי עָלְמֵיָא ובנשימה אחרת מוסיפים גם אם עומדים בתפלה
 במקום שאין רשאים להפסיק בו 'תברך'

- בעל תפלה כורע. יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊ ויתתהדר ויתעלה ויתהלל ◊
 שְׁמִיָּה דְקָדְשָׁא בַעַל תַּפְלָה כּוֹרַע בְּרִיךְ הוּא ◊ הַצִּיּוֹר אוֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו)
⁴¹ לְעֵלְא מְכַל-בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תְּשַׁבְּחָתָא וְנַחְמָתָא ◊
 דְאָמְרוּן בְּעֵלְמָא - בַעַל תַּפְלָה כּוֹרַע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

37. בנשימה אחת, שבחים do not discuss the Kabbalistic issue of reciting the שְׁמִיָּה רַבָּא (in one breath).

38. שבח שלמה, וסידרון ביום שעלה לישב על כסאו של שן, וציפהו זהב ומפז, וכו', ופתח ואמר ישתבח שמך לעד מלכנו המלך, וחתם שמו מראשי תיבות, ומרוב ענותנותו הקדים ישתבח שלא ירגישו. [גליון סידור הרוקח]:

39. The use of either חַי הָעוֹלָמִים or חַי הָעוֹלָמִים are discussed amongst the פוסקים, however, the usage of חַי הָעוֹלָמִים might be considered by some as possible כפירה (i.e. belief in multiple deities). ההגוי 'חַי הָעוֹלָמִים' נהגו בכל אשכנז מדורי דורות ונשמר בפפד"מ עד זמן הרב שמשון רפאל הירש ואחריו.

40. אלו דברי בעל האגודה ממסכת ברכות ג:א וז"ל 'יהא שמו הגדול מבורך מכאן משמע שיש לומר יהא שמיא ולא מפיק ה' שמיא דהוי משמע שם יה'.

41. לְעֵלְא מְכַל. כ"ה בכל סידורים ישנים... ועד לסידורים מאוחרים (אמשטרדם תקס"ד), וכך מופיע גם בדיוקים בנוסח התפילה לרמ"מ משקלאוו. הנוסחא המקובלת 'לעילא מן כל', מקורה בארז"ל כדי שיהיו כ"ח תיבות מ'יהא שמיא רבא' עד 'דאמרו בְּעֵלְמָא'... ור' זלמן הענא גם הוא גרס 'לעילא מן כל' אך לא מטעמיה דהארז"ל אלא ששינה מדעתו שסבר שכל הו"א לשון ארמי שבמקרא, ובעקבותיו שינה גם ר"ח. (סידור אזור אליהו)

קריאת שמע וברכותיה לחול

בעוד הבעל תפלה אומר 'ברכו' אומר הקהל בלחש :

יְתַבְרַךְ וַיִּשְׁתַּבַּח וַיְתַפְאֵר וַיְתַרְוַם וַיְתַנַּשֵּׂא שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ מַלְכֵי
הַמְּלָכִים ◊ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: שְׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן ◊ וּמַבְלָעָדָיו
אֵין אֱלֹהִים תְּכַלִּים סִמְחָה לָלוֹ לְרַבֵּב בְּעֲרֻבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעֲלוֹ לְפָנָיו:
וַיִּשְׁמוּ מְרוֹמָם עַל-כָּל-בְּרָכָה וַתְּהַלַּח:

הבעל תפלה מאריך
באמירת 'ברכו' ובימים
מיוחדים (שאינן תחנון)
מאריך עוד יותר:

1 בְּרָכוּ

כשמנגן הבעל תפלה השם יאמר הקהל :

בְּרוּךְ ◊ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

אֶת-יְיָ

כשמנגן הבעל תפלה 'המברך' יאמר הקהל :

קִיג:3 יְיָ שֵׁם יְיָ מְבָרַךְ מְעַתָּה וְעַד-עוֹלָם:

הַמְּבָרַךְ:

קהל ובעל תפלה יחדיו :

בְּרוּךְ יְיָ הַמְּבָרַךְ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

הבעל תפלה אומר בקול רם את ראש ברכת יוצר עד 'את הכל' :

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊

ישטיח מה: יוצר אור ובורא חֲשֵׁךְ עֹשֶׂה שְׁלוֹם וּבוֹרֵא ◊ אֶת-הַכּוֹל:

הַמַּאִיר לְאָרֶץ וְלַדָּרִים עֲלֶיהָ בְּרַחֲמִים ◊ וּבְטוֹבוֹ מְחַדָּשׁ בְּכָל-יּוֹם תְּמִיד מַעֲשֵׂה
בְּרִאשִׁית: קד:כז² מְחַדָּרָבּוֹ מַעֲשֵׂיךְ | יְיָ בָּלֵם בְּחֻכְמָה עֲשִׂיתָ מְלָאָה הָאָרֶץ קִנְיָנְךָ:
הַמְּלַךְ הַמְּרוֹמָם לְבָדוֹ מֵאֵז ◊ הַמְּשַׁבַּח וְהַמְּפָאֵר וְהַמְתַּנַּשֵּׂא מִימֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם ◊
בְּרַחֲמֶיךָ תְּרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ ◊ אֲדוֹן עֲזוֹנוּ ◊ צוֹר מְשַׁנְּבֵנוּ ◊ מְגַן יִשְׁעֵנוּ ◊
מְשַׁנֵּב בְּעַדְנוּ: אֵל בְּרוּךְ גָּדוֹל יַעֲרֵךְ ◊ הַכִּיָּן וּפְעַל זְהָרֵי חַמָּה ◊ טוֹב יֵצֵר כְּבוֹד
לְשֵׁמוֹ ◊ מְאֹרוֹת נִתְּן סְבִיבוֹת עֲזוֹ ◊ פְּנֹת צְבָאוֹ קְדוּשִׁים רוֹמְמֵי שְׁדֵי ◊ תְּמִיד
מִסְפָּרִים כְּבוֹד-אֵל וּקְדוּשָׁתוֹ: תִּתְבָּרַךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל-שִׁבְחַ מַּעֲשֵׂי יְדֶיךָ ◊
וְעַל-מְאֹרֵי-אֹר שְׁעֲשִׂיתָ ◊ יִפְאָרוּךְ ◊ סְלָה:

1. באמירת 'ברכו' הבעל תפלה אומר: 'ברוך ד' המבורך לעולם ועד' יחד עם הציבור, ולא אחריו, כמו בעניית קדושה וכיוצא בו. וכן המנהג ב'ברכו' של העולים לתורה.

2. פְּשָׁה רַבִּי עֲקִיבָא מְגִיעַ לְפָסוּק זֶה אֹמֵר, 'מְחַדָּרָבּוֹ מַעֲשֵׂיךְ | ד', "יש לך בריות גדולות בים, ויש לך בריות ביבשה, שבים אילמלי עולות ביבשה מיד מתות, שביבשה אילמלי יורדות לים מיד מתות, יש לך בריות גדולות באור, יש לך בריות גדולות באור, שבאור אילמלי עולות לאור מיד מתות, שבאור אילמלי יורדות לאור מיד מתות, 'מְחַדָּרָבּוֹ מַעֲשֵׂיךְ | ד'". (גמ' חולין קכז)

בעל תפלה תתברך צורנו מלכנו וגואלנו ◊ בורא קדושים: ישתבח שמך לעד מלכנו ◊
 יוצר משרתים ◊ ואשר משרתיו בלם עומדים ברום עולם ◊ ומשמיעים ביראה
 יחד בקול דברי אלהים חיים ומלך עולם: בלם אהובים ◊ בלם פוררים ◊
 בלם גבורים ובלם עשים באימה וביראה רצון³ קונתם: ובלם ◊ פותחים את פיהם
 בקדשה ובטהרה ◊ בשירה ובזמרה ◊ ומברכים ומשבחים ומפארים ומעריצים
 ומקדישים וממליכים -

קהל את-שם האל המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא:

בעל תפלה ובלם מקבלים עליהם על מלכות שמים זה מזה ◊ ונותנים רשות זה לזה ◊
 להקדיש ליוצרים ◊ בנחת-רוח ◊ בשפה ברורה ובנעימה ◊⁵ קדשה בלם באחד עונים ◊
 ואומרים ביראה -

קהל יטעיק וג קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל-הארץ כבודו:

בעל תפלה והאופנים וחיזת הקדש ברעש גדול מתנשאים לעצמת שרפים ◊
 לעצמתם משבחים ואומרים:

קהל יזקאל ג:יג ברוך כבוד-יי ממקומו:

לאל ברוך נעימות יהנו: למלך אל חי וקיים ◊ זמירות יאמרו ותשבחות ישמיעו:
 כי הוא לברו⁶ פועל גבורות ◊ עשה חדשות ◊ בעל מלחמות ◊ זורע צדקות ◊

3. Almost all of the ancient סידורים contain the word קונתם, however, today קונם is commonly used, in order to alleviate any confusion that there might be two רשויות (שעיקר מ:כ).

תנ"ך There are a number of such examples in

בדאמר הא-ל | ד' בורא השמים ונומיהם רקע הארץ וצאצאיה נתן נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה: (ישעיה מ:כ) אשר קנינו ירונו ולא יאשמו ומבריתו יאמר ברוך ד' ואשר ורעיהם לא יחמול עליהן: (זכריה יא:כ)

אין לשנות נוסחת היוצר וראוי לומר עושים באימה רצון קונתם ולא קונם. (נוהג כצאן יוסף, דין ק"ש וברכותיה)

4. . . הכי מצינו במדרש (איכה ג) חדשים לבקרים שבורא מלאכים בכל יום ואומרים שירה ונטרדין להן, כדאמר בסמוך משום שיש אות במלאכים הקבועים שממתינים זה לזה לומר שירה. ואלו החדשים שאינם יודעים הדת, ממהרין לשורר ונתחייבו כליה. והיינו אשר תקנו ויסדו אנשי כנסת הגדולה ביוצר ונותנין רשות זה לזה ... קדושה בלם באחד ענין ואומרים, וגם למעלה 'יוצר משרתים ואשר משרתיו בלם עומדים ברום עולם', כלומר בכל יום בורא חדשים ונטרדין, אבל משרתיו קבועים ועומדין לעד: (גמ' חגיגה יג: תוס' ד"ה מויעתן)

5. קדשה בשורוק כ"ה בכל סדורים ישנים. ובאבודרהם גרס 'ובנעימה קדושה בלם' בחולם, ועל פי שינו ויעתר יצחק ועבודת ישראל (וגם ר' עזריאל ור' אליה ווילנא במהדו"ג (!) ולא נתקבלה דעתם). (סידור אזור אליהו)

6. Now the letters of the two words שמך לנצח (תהלים עדי:). (גמ' שבת) are those with which the names of the seven planets of the Ptolemaic system begin (קנו, קכ, רש"י ברכות נט:). These seven planets symbolize the powers mentioned in this passage... The first planet, the sun, ruling on Sun-day is alluded to by פועל גבורות ('כצאת השמש בגבורתו'). The moon, star of Mon-day, is referred to by the phrase עשה חדשות, its outstanding characteristic being its monthly cycle of renewal. בעל מלחמות points to מאדים, the blood-red star of the third day, Mars, the god of war of the Romans, called Tiu (Tuesday) by the ancient Germans. מצימה ישועות hints at כוכב, the morning star that brings salvation

מִצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת ◊ בּוֹרֵא רַפּוּאוֹת ◊ נוֹרָא תְהִלּוֹת ◊ אֲדוֹן הַנִּפְלְאוֹת:
הַמְחִידֵשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל־יּוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית: פְּאֻמּוֹר: תְּחִלָּם קְלוּ: לְעֵשֶׂה אֲוֵרִים
גְּדֻלָּים כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ: « אֹר חֲדָשׁ עַל־צִיּוֹן תִּאִיר ◊ וְנִזְכָּה כָּלֵנוּ מִהֲרָה לְאוּרוֹ:
בְּרוּךְ אַתָּה יי יוצר המאורות:

[ע"י שמואל] קהל אהבה רפה אהבתנו יי אלהינו ◊ חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו:
אבינו מלפנינו ◊ בעבור אבותינו שפָּתְחוּ בָךְ ◊ ותלמדם חקי חיים ◊ בן תחננו
(7) ותלמדנו): אבינו אב תרחמן המרחם ◊ רחם עלינו ◊ ותן בלפנינו להבין ולהשכיל ◊
לשמע ◊ ללמד וללמד ◊ לשמר ולעשות ולקיים את־כל־דברי תלמוד תורתך
באהבה: 8 והאר עינינו במצותיך ◊ ודבק לבנו בתורתך ◊ ויחד לבנו לאהבה
וליראה 9 את־שמך ◊ ולא־נבוש לעולם ועד: כי בשם קדשך הגדול והנורא פָּתְחוּ ◊
נגילה ונשמחה בישועתך: « 10 והביאנו לשלום מארבע פְּנוֹת הָאָרֶץ ◊ ותוליכנו
קוֹמְמוֹת לְאַרְצֵנוּ: כִּי אֵל פּוֹעַל־יְשׁוּעוֹת 11 אַתָּה ◊ וּבָנוּ בְחַרְתָּ מִכָּל־עַם וְלִשׁוֹן:
וּקְרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֵלָה בְּאַמֶּת ◊ לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחַדְךָ בְּאַהֲבָה: בְּרוּךְ אַתָּה יי
(בבין המצרים הבעל תפלה מנמיד את קולו במילים) הַבוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

עונים 'אמן' על ברכת אהבה של הבעל תפלה.

לכסות את העינים לפסוק שמע ישראל

טור אורח חיים, סי' ס"א: "ומנהג טוב הוא להעיר הכוונה בפסוק הראשון שהוא עיקר מקום כוונת הקריאה ויש
נוהגין שנותנין ידיהם על פניהם בקריאת פסוק הראשון וראייתם מפ"ב דברכות (ג): רבי כד הוה מנח ידיה
אעיניה הוה קרי לה פי' כוונתו שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוין וכל מה שיעשה אדם לעורר הכוונה
טוב הוא."

הלכות ומנהגי רבינו שלום מנוישטט (מהר"ש), בתוך: שיח תפילה, לזכר ח"ש טשזנר, ירושלים תשנ"ט, עמ' קצט:
"איתמר [ברכות יג ע"ב] בשעה שמעביר ידיו על גבי עיניו. אמר מהר"ש, המכסים פניהם כשאומרים אחד,
רא[י]תם מהכא."

(Mercury-Wednesday, Mercredi in French). Jupiter, called in Hebrew צדק, is referred to by
זוֹרֵעַ צְדָקוֹת. The phrase בּוֹרֵא רַפּוּאוֹת is the designation used for the star of Friday, Venus (known
in Hebrew as נוגה), which brings "peace, joy, bliss, and health." Finally, the Sabbath star,
שבתי (Saturn, Saturday) is alluded to in נוֹרָא תְהִלּוֹת because ruling on the day of rest, it pays homage
to the Creator alone. [The World of Prayer Volume I pg. 141]

7. כ"ה במקצת ס"י וכ"ה בסידור ר"ע ור"א ובסידורים שאחריהם, אבל ברוב ס"י וסידור רש"ס מכללם
ליתא לתובה זו. (סידור אזור אליהו)

8. הנוסח הנכון הוא 'והאר עינינו במצותיך ודבק לבנו בתורתך' ולא 'והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך'.

9. כ"ה בכל סדורים ישנים. והגירסא 'וליראה שמך' מופיעה לראשונה בסידור ר"ע ור"א ווילנא ללא כל הסבר (!)
ובעקבותיו בסידור רז"ה, אך לא נתקבלה בסידורים שאחריהם (למעט סידור רז"ה ועבר"ו). (סידור אזור אליהו)

10. The פוסקים is to hold the two front ציציות in the left hand, as mentioned by the following
קיצור שלחן ערוך, שלחן ערוך הרב, מגן אברהם, ים של שלמה, ספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא
ר', אהרן פולד [מנהגי פרנקפורט], מנהגי וורמיישא) פוסקי אשכנז. ערוך השלחן and חות יאיר
((כמנהג האריז"ל, ציציות ארבע, although he held all four אומץ, and חות יאיר

11. האלף בפתח - בכל ס"י, והשינוי לקמץ הוא מר' זלמן הענא לשיטתו "שדברי התפילה לא יתכן שום מהירות המבטא
אבל ראוי לתת הפסק גמור בין כל מאמר". (סידור אזור אליהו)

ספר מהרי"ל, ריש הלכות תפילה: "כשאמר מהר"י סג"ל שמע ישראל דקריאת שמע הניח ידו על עיניו וכיסם עד סיום כוונת אחד."

כנראה חלק מהמנהג הישן המובא בגאונים ובראשונים. אצטט שנים מהם:

טור אורח חיים, סימן ס"א: "וצריך להאריך בד' דאחד שיעור שיחשוב בלבו שהקב"ה הוא יחיד בעולמו למעלה ולמטה ובד' רוחות העולם ויש נוהגין להטות הראש כפי המחשבה מעלה ומטה ולד' רוחות ויש מפקפקין בדבר משום הא דתניא הקורא את שמע לא יקרוץ בעיניו ולא ירמוז בשפתיו וא"א הרא"ש ז"ל היה אומר שאין לחוש דהתם הקריצה והרמיזה לצורך ד"א ומבטלין הכוונה אבל הכא הרמיזה היא צורך הכוונה וגורמת אותה."

לקט יושר, אור"ח, עמ' 81: "זכורני שעשה כמו שכתב א"ח בס' ס"א, וז"ל ויש נוהגים להטות הראש כפי המחשבה מעלה ומטה וד' רוחות העולם."

להשלמת רמ"ח תיבות בק"ש מקדימים לה אמירת 'אל מלך נאמן' הן ביחיד והן בציבור. ויש משלימים את חשבון רמ"ח בעניית 'אמן' על ברכת אהבת עולם של הבעל תפלה, ש'אמן' הוא נוטריקון 'אל מלך נאמן'.

לכתחילה צריך לקרוא את ק"ש כולה בטעמי המקרא כולל הפסוק הראשון שהוא עיקר הקריאה על פי הפסוקים. קריאת שמע בנגינת טעמי המקרא, אם מורגל בהם, ובנגינת טעמי המקרא הקדומה של בני אשכנז בפרט, היא הדרך המובחרת לקיים את המצוה דאורייתא של קריאת שמע פעמיים בכל יום.

על פי הפסוקים והמדקדקים צריך להקפיד בכל התפלה - וביותר בק"ש דאורייתא - על ביטויי המילים בלשון הקודש מדוקדקת. הגיית החולם הנכונה היא זו של בני אשכנז, ובדורות שלפניו הבדילו בני אשכנז גם בין ח"ת לב"ף (שריד לכך נותר בהגיית בני הונגריה) ובין ע"ן לאל"ף (שריד לכך נותר בהגיית בני הולנד). הרי"ש האשכנזי הנכונה היא לשונית. לפי פוסקי אשכנז צריך להקפיד על דין הגמרא להאריך בדל"ת של 'אחד' (בהרעדת הלשון קלושה מאחורי השיניים העליונות הקדמיות). רבים הם המדקדקים בזמן ק"ש לפי על השיטות, ואשרי הם אלה שמתאמצים להדר גם בעצם ק"ש שתיעשה לפי מסורת חז"ל.

אל מלך נאמן

דברים ו:7

שמע ישראל יי אלהינו יי | ¹² ¹³ אחד:

בלחש ברוך: שם כבוד מלכותו ◊ לעולם ועד:

דברים ו:7-ט ואהבת את יי אלהיך ¹⁴ בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברתם בם בשבתך בביתך ובלקחתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ידך והיו ¹⁵ למזמרת בין עיניך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

12. צריך להאריך בחי"ת של אחד כדי שימליך הקב"ה בו' רקיעים נריש לקיש אמר שבעה (רקיעים הן), ואלו הן: וילון, רקיע, שחקים, זביל, מעון, מכון, ערבובת. (גמ' סגיגה יב:). ובארץ. (דרך חיים על סידור של"ה)

13. יקצר באלף ויארך בחי"ת, ויחשוב שהוא אחד שלם ואין עוד. (דברי קהלת)

14. 'בכל לבבך' בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע, 'ובכל נפשך' אפילו הוא נוטל את נפשך, 'ובכל מאדך' בכל ממונה, דבר אחר, 'ובכל מאדך' בכל מדה ומדה שהוא מוידד לה, הווי מוידד לו. (גמ' זרכות נד.)

15. (טעמא דבית הלל) 'למזמרת' (דברים ו:ח), 'למזמרת' (איית) 'ולמזמרת' (שמות יג:טז) דילפינן מינה ארבע צתים לתפילין ואנן זכולהו לטוטפות קרינן נמי אהני קרס כו' (רש"י) הרי כאן ארבע, אהני קרא ואהני מסורת. רבי עקיבא אומר, אינו צריך, טט בכתפי שתיים, פת באפריקי שתיים. (גמ' זכחים לז; מנחות לד.)

37 כה יא:יג-כא וְהָיָה אִם-שָׁמַעַתְּ תִשְׁמְעוּ אֶל-מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם
 16 לְאַהֲבָה אֶת-יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעֲבֹדוֹ בְּכָל-לִבְבְּכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי
 מִטָּר-אֲרָצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמִלְקוֹשׁ וְאִסְפַּת דְּגַנְךָ וְתִירֹשֶׁךָ וַיִּצְהַרְדֶּךָ: 17 וְנָתַתִּי עֵשֶׂב
 בְּשָׂדֶךָ לְבַהֲמֹתֶךָ וְאִכְלָתָּ וּשְׂבַעְתָּ: הַשְּׁמֵרוּ לָכֶם מִן יַפְתָּה לְבַבְכֶם וּסְרַתֶּם וְעַבְדַּתֶּם
 אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַפִּי בְּכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם וְלֹא-יִהְיֶה
 מִטָּר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת-יְבוּלָהּ וְאֶבְרַתֶּם מִחֶרֶץ מֵעַל הָאָרֶץ הַטְּבֹחָה אֲשֶׁר יִי
 נָתַן לָכֶם: וְשָׁמַתֶּם אֶת-דְּבַרֵי אֱלֹהֵי עַל-לִבְבְּכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת
 עַל-יְדֵיכֶם וְהָיוּ לְמוֹטֵפֶת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמְדַתֶּם אֹתָם אֶת-פִּינֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ
 בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ וּבְשֹׂכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ: וּכְתַבְתֶּם עַל-מוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ:
 18 הרב הקורא שמע בטעמים מרים קולו מ'למען ירבו' עד 'אמת' ל'מען ירבו ימיכם וימי בניכם
 עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לְאַבְתֵּיכֶם לָתֵת לָהֶם פִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ:

37מזכר טו:לו-מא וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
 וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל-פְּנֵי בְּגָדֵיהֶם לְדַרְתָּם וְנָתַנּוּ עַל-צִיצִית הַכֹּנֵף פְּתִיל תְּכֵלֶת:
 וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית 19 וּרְאִיתֶם אוֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת-כָּל-מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם
 וְלֹא-תִתּוּרוּ אַחֲרָי לְבַבְכֶם וְאַחֲרָי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר-אֹתָם זְנוּיִם אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ
 וַעֲשִׂיתֶם אֶת-כָּל-מִצְוֹתַי וְהִייתֶם קְדוֹשִׁים לְאֱלֹהֵיכֶם:
 אומרו הקהל עם הרב הפסוק האחרון וכן הבעל תפלה.
 אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
 לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

16. ומנא לן (שמזכירין גבורות גשמים) דבתפלה? דתנא, 'לאהבה את-ד' אלוהיכם ולעבדו בכל-לבבכם' איזו היא עבודה שהיא בלב? הוי אומר זו תפלה. וכתביב בתריה, 'ונתתי מטור-ארצכם בעתו יורה ומלקוש'. (גמ' תענית 3)

17. אמר רב יהודה אמר רב, אסור לו לאדם שיטעום כלום עד שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר: 'ונתתי עשב בשדך לבהמתך וחדר ואכלת ושבעת'. (גמ' גיטין 33)

18. wondered how there could be old people in Bavel, away from the place where the promise of למען ירבו could take effect. But then it became clear to him as the prophet ארץ ישראל (יחזקאל יא:טז) teaches us: וְאֵחָדֵי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מֵעַתָּה בְּאֲרָצוֹת אֲשֶׁר-בָּאוּ שָׁמָּה: Even outside of בית המקדש, wherever they may be, are considered a מקדש מעט, small sanctuaries where we can seek to be near to God. ... A מנהג in many קהילות is for the רב to recite aloud the third paragraph of קריאת שמע (פ' ציצית). The מנהג (ברכות א:ד) teaches regarding this paragraph: מְזַכְרִין יְצִיאַת מִצְרַיִם. The term מְזַכְרִין has been understood to mean that one should publicly mention יציאת מצרים - hence the custom for the רב to recite the paragraph aloud. In our קהילה (as in some others) the רב begins with the words לְמַעַן יִרְבוּ, even though the sentence is not part of פ' ציצית. However, if one understands the teaching of רבי יוחנן, then it becomes clear that the recitation of לְמַעַן יִרְבוּ by the רב, every morning and evening, conveys a ברכה to those who attend the בית כנסת (A Unique Perspective, Rav Breuer's Essays 1914-1973 pg. 66)

19. While reciting the third פרשה (ויאמר), the ציציות are switched from the left to the right hand. The מנהג of holding the ציציות originated from the time of the תלמוד and therefore is considered a דגמרא. The ציציות are kissed only while reciting the words 'וראיתם אותו'.

הבעל תפלה מרים קולו במילה 'אמת' ואינו כופל 'ד' אלדיכם אמת'. לפיכך הבעל תפלה אומר פרשת ציצית עם הרב כדי שיסמוך 'אמת' ל'ד' אלדיכם, ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו.

אֱמֶת ^{21 20} וַיֵּצֵיב וַנִּכְוֶן וַקָּיָם וַיִּשָׁר וַנֶּאֱמָן וְאֶהוּב וְחִבִּיב וְנַחֲמָד וְנַעֲיָם וְנוֹרָא וְאֲדִיר
וּמִתְקָן וּמִקְבָּל וּמוֹב וַיְפָה הַדְּבָר הַזֶּה עֲלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם
מִלִּפְנֵי צוּר יַעֲקֹב ◊ מִגֵּן יִשְׁעָנוּ ◊ לְדוֹר וָדוֹר הוּא קָיָם ◊ וַיִּשְׁמָו קָיָם ◊ וַכֶּסֶאֱו נִכְוֶן ◊
וּמִלְכוּתוֹ וְאֱמוּנָתוֹ לְעֵד קֵימַת ◊ וַדְּבָרָיו חַיִּים וְקֵימִים ◊ נֶאֱמָנִים וְנַחֲמָדִים ◊ לְעֵד וּלְעוֹלָמֵי
עוֹלָמִים: עַל-אֲבוֹתֵינוּ וְעֲלֵינוּ ◊ עַל-בְּנֵינוּ וְעַל-דוֹרוֹתֵינוּ ◊ וְעַל כָּל-דוֹרוֹת זְרַע יִשְׂרָאֵל
עַבְדְּךָ:

עַל-הָרֵאשׁוֹנִים וְעַל-הָאֲחֵרוֹנִים ◊ דְּבָר טוֹב וְקָיָם לְעוֹלָם וָעֶד ◊ אֱמֶת וְאֱמוּנָה
חַק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת ²² שְׂאֵתָה הוּא יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ מִלִּפְנֵי מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ ◊
גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ ◊ יוֹצֵרֵנוּ צוּר יִשׁוּעָתָנוּ ◊ פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׂמֵךְ ◊
אֵין אֱלֹהִים עוֹד וּזְלַתְךָ:

עוֹרַת אֲבוֹתֵינוּ אֵתָה הוּא מֵעוֹלָם ◊ מִגֵּן וּמוֹשִׁיעַ לְבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל-דוֹר
וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשֶׁבֶךְ ◊ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצַדִּיקְתְּךָ עַד-אֲפְסֵי אֶרֶץ: אֲשֶׁרִי אִישׁ
שִׁישְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ ◊ וְתוֹרָתְךָ וְדַבְרֶךָ יֵשִׁים עַל-לְבוֹ: אֱמֶת אֵתָה הוּא אֲדוֹן לְעַמְּךָ
וּמֶלֶךְ גְּבוּר לְרִיב רִיבָם: אֱמֶת אֵתָה הוּא רֵאשׁוֹן וְאֵתָה הוּא אַחֲרוֹן ◊ וּמִכָּל-עַדֶיךָ אֵין
לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: מִמַּצְרַיִם גּוֹאֲלָתָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ וּמִכִּפֵּית עַבְדִּים פְּדִיתָנוּ:

20. אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב, כל שלא אמר 'אמת ויציב' שחרית, ו'אמת ואמונה' ערבית, לא נצא ידי חובתנו, שנאמר: 'להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות': (גמ' ברכות יב:)

21. These fifteen words begin with the same letter 'ו', and they correspond to the fifteen words in the last פסוק of the 'שמע'.

ראיתי במעשה הגאונים מאמת ויציב עד הדבר הזה לעולם ועד אגרת אחת היתה, לפי כשיסדו מאה ברכות שלחו לגולה רצונכם לקבל עליכם לומר בכל יום מאה ברכות, שלחו להם אמת ויציב עד הדבר הזה עלינו לעולם ועד. ט"ו ווי"ן הם תשעים, הדבר הזה ב' ההי"ן הם י', הרי ק' כנגד ק' ברכות. וכן מן אמת ויציב עד עוד וזלתיך מאה תיבות, כנגד מאה ברכות. (רוקח)

22. אֱמֶת שְׂאֵתָה הוּא. רוב סדורים ישנים שלפני ר' שבתי סופר מנוקדת השי"ן בסגול. (סידור אזור אליהו)

כַּל-בְּכוֹרֵיהֶם תְּרַגֵּת ◊ וּבְכוֹרֶךָ גְּאֵלֶתָ ◊ וַיִּסְסוּךָ בְּקַעַתָּה ◊ וַיִּזְדוּם מִבְּקַעַתָּה ◊ וַיִּדְיִדִים
הַעֲבֵרְתָהּ ◊ תְּחַלֵּים קוּיִיא וַיִּכְסוּ-מַיִם צְרִיחָם אֶחָד מֵהֶם לֹא נֹתֵר: « עַל-זֹאת שֶׁבָּחֻ
אֱהוּבִים וְרוּמְמוֹ אֵל ◊ וְנִתְּנֵנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת ◊ בְּרִכּוֹת וְהוֹדָאוֹת ◊
לְמֶלֶךְ אֵל חֵירוֹקִים ◊ רַם-וְנִשְׂאָה ◊ גְּדוֹל וְנוֹרָא ◊ מִשְׁפִּיל גְּאִים ◊ וּמִגְּבִיחַ שְׁפָלִים ◊
מוֹצִיא אֶסְרִירִים ◊ וּפּוֹדֶה עֲנָוִים ◊ וְעוֹזֵר דְּלִים ◊ וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שׁוֹעֵם אֱלֹיו:

²³ תְּהַלּוֹת לְאֵל עֲלִיזֵן ◊ בְּרוּךְ הוּא וּמְבָרֵךְ:

מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ עָנוּ שִׁירָה ◊ בְּשִׂמְחָה רַבָּה ◊ וְאָמְרוּ כָלָם -

קהל שמות טו:יא מִי-כְּמִכָּה בְּאֵלִים יְיָ מִי כְּמִכָּה נֶאֱדָר בְּקִדְשׁ נֹרָא תְּהַלֵּת עֲשֵׂה פְּלֵא:

ביום המילה מנגנים מכאן עד 'גאל ישראל'.

בעל תפלה שִׁירָה חֲדָשָׁה שֶׁבָּחֻ גְּאִוְלִים לְשִׁמְךָ ◊ עַל-שִׁפְתַי הֵיִם ◊

יַחַד כָּלָם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ:

קהל טו:יב יְיָ | יִמְלֹךְ לְעַלְמֵי עָד:

בעל תפלה ²⁴ צוֹר יִשְׂרָאֵל ◊ קוּמָה בְּעֵזְרֵת יִשְׂרָאֵל ◊ ²⁵ וּפְדָה בְּנֵאֲמָךְ יְהוּדָה וַיִּשְׂרָאֵל:

²⁶ בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ גְּאֵל יִשְׂרָאֵל:

אומרים גם את זה בקול רם עד אות האחרונה.

23. One takes three steps backward upon reciting לְאֵל עֲלִיזֵן (מהר"ל) תהלות לא-ל עליון.

24. עיון בסדרי התפילה האשכנזיים המוסמכים ביותר, ילמדנו על קפידה של רבותינו חסידי אשכנז לומר את הנוסח 'צור ישראל', בלא הוספת הפסוק 'גואלנו'. בכתביהם של רבי יהודה החסיד, והרוקח ושאר חסידי אשכנז, מבואר כי ב'צור ישראל' יש בה י"ד תיבות וס' אותיות לפי שס' ריבוא גאלו י"ד בניסן (ספר המנהגים לר"א טירנא), הם נתנו לכך הסברים שונים, מהם עולה שהפסוק 'גואלנו' אינו שייך לנוסח התפילה: הפסוק 'גואלנו' מהשילוב הצרפתי שהתנגדו לו קדמוני אשכנז בחריפותו:

Unlike 'גואלנו ד' צבאות שמו קדוש ישראל': נוסח פולין, which included the additional verse before the end of the נוסח אשכנז did not contain this verse.

25. נוסח מאוחר: וּפְדָה בְּנֵאֲמָךְ יְהוּדָה וַיִּשְׂרָאֵל:

26. הבעל תפלה מסיים ברכת 'גאל ישראל' בקול רם כשאר הברכות לפי המנהג הישן הציבור עונה 'אמן' על ברכת הבעל תפלה ובדורות האחרונים פשט המנהג לומר את סוף הברכה עם הבעל תפלה כדי להמנע מעניית 'אמן'.

שחרית עמידה לחול.^{3 2 1}

ר' יוחנן בן נפחא (גמ' ברכות ט:): תכלים נא:טז⁴ אֲדַנִּי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וְפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

- ◇ כורע בְּרוּךְ משתחוה אֶתְּךָ זוקף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אֲבֹרָהם
- ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◇⁵ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֲלִיּוֹן
- ◇ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים⁶ וְקָנָה הַפֶּלֶל ◇ וְזוֹכֵר חֲסֵדֵי אֲבוֹת ◇ וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבָנֵי בְּנֵיהֶם

לְמַעַן שְׁמוּ בְּאֵהָבָה:

בעשרת ימי תשובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'זכרנו לחיים']:

זָכַרְנוּ לְחַיִּים ◇ מָלְךְ חַפְּזֵן בְּחַיִּים ◇ וְכָתַבְנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◇ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:

מָלְךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמְגַן: כורע בְּרוּךְ משתחוה אֶתְּךָ זוקף יְיָ^{7 8} מִגֵּן אֲבֹרָהם:

1. The תפלה of ברכו תשלומי ברכו dates from the seventeenth century. If a person missed ברכו said by the תפלה, he may recite it before חזרת הש"ץ. An אדם recites חצי קדיש and ברכו and afterward the תפלה begins the חזרת הש"ץ. ברכו תשלומי ברכו was recited at שחרית daily, (nowadays in Breuers', it is only said at שחרית on days when there is no התורה). Traditionally it was not recited on שבת or on יום טוב. According to the מנהגי וורמיישא and דברי קהלת, it was even said during עשרה, however without ברכו, if a person missed the חצי קדיש before the עשרה.

כשיש מאחרים לתפילת שחרית שלא שמעו 'ברכו' וקדיש לפני ברכת יוצר, אזי כשמשלים הרב את תפילתו ופוסע לאחוריו, אָבֵל או בעל 'אהרצי"ט' נעמד בפתח בית הכנסת, ואומר חצי קדיש ולאחריו 'ברכו'. מיד אחר 'ברכו' פותח ה"ב"ת חזרת הש"ץ. במנחה, אם יש מאחרים, אומר האָבֵל או בעל ה'אהרצי"ט' לפני חזרת הש"ע חצי קדיש בלבד.

2. Taking three steps forward before the עמידה, is a מנהג הקדמונים.

יכוון רגליו יחד כאילו שתיהם רגל אחת, ויניח ידו הימנית על השמאלית ויחדיו על לבו, ויעמוד ביראה והכנעה ובכוונה גדולה, ולא יפסיק בתפלתו כלל, ואפילו אם ישמע שהבעל תפלה אומר קדיש או קדושה לא יפסיק אלא יכוין למה שאומר הבעל תפלה.

3. יש שנהגו לישב חזרת הש"ץ ויש המקפידים לעמוד.

4. [דף לג] דברי קהלת). חזרת הש"ץ before the בעל תפלה ד' שפתי תפתח. (The חזרת הש"ץ does not include it when מחזורי ר"ו היידענהיים.)

החזן יאמר ג"כ קודם חזרת ל"ח פסוק ד' שפתי תפתח בלחש. ונ"ל המנהג דתפלה זו שייכה להש"צ ביותר מפני שצריך להתפלל בקול רם וצריך פתיחת שפתי ולכן הוקבעה שהש"צ אומר אותו בתפלה אוחילה שבר"ה וי"כ. (נוהג כצאן יוסף)

5. אי לא דכתבינהו משה באורייתא (דברים י"ז) ואתו כנסת הגדולה ותקנינהו, אָנן לא אמרינן להו. (גמ' מגילה כה.) אָנשי כנסת הגדולה. כספר עזרא (נחמיה ט:לג) וְעִתָּה אֱלֹדֵינוּ הָאֵל-ל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שׁוֹמֵר הַפְּרִית וְהַחֲסֵד'. (רש"י)

6. 'קָנָה' לעולם חסר - דיוקום בנוסח התפילה (ד' קָנָה' הוא אותיות 'וְנָקָה' מ"ג מדות). (סידור אזור אליהו)

7. בפורים ובתשעה באב הש"ץ חוזר התפלה וכשמגיע אל 'מלך עוזר ומושיע ומגן' אומרים קרובות לכל ברכה וברכה, בפורים מ'מגן אברהם' עד 'רצה', ובתשעה באב מ'מגן אברהם' עד 'בונה ירושלים'.

8. בחזרת הש"ץ בבין המצרים יורד הניגון במילים 'מגן אברהם'.

אַתָּה גְבוּר לְעוֹלָם ◊ אֲדָנִי ◊ מְחִיָּה מֵתִים אֶתָּה ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון של פסח מוסיפים:

⁹ מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם ◊ ¹⁰

מִבְּלֵיל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחִיָּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוּמְךָ נוֹפְלִים ◊

וְרוּפֵא חוֹלִים ◊ ¹¹ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אַמּוּנָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל עֲפָרִי: מִי כְמוֹךָ

בְּעַל גְּבוּרֹת ◊ וּמִי דוֹמֶה-לָךְ ◊ מְלַךְ מַמְיֵת וּמְחִיָּה וּמְצַמִּיחַ יְשׁוּעָה:

בעשרת ימי תשובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'מי כמוך']:

מִי כְמוֹךָ אֵב תְּרַחֲמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים ◊ בְּרַחֲמִים:

וּנְאֻמָּן אֶתָּה לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ¹² מְחִיָּה הַמֵּתִים:

9. In In תנ"ך where an אֶתְנַחֲתָא occurs we find in most places 'גֶּשֶׁם', however in a few places we do find 'הַגֶּשֶׁם' even after an אֶתְנַחֲתָא. The מסורה in the old סידורים was always גֶּשֶׁם. However, the משכיל, claimed that written by Yitzchok Satanov, unknown at the time to be a ספר ויעתר יצחק נוסח was the proper גֶּשֶׁם. That is how גֶּשֶׁם unfortunately crept into the סידור.

הנכון: הגשם ג' בסגול, כבסדור'י ישני' וכמנהג [ולא כה"ה מהקמץ] וכאשר אומרים 'בְּחֶסֶד', ח' בסגול, אף שנקמץ במקום הפסק בתהלי' סביג 'וּלְךָ-אֲדָנִי חֶסֶד' והדומי, לפי שפה איננו הפסק, כן הגשם איננו הפסק פה, כי הוא מעין מאמור אחריו 'מִבְּלֵיל חַיִּים' כמ"ש בתענית ב' ע"ב 'גשמי היינו פרנסה'. וע"כ גם כשמשמיע ח' לפני תפלת מוסף איד יאמרו ק' בתפלתם, יאמר: הגשם, אף שמפסיק אז. (דברי קהלת דף 358)

10. The מהר"ם מרוטנבורג, (ס"ק קא) תשב"ץ reports that רבי, the מוריד הטל on the first day of פסח because in ארץ ישראל they said מוריד הטל when not saying מוריד הגשם. From here we may conclude, that the מהר"ם did not recite it all summer. (The רוקח writes that the letter ט"ת does not appear in the second ברכה of the עמידה and therefore one does not recite 'מוריד הטל'.) Therefore, since in the last eight hundred years at least, we have omitted מוריד הטל, there is no reason to start now.

תנא, בְּטַל וּבְרוּחוֹת לֹא חִיְבּוּ חֻקִּים לְהַזְכִּיר, וְאִם בָּא לְהַזְכִּיר, מְזַכֵּר. מֵאִי טַעְמָא? אָמַר רַבִּי חֲנִינְא, לְפִי שְׂאִין נַעֲצְרִין. (גמ' תענית ג.)

writes that there is no difference between טל in that it is changed to קמץ in the case of a strong pause, like an אֶתְנַחֲתָא or a פְּסוּק. For example, a common mistake printed in some חומשים is: 'וּבְפֶקֶד הִיְתָה שְׂכַבְתָּ הַטַּל סְבִיב לְמַחְנָה:' (שמות טז:יג). However, the proper pronunciation is: 'הַטַּל'. This mistake may have resulted because of the next פְּסוּק: 'וַתַּעַל פְּסוּק' where is טל written with a קמץ since it is followed by an אֶתְנַחֲתָא.

11. ר' להושיע' ולא 'ורב', 'מתיר אסורים' ולא 'ומתיר'. (מהר"ל).

12. בחזרת הש"ץ בבין המצרים יורד הניגון במילים 'מחיה המתים'.

הבעל תפלה אומר רק את המילים 'נקדש' עד 'ואמר' לעמתם ברוך
 'אמרו', 'ובדברי קדשך כתוב לאמר', והקהל שותק במלים אלו:
 בעל תפלה בלבד ¹⁴ נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בְּעוֹלָם ◊
 בְּשֵׁם שְׁמִקְדִישִׁים ◊ אוֹתוֹ בְּשֵׁמי מְרוֹם ◊ בְּפִתּוֹב
 עַל־יַד נְבִיאֶךָ ◊ יִשְׁעִי־וַיִּגַּד ¹⁵ וְקָרָא זֶה אֱלֹהֵי וְאָמַר

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ ◊
 וְקָדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יִהְלָלוּךָ
 סְלָה: בְּרוּךְ אַתָּה יי ¹³ הָאֵל
 (בעש"ת: הַמְלִיךְ) הַקָּדוֹשׁ:

קהל ובעל תפלה יחדיו * ידלג עקביו מעט כלפי מעלה רק באמירת המילים 'קדוש' שלש פעמים:

¹⁶ * קָדוֹשׁ | * קָדוֹשׁ * קָדוֹשׁ יי צְבָאוֹת מְלֵא כֹל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

בעל תפלה ¹⁷ לְעַמְתָּם בְּרוּךְ יֵאמְרוּ:

קהל ובעל תפלה יחדיו * ידלג עקביו מעט כלפי מעלה פעם אחד באמירת המילה 'ברוך' פעם אחת.

יחזקאל ג:יז * בְּרוּךְ כְּבוֹד־יי מִמְקוֹמוֹ:

בעל תפלה וּבְדַבְרֵי קִדְשְׁךָ פְתוּב לְאֹמְרֵי:

קהל ובעל תפלה יחדיו תכלים קמוי: יְמִלְךָ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן לְדָר וְדָר הַלְלוּ־יָהּ:

בעל תפלה לְדָר וְדָר נִגִיד גְּדֻלָּךְ וּלְנִצַּח נְצָחִים קִדְשְׁתָּךְ נְקַדִּישׁ ◊ וְשִׁבְחֶךָ אֱלֹהֵינוּ
 מִפְּנֵינוּ לֹא יִמוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◊ כִּי אֵל מְלִיךָ גְּדוֹל וְקָדוֹשׁ אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יי
 הָאֵל (בעשרת ימי תשובה: הַמְלִיךְ) הַקָּדוֹשׁ: ¹⁸

¹⁹ אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם הַעֵת ◊ וּמְלַמֵּד לְאֵנוּשׁ בִּינָה ◊ וְחֲנִנּוּ מֵאַתָּךְ ²⁰ בִּינָה יַדְעָה
 וְהִשְׁבִּיל: בְּרוּךְ אַתָּה יי חוֹנֵן הַעֵת:

13. ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב, כל השנה פולה, אדם מתפלל האל הקדוש, מלך אוהב צדקה ומשפט, חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים, שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט. (גמ' זכרות י:ז)

14. The [שו"ע או"ח ר"ס קכה] (שבת ויום טוב מוסף) נעריצך (שחרית, מנחה) נקדש alone בעל תפלה 14.

15. בבין המצרים יורד הניגון במילים 'וקרא זה אלוהי ואמר'.

16. One rises on ones toes, for the פסוקים of 'קדוש' and 'ברוך' as the מלאכים do when reciting קדושה, whereas the פסוק of 'מלך' is not part of המלאכים קדושת. Those who rise on their toes for 'מלך' as well, do so, since what the ציבור recites in קדושה, is done in the manner of מלאכים.

17. בבין המצרים יורד הניגון במילים 'לעמתם ברוך ואמרו'.

18. ובברכה הזאת יזהרו היותר לענות אמן והבט בשו"ע או"ח ר"ס ק"ט.

19. מקובל רב הירץ שליח ציבור of the סידור... is in conformity with the very old דעה בִּינָה וְהִשְׁבִּיל... as well as דעה בִּינָה וְהִשְׁבִּיל (printed in 1560) The רוקח makes note of both נוסחות of דעה בִּינָה וְהִשְׁבִּיל and דעה בִּינָה וְהִשְׁבִּיל. This order was retained in פפד"מ. "...In תנ"ך, there are many examples in which בִּינָה comes before דעה, as well as דעה before בִּינָה, and, basically, the order really makes no difference. Either it means that through the בִּינָה of the תורה one recognizes the קדושה ברוך הוא, which is called דעה; or the reverse is also true: As a result of the recognition of דעה, the קדושה ברוך הוא, one proceeds to learn his תורה, which is called בִּינָה." (R' Schwab on Prayer pg. 442)

20. כתב יוסף אומץ שעדיף להקדים 'בינה' כי היא עיקר הברכה כדאינתא בברכות מהפסוק 'וידעו תערי רוח בינה ורוגנים ולמדו לקח': (ישעיה כט:כד)

הַשִּׁיבֵנוּ אֲבִינוּ לְתוֹרַתְךָ ◊ וְקַרְבָּנוּ מִלִּפְנֵי לַעֲבוּדֶתְךָ ◊ וְהַחְזִירֵנוּ בְּתִשׁוּבָה
שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יי הַרוֹצֵה בְּתִשׁוּבָה:

סְלַח־לָנוּ אֲבִינוּ כִּי ²¹ מַכָּה עַל הַלֵּב חָטְאֵנוּ ◊ מְחַל־לָנוּ מִלִּפְנֵי כִּי מַכָּה עַל הַלֵּב ²² פָּשַׁעְנוּ ◊
²³ כֵּן אֹמְרִים סְלִיחוֹת בַּתְּעִינִית כְּשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה מִתְּעִנִּים. (המקור מסידור רב סעדיה גאון) כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ
אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יי חֲנוּן, הַמְרַבֵּה לְסִלּוּחַ:

רְאֵה בְּעֵינֵינוּ ◊ וְרִיבָה רִיבָנוּ ◊ וּגְאֹלֵנוּ מִהַרְהָ לְמַעַן שְׁמֶךָ ◊ כִּי גּוֹאֵל חֹק אַתָּה:
בְּרוּךְ אַתָּה יי גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

בתענית ציבור מוסיף הבעל תפלה כאן 'עננו': (בתענית מקשקש הצדקה בברכת 'עננו')

עֲנֵנוּ יי עֲנֵנוּ ◊ בְּיוֹם צוּם תְּעִנִּיתֵנוּ ◊ כִּי בְּצָרָה גְדוֹלָה אֲנַחְנוּ: אֶל־תִּפֶּן אֶל־רִשְׁעֵנוּ
וְאֶל־תִּסְתֵּר פְּנֵיךָ מִמֶּנּוּ ◊ וְאֶל־תִּתְעַלֵּם מִתְּחַנְּתָנוּ: הֲיִהָ נָא קְרוֹב לְשׁוֹעֲתָנוּ ◊
יְהִי נָא חֶסֶדְךָ לְנַחֲמָנוּ ◊ מִרֶם נִקְרָא אֱלֹהֵי עֲנֵנוּ ◊ כַּדְבָּר שֶׁנֶּאֱמַר:
יִשְׁעִי סֶסֶבֶט וְהָיָה מִרֶם־יִקְרָאוּ וְאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וְאֲנִי אֶשְׁמָע:
כִּי אַתָּה יי הַעֲוֹנָה בְּעַת צָרָה ◊ פּוֹדֶה וּמְצִיל בְּכֹל־עַת צָרָה וְצוֹקָה: בְּרוּךְ אַתָּה יי
הַעֲוֹנָה בְּעַת צָרָה:

opposed adding רב שלמה זלמן אוירבאך the רצון in רפאנו, unless the individual is critically ill.

מי שרוצה להתפלל על החולה יאמר כאן:

* וְיְהִי רְצוֹן מִלִּפְנֵיךָ יי אֱלֹהֵינוּ ◊
שֶׁתִּשְׁלַח מִהַרְהָ רְפוּאָה שְׁלֵמָה מִן־הַשָּׁמַיִם ◊
רְפוּאָת הַנֶּפֶשׁ וְרְפוּאָת הַגּוּף לְחוֹלָה (פב"פ)
בְּתוֹךְ שְׁאֵר חוֹלֵי יִשְׂרָאֵל:

²⁴ רְפָאֵנוּ יי וְנִרְפָּא ◊ הוֹשִׁיעֵנוּ וְנוֹשְׁעָה ◊
כִּי תִהְלֹתֵנוּ אַתָּה ◊ וְהִעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה
לְכֹל מִבּוֹתֵינוּ ◊ * כִּי אֵל מֶלֶךְ רּוֹפֵא
נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יי רּוֹפֵא,
חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

21. לדעת החוות יאיר רק בימים שאומרים תחנון ולא נהגו כמותו.

One strikes one's chest each time one says 'חטאנו' and 'פשענו' during תפילה, whether תחנון is said that day or not.

22. פשענו בפתח - כ"ה בס"י (סידור אזור אליהו)

23. The recital of סליחות during the עמידה dates back to the very origins of סליחות. סליחות are recited during the עמידה like טוב ויום שבת ויום טוב. פיוטי שבת ויום טוב and חסידים. נעילה. In מנהג אשכנז, the one exception is in אלול and תפילה of the year - עשרת ימי תשובה, when סליחות are recited in the third אשמורת before the התפילה, and therefore the סליחות can not practically be recited within the עמידה.

24. In some communities צדקה was collected only on שני וחמישי (The קב הישר tells of a miser who wouldn't come to synagogue on those days, in order to avoid giving צדקה). מנהג פפד"מ. (צדקה בעל תפלה). רפאנו. (דברי קהלת) pg. 86)

בעוד שאומר בעל תפלה ברכת 'רפאנו' הלך שוער בית הכנסת מעבר לעבר בבית הכנסת וקופה בידו. ומצלצל במטבעות צדקה שבתוכה למען יתעורר העם לקול צללו לתת לתוכה להרבות לצדקה ומה שבתוכה ניתן לעניי עירנו.

כָּרַךְ עֲלֵינוּ יי אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת־כָּל־מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְמוֹכָה
 וְתֵן (בחורף: מל ומטר ל) בְּרָכָה עַל־פְּנֵי הָאָדָמָה וְשִׁבְעֵנוּ ²⁶ מִטּוֹבָךְ
 וּבְרָךְ שְׁנוֹתֵנוּ בַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת: כָּרוּךְ אַתָּה יי מְבָרַךְ הַשָּׁנִים:

²⁷ תִּקַּע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוֹתֵנוּ וְשָׂא נֶס לְקַבֵּץ ²⁸ גְּלִיּוֹתֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ יַחַד
 מֵאַרְבַּע בְּנִפּוֹת הָאָרֶץ: כָּרוּךְ אַתָּה יי מְקַבֵּץ, נְדָחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הַשִּׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבְרָאֲשׁוֹנָה וְיִוָּעֲצֵנוּ כְּבִתְחִלָּה וְהִסֵּר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וְאַנְחָה
 וּמְלֹךְ עֲלֵינוּ אַתָּה יי לְבַדְךָ בַּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים וְצַדִּיקֵנוּ בַּמִּשְׁפָּט: כָּרוּךְ אַתָּה יי
²⁹ מֶלֶךְ, אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:

(בעשרת ימי תשובה מסיימים הברכה: הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט ואם לא אמרו, דעת רוב הפוסקים שאין צריך לחזור.)

שְׂמוּאֵל חֲקוּן ³⁰ לְמִשְׁפָּדִים אֶל־תְּהִי תִקְוָה וְכָל־הַמִּינִים כָּרְנַע יֹאבְדוּ וְכָל־אוֹיְבֵי
 עַמְּךָ מִהֲרָה יִפְרְתוּ וּמַלְכוּת זְדוּן מִהֲרָה תִעָקֵר וְתִשְׁפָּר וְתִמְצֹר וְתִכְנִיעַ
 בְּמִהֲרָה בְיָמֵינוּ: כָּרוּךְ אַתָּה יי שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמְכַנִּיעַ יְדֵים:

עַל־הַצְּדִיקִים וְעַל־הַחֲסִידִים וְעַל־זִקְנֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל־פְּלִיטַת
 סוֹפְרֵיהֶם וְעַל־גְּרֵי הַצְּדִיק וְעֲלֵינוּ וְיִהְיוּ רַחֲמֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְתֵן שִׁכְר טוֹב
 לְכָל־הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בְּאַמֶּת וְשִׁים חֲלֻקְנוּ עִמָּהֶם ³¹ וְלַעֲוָלָם לֹא נִבּוֹשׁ
 כִּי־כָךְ בְּטַחְנוּ: כָּרוּךְ אַתָּה יי מְשַׁעֵן וּמְבַטֵּחַ לְצַדִּיקִים:

25. בתפלת ערבית של יום נ"ט אחר תקופת תשרי (ה' או ו' דעצמבר) ובארץ ישראל בליל ז' מרחשון מתחילין לומר 'ותן מל ומטר לברכה עד פסח.

26. צריך לומר 'ושבענו מטובך' ולא מטובה כי כן אומרים בשבת ויום טוב שבענו מטובך ושמחנו בישועתך. (תשו' הרא"ש כלל ד' ומטה משה בשם מהרש"ל)

27. contains exactly twenty words (טור) which would make adding the word 'לארצנו' superfluous. Mentioning ארץ ישראל as the gathering place, seems unnecessary. ר', יצחק אייזיק וואלאך, cites מסכת מגילה which states that from 'תקע בשופר' - 'את צמח דוד', there are six stages of גאולה; 1) Gathering the exiles, 2) Judgment for evil doers, 3) Destruction of those who rebel against God, 4) Elevation of the righteous. 5) Building of ירושלם, 6) Return of בית דוד. He likewise cites חז"ל, which envisioned that in the stages of גאולה, there would first be a קבוץ גלויות in ארץ, before returning to ישראל. ארץ ישראל is connected to דוד. Therefore, the idea to add 'לארצנו' to the 'תקע בשופר' seems out of place. The שבלי הלקט says that when returning to down to מצרים and that he and his sons were all gathered together, the מלאכי השרת exclaimed 'בא"י מקבץ נדחי עמו ישראל'. And that was in ארץ. It is interesting that some omit the term 'לארצנו' as well.

28. מסורת אשכנזית וספרדית מנקדת 'גְּלִיּוֹתֵינוּ', לעומת מסורת תימנית - 'גְּלִיּוֹתֵינוּ'.

29. יבטא היטב, שלא ישמע 'מֶלֶךְ אוֹיֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט':

30. הרמב"ם בפ"ב מתפלה הל' א'. "בימי רבן גמליאל רבו המינין בישראל, והיו מצירים לישראל, ומסיתין אותן לשוב מאחרי השם, וכיון שראה שזו גדולה מכל צרכי בני אדם, עמד הוא ובית דינו, והתקין ברכה אחת שתהיה בה שאלה מלפני השם לאבד המינים, וקבע אותה בתפלה, כדי שתהיה ערוכה בפי הכל": וזו היא נוסחתו בברכה זו: למשומדים אל תהי תקוה וכל המינים כלם כרנע יאבדו. ומלכות זדון תעקר ותשבר במהרה בימינו. בא"י שובר רשעים ומכניע ידים: ונוסחת האבודרהם מכ"י, למשומדים אל תהי תקוה. וכל המינים כרנע יאבדו. וכל איביך וכל שנאיך מהרה יברתו. ומלכות זדון מהרה תכלה ותשבר ותכניע. בא"י. שובר איבים ומכניע ידים: ובשני סדורים כ"י וגם במחזור שאלונקי, נוסחתה כדלהלן. רק אחרי 'ותכניע' נכתבו עוד שתי תיבות 'כל אויבינו', ובטור וברוקח נשמטו, כי הם כפל לשון כי כבר אמור וכל אויבי עמך. בצדה לדרך כתיב בפ' ל"ו מאמר א' כלל א', ... 'למשומדים' כן הנוסחא מעיקרה, וכו' וכ"ה בכל כ"י ישנים, [ובסידור רב עמרם גאון, ושל רב סעדיה גאון, ונוסחת הרמב"ם ז"ל ובכל הראשונים]:

31. In ancient ספרדי נוסחאות, and in סידורים 31. the text is 'ולעולם לא נבוש'.

(בבין המצרים ברכת 'ולירושלם עירך' כולה אומר בניגון ידוע של קינות, ואת חתימת הברכה - בניגון טעמי איכה).
 וְלִירוּשָׁלַם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב ◊ וְתִשְׁכַּחן בְּתוֹכָהּ בְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ ◊ וּבְנֵה אוֹתָהּ
 בְּקֶרֶב בְּיָמֵינוּ בְּנֵין עוֹלָם ◊ וְכַפֵּא דָוִד מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תִּכְיֶין: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
 בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם:

אֶת־צִמְח דָּוִד עֲבָדְךָ מְהֵרָה תִצְמִיחַ ◊ וְקַרְנֵנוּ תָרוּם בִּישׁוּעָתְךָ ◊ כִּי לִישׁוּעָתְךָ
 קָנִינוּ כָּל־הַיּוֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִצְמִיחַ, קָרֵן יִשׁוּעָה:

³² שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ חוּם וְרַחֵם עָלֵינוּ ◊ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן
 אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ ◊ כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ ³³ תְּפִלָּתֵנוּ וְתַחֲנוּנֵינוּ אַתָּה ◊ וּמְלַפְנֶיךָ מְלַבְּנוּ רִיקָם
 אֶל־תִּשְׁיבֵנוּ ◊ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
 שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה: ³⁴

³⁵ רִצָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפִּלָּתָם ◊ וְהֵשֵׁב הָעֲבוּדָה לְדַבֵּיר בֵּיתְךָ ◊
 וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וְתַפִּלָּתָם ◊ מְהֵרָה ◊ בְּאַהֲבָה תִקַּבֵּל בְּרָצוֹן ◊ וְתִהְיֶי לְרָצוֹן תָּמִיד
 עֲבוּדַת יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

32. was against adding *fixed* texts of בקשה to שמע קולנו but for adding ones own request. The reasoning being, if required a specific text to be added - they would have added it themselves. We don't find these תפילות in סידורים before הרב וואלף היידנהיים נוסח (1800's הרב יחיאל מיכל עפשטיין) קיצור של"ה which is similar to the נוסח printed in שיערי ציון (Kabbalistic תפילות written about hundred years prior).

33. בכל ס"י הנוסח הוא 'תפלתנו ותחנונינו'... אבל בסידורים מאוחרים יותר מופיע הנוסח הישן. (סידור אזור אליהו)

34. חתימת ברכת 'שומע תפילה' נאמרת על ידי הבעל תפלה בהרמת קול ובנעימה מיוחדת כדי לעורר את השומעים לחשיבות עניית 'אמן' זו.

35. גירסת 'מְהֵרָה' ברע"ג (ח ע"א), במחז"ו (עמ' 67), ועי' סידור ר"ש מגרמייזא (עמ' קט) שכתב דהא על נשמת צדיקים שמקריב מיכאל בכל יום על מזבח של מעלה נתייסדה תפילה זו וכו', לכן ביטל רבינו הלוי לומר מְהֵרָה. ובמחזור ישן ד"ו: מְהֵרָה גירסת הרוקח ור"י הלוי מרגמייזא מיחה לאמר מְהֵרָה לפי שעל נשמת הצדיקים קאי. וכן רש"י ברכות יא' ד"ה ועבודה משמע של"ג מְהֵרָה בְּאַהֲבָה, ועיין ערוגת הבושם ח"ד (עמ' 86 הערה 86). (פירושי סידור התפילה לרוקח עמ' שמט)

בסדור רפ"ז גם בסדורי הספרדים הנוסחא 'מְהֵרָה בְּאַהֲבָה תִקַּבֵּל' וכן בסדר רב עמרם וכן העתיקו התוספות בסוף מנחות [מדרשות חלוקין יש מי שאומר נשמותיהן של צדיקים, ויש מי שאומר כבשים של אש. והיינו דאמרין בשמונה עשרה בעבודה 'ואשי ישראל ותפילתם מהרה באהבה תקבל ברצון'. וי"א דקאי אדלעיל 'והשב העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל'. לא מצאתי יותר: (גמ' מנחות קי. תוס' ד"כ ומיכאל)]. אבל מהר"ל צוה שלא לומר מהרה (יוסף אומץ ס' מ"ח), ובאמת השנוי תלוי בשנוי הגרסה של 'והשב את־העבודה', שמי שגורס 'את־העבודה' לא יאמר 'מְהֵרָה' (נוסח גרמייזא) ומי שיאמר 'מְהֵרָה' יאמר 'והשב העבודה' בלי מלת 'את' (נוסח פפד"מ) ואז בין לזה בין לזה ל"ד תבות בברכה זו כחבלת הכל בו והרוקח. (סידור עבודת ישראל)

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ יַעֲלֶה וַיְבוֹא וַיְגַיַע וַיְרַאֵה וַיִּרְצֶה וַיִּשְׁמַע וַיִּפְקֹד וַיִּזְכֵּר וַיִּזְכְּרוּנוּ
וַיִּפְקְדוּנוּ ◊ וַיִּזְכְּרוּנוּ אֲבוֹתֵינוּ ◊ וַיִּזְכְּרוּנוּ מִשִׁיחַ בְּדָוִד עֲבָדֶךָ ◊ וַיִּזְכְּרוּנוּ יְרוּשָׁלַם עִיר קְדֻשָׁךְ ◊ וַיִּזְכְּרוּנוּ
כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◊ לְפָלִיטָה וּלְמִזְבֵּחַ וּלְחֵן וּלְחַסֵּד וּלְרַחֲמִים וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◊ בַּיּוֹם
לְרֹאשׁ חֹדֶשׁ: רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה | לַפֶּסַח: חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה | לַסֻּכּוֹת: חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה
וַיִּזְכְּרוּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְמִזְבֵּחַ (קַהֲל אַמּוֹן) ◊ וַיִּפְקְדוּנוּ בּוֹ לְבִרְכָה (קַהֲל אַמּוֹן) ◊ וְהוֹשִׁיעֵנו בּוֹ לְחַיִּים
(קַהֲל אַמּוֹן) ◊ וּבְדַבַּר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◊ חוּם וְחַנּוּן וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנו ◊ כִּי אֱלֹהֶיךָ עֵינֵינוּ ◊
כִּי אֵל מְלֶכֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה:

וְתַחֲזִינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוֹבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ³⁶ הַמַּחְזִיר שְׂכִינָתוֹ ³⁷ לְצִיּוֹן:

צריך לומר 'מודים' בקול רם כדי שהציבור ישמעו.

משתחוה ³⁸ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ◊ שְׂאֵתָה הוּא זֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:
צוּר חַיֵּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנו אַתָּה הוּא לְדוֹר
וָדוֹר: נוֹדָה לָךְ וְנִסְפָּר תְּהִלָּתְךָ עַל־חַיֵּינוּ
הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ ◊ וְעַל־נַשְׁמוֹתֵינוּ ³⁹
הַמְּקוּדוֹת לָךְ ◊ וְעַל־נַפְשֵׁיךָ שֶׁכָּל־יוֹם עִמָּנוּ ◊
וְעַל־נַפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁכָּל־עֵת ◊
עָרַב וּבָקֵר וְצַחֲרִים: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ
רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרַחֵם כִּי לֹא־תָמוּ חַסְדֶיךָ ◊
מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:
מוֹדִים לָךְ ◊ כּוֹרְעִים מַעֲט כְּשֹׂאֲמֵרִים הַמִּילָה
בְּרוּךְ זֹקֵף אֵל הַהוֹדָאוֹת:

36. חתימת ברכת 'המחזיר שכינתו לצייון' נאמרת על ידי הבעל תפלה בהרמת קול ובנעימה מיוחדת כדי לעורר את השומעים לאמירת מודים דרבנן.

37. בבין המצרים בסוף הברכה משפיל את קולו, אולם במלה אחרונה של רצה דהיינו 'לצייון', שוב מגביה את קולו.

38. The recent practice that he should recite 'מודים' quietly while the ציבור recite 'מודים דרבנן' has no basis in הלכה or tradition. The recent practice stated, "I don't know where the מנהג of saying the beginning of 'מודים' silently, comes from?" The issue of משתמע does not apply since both are reciting different paragraphs.

39. נוסח המופקדות not הפקודות is the correct.

40. בזמן ששליח צבור אומר מודים, העם מה הם אומרים? אמר רב - 'מודים אנחנו לך ד' אלהינו. על שאנו מודים לך. ושמאל אמר - 'אלהי כל-בשר. על שאנו מודים לך. רבי סימאי אומר - 'יוצרנו יוצר בראשית. על שאנו מודים לך. נהרדעי אמרי משמיה דרבי סימאי - 'ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחיייתנו וקיימתנו. על שאנו מודים לך. רב אחא בר יעקב מסיים בה הכי - 'בן תחינו ותחננו. ותקבצנו ותאסף גליותינו. לחצרות קדשך. לשמר חקיך ולעשות רצונך בלבב שלם. על שאנו מודים לך. אמר רב פפא, הילקד ניקרינהו לכולהו.

41. The original גירסא 'על שאנו מודים לך' גירסא.

42. מודים לש"ן corresponds to the 'ברוך... הטוב שמך' which corresponds to 'ברוך' final מודים דרבנן. (יוסף אומץ)

כל ימי חנוכה, גם בפורים ביום ל"ד (ט"ו) בשחרית, אומרים כאן 'על הנסים':

עַל הַנְּסִים ◊ וְעַל הַפְּרָקָן ◊ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◊ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◊ וְעַל הַמְּלַחְמוֹת ◊
שְׁעֵשִׁית לְאַבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזֶמַן הַזֶּה:

<p>בפורים : בימי ⁴⁴ מרדכי ואסתר בשוישן הבירה ◊ בשעמד עליהם המן הרשע ◊ בקש חסתר גיג להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן פוף ונשים ביום אחד בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבזוז: ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו ◊ וקלקלת את מחשבתו ◊ והשבות גמולו בראשו ◊ ותלו אתו ואת בניו על העין:</p>	<p>בחנוכה: בימי מתתיהו בן יוחנן בן גדול השמני ובניו בשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשפיתם תורתך ◊ ולהעבירם מחקי רצונך: ואתה ברחמיך הרבים ◊ עמדת להם פעת צרתם ◊ רבת את ריבם ◊ דנת את דינם ◊ נקמת את נקמתם: מסרת גבורים ביד חלשים ◊ ורבים ביד מעטים ◊ וממאים ביד מהורים ◊ ורשעים ביד צדיקים ◊ ויודים ביד עוסקי תורתך: ולך עשית שם גדול וקרוש בעולמך ◊ ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן פתיום הזה: ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ◊ ופנו את היכלך ◊ ומהרו את מקדשך ◊ והדליקו נרות בתצרות קדשך ◊ וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו ◊ להודות ולהלל לשמך הגדול: ⁴³</p>
---	--

וְעַל כָּלֵם יתִּפְרֵךְ וַיִּתְרוֹמֵם שְׁמֶךָ מִלְּפָנֵינוּ תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בעשרת ימי תשובה: ⁴⁵ ובתוב לחיים טובים בני בריה: (קהל אמין)

[בחזרת הש"ץ הקהל עונה רק 'אמן' על אמירה 'ובתוב לחיים', שאין הקהל חוזר על אמירה זו]:

וְכָל־הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֵלָה ◊ וַיִּחַלְלוּ אֶת־שְׁמֶךָ בְּאֶמֶת ◊ הָאֵל יִשׁוּעַתָּנוּ וְעֲזָרָתָנוּ סֵלָה:
כורע ברוך: משתחוה אתה זוקף יי ⁴⁶ הטוב שמך ולך נאה להודות:

43. The phrase, לשם שעשית להם נסים וגבורות בימים ההם ובזמן הזה, בן עמנו ד' אלדינו פלא ונסים בעת הזאת, appears in numerous manuscripts from the ראשונים and מחזור ורמיישא (מחזור ויטרי כ"י ששון and מחזור ורמיישא) ראשונים, yet the טור and ערוך omit it. By the time of the אחרונים, we don't find the text at all. This is but one example, where several parts of תפילה have changed from the time of the ראשונים, sometimes due to a variety of גרסאות.

44. מִתְרַגְּמֵן מְרִי דְכִי (pure myrrh). (גמ' מגילכ י:)

45. The נוסח of the מרוטנבורג as cited by the טור is 'ובתוב לחיים טובים כל בני בריה'. However, the טור stresses the importance of the phrase containing only five words. Therefore the דברי קהלת עמ' 131) omit 'ובתוב לחיים', while מנהג ורמיישא and מנהג פפד"מ (131) omit 'כל'.

46. בבין המצרים בסוף הברכה משפיל את קולו במילים 'הטוב שמך ולך נאה להודות'.

בחזרת הש"ץ אומר הבעל תפלה (אומרים אף בתשעה באב ובבית אבל אבל הכהנים לא נושאים כפים):
בארץ ישראל הכהנים מברכים את הקהל.

47 אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּרַכְנוּ בְּבִרְכַּהּ הַמְשַׁלְשֶׁת בְּתוֹרָה ◊ הַפְּתוּכָה עַל-יְדֵי מֹשֶׁה עֲבָדְךָ ◊
הָאֲמוּרָה מִפִּי אֲהַרֵן וּבְנָיו כְּהֹנִים ◊ עִם קְדוֹשְׁךָ - בְּאֲמֹר:

3מד3ר ו:כד-כו יְבָרְכְךָ יי וְיִשְׁמְרְךָ: כו יהי רצון יי | פְּנֵינוּ אֵלֶיךָ וְיִחַנְךָ: כו יהי רצון

יִשָּׂא יי | פְּנֵינוּ אֵלֶיךָ וְיִשֵּׁם לְךָ שְׁלוֹם: כו יהי רצון

דוכן is recited if the כהנים go up to אריר במרום.

48 שִׁים שְׁלוֹם ◊ מוֹכָה וּבִרְכָה ◊ חֵן וְחֶסֶד וְרַחֲמִים ◊ עֲלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל עֲמָךְ:
בְּרַכְנוּ אֲבֵינוּ ◊ בְּלָנוּ בְּאֲחֵד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ כִּי בְאוֹר פְּנִיךָ נְתַתְּ לָנוּ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ ◊
תוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וְצַדִּיקָה וּבִרְכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשְׁלוֹם: וְמוֹב בְּעֵינֶיךָ
לְבָרְךָ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה בְּשְׁלוֹמְךָ:

50 בעשרת ימי תשובה [בחזרת הש"ץ הקהל מקדים
אמירת 'בספר...' לפני הבעל תפלה]:

51 "בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרַכָּה וְשְׁלוֹם ◊ וּפְרִנְסָה מוֹכָה ◊
נִזְכָּר וְנִכְתָּב לְפָנֶיךָ ◊ אָנוּ וְכָל-עַמְּךָ
בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ לְחַיִּים וּלְשְׁלוֹם:"
בְּרוּךְ אַתָּה יי 52 עוֹשֵׂה הַשְׁלוֹם:

כאשר אין אומרים תחנון, חתימת ברכת 'המברך את
עמו ישראל בשלום' נאמרת על ידי הב"ת בהרמת קול
ובנעימה מיוחדת כשאין אומרים תחנון כדי להזכיר
זאת לקהל.

בְּרוּךְ אַתָּה יי 49 הַמְּבָרֵךְ
אֶת-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשְׁלוֹם

47. until then, ראשונים was performed daily, until about the year 5000. The mention, that one should דוכן every day, without citing כפים נשיאת כפים, while discussing הלכות נשיאת כפים, that the מנהג is not to do so.

48. On every occasion that we recite שִׁים שְׁלוֹם, ברכת כהנים, שִׁים שְׁלוֹם, חֵן, אור הפנים, and שְׁלוֹם, themes contained within the second and the third ברכות of ברכת כהנים.

49. בבין המצרים בסוף הברכה משפיל את קולו במילים 'המברך את-עמו ישראל', 'בשלום' הניגון שוב עולה.

50. הדדיין הזקן שקנה חכמה מ"ה יעקב זילברקרון זצ"ל אמר לי שנפלא ממנו טעם מנהג פ"פ הזה: מה בין 'בספר' וכו' שאומרים אותו ק' גם בתפלת ח' בקול, ובין תפלות 'זכרנו, מי כמוך, וכתוב', שאין אומר ק' בתפלת ח' בפ"פ? ועניתי לו שג"ל טעם אמירת ק' 'בספר': פן ישכח ח' לאמרו ויאמר תחלת הברכה שאחר בשלום, ותהי מעוות לא יוכל לתקון, אם הזכיר כבר השם של הברכה, כמ"ש בש"ע תקפ"ב ס"ה "אם לא אמר זכרנו ומי כמוך אין מחזירי אותו ואפ"ל לא עקר רגליו רק שסיים אותה ברכ' וה"ה אם לא אמר וכתוב ובספר נמי דינא הכל." (דברי קהלת 178)

51. Adding the word 'מוכים' is מנהג צרפת, which was not accepted by רבנוי אשכנזי.

52. מה שאנו אומרים בר"ה עושה השלום ובשאר ימות השנה [המברך את עמו ישראל בשלום, לפי שעושה בגימט' ספרא"ל והוא מלאך הממונה על הכתיבה, ואנו מזכירין אותו עתה שיכתוב אותנו לחיים טובים ולשלום. (מהרי"ל)] עוד טעם כתב ברוקח בעשי"ת א"א המברך את עמו בשלום לפי כביכול אינו יכול לברכם דבמקום משפט אין צדקה, אך אומ' עושה השלום שאע"פ שעושה משפט שלום בעולם דכתיב 'חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל' (תהלים צו:ט-י)

מר זר רבינא (גמ' זרכות יז) אלהי ◊ נצר לשוני מרע ◊ ושפתי מדבר מרמה ◊
 ולמקללי נפשי תדם ◊ ונפשי כעפר לכל תהיה: פתח לבי בתורתך ◊
 ובמצותיך תרדף נפשי: וכל החושבים עלי רעה ◊ מהרה הפר עצתם
 וקלקל מחשבותם: עשה למען שמך ◊ עשה למען ימינך ◊ עשה למען קדשך ◊
 עשה למען תורתך: תכלים ס: למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו וענגני:
 יט:טו יהיו לרצון | אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגאלי:

⁵³ פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר :

⁵⁴ עשה שלום במרומוי ◊ הוא יעשה שלום עלינו ◊
 ועל כל ישראל ◊ ואמרו אמן:

זוקף לאט ואומר :

⁵⁵ יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיפנה בית המקדש במהרה בימינו ◊
 ותז חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה ◊ בימי עולם ובשנים קדמניות:
 מלאכי ג:7 וערבה ליי מנתת יהודה וירושלם בימי עולם ובשנים קדמיות:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע הבעל תפלה לקדושה.
 הבעל תפלה חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

בשחרית של ראש חודש, חנוכה, וחול המועד אומרים הלל (עמ' 254).

בתעניות בה"ב מרחשון ובה"ב אייר כשאין עשרה מתענים אומרים כאן סליחות.

בעשרת ימי תשובה אומרים 'אבינו מלכנו' (עמ' 314) אחר תפילת שמונה עשרה.

53. אמר רבי אלכסנדר אמר רבי יהושע בן לוי, המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו, ואחר כך יתן שלום. אמר ליה רב מרדכי, כיון שפסע שלש פסיעות לאחוריו, התיס איבעיא ליה למיקם, משל לתלמיד הנפטר מרבו, אם חוזר לאתרו, דומה לכלב ששב על קיאו! תניא נמי הכי, המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו, ואחר כך יתן שלום. ואם לא עשה כן, ראוי לו שלא התפלל! ומשום שמעיקה אמרו, שנתנו שלום לגמין ואחר כך לשמאל. (גמ' יומא נג:)

54. The גמרא makes mention of taking three steps backward upon finishing the עמידה.

55. In ancient סידורים these פסוקים do not appear. In the past two hundred to three hundred years, the מנהג to recite them has become wide spread. It is considered a טוב מנהג accepted by כלל ישראל (therefore they should be said and not skipped).

סדר תחנון

יום כפור on כוונה was omitted the entire year, in order that it be said with the proper וידי

כל ימי החול בימים שאומרים בהם תחנה אומרים אחר שמנה עשרה 'רחום וחנון' (עמ' 51) וכו'.

ובשני ובחמישי מוספים והוא רחום וכו' ואומרים אותו מעומד ובלחש.

ואלו הימים שאין אומרים בהם תחנה ואין נופלים על פניהם:¹

בערב שבת למנחה, ראש חודש, חנוכה, חמשה עשר בשבט, פורים קמן ב' ימים, כל חדש ניסן, ל"ג בעומר, ראש חודש סיון עד אחר אסרו חג, תשעה באב, חמשה עשר באב, ולא בערב ראש השנה ומערב יום כפור עד אחר ראש חודש מרחשון, בימים אלו אין אומרים גם במנחה שלפניו (חוץ מן חמשה עשר בשבט וחמשה עשר באב), ולא בבית אבל, ולא בבית חתן ביום שנכנס לחופה (ונתפשט המנהג בכמה קהילות גם במנחה שלפניו), ולא בבהכ"נ ביום המילה. [בפסח שני אומרים תחנון כרגיל.]

תכלים עמ:לח וְהוּא רַחוּם | יִכַּפֵּר עֲוֹן וְלֹא יִשְׁחִית וְהִרְפָּה לְהַשִּׁיב אִפּוֹ וְלֹא יִעִיר כָּל־חַמְתּוֹ:
 אַתָּה יי' ◊ לֹא־תִבְלֵא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנּוּ ◊ חֲסִדֶךָ וְאַמְתָּךְ תָּמִיד יִצְרוּנוֹ:
 קו:מז הוֹשִׁיעֵנוּ | יי' אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּלֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהַדוֹת לְשֵׁם קְדוֹשְׁךָ לְהַשְׁתַּפַּח בְּתַהֲלֻתְךָ:
 קל:ג-7 אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמַר־יְהוָה אֲדֹנָי מִי יַעֲמֵד: כִּי־עַמְּךָ הִסְלִיחָה לְמַעַן תִּוְרָא:
 לֹא כַחֲטָאֵינוּ תַעֲשֶׂה־לָּנוּ ◊ וְלֹא כְעֲוֹנוֹתֵינוּ תִגְמַל עֲלֵינוּ: ירמיה יד: אִם־עֲוֹנֵינוּ עָנוּ כָּנוּ
 יי' עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ תַּכְלִים כֵּהוּ וְכֹר־רַחֲמֶיךָ יי' וְחֲסִדֶךָ כִּי מַעֲוֹלָם הִמָּה: יַעֲנֵנוּ יי' בְּיוֹם
 צָרָה ◊ יִשְׁבְּנוּ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: כִּי יי' הוֹשִׁיעָה הַמְּלָךְ יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם־קְרָאֵנוּ:
 אֲבִינוּ מִלִּפְנֵינוּ ◊ חַנּוּנוֹ וְעַנּוּנוֹ ◊ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים ◊ צְדָקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:
 אֲדוֹנֵנוּ אֱלֹהֵינוּ ◊ שְׁמַע בְּקוֹל תַּחֲנוּנֵינוּ ◊ וְזַכֵּר־לָנוּ אֶת־כְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן
 שְׁמֶךָ: דניאל ט:טו-יז וְעַתָּה | אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת־עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה
 וּתְעַשֶׂה־לָּךְ שֵׁם בְּיוֹם הַיּוֹם מַכִּים בְּאִגְרוֹף עַל שִׂמְלַל הַחַיָּה חֲטָאֵנוּ רָשָׁעֵנוּ: אֲדֹנָי כָּכָל־צְדָקָתְךָ
 יִשְׁבַּח־נָא אִפְּךָ וְחַמְתְּךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלַם הֲרֵךְ־קִדְשֶׁךָ כִּי כַחֲטָאֵינוּ וּבְעֲוֹנוֹת אֲבֹתֵינוּ יְרוּשָׁלַם
 וְעַמְּךָ לְחַרְפָּה לְכָל־סְבִיבֹתֵינוּ: וְעַתָּה | שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תַּחֲנוּנָיו
 וְהָאֵר פְּנֵיךָ עַל־מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמַיִם לְמַעַן אֲדֹנָי:

1. The Mainz (Mainz), according to which, תחנון is recited the week following סכות מנהג מינץ מהר"ל cites does not, which is supported by the הגהות אשרי and other ראשונים.

2. The historic origin of this prayer is shrouded in mystery. In Geonic responsa we find the following report. After the destruction of the Temple, Vespasian, the Roman Emperor, had a number of Jews set adrift in three rudder-less ships. After many weeks of helpless drifting, the vessels finally landed on the coast of France and the Jews came to Lyon, Arles, and Bordeaux. They were, at first well received. They settled in those towns and even grew quite prosperous. However, when a new ruler arose, they were deprived of their property and were also oppressed in many other ways.

Thereupon fast days were inaugurated, and on these days the prayer, composed by two brothers (בנימין and יוסף) and their cousin (שמואל), was recited for the first time. Subsequently the new ruler died suddenly, and the suffering of the Jews came to an end. When these happenings became known to other communities, they too introduced the prayer into the Monday and Thursday שחרית services. [The World of Prayer Volume I pg. 224]

ט:יח-יט הִפֵּה אֱלֹהֵי | אֲזַנְךָ וְשָׁמְעֵי פִקְחָה פִקְחָה עֵינֶיךָ וּרְאָה שְׁמֹמְתֵינוּ וְהִעִיר אֲשֶׁר-נִקְרָא שְׁמֶךָ
עֲלֵיהָ כִּי | לֹא עַל-צַדִּיקֵינוּ אֲנַחְנוּ מִפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לִפְנֶיךָ כִּי עַל-רַחֲמֶיךָ תִּרְפִּים: אֲדַנִּי |
שְׁמַעָה אֲדַנִּי | סִלַּח אֲדַנִּי הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אֶל-תְּאַחֵר לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵי כִּי-שְׁמֶךָ נִקְרָא
עַל-עֵדֶיךָ וְעַל-עַמְּךָ: אָבִינוּ אָב תִּרְחֹמֵן ◊ תִּרְאֵנוּ אוֹת לְמוֹכָה וְקַבֵּץ נְפוּצוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע
בְּנֵפוֹת הָאָרֶץ ◊ יִבִּירוּ וַיִּדְעוּ כָּל-הַגּוֹיִם ◊ כִּי אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ: יִשְׁטִיכ׃ 70: וְעַתָּה יְיָ אָבִינוּ
אַתָּה אֲנַחְנוּ הַחֲמֵל וְאַתָּה יִצְרָנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ בְּלִנּוּ: הוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֶךָ ◊ צוּרֵנוּ מִלִּבְנוֹ
וְגוֹאֲלֵנוּ: יוֹאֵל 3:3 חוֹסֵה יְיָ עַל-עַמְּךָ וְאֶל-תַּתָּן נִחְלַתְךָ לְחֶרֶף לְמִשְׁלַל-בָּם גּוֹיִם לְמַה יֹּאמְרוּ
בְּעַמִּים אֵיךָ אֱלֹהֵיהֶם: יִדְעוּ כִּי חֲטֵאוּ וְאִין מִי יַעֲמֵד בְּעַדְנוּ ◊ שְׁמֶךָ הַגְּדוֹל יַעֲמֵד-לָנוּ
בְּעַת צָרָה: יִדְעוּ כִּי אִין בָּנוּ מַעֲשִׂים ◊ צַדִּיקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: כִּרְחֵם אָב עַל-
בָּנִים ◊ כִּן תִּרְחֵם יְיָ עֲלֵינוּ ◊ וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֶךָ: חֲמַל עַל-עַמְּךָ ◊ רַחֵם עַל-נִחְלַתְךָ ◊
חוֹסֵה-נָא כָּרֵב רַחֲמֶיךָ: חֲנֵנוּ וְעַנְנוּ ◊ כִּי לָךְ יְיָ הַצַּדִּיקָה ◊ עֲשֵׂה נִפְלְאוֹת כְּכֹל-עַתָּה:

הַפְּטֵ-נָא רַחֲמֵ-נָא עַל-עַמְּךָ בְּמַחֲרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ: כִּרְחֵמֶיךָ תִּרְפִּים ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊
רַחֵם וְהוֹשִׁיעָה צֵאן מִרְעִיתְךָ ◊ וְאֶל-יִמְשָׁל-בָּנוּ קַצְפָּה ◊ כִּי לָךְ עֵינֵינוּ תְלוּיוֹת:
הוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֶךָ ◊ רַחֵם עֲלֵינוּ לְמַעַן כִּרְיֶתְךָ: הַפִּיטָה וְעַנְנוּ בְּעַת צָרָה ◊ כִּי לָךְ יְיָ
הִישׁוּעָה: בָּךְ תּוֹחַלְתָּנוּ ◊ אֱלוֹהַ סְלִיחוֹת ◊ אָנָּה סִלַּח-נָא אֵל מוֹב וְסִלַּח ◊ כִּי אֵל מְלֶךְ
חַנוּן וְרַחוּם אַתָּה:

אָנָּה מְלֶךְ חַנוּן וְרַחוּם ◊ זְכוֹר וְהַפֵּט לְבָרִית בֵּין הַבְּתָרִים ◊ וְתִרְאֵה לִפְנֶיךָ עֲקֵדַת יְחִיד
לְמַעַן יִשְׂרָאֵל: אָבִינוּ מִלִּבְנוֹ ◊ חֲנֵנוּ וְעַנְנוּ ◊ כִּי שְׁמֶךָ הַגְּדוֹל נִקְרָא עֲלֵינוּ: עֲשֵׂה נִפְלְאוֹת
בְּכֹל-עַתָּה ◊ עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּחַסְדֶּךָ: חַנוּן וְרַחוּם ◊ הַפִּיטָה וְעַנְנוּ בְּעַת צָרָה ◊ כִּי לָךְ יְיָ
הִישׁוּעָה: אָבִינוּ מִלִּבְנוֹ ◊ מַחֲסֵנוּ ◊ אֶל-תַּעַשׂ עִמָּנוּ כְּרַע מַעֲלֵלֵינוּ: זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וְחַסְדֶּיךָ ◊
וּכְרֵב מוֹכֵךְ הוֹשִׁיעֵנוּ וְחַמְלֵ-נָא עֲלֵינוּ ◊ כִּי אִין לָנוּ אֱלוֹהַ אַחֵר מִבְּלַעֲדֶיךָ צוּרֵנוּ:
אֶל-תַּעֲזוּבֵנוּ יְיָ ◊ אֱלֹהֵינוּ אֶל-תִּרְחַק מִמָּנוּ ◊ כִּי נִפְשָׁנוּ קָצְרָה מִחֲרֵב וּמִשְׁכִּי וּמִדְּבָר
וּמִמְגַּפָּה וּמִכָּל-צָרָה וַיִּגְזֵן הַצִּילָנוּ ◊ כִּי לָךְ קִיּוּנוֹ ◊ וְאֶל-תִּכְלִימֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהָאֵר פְּנֶיךָ
בָּנוּ ◊ וּזְכֹר-לָנוּ אֶת-בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ ◊ וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֶךָ: רְאֵה בְּצַרוֹתֵינוּ וּשְׁמַע
קוֹל תַּפְלַתְנוּ וְעַנְנוּ ◊ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תַּפְלַת כָּל-פֶּה:

אל רחום וחנון ◊ רחם עלינו ועל-כל-מעשיך ◊ כי אין כְּמוֹד: יי אלהינו ◊ אָנָּה שָׂא
נָא פְּשִׁיעֵינוּ: אָבִינוּ מִלִּבְנוּ צוּרֵנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ ◊ אל חי וְקַיִם הַחֲסִין בְּכַח ◊ חֲסִיד וְטוֹב עַל
כָּל-מַעֲשֶׂיךָ ◊ כי אַתָּה הוּא יי אלהינו: אל אֶרֶךְ אַפַּיִם וּמְלֵא רַחֲמִים ◊ עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּרַב
רַחֲמֶיךָ ◊ וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֶךָ: שָׁמַע מִלִּבְנוּ תַפְלֹתֵנוּ וּמִכָּל-צָרָה וַיְגַן הַצִּילָנוּ: אָבִינוּ
מִלִּבְנוּ אַתָּה ◊ ירמיה 7:ט וְשָׁמַךְ עָלֵינוּ נִקְרָא אֶל-תַּנְחֻנוּ: אֶל-תַּעֲזֹבֵנוּ אָבִינוּ ◊ וְאֶל-תַּפְּשֵׁנוּ
בּוֹרְאָנוּ ◊ וְאֶל-תַּשְׁכַּחֵנוּ יוֹצְרֵנוּ ◊ כי אל מִלֶּךְ חֲנוּן וְרַחוּם אַתָּה:

אין כְּמוֹד חֲנוּן וְרַחוּם יי אלהינו ◊ אין כְּמוֹד אל אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְאַמֶּת:
הוֹשִׁיעֵנו בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים ◊ מִרַעַשׁ וּמִרְגֵז הַצִּילָנוּ: זְכַר לַעֲבָדֶיךָ לְאַכְרֵהֶם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב ◊
אֶל-תִּפְּן אֶל-קִשְׁיֵנוּ וְאֶל-רִשְׁעֵנוּ וְאֶל-חַטָּאתֵנוּ: שְׁמוֹת ל3:יג שׁוּב מִחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנַּחֵם
עַל-הַרְעָה לְעַמֶּךָ: וְהִסַּר מִמֶּנּוּ מִבַּת הַמָּוֶת כִּי רַחוּם אַתָּה ◊ כִּי בֶן דָּרָבָךָ ◊ עֲשֵׂה חֶסֶד
חֲנֻם בְּכָל-דֶּר וְדָר: חוֹסֵה יי עַל-עַמֶּךָ וְהַצִּילָנוּ מוֹעֲמֶךָ ◊ וְהִסַּר מִמֶּנּוּ מִבַּת הַמַּגִּפָּה
וַיְגִדָה קִנְיָה ◊ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: דניאל 10:12 לֵךְ אֲדַנִּי הַצְדִּיקָה וְלֵנוּ בְּשֵׁת הַפְּנִים ◊
מִה-נְתִיאֲוִין ◊ וּמִה-נְאִמֵר ◊ מִה-נְדַבֵּר ◊ וּמִה-נְצַמְדִּיק: נַחֲפָשָׁה דְרָכֵינוּ וְנַחֲקָרָה ◊ וְנִשְׁוִבָה
אֵלֶיךָ ◊ כִּי יִמְיָנֶךָ פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׂבִים: תכלים קיח:ככ אָנָּה יי הוֹשִׁיעָה נָא אָנָּה יי הַצְלִיחָה נָא:
אָנָּה יי עֲנֵנוּ בְּיוֹם-קְרִיאָנוּ: לֵךְ יי חֲבִינּוּ ◊ לֵךְ יי קוִינּוּ ◊ לֵךְ יי גִּיחַל ◊ אֶל-תַּחֲשָׁה וְתַעֲנֵנוּ ◊
כִּי נִאֲמוּ גוֹיִם ◊ אָבְדָה תִּקְוַתֶם ◊ כָּל-בִּירָךְ וְכָל-קוֹמָה לֵךְ לְבַד תִּשְׁתַּחֲוֶה:

הַפּוֹתַח יָד בַּתְּשׁוּבָה לְקַבֵּל פּוֹשְׁעִים וְחַטָּאִים ◊ נִבְהַלָה נַפְשֵׁנוּ מִרַב עֲצָבוֹנֵנוּ ◊
אֶל-תַּשְׁכַּחֵנוּ נַצַּח: קוֹמָה וְהוֹשִׁיעֵנו ◊ כִּי חֲסִינּוּ כָּד: אָבִינוּ מִלִּבְנוּ ◊ אִם אֵין בָּנוּ צְדָקָה
וּמַעֲשִׂים טוֹבִים ◊ זְכַר-לָנוּ אֶת-בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְעֲדוּתֵנוּ בְּכָל-יוֹם ◊ יי אֶחָד:
הַפִּיטָה בְּעֲנֵנוּ כִּי רַבּוּ מִכְּאוּבֵינוּ וְצָרוֹת לִבְבָנוּ: חוֹסֵה יי עָלֵינוּ בְּאֶרֶץ שְׁבָנוּ
וְאֶל-תַּשְׁפֹּךְ חֲרוֹנְךָ עָלֵינוּ ◊ כִּי אֲנַחֲנוּ עִמָּךָ בְּנֵי בְרִיתְךָ: אל ◊ הַפִּיטָה דָל כְּבוֹדֵנוּ בַּגּוֹיִם ◊
וְשִׁקְצוּנוּ כְּמִמַּאת הַנְּדָה: עַד-מָתִי עֲזֹךְ בְּשָׁבִי ◊ וְתַפְאֲרֶתְךָ בְּיַד-צָר: עוֹרְרָה גְבוּרָתְךָ
וְקִנְיָתְךָ עַל-שׁוֹנְאֵינוּ ◊ הֵם יִבְשׁוּ וַיִּחַתּוּ מִגְּבוּרָתֶם ◊ וְאֶל-יִמְעֻמוּ לְפָנֶיךָ תִּלְאוּתֵינוּ:
מִחַר יִקְדָּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ בְּיוֹם צָרָתֵנוּ ◊ וְאִם-לֹא לְמַעַנֵנוּ ◊ לְמַעַנְךָ פֶּעַל ◊ וְאֶל-תַּשְׁחִית
זְכַר שְׂאֲרֵיתֵנוּ: זְכוֹר אוֹם תְּמִיחֵדִים שְׁמֶךָ פְּעָמִים בְּכָל-יוֹם תְּמִיד בְּאַהֲבָה וְאוֹמְרִים:
37 ד:7 שָׁמַע יִשְׂרָאֵל יי אלהינו יי | אֶחָד:

בשני בתי הכנסת היה קרש מחובר בתיבה בקצהו האחד לדרום ובקצהו האחד מבריח לתבה בצד צפון, ובעת התפלה מונח עליו סדור תפילה הגדול, ובעל תפילה עומד לפניו ובסוף תפילה בקול הוריד בעל תפילה את הקרש על ידי משיכת הבריח לאחור, ובזה נעשה פתח ממקום מעמד ש"ץ לארון הקודש. ועלה וישב על המדרגה העליונה שלפני ארון הקודש. ומטה ראשו על זרוע ימין. ולא על שמאל מפני כבוד תפילה על יד שעליה. ואומר בלחש "רחום וחנון" עד "רגע". (דברי קהלת)

³ אין נופלים על פניהם אלא במקום שיש ספר תורה. כשיש תפילין בזרועו יטה על צד ימין וכשאינו לו יטה על שמאלו ודוקא על זרועו ומיושב. אין אומרים את הפסוק: 'ויאמר דוד אל ג' לפני נפילת אפים.

ומלות 'רחום וחנון המאתי' אומרים הבעל תפלה והקהל קודם הטיה.

⁴ ⁵ רַחוּם וְחַנוּן מְכִים בַּיַּד יְמִין עַל הַלֵּב בְּאִמְרֵי תְּהִלָּתְךָ הַמִּלֵּלָה הַמְּאֵתִי לְפָנֶיךָ ◊

יְיָ מֵלֵא רַחֲמִים ◊ רַחֵם עָלַי וְקַבֵּל תְּחִנּוּנַי:

תכלים ו:3-יא ⁶ יְיָ אֱלֹהֵי בְּאִפְךָ תּוֹכִיחֵנִי וְאֵל־בְּחִמְתְּךָ תִּסְפְּרֵנִי: חֲנֻנִי יְיָ כִּי אִמְלֵל אֲנִי רַפְּאֵנִי יְיָ כִּי נִבְהַלְוִי עֲצָמַי: וְנַפְשִׁי נִבְהַלְתָּ מְאֹד אֵת וְאֵתָהּ יְיָ עַד־מָתַי: שׁוּבָה יְיָ חֲלֹצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חֲסִדְךָ: כִּי אֵין בְּמִוֶּת וּכְרָךְ בְּשִׂאוֹל מִי יוֹדֵה לָךְ: יִגְעַתִּי | בְּאַנְחֹתִי אֲשַׁחַּח בְּכָל־לַיְלָה מִמָּתַי בְּדַמְעֹתַי עֲרֵשִׁי אִמְסָה: עֲשִׂשָׁה מִכַּעַם עֵינַי אֶתְקַח בְּכָל־צוּרְרֵי: סוּרוּ מִפָּנַי כָּל־פְּעָלֵי אֲוֶן כִּי־שָׁמַע יְיָ קוֹל בְּכִי: שָׁמַע יְיָ תְּחִנָּתִי יְיָ תִּפְלְתִי יִקַּח: יִבְשׁוּ וַיִּבְהַלְוּ מְאֹד כָּל־אֵיבֵי יִשְׁבּוּ יִבְשׁוּ רַגְעַ:

בשני וחמישי מוסיפים זה, אבל בשאר ימי השבוע אומרים מיד ואנחנו לא נדע (עמ' 53) וכו':

3. We do not actually prostrate ourselves while reciting תְּחִנּוּן, but merely lower our heads and bury our faces in the bend of our arm. For only those worthy enough to expect fulfillment of their demands from God may use the extreme form of adoration. Where there is no Torah scroll present, even the act of bowing down is omitted, "for following יהושע (זו) יהושע" we want to demonstrate that our surrender to God means surrender to His Law." [The World of Prayer Volume I pg. 227]

4. The תְּפִלָּה בעל תפלה performs נפילת אפים in close proximity to the עמוד, (in פפד"מ there was a special chair behind the בעל תפלה for this purpose). On days when either 'ד' אלדי ישראל שוב מהרון אפך' or 'שומר ישראל' are said, the בעל תפלה leads them aloud from the chair and remains seated until 'מה נעשה', when he arises as the ציבור does.

5. (גבי תחנון) אמר רב חייא בר אבין, חזינא להו לאפי ורבא, דמצלי אצלוני. (גמ' מגילה כג):

6. The text of תְּחִנּוּן (according to our מנהג) consists chiefly of the 6th Psalm, which דוד המלך, suffering in body and soul, uttered after his transgression with שבע בת שבע (Malbim see on this Psalm). [The World of Prayer Volume I pg. 227]

- (בבין המצרים בפזמון 'ה' אלדי ישראל' הקטעים הנאמרים בקול מסיימים בניגון יורד)
- בעל תפלה ⁷ ⁸ יי אלהי ישראל ◊ שמות לז:יב שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:
- קהל הַבַּט מַשְׁמַיִם וְרֵאָה ◊ כִּי הִינּוּ לַעַג וְקָלָם בְּגוֹיִם ◊
נַחֲשָׁבְנוּ כְּצֹאן לַמֶּבֶחַ יוֹבֵל ◊ לַחֲרֹג וּלְאֹבֵד וּלְמַכָּה וּלְחִרְפָּה:
- בעל תפלה וּבְכַל־זֹאת שְׁמֶךָ לֹא שָׁכַחְנוּ ◊ נָא אֱלֹהֵי־שָׁכַחְנוּ:
יי אלהי ישראל ◊ שמות לז:יב שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:
- קהל זָרִים אוֹמְרִים אִין תּוֹחֶלֶת וְתִקְנָה ◊ חֵן אִם לְשִׁמְךָ מְקִנָה ◊
מִהוֹר יִשׁוּעֵתְנוּ קָרְבָּה ◊ אִיכָּכָה כִּי יִגְעֲנוּ וְלֹא הוֹנֵחַ־לָנוּ ◊
רַחֲמֶיךָ יִבְבְּשׁוּ אֶת־פְּעֻסְךָ מֵעֲלֵינוּ:
- בעל תפלה אָנָּה שׁוֹב מַחְרוֹנְךָ ◊ וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ:
יי אלהי ישראל ◊ שמות לז:יב שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:
- קהל הוֹסֵפָה יי עֲלֵינוּ בְּרַחֲמֶיךָ ◊ וְאֵל־תִּתְּנֵנוּ בְיַד־אֲבוֹרִים:
תְּהִלִּים קטו:ג לְמַה יֵּאמְרוּ הַגּוֹיִם אֵיחָד־נָא אֱלֹהֵיהֶם:
לְמַעַנְךָ עֲשֵׂה (עֲפֵנוּ חֶסֶד) וְאֵל תֵּאָחֵר:
- בעל תפלה אָנָּה שׁוֹב מַחְרוֹנְךָ ◊ וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ:
יי אלהי ישראל ◊ שמות לז:יב שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:
- קהל קוֹלְנוּ תִשְׁמַע וְתַחַן ◊ וְאֵל־תִּמְשְׁנוּ בְיַד אוֹיְבֵינוּ לְמַחֹת אֶת־שְׁמֵנוּ:
זָכַר אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבוֹתֵינוּ כְּבוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
אַרְבָּה אֶת־זֶרְעֶכֶם ◊ וְעַתָּה נִשְׁאַרְנוּ מְעַט מִחִרְפָּה:
- בעל תפלה וקהל וּבְכַל־זֹאת שְׁמֶךָ לֹא שָׁכַחְנוּ ◊ נָא אֱלֹהֵי־שָׁכַחְנוּ:
יי אלהי ישראל ◊ שמות לז:יב שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:
- קהל תְּהִלִּים עט:ט עוֹרְנוּ | אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ
וְהַצִּילְנוּ וּכְפַר עַל־חַטָּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:
- בעל תפלה וקהל יי אלהי ישראל ◊ שמות לז:יב שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:

7. An ancient tradition reports that this prayer was created by the king of Judah, at an hour of extreme danger, when Sennacherib, King of Assyria was advancing against Jerusalem to conquer it. חזקיהו's name is said to be hidden in the acrostic of the verses, 'חוסה, זרים וכו'.

8. The words 'ד' אלודי ישראל שוב מחרון אפך' etc. are recited aloud by the בעל תפלה (in the regular weekday melody), the continuation is said quietly, 'ובכל זאת וכו' והנחם על הרעה לעמך' is said aloud again by the בעל תפלה, and so on. [The World of Prayer Volume I pg. 229]

אחר נפילת אפים לפני ואנחנו לא נדע' אומרים 'שומר ישראל' (ובצום גדליה אפילו שכבר אמרוהו בסוף סליחות), שהוא פיוט הנועד לימי תענית ציבור (צום גדליה. בה"ב מרחשון ואייר. י' בטבת. תענית אסתר. י"ז בתמוז) בלבד. (פפד"מ) הבעל תפלה אומר כל חרוז של 'שומר ישראל' בנעימה ידועה, הציבור חוזר עליו באותה נעימה.

שומר ישראל ◊ שמור שארית ישראל ◊ ואל-יאבד ישראל ◊ האומרים שמע ישראל: שומר גוי אחד ◊ שמור שארית עם אחד ◊ ואל-יאבד גוי אחד ◊ המיחדים שמך ◊ יי אלהינו יי אחד: שומר גוי קדוש ◊ שמור שארית עם קדוש ◊ ואל-יאבד גוי קדוש ◊ המשלשים בשלש קדשות ◊ קדוש קדוש קדוש: מתרצה ברחמים ומתפנים בתחנונים ◊ התרצה והתפנים לדור עמי ◊ כי אין עוזר: בלחש אבינו מלפנינו ◊ חננו ועננו ◊ כי אין פנו מעשים ◊ עשה עמנו צדקה וחסד והושיענו:

ד"כ ז' כ"ב << ⁹ ¹⁰ ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו: תכלים כהו: זכר רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה: ג:כ: יהי חסדך יי עלינו כפאשר יחלנו לך: ע:ט: אל-תזכר לנו עונות ראשנים מחר יקדמונו רחמיך כי דלנו מאד: קכג: חננו יי חננו בירב שבוענו בוז: חזקוק ג:כ: ברגו רחם תזכור: תכלים קג:יד כ"ה הוא ידע יצרנו זכור כ"ה עפר אנחנו: << ע:ט: עזרנו | אלהי ישענו על-דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על-חטאתינו למען שמך:

בעל תפלה כורע. יתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא כרעותיה ◊ וימליך מלכותיה ◊ פתיכון וביומיכון ובחיי דכל-בית-ישראל בעגלא ובזמן קריב: ואמרו בעל תפלה כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיה ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך' בעל תפלה כורע. יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊ ויתתדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא בעל תפלה כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מפל-ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא דאמירן בעל תפלה כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

בכל ימות השבוע כשאין בהם קריאת התורה ממשיכים ב'אשרי' (עמ' 60).

בשני וחמישי ובתעניות אומרים אל ארך אפים ויש לאמרו מעומד, בבין המצרים אומרים אותו בניגון 'שער נאסר'. אין אומרים אותו לא בראש חדש, בחנוכה, ולא בשני ימים של פורים קמן וגדול (ולא בערב פסח כמנהג פפד"מ).

אל ארך אפים ורב-חסד ואמת ◊ אל-באפק תוכיחנו: יואל ז"ח חוסה יי על-עמך והושיענו מפל-רע: מכים באגרוף על שמאל החזה חמאנו לך ◊ ארון: סלח-נא פרב רחמיך ◊ אל:

9. We do not know what else to do after having offered our adoration, as once משה רבינו did, while seated, while standing, and while prostrate on our faces. The verse is taken from the prayer of מלך יהושפט which he uttered to attain Divine aid in his battle against the hostile armies arrayed against his people (דברי הימים ב' כ"ב). [The World of Prayer Volume I pg. 231]

10. והטעם שנהגו לומר 'ואנחנו לא נדע', לפי שהתפללנו בכל ענין שיוכל אדם להתפלל בישיבה ובעמידה ובנפילת אפים כאשר עשה משה רבינו בהר בעלייתו לקבל התורה, שאמר בתחלה 'ואשב בהר', ואח"כ 'ואנכי עמדתי בהר', ואח"כ 'ואתנפל לפני ד', וכן עשינו אנחנו, בתפלה פסוקי הזמירות בישיבה, ואח"כ ח"י בעמידה, ואח"כ נפילת אפים, ומאחר שאין בנו כח להתפלל בענין אחר אנו אומרים 'ואנחנו לא נדע'. [טור. ואבודרהם:]

Standing upon reciting 'מה נעשה' is quoted by the של"ה, who based his opinion on a 'זקן אחד'.

הוצאת ספר התורה וברכותיה

העולים לתורה וכל עושי מצוה לצורך הקריאה בתורה מתעמפים במלית, והם בעלי הוצאה והכנסה, הנבחה וגלילה, בעל סגן, נושאי ספר תורה שני או שלישי, וכמוהם פותחי ארון הקודש ל'שיר הכבוד' וכיוצא באלה.

3מדצב י:לכ **וַיְהִי בְּנִסְעַת הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוֹמְהָ | יְיָ וַיִּפְצוּ אִיִּכָּיִךְ**
וַיִּגְסוּ מִשְׁנֵאֵיךְ מִפְּנֵיךְ:

ישעיהו 3:ג **כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְיָ מִירוּשָׁלַם:**

בְּרוּךְ שְׁנַתְנָן תוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשָׁתוֹ:

ברוב קהילות אשכנז, לא נהגו לומר בציבור את התפלה "ברוך שמה" בעת הוצאת ספר תורה, לא בשבת ולא בחול.

המוציא ספר תורה נוטלו ביד ימין ובעל תפלה מקבלו בב' ידיו ומחזירו לימין ועומד כשפניו על הקהל.

הבעל תפלה אומר בקול רם ובנעימה 'גדלו':

תכלים לד: **גְּדִלּוּ לַיְיָ | אֶתִּי וְנִרְמְמָה שְׁמוֹ | יַחְדָּו:**

ומגביה הבעל תפלה הספר בידו למעלה והולך ופונה דרך ימינו ועולה עמו למגדל שקורין שם. וכל מי שספר תורה עובר לפניו חייב לעמוד מפניו ולחבקו בשתי ידיו אם אפשר לו ולנשקו. וכל הפוגע בספר תורה צריך ללוותו עד האלמעמער, ובדרך הליכתו אומרים: והולך הבעל תפלה ופונה דרך ימינו ועולה עם הספר תורה לאלמעמער שקורין שם, ובדרך הליכתו אומר הקהל בנעימה:

ד"כ א' כט:יא **לֵךְ יְיָ הַגְּדִלָה וְהַגְּבִירָה | וְהַתְּפַאֲרֵת וְהַנְּצַח וְהַהוֹד**
כִּי־כָל בְּשָׂמִים וּבְאָרְצֵי | לֵךְ יְיָ הַמְּמַלְכָה
וְהַמְּתַנְשֵׂא לְכָל | לְרֵאשׁ:

תכלים נט:כ **רוֹמְמוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לַיהוָה רִגְלָיו קְדוֹשׁ הוּא:**

נט:ט **רוֹמְמוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לְהַר קְדִשׁוֹ כִּי־קְדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:**

1. אָמַר (רְבִי שִׁילָא), הוֹאִיל וְאֵתְעֵבִיד לִי נִיסָא בְּהַאי קְרָא, דְּרִשְׁנָא לִיה, 'לֵךְ ד' הַגְּדִלָה' זֶה מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית, וְכֵן הוּא אֹמֵר, 'עֲשֵׂה גְדִלוֹת עֲדָאִין חֲקֵר וְנִפְלְאוֹת עֲדָאִין מִסְפְּרֵי' (איוב ט:יג) 'וְהַגְּבִירָה' זֶה צִיאַת מִצְרַיִם שְׁנֵאמַר: 'וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדִלָה וְגו'" (שְׁמוֹת יד:לא) 'וְהַתְּפַאֲרֵת' זֶה תַּמָּה וְלִבְנָה שְׁעֵמֶדוֹ לֹא לִיהוֹשֻׁעַ שְׁנֵאמַר: 'וַיִּדְם הַשָּׁמַשׁ וְדָחַ עֲמֹד וְגו'" (יהושע י:יג) 'וְהַנְּצַח' זֶה מִפְּלִתָה שֶׁל רֹמִי, וְכֵן הוּא אֹמֵר: 'וַיִּזְנוּ נְצַחַם עַל־בְּגָדֵי וְגו'" (ישעיהו סג:ג) 'וְהַהוֹד' זֶה מִלְחָמַת נְחָלִי אַרְנוֹן, שְׁנֵאמַר: 'מִדְּשָׁמַיִם נִלְחַמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסֻלוֹתֵם וְגו'" (שׁוֹפְטִים ה:כ) 'עַל־כֵּן יֹאמֶר בְּסֵפֶר מִלְחָמַת ד' אֶת־וְהַב בְּסוּפָה וְגו'" (במדבר כא:יד) 'כִּי־כָל בְּשָׂמִים וּבְאָרְצֵי' זֶה מִלְחָמַת סִיסְרָא, שְׁנֵאמַר: 'לֵךְ ד' הַמְּמַלְכָה' זֶה מִלְחָמַת עַמְלֵק, וְכֵן הוּא אֹמֵר: 'כִּי־יֵד עַל־כָּס י-ה וְגו'" (שְׁמוֹת יז:טז) 'וְהַמְּתַנְשֵׂא' זֶה מִלְחָמַת גּוֹג וּמְגוֹג, וְכֵן הוּא אֹמֵר: 'הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נֹשֵׂא רֵאשׁ מִשָּׁד וְתַבְל': (יחזקאל לח:ג) 'לְכָל | לְרֵאשׁ:', אָמַר רַב חֲנָן בַּר רַבָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֲפִילוּ רִישׁ גְּרָגִיתָא, מִן שְׁמַיָא מֵנוּ לִיה. בְּמִתְנִיתָא תֵּנָא מִשְׁמֵיהּ דְּרַבִּי עֲקִיבָא, 'לֵךְ ד' הַגְּדִלָה' זֶה קְרִיעַת יַם סוּף, 'וְהַגְּבִירָה' זֶה מִפְּתַת בְּכוֹרוֹת, 'וְהַתְּפַאֲרֵת' זֶה מִתְּנַן תוֹרָה, 'וְהַנְּצַח' זֶה יְרוּשָׁלַם, 'וְהַהוֹד' זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. (גמ' זככות נח.)

אב תרחמים ◊ הוא ירחם עם עמוסים ◊ ויזכר ברית איתנים ◊ ויציל נפשותינו
מִן־הַשְּׁעוֹת הָרָעוֹת ◊ ויגער בַּיָּצֵר תָּרַע מִן־הַנְּשׂוּאִים ◊ ויחן עֲלֵינוּ לְפָלִיטַת עוֹלָמִים ◊

וימלא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה מוֹכָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

בהגיע הבעל תפלה על המגדל (שבתוך בית הכנסת הרחק מן התבה)

מניח הספר תורה על השולחן וממשיך מלמעלה בלי הפסק:

וּתְגַלֶּה וְתִרְאֶה מַלְכוּתוֹ עָלֵינוּ בְּזֶמֶן קָרוֹב ◊ ויחן פְּלִטָתָנוּ וּפְלִיטַת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל

לְחַן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרִצּוֹן: וְנֹאמַר אָמֵן (קהל אָמֵן): הַכֹּל הָבֹ גְדֹל לְאַלְהֵינוּ ◊

וּתְנֹנוּ כְּבוֹד לְתוֹרָה: פִּתֵּן קָרֵב ◊ יַעֲמֹד ר' פלוני בר' פלוני הפִּתֵּן

כאשר אין כהן בבית הכנסת לכתחילה עולה לוי במקום כהן, כאשר הלוי שוה בחשיבותו לישראל,

ובאמירת 'ותגלה ותראה' או 'ויעזור ויגן' אומרים אחר 'כהן קרב':

"אם אין פִּתֵּן ◊ לְוִי בְּמִקּוֹם פִּתֵּן קָרֵב יַעֲמֹד ר' פלוני בר' פלוני הַלְוִי בְּמִקּוֹם פִּתֵּן"

ואם יש שם ישראל מופלג מן הלוי, או שאין לוי כלל, ועולה ישראל תחת הכהן אומרים:

"אם אין פִּתֵּן ◊ יִשְׂרָאֵל בְּמִקּוֹם פִּתֵּן קָרֵב יַעֲמֹד ר' פלוני בר' פלוני בְּמִקּוֹם פִּתֵּן"

(הבעל קריאה והגבאי והסגן אין קוראים כלל 'יעמוד')

בְּרוּךְ שְׁנַתֵּן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשָׁתוֹ: תכלים יט:ח-ט² תּוֹרַת יי תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ

עֲדוֹת יי נֶאֱמָנָה מַחְפִּימַת פִּתֵּי: פִּקּוּדֵי יי יִשְׂרָאֵל מְשִׁמְחֵי לֵב

מִצּוֹת יי בְּרַחֲמֵי עֵינַיִם: כט:יא יי עֵז לְעַמּוֹ יִתֵּן יי | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם:

יח:לח הַאֵל תִּמְיָם דְּרָבּוֹ אִמְרַת יי צְרוּפָה מִגֵּן הוּא לְכֹל | הַחֲסִים־בּוֹ:

קהל ובעל תפלה יחדיו: דצריס ד:ד³ וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בֵּי אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים־בְּלִבְכֶם הַיּוֹם:

למפטייר אין קוראים בקול רם, מלבד בשחרית תשעה באב, שאז מכריזים: יַעֲמֹד מִפְּטִיר.

ראה סדר הפרשיות לשני ולחמישי (עמ' 371).

ראש חודש (עמ' 399), תענית ציבור (עמ' 399), ימי חנוכה (עמ' 400), פורים (עמ' 403),

ימי חול המועד פסח (עמ' 403), תשעה באב (עמ' 406), ימי חול המועד סכות (עמ' 408).

2. נהגו לומר כשמוציאין ספר תורה הני פסוקי דרחמי, 'תורת ד' תמימה', 'עדות ד' נאמנה', 'פקודי ד' ישרים', 'מצות ד' ברה', לפי שמתן שכרם בצדס, ואחר כך אומר גדלו שיש בו שש תיבות כנגד ששה צעדים של נושאי הארון. (שמואל 3 ו) ומ' תיבות יש ב'תורת ד' תמימה' כנגד המ' יום שבהם ניתנה התורה, ואח"כ פותחו למקום שירצה לקרות בו וקורא כהן. ולכתחילה הוא גוללו וסותמו קודם שיברך, כדי שלא יאמרו ההמון שהברכות כתובות בו. אבל בדיעבד אין לחוש שהרי לא שכיחי עמי הארץ כל כך עתה. אבל לאחר שקרא בו, ודאי צריך לגוללו קודם שיברך כר' יהודה: (גמ' מגילה לב. תוס' ד"כ גוללו)

3. וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּד' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים־בְּלִבְכֶם הַיּוֹם: וכי אפשר לדבוקי בְּשִׂכְנָה? וְהַכְּתִיב בֵּי ד' אֱלֹהֵי אֵשׁ אֲבֵלָה, אֵלֶּה כָּל הַמְּשִׁיא בֵּתוֹ לְתַלְמִיד חֲכָם, וְהַעוֹשֶׂה פְּרַקְמִטִּיא לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים, וְהַמְּהַנֶּה תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מִנְּכֹסָיו, מַעֲלָה עָלָיו הַפְּתוּב פְּאִילוֹ מִדְּבַק בְּשִׂכְנָה (גמ' כתובות קיא:)

The original ספר was for three people to stand next to the אלמעמער, around the ספר, משה, אהרן, וחור to mirror, עולה and בעל קריאה, (גבאי [ראשון]) בעל סֶגֶן the עליה, for there to be five people. In more "Yekkish" synagogues when one has just received an עליה, typically one stands to the *left* of the בעל קריאה.

The צבור⁴ need not have their heads covered with a טלית during קריאת התורה, and may only have their כיפות on, while some will replace their hats.

כל העושה מצוה לצורך הקריאה בתורה מתעטף בטלית, הקרוא מתעטף בטלית אם לא היה מעוטף מקודם ועולה למגדל, אף הנושא ספר תורה שני או שלישי בעת הקריאה, וכל שכן שאר מצות כהוצאה והכנסה והגבהה וגלילה.

המברך אומר^{5 6 7} בָּרְכוּ אֶת־יְיָ הַמְּבָרֵךְ:

קהל עונה והמברך יחד עמם: בָּרוּךְ יְיָ הַמְּבָרֵךְ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

המברך ממשיך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר בָּחַר־בְּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים

וְנִתַּן־לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וכשמתחיל הקורא לקרות בתורה יסיר ידו השמאלית מהספר תורה ותשאר יד ימינו לבדה אוחות בספר תורה כל זמן הקריאה, וגם הוא יקרא בלחש עם הקורא מלה במלה. וגם אזני כל העם יהיו אל ספר התורה לשמוע הקריאה מפי הקורא ולכוין בה בכל יכלתם באימה וביראה. ולאחר הקריאה ינשק בציצית בפסוק שסיים וגולל את ספר התורה ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר נָתַן־לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת

וַחַיֵּי עוֹלָם נִטְעַ בְּתוֹכָנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

4. ראשי תיבות צדיקים, בינונים, ורשעים (בשם אר"י ז"ל)

5. contains forty words which are said to allude to the forty days משה רבינו spent on ברכות התורה, הר סיני.

6. הנקרא לעלות לתורה יעלה ממקומו בדרך קצרה. ואם שתי הדרכים שוות, יעלה בימין. יפתח את ספר התורה לראות את הפסוק שצריך להתחיל בו את הקריאה וינשקו על ידי ציצית שבידו ויאחו את ספר התורה בשתי ידיו. יש אומרים תחילה בלחש: 'עין חיים היא למחזיקים בה'. יהפוך פניו לצד ויברך בקול: (סידור עבודת ישראל)

7. It seems that the recitation of 'עין חיים היא', is a מנהג קבלה not מנהג אשכנז. One bows for both, the עליה and the ברוך of the המבורך... ציבור, as one bows before a king. until his first ברכה is completed. one should stand from before the עליה's ברכה

מי שברך לעולה לתורה:

מברכים את כל עולי התורה ב'מי שברך' גם בקריאת התורה של חול.

והבעל תפלה מברכו: ⁸ **מִי שְׁבֵרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב**

הוא יְבָרַךְ אֶת ר' פלוני בן ר' פלוני ◊ אותו וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר לוֹ

בְּעִבּוּר שְׁעָלָה לְכַבּוֹד הַמָּקוֹם ◊ וְלְכַבּוֹד הַתּוֹרָה

בְּשֹׁכֵר זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיִצְלֵהוּ מִכָּל-צָרָה וְצוּקָה

וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל-מַעֲשֵׂה יָדָיו

בעשרת ימי תשובה

בחול

וְיִבְרָכֵהוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים

וְיִבְרָכֵהוּ

עם כל-ישראל אחיו: ונאמר אמן:

ואחר שבירכו הבעל תפלה ב'מי שברך' ירד בדרך אחרת מזו שעלה בת.

⁹ מי שברך של בריא

מִי שְׁבֵרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב

ומי שְׂרַפָּא חֲזַקְיָהוּ מְלֵךְ יְהוּדָה מַחְלִיזוֹ וּמְרִים הַנְּבִיאָה מְצַרְעָתָה וְנַעֲמָן מְצַרְעָתוֹ

וְהַמְתִּיק מִי מָרָה עַל-יָדֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ וּמִי יָרַחוּ עַל-יָדֵי אֱלִישָׁע

הוא יְבָרַךְ וְיִרְפָּא אֶת ר' פלוני בן ר' פלוני בְּעִבּוּר שְׁנֵדָר ר' פלוני בן ר' פלוני צְדָקָה בְּעִבּוּרוֹ

בְּשֹׁכֵר זֶה הַמָּקוֹם יִשְׁמְרֵהוּ וְיִצְלֵהוּ ◊ וְיַעֲזָרֵהוּ וְיַחְלִימֵהוּ ◊ וְיַסְעֵדֵהוּ עַל עֵרֶשׂ דָּוִי

וְיִשְׁלַח לוֹ רְפוּאָה שְׁלֵמָה עַל כָּל גּוֹפּוֹ וְאִיבָרָיו

בְּתוֹךְ שָׁאֵר כָּל חוּלֵי יִשְׂרָאֵל ◊ אָמֵן.

בני קהילות אשכנז המובהקות, ממשיכים לשמור על המנהג הישן,

ומקפידים שבעל תפלה או הקורא בתורה יאמר הקדיש אחר הקריאה ולא אבלים.

(בבין המצרים סוף חצי קדיש שאחר קריאת התורה מסתיים בניגון יורד.)

הקורא כורע יתְגַדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ זִקְוֹף שְׁמִיָּה רַבָּא (קהל אמן) ◊ בְּעֵלְמָא דְבָרָא בְּרַעוּתָהּ ◊ וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָהּ

בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל-בֵּית-יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֵגְלָא וּבְזֶמַן קָרִיב - וְאָמְרוּ הַקּוֹרֵא כּוֹרַע אָמֵן:

(קהל אמן) יְהֵא שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא וְלְעֵלְמֵי עֵלְמֵיָא

הקורא כורע יתְבָרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרַומֵם וְיִתְנַשֵּׂא ◊ וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל

שְׁמִיָּה דְקַדְשָׁא הַקּוֹרֵא כּוֹרַע בְּרוּךְ הוּא ◊ הַצִּיבּוֹר אוֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו) לְעֵלְמָא מִכָּל-בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא

תְּשַׁבְּחָתָא וְנַחֲמָתָא ◊ דְּאָמְרִין בְּעֵלְמָא - הַקּוֹרֵא כּוֹרַע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אמן)

8. הטעם שאומרים בפרנקפורט בברכת מי שברך לרב ולבעל תפלה רק 'אותו ואת כל אשר לו' בלי להזכיר אשתו בניו ובנותיו, כאשר אומר בשל קהל 'ונשים ובניהם ובנותיהם?' לפי שיטת הלשון בכל אחד לפי מעמדו... לכן אומר רק דרך כלל. ולהשוות אומר כן גם לשאר מבורכים אף אם רבים הם. אבל בשל כל הקהל, שלהם לעולם נשים ובנים ובנות, מזכירים בפרט. - דברי קהלת

9. עד אברהם לא היה זקנה, כל דחוי לאברהם אמר האי יצחק, כל דחוי ליצחק אמר האי אברהם, בעא אברהם רחמי דליהוי ליה זקנה, שנאמר: "ואברהם זקן בא בימים". עד יעקב לא היה חולשא, בעא רחמי והיה חולשא, שנאמר: "ויאמר ליוסף הנה אביך חלה". עד אלישע לא היה איניש חליש דמיתפח, ואתא אלישע ובעא רחמי ואיתפח שנאמר: "ואלישע חלה את-חליו אשר ימות בו". (גמ' סנהדרין קז:)

ברכת הגומל:

ארבעה צריכים להודות את הגומל חסד בפני עשרה, מי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא, ומי שהיה יורד בים ועלה ממנו, ומי שהלך במדבר כשיגיע ליישוב; וקוראין אותו לתורה ולאחר שקרא וברך ברכה אחרונה על קריאתה בתורה מוסיף ומברך ברכה זו:

[ע"י רב] בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊

הַגּוֹמֵל לְחַיִּיבִים מִזְבוֹת ◊ שְׁנִמְלֵנִי כָּל-טוֹב:

קהל: מִי שְׁנִמְלֵךְ כָּל-טוֹב ◊ הוּא יִגְמֵלְךָ כָּל-טוֹב ◊ סְלָה:

בהגבהת התורה יש מזמרים שנעימה את הפסוקים מ'וזאת התורה' עד 'ויאדיר'.

37 כרים ד:ממ¹⁰ וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר-שָׁם מֹשֶׁה לְפָנָי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כמדבר ט:כג עַל-פִּי יְיָ בְּיַד-מֹשֶׁה: משלי ג:יח עֵינֵי-חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתַמְכִּינָהּ מֵאֲשֶׁר: יז דְרִכֶּיהָ דְרִכֵּי-נֶעַם וְכָל-נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם: טז אַרְךָ יָמִים בְּיַמִּינָהּ בְּשִׂמְאוּלָּהּ עֲשֵׂר וְכָבוֹד: ישעיהו מז:כא יְיָ חֲפִיץ לְמַעַן צַדִּיקוֹ יִגְדִּיל תּוֹרָה וַיֵּאדִיר:

בעוד שהוא כורך את המפה בספר תורה לאמר זה (המקור מעבודת ישראל ואינו ברור שהוא מנהג אשכנז):

ד"כ א' כט:יא-יג לֵךְ יְיָ הַגְדִּילָהּ וְהִנְבִּירָהּ וְהַתְפַּאֲרַתָּ וְהִנְצַח וְהַחֲדוּד כִּי-כָל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ לֵךְ יְיָ הַמְמַלְכָה וְהַמְתַּנְשֵׂא לְכָל | לְרֵאשִׁי: וְהַעֲשֵׂר וְהַכְּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל כָּל וּבְיַדְךָ כַח וְהִנְבִּירָהּ וּבְיַדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לְכָל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְתַלְלִים לְשֵׁם תְּפַאֲרָתְךָ: יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שְׂוִתְגוּלָּלוֹ רַחֲמֶיךָ עַל מַדוּתְךָ: ◊ וְתַתְּנֵהוּ עַל בְּנֵיךָ בְּמִדַּת טוֹבָךָ ◊ וְתַכְנֵם לָהֶם לְפָנִים מְשׁוֹרֵת הַדִּין:

אמירת 'א-ל מלא רחמים' בציבור, לאחר הקבורה או בכל זמן אחר, אינה מנהג אשכנז.

and תפילה because a) it is a relatively recent was not said or accepted in אשכנז because a) it is a relatively recent and תפילה in synagogue b) there seems to be in general, the tendency was not to accept such תפילות in synagogue b) there seems to be בעלי מדרגה Kabbalistic/esoteric aspects to it, which אשכנז felt, should be reserved only for מדרגה and not for the general public. We do see that sometimes יחידים did recite this תפילה in אשכנז for instance, during a הספד, (usually by רבנים from Poland where the מנהג was adopted).

10. אמר רבי יהושע בן לוי, מאי דכתיב? 'וזאת התורה אשר-שם משה' זכה, נעשית לו סם חיים, לא זכה, נעשית לו סם מיתה: (גמ' יומא טז:)

בשני וחמישי קודם שמכניסים הספר תורה להיכל כשאומרים תחנון יאמר הבעל תפלה
 'יהי רצון מלפני אבינו שבשמים' בק"ק פפד"מ לא נהגו לומר התחינה הזאת בכלל, כי היא לא מסורת אשכנז הישנה.
 יהי רצון מלפני אבינו שבשמים ◊ לבנון את-בית חיינו ולהשיב את-שכינתו פתוכנו
 במהרה בימינו ◊ ונאמר אמן:
 יהי רצון מלפני אבינו שבשמים ◊ לרחם עלינו ועל פליטתנו ולמנוע משחית ומגפה
 מעלינו ומעל כל-עמו בית ישראל ◊ ונאמר אמן:
 יהי רצון מלפני אבינו שבשמים ◊ לקיים לנו חכמי ישראל ◊ הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם
 ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם בכל-מקומות מושבותיהם ◊ ונאמר אמן:
 יהי רצון מלפני אבינו שבשמים ◊ שנסמע ונתבשר בשורות טובות ישועות ונחמות ◊
 ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ ◊ ונאמר אמן:
 אחינו כל-בית-ישראל הנתונים בצרה ובשביה ◊ העומדים בין פים ובין פיגשה ◊
 המקום ירחם עליהם ויוציאם מצרה לרוחה ◊ ומאפלה לאורה ◊ ומשעבוד לנאלה ◊
 השתא בעגלא ובזמן קריב ונאמר אמן:

סדר הכנסת ספר התורה

הבעל תפלה לוקח את ספר התורה להוליכו מן האלמעמער (בימה) ולהצניעו בהיכל, ואומר בנעימה:

קמח:יג-יד יהללו | את-שם יי כיר-נשגב שמו | לבדו קהל: הודו על-ארץ ושמים:
 וירם קרן | לעמו תהלה לכל-חסידיו לבני ישראל-עם קרבו הללו-יה:

כד ¹¹ לדוד מזמור ליי הארץ ומלואה תבל וישבי בה: כיה הוא על-ימים יסדה
 ועל-נהרות יבוננה: מי-יעלה בהר-יי ומיריקום במקום קדשו: נקי כפים
 ובר-לבב אשר | לא-נשא לשוא נפשו ¹² נפשי ולא נשבע למרמה: ישא ברכה מאת יי
 וצדקה מאתה ישעו: זה דוד דרשו דרשו מבקשי פניך יעקב סלה: שאו שערים |
 ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד | יי עוזו
 וגבור יי גבור מלחמה: שאו שערים | ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבוא
 מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד | יי צבאות הוא מלך הכבוד סלה:

בהכנסת ספר התורה לארון הקודש אומרים:

3מ37 ילו ובנחה יאמר שובה יי רבבות אלפי ישראל: תכלים קל3:ח-י קומה
 יי למנוחתך אתה וארון עזך: בהנהך ילפשו צדק וחסידיך ירננו: בעבור דוד עבדך
 אל-תשב פני משיחך: משלי 7:3 כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל-תעזבו:
 גי18 עין-חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר: גי19 דרכיה דרכי-נעים
 וכל-נתיבותיה שלום: איכס 5:כ6 השיבנו יי | אליך ונשוב ונשובה חדש ימינו בקדם:

11. On workdays and on holidays and other commemorative days which occur on weekdays, Psalm 24 is sung while the Torah is restored to the ark. The last verses of this Psalm were recited when the Holy Ark was carried into the Temple (שאו שערים ראשיכם). [The World of Prayer Volume I pg. 241]

12. הקריאה הנכונה היא נפשו ולא נפשי ומוסב על השם הנזכר 'מי יעלה בהר ד'. אין כאן קרי וכתוב אלא ו' קטיעא. (דברי קהלת)

סיום התפילה

אם יש¹ אבל בבית הכנסת כאן הוא עובר לפני התבה. אם הוא בעל תפלה, מתפלל לפני העמוד, אבל לא עובר בכל התפילות בימים שאין נפילת אפים, (בעשרת ימי תשובה [לפי שהדין מתוח נגדו], בחול המועד, בראש חודש, בימי חנוכה, בחמשה עשר בשבט, בימי פורים, כל חודש ניסן, בל"ג בעומר, בחמשה עשר באב)

פס:75 אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יַחֲלִיזְךָ פִּלְאָה:

קמ"ד:טו אֲשֶׁרִי תַעֵם שָׁפְכָה לּוֹ אֲשֶׁרִי תַעֵם שֵׁנִי אֱלֹהִי:

קמ"ד תהלה לדוד ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד: בכל יום אברכה ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יי ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר: דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו: הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה: ועוזי גוראתיך יאמרו וגדלותך וגדלתך אספרנה: ובר רב טובך יביעו וצדקתך ירגנו: חנון ורחום יי ארך אפים וגדל חסד: טוב יי לכל ורחמיו על כל מעשיו: יודך יי כל מעשיך וחסדיך יברכה: כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו: להודיע | לבני האדם גבורתי וכוז הדר מלכותו: מלכותך מלכות כל עלמים וממשלתך בכל דור ודר: סומך יי לכל הנפלים וזוקף לכל הקפופים: עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו: הבעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק פותח את ידך ומשביע לכל חיי רצון: צדיק יי בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו: קרוב יי לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת: רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם: שומר יי את כל אהביו ואת כל הרשעים ישמיד: תהלת יי ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד: קט"ז: ואנחנו | נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

(אין אומרים למנצח בראש חודש, חנוכה, י"ד ומ"ו אדר ראשון, פורים וששון פורים,

ערב פסח, חול המועד, אסרו חג, תשעה באב, ערב יום כפור, וגם אין אומרים בבית אבל.)

כ למנצח מומור לדוד: יענך יי ביום צרה ישגבך שם | אלהי יעקב: ישלח עזרך מקדש ומציון יסעך: ויברך כל מנחתך ועולתך ידשנה פלה: יתן לך כל לבבך וכל עצתך ימלא: נרגנה | בישועתך ובשם אלהינו נדגל ימלא יי כל משאלותיך: עתה ידעתי כי הושיע | יי משיחו יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו: אלה ברכב ואלה בפוסים ואנחנו | בשם יי אלהינו נזכיר: המה פרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעורר: יי הושיעה המלך יעגנו ביום קראנו:

1. בטלית האבל יש עטרה שחורה, היינו שתופרים לה סרט שחור. בשבתות ורגלים, פורים וחול המועד, מהפכים את הסרט השחור שלא ייראה החוצה. אם נתמנה לחזן בראש השנה ויום הכפור בהיעדר מחליף, מתעטף בטלית רגילה, בלא עטרה שחורה. בראש חודש וחנוכה אינו מסתיר את העטרה השחורה. (מדריך למנהג אשכנז המובהק)

כך הוא מנהג אשכנז, כמבואר בספר מנהגי פפד"מ של ² רבי שלמה זלמן גייגר, דברי קהלת, פפד"מ תרכ"ב, עמ' 63

הבעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] ישטיב נט-כ-כא ³ ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם יי:
⁴ [ואני זאת בריתי אותם אמר יי רוחי אשר עליך ודברי אשר-שמתי בפיהך
 לא-ימושו מפיהך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יי מעתה ועד-עולם]:
 תכלים כז: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל: ישטיב ו-ג: וקרא זה אל-זה ואמר

בעל תפלה וקהל | קדוש קדוש | קדוש יי צבאות מלא כל-הארץ כבודו:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] ומקבלין דין מר-דין ואמרו:

בעל תפלה וקהל [בלחש] קדיש בשמי מרומא ⁶ בית שכינתה ◊ קדיש על-ארעא
 עובר גבורתה ◊ קדיש לעלם ולעלמי עלמאי יי צבאות ◊ מליא כל-ארעא
 ויי יקרה:

2. The older half-brother of אברהם's childhood teacher and mentor (their father died when אברהם was only twelve or thirteen years old), was the older half-brother of אברהם's childhood teacher and mentor (their father died when אברהם was only twelve or thirteen years old).

3. Aramaic paraphrases of the preceding פסוקים were composed by יונתן בן עוזיאל known as the קדושה דסדרא. קדושה דסדרא, is based upon the practice of reading פסוקים from נביאים, every day at the end of תפילה. According to רב נטרוני גאון it was customary to read ten פסוקים daily from נביאים with תרגום, followed by the קדושה. But when hardship became prevalent, two פסוקים 'ואני זאת בריתי', פסוקים 'ובא לציון גואל - ואני זאת בריתי', פסוקים were selected instead. The אבודרהם says that this קדושה was arranged for the late comers who may have missed the main קדושה of the עמידה. The רוקח and the אור זרוע (ג' הלכות שבת ס' ג') recite that during the persecutions it was forbidden to recite קדושה, it was therefore incorporated at this stage, with the addition of the Aramaic passages in order to confuse the enemy. The רוקח (סימן ע"ו) adds that the reason for saying 'ובא לציון גואל' is to demonstrate our yearning for the גאולה. The reason why it contains the קדושה is, the "Evil Kingdom" decreed that we should not learn תורה and its Aramaic translation. The recital of the קדושה in 'ובא לציון גואל' saves a person from גיהנם. גיהנם is said in order that the בעל תפלה may recite קדיש at the end.

4. בתשעה באב ובבית אבל מדלגים את הפסוק 'ואני זאת בריתי'

5. אמר רבי פרנך אמר רבי יוחנן, כל שהוא תלמיד חכם, ובנו תלמיד חכם, שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם, שנאמר: 'ואני זאת בריתי אותם אמר ד' רוחי אשר עליך ודברי אשר-שמתי בפיהך לא-ימושו מפיהך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ד' מעתה ועד-עולם: מאי אמר ד'?' אמר הקדוש ברוך הוא, אני ערב לך בדיבר זה. מאי מעתה ועד-עולם? אמר רבי ירמיה, תורה מחזרת על אכסניא שלה. (גמ' בבא מציעא פב.)

6. יש להשמיט את המילה 'עלמה'. (לא נמצאת בסדר רע"ג, רוקח, סידור ר' הירץ, הדרת קדש ויניציאה שנ"ט, פראג רע"ט, הנאו שפ"ג.)

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] יחזקאל ג:יב וַתִּשְׁאַנֵּי רוּחַ וַאֲשַׁמְעַ אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל

בעל תפלה וקהל ⁷ בְּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש]

וַנְּמַלְתָּנִי רוּחָא ◊ וְשִׁמְעִית בְּתַרֵּי קָל זִיעַ סַגְיָא דְמִשְׁבְּחִין וְאַמְרִין:

בְּרוּךְ יְקָרָא דְיְיָ מֵאַתֵּר בֵּית שְׁכִינְתָּהּ:

בעל תפלה וקהל שמות טו:יח יי' | יְמַלֵּךְ לְעֵלָם וְעַד:

קהל אומרים בלחש יי' מַלְכוּתֶהָ ⁸ לְעֵלָם וּלְעֵלְמֵי עֲלְמֵיָא: ד"כ ט' כט:יח יי' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
 יִצְחָק וַיִּשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שְׁמֵרָה־זֹאת לְעוֹלָם לְיַצְרַר מַחְשָׁבוֹת לִבָּב עַמְּךָ
 וְהַבְּנוּ לְבָבְכֶם אֱלֹהֵי: תכלים עח:לח וְהוּא רַחוּם | יִכַּפֵּר עוֹן וְלֹא־יִשְׁחִית וְהִרְבֶּה לְהַשִּׁיב
 אִפּוֹ וְלֹא יִעִיר כָּל־חַמְתּוֹ: פו:כ כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסִלַּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קַרְאֵיךָ:
 קיט:קמג צַדִּיקְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרַתְךָ אֱמֶת: מיככ ז:כ תִּתֵּן אֱמֶת לְנַעֲלֶיךָ חֶסֶד לְאַבְרָהָם
 אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּינוּ מִיַּמֵּי קֶדֶם: תכלים סח:כ בְּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם | יוֹם יַעֲמֹס־לָנוּ הָאֵל
 יִשׁוּעָתָנוּ סִלָּה: מו:ח יי' צַבָּאוֹת עֲפָנֵנוּ מִשָּׁנֹב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סִלָּה:
 פד:יג יי' צַבָּאוֹת אֲשֶׁר־י אָדָם בַּיַּמַּח בָּךְ: כו:י יי' הוֹשִׁיעָה הַמְּלִךְ יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם־קַרְאֵנוּ:
 בְּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ שְׁפָרְאֵנוּ לְכְבוֹדוֹ ◊ וְהַבְּדִילָנוּ מִן־הַתּוֹעִים ◊ וְנָתַן לָנוּ תוֹרַת אֱמֶת ◊
 וְחַיֵּי עוֹלָם נִטַּע בְּתוֹכֵנוּ ◊ הוּא יִפְתַּח לְפָנֵינוּ בְּתוֹרָתוֹ ◊ וַיִּשֶׂם לְפָנֵינוּ לְאַהֲבָתוֹ וּלְיִרְאָה
 אוֹתוֹ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וּלְעַבְדּוֹ בְּלִבָּב שָׁלֵם ◊ לְמַעַן לֹא נִינַע לְרִיק ◊ וְלֹא נִלְד לְבַחְלָה:

7. 'בְּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ' מִפְּלֵל דְּמִקְוֵמוּ לִיכָא דְדַעַד לִיה. (גמ' סגיגט יג:)

8. לגרוס את המילה 'קָאם'. (בסידור ר' הירץ לא נמצא עלאה, אך נמצא קאם).

9 10 יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שנשמר חקיך בעולם הזה ◊ ונוכח ונחיה ונראה ונירש מובה וברכה לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא: לייג למען יזמרך כבוד ולא ידם יי אלהי לעולם אודך: ירמיה יז: פרוך הנגבר אשר יבטח ביי והיה יי מבטחו: ישעיה כז: ¹¹בטחו ביי עדי-עד פי ביה יי צור עולמים: תהלים ט"א ויבטחו בך יודעי שמך פי לא-עובת דרשיך יי: ישעיה מז:כא יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

בעל תפלה כורע יתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא ברעותיה ◊ וימליך מלכותיה ◊ בתיבון וביומיכון ◊ ובחיי דכל-בית-ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב: ואמרו בעל תפלה כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך' בעל תפלה כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊ ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא בעל תפלה כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מפל-ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא
דאמירן בעלמא: בעל תפלה כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

ביום שאומרים מוסף אומר הבעל תפלה רק חצי קדיש, ואחריו מתפללים תפלת מוסף לראש חודש (עמ' 260) או מוסף של רגלים (עמ' 271): (אין חולצין התפילין לפני מוסף ראש חודש אלא מניחים אותם לכל התפלה!)

קהל: קבל ברחמים וברצון את תפלתנו:
תתקבל צלותהון ובעותהון דכל-ישראל קדם אבוהון די בשמיא: ואמרו אמן: (קהל אמן)
תהלים קיג:3 קהל: יהי שם יי מברך מעתה ועד-עולם:
יהא שלמא רבא מן-שמיא ◊ וחיים עלינו ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

כחא:3 קהל: עזרי מעם יי עשה שמים וארץ:
בעל תפלה פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת
פונה לשמאלו ואומר עשה שלום במרומי פונה לימינו ואומר הוא יעשה שלום עלינו ◊
ושוחה לפניו ואומר ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

9. הגמ"י בשם העיטור: "ושמעתי שנכון להסירם בשעה שאומר 'יהי רצון מלפניך... שנשמר חקיך... משום ההיא דבני מערבא שהיו מברכים על חליצת תפילין אקב"ו לשמור חוקיו (גמ' נדה נא), ואע"ג דסבירא לן שאין לברך על חליצתן כמו שיתבאר בסי' כ"ט, מ"מ כיון דבהא מילתא ליכא ברכה שייך למעבד רמז לסברת בני מערבא."

10. There are different מנהגים as to when one removes ones תפילין and טלית on weekdays. The רב שמשון רפאל, while עלינו after תפילין and טלית removed his שצ"ו מכוון ירושלים) מהר"ל (כמנהג המבורג) עלינו קדיש (הירש would after the קדיש).

11. מאי דכתיב! 'בטחו בך עדי-עד פי ביה ד' צור עולמים': (רבי אמי) אמר. . . כל התולה בטחונו בהקדוש ברוך הוא, הרי לו מחסה בעולם הזה ולעולם הבא. (גמ' מנחות כט:)

¹² כשיש מילה בבית הכנסת (עמ' 349) מדלגין את 'עלינו' ומלים בסוף התפלה ואחר כך אומרים 'עלינו'

¹³ **עֲלֵינוּ לְשִׁבְחָהּ לְאֶדוֹן הַכֹּל** ◊ **לְתַת גְּדֻלָּהּ לְיוֹצֵר בְּרָאשִׁית** ◊ **שְׁלֵא עֲשָׂנוּ**
בְּגוֹיי הָאָרְצוֹת ◊ **וְלֹא שָׁמְנוּ בְּמִשְׁפָּחוֹת הָאֲדָמָה: שְׁלֵא שָׁם חָלְקְנוּ כָּהֵם** ◊ **וְגִרְלָנוּ**
בְּכָל-הַמּוֹנָם: ¹⁴ **שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהַבֵּל וְרִיק** ◊ **יִשְׁעִיכָּ מִכִּי וּמִתְפַּלְלִים אֶל-אֵל**
לֹא יוֹשִׁיעַ: וְאִנְחָנוּ כּוֹרַע בּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים ◊ **לְפָנַי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְדוֹשׁ**
בְּרוּךְ הוּא: שְׁהוּא נֹא-יִג נּוֹמָה שָׁמַיִם וְיִסַּד אֲרֶץ ◊ **וּמוֹשֵׁב יָקָרוּ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל** ◊
וְשָׂכֵנֵת עִזוֹ בְּגִבְהֵי מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ ◊ **אֵין עוֹד** ◊ **אִמֵּת מְלַכְנוּ** ◊ **אָפֶם זִוְלָתוֹ** ◊
בְּפִתּוּב בְּתוֹרָתוֹ: דברים 7: **לֵט וַיִּדְעַתְּ הַיּוֹם וַחֲשַׁבְתָּ אֶל-לִבְבְּךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים**
בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל-הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד:

¹⁵ **עַל-בֶּן נִקְנָה לָךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ** ◊ **לְרֵאוֹת מְהֵרָה בְּתַפְאֵרַת עֲוֹךְ** ◊ **לְהַעֲבִיר גְּלוּלִים**
מִן-הָאָרֶץ ◊ **וְהַאֲלִילִים פְּרוֹת יִפְרֵתוּן** ◊ **לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׁדֵי: וְכַל-בְּנֵי בָשָׂר**
יִקְרְאוּ בְּשִׁמְךָ ◊ **לְהַפְנוֹת אֱלֹיךָ כְּלִי-רִשְׁעֵי אֲרֶץ: יִכִּירוּ וַיִּדְעוּ כְּלִי-יּוֹשְׁבֵי תֵבֵל** ◊
כִּי לָךְ יִשְׁעִיכָ מִכִּי תִבְרַע כְּלִי-פֶרֶךְ תִּשְׁבַּע כְּלִי-לְשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וַיִּפְּלוּ ◊
וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יִקָּר וַיִּתְנוּ: וַיִּקְבְּלוּ בְּלֶם אֶת-עַל מַלְכוּתְךָ ◊ **וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם**
מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלָּךְ הִיא ◊ **וְלְעוֹלָמֵי עַד וְתִמְלֹךְ בְּכָבוֹד:**

לפי המנהג הקודם באשכנז לא אמרו כלל פסוקים אחר עלינו:

(בפיתוב בתורתך: שמוט טו: יח | יי | ימלך לעולם ועד:

וּנְאָמַר: זכריה יד: טו וַיְהִי יְיָ לְמֹלֶךְ עַל-כָּל-הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי יְיָ אֶחָד וְשִׁמּוֹ אֶחָד:)

12. is only recited just before leaving the synagogue. Therefore, it is postponed in case of מילה בבית.

13. חוברת על ידי יהושע בן נון בשעה שכבש את יריחו, ושמנו 'הושע' רמוז בראשי תיבות בהיפוך [מפני העונה שלו]. (רבי יהודה החסיד)

14. The עלינו לשבח (מוסף ראש השנה) pg. 168 when discussing quietly recites 'שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהַבֵּל וְרִיק וּמִתְפַּלְלִים אֶל-אֵל-לֹא יוֹשִׁיעַ'. It is clear that this verse was still said in his time (תקע"ט). The Thuringia (תש"ך) notes, "As these words describe the worst of all the קליפות (spiritual shells or barriers), it is said without voice." (either in a whisper or read silently without vocalizing the words.) The one exception, is that on either December 25th in Western Europe or January 6th in Eastern Europe, it is recited aloud, both in the evening and morning, [see the Nitel Nacht section pg. LIII in the back of this תפלה for further explanation].

15. החלק מ'על בן נקודה לד' תיקון עכן לפני הריגתו, ושמנו חתום בראשי התיבות 'על בן נקודה'.

שיר של יום

אומרים שיר של יום אפילו ביום טוב ובימים נוראים.

¹ אין לומר מזמור פלוני של יום טוב 'היום ... בשבת', אך לא נמנעים מאמירת המילים 'היום היו אומרים במקדש':

נוהגים לומר בכל יום השיר הלויים היו אומרים במקדש ואחריו אומרים קדיש יתום (נאמר רק אם יש יותר מאבל אחד). (חוץ מתשעה באב שאין אומרים שיר של יום ו'שיר מזמור לאספ' עד סוף תפלת מנחה. וביום כפור אין אומרים כלל).

היום יום ראשון פשפת שבו

ביו"ט אומרים רק הלויים היו אומרים במקדש:

כִּי לְדָוִד מְזֻמָּר לִי הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תִּבְלֵ וַיִּשְׁבֵי בָהּ: כִּי־הוּא עַל־יָמִים יִסְדָּה וְעַל־נְהוּלוֹת יִבְוֹנְנָה: מִי־עֲלָה בְּתַרְיֵי וּמִי־יָקוּם בְּמִקְוֹם קִדְשׁוֹ: נִקְוּ בָפִים וְכַב לִבָּב אֲשֶׁר | לֹא־נִשְׂא לִשְׂוֹא נִפְשׁוּ נִפְשֵׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָה: יֵשׂא בְרַכָּה מֵאֵת יְיָ וְצַדִּיקָה מֵאֵלֹהֵי יִשְׁעוֹ: זֶה דָּוִד דְּרִשׁוּ דְרָשׁוּ מִבְּקָשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֵלָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים | רְאִישֵׁיכֶם וְהִנְשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיִּבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יְיָ עֲזוֹ וְגִבּוֹר יְיָ גִבּוֹר מְלַחֲמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים | רְאִישֵׁיכֶם וְשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיִּבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סֵלָה:

קדיש יתום (עמ' 68)

היום יום שני פשפת שבו

ביו"ט אומרים רק הלויים היו אומרים במקדש:

מִס שִׁיר מְזֻמָּר לְבְנֵי־קָרַח: גָּדוֹל יְיָ וּמְהִלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ תִרְקֹדֶשׁוּ: יִפְּחֵ נוֹף מְשׁוֹשׁ כָּל־הָאָרֶץ תִּרְצִיֹן יִרְבְּתֵי צִפּוֹן קָרְוִית מֶלֶךְ רַב: אֱלֹהִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ נוֹדַע לְמִשְׁגָּב: כִּי־הִנֵּה הַמְּלָכִים נִזְעְדוּ עֲבְרוּ יַחְדָּו: הִמָּה רָאוּ כִּן תִּמְהוּ נִבְהִלוּ נַחֲפָזוּ: רָעְדָה אֲחֻזֹתֶם שֶׁם אֵחִיל פִּי־לְדָה: בְּרוּחַ קִדְּוִים תִּשְׁפֹר אֲנִיּוֹת תִּרְשִׁישׁ: כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ | כִּן רָאִינוּ בְּעִיר־יְיָ צְבָאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים יִבְוֹנְנָה עַד־עוֹלָם סֵלָה: דִּמְיֵנוּ אֱלֹהִים חֲסִדְךָ בְּקָרֵב הִיכָלְךָ: כִּשְׁמֹךְ אֱלֹהִים כִּן תִּתְהַלֵּךְ עַל־קְצוֹי־אָרֶץ צִדִּיק מְלָאָה יְמִינְךָ: יִשְׁמַח | תִּרְצִיֹן תִּגְלָנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ: סָבוּ צִיּוֹן וְתִקְיֹפֶנָּה סָפְרוּ מְגִדְלֶיהָ: שִׁיתוּ לְבָבְכֶם | לְחִילָה פִּסְגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן תִּסְפְּרוּ לְדָוִד אַחֲרוֹן: כִּי זֶה | אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם וְעַד הוּא יִנְהַגְנוּ עַל־מוֹת:

קדיש יתום (עמ' 68)

1. The reason we do not recite the מזמור specifically designated for each day of טוב, is because its recital is a mere למקדש. Therefore, since the קרבן מוסף had a different accompanying מזמור, we need not be particular, either on the exact מזמור, or on reciting it before מוסף (לדוגמה עיין בגמ' סוכה נה). (מגן אברהם סימן קל"ב ס"ק ד'). מוסף

היום יום שלישי בשבת שבו

ביו"ט אומרים רק הלויים היו אומרים במקדש:

33 מזמור לאספה² אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט: עד-מתי
תשפטו-עול ופני רשעים תשאור-סלה: שפטו-דל ויתום עני ורש הצדיקו:
פלטו-דל ואביון מיד רשעים הצילו: לא ידעו | ולא יזינו כחשכה ותהלכו ימוטו
כל-מוסדי ארץ: ³אני-אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם: אכן כאדם תמותון
ובאחד השרים תפלו: קומה אלהים שפטה הארץ כי-אתה תנהל בכל-הגוים:
קדיש יתום (עמ' 68)

היום יום רביעי בשבת שבו

ביו"ט אומרים רק הלויים היו אומרים במקדש:

75 אל-נקמות יי אל נקמות הופיע: הנשא שפט הארץ השב גמול על-גאים:
עד-מתי רשעים | יי עד-מתי רשעים יעלוזו: יפיעו ידברו עתק ותאמרו:
כל-פעלי און: עמך יי ידכאו ונחלתך יענו: אלמנה וגר יחלגו ויתומים ירצחו:
ויאמרו לא יראה-יה ולא-יזין אלהי יעקב: בינו בערים בעם ובסילים מתי
תשפילו: הנמע און הלא ישמע אס-יצר עין הלא יביט: היסר גוים הלא יוכיח
המלמד אדם העת: יי ידע מחשבות אדם כי-המה הבל: אשרי | הגבר
אשר-תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו: להשקיט לו מימי רע עד-יפרה לרשע שחת:
כי | לא-יפש יי עמו ונחלתו לא יעזב: כי-עד-צדק ישוב משפט ואחריו
כל-ישרי-לב: מיריקום לי עם-מדעים מירית-צב לי עם-פעלי און: לולי יי
עזרתה לי כמעט | שכנה דומה נפשי: אס-אמרתי מטה רגלי חסדך יי יסעדני:
ברב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי: היחברך בפא הוות יצר עמל
על-חק: יגודו על-נפש צדיק ודם נקו ירשיעו: ויהי יי לי למשגב ואלהי
לצור מחסי: וישב עליהם | את-אונם וברעתם יצמיתם יצמיתם יי אלהינו:

46:6-ג⁴ לכו גרננה ליי גריעה לצור ישענו:

נקדמה פניו בתודה בזמרות גריע לו: כי אל גדול יי ומלך גדול על-כל-אלהים:

קדיש יתום (עמ' 68)

2. אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק, מנין שהקדוש ברוך הוא מצוי בבית הכנסת? שנאמר: 'אלדים נצב בעדת-א-ל'. ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמם? שנאמר: 'אלדים נצב בעדת-א-ל'. (גמ' זככות ו).

3. אמר ריש לקיש, בואו ונחזיק טובה לאבותינו, שאמלא הן לא חטאו, אנו לא באנו לעולם (שכיו כמלאכים ולא כולידו בניס) רש"י, שנאמר: 'אני-אמרתי אלדים אתם ובני עליון כלכם: חבלתם מעשיכם' אכן כאדם תמותון גו'. (גמ' עבודה זרה כ).

4. Later generations added the first three פסוקים from צ"ה מזמור. The דברי קהלת (pg. 54 סעיף קטן א' 54) deals with this subject at length, and claims that only one additional פסוק need be said.

היום יום חמישי בשבת שבו

ביו"ט אומרים רק הלויים היו אומרים במקדש:

פס | על-הגתית לאסף: הרנינו לאלהים עוננו הריעו לאלהי יעקב:
 שארזמרה ותנורתך כנור נעים עם-נבל: תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו:
 כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב: עדות | ביהוסף שמו בצאתו על-ארץ
 מצרים שפת לא-ידעתי אשמע: הסירותי מסבל שכמו פפיו מדוד תעברנה:
 בצרה קראת ואחלצה אענה כסתר רעם אבחנו על-מי מריבה סלה: שמע עמי
 ואעידה בך ישראל אסתשמע-לי: לא-יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר:
 אנכי | יי אלהיך המעלה מארץ מצרים הרחב-פיה ואמלאהו: ולא-שמע עמי לקולי
 וישראל לא-אבה לי: ואשלחתי בשריות לבם ילכו במועצותיהם:
 לו עמי שמע לי ישראל בדרכי יהלכו: במעט אויביהם אכניע ועל-צריהם אשיב ידי:
 משנאי יי יבחשו-לו ויהי עתם לעולם: ויאכילחו מחלב חמה ומצור | דבש אשביעך:

קדיש יתום (עמ' 68)

היום יום ששי בשבת שבו

ביו"ט אומרים רק הלויים היו אומרים במקדש:

סג | מלך גאות לבש לבש יי עז התאזר אף-תבון תכל בל-תמוט:
 נבון כסאך מאז מעולם אתה: נשאו נהרות | יי נשאו נהרות קולם ישאו נהרות
 דבכם: מקלות | מים רבים אדירים משפריים אדיר פמרום יי: עדתיך |
 נאמנו מאד לביתך נאוה-קדש יי לארץ ימים:

קדיש יתום (עמ' 68)

נוהגים בהרבה קהילות, גם בק"ק פפד"מ, לומר בכל יום אחר שיר של יום מזמור פ"ג,
ומנהג הרבה קהילות שאין לאמרו בימים שאין אומרים תחנון. ובכל מקום א"א אותו בבית אבל.

פג⁵ שִׁיר מִזְמוֹר לְאַסָּף: אֱלֹהִים אֱלֹהֵי דָמִיר לְךָ אֶל־תִּחְרַשׁ וְאֶל־תִּשְׁקַט אֱל: כִּי־הִנֵּה
אֹיְבֶיךָ יִהְיִיזוּ וּמִשְׁנֵאֵיךָ נִשְׁאוּ רֵאשׁ: עַל־עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוּד וְיִתְעַצְּבוּ עַל־צְפוּנֶיךָ:
אָמְרוּ לָכֵן וְנִכְחָדִים מִגּוֹי וְלֹא־יִזְכַּר שֵׁם־יִשְׂרָאֵל עוֹד: כִּי נִוְעָצוּ לֵב יַחֲדוּ עֲלֶיךָ בְּרִית
יִכְרְתוּ: אֲהֵלֵי אָדוּם וְיִשְׁמַעֲאֵלִים מוֹאָב וְהַגְּרִים: גָּבַל וְעַמּוֹן וְעַמְלֵק פְּלִשְׁת עַם־יִשְׂבִּי
צוּר: גַּם־אֲשׁוּר נִלּוּה עַמָּם הָיוּ זְרוּעַ לְבְנֵי־לוּט סֵלֶה: עֲשֵׂה־לָהֶם כְּמִדְּוֵן כְּסִיסְרָא
כְּיִבִּין כְּנַחַל קִישׁוֹן: נִשְׁמְדוּ בְּעֵינֵי־דָאֵר הָיוּ דָמֵן לְאֶדְמָה: שִׁיתְמוּ גְדִיבְמוּ כְּעַרְב
וּכְזָאָב וּכְזֹבַח וּכְצִלְמַנְעַ כְּל־נְסִיכְמוּ: אֲשֶׁר אָמְרוּ נִירְשָׁה לָנוּ אֵת נְאוֹת אֱלֹהִים:
אֱלֹהֵי שִׁיתְמוּ כְּגִלְגָל כְּקֶשׁ לְפָנֵי־רוּחַ: כְּאֵשׁ תִּכְעַר־יַעַר וּכְלִהָבָה תִּלְהַט הָרִים:
כֵּן תִּרְדָּפֶם בְּסַעֲרֶךָ וּבְסוּפְתֶךָ תִּבְהַלֵּם: מֵלֹא פָנִיהֶם קָלוּן וַיִּבְקְשׁוּ שְׂמֶךָ יי:
יִבְשׁוּ וַיִּבְהֲלוּ עַד־עַד וַיַּחֲפְרוּ וַיֵּאבְדוּ: וַיִּדְעוּ כִּי־אַתָּה שְׂמֶךָ יי לְבַדְּךָ
עֲלוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ:

יתום (קטן) כורע. יתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא ברעותה ◊
וימליך מלכותה ◊ בתיכון וביומיכון ◊ ובחיי דכלל בית ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:
ואמרו יתום (קטן) כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיה ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך
יתום (קטן) כורע. יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊ ויתחדר ויתעלה ויתהלל
שמייה דקדשא יתום (קטן) כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מכלל ברכתא ושירתא תשפחתא ונחמתא
דאמרון בעלמא: יתום (קטן) כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)
יהא שלמא רבא מן שמייה ◊ וחיים עלינו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)
יתום (קטן) פוסע לאחריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת
פונה לשמאלו ואומר עשה שלום במרומו פונה לימינו ואומר הוא יעשה שלום עלינו ◊
ושוחה לפניו ואומר ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

(מזמור שיר-הנבית - הנוכה or ברכי נפשי - ראש חודש) i.e. מזמורים No additional
are to be included within בציבור תפילה.

לעולם אין אומרים 'ברכו' בתרא אחר התפלה, מפני שאין ברכה אחריה.

מיד אחר התפלה מתקיים שיעור קצר בבית הכנסת, בו לומדים משנה או הלכה. אחר כל שיעור או דרשה אומרים
קדיש דרבנן (עמ' 369). אחר שיעור בהלכה ושמעתתא יש המקדימין לומר 'דבי הנניא בן עקשיא אמר רצה וכו'.
אחר דרשה באגדתא לא הצריכו אמירה זו.

5. שִׁיר מִזְמוֹר לְאַסָּף has been recited since the end of the Geonic period (a few hundred years before the introduction of the שיר של יום). It's first appearance in אשכנז was in the מחזור ויטרי, most likely as a result of the צרות and גזירות that were imposed upon עם ישראל at the time. Since one may not recite numerous קדישים, a קדיש is recited at the end of the שחרית תפלה (מוסף). According to מנהג אשכנז, there is an opportunity for a קדיש both after the שיר של יום and שִׁיר מִזְמוֹר לְאַסָּף, only if said by two *different* אבילים. If there is a lone אביל - he says the קדיש following this מזמור.

בכל יום מראש חודש אלול (חוץ משבת), אחר תפילת שחרית,
ומפסיקים לתקוע ג' ימים לפני ראש השנה. (ראה שרשי מנהג אשכנז חלק ד')

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:

- תקיעה. תחילת התקיעה בצליל רגיל, ומיד יורד התוקע לצליל נמוך יותר ותיכף עולה חזרה לצליל הראשון וממשיך בו עד סוף התקיעה.
- שברים. שלושה קולות מחוברים עולים ויורדים.
- תרועה. תשעה קולות מחוברים ורועדים (שלא כמורגל אצל בני מזרח אירופה לתוקעם קולות מופסקים). (ראה שרשי מנהג אשכנז חלק א')

אין לומר מזמור 'לדוד | ד' אורי וישעי' אחרי התפלות, כי הוא מנהג חסידים והוי יוהרה.
(יש טעמים אחרים א. מקורו מפקפק מחמת ימים החשוד בשבתאות. ב. מנהג מאוחר

ג. אין להוסיף מזמורים על התפילות הקבועות ד. רבים מעדות החסידים נמנעים מאמירתו בגלל הטעם הראשון.
ואצל הספרדים כלל לא התקבל וכ"ש תימנים. ה. י"א שמיועד לאמרו כל השנה אחרי התפלה.)

בבית אבל בסוף שחרית וערבית אומרים מזמור טז, גם בימים שאומרים בהם תחנון, ולא נהגו לומר את מזמור מט:
טז ⁶ מכתם לדוד שמרני אל ברחמי לוי אמרת לוי אדני אתה טובתי
בלעליך: לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפציכם: ירבו עצבותם אחר
מחרו בלא אסף נספיהם מהם ובלא אשא את שמותם על שפתי: יי מנת
חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי: חבלים נפלתי בנעימים אף נחלת שפרה עלי:
אברך אתי אשר יעצני אף לילות יסרוני בליותי: שיתי יי לנגדי תמיד
כי מימיני בלא אמוט: לבן | שמח לפני ויגל כבודי אף בשירי ישכן לבטח:
כי | לא תעזב נפשי לשאול לא תתן חסידך חסידך לראות שחת: תודיעני ארח חיים
שבע שמחות את פניך נעימות בימיך נצח:

יתום (קטן) כורע יתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא ברעותה ◊
וימליך מלכותה ◊ בחייכון וביומיכון ◊ ובחיי דכל בית ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:
ואמר יתום (קטן) כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך
יתום (קטן) כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊ ויתחדר ויתעלה ויתהלל
שמייה דקדשא יתום (קטן) כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מכל ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא

דאמרון בעלמא: יתום (קטן) כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

יהא שלמא רבא מן שמיא ◊ וחיים עלינו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)
יתום (קטן) פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עשה שלום במרומי פונה לימינו ואומר הוא יעשה שלום עלינו

ושוחה לפניו ואומר ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

6. In קדיש יתום אבל to recite, מנהג קבלה late, the recital of מכתם לדוד is, אשכנז. There is no need to insist on a specific מזמור, therefore, when a בית אבל recites a different מזמור one should recite that מזמור.

תפילות טלית and jacket for all daily is for the בעל תפלה מנהג אשכנז. If one is in a non-אשכנזי synagogue and there is a רב, one should ask him beforehand and follow his פסק. If the רב decides one should wear either a טלית or a jacket, it is better to wear a טלית which covers fully, and makes one appear as a בעל תפלה. An אבל or one who has יאהרציט wears a טלית for all תפילות, whether בעל תפלה or not, even when not reciting קדיש (for example at מנחה, or there are other אבלים and there is no קדיש for the אבל to recite by himself). The אבל wears a טלית with a שחורה, just as he changes his place for the תפילות, to make his אבלות known.

מקפידים על לבוש מכובד בתפלה. מתפללים בבגד עליון ובכובע על הראש.
גם נערים חובשים כובע כלשהו. ולא כיפה גרידא

A hat has always been considered an important piece of traditional clothing. Both a כהן גדול and a חסיד wore hats to serve in the בית המקדש. In German קהילות this was strictly adhered to, therefore, not to wear a hat is disrespectful. One wears a hat and jacket for all daily תפילות, whether one is *orening* (davening) [see page LVI in the back of this סידור] or בצבור. אותם בני הישובים שהולכים לבית הכנסת מסירים תכף הכובע ועומדים רק בכיסוי המצנפת, לא שפרי עבדי, לא די שאין להם סודר כיסוי ראש גדול (אלא שמסירים גם הכובע מראשיהם, אבל מוטב שיניחו הכובע בראשיהם כי בכיסוי ראש יש מורא שמים יותר). [קיצור של"ה] ורוב המן עם בפרט הישובים נוהגים כמה קלות ראש, לא היו מתעטפים בטלית והיו עומדים בכיפה. או להם מיום הדין! [מקור חיים (חות יאיר)]

תפלת מנחה.

was orened after שקיעה since according to most פוסקים a) בן השמשות and b) זמן מנחה is not yet begun and the rule is דרבנן לקולה (This is according to ספיקה דרבנן). The רמ"א goes further and rules it can be orened until the אברהם (גר"א not the אברהם).

אם יש אבל שהוא בעל תפלה, מתפלל לפני העמוד, אבל לא עובר בכל התפילות בימים שאין נפילת אפים, שבהם אינו משמש הבעל תפלה אפילו בתפילת מנחה וערבית (בעשרת ימי תשובה [לפי שהדין מתוח נגדו]. בחול המועד, בראש חודש, בימי חנוכה, בחמשה עשר בשבט, בימי פורים, כל חודש ניסן, בל"ג בעומר, בחמשה עשר באב)

טלית משום כבוד הציבור, הוא עיטוף טלית של העושים 'מצוה' בפני הציבור, בעל קריאה, אומרי קדיש יתום, העולים לתורה ושאר עוסקי מצוה. עיטוף זה אינו תלוי בזמן ציצית ולא בתפילת שחרית. טלית היא לבושו המובהק של הבעל תפלה, כפי למדנו הפוסקים מדברי חז"ל. הם הסבירו שהעיטוף הזה צורך הוא גם משום כבוד השכינה והתעוררות אימה ויראה. את יפיה של טלית כדי לעבוד את ד' בבגד מפואר כעין עבודת הכהן גדול בבית המקדש. כן נהגו עד הדורות האחרונים בליטא, ארצות מרכז אירופה ואשכנז. בכמה עדות חסידיות בטל מנהג עיטוף טלית במנחה וערבית.

The מנהג is derived from: "מלמד שנתעמף הקב"ה בשליח צבור", מסכת ראש השנה דף יז: in. A typical מנהג, שחרית, and מנחה, with no distinction made between בעל תפלה and אברהם, "דכל עובר לפני התיבה צריך להתעמף בדאמרי מלמד שנתעמף הקב"ה בש"ן", שו"ע או"ח ס' ח' ס"ק ב' in. "דודאי בלא יודאי בלא", discusses whether a טלית at night, writes "דכל ש"ן העובר לפני התיבה צריך, או"ח ס' ז' ס"י יח in, ערוך השלחן. עמ"פ כלל א"א משום כבוד השכינה" "וכל העובר לפני התיבה צריך להתעמף". או"ח ס' יח ס"ק ה, משנה ברורה. להתעמף בציצית".

¹ במקצת קהילות הבעל תפלה מתחיל בפרשת התמיד (עמ' 10). (למרות שכך נהגו/נוהגים באמשטרדם)

הבעל תפלה ישב במקומו בלי טלית מ'אשרי יושבי' עד 'סלה' (דברי קהלת)

פז:כ אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִהְלִיךְ פְּלָה:

קמד:טו אֲשֶׁרִי הָעַם שָׁפְכָה לוֹ אֲשֶׁרִי הָעַם שִׁי אֱלֹהִיו:

קמכ תְּהִלָּה לְדוֹר אֲרוֹמְמָךְ אֱלֹהֵי הַמֶּלֶךְ וְאַבְרָכָה שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל-יוֹם
 אַבְרָכָךָ וְאַתְּלִלָּה שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יי וּמְהִלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֶקֶר:
 דוֹר לְדוֹר יִשְׁבַח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרָתֶיךָ יִגִּידוּ: הדר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדַבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ
 אֲשִׁיחָה: וְעֻזוֹ נִזְרָאתֶיךָ יֹאמְרוּ וּגְדֻלּוֹתֶיךָ וּגְדֻלָּתֶיךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זכר רַב-טוֹבֶיךָ יִבְיְעוּ
 וְצִדְקָתֶיךָ יִרְנְנוּ: חנוּן וְרַחוּם יי אֲרַךְ אַפִּים וּגְדֹל-חֶסֶד: טוֹב-יי לְכָל וְרַחֲמָיו
 עַל-כָּל-מַעֲשָׂיו: יוֹדֶךָ יי כָּל-מַעֲשֶׂיךָ וְחַסִּדֶיךָ יִבְרַכּוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתֶיךָ יֹאמְרוּ
 וּגְבוּרָתֶיךָ יִדְבְּרוּ: לְהוֹדִיעַ | לְבַנֵּי הָאָדָם גְּבוּרָתוֹ וְכְבוֹד הַדָּר מַלְכוּתוֹ:
 מַלְכוּתֶיךָ מַלְכוּת כָּל-עֲלָמִים וּמַמְשַׁלְתֶיךָ בְּכָל-דוֹר וָדָר: סוּמָךְ יי לְכָל-הַנְּפִלִים
 וְזוֹקֵף לְכָל-הַכְּפוּפִים: עֵינֵי-כָל אֱלֹהֶיךָ יִשְׁבְּרוּ וְאַתָּה נֹתֵן-לָהֶם אֶת-אֲבָלָם בְּעֵתוֹ:
 הבעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק פוּתַח אֶת-יְדֶיךָ וּמִשְׁפִּיעַ לְכָל-חַי רִצּוֹן: צִדִּיק יי
 בְּכָל-דְּרָכָיו וְחַסִּיד בְּכָל-מַעֲשָׂיו: קְרוֹב יי לְכָל-קַרְאֵיו לְכָל אִשֶׁר יִקְרָאָהוּ בְּאֵמֶת:
 רִצּוֹן-יִרְאֵוּ יַעֲשֶׂה וְאֶת-שׁוֹעֲתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יי אֶת-כָּל-אֲהַבָּיו וְאֶת
 כָּל-הַרְשָׁעִים יִשְׁמֹד: תְּהִלַּת יי יִדְבֹר פִּי וַיְבָרֶךְ כָּל-בָּשָׂר שֵׁם קִדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

בחול הבעל התפלה או היאהרצייט העול"ה [ר"ל: עובר לפני התיבה] מתעטף בטלית המונחת בתבה ואומר שם -

קטו:יח וְאַנְחֵנוּ | נְבָרֶךְ יְהוָה מַעֲתָה וְעַד-עוֹלָם הַלְלוּ-יָהּ:

בעל תפלה כורע וְיִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ זִוְקָף שְׁמִיָּה רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֶלְמָא דְבָרָא כְרַעֲוִיתָה ◊
 וַיִּמְלִיךְ מַלְכוּתָה ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל-בֵּית-יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעַגְלָא וּבְזִמְן קָרִיב:

וְאֹמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרֶךְ לְעָלָם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא וּבְנִשְׁמָה אַחֲרָת מוֹסִיפִים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יִתְבָּרֶךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְנַשֵּׂא ◊

וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמִיָּה דְקִדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו).

לְעֵלְא מְכָל-בְּרַבְתָּא וְשִׁירְתָּא תְּשַׁבַּחְתָּא וְנַחֲמָתָא ◊

דְאֵמִירָן בְּעֶלְמָא: בעל תפלה כורע וְאֹמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

בתענית צבור, אם יש עשרה שמתענין, מוציאין ספר תורה (עמ' 54) וקורין ג' גברי בפרשת 'ויחל' (עמ' 399)
 ומפטירים (עמ' 400). אחר הכנסת ספר תורה אומר הבעל תפלה עוד פעם 'חצי קדיש'.

1. This was the מנהג in ברלין which was instituted by Professor Abraham Berliner and this is still the מנהג of Golders Green Beth Hamedrash (Munks) in Golders Green, London.

תפלת מנחה לחול ולתענית צבור.^{2 1}

תכלים נא: טז אֲדַנִּי שְׁפַתִּי תִפְתָּח וְפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◊
 אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊
 גּוֹמֵל חַסְדִּים טוֹבִים וְקִנְיָה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל
 לְבָנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשרת ימי תשובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'זכרנו לחיים']:

זָכַרְנוּ לְחַיִּים ◊ מְלַךְ חַפְּזֵין בְּחַיִּים ◊ וְכֹתְבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים ◊ לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מְלַךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן: כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ ◊ מַגֵּן אַבְרָהָם:

אֶתְּךָ גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◊ אֲדַנִּי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אֶתְּךָ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון של פסח מוסיפים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊
 וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי עֶפְרָי: מִי כְמוֹךָ
 בְּעַל גְּבוּרֹת ◊ וּמִי דוֹמֵה לְךָ ◊ מְלַךְ מְמִית וּמְחַיֶּה וּמְצַמֵּחַ יְשׁוּעָה:

בעשרת ימי תשובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'מי כמוד']:

מִי כְמוֹךָ אֵב תְּרַחֲמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרֵיוֹ לְחַיִּים ◊ בְּרַחֲמִים:

וּנְאֻמֵּן אֶתְּךָ לְתַחֲיוֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ ◊ מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

1. Taking three steps backward before the עמידה, is done in preparation to go forward. The three steps forward should be immediately prior to the עמידה (מוסף, מנחה, ערבית) after קדיש.
2. According to our פוסקים, one does not recite קדושה [הוֹעֵה] during שחרית האילינה. At מנחה if the hour is late, and the ציבור will miss בזמנו תפילה, one may recite it in the following way; both the תפלה and the עשרה שמונה עשרה begin together and recites the entire קדושה (including נקדש), together with the תפלה. The בעל תפלה and the ציבור recite לדור ודור together then they complete the עשרה שמונה עשרה silently. By the way, the recitation of אתה קדוש was in ancient times נוסח ארץ ישראל and לדור ודור נוסח בבל.

3. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחה אב] יורד הניגון במילים 'מגן אברהם'.

4. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחה אב] יורד הניגון במילים 'מחיה המתים'.

הבעל תפלה אומר רק את המלים 'נקדש' עד 'ואמר' 'לעמתם ברוך יאמרו',
'ובדברי קדשך כתוב לאמר', והקהל שותק במלים אלו:
 בעל תפלה בלבד נקדש את-שמך בעולם ◊
 בשם שמקדישים ◊ אותו בשמי מרום ◊
 בכתוב על-יד נביאך ישעי' ו:ג וקרא זה אל-זה
 ואמר

קהל ובעל תפלה יחדיו קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל-הארץ כבודו:

⁶ בעל תפלה לעמתם ברוך יאמרו:

קהל ובעל תפלה יחדיו יחזקאל ג:יג ברוך כבוד-יי ממקומו:

בעל תפלה ובדברי קדשך פתוב לאמר:

קהל ובעל תפלה יחדיו תכלים קמוי: ימלך יי | לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:
 בעל תפלה לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש ◊ ושכחך אלהינו
 מפנינו לא ימוש לעולם ועד ◊ כי אל מלך גדול וקדוש אתה: ברוך אתה יי
 האל (בעשרת ימי תשובה: המלך) הקדוש:⁷

אתה חונן לאדם דעת ◊ ומלמד לאנוש בינה: וחננו מאתך בינה ידעה
 והשכל: ברוך אתה יי חונן הדעת:

השיבנו אבינו לתורתך ◊ וקרבנו מלפני לעבודתך ◊ והחזירנו בתשובה
 שלמה לפניה: ברוך אתה יי הרופא בתשובה:

סלח-לנו אבינו כי מכה על הלב חמאנו ◊ מחל-לנו מלפניו כי מכה על הלב פשענו ◊
 כי מוחל וסולח אתה: ברוך אתה יי חנון, המרבה לסלוח:

ראה בענינו ◊ וריבה ריבנו ◊ ונאלנו מהרה למען שמך ◊ כי גואל
 חזק אתה: ברוך אתה יי גואל ישראל:

בתענית צבור מוסיף הבעל תפלה כאן 'עננו':

עננו יי עננו ◊ ביום צום תעניתנו ◊ כי בצרה גדולה אנחנו: אל-תפן אל-רשענו ◊
 ואל-תסתר פניך ממנו ◊ ואל-תתעלם מתחנתנו: היה נא קרוב לשועתנו ◊
 יהי נא חסדך לנחמנו ◊ מרם נקרא אליך עננו ◊ כדבר שנאמר:
 ישעי' סה:כז והיה מרם-יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע:
 כי אתה יי העונה בעת צרה ◊ פודה ומציל בכל-עת צרה וצוקה: ברוך אתה יי
 העונה בעת צרה:

5. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב ור"ה מנחם אב] יורד הניגון במילים 'וקרא זה אל-זה ואמר'.

6. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב ור"ה מנחם אב] יורד הניגון במילים 'לעמתם ברוך יאמרו'.

7. כל העושה מצוה לצורך הקריאה בתורה בתענית ציבור מסיר הטלית אחרי קדושת חזרת הש"ץ.

רַפְּאֵנוּ יְיָ וְנִרְפָּא ◊ הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִשְׁעָה ◊ מי שרוצה להתפלל על החולה יאמר כאן :
 כִּי תִהְלָתָנוּ אִתָּה ◊ וְהֵעֵלָה רְפוּאָה שְׁלֵמָה * וְיְחִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊
 לְכָל־מַבּוֹתֵינוּ ◊ * כִּי אֵל מֶלֶךְ רוֹפֵא נֶאֱמָן מִדְּהַשְׁמַיִם ◊ רְפוּאָת הַנֶּפֶשׁ
 וְרַחֲמֵי אִתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא, חוֹלֵי עַמּוֹ וְרְפוּאָת הַגּוֹף לְחוֹלָה (פב"פ)
 יִשְׂרָאֵל:
 בְּתוֹךְ שְׂאֵר חוֹלֵי יִשְׂרָאֵל:

בְּרַךְ עֲלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת־כָּל־מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְמוֹזְבָּה ◊
 וְתֵן ⁸ (בחורף : מל ומטר ל) בְּרַכָּה עַל־פְּנֵי הָאָדָמָה ◊ וְשַׁבְּעֵנוּ מִפּוֹבֵד ◊
 וּבְרַךְ שְׁנוֹתֵינוּ בְּשָׁנִים הַטּוֹבוֹת: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִבְּרַךְ הַשָּׁנִים:

תִּקַּע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ ◊ וְשֵׂא נִס לְקַבֵּץ גְּלוּיֹתֵינוּ ◊ וּקְבָצֵנוּ יַחַד
 מֵאַרְבַּע פְּנֵפוֹת הָאָרֶץ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִקְבֵּץ גְּדָחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הַשִּׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבְרָאשׁוֹנָה ◊ וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבִתְחִלָּה ◊ וְהַסֵּר מִפָּנֵינוּ
 יְגוֹן וְאַנְחָה ◊ וּמְלוֹךְ עֲלֵינוּ אַתָּה יְיָ לְבִדָּךְ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים ◊ וְצַדִּיקֵנוּ בְּמִשְׁפָּט:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ, אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:

(בעשרת ימי תשובה מסיימים הברכה: הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט ואם לא אמרו, דעת רוב הפוסקים שאין צריך לחזור.)

לְמִשְׁפָּדִים אֶל־תְּהִי תִקְוָה ◊ וְכָל־הַמִּינִים כְּרַגַּע יֵאבְדוּ ◊ וְכָל־אוֹיְבֵי עַמְּךָ
 מִתְּהַרָה יִבָּרְתוּ ◊ וּמַלְכוּת זְדוֹן מִתְּהַרָה תִּעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וּתְמַגֵּר וּתְכַנְיַע
 בְּמִתְהַרָה בְּיַמֵּינוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמְכַנְיַע זְדִים:

עַל־הַצַּדִּיקִים וְעַל־הַחֲסִידִים ◊ וְעַל־זִקְנֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ וְעַל־פְּלִיטַת
 סוּפְרֵיהֶם ◊ וְעַל־גְּרֵי הַצָּדִק וְעֲלֵינוּ ◊ יְיָחֵמוּ רַחֲמֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ וְתֵן שֶׁכֶר טוֹב
 לְכָל־הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בְּאַמֶּת ◊ וְשִׁים חֲלָקֵנוּ עִמָּהֶם ◊ וְלַעוֹלָם לֹא יִבּוֹשׁ כִּי־בָךְ
 בְּמַחְנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִשְׁעֵן וּמְבַטֵּחַ לְצַדִּיקִים:

⁹ וְלִירוּשָׁלַם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תִּשׁוּב ◊ וְתִשְׁבּוֹן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ ◊
 וּבִנְיָה אוֹתָהּ בְּקִרְוֵב בְּיַמֵּינוּ בְּנֵין עוֹלָם ◊ וְכִפֵּא דוֹד מִתְּהַרָה לְתוֹכָהּ תִּכְוֵן:
 בתשעה באב אומרים כאן 'נחם' (עמ' 75): בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם:

8. בתפלת ערבית של יום נ"ט אחר תקופת תשרי (ה' או ו' דעצעמבר) ובארץ ישראל בליל ז' מרחשון מתחילין לומר 'ותן מל ומטר לברכה' עד פסח.

9. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחם אב] ברכת 'ולירושלים עירך' כולה אומר בניגון ידוע של קינות, ואת חתימת הברכה - בניגון טעמי איבה.

¹⁰ נחם יי אלהינו את-אבלי ציון ◊ ואת-אבלי ירושלים ◊ ואת-העיר האבלה והחרבה והקוֹזִיָה והשוממה: האבלה מפלי בניה ◊ והחרבה ממעונותיה ◊ והקוֹזִיָה מקבודה ◊ והשוממה מאין יושב: והיא יושבת וראשה חפוי באשה עקרה שלא ילדה: ויבלעוה לגיונות ◊ ויירשוה עובדי פסילים ◊ וימילו את-עמך ישראל לחרב ◊ ויהרגו בודון חסידי עליון: על-כן ציון במר תבכה ◊ וירושלם תתן קולה: לפי לפי על חלליהם ◊ מעי מעי על חלליהם ◊ כי אתה יי באש הצתה ◊ ובאש אתה עתיד לבנותה ◊ כאמור: זכרי 3: 3 וְאֲנִי אֶהְיֶה-לָּהּ נְאֻם-יְיָ חֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכַבֹּד אֶהְיֶה בְּתוֹכָהּ: בְּרוּךְ אַתָּה יי מנחם ציון ובונה ירושלים:

את-צמח הוד עבדך מהרה תצמיח ◊ וקרנו תרום בישועתך ◊
כי לישועתך קנינו כל-היום: ברוך אתה יי מצמיח, קרן ישועה:

שמע קולנו יי אלהינו ◊ חוס ורחם עלינו ◊ וקבל ברחמים וברצון את-תפלתנו ◊
כי אל שומע תפלתנו ותחנונינו אתה ◊ ומלפניך מלכנו ריקם אל-תשיבנו:
במנחה של תענית ציבור בתפלת לחש אומרים: עננו יי עננו ◊ ביום צום תעניתינו ◊ כי בצרה גדולה אנחנו: אל-תפן אל-רשענו ◊ ואל-תסתר פניך ממנו ◊ ואל-תתעלם מתחנונו: היה נא קרוב לישועתנו ◊ יהי נא חסדך לנחמנו ◊ מרם נקרא אליך עננו ◊ כדבר שנאמר: ישעי 38: ככ וְהָיָה מִרְם-יִקְרָאוּ וְאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מִדְּפָרִים וְאֲנִי אֶשְׁמַע: כי אתה יי העונה בעת צרה ◊ פודה ומציל בכל-עת צרה וצוקה ◊ כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים: ברוך אתה יי ¹¹ שומע תפלה:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊
ואשי ישראל ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל בראצון ◊ ותהי לראצון תמיד
עבודת ישראל עמך:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר וזכרוננו ופקדוננו ◊
וזכרון אבותינו ◊ וזכרון משיח בן-דוד עבדך ◊ וזכרון ירושלים עיר קדשך ◊ וזכרון כל-עמך
בית ישראל לפניך ◊ לפליטה ולמוצה ולחן ולחסד ולרחמים ולחיים ולשלום ◊ ביום
לראש חודש: ראש החודש הזה | לפסח: חג המצות הזה | לסכות: חג הסוכות הזה
וזכרנו יי אלהינו בו למוצה (קהל אמן) ◊ ופקדנו בו לברכה (קהל אמן) ◊ והושיענו בו לחיים
(קהל אמן) ◊ ובדבר ישועה ורחמים ◊ חוס ורחם עלינו והושיענו ◊ כי אליך עינינו ◊
כי אל מלך חנון ורחום אתה:

10. יולדת או חולה האוכלים בתשעה באב יאמרו נחם בברכת המזון קודם 'ובנה'. (יוסף אומץ, נוהג כצאן יוסף)

11. חתימת ברכת 'שומע תפלה' נאמרת על ידי הבעל תפלה בהרמת קול ובנעימה מיוחדת כדי לעורר את השומעים לחשיבות עניית 'אמן' זו.

וּתְחַוִּינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוֹבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי 12 הַמַּחְזִיר שְׂכִינְתּוֹ 13 לְצִיּוֹן:

<p>מודים דרבנן כורע מודים אֲנַחְנוּ לָךְ ◊ שְׂאֵתָה הוּא זוקף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי כָל-פֶּשֶׁר ◊ יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית: בְּרָבוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ ◊ עַל שֶׁחַיֵּיתָנוּ וְקִנְיַתָּנוּ: כֵּן תַּחֲיֵנוּ וְתַקְיָמְנוּ ◊ וְתַאֲסֵף גְּלוּתֵנוּ לְחֻצְרוֹת קְדוֹשֶׁךָ ◊ לְשִׁמּוֹר חֻקֶיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ ◊ וּלְעַבְדְּךָ בְּלִב שְׁלֵם ◊ עַל שְׂאֵנוּ מוֹדִים לָךְ: כורעים מעט כשאומרים המילה בְּרוּךְ זוקף אל ההודאות:</p>	<p>הב"ת צריך לומר 'מודים' בקול רם כדי שהציבור ישמעו. כורע מודים אֲנַחְנוּ לָךְ ◊ שְׂאֵתָה הוּא זוקף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר: גֹּדֵה לָךְ וְנִסְפָּר תְּהַלְתֶּךָ עַל-חַיֵּינוּ הַמְסוּרִים בְּיָדְךָ ◊ וְעַל-נַשְׂמוֹתֵינוּ הַמְּקוּדוֹת לָךְ ◊ וְעַל-נַפְיֶיךָ שֶׁבְּכָל-יוֹם עִמָּנוּ ◊ וְעַל-נַפְלְאוֹתֶיךָ וְמוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל-עֵת ◊ עָרַב וְבָקֵר וְצַהֲרִים: הַטּוֹב כִּי לֹא-כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרַחֵם כִּי לֹא-תָמוּ חַסְדֶיךָ ◊ מֵעוֹלָם קִיְנוּ לָךְ:</p>
--	--

כל ימי הנוכה, גם בפורים ביום י"ד (ט"ו), אומרים כאן 'על הנסים':

עַל הַנְּסִים ◊ וְעַל הַפְּרָקָן ◊ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◊ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◊ וְעַל הַמְּלַחְמוֹת ◊

שְׁעֵשִׁית לְאֲבוֹתֵינוּ בְּיָמִים הָהֵם בְּזִמְנֵי הַזֶּה:

<p>בפורים : בימי מְרַדְכֵי וְאַסְתֵּר בְּשׁוֹשֵׁן הַבִּירָה ◊ בְּשַׁעֲמֵד עֲלֵיהֶם הַמֶּן הַרְשָׁע ◊ בְּקִשׁ אֶסְתֵּר גִּיג לְהַשְׁמִיד לְהַרְגֵּוּ וּלְאַבֵּד אֶת-כָּל-הַיְּהוּדִים מִנְּעֹר וְעַד-זָקָן מִן וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בְּשִׁלּוֹשָׁה עֶשְׂרֵי לְחֹדֶשׁ שְׁנַיִם-עֶשְׂרֵי הוּא-חֹדֶשׁ אָדָר וּשְׁלָלָם לְבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים הַפְּרַת אֶת-עַצְתּוֹ ◊ וְקַלְקַלְתָּ אֶת-מַחְשַׁבְתּוֹ ◊ וְהַשְׁבֹּתָ גְּמוּלוֹ בְּרֵאשׁוֹ ◊ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת-בָּנָיו עַל-הָעֵץ:</p>	<p>בחנוכה : בימי מתתיהו בן-יוחנן כהן גדול חשמיני ובניו בְּשַׁעֲמֵדָה מְלַבֹּת יוֹן הִרְשָׁעָה עַל-עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ לְהַשְׁבִּיחֵם תּוֹרַתְךָ ◊ וְלַהַעֲבִירָם מִחֻקֵי רְצוֹנֶךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים עֲמַדְתָּ לָהֶם בְּעַת צָרָתָם ◊ רָבַת אֶת-רִיבָם ◊ הִנֵּת אֶת-דִּינָם נִקְמַת אֶת-נִקְמַתָם: מִסִּרְתָּ גְבוּרִים בְּיַד חַלְשִׁים ◊ וְרַבִּים בְּיַד מְעֻטִים ◊ וּמַמְאִים בְּיַד מְהוּרִים ◊ וְרַשְׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים ◊ וְזוּדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרַתְךָ: וְלָךְ עֲשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ בְּעוֹלָמְךָ ◊ וּלְעַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל עֲשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְּדוֹלָה וּפְרָקָן בְּחַיִּים הַזֶּה: וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בְּנֶיךָ לְדַבֵּר בְּיַתְּךָ ◊ וּפָנּוּ אֶת-חִיכְלֶיךָ ◊ וּמַהֲרוּ אֶת-מִקְדָּשֶׁךָ ◊ וְהִדְלִיקוּ גֵרוֹת בְּחֻצְרוֹת קְדוֹשֶׁךָ ◊ וְקִבְּעוּ שְׂמוֹנֵת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלָיו ◊ לְהוֹדוֹת וְלַהֲלֵל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:</p>
--	--

12. חתימת ברכת 'המחזיר שכינתו לצייון' נאמרת על ידי הבעל תפלה בהרמת קול ובנעימה מיוחדת כדי לעורר את השומעים לאמירת מודים דרבנן.

13. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת. ערב וראש חודש מנחם אב] בסוף הברכה משפיל את קולו, אולם במלה אחרונה של רצה דהיינו 'לצייון', שוב מגביה את קולו.

וְעַל-בָּלֶם יִתְבָּרַךְ וַיִּתְרוֹמַם שְׁמֶךָ מִלְּפָנֵינוּ תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בעשרת ימי תשובה: וּכְתוּב לְחַיִּים מוֹזְבִּים בְּנֵי בְרִיתְךָ: (קהל אָמֵן)
 [בחזרת הש"ץ הקהל עונה רק 'אמן' על אמירה 'וכתוב לחיים', שאין הקהל חוזר על אמירה זו:]

וְכָל-חַיִּים יוֹדוּךָ סֵלָה ◊ וַיְהַלְלוּ אֶת-שְׁמֶךָ בְּאֶמֶת ◊ הָאֵל יִשְׁוּעַתָּנוּ וְעֲזָרְתָּנוּ סֵלָה:
 כורע בָּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ זֹקֵף יי¹⁴ הַמּוֹזֵב שְׁמֶךָ וְלֵךְ נֶאֱמָה לְהוֹדוֹת:

¹⁵ במנחה של תענית ציבור בחזרת הש"ץ אומר הבעל תפלה:
 בארץ ישראל בתענית ציבור הכהנים מברכים את הקהל.
 יש אומרים רק אחר פלג המנחה.

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּרַכְּנוּ בְּבִרְכַּת הַמְּשַׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה ◊ הַבְּתוּבָה עַל-יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדְּךָ ◊
 הַאֲמוּרָה מִפִּי אֲהַרֵן וּבְנָיו בְּחַיִּים ◊ עִם קְדוּשָׁתְךָ - כְּאֲמוּר:
 צמזצז ו:כד-כו וְיִבְרַכְךָ יי וְיִשְׁמְרְךָ: כו יהי רצון יי | פְּנֵינוּ אֱלֹהֵי וַיְחַנְּךָ: כו יהי רצון
 יִשָּׂא יי | פְּנֵינוּ אֱלֹהֵי וַיִּשֶׁם לְךָ שְׁלוֹם: כו יהי רצון

¹⁷ במנחה של תענית ציבור (כשקוראים בתורה גם למנחה,
 אומרים ברכת 'שים שלום', כי בה מזכירים 'נתת לנו... תורת חיים'):
 שִׁים שְׁלוֹם ◊ מוֹזְבָּה ◊ וּבְרַכָּה ◊ חַן ◊ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים ◊
 עֲלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ: בְּרַכְּנוּ אֲבִינוּ ◊ בְּלָנוּ
 כְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתְּתָה לָנוּ ◊ יי
 אֱלֹהֵינוּ ◊ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וּצְדָקָה וּבְרַכָּה
 וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשְׁלוֹם: וְמוֹזֵב בְּעֵינֶיךָ לְבָרְךָ אֶת-עַמְּךָ
 יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה בְּשְׁלוֹמְךָ:

¹⁶ שְׁלוֹם רַב עַל-יִשְׂרָאֵל
 עַמְּךָ תְּשִׁים לְעוֹלָם ◊
 כִּי אֶתְּךָ הוּא מְלִךְ
 אֲדוֹן לְכָל-הַשְׁלוֹם: וְמוֹזֵב
 בְּעֵינֶיךָ לְבָרְךָ אֶת-עַמְּךָ
 יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת
 וּבְכָל-שָׁעָה בְּשְׁלוֹמְךָ:

14. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחה אב] בסוף הברכה משפיל את קולו.
 15. האידנא מאי טעמא פרשי כהני דיהויה במנחתא? פון דבסמוך לשקיעת החמה קא פרשי, כתפלת נעילה דמא.
 (גמ' תענית כו:)
 שים שלום was to always recite and בבל was to always recite רב שלום was to always recite מנהג ארץ ישראל.
 These explanations are why the compromise between מנהג בבל and מנהג ארץ ישראל was done this way.
 שים שלום תפילה concludes the תורה, קריאת התורה requires that whenever there is מנהג אשכנז.
 'כי באור פניך נתת לנו ד' אלדינו תורת חיים' in order to recite the words.

בעשרת ימי תשובה :

[בחזרת הש"ץ הקהל מקדים אמירת 'בספר...' לפני הבעל תפלה]:

"בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשְׁלוֹם ◊ וּפְרִנָּה מְזֻבָּה ◊ נֶזְכָּר וְנִכְתָּב
לְפָנֶיךָ אָנּוּ ◊ וְכָל-עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ לְחַיִּים וּלְשְׁלוֹם:"
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשְּׁלוֹם:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ¹⁸ הַמְּבַרֵךְ
אֶת-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשְׁלוֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נֶצַר לְשׁוֹנֵי מַרְעַי ◊ וּשְׁפָתַי מִדְּבַר מְרָמָה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תוֹדֵם ◊
וְנַפְשֵׁי כָּעֶפֶר לְכֹל תַּהְיֶיהָ: פָּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשֵׁי:
וְכָל-הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◊ מְהֵרָה הֲפֵר עֲצָתָם וּקְלָקֵל מַחֲשָׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן
שְׁמֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן יִמְיָנְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן קִדְשֶׁךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תוֹרָתְךָ:
תְּהִלִּים ס:ז לְמַעַן יִחַלְצוּן יְדִידֶיךָ הַיּוֹשִׁיעָה יִמְיָנְךָ וְעֲנֵנו וְעֲנֵנִי: יט:טו ¹⁹ יְהוָה לְרִצּוֹן |
אֲמַרְיִפִּי וְהַגִּינוּן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרֵי וְגֹאֲלֵי: פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר : עֲשֵׂה שְׁלוֹם
בְּמְרוֹמָיו ◊ הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם ◊ עֲלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר :

יְהוָה רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שִׁיפְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ
וְתֵן חֲלֻקְנוּ בְּתוֹרָתְךָ: וְשֵׁם נַעֲבֹדְךָ בְּיָרֵאָה ◊ כִּימֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנוֹת:
מלאכי ג:ד וְעָרְבָה לִי מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם כִּימֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע הבעל תפלה לקדושה.
הבעל תפלה חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

18. בחזרת הש"ץ בבין המצרים [חוץ מערב שבת, ערב וראש חודש מנחם אב] בסוף הברכה משפיל את קולו במילים 'המברך את-עמו ישראל', 'בשלו' הניגון שוב עולה.

19. היחיד בקבלת תעניתו אומר לפני 'יהו לרצון' רבון זה, והוא הנוסחא הישר והמוסיף גורע.
רבון העולמים ◊ הרי אני לפניך בתענית נדבה למחר:

ואם בדעתו שלא להשלים את תעניתו יוסיף ויאמר:

עַד חֲצֵי הַיּוֹם: או: עַד אַחֲרֵי תַּפְלַת מִנְחָה:

יְהוָה רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵי ◊ שִׁתְּקַבְּלֵנִי בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן ◊ וְתִבָּא לְפָנֶיךָ תַּפְלַתִּי ◊
וְתַעֲנֶה עֲתִידְתִּי בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים: כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תַּפְלַת כָּל פֶּה: יהו לרצון וכו'.

המתענה ביום תעניתו בתפלת מנחה קודם 'יהו לרצון' יאמר 'רבון זה (גמ' ברכות י):

רבון העולמים ◊ גְּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ ◊ בְּזִמְנֵן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם אָדָם הוּמָא מְקָרִיב קָרְבָן
וְאִין מְקָרִיבִין מִמֶּנּוּ אֵלָא חֲלָבוֹ וְדָמּוֹ ◊ וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים מְכַפֵּר ◊ וְעַכְשֵׁיו יִשְׁכַּחְתִּי בְּתַעֲנִית
וְנִתְמַעַט חֲלָבִי וְדָמִי: יהו רצון מלפניך שיהי חלבי ודמי שנתמעט היום ◊ כְּאִילוֹ הַקְּרִבְתִּיו
לְפָנֶיךָ עַל גְּבֵי הַמְּזֻבָּח: וְתִרְצֵנִי: יהו לרצון וכו'.

סדר תחנון¹

בעשרת ימי תשובה אומרים 'אבינו מלכנו' (עמ' 314) אחר תפלת שמונה עשרה, חוץ מערב שבת תשובה. הפותח וסוגר את ארון הקודש ל'אבינו מלכנו' מתעטף בטלית.

כל ימי החול בימים שאומרים בהם תחנה אומרים אחר שמנה עשרה רחום וחנן וכו'.

ואלו הימים שאין אומרים בהם תחנה ואין נופלים על פניהם:

בערב שבת, ראש חודש, חנוכה, פורים קמץ ב' ימים, כל חדש ניסן, ל"ג בעומר, ראש חודש סיון עד אחר אסרו חג, תשעה באב, ולא בערב ראש השנה ומערב יום כפור עד אחר ראש חודש מרחשון, בימים אלו אין אומרים גם במנחה שלפניו (חוץ מן המשה עשר בשבט, ול"ג בעומר, וחמשה עשר באב שאומרים תחנון במנחה בערב החג ובחג עצמו), ולא בבית אבל, ולא בבית חתן ביום שנכנס לחופה (ונתפשט המנהג בכמה קהילות גם במנחה שלפניו), ולא בבהכ"נ ביום המילה. [בפסח שני אומרים תחנון כרגיל.]

אין נופלים על פניהם אלא במקום שיש ספר תורה, ימה על שמאלו ודווקא על זרועו ומיושב.

ומלות 'רחום וחנן הטאתי' אומרים הבעל תפלה והקהל קודם הטיה.

רחום וחנן מכים ביד ימין על הלב באמירת המילה **הטאתי לפניך** ◊

י מלא רחמים ◊ **רחם עלי וקבל תחנוני**

תכלים ו:3-יא יי אל־באפך תוכיחני ואל־בחמתך תיִסרני: חנני יי כ־אמלל אני רפאני יי כי נבִּחֵלוּ עַצְמֵי: ונִפְשֵׁי נִבְחֵלָה מֵאֵד ואת ואתה יי עֲד־מָתִי: שׁוּבָה יי חֲלֵצָה נִפְשֵׁי הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חֲסִדֶּךָ: כִּי אֵין בְּפִנּוֹת זְכָרֶךָ בְּשֵׂאוֹל מִי יוֹדֵה לָךְ: יִנְעַתִּי | בְּאַנְחָתִי אֲשַׁחַח בְּכָל־לַיְלָה מִפְּתֵי בְּדַמְעָתִי עֲרֵשֵׁי אִמְסֶה: עֲשֵׂשָׁה מִכַּעַם עֵינַי עֲתָקָה בְּכָל־צוּרָרַי: סוּרוּ מִפְּנֵי כָל־פְּעֻלֵי אֲנִי כִּי־שָׁמַע יי קוֹל בְּכִי: שָׁמַע יי תַּחֲנֹתַי יי תִּפְלְתֵי יִקַּח: יִבְשׁוּ | ויִבְחֵלוּ מֵאֵד כָּל־אֵיבֵי יִשְׂרָאֵל יִשְׁבוּ יִבְשׁוּ רַגְעֵי:

אחר נפילת אפים לפני ואנחנו לא נדע' (עמ' 53) אומרים 'שומר ישראל' בצום גדליה בלבד. (מנהג פפד"מ)

ד"ס ז' כ"ז << וְאַנְחָנוּ לֹא נִדְעַל מַה־נַּעֲשֶׂה כִּי עֲלֵיךָ עֵינֵינוּ: תכלים כסו: זְכַר־רַחֲמֶיךָ יי וְחֲסִדֶּיךָ כִּי מַעֲוָלָם הָמָה: לג:כ3 יִהְיֶה־חֲסִדֶּךָ יי עֲלֵינוּ כְּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: עט:ח אֶל־תִּזְכָּר־לָנוּ עֲוֹנֹת רֵאשֹׁנִים מֵהַר יִקְדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דָלּוֹנוּ מְאֹד: קכג:ג חַנּוּנוּ יי חַנּוּנוּ כִּי־רַב שְׁבַעֲנוּ בּוֹז: חצקוק ג:3 בְּרָגוּ רַחֲמֵי תִזְכָּר: תכלים קג:יד כִּי־הוּא יִדַּע יִצְרָנוּ זְכוּר כִּי־עָפַר אֲנַחְנוּ: << עט:ט עוֹרְנוּ | אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וּבִכְפַר עַל־חַטָּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:

1. תחנון is recited at שחרית and מנחה only, and never at night. In the Temple, the assembled crowd fell on their knees only after the תמיד sacrifices of the morning and afternoon (משנה תמיד זג). [The World of Prayer Volume I pg. 231]

במדבר יד: יז ועָתָה יִגְדַלְנָא בְּחַ אֲדֹנָי בְּאִשֶּׁר דִּבְרַתָּ לְאָמְרוּ:

תכלים כהו: זכר-רחמיך יי וחסדיך כי מעולם הָמָּה:

בעל תפלה כורע יתגדל ויתקדש ויזכר שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא ברעותיה ◊
וימליך מלכותיה ◊ בחיבון וביומיון ◊ ובחיי דכל-בית-ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:
ואמרו בעל תפלה כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיה ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊ ויתחדר ויתעלה ויתהלל

שמייה דקדשא בעל תפלה כורע ברוך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מפל-ברכתא ושירתא תשפחתא ונחמתא

דאמרון בעלמא: בעל תפלה כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

קהל: קבל ברחמים וברצון את תפלתנו:

תתקבל צלותהון ובעיותהון דכל-ישראל קדם אבוהון די בשמיא: ואמרו אמן: (קהל אמן)

תכלים קיג:3 קהל: יהי שם יי מברך מעתה ועד-עולם:

יהא שלמא רבא מן-שמיא ◊ וחיים עלינו ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

קכא:3 קהל: עזרי מעם יי עשה שמים וארץ:

בעל תפלה פוסע לאחריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עשה שלום במרומו פונה לימינו ואומר הוא יעשה שלום עלינו ◊

ושוחה לפניו ואומר ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

בערב שבת אין אומרים 'עלינו' בין תפלת מנחה וקבלת שבת אלא ממשיכים מיד ב'לכו נרננה' (עמ' 100)

Until the time of the ראשונים, גאונים was recited only in שחרית and ערבית, since it contains עול מלכות שמים and שחרית (i.e. קריאת שמע) but *not* after מנחה. Eventually it became customary to recite עלינו as the last תפילה before leaving synagogue. When two תפילות follow consecutively (even if there is a שיעור in between), for which people stay from the beginning of one until after the other, then עלינו is said *only* at the end (מנחה - ערבית) (שחרית - מוסף). If each תפילה is said separately (when people generally leave the בית הכנסת) עלינו is said after *each* תפילה. The מגן אברהם comments (quoted by the משנה ברורה and the מקור חיים) in the name of the של"ה that "In ארץ אשכנז where they are accustomed to to push ערבית forward (i.e. oren back-to-back), an individual dwelling in a town or a traveler (i.e. no מנין being available in either case) needs to wait for צאת הכוכבים (to oren ערבית)," Thus, מנחה and ערבית would each conclude with עלינו since there would be time in between them.

When participating in a מנין which concludes מנחה with עלינו and then immediately continues with ערבית, one must choose between the following two opinions: a) according to the ערוך השלחן actually reciting עלינו together with the צבור is unnecessary. By bowing along with the צבור, one acknowledges as הקב"ה (מלך מלכי המלכים) b) other פוסקים require that at least the first paragraph of עלינו always be said together with the מנין reciting it.

כך הוא מסורת הקדמונים, חדא, משום שתיקנו 'עלינו' רק לתפילות שיש בהן קבלת עול מלכות שמים של קריאת שמע, ועוד, שנהגו מקדמת דנא להתפלל מנחה וערבית יחד בלא הפסק, ואמירת 'עלינו' נתקנה לאומרה לפני עזיבת בית הכנסת, להודיע שכל תפילתינו עד כה הן בלתי לד' לבדו. והנה, בכניסת השבת, תפילת מנחה נסמכת לקבלת שבת ומעריב (אף כשדורשים בין קבלת שבת לערבית), ואז 'עלינו לשבח' שלאחר מעריב הוא המסיים את שתי התפילות. ובאפיקי מגינים על שר"ע אור"ח סי' קל"ב ביאורים ס"ק א' ביאר שזה כמו אמירת 'עלינו' ביום שמתפללים בו מוסף שלא אומרים 'עלינו' אחרי תפילת שחרית, אלא אחר מוסף בלבד, וכן ביום כפור, שנמצאים כל היום ברצף בבית הכנסת, אין אומרים 'עלינו' בסיום כל תפילה בפני עצמה, אלא בסיום מעריב של מוצאי יום כפור בלבד. וכן במשנה ברורה סי' קל"ב ס"ק ז' הביא ממגן גיבורים בשם סדר היום, דבמקומו של המשנ"ב כך הוא המנהג בבתי כנסיות גדולות, שאין אומרים 'עלינו' בסיום תפילת מנחה, אלא אחר תפילת ערבית בלבד: "דעלינו שיאמרו אחר תפילת מעריב קאי גם אמנחה".

עֲלֵינוּ לְשַׁבַּח לְאֲדוֹן הַכֹּל ◊ לְתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית ◊ שְׁלֹא עֲשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת ◊ וְלֹא שָׁמְנוּ כְּמִשְׁפָּחוֹת הָאֲדָמָה: שְׁלֹא שָׁם חָלַקְנוּ כָּהֵם ◊ וְגָרְלָנוּ כְּכָל־הַמוֹנֵם: שָׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וְרִיק ◊ יִשְׁעִיכ מִכ: וּמִתְפַּלְלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ: וְאֲנַחְנוּ כּוֹרַע פּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים זֹקֵף לְפָנֵי מַלְאָךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: שְׁהוּא נֹאִיג נּוֹמָה שְׁמַיִם וְיִסֵּד אֶרֶץ ◊ וּמוֹשֵׁב יְקָרוֹ בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל ◊ וְשָׁכֵנִת עִזּוֹ בְּגִבְהֵי מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ ◊ אֵין עוֹד ◊ אִמֵּת מִלְּפָנֵינוּ ◊ אָפֶס זִוְלָתוֹ ◊ כְּפָתוּב בְּתוֹרָתוֹ: ד3 כים ד:לט וְיִדְעַת הַיּוֹם וְהַשַּׁבָּת אֶל־לִבְכֶךָ כִּי יי הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאֶרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד:

עַל־כֵּן נִקְנָה לָךְ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ לְרֵאוֹת מְהֵרָה בְּתַפְאֵרַת עֲנֶךָ ◊ לְהַעֲבִיר גְּלוּלִים מִן־הָאֶרֶץ ◊ וְהַאֲלִילִים כְּרוֹת יִכְרַתוּן ◊ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׁדֵי: וְכַל־כֵּן בְּשָׁר יִקְרָאוּ בְּשִׁמְךָ ◊ לְהַפְנוֹת אֱלֹהֶיךָ כַּל־רְשָׁעֵי אֶרֶץ: יִכִּירוּ וְיִדְעוּ כַּל־יּוֹשְׁבֵי תֵבֶל ◊ כִּי לָךְ יִשְׁעִיכ מִכ:2 תִּכְרַע כַּל־כָּרֶךְ תִּשְׁבַּע כַּל־לְשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפְלוּ ◊ וְלִכְבוֹד שְׁמֶךָ יִקָּר יִתְנוּ: וְיִקְבְּלוּ בְלֵם אֶת־עַל מַלְכוּתֶךָ ◊ וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שְׁלֶךָ הִיא ◊ וְלְעוֹלָמֵי עַד וְתִמְלֹךְ בְּכְבוֹד:

לפי המנהג הקודם באשכנז לא אמרו כלל פסוקים אחר עלינו:

(^{3 4} כְּפָתוּב בְּתוֹרָתֶךָ: שְׁמוֹת טוֹיִח יי | יִמְלֹךְ לְעֵלָם וָעֶד:

וְנֹאמַר: זכריה יד:ט וְהָיָה יי לְמַלְאָךְ עַל־כָּל־הָאֶרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה יי אֶחָד וְשְׁמוֹ אֶחָד:)

2. (הולך) אינו יוצא משם (הרחם) עד שמשביעין אותו, שנאמר: 'כִּרְלִי תִכְרַע כַּל־כָּרֶךְ' זה יום המיתה, שנאמר: 'יִכְרְעוּ כַּל־יּוֹרְדֵי עֶפְרָ' (תהלים כב:ל), 'תִּשְׁבַּע כַּל־לְשׁוֹן: זה יום הלידה, שנאמר: 'נִקֵּן כַּפַּיִם וְכַרְלִיב אֶשֶׁר | לֹא־נִשְׂא לְשׁוֹא נִפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָה: (תהלים כד:ד). ומה היא השבועה שמשביעין אותה? תהי צדיק ואל תהי רשע, והוי יודע שהקדוש ברוך הוא טהור, ומשרתיו טהורים, ונשמה שנתן בך טהורה היא, אם אתה משמרה בטהרה מוטב, ואם לאו הריני נוטלה ממך. (גמ' נד"ל ז:)

3. (עין במחזור ויטרי סי' צט, ספר הרוקה סו"ס שכד, החות יאיר בספר 'מקור חיים' סי' נה, סעי' ב) א"א קדיש כלל אחר 'עלינו' וכ"ה במחזור ויטרי, רוקח וטור (סימן קל"ג וע"ש בד"מ) - אין לומר קדיש (שאמר ככתוב בתורתך ונאמר אף על פי כן, הוא אמר ש) גם לדעת האר"ל אחר 'עלינו' (כך כתב הבן איש חי שו"ת רב פעלים ח"ד, אור"ח, סי' ז).

4. According to מנהג אשכנז, the פסוקים 'וְנֹאמַר' and 'כְּכָתוּב בְּתוֹרָתֶךָ', פסוקים אשכנז, and need not be said, even in a non-אשכנז synagogue. The פסוקים should be said however, if one wishes to recite קדיש after עלינו. (Notwithstanding the fact that reciting קדיש after עלינו is quite problematic according to מנהג אשכנז).

תפלת ערבית.

אם יש אבל שהוא בעל תפלה, מתפלל לפני העמוד אבל לא עובר בכל התפילות בימים שאין נפילת אפים, שבהם אינו משמש הבעל תפלה אפילו בתפילות מנחה וערבית (בעשרת ימי תשובה [לפי שהדין מתוח נגדו], בחול המועד, בראש חודש, בימי חנוכה, בחמשה עשר בשבת, בימי פורים, כל חודש ניסן, בל"ג בעומר, בחמשה עשר באב).

¹ המתפללים ערבית אחר צאת הכוכבים,

מקדימים לומר 'שיר המעלות הנה' והפסוקים שעמו, ולאחריהם חצי קדיש (אבל לא בבית אבל).

קלד: 6-ג שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה | בָּרְכוּ אֶת־יְיָ כָּל־עַבְדֵי יְיָ הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְיָ בַּלַּיְלוֹת:

שְׂאוּ־יְדַכֵּם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְיָ: יְבָרְכֶךָ יְיָ מִצִּיּוֹן עֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

מו:ח יְיָ צַבָּאוֹת עֲמְנוּ מִשָּׁנֹב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֵלָה: ג' פעמים

פד:יג יְיָ צַבָּאוֹת אֲשֶׁר־יְאָדָם בְּיַמֵּי בְּךָ: ג' פעמים

כו: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַפְּלֵךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קְרִיאָנוּ: ג' פעמים

יתום (קטן) כורע. יתְגַדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ זִקְוֹ שְׁמִיהַ רַבָּא (קהל אֱמִן) ◊ בְּעֶלְמָא דְבָרָא כְרַעוּתָה ◊
וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָה ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֶנְיָא וּבְזִמְן קָרִיב:
וְאָמְרוּ יתום (קטן) כורע אֱמִן: (קהל אֱמִן)

יְהֵא שְׁמִיהַ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא וְלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא וּבְנִשְׁמִיָּה אַחֲרַת מוּסִיפִים 'יתברך'

יתום (קטן) כורע. יתְבַרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְנַשֵּׂא ◊

וְיִתְתַּדֵּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלֵּל שְׁמִיהַ דְקַדְשָׁא יתום (קטן) כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו).

לְעֵלָא מְכַל־בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תִּשְׁבַּחְתָּא וְנַחְמָתָא

דְאָמְרוּן בְּעֶלְמָא: יתום (קטן) כורע וְאָמְרוּ אֱמִן: (קהל אֱמִן)

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמַיָּא ◊ וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אֱמִן: (קהל אֱמִן)

יתום (קטן) פוסע לאחריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ ◊

ושוחה לפניו ואומר וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אֱמִן: (קהל אֱמִן)

1. When Erevit is recited after nightfall, it is preceded by the following פסוקים, which speak of orenen at night. They were added to מנהג אשכנז by the אריז"ל, who in fact was only reviving a practice from the Geonic era to recite a מזמור leading into ערבית. After this מזמור, the congregation says קדיש before ברכו. If, however, ערבית follows מנחה without a break, there is no need to recite קדיש in addition to the following קדיש. At one time, these פסוקים, and this קדיש, were recited only by small groups called בזמנו מעריב. If one either attends a שיעור which concludes with the recital of a קדיש דרבנן or one orens without a מנין, then these פסוקים may be omitted.

קריאת שמע וברכותיה לחול

עמ:לח הבעל תפלה אומר ¹ וְהוּא רַחוּם | יִכַּפֵּר עֲוֹן וְלֹא-יִשְׁחִית וְהִרְפָּה לְהַשִּׁיב אָפוּ וְלֹא יֵעִיר כָּל-חַמָּתוֹ: כִּי הִקְהַל עֹנִין וְהִבִּית אַחֲרֵיהֶם יי הוֹשִׁיעָה הַמַּלְאָךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם-קְרִיאָנוּ:

הבעל תפלה מאריך באמירת 'ברכו' ובימים מיוחדים (שאין תחנון) מאריך עוד יותר: **בְּרַכּוּ**

בעוד הבעל תפלה אומר 'ברכו' אומר הקהל בלחש: יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מַלְאָךְ מַלְכֵי הַמַּלְאָכִים ◊ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: שְׁהוּא רֵאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן ◊ וּמַמְלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים: תכלים סח: כִּלּוֹ לְרַכֵּב בְּעַרְבוֹת בְּיָה שְׁמוֹ וְעֲלוֹ לְפָנָיו: וְשְׁמוֹ מְרוֹמָם עַל-כָּל-בְּרָכָה וְתַהֲלָה:

אֶת-יי
הַמְבָרָךְ:

כשמנגן בעל תפלה השם יאמר הקהל: בְּרוּךְ ◊ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◊ לְעוֹלָם וָעֵד:
כשמנגן בעל תפלה 'המברך' יאמר הקהל: קִיַּג: יְהִי שֵׁם יי מְבָרָךְ מְעַתָּה וְעַד-עוֹלָם:
קהל ובעל תפלה יחדיו: בְּרוּךְ יי הַמְבָרָךְ ◊ לְעוֹלָם וָעֵד:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מַלְאָךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר בְּדַבְרוֹ מְעַרֵּב עַרְבִים
בְּחֻכְמָה פּוֹתַח שְׁעָרִים ◊ וּבְתַבּוּנָה מְשַׁנֶּה עֵתִים ◊ וּמַחְלִיף אֶת-הַזְּמַנִּים
וּמְסַדֵּר אֶת-הַכּוֹכָבִים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בְּרַקִּיעַ פְּרָצוֹנוֹ: בּוֹרֵא יוֹם וְלַיְלָה
גּוֹלֵל אוֹר מְפַנֵּי-חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מְפַנֵּי-אוֹר: « וּמַעֲבִיר יוֹם וּמַבְיֵא לַיְלָה
וּמַבְדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה ◊ יי צְבָאוֹת שְׁמוֹ: ² אֵל חַי וְקַיִם ◊ תָּמִיד
יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֵד: בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמְעַרֵּב עַרְבִים:

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ אֶהְבֶּת: תּוֹרָה וּמִצְוֹת ◊ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים
אוֹתָנוּ לְמִדָּת: עַל-כֵּן ◊ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ בְּשִׂבְבָנוּ וּבְקוֹמָנוּ נִשְׁיַח בְּחֻקֶיךָ
« וְנִשְׁמַח בְּדַבְרֵי תוֹרָתְךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֵד: כִּי הֵם חַיֵּינוּ ◊ וְאָרְךָ יָמֵינוּ
וּבְהֵם נִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה: וְאַהֲבָתְךָ ◊ אֶל-תָּסִיר מִפָּנָנוּ לְעוֹלָמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי
³ אוֹהֵב, עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

עונים 'אמן' על ברכת אהבה של הבעל תפלה.

1. The ascends to the evening, when there are no sin offerings, God provides atonement. (רוקח) והוא רחום. והוא רחום עמוד for
2. One could read the phrase either before and after the word 'תמיד'. (מנהג פפד"מ). א-ל חי וקיים תמיד. ימלוך עלינו לעולם ועד, therefore, one pauses both before and after the word 'תמיד' (מ). א-ל חי וקיים תמיד. ימלוך עלינו לעולם ועד, therefore, one pauses both before and after the word 'תמיד' (מ). דעת הפרישה, שמלת 'תמיד' נמשך אדלעיל, וכן דעת ה'מחצית השקל', לפי מה שהביא בס' רל"ו, ומג"א הביא בס' הנ"ל בשם בע"ה הגיר' 'תמיד ימלוך וכו':
3. יבטא היטב, שלא ישמע 'אויב עמו ישראל':

להשלמת רמ"ח תיבות בק"ש מקדימים אמירת 'אל מלך נאמן' ביחיד או בציבור. ויש משלימים את חשבון רמ"ח בעניינת 'אמן' על ברכת אהבת עולם של הבעל תפלה, ש'אמן' הוא נוטריקון 'אל מלך נאמן'.

אל מלך נאמן

37 כרים 7:

שמע ישראל יי אלהינו יי | אחד:

בלחש ברוך ◊ שם כבוד מלכותו ◊ לעולם ועד:

37 כרים ו:כ-ט ⁴ וְאַהֲבַתְּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-לִבְּךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ וּבְכָל-מְאֹדְךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל-לִבְּךָ: וְשָׁנַנְתָּם לְבִלְיָדָה וּדְבַרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ וּבְשֹׂכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל-יָדְךָ וְהָיוּ לְטֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזוּזֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ:

37 כרים יא:יג-כא וְהָיָה אִם-שָׁמַעַתְּ תִשְׁמָעוּ אֶל-מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת-יי אֱלֹהֵיכֶם וּלְעֲבֹדוֹ בְּכָל-לִבְבְּכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם: וּנְתַתִּי מִטַּר-אֲרָצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמִלְקוֹשׁ וְאִסְפַּת הַגֶּזֶז וְתִירֹשֶׁךָ וַיִּצְהַרְךָ: וּנְתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדֶךָ לְבַהֲמֹתֶךָ וְאִכְלֹת וּשְׂבַעְתָּ: הַשְּׁמֵרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וּסְרַתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַפִּי-יי בְּכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם וְלֹא-יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת-יְבוּלָהּ וְאֲבַדְתֶּם מִהָרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יי נָתַן לָכֶם: וּשְׁמַתֶּם אֶת-דְּבָרֵי אֱלֹהַ עַל-לִבְבְּכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל-יָדְכֶם וְהָיוּ לְטֹטְפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמְדַתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ וּבְשֹׂכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזוּזֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ: הרב הקורא שמע בטעמים מרים קולו מ'למען ירבו' עד 'אמת' ל'מען ירבו ימיכם וימי ב'ניכם על האדמה אשר נשבע יי לאבותיכם לתת להם פימי השמים על-הארץ:

37 כרים טו:לז-מא וַיֹּאמֶר יי אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל-פְּנֵי בְּגָדֵיהֶם לְדַרְתָּם וּנְתַנּוּ עַל-צִיצִית הַכֹּנֶף פֶּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת-כָּל-מִצְוֹת יי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא-תִתּוּרוּ אַחֲרַי לְבַבְכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר-אֹתָם זְנוּיִם אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת-כָּל-מִצְוֹתַי וְהִייתֶם קְדוֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם:

אומר הקהל עם הרב הפסוק האחרון וכן הבעל תפלה.

אני יי אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יי אלהיכם:

4. asks “How can the demand for us to love Him? Can He recite 'אלוהיך' 'אני יי אלהיך'?” רבי עקיבה איגר answers, before we recite שמע קריאת, we recite either 'אהבה רבה' or 'אהבת עולם' in which we state how much the 'הקב"ה loves us. If we truly feel that the 'הקב"ה loves us, we can be commanded to love Him in return.

יש לצרף 'אלהיכם' ל'אמת', אכן יתן ריוח מעט שלא יבולע האל"ף. הבעל תפלה מרים קולו במילה 'אמת' ואינו כופל 'ד' אלדיכם אמת'. לפיכך הבעל תפלה אומר פרשת ציצית עם הרב כדי שיסמוך 'אמת' ל'ד' אלדיכם, ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו.

אֱמֶת וְאֱמוּנָה כָּל־זֹאת ◊ וְקִיָּם עֲלֵינוּ ◊ כִּי הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאִין זִוְלָתוֹ ◊
 וְאִנְחֵנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד־מְלָכִים ◊ מִלְּכֵנוּ הַגּוֹאֲלֵנוּ מִכַּף
 כָּל־הַעֲרִיצִים: הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ ◊ וְהַמְּשַׁלֵּם גְּמוּלָ לְכָל־אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ:
 אִיּוֹב ט:י העֲשֵׂה גְדֻלּוֹת עַד־אִין חֶקֶד וְנִפְלְאוֹת עַד־אִין מְסַפֵּר: תהלים סו:ט הַשֵּׁם נִפְשֵׁנוּ
 בְּחַיִּים וְלֹא־נָתַן לְמוֹט רַגְלֵנוּ: הַמְּדַרְכֵּנוּ עַל בָּמוֹת אוֹיְבֵינוּ ◊ וַיָּרֶם קַרְנֵנוּ עַל
 כָּל־שֹׁנְאֵינוּ: הַעֲשֵׂה לָנוּ נִסִּים וּנְקָמָה בַּפְּרָעָה ◊ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאֲדַמַּת בְּנֵי־חַם:
 הַמַּכָּה בְּעֶבְרָתוֹ כָּל בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם ◊ וַיּוֹצֵא אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵרוֹת עוֹלָם:
 « הַמַּעֲבִיר בְּנֵיו בֵּין גְּזָרֵי יַם־סוּף ◊ אֶת־רוּדְפֵיהֶם וְאֶת־שׁוֹנְאֵיהֶם בְּתַהוֹמוֹת מַיִם:
 וְרָאוּ בְּנֵיו גְּבוּרָתוֹ ◊ שִׁבְחוּ וְהוֹדוּ לְשִׁמּוֹ: וּמִלְּכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם:
 מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָהּ עָנוּ שִׁירָה ◊ בְּשִׂמְחָה רַבָּה ◊ וְאָמְרוּ כָּלָם -

בעל תפלה וקהל

שמות טו:יא מִי־כַמֹּכָה בָּאֱלֹם יְיָ מִי כַמֹּכָה נֶאֱדָר בְּקֹדֶשׁ נִוְרָא תַּהֲלֵת עֲשֵׂה פְּלֹא:
 בעל תפלה מְלַכּוֹתֶיךָ רָאוּ בְּנֵיךָ בּוֹקֵעֵ יָם לְפָנַי מֹשֶׁה ◊ טו:יז זֶה אֱלֹהֵי עָנִי ◊ וְאָמְרוּ -

בעל תפלה וקהל טו:יח יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעַד:

בעל תפלה וְנֶאֱמַר: ירמיה לא:י כִּי־פָדָה יְיָ אֶת־יַעֲקֹב וַיִּגְאֹלוּ מִיַּד חֹזֶק מַמְנוּ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ גֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

הַשְּׂבִיבֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם ◊ וְהַעֲמִידֵנוּ מִלְּכֵנוּ לְחַיִּים ◊ וּפְרוּם עֲלֵינוּ
 סֶבֶת שְׁלוֹמֶךָ ◊ וְתַקְּנֵנוּ בְּעֲצָה מוֹכָה מִלְּפָנֶיךָ ◊ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: וְהִגֵּן בְּעַדֵּנוּ
 וְהִסֵּר מֵעֲלֵינוּ אוֹיֵב דָּבָר וְחָרָב וְרָעַב וְיָגוֹן ◊ וְהִסֵּר שָׁטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵנוּ ◊
 « וּבִצֵּל כַּנְּפִיךָ תִּסְתַּיְרֵנוּ ◊ כִּי אֵל שׁוֹמְרָנוּ וּמַצִּילֵנוּ אַתָּה ◊ כִּי אֵל מְלֹךְ
 חַנוּן וְרַחוּם אַתָּה: וְשָׁמֹר צִאֲתָנוּ וּבּוֹאֵנוּ ◊ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◊ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְעַד:

⁵ אמירת פסוקי 'ברוך ד' לעולם' עם ברכת 'יראו עינינו' נתקנה על ידי חכמים הן לבני בבל והן לבני ארץ ישראל, והובאו בסידורי ארץ ישראל מקדמת דנא, ומקובל היה לאמרם אצל כל אשכנזים אף אלה שעלו לארץ ישראל, ולכן נמצאת בכל סידוריהם הנדפסים כולל סידור 'שער שמים' שערך השל"ה, אב"ד פפד"מ ומרא דארעא דישראל, על פי המנהגים שנהג בארץ ישראל (בצינונו כי "רבנן בתראי תקינו למימר ברוך ד' לעולם אמן ואמן", ולכן כתב לו ביאור על פי נגלה ונסתר). תלמידי הגר"א שאינם אומרים 'ושמרו' בערבית ליל שבת משמיטים גם 'ברוך ד' לעולם', הן בארץ ישראל והן בחוץ לארץ, על פי מנהגו האישי בוולנא :
 מותר לדלג ברכה זו כדי להספיק תפילה בציבור.

תהלים פט:נג ⁶ בְּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן | וְאָמֵן: קלכ:כא בְּרוּךְ יְיָ | מְצִיּוֹן שָׁכַן יְרוּשָׁלַם
 הַלְלוּ-יָהּ: טז:יט בְּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲשֵׂה נִפְלְאוֹת לְבָדָו: וּבְרוּךְ יְיָ
 שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וַיִּמְלֵא כְבוֹדוֹ אֶת-כָּל הָאָרֶץ אָמֵן | וְאָמֵן: קד:לא יְהִי כְבוֹד יְיָ
 לְעוֹלָם יִשְׁמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: קיג:ג יְהִי שֵׁם יְיָ מְבָרָךְ מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם:
 שמואל א' יב:כז כִּי לֹא-יִפָּזַשׁ יְיָ אֶת-עַמּוֹ בְּעֵבֹר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל בִּי הוֹאִיל יְיָ לַעֲשׂוֹת
 אֲתֶכֶם לוֹ לְעַם: מלכים א' יח:לט וַיִּרְא כָּל-הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל-פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ
 יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים: זכריה יד:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל-כָּל-הָאָרֶץ
 בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: תהלים לג:כז יְהִי-חֶסֶדְךָ יְיָ עָלֵינוּ
 כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: דברי הימים א' טז:לב ⁷ וַאֲמָרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
 וּקְבַצְנוּ וְחַצִּילְנוּ מִן-הַגּוֹיִם לְהַדוֹת לְשֵׁם קְדוֹשְׁךָ לְהַשְׁתַּבַּח בְּתִהְלֹתְךָ:
 תהלים פו:ט-י כָּל-גּוֹיִם | אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יְבוֹאוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְפָנֶיךָ אֲדָנִי וַיִּכְבְּדוּ לְשִׁמְךָ:
 כִּי-גָדוֹל אַתָּה וְעֲשֵׂה נִפְלְאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבָדָדְךָ: טט:יג וַאֲנַחְנוּ עִמָּךְ | וְצִאֵן מִרְעִיתְךָ
 גֹּדְדָה לָךְ לְעוֹלָם לְדוֹר וָדוֹר גִּסְפָר תִּהְלֹתְךָ:

5. These eighteen פסוקים (which contain the Divine name in each of them) were added by the Academy of Persia (מחזור ויטרי). According to תוספות ד: (גמ' ברכות ד:) these were added to enable late comers to finish the service together, so that they should not be left alone praying at night. According to the רשב"א, these were instituted at the time of religious persecution, to replace שמונה עשרה. It is therefore omitted on Friday night, as its עמידה contains only seven ברכות.

6. יוצא שמונה עשרה is to sit for ברוך ד' לעולם, so people don't think they are עשרה.

7. כתב מ"א צסס רש"ל שיש לומר הושיענו אלדי ישענו והוא פסוק דברי הימים ולא יאמר הושיענו ד' אלדי ישענו דא"כ הוא מוסיף על י"ח אזכרות: (משנה ברורה סימן רל"ו ס"ק ו')

פְּרוּדָּהּ יְיָ פִּיּוּם: פְּרוּדָּהּ יְיָ בְּלִילָהּ: פְּרוּדָּהּ יְיָ בְּשִׁבְעֵנֵינוּ: פְּרוּדָּהּ יְיָ בְּקוֹמֵנוּ: כִּי בְּיָדָהּ
נִפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמֵּתִים: חַיּוּב יִצְחָק אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נִפְשׁ כָּל-חַי וְרוּחַ כָּל-בֶּשֶׂר-אִישׁ:
תְּהִלָּה לַחַי: ⁸בְּיָדָהּ אֶפְקִיד רֵיחִי פְּדִית אוֹתִי יְיָ אֵל אֱמֶת: אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים
יַחַד שְׂמֵךְ ◊ וְקִים מְלֻכוֹתֶךָ תָּמִיד ◊ וּמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:

« יִרְאוּ עֵינֵינוּ וְיִשְׂמַח לִפְנֵינוּ וְתִגַּל נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ פְּאֵמֶת ◊ פֹּאמֵר לְצִיּוֹן מְלֹךְ
אֱלֹהֶיךָ: יִטַּח יְיָ מְלֹךְ נֶגַח: יְיָ מְלֹךְ שְׁמוֹת טוֹבִים יְיָ | יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמְּלָכוֹת שְׁלֹךְ הוּא ◊
וּלְעוֹלָמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד ◊ כִּי אֵין לָנוּ מְלֹךְ אֱלֹה אֶתָּה: פְּרוּדָּהּ אֶתָּה יְיָ הַמְּלֹךְ
בְּכָבוֹדוֹ ◊ תָּמִיד יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד ◊ וְעַל כָּל-מַעֲשָׂיו:

בעל תפלה כורע יתְגַדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ זִקְוֵי שְׁמִיהָ רַבָּא (קהל אֲמֵן) ◊ בְּעֶלְמָא דְבֵרָא כְּרַעוּתָהּ ◊
וְיִמְלִיךְ מְלָכוּתָהּ ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל-בֵּית-יִשְׂרָאֵל בְּעֵגְלָא וּבְזֵמַן קָרִיב:
וְאָמְרוּ בעל תפלה כורע אֲמֵן: (קהל אֲמֵן)

יְהֵא שְׁמִיהָ רַבָּא מְבָרַךְ לְעוֹלָם וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמֵיָא וּבְנִשְׁמִיהָ אַחֲרֵת מוֹסִיפִים 'יתברך'
בעל תפלה כורע יתְבַרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְנַשֵּׂא ◊ וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמִיהָ
דְּקַדְשָׁא בעל תפלה כורע פְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אוֹמֵר עִמוֹ (ולא לאחריו).

לְעֵלָא מְכַל-בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תִּשְׁבַּחְתָּא וְנַחְמָתָא

דְּאֲמִירָן בְּעֶלְמָא: בעל תפלה כורע וְאָמְרוּ אֲמֵן: (קהל אֲמֵן)

ותן טל ומטר
בערבית לפני שמונה עשרה, מכריזים בקול רם:
¹⁰ 'שְׂאֵלָה' כדי להזכיר לקהל לומר: 'ותן טל ומטר'.

⁹ בליל א' דראש חודש מכריזים 'יעלה ויבא':
בליל ב' דראש חודש, וכן אם יש רק יום אחד של ראש
חודש, מכריזים 'ראש חדש'.

8. אָמֵר אַבְיֵי, אַף תִּלְמִיד חָכָם [שְׂרָגִיל הַמְּשַׁנֵּתוֹ לַחֲזוֹר עַל גְּרַסְתּוֹ תָּמִיד דְּיוֹ צַכְךָ:] (רש"י ס"ט) מִיִּבְעֵי לִיהָ לְמִימַר
חַד פְּסוּקָא דְרַחֲמֵי, כְּגוֹן, 'בְּיָדָהּ אֶפְקִיד רֵיחִי פְּדִית אוֹתִי ד' א-ל אֱמֶת:'. (גמ' ברכות ה.)

9. The תשרי 9. The אָמֵר אַבְיֵי announces 'ראש חדש' before the עמידה, exactly one day per month (except in גבאי).
On the first day of a two day ראש חודש, only 'יעלה ויבא' is announced, since it is really only
ערב ראש חודש.

10. [הכרזת מילה זו נעשתה באשכנז בהיגוי המקובל בשפת הדיבור בתנועת אל"ף ארוכה הדומה לבני פולין
שְׂאֵלָה (Schaale), ויש מקומות באשכנז בהם הגו מילה זו בחריק יו"ד בדומה לבני ליטא :
שְׂיֵלַע (Schaile, Scheile)] (שרשי מנהג אשכנז)

ערבית עמידה לחול

תכלים נא:טז אֲדָנִי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

כורע ¹ בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◊
 אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊
 גּוֹמֵל חַסְדִּים טוֹבִים וְקִנְיָה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל
 לְבָנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעשרת ימי תשובה וְכָרְנוּ לְחַיִּים ◊ מְלַךְ חַפְזֵי בְחַיִּים ◊ וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים ◊ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:

מְלַךְ עֲזוֹר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן: כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ מַגֵּן אַבְרָהָם:

² אֶתְּךָ גִבּוֹר לְעוֹלָם ◊ אֲדָנִי ◊ מְחַיֶה מֵתִים אֶתְּךָ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון של פסח מוסיפים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמְזַרֵד הַגִּשְׁמִים:

מְכַלְכֵל חַיִּים בְּחַסֵּד ◊ מְחַיֶה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊
 וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵם אַמּוֹנָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל עַד: מִי כְמוֹךָ
 בְּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי דוֹמֵה לְךָ ◊ מְלַךְ יַמִּית וּמְחַיֶה וּמְצַמִּיחַ יְשׁוּעָה:

בעשרת ימי תשובה מִי כְמוֹךָ אֵב תְּרַחֲמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרֵי לְחַיִּים ◊ בְּרַחֲמִים:

וּנְאֻמָּן אֶתְּךָ לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ מְחַיֶה הַמֵּתִים:

³ אֶתְּךָ קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ ◊ וּקְדוּשֵׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סְלָה: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ
 הָאֵל (בעשרת ימי תשובה: הַמְּלַךְ) הַקְּדוֹשׁ:

⁴ אֶתְּךָ חוֹנֵן לְאָדָם הַעֵת וּמְלַמֵּד לְאִנוּשׁ בִּינָה: וְחַנּוּן מֵאֶתְּךָ בִּינָה הַעֵת
 וְהַשִּׁבְלִ: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ חוֹנֵן הַהַעֵת:

⁵ הַשִּׁיבֵנוּ אֲבֵינוּ לְתוֹרָתְךָ ◊ וְקַרְבָּנוּ מִלִּפְנֵינוּ לְעִבּוּדְךָ ◊ וְהַחְזִירֵנוּ בְּתִשׁוּבָה
 שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ הַרוֹצֵה בְּתִשׁוּבָה:

1. תנו רבנן, מנין שאומרים אבות? שנאמר: 'הבו לך' בני אלים'

2. ומנין שאומרים גבורות? שנאמר: 'הבו לך' כבוד ועוז:

3. ומנין שאומרים קדושות? שנאמר: 'הבו לך' כבוד שמו השתחוו לך' בחדרת-קדש:

4. ומה ראו לומר בינה אחר קדושה? 'הקדישו את-קדוש יעקב ואת-אלהי ישראל יעריצו:'
 וסמיק ליה 'ידעו תעריצו בינה'

5. ומה ראו לומר תשובה אחר בינה? דכתיב: 'ולבבו יבין ושב ורפא לו:'

⁶ סְלַח-לָנוּ אֲבִינוּ כִּי מַכַּה עַל הַלֵּב חָטֵאנוּ ◊ מְחַל-לָנוּ מִלִּפְנֵי כִּי מַכַּה עַל הַלֵּב פָּשַׁעְנוּ ◊
כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אֶתְּךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ חַנוּן, הַמְרַבֵּה לְסִלּוּחַ:

⁷ רְאֵה בְּעֵינֵינוּ ◊ וְרִיבָה רִיבָנוּ ◊ וּגְאֹלָנוּ מִחַרָה לְמַעַן שְׂמֵךְ ◊ כִּי גּוֹאֵל
חֹזֵק אֶתְּךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

⁸ רְפֵאנוּ יְיָ וְנִרְפָּא ◊ הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִשְׁעָה ◊
כִּי תִהְיֶה לָנוּ אֶתְּךָ ◊ וְהִעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה ◊
לְכָל-מַבּוֹתֵינוּ ◊ * כִּי אֵל מֶלֶךְ רּוֹפֵא נֶאֱמָן
וְנִרְחַמֵּן אֶתְּךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ רּוֹפֵא, חוֹלֵי עַמּוֹ
יִשְׂרָאֵל:

בתפלת ערבית של יום נ"ט אחר תקופת תשרי (ה' או ו' דעצעמבר)
ובארץ ישראל בליל ז' מרחשון מתחילין לומר 'ותן מל ומטר לברכה' עד פסח.

⁹ בְּרַךְ עֲלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת-הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת-כָּל-מִינֵי תְבוּאוֹתֶיהָ לְמוֹבָה ◊
וְתֵן (בחורף: מל ומטר ל) בְּרַכָּה עַל-פְּנֵי הָאָדָמָה ◊ וּשְׂבַעְנוּ מִמּוֹבָבָה ◊ וּבְרַךְ שְׁנוֹתֵינוּ
בְּשָׁנִים הַטּוֹבוֹת: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְבַרֵךְ הַשָּׁנִים:

¹⁰ תִּקַּע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחַרוֹתֵינוּ ◊ וְשֵׂא נִם לְקַבֵּץ גְּלוֹתֵינוּ ◊ וְקַבְּצֵנוּ יַחַד
מֵאַרְבַּע פְּנֵפוֹת הָאָרֶץ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַבֵּץ, גְּדַחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

¹¹ הַשִּׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ בְּבְרָאשׁוֹנָה ◊ וְיוֹעֲצֵינוּ בְּבִתְחִלָּה ◊ וְהַסֵּר מִפָּנֵינוּ יְגוֹן
וְאַנְחָה ◊ וּמְלוֹךְ עֲלֵינוּ אֶתְּךָ יְיָ לְבִדְךָ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים ◊ וְצַדִּיקֵנוּ בְּמִשְׁפָּט:
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ, אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:

(בעשרת ימי תשובה מסיימים הברכה: הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט ואם לא אמרו, דעת רוב הפוסקים שאין צריך לחזור.)

¹² לְמִשְׁפָּדִים אֲלֹתֶיהֶ תִּקְנֶה ◊ וְכָל-הַמִּינִים בְּרַגַּע יֵאבְדוּ ◊ וְכָל-אוֹיְבֵי עַמְּךָ
מִחַרָה יִפְרָתוּ ◊ וּמְלָכוֹת זָדוֹן מִחַרָה תַעֲקֹר וּתִשְׁפֹּר וּתִמְצַר וּתִתְנַיַּע בְּמַחַרָה
בְּיָמֵינוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמְבַרֵּךְ יוֹדִים:

6. 'הסלח לכל עונבי הרפא לכל תחלואי: הגואל משחת חייבי' למימרא דגאולה ורפואה בטר סליחה היא.
7. ומה ראו לומר גאולה בשביעית? אמר רבא, מתוך שעתידין ליגאל בשביעית.
8. ומה ראו לומר רפואה בשמינית? אמר רבי אחא מתוך שנתנה מילה שצריכה רפואה, לפיכך קבעה בשמינית.
9. ומה ראו לומר ברפת השנים בתשיעית? אמר רבי אלפס נדר, כנגד מפקיעי שְׁעָרִים דְּכַתִּיב: 'שֹׁבֵר יוֹדֵעַ רִשְׁעֵי
וְזָדוֹן כִּי אֲמַרָה בְּתִשְׁעֵית אֲמַרָה.
10. ומה ראו לומר קיבוץ גלויות לאחר ברפת השנים? דכתיב: 'וְאַתָּם חֲרֵי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ
לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לְבוֹא.'
11. וְכִינּוּן שְׁנוֹתֵינוּ בְּשָׁנִים נְעֻשָׁה דִּין בְּרִשְׁעִים, שְׁנֵאמַר: 'וְאִשִּׁיבָה שְׁפִיטָה בְּבְרָאשׁוֹנָה.'
12. וְכִינּוּן שְׁנֵעֻשָׁה דִּין מִן הַרְשָׁעִים, כְּלוּ הַפּוֹשְׁעִים, וְכוּלָּל זָדִים עִמָּהֶם שְׁנֵאמַר: 'וְשֹׁבֵר פְּשָׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדּוּ וְעוֹבֵי ד' וְכוּלָּו:'

¹³עַל־הַצְדִּיקִים וְעַל־הַחֲסִידִים ◊ וְעַל־זַקְנֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ וְעַל־פְּלִיטַת סוּפְרֵיהֶם ◊ וְעַל־גִּירֵי הַצָּדֵק וְעַל־יָנוּסֵי יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ וְיָחֲמוּ רַחֲמֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל־הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בְּאַמֶּת ◊ וְשִׁים חֲלָקְנוּ עִמָּהֶם ◊ וְלַעוֹלָם לֹא נִבּוֹשׁ כִּי־בָּךְ בְּמַחְנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִשְׁעַן וּמִבְטָח לַצְדִּיקִים:

¹⁴וְלִירוּשָׁלַם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב ◊ וְתִשְׁכַּחן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ ◊ וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקִרְוֹב בְּיָמֵינוּ בְּנֵין עוֹלָם ◊ וְכַפֵּא דוֹד מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תִּכְבִּין: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם:

¹⁵אֶת־צִמְח דָּוִד עֲבָדְךָ מְהֵרָה תִצְמִיחַ ◊ וְקִרְנוּ תְרוּם בִּישׁוּעָתְךָ ◊ כִּי לִישׁוּעָתְךָ קָנִינוּ כָּל־הַיּוֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִצְמִיחַ קֶרֶן יִשׁוּעָה:

¹⁶שְׁמַע קוֹלְנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חוּם וְרַחֵם עָלֵינוּ ◊ וּקְבַל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ ◊ כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּתֵנוּ וְתַחֲנוּנֵינוּ אַתָּה ◊ וּמְלַפְנֶיךָ מַלְבְּנוּ רִיקָם אֶל־תְּשִׁיבֵנוּ ◊ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

¹⁷רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתְפִלָּתָם ◊ וְהִשָּׁב הַעֲבוּדָה לְדָבִיר בֵּיתְךָ ◊ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וְתְפִלָּתָם ◊ מְהֵרָה ◊ בְּאַהֲבָה תִקְבַּל בְּרָצוֹן ◊ וְתִהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוּדַת יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ יַעֲלֶה וַיָּבֹא וַיִּגַּע וַיִּרְאֶה וַיִּרְצֵה וַיִּשְׁמַע וַיִּפְקֵד וַיִּזְכֵּר וַיִּזְכְּנוּ וַיִּפְקְדוּנוּ ◊ וַיִּזְכְּרוּ אֲבוֹתֵינוּ ◊ וַיִּזְכְּרוּ מִשִּׁית בְּרִדְדוֹד עֲבָדְךָ ◊ וַיִּזְכְּרוּ יְרוּשָׁלַם עִיר קִדְשֶׁךָ ◊ וַיִּזְכְּרוּ כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◊ לְפִלִּיטָה וְלַמּוֹכָה ◊ וְלַחַן וְלַחֲסָד וְלַרַחֲמִים ◊ וְלַחַיִּים וְלְשָׁלוֹם ◊ בְּיוֹם

לראש חודש : ראש החודש הזה | לפסח : חג המצות הזה | לסוכות : חג הסוכות הזה

זַכְּרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְמוֹכָה וּפְקֻדָנוּ בּוֹ לְכַרְכָּה ◊ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לַחַיִּים ◊ וּבְדַבְרֵי יִשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◊ חוּם וְחַנּוּן וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◊ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◊ כִּי אֵל מִלֶּךְ חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה:

13. וְכִינּוּן שְׁכָלוּ הַפּוֹשְׁעִים מִתְרוֹמְמַת קֶרֶן צְדִיקִים דְּכַתִּיב: 'וְכַל־קִרְנֵי רַשְׁעִים אֲנִי־עַ תְּרוֹמְמַנָּה קִרְנוֹת צְדִיקִים: וְכוּלָּל גִּירֵי הַצָּדֵק עִם הַצְדִּיקִים שְׁנֵאמַר: 'מִפְּנֵי שִׁיבָה תִּלְוִים וְהִדְרַת פָּנֵי זָקֵן וְסִמִּיךְ לִיה' וְכִי־יִגֹּד (אֲתָם) אֲתָךְ נָר'.

14. וְהִיכֵן מִתְרוֹמְמַת קֶרֶן? בִּירוּשָׁלַם שְׁנֵאמַר: 'שְׁאֵלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַם יִשְׁלִי אֲהַבְדָּךְ':

15. וְכִינּוּן שְׁנֵבְנֵי יְרוּשָׁלַם בָּא דוֹד שְׁנֵאמַר: 'אַחַר יִשְׁכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְקִשׁוֹ אֲתָד' אֲלֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מַלְכָם'.

16. וְכִינּוּן שְׁבָא דוֹד בְּאֵתָהּ תְּפִלָּה שְׁנֵאמַר: 'וְהִבְיֵאתִים אֶל־הַר קֹדֶשׁ וְשִׁמְחִתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי'.

17. וְכִינּוּן שְׁבָאֵת תְּפִלָּה בְּאֵת עֲבוּדָה שְׁנֵאמַר: 'עוֹלְתֵיהֶם וּזְבַחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מוֹכָתִי'.

וּתְחַזְּנָה עֵינֵינוּ בְּשׂוֹבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמַּחְזִיר שְׂכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

כורע ¹⁸ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ◊ שְׂאֵתָה הוּא זוקף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:
צוּר חַיֵּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנו אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר: נוֹדָה לָךְ וְנִסְפָּר תְּהַלְתֶּךָ עַל-חַיֵּינוּ
הַמְּסוּרִים בְּיָדְךָ ◊ וְעַל-נַשְׁמוֹתֵינוּ הַמְּקוּדוֹת לָךְ ◊ וְעַל-נַפְשֶׁךָ שֶׁבְּכָל-יוֹם עִמָּנוּ ◊
וְעַל-נַפְלְאוֹתֶיךָ וְמוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל-עֵת ◊ עָרַב וּבִקֶּר וְצַחְרִים: הַטּוֹב כִּי לֹא-כָלוּ
רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרַחֵם כִּי לֹא-תָמוּ חַסְדֶיךָ ◊ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

כל ימי חנוכה, גם בפורים בתפלת ערבית קודם קריאת המגילה, אומרים כאן 'על הנסים':

עַל הַנְּסִים ◊ וְעַל הַפְּרָקָן ◊ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◊ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◊ וְעַל הַמַּלְחָמוֹת ◊
שְׁעֵשִׂית לְאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזֶמֶן הַזֶּה:

<p>בפורים: בַּיָּמִי מְרַדְכִי וְאַסְתֵּר בְּשׂוֹשָׁן הַבִּירָה ◊ בְּשַׁעֲמֹד עֲלֵיהֶם הַמֶּן הַרְשָׁע ◊ בְּקִשׁ אֶסְתֵּר גִּיּוֹג לְהַשְׁמִיד לְהַרְגוֹ וּלְאַבֵּד אֶת-כָּל-הַיְּהוּדִים מִנְעַר וְעַד-זָקֵן מִן הַיָּמִים בְּיוֹם אֶחָד בְּשָׁלוֹשָׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ שְׁנַיִם-עָשָׂר הוּא-חֹדֶשׁ אֲדָר וְשִׁלְלָם לְבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים הַפְּרַת אֶת עֲצָתוֹ ◊ וְקַלְקַלְתָּ אֶת-מַחְשַׁבְתּוֹ ◊ וְהַשְׁכַּוְתָּ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ ◊ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֵת בְּנָיו עַל הָעֵץ:</p>	<p>בחנוכה: בַּיָּמִי מִתְתַּיְהוּ בְּדִיּוֹחֲנֵן בְּהֵן גְּדוֹל חַשְׁמַנִּי וּבְנָיו ◊ בְּשַׁעֲמֹדָה מַלְכוּת גֵּוֹן הַרְשָׁעָה עַל-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ לְהַשְׁבִּיחַם תוֹרְתֶךָ ◊ וּלְהַעֲבִירָם מִחֲפִי רְצוֹנְךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים ◊ עֲמַדַת לָהֶם בַּעַת צַרְתָּם ◊ רַבָּת אֶת- רִיבָם ◊ דָּגַת אֶת-דִּינָם ◊ נִקְמַת אֶת-נִקְמַתָם: מִסִּרְתָּ גְּבוּרִים בְּיַד חַלְשִׁים ◊ וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים ◊ וּמַמְאִים בְּיַד מְהוּרִים ◊ וְרַשְׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים ◊ וְזוּרִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרְתֶךָ: וְלָךְ עֲשִׂית שֵׁם גְּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמְךָ ◊ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עֲשִׂית תְּשׁוּעָה גְּדוֹלָה וּפְרָקָן בְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְאַחֲרַי כִּי בָאוּ בְּנֵיךָ לְדַבֵּר בִּיתְךָ ◊ וּפְנֵנו אֶת-הַיְכָלְךָ ◊ וּמַהֲרוּ אֶת-מַקְדְּשֶׁךָ ◊ וְהִדְלִיקוּ נְרוֹת בְּחֻצְרוֹת קִדְשֶׁךָ ◊ וְקַבְּעוּ שְׁמוֹנֵת יָמֵי חֲנֻכָּה אֵלֶיךָ ◊ לְהוֹדוֹת וּלְהַלְלֵל לְשִׁמְךָ הַגְּדוֹל:</p>
---	---

וְעַל-כָּלֵם יִתְבַּרְךָ וְיִתְרוֹמַם שְׁמֶךָ מַלְבְּנוּ תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בעשרת ימי תשובה: וּבְתוֹב לְחַיִּים מוֹבִים בְּנֵי בְרִיתְךָ:

וְכָל-חַיִּים יוֹדוּךָ סְלָה ◊ וְיִתְלָלוּ אֶת-שְׁמֶךָ בְּאַמֶּת ◊ הָאֵל יִשְׁוַעְתָּנוּ וְעִזְרָתָנוּ סְלָה:

כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אַתָּה זוקף יי הַטּוֹב שְׁמֶךָ וְלָךְ נָאָה לְהוֹדוֹת: ¹⁹

²⁰ שְׁלוֹם רַב עַל-יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תְּשִׁים לְעוֹלָם ◊ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אֲדוֹן
לְכָל-הַשְּׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרְךָ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה
בְּשָׁלוֹמְךָ:

18. וְכִינּוּן שְׁבָת עֲבוּדָה בְּאַתָּה תוֹדָה שְׁנַאֲמַר: 'זִבְחַ תוֹדָה יִכְבְּדֵנִי'.
19. וְכִינּוּן רֹאוּ לומר בְּרַפְת כְּהַנִּים אַחַר הוֹדָאָה? דְּכַתִּיב: 'וַיִּשָּׂא אֶהָרָן אֶת-יָדָיו אֶל-הָעָם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מֵעֵשֶׂת הַחֲמָת וְהִעֲלָה וְהַשְׁלִימָם':
20. וְכִינּוּן רֹאוּ לומר שִׁים שְׁלוֹם אַחַר בְּרַפְת כְּהַנִּים? דְּכַתִּיב: 'וַיִּשָּׂא אֶת-יָדָיו עַל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם':
בְּרַכָּה דְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁלוֹם, שְׁנַאֲמַר: 'ד' | יְבָרְךָ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם: (גמ' מגילת יו-ית).

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּבָרֵךְ
 אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשָׁלוֹם:
 בעשרת ימי תשובה: בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם ◊ וּפְרִנָּסָה מְזוּבָה ◊
 נִזְכָּר וְנִכְתָּב לְפָנֶיךָ ◊ אָנּוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊
 לְחַיִּים וְלְשָׁלוֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נִצַּר לְשׁוֹנֵי מַדְרַע ◊ וּשְׁפַתֵי מַדְבַּר מְרֻמָּה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תוֹהֵם ◊
 וְנַפְשֵׁי כַּעֲפָר לְכָל תַּהֲיָה: פֶּתַח לְבֵי בְּתוֹרְתֶךָ ◊ וּבְמִצּוֹתֶיךָ תִּרְדֶּה נַפְשֵׁי:
 וְכָל־הַחַוְשָׁבִים עָלַי רַעָה ◊ מִהֲרָה הֲפֵר עֲצָתֶם וּקְלָקַל מַחְשְׁבוֹתֶם: עֲשֵׂה לְמַעַן
 שְׁמֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן יִמְיָנֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן קִדְשֶׁתְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרְתֶךָ:
 תְּהִלִּים ס:2 לְמַעַן יִחַלְצוּן יְדִידֶיךָ הַוְשִׁיעָה יִמְיָנֶךָ וְעַנְנוּ וְעֲנִי: יט:טו יִהְיוּ לְרִצּוֹן |
 אֲמַר־פִּי וְהִגִּינוּ לְבֵי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרֵי וְגֹאֲלֵי: פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר: עֲשֵׂה שָׁלוֹם
 בְּמְרוֹמָיו ◊ הוּא יַעֲשֵׂה שָׁלוֹם ◊ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן:
 זוקף לאט ואומר:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שְׂרִיפָנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ ◊ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרְתֶךָ:
 וְשֵׁם נַעֲבֹדְךָ בְּיָרֵאָה ◊ בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדֻמְנִיּוֹת:
 מלאכי ג:7 וְעָרְבָה לִּי מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדֻמְנִיּוֹת:

בעל תפלה כורע יתגדל ויתקדש זוקף שְׁמִיָּה רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֲלָמָא דְבָרָא כְּרַעֲוִיתָה ◊
 וַיִּמְלִיךְ מַלְכוּתָהָ ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֲגָלָא וּבְזִמְן קָרִיב:
 וְאָמְרוּ: בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהִי שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרֵךְ לְעָלָם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא וּבְנַשִּׁימָה אַחֲרַת מוּסִיפִים 'תְּבַרֵךְ'
 בעל תפלה כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊ ויתהדר ויתעלה ויתהלל
 שְׁמִיָּה דְקִדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו).

לְעָלָא מְכַל־בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תְּשַׁבְּחָתָא וְנַחֲמָתָא
 דְאָמִירָן בְּעֲלָמָא: בעל תפלה כורע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
 קהל: קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרִצּוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:
 תִּתְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן וּבְרַעֲוִיתְהוֹן דְּכָל־יִשְׂרָאֵל קְדָם אֲבוּהוֹן דִּי בְּשָׁמַיָּא: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
 תְּהִלִּים קיג:3 קהל: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבָרֵךְ מְעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:
 יְהִי שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שָׁמַיָּא ◊ וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קכא:3 קהל: עֲזָרֵי מַעַם יְיָ עֲשֵׂה שְׁמַיָּם וְאָרְצָן:
 בעל תפלה פוסע לאחריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת
 פונה לשמאלו ואומר עֲשֵׂה שָׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֵׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ ◊
 ושוחה לפניו ואומר וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

בפורים אחר קריאת המגילה אומרים 'ואתה קדוש' (עמ' 241), קדיש 'תתקבל' (עמ' 242), ו'עלינו' (עמ' 246).

בערבית בזמנו, בימי ספירה סופרים כאן את העומר (עמ' 94).

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדלה ליוצר בראשית ◊ שלא עשנו כגויי הארצות ◊ ולא שמנו כמשפחות האדמה: שלא שם חלקנו בהם ◊ וגרלנו ככל-המונם: שהם משתחווים להבל וריק ◊ ישטיח מכ: ומתפללים אל-אל לא וישיע: ואנחנו כורע כורעים ומשתחווים ומודים זקף לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: שהוא נאיג נומה שמים ויסד ארץ ◊ ומושב יקרו בשמים מפעל ◊ ושכינת עזו בנבהי מרומים: הוא אלהינו ◊ אין עוד: אמת מלכנו ◊ אפס זולתו ◊ בפתוב בתורתו: 37 ד:לט וידעת היום והשבת אל-לבבך כי יי הוא האלהים בשמים מפעל ועל-הארץ מתחת אין עוד:

על-כן נקנה לך יי אלהינו ◊ לראות מהרה בתפארת עזך ◊ להעביר גלולים מן-הארץ ◊ והאלילים פרות יפרתון ◊ לתקן עולם במלכות שדי: וכל-בני בשר יקראו בשמך ◊ להפנות אליך כל-רשעי ארץ: יכירו וידעו כל-יושבי תבל ◊ כי לך ישטיח מכ: כג תכרע כל-פרך תשבע כל-לשון: לפניך יי אלהינו יכרעו ויפלו ◊ ולכבוד שמך יקר יתנו: ויקבלו כלם את-על מלכותך ◊ ותמלך עליהם מהרה לעולם ועד: כי המלכות שלך היא ◊ ולעולמי עד ותמלך בכבוד:

לפי המנהג הקודם באשכנז לא אמרו כלל פסוקים אחר עלינו:

(בפתוב בתורתך: שמוט טו:יח יי | ימלך לעלם ועד:

ונאמר: זכריכ יד:ט ויהי יי למלך על-כל-הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד:)

בבית אבל בסוף ערבית אומרים מזמור טז, גם בימים שאומרים בהם תחנון, ולא נהגו לומר את מזמור מט.

טז מכתם לדוד שמרני אל ביר-חסיתי בך: אמרת לוי אדני אתה מוכתי בל-עליך: לקדושים אשר-בארץ המה ואדירי בל-הפציר-בם: ורבו עצבותם אחר מהרו בל-אסוף נסביהם מדם ובל-אשא את-שמותם על-שפתי: יי מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי: חבלים נפלו-לי בנעימים אף-נחלת שפרה עלי: אברך את-יי אשר יעצני אף לילות יפרוני בלילותי: שויתי יי לנגדי תמיד כי מימיני בל-אמוט: לכן | שמח לפני ויגל כבודי אף-בשרי ישכן לבטח: כי | לא תעזב נפשי לשאול לא-תתן חסידך חסידך לראות שחת: תודיעני ארח חיים שבע שמחות את-פניך נעימות בימיך נצח:

בכל יום מראש חודש אלול (חוץ משבת), אחר תפלת ערבית (היא מובא בראשונים ובספרי מנהגי אשכנז וברמ"א), ומפסיקים לתקוע ג' ימים לפני ראש השנה. (ראה שרשי מנהג אשכנז חלק ד')

21 תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:

תקיעה: שברים: תרועה: תקיעה:

בימי חנוכה שרים כאן 'מעוז צור' בבית בכנסת (עמ' 337).

21. הגרי"ש אלישיב זצ"ל היה מהדר בעצמו לשמוע תקיעות בראש השנה כמנהג אשכנז. למרות שלא היה מסורת אבותיו בזה. וקל וחומר לנו שזכינו לקבל מסורת מדויקת זו מאבותינו דור אחר דור, כנראה מהגאונים והראשונים.

ספירת העמר

החל מליל שני של פסח עד ערב שבועות סופרים בכל ערב את העומר. בלילי שבתות ופסח סופרים אחר הקידוש בבית הכנסת, במוצאי שבתות סופרים קודם 'ויתן לך'.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ עַל סְפִירַת הָעוֹמֵר:

אין כמעט מקור ל'בעומר' מלבד שלושת המקורות שהובאו כאן (רבי אייזיק טירנא, רמ"א, וט"ז). וברבי אייזיק טירנא עצמו בהגהות מנהגים שם כתוב 'לעומר'. (האורה, ש"ל, רשב"א, כלבו, רבינו ירוחם, המנהיג, ארחות חיים, מגן אבות לרשב"ץ, ר"י אבן שועיב, שו"ת גינת ורדים, הגהות מנהגים, שאילת יעב"ץ, ר' עקיבה איגר, חתם סופר, ועוד רבים) ומסיים שם בסיכום של משנה ברורה: 'ברוב פוסקים הנוסח 'לעומר'.

Our counting is to recite לעומר, as it appears in all the ראשונים which mention the word עמר within the counting. In many of the הראשונים however, the word עמר does not appear in the counting, but only in the ברכה. The מנהג ליטא utilizes the term בעומר.

לדעת רוב חכמי אשכנז מעיקר הדין מותר לספור מבעוד יום, מפני שבזמן הזה הספירה היא רק מדרבנן וזכר למקדש. המהדרין ממתנינים עד בין השמשות, והמהדרין מן המהדרין מברכים וסופרים דוקא בלילה, ובתנאי שלא ישכחו לספור בבואם לביתם, שאם לא כן עדיף לברך ולספור מבעוד יום. לפיכך, ממתנינים עד שקיעה. ואם אי אפשר, מותר להם לברך ולספור מבעוד יום.

אם הגיע זמן הספירה אסור לאכול לפני ספירת העומר. היות ובין השמשות הוא זמן ספק לילה לכן בשבת בבית ראוי להמתין עד אחר צאת הכוכבים ורק אז לספור ולקדש. או לקדש לפני בין השמשות, שאז ודאי עוד לא הגיע זמן חיוב ספירת העומר.

- 1 (מ"ז ניסן) היום יום אחד לעומר:
- 2 (י"ז ניסן) היום שני ימים לעומר:
- 3 (י"ח ניסן) היום שלשה ימים לעומר:
- 4 (י"ט ניסן) היום ארבעה ימים לעומר:
- 5 (כ' ניסן) היום חמשה ימים לעומר:
- 6 (כ"א ניסן) היום ששה ימים לעומר:
- 7 (כ"ב ניסן) היום שבועה ימים שהם שבוע אחד לעומר:
- 8 (כ"ג ניסן) היום שמונה ימים שהם שבוע אחד ויום אחד לעומר:
- 9 (כ"ד ניסן) היום תשעה ימים שהם שבוע אחד ושני ימים לעומר:
- 10 (כ"ה ניסן) היום עשרה ימים שהם שבוע אחד ושלשה ימים לעומר:
- 11 (כ"ו ניסן) היום אחד עשר יום שהם שבוע אחד וארבעה ימים לעומר:
- 12 (כ"ז ניסן) היום שנים עשר יום שהם שבוע אחד וחמשה ימים לעומר:
- 13 (כ"ח ניסן) היום שלשה עשר יום שהם שבוע אחד וששה ימים לעומר:
- 14 (כ"ט ניסן) היום ארבעה עשר יום שהם שני שבועות לעומר:
- 15 (ל' ניסן) היום חמשה עשר יום שהם שני שבועות ויום אחד לעומר:
- 16 (א' אייר) היום ששה עשר יום שהם שני שבועות ושני ימים לעומר:
- 17 (ב' אייר) היום שבועה עשר יום שהם שני שבועות ושלשה ימים לעומר:
- 18 (ג' אייר) היום שמונה עשר יום שהם שני שבועות וארבעה ימים לעומר:
- 19 (ד' אייר) היום תשעה עשר יום שהם שני שבועות וחמשה ימים לעומר:
- 20 (ה' אייר) היום עשרים יום שהם שני שבועות וששה ימים לעומר:
- 21 (ו' אייר) היום אחד ועשרים יום שהם שלשה שבועות לעומר:
- 22 (ז' אייר) היום שנים ועשרים יום שהם שלשה שבועות ויום אחד לעומר:

- 23 (ח' אייר) היום שלשה ועשרים יום שהם שלשה שבועות ושני ימים לעמר:
 24 (ט' אייר) היום ארבעה ועשרים יום שהם שלשה שבועות ושלשה ימים לעמר:
 25 (י' אייר) היום חמשה ועשרים יום שהם שלשה שבועות וארבעה ימים לעמר:
 26 (יא' אייר) היום ששה ועשרים יום שהם שלשה שבועות וחמשה ימים לעמר:
 27 (יב' אייר) היום שבעה ועשרים יום שהם שלשה שבועות וששה ימים לעמר:
 28 (יג' אייר) היום שמונה ועשרים יום שהם ארבעה שבועות לעמר:
 29 (יד' אייר) היום תשעה ועשרים יום שהם ארבעה שבועות ויום אחד לעמר:
 30 (טו' אייר) היום שלשים יום שהם ארבעה שבועות ושני ימים לעמר:
 31 (טז' אייר) היום אחד ושלשים יום שהם ארבעה שבועות ושלשה ימים לעמר:
 32 (יז' אייר) היום שנים ושלשים יום שהם ארבעה שבועות וארבעה ימים לעמר:
 33 (יח' אייר) היום שלשה ושלשים יום שהם ארבעה שבועות וחמשה ימים לעמר:
 34 (יט' אייר) היום ארבעה ושלשים יום שהם ארבעה שבועות וששה ימים לעמר:
 35 (כ' אייר) היום חמשה ושלשים יום שהם חמשה שבועות לעמר:
 36 (כ"א אייר) היום ששה ושלשים יום שהם חמשה שבועות ויום אחד לעמר:
 37 (כ"ב אייר) היום שבעה ושלשים יום שהם חמשה שבועות ושני ימים לעמר:
 38 (כ"ג אייר) היום שמונה ושלשים יום שהם חמשה שבועות ושלשה ימים לעמר:
 39 (כ"ד אייר) היום תשעה ושלשים יום שהם חמשה שבועות וארבעה ימים לעמר:
 40 (כ"ה אייר) היום ארבעים יום שהם חמשה שבועות וחמשה ימים לעמר:
 41 (כ"ו אייר) היום אחד וארבעים יום שהם חמשה שבועות וששה ימים לעמר:
 42 (כ"ז אייר) היום שנים וארבעים יום שהם ששה שבועות לעמר:
 43 (כ"ח אייר) היום שלשה וארבעים יום שהם ששה שבועות ויום אחד לעמר:
 44 (כ"ט אייר) היום ארבעה וארבעים יום שהם ששה שבועות ושני ימים לעמר:
 45 (א' סיון) היום חמשה וארבעים יום שהם ששה שבועות ושלשה ימים לעמר:
 46 (ב' סיון) היום ששה וארבעים יום שהם ששה שבועות וארבעה ימים לעמר:
 47 (ג' סיון) היום שבעה וארבעים יום שהם ששה שבועות וחמשה ימים לעמר:
 48 (ד' סיון) היום שמונה וארבעים יום שהם ששה שבועות וששה ימים לעמר:
 49 (ה' סיון) היום תשעה וארבעים יום שהם שבעה שבועות לעמר:

הרחמן הוא יחזיר עבודת בית המקדש למקומה:

- יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ◊
 ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה ◊ בימי עולם ובשנים קדמניות:

סו למנצח בנגינת מזמור שיר: אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה:
 לדעת בארץ דרכך בכל גוים ישועתך: יודוך עמים | אלהים יודוך עמים כלם:
 ישמחו וירננו לאמים כרת שפט עמים מישר ולאמים | בארץ תנחם סלה:
 יודוך עמים | אלהים יודוך עמים כלם: ארץ נתנה יבולה יברכנו אלהים יודוך עמים:
 יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ:

בשאר ימי השבוע ממשיכים ב'עלינו' (עמ' 93).

בליל שבת ויום טוב ממשיכים ב'עלינו' (עמ' 121).

במוצאי שבת ממשיכים ב'ותן לך' (עמ' 243).

במוצאי יום טוב ממשיכים ב'הבדלה' ואחר כך 'עלינו' (עמ' 245).

סדר קריאת שמע על המטה.

לפי מנהג המובהק, מקדימים קריאת שמע לברכת 'המפיל'.

(א' אל מלך נאמן)

זכריס 7:

שמע ישראל יי אלהינו יי | אחד:

בלחש ברוך ◊ שם כבוד מלכותו ◊ לעולם ועד:

זכריס ו:כ-ט ואהבת את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך:
 והיי הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם
 בשבתך בביתך ובלקחתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ידך
 והיו למטפת בין עיניך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

זכריס יא:יג-כא והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יי
 אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש
 ואספת דגנה ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדה לבהמתך ואכלת ושבעת: השמר לך
 פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם להם: וחיה אפי' בכם ועצר
 את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מתרה מעל הארץ הטובה
 אשר יי נתן לכם: ושמעתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות
 על ידכם והיו למטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך
 ובלקחתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך: למען ירבו מיכם
 וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יי לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ:

זמזכר טו:לז-מא ויאמר יי אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת
 על פני בגדיהם לדורתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת: והיה לכם לציצת וראיתם
 אתו וזכרתם את כל מצות יי ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם
 אשר אתם זנים אחריהם: למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם:
 אני יי אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יי אלהיכם: אמת

1. כ"ה בכל ס"י נוסח פולין ובנוסח אשכנז המערבי ליתא. ובפשטות אין סברא לומר זאת א"כ אומרים את כל הג' פרשיות וכדי להשלים לרמ"ח תיבות וכ"כ בסידור אוצר התפילות וצ"ע.

2. פרשה ראשונה בלבד - כ"ה בכל ס"י (סידור אזור אליהו)

בלילי הסדר מדלגים מכאן עד 'בידך אפקיד רוחי'.

מעיקר הדין, וכן מנהג הישן באשכנז, יש לומר רק את הפסוקים הבאים,
 וכל המוסיף פסוקי שמירה מרבותינו ז"ל על הפסוקים שלהלן הרי זה משובח.

תכלים 5:17 ויהי | נַעַם אֲדַנִּי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יַדֵּינוּ כּוֹנֵנָה עֲלֵינוּ

וּמַעֲשֵׂה יַדֵּינוּ כּוֹנֵנָהוּ:

65 יֵשֶׁב בְּסֵתֶר עֲלִיּוֹן כְּצֵל שָׁדַי יִתְלוֹנֵן: אָמַר לִי מַחְסֵי וּמְצוּדֹתַי אֱלֹהֵי אֲבֹתַי-בּוֹ:
 כִּי הוּא יַצִּילֵךְ מִפֶּחַ יָקוּשׁ מִדְּבַר תְּהוֹת: בְּאֲבָרְתוֹ | יִסֹּךְ לְךָ וְתַחַת כְּנָפָיו תִּחְסֶה
 צִנָּה וְסִחְרָה אֲמַתּוֹ: לֹא-תִירָא מִפֶּחַד לִילָה מִחֵץ יַעֲוֶף יוֹמָם: מִדְּבַר בְּאִפֶּל יִהְלֹךְ
 מִקְטָב יִשׁוּד צְהָרִים: יִפֹּל מִצְדָּךְ | אֵלֶּה וּרְבֵבָה מִימִינְךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ:
 רַק בְּעֵינֶיךָ תִּבְיַט וְשִׁלְמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי-אַתָּה יְיָ מַחְסֵי³

3:25-26 יְיָ מִהֲרִבּוֹ צָרֵי רַבִּים קָמִים עָלָיו: רַבִּים אֲמָרִים לְנַפְשִׁי אִין יִשׁוּעָתָה לוֹ
 בְּאֱלֹהִים סֵלָה: וְאַתָּה יְיָ מִגֵּן בְּעַדִּי כְּבוֹדִי וּמְרִים רֵאשִׁי: קוֹלִי אֶל-יְיָ אֶקְרָא
 וַיַּעֲנֵנִי מִתֵּר קוֹדְשׁוֹ סֵלָה: אָנֹכִי שָׁכַבְתִּי וְאִישָׁנָה הִקְוֹצוֹתִי כִּי יְיָ יִסְמְכֵנִי: לֹא-אִירָא
 מִרְבֵּבוֹת עִם אֲשֶׁר סָבִיב שְׁתוֹ עָלָי: קוֹמָה יְיָ | הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהֵי כִּי-הִבִּית
 אֶת-כָּל-אֹיְבֵי לִחֵי שָׁנֵי רְשָׁעִים שִׁבְרָתָ: לִי הִישׁוּעָה

הַשְּׂכִיבֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם ◊ וְהַעֲמִידֵנוּ מִלְּפָנֵינוּ לְחַיִּים: וּפְרוֹם עֲלֵינוּ
 סֶפֶת שְׁלוֹמְךָ: וְתִקַּנְנוּ בְּעֵצָה מוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ: וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: וְהַגֵּן בְּעַדֵּנוּ ◊
 וְהַסֵּר מֵעֲלֵינוּ אוֹיֵב דָּבָר וְחָרָב וְרָעַב וְיָגוֹן: וְהַסֵּר שָׁמֶן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵנוּ:
 וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תִּסְתַּוֶּרֵנוּ: כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמְצִילֵנוּ אַתָּה ◊ כִּי אֵל מִלֶּךְ חַנּוּן
 וְרַחוּם אַתָּה: וְשָׁמֹר צִאתָנוּ וּבּוֹאֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◊ מַעֲתָה וְעַד-עוֹלָם:

3. עד 'כִּי-אַתָּה ד' מַחְסֵי' - ובחיל' הריטב"א שם "קבלנו כי עד אתה ה' מחסי ששים תיבות כנגד מ"ש הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה", ועל מטה משה (סל' שצ"א) באריכות. (סידור אזור אליהו)

תכלים לא: בְּיַדְךָ אֶפְקִיד רוּחִי פְדִיתָ אוֹתִי יי אֵל אֲמַת:

זכריכ ג:3 וַיֹּאמֶר יי אֶל־הַשָּׁטָן יִגְעַר יי בְּךָ הַשָּׁטָן

וַיִּגְעַר יי בְּךָ הַבַּחַר בִּירוּשָׁלַם הַלְוֹא וְהָ אוֹד מִצֵּל מֵאִשׁ:

שיר כשירים ג:2-4 הַנְּהָ מִפְתּוֹ שְׁלֹשְׁלֹמָה שְׁשִׁים גְּבָרִים סָבִיב לָהּ מִגְּבָרֵי יִשְׂרָאֵל:

בְּלִם אַחְזִי חֶרֶב מְלֻמְדֵי מְלַחְמָה אִישׁ חֶרְבּוֹ עַל־יָרְכּוּ מִפְּחַד בְּלִילוֹת:

כראשית מנ:10 לִישׁוּעָתְךָ קִנִּיתִי יי: קִנִּיתִי לִישׁוּעָתְךָ יי ◊ יי לִישׁוּעָתְךָ קִנִּיתִי:

יש שנוהגים לומר כאן 'אדון עולם'.

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מְלֻךְ ◊ בְּמַרְם בְּל־יִצִּיר נִבְרָא: לַעֲת נַעֲשֶׂה בְּחַפְצוֹ כֹּל ◊ אֲזִי מְלֻךְ
שָׁמוּ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִבְלוֹת הַכֹּל ◊ לְבָדוֹ יִמְלוֹךְ נִוְרָא: וְהוּא תָּהָ ◊ וְהוּא הוּוָה
וְהוּא יִהְיֶה בְּתַפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שְׁנֵי ◊ לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית
בְּלִי תְּכָלִית ◊ וְלוֹ הָעוֹז וְהַמְשָׁרָה: וְהוּא אֵלֵי וְחֵי גּוֹאֲלֵי ◊ וְצוֹר חֲבָלֵי בְּעַת צָרָה:
וְהוּא נָפִי וּמְנוֹסֵי ◊ מְנַת כּוֹסֵי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אֶפְקִיד רוּחִי ◊ בְּעַת אִישָׁן
וְאַעִירָה: וְעַם רוּחִי גְּוִיתִי ◊ יי לִי וְלֹא אִירָא:

אין מפסיקים כלל בין ברכת 'המפיל' לשינה.

(גמ' זרכות ס:) בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מְלֻךְ הָעוֹלָם ◊ הַמְפִּיל חֲבָלֵי שָׁנָה עַל־עֵינֵי
וְתַנּוּמָה עַל־עַפְעָפִי: וּמֵאִיר לְאִישׁוֹן בְּתַעֲיוֹן: יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵי
שְׁתֵּשֶׁבִיבְנֵי לְשֹׁלֹם וְתַעֲמִידְנֵי לְחַיִּים וְלְשֹׁלֹם: וְאֵל יִבְהַלּוּנֵי חֲלוּמוֹת רַעִים
וְהִרְהוּרִים רַעִים: וְתֵהָא מִפְּתֵי שְׁלֹמָה לְפָנֶיךָ: וְהָאֵר עֵינֵי פְּרֵאִישָׁן הַמּוֹת:
בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמֵּאִיר לְעוֹלָם כֹּל בְּכַבּוֹדוֹ:

4. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן, לְעוֹלָם יִרְאֶה דַּמִּין עֲצָמוֹ כְּאֵילוֹ חֶרֶב מוֹנַחַת לוֹ בֵּין יָרִיכוֹתָיו, וְגִיהָנָם פְּתוּחָה לוֹ מִתַּחְתּוֹ. שְׁנֵאמַר: 'הַנְּהָ מִפְּתוֹ' (בֵּית מִקְדָּשׁ שֶׁשָּׁם לִשְׁכַת הַגְּזִית) שְׁלֹשְׁלֹמָה (שֶׁהַשְּׁלוֹם שָׁלוֹ) שְׁשִׁים גְּבָרִים (דִּינִיס) סָבִיב לָהּ מִגְּבָרֵי יִשְׂרָאֵל וְגו'. מִפְּחַד בְּלִילוֹת: מִפְּחַד שֶׁל גִּיהָנָם שְׁדוּמָה לְלִילָה. (גמ' יצמות קט:)(רש"י סס)

עירוב הצרות

בקהילות בהן מתפללים ערבית של ליל פסח מבעוד יום, עושים עירובי הצרות לפני 'ברכו', ובקהילות המאחרות להתפלל ערבית בלילה, עושים כן לפני תפלת מנחה או קבלת שבת. הרב או החשוב שבקהל, עולה להאלמעמער (בימה), נוטל את המצה ומוסרה לידי השמש או אחד מבני הקהילה ואומר לו מלשון הקודש (או בשפה אחרת המובנת להם):

זֶכֶּה בְּעֵרֹב זֶה לְאַחֲנוּנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ◊ הַדָּרִים פֹּה עִמָּנוּ ◊ וְשִׁיבוּאֵנוּ לְדוֹר בְּמִשְׁךְ הַשָּׁנָה בְּעֵיר הַזֹּאת שְׂיִסְמְכוּ עָלָיו לְמַלְמֵל עַל יְדוּ מְרִשּׁוֹת לְרִשּׁוֹת בְּשִׁבְתוֹת וּבְיָמִים מוֹכִים הַבָּאִים: הַשֶּׁמֶשׁ מַגְבִּיהַ אֶת הַמַּצָּה טַפַּח וּמִתְכוּוֹן לִזְכוּת עֲבוֹרָם וְאוֹמֵר: הֲרִינִי זֹכֶה!

הרב נוטל את המצה מידי השמש ומברך בקול רם

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרֹב:

(אין לברך בשם ומלכות בבית כנסת בעיר שעושים בה עירוב חצירות כללי מטעם רבני העיר):

אם כבר נעשה עירוב כללי בעיר - צריך לעשות תנאי כדי שלא להרוס את העירוב הכללי.

(עי' ביאור הלכה סי' שס"ו ד"ה מברך, ע"פ שו"ת חכם צבי ו'; ובערוך השלחן שס"ח, ז.)

וממשיך ואומר

בְּדֵן עֵרֹבָא יְהִי שְׂרָא לָנָא לְאַפּוּקֵי וְלְעִיּוּלֵי וְלְמַלְמֵלֵי ◊ בְּרַחֲבוֹת וְהַחֲצוֹת וְהַבָּתִּים ◊ וּמְהַבָּתִּים לְחֲצוֹת וְהַרְחֹבוֹת ◊ וּמְהַרְחֹבוֹת וְהַחֲצוֹת לְבָתִּים ◊ וּמְבֵית לְבֵית ◊ וּמְחֲצֵר לְחֲצֵר ◊ וּמְגַנֵּג לְגַג ◊ וּמְהַבָּתִּים וְהַחֲצוֹת לְגִנּוֹת ◊ וְלְכָל־אֶתֶר דְּצָרִיד לָן ◊ בְּכָל־שִׁבְתוֹת הַשָּׁנָה וְיָמִים מוֹכִים ◊ לָנוּ וְלְכָל־הַדָּרִים וְהַעֲתִידִים לְדוֹר בְּעֵיר הַזֹּאת:

בכמה מקומות הורגלו לקרוא כן מתוך נוסח הרשום ב'ממורבוך' המונח על הבימה. אין באמירה זו נוסח אחיד, ויש אומרים זאת בנוסחים אחרים. מניחים את העירוב בבית הכנסת במקום משומר שלא יאבד ושלא יאכלוהו עכברים או מזיקים אחרים, ונהגו לתלותו סמוך לתקרה במערב בית הכנסת במקום גלוי לעין בתוך קופסת עץ מפוארת, שדלתה בצורת מגן דוד וניתן לראות דרכה את המצה. אם התעפשה מצת העירוב במרוצת השנה או התליעה, עושים מחדש עירוב חצרות כפעם בפעם, כפי הצורך. [ולא בכל ערב שבת (אא"כ חוששים לדיירים חדשים ולגר שנתגייר ולקטן שנולד.)]

עירוב תבשילין

An עירוב תבשילין is performed in the following manner; one takes a piece of מצה or חלה, places some cooked or roasted meat upon it, raises it, and recites the following:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרֹב:

Then the following declaration is recited:

בְּהֵדִין עֵרֹבָא יְהִי שְׂרָא לָנָא לְמִיפָא וְלְבִשְׁלָא וְלְאַטְמָנָא וְלְאֲדִלְקָא שְׂרָנָא וְלְמַעַבְד כָּל־צְרָכָנָא ◊ מִיּוֹמָא טַבָּא לְשִׁבְתָּא לָנוּ וְלְכָל־הַדָּרִים בְּעֵיר הַזֹּאת:

"By means of this עירוב may we be permitted to bake, cook, keep food warm, kindle lights and prepare on the festival all that we require for the שבת, we and all the inhabitants of this city."

The עירוב תבשילין is preserved until שבת, when the portion of the מצה or חלה is used as משנה for the first two meals and eaten at סעודה שלישית. Some eat it at the סעודה שניה.

¹ הדלקת נרות

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊

ביום הכיפורים: וְצִנּוּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שָׁל	בשלוש רגלים וראש השנה: וְצִנּוּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שָׁל	לשבת וְצִנּוּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שָׁל
(בערב שבת: שֶׁבֶת וְשָׁל) יוֹם הַכִּיפּוּרִים:	(בערב שבת: שֶׁבֶת וְשָׁל) יוֹם טוֹב:	נֵר שָׁל-שֶׁבֶת:

בכל יום טוב² ובימים נוראים (חוץ משביעי ואחרון של פסח) אומרים:
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שֶׁחֲחִינּוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזִמְנֵי הַזֶּה:

קבלת שבת

מנהגי פפד"מ official קבלת שבת is the one who introduced שבת into רפאל הירש. The טירחא because of חז"ל, which were not instituted by בצבור, opposed additions to גר"א. Nevertheless, the congregation over which רבי נתן אדלר opposed reciting שבת, which at the time was not widespread. It was only said by individuals which called themselves 'חברי מקבלי שבת', (which dates back to the time of יוסף אומץ [צ"ש] שנת 1770). Before הר"ש's time, one said ברכו immediately after מנחה's מתקבל (Both ספרדים and פראג had the מנהג to begin with שיר זמור.) Even after הר"ש brought קבלת שבת into the synagogue as a fixed נוסח, רבי נתן אדלר's synagogue continued his מנהג not to recite it. There is no חיוב להלכה to recite קבלת שבת, but it is a prevalent מנהג, which has the דין of מנהג ישראל תורה according to various פוסקים. If someone has the מנהג to recite קבלת שבת every שבת (including on בערב), one may even recite it in a non-אשכנזי synagogue. However, once the צבור begins ברכו etc., one should skip the remaining קבלת שבת and oren with them.

In פפד"מ they differentiated between older and newer מנהגים, (for this reason, for the last sixty תקיעות on ראש השנה, the בעל תוקע does not stand next to the אלמעמער as he does in the first forty תקיעות, but stands next to the רב's place). סדר קבלת שבת is a new addition, however the recitation of תהלים before תפילה is said before שחרית every day. Therefore לכה דודי which is a relatively new מנהג is said from the אלמעמער, whereas the תהלים are said from the עמוד. In ליטא the מנהג was to recite the entire קבלת שבת, including נרננה at the עמוד, (possibly because of the מנהג not to recite it at all).

1. In אשכנזי a Shabbos Lamp was used to "bench licht". If a Shabbos Lamp is unavailable, one lights two candles. If one completely forgot to light שבת - one must light an additional candle from then on. The מנהג of lighting a candle for everyone in the family is a late מנהג, not אשכנזי. On יום טוב, the מנהג פפד"מ and most places, was to light candles before the סעודה. Unlike שבת, when one must light before the ברכה, there was no such insistence on יום טוב. In Holland, the מנהג on יום טוב was to light prior to going to synagogue.

2. The term ימים נוראים, "Days of Awe", in connection with ראש השנה and יום כפור was first employed by the מהר"ל. (The World of Prayer Volume II pg. 172)

³ סדר קבלת שבת נאמר תיכף אחר מנחה, ואין אומרים 'עלינו' אחר מנחה. אחר מנחה של יום ו' מקבלים את השבת לפי הסדר שלפנינו. וכן נוהגים גם כשחל יום טוב בערב שבת או בשבת, בלא דילוגים כלל אבל אין אומרים סדר קבלת שבת ביום כפור שחל בשבת. מזמורי קבלת שבת 'לכו נרננה וגו' נאמרים לסירוגין, היינו פסוק אחד אומר החזן בקול רם ואת הפסוק שאחריו אומר הקהל בקול רם, וחוזר חלילה עד סיום המזמורים. וראוי לקהל לומר בלחש גם את פסוקי החזן, ולחזן לומר גם את פסוקי הקהל. החזן מתפלל בלי טלית להורות שאין זה מעיקר התפלה.

כח חזן לְכוּ נִרְנְנָה לַיְי נְרִיעָה לְצֹר יִשְׁעֵנוּ:
קהל נִקְדְּמָה פָּנֵינוּ בְּתוֹדָה בְּזִמְרוֹת נְרִיעַ לֹו:
חזן כִּי אֵל גָּדוֹל יְי וּמַלְאֵךְ גָּדוֹל עַל-כָּל-אֱלֹהִים:
קהל אֲשֶׁר בִּידוֹ מְחַקְרֵי-אָרֶץ וְתוֹעֵפֶת הַרִים לֹו:
חזן אֲשֶׁר-לֹו הַיָּם וְהוּא עֲשָׂהוּ וַיַּפְּשֵׁת יָדָיו יַצְרוּ:
קהל פֹּאֵו נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרַעַה נִבְרָכָה לְפָנֵי-יְי עֲשֵׂנוּ:
חזן כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ וְאַנְחֵנוּ-עִם מְרַעֲיָתוֹ וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם אִם-בְּקִלּוֹ תִשְׁמְעוּ:
קהל אֶל-תִּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כַּמְרִיבָה כְּיוֹם מִפָּה בַּמִּדְבָּר:
חזן אֲשֶׁר גִּסְוֵנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחַנּוּנֵי גִסְרָאוֹ פִּעֲלֵי:
קהל אֲרַבְּעִים שָׁנָה | אֶקְוֶה בְּדוֹר וָאִמֵּר עִם תִּעֵי לִבְבִּי הֵם וְהֵם לֹא-יִדְעוּ דְרָכָי:
חזן [קהל יחדיו] אֲשֶׁר-נִשְׁפַּעְתִּי בְּאִפִּי אִם-יִבְאוּ אֶל-מְנוּחָתִי:

כח חזן שִׁירוֹ לַיְי שִׁיר חֲדָשׁ שִׁירוֹ לַיְי כָּל-הָאָרֶץ:
קהל שִׁירוֹ לַיְי בְּרַבּוֹ שְׁמוֹ בְּשָׂרוֹ מִיוֹם-לְיוֹם יִשׁוּעָתוֹ:
חזן סִפְרוּ בְּגוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל-הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו:
קהל כִּי גָדוֹל יְי וּמְהַלָּל מְאֹד נֹרָא הוּא עַל-כָּל-אֱלֹהִים:
חזן כִּי | כָּל-אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיְי שָׁמַיִם עֲשָׂה:
קהל הוֹדוּ-וְהַדְר לְפָנָיו עֹז וְתַפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ:
חזן הִבּוֹ לַיְי מִשְׁפָּחוֹת עַמִּים הִבּוֹ לַיְי כְּבוֹד וְעֹז:
קהל הִבּוֹ לַיְי כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוֹ-מְנוּחָה וּבְאוֹ לְחַצְרוֹתָיו:
חזן הִשְׁתַּחֲוּוּ לַיְי בְּהַדְרַת-קִדְּשׁ חֵילוֹ מִפָּנָיו כָּל-הָאָרֶץ:
קהל אִמְרוּ בְּגוֹיִם | יְי מַלְאֵךְ אֶת-תַּבּוֹן תַּבְּל כָּל-תַּמּוּט יָדִין עַמִּים בְּמִישְׁרִים:
חזן יִשְׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתַגִּל הָאָרֶץ יִרְעֵם הַיָּם וּמְלֹאוּ:
קהל יַעֲלוּ שָׂדֵי וְכָל-אֲשֶׁר-בּוֹ אוֹ יִרְנְנוּ כָּל-עֲצֵי-יַעַר:
ח' [ק' יחדיו] לְפָנֵי יְי | כִּי בָא כִּי בָא לְשַׁפֵּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט-תַּבְּל בְּצַדֵּק וְעַמִּים בְּאִמּוֹנָתוֹ:

3. לפני קבלת שבת בפרוודור בית הכנסת, או בחדר סמוך, מתעטף האבל (בתוך שבעה) בטלית בעטיפת ישמעאלים, דהיינו שסנטרו ופיו מכוסים ועיניו גלויות, וכך נשאר מעוטף. אם לא התפלל מנחה, מתפלל בפרוודור בעיטוף זה.
אמר שמואל, כל עטיפה שאינה פעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה [חוטמו ושפמו וזקנו מכוסה]. (גמ' מועד קטן כד.)

ז

חזן יי מלך תגל הארץ ישמחו איים רבים:

קהל ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון בסאו:

חזן אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו:

קהל האירו ברקיו תבל ראתה ותחל הארץ:

חזן הרים כדונג נמסו מלפני יי מלפני ארון כל הארץ:

קהל הגידו השמים צדקו וראו כל העמים כבודו:

חזן יבשו | כל עברי פסל המתהללים באילילים השתחוו לו כל אלהים:

קהל שמעה ותשמח | ציון ותגלגלה בנות יהודה למען משפטי יי:

חזן כיראתה יי עליון על כל הארץ מאד נעלית על כל אלהים:

קהל אהבי יי שנאו רע שמר נפשות חסדיו מיד רשעים יצילם:

חזן ⁴אור ורע לצדיק ולישרי לב שמחה:

קהל ואחר כך חזן שמחו צדיקים ביי והודו לזכר קדשו:

חזן מזמור שירו ליי | שיר חדש כירנפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

קהל הודיע יי ישועתו לעיני הגוים גלה צדקתו:

חזן ⁵זכר חסדו | וימונתו לבית ישראל ראו כל אפסר ארץ את ישנעת אלהינו:

קהל הריעו ליי כל הארץ פצחו ורננו וזמרו:

חזן זמרו ליי בכבוד בכבוד וקול זמרה:

קהל בחצצרות וקול שופר הריעו לפני | המלך יי:

חזן ירעם הים ומלאו תבל וישבי בה:

קהל נהרות ימחאו כף יחד הרים ורננו:

חזן [קהל יחדיו] לפני יי כי בא לשפט הארץ ישפט תבל בצדק ועמים במישרים:

4. אמר רב נחמן בר יצחק . . . לא הכל לאורה, ולא הכל לשמחה, צדיקים לאורה, וישרים לשמחה. צדיקים לאורה, דכתיב: 'אור ורע לצדיק ולישרים לשמחה, דכתיב: 'ולישרי לב שמחה'. (גמ' תענית עו.)

5. אימתי ראו כל אפסר ארץ את ישנעת אלהינו? בימי מרדכי ואסתר. (גמ' מגילה יא.)

טו

חזן יי מלך ירגזו עמים ישב פְּרוּבִים תְּנוּמַת הָאָרֶץ:

קהל יי בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרַם הוּא עַל-כָּל-הָעַמִּים:

חזן יודו שְׂמֵךְ גָּדוֹל וְנוֹרָא קְדוֹשׁ הוּא:

ק' וְעוֹ מְלֹךְ מִשְׁפָּט אֱהָב אֶתְּהָ פּוֹנֵנֶת מִיִּשְׂרָאֵל מִשְׁפָּט וְצִדְקָה בְּיַעֲקֹב | אֶתְּהָ עֲשִׂית:

חזן רֹמְמוֹ יי אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲוִי לְהַרְם רַגְלֵי קְדוֹשׁ הוּא:

קהל ⁶ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן | בְּכַהֲנָיו וְשִׂמּוֹאֵל בְּקִרְיָאֵי שְׁמוֹ קְרָאִים אֶל-יי וְהוּא יַעֲנֵם:

חזן בְּעֲמוּד עֲנַן יִדְבַר אֲלֵיהֶם שְׁמְרוּ עֲדוֹתַי וְחַק נִתַן-לָמוֹ:

קהל יי אֱלֹהֵינוּ אֶתְּהָ עֲנִיתֶם אֵל גִּשָׁא הָיִיתָ לָהֶם וְנִקְּם עַל-עֲלִילוֹתֶם:

חזן [וקהל יחדיו] רֹמְמוֹ יי אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲוִי לְהַר קְדוֹשׁוֹ כִּי-קְדוֹשׁ יי אֱלֹהֵינוּ:

נהגו לישוב גם באמירת 'מוזמר לדוד':

חזן מוֹזְמוֹר לְדָוִד הָבֵנוּ לֵי יְיָ בְּנֵי אֱלֹהִים הָבֵנוּ לֵי יְיָ כְּבוֹד וְעוֹ:

כט

קהל הָבֵנוּ לֵי יְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲוִי לֵי בְּהַדְרַת-קְדוֹשׁ:

חזן קוֹל יי עַל-הַמַּיִם אֶל-הַכְּבוֹד הַרְעִים יי עַל-מַיִם רַבִּים:

קהל קוֹל-יי בַּבַּח קוֹל יי בְּהַדָּר:

חזן קוֹל יי שֹׁבֵר אַרְזִים וְיֹשֶׁבֵר יי אֶת-אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן:

קהל וַיִּרְקֹדֶם כְּמוֹ-עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׁרְיָן כְּמוֹ בַּרְאֲמִים:

חזן קוֹל-יי חֹצֵב לְהַבֹּת אֵשׁ:

קהל קוֹל יי יַחִיל מִדְּבַר יַחִיל יי מִדְּבַר קְדוֹשׁ:

חזן קוֹל יי | יַחֲלִיל אֵילוֹת וַיַּחֲשֹׁף יַעֲרֹת וַבְּהִיבְלוֹ לְבָלוֹ אִמַר כְּבוֹד:

קהל יי לַמַּבּוּל יֵשֵׁב וַיֵּשֵׁב יי מֶלֶךְ לְעוֹלָם:

חזן [קהל יחדיו] יי עוֹ לְעַמּוֹ יִתֵּן יי | יִבְרַךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם:

6. אָמַר [שִׂמּוֹאֵל] לְפָנָיו, רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁקִּלְתָּנִי כְּמוֹשָׁה וְאַהֲרֹן, וְדַבַּרְתָּ: 'מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן | בְּכַהֲנָיו וְשִׂמּוֹאֵל בְּקִרְיָאֵי שְׁמוֹ'. (גמ' תענית כ:)

7 החזן עולה אל האלמעמער (בימה) ומנגן 'לכה דודי' בנעימה, נשאר שם גם לאמירת שני המזמורים 'מזמור שיר ליום השבת' ו'ד' מלך'. הציבור מזמר יחד עם החזן, ולא אחריו, את חרוזי 'לכה דודי'.

8 לכה דודי

ראשי החרוזים שלמה הלוי

לְכָה דוּדֵי לְקִרְאֵת פִּלָּה ◊ פָּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

◊ שְׁמוֹר וְזָכוֹר בְּדַבּוּר אֶחָד

◊ הַשְּׂמִיעֵנוּ אֵל הַמְּיַחֵד

◊ יי אֶחָד וְשְׁמוֹ אֶחָד

לְשֵׁם וּלְתַפְאֵרֶת וּלְתַהֲלָה:

לְכָה דוּדֵי לְקִרְאֵת פִּלָּה ◊ פָּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

◊ לְקִרְאֵת שַׁבַּת לָבוּ וְנִלְכָה

◊ כִּי הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה

◊ מְרֵאשׁ מְקַדֵּם נְסוּכָה

סוּף מַעֲשֵׂה בְּמַחְשָׁבָה תִּתְחַלָּה:

לְכָה דוּדֵי לְקִרְאֵת פִּלָּה ◊ פָּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

◊ בְּמִקְדָּשׁ מְלֻדָּ עִיר מְלוּכָה

◊ קוּמִי ◊ צְאִי מִתּוֹךְ הַחֶפְכָּה

◊ רַב לָךְ שַׁבַּת בְּעֵמֶק הַבְּכָא

וְהוּא יַחְמַל עֲלֶיךָ חֲמֻלָּה:

לְכָה דוּדֵי לְקִרְאֵת פִּלָּה ◊ פָּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

◊ הַתְּנַעֲרִי מֵעַפָּר ◊ קוּמִי

◊ לְבָשִׁי בְּגָדֵי תִפְאֵרֶתךָ ◊ עֲמִי

◊ עַל־יַד בְּרִי'שִׁי בֵּית הַלְחָמִי

קַרְבָּה אֶל־נַפְשִׁי ◊ גְּאֻלָּה:

לְכָה דוּדֵי לְקִרְאֵת פִּלָּה ◊ פָּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

◊ הַתְּעוֹדְרִי הַתְּעוֹדְרִי

◊ כִּי בָּא אֲוִרְךָ קוּמִי אֲוִרִי

◊ עוֹרִי עוֹרִי שִׁיר דְבָרִי

כְּבוֹד יי עֲלֶיךָ נִגְלָה:

לְכָה דוּדֵי לְקִרְאֵת פִּלָּה ◊ פָּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

7. החזן עולה אל הבימה רק באמירת 'לכה דודי'. רבי שלמה זלמן גייגר מפרנקפורט נימק בספרו 'דברי קהלת' (עמ' 60) שעושים כן "להורות שאין זה מעיקר התפילה", וזאת כיון שאמירת 'לכה דודי' היא מנהג מאוחר. רבי אביגדור אונא בספרו 'ממנהגי יהדות אשכנז' הביא גם כן כי זהו מנהגם של קהילות אשכנז, ש"לשירת לכה דודי עובר הש"ץ ממקומו שעל-יד העומד אל הבימה".

8. בשבתות הספירה, בין המצרים, וחנוכה יש ניגונים קבועים ל'לכה דודי'.

לֹא תִבּוֹשִׁי וְלֹא תִקְלָמִי ◊

מִהַ תִּשְׁתַּחֲוֶה וּמִהַ תִּתְהַמֵּי ◊

כִּי יַחֲסוּ עֲנֵי עַמִּי ◊

וְנִבְנְתָה עִיר ◊ עַל־תְּלָה:

לְכֵה דוֹדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה ◊ פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

וְהָיוּ לְמִשְׁפַּח שְׂאֵסוּף ◊

וְרַחֲקוּ כָּל־מִבְלָעִיף ◊

יִשִּׁישׁ עֲלֶיךָ אֱלֹהֶיךָ ◊

כְּמִשׁוֹשׁ חֲתָן עַל־כְּלָה:

לְכֵה דוֹדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה ◊ פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

יָמִין וּשְׂמֹאל תִּפְרָצִי ◊

וְאֶת־יְיָ תִּעְרִיצִי ◊

עַל יַד־אִישׁ בֶּן פְּרָצִי ◊

וְנִשְׁמַחָה וְנִגְיָלָה:

לְכֵה דוֹדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה ◊ פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

לפני 'בואי בשלום' (בקהילות שמקדימות לקבל שבת בעוד היום הגדול, לפני 'ברכו' של ערבית), מכריז השמש: 'לקראת אבל'. הרב עם אחד מחשובי הקהל יוצאים אליו. הרב אומר לו: 'הכנס', ומוליכו פנימה, אל מקום ישיבתו, שונה ממקומו הקבוע. בעת כניסת אבל והליכתו למקומו, אומר הציבור לאבל: **הַמָּקוֹם יִנַּחֵם אוֹתְךָ (אֶתְכֶם) בְּתוֹךְ שְׂאֵר אַבְלֵי צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם:**

^{10 9} וכשמגיע למאמר 'בואי בשלום' חזן וקהל עומדים ופניהם למערב ומנגנים.

במלות 'בואי בלה' הראשונות פונים לדרום, ובשניות למזרח. וכן החזן, ומנגן כשפניו למזרח 'לכה דודי' האחרון:

בְּוֹאֵי בְּשָׁלוֹם עֲמֵרַת בְּעֵלָה ◊

גַּם בְּשִׂמְחָה וּבְצַחֲלָה ◊

תוֹךְ אֲמוּנֵי עַם סִגְלָה ◊

בְּוֹאֵי כְּלָה ◊ בְּוֹאֵי כְּלָה:

לְכֵה דוֹדֵי לְקִרְאֵת כְּלָה ◊ פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה:

החזן והקהל ממשיכים לזמר: 'בואי בשלום' (בקהילות המקדימות ערבית בעוד יום, החזן פותח ב'ברכו') ומקבלים עליהם את השבת, ואז האבל מסיר את הטלית מעל פניו, ונשאר מעוטף בטלית כדרך העולם, עד גמר ערבית.

9. a) to the west anti-clockwise until the last generation, was to turn for בשלום, b) for the first בואי בלה to bow to the south, c) for the second בואי בלה to bow to the east. (pg. 61 דברי קהלת).

10. In חזן. The Composer Japhet wrote it down in this manner in his notes on לכה דודי. קהילות אשכנזי בשלום, קהילות אשכנזי. The Composer Japhet wrote it down in this manner in his notes on לכה דודי.

11 נהגו לישוב גם באמירת 'מומור שיר ליום השבת'

35 מוֹמֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת:
 זָנוּב לְהַדְרוֹת לַיִי וְלוֹמֵר לְשִׁמְךָ עֲלוּיֹן:
 לְהַגִּיד בְּבִקְרַת חֶסֶדְךָ וְאִמּוּנָתְךָ בְּלִילוֹת:
 עַל־עֲשׂוֹר וְעַל־נֶבֶל עַל־הַגִּיזוֹן בְּכַנּוֹר:
 כִּי שִׁמְחַתְנִי יי בְּפַעֲלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֶּן:
 מִה־נִּגְדְלוֹ מַעֲשֵׂיךָ יי מְאֹד עִמְקוֹ מִחֲשַׁבְתֶּיךָ:
 אִישׁ־בָּעַר לֹא יֵדַע וְכִסִּיל לֹא־יִבִּין אֶת־זֹאת:
 בְּפֶרֶחַ רְשָׁעִים | כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיִּצְיָצוּ כָּל־פְּעָלֵי אֲוֶן לְהַשְׁמַדֵם עַד־עַד:
 וְאַתָּה מְרוֹם לְעֵלָם יי:
 כִּי הִנֵּה אֵינֶיךָ יי כִּי־הִנֵּה אֵינֶיךָ יִאֲבֹדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פְּעָלֵי אֲוֶן:
 וְתִרְם בְּרָאִים קִרְנֵי בְּלַתִּי בְּשֶׁמֶן רֵעֲנֹן:
 וְתַבֵּט עֵינַי בְּשׂוֹרֵי בְּקַמִּים עַל־יְמֵי מִדְּעִים תִּשְׁמַעְנָה אֲזִנִּי:
 צְדִיק כְּתָמֵר יִפְרַח כְּאֶרֶז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגָה:¹²
 שְׁתוּלִים בְּבֵית יי בְּחֲצֵרוֹת אֱלֹהֵינוּ יִפְרִיחוּ:
 עוֹד יִנוּכּוֹן בְּשִׁיבָה דְשָׁנִים וְרֵעֲנָנִים יִהְיוּ:
 לְהַגִּיד כִּי־יִשָּׁר יי צוּרֵי וְלֹא־עֲלָתָה עוֹלָתָה בּוֹ:

36 יי מְלֶךְ גְּאוֹת לְבֶשׂ לְבֶשׂ יי עַז הַתְּאֹזֵר אֶת־תְּכוֹן תִּכְבֵּל בְּל־תְּמוּט:
 נָכוֹן כְּסֹאךָ מֵאֵז מְעוֹלָם אֶתָּה:
 נִשְׂאוּ נְהָרוֹת | יי נִשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דְּכָיִים:
 מִקְלוֹת | מִים רַבִּים אֲדִירִים מִשְׁפָּרִיִם אֲדִיר בְּמָרוֹם יי:
 עֲדַתֶּיךָ | נֶאֱמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נֶאֱוָה־קֹדֶשׁ יי לְאֶרֶץ יָמִים:

בסוף 'ה' מלך' אומרים קדיש יתום לצד עמוד החזן. אומרו 'אהרצייט' של שבת, ואם אין של שבת אומרו 'אהרצייט' של ערב שבת, ואם אין 'אהרצייט' אומרו אבל, ואם אין אבל אומרו מי שאין לו אב ואם.

יתום (קטן) כורע. יתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בפעלמא דברא כרעותה ◊ וימליך מלכותה ◊ פחייכון וביומיכון ◊ ובחיי דכל בית ישראל ◊ בפענלא ובזמן קריב: וְאֲמָרוּ יתום (קטן) כורע אמן: (קהל אמן)
 יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'תברך'

11. בשבת חזון שרים את 'מומור שיר ליום השבת' בניגון 'אלי ציון'.

12. דרש רבי חייא בר לוליאני, מאי דכתיב: 'צדיק כתמר יפרח בארז בלבנון ישגה'? אם נאמר תמר למה נאמר ארז, ואם נאמר ארז למה נאמר תמר? אילו נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי אומר, מה תמר, אין גזעו מחליף, אף צדיק חס ושלום אין גזעו מחליף, לכך נאמר ארז. אילו נאמר ארז, ולא נאמר תמר, הייתי אומר, מה ארז אין עושה פירות, אף צדיק חס ושלום אין עושה פירות, לכך נאמר תמר ונאמר ארז. (גמ' טענית ככ., זכא זכרא פ:)

13. בשבת חזון שרים את 'ד' מלך' בניגון 'אלי ציון', ובפסוק 'עדתך' חוזרים לניגון שבת.

יתום (קטן) כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊
 ויתתהדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא יתום (קטן) כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
 לעלא מפל ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא
 דאמירן בעלמא: יתום (קטן) כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)
 יהא שלמא רבא מן שמיא ◊ וחיים עלינו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)
 יתום (קטן) פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת
 פונה לשמאלו ואומר עשה שלום במרומי פונה לימינו ואומר הוא יעשה שלום עלינו ◊
 ושוחה לפניו ואומר ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

ביום טוב שני מזמרים, אבל לא ביום טוב שני שחל להיות בשבת
 (בארץ ישראל שאין להם יום טוב שני, (חוץ מיום טוב שני של ראש השנה), מזמרים ביום טוב ראשון):
 15 מה טובו אהליך יעקב משפנתוך ישראל:
 ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחווה אלהיך כל קדשך ביראתך:
 כי אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך:
 ואני אשתחווה ◊ ואכרעה ◊ אברכה ◊ לפניי עשי:
 ואני תפלתך | יי עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך:
 3מדר כד:ח
 תהלים כ:ח
 כו:ח
 סט:ד

14. והשתא דידעינן בקביעא דירחא, מאי טעמא עבדינן תרי יומי יום טוב שני של גלויות? משום דשלחו מתם [א"ל],
 הנהירו במנהג אבותיכם בידיכם, זמנין דגזרי המלכות גזרה ואתי לאקלקולי. (גמ' זילכ ד:)

states the following: "Only the crassly ignorant and limited mind will find cause for rejoicing in the fact that we need no longer entertain doubts concerning the correct date for the beginning of each month. For this our present certainty is a consequence of the deplorable fact that, exiled from our land and dispersed throughout the world, we no longer have that duly-constituted body of representatives who would have the authority to proclaim as holy for all of us the beginnings of each month on the basis of their own observation of each ראש חודש. Thus our ראשי חדשים and מועדים would have lost their fundamental character of 'appointed seasons' by virtue of which alone they can be truly consecrated as 'our own' ראשי חדשים and our own appointed seasons for communion with God, were it not for the provident action taken by הלל הקטן. This great sage ordained the permanent fixing of the beginnings of our months in advance for all the days of our dispersion until that time when we shall be reunited once again upon our own soil. But the very fact that the beginnings of our months and therefore our מועדים have been fixed in advance on the basis of an unchanging calendar cycle represents a real danger. For in this manner our months and מועדים would lose their basic character of 'freely appointed' season between God and His people, were it not for the second days appended to each יום טוב. . . . It is therefore entirely true that, for Israel in exile, only the observance of a second day will ensure the hallowed, truly Jewish character of the original first day." [The World of Prayer Volume II pg. 135] (שמות יב:ב)

15. יגדל is comprised of פסוקים which were not originally meant for choral singing (unlike יגדל and ארון עולם which are פיוטים). The singing of מה טובו שני יום טוב was established as late as the nineteenth century. One is not allowed to prepare from one day of יום טוב to next, and therefore the מנהג became to postpone יום טוב ערבית in order to delay ones arrival and preparations at home. To utilize the extra time in synagogue efficiently, the choir sings מה טובו. The same reason applies to first day יום טוב when it occurs on שבת. However, on שבת, מה טובו is omitted, since one is permitted to prepare from יום טוב to שבת. (On ראש השנה, מה טובו is sung only on שני יום טוב even in ישראל.)
 The concept of יום טוב שני does not exist in ארץ ישראל and therefore the question was asked should one the choir sing מה טובו? One is actually supposed to recite מה טובו every time one enters the synagogue. The decision was made to sing מה טובו even on first day יום טוב, so as not to lose the מנהג altogether. and by doing so, מה טובו is sung at least six times a year.

קריאת שמע וברכותיה לשבת וליום טוב

בלילי שבתות חול המועד אין אומרים מערכות.

בעוד החזן אומר 'ברכו' אומר הקהל בלחש: יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים ◊ הקדוש ברוך הוא: שהוא ראשון והוא אחרון ◊ ומפלעדיו אין אלהים: תכלים סח: סלו לרכב בערכות ביה שמו ועלנו לפניו: ושמו מרומם על כל ברכה ותהלה:

¹ חזן מאריך
באמירת 'ברכו':
² ברכו

כשמנגן החזן השם יאמר הקהל: ברוך ◊ שם כבוד מלכותו ◊ לעולם ועד:

את יי

כשמנגן החזן 'המברך' יאמר הקהל: קיג: יהי שם יי מברך מעתה ועד עולם:

המברך:

קהל והחזן יחדיו: ברוך יי המברך ◊ לעולם ועד:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר בדרו מעריב ערבים
בחקמה פותח שערים ◊ ובתבונה משנה עתים ◊ ומחליף את היום ואת הלילה
ומסדר את הפוכים במשמרותיהם ברקיע פרצונו: בורא יום ולילה
גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור: « ומעביר יום ומביא לילה
ומבדיל בין יום ובין לילה ◊ יי צבאות שמו: אל חי וקיים ◊ תמיד ◊ ומלוך עלינו
לעולם ועד: ³ ⁴ ברוך אתה יי המעריב ערבים:

אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת: תורה ומצות ◊ חקים ומשפטים
אותנו למדת: על-כן ◊ יי אלהינו ◊ בשכבנו ובקומנו נשית בחקך
« ונשמח בדרבי תורתך ובמצותיך לעולם ועד: כי הם חיינו ◊ וארך ימינו
ובהם נהנה יומם ולילה: ואהבתך ◊ אל תסיר ממנו לעולמים: ⁵ ברוך אתה יי
אוהב, עמו ישראל:

עונים 'אמן' על ברכת אהבה של חזן.

1. בשבת שמוציאין שני ספרי תורה (ראש חודש, שבת חנוכה, ארבע פרשיות [שקלים, וכו', פרה, חודש]), מנגנים ברכו בניגון מיוחד. וכן יש ניגון מיוחד ליום טוב וניגון מיוחד לימים נוראים.

2. כמבואר) ספרדים is to lengthen the recital of ברכו. It is also practised among some (בספר כתר שם טוב). Though many ספרי הלכה speak of being במאריך בברכו', especially at certain times (i.e. מוצאי שבת), nevertheless it seems to have all but disappeared, except for the special elongated ברכו chanted on ימים נוראים. See the שער תשובה רצג:ב which mentions the great ברכי, בשם הלכות גדולות). מוצאי שבת 'ברוך ד' המברך לעולם ועד' when saying מאריך to be סגולה (רב האי גאון and רבי חיים ויטאל, יוסף

3. בלילי שלש רגלים (גם כשחל בשבת) מוסיפים כאן מערכות.

4. The service for both days of ראש השנה differs from the corresponding prayers for the festivals by the fact that there are no מערכות, or special פיוטים. The reason for the omission is... that many worshippers have fasted on the Eve of the festival. (The World of Prayer Volume II pg. 175)

5. בלילי שלש רגלים (גם כשחל בשבת) מוסיפים כאן מערכות.

להשלמת רמ"ה תיבות בק"ש מקדימים אמירת 'אל מלך נאמן' ביחיד או בציבור. ויש משלימים את חשבון רמ"ה בעניית 'אמן' על ברכת אהבת עולם של חזן, ש'אמן' הוא נוטריקון 'אל מלך נאמן'.

אל מלך נאמן

37 פסוקים

שמע ישראל יי אלהינו יי | אחד:

בלחש ברוך ◊ שם כבוד מלכותו ◊ לעולם ועד:

37 פסוקים ו:כ-ט וְאֶהְבֶּתְךָ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-לְבָבְךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ וּבְכָל-מְאֹדְךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם עַל-לְבָבְךָ: וְשָׁנַנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדַבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלֻכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ: וְקִשְׁרָתָם לְאוֹת עַל-יָדְךָ וְהָיוּ לְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזוּזֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעֲרֶיךָ:

37 פסוקים יא:יג-כא וְהָיָה אִם-שָׁמַעַתְּ תִשְׁמָעוּ אֶל-מְצֻוֹתַי אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת-יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעֲבֹדוֹ בְּכָל-לְבַבְכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מִטַּר-אֲרָצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמְלַקֹּשׁ וְאֶסַּפְתִּי דְגָנְךָ וְתִירְשֶׁךָ וְיִצְהַרְךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשִׂדְךָ לְבַהֲמֹתֶךָ וְאֶכְלֵת וּשְׂבַעְתָּ: הַשְּׁמָרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וּסְרַתֶם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף-יְיָ בְּכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם וְלֹא-יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת-יְבוּלָהּ וְאֶבְרַתֶם מִחַרְהָ מֵעַל הָאָרֶץ הַפְּלִיָּה אֲשֶׁר יְיָ נָתַן לָכֶם: וְשָׁמַתֶם אֶת-דְּבָרֵי אֱלֹהַ עַל-לְבַבְכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל-יָדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמְדַתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם לְדַבַּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלֻכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ: וּכְתַבְתָּם עַל-מְזוּזֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעֲרֶיךָ: הרב הקורא שמע בטעמים מרים קולו מ'למען ירבו' עד 'אמת' ל'מען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יי לאבותיכם לתת להם בימי השמים על-הארץ:

37 פסוקים טו:לז-מא וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל-כַּנְּפֵי בְּגָדֵיהֶם לְדַרְתָּם וְנָתַנּוּ עַל-צִיצִית הַכַּנָּף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת-כָּל-מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא-תִתּוּרֻוּ אַחֲרַי לְבַבְכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר-אֲתֶם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת-כָּל-מִצְוֹתַי וְהִייתֶם קְדוֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם:

אומרו הקהל עם הרב הפסוק האחרון וכן החזן.

אני יי אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים

להיות לכם לאלהים אני יי אלהיכם:

יש לצרף 'אלהיכם' ל'אמת', אכן יתן ריח מעט שלא יבולע האל"ף. חזן מרים קולו במילה 'אמת' ואינו כופל ד' אלדיכם אמת. לפיכך חזן אומר פרשת ציצית עם הרב כדי שיסמוך 'אמת' ל'ד' אלדיכם, ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו.

אֱמֶת וְאֱמוּנָה כָּל־זֹאת ◊ וְקִיָּם עֲלֵינוּ ◊ כִּי הוּא יי אֱלֹהֵינוּ וְאִין זִוְלָתוֹ ◊
 וְאִנְחָנוּ יִשְׂרָאֵל עֲמוֹ: הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד־מְלָכִים ◊ מִלְּבָנוּ הַגּוֹאֲלֵנוּ מִכַּף
 כָּל־הָעַרִיצִים: הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ ◊ וְהַמְּשַׁלֵּם גְּמוּלָה לְכָל־אוֹיְבֵי נַפְשָׁנוּ:
 חו"ב ט:י העֵשָׂה גְדֻלוֹת עַד־אִין חֶקֶר וְנִפְלְאוֹת עַד־אִין מִסְפָּר: תכלים סו:ט השֵׁם נִפְשָׁנוּ
 בְּחַיִּים וְלֹא־נִתַּן לְמוֹט רְגֵלָנוּ: הַמְּדַרְיָנוּ עַל־בְּמוֹת אוֹיְבֵינוּ ◊ וַיָּרֶם קַרְנֵנוּ עַל כָּל־
 שְׂנְאֵינוּ: הָעֵשָׂה לָנוּ נְסִים וְנִקְמָה בַּפְּרָעָה ◊ אוֹתָת וּמוֹפְתִים בְּאֲדַמַּת בְּנֵי־חָם:
 הַמַּכָּה בְּעֶבְרָתוֹ כָּל־בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם ◊ וַיּוֹצֵא אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵרוֹת עוֹלָם:
 <<⁶ הַמַּעֲבִיר בְּנֵיו בֵּין גִּזְרֵי יַם־סוּף ◊ אֶת־רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת־שׂוֹנְאֵיהֶם בְּתַהוֹמוֹת טַבַּע:
 וְרָאוּ בְּנֵיו גְּבוּרָתוֹ ◊ שִׁבְחוּ וְהוֹדוּ לְשִׁמּוֹ: וּמִלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קָבְלוּ עֲלֵיהֶם:
 מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ עָנוּ שִׁירָה ◊

בלילי שלש רגלים (גם כשחל בשבת) - בְּשִׁמְחָה רַבָּה ◊ וְאָמְרוּ כָּלֵם -

מוסיפים כאן מערבות ומסיימים

(בגילה ברנה בשמחה רבה ◊ וְאָמְרוּ כָּלֵם -)

חזן וקהל שמות טו:יא

מִי־כַמְכָה בְּאֵלֵם יי מִי כַמְכָה נְאֻדָר בְּקִדְשׁ נוֹרָא תְּהִלַּת עֵשָׂה פְּלֹא:

חזן ⁷ מִלְכוּתְךָ רָאוּ בְּנֵיךָ בּוֹקֵעַ יָם לְפָנַי מֹשֶׁה ◊

בשלוש רגלים (גם כשחל בשבת)

טו:ב וְהָ אֵלֵי עָנוּ ◊ וְאָמְרוּ -

מוסיפים כאן מערבות ומסיימים

(וְהָ צוּר יִשְׁעָנוּ ◊ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ -)

חזן וקהל טו:יב יי | יִמְלֹךְ לְעֵלָם וְעַד:

חזן ⁸ וְנֹאמְרָ: ירמיה לא: כִּי־פָדָה יי אֶת־יַעֲקֹב וּגְאֻלוֹ מִיַּד חֹזֶק מִמֶּנּוּ:

⁹ בלילי שלש רגלים (גם כשחל בשבת) מוסיפים כאן מערבות ומסיימים.

בְּרוּךְ אַתָּה יי גְּאֻל יִשְׂרָאֵל:

6. בשביעי ושמיני של פסח יש קהילות שמנגנים 'המעביר בניו' בניגון מיוחד.

7. בשבת שמוציאין שני ס"ת (ראש חודש, שבת חנוכה, ארבע פרשיות [שקלים, זכור, פרה, חודש]). מנגנים בניגון מיוחד.

8. בשבת שמוציאין שני ס"ת (ראש חודש, שבת חנוכה, ארבע פרשיות [שקלים, זכור, פרה, חודש]). מנגנים בניגון מיוחד.

9. is to conclude with 'מלך צור ישראל וגאולו' while according to one מנהג אשכנז one recites מנהג ארץ ישראל as usual. This is one instance where מנהג ארץ ישראל still practices the ancient מנהג אשכנז and ישראל does not.

בשבתות שמוציאין ב' ס"ת, וכן בשבתות אלול ובימים נוראים מנגן החזן השכיבנו, (ויש מתחילים מ'והגן בעדנו).
 הַשְּׂבִיבֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם ◊ וְהַעֲמִידֵנוּ מִלְּפָנֵינוּ לְחַיִּים ◊ וּפְרוּס עֲלֵינוּ
 סֶפֶת שְׁלוֹמְךָ ◊ וְתִקְנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ ◊ וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֶךָ: וְהִגֵּן בְּעַדֵּנוּ
 וְהִסֵּר מֵעֲלֵינוּ אוֹיֵב דְּבַר וְחָרֵב וְרָעַב וְיָגוֹן ◊ וְהִסֵּר שָׁמֶן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאֲחֵרֵנוּ ◊
 « וּבִצֵּל כְּנַפֶּיךָ תִּסְתִּירֵנוּ ◊ כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמְצִילֵנוּ אַתָּה ◊ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנוּן וְרַחוּם אַתָּה ◊
 וְשֹׁמֵר צִדְקוֹתֵינוּ וּבֹאֵנוּ ◊ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◊ מִעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: וּפְרוּס עֲלֵינוּ סֶפֶת
 שְׁלוֹמְךָ: ¹⁰ בְּרוּךְ אַתָּה יי פּוֹרֵס סֶפֶת שָׁלוֹם ◊ עֲלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל ◊
 וְעַל־יְרוּשָׁלַיִם:

12 הקהל אומר 'ושמרו', והחזן חוזר עליו בקול רם ובנעימה.
 שמות לא: טז-יז וי-יח ושמרו בני-ישראל ¹³ את-השבת לעשות את-השבת לזרזתם ברית עולם:
 ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם כי-ששת ימים עשה יי
 את-השמים ואת-הארץ וביום השביעי ¹⁴ שבת וינפש:

בליל יום כפור ויקרא טז:ל	בלילי ראש השנה תכלים פח:ד	בלילי שלש רגלים ויקרא כג:מד
כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יִכְפַּר עֲלֵיכֶם לְמַחֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטָּאתֵיכֶם לִפְנֵי יי תִּטְהָרוּ:	תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בְּפֶסַח לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֶק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מְשַׁפֵּט לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב:	וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מַעֲדֵי יי אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

חזן כורע ¹⁵ יתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא כרעותיה ◊
 וימליך מלכותיה ◊ פחייכון וכו' מיכון וכו' דכל-בית-ישראל בעגלא וכו' זמן קריב:

ואמרו חזן כורע אמן: (קהל אמן)
 יהא שמייה רבא מברך לעולם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'תברך'
 חזן כורע ¹⁶ יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊

ויתתדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא חזן כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).
 לעלא (בלילי ראש השנה ויום כפור מוסיפים ולעלא) מכל-ברכתא ושירתא תשבתתא ונחמתא
 דאמירן בעלמא: חזן כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

בליל א' דראש חודש מכריזים 'עלה ויבא':
 בליל ב' דראש חודש, וכן אם יש רק יום אחד של ראש חודש, מכריזים 'ראש חדש'
 בשלש רגלים ובימים נוראים אומרים כאן שמונה עשרה,
 של שלש רגלים (עמ' 266), של ראש השנה (עמ' 302), של יום כפור (עמ' 318).

10. בלילי שלש רגלים (גם כשחל בשבת) מוסיפים כאן מערכות.

11. נוסח אשכנז is 'פורס', נוסח ספרד is 'הפורס'.

12. The is to stand for שמרו, is very old and may have originated מנהג.

13. את-השבת לעשות. ר"ת אהל דילפינן מלאכת שבת מאהל מועד (שבת מט:); בני ישראל אות הוא. ר"ת ביאה
 שבאנתו של תלמיד חכם מערב שבת לערב שבת (כתובות סב:); אות הוא לעולם כי. ר"ת אהלך על שם וידעת
 כי-שלוש אהליך (איוב ה:כד), דדרשינן מיניה (שבת לד.) הדלקת נרות בליל שבת: (בעל הטורים)

14. אמר ריש לקיש, נשמה יתירה ניתנה בו באדם בערב שבת, במוציא שבת נוטלין אותה ממנו, שנאמר: 'שבת וינפש':
 כיון ששבת וי אבדה נפש. (גמ' תענית כז:)

15. בשבת שני ספרי תורה יש ניגון מיוחד. יש נוהגים לנגן את הקדיש בליל יום טוב בניגון חול. (וכשחל בשבת
 בניגון שבת) ויש נוהגים לנגדו בניגון יום טוב (וכשחל בשבת עוברים לניגון שבת ב'תברך'). בימי אלול סוף הקדיש
 נאמר בניגון המסולסל דמוי התקיעות. בליל ראש השנה שחל בשבת עוברים לניגון שבת מ'תברך'.

16. החזן מנגן סוף הקדיש בניגון של ימים נוראים משבת נחמו עד יום כפור.

עמידה של ערבית לשבת

תכלים נא: אֲדָנִי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

- ◇ כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
 - ◇ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◇ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◇ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◇ אֵל עֲלִיּוֹן
 - ◇ גּוֹמֵל חַסְדִּים מִזִּבְחֵי וְקִנְיָה הַכֹּל ◇ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת ◇ וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבָנֵי בְּנֵיהֶם
- לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בשבת שובה: וְזָכַרְנוּ לְחַיִּים ◇ מְלֶךְ חַפְזֵי בְּחַיִּים ◇ וְכִתְבָנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים ◇ לְמַעַן אֱלֹהֵים חַיִּים:

מְלֶךְ עֶזְרָה וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן: כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ מַגֵּן אַבְרָהָם:

אֶתְּךָ גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◇ אֲדָנִי ◇ מְחַיֶּה מֵתִים אֶתְּךָ ◇ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון של פסח מוסיפים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

- ◇ מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◇ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◇ סוּמֵךְ נוֹפְלִים
- ◇ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◇ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◇ וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי עֶפְרָי: מִי כְמוֹךָ
- בְּעַל גְּבוּרֹת ◇ וּמִי דוֹמֵה לְךָ ◇ מְלֶךְ מַמְיָה וּמְחַיֶּה וּמְצַמֵּחַ יְשׁוּעָה:

בשבת שובה: מִי כְמוֹךָ אֵב הַרְחָמִים ◇ זוֹכֵר יְצוּרֵי לְחַיִּים ◇ בְּרַחֲמִים:

וּנְאֻמָּן אֶתְּךָ לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

אֶתְּךָ קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ ◇ וְקְדוּשֵׁים בְּכָל־יוֹם יִתְלַלְוֶךָ סְלָה: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ
הָאֵל (בשבת שובה: הַמְּלֶךְ) הַקְּדוֹשׁ:

- ◇ אֶתְּךָ קַדְשָׁתְךָ אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשִׁמְךָ ◇ תְּכַלִּית מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ
- ◇ וּבִרְכָתוֹ מְכַל־הַיָּמִים ◇ וְקַדְשָׁתוֹ מְכַל־הַיּוֹמִים ◇ וְכֵן כְּתוּב בְּתוֹרָתְךָ:

3:6-ג¹ וַיִּבְלֵוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צְבָאָם: ³ וַיִּבְלֵוּ אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבַּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל-מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל-מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בְּרָא אֱלֹהִים | לַעֲשׂוֹת:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ רְצָה בְּמַנוּחַתֵּנוּ: קִדְּשָׁנוּ בְּמַצּוֹתֶיךָ וְתַן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרַתְךָ ◊ שְׂפָעֵנוּ מִפְּוֹכֵךְ וְשִׁמְחָנוּ בִּישׁוּעַתְךָ ◊ וַמָּהֵר לִפְנֵינוּ לְעִבְדֶּךָ בְּאַמֶּת: וְהִנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן שַׁבַּת קִדְּשֶׁךָ ◊ ⁴ וַיִּשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אֱהָבֵי שְׁמֶךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדְּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצָה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפְלָתָם ◊ וְהִשָּׁב הָעֲבוּדָה לְדִבְרֵי בֵיתְךָ ◊ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וְתַפְלָתָם ◊ מְהֵרָה ◊ בְּאַהֲבָה תִּקְבַּל בְּרִצּוֹן ◊ וְתִהְיֶה לְרִצּוֹן תָּמִיד עֲבוּדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ יַעֲלֶה וַיָּבֹא וַיִּגַּע וַיִּרְאֶה וַיִּרְצֶה וַיִּשְׁמַע וַיִּפְקֵד וַיִּזְכֵּר וַיִּזְכֶּנּוּ וַיִּפְקְדוּנָנוּ ◊ וַיִּזְכְּרוּ אֲבוֹתֵינוּ ◊ וַיִּזְכְּרוּ מִשִּׁית בְּרִדְדוֹד עִבְדֶּךָ ◊ וַיִּזְכְּרוּ יְרוּשָׁלַם עִיר קִדְּשֶׁךָ ◊ וַיִּזְכְּרוּ כָל-עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◊ לְפִלִיטָה וּלְמוֹבָה ◊ וּלְחַן וּלְחַסֵּד וּלְרַחֲמִים ◊ וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◊ בַּיּוֹם

לראש חודש: ראש החדש הזה | לפסח: חג המצות הזה | לסוכות: חג הסוכות הזה
וַיִּזְכְּרוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְמוֹבָה ◊ וַיִּפְקְדוּנוּ בּוֹ לְבִרְכָה ◊ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים ◊ וּבְדִבְרֵי יִשׁוּעָה וּרְחֻמִּים ◊ חוּם וְחֶנֶן וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◊ כִּי אֱלֹהֶיךָ עֵינֵינוּ ◊ כִּי אֵל מֶלֶךְ חֲנוּן וְרַחוּם אַתָּה:

וְתַחֲנוּנָה עֵינֵינוּ בְּשׁוֹכֵךְ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּחַזֵּר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

1. אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי, אפילו יחיד המתפלל בערב שבת צריך לומר 'ויבלו', דאמר רב המנונא, כל המתפלל בערב שבת ואומר 'ויבלו', מעלה עליו הפתוב פאילו נעשה שותף לקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, שנאמר: 'ויבלו' אל תקרי ויכלו אלא ויכלו... אמר מר עוקבא, כל המתפלל בערב שבת ואומר 'ויבלו', שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהן על ראשו ואומרים לו, 'יסר עונך והפאתך תבפר': (ישעיה ו:ז). (גמ' סזט קיט):

2. אמר רבי יהושע בן לוי, כל מעשה בראשית, בקומתו נבראו, בדעתו נבראו, בצביונו נבראו, שנאמר: 'ויבלו השמים והארץ וכל צבאם': אל תקרי 'צבאם' אלא צביונם. (גמ' חולין ס).

3. וַיִּבְלֵוּ אֱלֹהִים. תרגום ירושלמי 'וחמד ה'. והו ש אמרו 'הַמְּדַת יָמִים אוֹתוֹ קְרָאתָ' (תפילת שבת): בפרשת ויכלו ג' פעמים מלאכתו כנגד ג' מלאכות ששבת מהם, שמים וארץ וים (ב"ר יב:ה). ולא כתיב ביום השביעי ויהי ערב ויהי בקר, לפי שמוסיפין מחול על הקודש (עיין ב"ר ט:ד): (בעל הטורים)

3. נוסח ארץ ישראל העתיק וגם מקבל בידי גאוני בבל (עיין כת"י הגניזה, רב עמרם גאון, רב סעדיה גאון) הוא 'וישמחו ישראל אהבי שמך', לקוח בעיקרו מדברי נעים זמירות ישראל 'וישמחו כל חוסי בך לעולם ירינו ותסד עלינו ויעלצו בך אהבי שמך': (בתהלים ה:יב), הוא נוסח הקדמון המנהג לאומרו היה קיים בכל ארצות אירופה. בני כל הארצות, מלבד ספרד, נהגו לומר 'וישמחו', עד שנשמט הנוסח מסידוריהם: "ורגילין לסיים 'וישמחו בך ישראל אהבי (את) שמך' וכו', וכן ברוב סידורים." (ספר מנהגים לר"א טירנא) until approximately 1650. Most current סידורים have adopted the נוסח of 'ישראל מקדשי שמך' (ב"ה/ב"ב/ב"ג).

4. לפי נוסח פולין אומרים: וינחו בך ישראל מקדשי שמך:

כורע מודים אנתנו לך ◊ שאתה הוא זוקף יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד:
 צור חיינו ◊ מגן ישענו אתה הוא לדור ודור: גודה לך ונספר תהלתך על-חיינו
 המסורים בידך ◊ ועל-נשמותינו הפקודות לך ◊ ועל-נפיק שפכל-יום עמנו ◊
 ועל-נפלאותיך ומובותיך שפכל-עת ◊ ערב ובקר וצהרים: הטוב פי לא-
 כלו רחמיך ◊ ותמרחם פי לא-תמו חסדיך ◊ מעולם קנינו לך:

בחנוכה אומרים כאן 'על הנסים':

על הנסים ◊ ועל הפרקן ◊ ועל הגבורות ◊ ועל התשועות ◊ ועל המלחמות ◊
 שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

בימי מתתיהו בן-יוחנן בהן גדול חשמוני ובניו ◊ בשעמדה מלכות יון הרשעה על-עמך
 ישראל ◊ להשפיתם תורתך ◊ ולהעבירם מחקי רצונך: ואתה ברחמיך הרבים ◊ עמדת להם
 בעת צרתם ◊ רבת את-ריבם ◊ הנת את-דינם ◊ נקמת את-נקמתם: מסרת גבורים ביד
 חלשים ◊ ורבים ביד מעטים ◊ וממאים ביד מהורים ◊ ורשעים ביד צדיקים ◊ וזדים ביד
 עוסקי תורתך: ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ◊ ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה
 ופרקן פהיום הזה: ואחר כך באו בניה לדביר ביתך ◊ ופנו את-היכלך ◊ ומתרו את-מקדשך ◊
 והדליקו גרות בחצרות קדשך ◊ וקבעו שמונת ימי חנכה אלו ◊ להודות ולהלל לשמך הגדול:

ועל-כלם יתברך ויתרומם שמך מלבנו תמיד לעולם ועד:

בשבת שובה: וכתוב לחיים טובים בני בריתך:

ובל-חיים יודוך סלה ◊ ויהללו את-שמך באמת ◊ האל ישועתנו ועזרתנו סלה:
 כורע ברוך משתחוה אתה זוקף יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

שלום רב על-ישראל עמך תשים לעולם ◊ פי אתה הוא מלך אדון
 לכל-השלום: ומוב בעיניך לברך את-עמך ישראל ◊ בכל-עת ובכל-שעה
 בשלומך:

בשבת שובה: [בחזרת הש"ץ הקהל מקדים אמירת 'בספר...' לפני החזן]:

בספר חיים ברכה ושלום ◊ ופרנסה מובה ◊ נזכר ונכתב לפניך ◊
 אנו ובכל-עמך בית ישראל ◊ לחיים ולשלום: ברוך אתה יי
 עושה השלום:

ברוך אתה יי המברך
 את-עמו ישראל
 בשלום:

אלהי ◊ נצר לשוני מרע ◊ ושפתי מדבר מרמה ◊ ולמקללי נפשי תדם ◊
 ונפשי כעפר לכל תהיה: פתח לבי בתורתך ◊ ובמצותיך תרהף נפשי:
 וכל-החושבים עלי רעה ◊ מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם: עשה למען
 שמך ◊ עשה למען ימינך ◊ עשה למען קדשך ◊ עשה למען תורתך:
 תכלים ס:ז למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו וענני: יט:טו יהיו לרצון |
 אמרי פ' והגיון לבי לפניך יי צורי וגאלי: פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר: עשה שלום
 במרומוי ◊ הוא יעשה שלום ◊ עלינו ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן:
 זוקף לאט ואומר:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיפנה בית המקדש במהרה בימינו ◊ ותן חלקנו בתורתך:
 ושם נעבדך בראה ◊ בימי עולם ובשנים קדמניות: מלאכי ג:ז וערכה ליי מנחת יהודה וירושלם
 בימי עולם ובשנים קדמניות:

אומרים 'ויכלו' בקול רם מעומד, וטוב לאומרו ביחד בציבור (שו"ע רסח, ז).

אין החזן מחזיר התפלה אבל אומר ברכה מעין שבע, ואומר תחלה 'ויכלו' בקול רם והקהל עונים עמו.

חזן והקהל יחד בנעימה זראשית 3:א-ג⁵ וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים
 בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבַּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל-מְלַאכְתּוֹ
 אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת
 מְכַל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בְּרָא אֱלֹהִים | לַעֲשׂוֹת:

במקום חזרת התפלה, מברך החזן ברכת מעין שבע. החזן כורע כמו בתחילת שמונה עשרה.

(אומרים כל זאת גם בשבת שאחר יום טוב וכן ביום טוב שחל בשבת, אף בליל ראשון של פסח,

ואין מזכירין בה של יום טוב. (בבית חתנים ואבלים אין אומרים אותה ולא בכל מקום שמתפללים באקראי.)

חזן כורע בְּרִיךְ חזן משתחוה אַתָּה חזן זוקף יי אומרים ברוך הוא וברוך שמו אֱלֹהֵינוּ
 וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◊ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל
 הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ יד:יט⁶ אֵל עֲלִיּוֹן קִנְיַת שָׁמַיִם וְאָרֶץ: אין אומרים אמן כאן.

5. An individual may always recite ויכלו, whether opening alone or joining the ציבור too late to hear it. The חזן writes one who missed reciting ויכלו with the ציבור, should recite it on his own and *not* with someone else.

6. אמר רבי זכריה משום רבי ישמעאל, ביקש הקדוש ברוך הוא להוציא כהונה משם. שנאמר: 'ותוא כהן לא-ל עליון': פיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום, הוציאה מאברהם. שנאמר: 'ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לא-ל עליון קנה שמים וארץ':... והיינו דכתיב: 'ותוא כהן לא-ל עליון': הוא כהן, ואין זרעו כהן. (גמ' לדרים ל:)

קהל ואחר' חזון⁷ מִגֵּן אֲבוֹת בְּדַבְרוֹ ◊ מִחַיָּה מֵתִים בְּמֵאֲמָרוֹ ◊ הָאֵל (מר"ה עד יו"כ: הַמְּלִךְ) הַקְּדוֹשׁ שְׁאִין כְּמוֹהוּ ◊ הַמְּנִיחַ לְעַמּוֹ בַּיּוֹם שֶׁבֶת קָדְשׁוֹ ◊ כִּי בָּם רָצָה לְהַנִּיחַ לָהֶם: לְפָנָיו נֶעֱבַד בְּיָרְאָה וּפְחָד ◊ וְנִזְדָּה לְשִׁמּוֹ בְּכָל־יּוֹם תָּמִיד מֵעַיִן הַפְּרָכוֹת: אֵל הַהוֹדָאוֹת ◊ אֲדוֹן הַשְּׁלוֹם ◊ מְקַדֵּשׁ הַשֶּׁבֶת וּמְבָרֵךְ שְׁבִיעֵי ◊ וּמְנִיחַ בְּקַדְשָׁה לְעַם מְדַשְּׁנֵי עֲנַג ◊ וְכֹר לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית:

חזון אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ רָצָה בְּמִנוּחַתֵּנוּ: קַדְשָׁנוּ בְּמִצּוֹתֶיךָ וְתֵן חֲלֻקְנוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◊ שִׁבְעֵנוּ מִפּוֹבֵד וְשִׁמְחָנוּ בְּיִשׁוּעָתֶךָ ◊ וּמַחֵר לִפְנֵינוּ לְעַבְדֶּךָ בְּאַמְתּוֹ: וְהַנְּחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שֶׁבֶת קָדְשֶׁךָ ◊ וְיִשְׁמְחוּ בְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲהַבֵי שְׁמֶךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשֶּׁבֶת:

3מדצב יד:יז וְעַתָּה יִגְדַל־נָא בְּחַ אֲדֹנָי כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְאָמֵר:

תכלים ככו: זכר-רחמיך יי וחסדיך כי מעולם הָמָּה:

חזון כורע⁹ יתגדל ויתקדש זוקף שְׁמִיָּה רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֲלָמָא דְבָרָא כְּרַעוּתָה ◊ וַיִּמְלִיךְ מַלְכוּתָהָ ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֲנָלָא וּבְזִמְן קָרִיב: וְאָמְרוּ חזון כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהִי שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרֵךְ לְעָלְמָא וּלְעָלְמֵי עָלְמֵיָא וּבְנִשְׁמִיָּה אַחֲרֵת מוֹסִיפִים 'יתברך'

חזון כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊

ויתתדר ויתעלה ויתהלל שְׁמִיָּה דְקַדְשָׁא חזון כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיבוֹר אוֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו).

לְעָלָא (בלילי ראש השנה ויום כפור מוסיפים וּלְעָלָא) מְכַל־בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תְּשַׁבְּחָתָא וְנַחְמָתָא

דְאָמְרִין בְּעֲלָמָא: חזון כורע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קהל: קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:

תַּתְּקַבֵּל צְלוֹתֵהוֹן וּבְרַעוּתֵהוֹן דְּכָל־יִשְׂרָאֵל קְדָם אֲבוּהוֹן דִּי בְּשִׁמְיָא: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

תכלים קיג:3 קהל: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבָרֵךְ מְעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

יְהִי שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמֵיָא ◊ וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קכא:3 קהל: עוֹרֵי מַעַם יְיָ עֲשֵׂה שְׁמִים וְאַרְיִן:

חזון פוסע לאחריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ ◊

ושוחה לפניו ואומר וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

7. בשבת חזון יש נוהגים לנגן בניגון עצב.

8. לפי נוסח פולין אומרים: ויגדוהו ביה ישראל מקדשי שמך:

9. בשמחת תורה מנגנים קדיש תתקבל בניגון מועדי השנה.

1 במה מדליקין

בכל ליל שבת, ² וביום טוב שמתחיל בשבת, ושבת חול המועד אומרים 'במה מדליקין' (בניגון שאומרים המשניות) אבל אין אומרים אם ³ יום טוב (ראשון או שני) חל ביום ששי, ואין אומרים בליל יום כפור כל עיקר.

משנה שבת פרק ב'

[א] **במה מדליקין ובמה אין מדליקין?**

אין מדליקין לא בלֶבֶשׁ, ולא בקֶסֶן, ולא בכֶלֶךְ, ולא בפְתִילַת הָאֵדָן, ולא בפְתִילַת הַמְדָבָר, ולא בִירוּקָה שְׁעַל פְּנֵי הַמַּיִם, לא בְּזֹפֶת, ולא בְּשַׁעֲנָה, ולא בְּשֶׁמֶן קִיק, ולא בְּשֶׁמֶן שְׂרָפָה, ולא בְּאֵלֶיהָ, ולא בְּחֶלֶב, נְחוּם הַמְדֵי אֹמֵר: מְדַלִּיקִין בְּחֶלֶב מְבֻשָּׁל, וְחֻכְמִים אֹמְרִים: אֶחָד מְבֻשָּׁל וְאֶחָד שְׂאִינוֹ מְבֻשָּׁל אֵין מְדַלִּיקִין בּוֹ.

[ב] אין מדליקין בְּשֶׁמֶן שְׂרָפָה בְּיוֹם טוֹב. רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אֹמֵר: אֵין מְדַלִּיקִין בְּעֵטְרוֹן, מִפְּנֵי כְבוֹד הַשַּׁבָּת, וְחֻכְמִים מְתִירִין בְּכָל־הַשְּׂמֵנִים: בְּשֶׁמֶן שְׂמִשְׁמִין, בְּשֶׁמֶן אֲגוּזִים, בְּשֶׁמֶן צְנוּנוֹת, בְּשֶׁמֶן דָּגִים, בְּשֶׁמֶן פְּקוּעוֹת, בְּעֵטְרוֹן, וּבְנִפְטָא. רַבִּי מְרִפוֹן אֹמֵר: אֵין מְדַלִּיקִין אֶלָּא בְּשֶׁמֶן זַיִת בְּלֶבֶד.

1. [עמידה] originated from the time of the גאונים, [originally recited after the קראים to not allow any fire (i.e. lit candle(s)) in one's house on שבת. The מנהג אברהם defends our במה מדליקין are no longer used in our part of the world." במה מדליקין was added to afford late comers every possible opportunity to finish their prayers before the rest of the congregation would disperse, so that they would not have to walk home alone from the synagogue in the dark (מנהגי מהר"ק). If one is able to recite במה מדליקין on שבת, then one should do so, even in a non-אשכנזי synagogue.

(The חיי אדם, advocated moving במה מדליקין to before ברכו, the logic being that then one could still fix the problems addressed in the משניות, if שבת had not begun. In ליטא, based on this, במה מדליקין was shifted to before ברכו. In Western Europe, however, the old מנהג of saying it after עשרה did not change.)

2. מנהג רינוס כדעת המחבר בדבר זה, ולא כמנהג אושטרייך כדעת הרמ"א. (או"ח סימן ע"ר סעיף ב')

3. לפי שאין יכול לומר עשרתם שאין מעשרין ציוס טוב. (משנה ברורה שם)

[ג] כִּלְהִיוּצָא מִן הָעֵץ אִין מְדַלִּיקוּן בּוּ, אֶלָּא פִּשְׁתָּן. וְכִלְהִיוּצָא מִן הָעֵץ אִינוּ מְטַמָּא מְמַאֵת אַהֲלִים, אֶלָּא פִּשְׁתָּן. פְּתִילַת תְּפֹגֵד שְׁקִפְלָה וְלֹא הִבְהֵבָה - רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: מְמַאֵה הִיא, וְאִין מְדַלִּיקוּן בָּהּ. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: מְהוֹרָה הִיא, וּמְדַלִּיקוּן בָּהּ.

[ד] לֹא יִקַּב אָדָם שְׁפוּפֶרֶת שֶׁל בֵּיצָה וַיִּמְלֶאנָה שֶׁמֶן וַיִּתְּנָהּ עַל פִּי הַנֵּר בְּשֶׁבִיל שְׁתֵּהָא מְנַפֶּפֶת, וְאֶפְלוּ הִיא שֶׁל חֶרֶם. וְרַבִּי יְהוּדָה מְתִיר. אֲבָל אִם חִפְרָה הִיוּצֵר מִתְחִלָּה - מִתֵּר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא כָּלִי אֶחָד. לֹא יִמְלֵא אָדָם קַעֲרָה שֶׁמֶן וַיִּתְּנָהּ בְּצֵד הַנֵּר, וַיִּתֵּן רֹאשׁ הַפְּתִילָה בְּתוֹכָהּ בְּשֶׁבִיל שְׁתֵּהָא שׁוֹאֲבֵת. וְרַבִּי יְהוּדָה מְתִיר.

[ה] הַמְכַבֵּה אֶת הַנֵּר מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְתִירָא מִפְּנֵי גוֹיִם, מִפְּנֵי לְסָמִים, מִפְּנֵי רֵיחַ רָעָה, אוֹ בְּשֶׁבִיל הַחֹלָה שְׁיִישׁוּן, פְּטוּר. כָּחֵם עַל הַנֵּר, כָּחֵם עַל הַשֶּׁמֶן, כָּחֵם עַל הַפְּתִילָה, חֵיב. רַבִּי יוֹסִי פּוֹטֵר בְּכֻלּוֹ, חוּץ מִן הַפְּתִילָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה פְּחָם.

[ו] עַל שְׁלֹשׁ עֲבֻרוֹת נָשִׁים מֵתוֹת בְּשַׁעַת לִדְתָן: עַל שְׂאִינָן וְהִירוֹת בְּנִדָּה, בְּחִלָּה, וּבְהִדְלָקַת הַנֵּר.

[ז] ⁴ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים צָרִיךְ אָדָם לֹמֵר בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ עָרֵב שֶׁבֶת עִם חֲשֻׁכָה: עֲשֶׂרְתָּם? עֲרֻבְתָּם? הַדְּלִיקוּ אֶת הַנֵּר. סִפְּק חֲשֻׁכָה סִפְּק אִינָה חֲשֻׁכָה - אִין מְעַשְׂרִין אֶת־הַנּוֹדָאִי, וְאִין מְטַבִּילִין אֶת־הַכֹּלִים, וְאִין מְדַלִּיקוּן אֶת־הַנְּרוֹת. אֲבָל מְעַשְׂרִין אֶת־הַדְּמָאִי, וּמְעַרְבִין, וְמוֹמְנִין אֶת־הַחֲמִין.

ואחר שאמר החזן עד 'החמין' בלחש עם הקהל,

מסיר הטלית והולך למקומו הקרוב יותר לפתח ומקדש שם על היין: (דברי קהלת)

4. אמר רבה בר בר חנה, הא דאמרי רבנן, 'שלושה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה: עשרתם? ערבתם? הדליקו את הנר'. צריך למימרינהו בניחותא, כי היכי דליקבלו מיניה. (גמ' גיטין ו:)

5 6 קידוש ליל שבת ושבת חול המועד

אחר אמירת 'במה מדליקין' קודם אמירת 'אמר רבי אליעזר', החזן מקדש על היין, וקטנים שלא הגיעו למצוות שותים את היין. כשאין אומרים 'במה מדליקין', מקדש החזן ותיכף אחר קדיש 'תתקבל'. מקדשין בבית הכנסת בכל לילי שבת ולילי יום טוב וראש השנה (עמ' 120), חוץ מלילות הראשונות של פסח וליל יום כפור. וזה נוסח הקידוש:
 אם יש 'מורה מורינו הרב' לא מזכירים 'כהנים':

סְבָרֵי [בְּרִשׁוֹת מוֹרְהוֹ מוֹרֵינוּ הַרַב או כְּהֲנִים] מְרַנֵּן וְרַבֵּנֵן וְרַבּוֹתֵי:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

- ◊ בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְרָצָה בָּנוּ
- ◊ וְשַׁבַּת קִדְּשׁוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחִילָנוּ ◊ וְזָרוֹן לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית: כִּי הוּא יוֹם תְּהִלָּה
- לְמִקְרָאֵי קִדְּשׁ ◊ וְזָכַר לִיציאת מצרים: כִּי־בָנוּ בְּחַרְתָּ ◊ וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּ
- מִכָּל־הָעַמִּים: וְשַׁבַּת קִדְּשָׁךְ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחִילְתָּנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבַּת:

קידוש ליל שלוש הגלים

סְבָרֵי [בְּרִשׁוֹת מוֹרְהוֹ מוֹרֵינוּ הַרַב או כְּהֲנִים] מְרַנֵּן וְרַבֵּנֵן וְרַבּוֹתֵי:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

- ◊ בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ בָּנוּ מִכָּל־עַם ◊ וְרוֹמַמְנוּ מִכָּל־לְשׁוֹן
- ◊ וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו: וְתַתֵּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה [בשבת וְשַׁבַּתוֹת לְמִנּוּחָה ו] מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה
- הַגִּים וְזִמְנִים לְשִׁשׁוֹן: אֶת־יוֹם [בשבת הַשַּׁבַּת הַזֶּה וְאֶת־יוֹם]

לילי ז-ח של פסח	לילי שבועות	לילי סכות	לילי שמיני עצרת ושמחת תורה
חג המצות הַזֶּה ◊	חג השבועות הַזֶּה ◊	חג הסוכות הַזֶּה ◊	שְׁמִינֵי חַג הָעֲצֵרֶת הַזֶּה ◊
זמן חרותנו	זמן מתן תורתנו	זמן שמחתנו	זמן שמחתנו

- ◊ [בשבת בְּאַהֲבָה] מְקַרָּא קִדְּשׁ ◊ וְזָכַר לִיציאת מצרים: כִּי־בָנוּ בְּחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים
- ◊ [בשבת וְשַׁבַּת] וּמוֹעֲדֵי קִדְּשָׁךְ [בשבת בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן] בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁשׁוֹן הִנְחִילְתָּנוּ:
- בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשַּׁבַּת ו] יִשְׂרָאֵל וְהַזִּמְנִים:

5. עיין גמ' פסחים דף ק:.

6. קידוש recited by the חזן in the synagogue, has its origin in the period when strangers were given their שבת meal in a room adjoining the synagogue. The אבודרהם, writing in Spain early in the fourteenth century says; "As our predecessors have set up the rule, though for a reason which no longer exists, the rule remains unshaken."
 עי' טושו"ע או"ח סי' רס"ט, 'דין הקידוש בבית הכנסת'. בקהילות אשכנז ופולין נהגו לקדש כדעת רבותינו הראשונים שבאשכנז. וכן נוהגים בארץ ישראל בבתי כנסת של יוצאי אשכנז, על פי הוראת מרן החזן אי"ש זצ"ל.

קידוש ליל ראש השנה

סְבָרֵי [בְּרִשׁוֹת מוֹרָה מוֹרֵינוּ הַרְבּ אוּ בְהִנְיָם] מְרַנֵּן וְרַבְּנָן וְרַבּוֹתֵי:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְרִי הַגֶּפֶן:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר בְּחַרְבָּנוּ מִכָּל־עַם ◊ וְרוֹמַמְנוּ מִכָּל־לְשׁוֹן
 וְקִדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו: וְתַתְּנֵנוּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם [בשבת הַשְּׁבֵת הַזֶּה וְאֶת־יוֹם] הַזְּכוּרֹן הַזֶּה ◊
 יוֹם תְּרוּעָה [בשבת זְכוּרֹן תְּרוּעָה בְּאַהֲבָה] מִקְרָא־קֹדֶשׁ ◊ וְזָכַר לִיצִיאַת מִצְרָיִם: כִּי־בָנוּ בְּחַרְתָּ
 וְאוֹתָנוּ קִדְשָׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים ◊ וּדְבַרְךָ מִלִּבְנוֹ אָמֵת וְקִיָּם לְעַד: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
 מֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ מִקְדָּשׁ [בשבת הַשְּׁבֵת וְ] יִשְׂרָאֵל יוֹם הַזְּכוּרֹן:

במוצאי שבת מוסיפים נר והבדלה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ:

(גמ' חולין כו): בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַמְבַדִּיל בֵּין־קֹדֶשׁ לְחַל ◊ בֵּין אֹרֶךְ לְחֶשֶׁךְ ◊
 בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים ◊ בֵּין יוֹם הַשְּׂבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשָׂה: בֵּין קֹדֶשֶׁת שְׁבֵת לְקֹדֶשֶׁת יוֹם מִזֵּב
 הַבְּדִלָּתָ ◊ וְאֶת־יוֹם הַשְּׂבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשָׂה קֹדֶשֶׁת ◊ הַבְּדִלָּתָ וְקֹדֶשֶׁת אֶת־עַמְךָ יִשְׂרָאֵל
 בְּקֹדֶשֶׁתְךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבַדִּיל בֵּין־קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ:

בכל לילי יום טוב מברכים 'שהחיינו', חוץ מלילי שביעי ואחרון של פסח
 נוהגים לנגן את הניגון היום החל מהמילים 'שהחיינו'.

(גמ' זרכות נד.) בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁהַחַיְנוּ וְקִיָּמָנוּ וְהַגִּיעָנוּ לְזִמְנָן הַזֶּה:

When no minor is present to drink the קידוש wine, the person making קידוש drinks כוס (and recites a ברכה אחרונה if there is more than a רביעיית).

(Ideally, an adult should consume מזונות or bread after reciting this קידוש.)

נותנים לתינוקות לשתות מן היין. אחר כך אומרים 'אמר רבי אלעזר' ומזמרים בציבור את הפסוקים החל מ'שלום רב'.
 8 9 אָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר אָמַר רַבִּי הֲנִינָא: תְּלִמְיָדֵי הַכְּמִים מְרַבִּים שְׁלוֹם בְּעוֹלָם
 שְׁנַאֲמַר: יִשְׁטֵיחַ נְדִיבֵי וְכָל־בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בְּנֵיךָ: גמ' זרכות סד: כריתות כח: אֵל תִּקְרָא
 בְּנֵיךָ אֶלָּא בּוֹנֵיךָ: קו"ח תכליס קיט:קסכ שְׁלוֹם רַב לְאַהֲבֵי תוֹרָתְךָ וְאִין־לָמוּ מִכְּשׁוֹל:
 קכז:ז-ט יְהִי־שְׁלוֹם בְּחִילְךָ שְׁלוֹה בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ: לְמַעַן־אֲחִי וְרַעִי אֲדַבְּרָה־נָא שְׁלוֹם בְּךָ:
 לְמַעַן בֵּית־יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקֶּשֶׁה מִיָּדְךָ: כט:יא יְיָ עֵז לְעַמּוֹ וַיְתֵן יְיָ | יִבְרַךְ אֶת־עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם:

7. השמטת 'מלבנו' היא נוסח הספרדים והפולנים. בני אשכנז הוסיפו (מחזור ויטרי, סידור רש"י, ספר המחכים,
 ספר חסידים, ספר הרוקח) אמרו 'מלבנו'. הסיפורים המאוחרים הם מושפעי נוסח פולין ופוסקיה, ואין לכך רמז
 בגדולי אשכנז. (מורינו הרב המבורגר)

אין נוהגי' בפ"פ לאמר 'ודברך מלבנו אמת', כי אם: דברך אמת. וק' הלא מלבנו הוא מעין חתימה 'מלך על
 כל הארץ'; ומדוע לא נאמרנו? והטעם שכ' לבוש תקפ"ב 'שנ' דברך ד' נצב [יתוקן: ד' דברך נצב, כי כן הוא
 בתהלי' ק"ט:טפ] ולא כתיב מלבנו"; איננו אמת לדעתנו, כי גם מלת אמת נעדרת במקרא הזה ולא השמיטוה
 בעבור זה? ונ"ל שעשוהו מדאגה פן תבולע א' של אמת וישמע ח"ו: מלבנו מת וקים לעד, ויובן כאמונה כוזבת
 שיש אל מת ויהיה אח"כ. חי וקים לעד. ואף אם לא תבולע הא', תמשך מלת אמת למלת מלבנו [ולא למלת
 ודברך] ויובן כמו 'אמת מלבנו' שבתפלת עלינו, לכן השמיטו מלת מלבנו.

8. מה שאומרים קידוש בין במה מדליקין למאמר אר"א וקדיש? נ"ל הטעם כי במה מדליקין שהוא מסדר התפלה
 ראוי לאמרו עם הקדיש שעליו קודם קידוש שאיננו מסדר התפלה. . . אך מנעו מלסדר קידוש אחר הקדיש פן
 ילכו להם האורחים אחר הקדי' ולא ישמעו הקידוש ויאכלו בלא קידוש. וכן עשו בהבדלה שאומרים ויתן לך
 לפני הבדלה, אבל מאחרים שיר המעלות עם הקדיש עד אחר הבדלה, מן הטעם הזה. (דברי קהלת דף 65)

9. Four ברכות, נזיר, יבמות, כריתות: אמר רבי אלעזר conclude with תלמוד בבלי in מסכתות 9.

10

אחר 'אמר רבי אלעזר' אומרים קדיש יתום ולא קדיש דרבנן.

יתום (קטן) כורע. יתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא כרעותיה ◊
ויתליד מלכותיה ◊ בחייכון וביומיכון ◊ ובחיי דכל-בית-ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:

ואמרו יתום (קטן) כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

יתום (קטן) כורע. יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊

ויתתדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא יתום (קטן) כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מכל-ברכתא ושירתא תשפחתא ונחמתא

דאמרון בעלמא: יתום (קטן) כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

יהא שלמא רבא מן-שמיא ◊ וחיים עלינו ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

יתום (קטן) פוסע לאחריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עשה שלום במרומי פונה לימינו ואומר הוא יעשה שלום עלינו ◊

ושוחה לפניו ואומר ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

בשבתות שבין יום שני של פסח לעצרת סופרים כאן את העומר (עמ' 94) קודם עלינו.

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדלה ליוצר בראשית ◊ שלא עשנו כגויי
הארצות ◊ ולא שמנו כמשפחות האדמה: שלא שם חלקנו בהם ◊ וגרלנו
ככל-המונם: שהם משתחיים להבל וריק ◊ ישטיח מה: ומתפללים אל-אל לא ושיע:
ואנחנו כורע בורעים ומשתחיים ומודים זוקף לפני מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:
שהוא נא:יג נוטה שמים ויסד ארץ ◊ ומושב יקרו בשמים ממעל ◊ ושכינת עזו בגבהי
מרומים: הוא אלהינו ◊ אין עוד: אמת מלכנו ◊ אפס זולתו ◊ כפתוב בתורתו:
37 ד:לט וידעת היום והשבת אל-לבבך כי יי הוא האלהים בשמים ממעל
ועל-הארץ מתחת אין עוד:

על-כן נקנה לך יי אלהינו ◊ לראות מהרה בתפארת עזך ◊ להעביר גלולים
מן-הארץ ◊ והאלילים פרות יפרתון ◊ לתקן עולם במלכות שדי: וכל-פני בשר
יקראו בשמך ◊ להפנות אליך כל-רשעי ארץ: יפירו וידעו כל-יושבי תבל ◊
כי לך ישטיח מה: כג תברע כל-פרך תשבוע כל-לשון: לפניך יי אלהינו יכרעו ויפלו ◊
ולכבוד שמך יקר יתנו: ויקבלו בלם את-על מלכותך ◊ ותמלך עליהם
מהרה לעולם ועד: כי המלכות שלך היא ◊ ולעולמי עד ותמלך בכבוד:

לפי המנהג הקודם באשכנז לא אמרו כלל פסוקים אחר עלינו:

(כפתוב בתורתך: שמוט טו:יח יי | ימלך לעלם ועד:

ונאמר: זככיכ יד:ט והיה יי למלך על-כל-הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד:)

10. כמנהג קהילות אשכנז ותיקות, וכפי שנדפס בסדר 'עבודת ישראל', וכן כתב החות יאיר במקור חיים, קיצור הלכות ס' רס"ט ס"ק א': "אמר הברייתא דרבי חנינא, אחר הקידוש, משום הקדיש [יתום] וכן המנהג ברוב קהילות", הסבר זה הובא גם בדברי קהלת, ועוד.

זמר 'יגדל' נאמר בקהילות רבות בליל שבת בקול נעים ובישיבה
 יש ניגונים שנתייחדו ליום טוב ולראש בשנה. (בליל יום כפור שרים 'יגדל' ואדון עולם בניגוני ימים נוראים).
 יחיאל צ"ר צרוך (פפד"מ) 1722 'מחזור מכל כסנכ' The additional hyphens and lines are from the

<p>11</p> <p>יגדל אל־הים חי וישתבח</p> <p>אחד - ואין יחיד פֿיחודו</p> <p>אין לו דמות הגוף ואינו גוף</p> <p>קדמון לכל־דבר אשר נברא</p> <p>הנו אדון עולם לכל־נוצר</p> <p>שפע נבואתו נתנו אל</p> <p>לא קם בישראל פֿמ־שה עוד</p> <p>תורת אמת נתן לע־מו אל</p> <p>לא י־חליף האל ולא ימור</p> <p>צופה ויודע סת־רינו</p> <p>גומל לאיש חסד פֿמ־עלו</p> <p>ישלח לקץ ימין משי־חנו</p> <p>מתים יחיה אל ברב־חסדו</p>	<p>נמצא וְאִין עֵת אֶל־מְצִיאֹתוֹ:</p> <p>נְעֻלָם וְגַם אִין סוֹף לְאֶחָד־הֵיִתוֹ:</p> <p>לֹא נ־עָרוֹךְ אֱלִיו קִדְ־שָׁתוֹ:</p> <p>רֵאשׁוֹן וְאִין רֵאשׁוֹת לְרֵא־שִׁיתוֹ:</p> <p>יֹרֵה גִדְ־לָתוֹ וּמַלְכוּתוֹ:</p> <p>אֲנָשִׁי סִגְלָתוֹ וְתַפְאֶרְתוֹ:</p> <p>נִבְיָא וּמַרְבִּיט אֶת־תְּמוֹנָתוֹ:</p> <p>עֲלִיד נִבְיָאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ:</p> <p>דָּתוֹ לְעִד־לָמִים לְזוֹד־לָתוֹ:</p> <p>מִפִּיט לְסוֹף דְּבַר פְּקִדְ־מָתוֹ:</p> <p>נֹתֵן לְר־שָׁע רַע פֶּר־שַׁעֲתוֹ:</p> <p>לְפִדוֹת מַחֲדִי קֵץ יִשׁוּעָתוֹ:</p> <p>פְּרוֹךְ עֲדִי־עַד שֵׁם תְּהַלָּלָתוֹ:</p>
--	---

12
 בליל ראשון של ראש השנה אומרים איש לרעהו:

לאשה	לאיש
לְשָׁנָה מוֹבָה תִּפְתְּכִי:	לְשָׁנָה מוֹבָה תִּפְתְּכִי:
נשים	אנשים
לְשָׁנָה מוֹבָה תִּפְתְּכִנָּה:	לְשָׁנָה מוֹבָה תִּפְתְּכוֹ:

ועונה המתברך: גַּם אֵתָּה:

בליל שני של ראש השנה אחר התפלה מברך איש את רעהו בברכת: 'גוּט יוֹם מוֹב'.

בליל יום כפור רבים נשארים בבית הכנסת לאמירה משותפת של 'שיר היחוד' ו'שיר הכבוד'.

אין מקיפין בליל שמחת תורה עם ספרי תורה. (דברי קהלת)

בשבת(ות) חנוכה שרים כאן 'מעוז צור' בבית הכנסת (עמ' 337).

בליל ראשון של פסח אחר התפלה מאהל איש לרעהו: 'בוֹיָא גוּט' או 'בוֹיעוּן זי גוּט' ('בנה היטב', בבנין בית המקדש - כלשון פיוט ההגדה החביב 'אלמעכטיגר גאט נון בוֹיָא דיין מעמפל שיר' - 'אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב').

11. יגדל was composed according to the Arabic meter, (the technique is that the words are sung together according to different rules (יתד יתד etc.), and not according to their meaning). Although we apply Western melodies to it, we may not change the פיוט. The logic behind this is, that the פיוט relies on the singer's intelligence, to understand the meaning, although the phrases are not sung as simply as they could be.

approximately four hundred years ago, was to recite יגדל at the end of שחרית and daily (pg. 154). Eventually the מנהג disappeared, since the יגדל was not sung or said aloud. In some קהילות יגדל was still said on טוב ערבית (מנהג פפד"מ), and in some קהילות it was also sung on שבת ערבית.

12. עיין גמ' ראש השנה טו: 'אמר רבי כרוספדאי' ושיטות תוספות, רמב"ן, ראב"ד, וספר החינוך.

נוהגים בליל א' דר"ה שכל אחד אומר לחברו לְשָׁנָה מוֹבָה תִּפְתְּכִי ואין להזכיר החתימה בר"ה דחיי עוה"ז שוין בכל אדם אלא דאע"פ שנכתב אם חוזר בעש"ית נקרע הגז"ר ונכתב ונחתם ביוה"כ לטובה והוה התועלת דאינו נחתם עד יוה"כ, ולכן אין לומר "ותחתם" אלא "תכתב". (בהגר"א תקפ"ב ס"ק כ"ד) (סידור אזור אליהו)

¹ הסדר המדויק בליל שבת הוא:

ברכת הבנים, שלום עליכם, כי מלאכיו, אשת חיל, נטילת ידים, קידוש, המוציא.

² נוהגים לברך את הילדים בשבתות ובימים טובים ובימים נוראים אחר התפלה, בליל שבת, שבת בבוקר ובמוצאי שבת, טרם יציאה מבית הכנסת או בכניסה לבית, וגם הבנים הגדולים מקבלים ברכה מאבותיהם.

והמברכים מניחים ב' ידיהם על המתברך:

לבנים זראשית מה: **יְשִׁמְךָ אֱלֹהִים כְּאֲפָרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה** | לבנות **יְשִׁמְךָ אֱלֹהִים כְּשָׂרָה** ◊ **רַבֵּקָה** ◊ **רַחֵל וְלֵאָה**:

זמדזר ו:כד-כו **יְבָרְכֶךָ יי וְיִשְׁמְרֶךָ: יֵאָר יי | פָּנֵינוּ אֱלֹהֵי וְיַחַנְנֶךָ:**

יִשָּׂא יי | פָּנֵינוּ אֱלֹהֵי וְיִשֵּׁם לְךָ שָׁלוֹם:

וכל אחד יכול להוסיף ברכה משלו כפי צחות לשונו.

ובליל שבת נהגו שהרב מברך בבית הכנסת את כל הנערים שלא הגיעו עדיין למצוות,

בנתינת שתי ידיו על ראש הילד בנוסח: 'ישימך אלהים כאפרים וכמנשה', ותו לא.

שלום עליכם

Today the common מנהג is to sing each stanza three times. This פיוט is about four hundred and fifty years old, and originally it was written to be sung once, (and not on שבת but rather in the בית הקברות)! The first mention of שלום עליכם to מלאכים, (but much shorter than the way it is done today), is by מחזור מעגלי צדק, printed in סביוטינה in the year 5317, as the end of a תחינה said in a cemetery. That later was made into the longer שלום עליכם we recite today and to the העולמים some recite today, since שבת is mentioned. The חתם סופר did not recite שלום עליכם since he considered it hubris to assume that one is accompanied home by angels, just as the ערוך rules we no longer recite 'התכבדו' before entering a bathroom.

בְּרוּךְ אַתָּה אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם, עַל כָּל אֲשֶׁר עָשִׂיתָ וְאֲשֶׁר אַתָּה עֹתִיד לַעֲשׂוֹת, עִמִּי וְעִם כָּל בְּרִיּוֹתֶיךָ, וּבְרוּכִים מְלַאכֶיךָ שְׁעוֹשִׂים רְצוֹנְךָ בְּלִבָּב שָׁלֵם, אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם, תְּבָרְכֵנִי וְתַפְקֵדֵנִי לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם, תְּזַכֵּנִי וְאֶת זְרַעִי וְאֶת זְרַע זְרַעִי, לְמִצְאָה חַן וְחֶסֶד וְשָׂכָל טוֹב, בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָּל רוּאֵי, וְתַעֲבִיר עֲוֹנֵי פִשְׁעֵי וְחַטָּאתַי. תְּזַכֵּנִי לְקַבֵּל שְׁבִתוֹת, מִתּוֹךְ רֵב שְׂמֵחָה, וּמִתּוֹךְ עֶשֶׂר וְכַבֻּד, וּמִתּוֹךְ מַעוֹט עֲוֹנוֹת. וְתַעֲבִיר מִמֶּנִּי, וּמִכָּל בְּנֵי בֵּיתִי, וּמִכָּל עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל, כָּל מֵינֵי חֲלָאִים רָעִים, וְכָל מֵינֵי מַדּוּה, וְכָל מֵינֵי דְלוֹת וְעֲנִיוֹת. וְתַנְחִילֵנוּ יֵצֵר טוֹב, וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְרֵב עֶשֶׂר וְכַבֻּד, לְעַבְדוֹ בִּירְאָה וּבְאַהֲבָה. בְּרוּךְ אַתָּה הַמְלִיךְ הַכְּבוֹד. שָׁלוֹם לְכֶם מְלַאכֵי הַשָּׁלוֹם, שָׁלוֹם לְכֶם מְלַאכֵי רַחֲמִים, בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם, מְלַאכֵי הַשָּׁלוֹם, מְלַאכֵי הַרַחֲמִים, מְלַאכֵי הַשֶּׁרֶת, בְּרוּךְ בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם.

1. considers the wearing of a hat special synagogue attire, therefore upon returning from synagogue, one leaves one's hat on and does not to remove it for קידוש, however, one is not required to put it on again for ברכת המזון.
2. שבת מוסף, ערבית ליל שבת, מנהג הראשונים according to the ברכת הבנים, was done after שבת (גוט וואך' or גוט שבת') with which we greet others. It is an extension of the ברכה (מוצאי שבת). For our children we add, 'ישימך אלקים כאפרים וכמנשה', or 'יברכך ד' וישמרך'. One does not do so after שבת מנחה, when people typically remain in synagogue. The (הל' תשעה באב) משנה ברורה mentions that ברכת הבנים is only omitted שבת במוצאי שבת.

מתוך תפילת רמח"ל לערב יום כפורים:

רבון כל העולמים מודים אנחנו לפניך יי אלהים אלהי ישראל, אבינו מלכנו, שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד. האל מלך צור ישראל, המקדשנו בקדושת שמו ומנחנו בדרךך ללכת בכל מצותי, ובטהרתו מטהרנו. המוחה כעב פשעינו ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה. הגוער בכל מסטיגנו וסותם פיות כל מזפירי עונות עמו בית ישראל. כי מלך מלא רחמים הוא, גואלנו ומושיענו לדור ודור ולנצח נצחים.

³ שלום עליכם ◊ מלאכי השרת ◊ מלאכי עליון ◊ ⁴ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

שלום עליכם ◊ מלאכי השרת ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

שלום עליכם ◊ מלאכי השרת ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

בואכם לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

בואכם לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

בואכם לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

ברכוני לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

ברכוני לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

ברכוני לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

צאתכם לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

צאתכם לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

צאתכם לשלום ◊ מלאכי השלום ◊ מלאכי עליון ◊ מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

⁵ תהלים נא: יא ב' מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך:

קכ"ח: יי' ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם:

3. According to מנהג הארז"ל, which became accepted among some בני אשכנז, all males assembled join hands and dance around the table seven times while singing שלום עליכם.

4. The reading מלך, instead of ממלך, is preferred by ר' יעקב עמדין and others.

5. רבי זריקא אמר, שני מלאכי השרת המלוין אותו, הן מעידין בו, שנאמר: 'ב' מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך: (גמ' חגיגה טז).

אשת חיל (משלי לא:ו-לח)

וְרַחֵק מִפְּנִינִים מְכָרָה:	אֵשֶׁת-חֵיל מִי יִמְצָא
וְשָׁלַל לֹא יַחְסֵר:	בְּיָמָהּ לֵב בַּעֲלָהּ
כָּל יְמֵי חַיֶּיהָ:	גְּמֻלָתָהּ הֵיטֵב וְלֹא-רָע
וְתַעַשׂ בְּחַפְזָא פִּיָּהּ:	וְדָרְשָׁה צִמְרֵי וּפְשָׁתַיִם
מִמְרֻחֵק תָּבִיא לַחֲמָה:	הִיטָה פְּאֻנֵיּוֹת סוּחָר
וְחֵק לְנַעֲרֹתֶיהָ:	וְתִקֵּם בְּעוֹד לַיְלָה וְתִתֵּן מִרְרָף לְבֵיתָהּ
מִפְּרִי כַפֵּיהָ נִמְטַע פָּרִים:	וְזִמְמָה שְׂדֵה וְתִקְחָהּ
וְתִאֲמִין וְרוּעֵתֶיהָ:	חֲנֻנָהּ בְּעוֹז מִתְּנִיָּהּ
לֹא-יִכְבֶּה בַלַּיִל גְּרָה:	מִנְעֻמָּה כִּי-טוֹב סַחֲרָהּ
וְכַפֵּיהָ תִמְכּוּ פָלֶדָּ:	יְדִיהָ שְׁלָחָה בְּבִישׁוֹר
וְיִדְיָהּ שְׁלָחָה לְאַבְיוֹן:	כַּפָּה פְּרִשָׁה לְעַנִּי
כִּי כָל-בֵּיתָהּ לְבָשׁ שָׁנִים:	לֹא-תִירָא לְבֵיתָהּ מִשְׁלָג
שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁהּ:	מִרְבָּדִים עָשְׂתָהּ-לָהּ
בְּשִׁבְתָּהּ עִם-זִקְנֵי-אֶרֶץ:	גֹּדֵעַ בְּשַׁעְרִים בַּעֲלָהּ
וְחָגוּר נִתְּנָה לְבָנָעֲנִי:	סָדִין עָשְׂתָהּ וְתַמְכֹּר
וְתִשְׁחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן:	עוֹז-וְהִדָּר לְבוּשָׁהּ
וְתוֹרַת-חֶסֶד עַל-לְשׁוֹנָהּ:	פִּיהָ פִּתְחָה בְּחַכְמָה ⁶
וְלֶחֶם עֲצָלוֹת לֹא תֹאכַל:	צוּפִיָּהּ הִלִּיכּוֹת בֵּיתָהּ
בַּעֲלָהּ וַיִּהְיֶלְלָהּ:	קָמוּ בָנֶיהָ וַיִּאֲשְׁרוּהָ
וְאֵת עֲלִית עַל-בְּלָנָהּ:	רַבּוֹת בְּנוֹת עָשׂוּ חֵיל
אֵשֶׁה יִרְאֵת-יְיָ הִיא תִתְהַלָּל:	שֶׁקֶר ⁷ חֶסֶן וְהִבֵּל הִיפִי
וַיִּהְיֶלְלוּהָ בְּשַׁעְרִים מַעֲשֵׂיהָ:	תִּנְוֶלָהּ מִפְּרִי יְדִיהָ

6. אמר רבי אלעזר "מאי דכתיב? 'פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה': וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד? אלא תורה לשמה זו היא תורה של חסד, שלא לשמה זו היא תורה שאינה של חסד. איכא דאמרי, תורה ללמדה זו היא תורה של חסד, שלא ללמדה זו היא תורה שאינה של חסד. (גמ' סוכה מט:)

7. ראשי תיבות חסן הדלקת נרות, הפרשת חלה, נדה (טהרת המשפחה).

1 קידוש ליל שבת ושבת חול המועד

² (בלחש זראשית ט:ל"א ³ ויהי ערב ויהי בקר) יום הששי: 3:6-ג ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מפל מלאכתו אשר עשה: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מפל מלאכתו אשר ברא אלהים | לעשות:

סברי מרגן ורפנן ורבותי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו ◊
 וישבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו ◊ ופרון למעשה בראשית: כי הוא יום תחלה
 למקראי קדש ◊ וזכר ליציאת מצרים: כירבנו בחרת ◊ ואותנו קדשת ◊ מפל-
 העמים: וישבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו: ברוך אתה יי מקדש השבת:

קידוש לשלוש רגלים

סברי מרגן ורפנן ורבותי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר בחר בנו מפל-עם ◊ ורוממנו
 מפל-לשון ◊ וקדשנו במצותיו: ותתן לנו יי אלהינו באהבה [בשבת שבתות למנוחה
 ו] מועדים לשמחה ◊ חגים וזמנים לששון: את-יום [בשבת השבת הזה ואת-יום]

1. The reason we wash before קידוש is in order for קידוש to be said as close as possible to the סעודה. The Talmud (גמ' ברכות נ"א) mentions that according to הלל בית הלל one should first drink the wine, and only afterward wash one's hands. Those who follow this מנהג maintain that it is not as important to wash immediately before eating. (In addition, since our hands may not be clean, it is better to wash them, even before drinking the wine). One should pour the wine before washing one's hands. (שרשי מנחג אשכנז)
 (או"ח ס' רע"א סי' י"ב) אחר שקידש על כוס. נוטל ידיו ומברך ענט"ל. הגה וי"א דלכתחלה יש ליטול ידיו קודם הקידוש ולקדש על כיון, (כרא"ש, ומרדכי פרק ע"פ (ורש"י"א) והגה"מ פכ"ט (והטור) וכן במנחג [ומ"מ ימלא הכוס לפני נט"ל]. וב"ש לבני אשכנז שלכל אחד כוסו, ובדיעבד לב"ע לא היו הפסק. ב"ח. (מקור חיים) פשוט צמדיות אלו ואין לשנות.
 2. The מנהג is to recite (ברכות) אשר קדשנו במצותיו (פסוקים) ויכלו (ברכות) while sitting. [On קידוש, since no פסוקים are recited, one sits for the entire יום טוב.]
 3. Originally the מנהג was to begin קידוש with 'יום הששי' (because the first letters of ויכלו השמים spell out the Divine Name). However, for many generations, the מנהג has been to begin with יהי ערב ויהי בקר (since we don't want to begin a פסוק in the middle, and יהי ערב is at an אַתְּנַחְתָּא), but to recite it in an undertone.

לילי שמיני עצרת ושמחת תורה	לילי סכות	לילי שבועות	לילי ז-ח של פסח ⁴
◇ שְׁמִינֵי חַג הַעֲצֵרֶת הַזֶּה וְזִמְנֵי שְׂמֵחַתֵּנוּ	◇ חַג הַסְּכּוֹת הַזֶּה וְזִמְנֵי שְׂמֵחַתֵּנוּ	◇ חַג הַשְּׁבִיעוֹת הַזֶּה וְזִמְנֵי תוֹרַתֵנוּ	◇ חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה וְזִמְנֵי חֲרוּתֵנוּ

[בשבת בְּאַהֲבָה] מְקַרְא קֹדֶשׁ ◇ זְכַר לִיצִיאַת מִצְרַיִם: כִּי־בָנוּ בְּחֵרֶת וְאוֹתָנוּ קִדְשָׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים ◇ [בשבת וְשִׁבְתָּ] וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשְׁךָ [בשבת בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן] בְּשִׂמְחָה וּבְשִׂשׁוֹן הַנְּחַלְתָּנוּ: כִּי־רָוַךְ אֶתְּךָ יְיָ מִקֹּדֶשׁ [בשבת הַשְּׁבִיבָה] יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמִינִים

קידוש לראש השנה

סְבָרֵי מְרַנְּנֵי וְרַבֵּנֵי וְרַבּוֹתֵי:

כִּי־רָוַךְ אֶתְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם ◇ כִּי־רָוַךְ אֶתְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם:

כִּי־רָוַךְ אֶתְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר בְּחֵרֶת־בָּנוּ מִכָּל־עַם ◇ וְרוֹמַמְנוּ מִכָּל־לְשׁוֹן ◇ וְקִדְשָׁנוּ בְּמִצּוֹתֶיךָ: וְתִתֶּן־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם [בשבת הַשְּׁבִיבָה וְאֶת־יוֹם] הַזֶּה וְיִזְכְּרֵנוּ יוֹם תְּרוּעָה⁵ [בשבת וְזִכְרוֹן תְּרוּעָה בְּאַהֲבָה] מְקַרְא־קֹדֶשׁ ◇ זְכַר לִיצִיאַת מִצְרַיִם: כִּי־בָנוּ בְּחֵרֶת וְאוֹתָנוּ קִדְשָׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים ◇ וּדְבַרְךָ מִלִּפְנֵי אִמְתֵּךְ וְקִיָּם לְעַד: כִּי־רָוַךְ אֶתְּךָ יְיָ מִלֶּךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ מִקֹּדֶשׁ [בשבת הַשְּׁבִיבָה] יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכְרוֹן:

במוצאי שבת מוסיפים נר והבדלה:

כִּי־רָוַךְ אֶתְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם כִּי־רָוַךְ אֶתְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם:

(גמ' חולין כו:) כִּי־רָוַךְ אֶתְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם ◇ הַמְּבַדִּיל בֵּין־קֹדֶשׁ לְחַל ◇ בֵּין אֹרֶךְ לְחֶשֶׁךְ ◇ בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים ◇ בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשָׂה: בֵּין קֹדֶשֶׁת לְקֹדֶשֶׁת יוֹם טוֹב הַבְּדִלָּתָּ ◇ וְאֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשָׂה קֹדֶשֶׁת ◇ הַבְּדִלָּתָּ וְקִדְשָׁתָּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשָׁתְךָ: כִּי־רָוַךְ אֶתְּךָ יְיָ הַמְּבַדִּיל בֵּין־קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ:

המנהג באשכנז (דלא כדעת השו"ע והרמ"א ס' תרס"א), להקדים לישב בסוכה לשהיינו בלילי ראשון ושני של סכות. (והרבה אחרונים סבירא להו דגם בליל ב' לישב סוכה ואחר כך שהיינו.) נכון לברך ברכת לישב בסוכה מעומד אע"פ שכתב מהר"ל שיוהרא הוא כמבואר בזוהר, ושכך עשה הרב המפרש [רב המנונא] סבא וכ"כ הת"י, גם נ"ל זולת מ"ש משום עובר לעשייתו הוי משום דכל ברכת המצוות ראויים להיות מעומד, על ב"ר, רמ"י וב"ר ח' ובמג"א. (מקור חיים)

לסכות: כִּי־רָוַךְ אֶתְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם ◇ אֲשֶׁר קִדְשָׁנוּ בְּמִצּוֹתֶיךָ ◇ וְצִוְּנוּ לִישֵׁב בְּסֻכָּה:

בכל לילי יום טוב מברכים 'שהיינו', חוץ מלילי ז' ואחרון של פסח.

כִּי־רָוַךְ אֶתְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם ◇ שְׁהַחֲיֵנוּ וְקִיָּמְנוּ וְהַגִּיעְנוּ לְזִמְנֵי הַזֶּה:

וישתה מיושב כמלוא לוגמיו, ויתן גם לכל המסובין מכוס של ברכה.

4. גם ליל ראשון ושני של פסח (בבית עושים קידוש גם בליל הסדר).

5. [בשבת בְּאַהֲבָה] מְקַרְא קֹדֶשׁ. כ"ה בס"י נוסח פולין כשחל ר"ה בשבת, אבל במנהגים ליתא וכן גם בס"י נוסח אשכנז המערבי (אע"פ שבג' רגלים איתא) והסביר בלבוש (ס' תקפ"ב) דלשון תרועה מורה על דין לכך לא רצו לסמוך אחריה מילה באהבה, אבל רוב סידורי פולין שאחריו גרסו כנוסח הישן. (סידור אזור אליהו)

What today is commonly known as חלה, was called Barches or Berches in most of Germany and Hungary, and Tascher in certain areas of Southern Germany. This was because of the פסוק in (משלי י"ב) 'היא תעשיר' (משלי י"ב), which the תלמוד ירושלמי states refers to שבת, and since there were many ברכות said in public including the ברכה for חלה. As ר' יוסף אומץ writes when he was young, the only ingredients were flour and water. Eventually spices were added, which he rules is good to do לכבוד שבת. Some would smear שומן on them, or they were baked together with meat. In order that they would not later be eaten with milk during the week, they bore a special design. At the time of the ר' יוסף אומץ they made a few cuts in it with a knife, in order that they look different. In regarding their shape, some German Jews formed them to look like the letter "ו", whereas Polish Jews braided them.

ואח"כ יברך על לחם משנה.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמוֹצִיא תְּכֵלִים קְדִידִי לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ:

ויבצע הפת בליל שבת בוצעין על לחם התחתון אבל ביום שבת ובליל ביום טוב בוצעין על העליון. וטוב להניח התחתון קרוב אליו יותר מהעליון נמצא שאינו מעביר על המצות. ויתן גם למסובין פרוסה לכל אחד ואחד, ומצוה לבצוע פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה. ואחר הסעודה ואחר שלמד דברי תורה על שולחנו, יאמר מזמור שיר המעלות בשוב ד' את שיבת ציון וגו' (ונוהגים לשיר אותו בניגון השייך לאותו יום או מועד), ומברך על היין בורא פרי הגפן ואחריו ברכה מעין שלש כמשפט.

בלילי ראש השנה

בליל א' של ראש השנה, אחרי 'המוציא' המסובין מברכים זה את זה:
לְשָׁנָה טוֹבָה תִּפְתָּכוּ: (תִּפְתָּב / תִּפְתָּכִי / תִּפְתָּכֶנָּה)

The first source for bread with honey seems to be the (מנהג אושטרייך) תרומת הדשן, who mentions it as a מנהג ראש השנה. This is discussed as well by the מהרי"ל טור, the מגן אברהם and the וירמייזא cite the מנהג to dip an apple into honey. (The שבות יעקב explains, so there should be no doubt whether to make the ברכה on the apple or the honey).

In earlier generations there was a מנהג to dip the head of the lamb in honey.

After קידוש and הַמוֹצִיא have been said in the home,
it is customary to take an apple dipped in honey and to recite:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הָעֵץ:

After partaking of the apple and honey, recite:

יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאַלְהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שְׁתַּחֲדֵשׁ עֲלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה וּמְתוּקָה:

זמירות

ניגוני הזמירות של בני אשכנז מתאפיינים בדרך כלל בכבוד והדר, ומעוקרים את שמחת הלב.

אין בהם כמעט חזרות מילים, ובנויים במקצבים עדינים ומכובדים שאינם מביאים לריקוד או לתיפוף האסור בשבת. Regarding the singing of זמירות, it seems most places had the מנהג of singing them only between שבת הגדול and שבת בראשית. This is mentioned as well by הרב יוסף אומץ.

נוהג כצאן יוסף ס' כו בספר חסידים סימן תתשמ"ז ז"ל כל מה שאמר איוב בקללה יש לומר בהפוך גבי שבת לברכה. באיוב כתיב "אל-תבא רַגְנָהּ בּוֹ: מִכַּאן שִׁישׁ לוֹ לְאָדָם לִרְגֹן בְּשֶׁבֶת בְּשִׁירוֹת וּתְשֻׁבָחוֹת. וּאִפְשֵׁר מוֹזָה סָמְכוּ לומר זמירות בשבת בכל סעודה. ולא ידעתי מדיכן נתפשט המנהג שאין מזמרים אותם משבת הגדול עד שבת בראשית. ובאמת ראיתי אדוני מ"ו חמי נרו' נוהג שמוזמר אותן בכל שבתות השנה הן בימות החמה הן בימות הגשמים. ואדוני א"מ נרו' נוהג לומר זמירות גם בסעודה שלישית היינו "האדרת והאמונה". "אדיר הוא ולא ינום בחור הוא ולא יישן". "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל". וכן כל הא"כ בפסקא ראשונה אומר ולא ינום. בשני' ולא יישן ומסיים הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. וכן נוהג מהור"ד יודא חסיד סג"ל ז"ל שנשע עם חברא קדישא דיליה לירושלים טוב"ב.

In fact, we have many more נגונים which have been passed down, for the זמירות ליל שבת and for סעודה שניה and for זמירות for the סעודה שלישית as well.

6. אָמַר לִיָּה רָבָא בַר רַב חֲנָן לְאַבִּי, תִּנְן (משנה גמ' ביצה לו:), "לא מספיקין ולא מטפחין ולא מרקדין ביום טוב!" וְקָא חֲזִינוּ דְעֵבְדִין, וְלֹא אֲמַרְיָן לָהּ וְלֹא מִידִין? . . . אֲלָא הִנּוּ לְיִשְׂרָאֵל, מוּטָב שְׂנֵיָהּ שׁוֹגְגִין וְאַל יְהוּ מִזִּידִין! סְבוּר מִיָּנָה הִנֵּי מִילִי, בְּדַרְבְּנִי, אֲבָל בְּדַאֲרֵייתָא לֹא, וְלֹא הִיא, לֹא שְׂנָא בְּדַרְבְּנִי וְלֹא שְׂנָא בְּדַאֲרֵייתָא! דְּהָא תּוֹסַפְתָּ דְּיוֹם הַכַּפּוּרִים דְּאֲוִרֵיתָא הִיא, וְקָא חֲזִינוּ לָהּ דְּקַאכְלִי וְשִׁתּוּ עַד שְׁתַּחֲשַׁד, וְלֹא אֲמַרְיָן לָהּ וְלֹא מִידִין (גמ' טזת קמ"ב):

בשבת¹ וביום טוב אומרים. (בהושענא רבא אין אומרים פסוקי דזמרה של שבת):

יט ^{3 2} לַמִּנְצָח מְזוּמָר לְדוֹד:

⁴ הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מִגִּיד הַרְקִיעַ:

יוֹם לְיוֹם יִבְיַע אָמַר וְלַיְלָה לְלַיְלָה יַחֲוֶה־דַעַת:

אִין־אָמַר וְאִין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמַע קוּלָם:

בְּכָל־הָאָרֶץ | יֵצֵא קוֹם וּבְקִצָּה תִּבְל מְלִיחָם לְשֹׁמֵשׁ שֶׁס־אָהֵל בָּהֶם:

וְהוּא בְּחֶתֶן יֵצֵא מִחֶפְתּוֹ יִשִּׁישׁ בְּגִבּוֹר לְרוּץ אֲרָח:

מְקִצָּה הַשָּׁמַיִם | מוֹצְאוֹ וְתִקּוּפָתּוֹ עַל־קְצוֹתָם וְאִין נִסְתָּר מִחֶמְתּוֹ:

תּוֹרַת יי תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ עֲדוּת יי נֶאֱמָנָה מְחַכֵּמַת פְּתֵי:

⁵ פִּקּוּדֵי יי יִשְׂרָיִם מְשַׁמְחֵי־לֵב מְצַנֵּת יי בְּרָה מְאִירַת עֵינָיִם:

יִרְאֵת יי | מְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לְעַד מְשַׁפְּטֵי־יי אִמַּת צָדִקוֹ יַחֲדוּ:

הַנְּחַמְדִּים מְזַהֵב וּמְפַז רַב וּמְתוֹקִים מְדַכְּשׁ וְנִפְתַּת צוּפִים:

גַּם־עַבְדְּךָ נִזְחַר בָּהֶם בְּשִׂמְרָם עֵקֶב רַב:

שְׂגִיאוֹת מִי־יָבִין מְנַסְתְּרוֹת נִקְנֵי:

גַּם מוֹדִים | חֲשׂוֹךְ עַבְדְּךָ אֶל־יִמְשַׁלְּדֵי־כִי אִז אִיתָם וְנִקְוֵתִי מִפְּשַׁע רַב:

וְהִיוּ לְרִצּוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהִגִּיוֹן לְפִי לְפָנֶיךָ יי צוּרֵי וְגִאֲלֵי:

1. בראש השנה וביום כפור שרים פסוקי דזמרה בניגון שבת.

2. כתב אבודרהם 'ואחר כך מוסיפין י"ב מזמורים על שאר ימי שבוע וכו', והטעם שמוסיפין מזמורים אלו בשבת, כדי להכיר בין שבת לחול, ויתקיים הפסוק שאומר 'בני ובין בני ישראל אות היא לעולם, וגם בימים טובים נהגו לאומרים, שגם הם נקראו שבתון ומקראי קודש. מקדשים אותם על הכוס כמו בשבת'. אין אומרים כולם בסדר שהם כתובים בתהלים רק סמכו דמעשה בראשית יחד ודמתן תורה יחד, והקדימו 'משמים מספרים', וכו', והוא הראשון המספר ממעשה בראשית' [לבוש]

3. אמר רב פהנא משום רבי ישמעאל ברבי יוסי, מאי דכתיב: "לַמִּנְצָח מְזוּמָר לְדוֹד"? זמרו למי שנוצחין אותו ושמח. (גמ' פסחים ק"ע).

4. דרש בר קפרא, גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאילו במעשה שמים וארץ פתיב: 'אִתְּדֵי יִסְדָּה אָרֶץ וַיִּמְיֵן טַפְחָהּ שָׁמַיִם' (ישעיה מח:ג) ואילו במעשה ידיהם של צדיקים פתיב: 'מִבּוֹן לְשִׁבְתְּךָ פִּעֲלֵת ד' מְקַדְּשׁ אֲדָנָי־יְיָ בּוֹנֵנוּ יְיָדֵךָ' (שמות טו:יז) ... מיתבי, 'הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מִגִּיד הַרְקִיעַ' הִכִּי קֹאמַר, מַעֲשֵׂה צַדִּיקִים מִי מִגִּיד? הַרְקִיעַ, וּמַאי נִיהוּ? מְטָר. (גמ' כתובות ה.)

5. אמר רבי שמואל בר נחמני, רבי יונתן רמי, פתיב "פִּקּוּדֵי ד' יִשְׂרָיִם מְשַׁמְחֵי־לֵב" וכתב "אמרת ד' צרופה" (תהלים יח:ג). זכה משמחתו, לא זכה, צורפתו... "יִרְאֵת ד' | מְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לְעַד" אמר רבי חנינא, זה הלומד תורה בטהרה. מאי היא? נושא אשה ואחר כך לומד תורה. "עֲדוּת ד' נֶאֱמָנָה" אמר רבי חייא בר אבא, נאמנה להעיד בלומדיה. (גמ' יומא ע"ג)

6 לְדוֹד בְּשִׁנּוֹתָיו אֶת־מַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיִּגְרָשׁהוּ וַיֵּלֶךְ:
 אֲבָרְכָה אֶת־יְיָ בְּכָל־עֵת תְּמִיד תִּהְלֶתוּ בְּפִי:
 בְּיָי תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וַיִּשְׁמַח:
 גִּדְּלוּ לִי אֶתִי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:
 דְּרִשְׁתִּי אֶת־יְיָ וְעֲנֵנִי וּמִכָּל־מְגוּרוֹתַי הַצִּילֵנִי:
 הִבְיטוּ אֵלָיו וְנַהֲרוּ וּפְנִיָהֶם אֶל־יַחְפְּרוּ:
 זֶה עֲנֵי קְרָא וַיְיָ שָׁמַע וּמִכָּל־צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוּ:
 חֲנֹה מִלְּאֲדֵי־יָי סֹבִיב לִירְאוֹ וַיַּחֲלֹצֵם:
 מַעְמוֹ וַרְאוּ כִי־טוֹב יְיָ אֲשֶׁר־יִהְיֶה יַחֲסֶה־בוֹ:
 יִרְאוּ אֶת־יְיָ קֹדְשׁוֹ כִּי־אֵין מַחְסוֹר לִירְאוֹ:
 כַּפְּרִים רָשׁוּ וְרַעְבוּ וְדָרְשׁוּ יְיָ לֹא־יַחֲסְרוּ כָּל־טוֹב:
 לְכֹה־בָנִים שָׁמְעוּ־לִי יִרְאֵת יְיָ אֶלְמַדְכֶּם:
 7 מִי־הָאִישׁ הַחֲפִיץ חַיִּים אֲהַב יָמִים לְרִאוֹת טוֹב:
 נִצַּר לְשׁוֹנֵךְ מַרְעַ וּשְׁפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה:
 סוֹר מַרְעַ וַעֲשֵׂה־טוֹב 8 בְּקֶשׁ שְׁלוֹם וְרַדְפָּהוּ:
 עֲיֵנֵי יְיָ אֶל־צַדִּיקִים וְאֹזְנוֹ אֶל־שׁוֹעֲתָם:
 פִּנֵּי יְיָ בַּעֲשֵׂי רַע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ וּכְרָם:
 צַדִּיקוֹ וַיְיָ שָׁמַע וּמִכָּל־צָרוֹתֶם הַצִּילֵם:
 קָרוֹב יְיָ לְנַשְׁפְּרִי־לֵב וְאֶת־דִּבְכַּאי־רוּחַ יוֹשִׁיעַ:
 רַבּוֹת רַעוֹת צַדִּיק וּמִכָּל־יִצִּילֵנוּ יְיָ:
 שְׁמֵר כָּל־עֲצַמּוֹתָיו אַחַת מִחֲנֹה לֹא נִשְׁפָּרָה:
 תִּמְזוֹתֶת רִשְׁעַ רַעַה וְשִׁנְאֵי צַדִּיק יִאֲשָׁמוּ:
 פִּדְהָ יְיָ נַפְשׁ עַבְדּוֹ וְלֹא יִאֲשָׁמוּ כָּל־הַחֹסִים בּוֹ:

6. 'סמכו אחריו [אחר 'השמים מספרים'] 'לדוד בשנותיו', וגו' מפני שאותו מעשה היה בשבת, וזכות השבת ניצל, והוא ראשון בתהלים המדבר מעין שבת, אחר 'השמים'. [לבוש]

7. מכריז רבי אלפסנדר, מאן בעי חיי? מאן בעי חיי? כנוף ואתו כולי עקמא לגביה, אמרי ליה הב לן חיי אמר להו, 'מיהאיש החפץ חיים גו' 'נצר לשונך מרע גו' 'סור מרע ועשה טוב גו'.

שמואל יאמר אדם, נצרתני לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה, [אלך] ואתגרה בשינה. תלמוד לומר, 'סור מרע ועשה טוב' אין טוב אלא תורה, שנאמר: 'כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אלתעובו': (משלי ד:ב) (גמ' עבודת זרכ יט:)

8. אמר רבי אבהו אתיא רדיפה רדיפה, פתיב הכא 'בקש שלום ורדפהו וכתיב התם 'רדף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וקבוד': (משלי כא:כא) (גמ' יצמות קט:)

5 9 תַּפְלָה לְמִשְׁה אִישׁ-הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי ¹⁰ מֵעֶזְרָא אֲתָה תְּנִיתָ לָנוּ בְּדָר וְדָר:

בְּמָרָם | הָרִים יִלְדוּ וְתַחֲלִיל אֶרֶץ וְתַבֵּל וּמֵעֶזְרָא עַד-עֹלָם אֲתָה אֵל:

תִּשָּׁב אֲנוֹשׁ עַד-רָבָא וְתֹאמַר שׁוּבוּ בְנֵי-אָדָם:

כִּי אֵלֶּה שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כַּיּוֹם אֲתָמוּל כִּי יַעֲבֹד וְאֲשְׁמֹרֶה בְּלִילָה:

וְרַמְתָּם שָׁנָה יְהִי בְּפִקֹּר בְּחֻצֵי יַחֲלָה:

בְּפִקֹּר יִצְיִן וְחֲלָה לְעָרֵב יִמּוּלֵל וַיִּבְשׁ:

כִּי-כִלְיָנוּ בְּאִפְּךָ וּבְחֻמְתֶּךָ נִבְהַלְנוּ:

שֵׁת עֲזַנְתֵּינוּ לְנִגְיָה עֲלֵמָנוּ לְמֵאֹר פְּנִיָּךְ:

כִּי כָל-יָמֵינוּ פָּנּוּ בְּעַבְרָתֶךָ כִּלְיָנוּ שָׁנִינוּ כְּמוֹ-הֶקֶה:

יָמֵי שָׁנוּתֵינוּ | בְּהֵם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בְּגִבּוֹרֵת | שְׁמוֹנִים שָׁנָה

וְרַהֲבָם עָמַל וְאִזְנֵן כִּי-גַז חֵיֵשׁ וְנִצְעָפָה:

מִי-יִדְעַע עַו אִפְּךָ וּכְיִרְאָתֶךָ עֲבָרְתֶךָ:

לְמִנּוֹת יָמֵינוּ בֵּן הַדָּע וְנִכְא לְבָב חֲכָמָה:

שׁוּבָה יְיָ עַד-מָתַי וְהִנָּחֵם עַל-עֲבֹדֶיךָ:

שִׁבְעֵנוּ בְּפִקֹּר חֲסִידֶךָ וְנִרְנְנָה וְנִשְׁמָחָה בְּכָל-יָמֵינוּ:

שְׁמַחְנוּ בְּיָמֹת עֲנִיתָנוּ שָׁנוֹת רָאִינוּ רַעָה:

יִרְאֶה אֶל-עֲבֹדֶיךָ פֶּעֱלֶךָ וְהִרְרֶךָ עַל-בְּנֵיהֶם:

וְיְהִי | נָעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו כּוֹנְנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו כּוֹנְנָהוּ:

9. 'ואחריו [אחר 'לדוד בשנותיו'] סמכו 'תפלה למשה' וכו', ומדבר ג"כ ממעשה בראשית 'במרים הרים ילדו'. [לבוש]:

10. דַּרְשׁ רַבָּא, מֵאִי דְכָתִיב: 'ד' מֵעֶזְרָא אֲתָה תְּנִיתָ לָנוּ' אֵלֹו פְּתִי כְּנִסְיוֹת וּבְתִי מְדַרְשׁוֹת. (גמ' מגילה כט).

ס5 11 12 יֵשֶׁב בְּסֹתֵר עֲלִיּוֹן בְּצֵל שְׁדֵי יִתְלוֹנֵן:

אָמַר לִי מַחְסֵי וּמְצֻדֹתַי אֱלֹהֵי אֲבֹתַי בּוֹ:

כִּי הוּא יִצְיִלְךָ מִפֶּחַ יִקְוֶשׁ מִדְּבַר הַיּוֹת:

בְּאֲבֹרְתוֹ | יִסֹּךְ לְךָ וְתַחַת-כַּנְפָיו תִּחְסֶה צִנְהָ וְסַחֲרָה אֲמָתוֹ:

לֹא-תִירָא מִפֶּחַד לִילָה מִחֵץ יַעֲוֶף יוֹמָם:

מִדְּבַר בְּאֵפֶל יִהְלֹךְ מִקְטָב יִשׁוּד צְהָרִים:

יִפֹּל מִצִּדְדְךָ | אֶלֶף וּרְבֹבָה מִימִינְךָ אֱלֹהֶיךָ לֹא יִגָּשׁ:

רַק בְּעֵינֶיךָ תִּבְיֹט וְשִׁלְמַת רִשְׁעִים תִּרְאֶה:

כִּי-אַתָּה יי מַחְסֵי עֲלִיּוֹן שְׁמַת מְעֻנְךָ:

לֹא-תִאָּנֶה אֱלֹהֶיךָ רַעַה וְנָנַע לֹא-יִקְרַב בְּאִהְלֶךָ:

כִּי מִלְּאֲכֹוֹ יִצְוֶה-לְךָ לְשִׁמְרֶךָ בְּכָל-דְּרָכֶיךָ:

עַל-כַּפְּיָם יִשְׁאוּנְךָ פֶּתַח-תִּנְיָן בְּאֵזְבֵּךָ רִגְלֶךָ:

עַל-שַׁחַל וּפְתָן תִּדְרֹךְ תִּרְמָם בְּפִיר וְתַנְיִן:

כִּי כִי חֶשֶׁק וְאִפְלִטָהוּ אֲשַׁנְּבֶהוּ כִּי-יִדְרַע שְׁמִי:

יִקְרָאֵנִי | וְאִעֲנֶהוּ עֲמוּד-אֲנֹכִי בְּצִרְחָה אֲחִלְצֶהוּ וְאֲכַבְּדֶהוּ:

אֲרֹךְ יָמִים אֲשַׁבְּיַעְהוּ וְאֲרֹאֶהוּ בִישׁוּעָתִי:

13 (אֲרֹךְ יָמִים אֲשַׁבְּיַעְהוּ וְאֲרֹאֶהוּ בִישׁוּעָתִי):

11. 'ומזמור 'יושב בסתר עליון' שהוא סמוך לו אחריו [אחר 'תפלה למשה'] מיד בתהלים וכו', והוא שיר של פגעים, קבעו אחריו, ואומרים אותו בשבת, להנצל מן המזיקין המצויין בליל שבת, כדאיתא בערבי פסחים'. [לבוש]:

12. (יש אומרים) שיר של פגעים, ויש אומרים שיר של נגעים. מאן דאמר דנגעים, דכתיב: 'ונגע לא-יקרב באהלך'; ומאן דאמר פגעים, 'יפל מצדך | אלה'. [ושיר של פגעים. יושב בסתר עליון ולפי שאמרו משה צהקמת המשכן דכתיב (שמות לט) ויצרך אותם משה ומה צרכן יהי רצון שתשרה שכונה צמעשה ידיכם ויהי נועם ד' אלדינו עלינו וכי איתא בתורת כהנים הוא מאחד עשר מזמורים שאמר משה צספר תהלים מתפלה למשה עד סוף מזמור לתודה: פגעים מזיקין שפוגעין צצני אדם להזיק:] (רש"י סס) (גמ' שזועות טו):

13. Later generations established the מנהג of repeating the last פסוק during שחרית. בסדורים ישנים לא מופיעה כפילת הפסוק בפסוקי דזמרה, אלא רק במוצאי שבת (וכמ"ש בטור סי' רצ"ה, ועל גם בשבלי הלקט סי' קכ"ט ובמטה משה סי' תצ"ז). (סידור אזור אליהו)

קלס ¹⁴ תִּלְלוּ יְהוָה | תִּלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ תִּלְלוּ עַבְדֵי יְיָ:
 וְשַׁעֲמִדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ:
 תִּלְלוּ־יְהוָה כִּי־טוֹב יְיָ וְזָמְרוּ לְשִׁמּוֹ כִּי נָעִים:
 כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לֹו יְהוָה יִשְׂרָאֵל לְסִגְלָתוֹ:
 כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְיָ וְאֲדַנִּינוּ מִכָּל־אֱלֹהִים:
 כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וּכְל־תְּהֻמֹּת:
 מִעֲלֵה נְשָׁאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לְמַטֵּר עָשָׂה מוֹצֵא־רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו:
 וְשִׁהַבָּה בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם מֵאֲדָם עַד־בְּהֵמָה:
 שְׁלַח | אוֹתוֹת וּמִפְתֹּתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרַיִם בְּפִרְעֹה וּבְכָל־עַבְדָּיו:
 וְשִׁהַבָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרִג מְלָכִים עֲצוּמִים:
 לְסִיחֹן | מֶלֶךְ הָאֲמֹרִי וְלַעֲזֹג מֶלֶךְ הַכְּשֵׁן וְלִכְל מִמְּלָכוֹת כְּנָעַן:
 וְנָתַן אֲרָצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ:
 יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ וְכִרְךָ לְדֶרֶךְ־וָדָר:
 כִּי־יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל עַבְדָּיו יִתְנַחֵם:
 עֲצַבֵי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם:
 פְּהַלָּהֵם וְלֹא יִדְבְּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יֵרְאוּ:
 אֲזַנַּיִם לָהֶם וְלֹא יֵאֱזוּנוּ אֵף אִי־יִשְׂרָאֵל בְּפִיהֶם:
 כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשִׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בָּטַח בָּהֶם:
 בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרַכּוּ אֶת־יְיָ בֵּית אֲהֲרֹן בְּרַכּוּ אֶת־יְיָ:
 בֵּית הַלְוִי בְּרַכּוּ אֶת־יְיָ יֵרְאִי יְיָ בְּרַכּוּ אֶת־יְיָ:
 בְּרוּךְ יְיָ | מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלַיִם תִּלְלוּ־יְהוָה:

14. 'ואחריו [אחר 'יושב בסתר'] 'הללו יה הללו את שם ד'. וכו', והוא מדבר במתן תורה, דכתיב בו 'כי יעקב בחר לו יה' וגו', שהוא ע"י מתן תורה, וגם כתיב בו 'כל אשר הפין עשה י"י עשה בשמים ובארץ וגו', שהוא ממעשה בראשית'.
 [לבוש]

נהגו לישוב גם באמירת ¹⁵ ¹⁶ הלל הגדול

נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	קלו ¹⁷ הודו ליי פיר טוב
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	הודו לאלהי האלהים
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	•• הודו לאדני האדנים
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	לעשה נפלאות גדלות לבדו
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	לעשה השמים בתבונה
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	•• לרקע הארץ על המים
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	לעשה אורים גדלים
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	את השמש לממשלת ביום
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	את הירח וכוכבים לממשלות בלילה
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	למכה מצרים בבכוריהם
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	ויוצא ישראל מתוכם
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	•• ביד חזקה ובורע נמונה
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	לגזר ים־סוף לגורים
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	והעביר ישראל בתוכו
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	ונער פרעה וחילו בים־סוף
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	•• למוליך עמו במדבר
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	למכה מלכים גדלים
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	ויהרג מלכים אדירים
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	•• לסיחון מלך האמרי
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	ולעוג מלך הפשן
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	ונתן ארצם לנחלה
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	•• נחלה לישראל עבדו
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	ששפלונו ובר־לנו
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	•• ויפרקנו מצרינו
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	נתן לחם לכל־בשר
נֵי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:	הודו לאל השמים

15. What is הלל הגדול? רבי יוחנן explains that because the מזמור develops from one great idea to another and as it reaches its peak it praises God "Who provides bread for all flesh". We praise God for His unlimited strength, for his role in history, for His great miracles, and for His awesomeness, and yet we consider His attention to each individual as the quality most deserving of praise. רבי יהושע בן לוי explains the title הלל הגדול as based on its twenty six verses, which correspond to the twenty six generations of humanity before God gave the Torah – when we were granted the ability to earn existence – when the world existed entirely on God's abundant mercy. The מהר"ל explains that it is not coincidental that the numerical value of God's Ineffable Name – which represents His Unlimited Mercy – is twenty six.

16. הודו, זה הוא הלל הגדול, והלל של ראש חודש ויום טוב הוא הלל המצרי. גמ' ברכות דף ד' ונ"ו ופסחים קי"ח.

17. בפסח נאמר הלל הגדול - בניגון 'אדיר הוא'. (מכון מורשת אשכנז)

לג 18 19 רַנְנֵנוּ צְדִיקִים בְּיָי לְיִשְׁרָיִם נְאוּה תְהִלָּה:
 הוֹדוּ לַיְי בְּכַנּוֹר בְּנִבְל עִשׂוֹר וּמְרוֹ-לוֹ:
 שִׁירֵי-לוֹ שִׁיר חֲדָשׁ הֵיטִיבוּ נֶזֶן בְּתַרְנוּעָה:
 כִּי-יִשָּׁר דְּבַר-יְי וְכָל-מַעֲשָׂהוּ בְּאֱמוּנָה:
 אֱהָב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְי מְלֵאכָה הָאָרֶץ:
 בְּדַבַּר יְי שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיּוּ כָל-צְבָאָם:
 בְּנִים בִּינֵד מִי הַיָּם נִתְּן בְּאוֹצְרוֹת תְּהוֹמוֹת:
 יִירָאוּ מֵיּוֹ כָל-הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יִגְדּוּ כָל-יֹשְׁבֵי תְבֵל:
 כִּי הוּא אָמַר וַיְהִי הוּא-צִוָּה וַיַּעֲמֵד:
 יְי הַפִּיר עֲצַת-גּוֹיִם הִנְיָא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים:
 עֲצַת יְי לְעוֹלָם תַּעֲמֵד מַחְשְׁבוֹת לְפִו לְדָר וְדָר:
 אֲשֶׁרֵי תַגְוִי אֲשֶׁר-יְי אֱלֹהֵיו הָעָם | בְּחַר לְנַחֲלָה לוֹ:
 מִשְׁמַיִם הִבִּיט יְי רָאָה אֶת-כָּל-בְּנֵי הָאָדָם:
 מִמִּכּוֹן-שְׁבֹתוֹ הִשְׁגִּיחַ אֵל כָּל-יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ:
 הֵיטֵר יַחַד לִבָּם הַמְבִיֵן אֶל-כָּל-מַעֲשֵׂיהֶם:
 אֵין-הַמְלֹךְ נוֹשָׁע בְּרַב-חַיִל גְּבוּר לֹא-יִנְצַל בְּרַב-כֹּחַ:
 שִׁקָּר חֶסֶם לַתְּשׁוּעָה וּבְרַב חַיִל לֹא יִמְלֹט:
 הִנֵּה עֵינֵי יְי אֶל-יִרְאוּ לַמַּיְחָלִים לְחַסְדּוֹ:
 לְהַצִּיל מִמּוֹת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בְּרַעֲב:
 נַפְשֵׁנוּ חֲבַתָּה לַיְי עֲזַרְנוּ וּמִגִּנְנוּ הוּא:
 כִּי-בּו יִשְׁמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קִדְשׁוֹ בְּמַחְנֵנוּ:
 יְהִי-חַסְדְּךָ יְי עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִתְּלֵנוּ לָךְ:

18. 'ואומרים אחריו [אחר מזמור קל"ו] מזמור 'רננו צדיקים בי"י וגו', אעפ"י שהוא בסל"ג, מפני שהוא נופל אחרי 'הלל הגדול' שירננו הצדיקים בי"י, על רוב חסדיו, והודו לי"י בכבוד וגו' על כל החסדים שעשה עמנו, והזכיר אחריו 'בדבר ד' שמים נעשו וגו', שהוא מעין מעשה בראשית'. [לבוש]

19. דרש רב חנינא בר פפא, מאי דכתיב, 'רננו צדיקים בך' ל'ישירים נאווה תהלה': אל תקרי 'נאווה תהלה' אלא נוה תהלה, זה משה ודוד, שלא שלטו שונאיהם במעשיהם. דוד דכתיב 'מבעו בארץ שעריה' (איכה ב:ט). משה דאמר מר, נגנו אהל מועד, קרשיו קרסיו, ובריחו ועמדיו, ואדניו. היכא? אמר רב חסדא אמר אבימי, תחת מחילות של היכל. (גמ' סוטה ט)

35 ²⁰ מְזֻמָּר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת:

זָוֵב לְהַדְרוֹת לַיָּי וּלְזֻמָּר לְשִׁמְךָ עֲלֵינוּ:

לְהַגִּיד בְּבִקְרַח חֲסֵדְךָ וְאַמּוֹנַתְךָ בְּלִילוֹת:

עַל־עֲשׂוֹר וְעַל־נֶבֶל עָלֵי הַגִּינוֹן בְּבִגְדוֹ:

כִּי שִׁמְחַתְנִי יְיָ בְּפַעֲלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יְדֵיךָ אֲרֵנוּ:

מִהַגְּדִלּוֹ מַעֲשֵׂיךָ יְיָ מְאֹד עֲמָקוֹ מִחֲשַׁבְתֶּיךָ:

אִישׁ־בְּעַר לֹא יֵדַע וְכִסִּיל לֹא־יִבִּין אֶת־זֹאת:

בְּפֶרֶחַ רְשָׁעִים | כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיִּצְיָצוּ כָּל־פְּעָלֵי אֱנוֹן לְהִשְׁמָדָם עַד־עַד:

וְאַתָּה מְרוֹם לְעֵלָם יְיָ:

כִּי הִנֵּה אֵיבֹיךָ יְיָ כִּי־הִנֵּה אֵיבֹיךָ יֹאבְדוּ יִתְפָּרְדּוּ כָּל־פְּעָלֵי אֱנוֹן:

וְתִרְם בְּרָאִים קִרְנֵי בְּלֹתֵי בְּשֵׁמֶן רִעְנוּ:

וְתִבְטַ עֵינֵי בְּשׂוֹרֵי בְּקַמִּים עָלֵי מְדַלְעִים תִּשְׁמַעְנָה אֲזֵנֵי:

צַדִּיק בְּתִמְרוֹ יִפְרַח כְּאֶרֶז בְּלִבְנוֹן וְשִׁגְהָ:

שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחֲצֵרוֹת אֶלְהִינּוּ וַיִּפְרִיחוּ:

עוֹד יִנּוּבֹז בְּשִׁיבָה דְשָׁנִים וְרִעְנָנִים יִהְיוּ:

לְהַגִּיד כִּי־יִשְׂרָאֵל צִוְּיָי וְלֹא־עֲלָתָה עוֹלָתָה בּוֹ:

35 ²¹ יְיָ מֶלֶךְ גְּאוֹת לְבֶשׂ לְבֶשׂ יְיָ עַז הַתְּאוֹר אַחַד־תְּפוֹן תִּכְלַל בְּלִתְמוֹט:

נִבְזוּ בְּסֶאֶךָ מֵאִזּוֹ מַעֲוָלִים אָתָּה:

נִשְׁאָו נְהָרוֹת | יְיָ נִשְׁאָו נְהָרוֹת קוֹלְגָם וְשָׂאוּ נְהָרוֹת דְּכִיּוֹם:

מִקְלּוֹת | מֵיָם רַבִּים אֲדִירִים מִשְׁבָּרִים אֲדִיר בְּמָרוֹם יְיָ:

עֲדוֹתֶיךָ | נֶאֱמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נֶאֱוַח־קִדְשׁ יְיָ לְאַרְבֶּּ יָמִים:

20. 'סומכין אחריו' מזמור שיר ליום השבת. טוב להודות ל'י"ו וגו', שהוא ג"כ הודאה לשל"ת על החסדים, דכתיב 'להגיד בבוקר חסדך' וגו', והרי כולם שייכים למזמור 'הלל הגדול', שהוא עיקר ההודאות לו ית', על כל זה. [לבוש].

21. 'ואחריו מזמור י"ו מלך גאות לבש' וגו', שהוא סמוך למזמור שיר ליום השבת' וגו', והוא נדרש על כניסת השבת, סיים הקב"ה מלאכתו, ונתעטף בתפארת לבושו, וישב על כסא קדשו וגו', אשר על זה נתייחד 'לא אל אשר שבת' כו'. [לבוש].

קד:לח * יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו:

קיג:ז-ד יהי שם יי מברך מעתה ועד-עולם:

מפורח-שמש עד-מבואו מהלל שם יי:

רם על-פל-גוים | יי על השמים כבודו:

קלכ:יג יי שמך לעולם יי זכרך לדר-ודר:

קגיט יי בשמים הכין בסאו ומלכותו בכל משלה:

ד"כ ח' טז:לח * ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך:

יטז יי מלך נג:ח יי מלך שמות טו:יח יי | ימלך לעלם ועד:

תכלים יטז יי מלך עולם ועד אכדו גוים מארצו:

לג:י יי הפיר עצת-גוים הניא מחשבות עמים:

משלי יט:כח רבות מחשבות בלב-איש ועצת יי היא תקום:

תכלים לג:יא עצת יי לעולם תעמד מחשבות לפו לדר ודר:

לג:ט כּי הוא אִמַר וַיְהִי הוּא-צֹה וַיַּעֲמֵד:

קלכ:יג כּי-בָחַר יי בַּצִּיּוֹן אֲזוּה לְמוֹשֵׁב לּוֹ:

קלכ:ד כּי-נֶעְלַב בָּחַר לּוֹ יְהוָה יִשְׂרָאֵל לְסִגְלָתוֹ:

זד:ד כּי | לֹא-יִפְתֵּשׂ יי עֲמוֹ וְנִחַלְתּוּ לֹא יַעֲזֹב:

עח:לח וְהוּא רַחוּם | יִכַּפֵּר עֲוֹן וְלֹא יִשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהַשִּׁיב אִפּוֹ וְלֹא יַעִיר כָּל-חַמְתּוֹ:

כ:י * יי הוֹשִׁיעָה הַפְּלִיָּה יַעֲנֵנוּ בְיוֹם-קְרָאֵנוּ:

פ:76 אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יַהֲלִיךְ סֶלָה:

קמ:76 אֲשֶׁרִי הָעַם שָׁכְנָה לוֹ אֲשֶׁרִי הָעַם שִׁיר אֱלֹהִים:

קמ: תהלה לדוד

א רִמְמָךְ אֱלֹהֵי הַמַּלְאָךְ וְאַבְרָכָה שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

ב כָּל-יוֹם אַבְרָכָךָ וְאַהֲלִלָה שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד:

ג דֹּל יי וּמְהִלָּל מְאֹד וְלִגְדֹלְתוֹ אֵין חֶקֶר:

ד ור לדוד ישבח מעשיך וגבורתך יגידו:

ה דר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה:

ו יעזו נוראתיך יאמרו וגדלותך וגדלתך אספרנה:

ז כר רב-טובך יביעו וצדקתך ירננו:

ח נון ורחום יי ארך אפים וגדל-חסד:

ט זכ-יי לכל ורחמיו על-כל-מעשיו:

י ודוך יי כל-מעשיך וחסידך יברכוכה:

כ בוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו:

ל הודיע | לבני האדם גבורתך וכבוד הדר מלכותך:

מ לכותך מלכות כל-עלמים וממשלתך בכל-דור ודור:

ס ומך יי לכל-הנפלים וזוקף לכל-הכפופים:

ע יני-כל אליך ישברו ואתה גותן-להם את-אבלם בעתו:

²² פ וְתַח אֶת־יְהוָה וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל־חַי רִצּוֹן:

צ דִּיק יי בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו:

ק רַב יי לְכָל־קַרְאָיו לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאֵהוּ בְּאֵמֶת:

ך צוֹדֵי־רְאִיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שׁוֹעֲתָם יִשְׁמַע וַיּוֹשִׁיעֵם:

ש וְאָמַר יי אֶת־כָּל־אֲהַבָּיו וְאֵת כָּל־הַרְשָׁעִים יִשְׁמִיד:

ת הַלֵּת יי וְדַבָּר פִּי וַיְבַרְךְ כָּל־בָּשָׂר עִשׂוּ קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

קטו:יח וַאֲנַחְנוּ | נְבָרְךְ יְהי מַעֲתָה וְעַד־עוֹלָם הִלְלוּ יְהי:

קמו הִלְלוּ־יְהי הַלְּלִי נַפְשִׁי אֶת־יְי:

אֶהְלֵלָה יי בְּחַיִּי אֲזַמְרָה לְאֱלֹהֵי בְּעוֹדֵי:

אֶל־תִּבְמַחְוּ בְּנִדְיָבִים בְּבֶן־אָדָם | שְׂאִין לוֹ תִּשׁוּעָה:

תַּצֵּא רִיחוֹ יִשָּׁב לְאֲדָמְתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אֶכְרֹו עֲשֵׂתִנְתִּיו:

* אֲשֶׁר־י שְׂאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׁבְרוּ עַל־יְי אֱלֹהָיו:

עֲשֵׂה | שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם הַשְׁמַר אֵמֶת לְעוֹלָם:

עֲשֵׂה מִשְׁפָּט | לְעֹשׂוֹקִים נָתַן לָחֵם לְרַעֲבִים יי מִתֵּיר אֲסוּרִים:

יי | פִּלְקַח עוֹרִים יי זָקַף כְּפֹפִיִּים יי אֲהַב צַדִּיקִים:

יי | שְׁמַר אֶת־גְּרִים יָתוֹם וְאֶלְמָנָה יַעֲזֹד וְדַרְךְ רַשָּׁעִים יַעֲזוּת:

יִמְלֹךְ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֵיךְ צִיּוֹן לְדָר וָדָר הִלְלוּ־יְהי:

22. צריך לכוון בפסוק 'פּוֹתֵם אֶת־יְהוָה', ואם לא כיוון צריך לחזור [שו"ע נא, ז].
בכל אמירת 'אשרי' בעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק 'פּוֹתֵם אֶת־יְהוָה' - כי הקול מעורר את הכוונה.

קמז הללו יה | כִּי־טוֹב וַמְרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־נָעִים נֶאֱמָה תְהִלָּה:

בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם יי גְדַחֵי יִשְׂרָאֵל יִבְנֶם:

הֲרֵפָא לְשִׁבּוּרֵי לֵב וּמְחַפֵּשׁ לְעֲצָבוֹתָם:

מוֹנֵה מִסְפָּר לְפוֹכְבָּיִם לְבָלֵם שְׁמוֹת יִקְרָא:

גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ לְתַבּוּנָתוֹ אִין מִסְפָּר:

מְעוֹדֵד עֲנָוִים יי מְשַׁפֵּיל רְשָׁעִים עַד־אָרֶץ:

עָנּוּ לֵינִי בְּתוֹדָה וּמְרוּ לְאֱלֹהֵינוּ בְּכִנּוּר:

הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם | בְּעֵצִים הַמְכִּיז לְאָרֶץ מִטֵּר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חֲצִיר:

נוֹתֵן לְבַהֲמָה לַחֲמָה לְבָנֵי עֹזֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ:

לֹא בְּגִבּוֹרֵת הַסּוּם יִחַפֵּץ לֹא־בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה:

רוֹצֶה יי אֶת־יִרְאָיו אֶת־הַמִּיחֲלִים לְחַסְדּוֹ:

* שְׁבַחֵי יְרוּשָׁלַם | אֶת־יי הַלְלֵי אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן:

כִּי־תִזַק בְּרִיחֵי שְׁעָרֶיךָ בְּרֹךְ בְּנִיךָ בְּקַרְבֶּיךָ:

הַשֶּׁם־גְּבוּלֶךָ שְׁלוֹם חֵלֶב הַפִּיִם יִשְׁבִּיעֶךָ:

הַשִּׁלַח אֲמָרְתוֹ אָרֶץ עַד־מְהֵרָה יִרוּץ דְבָרוֹ:

הַנִּתֵּן שְׁלֹג כְּצֶמֶר כְּפֹר כְּאֶפֶר יִפּוֹר:

מִשְׁלֵיךְ קָרְחוֹ כְּפִתָּיִם לְפָנֵי קָרְתוֹ מִי יַעֲמֹד:

יִשְׁלַח־דְּבָרוֹ וַיִּמָּסֶם יִשָּׁב רוּחוֹ יוֹלֵד מַיִם:

מִגִּיד דְּבָרוֹ דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֲקִיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל:

לֹא עָשָׂה כֵּן | לְבָל־גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בְּל־יִדְעוּם הַלְלוּ־יְהוָה:

קמט הַלְלוּ יְהוָה | הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְרוֹמִים:
הַלְלוּהוּ כָּל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאוֹ:
הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וַיָּרֶחַ הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אֹרֶן:
הַלְלוּהוּ שְׁמַי הַשָּׁמַיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר | מִעַל הַשָּׁמַיִם:
יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צַדִּיק וְנִבְרָאוֹ:
וַיַּעֲמִידֵם לְעֵד לְעוֹלָם חֶק־נָתַן וְלֹא יַעֲבֹר:
הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הָאָרֶץ תְּנִינִים וְכָל־תְּהוֹמוֹת:
אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטּוֹר רוּחַ סְעָרָה עֲשֵׂה דְבָרוֹ:
הַחֲרִים וְכָל־גִּבְעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל־אֲרָזִים:
הַחַיָּה וְכָל־בְּהֵמָה רֹמֵשׁ וְצִפּוֹר כְּנָף:
מַלְכֵי־אָרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־שַׁפְטֵי אָרֶץ:
בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוֹלוֹת זְקֵנִים עִם־נְעָרִים:
יְהַלְלוּ | אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׁגַּב שָׁמוֹ לְבָדּוֹ הוֹדוּ עַל־אָרֶץ וְשָׁמַיִם:
וַיָּרֶם קָרוֹן | לְעַמּוֹ תִּהְלָה לְכָל־חַסִּידָיו לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עִם קָרְבוֹ הַלְלוּ־יְהוָה:
קמט הַלְלוּ יְהוָה | שִׁירוֹ לֵי שִׁיר חֲדָשׁ תִּהְלְלוּ בְּקֶתֶל חַסִּידִים:
יִשְׁמַח־יִשְׂרָאֵל בְּעֲשׂוֹ בְּגִי־צִיּוֹן יִגִּילוּ בְּמִלְכָם:
יְהַלְלוּ שָׁמוֹ בְּמַחּוֹל בְּתֶנֶף וּבְנֹר יוֹמְרוּ־לוֹ:
כִּי־רוֹצָה יְיָ בְּעַמּוֹ יִפְאֵר עַנּוּיִם בִּישׁוּעָה:
יַעֲלִזוּ חַסִּידִים בְּכִבוֹד יִרְנְנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם:
*²³ רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם:
לַעֲשׂוֹת נִקְמָה בְּגוֹיִם תּוֹכַחוֹת בַּלְאֻמִּים:
לְאִסֵּר מַלְכֵיהֶם בְּזֻקִים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְּלֵי בְרוֹזָל:
לַעֲשׂוֹת בָּהֶם | מִשְׁפָּט כְּתוּב הַדָּר הוּא לְכָל־חַסִּידָיו הַלְלוּ־יְהוָה:

23. On the occasion of a ברית מילה the תפלה בעל גרונם raises his voice when singing until נגון special to אמן ואמן until.

מכאן עד 'ויברך דויד' אומר הבעל תפלה את הפסוקים כולם בקול רם.

בשבת אומר הבעל תפלה פסוקים אלו בניגון מיוחד לשבת.

קי הָלְלוּ יְיָ | הָלְלוּ אֱלֹהֵי בְּקִדְשׁוֹ הָלְלוּהוּ בְּרִקְיעַ עֲזָו:

הָלְלוּהוּ בְּגְבוּרָתוֹ הָלְלוּהוּ בְּרַב גְּדָלוֹ:

הָלְלוּהוּ בְּתַקְעַ שׁוֹפָר הָלְלוּהוּ בְּנִבְל וְכַנּוֹר:

הָלְלוּהוּ בְּתֶרֶף וּמַחֲוֹל הָלְלוּהוּ בְּמַנִּים וְעִנָּב:

הָלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי-שִׁמְעַ הָלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה:

«²⁴ כֹּל הַנְּשֻׁמָּה תִּהְיֶה יְיָ הָלְלוּ-יְיָ:

כֹּל הַנְּשֻׁמָּה תִּהְיֶה יְיָ הָלְלוּ-יְיָ:

פט:נג בְּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן | וְאָמֵן:

קלכ:כח בְּרוּךְ יְיָ | מִצִּיּוֹן שִׁבְן יְרוּשָׁלַם הָלְלוּ-יְיָ:

עצ:יח-יט בְּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲשֵׂה נִפְלְאוֹת לְבָדוֹ:

וּבְרוּךְ יְיָ | שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִפְלֵא כְבוֹדוֹ אֶת-כָּל הָאָרֶץ אָמֵן | וְאָמֵן:

ואחר שאמרו הקהל עד 'אמן ואמן', אומר הבעל תפלה בקול 'כל הנשמה' עד 'אמן ואמן'.

24. אמר רבי ירמיה בן אלעזר, מיום שחרב בית המקדש דיו לעולם שישתמש בשתי אותיות, שנאמר: 'כל הנשמה תהלל ו-י-ה ה' ה' ה' (גמ' עירובין יח:)

יש לעמוד מכאן ועד 'וצבא השמים לך משתחוים' ושוב ל'ישתבה' (מגן אברהם ש"ע נ"א ס"א ז).

ד"כ א' כ"ט:י"ג

קהל²⁵ וַיְבָרֶךְ דָּוִד אֶת־יְיָ לְעֵינֵי כָּל־הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִד
 בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם:
 לָךְ יְיָ הַגְּדֹלָה וְהַגְּבוּרָה וְהַתְּפָאֶרֶת וְהַנְּצִיחַ וְהַתְּהוֹד כִּי־כָל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ
 לָךְ יְיָ הַמְּמַלְכָה וְהַמְּתַנַּשֵּׂא לְכָל | לְרֹאשׁ:
 וְהַעֲשֶׂר וְהַכְּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכָל וּבְיַדְךָ כַּח וּגְבוּרָה
 וּבְיַדְךָ לְגִדְל וּלְחֻזַק לְכָל:
 וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תְּפָאֶרְתֶּךָ:
 נחמ"כ ט:ו"ח

אֲתָה־הוּא יְיָ לְבָרְךָ אֶת עֲשִׂית אֶת־הַשָּׁמַיִם שָׁמַי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם
 הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיָּמִים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כָּל־פֶּלֶם
 וְצָבָא הַשָּׁמַיִם לָךְ מְשִׁתְּחוּיִם:²⁶
 אֲתָה־הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוּ מֵאוּר כַּשְׁדִּים
 וְשִׁמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם:²⁷
 וּמְצִאתָ אֶת־לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ

אין מפסיקים בין אמירת 'נאמן לפניך' לאמירת 'זכרות עמו הברית', אלא בשחרית של ברית מילה שמנגנים פסוקים אלה באמירת סירוגין מיוחדת של המוהל והסנדק.

מוהל וזכרות עמו הברית לתת את־ארץ הכנעני
 סנדק החתי האמרי והפרזי והיבוסים והגרזשי לתת לזרעו
 מוהל ותקם את־דברך כי צדיק אתה:
 סנדק ותרא את־עני אבתינו במצרים ואת־זעקתם שמעת עלי־סוף:
 מוהל ותתן אותם ומפתים בפרעה ובכל־עבדיו ובכל־עם ארצו
 סנדק כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש־לך שם בהיום הזה:
 מוהל ותים בקעת לפניהם ויעברו בתוך־הים ביבשה
 סנדק ואת־רדפייהם השלכת במצולת כמוד־אבן במים עזים:

25. It is an ancient custom to stand for 'ויברך דויד', until 'לשם תפארתך'. The 'מהר"ל would rise a little while reciting 'לברך דויד' אֲתָה־הוּא יְיָ לְבָרְךָ.

26. אמר רבי יהושע בן לוי, בואו ונחזיק טובה לאבותינו שהודיעו מקום תפלה, דכתיב: 'וצבא השמים לך משתחוים:' (גמ' צ"א צ"ח כ"ב).

27. The 'שמו אברהם' מנהג to stand until דברי קהלת.

שירת הים נהגו לאמרה בניגון טעמי המקרא

שמות יד-לג

מוהל וַיִּשְׁעַי יְיָ בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם

סנדק וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שַׁפַּת הַיָּם:

מוהל וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיִּירָאוּ הָעַם אֶת־יְיָ

סנדק וַיִּיאַמְּנוּ בְּיָי וּבַמִּשָּׁה עֲבָדוּ:

בשבת שירה (וביום ו' של פסח) מנגנין ה'שירה' בפסוקי דזמרה, וגם בקריאתה בס'ת. (כח יהודה)

מוהל 28 אִזּוּ יִשְׂרָאֵל מִשָּׁהּ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לֵיָי וַיֹּאמְרוּ טו:א-יח

לְאָמַר סנדק 29 אֲשִׁירָה לֵיָי כִּי־נָאָה נָאָה סוס

וּרְכָבוֹ רָמָה בַּיָּם: מוהל עֲזֵי וּזְמַרְתָּ יְהִי וַיְהִי־לִי

לִישׁוּעָה סנדק 30 זֶה אֵלֵי וְאֲנֹהוּ אֱלֹהֵי

אָבִי וְאֶרְמָנָהוּ: מוהל יְיָ אִישׁ מִלְחָמָה יְיָ

שָׁמוֹ: סנדק מְרַכְבֶּת פְּרָעָה וְחִילוֹ יִרְה בָיָם וּמִבְּחַר

שְׁלֵשׁוֹ מִטְּעֵנוּ בַּיָּם־סוּף: מוהל תְּהַלֵּמַת יְכַסִּימוּ יָרְדוּ בְּמַצוֹלֹת כְּמוֹ־

אָבִן: סנדק יְמִינֶךָ יְיָ נֶאֱדָרִי בַּכַּח יְמִינֶךָ

יְיָ תִרְעֵץ אֹיִב: מוהל וּבָרַב גְּאוּנֶךָ תִּהְרַם

קָמִיד תְּשַׁלַּח חֲרִינֶךָ יֶאֱכְלֵמוּ בַּקֶּשׁ: סנדק וּבְרוּחַ

אֲפִיד נַעֲרָמוּ מַיִם נֶצְבּוּ כְּמוֹ־נֶד

נְזֻלִים קָפְאוּ תְהַלֵּמַת בְּלִבָּיָם: מוהל אָמַר

28. אומרים בלחש חוץ מפסוקים ד' איש מלחמה וגו', ימינך וגו', מי כמכה וגו', עד יעבר וגו', שאומר בקול.

29. תנו רבנן, בו ביום דרש רבי עקיבא, בשעה שעלו ישראל מן הים, נתנו עיניהם לומר שירה, וכיצד אמרו שירה? כגדול המקרא את הלל, והן עונין אחריו ראשי פרקים, משה אמר 'אשירה לד' והן אומרים 'אשירה לד' משה אמר 'כִּי־נָאָה נָאָה' והן אומרים 'אשירה לד'. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר, כקטן המקרא את הלל, והן עונין אחריו כל מה שהוא אומר, משה אמר 'אשירה לד' והן אומרים 'אשירה לד' משה אמר 'כִּי־נָאָה נָאָה' והן אומרים 'כִּי־נָאָה נָאָה'. רבי נחמיה אומר כסופר הפורס על שמע בבית הכנסת, שהוא פותח תחילה והן עונין אחריו. במאי קמיפלגי? רבי עקיבא סבר 'לאמר' אמילתא קמייתא, ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי סבר 'לאמר' אכל מילתא ומילתא, ורבי נחמיה סבר 'ויאמרו' דאמור כולהו בהדי הדדי, 'לאמר' דפתח משה ברישא. (גמ' סוטה ג')

30. תנא 'זה א-ל' ו'אנוהו', התנאה לפניו במצות, עשה לפניו סוכה נאה, ולולב נאה ושופר נאה, ציצית נאה ספר תורה נאה, וכתוב בו לשמו בדיו נאה, בקולמוס נאה בלבלר אומן, וכורכו בשיראין נאין. אבא שאול אומר, 'ואנוהו' הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה ה'יה חנון ורחום. (גמ' שבת קלג:)

אֲחִלֶּק שְׁלַל סַנְדָק תִּמְלֹאמוּ	אֲזַיֵּב אֶרְדֵּף אֲשִׁיג
מִוַּחַל נִשְׁפָּת	נִפְשִׁי
אֶרִיק חֲרָבִי תִזְרִישְׁמוּ יָדַי:	בְּרוּיַחַךְ כִּפְסֹמוּ יָם
צָלְלוּ כַעֲוֵפֶרֶת בְּמִים	אֲדִירִים:
סַנְדָק מִי־כִמְכָה בְּאֵלֶם יְיָ	מִי
נִזְרָא תִהְלֵת עֲשֵׂה	כִּמְכָה נֶאֱדָר בְּקֹדֶשׁ
סַנְדָק נְחִית	פְּלֹא:
מִוַּחַל נְמִית יְמִינְךָ תִבְלַעְמוּ אֶרֶץ:	מִוַּחַל נְחִית
מִוַּחַל נִתְלַת בְּעֵינֶיךָ אֶל־נִגְה	בְּחִסְדְּךָ עֲסֹנוּ גְּאֻלָּתְךָ
סַנְדָק שְׁמַעֵי עַמִּים יִרְגָּזוּן	קֹדֶשְׁךָ:
מִוַּחַל אִז נִבְהָלוּ אֱלֹהֵי	אֲחֹז יִשְׁבִי פְּלִשְׁתִּי:
נִמְנוּ	אֲדוֹם
סַנְדָק תִּפְּל עֲלֵיהֶם אִמְתָּה	כֹּל יִשְׁבִי בְּנַעֲוִי:
מִוַּחַל עַד־	וּפַחַד
עַד־יַעֲבֹר עֲסֹנוּ	יַעֲבֹר עִמָּךְ יְיָ
סַנְדָק תִּבְאֵמוּ וְתַפְלַעְמוּ בְּהַר נִחְלָתְךָ	קִנְיִתְךָ:
מִוַּחַל מִקְדָּשׁ אֲדָנִי כֹנְנִי	לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלָּתְךָ יְיָ
מִוַּחַל יְיָ	יְדִידְךָ:
סַנְדָק יְיָ יִמְלֹךְ לְעֵלָם וָעַד:	<< סַנְדָק יְיָ

יִמְלֹךְ לְעֵלָם וָעַד: בסוף שירת הים כופלים את הפסוק 'ד' ימלך לעולם ועד'

(אין אומרים 'ד' מלכותיה' וגומר, 'בי בא סוס' וגומר) וממשיכים 'בי לד' המלוכה.

תכלים ככ:כט בי ליי המלוכה ומשל בגוים:

עוזדיה א:כא ³¹ וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לְשִׁפְטֵי אֶת־הַר עֲשׂוּ וְתִתֶּנָּה לַיְיָ הַמְּלוּכָה:

זכריה יז:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה יְיָ אֶחָד וְשְׁמוֹ אֶחָד:

מסיימים:

וּבִתְוֶרְתְּךָ כָּתוּב לֵאמֹר ◊ דְּכָרִים ו:ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

31. בשבת חנוכה אומרים 'ועלו מושעים בהר ציון' - ניגון המאורה 'שני זיתים'. (מכון מורשת אשכנז)

מ'נשמת' עד 'אלא אתה' אומר החזן הכל בקול ובנעימה:

¹ נְשַׁמַּת כָּל־חַי תִּבְרַךְ אֶת־שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ וְרוּחַ כָּל־בָּשָׂר תִּפְאַר וּתְרוֹמָם
 זְכָרְךָ מִלִּבֵּנוּ תִּמְיֵד ◊ מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם אַתָּה אֵל ◊ וּמִבְּלַעֲדֶיךָ אֵין לָנוּ מִלֵּךְ גּוֹאֵל
 וּמוֹשִׁיעַ ◊ פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמַפְרִינָם וּמַרְחֵם בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה ◊ אֵין לָנוּ מִלֵּךְ אֱלֹא אַתָּה -
 אֱלֹהֵי הָרָאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים ◊ אֱלֹהֵי כָל־בְּרִיּוֹת ◊ אֲדוֹן כָּל־תּוֹלְדוֹת ◊
 הַמְהַלֵּל בְּרַב הַתְּשׁוּבָה ◊ הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים: וְיֵי לֹא־יָנוּם
 וְלֹא־יִישׁוּן: הַמְעוֹרֵר יְשָׁנִים ◊ וְהַמְקִיץ רְדוּמִים ◊ וְהַמְשִׁיחַ אֱלָמִים ◊ וְהַמְתִּיר | אֲסוּרִים ◊
 וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים ◊ לָךְ לְבָדְךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים:

אֵלוֹ פִּינוּ מִלֵּא שִׁירָה בָּיָם ◊ וּלְשׁוֹנָנוּ בְּהַמּוֹן גְּלוֹי ◊ וְשַׁפְתּוֹתֵינוּ בְּמַרְחָבֵי רְקִיעַ ◊
 וְעֵינֵינוּ בְּשֶׁמֶשׁ וּבַיָּרֵחַ ◊ וְיַדֵּינוּ בְּנִשְׂרֵי שָׁמַיִם ◊ וְרַגְלֵינוּ בְּאֵילוֹת ◊ אֵין אָנוּ מַסְפִּיקִים
 לַהֲדוֹת לָךְ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ וּלְבָרְךָ אֶת־שִׁמְךָ ◊ עַל־אֶחָת מֵאֵלֶּה
 אֵלֶּה אֵלֶּפֶי אֵלֶּפִים וְרַבֵּי רַבְבוֹת פְּעָמִים הַמּוֹבּוֹת שְׁעֵשִׂית עִם־אֲבוֹתֵינוּ וְעַמָּנוּ:
 מִמְּצָרִים גָּאֲלָתָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ וּמִבֵּית | עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ: בְּרַעַב זָנַתָּנוּ ◊ וּבְשֶׁבַע כִּלְכַלְתָּנוּ ◊
 מִחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ ◊ וּמִדְּבַר מַלְטָתָנוּ ◊ וּמִחַלְלִים רָעִים וּנְאֻמָּנִים דִּלִּיתָנוּ:

עַד־הֵנָּה עֲזַרְנוּ רַחֲמֶיךָ ◊ וְלֹא־עֲזַבְנוּ חֶסֶדְךָ: אֵל־תִּפְּשָׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְנֹצֵחַ:
 עַל־כֵּן אַבְרָהִם שֶׁפִּלְגֶּתָ בָּנוּ ◊ וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנִּפְחַתָּ בְּאַפֵּינוּ ◊ וְלִשׁוֹן אֲשֶׁר שִׁמַּתָּ בְּפִינוּ ◊
 הֵן חָם יוֹדוּ וַיִּבְרְכוּ וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפְאֲרוּ וַיְרַמְּמוּ וַיַּעֲרִיצוּ וַיִּקְדְּשׁוּ וַיִּמְלִיכוּ אֶת־שִׁמְךָ מִלִּבֵּנוּ:
 כִּי כָל־פֶּה לָךְ יוֹדֶה ◊ וְכָל־לִשׁוֹן לָךְ תִּשְׁבַּע ◊ וְכָל־בֶּרֶךְ לָךְ תִּכְרַע ◊ וְכָל־קוֹמָה לְפָנֶיךָ
 תִּשְׁתַּחֲוֶה ◊ וְכָל־לִבְבוֹת יִירָאוּךָ ◊ וְכָל־קֶרֶב וּבְלִיּוֹת יִזְמְרוּ לְשִׁמְךָ ◊ בְּדַבָּר שְׁפֹתוֹב:
 תְּהִלִּים לְכִי: ² כָּל עֲצַמְתִּי | תִּאֲמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ מַצִּיל עַנִּי מִחֶזֶק מִמֶּנּוּ וְעַנִּי וְאֲבִיוֹן מִגְּזֵלוֹ:

« מִי יִדְמֶה־לָּךְ ◊ וּמִי יִשְׁוֶה־לָּךְ ◊ וּמִי יַעֲרֹךְ־לָּךְ: הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא
 בְּרַחֲמֵי יְדֵי: אֵל עֲלִיּוֹן קִנְיָה שָׁמַיִם וְאָרֶץ: נִהְלָלְךָ וּנְשַׁבַּחְךָ וּנְפָאֵרְךָ וּנְבָרַךְ אֶת־שֵׁם קְדֻשֶׁךָ ◊
 בְּאִמּוֹר: תְּהִלִּים קג: לְדוֹד | בְּרַבֵּי גַפְשֵׁי אֶת־יְיָ וְכָל־קְרָבֵי אֶת־שֵׁם קְדֻשׁוֹ:

1. ומצאתי בפירוש ישן סביב לסדור כ"י משנת קס"ז והוא כמנהג טריו"ש וז"ל "שמעתי מר' יהודה בר יעקב שר' שמעון בן כהנא יסד נשמת עד מי ידמה לך" עכ"ל. ובפירוש אחר מצאתי בזה"ל שמעון בן כהנא וי"א שמעון בן שמחה יסד את נשמת ורמזו שמו בו למפרע דהיינו ש' שוכן עד מ' מי ידמה ע' עד הנה עזרונו ו' ואילו פינו נ' נשמת" עכ"ל. (סידור עבודת ישראל) [סידור ר' שבתי סופר גרס 'ואילו' בעקבות סידורי ספרד]

2. כָּל עֲצַמְתִּי המילה כל בקמץ ולא בקמץ קטן. (רא"ש)

בשבעות מתחיל 'האל' בשבועות מתחיל 'הגדול' (בשבת חוה"מ מתחיל בשוכן עד)
האל בַּתְּעַצְמוֹת עֲזָדָה: **הַגְּדוֹל בְּכַבוֹד שְׁמֵךְ:**

בפסח וגם בשבת חול המועד מתחיל 'הגבור' בראש השנה וביום כפור מתחיל 'המלך'
הַגְּבוֹר לְנֶצַח וְהַגּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ: **הַמְּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב (ר"ה ויר"כ יושב) עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשְׂא:**

בשבת ובחול המועד סבות מתחיל 'שוכן עד'.

שׁוֹכֵן עַד ◊ מְרוֹם ◊ וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ:
וְכַתוּב: לַגּוֹי רַגְנוֹ צְדִיקִים בְּיַי לְיִשְׂרָאֵל נִאֻחַ תְּהִלָּה:

לראש השנה וליום כפור

לכל השנה

בְּפִי יִשְׂרָאֵל תְּתַהַלֵּל: **בְּפִי יִשְׂרָאֵל תְּתַהַלֵּל:**
וּבְדַבְרֵי צְדִיקִים תְּתַפְּרֶדָה: **וּבְדַבְרֵי צְדִיקִים תְּתַפְּרֶדָה:**
וּבְלִשׁוֹן חֲסִידִים תְּתַרְוֶמֶם: **וּבְלִשׁוֹן חֲסִידִים תְּתַרְוֶמֶם:**
וּבְקֶרֶב קַן דּוֹשִׁים תְּתַקְדֶּשׁ: **וּבְקֶרֶב קַן דּוֹשִׁים תְּתַקְדֶּשׁ:**

וּבְמִקְהֵלוֹת (נ"א וּבְמִקְהֵלוֹת) רַבּוֹת עֲמֶךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ בְּרַנָּה יִתְפָּאֵר שְׁמֶךָ
מִלְּפָנֶיךָ בְּכָל־דּוֹר וְדוֹר: שְׁכֵן חוֹבֵת כָּל־תִּיצוּרִים ◊ לְפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊
לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁבְחַת לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדִּיר לְבָרֶךְ לְעֵלְיָה וּלְקַלֵּם ◊ עַל כָּל־דַּבְרֵי שְׂדוֹת
וְתִשְׁבַּחַת־דָּוִד בְּיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶךָ מְשִׁיחֶךָ:

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְּפָנֶיךָ ◊ הָאֵל הַמְּלֶךְ הַגְּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ ◊ בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ
בִּי לֶךְ נָאָה יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שִׁיר וְשִׁבְחָה ◊ הַלֵּל וְזַמְרָה
עוֹ וּמְשָׁלָה ◊ נֶצַח ◊ גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה ◊ תְּהִלָּה וְתִפְאָרֶת ◊ קְדוּשָׁה וּמְלָכוּת
« בְּרַכּוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: בְּרוּךְ אַתָּה יי ◊ אֵל ◊ מְלֶךְ גְּדוֹל בְּתִשְׁבַּחוֹת
אֵל הַהוֹדָאוֹת ◊ אֲדוֹן הַנִּפְלְאוֹת ◊ הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זְמֶרָה ◊ מְלֶךְ ◊ אֵל ◊ חֵי הָעוֹלָמִים:

in Europe. נוסח ספרד by עשרת ימי תשובה was initially only inserted here during מועדות מועדות

It is a מנהג ארז"ל, which was not accepted by אשכנזים across Europe, although many Eastern European אשכנזים eventually adopted its recital.

מתחילין 'המלך יושב' ולא 'היושב'. כי היושב משמע הרגיל לישב. אבל יושב פירושו יושב עכשיו. (נוהג כצאן יוסף)

4. In אשכנז worshippers were expected to oren silently. When a pious eastern European came and raised his voice in prayer, it was not uncommon for elderly members to turn around and recite, "Wir haben schon einen Chasen" [We already have a Cantor].

5. בשבתות שקוראים בהן בשני ספרי תורה אומרים 'בפי ישרים בניגון המיוחד'.

6. Most ancient manuscripts were written without vowels (ניקוד). The common pronunciation is 'וּבְמִקְהֵלוֹת'.

7. בסבות מ'בא"י א-ל מלך' עד סוף ברכת 'ישתבח' עם קדיש נאמרת בניגון סכות, שמיני עצרת, ואחרון של פסח, וב' שבועות - בניגון 'מתנת יד'. בשמחת תורה נאמר בניגון הקפות שמחת תורה, בשבעות בניגון תחילת 'אקדמות' וממשיך בה עד סוף החצי קדיש.

8. בפסח מ'א-ל ההודאות' אומר החזן בניגון 'אדיר הוא' וממשיך בה עד סוף החצי קדיש.

חזן כורע ויתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא ברעותיה ◊

וימליד מלכותיה ◊ בחייכון וביומיון ◊ ובחיי דכל בית ישראל ◊

בעגלא ובזמן קריב - ואמרו חזן כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיה ובנשימה אחרת מוסיפים גם אם עומדים בתפלה

במקום שאין רשאים להפסיק בו יתברך

חזן כורע ויתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊

ויתהדר ויתעלה ויתהלל ◊ שמייה דקדשא חזן כורע ברוך הוא ◊ הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא (בראש השנה ויום כפור מוסיפים ולעלא) מכל ברכתא ושירתא תשפחתא ונחמתא ◊

דאמרו בעלמא - חזן כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

קריאת שמע וברכותיה לשבת וליום טוב

באמירת 'ברכו' החזן אומר: 'ברוך יי המבורך לעולם ועד' יחד עם הציבור, ולא אחריו, כמו בעניית קדושה וכיוצא בו. וכן המנהג ב'ברכו' של העולים לתורה.

בעוד החזן אומר 'ברכו' אומר הקהל בלחש:

¹ חזן מאריך באמירת 'ברכו':

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי

ברכו

המלכים ◊ הקדוש ברוך הוא: שהוא ראשון והוא אחרון ◊

ומבלעדיו אין אלהים תכלים סת: סלו לרכב בערבות ביה שמו ועלנו

לפניו: ושמו מרומם על כל ברכה ותהלה:

כשמנגן החזן השם יאמר הקהל:

את יי

ברוך ◊ שם כבוד מלכותו ◊ לעולם ועד:

כשמנגן החזן 'המברך' יאמר הקהל:

המברך:

קי: יהי שם יי מברך מעתה ועד עולם:

קהל וחזן יחדיו:

ברוך יי המברך ◊ לעולם ועד:

חזן אומר בקול רם את ראש ברכת יוצר עד 'את הכל':

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊

ישטיח מכ: יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא ◊ את הכל:

9. בתפלות ראש השנה (חוץ ממנחה ראש השנה) ויום כפור כופלים 'לעילא ולעילא' רק בקדישים מיוחדים שנתקנו לאמירת החזן, אך בכל קדיש יתום אין כופלים. בשאר ימי התשובה, מלבד יום כפור, אין כופלים 'לעילא' כלל.

המנהג המקובל היום לכפול מקורו בלבוש ס' תקפ"ב והובא במ"א ובמט"א, אבל בסדורים ישנים ליתא (ומצאנוהו רק בפירוש לסידור ר' הירץ משנת ש"כ). ואפילו בסידור רש"ס - תלמיד הלבוש - לא הובא מנהג זה. (סידור אזור אליהו)

1. ברמ"א או"ח סי' נ"ז סעיף א' הביא דברי הטור: "נהגו שהש"ץ מאריך ב'ברכו' והקהל אומרים 'יתברך וישתבח' וכו', בעוד שהוא מאריך ב'ברכו'. במקומות בהם אין מאריך הש"ץ בניגון 'ברכו', בטלה אמירה זו, כעצת המשנה ברורה שם ס"ק ה', שאם אין החזן מאריך מוטב לשתוק. אמנם במסורת הנגינה של קהילת אשכנז החזן מאריך בניגון כל אמירת 'ברכו' הן בחול הן בשבת והן במועדים.

^{2 3} בשבתות ובחגים אומרים יוצר פותחים בחרוז זה, וחזן אומרו בקול רם בהמשך לתחילת ברכת יוצר:

אור עולם בְּאוֹצַר חַיִּים ◊ אורות מאֲפֵל אָמַר וַיְהִי:

ביום טוב שחל בחול אומרים 'המאיר לארץ' (עמ' 151).

⁴ משבת הגדול עד ימי הסליחות אומרים 'הבל יודוך' לסירוגין,

פסוק אחד חזן אומר בקול רם ובפסוק שאחריו משמיע הקהל את קולו, וחוזר חלילה.

חזן: הַבֵּל יוֹדוּךָ ◊ וְהַבֵּל יִשְׁבְּחוּךָ ◊ וְהַבֵּל יֹאמְרוּ אֵין קְדוֹשׁ כִּי:

קהל: הַבֵּל יְרוֹמְמוּךָ סְלָה ◊ יוֹצֵר הַבֵּל: הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל-יוֹם דְּלִתּוֹת שְׁעָרֵי מִזְרַח ◊

חזן: וּבּוֹקֵעַ חֲלוֹנֵי רְקִיעַ ◊ מוֹצִיא חֲמָה מִמְּקוֹמָהּ וְלִבְנָה מִמְּכוּזַן שְׁבֵתָה ◊

קהל: וּמְאִיר לְעוֹלָם כָּלוֹ וְלַיּוֹשְׁבָיו ◊ שְׁפָרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים:

חזן: הַמְּאִיר לְאַרְצֵן וְלַדְרִים עֲלֶיהָ בְּרַחֲמִים ◊

וּבְטוֹבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל-יוֹם תְּמִיד מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית:

קהל: הַמְּלַלְךָ הַמְּרוֹמֵם לְבִדּוֹ מֵאֵז ◊ הַמְּשַׁבֵּחַ וְהַמְּפָאֵר וְהַמְּתַנַּשֵּׂא מֵימּוֹת עוֹלָם:

חזן: אֱלֹהֵי עוֹלָם ◊ בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים ◊ רַחֵם עָלֵינוּ ◊ אֲדוֹן עֲזָנוּ ◊

צוֹר מְשַׁבְּבָנוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעָנוּ ◊ מְשַׁנֵּב בְּעַדָּנוּ:

קהל: אֵין בְּעַרְפֶּךָ ◊ וְאֵין זוֹלָתְךָ ◊ אָפֶם בְּלִתְךָ ◊ וּמִי דוֹמָה-לְךָ:

חזן: אֵין בְּעַרְפֶּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה ◊ וְאֵין זוֹלָתְךָ מִלִּפְנֵינוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

קהל: אָפֶם בְּלִתְךָ גּוֹאֲלָנוּ לִימּוֹת הַמְּשִׁיחַ ◊ וְאֵין דוֹמָה-לְךָ מוֹשִׁיעָנוּ לְתַחֲיַת הַמֵּתִים:

2. It is common on special occasions, that only a יוצר and a זולת are recited. For example, on the מאורה (יוצר, מאורה, זולת), however, on שבת חנוכה (יוצר, זולת) שבתות ארבע פרשיות אופן is said instead of an

3. שבת ברית מילה, שבת ראש חודש, ראש השנה, יום כפור, סכות, ושבת חול המועד, שמיני עצרת, שבת בראשית, שבת הראשונה והשניה של חנוכה, ארבע פרשיות והפסקות הראשונה והשניה, שבת הגדול, פסח, ושבת חול המועד, שבועות, שבת נחמו, שבת תשובה.

4. In the winter הבל יודוך and א-ל אדון are recited silently, while in the summer הבל יודוך is recited responsively and חזן and א-ל אדון is sung responsively in the same manner.

משבת הגדול עד ימי הסליחות נהגו להמשיך ולומר גם את הפיוט 'א-ל אדון' לסירוגין בין חזן וקהל, ויש נוהגים לנגן 'א-ל אדון' בנעימה בכל שבתות השנה. כשיש חתן וכן כשבאה יולדת לבית הכנסת מנגן החזן לכבודם 'שמחים בצאתם' עד סוף הפיוט בניגון מיוחד. חתן שבשבת שאחרי האירוסין ובשבת שאחרי הנישואין (ולא בשבת שלפני הנישואין).

חזן:	5 אֵל	◇ אֲדוֹן עַל כָּל-הַמַּעֲשִׂים	בְּרוּךְ וּמְבָרֵךְ בְּפִי כָּל-נִשְׁמָה:
קהל:	גִּדְלוּ וְטוּבוּ מְלֵא עוֹלָם	◇	דַּעַת וּתְבוּנָה סוֹבְבִים אוֹתוֹ:
חזן:	הַמִּתְנַאֵה עַל-חַיּוֹת הַקִּדְשׁ	◇	וְנִהְדָר בְּכָבוֹד עַל-הַמְרַבֶּה:
קהל:	זְכוֹת וּמִישׁוֹר לְפָנַי כְּסֵאוֹ	◇	חֶסֶד וְרַחֲמִים לְפָנַי כְּבוֹדוֹ:
חזן:	טוֹבִים מְאוֹרוֹת שְׁפָרָא אֱלֹהֵינוּ	◇	יִצְרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׁבֵּל:
קהל:	כֶּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם	◇	לְחַיּוֹת מוֹשְׁלִים בְּקִרְבֵּי תֵבֵל:
חזן:	מְלֵאִים זֵיו וּמְפִיקִים נִגְהָ	◇	נָאֵה זֵיוֹם בְּכָל-הָעוֹלָם: \ \
קהל:	שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשֹׂשֵׁי בְּבוֹאָם	◇	עוֹשִׂים בְּאֵימָה רִצּוֹן קוֹנֵהֶם:
חזן:	פָּאָר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לְשִׁמּוֹ	◇	צִהְלָה וְרִנָּה לְזִכָּר מְלִכוּתוֹ:
בְּחֹרֶף הַחֹזן מִתְחִיל מִקְרָא לְשִׁמְשׁ בְּקוֹל:			
קהל:	<< קְרָא לְשִׁמְשׁ וַיִּזְרַח-אוֹר	◇	רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְבָנָה:

חזן: שֶׁבַח נוֹתְנִים-לוֹ כָּל-צְבָא מְרוֹם

הַתְּפִאֲרַת וּגְדֻלָּה ◇ שְׂרָפִים וְאוֹפָנִים וְחַיּוֹת הַקִּדְשׁ -

חזן: לְאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מְכַל-הַמַּעֲשִׂים ◇ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נִתְעַלָּה וַיֵּשֶׁב עַל-כִּסֵּא כְבוֹדוֹ ◇
 תְּפִאֲרַת עֲטָה לַיּוֹם הַמְּנוּחָה ◇ עָנַג קְרָא לַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי: זֶה שְׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי ◇
 שָׁבוּ שְׁבַת אֵל מְכַל-מְלֵאכֶתוֹ:

קהל: וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשְׁבַּח וְאוֹמֵר: תְּהִלָּתוֹ 35:35-36 מְזֻמָּר שִׁיר לַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי: טוֹב לְהַדוֹת לַיָּי
 לְפִיכֶךָ יִפְאָרוּ וַיִּבְרְכוּ לְאֵל כָּל-יִצְוֵיוֹ: שְׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לְאֵל מְלֶכֶּךָ יוֹצֵר כָּל
 הַמִּנְחָה מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשָׁתוֹ בַּיּוֹם שְׁבַת קִדְשׁ:

חזן: שְׁמַח יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדֵּשׁ ◇ וְזִכְרֶךָ מְלִבְנוּ יִתְפָּאָר ◇ בְּשִׂמְחִים מִמַּעַל ◇ וְעַל-הָאָרֶץ מִתְחַת:
 תִּתְבָּרֵךְ מוֹשִׁיעֵנוּ ◇ עַל-שְׁבַח מַעֲשֵׂה יְדִידֶךָ ◇ וְעַל-מְאוֹרֵי אוֹר שְׁעֵשִׂיתָ ◇ יִפְאָרוּךְ ◇ סְלָה:

5. כתב הכל בו, מיוחד באלפא ביתא, ובראשונה עשר תבות נגד עשרת הדברות, ובאחרונה י"ב תבות נגד י"ב מזלות, בשאר תשעה אמצעיים שבכל אחד ח' תבות שהן בכללן ע"ב נגד שם המפורש, ויחד הם כ"ב אותיות נגד שם בן כ"ב עכ"ל... ודע כי כל חרוז מתחלק לב' חלקים וכל חלק מתחיל באות מסדר אלפ"א בית"א. (סידור עבודת ישראל)

ביום טוב שחל בחול אומרים 'המאיר לארץ':

המאיר לארץ ולדרים עליה ◊ ברחמים ◊ ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: קד-כד מהררבו מעשיך | יי בלם בחכמה עשית מלאה הארץ קניינה: המלך המרום לבדו מאז ◊ המשבח והמפאר והמתנשא מימות עולם: אלהי עולם ◊ ברחמיך רבים רחם עלינו ◊ אדון עוננו ◊ צור משגבנו ◊ מגן ישענו ◊ משגב בעדנו: אל ברוך גדול ידעה ◊ הכין ופעל וחרו חמה ◊ טוב יצר כבוד לשמו ◊ מאורות נתן סביבות עזו ◊ פנות צבאו קדושים רוממי שדי ◊ תמיד מספרים כבוד-אל וקדשתו: תתברך יי אלהינו על-שבח מעשי ידך ◊ ועל-מאורי אור שעשית ◊ יפארוך ◊ סלה:

ביום טוב מנגנים מתברך צורינו עד סוף ביראה בניגון היום. בשבת חזן מנגן קצת בניגון קינות.

חזן: תתברך צורנו מלפנו וגואלנו ◊ בורא קדושים: ישתבח שמך לעד מלפנו ◊ יוצר משרתים ◊ ואשר משרתיו בלם עומדים פרום עולם ◊ ומשמיעים ביראה יחד בקול דברי אלהים חיים ומלך עולם: בלם אהובים ◊ בלם פרוורים ◊ בלם גבורים ובלם עשים באימה וביראה רצון קונתם: ובלם ◊ פותחים את-פיהם בקדשה ובטהרה ◊ בשירה ובזמרה ◊ ומברכים ומשבחים ומפארים ומעריצים ומקדישים וממליכים -

קהל את-שם האל המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא:

חזן: ובלם מקבלים עליהם על מלכות שמים זה מזה ◊ ונותנים רשות זה לזה ◊ להקדיש ליוצרים ◊ בנחת רוח ◊ בשפה ברוכה ובנעימה ◊ קדשה בלם באחד עונים ◊ ואומרים ביראה -

קהל ישטיח ויג: ⁶ קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל-הארץ כבודו:

⁷ בשבתות ובחגים כשאומרים אופן אומרים 'והחיות' במקום 'והאופנים' מלבד ⁸ בראש השנה ויום הכיפורים:
חזן והחיות ישוררו וברכים יפארו ושרפים ירנו
ואראלים יברכו פני כל-חיה ואופן וברוב . . .

חזן והאופנים וחיות הקדש
ברעש גדול מתנשאים . . .

לעמת שרפים ◊ לעמתם משבחים ואומרים: קהל יחזקאל גייז ברוך כבוד-יי ממקומו:

6. וי"א שהיחיד מדגלה - (נראה דנתפשט מזה שעושין תנועה בגופן כשאומרים קדוש וברוך ויוצר מושב וכן בקדושה דסדרא שדינה כמו קדושה שביוצר כמ"ש בס' קל"ב בהגה וכמ"ש הב"י פה בשם הזוהר), וכן הסכים שו"ת רדב"ז סי' י' וכתב שכך מן השמים השיבו בחלום למקובל אחד, ועמ"ש סי' תקס"ה. ועיין ספ"ו ממסכת סופרים דמשמע ל' כי"א שהיחיד אומרה. ובסל' כ"ו [בשו"ת רדב"ז] שעושין לה הידור. ונ"ל שיפה עושים דמגביהים גופן קצת באמירה, ועשו"ת רמ"ע ק"ב. (מקור חיים סימן נ"ט, ג')

7. שבת ראש חודש. ראש השנה. יום כפור. סבות. שמחת תורה. שבת בראשית. הימים הראשונים של פסח. ושבת חול המועד. שבועות. שבת נחמו. שבת תשובה. שבת ברית מילה.

8. מנהג ק"ק פפד"מ שא"א 'והחיות ישוררו'. ונ"ל המנהיג הטעם מפני שא"א שירה עד שישראל אמרו תחלה. ובראש השנה א"א שירה מפני שהוא יום הדין שמטעם זה א"א הלל. אבל גבי אופנים כתיב 'ברעש גדול' (שהוא לשון הפסוק דיחזקאל) ובראש השנה דוקא צריך לומר 'ברעש גדול' מפני אימת הדין. (נוהג כצאן יוסף)

לְאֵל בְּרוּךְ נְעִימוֹת יִתְּנוּ: לְמַלְךְ אֵל חַי וְקַיִם ◊ זְמִירוֹת יֹאמְרוּ וְתִשְׁבְּחוּת יִשְׁמְיעוּ:
 כִּי הוּא לְבָדוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת ◊ עֲשֵׂה חֲדָשׁוֹת ◊ בְּעַל מַלְחָמוֹת ◊ זוֹרֵעַ צְדָקוֹת ◊
 מִצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת ◊ בּוֹרֵא רְפוּאוֹת ◊ נוֹרֵא תְהִלּוֹת ◊ אֲדוֹן הַנְּפִלְאוֹת: הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ
 בְּכָל־יּוֹם תְּמִיד מַעֲשֵׂה בְרָאשִׁית: כְּאֹמֵר: תְּכַלִּים קְלוּ: לְעֵשֶׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם
 חֲסִדוֹ: ⁹ בשבת א' דהנוכה אומרים כאן הפיוט 'מאורה' << ¹⁰ אור חדש על-ציון תאיר ◊ ונוֹפֵה
 בְּלִנּוּ מִהֲרָה לְאוֹרוֹ: בְּרוּךְ אַתָּה יי יוצר המאורות:

[פ"י שמואל] קהל אהבה רבה אהבתנו יי אלהינו ◊ חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו:
 אבינו מלפנינו ◊ בעבור אבותינו שפמחונו בך ◊ ותלמדם חקי חיים ◊ בן תחננו
 (ותלמדנו): אבינו אב תרחמן המרחם ◊ רחם עלינו ◊ ותן בלבנו להבין ולהשכיל ◊
 לשמע ◊ ללמד וללמד ◊ לשמר ולעשות ולקיים את-כל-דברי תלמוד תורתך
 באהבה: והאר עינינו במצותיך ◊ ודבק לבנו בתורתך ◊ ויחד לבנו לאהבה
 וליראה את-שמך ◊ ולא-נבוש לעולם ועד: כִּי בְשֵׁם קִדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא פִּמְחָנו ◊
 נְגִילָה וְנִשְׁמְחָה בִּישׁוּעָתְךָ: << ¹¹ והביאנו לשלום מארבע פנות הארץ ◊ ותוליכנו
 קוממיות לארצנו: כִּי אֵל פּוֹעֵל־יְשׁוּעוֹת אַתָּה ◊ וּבְנוּ בְחֵרֶת מְכַלְעִים וְלִשׁוֹן:
 וְקִרְבָּתְנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סְלָה בְּאַמֶּת ◊ בשבת לפני שבועות ולפני ט' באב אומרים כאן הפיוט 'אהבה'
 להודות לך וליחדך באהבה: בְּרוּךְ אַתָּה יי הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

עונים 'אמן' על ברכת אהבה של חזן.

להשלמת רמ"ח תיבות בק"ש מקדימים לה אמירת 'אל מלך נאמן' הן ביחיד והן בציבור. ויש משלימים את
 חשבון רמ"ח בעניית 'אמן' על ברכת אהבת עולם של חזן, ש'אמן' הוא נוטריקון 'אל מלך נאמן'.

לכתחילה צריך לקרוא את ק"ש כולה בטעמי המקרא כולל הפסוק הראשון שהוא עיקר הקריאה על פי
 הפסוקים. קריאת שמע בנגינת טעמי המקרא, אם מורגל בהם, ובנגינת טעמי המקרא הקדומה של בני אשכנז בפרט,
 היא הדרך המובחרת לקיים את המצוה דאורייתא של קריאת שמע פעמיים בכל יום.

על פי הפסוקים והמדקדקים צריך להקפיד בכל התפלה - וביותר בק"ש דאורייתא - על ביטוי המילים
 בלשון הקודש מדוקדקת. הגיית החולם הנכונה היא זו של בני אשכנז, ובדורות שלפנינו הבדילו בני אשכנז גם בין
 ח"ת לב"ף (שריד לכך נותר בהגיית בני הונגריה) ובין ע"ץ לאל"ף (שריד לכך נותר בהגיית בני הולנד).
 הרי"ש האשכנזית הנכונה היא לשונית. לפי פוסקי אשכנז צריך להקפיד על דין הגמרא להאריך בדלי"ת של 'אחד'
 (בהרעדת הלשון קלושה מאחורי השניים העליונות הקדמיות). רבים הם המדקדקים בזמן ק"ש לפי על השיטות,
 ואשרי הם אלה שמתאמצים להדר גם בעצם ק"ש שתיעשה לפי מסורת חז"ל.

9. בשבת חנוכה 'מאורה' בניגון 'שני זיתים', חתימת הברכה מ'אור חדש' נאמרת בניגון 'כי א-ל שומרנו' של שבת חנוכה.
 10. בהושענא רבה אומרים 'אור חדש' עד 'לאורו' וכן 'הביאנו' עד 'וליהדר באהבה' אומר החזן בניגון ימים נוראים,
 סיום הברכה - בניגון חול.

11. The מנהג is to hold the two front ציציות in the left hand, as mentioned by the following פוסקים and
 קיצור שלחן ערוך, שלחן ערוך הרב, מגן אברהם, ים של שלמה, ספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא
 ר', אהרן פולד [מנהגי פרנקפורט], מנהגי וורמיישא) פוסקי אשכנז. ערוך השלחן
 ((מנהגי האר"ל, ציציות all four, although he held all four, and יוסף אומץ, חות יאיר

אֵל מִלֵּךְ נֶאֱמָן

37 כריס 7:

12 שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

בלחש ¹³ בְּרוּךְ ◊ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

37 כריס ו:ט-ט ¹⁴ וְאַהֲבַתְּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-לְבָבְךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ וּבְכָל-מְאֹדְךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם עַל-לְבָבְךָ: ¹⁵ וְשָׁנַנְתָּם לְבָנֶיךָ וּדְבַרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל-יָדְךָ וְהָיוּ לְטוֹמַטְפַת בֵּין עֵינֶיךָ: וּבְתַבְתָּם עַל-מוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעֲרֶיךָ:

37 כריס יא:יג-כא וְהָיָה אִם-שָׁמַעַתְּ תִשְׁמָעוּ אֶל-מְצוֹתַי אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת-יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעֲבֹדוֹ בְּכָל-לְבַבְכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם: וּגְתַתִּי מִטַּר-אֶרְצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמְלַקֹּשׁ וְאֶסְפֶּת דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהַרְךָ: וּגְתַתִּי עֵשֶׂב בְּשֹׁדְךָ לְבַהֲמֹתֶיךָ וְאֶכְלֹת וְשִׁבְעֵת: הִשְׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתַּח לְבַבְכֶם וּסְרַתֶּם וְעַבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף-יְיָ בְּכֶם וְעָצַר אֶת-הַשָּׁמַיִם וְלֹא-יִהְיֶה מִטַּר וְהִאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת-יְבוּלָהּ וְאֶבְרַתֶּם מִחַרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַפְּתוּחָה אֲשֶׁר יְיָ נָתַן לָכֶם: וְשָׁמַתֶּם אֶת-דְּבָרֵי אֱלֹהֵי עַל-לְבַבְכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל-יָדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹמַטְפַת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמְדַתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם לְדַבַּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ: וּבְתַבְתָּם עַל-מוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעֲרֶיךָ: ¹⁶ הָרַב הַקּוֹרֵא שֹׁמַע בְּטַעֲמִים מֵרִים קוֹלוֹ מִלְמַעַן יִרְבּוּ עַד 'אִמַּת' לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וְיִמֵּי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לְאַבְרָהָם לָתֵת לָהֶם בְּיַמֵּי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ:

12. תנו רבנן, כיצד היו כורכין את שמעו? אומרים 'שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחד, ולא היו מפסיקין, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, מפסיקין היו, אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

13. ואנן מאי טעמא אמרין ליה (ברוך שם...)? כדדריש רבי שמעון בן לקיש, דאמר רבי שמעון בן לקיש, ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואניידה לכם ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין, ונסתלקה ממנו שכניה, אמר שמא חס ושלום יש במטתי פסול, כאברהם שיצא ממנו ישמעאל, ואבי יצחק שיצא ממנו עשו, אמרו לו בניו, שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחד, אמרו כשם שאין בלבך אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד, באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמרי רבנן היכי נעביד נאמרוהו? לא אמרו משה רבינו, לא נאמרוהו? אמרו יעקב, התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי... אמר רבי אבהו, התקינו שיהו אומרים אותו בקול רם, מפני תרעומת המינין, ובנהרדעא דליכא מינין עד השתא אמרי לה בחשאי. (גמ' פסחים נו.)

14. וְאַהֲבַתְּ. אותיות האבות. בְּכָל-לְבָבְךָ כאברהם שנאמר בו (נחמיה ט:ח) 'ומצאת את-לבבך [נאמן לפניך]'. בְּכָל-נַפְשְׁךָ כיצחק שמסר נפשו להקב"ה. וּבְכָל-מְאֹדְךָ כיעקב דכתיב ביה (בראשית כח:כב) 'וכל אשר תתן לי עשר אעשרני לך': (ספרי לב:). (בעל הטורים)

15. תנו רבנן, 'ושננתם', שיהו דברי תורה מחודדים בפיה, שאם ישאל לך אדם דבר, אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד, שנאמר: 'אמר להכמה אחתי את' (משלי יד:ד) ואומר: 'קשרם על-אזניך בבתכם על-לוח לבך': (שם:ג). (גמ' קדושין ל:)

16. עיין בשרשי מנהג אשכנז חלק ג' שמסביר את זה.

3מזכר טו:לז-מא ויאמר יי אל-משה לאמר: דבר אל-בני ישראל ואמרת אלהם
 17 ועשו להם ציצת על-פנפי בגדיהם לדורתם ונתנו על-ציצת הפנף פתיל תכלת:
 18 והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את-כל-מצות יי ועשיתם אתם
 ולא-תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר-אתם זנים אחריהם: למען תזכרו
 ועשיתם את-כל-מצותי והייתם קדשים לאלהיכם:
 ואמרו הקהל עם הרב הפסוק האחרון וכן החזן.
 אני יי אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים
 להיות לכם לאלהים אני יי אלהיכם:

חזן מרים קולו במילה 'אמת' ואינו כופל 'ד' אלדיכם אמת'. לפיכך חזן אומר פרשת ציצת עם הרב כדי שיסמוך 'אמת' ל'ד' אלדיכם, ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו.

19 20
 אומרים בשבתות שאומרים זולת חוץ
 מראש חודש אייר עד שבת שלפני שבועות
 ובשבתות שבין י"ז תמוז לתשעה באב:
אמת ויצייב ונכוון וקיים וישר
 ונאמן וטוב ויפה הדבר
 הוה על אבותינו ועלינו על-בנינו
 ועל-דורותינו ועל כל-דורות | זרע
 ישראל עבדיך:
 על-הראשונים ועל-האחרונים
 לעולם ועד חק ולא יעבור:
 אמת שאתה הוא יי אלהינו
 ואלהי אבותינו לעולם ועד: אתה
 הוא מלכנו מלך אבותינו אתה
 למען שמך מחר לנאלנו כנאלת
 את-אבותינו: אמת מעולם שמך
 הגדול | עלינו נקרא באהבה
 אין אלהים עוד וזולתך:

אמת ויצייב ונכוון וקיים וישר ונאמן ואהוב
 וקייב ונחמד ונעים ונורא ואדיר
 ומתקן ומקבל וטוב ויפה הדבר הוה עלינו לעולם
 ועד: אמת אלהי עולם מלכנו צור יעקב
 ישענו | לדור ודור הוא קיים | וישמו קיים |
 וכסאו נכוון | ומלכותו ואמונתו לעד קיימת |
 ודבריו חיים וקיימים | נאמנים ונחמדים | לעד
 ולעולמי עולמים: על-אבותינו ועלינו | על-בנינו
 ועל-דורותינו | ועל כל-דורות זרע ישראל עבדיך:
 על-הראשונים ועל-האחרונים | דבר טוב
 וקיים לעולם ועד | אמת ואמונה חק ולא יעבור:
 אמת שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו |
 מלכנו מלך אבותינו | גואלנו גואל אבותינו |
 יוצרנו צור ישועתנו | פודנו ומצילנו
 מעולם שמך | אין אלהים עוד וזולתך:

17. ועשו להם ציצת. אמר הקב"ה אני רוצה שתהיו מעוטפים כמלאכים לבוש הבדים (ראה מדרש תהלים טז:ט)
 וכאשר ראייתם אותי מעוטף (ראה פסיקתא רבתי פט"ו). לכן צוה בתכלת שדומה לרקיע ולכסא בכבוד
 (ראה מנחות מג:). (בעל הטורים)

18. The מנהג of holding the ציצות originated from the time of the תלמוד and therefore is considered a דגמרא. The ציצות are kissed only while reciting the words 'וראיתם אותי'.

19. When a זולת is recited on certain שבתות טובים and ימים טובים a shorter form of אמת ויצייב and therefore-הראשונים, which was the ancient ארץ ישראל text is likewise said. According to the מהרי"ל (דיני הימים שבין פסח לשבועות ג') the מנהג is to recite the longer version of אמת ויצייב when reciting the זולתות between a) ראש חודש אייר and ב) between שבועות and תשעה באב and שבעה עשר בתמוז (בעל הטורים).

20. [A] זולת should not be added to the passage אמת ויצייב on ראש השנה ... because the entire portion as such describes the reign of God as King of the Universe. Moreover, it is pointed out that the fifteen expressions of homage in this paragraph should recall the fifteen instances in which the word וכפר, implying forgiveness and pardon, occurs in the portion of the תורה dealing with the Creation of the world which was completed on ראש השנה ... This portion of the service should remain unaltered on the ימים נוראים. [The World of Prayer Volume II pg. 185]

21 בשבתות ובשלש רגלים אומרים זולת.

עֲזַרְתָּ אֲבוֹתֵינוּ אֶתְּהָהּ הוּא מַעֲוֹלָם ◊ מִגֵּן וּמוֹשִׁיעַ לְבִנְיָהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל־דְּדוֹר
וְדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשֶׁבֶךְ ◊ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצַדִּיקְתְּךָ עַד־אֲפָסֵי אֶרֶץ: אֲשֶׁר־י אִישׁ
שִׁישְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ ◊ וְתוֹרַתְךָ וּדְבָרְךָ יִשִּׁים עַל־לְבוֹ: אֱמַת אֶתְּהָהּ הוּא אֲדוֹן לְעַמְּךָ
וּמֶלֶךְ גְּבוּר לָרִיב רִיבָם: אֱמַת אֶתְּהָהּ הוּא רֵאשׁוֹן וְאֶתְּהָהּ הוּא אַחֲרוֹן ◊ וּמִפְּלִעְדֶיךָ אֵין
לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: 22 מִמִּצְרַיִם גְּאֻלְתָּנוּ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ וּמִפִּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ:
כָּל־בְּכוֹרֵיהֶם תְּרַגַּת ◊ וּבְכוֹרְךָ גְּאֻלְתָּ ◊ וַיִּסְסוּךָ בְּקַעַת ◊ וְיָדִים מִבְּקַעַת ◊ וַיְדִידִים
הַעֲבַרְתָּ ◊ תַּחֲלוֹת קוֹיִס וַיִּכְסוּ־מִים צָרִיחָם אַחַד מֵהֶם לֹא נוֹתַר: « עַל־זֹאת שָׁבְחוּ
אֱהוּבִים וְרוֹמְמוֹ אֵל ◊ וְנָתַנוּ יְדִידִים וְמִירוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת ◊ בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת ◊
לְמֶלֶךְ אֵל חַי־וְקַיָּם ◊ רֶם־וְנִשְׂא ◊ גְּדוֹל וְנוֹרָא ◊ מִשְׁפִּיל גְּאִים ◊ וּמִגְּבִיַּה שְׁפָלִים ◊
מוֹצִיא אֲסִירִים ◊ וּפּוֹדֵה עֲנָוִים ◊ וְעוֹזֵר דָּלִים ◊ וְעוֹנֵה לְעַמּוֹ בְּעַת שׁוּעָם אֱלֹיו:

תְּהַלֹּת לְאֵל עֲלִיוֹן ◊ בְּרוּךְ הוּא וּמְבָרֵךְ:

מִשָּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנּוּ שִׁירָה ◊ בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כָּלָם:

קהל שמוט טו:יא מִי־כַמְכָּה בְּאֵלִים יי מִי כַמְכָּה נֶאֱדָר בְּקִדְשׁ נוֹרָא תְּהַלֵּת עֵשֶׂה פְּלֹא:

חזן שִׁירָה חֲדָשָׁה שָׁבְחוּ גְּאֻלִּים לְשִׁמְךָ ◊ עַל־שְׁפַת הַיָּם ◊
יַחַד כָּלָם הוֹדּוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ:

קהל טו:יח יי | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעַד:

בימים הראשונים של פסח ושבת חול המועד אומרים 'גאולה' ב'צור ישראל'.

יִשְׂרָאֵל	חזן צור
יִשְׂרָאֵל	קוֹמָה בְּעֲזָרְתָּ
וַיִּשְׂרָאֵל:	וּפְדָה בְּנֶאֱמָךְ יְהוּדָה
גְּאֻל יִשְׂרָאֵל:	בְּרוּךְ אֶתְּהָהּ יי

אומרים גם את זה בקול רם עד אות האחרונה.

בשלש רגלים ובימים נוראים אומרים כאן שמונה עשרה,
של שלש רגלים (עמ' 266), של ראש השנה (עמ' 302), של יום כפור (עמ' 318).

21. שבת ברית מילה, שבת ראש חודש, שבת חול המועד, שמיני עצרת, שבת בראשית, שבת ראשונה של חנוכה, ארבע פרשיות [שקלים, זכור, פרה, חודש], שבת הגדול, פסח, שבת חול המועד, שבתות שבין ראש חודש איר לשובעות, שבועות, שבתות שבין המצרים, שבת נחמו, שבת תשובה.

22. On the Sabbath, the cantor sings the section beginning with a special melody with a special melody.

עמידה של שחרית לשבת

בשבתות אין אומרים לא את קדיש הפתח ולא 'ברכו', לא בשחרית ולא במנחה.

תכלים נא: אֲדֹנָי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◊ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊ גּוֹמֵל חַסְדִּים מְזֻבָּחִים וְקָנָה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבְנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'זכרנו לחיים']:

זָכַרְנוּ לְחַיִּים ◊ מֶלֶךְ חַפֵּץ בְּחַיִּים ◊ וְכָתַבְנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◊ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמְגַן: כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ מְגַן אַבְרָהָם:

אֶתְּךָ גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◊ אֲדֹנָי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אֶתְּךָ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון של פסח מוסיפים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְבַלְבֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקִים אֲמוּנָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל עֶפְרָיִם: מִי כְמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי הוֹמֵה לְךָ ◊ מֶלֶךְ מְמִית וּמְחַיֶּה וּמְצַמִּיחַ יְשׁוּעָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'מי כמוד']:

מִי כְמוֹךָ אֵב תְּרַחֲמִים ◊ זוֹכֵר יִצְחָקוֹ לְחַיִּים ◊ בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמַן אֶתְּךָ לְתַחֲיוֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך פלה: חזן בלבד נקדיש את שמך בעולם ו בשם שמקדישים אותו בשמי מרום ו פכתוב על יד נביאך ישעיהו: ונקרא זה אל זה ואמר המלך הקדוש:

קהל וחזן יחדיו קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: חזן אז ו בקול רעש גדול ו אדיר וחזק משמיעים קול ו מתנשאים לעמת שרפים ו לעצמתם ברוך יאמרו: קהל וחזן יחדיו ימזקאל גייז ברוך בבור יי ממקומו: חזן ממקומך מלפנינו תופיע ו ותמלך עלינו ו כי מחכים אנחנו לך: מתי תמלך בציון ו בקרוב בימינו ו לעלם ועד תשבן: תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך ו לדור ודור וילנצח נצחים: ועינינו תראינה מלכותך ו כדבר האמור בשירי עירך ו על ידי דוד משיח צדקך:

קהל וחזן יחדיו תכלים קמוי: ימלך יי | לעולם אלתה ציון לדור ודור יהיה: חזן לדור ודור נגיד גדלך וילנצח נצחים קדשתך נקדיש ו ושכחך אלהינו מפנינו לא ימוש לעולם ועד ו כי אל מלך גדול וקדוש אתה: ברוך אתה יי האל (בשבת שובה: המלך) הקדוש:

ישמח משה במתנת חלקו ו כי עבד נאמן קראת לו: כליל תפארת בראשו נתת ו בעמדו לפניך על הר סיני ו ושני לחת אבנים הזריר בידו ו וכתוב בהם שמירת שבת ו וכן כתוב בתורתך: שמות לא: ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדלתם ברית עולם: ⁵ ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש:

1. The [נקדישך] together נקדש (אורח חיים קכה:א) מחבר states that congregants should not recite with the חזן; rather they should remain silent and concentrate on the חזן's recitation until he finishes that portion, at which point they should recite, 'קדוש, קדוש...'. The ברורה explains, that congregants should remain quiet because the חזן is their messenger, and if they recite נקדש along with him, he no longer appears as their messenger.

2. The paragraphs recited on שבת (for example: או בקול, כבודו מלא, כו') may be said by קהל as well. During the time of the ראשונים however, they too were said *only* by the חזן. פוסקי אשכנז did not stop the ציבור from saying them, but they did not insist on them doing so either. As is shown in the סידורי רודלהיים, they are marked as sections exclusively recited by the חזן.

3. ואם תאמר מפני מה או משני תפילתנו בשבת בלילה ויוצר ומוסף ומנחה, ואין או מתפללין בתפילה אחת כמו ביום טוב שאנו מתפללין אתה בחרתנו בכל תפילה ותפילה. ושמעתי מנרבוני אחד שכנגד ג' שבתות תיקנו חכמים אילו התפילות, אתה קדשת כנגד שבת בראשית, שהקב"ה קדשו ומקודש ובה הששת ימי בראשית. ישמח משה, כנגד שבת סיני, שהתורה ניתנה בשבת בהשכמה, כדאמרין פ' ר' עקיבא מכדי בין מר ובין מר תורה בשבת ניתנה. ובתכנת שבת אין לתמוה, שכל תפילת המוספין או משנין מתפילת ערבית שחרית ומנחה. ובתפילת אתה אחד כנגד שבת שלעתיד לבא, שנא' (זכריה יד:ט) ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד. וגם ישראל גוי אחד, שנא' (ישעיה ס:כא) ועמד כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ. (מחזור ויטרי)

4. בשבת פי' יתרו אומר החזן בחזרת הש"ץ 'ישמח משה' בניגון מיוחד. (כח יהודה)

5. אמר רבי שמעון בן יוחאי, כל מצות שנתן להם הקדוש ברוך הוא לישראל, נתן להם בפרהסיא, חוץ משבת שנתן להם בצנעא, שנאמר: 'ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם'. אמר שמעון בן לקיש, נשמח יתירה נתן הקדוש ברוך הוא באדם ערב שבת, ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו, שנאמר: 'שבת וינפש'. פנין ששבת ווי אבדה נפש. (גמ' בילכ טז.)

וְלֹא נָתַתּוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאָרְצוֹת ◊ וְלֹא הִנְחַלְתּוּ מִלְּפָנֵינוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים ◊
 וְגַם בְּמִנוּחַתּוֹ ⁶ לֹא יִשְׁכְּנוּ עַרְלִים: כִּי לְיִשְׂרָאֵל עִמָּךְ נָתַתּוּ בְּאַהֲבָה ◊ לְזֶרַע יַעֲקֹב
 אֲשֶׁר בָּם בְּחַרְתָּ: עִם מְקַדְשֵׁי שְׁבִיעֵי ◊ בָּלֵם יִשְׁפְּעוּ וְיִתְעַנְּנוּ מִפּוֹבֵד ◊
 וּבְשִׁבְעֵי רְצִיתָ בּוֹ וְקִדְשָׁתוֹ חֲמִדַת יָמִים אֹתוֹ קָרַאתָ ◊ זָכַר לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ רְצֵה בְּמִנוּחַתְנוּ ◊ קִדְשָׁנוּ בְּמִצּוֹתֶיךָ וְתַן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ ◊
 שִׁפְעֵנוּ מִפּוֹבֵד וְשִׁמְחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ ◊ וּמַחַר לִפְנֵינוּ לְעַבְדְּךָ בְּאַמְתּוֹ: וְהִנְחִילְנוּ
 יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן שֶׁבֶת קִדְשֶׁךָ ◊ וְיִשְׁמְחוּ בְּךָ יִשְׂרָאֵל אֱהָבֵי שְׁמֶךָ:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשֶּׁבֶת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעִמָּךְ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפְלָתָם ◊ וְהִשֵּׁב הָעֲבוּדָה לְדַבִּיר בִּיתְךָ: ⁸ וְאֲשִׁי
 יִשְׂרָאֵל וְתַפְלָתָם ◊ מְהֵרָה ◊ בְּאַהֲבָה תִּקְבַּל בְּרִצּוֹן ◊ וְתֵהִי לְרִצּוֹן תָּמִיד עֲבוּדַת
 יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים ⁹ 'יעלה ויבא'.

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ יַעֲלֶה וַיָּבֹא וַיִּגִּיעַ וַיִּרְאֶה וַיִּרְצֵה וַיִּשְׁמַע וַיִּפְקֵד וַיִּזְכֹּר וַיִּקְדֹּשׁנוּ
 וַיִּזְכְּרוּ אֲבוֹתֵינוּ ◊ וַיִּזְכְּרוּ מְשִׁיחַ בְּרִדְדוֹ עֲבָדְךָ ◊ וַיִּזְכְּרוּ יְרוּשָׁלַם עִיר קִדְשֶׁךָ ◊ וַיִּזְכְּרוּ כָּל־עַמָּךְ
 בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◊ לְפִלִימָה וּלְמוֹזָבָה וּלְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◊ בְּיוֹם

לראש חודש: ראש החודש הזה | לפסח: חג המצות הזה | לסכות: חג הסוכות הזה

וַיִּזְכְּרוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְמוֹזָבָה (קהל אָמֵן) ◊ וַיִּפְקְדֵנוּ בּוֹ לְבִרְכָה (קהל אָמֵן) ◊ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים
 (קהל אָמֵן) ◊ וּבְדַבְרֵי יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◊ חוּם וְחֶנֶן וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◊ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◊
 כִּי אֵל מֶלֶךְ חֲנוּן וְרַחוּם אַתָּה:

וְתַחֲזִינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוֹבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּחַזֵּר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

6. In the uncensored יד כתב of the רוקח, the נוסח is 'לא יִשְׁכְּנוּ עַרְלִים'. Due to the influence of the censors, the text was changed in some סידורים to 'רְשָׁעִים'.

7. לפי נוסח פולין אומרים: וַיִּנְוְחוּ בּוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְשֵׁי שְׁמֶךָ:

8. One could read the phrase either ואשי ישראל ותפלתם or ואשי ישראל ותפלתם מהרה . באהבה תקבל ברצון ., therefore according to מ"פפד"מ, one pauses both before and after the word 'מְהֵרָה'.

9. ואיתה במחזור ויטרי, ראש חודש שחל בשבת אין מזכיר של שבת ביעלה ויבא לפי שאינו בא אלא בשביל ראש חודש. (מהר"ל) וכ"פ המשנה ברורה ס"ק טו בשם הרבה אחרונים ושכן המנהג. אולם דעת הב"י בשם ונהגו העולם והרמ"א סע' ג שמזכירין שבת ביעלה ויבא.

החזן צריך לומר 'מודים' בקול רם כדי שהציבור ישמעו.

מודים דרבנן
 כורע מודים אנחנו לך ◊ שאַתָּה הוּא
 זוקף יי אלהינו ואלהי אבותינו ועדי:
 צור חיינו ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנו אַתָּה הוּא לְדוֹר
 וָדוֹר: גֹּדֵה לְךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתְךָ עַל-חַיֵּינוּ
 הַמְּסוּרִים בְּיָדְךָ ◊ וְעַל-נִשְׁמוֹתֵינוּ הַמְּקוּדוֹת
 לְךָ ◊ וְעַל-נַפְשֵׁיךָ שֶׁבְּכָל-יוֹם עִמָּנוּ
 וְעַל-נַפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל-עֵת
 עָרַב וּבִקֵּר וְצַהֲרִים: הַטּוֹב בִּי לֹא-כָלוּ
 רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרַחֵם בִּי לֹא-תִמּוּ חַסְדֶיךָ ◊
 מֵעוֹלָם קִיְּנוּ לְךָ:
 כשאומרים המילה ברוך זוקף אל ההודאות:

בחנוכה אומרים כאן 'על הנסים':

עַל הַנְּסִים ◊ וְעַל הַפְּרָקָן ◊ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◊ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◊ וְעַל הַמְּלַחְמוֹת
 שְׁעֵשִׂיתָ לְאַבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזֶמַן הַזֶּה:

בַּיָּמִי מִתְּתִיחוּ בֵּן יוֹחָנָן בֶּהֵן גְּדוֹל חֲשֹׁמוֹנִי וּבְנָיו ◊ כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יוֹן הִרְשָׁעָה עַל-עַמְּךָ
 יִשְׂרָאֵל ◊ לְהַשְׁכִּיחַם תּוֹרְתְךָ ◊ וּלְהַעֲבִירָם מִחֲקֵי רְצוֹנְךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים ◊ עָמַדְתָּ
 לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם ◊ רַבַּת אֶת רִיבָם ◊ הִנֵּת אֶת דִּינָם ◊ נִקְמַתְךָ אֶת נִקְמַתָם: מִסַּרְתָּ
 גְּבוּרִים בְּיַד חַלְשִׁים ◊ וְרַבִּים בְּיַד מַעֲטִים ◊ וּמַמְאִים בְּיַד מְהוּרִים ◊ וּרְשָׁעִים בְּיַד
 צַדִּיקִים ◊ וְזוּרִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרְתְךָ: וּלְךָ עֲשִׂיתָ שֵׁם גְּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמְךָ ◊ וּלְעַמְּךָ
 יִשְׂרָאֵל עֲשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְּדוֹלָה וּפְרָקָן בְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בְּנֵיךָ לְדַבֵּר בִּיתְךָ ◊
 וּפָנוּ אֶת הַיְכָלְךָ ◊ וּמָהָרוּ אֶת מִקְדָּשְׁךָ ◊ וְהִדְלִיקוּ גִירוֹת בְּחֲצֵרוֹת קְדֻשָּׁה ◊ וּקְבָעוּ שְׁמוֹנֵת
 יָמֵי חֲנֻכָּה אֵלָיו ◊ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגְּדוֹל:

וְעַל-כֵּן יִתְפָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מִלִּפְנֵי תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֵד:

בשבת שובה: וכתוב לחיים מובים בני בריתך: (קהל אמן)

[בחזרת הש"ץ הקהל עונה רק 'אמן' על אמירה 'וכתוב לחיים', שאין הקהל חוזר על אמירה זו:]

וְכָל-חַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה ◊ וַיְהִלְלוּ אֶת-שִׁמְךָ בְּאַמֶּת ◊ הָאֵל יִשׁוּעַתָּנוּ וְעֲזָרְתָנוּ סֶלָה:

כורע ברוך משתחוה אֶתָּה זוקף יי הטוב שִׁמְךָ וְלְךָ נָאָה לְהוֹדוֹת:

בחזרת הש"ץ אומר החזן:

בארץ ישראל הכהנים מברכים את הקהל (עמ' 277).

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּרַכְנוּ בְּבִרְכַּהּ הַמְשַׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה ◊ הַבְּתוּבָה עַל-יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדְּךָ ◊
הָאֲמוּרָה מִפִּי אֶהְרֵן וּבְנָיו בְּהַנִּים עִם קְדוּשָׁךְ ◊ בְּאֲמֹר:
3מזכר ו:כד-כו ¹⁰ יְבָרְכֶךָ יי וַיִּשְׁמְרֶךָ: כו יהי רצון יי | פְּנֵי אֱלֹהֵי יִחְיֶךָ: כו יהי רצון
יִשָּׂא יי | פְּנֵי אֱלֹהֵי וַיִּשֶׂם לְךָ שְׁלוֹם: כו יהי רצון

שִׁים שְׁלוֹם ◊ מוֹכָה ◊ וּבְרָכָה ◊ חֵן ◊ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים ◊ עֲלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל עֲמָךְ:
בְּרַכְנוּ אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּלָנוּ בְּאֶחָד בְּאֹר פְּנֵיךָ ◊ כִּי בְּאֹר פְּנֵיךָ נִתְּתָ לָנוּ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ ◊
תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וְצַדִּיקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשְׁלוֹם: וְמוֹב בְּעֵינֶיךָ
לְבָרְךָ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה בְּשְׁלוֹמְךָ ◊

בשבת שובה: [בחזרת הש"ץ הקהל מקדים אמירת 'בספר...' לפני החזן]:

"בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשְׁלוֹם ◊ וּפְרִינָסָה מוֹכָה ◊ גִּזְרָה וּנְגִיבָה
לְפָנֶיךָ ◊ אָנוּ וְכָל-עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ לְחַיִּים וְלְשְׁלוֹם:
בְּרוּךְ אַתָּה יי עוֹשֵׂה הַשְׁלוֹם:

בְּרוּךְ אַתָּה יי
הַמְּבָרֵךְ אֶת-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל
בְּשְׁלוֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נָצַר לְשׁוֹנֵי מִרְעַ ◊ וּשְׁפָתֵי מוֹדֵב מְרָמָה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תְדִים ◊ וּנְפָשֵׁי
בְּעַפְרָ לְכָל תַּהֲוָה: פֶּתַח לִבִּי בַּתּוֹרָתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדָּף נַפְשֵׁי: וְכָל-הַחוֹשְׁשִׁים
עָלֵי רַעָה ◊ מִהֲרָה הִפֵּר עֲצָתָם וְקַלְקַל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן
יִמִּינֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדוּשַׁתְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתְךָ: תְּכַלִּים ס: לְמַעַן יִחְלְצוּן יְדִידֶיךָ
הוֹשִׁיעָה יְמִינֶךָ וְעֲנֵנוּ וְעֲנֵנִי: יט: יְהִי לְרָצוֹן | אֲמַר־פִּי וְהִגִּינוּ לִבִּי לְפָנֶיךָ יי
צוּרֵי וְגֵאֲלֵי: פּוֹסַע לֵאחֲרָיו ג' פְּסִיעוֹת וְאוֹמֵר: עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו ◊ הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם ◊
עֲלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל ◊ וְאֲמָרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שִׁיבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ ◊
וְתֵן חֲלֻקְנוּ בַּתּוֹרָתְךָ: וְשֵׁם נַעֲבֹדְךָ בְּיָרָאָה ◊ בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנוֹת:
מלכז ג: וְעַרְבָה לִי מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע החזן לקדושה.
החזן חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

בראש חודש וחנוכה וחול המועד אומרים מיד הלל אחר גמר התפלה קודם קדיש. (עמ' 254).

10. יְבָרְכֶךָ. בזכות אברהם דכתיב ביה (בראשית כד:א) וְהָ בְרַךְ אֶת-אַבְרָהָם בְּכָל, ושלשה תיבות בפסוק כנגד ג' ברכות שנאמרו בו, וְאַבְרָהָם (בראשית יב:ב) וְהָ בְרַכָה (שם) וְאַבְרָהָם מְבָרְכֶיךָ (שם פסוק ג'): יֵאָר. כנגד יצחק שראה בעקידה ומת דר"א פל"ב) וְהָאֵלֶּר הַקָּב"ה אֶת עֵינָיו וְהַחִייהו, כדאיתא בפרקי רבי אליעזר (פל"א): יִשָּׂא. כנגד יעקב דכתיב ביה וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו (בראשית כט:א) וְכתיב ביה (שם כח:כא) וְשָׁכַתִּי בְּשְׁלוֹם: (בעל הטורים)

3מדצב יד:יז וְעַתָּה יִגְדַלְנָא כַּח אֲדִנִי כַּאֲשֶׁר דִּבְרַתְּ לְאִמְרוּ:

תכלים כהו: זכר־רחמיך יי וחסדיך פי מעולם הזה:

חזן כורע ויתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא (קהל אמין): בעלמא דברא ברעויתה
 וימליך מלכותיה ◊ בתיבון וביומיבון ובחיי דכל-בית-ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:

ואמרו חזן כורע אמין: (קהל אמין)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

חזן כורע ויתברך וישתבחה ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊

ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא חזן כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא (בראש השנה ויום כפור מוסיפים ולעלא) מכל-ברכתא ושירתא תשפחתא ונחמתא ◊

דאמירן בעלמא: חזן כורע ואמרו אמין: (קהל אמין)

קהל: קבל ברחמים וברצון את תפלתנו:

תתקבל צלותהון ובעויתהון דכל-ישראל קדם אבוהון די בשמיא: ואמרו אמין: (קהל אמין)

תכלים קיג:3 קהל: יהי שם יי מברך מעתה ועד-עולם:

יהא שלמא רבא מן-שמיא ◊ וחיים עלינו ועל-כל-ישראל: ואמרו אמין: (קהל אמין)

קכא:3 קהל: עזרי מעם יי עשה שמים וארץ:

חזן פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עשה שלום במרומו פונה לימינו ואומר הוא יעשה שלום עלינו ◊

ושוחה לפניו ואומר ועל-כל-ישראל: ואמרו אמין: (קהל אמין)

In some congregations, שחרית עמידה is recited after the מומד שיר ליום השבת. However, according to (שיר הכבוד and שיר היחוד) מוסף (after Year 1818, pg. 76 מנהגי פפד"מ) דברי קהלת it is said

בשבת וביום טוב קצת ק"ק אומרים לפני הוצאת ספר תורה מן ההיכל:

תכלים פו:ח²¹ איך-במוך באלהים | אדני ואין כמעשיך:

קמה:יג מלכותך מלכות כל-עלמים וממשלתך בכל-דור ודור:

יטז יי מלך נגא: יי מלך שמוט טו:ח יי | ימלך לעלם ועד:

תכלים כט:יא יי עז לעמו יתן יי | יברך את-עמו בשלום:

אב הרחמים ◊ נא:כ הימיכה ברצונך את-ציון תבנה חומות ירושלם:

פי בך לבד במוחנו ◊ מלך אל רם ונשא ◊ אדון עולמים:

1. The ancient מנהג was, for the רב to speak before התורה twice a year on שבת הגדול and שבת בר מצוה and שבת מברכים every רבנים. In the modern era, שבת שובה and then this was done prior to מוסף.

אחר קדיש 'תתקבל', לפני הוצאת ספר תורה, הרב דורש (מתעטף בטלית גדול מפני כבוד הציבור) דרשת שבת שובה או דרשת שבת הגדול מענייני פסח. את דרשתו פותח באגדה, ממשך בהלכה ומשלים באגדה, הוא מסיים במלים: 'ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן'. אחר הדרשה אומרים קדיש דרבנן.

2. מנהג אשכנז etc. were not recited in אהד אלדינו and שמע ישראל, אב הרחמים and אין כמוך (with the exception of the פירודא (Fürth)). The recital of these פסוקים originated in נוסח אושטרייך (Austria) as did other French מנהגים (France), and became part of מנהג פולין (Poland). These פסוקים are chanted in Golders Green Beth Hamedrash (Munks) in Golders Green, London. (שרשי מנהג אשכנז)

הוצאת ספר התורה וברכותיה

בהוצאת ספר תורה בשבת וביום טוב חולקים כבוד גדול לתורה, מדקדקים באופן ההוצאה, ואומרים את כל הפוסקים בשירה מסודרת.

3מזכר ילכ³ ויהי בנסע הארץ ויאמר משה קומה | יי ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך: ישעיהו 3:ג כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדְבַר־יְיָ מִירוּשָׁלַם:

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשותו:

4 תפילה משערי ציון לאמר בשעת הוצאת ספר תורה.

שמות לד:ו-ז | יי אל רחום וחנון ארך אפים ורב-חסד ואמת:

נצח חסד לאלפים נשא עון ופשע וחמאה ונקח ג"פ

בראש השנה וביום כפור

5 רבון העולם ◊ מלא משאלותינו למוכה ◊
 והפק רצוננו ◊ ותן לנו שאלתנו ◊ ומחל על-
 כל-עונותינו ◊ ועל-כל-עונות אנשי בתינו ◊
 מחילה בחסד ◊ מחילה ברחמים ◊ ומחורנו
 מחמאנו ומעונותינו ומפשעינו: וזכרנו בזכרון
 טוב לפניך ◊ ופקדנו בפקדתי ישועה ורחמים ◊
 וזכרנו לחיים ארוכים ומוזבים ולשלום ◊
 ופרנסה וכלכלה ◊ ותן לנו לחם לאכל ◊
 ובגד ללבש ◊ ועשר וכבוד ◊ וארך ימים
 להנות בתורתך ולקיים מצותיה ◊ ושכל ובינה
 להבין ולהשכיל עמקי סודותיה: ושלח רפואה
 לכל-מכאובינו ◊ ותברך את-כל-מעשה
 ידינו: ותגור עלינו גזרות טובות ישועות
 ונחמות: ותכפל מעלינו כל-גזרות קשות ◊
 ותטה לב המלכות ויעציה ושריה עלינו
 למוכה: אמן ◊ וכן יהי רצון:

בקצת קהלות בימי יום טוב שחלו בחול אומרים:

רבון העולם מלא משאלות לבי למוכה ◊
 והפק רצוני ◊ ותן שאלתי ◊ לי עבדך פ' בן
 פלונית אמתך ◊ וזכני (ואת אשתי ובני ובנותי)
 לעשות רצונך בלבב שלם: ומלמני מיצר
 הרע ◊ ותן חלקנו בתורתך: וזכני שתשרה
 שכנתך עלינו ◊ והופע עלינו רוח חכמה
 ובינה ◊ ויתקיים בנו מקרא שפיתוב:
 ישעיהו יא:3 ונחה עליו רוח יי רוח חכמה ובינה
 רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי: וכן יהי
 רצון מלפניך ◊ יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊
 שאופה לעשות מעשים טובים בעיניך ◊
 וללכת בדרך ישרים לפניך ◊ וקדשנו
 במצותיך ◊ פדי שנופה לחיים טובים וארכים
 לחיי העולם הבא: ותשמרנו ממצעים רעים ◊
 ומשעות רעות המתרגשות לבא לעולם:
 תכלים לז: והבומח ביי חסד יסובבנו: אמן:

תכלים יט:טו יהיו לרצון | אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגאלי:

סט:יד ואני תפלתי לך | יי עת רצון אלהים ברכ-חסדך ענני באמת ישעך: ג"פ

3. בהושענא רבה - הוצאת ספר תורה בניגון ימים נוראים.

4. The recitation of the מדות on י"ג שלש רגלים is a late מנהג המקובלים. In פפד"מ they were said exclusively on ימים נוראים (pg. 163 and pg. 178, and Japhet's Sheet Music, pg. 107). "הם מלהזכיר י"ג מדות רבש"ע ואני תפלתי וגו' ברגלים בעת הוצאת ספר תורה" page 322 דברי קהלת) (יום טוב on י"ג מדות ימים נוראים, 'ואני תפלתי', אבל אין אומרם 'על הכל'. Additionally, in Japhet's book, pages 85-86 there is no mention of the מדות ימים נוראים).

5. אין אומרים ביום ראשון של ראש השנה שחל בשבת, אבל ביום כפור אומרים אותו אף שחל בשבת. בהושענא רבה אומרים י"ג מדות ו'רבון' של ימים נוראים, 'ואני תפלתי', אבל אין אומרם 'על הכל'.

⁶ ברוב קהילות אשכנז, לא נהגו לומר בציבור את התפלה "ברוך שמה" בעת הוצאת ספר תורה, לא בשבת ולא בחול: המוציא ספר תורה נוטלו ביד ימין וחזן מקבלו בב' ידיו ומחזירו לימין ועומד כשפניו על הקהל.

במקצת קהילות אשכנז אומר החזן 'שמע ישראל' ואחריו הקהל:
החזן אומר בקול רם

דברים ו:ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גְדוֹל אֲדוֹנֵנוּ ◊ קְדוֹשׁ (בראש השנה ויום כפור ויש אומרים בהושענא רבא: ⁷ וְנוֹרָא) שְׁמוֹ:

החזן אומר בקול רם ובנעימה 'גדלו':

תהלים לד:ד ⁸ גְּדֹלוֹ לַיְיָ | אֶתִּי וְנִרְוַמְמָה שְׁמוֹ | יַחְדָּו:

ומגביה החזן הספר בידו למעלה והולך ופונה דרך ימינו ועולה עמו למגדל שקורין שם. וכל מי שספר תורה עובר לפניו חייב לעמוד מפניו ולחבקו בשתי ידיו אם אפשר לו ולנשקו. וכל הפוגע בספר תורה צריך ללוותו עד האלמעמער, ובדרך הליכתו אומרים: והולך החזן ופונה דרך ימינו ועולה עם הספר תורה לאלמעמער שקורין שם, ובדרך הליכתו אומר הקהל בנעימה:

ד"ה א' כט:יא לְךָ יְיָ הַגְּדֹלָה וְהַגְּבוּרָה וְהַתְּפָאֶרֶת וְהַנְּצַח וְהַחֹד כִּי־כָל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ

לְךָ יְיָ הַמְּלִכָה ⁹ וְהַמְּתַנְשֵׂא לְכָל | לְרֵאשׁ:

תהלים נט:ה רִוְמָמוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲוִי לַיהוָה רַגְלָיו קְדוֹשׁ הוּא:

נט:ט רִוְמָמוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲוִי לַיהוָה קְדוֹשׁ כִּי־קְדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

6. בריך שמה, were fundamentally opposed to institutionalizing the recitation of שמה. They attempted to conceal the דברי קבלה and זוהר from the masses. The fact that it has become widespread among most Jewish communities lends no proof to its propriety. (חיד"א) The precise text is itself subject to controversy. The following is a list of arguments raised against reciting it: 1) בריך שמה was not recited by our ancestors or by the ראשונים, as it was not included in the מסורת חז"ל or the גאונים. Neither the שלחן ערוך nor the רמ"א makes any mention of this תפילה. 2) Some object to the expression 'ולא על בר אלהין סמיכנא' which on its face, may sound as lending credence to Christianity or Sabbateanism. (נדע ביהודה, חות יאיר, קיצור של"ה). 3) One must ensure not to misinterpret the phrase 'דסגידנא קמיה ומקמיה דיקר אורייתיה' to mean that we bow before something other than הוא ברוך הוא. (הקדוש ברוך הוא) (עבד השם) 4) Not everyone is worthy of honestly stating, 'אנא עבדא דקודשא בריך הוא'. To use that description about ourselves as this (עבד השם) is the phrase that the תורה ascribes to משה רבינו (חפץ חיים). 5) Reciting this on שבת maybe forbidden, since on that day הלכה forbids praying for one's personal needs, (מאורי אור, תורת שבת) and according to הלכה קבלה, it is inappropriate to recite it on weekdays, and possibly even on ראש חודש and יום טוב. (כתבי האר"י, אלי רבא, חיד"א, קרלין, בן איש חי) ("Shorshei Minhag Ashkenaz" p. 90)

7. Most likely נורא was added on ימים נוראים because they are 'ימים נוראים'. כ"ה בכל ס"י בכל שבת ויו"ט (וכסתיתמט מס' סופרים סרע"ג ועוד). ובסידורים מאוחרים צויינה המילה 'ונורא' לימים נוראים בלבד, וכבר העיר ע"ז בא"ר ס' קל"ד ס"ק ד'. (סידור אזור אליהו)

8. The חזן faces the congregation while reciting 'גדלו לך אתי' (which makes much more sense considering the first word of the פסוק).

9. 'והמתנשא לכל' | לראש: אמר רב חנן בר רבא אמר רב, אפילו ריש גרוותא, משמנא מוקמי ליה. (גמ' בבא בתרא לא:)

שירת ¹⁰ 'על הכל' הונהגה בימים קבועים בהם הזמן מאפשר את האריכות בה. יש קהילות שנהגו לשוררו רק בשמחת תורה, יש שנהגו לשוררו גם בכל יום טוב שקורין בו 'מתנת יד' (מנהג פפד"מ), יש שנהגו לשוררו בכל הימים הטובים בלא יוצא מן הכלל, ויש שנהגו לשוררו אף מידי שבת בשבתו. השירה המקובלת עד היום היא לסירוגין, פיסקה אחת מנגן החזן ופיסקה אחת הקהל.

חזן: **עַל-הַבַּל** ◊ **יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא:**

קהל: **שְׁמוֹ שֶׁל־מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא:**

חזן: **בְּעוֹלָמוֹת שְׁפָרָא** ◊ **הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא:**

קהל: **בְּרִצּוֹנוֹ** ◊ **וּבְרִצּוֹן יִרְאִיו** ◊ **וּבְרִצּוֹן כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל:**

חזן: **צוּר הָעוֹלָמִים** ◊ **אֲדוֹן כָּל־הַבְּרִיּוֹת** ◊ **אֱלֹהֵי כָּל־הַנְּפֻשׁוֹת:**

קהל: **הַיּוֹשֵׁב בְּמִרְחַבֵי מְרוֹם** ◊ **הַשּׁוֹכֵן בְּשָׁמַי שְׁמַי קָדָם:**

חזן: **קִדְשָׁתוֹ עַל־הַחַיּוֹת** ◊ **וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל־כָּפֵא הַכְּבוֹד:**

קהל: **וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שְׁמֶךָ בָּנוּ** ◊ **יְיָ אֱלֹהֵינוּ** ◊ **לְעֵינֵי כָּל־חַי:**

חזן: **וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חֲדָשׁ** ◊ **בְּכַתוּב:**

סח: קהל: **שִׁירָו | לְאֱלֹהִים וּמְרוּ שְׁמוֹ סִלּוֹ לְרֹכֵב בְּעֲרֻבוֹת בְּיָה שְׁמוֹ וְעֲלֹזוֹ לְפָנָיו:**

חזן: **וְנִרְאֶהוּ עֵין בְּעֵין בְּשׁוּבוֹ אֶל־נְהוּ** ◊ **בְּכַתוּב:**

ישעיהו כג: ח קהל: **כִּי עֵין בְּעֵין יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן:**

מ: חזן: **וְנֹאמַר: וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָּל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִי יְיָ דִבֶּר:**

אב הַרְחֵמִים ◊ **הוּא יְרַחֵם עִם עַמּוּסִים** ◊ **וַיִּזְכֹּר בְּרִית אִיתָנִים** ◊ **וַיַּצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ**

מִן־הַשְּׁעוֹת הָרָעוֹת ◊ **וַיַּגְעַר בְּיַצָּר הָרַע מִן־הַנְּשׁוּאִים** ◊ **וַיַּחַן עֲלֵינוּ לְפָלִיטָת עוֹלָמִים** ◊

וַיִּמְלֵא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

10. The *בוש* (סימן קל"ד סי' ב) writes, that *על הכל* is not recited on weekdays, since people have to go to work, therefore תפילה should not be lengthened unnecessarily. For the same reason, *על הכל* is sung on weekdays is shorter than on שבת. Because of טירחא דציבורא, *על הכל* is sung only on יום טוב when *מתנת יד* is recited. In some places, the מנהג is to sing it every שבת.

בהושענא רבה אין אומרים 'על הכל'. (מכון מורשת אשכנז)

בהגיע החזן על המגדל [האלמעמער (בימה)] [שבתוך בית הכנסת הרחק מן התיבה]
מניח הספר תורה על השולחן וממשיך מלמעלה בלי הפסק:
[אין אומרים יעמוד פב"פ למי שכבר נמצא על הבימה. [קורא, גבאי וסגן, או כהן שעולה במקום לוי].
בשבת וביום טוב שחרית (בבר מצוה ובשמחת תורה אומרים אותו בניגון מיוחד).

¹¹ וַיַּעֲזֹר וַיִּגַן וַיִּזְשִׁיעַ לְכָל-הַחוֹסִים בּוֹ ◊ וְנֹאמַר אָמֵן (קהל אָמֵן):

הַבֵּל הָבוּ גִדְלֵי לְאֱלֹהֵינוּ ◊ וְתָנוּ כְבוֹד לַתּוֹרָה: פִּהֵן קָרַב

יַעֲמַד ר' פְּלוֹנִי בֵּר' פְּלוֹנִי הַפִּהֵן

כאשר אין כהן בבית הכנסת לבתחילה עולה לוי במקום כהן, כאשר הלוי שוה בחשיבותו לישראל,
ובאמירת 'ותגלה ותראה' או 'ויעזור ויגן' אומרים אחר 'כהן קרב':

"אם אין כהן ◊ לוי במקום כהן קרב יַעֲמַד ר' פְּלוֹנִי בֵּר' פְּלוֹנִי הַלְוִי בְּמָקוֹם פִּהֵן":

ואם יש שם ישראל מופלג מן הלוי, או שאין לוי כלל, ועולה ישראל תחת הכהן אומרים:

"אם אין כהן ◊ יִשְׂרָאֵל בְּמָקוֹם פִּהֵן קָרַב יַעֲמַד ר' פְּלוֹנִי בֵּר' פְּלוֹנִי בְּמָקוֹם פִּהֵן":

(הבעל קריאה והגבאי והסגן אין קוראים כלל 'יעמוד').

בְּרוּךְ שֶׁנִּתְּנָה תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשָׁתוֹ: תְּכַלִּים יֵט-ט-וּ תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה
מְשִׁיבַת נְפֶשׁ עֲדוּת יְיָ נֹאמְנָה מְחַפֵּימַת פִּתִּי: פִּקְוֵי יְיָ יִשְׂרָאֵל מְשִׁמְחֵי-לֵב
מְצַנֵּת יְיָ בְּרָה מְאִירַת עֵינַיִם: כֵּט-יֵא יְיָ עֵז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם:
יח:לח הַיֵּל תְּמִים דְּרָבּוֹ אֲמַרְתָּ יְיָ צְרוּפָה מִגֵּן הוּא לְכָל | הַחֹסִים-בּוֹ:
קהל וחזן יחדיו: דברים 7:7 וְאַתֶּם הִדְבַקְתֶּם בְּיְיָ אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים-בְּלִבְכֶם הַיּוֹם:

למפטיר אין קוראים בקול רם, מלבד ביום כפור, שאז מכריזים: יַעֲמַד מְפָטִיר.

The original ספר, around the אלמעמער, was for three people to stand next to the תורה, משה, אהרן, וחור to mirror, עולה, and בעל קריאה, (גבאי [ראשון]) בעל סגן עליה, for there to be five people. In more "Yekkish" synagogues when one has just received an עליה, typically one stands to the *left* of the בעל קריאה.

The קריאת התורה טלית during טלית need not have their heads covered with a טלית, and may only have their כיפות on, while some will replace their hats.

כל העושה מצוה לצורך הקריאה בתורה מתעטף בטלית, הקרוא מתעטף בטלית אם לא היה מעוטף מקודם ועולה למגדל, אף הנושא ספר תורה שני או שלישי בעת הקריאה, וכל שכן שאר מצות כהוצאה והכנסה והגבהה וגלילה.

יעמוד ר' פְּלוֹנִי בֵּר' פְּלוֹנִי (הלוי) בלא מספר העליה. אם אין לוי אחרי הכהן מכריז החזן: בְּמָקוֹם לְוִי.

כשקוראים לעלות לתורה, אין מוסיפין לשם העולה את מספר העליה (שלישי, רביעי וכו').

את האחרון קוראים: "יעמוד שביעי", בלא שם.

מפטיר אין קוראים כלל. לשביעי ומפטיר מודיעים לפני כן, כי הם מכובדים בעליה.

לפרשת הקללות: יַעֲמַד מִי שְׂרִיצָה! לחתן ולנער בר מצוה קוראים יַעֲמַד בניגון מיוחד. (וראה הוספות בעמ' 169)

11. כ' לבוש א"ח ס' קל"ד וא"א על הכל רק בשבת וי"ט משום בטול מלאכה דעם וחזן אומר תגלה". ולא כ' טעם למה אומרים בשבת שחרית וי"ט ויעזור וכו' תחת 'ותגלה' וכו' שאומרים במנחה ובשאר ימיו שקורא בתורה? ונ"ל שהשמיטו בשבת שחרית וי"ט בקשת ביאת משיח לפני הקריאה לפי שתקונה ברכה לעצמה אחר ההפטר' שמחננו וכו'. ומה שאומר 'ותגלה' וכו' במנחת תענית אף שאומר' ברכת ההפטר' הזאת? הוא שלא להשוות תענית לשבת וי"ט. וגם נוח להם להרבות בתענית תפלות ובקשות על הגאולה. ועתה אל תתמה עוד התמהון הא' בהקדמה. (דברי קהלת דף 72)

הנקרא לעלות לתורה יעלה ממקומו בדרך קצרה. ואם שתי הדרכים שוות, יעלה בימין. יפתח את ספר התורה לראות את הפסוק שצריך להתחיל בו את הקריאה וינשקו על ידי ציצית שבידו ויאחז את ספר התורה בשתי ידיו. יש אומרים תחילה בלחש: 'עין חיים היא למחזיקים בה'. יהפוך פניו לצד ויברך בקול: (סידור עבודת ישראל)

המברך אומר **בְּרַכּוּ אֶת־יְיָ הַמְּבַרֵּךְ:**

קהל עונה והמברך יחד עמם: **בְּרוּךְ יְיָ הַמְּבַרֵּךְ** ◊ **לְעוֹלָם וָעֶד:**

המברך ממשיך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ **אֲשֶׁר בָּחַר־בְּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים**

וְנָתַן־לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וכשמתחיל הקורא לקרות בתורה יסיר ידו השמאלית מהספר תורה ותשאר יד ימינו לבדה אוחת בספר תורה כל זמן הקריאה, וגם הוא יקרא בלחש עם הקורא מלה במלה. וגם אזני כל העם יהיו אל ספר התורה לשמוע הקריאה מפי הקורא ולכוין בה בכל יכלתם באימה וביראה. (בקטעים מסוימים נוהגים להרים את הקול או להשפילו ויש קטעים שנקראים בניגון מיוחד.)

ביום ראשון של שבועות קוראים את האקדמות אחרי פסוק ראשון אחרי פסוק ראשון, והעולה שותק משום הפסק.

ולאחר הקריאה ינשק בציצית בפסוק שסיים וגולל את ספר התורה ומברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ **אֲשֶׁר נָתַן־לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת**

וְחַיֵּי עוֹלָם נְטִיעַ בְּתוֹכֵנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

אין משליכים ממתקים על התן או על נער בר מצוה בעלותם לתורה, ואף אין מכניסים דברי מאכל לתוך בית הכנסת הן לגדולים והן לקטנים, מלבד יין לקידוש החזן בליל שבת ולברכות ברית מילה.

בסיום כל אחד מחמשה חומשי תורה, קוראים את שתי המילים: "חֹזֵק וְנִתְחַזַּק!", אבל עולה שביעי לא יאמרנו

(המילה 'שביעי' מיותרת, ואם מזכירים יזכירו גם 'או אחרון').

כלשון המקרא ודקדוקו בשמואל ב ייב (ולא שלוש מילים: "חזק חזק ונתחזק").

ברכת הגומל:

ארבעה צריכים להודות את הגומל חסד בפני עשרה, מי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא,

ומי שהיה יורד בים ועלה ממנו, ומי שהלך במדבר כשיגיע ליישוב; וקוראין אותו לתורה

ולאחר שקרא וברך ברכה אחרונה על קריאתה בתורה מוסיף ומברך ברכה זו:

[ע"י רצ] **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◊

הַגּוֹמֵל לְחַיִּים מוֹבּוֹת ◊ **שֶׁנֶּמְלֵנִי כָּל־טוֹב:**

קהל: **מִי שֶׁנֶּמְלֵךְ כָּל־טוֹב** ◊ **הוּא יִנְמְלֵךְ כָּל־טוֹב** ◊ **סְלָה:**

מי שבירך לעולה לתורה:

מברכים את כל עולי התורה ב'מי שבירך' גם בקריאת התורה של חול.

והחזן מברכו: **מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב** ◊ הוא יברך את ר' פלוני בן ר' פלוני ◊
 12 **אותו ואת כל-אשר לו** ◊ **בעבור שעלה לכבוד המקום** ◊ **ולכבוד התורה** ◊
 (בימים שאומרים 'מי שברך של מתנת יד' ◊ **ולכבוד הרגל** ◊) **בשבר זה הקדוש ברוך הוא**
ישמרהו ויצילהו מכל-צרה וצוקה ◊ **וישלה ברכה והצלחה בכל-מעשה ידיו** ◊
 בחול, ובשבת, בימים שאומרים
 ובשאר יום טובים 'מי שברך של מתנת יד'
ויברכהו וינבחהו לעלות לרגל ◊ **ויכתבהו בספר החיים** ◊ **בספר מחילה וסליחה**
 ביום כפור ויכתבהו

עם כל-ישראל אחיו: ונאמר אמן:

ואחר שבירכו החזן ב'מי שבירך' ירד בדרך אחרת מזו שעלה בה.

אם אין לוי בבית הכנסת ימנע החזן מאמירת 'מי שבירך', אחרי עלייתו הראשונה, ואחר עלייתו השנייה יברכו ב'מי שבירך'.

בני קהילות אשכנז המובהקות, ממשיכים לשמור על המנהג הישן,

ומקפידים שחזן או הקורא בתורה יאמר הקדיש אחר הקריאה ולא אבליים.

כשיש ספר נוסף למפטיר מנחים אותו לשמאל הספר שקראו בו לפני אמירת הקדיש.

(כשיש שלשה ספרים אין מחזירים את הראשון לבימה לאמירת הקדיש)

'שבת מברכין' מנגנים ניגון מיוחד מ'יתברך', ובסיום חומש מנגנים את הקדיש בניגון מיוחד.

כמו כן מנגנים ניגונים מיוחדים בקדיש בימים מצויינים: ראש השנה, יום כפור, והושענא רבא - ניגון ימים נוראים.

ביום טוב וחול המועד תנוכה ופורים וארבע פרשיות - ניגון המיוחד לאותו מועד. כמו"כ יש ניגון לשבת ראש חודש,

שבתות חודש ניסן, שבת ראש חודש אלול ושבת שובה, שבת חזון, שבת נחמו, ועוד.

החזן כורע **יתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא** (קהל אמן) ◊ **בעלמא דברא ברעותיה** ◊ **וימליד מלכותיה** ◊
בתייבון וביומיבון ◊ **ובחיי דכל-בית-ישראל** ◊ **בעגלא ובזמן קריב** - **ואמרו** החזן כורע **אמן:**

(קהל אמן) **יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי**

החזן כורע **יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא** ◊ **ויתתדר ויתעלה ויתהלל** ◊

שמייה דקדשא החזן כורע **ברוך הוא** ◊ הציבור אומר עמו (ולא לאחריו)

לעלא [בראש השנה יום כפור והושענא רבה **ולעלא**] **מכל-ברכתא ושירתא תשפחתא ונחמתא** ◊

דאמרו בעלמא - החזן כורע **ואמרו אמן:** (קהל אמן)

מי שבירך לעולה לפרשת התוכחה

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב ◊ הוא יברך את ר' פלוני בן ר' פלוני **בעבור שעלה**

לקריאת התוכחה ◊ **וקים בעצמו משלי ג:יא מוסר יי בני אל-תמאס ואל-תלחן בתוכחתו:**

ואומר: וכג כ' ג' **מצה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר:** **בשבר זה יקים בו הקדוש**

ברוך הוא הפסוק טו:לא און שמעת תוכחת חיים בקרב חכמים תליו: **וכל הקללות יתהפכו**

עליו למוכה ולברכה ברכתיב: דברים כג:ו **ויהפך יי אליהו לך את-הקללה לברכה כ' אהבך יי**

אליהו: **וישמרהו ויצילהו מכל-צרה וצוקה** ◊ **ומכל נגע ומחלה** ◊ **וישלה ברכה והצלחה**

בכל-מעשה ידיו ◊ **ויברכהו עם כל-ישראל אחיו: ונאמר אמן:**

12. הטעם שאומרים בפרנקפורט בברכת מי שברך לרב ולחזן רק 'אותו ואת כל אשר לו' בלי להזכיר אשתו בניו ובנותיו, כאשר אומר בשל קהל 'ונשיהם ובניהם ובנותיהם'? לפי שיטת הלשון בכל אחד לפי מעמדו... לכן אומר רק דרך כלל. ולהשוות אומר כן גם לשאר מבורכים אף אם רבים הם. אבל בשל כל הקהל, שלהם לעולם נשים ובנים ובנות, מזכירם בפרט. - דברי קהלת

While the **מי שברך**, amongst others, rule that **מי שברך** should be restricted to a חולה מסוכן on שבת, inexplicably much of Eastern European Jewry seem to be lenient regarding this practice. Traditionally, no **מי שברך** was recited for the sick on שבת, since שבת is 'היא מלועק', and we do not want to cause undue sadness, unless there is serious danger that the sick person might pass away without any proper **מי שברך** having been recited for him. The **מי שברך** for the sick is recited in a special נוסח after one's עליה whether on a weekday or on a שבת if the above conditions have been met. If a sick person needs a **מי שברך** and none of the עולים has made one for him, his **מי שברך** is recited after the end of the last עליה (מפטיר). A **מי שברך** is *always* accompanied by a donation (even if only a nominal) not just 'שמתפללים בעבור/בעבורה'; this de facto also limits the mass recitation of names and sometimes the same name many times per year. **מי שברך** is not in favor of numerous **מי שברך**'s for the sick, just as one does not recite additional ברכות or קדישים. A **מי שברך** maybe said more than once in two instances: a) if the patient took a noticeable turn for the worse ח"ו, or b) a medical procedure is being performed between now and the next קריאת התורה, and the procedure entails some risk or the possibly of improvement. A general **מי שברך** לחולים for all the sick at once is quite uncommon.

נוסח אחר לחולה מסוכן למות בו ביום

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב ◊ ומי שרפא חזקתו מלך יהודה מחליו ◊ ומרים הנביאה מצרעתה ◊ והמתיק מי מרה על ידי משה רבנו ◊ ורפא מי ירחו על ידי אלישע ◊ הוא יברך וירפא את ר' פלוני בן ר' פלוני עבור שיתנו [פלי גדר] פל-הקהל הקדוש הזה לצדקה ◊ בשכר זה המקום יברכהו וירפאהו מרפא ארובה ותעלה ◊ ברב חסד וחנינה וחמלה ◊ לנפש ר' פלוני בן ר' פלוני לרוחו ונפשו האמללה ◊ ולא תרד נפשו שאולה ◊ ותמלא רחמים עליו להחלימו לרפאתו ולהחליפו ולהחיותו ◊ ברצון פל-קרוביו ואותביו ◊ ויראו לפניו זכותיו וצדקותיו ◊ ותשליך במצלות ים פל-חפאתיו ◊ ויכבשו רחמיו את פל-מגליו ◊ תשלח לו רפואה שלמה ◊ רפואת הנפש ורפואת הגוף ◊ ותחדש פניו נעוריו ◊ ותשלח לו ולכל חולי ישראל מרפא ארובה ◊ מרפא ברכה ◊ מרפא תרופה ותעלה ◊ מרפא חנינה וחמלה ◊ אמן:

מי שברך של בריא

(מי שברך לאמירה בשבת רק לחולה מסוכן למות בו ביום)

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב ◊ ומי שרפא חזקתו מלך יהודה מחליו ומרים הנביאה מצרעתה והמתיק מי מרה על ידי משה רבנו ומי ירחו על ידי אלישע ◊ הוא יברך וירפא את ר' פלוני בן ר' פלוני עבור שגדר ר' פלוני בן ר' פלוני צדקה בעבורו [פלי גדר] ◊ בשכר זה המקום ישמרהו ויצילהו ◊ ויעזרהו ויחלימהו ◊ ויסעדהו על ערש דני ◊ וישלח לו רפואה שלמה על כל גופו ואיבריו ◊ בתוך שאר כל חולי ישראל ◊ אמן:

מי שברך ליולדת בת כאשר באה

לבית הכנסת אחר לידתה (כחודש אחר לידתה)
מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את-האשה היולדת פלונית בת פלונית עם פתה הנולדת במזל טוב ◊ (ויקרא שמה בישראל...) ◊ בעבור שפעלה יתן [פלי גדר] פל-עדם... בשכר זה הקדוש ברוך הוא יהי בעזרן וישמרן ויופה את-האם לגדל את-פתה בטוב ובנעימים ◊ ולהדריכה בארח מישור ◊ למצות ◊ להפה ולמעשים טובים ◊ ונאמר אמן:

מי שברך ליולדת בן כאשר באה

לבית הכנסת אחר לידתה (כחודש אחר לידתה)
מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את-האשה היולדת פלונית בת פלונית עם בנה הנולד במזל טוב ◊ בעבור שפעלה יתן [פלי גדר] פל-עדם... בשכר זה הקדוש ברוך הוא יהי בעזרם וישמרם ויופה את-האם לגדל את-בנה בטוב ובנעימים ◊ ולהדריכו בארח מישור ◊ לתורה ◊ להפה ולמעשים טובים ◊ ונאמר אמן:

13 מי שבירך לילד המביא 'ווימפל'

מי שִׁבְרַךְ אֲבוֹתָיו אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◊ הוּא יְבָרַךְ אֶת הַיֶּלֶד ר' פלוני בן ר' פלוני ◊
 בְּעִבּוֹר שְׂנֵדָב מִפֶּה לְסֵפֶר תּוֹרָה ◊ בְּשֹׁכֵר זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיַחֲיֵהוּ
 וְיִכּוֹנֵן אֶת לְבוֹ לְהִיּוֹת שְׁלָם עִם יְיָ לְהַגִּיט בְּתוֹרָתוֹ וְלִלְבֵּת בְּדַרְכָּיו
 וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו חֻקְתָּיו וּמִשְׁפָּטָיו כָּל הַיָּמִים ◊ וְיִצְלִיחַ בְּכָל דַּרְכָּיו וְיִמְצָא חַן וְחֶסֶד
 בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם ◊ וְיִזְכּוּ אֲבוֹתָיו לְרְאוּתוֹ גְּדֹל לְתוֹרָה לְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים ◊ וְנֹאמֵר אָמֵן:

לבר מצוה

אחר שבירך נער בר מצוה ברכה אחרונה בעלייתו לתורה, לפני ה'מי שבירך', בא אביו אל האלממעמר (בימה),
 מניח ידיו על ראשו ומברך בקול, ועונים 'אמן' על ברכתו:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר פָּטַרְנִי מֵעֲנִשׁוֹ שֶׁל זֶה:

בדורות האחרונים יש שנהגו לומר את הברכה בלחש בלא שם ומלכות בנוסח:

בְּרוּךְ שְׁפָטַרְנִי מֵעֲנִשׁוֹ שְׁלֹזָה:

מי שבירך לבר מצוה

מי שִׁבְרַךְ אֲבוֹתָיו אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרַךְ אֶת־הַבְּחוּר כִּז"פ שֶׁהִגִּיעוּ יָמָיו לְהִיּוֹת בַּר מְצוּהָ
 וְעָלָה הַיּוֹם לְתוֹרָה לְתֵן שִׁבְחָ וְהוֹדָאָה לְשִׁמּוֹ הַגְּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ
 בְּשֹׁכֵר זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיַחֲיֵהוּ וְיִכּוֹנֵן אֶת־לְבוֹ לְהִיּוֹת שְׁלָם עִם יְיָ
 לְהַגִּיט בְּתוֹרָתוֹ ◊ וְלִלְבֵּת בְּדַרְכָּיו ◊ וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו ◊ חֻקְתָּיו ◊ וּמִשְׁפָּטָיו כָּל־הַיָּמִים
 וְיִצְלִיחַ בְּכָל דַּרְכָּיו וְיִמְצָא חַן וְחֶסֶד בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם וְיִזְכּוּ אֲבוֹתָיו לְרְאוּתוֹ גְּדֹל בְּתוֹרָה
 וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים ◊ וְנֹאמֵר אָמֵן:

מי שבירך לחתן

מי שִׁבְרַךְ אֲבוֹתָיו אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◊ הוּא יְבָרַךְ אֶת הַחֲתָן כִּז"פ וְאֶת־כַּלְתּוֹ
 בְּעִבּוֹר שְׂתִינֵנוּ [בְּלִי גֵדֶר] גְּדֵבַת לְבָם... בְּשֹׁכֵר זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יְבָרַךְ אוֹתָם ◊ וְיִתֵּן לָהֶם
 בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם ◊ וְיִזְכּוּ לְבָנוֹת בֵּית בְּיִשְׂרָאֵל לְשֵׁם וְלְתַהֲלָה ◊ וְנֹאמֵר אָמֵן:

13.A. ווימפל (from the German, "cloth", derived from Old German, bewimfen, meaning "to cover up" or "conceal") is a long, linen sash used as a binding for the ספר תורה by German Jews. It is made from the cloth used to swaddle a baby boy as his ברית מילה, uniting the communal world of the synagogue with the individual's own life cycle. At a baby's ברית מילה, the מוהל places a long swatch of white cloth - the ווימפל - under the pillow. Afterward, the ווימפל is beautifully decorated - it can be either painted or embroidered - with the child's name, date of birth, and the Hebrew phrase which states 'כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה ולחפה ולמעשים טובים'.

There are many variations as to what takes place at the ווימפל ceremony. One common approach is to bring it to synagogue when the boy turns three and is toilet-trained. He and his father get the עליה of גלילה, and together they wrap the ווימפל around the תורה. (Variations include the child's age, the type of עליה, and the extent of the child's participation in the actual ceremony.) (שרשי מנהג אשכנז)

הילד מביא ווימפל והוא מושיט, ואחר כך מחזיק את עצי החיים ומקבל ברכה מהרב.

זמר אל החתן.

חתן שעולה לתורה בשבתות שמחתו (מקבל עליה חשובה [שליש] ולא מפטיר), היינו, בשבת שאחר ה'אירוסין', וכן בשבת שלפני חתונתו ובשבת שלאחריה, בסיימו לקרוא בתורה קודם אמירת 'מי שברך', מזמרים לכבודו זמר 'אחד יחיד' שחיברו רבי אביגדור קרא מפראג. יש המזמרים רק את החרוז הראשון, אך ראוי לזמר את כולו. לחתן תורה ולחתן בראשית מזמרים רק את החרוז הראשון. חתן בזיווג שני אין מזמרים לו.

אָחַד יְחִיד וּמִיָּחַד אֵל	נְדָרְשׁ לְבַר לְבַב [אֲשֶׁר] שׁוֹאֵל	אֵךְ טוֹב אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל
בּוֹרֵא כָּל־מַמְשׁ מִתְּהוֹ	אִם יִשְׁפּוּעַל כְּמַעֲשָׂהוּ	מִי הוּא זֶה וְאִיָּהוּ
יְהוּדֵי נוֹצְרֵי עַרְבֵי פִינָה	לֹא נְרָאת לְאֵל כָּל־תְּמוּנָה	דְּרָכָיו מְשַׁפֵּט אֵל אֲמוּנָה
גּוֹף אֵין לוֹ גַּם דָּם וּבִשָּׂר	וּבִידֵי אָדָם לֹא נִמְסָר	וְאֲמַנַת שְׁבַטִים שְׁנַיִם עָשָׂר
דַּת תּוֹרָתוֹ הַחֲכִימָנוּ	כְּתָרֵי־ג מַצּוֹת הַכְּתִירָנוּ	הוּא עֲשָׂנוּ וְלֹא אֲנַחְנוּ
זְכוּרִים שֶׁפֶת וּבְרִית מִלָּה	כְּאוֹתוֹת עָלֵינוּ נִגְלָה	לְשֵׁם וּלְתַפְאֵרַת וּלְתַהֲלָה
זֶו הָאֲמוּנָה כְּכֹל־הָאִיִּים	לֹא נִמְצְאת רַק בְּעֶבְרִיִּים	הַכְּמוֹת תַּהֲיִינָה לְעֵיִים
לִינִי נַעֲמֵן גַּם עֲבָדֶיהָ	רָחַב נַעֲמָה וְרוֹת הַמּוֹאֲבֵיָה	נִכְנָסוּ בְּדַת תּוֹשִׁיָה
רוֹדְפֵי יִשְׂרָאֵל בְּכּוֹנֵנָה	הֵם נִמְסָרִים בְּסַכְּנָה	אֲנֵא יִי הוֹשִׁיעָה נָא
אֲדוּן בְּכֹל־שְׁלֵמוֹת מוֹשָׁלֵם	כִּרְךָ עֲמָךְ בָּלֵם	מַעֲתָה וְעַד־עוֹלָם

מי שבירך למקדיש ספר תורה או לכל דבר לבית הכנסת:

מברכים את כל עולי התורה ב'מי שבירך' גם בקריאת התורה של חול.

מִי שְׁכַרְךָ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◊ הוּא יְכַרְךָ אֶת נְדִיב הַלֵּב ר' פְּלוֹנִי בֵן ר' פְּלוֹנִי ◊
וְאֵת אִשְׁתּוֹ ◊ בְּנָיו ◊ בְּנוֹתָיו ◊ וְכָל מְשַׁפְּחָתוֹ ◊ בְּעִבּוֹר שְׁנֵשְׂאוֹ לְבוֹ ◊ וְנִדְבָה רוּחוֹ
לְתֵן מַתָּנָה לְבֵית הַכְּנֶסֶת לְצַרְכֵי צִבּוֹר ◊ לְכַבּוֹד הַמָּקוֹם ◊ לְכַבּוֹד הַתּוֹרָה ◊ וְלְכַבּוֹד
הַקֹּהֵל הַקְּדוֹשׁ ◊ בְּשִׁבְרֵי זֶה הַקְּדוֹשׁ כְּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיַצִּילֵהוּ מִכָּל־צָרָה וְצוּקָה ◊
וְיִשְׁלַח כְּרָכָה וְהַצִּלָּחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדָיו ◊ וְיִבְרַכְהוּ עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אַחֲיוֹ: וְנֹאמַר אָמֵן:

הגבהה during תורה ספר. Bowing towards the ספר. is to bow when one faces the מנהג אשכנז is an explicit תוספתא (סופרים יד:ד) "...open the ספר תורה to reveal three columns, lift it up and show the text to the congregation standing to the right, the left, in front and behind. Since it is a mitzvah for all men and women to see the text, to bow (לכרוע) and to recite "The מנהג to bow, connotes "...". (שלחן ערוך אורח קל"ד סעיף ב') bowing the head and the top half of the body).

The מנהג to point towards the ספר with one's pinky finger is of Turkish and Moroccan origin (מנהג הספרדים), and is discussed by the לעז and by מעם פלגי רב חיים פלגי. It seems that the מנהג was brought to ישראל by the ספרדים, (The ספרדים living in ירושלים by and large followed Turkish מנהגים, since ישראל was ruled by the Turks for four hundred years), and from there it spread amongst some אשכנזים as well.

אחר שהשלימו הקריאה בספר תורה מגביהים וגוללים אותו.

כשמגביהים הספר תורה כורעים מעט אל ספר התורה ומביטים נגד הכתב של ספר תורה

בהגבהת התורה יש מזמרים בנעימה את הפסוקים מ'וזאת התורה' עד 'ויאדיר'.

בימי הראשנים היו מגביהים הספר תורה קודם הקריאה:

כִּרְכִים ד:מז וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׁם מוֹשֶׁה לָּפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: זמזכר ט:כג עַל־פִּי יִי
כִּרְכִים ד:מז וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׁם מוֹשֶׁה לָּפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: זמזכר ט:כג עַל־פִּי יִי
בְּיַד־מוֹשֶׁה: משלי ג:יח עֵינֵי־חַיִּים הוּא לְמַחְזִיקֵים בָּהּ וְתִמְכִּינָהּ מֵאֲשֶׁר: יז דְּרָכֶיהָ
דְּרָכֵי־נָעִם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם: טז אֲרֹךְ יָמִים בְּיַמִּינָהּ בְּשִׂמְאוּלָּהּ עֲשָׂר וּכְבוֹד:
ישעיהו מז:כא יִי חֲפִיץ לְמַעַן צְדָקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיֹאדִיר:

After the ספר has rolled the ספר closed, while the ווימפל is wrapped around the ספר, someone holds the עצי חיים so that the ספר is held steady. This מנהג is still kept in Holland, and in newly established Yekkish קהילות. Five people are required; 1) to roll up the ווימפל after it has been removed from the Torah and then hand it to the גולל, 2) הגבהה, 3) גלילה, 4) one to hold the תורה as the ווימפל is being wrapped around 5) handing the מעיל, יד and silver adornments (which according to the משנה ברורה is a different כיבוד). (Rolling the ווימפל after it has been removed from the ספר is done before הגבהה [this may be done by women as well - the ווימפל would be passed over to the עזרת נשים, rolled and given back]).

בעוד שהוא כורך את המפה בספר תורה יש אומרים 'לך ד' הגדלה והגבורה':

אמירת 'א-ל מלא רחמים' בציבור, לאחר הקבורה או בכל זמן אחר, אינה מנהג אשכנז.

Ideally, one should chant a הפטרה out of a ספר אפטרותא (a single scroll containing all the פרשיות that pertain to the שבתות of the year). If one is unavailable, the most important thing is to find a ספר הפטרה where the letters are actually typeset onto the pages and not merely copied. If one has a choice of two books in typeset print, a חומש or a תנ"ך, one may follow the חומרה of the מנהג אשכנז (and not to rely on 'עת לעשות לד''). This however, is not מנהג אשכנז. According to מנהג אשכנז, one chants the הפטרה out of a ספר אפטרותא, even if there is a full נביא available. The מעיקר הדין הפטרה by heart, that בדיעבד, one may chant a הפטרה by heart.

בשבת אחר שגמרו את גלילת ספר תורה מפטירין בנביאים מענין הסידרא. את ההפטרות קורא העולה לתורה בעצמו מתוך ספר אפטרותא, היינו אוסף של פרשיות נביאים השייכות לשבתות השנה, כתוב בדיו על גבי קלף. האזכרות שבו נכתבו לשם קדושה ויש בו ניקוד וטעמים. קבועים לו שני עמודים בשני צדיו ונגלל כספר תורה. הוא עטוף במעיל וכרוך במפה ('ווימפל') כספר תורה. מניחים את הספר בארון מיוחד לתשמישי מצוה ולא ארון הקודש. מכבדים נעים כבני אחת עשרה ושתים עשרה ב'הוצאה והכנסה' של ספר אפטרותא. הקהל אינו אומר את ההפטרות בקול רם עם המפטיר. אין המפטיר עומד בצד האלמעמער אלא במרכזה כשפניו אל ארון הקודש, אף שמאחוריו ספר התורה שקראו בו.

מנהג אשכנז בסדר ההפטרות שונה בכמה מקומות מהמודפס מחומשים.

קודם קריאת ההפטרות יברך המפטיר ברכה זו:

פְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶּךָ הַעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בְּנַבְיָאִים מוֹזְבִּים וְרָצָה בְּדַבְרֵיהֶם
הַנְּאֻמִּים בְּאֵמַת פְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּתוֹרָה וּבְמִשְׁנֵה עֲבָדָיו וּבִישְׂרָאֵל עַמּוֹ
וּבְנַבְיָאֵי הָאֵמֶת¹⁴ וְהַצֹּדֵק:

14. מחזור ויטרי and רוקח, רמב"ם, אבודרהם, רב עמרם גאון, מסכת סופרים in נוסח וְהַצֹּדֵק. This is (נוסח הספרדים) and ברלין as well, (נוסח פפד"מ).

רש"ם העדיף גירסת סידור מהרש"ל וסידור ספרד 'וְהַצֹּדֵק'. (וכ"ג מחזור ויטרי, רע"ג, והרוקח). (סידור אזור אליהו)

אחרי קריאת ההפטרה אומר המפטיר ברכות אלו :

- פְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם ◊ צוּר כָּל־הָעוֹלָמִים ◊ צַדִּיק כָּל־הַדּוֹרוֹת ◊
הָאֵל הַנְּאֻמָּן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה ◊ הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם ◊ שְׁפַל־דְּבָרָיו אֱמַת וְצַדִּיק: ¹⁵ לא יענה אמן אחריו.
- נְאֻמָּן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ וְנְאֻמָּנִים דְּבָרֶיךָ ◊ וְדַבֵּר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אַחֲזֵר לֹא־יֵשׁוּב
רִיקָם ◊ כִּי אֵל מְלֶךְ נְאֻמָּן וְרַחֲמָן אַתָּה: פְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנְּאֻמָּן כָּל־דְּבָרָיו:
- רַחֵם עַל־צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ ◊ ¹⁶ לְעֻלּוּבַת נַפְשׁ (תּוֹשִׁיעַ) תִּנְקוּם נְקָם ◊
בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ: פְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׁמֵּחַ צִיּוֹן בְּבִנְיָה:
- שְׁמַחְנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַלְהֵינוּ הַנְּבִיא עֲבָדֶךָ ◊ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ ◊
בְּמַהֲרָה יָבֹא וַיְגַל לַפָּנּוּי ◊ עַל־כִּסְאוֹ לֹא־יֵשֵׁב זָר וְלֹא־יִנְחֲלוּ עוֹד אַחֲרֵים אֶת־כְּבוֹדוֹ ◊
כִּי בִשְׁם קִדְשֶׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ ◊ ¹⁷ שְׁלֹא־תִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: פְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִגֵּן דָּוִד:

בכל שבתות השנה, גם בשבת חול המועד פסח, אומרים זה:

- עַל־הַתּוֹרָה ◊ וְעַל־הַעֲבוּדָה ◊ וְעַל־הַנְּבִיאִים ◊ ¹⁸ וְעַל־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה ◊ שְׁנַתָּה לָנוּ
יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ לְקַדְשָׁהּ וְלִמְנוּחָהּ ◊ לְכַבּוֹד וְלִתְפָאֳרָתָהּ: עַל־הַבַּל ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊
אָנוּ מוֹדִים לָךְ ◊ וּמְבָרְכִים אוֹתְךָ ◊ יִתְבָּרַךְ שְׁמֶךָ בְּפִי כָל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:
פְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

בשבת בר מצוה הרב דורש כאן לנער הבר מצוה העומד לפניו.

15. לא יענה אמן אחר 'דבריו אמת וצדיק': שאין שם סיום הברכה, כן הוא בטור. ולכן המפטיר לא יגלגל שם את הניגון בנעימותו כאלו הוא סיום שלא להכשיל את הרבים. (יוסף אומץ דיני הפטרה סימן תרכט)

16. The נוסח was changed to ולעלובת נפש תושיע, due to censorship. is to recite נקם נוסח (even though it was not printed in the סידור), but the word תושיע which was printed in the סידור came into the נוסח as well, therefore the נוסח became 'ולעלובת נפש תושיע ותנקום נקם במהרה בימינו'. תושיע. כ"ה ברוב ס"י במקצתם (קראקא שנ"ז) הגירסא 'לעלובת נפש תנקום נקם במהרה בימינו' כגירסת הרמב"ם. ונראה שגירסתנו היא כן מפני הצנזורה. (סידור אזור אליהו)

17. נוסח אשכנז 'תכבה', נוסח פולין 'יכבה'.

18. The יום המנוחה, שבת מנהג of מהר"ל cites 'יום השבת הנה'. The מנהג is to recite (Austria), and says that although there is a proof that רש"י approved of this מנהג, he does not understand why they did not retain the הפסוק 'יום השבת'. Historically, רש"י practiced מנהג (France). מנהג is partially based on מנהג צרפת (Spain). מנהג ספרד (Babylonia) and מנהג בבל יום המנוחה. הספרדים.

בשלוש רגלים, גם בשבת חול המועד סכות, אומרים זה:

עַל-הַתּוֹרָה ◊ וְעַל-הַעֲבוּדָה ◊ וְעַל-הַנְּבִיאִים ◊ וְעַל-יוֹם [בשבת הַשְּׁבֵת הַזֶּה וְעַל-יוֹם]
 בפסח | חג המצות הַזֶּה | חג השבועות הַזֶּה | חג הסוכות | בשמיני עצרת ושמחת תורה
 שָׁנָתָה לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ [בשבת לְקַדְּשָׁה וְלִמְנוּחָה] לְשִׁשּׁוֹן וְלְשִׁמְחָה ◊
 לְכַבוֹד וְלִתְפָאָרֶת: עַל-הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ אָנּוּ מוֹדִים לָךְ ◊ וּמְבָרְכִים אוֹתְךָ ◊
 וַתְּבָרֵךְ שְׁמֶךָ בְּפִי כָל-חַי תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ
 [בשבת הַשְּׁבֵת וְ] יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמָנִים:

באחרון של פסח, יום שני של שבועות, שמיני עצרת, כשחלו בחול, אומרים כאן 'מתנת יד' (עמ' 270).
 וכשחלו בשבת אומרים אותו אחרי מי שברך לקהל (עמ' 175).

בראש השנה אומרים זה:

עַל-הַתּוֹרָה ◊ וְעַל-הַעֲבוּדָה ◊ וְעַל-הַנְּבִיאִים ◊ וְעַל-יוֹם [בשבת הַשְּׁבֵת הַזֶּה וְעַל-יוֹם]
 הַזְּכוּרֵי הַזֶּה שָׁנָתָה לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ [בשבת לְקַדְּשָׁה וְלִמְנוּחָה] לְכַבוֹד וְלִתְפָאָרֶת:
 עַל-הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ אָנּוּ מוֹדִים לָךְ ◊ וּמְבָרְכִים אוֹתְךָ ◊ וַתְּבָרֵךְ שְׁמֶךָ בְּפִי כָל-חַי
 תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ◊ וַדְּבָרְךָ מִלְּפָנֶי אִמָּת וְקִיָּם לְעֵד: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
 מְלֶךְ עַל-כָּל-הָאָרֶץ ◊ מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשְּׁבֵת וְ] יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזְּכוּרֵי:
 לא הותר לאכול לפני תקיעות אלא לחולים ולכן אין עורכים הפסקה כעת לקידוש.
 (כשיש מילה בראש השנה מלים כעת.)

ביום כפור בשחרית אומרים זה:

עַל-הַתּוֹרָה ◊ וְעַל-הַעֲבוּדָה ◊ וְעַל-הַנְּבִיאִים ◊ וְעַל-יוֹם [בשבת הַשְּׁבֵת הַזֶּה וְעַל-יוֹם]
 הַכְּפוּרִים הַזֶּה שָׁנָתָה לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ [בשבת לְקַדְּשָׁה וְלִמְנוּחָה] לְמַחִילָה
 וְלִסְלִיחָה וְלִכְפָּרָה ◊ לְכַבוֹד וְלִתְפָאָרֶת: עַל-הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ אָנּוּ מוֹדִים לָךְ ◊
 וּמְבָרְכִים אוֹתְךָ ◊ וַתְּבָרֵךְ שְׁמֶךָ בְּפִי כָל-חַי תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ◊ וַדְּבָרְךָ מִלְּפָנֶי אִמָּת
 וְקִיָּם לְעֵד: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לְעֹנְוֵתֵינוּ וְלְעֹנֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊
 וּמַעֲבִיר אֲשֵׁמוֹתֵינוּ בְּכָל-שָׁנָה וְשָׁנָה ◊ מְלֶךְ עַל-כָּל-הָאָרֶץ ◊ מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשְּׁבֵת וְ] יִשְׂרָאֵל
 וְיוֹם הַכְּפוּרִים:

ביום כפור אחר ההפירה מיחדים זמן קצר מאוד להזכרת נשמות (עמ' 324)

אין יוצאים מבית הכנסת בשעת אמירת הזכרת נשמות.

[וכשחל בשבת אומרים אותו אחרי מי שברך לקהל (עמ' 175).]

בשבת לאחר שהפטירו אומרים 'יקום פרקן', וביום טוב ובימים נוראים כשחל בחול אין אומרים אותו.
 אין החזן עומד בצד האלמעמער (בימה) אלא במרכזה כשפניו אל ארון הקודש, אף שמאחוריו ספר התורה שקראו בו.
יקום פרקן מן שמיא ◊ **חנא וחסדא ורחמי** ◊ **והני אריכי** ◊ **ומזוני רויחי** ◊
וסיעתא דשמיא ◊ **ובריות גופא** ◊ **ונהורא מעליא** ◊ **זרעא חיא וקנימא** ◊
זרעא די לאיפסוק ודי לאיבטול מפתגמי אוריתא: **למרנן ורפנן**
חבורתא קדישתא די בארעא דישראל ודי בבבל ◊ **לרישי כלי** ◊
ולרישי גלותא ◊ **ולרישי מתיבתא** ◊ **ולדיני דבבא:** **לכלתלמידיהון** ◊
ולכלתלמידי תלמידיהון ◊ **ולכל מאן דעסקין באוריתא:** **מלפא דעלמא**
יברך יתהון ◊ **יפיש חיהון** ◊ **ויסגא יומיהון** ◊ **ויתן ארפא לשניהון** ◊
ויתפרקון וישתזבון מפלעקא ◊ **ומפלמרעין בישין** ◊ **מרן די בשמיא**
יהא פסעדיהון ◊ **כל זמן ועדין: ונאמר אמן:**

יותר ראוי שיאמר יקום פרקן השני כלו בקול. (דברי קהלת)
 (המתפלל ביחידות אין אומר 'יקום פרקן' זה ולא את ה'מי שברך' שאחריו.)

יקום פרקן מן שמיא ◊ **חנא וחסדא ורחמי** ◊ **והני אריכי** ◊ **ומזוני רויחי** ◊
וסיעתא דשמיא ◊ **ובריות גופא** ◊ **ונהורא מעליא** ◊ **זרעא חיא וקנימא** ◊
זרעא די לאיפסוק ודי לאיבטול מפתגמי אוריתא: **לכל קהלא**
קדישא הדין ◊ **רב רביא עם זעריא** ◊ **טפלא ונשיא:** **מלפא דעלמא יברך**
יתכון ◊ **יפיש חייכון** ◊ **ויסגא יומיכון** ◊ **ויתן ארפא לשניכון** ◊ **ותתפרקון**
ותשתזבון מפלעקא ◊ **ומפלמרעין בישין** ◊ **מרן די בשמיא**
יהא פסעדיכון ◊ **כל זמן ועדין: ונאמר אמן:**

בהרבה קהילות נוהגים להזכיר נשמות המתים בשבת וקוראים בו את שלושת הנפטרים האחרונים, אכן אין מזכירין כשיש חתונה או מילה ולא בשבת שמברכין החודש (חוץ ממברכין החודש סיון בשבת שלפני שבועות) ולא בראש חדש ולא בחנוכה ולא בשושן פורים, וכלל הוא בכל שבת שאומרים יוצר ואופן אין מזכירין חוץ משבת שובה שמזכירין (בק"ק פפד"מ אין מזכירין).

אחר יקום פרקן בשבת שלפני שבועות ושבת חזן החזן קורא בלחש, כדי שלא לעורר יגון,
 מתוך ספר הזכרת הנשמות המכונה 'ממורבוך' (עמ' 292) אב הרחמים (עמ' 299).

'מי שבירך' של קהל אומר החזן בלבד בקול רם ובנעימה: (אין אומרים מי שבירך בשבת שמברכין החודש):

מי שְׁבִירַךְ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◊ הוּא יְבָרַךְ אֶת־כָּל־הַקְּהָל
 הַקְּדוֹשׁ הַזֶּה ◊ עִם כָּל־קְהֵלוֹת הַקִּדְּשׁ ◊ הֵם וּנְשֵׁיהֶם ◊ וּבְנֵיהֶם
 וּבְנוֹתֵיהֶם ◊ וְכָל־אֲשֶׁר־לָהֶם: וּמִי שְׁמִיחִים בְּתִי כְּנִסְיוֹת לְתַפְּלָה
 וּמִי שְׂבָאִים בְּתוֹכָם לְהַתְּפַלֵּל ◊ וּמִי שְׁנוֹתָנִים נָר לְמַאֲוֹר
 וְיִזְן לְקִדְוֶיֶשׁ וּלְהַבְדִּילָהּ ◊ וּפֶת לְאוֹרְחִים ◊ וּצְדָקָה לְעֲנִיִּים
 [בשבת שלפני תענית בה"ב מוסיף: וְכָל־מִי שְׂיִתְעַנֶּה שְׁנֵי וַחֲמִישֵׁי וְשְׁנֵי ◊] וְכָל־מִי שְׁעוֹסְקִים
 בְּצַרְכֵי צְבוּרָם בְּאַמּוּנָה ◊ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִשְׁלַם שְׂכָרָם ◊ וְיִסִּיר מֵהֶם
 כָּל־מַחֲלָה ◊ וְיִרְפָּא לְכָל־גּוֹפָם ◊ וְיִסְלַח לְכָל־עוֹנָם ◊ וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה
 בְּכָל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם

ביום כפור שחל בשבת מוסיפים

וְיִכְתְּבֶם בְּסֵפֶר
 מַחֲיֵלָה וּסְלִיחָה

בא' ראש השנה שחל בשבת

ובשבת שובה מוסיפים

וְיִכְתְּבֶם בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◊

בשבת שחל להיות בימים שאומרים

'מי שבירך של מתנת יד' מוסיפים

וְיִזְכֶּם לְעֹלוֹת לְרֹגֶל ◊

עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אַחֵיהֶם: וְנֹאמֵר אָמֵן:

תפילה לשלום המלכות.

כל בו (pg. 231) contains הנותן תשועה למלכים A footnote cites both the סידור עבודת ישראל and מנהג אבודרהם as sources for this prayer. The older מחזורי רודלהיים do not contain a prayer either for the country or for the head of state.

תכלים קמדי הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים ◊ מלכותו קמדי: מלכות
 כל־עלמים קמדי: הפוצה את־הינד עבדו מחרב רעה: ישעי נט: הנותן פנים דרך
 ובמים עזים נתיבה: ◊ הוא יברך וישמור וינצור ויעזר וירומם ויגדל וינשא למעלה
 את אדוננו (פלוגי) ירום הודו: מלך מלכי המלכים ברחמי יחיהו וישמרהו ומכל־צרה
 ויגן ויגן ויגן ויגן ◊ וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר־יפנה
 יצליח ◊ מלך מלכי המלכים ברחמי יתן בלבם ובלב כל־יועציו ושריו רחמנות
 לעשות טובה עמנו ועם כל־ישראל ◊ בימיו ובמינו ירמי כגו: תישע יהודה
 וישראל ישכן לבטח ישעי נט: כגו: ובא לציון גואל וכן יהי רצון: ונאמר אמן:

In pg. 74 (דברי קהלת) was not recited תשועה, פפד"מ In אבל "הנותן תשועה" וכו' לא אמרו בפרנקפורט מעולם כל ימי אשר להם לברם נתנה הארץ ולא עבר שר בתוכם.

ברכת החודש

בשבת שלפני ראש חודש מברכים ומכריזים את החודש הבא קודם שאומרים 'אשרי', ואז אין מזכירים נשמות.

בברכת החדש אין מכריזים את המולד ואין אומרים את התחינה¹⁹ 'יהי רצון וכו' שתחדש עלינו' (תפלת רב) (גמ' זרכות טז); משום איסור בקשת צרכים בשבת. החזן פותח ואומר 'מי שעשה':

קו"ח מי שעשה נסים לאבותינו ◊ ונאל אותם מעבדות לחרות ◊ הוא ינאל אותנו
(בקרוב) ◊ ויקבץ נדיחינו מארבע בנפות הארץ ◊ חברים כל ישראל: ונאמר אמן:

החזן נוטל את הספר תורה בזרועו ומכריז:

חזן ראש חודש ... יהיה ביום ה... (לשני ימי ראש חודש מכריז וביום ה...)

חזן ראש חודש ... יהיה ביום שבת קודש הבא עלינו לטובה (וביום א' מכריז ולמחרתו ביום הראשון):

(חל ראש חודש בערב שבת ובשבת מכריז)

חזן ראש חודש ... יהיה ביום הששי וביום שבת קודש הבא עלינו לטובה:

(חל ראש חודש ביום ראשון מכריז): חזן ראש חודש ... יהיה למחר ביום הראשון (וביום שני מכריז: וביום השני):

הקהל אינו חוזר על הכרזת 'ראש חודש פלוני יהיה', אלא מתחיל מיד באמירת 'יהדשהו הקב"ה'.

החזן חוזר עליו בניגון של יום טוב או יום המצוין שחל באותו חודש. בניגון זה ממשיכים לנגן גם את תחילת 'אשרי'.

ראש חודש ניסן

ראש חודש מרחשון²⁰

בניגון של אדיר הוא שבתוך ההגדה.

בניגון הלכה ותוספות.

ראש חודש אייר

בניגון לכה דודי של ספירת העומר. (ויש בניגון הלכה ותוספות)

ראש חודש כסלו

בניגון של מעוז צור.

ראש חודש סיון

בניגון של אקדמות.

ראש חודש מנחם

בניגון של שני זיתים.

ראש חודש תמוז

בניגון של לכה דודי של בין המצרים של יפת.

ראש חודש שבט או אדר (פרשת שקלים) בניגון של שקלים או החדש. (בחדש שבט בשנה מעוברת בניגון נבחר.)

ראש חודש מנחם אב

בניגון של לכה דודי של שבת חזון.

בניגון פורים.

ראש חודש אדר ואדר

בניגון של אדר והוד.

ראש חודש אלול

קו"ח יהי יחדשהו תקדוש ברוך הוא עלינו ועל כל-עמו בית ישראל ◊

לחיים ולשלום (קהל אמן) לששון ולשמחה (קהל אמן) לישועה ולנחמה (קהל אמן): ונאמר אמן:

מנגנים שני פסוקים ראשונים ושנים אחרונים של 'אשרי'

19. Originally did not include the 'יהי רצון' (pg. 89). According to the חזן איש one should always recite the short יהדשהו and not recite the יהי רצון, even in a synagogue which says the longer יהדשהו and/or the יהי רצון, due to the issue of בקשת צרכים בשבת.

20. The correct name for this fall month is the one word מרחשון (קבו ס"ק טו). (ערוך השלחן א"ה ס' קבו ס"ק טו). Older sources attest to this as well (as opposed to just חשון). When the eighth month is mentioned in the משנה and תלמוד, it is referred to as מרחשון. A few examples include: תענית א: ג; י"א: Through all of רש"י's Biblical and Talmudic commentary, he also refers to the month as מרחשון. Surprisingly, there are even customs that developed around the error. The assumption is that it is called מר חשון (החשון הבטרי) either due to its lack of holidays or because it is when שרה אמינו died.

פ:כ 21 אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִהְיֶינָה פְּלֵה:

קמ:טו אֲשֶׁרִי הָעַם שֶׁכָּבַח לֹא אֲשֶׁרִי הָעַם שֶׁיֵּי אֱלֹהִים:

קמכ תהלה לדוד ארוממך אלותי המלך ואברכה שמך לעולם ועד: בכל-יום
 אברכה ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יי ומחלל מאד ולגדלתו אין חקר:
 דוד לדוד ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו: הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך
 אשיחה: געזוי נוראתיך יאמרו וגדלותך וגדלתך אספרנה: זכר רב-טובך יביעו
 וצדקתך ירגנו: חנון ורחום יי ארך אפים וגדל-חסד: טוב-יי לכל ורחמיו
 על-כל-מעשיו: יודך יי כל-מעשיך וחסדיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו
 וגבורתך ידברו: להודיע | לבני האדם גבורתי וקבוד הדר מלכותו:
 מלכותך מלכות כל-עלמים וממשלתך בכל-דוד ודר: סומך יי לכל-הנפלים
 וזוקף לכל-הקפופים: עיני-כל אליך ישפרו ואתה נותן-להם את-אכלם בעתו:
 הבעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק פותח את-ידך ומשביע לכל-חי רצון: צדיק יי
 בכל-דרכיו וחסיד בכל-מעשיו: קרוב יי לכל-קראיו לכל אשר יקראהו באמת:
 רצון-יראו יעשה ואת-שועתם ישמע ויושיעם: שומר יי את-כל-אהביו
 ואת כל-הרשעים ישמיד: תהלת יי ידבר פי ויברך כל-בשר שם קדשו
 לעולם ועד: קט:יח ואנחנו | נברך יה מעתה ועד-עולם הללויה:

ברוב קהלות פולין אומרים בכל שבת 'אב הרחמים' קודם שמחזירים הספר להיכל, חוץ מבימים שאין אומרים
 צדקתך צדק ולא כשיש חתונה ומילה, ולא כשמברכים החדש חוץ מבימי הספירה, וכשמברכין חדש אב.

אב הרחמים ◊ שוכן מרומים ◊ ברחמיו העצומים הוא יפקד ברחמים ◊ החסידים והתמימים והישרים ◊ קהילות
 הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם ◊ שמואל ב' א:כג הנאהבים והנעשים בתייהם ובמותם לא נפרדו מנשרים
 קלו ◊ ומארויות גברו ◊ לעשות רצון קונם וחפץ צורם: וזכרם אלהינו לטובה ◊ עם שאר צדיקי עולם ◊ וינקם
 בימינו לעינינו נקמת דם עבדיו השפוד: בפתוב בתורת משה איש האלהים: דברים ל:כג הרנינו גוים עמו פי
 דם-עבדיו ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו: ועל ידי עבדיך הנביאים פתוב לאמר: יואל זכא ונקייתי
 דמם לא-נקייתי ויי שכן בציון: ובכתבי הקדש נאמר: תכלים עטוי למה | יאמרו הגוים איה אלהיהם וידע
 בגים בגוים לעינינו נקמת דם-עבדיך השפוד: ואומר: ט:יג בירדש דמים אותם זכר לא-שכח צעקת
 עינים עננים: ואומר: קי:י-ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על-ארץ רבה: מנחל בדרך ישטה על-פני ירים ראש:

21. לפני תפילת גשם בשמיני עצרת ותפילת מל ביום א' של פסח' תולין פרוכת לבנה. החזן אינו לובש 'סארגנס' (קיטל).
 תחילת 'אשרי' וסופו, 'הללו' וסדר הכנסת ספר תורה, בניגוני ימים נוראים.

סדר הכנסת ספר התורה

22 החזן לוקח את ספר התורה להוליכו מן האלמעמער (בימה) ולהצניעו בהיכל, ואומר בנעימה :
 קמח:יג-יד יְהַלְלוּ | אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׁגַב שְׁמוֹ | לְבָדוֹ קהל: 23 הוֹדוּ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמַיִם:
 וַיְרֶם קִרְוֹן | לְעַמּוֹ תְהַלֵּה לְכָל־חַסִּידָיו לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל עִם קִרְוֹ הַלְלוּ־יָהּ:
 בשבת :

כט מוֹמֹר לְדוֹד הָבוּ לִי בְנֵי אֱלֹהִים הָבוּ לִי כְבוֹד וְעֹז:
 הָבוּ לִי כְבוֹד שְׁמוֹ הַשְׁתַּחֲוֵי לִי בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ:
 קול יי על־הַמַּיִם אֶל־הַכְּבוֹד הַרְעִים יי עַל־מַיִם רַבִּים:
 קול־יי בִּפְתַח קול יי בְּהַדָּר:
 קול יי שֶׁבַר אַרְזִים וַיִּשְׁפֹּר יי אֶת־אֲרֹנֵי הַלְּבָנוֹן:
 וַיִּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן וַיִּשְׁרִץ כְּמוֹ בַּרְאֲמִים:
 קול־יי חֵצַב לַהֲבוֹת אֵשׁ:
 קול יי יַחֲוִל מְדַבֵּר יַחֲוִל יי מְדַבֵּר קֹדֶשׁ:
 קול יי | יַחֲוִל אֵילוֹת וַיַּחֲשֹׁף יַעֲרֹת וּבְהִיבְלוּ כְּלוֹ אִמֵּר כְּבוֹד:
 יי לַמַּפְּוִל יֵשֵׁב וַיֵּשֵׁב יי מִלֶּדָה לְעוֹלָם:
 יי עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יי | יִבְרַךְ אֶת־עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם:

ביום טוב שחל בחול :

כד לְדוֹד מוֹמֹר 24 לִי הָאֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ תִּכְבֵּל וַיֵּשְׁבֵי בָהּ:
 כה כִּי־הוּא עַל־יַמִּים יִסְדָּה וְעַל־נְהָרוֹת יִבּוֹנְנָה:
 מִי־יַעֲלֶה בְּהַר־יי וּמִי־יָקוּם בְּמִקְוֹם קֹדֶשׁוֹ:
 נְקִי כַפַּיִם וּבֶרֶךְ־לֵבָב אֲשֶׁר | לֹא־נִשְׂאָ לְשׂוּא נַפְשׁוֹ נִפְשֵׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָה:

22. First the חזן receives the ספר with both hands from the גבאי (other times from the מגביה). When there is only one ספר he receives it comes from his left, two ספרים from his right, and three ספרים from directly behind him. The חזן turns to the South fairly quickly and usually before he finishes 'לבדו'. Other times (except maybe מנחה) he turns around towards West and receives the ספר directly from the מגביה and turns to South as soon as he has a firm grip. Therefore he might begin 'יהללו' facing West Southwest or South.

23. העולם טועים בתיבת הוֹדוּ על ארץ ושמים שקורים הד' בשור"ק שנקרא אצלנו מלאפ"ם ויהי פירושו א"כ לשון הודאה. ואינו כן אלא הוא לשון הוד והדר. ופי' הוד שלו לפיכך צריך לקרות הד' בחול"ם כן משמע מלשון אאמ"ז מהרי"ה ז"ל בס' י"א סימן רמ"ט ותקצ"ה והוא פשוט אצל בעלי מקרא. (נוהג כצאן יוסף)
 24. תנו רבנן, אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, מעל... רבי לוי רמי, פתיב 'לד' הארץ ומלאה' וכתוב 'השמים שמים לד' והארץ נתן לבני אדם' (תהלים קיה:טז), לא קשיא, פאן קודם ברכה, פאן לאחר ברכה. (גמ' זככות לה:)

25. אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב? 'כי הוא על-ימים יסדה ועל-נהרות יבוננה': אלו שבעה ימים וארבעה נהרות, שמקיפין את ארץ ישראל, ואלו הן שבעה ימים: (א) ימה של טבריא, (ב) ימה של סדום, (ג) ימה של חילת, (ד) ימה של חילתא, (ה) ימה של סיבכי, (ו) ים אספמניא, (ז) ים הגדול. ואלו הן ארבעה נהרות, (א) ירדן, (ב) וזרמוז, (ג) וקירומיון (ד) ופיגיה. (גמ' זכא זכא טד:)

יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יי וְצִדְקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ:

זֶה דְּוֹר דְּרִשׁוֹ דְּרִשׁוֹ מִבְּקָשׁוֹ פְּנִיָּה יַעֲקֹב סְלָה:

שָׂאוּ שְׁעָרִים | רֵאשִׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹאוּ מִלֶּךְ הַכְּבוֹד:

מִי זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יי עֲזוּז וְגִבּוֹר יי גִּבּוֹר מִלְחָמָה:

שָׂאוּ שְׁעָרִים | רֵאשִׁיכֶם וְשָׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹאוּ מִלֶּךְ הַכְּבוֹד:

מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יי צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סְלָה:

מדבריו של הדברי קהלת לגבי ההכנסה בשבת, מתברר שהחזן מוסר לו את הספר ורק אז פותח את הארון הקודש.

בהכנסת ספר התורה לארון הקודש אומרים:

3מזכר י:לו וּבִגְנֻחָה יֹאמֶר שׁוֹבֵה ד' רַבְבוֹת אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל:

קוּמָה יי לְמִנְחֹתֶיךָ אֲתָה וְאֶרְוֶן עֲיָד:

בְּהִנְיָךְ יִלְבָּשׁוּ צִדְקָה וְחִסְדִּיךָ יִרְנְנוּ:

בְּעִבּוֹר דְּוֹד עֲבָדֶיךָ אֶל־תֵּשֵׁב פְּנֵי מִשִּׁיחֶיךָ:

כִּי לָקַח מוֹט נָתַתִּי לָכֶם אֶת־דֹּרְתֵי אֶל־תֵּעֲזֹבוּ:

עֵץ־חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכִּיחַ מֵאֲשֶׁר:

דְּרָכֶיהָ דְרָכֵי־נְעָם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם:

הַשִּׁיבֵנו יי | אֱלֹהֶיךָ וְנָשׁוּב וְנִשְׁוֵבָה חֲדָשׁ יִמִּינוּ בְּקִדְמָה:

חזן כורע ²⁷ יִתְגַּדֵּל וַיִּתְקַדֵּשׁ זִקְוֹף שְׁמִיָּה רַבָּא (קהל אמן) ◊ בְּעֶלְמָא דְבָרָא כְרַעוּתָה

וַיִּמְלִיד מַלְכוּתָה ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיִּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֶגְלָא וּבְזִמְן קָרִיב:

וְאָמְרוּ חֲזַן כּוֹרַע אָמֵן: (קהל אמן)

יְהֵא שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא וְלְעָלְמֵי עֲלְמֵיָא וּבְנִשְׁמָה אַחֲרָת מוֹסִיפִים "תברך"

חזן כורע יִתְבָּרַךְ וַיִּשְׁתַּבַּח וַיִּתְפָּאֵר וַיִּתְרוֹמֵם וַיִּתְנַשֵּׂא ◊

וַיִּתְתַּדֵּר וַיִּתְעַלֶּה וַיִּתְהַלַּל שְׁמִיָּה דְקַדְשָׁא חזן כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו).

לְעֶלְא (בראש השנה ויום כפור ולפני תפילות גשם ומל מוסיפים וְלְעֶלְא) מְכָל־בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא

תְּשַׁבְּחָתָא וְנַחְמָתָא דְאִמְרוּן בְּעֶלְמָא: חזן כורע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אמן)

בשבת ראש חודש אומרים כאן מוסף של שבת ראש חודש (עמ' 260).

בשלוש רגלים ובשבת חול המועד אומרים כאן מוסף של שלש רגלים (עמ' 271).

בימים נוראים אומרים כאן מוסף של ראש השנה (עמ' 308), של יום כפור (עמ' 325).

26. תנו רבנן, 'ובגנחה יאמר שובה ד' רבבות אלפי ישראל': מלמד, שאין השכינה שורה, על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל, הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות חסר אחד, וזה לא עסק בפרשה ורבקה, לא נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל? (גמ' יזמות סג:)

27. החזן מנגן הקדיש לפני מוסף 'תפילות גשם ומל' - בניגון ימים נוראים, כופלים בו 'לעלא' בניגון מיוחד.

תפלת מוסף לשבת

כל יחיד חייב בתפלת מוסף בין יש צבור בעיר בין לא. זמן תפלת מוסף אין יותר מסוף ז' שעות, ובדיעבד אם התפלל אותה כל היום, יצא. עבר כל היום ולא התפלל מוסף אין לה תשלומין. מותר לטעום קצת קודם אבל סעודה אסורה (לפני מוסף) יותר מכביצה אלא למאן דחלש לביה.

תכלים נא:טז אֲדַנִּי שְׁפַתִּי תִפְתָּח וְפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֵה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◊
 אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊
 גּוֹמֵל חַסְדִּים טוֹבִים וְקִנְיָה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל
 לְבָנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'זכרנו לחיים']:

זָכַרְנוּ לְחַיִּים ◊ מְלֶךְ חַפִּץ בְּחַיִּים ◊ וְכַתְּבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים ◊ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:

מְלֶךְ עֲזוּר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן: כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֵה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ מִגֵּן אַבְרָהָם:

אֶתְּךָ גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◊ אֲדַנִּי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אֶתְּךָ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון של פסח מוסיפים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַתֶּלֶם:

מְבַלְבֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊
 וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל עֶפְרָיִם: מִי כְמוֹךָ
 בַּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי דוֹמֵה לְךָ ◊ מְלֶךְ יִמִּית וּמְחַיֶּה וּמְצַמִּיחַ יְשׁוּעָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'מי כמוך']:

מִי כְמוֹךָ אֵב תְּרַחֲמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים ◊ בְּרַחֲמִים:

וּנְאֻמָּן אֶתְּךָ לְתַחֲיוֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יְיָ מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

1 2 קדושה לש"ץ בחזרת התפלה

חזן בלבד **נְעֲרִינֶךָ וְנִקְדִישֶׁךָ כְּסוּד שֵׁיחַ שְׂרָפֵי קִדְשׁ** ◊ **הַמְקַדְּשִׁים שְׁמֶךָ בְּקִדְשׁ** ◊
בְּפֶתַח עַלְיָד ³ **נְבִיאֶךָ יִשְׁעִיכָהּ וְגַּם וְקָרָא זֶה אֱלֹהֵי וְאָמַר**

קהל וחזן יחדיו

קְדוֹשׁ | קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יי צְבָאוֹת מְלֵא כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

חזן **כְּבוֹדוֹ מְלֵא עוֹלָם** ◊ **מְשַׁרְתֵּי שׂוֹאֲלִים זֶה לְזֶה** ◊
אֵיחָה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ ◊ **לְעַמְתָּם בְּרוּךְ יֵאמְרוּ:**

קהל וחזן יחדיו

יחזקאל ג:13 **בְּרוּךְ כְּבוֹד־יי מִמְקוֹמוֹ:**

חזן **מִמְקוֹמוֹ הוּא יִפֶּן בְּרַחֲמִים** ◊ **וַיִּחַן עִם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ** ◊
עָרַב וּבִקֶּר בְּכָל־יוֹם תְּמִיד ◊ **פְּעָמַיִם בְּאַהֲבָה שָׁמַע אוֹמְרִים:**

קהל וחזן יחדיו

דברים ו:7 ³ **שָׁמַע יִשְׂרָאֵל יי אֱלֹהֵינוּ יי | אֶחָד:**

חזן **אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ** ◊ **הוּא אָבִינוּ** ◊ **הוּא מְלַבְּנוּ** ◊ **הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ** ◊
וְהוּא יִשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שְׁנִית ◊ **לְעֵינֵי כָּל־חַי** ◊ **צַמְדָּצַר טו:מא לְהַיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים**

קהל וחזן יחדיו

אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם:

1. חביבין ישראל לפני הקדוש ברוך הוא יותר ממלאכי השרת, שישראל אומרים שירה בכל שעה, ומלאכי השרת אין אומרים שירה אלא פעם אחת ביום, ואמרי לה, פעם אחת בשבת . . . וישראל מזכירין את השם אחר שתי תיבות, שנאמר: "שמע ישראל ד" ומלאכי השרת אין מזכירין את השם אלא לאחר שלש תיבות, כדכתיב: 'קדוש | קדוש קדוש ד' צבאות, ואין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה, עד שיאמרו ישראל למטה, שנאמר: 'ברוך-יחד כוכבי בקר ויריעו כל-בני אלהים: (איוב לח:ז). (גמ' סולין 35).

2. יש נוהגים לנגן את הקדושה, ובפרט בשבת שלפני שבועות מקיפים על זה כדי להבדילה משבת חזון. בימים של תפילת טל וגשם מנגנים אותה בניגון תפילת טל וגשם. ושבתות שקלים והחודש מנגנים אותה בניגון הפיוט 'אור פניך', של מוסף שקלים.

3. בחטף פתח - כ"ה בכל ס"י והסגול הוא משניוני רז"ה. (סידור אזור אליהו)

3. were inserted here in the fifth century, when special government officials were posted in the synagogues to prevent the ציבור's proclamation of God's Oneness. Toward the end of orenen, when the spies had left, the שמע was recited in an abridged form.

4. נוסח קדושת מוסף ד' אחד. אחד הוא אלידנו' הוא מטבע עתיק יומין שטבעוהו חכמים. על נוסח הקדושה 'אחד אחד' הגנו חסידי אשכנז, והם נימקוהו על פי תורת הסוד. בהשפעת הארז"ל והגר"א פשט בדורות האחרונים המנהג להשמיט את המילה 'אחד' השניה. היום נשאר עדיין שריר וקיים בסידורי בני אשכנז ובקרב מתפללי מנהג אשכנז המובהק.

בשבת שאומרים בה אופן מוסיפים פיוט 'אלדיכם' בקדושת מוסף:

5 לשבת שובה. חתום בו שמואל חזק.

בקהילות הוותיקות אין אומרים אותו (פפד"מ, מגנצא, ורמייזא ועוד)

אלהיכם שופט צדק * ישפט מישור לאמים * מדותיו יתפך * מדת דין לרחמים * ויכפר זדונות * ושגגות * ועון ואשמים * אדון * המאים הצהר * וחלפן בתמים * לכפרה משינים לילות וימים * חזה עמך בצרה מתענים וצמים * זכר להם ברית * ראשונים ישירים ותמימים * קים לבני בניהם * שבועת קדומים * וימליכו מלכם לעולמי עולמים:

6 לשבת בראשית.

חתום בו יהודה חזק.

אלהיכם ישפיל עבדו * יפון פסאו * פמראשית * העיר על תלה יבנה * ארמון ישית * ומזבחו ירפא * ומקום נסוד * השית * דרור לעבריה יקרא * היותה * הפשית * העובר בה ימחץ בעל-יד לקח * פשית * חזק * וזעמיו קמיו * יפיץ חרישית * ימלך על עם שומר שפת פראשית:

לשבת (ראשונה של) הנוכה.

חתום בו יהודה חזק.

אלהיכם יביא משיחו אזור צדק ומשפט * רביד * הרשעה ימית * בשבת פיו אוב * יאביד * ועל הנפים חלל לגמור * צעיר * מהעביר * דת חדשה יחדש * הפות אין * מהכביד * חלופ אלילים * זבול קדש * יקומם יזביד * ונשיר תכלים לא מזמור * שיר-חנפת הבית לדוד:

7 לשבת נחמו.

חתום בו יהודה בר שמואל חזק.

אלהיכם יוסף ידו * לקפץ נפוצותיכם * העת * יחיש * לאמר צאו לאסיריכם * ומלאך בריתו * ישלח להשיב לבבכם * דרך עקוב למישור * לציון יקבצכם * השומרים שפת * ברית ביני * וביניכם * ברכו שמו * אל תתנו דמי לכם * חי זכר קדשו ישטיח מ:א נחמו עמי יאמר אלהיכם: * כי אני הוא מלפנכם ואמלך עליכם:

The פיוט are only said when the שבת is performed on שבת itself. The פיוט 'אלדיכם' for שבת נישואין is said only when the wedding is performed on Friday, and the שבת is on שבת. This is quite uncommon today, therefore this פיוט has not been said for many years.

לשבת ברית מילה.

אלהיכם אני זוכר הברית * הנה אנכי * שולח לשארת * את-נסתר בנחל ברית * ופנה לפניו גוים יברית * מבשר טוב * ושלום באחרית * ידעו זאת כל-בורתי * ברית * אומר לציון מלך אלתה זהרית:

לשבת נישואין. חתום בו שמואל חזק.

אלהיכם שכנו שם * פס עילמו * מלאכיו ריחות דו * לא לפו * ואיה מקום פבודו הולמו * אומרים: * יחזקאל גיב ברוך פבודי ממקומו: לעת ימלך * ליום קומו * חזה ציון * גנון במקומו * זה יראו וידעו * כל-יקומו * קורא לירושלם פסא מקומו:

חזן ובדברי קדשך פתוב לאמר:

קהל וחזן יחדיו תכלים קמוי: ימלך יי | לעולם אלתה ציון לדר ודר תללדיה:

חזן לדור ודור נגיד גדלך ולגנצח נצחים קדשתך נקדיש * ושבתך אלהינו * מפנינו לא ימוש לעולם ועד * כי אל מלך גדול וקדוש אתה: ברוך אתה יי האל (בשבת שובה: המלך) הקדוש:

5. בסיום הקדושה בה אנו מזכירים את קידוש המלאכים וברכתם לקב"ה, ומתוך כך את תפילתם שימלך ד' לעולם על ציון לדור ודור, אנו מוסיפים גם כאן לבקש את רחמי לכפר לנו, בזכות שיתבונן בקהלנו המתפללים אליו לילות וימים ומתענים ביום הכפורים, ובזכות אבותינו הצדיקים יקיים להם את שבעתו ויגאלנו, כדי שנקבל עלינו את מלכותו לעולמים.

6. כאן אנו מוסיפים להודיע את תקוותנו לגאולה העתידה שימלך ד' על הכל כמו שמלך בתחילה, ויבנה את ירושלים ובית המקדש, ויצילנו מאויבינו; כאשר בכך נזכה למלוכת ד' עלינו בגלוי, כשמלוכתו מתבטאת על ידיו בשמירת שבת בראשית כהלכתה.

7. בקדושה אנו מוסיפים לבקש על קבוצ הגלויות שיהיה כאשר נשוב בתשובה שלמה ע"י אליהו הנביא. ובזכות שמירת השבת שלנו, שהיא לנו לאות ברית עם ד', נזכה לנחמה לראות שוב בשבוע ד' ציון.

אתה קדוש ושמוך קדוש ◊ וקדושים בכל־יום יהללוך סלה: ברוך אתה יי
האל (בשבת שובה: תפלה) הקדוש:

⁸ תפנת שבת רצית קרפנותיה ◊ צוית פרושיה ◊ עם סדורי נסכיה ◊
מענניה לעולם כבוד ינחלו ◊ מועמיה תיים זכו ◊ וגם⁹ האוהבים (כ"א¹⁰ האוהבי)
דבריה גדלה בחרו ◊ אז מסיני נצטוו עליה ◊ ותצונו יי אלהינו ◊ להקריב פה
קרפן מוסף שבת בראוי:

יהי רצון מלפניך ◊ יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שתעלנו בשמחה לארצנו
ותפענו בגבולנו ◊ ושם נעשה לפניך את־קרפנות חובותינו ◊ תמידים כסדרם
ומוספים פהלכתם: ואת־מוסף יום השבת הזה נעשה ונקריב לפניך פאהבה
במצות רצונך ◊ כמו שפיתבת עלינו בתורתך ◊ על־ידי משה עבדך ◊ מפי כבודך
באמור:

37דבר כח: ט-י וביום השבת שני־כבשים בני־שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה
בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על־עלת התמיד ונספה:

ישמחו במלכותך ◊ שמרי שבת וקוראי ענג ◊ עם מקדשי שביעי ◊
בלם ישפיעו ויתענגו משובך ◊ ובשביעי רצית בו וקדשתו ◊ חמדת ימים
אותו קראת ◊ וזכר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ רצה במנוחתנו ◊ קדשנו במצותך ◊ ותן חלקנו
בתורתך: שפענו משובך ושמחנו בישועתך ◊ ומהר לפנינו לעבדך באמת:
והנחילנו יי אלהינו פאהבה וברצון שבת קדשך ◊¹¹ וישמחו בך ישראל אהבי שמך:
ברוך אתה יי מקדש השבת:

8. רב עמרם גאון and was known to רב עמרם אלף בית acrostic, is found the first twenty-two words of which run in a reversed שבת.

9. האוהבים: (1) סדר רב עמרם גאון, מהד' גולדשמידט, כת"י מ' (נוסח ספרדי), וכת"י א' (נוסח צרפתי).
(2) סידור רב סעדיה גאון, ירושלים תש"א, עמ' קיב, כת"י א' (כתב יד העיקרי). (3) סידור המיוחס לראב"ן, גנוזות ג,
עמ' קא. - האוהבי עם גרש (אולי הוספת המו"ל). (4) סידור רבינו שלמה מגרמיזא, ירושלים תשל"ב, עמ' קעה.
(5) ספר המנהיג, מהד' רפאל, ח"א, עמ' קסט.

10. האוהבי: (1) סדר רב עמרם גאון, מהד' גולדשמידט, כת"י ז' (ביה"מ לרבנים נ"י, ארץ מוצאו אינה ידועה, כתב
איטלקי). (2) סדר רב סעדיה גאון, ירושלים תש"א, עמ' קיב, כת"י אד"מ³ (3) עזרא פליישר, תפילה ומנהגי תפילה
ארץ־ישראלים בתקופת הגניזה, ירושלים תש"ח, עמ' 52-53, הע' 89. - סבור שכך הגירסה הקדומה, ובהתאמה
למיבנה הטקסט. (4) פירושי סידור התפילה לרוקח, כתב היד שנבדק על ידי הרב דויד יצחקי. (5) מחזור וורמיישא
משנת ל"ב. (6) מחזור ויטרי, סימן קצ"א (השוה מהד' גולדשמידט, ח"א, עמ' רפט). (7) עץ חיים לר"י חזן מלונדרא.

על המבוכה בזה גם אצל הספרדים כתב הרב דוד סטבון, עלי הדס: אוסף מנהגי הלכה של ק"ק תונס, קרית
ספר תש"ע, עמ' 367: "בענין הגירסאות האוהבי/האוהבים בודאי שמבחינה דקדוקית הגירסא האוהבים נראית יותר,
וכמו שכתב הגאון רבי מאיר מאזוז בקונטרס לאוקמי גירסא. ומה עוד שכן מצאנו בגירסאות רוב הגאונים
והראשונים: סידור רב עמרם גאון, סידור רב סעדיה גאון, סידור רבי שלמה ב"ר נתן סג'למאסי, ספר המנהיג,
סידור הרוקח, פירוש התפלות לרבי יהודה ב"ר יקר. ובספר המחכים (עמ' 23) לרבנו נתן ב"ר יהודה מצאתי:
"האוהבי" דבריה, "האוהבי" עם גרש בסוף לשם קיצור. מאידך אשכחן גירסת האוהבי במחזור ויטרי ובספר עץ
חיים לרבי יעקב חזן מלונדריש (אא"כ יתברר שגם שם היה כתוב האוהבי" ונמחק הגרש), ויש מרבני זמננו שיצאו
ליישב גירסא זו שהתפשטה מאד בסידורי ספרד (וכן גירסת מחזור ארם צובה, ויניציה רפ"א). (הרב ש. המבורגר)

11. לפי נוסח פולין אומרים: ויגדו בו ישראל מקדשי שמך:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊
 ואשי ישראל ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל בראון ◊ ותהי לראון תמיד
 עבודת ישראל עמך: ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים: ברוך אתה יי
 המחזיר שכנתו לציון:

החזן צריך לומר 'מודים' בקול רם כדי שהציבור ישמעו.
 כורע מודים אנחנו לך ◊ שאתה הוא
 זוקף יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם
 ועד: צור חיינו ◊ מגן ישענו אתה הוא
 לדור ודור: נודה לך ונספר תהלתך
 על-חיינו המסורים בידך ◊ ועל-נשמותינו
 הפקודות לך ◊ ועל-נפסך שבכל-יום עמנו ◊
 ועל-נפלאותיך ומובותיך שבכל עת
 ערב ובקר וצהרים: הטוב כי לא-כלו
 רחמיך ◊ והמרחם כי לא-תמו חסדיך ◊
 מעולם קנינו לך:

מודים דרבנן
 כורע מודים אנחנו לך ◊ שאתה הוא
 זוקף יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ אלהי
 כל-בשר ◊ יוצרנו יוצר בראשית: ברכות
 והודאות לשמך הגדול והקדוש ◊ על
 שהחיייתנו וקנימתנו: כן תחיינו ותקיימנו
 ותאסף גליותינו לחצרות קדשך ◊ לשמך
 חקיד ולעשות רצונך ◊ ולעבדך בלבב שלם ◊
 על שאנו מודים לך: כורעים מעט
 כשאומרים המילה ברוך זוקף אל ההודאות:

בחנוכה אומרים כאן 'על הנסים':

על הנסים ◊ ועל הפרקן ◊ ועל הגבורות ◊ ועל התשועות
 ועל המלחמות ◊ שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

בימי מתתיהו בן יוחנן בהן גדול חשמני ובניו ◊ בשעמדה מלכות יון הרשעה על-עמך
 ישראל ◊ להשפיהם תורתך ◊ ולהעבירם מחקי רצונך: ואתה ברחמיך הרבים ◊ עמדת
 להם בעת צרתם ◊ רבת את ריבם ◊ דנת את דינם ◊ נקמת את נקמתם: מסרת
 גבורים ביד חלשים ◊ ורבים ביד מעטים ◊ ופמאים ביד מהודרים ◊ ורשעים ביד
 צדיקים ◊ וזדים ביד עוסקי תורתך: ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ◊ ולעמך
 ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה: ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ◊
 ופנו את היכלך ◊ ומהרו את מקדשך ◊ והדליקו נרות בחצרות קדשך ◊ וקבעו שמונת
 ימי חנכה אלו ◊ להודות ולהלל לשמך הגדול:

ועל-כלם יתברך ויתרומם שמך מלפנו תמיד לעולם ועד:

בשבת שובה: ובתוב לחיים טובים בני בריתך: (קהל אמון)

[בחזרת הש"ץ הקהל עונה רק 'אמן' על אמירה 'ובתוב לחיים', שאין הקהל חוזר על אמירה זו]:

ובל-חיים יודוך סלה ◊ ויהללו את-שמך באמת ◊ האל ישועתנו ועזרתנו סלה:
 כורע ברוך משתחוה אתה זוקף יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

בחזרת הש"ץ אומר החזן:

בארץ ישראל הכהנים מברכים כאן את הקהל (עמ' 277).

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ ברכנו בברכה המשלשת בתורה ◊ הכתובה על-ידי משה עבדך ◊
 האמורה מפי אהרן ובניו כהנים ◊ עם קדושך - כאמור:

3מדצב וכד-כו יברכה יי וישמרה: כן יהי רצון יי | פניו אליך ויחנה: כן יהי רצון

ישא יי | פניו אליך וישם לך שלום: כן יהי רצון

שֵׁים שְׁלוֹם מוֹבָה וּבְרָכָה ◊ חֵן וְחֶסֶד וְרַחֲמִים ◊ עָלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל עֲמֶךָ:
 בְּרַכְנוּ אֲבֵינוּ ◊ כָּלֵנוּ בְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נָתַתָּ לָנוּ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ ◊
 תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וְצַדִּיקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם: וּמִזֵּב בְּעֵינֶיךָ
 לְבָרֶךְ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה בְּשָׁלוֹמְךָ:

בשבת שובה: [בחזרת הש"ץ הקהל מקדים אמירת 'בספר...' לפני החזן].
 "בספר חיים ברכה ושלום ◊ ופרנסה מובה ◊ נזכר ונכתב
 לפניה אנו ◊ וכל-עמך בית ישראל ◊ לחיים ולשלום:"
 בְּרוּךְ אַתָּה יי עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

בְּרוּךְ אַתָּה יי
 הַמְּבָרֵךְ אֶת-עַמּוֹ
 יִשְׂרָאֵל בְּשָׁלוֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נֶצַר לְשׁוֹנֵי מִרְעַי ◊ וּשְׁפַתִּי מִדְּבַר מְרֵמָה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תְדָם ◊ וְנַפְשֵׁי
 בְּעַפְרָה לְכָל תַּהֲיָה: פֶּתַח לְבָבִי בְּתוֹרַתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי ◊ וְכָל-הַחוֹשְׁבִים עָלַי
 רָעָה ◊ מְהֵרָה הֲפֵר עֲצָתָם וּקְלַקְלַ מַחֲשָׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן יִמִּינֶךָ ◊
 עֲשֵׂה לְמַעַן קִדְשֶׁתְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרַתְךָ: תְּכַלֵּם ס: לְמַעַן יִחַלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה
 יְמִינֶךָ וְעַנְנוּ וְעֲנִי: יט: יְהִיו לְרִצּוֹן | אֲמַרְי-פִי וְהִגִּינוּ לְבָבִי לְפָנֶיךָ יי צוּרֵי וְגֹאֲלֵי:
 פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר: עֲשֵׂה שָׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו ◊ הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם ◊
 עָלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיפנה בית המקדש במהרה בימינו ◊ ותן חלקנו בתורתך:
 ושם נעבדך ביראה בימי עולם ובשנים קדמניות: מלאכי ג: וְעָרְכָה לִי מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּיַמֵּי עוֹלָם
 וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע החזן לקדושה.
 החזן חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

חזן כורע ^{12 13} יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ זִקְוֵי שְׁמִיָּה רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֵלְמָא דְבָרָא כְרַעֲוִיתָה ◊
 וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָה ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל-בֵּית-יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֵזְרָא וּבְזִמְן קָרִיב:
 וְאָמְרוּ חֵזֵן כּוֹרַע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרֵךְ לְעָלְמָא וְלְעָלְמֵי עָלְמֵיָא וּבְנִשְׁמֵיָא אַחֲרַת מוֹסִיפִים 'יתברך'

חזן כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◊

וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמִיָּה דְקִדְשָׁא חֵזֵן כּוֹרַע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו).

לְעֵלְא (בראש השנה ויום כפור ואחרי תפילות גשם ומל מוסיפים וְלְעֵלְא) מְכַל-בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא

תְּשַׁבְּחָתָא וְנַחְמָתָא דְאִמְרִין בְּעֵלְמָא: חֵזֵן כּוֹרַע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קהל: קָבַל בְּרַחֲמִים וּבְרִצּוֹן אֶת תְּפִלָּתְנוּ:

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבְעוֹתְהוֹן דְּכָל-יִשְׂרָאֵל קָדָם אֲבוּהוֹן דִּי בְּשִׁמְיָא: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
 תְּכַלֵּם קיג: קהל: יְהִי שֵׁם יי מְבָרֵךְ מַעְתָּה וְעַד-עוֹלָם:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן-שְׁמִיָּא ◊ וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קכא:3 קהל: עוֹרֵי מַעַם יי עֲשֵׂה שְׁמִים וְאֲרִין:

חזן פוסע לאחריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עֲשֵׂה שָׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ ◊

ושוחה לפניו ואומר וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

12. החזן מנגן הקדיש אחר תפלת מוסף בניגון של ימים נוראים משבת נהמו עד יום כפור.

13. מנגנים בקדיש אחרי מוסף לכבוד יולדת הבאה לבית הכנסת, וכן בעוד הרבה שבתות מיוחדות כגון ראש חודש, ד' פרשיות, ניסן, חנוכה, פורים, לפני שבועות, ובשאר ימים שאין תחנון אם היה חול.

סיום התפילה

¹According to מנהג אשכנז, boys under בר מצוה do not lead *any* תפילה.

שבח² אין אלדינו' אומרים בנעימה.

⁴ אין פֶּאלֶהִינוּ ◇ אין פֶּאדוֹנֵנוּ ◇ אין פֶּמֶלְכֵנוּ ◇ אין פֶּמוֹשִׁיעֵנוּ:
 מי פֶּאלֶהִינוּ ◇ מי פֶּאדוֹנֵנוּ ◇ מי פֶּמֶלְכֵנוּ ◇ מי פֶּמוֹשִׁיעֵנוּ:
 נֹדֶה לֶאלֹהֵינוּ ◇ נֹדֶה לֶאדוֹנֵנוּ ◇ נֹדֶה לְמֶלְכֵנוּ ◇ נֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ:
 פָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ ◇ פָּרוּךְ אֲדוֹנֵנוּ ◇ פָּרוּךְ מֶלְכֵנוּ ◇ פָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ:

אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ ◇ אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵנוּ ◇

אַתָּה הוּא מֶלְכֵנוּ ◇ אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ:

אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְמַרְת הַסַּמִּים:

יאמר פטום הקטרת בניגון שאומרים המשניות
 תלמוד מסכת כריתות ו.

⁵ פטום הקמורת:

[א] הַצְרִי, [ב] וְהַצְפֹּרֵן, [ג] וְהַחֲלִבְנֶה, [ד] וְהַלְבֹנֶה, מִשְׁקַל שְׁבַעִים שְׁבַעִים מָנֶה. [ה] מוֹר, [ו] וְקִצְיָעָה, [ז] שְׁבִלְת־נֶרְדִי, [ח] וְכַרְבֵּם, מִשְׁקַל שְׁשָׁה עָשָׂר שְׁשָׁה עָשָׂר מָנֶה. [ט] הַקִּשְׁטֵי שָׁנִים עָשָׂר, [י] וְקִלּוּפֵה שְׁלֹשָׁה, [יא] וְקִנְמוֹן תִּשְׁעָה. בְּרִית פְּרִשִׁינָה תִשְׁעָה קִבִּין, יֵין קִפְרִיסִין סְאִין תִּלְתָּא וְקִבִּין תִּלְתָּא, וְאִם אֵין לוֹ יֵין קִפְרִיסִין, מִכִּיָּא חֲמַר תְּוֹרֵן עֲתִיקָ, מִלָּח סְדוּמִית, רַבַּע (הַקֵּב). מְעֵלָה עֲשָׂן כָּל שְׁהוּא. רַבִּי נִתָּן אוֹמֵר: אַף כִּפְתַת הַיִּרְדֵן כָּל שְׁהוּא, וְאִם נִתָּן בָּהּ דְּבִשׁ פְּסָלָהּ, וְאִם חֲסַר אַחַת מִכָּל סַפְּגִינָה, חֲזֵיב מִיתָה. רַבִּין שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: הַצְרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנוֹטָף מֵעֲצֵי הַקְּטָף. בְּרִית פְּרִשִׁינָה, שְׁשִׁפִין בָּהּ אֶת הַצְּפֹרֵן, כִּדִּי שְׁתֵּהא נָאָה. יֵין קִפְרִיסִין, שְׁשׂוּרִין בּוֹ אֶת הַצְּפֹרֵן, כִּדִּי שְׁתֵּהא עוֹתָה, וְהֵלֵא מִי רַגְלִים יִפִּין לָהּ, אֶלָּא שְׂאִין מִכְּנִיסִין מִי רַגְלִים פְּעוֹרָה מִפְּנֵי הַכְּבוֹד.

1. . . . [חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים ידי חובתן. זה הפלל, כל שאינו מחויב בדבר, אינו מוציא את הרבים ידי חובתן. (משנה ח' ראש כשכ דף כט)]

2. Preceding מנהג ארז"ל is, קוה אל ד', אין קדוש כד', כי מי אלוד, פסוקים אין באלדינו with מנהג אשכנז not

3. עיקר טעמה של אין באלדינו משום מאה ברכות דחייבים לומר בכל יום. ובשבתות וביו"ט א"א רק ז' של י"ח דתפלה ונתייסדו באין באלדינו ל"ב אמן. אין מי נודה כל אחד ארבע פעמים, ואח"כ ברוך אתה והוי כאילו אמר ברוך אתה אל מלך נאמן ל"ב פעמים ואינד ז' הרי י"ח ברכות עם ברכת המינין ל"ט, וכן הוא במחזור ויטרי. (מהרי"ל)

4. בימים הנוראים ובימים טובים מזמרים 'אין באלדינו' בניגונים מיוחדים. אחר תפילות גשם ושל' אומרים 'אין באלדינו' בניגון ימים נוראים.

5. פטום הקמורת was never said on weekdays in אשכנז, because it would not be recited properly.

משנה סוף מסכת תמיד, וסופרים פרק י"ח.

השיר שהלויים היו אומרים בבית המקדש:

- ביום הראשון היו אומרים ◊ כד: ט לוי הארץ ומלואה תבל וישבי בה:
 - בשני היו אומרים ◊ מח: ג גדול יי ומהלל מאד בעיר אלהינו הרקדשו:
 - בשלישי היו אומרים ◊ כג: ט אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט:
 - ברביעי היו אומרים ◊ ד: ט אל נקמות יי אל נקמות הופיע:
 - בחמישי היו אומרים ◊ פ: ט הרנינו לאלהים עוינו הריעו לאלהי יעקב:
 - בששי היו אומרים ◊ נ: ט יי מלך גאות לבש לבש יי עז התאזר
 - בשבת היו אומרים ◊ ט: ט אף תבון תבל בל תמוט:
 - בשבת היו אומרים ◊ כ: ט מזמור שיר ליום השבת:
- מזמור שיר לעתיד לבא ◊ ליום שפלו שבת ומנוחה לחיי העולמים:

גמ' זרכות סד אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם ◊
 שניאמר: ישיב נדיג וכל בניה למידי יי ורב שלום בניה: אל תקרא בניה אלא בניה ◊
 קו"ח תהלים קיט: קסב שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מבשול: קכ: ט-ט יהי שלום בחילך ◊
 שלוח בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו ◊
 אבקשה טוב לך: כט: ט עז לעמו יתן יי | יברך את עמו בשלום:

נאמר קדיש יתום אם יש יותר מאבל אחד.

יתום (קטן) כורע יתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא ברעיותה ◊
 וימליך מלכותה ◊ בחיבון וביומיכון ◊ ובחיי דכל בית ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:
 ואמרו יתום (קטן) כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

יתום (קטן) כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊

ויתתדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא יתום (קטן) כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מכל ברכתא ושירתא תשבתתא ונחמתא

דיאמירן בעלמא: יתום (קטן) כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

יהא שלמא רבא מן שמיא ◊ וחיים עלינו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

יתום (קטן) פוסע לאחריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עשה שלום במרומי פונה לימינו ואומר הוא יעשה שלום עלינו ◊

ושוחה לפניו ואומר ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

כשיש מילה בבית הכנסת מדלגין את 'עלינו' ומלים בסוף התפלה (עמ' 349) ואחר כך אומרים 'עלינו'.

עלינו is only recited just before leaving the synagogue.

Therefore, it is postponed in case of מילה בבית.

עֲלֵינוּ לְשַׁבַּח לְאֲדוֹן הַכֹּל ◊ לְתַת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית ◊ שְׁלֹא עֲשָׂנוּ כְּגוֹיֵי
הָאָרְצוֹת ◊ וְלֹא שָׁמְנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה: שְׁלֹא שָׁם חָלַקְנוּ כָּהֵם ◊ וְגִרְלָנוּ
כְּכָל-הַמוֹנֵם: שֶׁהֵם מְשַׁתְּחִיִּים לְהֶבֶל וְרִיק ◊ יִשְׁעִיכֵי מִכֶּ: וּמִתְפַּלְלִים אֶל-אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ:
וְאֲנַחְנוּ כּוֹרַע פּוֹרְעִים וּמְשַׁתְּחִיִּים וּמוֹדִים זֹקֵף לְפָנָי מִלֶּךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא:
שֶׁהוּא נֹא:יג גּוֹמֵה שָׁמַיִם וְיִסֹּד אֶרֶץ ◊ וּמוֹשֵׁב יָקָרוֹ בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל ◊ וְשֹׁכֵנֵת עִזּוֹ בְּגִבְהֵי
מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ ◊ אֵין עוֹד ◊ אִמֵּת מִלְּפָנָיו ◊ אָפֶס זִוְלָתוֹ ◊ בְּפֶתוֹב בְּתוֹרָתוֹ:
דַּכְרִים 7:לט וַיִּדְעַת הַיּוֹם וְהַשַּׁבָּת אֶל-לִבְכֶּךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל
וְעַל-הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד:

עַל-כֵּן נִקְנָה לָךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ לְרֵאוֹת מְהֵרָה בְּתַפְאֵרַת עֲנֶךָ ◊ לְהַעֲבִיר גְּלוּלִים
מִזֶּה-הָאָרֶץ ◊ וְהַאֲלִילִים כְּרוֹת יִכְרֹתוֹן ◊ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׁדֵי: וְכַל-כֵּן בְּשָׁר
יִקְרָאוּ בְּשִׁמְךָ ◊ לְהַפְנוֹת אֱלֹהֶיךָ כָּל-רְשָׁעֵי אֶרֶץ: יִכִּירוּ וַיִּדְעוּ כָּל-יּוֹשְׁבֵי תֵבֶל ◊
כִּי לָךְ יִשְׁעִיכֵי מִכֶּ: תִּכְרַע כָּל-כָּרֶךְ תִּשְׁבַּע כָּל-לְשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרַעוּ וַיִּפְּלוּ ◊
וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יִקָּר וַיִּתְנוּ: וַיִּקְבְּלוּ כָּלֵם אֶת-עַל מַלְכוּתֶךָ ◊ וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם
מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שְׁלֶךָ הִיא ◊ וְלְעוֹלָמֵי עֵד וְתִמְלֹךְ בְּכָבוֹד:

לפי המנהג הקודם באשכנז לא אמרו כלל פסוקים אחר עלינו:

(⁵ בְּפֶתוֹב בְּתוֹרָתֶךָ: שְׁמוֹת טוֹיִים יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

וְנֵאמַר: זְכִירִיכֵי יד:ט וְהִיא יְיָ לְמִלְּךָ עַל-כָּל-הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַזֶּה יְיָ אֶחָד וְשִׁמּוֹ אֶחָד:)⁶

5. (עיין במחזור ויטרי סי' צט, ספר הרוקח סו"ס שכד, ההות יאיר בספר 'מקור חיים' סי' נה, סעי' ב) א"א קדיש כלל אחר 'עלינו' וכו"ה במחזור ויטרי, רוקח וטור (סימן קל"ג ועי"ש בד"מ) - אין לומר קדיש (שאמר בכתוב בתורתך ונאמר אף על פי כן, הוא אמר ש) גם לדעת האר"ל אחר 'עלינו' (כך כתב הבן איש חי שו"ת רב פעלים ח"ד, אור"ח, סי' ז).

6. כ' יוסף אומץ סימן נ"ט מנהגנו פה ק"ק ורנקבורט שאין אומרי קדיש אחר עלינו. ונ"ל הטעם כמ"ש לבוש א"ח קל"ג בענין אנעים זמירות וכו' שכיון שחושבי אותו לשבח גדול לא ה"ל לאמרו בכל יום אלא לפרקי וע"ד שארז"ל כל האומר הלל בכל יום ה"ז מחרף ומגדף כי אין זה דרך המוסר אפי' במלך ב"ו לספר בשבחיו הגדולי בכל יום כדי שלא להדגילם כ"כ בפי הבריות ויהיה אז בפייהם כמזמר ומתלוצץ. (דברי קהלת דף 156)

7 שיר היחוד ליום השבת

ברוב הקהלות ואפילו באותן שאין נוהגים לומר שיר היחוד בחול,

מכל מקום בשבת אומרים שיר היחוד לשבת ומנגנים אחריו אנעים ומירות.

וראו לקהל לומר בלחש גם את פסוקי החזן, ולחזן לומר גם את פסוקי הקהל.

יִּום הַשַּׁבָּת ◊ עַל־כֵּן בְּרַבְתָּ:	חֲזוֹן אֵז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי ◊ נְחֵת ◊
חֲסִידֶיךָ ◊ בְּכָל־עֵת יִבְרְכוּבָה:	קַהֲלִי וְעַל־כָּל־פְּעַל ◊ תְּהַלְּהָ עֲרוּבָה ◊
אֱלֹהִים חַיִּים ◊ וּמַלְאֲךְ עוֹלָם:	חֲזוֹן בְּרוּךְ יְיָ ◊ יוֹצֵר בְּלֵם ◊
רַב רַחֲמֶיךָ וְחֲסִידֶיךָ:	קַהֲלִי כִי מֵעוֹלָם ◊ עַל־עַבְדֶּיךָ ◊
לְחוֹדְיֶיךָ ◊ כִּי מְאֹד נִעְלִית ◊	חֲזוֹן וּבְמִצְרַיִם ◊ הַחֲלוֹת ◊
שְׂפָטִים גְּדוֹלִים וּבְאֱלֹהֵיהֶם:	קַהֲלִי עַל כָּל־אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹת בָּהֶם ◊
חֵד הַגְּדוֹלָה ◊ וַיִּירָאוּ:	חֲזוֹן בְּבִקְעָה יַם־סוּף עָמְדָה רְאוּ ◊
שֵׁם וְתַפְאֵרַת ◊ לְתַרְאוֹת גְּדֻלָּתְךָ:	קַהֲלִי נְהַנֵּתָ עָמְדָה ◊ לַעֲשׂוֹת לָךְ ◊
וְגַם הַעֲבִים ◊ נִטְפוּ מֵיָם:	חֲזוֹן וְדַבַּרְתָּ עִמָּם ◊ מִדְּהַשְׁמַיִם ◊
בְּאֶרֶץ צִיָּה ◊ אִישׁ לֹא עָבַר:	קַהֲלִי יְדַעְתָּ ◊ לְכַתְּתָם בְּמַדְבָּר ◊
וּבְעַפְרָ שָׂאֵר ◊ וּמִצּוֹר מֵיָם:	חֲזוֹן תַּתֵּה לְעָמְדָה ◊ דְּגַן שָׁמַיִם ◊
יִירָשׁוּ אֲרָצָם ◊ וַעֲמַל לְאֲמִים:	קַהֲלִי תַגְרִישׁ גּוֹיִם רַבִּים ◊ עַמִּים ◊
אֲמֵרוֹת יְיָ ◊ אֲמֵרוֹת מְהוֹרוֹת:	חֲזוֹן בְּעֵבֹר יִשְׁמְרוּ ◊ חֲקִים וְתוֹרוֹת ◊
וּמִחֲלָמִישׁ צוֹר ◊ פִּלְגֵי שָׁמֶן:	קַהֲלִי וַיִּתְּעַדְנוּ ◊ בְּמַרְעָה שָׁמֶן ◊
וַיִּפְאֲרוּ ◊ בֵּית מִקְדָּשְׁךָ:	חֲזוֹן בְּנִיחָם ◊ בְּנֵי עִיר קְדֻשָּׁה ◊
צִיָּדָה ◊ בְּרַךְ אֲבָרְךָ:	קַהֲלִי וְתִאֲמַר ◊ פַּה אֲשַׁב לְאַרְךָ - יָמִים ◊
אֵף בְּהִנֵּךְ ◊ וּלְבָשׁוּ צִדְקָה:	חֲזוֹן כִּי שָׁם ◊ יוֹבְחוּ וּבְחִיר־צִדְקָה ◊
לָךְ יִתְרוּעְעוּ ◊ אֵף יִשְׁירוּ:	קַהֲלִי וּבֵית חַלְוֵי ◊ נְעִימוֹת יוֹמְרוּ ◊

7. In those קהילות where שיר היחוד is said daily they should continue saying it. Those קהילות which do not, do not have to begin saying it. שיר היחוד was said on שבת by most קהילות, since a) one has more time, and b) it is short. According to some פוסקים, it is not recommended to recite either שיר היחוד or שיר הכבוד without a מנין.

חזן בית ישראל ◊ ויראי יי ◊
 קהל הטיבות מאד ◊ לראשונים ◊
 חזן יי ◊ תשיש נא עלינו ◊
 קהל אותנו ◊ לתרבות ולהיטיב ◊
 חזן יי ◊ תבנה עירך מהרה ◊
 קהל וקרן דוד ◊ תצמיח ביה ◊
 חזן זכחי צדק ◊ שמה גזקה ◊
 קהל וברך עמך ◊ באור פניך ◊
 חזן וברצונך ◊ תעשה הפצנו ◊
 קהל בחרתנו ◊ היות לך לעם סגלה ◊
 חזן ותמיד ◊ נספר תהלתך ◊
 קהל ומברכתך עמך יברך ◊
 חזן ואני בעודי ◊ אהללה בוראי ◊
 קהל יהי שם יי ◊ מברך לעולם ◊

קו"ח בפתוב: ד"כ א' טז:לו ברוך יי אלהי ישראל מן העולם ועד העלם ויאמרו
 כל העם אמן והלל ליי: דניאל 3: ענה דניאל ואמר להוא שמה די אלהא מברך
 מן עלמא ועד עלמא די חכמתא ונבורתא די לההיא:

ונאמר: נחמיכ ט:כ ויאמרו הלויים ישוע וקדמיאל בני השבניה שרביה הודיה
 שבניה פתחיה קומו ברכו את יי אלהיכם מן העולם עד העולם ויברכו שם כבודך
 ומרומם על כל ברכה ותהלה:

ונאמר: תכליס קו:מח ברוך יי אלהי ישראל מן העולם | ועד העולם ואמר
 כל העם אמן הללויה: ונאמר: ד"כ א' כט:יג ויברך דויד את יי לעיני כל המקהל
 ויאמר דויד ברוך אתה יי אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם:

יבברו וידו שמך ◊ יי:
 בן תיטיב ◊ גם לאחרונים:
 באשר ששת ◊ על אבותינו:
 ונודה לך לעולם ◊ כי תיטיב:
 כי עליה ◊ שמך נקרא:
 ותשבן לעולם יי ◊ בברכה:
 וכימי קדם ◊ תערב מנחה:
 כי תפצים ◊ לעשות רצונך:
 הפטנא ◊ עמך בלנו:
 על עמך ברכתך סלה:
 ונהלל ◊ לשם תפארתך:
 כי את כל אשר תברך ◊ מברך:
 ואברכהו ◊ בלימי צבאי:
 מן העולם ◊ ועד העולם:

8 שיר הכבוד

הפותח וסוגר את ארון הקודש לכבוד שיר הכבוד מתעטף בטלית, אם אינו עטוף בה.

בפתיחת ארון הקודש יש אומרים בלחש את הפסוקים (תכלים כד:ז-י) הבאים:

שְׂאוּ שְׁעָרִים | רְאֵי שִׁיכֶם וְהִנֵּשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד:

מִי זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יֵי עֵינָיו וְגִבּוֹר יְיָ גִבּוֹר מִלְחָמָה:

שְׂאוּ שְׁעָרִים | רְאֵי שִׁיכֶם וְשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד:

מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יֵי צַבָּאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סְלָה:

וראו לקהל לומר בלחש גם את פסוקי החזן, ולחזן לומר גם את פסוקי הקהל.

חזן ⁹ אֲנַעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג	◇	כִּי אֵלֶיךָ נִפְשֵׁי תִעְרוֹג:
קהל נִפְשֵׁי חֲמֻדָּה בְּצֵל יָדֶךָ	◇	לְדַעַת ◇ כָּל־רוֹ סוֹדֶךָ:
חזן מִיָּדִי דְבָרִי בְּכְבוֹדֶךָ	◇	הוֹמָה לְפִי אֶל־דוֹדֶיךָ:
קהל עַל־בֶּן אֲדַבֵּר בְּךָ ◇ נִכְבְּדוֹת	◇	וְשִׁמְךָ אֶכְבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:
חזן אֶסְפְּרָה כְבוֹדֶךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ	◇	אֲדַמָּה אֶכְנֶה וְלֹא יִדְעֶתִיךָ:
קהל בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבַדְיָךָ	◇	דְּמִיתָ ◇ הִדַּר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:
חזן גִּדְלַתְךָ וְגִבּוֹרְתֶךָ	◇	כִּנּוּ ◇ לְחֶקֶף פְּעֻלָּתֶךָ:
קהל דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְפִי־יִשְׁךָ	◇	וַיִּשְׁוֶה לְפִי מַעֲשֵׂיךָ:
חזן הַמְשִׁילֶךָ בְּרַב חַיּוֹנוֹת	◇	הִנֵּךְ אֶחָד בְּכָל־דְּמִיוֹנוֹת:
קהל וַיַּחֲזִיזוּ בְךָ וְקִנְהַ וּבַחֲרוֹת	◇	וְשִׁעַר רֵאשִׁיךָ בְּשִׁיבָה וְשַׁחֲרוֹת:
חזן וְקִנְהַ בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוֹת בְּיוֹם קָרֵב	◇	בְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לֹא רָב:
קהל חֶבֶשׁ כּוֹבֵעַ יִשׁוּעָה ◇ בְּרֵאשׁוֹ	◇	הוֹשִׁיעָה לֹא יִמְיָנוּ וַיִּרְוַע קִדְשׁוֹ:

8. Recently discovered manuscripts of שיר הכבוד reveal that what was originally thought to be a vary regarding where it is sung, a) before שחרית, b) after שחרית, c) daily, d) after שחרית. It is included in all סידורים, and the ימים טובים for מחזורי ר"ו היידענהיים (Baer) and the עבודת ישראל (שנת תקע"ח] pg. 76 דברי קהלת) שבת מוסף after שפת אמת (Baer) and the עבודת ישראל

9. בראש השנה וביום כפור ואחר תפילות גשם ומל' אומרים 'שיר הכבוד' בניגון ימים נוראים.

- וקנצותיו רסיסי לילה:
 והוא יהיה לי לעמרת צבי:
 וחק על מצח כבוד שם קדשו:
 אמתו ◊ לו עמרה עמרה:
 קנצותיו תלתלים שחרות:
 יעלה נא על ראש שמחתו:
 וצנף מלוכה צבי תפארת:
 מאשר יקרו בעיניו ◊ בכרם:
 וקרוב אלי בקראי אליו:
 פורה בדרךכו בבואו מאדום:
 תמונת יי לנגד עיניו:
 יושב תהלות פם להתפאר:
 דור ודור ◊ עם דורשך דרוש:
 ורנתי תקרב אליך:
 ותפלתי תבון קמרת:
 כשיר יושר ◊ על קרבנך:
 מחולל ומוליד צדיק כפיר:
 ואותה קח לך בכשמים ראש:
 כי נפשי תערג אליך:
 חזן מללי אורות ראשו נמלא ◊
 קהל לתפאר-בי בי חפיר-בי ◊
 חזן כפתם טהור פו דמות ראשו ◊
 קהל לחן ולכבוד צבי תפארה ◊
 חזן מחלפות ראשו בכימי בחרות ◊
 קהל נוה הצדק צבי תפארתו ◊
 חזן סגלתו ◊ תהי בידו עמרת ◊
 קהל עמוסים נשאים עמרת עגדם ◊
 חזן פארו עלי ופארי עליו ◊
 קהל צח ואדום ללבושו אדם ◊
 חזן קושר תפילין הראה לענו ◊
 קהל רוצה בעמו ענוים יפאר ◊
 חזן ראש דברך אמת ◊ קורא מראש ◊
 קהל שית המון שירי נא ◊ עליך ◊
 חזן תהלתו ◊ תהי לראשך עמרת ◊
 קהל הטיק שירת-רש בעיניך ◊
 חזן ברכתתי תעלה לראש משפיר ◊
 קהל ובברכתי תנענע לי ראש ◊
 חזן יערב נא שיחי ◊ עליך ◊

הפסוקים שנדפסו בסידורים מסוימים אחר שיר הכבוד, הם תוספת מאוחרת מאוד, ולא נהגו לאומרם.

אין אומרים קדיש יתום וממשיכים באמירת שיר של יום.

שיר של יום

היום יום שבת קדש שבו

ביו"ט אומרים רק הלויים היו אומרים במקדש:

35 מזמור שיר ליום השבת: טוב להדות ליה ולומר לשמך עליון: להגיד בפקד
 חסדך ואמונתך בלילות: עלי-עשור ועלי-נבל עלי הגיזן בכנור: כי שמחתני יי
 בפעלך במעשי ידך ארנן: מה-גדלו מעשיך יי מאד עמקו מחשבתך:
 איש-בער לא ידע וכסיל לא-יבין את-זאת: בפרח רשעים | כמו עשב ויציצו
 כל-פעלי און להשמדם עדי-עד: ואתה מרום לעלם יי: כי הנה איביך יי כיהנה
 איביך יאבדו ותפרדו כל-פעלי און: ותתם בראים קרני בלתי בשמן רענן:
 ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני: צדיק בתמר יפרח פארו
 בלבנון ישגה: שתולים בבית יי בחרות אלהינו יפריחו: עוד ינובון פשיכה
 דשנים ורעננים יהיו: להגיד כיי-ישר יי צורי ולא-עלתה עולתה בו:

(נאמר קדיש יתום אם יש יותר משני אבלים.)

נוהגים בהרבה קהילות, גם בק"ק פפד"מ, לומר בכל יום אחר שיר של יום מזמור פ"ג,

ומנהג הרבה קהילות שאין לאמרו בימים שאין אומרים תחנון.

36 שיר מזמור לאסת: אלהים אל-דמי לך אל-תחרש ואל-תשקט אל:
 כיהנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש: על-עמך וערימו סוד ויתיעצו
 על-צפוניך: אמרו לכו ונבחדם מגוי ולא-יזכר שם-ישראל עוד: כי נועצו לב
 יחדו עליך ברית יכרתו: אהלי אדום וישמעאלים מואב והגרים: גבל ועמון ועמלק
 פלשת עמישבי צור: גס-אשור גלוח עמם היו ורוע לבני-לוט סלה: עשה-להם
 כמדון כסיסרא כביזן בנחל קישון: נשמרו בעיז-דאר היו זמן לאדמה: שיתמו
 גדיבמו בערב וכואב וכובח וכצלמנע כל-נסיכמו: אשר אמרו נירשה לנו את
 נאות אלהים: אלהי שיתמו כגלגל כקש לפני-רוח: פאש תבער-יער וכלהכה
 תלהט הקרים: בן תרדפם בסערה ובסופתך תבהלים: מלא פניהם קלון ויבקשו
 שמך יי: יבשו ויבהלו עדי-עד ויחפרו ויאבדו: וידעו כיה-אתה שמך יי לבדה
 עליון על-כל-הארץ:

קדיש יתום נאמר אפילו אם אין שם אבל.

יתום (קטן) כורע. יתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא ברעויתה ◊
 וימליך מלכותה ◊ פתיכון וביומיון ◊ ובחיי דכל-בית-ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:
 ואמרו יתום (קטן) כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'
 יתום (קטן) כורע. יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊
 ויתחדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא יתום (קטן) כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מפל-ברכתא ושירתא תשפחתא ונחמתא
 דאמרון בעלמא: יתום (קטן) כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)
 יהא שלמא רבא מן-שמיא ◊ וחיים עלינו ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)
 יתום (קטן) פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת
 פונה לשמאלו ואומר עשה שלום בפרומי פונה לימינו ואומר הוא יעשה שלום עלינו ◊
 ושוחה לפניו ואומר ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

שבת on תפלת מוסף at the end of ארון עולם (עמ' 3) chant, מנהג פולין which follow קהילות German.

No additional מזמורים (i.e. ראש חודש - רכי נפשי or הנוכה - מזמור שיר-הנכת - הנוכה) are to be included within בציבור תפילה.

לעולם אין אומרים 'ברכו' בתרא אחר התפלה, מפני שאין ברכה אחריה.

אין לומר מזמור 'לדוד | ד' אורי וישעי' אחרי התפלות, כי הוא מנהג חסידים והוי יוהרה.
 יש טעמים אחרים א. מקורו מפקפק מחמת ימים החשוד בשבתאות. ב. מנהג מאוחר
 ג. אין להוסיף מזמורים על התפילות הקבועות ד. רבים מעדות החסידים נמנעים מאמירתו בגלל הטעם הראשון.
 ואצל הספרדים כלל לא התקבל וכ"ש תימנים. ה. י"א שמויעד לאמרו כל השנה אחרי התפלה.)

מיד אחר התפלה מתקיים שיעור קצר בבית הכנסת, בו לומדים משנה או הלכה. אחר כל שיעור או דרשה
 אומרים קדיש דרבנן. אחר שיעור בהלכה ושמעתתא יש המקדימין לומר 'רבי הנניא בן עקשיא אמר רצה וכו'.
 אחר דרשה באגדתא לא הצריכו אמירה זו.

נוהגים לברך את הילדים בשבתות ובימים טובים אחר התפלה, בליל שבת, שבת בבוקר ובמוצאי שבת,
 טרם יציאה מבית הכנסת או בכניסה לבית, וגם הבנים הגדולים מקבלים ברכה מאבותיהם.
 והמברכים מניחים ב' ידיהם על המתברך:

לבנים זראשית מח: ישמך אלהים באפרים ובמנשה | לבנות ישמך אלהים פשרה רבקה רחל ולאה:
 זמזכר ו:כד-כו יברכה יי וישמרה: יאר יי | פניו אליה ויחנה:
 ישא יי | פניו אליה וישם לה שלום:

וכל אחד יכול להוסיף ברכה משלו כפי צחות לשונו.

סדר קידוש רבה

1 אמירת 'ושמרו' בעת ההיא היתה איפוא מנהג בני פרובינצא ומקצת בני איטליה ולא היתה מנהג ידוע בקרב בני אשכנז וספרד. המהרי"ל הזכיר אמירת 'ושמרו' רק לגבי מי שלא קידש בליל שבת ומקדש ראשונה בבוקר. בשבת: שמות לא: טז-יז וְשָׁמְרוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת-הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם פְּרִיַת עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֹתָהּ הוּא לְעֹלָם כִּי-שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יי אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנְפָשׁ:

בשבת: שמות כח-יא זְכוֹר אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל-מְלָאכְתְּךָ: וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת | לֵי אֱלֹהֶיךָ לֹא-תַעֲשֶׂה כָּל-מְלָאכָה אֹתָהּ | וּבִנְךָ-וּבִתְךָ עֲבָדְךָ וְאִמְתְּךָ וּבְהִמְתְּךָ וּגְרֻכְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: כִּי שֵׁשֶׁת-יָמִים עָשָׂה יי אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ אֶת-הַיָּם וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר-בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל-כֵּן בְּרַךְ יי אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ:

2 בשלש רגלים: ויקרא כג: מד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת-מִעְדֵי יי אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

3 בראש השנה: תכלים פא: ד תַּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם הַחֲנוּּה: כִּי חֵק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב:

ילדים וחולים האוכלים ביום כפור:

ויקרא טז: בִּרְבִיעֵי הַיּוֹם יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם לְמַחַר אֶתְכֶם מִכָּל חַטָּאתֵיכֶם לִפְנֵי יי תַמְחֶהוּ:

אם יש 'מורה מורינו הרב' לא מזכירים 'כהנים':

סְבִירי [בְּרִשׁוֹת מוֹרָה מוֹרֵינוּ הַרַב או כַּהֲנִים] מְרַנֵּן וְרַבֵּן וְרַבּוֹתֵי: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן:

ושותה מיושב ונותן גם למסובין לשתות מכוס של ברכה ואחר כך מברך על לחם משנה.

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמוֹצִיא תַחֲלִים קַדִּי לֶחֶם מִן-הָאָרֶץ: ובוצע על לחם העליון ויאכל ויתן למסובין פרוסה לכל אחד ואחד.

אצל האבל אומרים:

שַׁבָּת הִיא מְלַנְחָם

וְנַחֲמָה קְרוֹבָה לְבָא וְשַׁבְתּוּ בְּשָׁלוֹם:

כשמבקרין החולה אומרים לו (לה):

שַׁבָּת הִיא מְלֻזָּעוֹק

וְרַפּוּאָה קְרוֹבָה לְבָא וְשַׁבְתּוּ בְּשָׁלוֹם:

1. The **בורא פרי** of **ברכה** of **ושמרו** and **יום השבת** are said while standing, however the **ברכה** of **בורא פרי** is recited seated. One can hold the **קידוש** cup either in one's palm (על פי קבלה) or not.

2. מצותן שיהיו קורין אותן כל אחד ואחד בזמנו. (משנה מגילה דף לא) תניא, רבי יוסי הגלילי אומר, מועדי נאמרו, ולא נאמרה שבת בראשית עמון... והכתיב שבת עמון? ... מועדי ד' צריכין קידוש בית דין, שבת בראשית אין צריכה קידוש בית דין. (גמ' נדרים עט, זצא בתרא קכא.)

3. תני רב תחליפא אחוה דרבנאי חוזאה, כל מזונותיו של אדם קצובים לו, מראש השנה ועד יום הכפורים... אמר רבי אבהו, מאי קראה? 'תקעו שופר בחדש בכסה ליום חגנו': אינהו חג שהחדש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה. וכתיב 'כי חק לישראל הוא משפט לאלדי יעקב': מאי משמע דהאי חק לישנא דמזוני הוא? דכתיב: 'ואכלו את-חכם אשר נתן להם פרעה' (בראשית מז: כב). (גמ' זילכ טז.)

4. Until 300 years ago both **הגפן** and **הגפן** were used, in the past **הגפן** was used more than **הגפן**, however, the printers of more recent סידורים stuck to **הגפן** (since it is the end of the ברכה).

תפלת מנחה לשבת .

¹ במקצת קהילות הבעל תפלה מתחיל בפרשת התמיד (עמ' 10). (למרות שכך נהגו/נוהגים באמשטרדם)

בראש השנה ² ביום כפור נעילה ובשלוש רגלים 'אשרי' ו'בא לציון' נאמרים בניגון שבת.

פד:כ **אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִהְיֶיךָ פְּלֵה:**

קמ:טו **אֲשֶׁרִי הָעַם שְׁפָכָה לוֹ אֲשֶׁרִי הָעַם שֵׁי אֱלֹהִיו:**

קמכ תהלה לדוד ארוממך אלותי המלך ואברכה שמך לעולם ועד: בכל-יום אברכה ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יי ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר: יוד לדוד ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו: הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה: ועזו נוראתיך יאמרו וגלותך וגדלתך אספרנה: זכר רב-טובך יפיעו וצדקתך ירגנו: חנון ורחום יי ארך אפים וגדל-חסד: טוב-יי לכל ורחמי על-כל-מעשיו: יודך יי כל-מעשיך וחסדיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו: להודיע | לבני האדם גבורתי ויכבוד הדר מלכותו: מלכותך מלכות כל-עלמים וממשלתך בכל-יוד ודר: סומך יי לכל-הנפלים וזוקף לכל-הקפופים: עיני-כל אליך ישפרו ואתה נותן להם את-אכלם בעתו: הבעל תפלה מרים קולו בנעימה בפסוק פותח את-ידך ומשביע לכל-חי רצון: צדיק יי בכל-דרכיו וחסיד בכל-מעשיו: קרוב יי לכל-קראיו לכל אשר יקראהו באמת: רצון-ראיו יעשה ואת-שועתם ישמע ויושיעם: שומר יי את-כל-אהבו ואת כל-הרשעים ישמיד: תהלת יי ידבר פי ויברך כל-בשר שם קדשו לעולם ועד: קטויח ונאנחנו | נברך יה מעתה ועד-עולם הללי-יה:

בשבת הבעל תפלה מתעטף בטלית בית הכנסת ועובר לפני התבה ומגן 'ובא לציון':

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] ישטיב נט-כ-כא ³ ובא לציון גואל ולשבי פשע פועקב נאם יי: ואני זאת בריתי אותם אמר יי רוחי אשר עליך ודברי אשר-שמתי בפיה לא-ימושו מפיה ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יי מעתה ועד-עולם: תכלים כ:ז ואתה קדוש יושב תהלות ישראל: ישטיב ו:ג וקרא זה אל-זה ואמר

1. This was the מנהג in ברלין which was instituted by Professor Abraham Berliner and this is still the מנהג of Golders Green Beth Hamedrash (Munks) in Golders Green, London.

2. אין אומרים אשרי וגו' ובא לציון וכו' עד לפני נעילה. אבל 'ואני תפילתי' וגו' אין אומר 'ב"כ אף שחל בשבת. ולהבין טעמו, אף שבי"ט שחל בשבת אומר 'אותו? אקדים מ"ש לברוש א"ח רצ"ב "ואומר" פסוק ואני תפילתי וגו' ע"פ המדרש ישוחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר וכתוב בתריה ואני תפילתי וגו' אמר דוד לפני ה' רבש"ע אין אומה זו כשאר א"ה שכששותי ומשתכרי הולכלי ופוחזי ואנו לא כן אלא אע"פ ששתינו ואני תפילתי וגו', מ"מ ב"ט אין אומר 'אותו וכו' אפשר לי לומר דכיון דק"ל דבעינן ב"ט חציו לה' אין שכיח שכרות כל כך בזמן מנחה בשבת". (דברי קהלת דף 308)

3. Due to the multitude of תפילות either during טוב שחרית or יום טוב שחרית (unlike חודש ראש), מנחה is delayed until ובא לציון.

בעל תפלה וקהל | קְדוּשׁ קְדוּשׁ יי צְבָאוֹת מְלֵא כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] וּמְקַבְּלֵי דִין מִרְדֵּינָא וְאִמְרֵינָא:

בעל תפלה וקהל [בלחש] קְדִישׁ בְּשֵׁמִי מְרוֹמָא בֵּית שְׂכִינְתָּהּ ◊ קְדִישׁ עַל־אֲרַעָא עוֹבֵד

גְּבוּרְתָּהּ ◊ קְדִישׁ לְעֵלְמָא וְלְעֵלְמֵי עֲלְמֵיָא יי צְבָאוֹת ◊ מְלֵיא כָּל־אֲרַעָא זִיו יְקָרָה:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] יחזקאל ג:יג וְתִשָּׂאֲנִי רוּחַ וְאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל

בעל תפלה וקהל בְּרוּךְ כְּבוֹדֵי מְמַקְוָמוֹ:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] וּנְטַלְתָּנִי רוּחָא ◊ וְשָׁמְעִית בְּתַרֵּי קָל זִיוֹ סְגִיָא

דְּמִשְׁבְּחֵינָא וְאִמְרֵינָא: בְּרוּךְ יְקָרָא דִּי מֵאַתְר בֵּית שְׂכִינְתָּהּ:

בעל תפלה וקהל שְׁמוֹת עוֹיְבֵי יי | יְמַלֵּךְ לְעֵלְמָא וְעַד:

קהל אומרים בלחש יי מְלֻכוּתָּהּ לְעֵלְמָא וְלְעֵלְמֵי עֲלְמֵיָא: ד"כ ט' כט:י"ח יי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם

יִצְחָק וַיִּשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שְׁמַרְהוּ וְאֵת לְעוֹלָם לְיִצְרַח מַחְשָׁבוֹת לְבָב עַמְךָ

וְהִבְנוּ לְבָבָם אֵלֶיךָ: תכלים עח:לח וְהוּא רַחוּם | יִכַּפֵּר עוֹן וְלֹא־יִשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהַשִּׁיב

אִפּוֹ וְלֹא יִעִיר כָּל־חַמְתּוֹ: פו:כ בִּירֵאֲתָהּ אֲדָנִי טוֹב וְסַלַח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קְרָאֵיךָ:

קיט:קמ"ג צַדִּיקְתָּךְ צַדִּיק לְעוֹלָם וְתוֹרַתְךָ אֱמֶת: מ"כ זכ' תַּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם

אֲשֶׁר־נִשְׁפָּעַת לְאַבְתֵּינוּ מִיַּמֵּי קָדָם: תכלים סח:כ בְּרוּךְ אֲדָנִי יוֹם | יוֹם יַעֲמֹס־לָנוּ הָאֵל

יִשְׁוֹעֵתָנוּ סְלָה: מו:ח יי צְבָאוֹת עַמְּנוּ מִשְׁגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סְלָה:

פד:יג יי צְבָאוֹת אֲשֶׁרֵי אָדָם בְּמַחַ בְּךָ: כ"י יי הוֹשִׁיעָה הַמַּלְאָךְ יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם־קְרָאֵנוּ:

בְּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ שְׁפָרְאֵנוּ לְכְבוֹדוֹ ◊ וְהִבְדִּילָנוּ מִן־הַתּוֹעִים ◊ וְנָתַן לָנוּ תוֹרַת אֱמֶת ◊

וְחַי עוֹלָם נְטַע בְּתוֹכֵנוּ ◊ הוּא יִפְתַּח לָבָנוּ בְּתוֹרָתוֹ ◊ וְיִשֵּׁם לָבָנוּ לְאַהֲבָתוֹ וְלִירְאָה

אוֹתוֹ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וְלַעֲבֹדוֹ בְּלִבְבֵי שָׁלֵם ◊ לְמַעַן לֹא נִינַע לְרִיק ◊ וְלֹא נִלְד לְבַהֲלָה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שֶׁנִּשְׁמַר חֲקִיךָ בְּעוֹלָם הַזֶּה ◊
 וְנִזְכָּה וְנִחְיֶה וְנִרְאָה וְנִירָשׁ מִזֶּכֶר וּבְרָכָה לְשָׁנֵי יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ וְלַחֲיֵי הָעוֹלָם הַבָּא:
 לִיג לְמַעַן יִזְמְרֶךָ כְּבוֹד וְלֹא יָדָם יי אֱלֹהֵי לְעוֹלָם אֲוֶדְךָ: ירמיה יז: בָּרוּךְ הַגֹּבֵר
 אֲשֶׁר יִבְטַח בְּיָי וְהָיָה יי מִבְּטָחוֹ: ישעיה כז: בְּמָחוּ בְּיָי עַד־עַד בִּי בָּיָה יי
 צוֹר עוֹלָמִים: תהלים טיא וְיִבְטָחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ בִּי לֹא־עוֹבֵת דְרָשִׁיךָ יי:
 ישעיה מז:כא יי חֲפִיץ לְמַעַן צִדְקוֹ יִגְדִּיל תוֹרָה וַיֹּאדְרֶיךָ:

חצי קדיש בראש השנה ושלוש רגלים שחל בחול בניגון חול.

חצי קדיש בראש השנה ושלוש רגלים שחל בשבת בניגון שבת.

בעל תפלה כורע וְיִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדַּשׁ זִמְרָן שְׁמִיָּה רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֵלְמָא דְבָרָא כְרַעוּתָה ◊
 וַיִּמְלִיךְ מַלְכוּתָה ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֵגְלָא וּבְזִמְן קָרִיב:
 וְאָמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהִי שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא וְלְעָלְמֵי עָלְמֵיָא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע וְיִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◊ וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל

שְׁמִיָּה דְקַדְשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אומר עמו (ולא לאחריו).

לְעֵלְא (בראש השנה ויום כפור מוסיפים וְלְעֵלְא) מְכַל־בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תְּשַׁבַּחְתָּא וְנַחְמְתָּא

דְאָמִירוֹן בְּעֵלְמָא: בעל תפלה כורע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

ביום טוב שחל בחול ממשיכים בתפלה לשלוש רגלים (עמ' 266).

בשבת קודם פתיחת ארון הקודש מנגן הבעל תפלה 'ואני תפילתי' והקהל עונה אחריו.

תהלים סט:ד ^{5 4} וְאָנִי תְּפִלַּת־לִּי | ד' עַת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרַב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בְּאַמֶּת יִשְׁעֶךָ:

4. Others feast, and take their feast as an occasion for lewd conversation and drunken carousing like that at אחשוורוש's banquet. They give sway to their rude passions and rebel against God. Of Israel, however, it is said, 'יִסְפַּת לְגוֹי ד' יִסְפַּת לְגוֹי נִבְבְּרַת', "You, Eternal, have caused this nation to increase, and have accordingly been honored." (Isaiah 26:15). When Israel eats and drinks, they acknowledge that all good comes from His hand. Thus, at מנחה on שבת, having eaten and drunk our שבת feast, we recite, עַת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרַב־חַסְדֶּךָ. After eating is a time favorable for our prayer, just like before eating.

The ויקרא notes that the פסוק immediately before this one says, 'יִשְׁיחוּ בֵי יִשְׁבֵי שַׁעַר וְנִגְנְזוּת שׁוֹתֵי שְׂכָר:' "Those who sit in the gates are talking about me; I have become the subject of drunken melodies." (Psalm 69:13). Instead of relaxing after drinking into לשון הרע and cruel jokes, no matter how musical, we are moved to prayer by our bodily satisfaction.

What is the time of favor for our prayer? All twelve hours in the day, and all twelve in the night, as the twelve words in the פסוק (ואני תפילתי) signify. This fact is also known from the פסוק 'בִּי מִרְגְּוֵי גְדוֹל אֲשֶׁר־לִי אֱלֹדִים קָרְבִּים אֵלָיו בְּיָי אֱלֹדֵינוּ בְּכָל־קְרָאֵנוּ אֵלָיו:' (דברים ז:ו).

5. מאי דכתיב? וְאָנִי תְּפִלַּת־לִּי | ד' עַת רָצוֹן, אֵימַתִּי עַת רָצוֹן? בְּשַׁעַה שֶׁהַצִּיּוֹר מִתְפַּלֵּל. (גמ' זרכות ס:)

הוצאת ספר התורה וברכותיה

בשבת מנחה מוציאים ספר תורה וקוראים בו ג' אנשים בראש הסידרא של השבת הבאה, ואין מפטירים.

העולים לתורה וכל עושי מצוה לצורך הקריאה בתורה מתעמפים במלית, והם בעלי הוצאה והכנסה, הנבחה וגלילה, בעל סגן, נושאי ספר תורה שני או שלישי, וכמוהם פותחי ארון הקודש ל'שיר הכבוד' וכיוצא באלה.

מנהג מקובל בתפוצות אשכנז מני דורות, "במדינות הללו... מי שיש לו מצוה בבית הכנסת במנחה בקריאת התורה, נשאר מעומף מתפלת מנחה עד אחר הקדושה דש"ן". (חות יאיר) קל להבין טעמו של מנהג זה עטיפת טלית אינה מדיני תפילת שחרית דוקא, ומצד חשיבות התפלה אין סיבה לחלק בין שחרית למנחה לענין טלית. ברוב הארצות לא הנהיגו רבותינו עטיפת טלית גדול במנחה כדי שלא להטריח על הציבור. על כל פנים המהיגו רבותינו שבאשכנז, כי מי שכבר התעטף בטלית מחמת קריאת התורה של מנחה, לא יפשוט אותה עד אחר קדושה דוקא. מפני מה אין הם ממתניין בפשיטת הטלית עד סוף התפלה; זה דומה לענין תפילין שסברו רבותינו שעיקר התפלה הוא עד קדושה וחוב הנחת טלית ותפילין אינו נמשך מעבר לזה. כך גם לענינו, כיון שבמנחה של שבת רוב הציבור אינו מעוטף בטלית, לא הנהיגו לעולי התורה להמשיך בעיטוף טלית יותר מעיקר התפלה.

זמזכר י:לכ ויהי בנסע הארץ ויאמר משה קומה | יי ויפצו איביה וינסו משנאיך מפניך:

ישעיהו 3:ג כי מציון תצא תורה ודבריי מירושלם:

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו:

הבעל תפלה אומר בנעימה :

תכלים לד:ג גדלו ליי | אתי ונרוממה שמו | יחדו:

ד"כ א' כט:יא לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד ביי כל בשמים ובארץ

לך יי הממלכה והמתנשא לכל | לראש:

תכלים ט:כ רוממו יי אלהינו והשתחוו להדם רגליו קדוש הוא:

ט:ט רוממו יי אלהינו והשתחוו לתר קדשו ביי קדוש יי אלהינו:

אב תרחמים ◊ הוא ירחם עם עמוסים ◊ ויזכר ברית איתנים ◊ ויציל נפשותינו

מך השעות הרעות ◊ ויגער ביצר הרע מן הנשואים ◊ ויחן עלינו לפלימת עולמים ◊

וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים:

בהגיע הבעל תפלה על המגדל (שבתוך בית הכנסת הרחק מן התבה)

מניח הספר תורה על השולחן וממשיך מלמעלה בלי הפסק :

וְתִגְלָה וְתִרְאֶה מְלִבוֹתַי עָלֵינוּ בְּזִמְנֵי קָרוֹב ◊ וַיַּחֲזֵן פְּלִטָתָנוּ וּפְלִיטַת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל
 לְחַן וְלִחְסֵד וְלִרְחֻמִּים וְלִרְצוֹן: וְנֹאמַר אָמֵן (קהל אָמֵן): הַכֹּל הָבֹו גְדֹל לְאַלְהֵינוּ ◊
 וְתִנּוּ כְבוֹד לַתּוֹרָה: פִּהֵן קָרֵב ◊ יַעֲמֵד ר' פְּלוֹנִי בִּר' פְּלוֹנִי הַפִּיֵן בְּרוּךְ שְׁנַתֵּן תּוֹרָה
 לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשָׁתוֹ: תכלים יט-ח-ט תּוֹרַת יי תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ עֲדוּת יי
 נְאֻמָּנָה מְחַפֵּימַת פְּתִי: פְּקוּדֵי יי יִשְׂרָיִם מְשַׁמְחֵי לֵב מְצוֹת יי פְּרָה מְאִירַת עֵינָיִם:
 כטיא יי עֵז לְעַמּוֹ יִתֵּן יי | יְבָרֵךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם: יח:לח הַאֵל תְּמִיִם וְרַכּוֹ אִמְרַת יי
 צְרוּפָה מְגֵן הוּא לְכֹל | תְּחַסֵּי-בּוֹ:

קהל ובעל תפלה יחדיו: דברים 7:7 וְאַתֶּם הִדְבַּקְתֶּם בְּיָי אֱלֹהֵיכֶם תִּיַס־בְּלִבְכֶם הַיּוֹם:

ראה סדר הפרשיות למנחה בשבת (עמ' 371).

המברך אומר בְּרַכּוּ אֶת-יְיָ הַמְּבָרָךְ:

קהל עונה והמברך יחד עם: בְּרוּךְ יְיָ הַמְּבָרָךְ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

המברך ממשיך :

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר בָּחַר-בָּנוּ מִכָּל-הָעַמִּים

וְנָתַן-לָנוּ אֶת-תּוֹרָתוֹ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר נָתַן-לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת

וְחַיֵּי עוֹלָם נְטִיעַ בְּתוֹכֵנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

מי שבירך לעולה לתורה

מברכים את כל עולי התורה ב'מי שבירך' גם בקריאת התורה של מנחה.

והקורא מברכו: **מִי שִׁבְרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב**

הוא יְבָרַךְ אֶת ר' פלוני בן ר' פלוני ◊ אוֹתוֹ וְאֶת-כָּל-אִשְׁרֵי לוֹ ◊

בְּעִבּוֹר שְׁעָלָה לְכַבוֹד הַמָּקוֹם וְלְכַבוֹד הַתּוֹרָה ◊

בְּשֹׁכֵר זֶה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיִצְלֵהוּ מִכָּל-צָרָה וְצוּקָה

וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהִצְלָחָה בְּכָל-מַעֲשֵׂה יָדָיו

וְיִבְרַכֵּהוּ/ (בעשרת ימי תשובה וְיִבְתְּבֵהוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים)

עִם כָּל-יִשְׂרָאֵל אָחָיו ◊ וְנֹאמַר: אָמֵן.

ואחר שבירכו הקורא ב'מי שבירך' ירד בדרך אחרת מזו שעלה בה.

אין אומרים קדיש אחר הקריאה מטעם שכתב לבוש א"ח רצ"ב.

כשמגביהין הספר תורה מביטין נגד הכתב של ספר תורה וכורעים מעט ואומרים:

דברים ד:מד וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר-שָׁם מִלְּשָׁה לְפָנַי בְּנִי יִשְׂרָאֵל: זמדצר ט:כג עַל-פִּי יי בְּיַד-מֹשֶׁה:

משלי ג:יח עֵץ-חַיִּים הוּא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכִּיחַ מֵאֲשֶׁר: ג:יח דְּרָכֶיךָ דְרָכֵי-נְעָם

וְכָל-נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם: ג:טז אֶרֶץ יָמִים בְּיַמִּינָהּ בְּשִׂמְאוּלָּהּ עֵשֶׂר וּבְכָבוֹד: יעטיכ מז:כא יי חֲפִיץ

לְמַעַן צְדָקוֹ יִגְדִיל תּוֹרָה וְיִאֲדִיר:

בעוד שהוא כורך את המפה בספר תורה יש אומרים 'לך ד' הגדלה והגבורה:

⁶ בפפד"מ ובנותיה לא נהגו לומר 'מוזמר שיר יום השבת' כאן, כי היא לא מסורת אשכנז הישנה.

זכ מוזמר שיר ליום השבת: מוב להדות ליי ולומר לשמך עליון: להגיד בפקר חסדך ואמונתך

בלילות: עלי-עשור ועלי-נבל עלי הגיון בכבוד: כי שמחתני יי בפעלך במעשי ידיך ארנן: מהגדלו

מעשיר יי מאד עמקו מחשבתך: איש-בער לא ידע וכסיל לא-יבין את-זאת: בפרח רשעים | כמו

עשב ויציו כל-פעלי און להשמדם עדי-עד: ואתה מרום לעלם יי: כי הנה איביך יי ביהנה איביך

יאבדו ותפרדו כל-פעלי און: ותרם בראים קרני בלתי בשמן רענון: ותבט עיני בשורי פקמים עלי

מרעים תשמענה אונני: צדיק בתמר יפרח בארו בלבנון ישנה: שתולים בבית יי בחצרות אלהינו

יפריחו: עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו: להגיד ברישך יי צורי ולא-עלתה עולתה בו:

אמירת 'אל מלא רחמים' בציבור, לאחר הקבורה או בכל זמן אחר, אינה מנהג אשכנז.

and תפילה was not said or accepted in אשכנז because a) it is a relatively recent מנהג advanced by the אבודרהם and in general, the tendency was not to accept such תפילות in synagogue b) there seems to be Kabbalistic/esoteric aspects to it, which רבני אשכנז felt, should be reserved only for בעלי מדרגה and not for the general public. We do see that sometimes יחידים did recite this תפילה in אשכנז for instance, during a הספד, (usually by רבנים from Poland where the מנהג was adopted).

6. The addition of מוזמר שיר ליום השבת on שבת מנחה is a מנהג advanced by the אבודרהם. It was commonly recited in Hamburg because of the many Portuguese Jews there. It was added by the Hamburg אשכנזים only after יעקב עמדין ר' of Hamburg incorporated it in his סידור. This is likewise the מנהג of Golders Green Beth Hamedrash (Munks) in London.

סדר הכנסת ספר התורה

הבעל תפלה נוטל את ספר התורה להוליכו מהאלמעמער (בימה) ולהחזירו לארון הקודש, ואומר:
 קמח:יג-יד יְהַלְלוּ | אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׁגַב שְׁמוֹ | לְבָדוֹ קהל: הוֹדוּ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמַיִם:
 ויָרֶם קָרְן | לְעַמּוֹ תְהַלֵּה לְכָל־חַסִּידָיו לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל עִם קָרְבוֹ תְהַלְלוּ־יָהּ:

כד לְדוֹד מוֹמֹר לִי הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תִּבְלֵ וְיִשְׁבִי בָּהּ: כִּי־הוּא עַל־יָמַיִם יִסְדָּהּ
 וְעַל־נְהָלוֹת יִבְנֶנָּה: מִי־יַעֲלֶה בְּהַר־יְיָ וּמִי־יָקוּם בְּמִקְוֹם קִדְשׁוֹ: נִקְוֵ כַפָּיִם
 וּבִרְלֻבֵי אֲשֶׁר | לֹא־נִשְׂא לִשְׂוֹא נַפְשׁוֹ וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָה: יֵשֵׁא בְרַכָּה מֵאֵת יְיָ
 וְצַדִּיקָה מֵאֵלֹהֵי יִשְׁעוֹ: זֶה דוֹר דְּרִשׁוֹ דְרִשְׁוֵי מִבְּקָשֵׁי פְּנֵיהֶּ יַעֲקֹב סֵלָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים |
 רְאשֵׁיכֶם וְהִנְשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וְיִבֹּא מִלֶּךְ הַכְּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יְיָ עֲוִיז
 וְגִבּוֹר יְיָ גִבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים | רְאשֵׁיכֶם וְשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וְיִבֹּא
 מִלֶּךְ הַכְּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד | יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סֵלָה:

בהכנסת ספר התורה לארון הקודש אומרים:

3מד3ר ילו ובגנחה יאמר שובה יי רבבות אלפי ישראל: תכלים קל3:ח-י קומה
 יי למנוחתך אתה וארון עזך: פהניך ילבש צדק וחסידך ירנני: בעבור דוד עבדך
 אל־תִּשָׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: משלי ד:3 כִּי לָקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אֶל־תַּעֲזוּבוּ:
 ג:יח עֵינֵי־חַיִּים הִיא לַמַּחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכִּינָה מֵאֲשֶׁר: ג:יח דְּרַכִּיָּה דְרַכִּי־נַעַם
 וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם: איכב כ:כא הַשִּׁיבֵנוּ יְיָ | אֵלֶיךָ וּנְשׁוּבָה חַדָּשׁ יִמִּינוּ כְּקֹדֶם:

בשבת או ביום טוב החצי קדיש לפני העמידה בניגון חול:

בעל תפלה כורע וְתִגְדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זִקְוֹף שְׁמִיָּה רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֶלְמָא דִּבְרָא כְרַעֲוִיתָה ◊
 וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָה ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֶגְלָא וּבְזִמְן קָרִיב:
 וְאָמְרוּ בעל תפלה כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע וְיִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◊ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל

שְׁמִיָּה דִּקְדוּשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיבוֹר אֹמֵר עִמוֹ (ולא לאחריו).

לְעֶלְא (בראש השנה ויום כפור מוסיפים וּלְעֶלְא) מְבַל־בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תְּשַׁבַּחְתָּא וְנַחְמְתָּא

דְּאָמְרוּן בְּעֶלְמָא: בעל תפלה כורע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

ביום טוב שחל בשבת ממשיכים בתפלה לשלש רגלים (עמ' 266).

בימים נוראים אומרים כאן שמונה עשרה של ראש השנה (עמ' 302), של יום כפור (עמ' 318).

עמידה של מנחה לשבת ולשבת חול המועד

הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ - בניגון חול

תכלים נא: אֲדַנִּי שִׁפְתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ זֹקֵף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אֲבֹרָהם ◊ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊
וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊ גּוֹמֵל חֲסָדִים מִזְכִּים וְקָנָה
הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חֲסָדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבָנָי בְּנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'זכרנו לחיים']:

זָכַרְנוּ לְחַיִּים ◊ מִלֶּךְ חַפְזֵי בְּחַיִּים ◊ וְכַתְּבָנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◊ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:

מִלֶּךְ עֲזוּר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן: כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ זֹקֵף יי מִגֵּן אֲבֹרָהם:

אֶתְּךָ גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◊ אֲדַנִּי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אֶתְּךָ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון של פסח מוסיפים:

מְשִׁיב רָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמֵים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊
וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי עֶפְרָי: מִי כְמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◊
וּמִי דוֹמֵה לְךָ ◊ מִלֶּךְ מַמְיָה וּמְחַיֶּה וּמְצַמִּיחַ יְשׁוּעָה:

בשבת שובה [אבל בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'מי כמוך']:

מִי כְמוֹךָ אֵב תְּרַחֲמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרֵיוֹ לְחַיִּים ◊ בְּרַחֲמִים:

וְנִאֶמֶן אֶתְּךָ לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יי מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

החזן אומר רק את המלים 'נקדש' עד 'ואמר' 'לעמתם ברוך יאמרו',
'ובדברי קדשך כתוב לאמר', והקהל שותק במלים אלו:

בעל תפלה בלבד נְקַדֵּשׁ אֶת־שְׁמֶךָ בְּעוֹלָם ◊
בְּשֵׁם שְׁמִקְדִּישִׁים ◊ אוֹתוֹ בְּשְׁמֵי מְרוֹם ◊ בְּפִתּוֹב
עַל־יַד נְבִיאָךָ ◊ יִשְׁעִיכּוּ: וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר

אֶתְּךָ קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ ◊
וְקְדוּשֵׁים בְּכָל־יוֹם יְהִלְלוּךָ
סְלָה: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יי הָאֵל
(בשבת שובה: הַמִּלֶּךְ) הַקְּדוֹשׁ:

קהל ובעל תפלה יחדיו קְדוֹשׁ | קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יי צְבָאוֹת מְלֵא כֹל־הָאָרֶץ בְּבוֹדוֹ:

בעל תפלה לְעַמְתָּם בְּרוּךְ יֹאמְרוּ:

קהל ובעל תפלה יחדיו יחזקאל ג'יז בְּרוּךְ בְּבוֹדֵי מְמַקְדָּמוֹ:

בעל תפלה וּבְדַבְרֵי קְדֻשָּׁךָ פְּתוּב לְאֹמַר:

קהל וחזן יחדיו תכלים קמוי: יְמַלֵּךְ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן לְדָר וָדָר תְּלַלֶּיהָ:

מכאן והלאה בחזרת הש"ץ בניגון שבת.

בעל תפלה לְדוֹר וָדוֹר נִגִּיד גְּדֻלָּךָ ◊ וְלִנְצַח נְצַחִים קְדֻשָּׁתְךָ נְקַדֵּישׁ ◊ וְשִׁבְחֶךָ אֱלֹהֵינוּ
מִפְּנֵינוּ לֹא יִמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◊ כִּי אֵל מִלֶּךְ גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ אֶתְּךָ: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יי
הָאֵל (בשבת שובה: הַמִּלֶּךְ) הַקְּדוֹשׁ:¹

1. כל העושה מצוה לצורך הקריאה בתורה מסיר הטלית אחרי קדושת חזרת הש"ץ.

אתה אחד ושְׁמךְ אחד ◊ זכרי כימים א' יז:כא ומי בְּעַמְךָ יִשְׂרָאֵל גְּוֵי אֶחָד בְּאַרְצָן ◊
 תִּפְאָרְתְּ גְדֹלָה ◊ וְעַמְרַת יְשׁוּעָה ◊² מְנוּחָה וּקְדוּשָׁה לְעַמְךָ נִתְּתָ ◊ אֲבָרְהֵם יִגַּל ◊
 יִצְחָק יִרְנָן ◊ יַעֲקֹב וּבְנָיו יִגְוָחוּ בּו ◊ מְנוּחַת אֲהָבָה וּנְדָבָה ◊ מְנוּחַת אֶמֶת וְאַמוּנָה ◊
 מְנוּחַת שְׁלוֹם וְשִׁלוּהַ וְהַשְׁקֵטָ וּבְטַח ◊ מְנוּחָה שְׁלֵמָה שְׂאֵתָה רוּצָה בָּהּ ◊ יִפְרֹוּ בְּנֶיךָ
 וְיִדְעוּ כִּי מֵאַתָּה הִיא מְנוּחָתָם ◊ וְעַל מְנוּחָתָם יִקְדִּישׁוּ אֶת־שְׁמֶךָ:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ רְצָה בְּמְנוּחָתֵנוּ ◊ קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתַן חֵלְקֵנוּ
 בְּתוֹרַתְךָ ◊ שִׁפְעֵנוּ מִפְּשָׁעֶיךָ וְשִׁמְחֵנוּ בִּישׁוּעֶתְךָ ◊ וּמַהֵר לִפְנֵינוּ לְעִבְדֶּךָ בְּאַמֶּת:
 וְהַנְחִילֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן שֶׁבֶת קְדוֹשְׁךָ ◊ וְיִשְׁמְחוּ בְּךָ יִשְׂרָאֵל אֱהָבֵי שְׁמֶךָ:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַדֵּשׁ הַשֶּׁבֶת:

רְצָה יי אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפְלָתָם ◊ וְהַשֵּׁב הָעֲבוּדָה לְדַבִּיר בֵּיתְךָ ◊
 וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וְתַפְלָתָם ◊ מְהֵרָה ◊ בְּאַהֲבָה תִּקְבַּל בְּרִצּוֹן ◊ וְתִהְיֶה לְרִצּוֹן תָּמִיד
 עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ יַעֲלֶה וַיָּבֹא וַיִּגִּיעַ וַיִּרְאֶה וַיִּרְצָה וַיִּשְׁמַע וַיִּפְקֵד וַיִּזְכֵּר וַיִּזְכְּרֵנוּ
 וַיִּפְקְדוּנֵנוּ ◊ וַיִּזְכְּרֵנוּ אֲבוֹתֵינוּ ◊ וַיִּזְכְּרֵנוּ מִשִּׁיחַ בְּרִדְדוֹד עִבְדֶּךָ ◊ וַיִּזְכְּרֵנוּ יְרוּשָׁלַם עִיר קְדוֹשְׁךָ ◊ וַיִּזְכְּרֵנוּ
 כָּל־עַמְךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◊ לְפִלִיטָה וּלְטוֹבָה וּלְחַן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְחַיִּים וּלְשְׁלוֹם ◊ בְּיוֹם
 לְרֵאשׁ חוֹדֶשׁ: רֵאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה | לַפֶּסַח: חַג הַמִּצְוֹת הַזֶּה | לַסֻּכּוֹת: חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה
 זָכְרֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ בּו לְטוֹבָה (קַהַל אָמֵן) ◊ וַיִּפְקְדֵנוּ בּו לְבִרְכָה (קַהַל אָמֵן) ◊ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּו לְחַיִּים
 (קַהַל אָמֵן) ◊ וּבְדַבְרֵי יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◊ חוּם וְחֶנֶן וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◊ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ ◊
 כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנוּן וְרַחוּם אַתָּה:

וְתַחֲזִינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמַּחְזִיר שְׂכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

<p>מִוִּדִים דְּרַבְנָן כּוֹרַע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ◊ שְׂאֵתָה הוּא זִוְקָף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר ◊ יוֹצֵרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית: בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגְּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ ◊ עַל שֶׁחֲיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ ◊ כִּן תַּחֲזִינֵנוּ וְתַקְיָמֵנוּ ◊ וְתֵאסֵף גְּלוֹתֵינוּ לְחֻצְרוֹת קְדוֹשְׁךָ ◊ לְשִׁמְרֵ חֲקִיךָ וְלַעֲשׂוֹת רִצּוֹנְךָ ◊ וְלַעֲבָדֶךָ בְּלִבְבֵי שְׁלָם ◊ עַל שְׂאֵנוּ מוֹדִים לָךְ: כּוֹרְעִים מַעֲט כְּשֹׂאֲמֵרִים הַמִּילָה בְּרוּךְ זִוְקָף אֵל הַהוֹדָאוֹת:</p>	<p>הב"ת צריך לומר 'מוֹדִים' בקול רם כדי שהציבור ישמעו. כּוֹרַע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ◊ שְׂאֵתָה הוּא זִוְקָף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֵד: צוּר חַיִּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר: נוֹדָה לָךְ וּנְסַפֵּר תַּהֲלִיתְךָ עַל־חַיִּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדְךָ ◊ וְעַל־נְשְׁמוֹתֵינוּ הַמְּקוּדוֹת לָךְ ◊ וְעַל־נַפְשֵׁיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◊ וְעַל־נַפְלְאוֹתֶיךָ וּמִוִּבּוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת עָרַב וּבָקֵר וְצַהֲרִים: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָּלוּ רַחֲמֶיךָ ◊ וְהַמְּרַחֵם כִּי לֹא־תָמוּ חֶסְדֶיךָ ◊ מִעוֹלָם קִיַּיְנוּ לָךְ:</p>
---	---

2. רבנו גרס 'מנוחה וקדושה' ולא גרס כשאר סידורי הראשונים 'יום מנוחה', ולכן בסמוך מנה נ"ד תיבות באתה אחד ... (הגאון רבי משה הרש"ל על סידור התפילה לרוקח)

3. לפי נוסח פולין אומרים: ויגווחו בם ישראל מקדשי שְׁמֶךָ:

בחנוכה אומרים כאן 'על הנסים':

על הנסים ◊ ועל הפרקן ◊ ועל הגבורות ◊ ועל התשועות
 ועל המלחמות ◊ שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:
 בימי מתתיהו כדיוחנן כהן גדול השמני ובניו ◊ בשעמדה מלכות יון הרשעה
 על-עמך ישראל ◊ להשפיתם תורתך ◊ ולהעבירם מחקי רצונך: ואתה ברחמיך הרבים ◊
 עמדת להם בעת צרתם ◊ רבת את-ריבם ◊ הנתת את-דינם ◊ נקמת את-נקמתם: מסרת
 גבורים ביד חלשים ◊ ורבים ביד מעטים ◊ וטמאים ביד טהורים ◊ ורשעים ביד צדיקים ◊
 וזדים ביד עוסקי תורתך: וליך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ◊ וילעמך ישראל עשית
 תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה: ואחר כך באו בניה לדביר ביתך ◊ ופנו את-היכלך ◊
 ומהרו את-מקדשך ◊ והדליקו נרות בחצרות קדשך ◊ וקבעו שמונת ימי חנכה אלו ◊
 להודות ולהלל לשמך הגדול:

ועל-כלם יתברך ויתרומם שמך מלפני תמיד לעולם ועד:

בשבת שובה: וכתוב לחיים טובים בני בריתך: (קהל אמן)

[בחזרת הש"ץ הקהל עונה רק 'אמן' על אמירה 'וכתוב לחיים', שאין הקהל חוזר על אמירה זו]:

ובל-החיים יודוך פלה ◊ ויהללו את-שמך באמת ◊ האל ישועתנו ועזרתנו פלה:
 כורע ברוך משתחוה אתה זוקף יי הטוב שמך וליך נאה להודות:

<p>לפי נוסח פולין:</p> <p>שְׁלוֹם רַב עַל-יִשְׂרָאֵל עֲמַךְ תְּשִׁים לְעוֹלָם ◊ בִּי אַתָּה הוּא מְלִיךְ אֲדוֹן לְכָל-הַשְּׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה בְּשִׁלּוֹמְךָ:</p>	<p>לפי נוסח אשכנז:⁴</p> <p>שִׁים שְׁלוֹם ◊ טוֹבָה וּבְרָכָה ◊ חַן וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ: בְּרַבְּנוּ אָבִינוּ ◊ בְּלָנּוּ בְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ בִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתְּתָ לָנוּ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשְׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה בְּשִׁלּוֹמְךָ:</p>
---	--

בשבת שובה: [בחזרת הש"ץ הקהל מקדים אמירת 'בספר...' לפני החזן]:
 "בספר חיים ברכה ושלום ◊ ופרנסה טובה ◊ נזכר ונפתח
 לפניה ◊ אנו וכל-עמך בית ישראל ◊ לחיים ולשלום:"
 ברוך אתה יי עושה השלום:

ברוך אתה יי
 המברך את-עמו ישראל
 בשלום:

4. שים שלום concludes תפילה, קריאת התורה requires that whenever there is מנהג אשכנז
 in order to recite the words 'אלהינו תורת חיים'.
 ז"ל הרמ"א סוף סי' קכ"ז, "ונוהגו לומר בשחרית שים שלום וכן כל זמן שאומר אלהינו כו' אזל בלאו הכי מתחילין שלום רב,
 ויש מתחילין שים שלום בזמנחה של שבת כוואיל וכתיב זכ' 'באוור פניך נתת לנו' שכיח התורה שקורין בזמנחה של שבת"
 עכ"ל. (סידור אזור אליהו)

אלהי ◊ נצר לשוני מרע ◊ ושפתי מדבר מרמה ◊ ולמקללי נפשי תדם ◊
ונפשי כעפר לכל תהיה: פתח לפי בתורתך ◊ ובמצותיך תרהף נפשי:
וכל החושבים עלי רעה ◊ מהרה הפר עצתם וקלקל מהשבותם: עשה למען שמך ◊
עשה למען ימינך ◊ עשה למען קדשתך ◊ עשה למען תורתך: תכלים ס: למען יחלצון
ידידיך הושיעה ימינך ועננו ונענני: יט: יהי לרצון | אמרי פי והגיון לפי לפניך יי
צורי ונאלי: פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר: עשה שלום במרומוי ◊ הוא יעשה שלום ◊ עלינו
ועל כל ישראל: ואמרו אמן:

זוקף לאט ואומר:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיפנה בית המקדש במהרה בימינו ◊
ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה ◊ בימי עולם ובשנים קדמניות:
מלאכי ג: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלם בימי עולם ובשנים קדמניות:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע הבעל תפלה לקדושה.
הבעל תפלה חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'ארני שפתי תפתח' בלחש.

בשבת אומרים 'צדקתך', ובימים שאין אומרים תחנון בחול וכן בשבת שובה (מפני המלים 'תהום רבה'),
אין אומרים 'צדקתך', אף אין אומרים בבית התן בשבעת ימי המשתה ולא בבית האבל.

קיט:קמז¹ צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת:
עא:יט וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדלות אלהים מי כמוך:
לו:י² צדקתך | כתררי אל משפטיך תהום רבה בעל תפלה³ אדם ובהמה תושיע יי:

ראש השנה ושלוש רגלים שחל בשבת מנגנים הקדיש בניגון שבת,
ראש השנה ושלוש רגלים שחל בחול מנגנים הקדיש בניגון חול.

זמדזר יד:יז ועתה יגדל נא פח אדני כאשר דברת לאמר:

תכלים כה: זכר רחמיך יי וחסדיך פי מעולם המה:

בעל תפלה כורע יתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא ברעותיה ◊
וימליך מלכותיה ◊ פתיכון וביומיון ◊ ובחיי דכל בית ישראל ◊ בענלא ובזמן קריב:
ואמרו בעל תפלה כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

1. "By the time the מנחה is concluded, the day is on the decline, שבת is drawing to a close and thoughts of our life's task, of the striving and creating, the struggling and suffering of the coming week gradually seep back into our consciousness. On those שבתות that do not bear a festive character in addition to the holiness of the ordinary שבת, no attempt is made to repress these workday thoughts. But these brief פסוקים from the תהלים offer us some truths which we should take to heart and which should serve to give the proper direction to our thinking as we approach the beginning of a new week."

2. אמר רב יהודה, אלמלא 'צדקתך' | כתררי-א-ל' מי יוכל לעמוד לפני משפטיך תהום רבה. רבה אמר, 'צדקתך' | כתררי-א-ל' מפני שמשפטיך תהום רבה. (גמ' ערכין ט:)

3. כל היכא דכתיב: 'בהמה', גרעותא היא, והפתיב 'אדם ובהמה תושיע ד':? ואמר רב יהודה אמר רב, אלו בני אדם שהן ערומיין בדעת, ומשימין עצמן כבהמה? התם פתיב 'אדם ובהמה' הכא 'בהמה' לחודיה פתיב. (גמ' חולין ט:)

בעל תפלה כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊ ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמייה דקדשא בעל תפלה כורע ברך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא (בראש השנה ויום כפור מוסיפים ולעלא) מכל ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא

דאמרון בעלקמא: בעל תפלה כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

קהל: קבל ברחמים וברצון את תפלתנו:

תתקבל צלותהון ובעותהון דכל ישראל קדם אבוהון די בשמיא: ואמרו אמן: (קהל אמן)

תכליס קיג:3 קהל: יהי שם יי מברך מעתה ועד עולם:

יהא שלמא רפא מן שמיא ◊ וחיים עלינו ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

קכא:3 קהל: עזרי מעם יי עשה שמים וארץ:

בעל תפלה פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עשה שלום במרומיו פונה לימינו ואומר הוא יעשה שלום עלינו ◊

ושוחה לפניו ואומר ועל כל ישראל: ואמרו אמן: (קהל אמן)

עלינו לשבח לארון הכל ◊ לתת גדלה ליוצר בראשית ◊ שלא עשנו פגויי
הארצות ◊ ולא שמנו במשפחות האדמה: שלא שם חלקנו בהם ◊ וגדלנו בכל המונם:
שם משתחיים להכל וריק ◊ ישעיה מכ:ב ומתפללים אל אל לא יושיע: ואנחנו
כורע בורעים ומשתחיים ומודים זוקף לפני מלך המלכים הקדוש ברוך הוא:
שהוא נא:יג נוטה שמים ויסד ארץ ◊ ומושב יקרו בשמים ממעל ◊ ושכינת עזו
בגבתי מרומים: הוא אלהינו ◊ אין עוד ◊ אמת מלפניו ◊ אפם זולתו ◊
בפתוב בתורתו: זכריס ד:לט וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי הוא האלהים
בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד:

על-כן נמנה לך יי אלהינו ◊ לראות מהרה בתפארת עזך ◊ להעביר גלולים
מן הארץ ◊ והאלילים פרות ופרתון ◊ לתפן עולם במלכות שדי: וכל-פני בשר יקראו
בשמך ◊ להפנות אליך כל-רשעי ארץ: יכירו וידעו כל-יושבי תבל ◊ כי לך
ישעיה מכ:כג תברע כל-ברך תשבוע כל-לשון: לפניך יי אלהינו יברעו ויפלו ◊ ולכבוד
שמך יקר יתנו: ויקבלו כלם את-על מלכותך ◊ ותמלך עליהם מהרה לעולם ועד:
כי המלכות שלך היא ◊ ולעולמי עד ותמלך בכבוד:

לפי המנהג הקודם באשכנז לא אמרו כלל פסוקים אחר עלינו:

(בפתוב בתורתך: שמוס טו:יח יי | ימלך לעלם ועד:

ונאמר: זכריס יד:ט והיה יי למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד:)

1 ברכי נפשי

מ'שבת בראשית' ועד 'שבת הגדול', ולא עד בכלל, אומרים בהרבה קהילות את המזמורים הבאים אחר 'קדיש שלם'.
 קד ברכי נפשי את-י יי אלהי גְדֹלָת מַאֲד הוֹד וְהַדָּר לְבִשְׁתָּ: עֲמַה-אֹדַר פִּשְׁלָמָה נֹמְתָה
 שְׁמַיִם פִּירִיעָה: תִּמְקַרְרָה בְּפִיָּם עֲלִיּוֹתָיו הַשָּׁמַיִם רְכוּבוֹ הַמְחַלֵּף עַל-פְּנֵי-רוּחַ: עֲשֵׂה
 מְלֶאכֶיךָ רוּחוֹת מְשִׁרְתָיו אֵשׁ לְהֵט: יִסַּד-אֲרֶץ עַל-מְכוּנֶיהָ בְּלִתְמוֹט עוֹלָם וְעַד: תְּהוֹם
 בְּלִבוֹשׁ פְּסִיתוֹ עַל-הָרִים יַעֲמֵדוּ מַיִם: מִן-גְּעֵרְתֶךָ יְנוֹסִין מִן-קוֹל רַעֲמֶךָ יַחְפוּזִין: יַעֲלוּ
 הָרִים יִרְדוּ בְּקַעֲוֹת אֶל-מְקוֹם זֶה | יִסְדֶּתָּ לָהֶם: גְּבוּל־שְׂמֵת בְּלִי-עֲבָרוֹן בְּלִי-יִשְׁבוֹן לְכַפּוֹת
 הָאֲרֶץ: הַמְשַׁלַּח מַעֲנִיִּים בְּנַחְלִים בֵּין הָרִים יַחְלִכוּן: יִשְׁקוּ בְּלִתְחִיתוֹ שְׂדֵי יִשְׁבְּרוּ פְּרָאִים
 צְמָאִם: עֲלֵיהֶם עוֹף-הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן מִבֵּין עֲפָאִים יִתְגַּדֵּל-קוֹל: מִשְׁקָה הָרִים מִעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרֵי
 מַעֲשֵׂיךָ תִּשְׁבַּע הָאֲרֶץ: מִצְמִיחַ חֲצִיר | לִפְהֶמָּה וְעֵשֶׂב לְעַבְדֶּת הָאָדָם לְהוֹצִיא לָחֶם
 מִן-הָאֲרֶץ: וַיֵּן | יִשְׁמַח לְבַב-אֲנוּשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשְׁמֵן וְלֶחֶם לְבַב-אֲנוּשׁ יִסְעֵד: יִשְׁבְּעוּ
 עֲצֵי יַי אֲדוֹן לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטַע: אֲשֶׁר-שָׁם צִפְרִים יִקְנְנוּ חֲסִידָה פְּרוֹשִׁים בֵּיתָה: הָרִים
 הַגְּבוּהִים לַיַּעֲלִים סִלְעִים מַחֲסֶה לְשִׁפְפָנִים: עֲשֵׂה יַרְחַ לְמוֹעֲדִים שְׁמֵשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ:
 תִּשְׁתַּחֲשָׁד וַיְהִי לַיְלָה בּוֹ-תִרְמֵשׁ בְּלִתְחִיתוֹ-יַעַר: הַכְּפִירִים שְׂאֲנִים לְמַרְפֵּי וּלְבִקְשׁ מֵאֵל
 אֲכָלִם: תִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ יִאֲסֹפוֹן וְאֶל-מְעוֹנֹתָם יִרְבְּצוּן: יֵצֵא אָדָם לַפְּעֵלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ
 עַד-יַעֲרֹב: מִהֲרַבּוּ מַעֲשֵׂיךָ | יי בָּלֵם בְּחֻכְמָה עֲשִׂיתָ מְלֶאכֶה הָאֲרֶץ קִנְיָנָה: זֶה | הַיָּם גְּדוֹל
 וְרַחֵב יָדַיִם שִׁם-רַמְשׁ וְאִין מִסְפָּר חִיּוֹת קְמִנּוֹת עַם-גְּדֹלוֹת: שָׁם אֲנִיּוֹת יַחְלִכוּן לְוִיָּתָן
 זֶה-יִצְרַתָּ לְשַׁחֲקֶבֶד: בָּלֵם אֱלֹהֶיךָ יִשְׁבְּרוּן לְתַת אֲכָלִם בְּעֵתוֹ: תִּתֵּן לָהֶם יִלְקִטוּן תִּפְתַּח
 יָדְךָ יִשְׁבְּעוּן טוֹב: תִּסְתִּיר פְּנֵיךָ יִבְהַלּוּן תִּסַּף רוּחַם יִגְעוּזוּן וְאֶל-עַפְרָם יִשׁוּבוּן: תִּשְׁלַח
 רוּחְךָ יִבְרָאוּן וְתַחֲלֵשׁ פְּנֵי אֲדָמָה: יְהִי כְבוֹד יי לְעוֹלָם יִשְׁמַח יי בְּמַעֲשָׂיו: הַמְפִיט לְאֲרֶץ
 וְתִרְעַד יִנַּע בְּהָרִים וַיַּעֲשֵׂנוּ: אֲשִׁירָה לִי בְּחַיִּי אֲזַמְּרָה לְאֱלֹהֵי בְּעוֹדֵי: יַעֲרֹב עָלָיו שִׁיחֵי
 אֲנֹכִי אֲשַׁמַּח בְּיֵי: יִתְמוּ הַטָּאִים | מִן-הָאֲרֶץ וְרִשְׁעִים | עוֹד אֵינָם בְּרַכִּי נַפְשִׁי אֶת-יְיָ
 הַלְלוּ-יָהּ:

2 כּ כִּי שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל-יְיָ בַּצֵּרְתָּהּ לִי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי: יי הַצִּילָה נַפְשִׁי מִשְׁפַּת-שָׁקַר מִלְשׁוֹן
 רְמִיָּה: מִהֲיִתֵּן לָךְ וּמִהֲיִסַּף לָךְ לְשׁוֹן רְמִיָּה: חֲצִי גְבוּר שְׁנוּנִים עִם גְּחָלֵי רִתְמִים:
 אֲוִיָּה-לִי בִּירְגֵרְתִּי מִשֶּׁךְ שְׁכַנְתִּי עַם-אֲהַלֵּי קָדְרִי: רַבַּת שְׁכַנְה־לָּהּ נַפְשִׁי עִם שׁוֹנֵא שְׁלוֹם:
 אֲנִי-שְׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הִפְּחָה לְמַלְחָמָה:

1. The Sephardic custom of reciting ברכי נפשי and the chapters of שיר המעלות, was accepted in many places in Europe although not in מ"פ.

2. The (או"ח סימן תרס"ט) לבוש explains that, many people begin on שבת בראשית to recite ברכי נפשי, which sings of creation. The fifteen מזמורים which follow it, the levitical songs for the procession up fifteen steps to the Temple courtyard, also allude to creation in that King David of the מדרש sang them first in order to relegate the flood waters back to the great deep under the earth.

קכא שיר המעלות אשא עיני אל-החרים מאין יבא עזרי: עזרי מעם יי עשה שמים וארץ: אל-יתן למוט רגליך אל-ינזם שמרך: הנה לא-ינזם ולא יישן שומר ישראל: יי שמרך יי צלך על-יד ימינך: יומם השמש לא-יפכה וירח פלילה: יי ישמרך מכל-רע ישמר את-נפשך: יי ישמר צאתך ובוואך מעתה ועד-עולם:

קכג שיר המעלות לדוד שמחתי באמרים לי בית יי גלך: ⁴ עמדות היו רגלינו בשערך: ירושלים: ⁵ ירושלים הפנויה בעיר שהפרדה לה יחדו: ששם עלו שבטים שכמיה עדות לישראל להדות לשם יי: פי שמה | ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד: שאלו שלום ירושלים ישליו אהביך: יהי-שלום בחילך שלוח בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברך נא שלום בך: למען בית-יי אלהינו אבקשה טוב לך:

קכג שיר המעלות אליך נשאתי את-עיני הישבי בשמים: הנה כעיני עבדים אל-יד אדוניהם כעיני שפחה אל-יד גברתה בן עינינו אל-יי אלהינו עד שיחננו: חננו יי חננו בירב שבוענו ביו: רבת שבועה-לה נפשנו הלעג השאננים הפיו לאיונים לגא יונים:

קכד שיר המעלות לדוד לולי יי שהיה לנו יאמר-נא ישראל: לולי יי שהיה לנו בקום עלינו אדם: אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו: אזי חיים שמונונו נחלה עבר על-נפשונו: אזי עבר על-נפשונו חיים הודונים: ברוך יי שלא נתנו מרף לשניהם: נפשנו בצפור נמלטה מפח וקשים הפח נשפר ואנחנו נמלטנו: עזרנו בשם יי עשה שמים וארץ:

קכה שיר המעלות הבודחים ביי בהר ציון לא-יפוט לעולם ישוב: ירושלים הרים סביב לה ויי סביב לעמו מעתה ועד-עולם: כי לא ינזם שבת הרשע על גורל הצדיקים למען לא-ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם: היטיבה יי לאזובים ולישרים בלבותם: והממים עקלקלותם יוליבם יי את-פעלי האון שלום על-ישראל:

קכו שיר המעלות בשוב יי את-שיבת ציון חיינו כחלמים: אז ימלא שחך פיננו ולשונונו רנה אז יאמרו בגוים הגדיל יי לעשות עם-אלה: הגדיל יי לעשות עמנו חיינו שמחים: שובה יי את-שבותנו שביתנו באפיקים בנגב: הודעים בדמעה ברנה יקצרו: הלוד ילך | ובכה נשא משד-הודע בא-יבא ברנה נשא אלמתי:

קכז שיר המעלות לשלמה אסדי | לא-יבנה בית שוא עמלו בוניו בו אסדי לא-ישמר-עיר שוא | שקד שומר: שוא לכם משפטי קום מאחרי-שבת אנלי לחם העצבים בן יתן לידו שוא: הנה נחלת יי בנים שכר פרי הפמן: פחצים פיר-גבור בן בני הנעורים: אשרי הגבר אשר מלא את-אשפתו מהם לא-יבשו פיר-ידברו את-אזיבים בשער:

3. אמר רבי חנינא, בוא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם, מדת בשר ודם מלך יושב מבפנים, ועם משמרין אותו מבחוץ, מדת הקדוש ברוך הוא אינו כן, עבדיו יושבין מבפנים והוא משמרן מבחוץ, שנאמר: 'ד' שמרך ד' צלך על-יד ימינך': (גמ' מנחות לג:)
(אונקלוס אמר) מנהגו של עולם, מלך בשר ודם יושב מבפנים, ועבדיו משמרים אותו מבחוץ, ואילו הקדוש ברוך הוא, עבדיו מבפנים והוא משמרן מבחוץ, שנאמר: 'ד' ישמר צאתך ובוואך מעתה ועד-עולם': (גמ' עבודה זרה יא.)

4. אמר רבי יהושע בן לוי, מאי דכתיב? 'עמדות היו רגלינו בשערך ירושלים': מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה? שערי ירושלים, שהיו עוסקים בתורה. (גמ' מכות י.)

5. ומי איכא ירושלים למעלה? אין דכתיב: 'ירושלים הפנויה בעיר שהפרדה לה יחדו': (גמ' תענית ב.)

קכ שיר המעלות אשרי כל-ירא יי ההללך בדרכיו: יגיע בפיך פי תאכל אשריך וטוב לך: אשריך | כגפן פריה בירכתי ביתך בניה פשתלי ויתים סביב לשלחנה: הנה כירבן יברך גבר ירא יי: יברכה יי מציון וראה פטוב ירושלם כל ימי חייה: וראה בגנים לבניה שלום על-ישראל:

קכט שיר המעלות רבת צררוני מנעורי יאמרנא ישראל: רבת צררוני מנעורי גם לא-יכלו לי: על-גבי חרשו הרשים האריכו למענותם למעניתם: יי צדיק קצין עבות רשעים: יבשו ויפנו אהור כל שנאי ציון: יהיו כחציר גנות שקדמת שלף יבש: שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר: ולא אמרו | העברים ברבת יי אליכם ברכנו אתכם בשם יי:

קל שיר המעלות ⁶ מפעמקים קראתיך יי: אדני שמעה בקולי תהינה אונך קשבות לקול תחנני: אס-עונות תשמריה אדני מי יעמד: כיי-עמד הסליחה למען תורא: קייתי יי קייתה נפשי ולדברו הוחלתי: נפשי לאדני משמרים לפקר שמרים לפקר: יחל ישראל אל-יי כיי-עס-יי החסד והרבה עמו פדות: והוא יפדה את-ישראל מכל עונתיו:

קלא שיר המעלות לדוד יי | לא-גבה לפי ולא-רמו עיני ולא-הלכתי | בגדלות ובגפלאות מפני: אס-לא שויתי | ודוממתי נפשי בגמל עלי אמו בגמל עלי נפשי: יחל ישראל אל-יי מעתה ועד-עולם:

קלב שיר המעלות זכור-יי לדוד את כל-ענותו: אשר נשבע לי נדר לאביר יעקב: אס-אבא פאהל ביתי אס-אעלה על-ערש יצועי: אס-אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה: עד-אמצא מקום לי משכנות לאביר יעקב: הנה-שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי-יער: גבואה למשכנותיו נשתחה להם רגליו: קימה יי למנוחתך אתה וארון עזך: כהנה ולבשו-צדק וחסידה ירגנו: בעבור דוד עבדך אל-תשב פני משיחך: נשבע-יי | לדוד אמת לא-ישוב מפנה מפרי בטנה אשית לכסא-לך: אס-ישמרו בניה | בריתי ועדתי זו אלמדם גם-בניהם עד-עד ישבו לכסא-לך: כיי-בחר יי מציון אוה למושב לו: ואת-מנוחתי עד-עד פה-אשב כי אותיה: צדה פרך אנה אבינה אשביע לחם: וכהנה אלפיש ישע וחסידה רגן ירגנו: שם אצמיח קרן לדוד ערבותי נר למשיחי: אויביו אלפיש בשת ועליו יצין נדרו:

קלג שיר המעלות לדוד הנה מה-טוב ומה-נעים שבת אחים גס-יחד: ⁷ בשמן הטוב | על-הראש ירד על-הזקן וקן-אחרן שירד על-פי מדותיו: כמל-חרמון שירד על-הררי ציון כי שם | צוה יי את-הברכה חיים עד-העולם:

קלד שיר המעלות הנה | ברכו את-יי כל-עבדי יי העמדים בבית-יי: ⁸ בלילות: שאו-ידכם קדש וברכו את-יי: יברכה יי מציון עשה שמים וארץ: ק"י

6. אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב, אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל, אלא במקום נמוך ויתפלל, שנאמר: מפעמקים קראתיך ד': (גמ' זכרות י:)

7. תנו רבנן 'בשמן הטוב [וגו'] ירד על-הזקן וקן-אחרן וגו' כמין שני טפי מרגילות היו תלויות לאחרן בזקנו . . . 'בשמן הטוב גו' כמל-חרמון' מה טל חרמון אין בו מעילה, אף שמן המשחה שבזקן אחרן אין בו מעילה ועדיין היה אחרן דואג, אמר שמא משה לא מעל, אבל אני מעלתי, צתה בת קול ואמרה לו, 'הנה מה-טוב ומה-נעים שבת אחים גס-יחד': מה משה לא מעל, אף אתה לא מעלתי. (גמ' כוריות יב, כריתות ה:)

8. מאי 'בלילות'? אמר רבי יוחנן, אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילה, מעלה עליהן הפתוב פאילו עסוקים בעבודה (גמ' מנחות קי:)

פרקי אבות^{2 1}

אחר קדיש 'תתקבל' במנחה של שבתות שבין פסח לעצרת אומרים בכל שבת פרק אחד במסכת אבות, כהכנה למתן תורה. בשבתות שבין שבועות לשבעה עשר בתמוז, אומרים בכל שבת שני פרקים (אומרים רק 'כל ישראל' מפרק ראשון ו'רבי הנניא' מפרק שני) כהתחזקות בלימוד התורה ואחר שבעה עשר בתמוז, שנשתברו בו הלוחות, אין אומרים פרק כלל. אחר אמירת אבות אומרים קדיש יתום ולא קדיש דרבנן.

פרק ראשון

בִּלְיִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. שְׁנַאֲמַר:

(ישעיהו ס:כח) וְעַמּוֹ בָּלֵם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ נָצֶד מִטְעוּ מִפְּעֵי מַעֲשֵׂה יְדֵי לְהַתְּפַאֵר:

א מִשָּׂה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי, וּמִסֵּרָה לַיהוֹשֻׁעַ, וַיהוֹשֻׁעַ לְזִקְנִים, וְזִקְנִים לְנָבִיאִים, וְנָבִיאִים מִסֵּרוּהָ לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוּלָּה. הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים: הָיוּ מְתוּנִים בְּדִין, וְהַעֲמִידוּ תַלְמִידִים הַרְבֵּה, וַעֲשׂוּ סִיג לַתּוֹרָה.

ב שְׁמַעוֹן הַצַּדִּיק הָיָה מְשִׁירֵי כְנֶסֶת הַגְּדוּלָּה. הוּא הָיָה אוֹמֵר: עַל־שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד: עַל־הַתּוֹרָה, וְעַל־הַעֲבוּדָה, וְעַל־גְּמִילוּת חֶסֶדִים.

ג אֲנִטְיִנְנוּם אִישׁ סוֹכּוֹ קִבֵּל מִשְׁמַעוֹן הַצַּדִּיק. הוּא הָיָה אוֹמֵר: אַל־תְּהִיוּ בְּעַבְדִּים הַמְּשַׁמְשִׁים אֶת־הָרֶב עַל־מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶס, אֲלֵא הָיוּ בְּעַבְדִּים הַמְּשַׁמְשִׁים אֶת־הָרֶב שְׁלֵא עַל־מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶס, וַיְהִי מוֹרָא שְׁמַיִם עֲלֵיכֶם.

ד יוֹסִי בְּרִי־יוֹעֵזֶר אִישׁ צָרְדָּה וַיּוֹסִי בְּרִי־יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַם קָבְלוּ מֵהֶם. יוֹסִי בְּרִי־יוֹעֵזֶר אִישׁ צָרְדָּה אוֹמֵר, יְהִי בֵיתְךָ בֵּית גֵּר וְעַד לַחֲכָמִים, וַיְהִי מֵתְאַבֵּק בְּעַפְרֵי רַגְלֵיהֶם, וַיְהִי שׁוֹתֵה בַצֵּמָא אֶת־דְּבָרֵיהֶם.

ה יוֹסִי בְּרִי־יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַם אוֹמֵר: יְהִי בֵיתְךָ פְּתוּחַ לְרוּחָה, וַיְהִי עֲנִיִּים בְּגִי בֵיתְךָ, וְאַל־תִּרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה. בְּאִשְׁתּוֹ אָמְרוּ, קַל וְחֹמֶר בְּאִשְׁתֵּי חֲבֵרוֹ. מִכֵּן אָמְרוּ חֲכָמִים כָּל־הַמְּרַבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה - גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ, וּבוֹטֵל מִדְּבָרֵי תּוֹרָה, וְסוֹפּוֹ יוֹרֵשׁ גֵּיהֶנָם.

ו יְהוֹשֻׁעַ בְּרִי־פְּרַחְיָה וְנִתְאִי הָאֲרַבִּי קָבְלוּ מֵהֶם. יְהוֹשֻׁעַ בְּרִי־פְּרַחְיָה אוֹמֵר: עֲשֵׂה לְךָ רֵב, וַיִּקְנֶה לְךָ חֵבֵר, וַיְהִי דָן אֶת־כָּל־הָאָדָם לְבָרַךְ זְכוּת.

1. The מנהג to learn פרקי אבות after מנחה is an ancient one, and is discussed by רב עמרם גאון (the beginning of פרק ו' (1100 years ago), (טור אר"ח סימן רצ"ב). The מנהג is also discussed by פרקי אבות (the beginning of פרק ו').

2. When learning multiple פרקים at the same time, 'כל ישראל' is said only once, before learning and 'רבי הנניא' once, after learning, one or multiple פרקים.

ז נתאי הארפלי אומר: הרחק משכנ רע, ואל-תתחבר לרשע, ואל-תתיאש מן-הפורענות.

ח יהודה בן-טפאי ושמעון בן-שטח קבלו מהם. יהודה בן-טפאי אומר: אל-תעש עצמך בעורכי הדינים, ובשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך, יהיו בעיניך ברשעים, ובשנפטרים מלפניך, יהיו בעיניך בזכאים, כשקבלו עליהם את-הדין.

ט שמעון בן-שטח אומר: הנה מרבה לחקר את-העדים, והנה זהיר בדבריה, שפא מתוכם ולמדו לשקר.

י שמעיה ואבטליון קבלו מהם. שמעיה אומר: אהב את-המלאכה, ושנא את-הרפנות, ואל-תתודע לרשות.

יא אבטליון אומר: חכמים, הוזהרו בדבריכם, שפא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים, וישתו התלמידים הפאים אחרים וימותו, ונמצא שם שמים מתחלל.

יב הלל ושפאי קבלו מהם. הלל אומר: הנה מתלמידיו של-אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את-הפירות ומקרבן לתורה.

יג הוא היה אומר: נגיד שפא אבד שמה, ודלא מוסיף יסף, ודלא יליף קמלא חיב, ודאשתמש בתנא חלף.³

יד הוא היה אומר: אם אין אני לי, מי לי? ובשאיני לעצמי, מה אני? ואם לא עבשו אימתי?

טו שפאי אומר: עשה תורתך קבע, אמר מעט ועשה הרבה, והנה מקבל את-כל-האדם בכבוד פנים יפות.

טז רבן גמליאל אומר: עשה לה רב, והסתלק מן-הספק, ואל-תרבה לעשר אמדות.

יז שמעון בנו אומר: כל-ימי גדלתי בין החכמים, ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ולא המדרש עקר אלא המעשה, וכל-המרבה דברים מביא חטא.

יח רבן שמעון בן-גמליאל אומר: על-שלושה דברים העולם קים - על האמת ועל-הדין ועל-השלום, שנאמר: (זכריה ח:טז) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם:

רבי חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שנאמר: (ישעיה מ:כח) יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: קדיש יתום, עליו

3. תני ריש לקיש, זה המשתמש במי ששונה הלכות, פתרה של תורה. (גמי מגילכ כח:)

פרק שני

כל־ישראל יש להם חלק לעולם הבא. שנאמר:

(ישעי' ס:כא) ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצח מטעו מפעי מעשה ידי להתפאר:

א רבי אומר: איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם? כל־שהיא תפארת לעשה ותפארת לו מן־האדם. והנה זהיר במצוה קלה כבחמורה. שאין אתה יודע מתן שכרך של־מצות. והנה מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. ושכר עברה כנגד הפסדה. הסתכל בשלשה דברים. ואין אתה בא לידי עברה. דע מהלמעלה ממך - עין רואה. ואזן שומעת. וכל־מעשיך בפסד נכתבים.

ב רבן גמליאל בנו של־רבי יהודה הנשיא אומר: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ. שניגיעת שניהם משפחת עון. וכל־תורה שאין עמה מלאכה. סופה בטלה וגוררת עון. וכל־העוסקים עם הצבור. יהיו עוסקים עמהם לשם שמים. שזכות אבותם מסייעתם. וצדקתם עומדת לעד. ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאלו עשיתם.

ג הווי זהירין ברשות. שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמם. נראים כאוהבים בשעת הנאתם. ואין עומדים לו לאדם בשעת דחקו.

ד הוא היה אומר: עשה רצונו ברצונך. כדי שיעשה רצונך ברצונו. כפי רצונך מפני רצונו. כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך.

ה הלל אומר: אל־תפרש מן־הצבור. ואל־תאמן בעצמך עד יום מותך. ואל־תדין את־חברך עד שתגיע למקומו. ואל־תאמר דבר שאי אפשר לשמע. שסופו להשמע. ואל־תאמר לבשאיפנה אשנה. שפא לא תפנה.

ו הוא היה אומר: אין בור ירא חטא. ולא עם הארץ חסיד. ולא הביישן למד. ולא הקפדן מלמד. ולא כל־המרבה בסחורה מחכים. ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש.

ז אף הוא ראה גלגלת אחת שצפה על־פני המים: אמר לה: על־דאטפת אטפוך. וסוף מטייפוך יטופון.

ח הוא היה אומר: מרבה בשר. מרבה רמה. מרבה נכסים. מרבה דאגה. מרבה נשים. מרבה בשפים. מרבה שפחות מרבה זמה. מרבה עבדים. מרבה גזל. מרבה תורה. מרבה חיים. מרבה ישיבה. מרבה חכמה. מרבה עצה. מרבה תבונה. מרבה צדקה. מרבה שלום. קנה שם טוב. קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה. קנה לו חיי העולם הבא.

ט רבן יוחנן בן זבאי קבל מהלל ומשמאי. הוא היה אומר: אם למדת תורה הרבה אל-תחזק טובה לעצמך כי לך נוצרת.

י חמישה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זבאי, ואלו הן: (רבי) אליעזר בן הורקנוס, (רבי) יהושע בן חנניא, (רבי) יוסי הפהן, (רבי) שמעון בן נתנאל (רבי) [1] אליעזר בן ערד.

יא הוא היה מונה שבחם: (רבי) אליעזר בן הורקנוס בוד סוד שאינו מאבד מפה, (רבי) יהושע בן חנניא אשרי יולדתו, (רבי) יוסי הפהן חסיד, (רבי) שמעון בן נתנאל ירא חמא, ו(רבי) אליעזר בן ערד כמעין המתגבר.

יב הוא היה אומר: אם יהיו כל-חכמי ישראל בכף מאוננים, ו(רבי) [1] אליעזר בן הורקנוס בכף שניה, מכריע את כלם. אבא שאול אומר משמו: אם יהיו כל-חכמי ישראל בכף מאוננים, ו(רבי) [1] אליעזר בן הורקנוס את עמהם, [1] אליעזר בן ערד בכף שניה מכריע את-כלם.

יג אמר להם: צאו וראו איזו היא דרך מובה שידבק בה האדם. רבי אליעזר אומר: עין טובה. רבי יהושע אומר: חבר טוב. רבי יוסי אומר: שכן טוב. רבי שמעון אומר: רוחא את-הנולד. רבי אלעזר אומר: לב טוב. אמר להם: רואה אני את-דברי אליעזר בן ערד מדבריכם, שבכלל דבריו דבריכם.

יד אמר להם: צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם. רבי אליעזר אומר: עין רעה. רבי יהושע אומר: חבר רע. רבי יוסי אומר: שכן רע. רבי שמעון אומר: הלוח ואינו משלם. אחד הלוח מן האדם כלוח מן המקום, שנאמר: (סבלים לז:כח) לוח רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן: רבי אלעזר אומר: לב רע. אמר להם: רואה אני את-דברי אליעזר בן ערד מדבריכם, שבכלל דבריו דבריכם.

טו הם אמרו שלשה דברים. רבי אליעזר אומר: יהי כבוד חברך חביב עליך כשלוף, ואל-תהי גוח לבעם, ושוב יום אחד לפני מיתתך, ויהו מתחמם פגגד אורם של-חכמים, והוי זהיר בגחלתם שלא תפוח - שנשיכתם נשיכת שועל, ועקיצתם עקיצת עקרב, ולחישתם לחישת שרף, וכל-דבריהם פגחלי אש.

טז רבי יהושע אומר: עין הרע, ויצר הרע, ושנאת הפריות מוציאים את-האדם מן-העולם.

י רבי יוסי אומר: יהי ממוז חבֵרְךָ חביב עליך כשֵׁלֶךְ. וְהִתְקַן עֲצֻמְךָ לְלַמֵּד תּוֹרָה. שְׂאִינָה יִרְשֶׁה לְךָ. וְכָל־מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם.

יח רבי שמעון אומר: הוּהוּ זְהוּר בְּקִרְיָאת שְׁמַע (וּבִתְפִלָּה). וּכְשֵׂאתָה מִתְפַּלֵּל אֶל־תַּעַשׂ תִּפְלֵתְךָ קִבֵּעַ. אֵלֶּא רַחֲמִים וְתַחֲנוּנִים לְפָנַי הַמָּקוֹם, שְׁנַאֲמַר: (יולא 3:יג) כִּי־תִנּוֹן וְרַחוּם הוּוּא אֶרְךָ אֵפִים וְרַב־חֶסֶד וְנָחַם עַל־הַרְעָה: וְאֶל־תְּהִי רִשְׁעַ בְּפָנַי עֲצֻמְךָ.

יט רבי אלעזר אומר: הוּהוּ שְׁקוּד לְלַמֵּד תּוֹרָה, וְדַע מַה־שֶּׁתְּשִׁיב לְאֶפִיקוּרוֹם, וְדַע לְפָנַי מִי אַתָּה עֵמֶל, וּמִי הוּוּא בְּעַל מְלֹאכְתְּךָ שִׁישְׁלָם לְךָ שְׂכָר פְּעֻלָּתְךָ.

כ רבי מרפון אומר: הַיּוֹם קָצַר, וְהַמְּלָאכָה מְרַבָּה, וְהַפּוֹעֲלִים עֲצֵלִים, וְהַשְּׂכָר הַרְבֵּה, וּבְעַל הַבַּיִת דּוֹחֵק.

כא הוּוּא הָיָה אֹמֵר: לֹא עָלֶיךָ הַמְּלָאכָה לְגַמֵּר, וְלֹא־אַתָּה בְּךָ־חֹרִין לְהַבְטִיל מִמֶּנָּה. אִם לְמַדְתָּ תּוֹרָה הַרְבֵּה, נוֹתְנִין לְךָ שְׂכָר הַרְבֵּה, וְנֶאֱמַן הוּוּא בְּעַל מְלֹאכְתְּךָ שִׁישְׁלָם לְךָ שְׂכָר פְּעֻלָּתְךָ. וְדַע שְׂמִתָּן שְׂכָרָם שְׁלֹ־צַדִּיקִים לְעֵתִיד לְבוֹא.

רבי חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שְׁנַאֲמַר: (ישעי 33:כא) יִי חַפְּזִן לְמַעַן צַדִּיקוֹ יִגְדִּיל תּוֹרָה וַיֵּאֱדִיר: קדיש יתום, עליו

פרק שלישי

בְּלִי־יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, שְׁנַאֲמַר:

(ישעי 58:כא) וְעַמְּךָ כָּלֵם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ נֶצֶר מִמְעוּ מַפְעֵי מַעֲשֵׂה יְדֵי לְהִתְפָּאֵר:

א עַקְבִּיא בְּךָ־מַחְלֵלָאֵל אֹמֵר: הַסֵּתֵבֵל בְּשִׁלְשָׁה דְבָרִים וְאִין אַתָּה בָּא לִיְדֵי עֵבְרָה. דַּע מֵאִין בָּאת, וּלְאִן אַתָּה הוֹלֵךְ, וְלְפָנַי מִי אַתָּה עֵתִיד לְתַן דִּין וְחִשְׁבוֹן. מֵאִין בָּאת? מִמַּטְּפָה סְרוּחָה, וּלְאִן אַתָּה הוֹלֵךְ? לְמָקוֹם עָפָר, רַמָּה וְתוֹלְעָה, וְלְפָנַי מִי אַתָּה עֵתִיד לְתַן דִּין וְחִשְׁבוֹן? לְפָנַי מַלְךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּוּא.

ב רבי חנניא סגן הכהנים אומר: הוּהוּ מִתְפַּלֵּל בְּשְׁלוֹמָה שְׁלֹ־מַלְכוּת, שְׂאֵלְמָלֵא מוֹרָאָה, אִישׁ אֶת־רַעְהוּ חַיִּים בְּלַעוּ.

ג רבי חנניא בְּךָ־תְרַדִּיּוֹן אֹמֵר: שְׁנַיִם שִׁיּוֹשְׁבִים וְאִין בִּינֵיהֶם דְּבָרֵי תּוֹרָה, הָרִי זֶה מוֹשֵׁב לְצִיִּים, שְׁנַאֲמַר: (תהלים 6:ח) וּבְמוֹשֵׁב לְצִיִּים לֹא יֵשֵׁב: אֲבָל שְׁנַיִם שִׁיּוֹשְׁבִים וַיֵּשׁ בִּינֵיהֶם דְּבָרֵי תּוֹרָה, שְׂכִינָה שְׂרוּיָה בִּינֵיהֶם, שְׁנַאֲמַר: (מלאכי 2:טז) אִן נְדַבְּרוּ וַיֵּרְאוּ יִי אִישׁ אֶל־רַעְהוּ וַיִּקְשֹׁב יִי וַיִּשְׁמַע וַיִּפְתַּח סֶפֶר זְכָרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יִי וְלַחֲשָׁבֵי שְׁמוֹ: אִין לִי אֵלֶּא שְׁנַיִם מִנֵּן אֶפִּילוּ אֶחָד שִׁיּוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, שְׂתַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּוּא קוֹבֵעַ לוֹ שְׂכָר? שְׁנַאֲמַר: (איכב 2:כא) יֵשֵׁב בְּרַד וַיִּדָּם כִּי נִמְלַל עָלָיו:

ד רבי שמעון אומר: שלשה שאכלו על-שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה, כאלו אכלו מזבחי מתים, שנאמר: (ישעי' כח:ח) בי כל-שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום: אבל שלשה שאכלו על-שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה, כאלו אכלו משלחנו של-מקום, שנאמר: (יחזקאל מח:כג) וידבר אלי זה השלחן אשר לפני יי:

ה רבי חנינא בן-חכינאי אומר: הנעזר בליילה, והמחלף בדרך יחיד, ומפנה לבו לבטלה - הרי זה מתחייב בנפשו.

ו רבי נחוניא בן-הקנה אומר: כל-המקבל עליו על תורה, מעבירים ממנו על מלכות ועל דרך ארץ, וכל-הפורק ממנו על תורה, נותנין עליו על מלכות ועל דרך ארץ.

ז רבי חלפתא בן-דוסא איש כפר חנניא אומר: עשרה שיושבים ועוסקים בתורה, שכינה שרויה ביניהם, שנאמר: (תהלים פ:ח) אלהים נצב בעדת-אל ומנין אפילו חמשה? שנאמר: (עמוס ט:ו) ואגדתו על-ארץ יסדה ומנין אפילו שלשה? שנאמר: (תהלים פ:ח) בקרב אלהים ישפט: ומנין אפילו שנים? שנאמר: (מלאכי ג:טז) אז נדברו יראי יי איש אל-רעהו ויקשב יי וישמע ומנין אפילו אחד? שנאמר: (שמות כ:ח) בכל-המקום אשר אזכיר את-שמי⁴ אבוא אליך וברכתך:

ח רבי אלעזר איש ברתותא אומר: תך לו משלו, שאתה ושלקך שלו, וכן בדרך הוא אומר: (ד"כ ט"ו כ"ט) כ"ר ממך הכל ומידך נתנו לך:

ט רבי יעקב אומר: המחלף בדרך ושונה, ומפסיק ממשנתו, ואומר: מה נאה אילן זה! מה נאה גיר זה! - מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו.

י רבי דוסתאי בר ינאי משום רבי מאיר אומר: כל-השוכח דבר אחד ממשנתו, מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו, שנאמר: (דברים ט:ט) רק השמר לך⁵ ושמר נפשך מאד פן-תשכח את-הדברים אשר-ראו עיניך, יכול אפילו תקפה עליו משנתו? תלמוד לומר: (ס) ופן-יסורו מלבבך כל ימי חייך הא אינו מתחייב בנפשו עד-שישב ויסירם מלבו.

יא רבי חנינא בן-דוסא אומר: כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו, אין חכמתו מתקיימת.

4. אבוא אליך. אבוא עולה עשרה. לומר שאם אמצא עשרה בבית הכנסת אבוא אליך וברכתך (ברכות י:). (בעל הטורים)

יב הוא היה אומר: כל שמעשיו מרבין מחכמתו, חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו מרבה ממעשיו, אין חכמתו מתקיימת.

יג הוא היה אומר: כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו, וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו, אין רוח המקום נוחה הימנו.

יד רבי דוסא בן הרפנים אומר: שנה של-שחרית, ויון של-צהרים, ושיחת תלדים, ושיבת בתי כנסיות של-עמי הארץ - מוציאים את-האדם מן-העולם.

טו רבי אלעזר המודעי אומר: המחלל את-הקדשים, והמבזה את-המועדות, והמלבין פני חברו ברבים, והמפר בריתו של-אברהם אבינו, והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה - אף על-פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא.

טז רבי ישמעאל אומר: יהוה קל לראש, ונוח לתשחרת, והוה מקבל את-כל-האדם בשמחה.

יז רבי עקיבה אומר: שחוק וקלות ראש מרגילים את-האדם לערות, מפרת סג לתורה, מעשרות סג לעשר, נדרים סג לפרישות, סג לחכמה שתיקה.

יח הוא היה אומר: חביב אדם שנברא בצלם, חפה יתרה נודעת לו שנברא בצלם (אלהים), שנאמר: (בראשית ט:ו) בי בצלם אלהים עשה את-האדם: חביבים ישראל שנקראו בנים (למקום), חפה יתרה נודעת להם שנקראו בנים למקום שנאמר: (דברים י:6) בנים אתם לוי אלהיכם חביבים ישראל, שנתן להם פלי חמדה, חפה יתרה נודעת להם, שנתן להם פלי חמדה, שבו נברא העולם, שנאמר: (משלי ד:3) בי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל-תעזבו:

יט הכל צפוי, והרשות נתונה, ובטוב העולם נדון, והכל לפי רב המעשה.

כ הוא היה אומר: הכל נתון בערבון, ומצודה פרוסה על-כל-החיים, החנות פתוחה, והחנוני מקור, והפנקס פתוח, והיד בותבת, וכל-הרוצה ללוות יבא וילוה, והגבאין מחזירים תדיר בכל-יום, ונפרעים מן-האדם, מדעתו ושלא מדעתו, ויש להם על מה שישמכו, והדין דין אמת, והכל מתקן לפעודה.

כא רבי אלעזר בן-עזריה אומר: אם אין תורה, אין דרך ארץ, אם אין דרך ארץ, אין תורה, אם אין חכמה, אין יראה, אם אין יראה, אין חכמה, אם אין דעת, אין בינה, אם אין בינה, אין דעת, אם אין קמת, אין תורה, אם אין תורה, אין קמת.

כב הוא היה אומר: כל שחכמתו מרבה ממעשיו, למה הוא דומה? לאילן שענפיו מרבים ושרשיו מועטים, והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו. שנאמר: (ירמיה יז) והיה בערער בערבה ולא יראה פריבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב: אבל כל שמעשיו מרבים מחכמתו, למה הוא דומה? לאילן שענפיו מועטים ושרשיו מרבים, שאפילו כל-הרוחות שבעולם באות ונושבות בו, אין מוזים אותו ממקומו. שנאמר: (ס:י) והיה כעץ | שתול על-מים ועל-יובל ישלח שרשיו ולא יראה פריבא הם והיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי:

כג רבי אליעזר (מפך) חסמא אומר: קנים ופתחי גדה הן הן גופי הלכות. תקופות וגמטריאות - פרפריות לחכמה.

רבי חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות. שנאמר: (ישעיה מ:כא) יי חפץ למען צדקו וגדיל תורה ויאדיר: קדיש יתום, עלינו

פרק רביעי

כל-ישראל יש להם חלק לעולם הבא. שנאמר:

(ישעיה ס:כא) ועמך בלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצח ממעו מפעי מעשה ידי להתפאר:

א בן-זומא אומר: איזהו חכם? הלומד מכל-אדם. שנאמר: (תהלים קיט:נט) מכל-מלמדתי השכלתי בי עדותיך שיחה לי: איזהו גבור? הפובש את יצרו. שנאמר: (משלי טז:כ) טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר: איזהו עשיר? השמח בחלקו. שנאמר: (תהלים קכח:ג) יגיע כפיך כי תאכל אשריך ומזב לך: אשריך - בעולם הזה, ומזב לך - לעולם הבא. איזהו מכבד? המכבד את הפריות. שנאמר: (שמואל א' ב:ב) כרי-מכבדי אכבד ובני יקלו:

ב בן-עזאי אומר: הוי רץ למצוה קלה, ובזרחה מן-העברה. שמצוה גוררת מצוה, ועברה גוררת עברה, ששכר מצוה מצוה, ושכר עברה עברה.

ג הוא היה אומר: אל-תהי בזו לכל-אדם, ואל-תהי מפליג לכל-דבר, שאין לך אדם שאין לו שעה, ואין לך דבר שאין לו מקום.

ד רבי לוימס איש יבנה אומר: מאד מאד הוה שפל רוח, שתקנת אנוש רמה.

ה רבי יוחנן בן-ברוקה אומר: כל-המחלל שם שמים בפסתר, נפרעים ממנו בגלוי, אחד בשוגג ואחד במזיד בחלול השם.

ו רבי ישמעאל (בנו) אומר: הלומד על-מנת ללמד, מספיקים בידו ללמד וללמד. והלומד על-מנת לעשות, מספיקים בידו ללמד וללמד (לשמר) ולעשות.

ז רבי צדוק אומר: (אל-תפרש מן-הצבור. ואל תעש עצמך בעורכי הדינים. ו) אל-תעשה עטרה להתגדל-בה, ולא קרדם לחפר-בה. וכך היה הלל אומר: ודאשתמש בתנא חלף. הא למדת: כל-הנהנה מדברי תורה, נוטל חיו מן-העולם.

ח רבי יוסי אומר: כל-המכבד את-התורה, גופו מכבד על-הפריות. וכל-המחלל את-התורה, גופו מחלל על-הפריות:

ט רבי ישמעאל בנו אומר: החושף עצמו מן-הדין, פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא. והגם לבו בהוראת, שומה רשע וגם רוח.

י הוא היה אומר: אל-תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד. ואל-תאמר קבלו דעתי! שהן רשאים ולא אתה.

יא רבי יונתן אומר: כל-המקנים את-התורה מעני, סופו לקנימה מעשר. וכל-המכבטל את-התורה מעשר, סופו לבטלה מעני.

יב רבי מאיר אומר: הוה ממעט בעסק, ובעסק בתורה. והוה שפל-רוח בפני כל-אדם, ואם-בפלת מן-התורה יש לה במלים הרבה פנגדה. ואם-עמלת בתורה, יש-לו שבר הרבה לתן-לה.

יג רבי אליעזר בן-יעקב אומר: העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד. והעובר עברה אחת, קונה לו קפגור אחד. תשובה ומעשים טובים בתרים בפני הפרענות:

יד רבי יוחנן הסנדלר אומר, כל-פנסיה שהיא לשם שמים, סופה להתקנם. ושאינה לשם שמים, אין סופה להתקנם:

טו רבי אלעזר בן-שמוע אומר: יהי כבוד תלמידך חביב עליך בשלך. וכבוד חברך כמורא רבך. ומורא רבך כמורא שמים:

טז רבי יהודה אומר: הוה זהיר בתלמוד, שישנגת תלמוד עולה ודון.

יז רבי שמעון אומר: שלשה בתרים הם: פתר תורה, וכתר פהנה, וכתר מלכות. וכתר שם טוב עולה על-גביהם.

יח רבי נהוראי אומר: הוה גולה למקום תורה, ואל-תאמר שיהא תבוא אתריך, שחברך יקנימה בדיך. (משלי ג:כ) ואל-בינתך אל-תשען:

יט רבי ינאי אומר: אין בדינו לא משלות הרשעים ואף לא מיפורי הצדיקים.

כ רבי מתתיהו בן חרש אומר: הוה מקדים בשלום כל-אדם, והוה זנב לאריות, ואל-תהי ראש לשועלים.

כא רבי יעקב אומר: העולם הוה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא, התקן עצמך בפרוזדור, כדי שתבגס למרקליון.

כב הוא הוה אומר: יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל-חיי העולם הבא. ויפה שעה אחת של-קורת רוח בעולם הבא מכל-חיי העולם הזה.

כג רבי שמעון בן אלעזר אומר: אל-תרצה את-חברך בשעת כעסו, ואל-תנחמהו בשעה שמתו מטרל לפניו, ואל-תשאל לו בשעת גדרו, ואל-תשתדל לדאותו בשעת קלקלתו.

כד שמואל הקטן אומר: (כד:ז-יח) בגפיל אויבך אויבך אל-תשמח ובכשלו אל-יגל לבך: פריאה יי ורע בעיניו והשיב מעליו אפו:

כה אלישע בן-אבויה אומר: הלומד ילד, למה הוא דומה? לדיו בתובה על-גיר חדש, והלומד זקן, למה הוא דומה? לדיו בתובה על-גיר מחוק:

כו רבי יוסי ברי-יהודה איש כפר תבבלי אומר: הלומד מן-הקטנים, למה הוא דומה? לאוכל ענבים קהות, ושותה יין מגתו, והלומד מן-הזקנים, למה הוא דומה? לאוכל ענבים בשולות, ושותה יין ישן.

כז רבי (מאיר) אומר: אל תסתכל בקנקן, אלא במה שיש בו. יש קנקן חדש מלא ישן, וישן שאפילו חדש אין בו.

כח רבי אלעזר הקפר אומר: הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את-האדם מן העולם:

כט הוא הוה אומר: הילודים למות, והמתים להחיות, והחיים לדון - לידע להודיע ולהודיע שהוא אל, הוא היוצר, הוא הבורא, הוא המבין, הוא תדין, הוא העד, הוא בעל דין, והוא עתיד לדון. פרוך הוא, שאין לפניו לא עולה, ולא שבהה.

וְלֹא מִשׁוּא פָּנִים, וְלֹא מִקַּח שָׁחַד - שֶׁהִבֵּל שָׁלוֹ. וְדַע, שֶׁהִבֵּל לְפִי הַחֲשָׁבוֹן. וְאֵל-יִבְטִיחֶךָ וְצַרְךָ שֶׁהִשְׁאוּל בֵּית מְנוּס לְךָ - שֶׁעַל-כִּרְחֹךְ אֵתָּה נּוֹצֵר. וְעַל-כִּרְחֹךְ אֵתָּה נּוֹלֵד. וְעַל-כִּרְחֹךְ אֵתָּה חִי. וְעַל-כִּרְחֹךְ אֵתָּה מֵת. וְעַל-כִּרְחֹךְ אֵתָּה עֲתִיד לִיתֵן דִּין וְחֲשָׁבוֹן לְפָנֵי מַלְאָךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים, הַקְּדוּשׁ כְּרוּךְ הוּא.

רַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקָשְׁיָא אוֹמֵר, רְצַה הַקְּדוּשׁ כְּרוּךְ הוּא לְזַבּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכֹךְ הִרְבָּה לְהֵם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמָר: (ישעיכ 3:36) יְיָ חֲפִיז לְמַעַן צַדִּיק וַיִּגְדֵּל תּוֹרָה וַיֵּאדָּוֶר: קדוש יתום, עלינו

פרק חמישי

בְּל-יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לְהֵם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמָר:

(ישעיכ 5:6) וְעַמְּךָ בְּלָם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ נָצַר מִטַּעוּ מִטַּעֵי מַעֲשֵׂה יְדֵי לְהַתְּפָאֵר:

א בַּעֲשֶׂרָה מְאֻמְרוֹת נִבְרָא הָעוֹלָם. וּמָה תִּלְמִיד לּוֹמֵר? וְהֲלֹא בְּמֵאֲמַר אֶחָד יִכּוֹל לְהִבְרָאוֹת? אֵלֹא לְהַפְרֵעַ מִן-הַרְשָׁעִים, שֶׁמֵּאֲבָדִים אֶת-הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשֶׂרָה מְאֻמְרוֹת, וְלִתֵּן שֹׂכֵר טוֹב לְצַדִּיקִים, שֶׁמְקַיְמִים אֶת-הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשֶׂרָה מְאֻמְרוֹת:

ב עֲשֶׂרָה דוֹרוֹת מֵאָדָם וְעַד גֵּחַ, לְהוֹדִיעַ כְּמָה אֶרֶךְ אַפִּים לְפָנָיו. שְׁכָל-הַדּוֹרוֹת הָיוּ מִכְּעִיסִים לְפָנָיו, עַד שֶׁהִבִּיא עֲלֵיהֶם אֶת-מִי הַמַּבּוּל.

ג עֲשֶׂרָה דוֹרוֹת מִנֹּחַ וְעַד אֲבָרָהֶם, לְהוֹדִיעַ כְּמָה אֶרֶךְ אַפִּים לְפָנָיו. שְׁכָל-הַדּוֹרוֹת הָיוּ מִכְּעִיסִים לְפָנָיו, עַד שֶׁבָּא אֲבָרָהֶם אֲבִינוּ וְקִבַּל עָלָיו שֹׂכֵר בָּלָם.

ד עֲשֶׂרָה נְסִיחוֹת נִתְּנָסָה אֲבָרָהֶם אֲבִינוּ וְעַמְּךָ בְּבָלָם, לְהוֹדִיעַ כְּמָה חֲבָתוֹ שֶׁל-אֲבָרָהֶם אֲבִינוּ.

ה עֲשֶׂרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאַבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, וְעֲשֶׂרָה עַל-הַיָּם.

ו עֲשֶׂר מִבּוֹת הִבִּיא הַקְּדוּשׁ כְּרוּךְ הוּא עַל-הַמִּצְרַיִם בְּמִצְרַיִם, וְעֲשֶׂר עַל-הַיָּם.

ז עֲשֶׂרָה נְסִיחוֹת נָסוּ אֲבוֹתֵינוּ אֶת-הַקְּדוּשׁ כְּרוּךְ הוּא בְּמִדְבָּר, שֶׁנֶּאֱמָר: (33מזכר יד:33) וַיִּנָּסוּ אֹתִי זֶה עֲשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי:

ח עֲשֶׂרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאַבוֹתֵינוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ: לֹא הִפִּילָה אִשָּׁה מִרִּיחַ בָּשָׂר הַקְּדוּשׁ, וְלֹא הִסְרִיחַ בָּשָׂר הַקְּדוּשׁ מֵעוֹלָם. וְלֹא נִרְאָה זָבוּב בְּבֵית הַמִּטְבָּחִים, וְלֹא אֶרֶע קָרִי לְכַהֵן גָּדוֹל בַּיּוֹם הַכֹּהֲנִים, וְלֹא כָפוּ הַנְּשָׁמִים אִשׁ שֶׁל-עֲצֵי הַמַּעֲרֵכָה, וְלֹא נִצְחָה הָרוּחַ אֶת-עַמּוּד הָעֵשָׂן, וְלֹא נִמְצָא פָסוּל בְּעֹמֶר, וּבְשֵׁתֵי הַלֶּחֶם, וּבְלֶחֶם הַפָּנִים, עוֹמְדִים צְפוּפִים, וּמִשְׁתַּחֲוִים רְוָחִים, וְלֹא הוֹיָק נֶחֱשׁ וְעַקְרָב בִּירוּשָׁלַם מֵעוֹלָם, וְלֹא אָמַר אָדָם לְחִבְרוֹ: צַר לִי הַמָּקוֹם שֶׁאֵלֵין בִּירוּשָׁלַם.

ט עשרה דברים נבדלו בְּעַרְבַּ שְׁבַת בֵּין הַשְּׁמֵשׁוֹת, וְאֵלוֹ הֵן: פִּי הָאָרֶץ, פִּי הַבְּאֵר, פִּי הָאֵתוֹן, הַקֶּשֶׁת, וְהַמָּן, וְהַמַּטָּה, וְהַשְּׁמִיר, וְהַקֶּתֶב, וְהַמִּכְתָּב, וְהַלְחוֹת. וַיֵּשׁ אֹמְרִים אֵף הַמְּזִיקִים, וְקִבְּרָתוֹ שְׁל־מֹשֶׁה, וְאֵילוֹ שְׁל־אַבְרָהָם אָבִינוּ. וַיֵּשׁ אֹמְרִים: אֵף צָבַת בְּצָבַת עֲשׂוּיָה:

י שְׁבַעַה דְּבָרִים בְּגִלְמִי, וְשִׁבְעָה בְּחָכְמָה. חָכָם אֵינוֹ מְדַבֵּר לְפָנָי מִי שְׁגָדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחֻכְמָה (וּבְמִנְיָן). וְאֵינוֹ נִכְנָס לְתוֹךְ דְּבָרֵי חֲבֵרוֹ. וְאֵינוֹ נִבְהַל לְהָשִׁיב. שׂוֹאֵל בְּעֵנָן וּמְשִׁיב בְּהִלְכָתוֹ. וְאוֹמֵר עַל־רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן, וְעַל־אֲחֵרוֹן אֲחֵרוֹן. וְעַל־מַה־שְּׁלֹא שָׁמַע אֹמֵר: לֹא שָׁמַעְתִּי. וּמוֹדָה עַל־הָאֵמֶת. וְחַלּוּפֵיהֶם בְּגִלְמִי:

יא שְׁבַעַה מִיָּנִי פְּרָעָנִיּוֹת בָּאִים לְעוֹלָם עַל־שְׁבַעַה גּוֹפֵי עֲבָרָה: מִקְּצָתָם מְעַשְּׂרִים וּמִקְּצָתָם אֵינָם מְעַשְּׂרִים - רָעַב שְׁל־בְּצֻרַת בָּא, מִקְּצָתָם רָעֵבִים וּמִקְּצָתָם שְׂבִיעִים. גָּמְרוּ שְׁלֹא לְעֵשֶׂר - רָעַב שְׁל־מְהוּמָה וְשְׁל־בְּצֻרַת בָּא. וְשֹׁלֵא לְפָלֵל אֶת־הַחֲלָה, רָעַב שְׁל־פְּלִיָּה בָּא. דְּבָר בָּא לְעוֹלָם - עַל־מִיתוֹת הָאֲמוּרוֹת בְּתוֹרָה שְׁלֹא נִמְסְרוּ לְבֵית דִּין, וְעַל־פְּרוֹת שְׂבִיעִית. חָרַב בָּאָה לְעוֹלָם - עַל עֲנּוּי הַדִּין, וְעַל עֲוֹת הַדִּין, וְעַל־הַמּוֹרִים בְּתוֹרָה שְׁלֹא בְּהִלְכָתוֹ. חִיָּה רָעָה בָּאָה לְעוֹלָם - עַל שְׂבוּעַת שְׂוֹא, וְעַל־חֲלוּל הַשֵּׁם. גְּלוּת בָּאָה לְעוֹלָם - עַל עוֹבְדֵי אֱלִילִים, וְעַל־גְּלוּי עֲרִיּוֹת, וְעַל־שְׂפִיכוֹת דָּמִים, וְעַל־שְׂמִיטַת הָאָרֶץ.

יב בְּאַרְבַּעַה פְּרָקִים הִדְבֵּר מִתְּרַבְּהָ: בְּרַב־עֵיט, וּבְשְׂבִיעִית, וּבְמוֹצָאֵי שְׂבִיעִית, וּבְמוֹצָאֵי הַחֵג שְׂפָכ־לֶשֶׁנָה וְשֵׁנָה, בְּרַב־עֵיט, מִפְּנֵי מְעַשֵּׂר עֲנִי שְׂבִיעִית, בְּשְׂבִיעִית, מִפְּנֵי מְעַשֵּׂר עֲנִי שְׂבִיעִית, בְּמוֹצָאֵי שְׂבִיעִית, מִפְּנֵי פְרוֹת שְׂבִיעִית, בְּמוֹצָאֵי הַחֵג שְׂפָכ־לֶשֶׁנָה וְשֵׁנָה, מִפְּנֵי גִזְלֵי מִתְּנוֹת עֲנִיִּים.

יג אַרְבַּע מִדּוֹת בְּאָדָם: הָאוֹמֵר, שְׁלִי שְׁלִי וְשִׁלְךָ שְׁלְךָ, זוּ מִדָּה בִּינּוֹנִית, וַיֵּשׁ אֹמְרִים: זוּ מִדַּת סְדוּם, שְׁלִי שְׁלְךָ וְשִׁלְךָ שְׁלִי, עִם הָאָרֶץ, שְׁלִי (שְׁלְךָ) וְשִׁלְךָ שְׁלְךָ, חֲסִיד, שְׁלְךָ (שְׁלִי) וְשִׁלְךָ שְׁלִי, רִשָּׁע.

יד אַרְבַּע מִדּוֹת בְּדַעוֹת: גּוֹחַ לְכַעַם וְגוֹחַ לְרִצּוֹת, יֵצֵא הַפְּסוּדוֹ בְּשִׁכְרוֹ, קָשָׁה לְכַעַם וְקָשָׁה לְרִצּוֹת, יֵצֵא שְׁכְרוֹ בְּהַפְּסוּדוֹ, קָשָׁה לְכַעַם וְגוֹחַ לְרִצּוֹת, חֲסִיד, גּוֹחַ לְכַעַם וְקָשָׁה לְרִצּוֹת, רִשָּׁע.

טו ארבע מדות בתלמידים: מהיר לשמע ומהיר לאבד, יצא שכרו בהפסדו. קשה לשמע וקשה לאבד, יצא הפסדו בשכרו. מהיר לשמע וקשה לאבד, זו חלק טוב. קשה לשמע ומהיר לאבד, זו חלק רע.

טז ארבע מדות בנותני צדקה: הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים, עינו רעה בשל-אחרים. יתנו אחרים והוא לא יתן, עינו רעה בשל-יתן ויתנו אחרים, חסיד. לא יתן ולא יתנו אחרים, רשע.

יז ארבע מדות בהולכי לבית המדרש: הולך ואינו עשה, שכר הליכה בידו. עשה ואינו הולך, שכר מעשה בידו. הולך ועשה חסיד. לא הולך ולא עשה רשע.

יח ארבע מדות ביושבים לפני חכמים: ספוג, ומשפך, משמרת, ונפה. ספוג, שהוא סופג את-הכל. משפך, שמכניס בזו ומוציא בזו. משמרת, שמוציאה את-היין וקולטת את-השמרים. ונפה, שמוציאה את-הקמח וקולטת את-הסלת.

יט כל-אהבה שהיא תלויה בדבר, בטל דבר, בטלה אהבה. ושאינה תלויה בדבר, אינה בטלה לעולם. איזו היא אהבה שהיא תלויה בדבר? זו אהבת אמנון ותמר. ושאינה תלויה בדבר? זו אהבת דוד ויהונתן.

כ כל-מחלקת שהיא לשם שמים, סופה להתקיים. ושאינה לשם שמים, אין סופה להתקיים. איזו היא מחלקת שהיא לשם שמים? זו מחלקת הלל ושמאי. ושאינה לשם שמים? זו מחלקת קרח וכל-עדתו.

כא כל המזכה את-הרבים, אין חטא בא על-ידו. וכל-המחטיא את-הרבים, אין-מספיקים בידו לעשות תשובה. משה זכה וזכה את-הרבים, זכות הרבים תלוי בו, שנאמר: (דברים לג:ח) צדקת יי עשה ומשפטיו עם-ישראל: ירבעם בן נבט חטא והחטיא את-הרבים, חטא הרבים תלוי בו, שנאמר: (מלכים א' טו:ט) על-חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את-ישראל:

כב כל-מי שיש בו שלשה דברים הללו, הוא מתלמידיו של-אברהם אבינו. ושלשה דברים אחרים, הוא מתלמידיו של-בלעם הרשע. עין טובה, ורוח נמוכה, ונפש שפלה - מתלמידיו של-אברהם אבינו. עין רעה, ורוח גבוהה, ונפש רחבה - מתלמידיו של-בלעם הרשע. מה בין תלמידיו של-אברהם אבינו לתלמידיו של-בלעם הרשע? תלמידיו של-אברהם אבינו, אוכלים בעולם הזה, ונוחלים העולם הבא, שנאמר: (משלי ח:כח) להנחיל אהבי | יש ואצרתיהם אמלא:

תלמידיו של בלעם הרשע יורשים גיהנם ויורדים לבאר שחת, שנאמר: (מסלס נכ:כד) ואתה אלהים | תורדם | לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך:

כג יהודה בן-תימא אומר: הוה עו בנמר, וקל בנשר, ורין בצבאי, וגבור בארי - לעשות רצון אביך שבשמים. הוא היה אומר: עו פנים לגיהנם, ובוש פנים לגן עדן. יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, ותן חלקנו בתורתך:

כד הוא היה אומר: בן-חמש שנים למקרא, בן-עשר למשנה, בן-שלוש עשרה למצות, בן-חמש עשרה לתלמוד, בן-שמנה עשרה לחפה, בן-עשרים לרדף, בן-שלושים לבח, בן-ארבעים לפינה, בן-חמשים לעצה, בן-ששים לזקנה, בן-שבעים לשיבה, בן-שמונים לגבורה, בן-תשעים לשוית, בן-מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם.

כה בן-בג בג אומר: הפך-פה והפך-פה, דכלא בה, ובה תחזא, וסיב ובלה בה, ומנה לא תזוע, שאין לך מדה טובה הימנה:

כו בן-הא הא אומר: לפם צערא אנרא.

רבי חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות, שנאמר: (ישעי' ס:כג) יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: קדיש יתום, עלינו

פרק ששי

בלי-ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר:

(ישעי' ס:כג) ועמך בלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר ממעו מפעי מעשה ידי להתפאר:

שני חכמים בלשון המשנה. ברוך שפטר בהם ובמשנתם.

א רבי מאיר אומר: בל-העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ולא עוד, אלא שבל-העולם בלו כדאי הוא לו, נקרא רע, אהוב, אוהב את-המקום, אוהב את-הבריות, [משמח את-המקום, משמח את-הבריות], ומלבשתו ענוה ויראה, ומכשרתו להיות צדיק, חסיד, ישר, ונאמן, ומרחקתו מן-החמא, ומקרבתו לידי זכות, ונהנים ממנו עצה ותושיה, בינה וגבורה, שנאמר: (משלי ח:יד) לר-עצה ותושיה

אני בינה לי גבורה: ונותנת לו מלכות, וממשלה, וחקור דין, ומגלים לו רזי תורה, ונעשה במעין שאינו פוסק, ובגהר המתגבר והולך, והוה צנוע וארך רוח, ומוחל על-עלבונו, ומגדלתו ומרוממתו על כל-המעשים:

ב אמר רבי יהושע בן לוי, בכל-יום ויום בת-קול יוצאת מחר חורב, ומכרות ואומרת: אוי להם לבריות, מעלבונה של-תורה! שכל-מי שאינו עוסק בתורה נקרא גזוף, שנאמר: (שם יא:כג) גום זהב באף חזיר אישה יפה וסרת מעם: ואומר: (שמות לז:טז) והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על-הלחת: אל תקרא חרות אלא חרות, שאין לה בן-חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה, וכל-מי שעוסק בתלמוד תורה חרי זה מתעלה, שנאמר: (זכריה כה:ט) וממתנה נחליאל ומנחליאל במות:

ג הלומד מחברו פרק אחד, או הלכה אחת, או פסוק אחד, או דבור אחד, או אפילו אות אחת - צריך לנהג בו כבוד, שכן מצוינו בדרך מלך ישראל, שלא למד מאחיתפל אלא שני דברים בלבד, קראו רבו, אלופו, ומידעו, שנאמר: (תהלים נב:ד) ואתה אנוש בערבי אלופי ומידעי: והלא דברים קל וחומר: ומה דוד מלך ישראל, שלא למד מאחיתפל אלא שני דברים בלבד, קראו רבו אלופו ומידעו - הלומד מחברו פרק אחד, או הלכה אחת, או פסוק אחד, או דבור אחד, או אפילו אות אחת, על-אחת פמה וכמה שצריך לנהג בו כבוד! ואין כבוד אלא תורה, שנאמר: (משלי ג:לב) כבוד חכמים ינחלו (שם כח:י) ותמימים ינחלו-טוב: ואין טוב אלא תורה שנאמר: (שם ג:ז) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל-תעזבו:

ד כך היא דרכה של-תורה: פת בפלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל-הארץ תישן, וחי צער תחיה, ובתורה אתה עמל, אם-אתה עשה כן, (תהלים קכח:ג) אשריך וטוב לך: אשריך - בעולם הזה, וטוב לך - לעולם הבא.

ה אל-תבקש גדלה לעצמך, ואל-תחמד כבוד, יותר מלמודך עשה, ואל-תתאוה לשלחנם של-מלכים, ששלחנה גדול משלחנם, ובתוך גדול מבתרם, ונאמן הוא בעל מלאכתה, שישלם לה שכר פעלתה.

ו גדולה תורה יותר מן ההנהגה ומן המלכות, שהמלכות נקנית בשלשים מעלות, וההנהגה בעשרים וארבע, והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים, ואלו הן: בתלמוד, בשמיעת האזן, בעריכת שפתים, בכינת הלב בשבול הלב, באימה, ביראה, בענוה, בשמחה (בטהרה), בשמוש חכמים, בדקדוק חברים, בפלפול התלמידים, ביישוב, במקרא, במשנה, במעוט סחורה, במעוט דרך ארץ, במעוט תענוג, במעוט שנה, במעוט שיחה, במעוט שחוק, בארץ אפים, בלב טוב, באמונת חכמים, בקבלת היסורין, המכיר את מקומו, והשמח בחלקו, והעושה סג לדבריו, ואינו מחזיק טובה לעצמו, אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות, אוהב את הצדקות, אוהב את המישרים, אוהב את התוכחות, ומתרחק מן הכבוד, ולא מגנים לבו בתלמודו, ואינו שמח בהוראה, נושא בעל עס חברו, ומכריעו לכה זכות, ומעמידו על האמת, ומעמידו על השלום, ומתיישב בתלמודו, שואל, ומשיב, שומע ומוסיף, הלומד על-מנת ללמד, והלומד על-מנת לעשות, המחכים את-רבו, והמכונן את-שמועתו, והאומר דבר בשם אומריו, הא למדת, בל-האומר דבר בשם אומריו, מביא גאלה לעולם, שנאמר: (ספ"ג: 33) ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי:

ו גדולה תורה, שהיא נותנת חיים לעשייה בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר: (משלי 7: 33) כִּי-חַיִּים הֵם לְמַצְאֵיהֶם וּלְכָל-בָּשָׂרוֹ מִרְפָּא: וְאָמַר: (ש"ג: 10) רַפְאוֹת תְּהִי לְשֹׁרֶךְ וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ: וְאָמַר: (ש"ס: 10) עֵינֵי-חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכִּיחַ מְאֹד: וְאָמַר: (ש"ס: 6: 10) כִּי | לְוַיֵּת חָן הֵם לְרֵאשִׁיךָ וְעֲנָקִים לְגִרְגָּתֶךָ: וְאָמַר, (ש"ס: 7: 10) תִּתֵּן לְרֵאשִׁיךָ לְוַיֵּת-חָן עֲמַרְתָּ תִפְאַרֶת תִּמְנַנֶּךָ: וְאָמַר: (ש"ס: 10: 6) כִּי-בִי יִרְבוּ יַמֶּיךָ וְיוֹסִיפוּ לָךְ שָׁנוֹת חַיִּים: וְאָמַר: (ש"ס: 10: 10) אַרְךָ יָמִים בְּיָמֶינָהּ בְּשִׂמְאוֹלָהּ עֶשֶׂר וּכְבוֹד: וְאָמַר: (ש"ס: 3) כִּי אַרְךָ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ:

ח רבי שמעון בן-יהודה משום רבי שמעון בן-יוחאי אומר: הנזיר והכהן והעשר, והכבוד, והחכמה, והוקנה, והשיבה, והבנים - נאה לצדיקים ונאה לעולם, שנאמר: (ש"ס: 10: 6) עֲמַרְתָּ תִפְאַרֶת שִׁיבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִפְאַצֵּא: וְאָמַר: (ש"ס: 10: 10) תִפְאַרֶת בַּחוּרִים בַּחֵם וְהָדָר וְקִנְיִם שִׁיבָה: וְאָמַר: (ש"ס: 10: 10) עֲמַרְתָּ חֲכָמִים עֲשֵׂרָם וְאָמַר: (ש"ס: 10: 10) עֲמַרְתָּ זְקִנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאַרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם: וְאָמַר: (ישעיהו: 48: 17) וְחִפְרָה הַלְבָנָה וּבֹשֶׁת תַּחֲמָה כִּי-מֶלֶךְ יִי צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם וְנִגְדָּה זְקִנָּיו כְּבוֹד: רבי שמעון בן-גמליאל אומר: אלו שבע מדות, שפנו חכמים לצדיקים, כלם נתקיימו ברבי ובבניו.

ט אמר רבי יוסי בן קסמא: פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ופגע בי אדם אחד. ונתן לי שלום, והחזירתי לו שלום. אמר לי: רבי מאי זה מקום אתה? אמרתי לו: מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי: רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו, ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות? אמרתי לו: אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה. וכן פתוב בספר תהלים על ידי דוד מלך ישראל: (תהלים קיט:ט) טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף: ולא עוד אלא שפשעת פטירתו של אדם אין מלויים לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעשים טובים בלבד, שנאמר: (משלי ו:כג) בַּהֲתַלְכְּךָ | תִּנְחָה אֶתְךָ בְּשֹׁכֶבֶךָ תִּשְׁמַר עֲלֶיךָ וְהִקִּיצוֹתָ הִיא תִּשְׁיַחֲךָ: בַּהֲתַלְכְּךָ תִּנְחָה אֶתְךָ - בְּעוֹלָם הַיּוֹם. בְּשֹׁכֶבֶךָ תִּשְׁמַר עֲלֶיךָ - בַּקֶּבֶר. וְהִקִּיצוֹתָ הִיא תִּשְׁיַחֲךָ - לְעוֹלָם הַבָּא. וְאוֹמֵר: (חגי' ט:ג) לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נָאִם יְיָ צְבָאוֹת:

י חמשה קנינים קנה (לו) הקדוש ברוך הוא בעולמו, ואלו הן: תורה - קנין אחד, שמים וארץ - קנין אחד, אברהם - קנין אחד, ישראל - קנין אחד, בית המקדש - קנין אחד. תורה מניין? דכתיב: (משלי ט:כג) יְיָ קָנְנִי רֵאשִׁית דְּרַבּוֹ קָדָם מִפְּעֻלּוֹי מֵאֵז: שמים וארץ מניין? דכתיב: (ישעי' סו:ח) כֹּה אָמַר יְיָ הַשָּׁמַיִם כֶּסֶף וְהָאָרֶץ זָהָב וְרִגְלֵי אֵיזָה בֵּית אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְאֵיזָה מְקוֹם מְנוּחָתִי: וְאוֹמֵר: (תהלים קד:כד) מִהֲרַבּוֹ מַעֲשֶׂיךָ | יְיָ בָּלַם בְּחִכְמָה עֲשִׂיתָ מְלֶאכֶת הָאָרֶץ קִנְיֶנְךָ: אברהם מניין? דכתיב: (בראשית יד:יט) וַיִּבְרַכְהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֵלְיוֹן קִנְיָ שָׁמַיִם וְאָרֶץ: וְאוֹמֵר: (שמות טו:טז) עַד־יַעֲבֹר עִמָּךְ יְיָ עַד־יַעֲבֹר עִמּוֹ קִנְיָ: וְאוֹמֵר: (תהלים טו:ג) לְקַדוּשִׁים אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ הַמָּה וְאֵדִירִי כֹל־הַפְּצִי־בָם: בית המקדש מניין? דכתיב: (שמות טו:יז) מִכּוֹן לְשִׁבְתְּךָ פִּעֲלָתָ יְיָ מִקְדָּשׁ אֲדָנִי בּוֹנְנֵנו יְדִיד: וְאוֹמֵר: (תהלים עח:נד) וַיִּבְיֵאֵם אֶל־גְּבוּל קִדְשׁוֹ הֲרִיזָה קִנְיָתָה יְמִינוֹ:

יא כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא בראו אלא לכבודו, שנאמר: (ישעי' מג:ז) כֹּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרֵאתִיו יִצְרָתִיו אֶחָד־עֲשִׂיתִיו: וְאוֹמֵר: (שמות טו:יח) יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

רבי חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שנאמר: (ישעי' מ:כא) יְיָ חֲפִיז לְמַעַן צַדִּיק וְיִגְדִיל תּוֹרָה וַיֹּאדִיר: קדיש יתום, עלינו

5. תנא, את זו דרש רבי מנחם בר יוסי, 'כי גר מצוה ותורה אור' (משלי ו:כג), תלה הפתוב את המצוה בגר, ואת התורה באור, לומר לך, מה גר אינה מגינה אלא לפי שעה, אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה. ואת התורה באור, מה אור מגין לעולם, אף תורה מגינה לעולם, ואומר 'בהתהלךך | תנחה אתך וגו'', 'בהתהלךך תנחה אתך' זה העולם הזה, 'בשכבך תשמר עליך' זו מיתה, 'והקיצות היא תשיחך' לעתיד לבא. (גמ' סוטה כא.)

Whether one should drink water during בין השמשות is discussed amongst the פוסקים. Some explained this to be the case *every* בין השמשות, but פוסקי אשכנז were concerned only in regard to מוצאי שבת on בין השמשות. This is based on קבלה concerning the drinking of water after the time in which the נשמות are in limbo, before they must return to גיהנם. When one of the בעלי התוספות ate during בין השמשות סעודת שלישית שלישיית בני strongly opposed the practice. This caused בני not to eat סעודת שלישית שלישיית at this time, whether accompanied with water or not. When the סופר settled in Hungary, he followed the local schedule, and ate סעודת שלישית שלישיית after מנחה, but he made sure not to have any water on the table. In this regard, wine and fruit juice are not considered water.

כך היה המנהג מעולם לאכול לפני מנחה וכמו ששמע גם בגמרא, ורבינו משולם שינה את המנהג והנהיג לאכול אחרי מנחה וכעס עליו רבינו תם.

The סופר was similarly opposed to the recital of 'אתקינו סעודתא' because of the Kabbalistic concepts mentioned, which should not be revealed publicly. Practically speaking, it is best if one can omit it without causing a מחלוקת.

¹ לדוד ברוך ולמנצה בנגינות למוצאי שבת

אם יש אבל שהוא בעל תפלה, מתפלל לפני העמוד - בעיקר במוצאי שבת - אבל לא עובר בכל התפילות בימים שאין נפילת אפים, שבהם אינו משמש הבעל תפלה אפילו בתפילת מנחה וערבית (בעשרת ימי תשובה [לפי שהדין מתוח נגדו], בחול המועד, בראש חודש, בימי חנוכה, בחמשה עשר בשבט, בימי פורים, כל חודש ניסן, בל"ג בעומר, בחמשה עשר באב)

במוצאי שבת מאחרים התפלה כדי להוסיף מחול על הקודש, וממתנים עד שיראו ג' כוכבים קטנים רצופים, וביום המעונן עד שיצא הספק מלבן. וקודם שמתחילים והוא רחום נוהגים לומר ב' מזמורים אלה (אבל א"א בבית אבל):

במוצאי שבת הבעל תפלה מנגן במקומו בלי טלית קודם לתפילת ערבית שני מזמורים אלה ואומרים אותם בניגון ידוע: (יום טוב שחל בשבת אין מזמרים לדוד ברוך במוצאי שבת שהוא מוצאי יום טוב.)
 קמל לדוד | ברוך יי | צווי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה:
 חסדי ומצודתי משגבי ומפלמי לי מגני וכו חסיתי הרודד עמי תחתי:
 יי מה אדם ותדעהו פן אנזש ותחשבהו:
 אדם להבל דמה ימיו כצל עובר:
 יי המ' שמיך ותרד נע פהרים ויעשנו:
 ברוך ברוך ותפיצם שלח חציך ותהמם:

1. On לדוד ברוך (שיר המעלות) was recited by all קהילות, and is still said in old מנהג טוב quotes it as a מנהג טוב (אשכנזי) קהילות ירושלמי (אשכנזי) קהילות הספרדים. The משנה ברורה (therefore Litvaks should recite it as well). Its recitation was stopped by חסידים. Since there was never a קדיש according to the ancient מנהג, it was not added later. (Only one or two communities in Hungary said קדיש after לדוד ברוך.)

שְׁלַח יְדִידָה מִמְרוֹם פְּצַנִי וְהַצִּילֵנִי מִמַּיִם רַבִּים מִיַּד בְּנֵי-נֹכַר:

אֲשֶׁר פִּיהֶם דְּבַר-שָׁוְא וְיַמִּינָם יָמִין שָׁקֵר:

אֱלֹהִים שִׁיר חֲדָשׁ אֲשִׁירָה לְךָ בְּנֹכַח עֲשׂוֹר אֲזַמְרָה לְךָ:

הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים הַפּוֹצֵה אֶת-דָּוִד עַבְדּוֹ מִחֶרֶב רָעָה:

פְּצַנִי וְהַצִּילֵנִי מִיַּד בְּנֵי-נֹכַר:

אֲשֶׁר פִּיהֶם דְּבַר-שָׁוְא וְיַמִּינָם יָמִין שָׁקֵר:

אֲשֶׁר בָּלִינוּ | בְּנִמְעִים מְגִדְלִים בְּנִעְוֵרֵיהֶם בְּנוֹתֵינוּ כְּזוּיוֹת מְחַטָּבוֹת תַּבְּנִית הַיְכָל:

מְזוּנֵינוּ מִלְּאִים מְפִיקִים מִזֶּן אֶל-זֶן צֹאנֵנוּ מֵאֲלִיפוֹת מְרַבָּבוֹת בְּחֻצוֹתֵינוּ:

אֲלֹפֵינוּ מִסְּכָלִים אֵיזֶר-פָּרִץ וְאֵין יוֹצֵאת וְאֵין צֹחָה בְּרַחֲבֵינוּ:

אֲשֶׁרֵי הָעַם שָׁכַכָּה לוֹ אֲשֶׁרֵי הָעַם שִׁבִי אֱלֹהֵיו:

ס לְמַנְצַח בְּנִינַת מְזֻמֹּר שִׁיר:

אֱלֹהִים יִחַנְנוּ וַיְבָרְכֵנוּ יְיָ אֵר פָּנָיו אֶתְנוּ סְלָה:

לְדַעַת בְּאֶרֶץ דְּרָבָה בְּכָל-גּוֹזִים יְשׁוּעַתְךָ:

יְדוּדָה עַמִּים | אֱלֹהִים יְדוּדָה עַמִּים בָּלָם:

יִשְׁמְחוּ וַיִּרְנְנוּ לְאֵמִים כִּי-תִשְׁפֹּט עַמִּים מִיִּשְׂרָאֵל וּלְאֵמִים | בְּאֶרֶץ תַּנְחֵם סְלָה:

יְדוּדָה עַמִּים | אֱלֹהִים יְדוּדָה עַמִּים בָּלָם:

אֶרֶץ נְתַנָּה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ:

יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וַיִּירָאוּ אוֹתוֹ כִּלְ-אֶפְסַי-אֶרֶץ:

1 קריאת שמע וברכותיה לחול ומוצאי שבת.

במוצאי שבת הבעל תפלה מתחיל² 'והוא רחום' וממשיך בנעימה מיוחדת, ואומר 'ברכו' בניגון ארוך במיוחד.

עמ"ל: הבעל תפלה אומר⁴ 'והוא רחום' | יִכְפַּר עֹזֶן וְלֹא-יִשְׁחִית וְהַרְבֵּה לְהַשִּׁיב אָפּוֹ וְלֹא-יִעִיר כָּל-חַמְתּוֹ: כִּי הַקֹּהֵל עֹנֵן וְהַבַּיִת אַחֲרֵיהֶם יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם-קְרָאֵנוּ:

בעוד הבעל תפלה אומר 'ברכו' אומר הקהל בלחש: יִתְבַּרְךָ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ הַמַּלְכִּים ◊ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: שְׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן ◊ וּמִבְּלַעֲדוֹ אֵין אֱלֹהִים: תְּכַלִּים סַחֵכ כְּלוֹ לְרַבֵּב בְּעַרְבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעֲלוֹ לְפָנָיו: וְשְׁמוֹ מְרוֹמֵם עַל-כָּל-בְּרָכָה וְתַהֲלָה:

בעל תפלה מאריך באמירת 'ברכו':

בְּרָכוּ

כשמנגן בעל תפלה השם יאמר הקהל: בְּרוּךְ ◊ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

אֶת-יְיָ

כשמנגן בעל תפלה 'המברך' יאמר הקהל: קִיג: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מְעַתָּה וְעַד-עוֹלָם:

הַמְּבֹרָךְ:

קהל ובעל תפלה יחדיו: בְּרוּךְ יְיָ הַמְּבֹרָךְ ◊ לְעוֹלָם וָעֶד:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר בְּדַבְּרוֹ מְעַרֵּב עַרְבִים
בְּחֻמָּה פּוֹתַח שְׁעָרִים ◊ וּבִתְבוּנָה מְשַׁנֶּה עֵתִים ◊ וּמַחְלִיף אֶת-הַיּוֹמִים
וּמְסַדֵּר אֶת-הַפּוֹכְכִים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בְּרַקִּיעַ בְּרָצוֹנוֹ: בּוֹרֵא יוֹם וְלַיְלָה
גּוֹלֵל אוֹר מְפַנֵּי-חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מְפַנֵּי-אוֹר: « וּמַעֲבִיר יוֹם וּמַבְיֵא לַיְלָה
וּמְבַדֵּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה ◊ יְיָ צַבָּאוֹת שְׁמוֹ: אֵל חַי וְקַיִם ◊ תָּמִיד ◊ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ
לְעוֹלָם וָעֶד: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּעַרֵּב עַרְבִים:

אֶהְבֵּת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אֶהְבֵּת: תּוֹרָה וּמִצְוֹת ◊ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים
אוֹתָנוּ לְמִדָּת: עַל-בֵּן ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ בְּשִׁבְבָנוּ וּבְקוֹמָנוּ נִשְׁיַח בְּחֻקְךָ
« וְנִשְׁמַח בְּדַבְּרֵי תוֹרָתְךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הֵם חַיֵּינוּ ◊ וְאַרְךָ יָמֵינוּ
וּבָהֶם נִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה: וְאַהְבָּתְךָ ◊ אֶל-תִּסֵּר מִפָּנָנוּ לְעוֹלָמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
אוֹהֵב, עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

עונים 'אמן' על ברכת אהבה של הבעל תפלה.

1. According to שם השם (ברוך) המבדיל בין קודש לחול' מנהג אשכנז is insufficient to be able to perform מלאכה after צאת הכוכבים on שבת מוצאי שבת. During the times of the ראשונים, women would just recite the full ברכה בין, remembering to include 'אתה חוננתנו' 'קודש לחול'. Nowadays, women often the מוצאי שבת, remembering to include 'אתה חוננתנו'. Thereafter, מלאכה may be performed but one must make הבדלה before eating. נשים מתפללות עמידה לפני שעושות מלאכה מחשש לשיטת השולחן ערוך שאין לברך בשם ומלכות.
2. במוצאי שבת בחודש אלול, וכן במוצאי אחרון של פסח מארכים ב'והוא רחום'.
3. On a שבת קודש which occurs before a day when סליחות are said, והוא רחום is sung in the ניגון of ימים נוראים.
4. The בעל תפלה ascends to the עמוד והוא רחום. והוא רחום is a way of saying that in the evening, when there are no sin offerings, God provides atonement. (רוקח)

להשלמת רמ"ח תיבות בק"ש מקדימים אמירת 'אל מלך נאמן' ביחיד או בציבור. ויש משלימים את חשבון רמ"ח בעניינת 'אמן' על ברכת אהבת עולם של הבעל תפלה, ש'אמן' הוא נוטריקון 'אל מלך נאמן'.

אל מלך נאמן

37 כרים 7:

שמע ישראל יי אלהינו יי | אהר:

בלחש ברוך ◊ שם כבוד מלכותו ◊ לעולם ועד:

37 כרים ו:כ-ט **ואהבת את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך:**
והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם
בשבתך בביתך ובלקחתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ידך
והיו למטפת בין עיניך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

37 כרים יא:יג-כא **והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום**
לאהבה אתי ואלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי
מטרי ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת הגנה ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב
בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן יפתח לבבכם וסרתם ועבדתם
אלהים אחרים והשתחיתם להם: וחרה אפי יי בכם ועצר את השמים ולא יהיה
מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יי
נתן לכם: ושמעתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות
על ידכם והיו למטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך
בביתך ובלקחתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:
 הרב הקורא שמע בטעמים מרים קולו מ'למען ידבו' עד 'אמת' ⁵ **למען ידבו ימיכם וימי בניכם**
על האדמה אשר נשבע יי לאבותיכם לתת להם בימי השמים על הארץ:

37 כרים טו:לז-מא **ויאמר יי אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם**
ועשו להם ציצת על פני בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הפנה פתיל תכלת:
והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יי ועשיתם אתם
ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם: למען תזכרו

ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם:

אומרו הקהל עם הרב הפסוק האחרון וכן הבעל תפלה.

אני יי אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים

להיות לכם לאלהים אני יי אלהיכם:

5. אמרו ליה לרבי יוחנן, איפא סבי בבבל, תמה ואמר 'למען ידבו ימיכם וימי בניכם על האדמה' פתיב. אבל בחוצה לארץ לא? פון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי פנישתא, אמר היינו דאחני להו, כד אמר רבי יהושע בן לוי לבניהו, קדמנו וחשיבו ועילו לבי פנישתא, כי היכי דתורכו חיי. (גמ' זככות ט).

יש לצרף 'אלהיכם' ל'אמת', אכן יתן ריוח מעט שלא יבולע האל"ף. הבעל תפלה מרים קולו במילה 'אמת' ואינו כופל 'ד' אלדיכם אמת'. לפיכך הבעל תפלה אומר פרשת ציצית עם הרב כדי שיסמוך 'אמת' ל'ד' אלדיכם, ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו.

אֱמֶת וְאִמּוּנָה כָּל-זֹאת ◊ וְקִיָּם עֲלֵינוּ ◊ כִּי הוּא יי אֱלֹהֵינוּ וְאִין זִילְתוּ ◊ וְאִנְחָנוּ
יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד-מְלָכִים ◊ מִלְכָּנוּ הַגּוֹאֲלֵנוּ מִכַּף כָּל-הָעַרִיצִים:
הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ ◊ וְהַמְשַׁלֵּם גָּמוּל לְכָל-אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ: טו: טו: הָעֹשֶׂה גְדֻלוֹת
עַד-אִין חֶקֶר וְנִפְלְאוֹת עַד-אִין מִסְפָּר: תכלים סו:ט השלם נפשנו בחיים ולא-נתן למוט
רַגְלָנוּ: הַמְדַרְיָנוּ עַל-בְּמוֹת אוֹיְבֵינוּ ◊ וַיִּרָם קַרְנֵנוּ עַל כָּל-שֹׁנְאֵינוּ: הָעֹשֶׂה לָנוּ נְסִים
וְנִקְמָה בַּפָּרְעָה ◊ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאֲדַמַּת בְּנֵי-חַם: הַמַּכָּה בְּעַבְרָתוֹ כָּל-בְּכוֹרֵי
מִצְרַיִם ◊ וַיּוֹצֵא אֶת-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵרוֹת עוֹלָם: « הַמַּעֲבִיר בְּנֵיו בֵּין גְּזֵרֵי
יַם-סוּף ◊ אֶת-רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת-שׁוֹנְאֵיהֶם בְּתַהוֹמוֹת טַבַּע: וְרָאוּ בְנֵיו גְּבוּרָתוֹ ◊ שָׁבְחוּ
וְהוֹדוּ לְשִׁמּוֹ: וּמִלְכוּתוֹ בְּרִצּוֹן קָבְלוּ עֲלֵיהֶם: מִשָּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ עָנוּ שִׁירָה ◊
בְּשִׂמְחָה רַבָּה ◊ וְאָמְרוּ כָּלָם -

בעל תפלה וקהל

שמות טו:יא מִי-בְמַכָּה בְּאֵלֶם יי מִי כַּמֶּכָה נֶאֱדָר בַּקֶּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלַּת עֲשֵׂה פְלֵא:

בעל תפלה מְלִכוּתְךָ רָאוּ בְנֵיךָ בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי מֹשֶׁה ◊ טו:ט זה אֵלֵי עָנוּ ◊ וְאָמְרוּ -

בעל תפלה וקהל טו:יא יי | יִמְלֹךְ לְעֵלָם וְעַד:

בעל תפלה וְנִאָּמַר: ירמיה לט: כִּי-פָרַח יי אֶת-יַעֲקֹב וַיִּגָּאֵלוּ מִיַּד חֹזֶק מִמֶּנּוּ:

בְּרוּךְ אַתָּה יי גָּאֵל יִשְׂרָאֵל:

הַשְּׂבִיבֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם ◊ וְהַעֲמִידֵנוּ מִלְכָּנוּ לְחַיִּים ◊ וּפְרוּם עֲלֵינוּ
סִפַּת שְׁלוֹמְךָ ◊ וְתִקַּנְנוּ בְּעֲצָה מוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ ◊ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: וְהַגֵּן בְּעַדֵּנוּ
וְהַסֵּר מֵעֲלֵינוּ אוֹיֵב דָּבָר וְחָרָב וְרָעַב וְיָגוֹן ◊ וְהַסֵּר שָׁטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵנוּ ◊
« וּבְצֵל כְּנַפֶּיךָ תִּסְתִּירֵנוּ ◊ כִּי אֵל שׁוֹמְרָנוּ וּמְצִילָנוּ אַתָּה ◊ כִּי אֵל מְלֹךְ חַנוּן וְרַחוּם אַתָּה ◊
וְשׁוֹמֵר צַאֲתָנוּ וּבוֹאֵנוּ ◊ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם ◊ מַעֲתָה וְעַד-עוֹלָם: בְּרוּךְ אַתָּה יי שׁוֹמֵר
עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְעַד:

אמירת פסוקי 'ברוך ד' לעולם' עם ברכת 'ידאו עינינו' נתקנה על ידי חכמים הן לבני בבל והן לבני ארץ ישראל, והובאו בסידורי ארץ ישראל מקדמת דנא, ומקובל היה לאמרם אצל כל אשכנזים אף אלה שעלו לארץ ישראל, ולכן נמצאת בכל סידוריהם הנדפסים כולל סידור 'שער שמים' שערך השל"ה, אב"ד פפד"מ ומרא דארעא דישראל, על פי המנהגים שנהג בארץ ישראל (בצינון כי "רבנן בתראי תקינו למימר ברוך ד' לעולם אמן ואמן", ולכן כתב לו ביאור על פי נגלה ונסתר). תלמידי הגר"א שאינם אומרים 'ושמרו' בערבית ליל שבת משמיטים גם 'ברוך ד' לעולם', הן בארץ ישראל והן בחוץ לארץ, על פי מנהגו האישי בוילנא :

מותר לדלג ברכה זו כדי להספיק תפילה בציבור.

תכליס פט:נג ⁶ בְּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן | וְאָמֵן: קלכ:כא בְּרוּךְ יְיָ | מְצִיּוֹן שָׁכַן יְרוּשָׁלַם
הַלְלוּ-יָהּ: טז:יח-יט בְּרוּךְ יְיָ | יְיָ אֱלֹהִים יְיָ יִשְׂרָאֵל עֲשֵׂה נִפְלְאוֹת לְבָדְדִי: וּבְרוּךְ יְיָ
שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וַיִּמְלֵא כְבוֹדוֹ אֶת-כָּל הָאָרֶץ אָמֵן | וְאָמֵן: קד:לא יְהִי כְבוֹד יְיָ
לְעוֹלָם יִשְׁמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: קיג:ג יְהִי שֵׁם יְיָ מְבָרָךְ מִעַתָּה וְעַד-עוֹלָם:
שמואל ח' יב:כז כִּי לֹא-יִפָּזַשׁ יְיָ אֶת-עַמּוֹ בְּעֵבֹר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל בִּי הוֹאִיל יְיָ לַעֲשׂוֹת
אֲתֶכֶם לֹו לְעַם: מלכיס ח' יח:לט וַיִּרְא כָּל-הָעַם וַיִּפְּלוּ עַל-פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ
יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים: זכריה יד:ט וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל-כָּל-הָאָרֶץ
בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: תכליס לג:כז יְהִי-חֲסִדְךָ יְיָ עֲלֵינוּ
כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: דזרי הימים ח' טז:לכ וְאָמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
וּקְבָצֵנוּ וְהַצִּילְנוּ מִן-הַגּוֹיִם לְהַדוֹת לְשֵׁם קְדוֹשְׁךָ לְהַשְׁתַּבַּח בְּתִהְלֹתֶךָ:
תכליס פו:ט-י כָּל-גּוֹיִם | אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יְבוֹאוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וַיִּכְבְּדוּ לְשִׁמְךָ:
כִּי-גָדוֹל אַתָּה וְעָשִׂה נִפְלְאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבָדְדִי: טט:יג וְאַנְחֵנוּ עִמָּךְ | וְצֵאן מִרְעִיתֶךָ
גוֹדֶה לָךְ לְעוֹלָם לְדוֹר וָדוֹר נִסְפָּר תִּהְלֹתֶךָ:

6. יוצא שמונה עשרה so people don't think they are לעולם is to sit for שמענו.

פְּרוּךְ יי פִּיּוּם: פְּרוּךְ יי בַּלְיָלָה: פְּרוּךְ יי בְּשֹׁכְבֵנוּ: פְּרוּךְ יי בְּקוּמָנוּ: כִּי בְּיָדְךָ
נַפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמֵּתִים: אִיוֹב יִצְיִי אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נַפְשׁ כָּל־חַי וְרוּחַ כָּל־בֶּשֶׂר־אִישׁ:
תהלים לא: בְּיָדְךָ אֶפְקֵיד רוּחִי פְּדִית אֹתִי יי אֵל אֱמֶת: אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים
יַחַד שִׁמְךָ ◊ וְקַיָּם מַלְכוּתְךָ תָּמִיד ◊ וּמְלֹךְ עֲלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:

« יֵרָאוּ עֵינֵינוּ וְיִשְׂמַח לִבֵּנוּ וְתִגַּל נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעָתְךָ בְּאֱמֶת ◊ בְּאֵמֶר לְצִיּוֹן מֶלֶךְ
אֱלֹהֵינוּ: יֵטֵב יי מֶלֶךְ כִּגֹּאֵל יי מֶלֶךְ שְׁמוֹת טוֹיִים יי | יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שְׁלֹךְ הִיא ◊
וּלְעוֹלָמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד ◊ כִּי אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אַתָּה: פְּרוּךְ אַתָּה יי הַמֶּלֶךְ
בְּכָבוֹדוֹ ◊ תָּמִיד יִמְלֹךְ עֲלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד ◊ וְעַל כָּל־מַעֲשָׂיו:

בעל תפלה כורע יתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא כרעותה ◊
וימליך מלכותה ◊ פחייבון וביומיבון ובחיי דכל-בית-ישראל בענגלא ובזמן קריב:
ואמר בעל תפלה כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊ ויתחדר ויתעלה ויתהלל שמייה

דקדשא בעל תפלה כורע פריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מפל-ברכתא ושירתא תשפחתא ונחמתא

דאמירן בעלמא: בעל תפלה כורע ואמר אמן: (קהל אמן)

ערבית עמידה למוצאי שבת

תכלים נא:טז אֲדָנִי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ זֹקֵף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◊
 אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊
 גּוֹמֵל חַסְדִּים טוֹבִים וְקִנְיָה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל
 לְבָנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׂמוּ בְּאַהֲבָה:

בעשרת ימי תשובה וְבָרְנוּ לְחַיִּים ◊ מְלֶךְ חַפְזָן בְּחַיִּים ◊ וְכַתְּבָנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים ◊ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:

מְלֶךְ עֶזְרָה וּמוֹשִׁיעַ וּמְגִן: כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ זֹקֵף יי מִגֵּן אַבְרָהָם:

אֶתְּךָ גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◊ אֲדָנִי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אֶתְּךָ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון של פסח מוסיפים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊
 וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל עַד עַד: מִי כְמוֹךָ
 בְּעַל גְּבוּרֹת ◊ וּמִי דוֹמֶה-לְךָ ◊ מְלֶךְ מְמִית וּמְחַיֶּה וּמְצַמֵּחַ יְשׁוּעָה:

בעשרת ימי תשובה מִי כְמוֹךָ אֵב הַרְחֵמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרֵיוֹ לְחַיִּים ◊ בְּרַחֲמִים:

וּנְאֻמָּן אֶתְּךָ לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יי מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

אֶתְּךָ קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ ◊ וּקְדוּשֵׁים בְּכָל-יוֹם יִחַלְלוּךָ פִּלְאָה: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יי
 הָאֵל (בעשרת ימי תשובה: הַמְּלֶךְ) הַקְּדוֹשׁ:

אֶתְּךָ חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת וּמְלַמֵּד לְאִנּוּשׁ בִּינָה:

במוצאי שבת ויום טוב:

¹ אֶתְּךָ חוֹנֵנְתָנוּ לְמַדַּע תּוֹרָתְךָ ◊ וְתִלְמִדְנוּ לַעֲשׂוֹת בְּהֵם חֲקֵי רְצוֹנְךָ ◊
² וְתִבְדִּילָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ בֵּין קְדוֹשׁ לְחַל בֵּין אֹרֶךְ לְחֶשֶׁךְ ◊ בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים ◊
 בֵּין יוֹם הַשְּׂבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה: אֲבִינוּ מְלַכְנוּ ◊ הַחַל עֲלֵינוּ הַיָּמִים הַבָּאִים
 לְקַרְאָתָנוּ לְשָׁלוֹם ◊ חֲשׂוּכִים מְכַל-חַטָּא ◊ וּמְנַקִּים מְכַל-עוֹן ◊ וּמְדַבְּקִים בִּירְאָתְךָ:

וּחֲנָנוּ מֵאֶתְּךָ בִּינָה דַּעַת וְהַשְׁפֵּל: בְּרוּךְ אֶתְּךָ יי חוֹנֵן הַדַּעַת:

1. מהר"י סג"ל תיקנו לומר אתה חוננתנו -הבדלה- סמוך לתיבת 'בינה' ולא סמוך לחתימה שהוא לאחר תיבת 'השכל', וסמכו דבריהם משום דבינה ראשי תיבות בשמים יין נר הבדלה. (מהר"ל)

2. כ"ה בכל ס"י (ופירושו נתת לנו להבדיל, וכעין מ"ש רש"י דברים כ"ט:י"א). (סידור אזור אליהו)

השיבנו אבינו לתורתך ◊ וקרבתנו מלכנו לעבודתך ◊ והחזירנו בתשובה
שלמה לפניך: ברוך אתה יי הרוצה בתשובה:

סלח לנו אבינו כי מכה על הלב חטאנו ◊ מחל לנו מלכנו כי מכה על הלב פשענו ◊
כי מוחל וסולח אתה: ברוך אתה יי חנון, המרבה לסלוח:

ראה בעינינו ◊ וריבה ריבנו ◊ וגאלנו מהרה למען שמך ◊ כי גואל
חזק אתה: ברוך אתה יי גואל ישראל:

רפאנו יי ונרפא ◊ הושיענו ונושעה ◊ מי שרוצה להתפלל על החולה יאמר כאן:
כי תהלתנו אתה ◊ והעלה רפואה שלמה • ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ◊ שתשלח מהרה
לכל-מבותינו ◊ * כי אל מלך רופא נאמן ◊ רפואה מן-השמים ◊ רפואת הנפש
ורפואת הגוף לחולה
ורחמן אתה: ברוך אתה יי רופא • (פכ"פ) בתוך שאר חולי ישראל:
חולי עמו ישראל:

ברך עלינו יי אלהינו את-השנה הזאת ואת-כל-מיני תבואתה למוצה ◊
ותן ³ (בחורף: מל ומטר ל) ברכה על-פני האדמה ◊ ושפענו מפונך ◊
וברך שנותנו בשנים הטובות: ברוך אתה יי מברך השנים:

תקע בשופר גדול לחרותנו ◊ ושא גם לקבץ גליותינו ◊ וקבצנו יחד
מארבע בנפות הארץ: ברוך אתה יי מקבץ גדחי עמו ישראל:

השיבה שופטינו בבראשונה ◊ ויועצינו כבתחלה ◊ והסר מפנינו יגון
ואנחה ◊ ומלוך עלינו אתה יי לבדך בחסד וברחמים ◊ וצדקנו במשפט:
ברוך אתה יי מלך, אוהב צדקה ומשפט:

(בעשרת ימי תשובה מסיימים הברכה: המלך המשפט ואם לא אמרו, דעת רוב הפוסקים שאין צריך לחזור.)

למשפדים אל-תהי תקוה ◊ וכל-המינים פרגע יאבדו ◊ וכל-אויבי עמך
מהרה יפרתו ◊ ומלכות ודון מהרה תעקר ותשפר ותמגד ותכניע
במהרה ביימינו: ברוך אתה יי שובר אויבים ומכניע ודים:

על-הצדיקים ועל-החסידים ◊ ועל-זקני עמך בית ישראל ◊ ועל-פליטת
סופריהם ◊ ועל-גרי הצדק ועלינו ◊ יהמו רחמיך יי אלהינו ◊ ותן שכר טוב
לכל-הפומחים בשמך באמת ◊ ושים חלקנו עמם ◊ ולעולם לא נבוש פירבך
במחנה: ברוך אתה יי משען ומבטח לצדיקים:

3. בתפלת ערבית של יום נ"ט אחר תקופת תשרי (ה' או ו' דעצעמבר) ובארץ ישראל בליל ז' מרחשון מתחילין לומר
'ותן מל ומטר לברכה' עד פסח.

וְלִירוּשָׁלַם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב ◊ וְתִשְׁכַּחן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ ◊
 וּבָנָה אוֹתָהּ בְּקֶרֶב בְּיָמֵינוּ בְּנֵין עוֹלָם ◊ וְכִסֵּא דָוִד מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תִּכְוֶין:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם:

אֶת־צִמְח דָּוִד עִבְדְּךָ מְהֵרָה תִצְמִיחַ ◊ וְקִרְנוֹ תִרוֹם בִּישׁוּעָתְךָ ◊
 כִּי לִישׁוּעָתְךָ קָנִינוּ כָּל־הַיּוֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִצְמִיחַ, קָרַן יִשׁוּעָה:

שְׁמַע קוֹלְנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חוּם וְרַחֵם עָלֵינוּ ◊ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן
 אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ ◊ כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּתֵנוּ וְתַחֲנוּנֵינוּ אַתָּה ◊ וּמְלַפְנֶיךָ מַלְכֵנוּ רִיקָם
 אֶל־תְּשִׁיבֵנוּ ◊ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
 שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתְּפִלָּתָם ◊ וְהַשֵּׁב הָעֲבוּדָה לְדַבִּיר בֵּיתְךָ ◊
 וְאֲשֵׁי יִשְׂרָאֵל וּתְּפִלָּתָם ◊ מְהֵרָה ◊ בְּאַהֲבָה תִקַּבֵּל בְּרָצוֹן ◊ וְתִהְיֶה לְרָצוֹן תָּמִיד
 עֲבוּדַת יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ:

בראש חודש ובחול המועד אומרים 'יעלה ויבא':

אֱלֹהֵינוּ וְאַלְהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ יַעֲלֶה וַיָּבֹא וַיִּגִּיעַ וַיִּרְאֶה וַיִּרְצֶה וַיִּשְׁמַע וַיִּפְקֵד וַיִּזְכֵּר וּזְכָרונֵנוּ
 וּפְקֻדוֹנֵנוּ ◊ וּזְכָרוֹן אֲבוֹתֵינוּ ◊ וּזְכָרוֹן מְשִׁיחַ בְּדָוִד עִבְדְּךָ ◊ וּזְכָרוֹן יְרוּשָׁלַם עִיר קְדֻשֶׁךָ ◊
 וּזְכָרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ ◊ לְפִלִּיטָה וּלְמוֹכָה ◊ וּלְחַן וּלְחַסֵּד וּלְרַחֲמִים ◊ וּלְחַיִּים
 וּלְשָׁלוֹם ◊ בְּיוֹם

לראש חודש: ראש הקודש הוה | לפסח: חג המצות הוה | לסכות: חג הסוכות הוה

זְכָרְנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְמוֹכָה ◊ וּפְקֻדְנוּ בּוֹ לְבִרְכָה ◊ וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים ◊ וּבְדַבַּר יִשׁוּעָה
 וְרַחֲמִים ◊ חוּם וְחֲנּוּן וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ ◊ כִּי אֱלֹהֶיךָ עֵינֵינוּ ◊ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה:

וְתַחֲזוּנָה עֵינֵינוּ בְּשׁוֹבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּחַזֵּיר שְׂכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

כּוֹרַע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ◊ שְׂאֵתָה הוּא זִקְוֶךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאַלְהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:
 צוּר חַיֵּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר: גּוֹדֵה לָךְ וּגְסַפֵּר תְּהִלָּתְךָ עַל־חַיֵּינוּ
 הַמְּסוּרִים בְּיָדְךָ ◊ וְעַל־נַשְׁמוֹתֵינוּ הַמְּקוּדוֹת לָךְ ◊ וְעַל־נַפְשֶׁךָ שְׂבָב־לְיוֹם עַמְּנוּ ◊
 וְעַל־נַפְּלֹאוֹתֶיךָ וּמוֹבּוֹתֶיךָ שְׂבָבֵל עַת ◊ עָרַב וּבִקֵּר וּצְהַרִים: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ
 רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרַחֵם כִּי לֹא־תִמוּ חֲסְדֶיךָ ◊ מֵעוֹלָם קָנִינוּ לָךְ:

כל ימי הנוכה, גם בפורים בתפלת ערבית קודם קריאת המגילה, אומרים כאן 'על הנסים':

על הנסים ◊ ועל הפרקן ◊ ועל הגבורות ◊ ועל התשועות ◊ ועל המלחמות ◊

שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

<p>בפורים: בימי מרדכי ואסתר בשושן הכירה ◊ בשעמד עליהם המן הרשע ◊ בקש סכסר גייג להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן מן ונשים ביום אחד בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבו: ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו ◊ וקלקלת את מחשבתו ◊ והשבות גמולו בראשו ◊ ותלו אתו ואת בניו על העין:</p>	<p>בחנוכה: בימי מתתיהו כד יוחנן כהן גדול חשמני ובניו בשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשפיהם תורתך ◊ ולהעבירם מחקי רצונך: ואתה ברחמיך הרבים ◊ עמדת להם בעת צרתם ◊ רבת את ריבם ◊ דנת את דינם ◊ נקמת את נקמתם: מסרת גבורים ביד חלשים ◊ ורבים ביד מעטים ◊ וממאים ביד מהורים ◊ ורשעים ביד צדיקים ◊ וזדים ביד עוסקי תורתך: ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ◊ ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה: ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ◊ ופנו את היכלך ◊ ומחרו את מקדשך ◊ והדליקו גרות בתצרות קדשך ◊ וקבעו שמונת ימי תנבה אלו ◊ להודות ולהלל לשמך הגדול:</p>
--	--

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלפני תמיד לעולם ועד:

בעשרת ימי תשובה: וכתוב לחיים טובים בני בריהך:

ובלחיים יודוך סלה ◊ ויתללו את שמך באמת ◊ האל ישועתנו ועזרתנו סלה:

כורע ברון משתחוה אתה זוקף יי המזב שמך ולך נאה להודות:

שלום רב על ישראל עמך תשים לעולם ◊ פי אתה הוא מלך אדון
 לכל השלום: ומזב בעיניך לברך את עמך ישראל ◊ בכל עת ובכל שעה
 בשלומך:

בעשרת ימי תשובה: בספר חיים ברכה ושלום ◊ ופרנסה מזכה ◊
 נזכר ונכתב לפניך ◊ אנו וכל עמך בית ישראל ◊
 לחיים ולשלום: ברוך אתה יי עושה השלום:

ברוך אתה יי המברך
 את עמו ישראל בשלום:

אלהי ◊ נצר לשוני מרע ◊ וישפתי מדבר מרמה ◊ ולמקללי נפשי תדם ◊
 ונפשי כעפר לכל תהיה: פתח לפי בתורתך ◊ ובמצותיך תרדף נפשי:
 וכל־החושבים עלי רעה ◊ מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם: עשה למען
 שמך ◊ עשה למען ימינך ◊ עשה למען קדש־ך ◊ עשה למען תורתך: תכלים ס:
 למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו געגני: יט:טו יהיו לרצון | אמר־פי
 והגיון לפי לפניך יי צורי וגאלי: פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר: עשה שלום במרומוי ◊
 הוא יעשה שלום ◊ עלינו ועל־כל־ישראל: ואמרו אמן:

זוקף לאט ואומר:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ◊ ותן חלקנו בתורתך:
 ושם נעבדך ביראה ◊ בימי עולם ובשנים קדמניות: מלאכי ג:ד וערבה ליי מנתת יהודה וירושלם
 בימי עולם ובשנים קדמניות:

אין אומרים 'ויהי נעם' (עמ' 240) ולא 'אתה קדוש' (עמ' 241), וממשיך 'תתקבל צלותהון' (עמ' 242), אם חל יום טוב
 באחד מימות החול הבאים. במוצאי יום טוב אומרים כאן קדיש 'תתקבל', מבדילים על הכוס בלא נר ובשמים,
 ואומרים 'עלינו' (עמ' 246). במוצאי שבת מוסיפים גם 'ויהי נעם' (עמ' 240) 'עלינו'. בפורים אחר שמונה עשרה אומרים
 קדיש 'תתקבל' וקוראים את המגילה. בתשעה באב אומרים קדיש שלם בלי 'תתקבל'. אין אומרים 'ויהי נעם' וויתן לד'.

בעל תפלה כורע יתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בעלמא דברא כרעותיה ◊
 וימליך מלכותיה ◊ בחיובון וביומיכון ◊ ובחיי דכל־בית־ישראל ◊ בעגלא ובזמן קריב:
 ואמרו בעל תפלה כורע אמן: (קהל אמן)

יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊ ויתהדר ויתעלה ויתהלל

שמייה דקדשא בעל תפלה כורע בריך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מכל־ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא

דיאמירן בעלמא: בעל תפלה כורע ואמרו אמן: (קהל אמן)

ויהי נעם

את הפסוק הראשון 'ויהי נעם' יש אומרים בעמידה.

תכלים 5: ויהי | נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

ס 1 2 ישב בסתר עליון בצל שדי ותלונן: אמר לוי מחסי ומצודתי
אלהי אבטחבו: כי הוא יצילך מפח יקוּש מדבר הוות: באברתו | יסך לך
ותחת-כנפיו תחסה צנה וסחרה אמתו: לא-תירא מפחד לילה מחין יעוף יומם:
מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צחרים: יפל מצדך | אלה ורבבה מימנך אליך
לא יגש: רק בעיניך תביט ושלמת רשעים תראה: כראתה יי מחסי עליון שמת
מעונך: לא-תאנה אליך רעה ונגע לא-יקרב באחלקך: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך
בכל-דרכיך: על-פנים ישאונך פוד-תגף באבן רגלך: על-שחל ופתן תדרוך תרמם
כפיר ותנין: כי כי חשק ואפלטו אשגבחו כירידע שמי: יקראני | ואענהו
עמו אנכי בצרה אחלצו ואכבדהו: ארך ימים אשביעו ואראהו בישועתי:

³ (ארך ימים אשביעו ואראהו בישועתי):

1. The יום טוב מוצאי שבת is not to recite עליון עליון on a שבת before מוצאי שבת.
2. The רוקח (סימן כ') says that all of אלף בית is found in this תפילה except for the "ויון", to signify, that it is not said on מוצאי שבת before seven occasions:
פסח, שבועות, ראש השנה, יום כפור, סכות, שמיני עצרת and שבת חול המועד:
3. The (סימן נו) יוסף אומץ. מוצאי שבתות on פסוק the last מנהג in the later generations is to repeat the last פסוק on מוצאי שבתות. מוצאי שבתות and the Siddur R' Hertz Treivish as the source for the repetition on מוצאי שבתות. In this way the Name of God is complete, and this guards against מוזיקים. The רוקח (פירוש הרוקח על הסידור, עמוד תקפ"ט) writes, the reason for the repetition of the ארך ימים as well as reciting לציון ובא on מוצאי שבתות, is to lengthen שבת, in order to delay the return of the sinners of Israel to גיהנם. The first time ארך ימים should be said silently, the second time it should be said out loud.

בתשעה באב אחר קריאת מגילת איכה והקינות עומדים ואומרים 'ואתה קדוש' בקול נמוך, ק"ש בלי 'תתקבל', 'עלינו'.

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] תכלים כ:7: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל:
 ישעיהו: ויג: וקרא זה אלהו ואמר

בעל תפלה וקהל קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו:
 בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] ומקבלין דין מורדין ואמרו:

בעל תפלה וקהל [בלחש] קדיש בשמי מרומא בית שכינתה ◊ קדיש על ארעא
 עובר גבורתה ◊ קדיש לעלם ולעלמי עלמיא יי צבאות ◊ מליא כל ארעא
 ויו יקרה:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש] יחזקאל ג:3: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול
 בעל תפלה וקהל ברוך כבוד יי ממקומו:

בעל תפלה [בקול] וקהל [בלחש]

ונמלתני רוחא ◊ ושמעית בתרי קל ויע סניא דמשבחין ואמרו:
 ברוך יקרא דיי מאתר בית שכינתה:

בעל תפלה וקהל שמות טו:יח: יי | ימלך לעלם ועד:

קהל אומרים בלחש יי מלכותה לעלם ולעלמי עלמיא: ד"ס א' כט:יח: יי אלהי אברהם
 יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך
 והבן לבבם אליך: תכלים עח:לח: והוא רחום | יבשר עון ולא יישחית והרבה להשיב
 אפו ולא יעיר כל חמתו: פו:כ: כיי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל קראיך:
 קיט:קמג: צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת: מיכ: ז:כ: תתן אמת לעקב חסד לאברהם
 אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם: תכלים סח:כ: ברוך אדני יום | יום יעמס לנו האל
 ישועתנו סלה: מו:ח: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה:
 פד:יג: יי צבאות אשרי אדם בייח בך: כו: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:
 ברוך הוא אלהינו שפראנו לכבודו ◊ והבדילנו מן התועים ◊ ונתן לנו תורת אמת ◊
 וחי עולם נטע בתוכנו ◊ הוא יפתח לפנינו בתורתו ◊ וישם לפנינו לאהבתו וליראה
 אותו לעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם ◊ למען לא ניגע לריק ◊ ולא נלד לפהלה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שֶׁנִּשְׁמַר חֻקְךָ בְּעוֹלָם הַזֶּה ◊ וְנוֹפֵה וְנִחָה וְנִרְאָה וְנִירָשׁ מוֹכֵה וּבֹרֵךְ לְשָׁנֵי יָמוֹת הַמְּשִׁיחַ וְלַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:
 ל:יג ל:יג ⁴ לְמַעַן יִזְמְרֶךָ בְּבוֹד וְלֹא יָדָם יי אֱלֹהֵי לְעוֹלָם אֲוֵדָךְ: ירמיה יז: פְּרוּךְ הַגֹּבֵר
 אֲשֶׁר יִבְטַח בְּיָי וְחַיָּה יי מִבְּטָחוֹ: ישעיה כו: בְּטָחוּ בְּיָי עַד־עַד בְּיָי בְּיָהּ יי
 צוּר עוֹלָמִים: תהלים ט:א וַיִּבְטָחוּ בְּךָ יוֹדְעֵי שִׁמְךָ כִּי לֹא־עֹבֶרֶת דְּרָשִׁיךָ יי:
 ישעיה מז:כא יי חֲפִיץ לְמַעַן צַדִּיקוֹ יִגְדִּיל תוֹרָה וַיִּאֲדִיר:

זמדזר יד:יז וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כָּח אֲדֹנָי בְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְאָמְרוֹ:

תהלים כה: זכַר־רַחֲמֶיךָ יי וְחִסְדֶּיךָ כִּי מֵעוֹלָם הָמָּה:

בעל תפלה כורע. יתגדל ויתקדש ויקרף שמייה רבא (קהל אמן) ◊ בְּעֵלְמָא דִּבְרָא כְרַעוּתָה ◊
 וַיִּמְלִיךְ מַלְכוּתָה ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֵנְלָא וּבְזִמְן קָרִיב:
 וְאָמְרוּ בעל תפלה כורע אמן: (קהל אמן)

יְהִי אֱלֹהֵי רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

בעל תפלה כורע. יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא ◊ וַיִּתְהַדָּר וַיִּתְעַלָּה וַיִּתְהַלָּל

שְׁמִיָּה דִּקְדוּשָׁא בעל תפלה כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיבוֹר אוֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו).

לְעֵלְא מְכַל־בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תִּשְׁבַּחְתָּא וְנַחֲמָתָא

דְּאָמְרוּן בְּעֵלְמָא: בעל תפלה כורע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אמן)

קהל: קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:

תִּתְקַבֵּל צְלוֹתֵהוֹן וּבְעוּתֵהוֹן דְּכָל־יִשְׂרָאֵל קָדָם אֲבוּהוֹן דִּי בְּשִׁמְיָא: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אמן)

תהלים קיג:כח יְהִי שֵׁם יי מְבָרַךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

יְהִי אֱלֹהֵי רַבָּא מִן־שְׁמִיָּא ◊ וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אמן)

קכא:כ קהל: עוֹרֵי מַעַם יי עֲשֵׂה שְׁמִים וְאָרְיָן:

בעל תפלה פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ ◊

ושוחה לפניו ואומר וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אמן)

4. אָמַר רַבִּי חֲלָפוֹ אָמַר עוֹלָא בִּירְאָה, חָיִב אָדָם לְקָרוֹת אֶת הַמְּגִילָה בְּלִילָה, וְלִשְׁנוֹתָהּ בַּיּוֹם, שְׁנַאֲמַר: 'לְמַעַן יִזְמְרֶךָ בְּבוֹד וְלֹא יָדָם ד' אֱלֹהֵי לְעוֹלָם אֲוֵדָךְ: (גמ' מגילת ד.)

בימי ספירת העומר סופרים את העומר לפני ויתן לך' (עמ' 94).
 ובמוצאי שבת חנוכה מדיק הבעל תפלה את נרות החנוכה לפני ויתן לך' (עמ' 336).

ויתן לך

(אין אומרים את תוספת הפסוקים כמנהג פולין).

פסוקי ברכה

37א: כז-כח-כט⁵ ויתן לך האלהים מפל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירש:
 ועבדוך עמים וישתחו לך לאפים הנה גביר לאחיו וישתחו וישתחו לך בני אמה ארריך
 ארור ומברכה ברוך: כח-ג-7 ואל שדי יברך אתך ויפרך וירכה ותייך לקתל
 עמים: ויתן לך את-ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את-ארץ מגריך
 אשר-נתן אלהים לאברהם: מט-ככ מאל אביך ויעונך ואת שדי ויברכה ברכת
 שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת ברכת שדים ורחם: ברכת אביך גברו
 על-ברכת הורי עד-תמות גבעת עולם תהיין לראש יוסף ולקדוך נזיר אחיו:
 37 ב: זיג-טו ואתה בך וברכה וברך פרי-בטונך ופרי-אדמתך דגנך ותירשך
 ויצחקך שגור-אלפיה ועשתרות צאנך על האדמה אשר-נשבע לאבתך לתת לך:
 ברוך תהיה מפל-העמים⁶ לא-יהיה בך עקר ועקרה ובהמתך: 7 והסיר יי מפך
 כל-חלי וכל-מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל-שנאך:

37 ב: כח-ג⁸ ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה: ו ברוך אתה בבאך וברוך אתה
 בצאתך: כ ברוך טנאך ומשארתך: ד ברוך פרי-בטונך ופרי אדמתך ופרי בהמתך
 שגור אלפיה ועשתרות צאנך: ח יצו יי אתך את-הברכה באסמיה ובכל משלח
 ידך וברכה בארץ אשר-יי אלהיך נתן לך: יכ יפתח יי | לך את-אוצרו הטוב

5. The recital of ויתן לך is an ancient מנהג (זוהר) Since שבת causes happiness and a new week is about to begin, we recite פסוקי ברכה which are considered a good 'סימן' (similar to the 'סימנים' on ליל ראש השנה). During שבת the רשעים leave גיהנם and they return; therefore, we add ויהי נעם and ויתן לך in order to lengthen the תפלה.

6. אמר רבי יהושע בן לוי, 'לא-יהיה בך עקר' מן התלמידים, 'ועקרה' שלא תהא תפלתך עקורה לפני המקום. אימתיי בזמן שאתה משים עצמך פבהמה. (גמ' זכורות מד:)

7. 'הסיר ד' מפך כל-חלי' אמר רב, זו עין, רב לטעמיה, דרב סליק לבי קברי, עבד מאי עבד, אמר תשעין ותשעה בעין רעה, ואחד בדרך ארץ. (גמ' זכא מליעא קז:)

8. אשכחנהו רבי אבא לתלמידיה דרב, אמר להו, מאי אמר רב בהני קראיי? 'ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה: ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך: ו אמרו ליה הכי אמר רב: 'ברוך אתה בעיר' שיהא ביתך סמוך לבית הכנסת, 'ברוך אתה בשדה' שיהו נכסיה קרובים לעיר, 'ברוך אתה בבאך' שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעת ביאתך מן הדרך, 'ברוך אתה בצאתך' שיהו צאצאי מעיך פמותך. (סכ קז:)

9. אמר רב יצחק, אין הברכה מצוייה, אלא בדבר הסמוי מן העין, שנאמר: 'יצו ד' אתך את-הברכה באסמיה'. תנא דבי רבי ישמעאל, אין הברכה מצוייה, בדבר שאין העין שולטת בו, שנאמר: 'יצו ד' אתך את-הברכה באסמיה'. (סכ מז:)

10. אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא, מיום שחרב בית המקדש, אין הגשמים יורדין מאוצר טוב, שנאמר: 'יפתח ד' | לך את-אוצרו הטוב'. בזמן שישאל עושין רצונו של מקום, וישאל שרויין על אדמתם, גשמים יורדין מאוצר טוב, בזמן שאין ישראל שרויין על אדמתם, אין גשמים יורדין מאוצר טוב. (גמ' זכא זכא ככ:)

אֶת־הַשָּׁמַיִם לְתֵת מִמֶּרְאֲרֵצְךָ בְּעֵתוֹ וּלְבַרְךָ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדְךָ וְהַלְוִיֹת גּוֹיִם רַבִּים
 וְאֹתָהּ לֹא תִלְוֶה: טו:ו כִּי־יִי אֱלֹהֶיךָ בְּרַכְּךָ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְךָ וְהַעֲבַמְתָּ גּוֹיִם רַבִּים
 וְאֹתָהּ לֹא תַעֲבֹט וּמַשְׁלַת בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשְׁלוּ: לג:ט אֲשֶׁר־יֵשְׂרָאֵל מִי
 כְּמוֹךָ עִם נוֹשַׁע בְּיָי מִגֵּן עֲזָרְךָ וְאֲשֶׁר־חָרַב גִּבְאוֹתֶיךָ וַיִּבְחָשׂוּ אֵיבֹיךָ לְךָ
 וְאֹתָהּ עַל־בְּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ:

פסוקי ישועה ופדיוס

ישעיהו מה:ז יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בְּיָי תִשְׁוַעַת עוֹלָמִים לֹא־תִבָּשׂוּ וְלֹא־תִכְלְמוּ עַד־עוֹלָמֵי עַד:
 יואל כ:ו-ז וְאִבְלַתֶּם אָבוֹל וְשָׁבוּעַ וְהַלְלַתֶּם אֶת־שֵׁם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם
 לְהַפְלִיא וְלֹא־יִבָּשׂוּ עַמִּי לְעוֹלָם: וידעיהו כ:י בְּרַכֵּב יִשְׂרָאֵל אֲנִי וְאֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם
 וְאִין עוֹד וְלֹא־יִבָּשׂוּ עַמִּי לְעוֹלָם: ישעיהו לה:י¹¹ וּפְדוּיִי יְיָ יִשְׁבּוֹן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת
 עוֹלָם עַל־רֵאשִׁים שִׁשְׁוֹן וְשִׂמְחָה יִשְׁיִגוּ וְנָסוּ יַגּוֹן וְאִנְחָה: כה:ב כִּי־בִשְׂמֵחָה תִצְאוּ
 וּבְשָׁלוֹם תִּזְבְּלוּן הַהָרִים וְהַגְּבֻעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עַצֵּי הַשָּׁדָה יִמְחֲאוּ־כַף:
 יז:ב-ג הִנֵּה אֵל יִשְׁוַעַתִּי אֲבָמַח וְלֹא אֶפְחַד כִּי־עָוִי וּזְמַרְתָּ יְהוָה יְיָ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה:
 וּשְׂאֲבָתֶם־מִים בְּשִׁשְׁוֹן מִמַּעֲיָנִי הִישׁוּעָה: וְאִמְרֹתֶם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לִי קְרָאוּ בְּשִׁמּוֹ
 הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים עֲלִילְתִּיו הוֹפִירוּ כִּי נִשְׁגַּב שָׁמוֹ: זְמַרוּ יְיָ כִּי גִבּוֹת עָשָׂה
 מִדַּעַת מוֹדַעַת זֹאת בְּכָל־הָאָרֶץ: צַהֲלִי וְרַנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי־גִדּוֹל בְּקִרְבֶּךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:
 כה:ט¹² וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא אֱלֹהֵינוּ יְהוָה קִנְיֵנוּ לוֹ וַיּוֹשִׁיעֵנוּ יְהוָה יְיָ קִנְיֵנוּ לוֹ
 נְגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִישׁוּעָתוֹ:

פסוקי שלום

מז:ט בּוֹרָא נּוֹב גִּיב שְׁפַתֶּיךָ¹³ שְׁלוֹם | שְׁלוֹם לְרַחוֹק וּלְקֵרֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתָיו:
 ד"כ טז יז:ט¹⁴ וְרוּחַ לְבָשָׂה אֶת־עַמְשֵׁי רֵאשׁ הַשְּׁלוֹשִׁים הַשְּׁלִישִׁים לְךָ דָּוִד וְעַמְּךָ בְּרִישֵׁי
 שְׁלוֹם | שְׁלוֹם לְךָ וְשְׁלוֹם לְעֲזָרְךָ כִּי עֲזָרְךָ אֱלֹהֶיךָ וַיִּקְבְּלֶם דָּוִד וַיִּתְּנֵם בְּרֵאשֵׁי
 הַקְּדוּדִ: שמואל א' כה:ו וְאִמְרֹתֶם כֹּה לְחַי וְאֹתָהּ שְׁלוֹם וּבֵיתְךָ שְׁלוֹם וְכָל אֲשֶׁר־לְךָ שְׁלוֹם:
 תְּכַלִּים כְּטִיֵּא יְיָ עֵז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרַךְ אֶת־עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם:

11. לפני הפסוק 'כי בשמחה תצאו' אומרים גם הפסוק 'ופדויי ד' ישובון' שנשמט משם בסידורים החדשים.
 12. אמר עולא ביראה אמר רבי אלעזר, עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים, והוא יושב ביניהם בגן עדן, וכל אחד ואחד מראה באצבעו, שנאמר: 'ואמר ביום הנה אלדינו יְהוָה קנינו לו ויושיענו יְהוָה ד' קנינו לו נגילה ונשמחה בישועתו:'. (גמ' תענית לא).
 13. אמר רבי אבהו, מקום שבצלי תשובה עומדין, צדיקים גמורים אינם עומדין, שנאמר: 'שלום | שלום לרחוק ולקרוב, לרחוק ברישא והדר לקרוב. (גמ' זכרות לד).
 14. אמר רב יהודה אמר רב, מנין שבפלין שלום למלך? שנאמר: 'רוח לבשה את-עמשי' ראש השלושים וכו' (גמ' גיטין סז).

הבדלה בבית הכנסת

הבעל תפלה מבדיל בבית הכנסת בלי טלית כי גם הבדלה איננה מן התפלה כמו קידוש [דברי קהלת] (ובהרבה מקומות נוהגים עם טלית), ונותנים לתנוקות לשתות את היין. אין אומרים פסוקים לפני הבדלה כשאומרים הבדלה בבתיכם.

סְבָרִי [פְּרָשׁוֹת מוֹרָה מוֹרִינוּ הָרַב או פְּהַנִּים] מְרַנֵּן וְרַפְּנָן וְרַפּוֹתֵי:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֵּךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

עתה נוטל את הכוס ביד שמאל ואת הבשמים ביד ימין ומברך לפני שמריח אותם: עשבות הוא שינוי ויעתר יצחק נגד הגמ' וכל הפוסקים ונוסחאות קדמוניות.

במוצאי שבת בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֵּךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא מִיְנֵי בְשָׂמִים:

אח"כ מקרב את ידיו אל הנר ומברך:

במוצאי שבת בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֵּךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ:

עתה חוזר ונוטל את כוס היין ביד ימין ומברך:

(גמ' פסחים קד.) **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֵּךְ הָעוֹלָם ◊ הַמְבַדֵּיל בֵּין-קֹדֶשׁ לְחַל ◊**

בֵּין אֹרֶז לְחֶשֶׁד ◊ בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים ◊ בֵּין יוֹם הַשְּׂבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשֶׂה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבַדֵּיל בֵּין-קֹדֶשׁ לְחַל:

ונותנים לתנוקות לשתות את היין

אחרי כן מזמרים 'שיר המעלות' בניגון ידוע (בשבת חזון אומרים בלי ניגון):

קכח ¹⁵ **שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁרֵי כָל-יְרָא יְיָ הַהֲלֹךְ בְּדַרְכָיו: ¹⁶ יִגִּיעַ בְּפִיךָ בֵּי תֹאכֵל אֲשֶׁרִיךְ וְטוֹב לָךְ: אֲשַׁתְּךָ | בְּגִפְנֵן פָּרִיָה בִּירְפָתִי בִּיתְךָ בְּנִיךָ בְּשִׂתְלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשִׁלְחָנְךָ: הִנֵּה כִּי-כֵן יִבְרַךְ גִּבּוֹר יְרָא יְיָ: יִבְרַכְךָ יְיָ מִצִּיּוֹן וְרָאָה בְּטוֹב יְרוּשָׁלַם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ: וְרָאָה-בְּנִים לְבְנֶיךָ שְׁלוֹם עַל-יִשְׂרָאֵל:**

יתום (קטן) כורע **יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ זֹקֵף שְׁמִיָה רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֶלְמָא דְבָרָא כְרַעוּתָה ◊ וַיִּמְלִיךְ מַלְכוּתָה ◊ פְּחִיכּוֹן וּבְיוֹמִיכּוֹן ◊ וּבְחִיָּי דְכָל-בֵּית-יִשְׂרָאֵל ◊ בְּעֶנְאָל וּבְזִמְן קָרִיב: וְאָמְרוּ יְתוֹם (קטן) כורע אָמֵן: (קהל אָמֵן)**

יְהֵא שְׁמִיָה רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא וְלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך

יתום (קטן) כורע **יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְנַשֵּׂא ◊ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלָּה וְיִתְהַלָּל שְׁמִיָה דְקִדְשָׁא יְתוֹם (קטן) כורע בְּרִיךְ הוּא הַצִּיּוֹר אֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו).**

לְעֵלָא מְכַל-בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא תִּשְׁבַּחְתָּא וְנַחְמְתָּא

דְאָמִירָן בְּעֶלְמָא: יְתוֹם (קטן) כורע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן-שְׁמַיָּא ◊ וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יתום (קטן) פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר **עֵשָׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו** פונה לימינו ואומר **הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ** ◊

ושוחה לפניו ואומר **וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)**

15. מנהג אמירת שיר המעלות אשרי וגו' אחר הבדלה לא מצאתי בפוסקי' ובספרי מנהגי אשכנז. ויעב"ץ השמיטו בסידורו. לכן נ"ל שעד הדורות האחרונים שלפנינו הבדילו בבהכ"נ לפני 'בוֹרֵא נֹב שְׂפָתַי' ואחר הבדל' אמרו 'בוֹרֵא' וגו' עד 'בְּשָׁלוֹם', וקדוש אחר הפסוק האחרון הזה כבליל שבת. ובדורות אחרונים הוסיפו 'שִׁיר הַמַּעֲלוֹת', והנהיגו להבדיל אחר 'בוֹרֵא' וגו', כי יש עוד שיר המעלות לאמר קדיש עליו. (דברי קהלת דף 118)

16. דַּרְשׁ מֵר זֹטְרָא מִשְׁמִיָּה דְרַב חֲסָדָא, כָּל מִי שְׁקוֹרָא וְשׁוֹנָה, וְרוּאָה טְרַפָּה לְעַצְמוֹ, וְשִׁמְשׁ תְּלַמְדֵי חֲכָמִים, עָלָיו הַכְּתוּב אֹמֵר, 'יִגִּיעַ בְּפִיךָ בֵּי תֹאכֵל אֲשֶׁרִיךְ וְטוֹב לָךְ: רַב זְבִיד זֹכֵה וְנוֹחַל שְׁנֵי עוֹלָמוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא, אֲשֶׁרִיךְ בְּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לָךְ: לְעוֹלָם הַבָּא. (גמ' חולין מד:)

עֲלֵינוּ לְשַׁבַּח לְאֲדוֹן הַכֹּל לְתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית ◊ שְׁלֹא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי
הָאָרְצוֹת ◊ וְלֹא שָׁמְנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאָדָמָה: שְׁלֹא שָׁם חִלְקֵנוּ כָּהֵם ◊ וְגִדְלָנוּ
כְּכָל־הַמּוֹנֵם: שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֵבֶל וְרִיק ◊ יִשְׁעִיב מִכֶּ: וּמִתְפַּלְלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ:
וְאִנְחָנוּ כּוֹרַע בּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים זֹקֵף לְפָנֵי מַלְאָךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא:
שְׁהוּא נֹמֵה שָׁמַיִם וְיִסֵּד אֶרֶץ ◊ וּמוֹשֵׁב יְקָרוֹ בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל ◊ וְשָׁכִינַת עֵזוֹ
בְּנִבְהֵי מְרוֹמִים: הוּא אֱלֹהֵינוּ ◊ אֵין עוֹד: אֵמֶת מִלְּפָנֵינוּ ◊ אָפֶס זוּלָּתוֹ ◊ כְּפִתוּב
בְּתוֹרָתוֹ: זכרים 7:לט וַיִּדְעַת הַיּוֹם וְהַשַּׁבָּת אֶל־לְבַבְךָ כִּי יי הוּא הָאֱלֹהִים
בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד:

עַל־כֵּן נִבְנֶה לָּךְ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ לְרֵאוֹת מַהֲרָה בְּתַפְאֵרַת עוֹד ◊ לְהַעֲבִיר גְּלוּלִים
מִן־הָאָרֶץ ◊ וְהָאֱלִילִים כְּרוֹת יִפְרֹתוֹן ◊ לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׁדֵי: וְכַל־פָּנֵי בְּשֵׁר
יִקְרָאוּ בְּשִׁמְךָ ◊ לְהַפְנוֹת אֱלֹיךָ כַּל־רְשָׁעֵי אֶרֶץ: יִפִּירוּ וַיִּדְעוּ כַּל־יּוֹשְׁבֵי תֵבֵל ◊
כִּי לָךְ יִשְׁעִיב מִכֶּ: כַּג תִּכְרַע כַּל־פָּרֶךְ תִּשְׁבַּע כַּל־לְשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ יִכְרַעוּ וַיִּפְלוּ ◊
וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יִקְרָ יִתְנוּ: וַיִּקְבְּלוּ כֹלָם אֶת־עַל מַלְכוּתְךָ ◊ וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם
מַהֲרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שְׁלֶךְ הוּא ◊ וְלְעוֹלָמֵי עֵד וְתִמְלֹךְ בְּכָבוֹד:

לפי המנהג הקודם באשכנז לא אמרו כלל פסוקים אחר עלינו:

(בְּפִתוּב בְּתוֹרָתְךָ: שְׁמוֹת טו:יח יי | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

וּנְאֻמָּר: זכריה יד:ט וַיְהִי יי לְמַלְאָךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי יי אֶחָד וַיִּשְׁמוּ אֶחָד:)

בבית אבל בסוף ערבית אומרים מזמור טז, גם בימים שאומרים בהם תחנון, ולא נהגו לומר את מזמור מט.
טז מִכֶּתֶם לְדוֹד שְׁמֵרְנֵי אֵל כִּי־חֲסוּתִי בָּךְ: אִמְרַת לֵי אֲדֹנָי אַתָּה מוֹכֵתִי כַּל־עֲלִיךָ:
לְקַדוֹשִׁים אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ הַמָּה וְאֲדִירִי כַּל־חַפְצֵי־בָּם: יִרְבּוּ עֲצֻבוֹתֶם אַחַר מַהֲרוּ כַּל־אִסְיָךְ
נִסְכֵיהֶם מָהֵם וְכַל־אִשָּׁא אֶת־שְׁמוֹתֶם עַל־שִׁפְתֵי: יי מִנֵּת חִלְקִי וְכוֹסִי אַתָּה תוֹמִיךָ
גּוֹרְלִי: חֲבָלִים נִפְלוּ־לִי בְּנַעֲיָמִים אַחַד־נִחַלֵּת שִׁפְרָה עָלַי: אֶבְרָךְ אֶת־יְי אֲשֶׁר יַעֲצֵנִי אֶת
לֵילוֹת יִסְרוּנִי כְּלִיּוֹתֵי: שׁוֹיֵתִי יי לְנַגְדִי תִמְיֵד כִּי מִיְמִינִי כַּל־אֲמוּנָה: לָכֵן | שְׁמַח לְכִי
וַיִּגַּל כְּבוֹדִי אַחַד־בְּשָׂרִי יִשְׁכֵּן לְבַטְחָה: כִּי | לֹא תַעֲזֹב נַפְשִׁי לְשֹׁאֵל לֹא־תִתֵּן הַסִּידֵךְ חֲסִידְךָ
לְרֵאוֹת שְׁחַת: תוֹדִיעֵנִי אֶרֶח חַיִּים שְׁבַע שְׁמַחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ נַעֲיִמוֹת בְּיְמִינְךָ נַצַּח:

בכל יום מראש חודש אלול (יש תוקעים גם אחר תפלת ערבית למוצאי שבת),
ומפסיקים לתקוע ג' ימים לפני ראש השנה. (ראה שרשי מנהג אשכנז חלק ד')

תְּקִיעָה: שְׁבָרִים: תְּרוּעָה: תְּקִיעָה:

תְּקִיעָה: שְׁבָרִים: תְּרוּעָה: תְּקִיעָה:

תְּקִיעָה: שְׁבָרִים: תְּרוּעָה: תְּקִיעָה:

בימי חנוכה שרים כאן 'מעיו צור' בבית בכנסת (עמ' 337).

אף בערבית אין אומרים 'ברכו' בתרא אחר התפלה, מפני שאין ברכה אחריה.

נוהגים לברך את הילדים בשבתות ובימים טובים אחר התפלה, בליל שבת, שבת בבוקר ובמוצאי שבת,
טרם יציאה מבית הכנסת או בכניסה לבית, וגם הבנים הגדולים מקבלים ברכה מאבותיהם.

והמברכים מניחים ב' ידיהם על המתברך:

לבנים זכראים מ:כ יִשְׁמַךְ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה | לבנות יִשְׁמַךְ אֱלֹהִים כְּשֵׁרָה רַבְּקָה רַחֵל וְלֵאָה:

זמדזכר ו:כד-כו יִבְרַכְךָ יי וַיִּשְׁמְרֶךָ: יֵאָר יי | פָּנֵינוּ אֱלֹהֵי וַיַּחַנְךָ:

יִשָּׂא יי | פָּנֵינוּ אֱלֹהֵי וַיִּשֶׁם לָךְ שְׁלוֹם:

וכל אחד יכול להוסיף ברכה משלו כפי צחות לשונו.

ברכת הלבנה^{2 1}

קמס:6-1 | הַלְלוּ יְהוָה | הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמַּרְוֹמִים: הַלְלוּהוּ כְּלֵי־מִלְאָכָיו
הַלְלוּהוּ כְּלֵי־צַבָּאוֹ: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וַיְרַח הַלְלוּהוּ כְּלֵי־בְרוּכָיו אֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם
וְהַיָּמִים אֲשֶׁר | מַעַל הַשָּׁמַיִם: יַהֲלֹל אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צוּה וְנִבְרָאוֹ:
וַיַּעֲמִידֵם לְעֵד לְעוֹלָם חֻק־נְתַן וְלֹא יִעֲבוֹר: ט:ד-ו בִּי־אֶרְאָה שְׁמִיךְ מַעֲשֵׂי אֶצְבְּעֹתֶיךָ
יְרַח וּבְרוּכָיִם אֲשֶׁר פּוֹנֵנֶתָהּ: מַה־אֲנֹשׁ כִּי־תִזְכְּרֶנּוּ וּבְךָ־אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ:

יתלה עינינו לראות הירח בתחלת הברכה, ומיישר רגליו כנגד הלבנה ומברך מעומד.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר בְּמַאֲמָרוֹ בְּרָא שְׁחָקִים ◊
וּבְרִוּחַ פִּיּוֹ כְּלֵי־צַבָּאוֹם: חֵק וּזְמַן נָתַן לְהֵם שְׁלֹא יִשְׁנֶנּוּ אֶת־תְּפִקִּידָם: שְׁשִׁים
וְשִׁמְחִים לַעֲשׂוֹת רִצּוֹן קוֹנֵם ◊ פּוֹעֵל אֱמֶת שֶׁפְּעָלָתוֹ אֱמֶת: וּלְלִבָּנָה אָמַר שְׁתַּתְּחִידֵשׁ ◊
עַמַּרְתָּ תְּפַאֲרֵת לַעַמּוּסֵי בְּיַזְן ◊ הֶעֱתִידִים לְהַתְּחִידֵשׁ בְּמוֹתָהּ ◊ וּלְפֹאֵר לְיוֹצְרֵם
עַל שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַדֵּשׁ חֲדָשִׁים:

מנהג פולין Every פסוק is recited three times, similar to

ג' פעמים: ³ בָּרוּךְ יוֹצְרֵךְ ◊ בָּרוּךְ עוֹשֶׂיךָ ◊ בָּרוּךְ קוֹנֵיךָ ◊ בָּרוּךְ בּוֹרְאֵיךָ:

ורוקד כנגד הלבנה ואומר ג' פעמים. (ויזהר שלא יכרע בברכויו רק זוקף באצבעותיו).
באמירת 'בשם שאני רוקד' מקפצים פעם אחת בכל אחת משלוש האמירות

בִּשְׁם שְׁאֲנִי רוֹקֵד לְנִגְדְךָ וְאִינִי יֹכֹל לְיַנַּע בְּךָ ◊
בְּךָ לֹא יוֹכְלוּ כְּלֵי־אֹיְבֵי לְיַנַּע בִּי לְרַעַה:

ג' פעמים: שמות טו:טז תִּפְּל עֲלֵיָהֶם אֵימָתָה וּפְחַד בְּגִדְל וְרוֹעַךְ יִדְמּוּ כְּאֶבֶן

ג' פעמים: כְּאֶבֶן יִדְמּוּ ◊ וְרוֹעַךְ בְּגִדְל וּפְחַד אֵימָתָה עֲלֵיָהֶם תִּפְּל:

ג' פעמים: דְּוֵד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיִם:

אומר לחבירו ג' פעמים: - אומר לחבירו ג' פעמים:
שְׁלוֹם עֲלֵיָכֶם: עֲלֵיָכֶם שְׁלוֹם:

ג' פעמים: סָמֶן טוֹב וּמִזֶּל טוֹב יְהִי לָנוּ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל אָמֵן:

1. The רב עמרם, רבינו בחיי, רמב"ן use the term 'ברכת הלבנה', which is found in the סידורי רודהיים, גאון, מחזור ויטרי, רוקח. We do find 'קידוש לבנה' in many sources as well; the אליהו רבה, שערי תשובה, מהר"י ברונא, אור זרוע (who cites both terms), משנה ברורה and the קידוש החדש. The reason the term 'קידוש' was used, may have to do with the fact that from the "perspective" of the לבנה, קידוש החדש was done. In addition, the אור זרוע posits that there is a "bentching" the לבנה, when "bentching" the לבנה, so that also could be a reason to use the term 'קידוש'.
2. It is an important חידור to wait to recite ברכת הלבנה until מוצאי שבת. Only if there is a real possibility that one will be unable to recite ברכת הלבנה on מוצאי שבת due to the weather - it is said on a weekday. When תשעה באב occurs either on Tuesday or Thursday, one refrains from reciting ברכת הלבנה until שבת נחמו.

אין מקדישים את הלבנה עד יום לאחר תשעה באב לכל הפחות
 ובתשרי מקדישים דווקא במוצאי יום כפור מיד לאחר התפילה לפני שסועד את לבו.
3. ברך יוצרך וכו' וסימן יעקב. מפני שהלבנה סימן לו שנקראת 'מאור קמן' [בראשית א' ט"ז], והוא נקרא ג'כ קטן, 'בנה הקמן', שם כ"ז ט"ו, ונאמר בו 'מי יקום יעקב כי קמן הוא' עמוס ז' ב', ועוד שהוא סימן לבניו שיתחדשו כמותה.

שיר כשירים 3:ח-ט קול דודי הנהדה בא מדלג על-ההרים מקפץ על-הנבעות:
 הומה דודי לצבי או לעפר האילים הנהדה עומד אחר בתלנו משגיה מן-החלזות
 מצוץ מן-החרקים:

(גמ' סנכדרין 33.) תנא דבי רבי ישמעאל: אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני
 אביהם שפ' שמים פעם אחת בחדש ◊ ודים: אמר אביי: הלכה נמרניהו מעמד:

שיר כשירים ח:כ מי זאת עלה מן-המדבר מתרפקת על-הודה

ויהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי ◊ למלאות פגימת הלבנה ◊
 ולא יהיה שום מעומו ◊ ויהי אור הלבנה כאור החמה ◊ וכאור שבעת ימי בראשית
 כמו שהיתה קדם מעומה ◊ שפנאמר: בראשית א:טז את-שני המארת הנדלים
 ויתקיים מקרא שפתוב: כושע ג:כ ובקשו את-יי אלהיהם ואת דויד מלכם אמן:

קכא שיר לפעלות אשא עיני אל-ההרים מאין יבא עזרי: עזרי מעם יי עשה שמים
 וארץ: אל-יתן למוט רגלך אל-ינזם שמרה: הנה לא-ינזם ולא יישן שומר ישראל:
 יי שמרה יי צלך על-יד ימינה: יומם השמש לא-יפכה וירח בלילה: יי ישמרה
 מכל-רע ישמר את-נפשך: יי ישמר-צאתך ובואך מעתה ועד-עולם:

קכ הללו יה | הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורתיו הללוהו
 ברב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנגבל וכנור: הללוהו בתוף ומחול הללוהו
 במננים ועגב: הללוהו בצלצלי-שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה
 הללו-יה:

סו למנצח בנגינת מזמור שיר: אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה:
 לדעת בארץ דרכך בכל-גוים ישועתך: יודוך עמים | אלהים יודוך עמים כלם:
 ישמחו וירננו לאמים כית-שפט עמים מישר ולאמים | בארץ תנחם סלה:
 יודוך עמים | אלהים יודוך עמים כלם: ארץ נתנה יבולה יברכנו אלהים אלהינו:
 יברכנו אלהים וייראו אותו כל-אפסי-ארץ:

אין אומרים ⁴ 'עלינו' ולא קדיש אחר ברכת הלבנה ואף אין מזמרים חרוזי 'טובים מאורות' מפיט יוצר של שבת,
 ולא רוקדים במחול מלבד שלוש הרקידות שתיקנו הקדמונים באמירת 'כשם שאני רוקד כנגדך'.

4. or קדיש יתום עלינו here, and does not continue either with ברכת הלבנה concludes מנהג אשכנז or
 the פסוקים from מאורות is to recite the rest of ערבית, then ברכת הלבנה, and then
 ערבית to finish עלינו. In either case, עלינו is said only once, on leaving the synagogue.

¹ סדר הבדלה בבית

בלשון אשכנז (יידיש-דייטש)

בתפוצות אשכנז ופולין פשט המנהג לזמר במוצאי שבת, שלוש פעמים זה אחר זה, את הזמר קצר בלשון אשכנז (יידיש-דייטש) המתחיל במילים 'גאט פאן אברהם'. בדורות המאוחרים התפתחו גירסאות שונות לזמר זה. לפנינו הנוסח הקדום ביותר שהופיע בדפוס, בשנת ש"ס:

שרים את הזמר שלשה פעמים ובפעם השלישית גומרים במילים 'אמן ואמן'.

גאט פאן אברהם יצחק אונ' יעקב / בעהמ דיינען פאלק ישראל אין זיינעם לאוף /
 דער ליבער שבת קדש געהט דאהין / דיא וואך זאל קאמען /
 זו אונז אונ' אלען פראמען / זיבען טאגע זאלען קאמען צו מזל אונ' צו פרכות /
 צו ששון אונ' צו שמחות / צו שלום אונ' צו גוטעם געוויזן אמן ואמן

בבית אבל אין אומרים הפסוקים שלפני הבדלה

One pours a slightly overflowing cup and leaves it on the plate.

ישעיהו יב:3-ג הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד פירעני וזמרת יה יה ויהי לי
 לישועה: ושאבתם מים ביששון ממעיני הישועה: תכלים ג:ט ליי הישועה
 על-עמך ברכתך סלה: מ:ח יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה:
 חסתר ח:טז ² ליהודים היתה אורה ושמחה ויששון ויקר: בן תהיה לנו:

³ One lifts the cup and spills some of the wine out at this point.

תכלים קטז:יג בום-ישועות אשא ובשם יי אקרא:

1. If a woman is by herself, our מנהג is that she should recite the הבדלה. At the time of the ראשונים, even when the husband said the הבדלה, women would drink the wine, however at the time of the אחרונים this changed).

2. אורה זו תורה, וכן הוא אומר: 'כי נר מצוה ותורה אור' (משלי ו:כג) שמחה זה יום טוב, וכן הוא אומר: 'ושמחת בחגך' (דברים טז:יג) ששון זו מילה, וכן הוא אומר: 'שש אנכי על-אמרתך' (תהלים קיט:קסב) ויקר אלו תפילין, וכן הוא אומר: 'וראו כל-עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו מפך: (דברים כח:י). (גמ' מגילת טז:)

3. It is customary to pour out upon the ground (a small measure of) wine, but only just prior to the completion of the בורא פרי הגפן הנפץ, lest the blessing itself be recited over an incomplete measure of wine. This is taken as a good omen for the week to come, for, according to the Talmud, "Any house where wine is not poured out like water does not enjoy a full abundance of blessings." (גמ' עירובין סה.) [The World of Prayer Volume II pg. 79]

נוטל כוס יין בידו ומברך :

סְבָרִי [בְּרִשׁוֹת מוֹרָה מוֹרִינוּ תָּרַב אוּ בְהִנָּיִם] מְרַנֵּן וְרַבֵּן וְרַבּוֹתֵי:

⁴ בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְרֵי הַנֶּפֶן:

עתה נוטל את הכוס ביד שמאל ואת הבשמים ביד ימין ומברך לפני שמריח אותם :

במוצאי שבת בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא מִיְנֵי בְשָׁמִים:

אח"כ מקרב את ידיו אל הנר ומברך :

במוצאי שבת ⁵ בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ:

עתה חוזר ונוטל את כוס היין ביד ימין ומברך :

(גמ' פסחים קד.) בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחַל ◊

בֵּין אֹר לְחֹשֶׁךְ ◊ בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים ◊ בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשֶׂה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחַל:

⁶ ויושב ושותה הכוס, ומשייר מעט יין ושופכו על השולחן ומכבה בו הנר (ויש מריחים בעשן הנר המכובה ורוחצים עיניהם ביין הנשפך ואומרים 'מצות יי ברה מאירת עינים', הכל לחבוב המצוה).

4. ספרי מנהגים has many different variations. In the old ספרי, the wine is spilled as one says 'בורא פרי הנפן'. One places the כוס in the left hand and takes the בשמים in the right. While saying 'מאורי האש' one passes the כוס to the right hand and looks at left hand, then passes back the כוס to the left hand and looks at the right hand, once again passing the כוס to the right hand for the concluding ברכה.

In KAYJ - the wine is spilled before הבדלה. After the ברכה of 'בורא פרי הנפן' the כוס is passed to the left hand until the last ברכה. The בשמים is taken in the right hand and then put down. One looks at the right hand for 'מאורי האש', and then takes the כוס in the right hand and looks at the left. We then hold the candle in the left hand until the end of הבדלה (while saying 'קדש' we lift the כוס in the right hand, and while saying 'להול' we lift the נר in the left hand).

5. There are two מנהגים; a) one gazes at one's nails both prior to the ברכה (ברכת ראייה) and b) after it (ברכת הנהנין). In practice, both מנהגים are followed.

6. The מנהג of placing the הבדלה wine into the corner of the eyes is mentioned by רב זעליגמאן בניג, מהרי"ל of תלמיד a.

Many families sing the following:

אליהו הנביא, אליהו התשבי, אליהו הנלעדי - במחרת, יבא אלינו, עם משיח בן־דוד.

איש אשר קנא, לשם האל.

איש בשר שלום, על־יד יקותיאל.

איש גש, וכפר על־בני ישראל.

אליהו הנביא, אליהו התשבי, אליהו הנלעדי - במחרת, יבא אלינו, עם משיח בן־דוד.

איש דורות שנים־עשר, ראו עיניו.

איש הנקרא בעל שער, בסמניו.

איש ואזור עור, אזור במתניו.

אליהו הנביא, אליהו התשבי, אליהו הנלעדי - במחרת, יבא אלינו, עם משיח בן־דוד.

איש זעת, על עובדי תמנים.

איש קש ונשבע, מהיות גשמי מעונים.

איש מל ומטר, עצר שלש שנים.

אליהו הנביא, אליהו התשבי, אליהו הנלעדי - במחרת, יבא אלינו, עם משיח בן־דוד.

איש יצא, למצא לנפשו נחת.

איש בלב־לוחו הערבים, ולא מת לשחת.

איש למענו, נתברכו בד וצפחת.

אליהו הנביא, אליהו התשבי, אליהו הנלעדי - במחרת, יבא אלינו, עם משיח בן־דוד.

איש מוסריו, הקשיבו במהים.

איש גענה באיש, משמי גבוהים.

איש סחו אחריו: מלכיס אי יחלט יי הוא האלהים:

אליהו הנביא, אליהו התשבי, אליהו הנלעדי - במחרת, יבא אלינו, עם משיח בן־דוד.

איש עתיד להשתלח משמי ערבות.
 איש פקוד על כל בשורות טובות.
 איש ציר נאמן להשיב לב בנים על-אבות.
 אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי - במהרה יבא אלינו עם משיח בן-דוד.

איש קרא מלכיס חי יטי קנא קנאתי לני בתפארה.
 איש רכב על-סוסי אש במערה.
 איש שלא מעם מעם מיתה וקבורה.
 אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי - במהרה יבא אלינו עם משיח בן-דוד.

איש תשבי על-שמו נקרא.
 תצליחנו על-ידו בתורה.
 תשמענו מפיו בשורה טובה במהרה.
 תוציאנו מאפלה לאורה.
 אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי - במהרה יבא אלינו עם משיח בן-דוד.

איש תשבי תצילנו מפי אריות.
 תבשרנו בשורות טובות.
 תשמחנו בנים על-אבות במוצאי שבתות.
 אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי - במהרה יבא אלינו עם משיח בן-דוד.

בפתוב: מלאכי נ:כג-כד הנה אנכי שלח לכם
 את אליה הנביא לפני בוא יום יי
 הגדול והנורא: והשיב לב-אבות
 על-בנים ולב בנים על-אבותם
 אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי - במהרה יבא אלינו עם משיח בן-דוד.

אשרי מי שראה פניו בחלום.
 אשרי מי שנתן לו שלום ורחזור לו שלום.
 תכליס כט:יא יי | יברך את-עמו בשלום:
 אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי - במהרה יבא אלינו עם משיח בן-דוד.

ולאחר הבדלה אומרים פיוט המבדיל וכו'

המחבר (י"א שהוא רבינו יצחק בן יהודה אבן גיאת ז"ל מספרד) חתם 'יצחק הקטן' בראשי החרוזים.

המבדיל בין קדש לחל,	הפאתינו הוא ומחל,	
7 כספנו וזרענו ירבה כחול,	וכבוכבים בלילה.	
יום פנה כצל הנמר,	אקרא לאל עלי נמר,	
אמר שומר	אתא בקר וגם לילה	ישעיה כ"א:ב
צדקתך פהר תבור,	על חמאי עבור תעבר,	
ביום אתמול פי יעבר	ואשמורה בלילה:	תהלים 5:7
חלפה עונת מנחתו,	מי יתן מנוחתו.	
יגעתי באנחתי	אשחה בכל-לילה	ז"ו
קולי בל-יטל,	פתח לי שער המנופל,	
שדאשי נמלא-טל	קוצותי רסיסי לילה:	שיר השירים כ"ב:3
העתר נורא ואיום,	אשוע תנה פדיום.	
בנשף-בערב-יום	באישון לילה	משלי ז:ט
קראתוך יה הושיעני,	ארח חיים תודיעני.	
מדלה יבצעני	מיום עד-לילה	ישעיה לח:ב
טהר טנוף מעשי,	פן יאמרו מכעיסו.	
איה אלוה עשי	נתן ומרות בלילה:	חיוז לה"ו
נחנו בידך בהמר,	סלחנא על-קל והמר,	
יום ליום יביע אמר	ולילה ללילה	תהלים ע"ג

סדר לוית המלכה.

לעולם יסדר אדם שולחנו במוצאי שבת אפילו אינו צריך אלא כזית, ויהי' השולחן ערוך ממש, לכן ידליק גם כן נר נוסף לכבודו, ויכריז ויאמר, דא היא מעודתא דדוד מלכא. ונמצא בספרים, שיש עצם באדם שאינו נהנה משום אכילה כ"א מזו הסעודה של מוצאי שבת. פת חמה במוצאי שבת מלוגמא. חסין במוצאי שבת מלוגמא.

7. The זרענו comments that the word כספנו in the song 'המבדיל' comes before וזרענו. This is the text of most ancient מחזורים and therefore the accepted נוסח. He explains that the logic is because the פיוט continues with כחול וכבוכבים, the first is to be blessed like the חול (sand), and the second to be blessed like the כוכבים (stars). Since it is immaterial to us which type of money we have, we do care what type of children we have, therefore כספנו is said first, so that our money will be blessed like חול, and וזרענו, which we desire to be numerous, be the highest quality as the כוכבים.

סדר הלל²¹

בחג סכות, ובחנוכה, ובימים הראשונים של פסח, ובחג שבועות אומרים הלל שלם, ובראש חודש ושאר ימי פסח אומרים חצי הלל אחר תפלת שחרית. אין אומרים הלל בלילות הראשונות של פסח בבית הכנסת: (בבית אבל בראש חודש ובחנוכה אומרים הלל, אך אבל יוצא מהחדר.)
אין חולצין התפילין לפני אמירת ההלל בחול המועד אלא מניחים אותם לכל התפלה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊

אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ³ לְקַרְא⁴ אֶת־הַהֵלֵל:

קִיג | הֵלְלוּ יְיָ | הֵלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הֵלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ:

יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

מִמְזוּרַח־שָׁמַשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֵלֵל שֵׁם יְיָ:

רַם עַל־פְּלִגְוִים | יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ:

מִי בֵּינֵי אֱלֹהֵינוּ הַמְּגַבִּיהוּ לְשַׁבַּת:

הַמְּשַׁפִּילֵי לְרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבְאָרֶץ:

מְקִימֵי מַעַפְרֵי דָל מְאֻשְׁפַת יָדַיִם אֲבוֹזִין:

לְהוֹשִׁיבֵי עַם־נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ:

מוֹשִׁיבֵי | עֲקָרַת הַפִּיִת⁵ אֶם־הַבְּנִים שְׂמִיחָה הֵלְלוּ־יְיָ:

1. אֵנן מאי טעמא אמרינן האי [הלל]? משום שיש חמישה דברים הללו; יציאת מצרים, וקריאת ים סוף, ומתן תורה, ותחיית המתים, וחבלו של משיח. יציאת מצרים דכתיב: 'בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם', וקריאת ים סוף דכתיב: 'הַיּוֹם רָאָה וַיִּגַּם, מֵתוֹ וַתּוֹרָה דְּכָתִיב: 'הַהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים' תְּחִיַּת הַמֵּתִים דְּכָתִיב: 'אֶת־הַלֵּל לְפָנַי ד' (בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים) חָבְלוּ שֶׁל מְשִׁיחַ דְּכָתִיב: 'לֹא לָנוּ ד' לֹא לָנוּ. וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, "לֹא לָנוּ ד' לֹא לָנוּ" זוֹ שְׁעֵבֹד מַלְכוּת. אִיכָא דְאַמְרֵי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, 'לֹא לָנוּ ד' לֹא לָנוּ זוֹ מַלְחָמַת גּוֹג וּמְגוּג. (גמ' פסחים ק"ח.)

2. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יְהוֹצְדָק, שְׁמוֹנֶה עָשָׂר יוֹם בְּשָׁנָה יָחִיד גּוֹמֵר בְּהֵן אֶת הַלֵּל, וְאֵלּוּ הֵן־שְׁמוֹנֶת יְמֵי הַהֵג, וְשְׁמוֹנֶת יְמֵי חֲנוּכָּה, וְיוֹם טוֹב הָרְאִשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח, וְיוֹם טוֹב (רְאִשׁוֹן) שֶׁל עֲצֵרֶת, וּבְגוֹלָה עֲשָׂרִים וְאַחַד יוֹם, וְאֵלּוּ הֵן־תְּשַׁעַת יְמֵי הַהֵג, וְשְׁמוֹנֶת יְמֵי חֲנוּכָּה, וְשְׁנֵי יְמֵים הָרְאִשׁוֹנִים שֶׁל פֶּסַח, וְב' יְמֵים טוֹבִים שֶׁל עֲצֵרֶת. רַב אִיקֻלַּע לְבָבֵל, חֲזִינְהוּ דְקָא קְרוּ הַלֵּילָא בְּרִישׁ יְרֵחָא, סָבַר לְאַפְסוּקִינְהוּ, פִּינּוּ דְחָזָא דְקָא מְדַלְגֵי דְלוּגֵי אָמַר שְׁמַע מִינָהּ מְנַהֵג אֲבוֹתֵיהֶם בְּיָדֵיהֶם. (גמ' טענית כח.)

3. בַּטּוֹר (סִי תכ"ב, תפ"ח ותרמ"ד) אֵיתָא דְבִימִים שְׂמַדְלָגִין בַּהֵל מְבֹרְכִים 'לְקִרְוֵא', וְבִימִים שְׂגוּמִים אֵת הַהֵלֵל מְבֹרְכִים 'לְגַמּוּר'. וְכַתֵּב שֵׁם שְׂמַה"ם רוֹטְנַבּוּרְג בִּירַךְ תְּמִיד 'לְקִרְוֵא', כִּי אִם יִבְרַךְ לְגַמּוּר וַיַּחֲסֵר אֶפִּילוּ אוֹת אַחַת, הוּי בְרַכָּה לְבַטְלָה, וְנַחֲלָקוּ בּוֹזָה הַמַּחְבֵּר וְהַרְמ"א. (סידור אזור אליהו)

4. The text in the old סידורים was 'הלל' [דברי קהלת] (pg 68). It then reverted to the even older נוסח of 'ההלל' [סידור עבודת ישראל] (pg 328).

5. 'וַיִּלְכֹּד אִישׁ מְבִית לִוְי וַיִּקַּח אֶת־פֶּת־לוֹוִי' (שמות ב"א) וַיַּחֲזוֹר מִיְבֵעֵי לֵיהּ? אָמַר רַב יְהוּדָה בַּר זְבִינָא, שְׁעֵשָׂה (לו) לָהּ מַעֲשָׂה לִיקְוּחִין, הוֹשִׁיבָה בְּאַפְרִיזוֹן, וְאַהֲרֹן וּמְרִים מְרַקְדִין לְפָנֶיהָ, וּמְלַאכֵי הַשָּׂרֵת אָמְרוּ, 'אֶם־הַבְּנִים שְׂמִיחָה'. (גמ' סוטה יב.)

קיד **בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לְעֹז:**

6 הִיְתָה יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלוֹתָיו:

הַיָּמִים רָאָה וַיִּגַּם תִּירְדֵן יִפֹּב לְאַחֹר:

הַתְּרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים גְּבַעוֹת כְּבְנֵי-צֹאן:

מִהָ-לֶךְ הָיָם כִּי תָנוּם תִּירְדֵן תִּפֹּב לְאַחֹר:

הַתְּרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים גְּבַעוֹת כְּבְנֵי-צֹאן:

מִלִּפְנֵי אֲדוֹן חוֹלֵי אֶרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב:

הַהֶפְכִי תַצּוֹר אָגַם-מַיִם חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנוֹ-מַיִם:

⁷ כשקוראים הלל בדילוג מתחילים 'ה' זכרנו'

קטו:ח-יא **לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי-לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד עַל-חַסְדְּךָ עַל-אֲמִתְּךָ:**

לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אֵי-הָיָא אֱלֹהֵיהֶם:

וְאֵלֵהֵינוּ בַשָּׁמַיִם בַּל אֲשֶׁר-חָפֵץ עָשָׂה:

עַצְבֵיהֶם כָּסַף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם:

פֶּה-לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ עֵינֵי לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ:

אָזְנֵי לָהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֵף לָהֶם וְלֹא יִרְיָחוּן:

יָדֵיהֶם | וְלֹא יִמְיָשׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יִחַלְכוּ לֹא-יִהְיוּ בְּגִרוֹנָם:

כְּמוֹתָם יִהְיוּ עֲשִׂיהֶם בַּל אֲשֶׁר-בָּטַח בָּהֶם:

יִשְׂרָאֵל בָּטַח בְּיְיָ עֲזָרָם וּמִגִּנָּם הוּא:

בֵּית אַחֲרֵן בָּטְחוּ בְיְיָ עֲזָרָם וּמִגִּנָּם הוּא:

יִרְאִי יְיָ בְּטַחְוֵי בְיְיָ עֲזָרָם וּמִגִּנָּם הוּא:

6. זכה יהודה (נחשון בן עמינדב שגרד תחילה ליס סוף) לעשות ממשלה בישראל, שנאמר: 'היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו': מה טעם היתה יהודה לקדשו וישראל ממשלותיו? משום ד'הימים ראה ויגם'. (גמ' סוטה לז.)

7. מאי שנא בחג (סכות) דאמרין (הלל שלם) כל יומא, ומאי שנא בפסח דלא אמרין (הלל שלם) כל יומא? דחג חלוקין בקרבנותיהן, דפסח אין חלוקין בקרבנותיהן. (גמ' ערכין י:)

קטו:יב-יח יי וְכָרְנוּ יְבָרְךָ יְבָרְךָ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרְךָ אֶת־בֵּית אַהֲרֹן:

יְבָרְךָ יְרֵאֵי יי הַקְּמָנִים עִם־הַגְּדֹלִים:

יִסַּף יי עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם:

בְּרוּכִים אַתֶּם לֵי עֵשָׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לֵי וְהָאָרֶץ נָתַן לְבְנֵי־אָדָם:

לֹא הַמְתִּים יִתְּלוּ יָהּ וְלֹא כָּל־יִרְדֵי דוּמָה:

וַאֲנַחְנוּ | נְבָרְךָ יָהּ מִעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ:

כשקוראים הלל בדילוג מתחילים 'מה אשיב'

קטז:א-יא אֶהְבֵּתִי כִּי־יִשְׁמַע | יי אֶת־קוֹלִי תַחֲנוּנֵי:

כִּי־הִפְּתָה אָזְנוֹ לִי וּבִימִי אֶקְרָא:

אֶפְפוּנֵי | חֲבֵל־מָוֶת וּמַצְרֵי שְׂאוֹל מִצְאוּנֵי צָרָה וַיִּגְוֶן אֶמְצָא:

וּבְשֵׁם־יי אֶקְרָא אָנָּה יי מִלְּמָה נַפְשִׁי:

חַנּוּן יי וְצַדִּיק וְאֱלֹהֵינוּ מְרַחֵם:

שֹׁמֵר פְּתָאִים יי דְּלֹתֵי וְלֵי יְהוֹשִׁיעַ:

שׁוֹבֵי נַפְשִׁי לְמַנּוּחֵיכִי כִּי־יוֹ נִמַּל עֲלֵיכִי:

כִּי חֲלַצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת־עֵינַי מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדָּחִי:

⁸ אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יי בְּאַרְצוֹת חַתִּים:

הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אָנֹכִי עֲנִיתִי מְאֹד:

אֲנִי אֶמְרַתִּי בְּחַפְזִי כָּל־הָאָדָם כְּזָב:

8. אָמַר רַב הַחֹדֶה, 'זֶה מִקּוּם שְׁוֹקִים'. (גמ' יומא עא.) [מקום שווקים. שאדם מולא לקנות מזונותיו ולפי שכיח דוד מטלטל נע ונד הכי מתפלל על הדבר:] (רש"י עס)

קטז:יב-יט **מִהָאֲשִׁיב לִי כָּל־תְּגִמּוּלוֹהִי עָלַי:**

בּוֹסֵי־יְשׁוּעוֹת אִשָּׁא וּבִשְׁם יי אֶקְרָא:

נְדָרֵי לִי אִשְׁלֵם נְגִדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ:

יִקָּר בְּעֵינַי יי הַמּוֹתֶה לְחִסְדֵּיוֹ:

אָנָּה יי כִּי־אֲנִי עֲבִדְךָ אֲנִי־עֲבִדְךָ בְּדַאֲמַתְךָ⁹ פְּתַחַת לְמוֹסְרֵי:

לְךָ־אֲזַבַּח זָבַח תּוֹדָה וּבִשְׁם יי אֶקְרָא:

נְדָרֵי לִי אִשְׁלֵם נְגִדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ:

בַּחֲצֵרוֹת | בֵּית יי בְּתוֹכְכִי יְרוּשָׁלַם הַלְלוּ־יָהּ:

קח **הַלְלוּ אֶת־יְיָ כָּל־גּוֹיִם שִׁפְחוּהוּ כָּל־הָאֲמִיּוֹם:**

כִּי גָבַר עָלֵינוּ | חֲסִדּוֹ וְאֲמַת־יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ:

¹⁰ 'הודו' זאנא' שבהלל, בניגון המיוחד של אותו חג מועד ובר"ח - בניגון המרמז על אותו חודש, כגון ניגון של חג החל באותו חודש. בפסוקי 'אמר[ו] נא' מכוין החזן להוציא את הציבור כאשר הוא אומרם בקול רם והציבור שותק. יש הנהגים לומר בלחש עם החזן גם את פסוקי 'אמר[ו] נא', אבל מקפידים על ענייה משותפת ומסודרת על 'הודו' על כל אמירת 'אמר[ו]' של חזן, כפי הדין, ואין בשבשים את סדר הענייה מתוך רצון לומר את פסוקו של החזן בקול רם.

*נענועי לולב בחג הסכות כמנהג פפד"מ (פני המנענע למזרח).

מזרח	דרום מערב	צפון מעלה	מטה
חזן ¹¹ הודו	לִי	כִּי	חֲסִדּוֹ: הודו
מזרח	דרום	מערב צפון	מטה
חזן יאמר - נָא	יִשְׂרָאֵל	כִּי	חֲסִדּוֹ: הודו
מזרח	דרום	מערב צפון	מטה
חזן יאמר: נָא	בֵּית־אֱהֲרֹן	כִּי	חֲסִדּוֹ: הודו
מזרח	דרום	מערב צפון	מטה
חזן יאמר: - נָא	יְרֵאֵי יְיָ	כִּי	חֲסִדּוֹ: הודו

9. דַּרְשׁ רַבָּא, מַאי דְכָתִיב: 'פְּתַחַת לְמוֹסְרֵי'? אָמַר דָּוִד לְפָנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, שְׁנֵי מוֹסְרוֹת [כֵּן לְוַעֲוֹת שְׁקוּשְׁרֵין זְכֵן כְּעוֹלָן] שֶׁהָיוּ עָלַי פְּתַחַתְתֶּם [פְּתַחַת שֶׁכֶּתַלְת אֶת הַנְּקֻצוֹת] רוּת הַמוֹאֲבִיָּה וְנִעְמָה הָעַמּוֹנִית. [וְנִעְמָה אִמּוֹ שֶׁל רַחֲזַעַס וּמִמֶּנּוּ יֵלְאוּ מַלְכֵי בֵּית דָּוִד (רַש"י שם)] (גַּמ' יִצְמוֹת ע"ז).

10. If one is able to hear all of the חזן's words, then one is יוצא with the חזן's recital of (יאמר) etc. and should just respond with הודו. If one is unlikely to hear all his words clearly, one should recite (יאמר) etc. in an undertone with the חזן, and respond with הודו. One should not hurry and recite (יאמר) etc. before the חזן.

11. פסוקי 'הודו' נאמרים בניגונים מיוחדים - ראש חודש - ניגון נבחר, סכות וב(שבת) חול המועד ובשמיני עצרת - ניגון סכות (ניגוני בנענועים בהלל), ר"ה כסלו - ניגון חנוכה, ימי חנוכה - ניגון 'מעוז צור', ר"ה טבת - אחד מניגוני חנוכה, ר"ה אדר - אחד מניגוני פורים, פסח וב(שבת) חול המועד - ניגון 'אדיר הוא', ר"ה אייר - ניגון 'לכה דודי' של ספירה, ר"ה סיון - ניגון שבעות (תחילת 'אקדמות'), ר"ה אב - ניגון 'אלי ציון', ר"ה אלול - ניגון ימים נוראים.

מִן־הַמִּצַּר קָרָאתִי יְהוָה עָנְנִי בַמִּדְבָּר יְהוָה:
 ייִ לִי לֹא אִירָא מִה־יַעֲשֶׂה לִי אָדָם:
 ייִ לִי בַעֲזָרִי וְאֲנִי אִרְאֶה בְשִׁנְאָי:
 טוֹב לַחֲסוֹת בְּיַי מִמִּפְתַּח בְּאָדָם:
 טוֹב לַחֲסוֹת בְּיַי מִמִּפְתַּח בְּנֹדִיבִים:
 כָּל־גּוֹיִם סָבְבוּנִי בְשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִלֵּם:
 סָבְבוּנִי גַם־סָבְבוּנִי בְשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִלֵּם:
 סָבְבוּנִי בְדַבְּוֹרִים דַּעְכוּ כְּאִשׁ קוֹצִים בְשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִלֵּם:
 דַּחַח דַּחִיתַנִּי לְנֶפֶל וַיִּי עֲזָרְנִי:
 עֲזֵי וּזְמַרְתִּי יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה:
 קוֹל | רִנָּה וַיִּשְׁוַעַה בְּאֶהֱלֵי צַדִּיקִים יָמִין יְיָ עָשָׂה חֵיל:
 יָמִין ייִ רֹמְמָה יָמִין יְיָ עָשָׂה חֵיל:
 לֹא־אֲמוֹת כִּי־אֶחָיָה וְאֶסְפֵּר מִעֲשֵׂי יְהוָה:
 יִסֹּר יִסְרְנִי יְהוָה וְלִמּוֹת לֹא נִתְנַנְנִי:
 פִתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צַדִּיק אֲבֹא־בָם אוֹדָה יְהוָה:
 12 וְה־הִשְׁעַר לִי צַדִּיקִים יָבֹאוּ בּוֹ:
 אוֹדָה כִּי עֲנִיתַנִּי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה: ^{אוד}
 אֶבֶן מֵאֶסוּ הַבּוֹנִים הִיְתָה לְרֹאשׁ פְּנֵה: ^{אבן}
 מֵאֵת ייִ הִיְתָה וְאֵת הִיא נִפְלְאָת בְּעֵינֵינוּ: ^{מאת}
 וְה־הַיּוֹם עָשָׂה ייִ נְגִילָה וְנִשְׂמַחָה בּוֹ: ^{זה}

12. For the Nazis, Jewish religious ceremonies were a matter of curiosity, entertainment, and ridicule. Treblinka's newest gas chamber building (from mid-October 1942 on), was disguised to resemble a מקוה. A gable over the building's ornamental doors bore a large Star of David. To reach the doors, the victims were forced to hurry up five wide steps with potted plants on either side. A dark red תורה curtain taken from an unidentified synagogue, was hung at the entrance to the gas chambers themselves and on it was inscribed: 'וְה־הִשְׁעַר לְךָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בּוֹ': (Belzec, Sobibor, Treblinka - The Operation Reinhard Death Camps by Yitzhak Arad)

אחר כל 'אנא' שהחזן אומר בניינה, חוזר הקהל ואומר בהמשך אותה נגינה

מזרח דרום	מערב צפון	מערב צפון	מזרח דרום	מערב צפון	מזרח דרום
אַנָּא	יְיָ	הוֹשִׁיעָה	נָא	יְיָ	הוֹשִׁיעָה
נָא	יְיָ	הוֹשִׁיעָה	נָא	יְיָ	הוֹשִׁיעָה

אַנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אַנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בְּרוּךְ הָפֵא פְּשֵׁם יְיָ בְּרִכְנוֹכְךָ מִבַּיִת יְיָ: ^{ברוך}

אַל | יְיָ וַיֵּאָר לָנוּ ¹⁴ אֶסְרוּהֶן בְּעִבְתֵיךָ עַד-קַרְנֹת הַמְּזוֹבָּח: אַל

אֵלֵי אֵתָהּ וְאוֹדֶךָ אֱלֹהֵי אֲרוֹמְכָךָ: ^{אלי}

מזרח	דרום	מערב	צפון	מערב	מטה
הוֹדוּ	לֵי	כִּי - טוֹב	כִּי	לְעוֹלָם	חֶסְדְּךָ: ^{הודו}

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ כָּל-מַעֲשֶׂיךָ וְחִסְדֶיךָ צְדִיקִים עוֹשֵׂי רַצְנוֹךָ ◊
 וְעַמֶּךָ בַּיִת יִשְׂרָאֵל בְּרַנָּה יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפְאֲרוּ וַיִּרְוּמוּ וַיַּעְרִיצוּ וַיִּקְדְּשׁוּ
 וַיִּמְלִיכוּ אֶת-שִׁמְךָ מִלְּבָנוּ: כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשַׁמֶּךָ נְעִים לְזַמֵּר ◊ ¹⁵ כִּי מֵעוֹלָם
 וְעַד-עוֹלָם אֵתָהּ אַל: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהַלָּל בַּתְּשַׁבְּחוֹת:

אומרים קדיש שלם בימים שאומרים תפלת מוסף. בחנוכה אומרים כאן חצי קדיש.
 בשבת ראש חודש, בשלש רגלים, בשבת חול המועד, ובשבת חנוכה ממשיכים בהוצאת ספר תורה (עמ' 162).

13. פסוקי 'אנא ד' הושיעה נא נאמרים בניגונים מיוחדים - ראש חודש - ניגון נבחר, סבות וב(שבת) חול המועד ובשמיני עצרת - ניגון סבות (ניגוני בנענועים בהלל), שמחת תורה בניגון הקפות שמחת תורה, ר"ח כסלו - ניגון חנוכה, ימי חנוכה - ניגון 'מעוז צור', ר"ח טבת - אחד מניגוני חנוכה, ר"ח אדר - אחד מניגוני פורים, פסח וב(שבת) חול המועד - ניגון 'אדיר הוא', ר"ח אייר - ניגון 'לכה דודי של ספירתה', ר"ח סיון - ניגון שבעות (תחילת 'אקדמות'), ר"ח אב - ניגון 'אלי ציון', ר"ח אלול - ניגון ימים נוראים. (מכון מורשת אשכנז)

14. אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר "כל הנוטל לולב באגודו, וחדס בעבותו, מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן", שנאמר: 'אסרוהן בעבתיים עד קרנות המזבח': אמר רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחי, ורבי יוחנן משום רבי שמעון המקומי משום רבי יוחנן המכותי "כל העושה איסור לחג באכילה ושתיה, מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר: 'אסרוהן בעבתיים עד קרנות המזבח': (גמ' סוכה מה:)

15. The 'מחרי'ל, מחזור יומי, רוקח, סידור רב עמרם גאון) כי מעולם ועד עולם אתה אֵל is נוסח הראשונים etc.). This form is present in many פסוקים i.e.; (תהלים קגיז) and 'והסדר ד' | מעולם ועד-עולם על-יראיו' (תהלים קגיז) etc.). This is but one example of many instances when תנ"ך borrowed phraseology from different חז"ל.

מוסף עמידה לראש חודש ולשבת ראש חודש

הבעל תפלה אומר מכאן ועד 'האל הקדוש' בראש חודש שחל בחול - בניגון חול.

החזן אומר מכאן ועד 'האל הקדוש' בראש חודש שחל שבת - בניגון שבת.

תכלים נא: **אֲדֹנָי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתְךָ:**

כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֹתָהּ זֹקֵף יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◊
 אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊
 גּוֹמֵל חֲסָדִים מְזֻבָּחִים וְקִנְיָה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חֲסָדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל
 לְבָנָי בְּנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה: מְלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמְגַן:
 כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֹתָהּ זֹקֵף יְיָ מִגַּן אַבְרָהָם:

אֹתָהּ גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◊ אֲדֹנָי ◊ מְחִיָּה מֵתִים אֹתָהּ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממוסף של שמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון של פסח מוסיפים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחִיָּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊
 וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אַמּוּנָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל עַד: מִי כְמוֹךָ
 בְּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי הוֹמֵה לְךָ ◊ מְלֶךְ יְמִית וּמְחַיֶּה וּמְצַמִּיחַ יְשׁוּעָה:
 וּנְאֻמָּן אֹתָהּ לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחִיָּה הַמֵּתִים:

קדושת 'נקדש' בראש חודש שחל בחול.

בעל תפלה בלבד **נְקַדֵּשׁ אֶת־שְׁמֶךָ בְּעוֹלָם ◊ בְּשֵׁם שְׁמִקְדֵּי־יִשׁוּשׁ ◊ אוֹתוֹ בְּשְׁמֵי מְרוֹם ◊**
בְּפִתּוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ יִשְׁעִיכָּ וְיִגַּד וְקָרָא זֶה אֱלֹהֵי וְאָמַר

קהל ובעל תפלה יחדיו **קְדוֹשׁ | קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֵא כְּלֵהָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:**

לְעַמְתָּם בְּרוּךְ יְאֻמְרוּ:

קהל ובעל תפלה יחדיו יחזקאל ג'יז **בְּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:**

בעל תפלה **וּבְדַבְרֵי קְדִישְׁךָ כְּתוּב לְאֹמַר:**

קהל ובעל תפלה יחדיו תכלים קמוי: **יְמַלֵּךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן לְדָר וְדָר הַלְלוּ־יָהּ:**
 בעל תפלה **לְדוֹר וְדוֹר נִגִּיד גְּדֻלָּתְךָ וְלִנְצַח נְצַחִים קְדִישְׁתְּךָ נְקַדֵּישׁ ◊ וְשִׁבְחֶךָ אֱלֹהֵינוּ**
מִפְּנֵינוּ לֹא יְמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◊ כִּי אֵל מְלֶךְ גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
¹ הָאֵל הַקְּדוֹשׁ:

1. מכאן והלאה בניגון יו"ם.

קדושת 'נעריצך' בראש חודש שחל בשבת.

חזן בלבד **נְעַרִיצְךָ וְנִקְדִישְׁךָ כְּסוּד שְׁיַח שְׂרָפֵי קֹדֶשׁ** ◊ **הַמְקַדְּשִׁים שְׁמֶךָ בְּקֹדֶשׁ** ◊
כְּפָתוּב עַל־יַד נְבִיאָךָ יִשְׁעִיכָּה וְגַּם וְקָרָא זֶה אֱלֹהֵי זֶה וְאָמַר

קהל וחזן יחדיו

קְדוֹשׁ | קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יי צְבָאוֹת מְלֵא כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

חזן **כְּבוֹדוֹ מְלֵא עוֹלָם** ◊ **מְשַׁרְתֵּיו שׂוֹאֲלִים זֶה לָזֶה** ◊
אֵיךְ מְקוֹם כְּבוֹדוֹ ◊ **לְעַמְתָּם בְּרוּךְ יֹאמְרוּ:**

קהל וחזן יחדיו

יִחְזַקְאֵל גַּיִץ בְּרוּךְ כְּבוֹד־יי מִמְקוֹמוֹ:

חזן **מִמְקוֹמוֹ הוּא יִפֵּן בְּרַחֲמִים** ◊ **וַיַּחַן עִם הַמִּיחָדִּים שְׁמוֹ** ◊
עָרַב וּבִקֵּר בְּכָל־יּוֹם תָּמִיד ◊ **פְּעָמָיו בְּאַהֲבָה שָׁמַע אוֹמְרִים:**

קהל וחזן יחדיו

דְּבָרִים ו:7 שָׁמַע יִשְׂרָאֵל יי אֱלֹהֵינוּ יי | אֶחָד:

חזן **אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ** ◊ **הוּא אֲבִינוּ** ◊ **הוּא מְלַכְנוּ** ◊ **הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ** ◊
וְהוּא יִשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמֵיו שְׁנִית ◊ **לְעֵינֵי כָּל־חַי** ◊ **בְּמִדְבַר טו:מא לְהַיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים**

קהל וחזן יחדיו

אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם:

בשבת ראש חודש (גם בשבת חנוכה) אומרים בה אופן מוסיפים פיוט 'אלהיכם' שחותם בו יהודה חזק בקדושת מוסף:

אֱלֹהֵיכֶם יִזְרִיחַ שְׁמֹשׁוֹ ◊ **שְׁבַעֲתֵימ בְּגִבּוֹרְתוֹ** ◊ **הִיִּרַח בְּחַתְחֻדֵּשׁוֹ** ◊ **בְּשִׁמְשׁ זְרִיחָתוֹ** ◊
וְהַחֲדִישׁ בְּהַתְקַדְּשׁוֹ ◊ **לְחִדוּשׁ בְּפִרְתוֹ** ◊ **דָּת הַיּוֹם לְשִׁמְשׁוֹ** ◊ **חֲזוֹת קֹדֶשׁת שְׂכִינָתוֹ** ◊
ישעיה סו:כג **מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחֻדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבְּתוֹ:**

חזן **וּבְדַבְרֵי קֹדֶשְׁךָ פָּתוּב לְאֹמַר:**

קהל וחזן יחדיו

תְּכַלִּים קְמוּי: יִמְלֹךְ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֵיךָ צִיּוֹן לְדָר וְדָר הַלְלוּ־יָהּ:

חזן **לְדוֹר וָדוֹר נִגִּיד גְּדֻלָּךְ וּלְנִצַּח נִצְחִים קֹדֶשְׁתְּךָ נִקְדִּישׁ** ◊ **וְשִׁבְחְךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינֵנו**
לֹא יִמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◊ **כִּי אֵל מְלֹךְ גְּדוֹל וְקֹדֶשׁ אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יי**
הָאֵל הַקְּדוֹשׁ:³

2. בקדושה אנו מוסיפים כאן לבקש על חידוש אור שבעת הימים שיאר לעתיד לבוא בשמש פי כמה וכמה, ועל אור הירח שירבה אז והוא מראה על גילוי השכינה, כי בכך נזכה ביותר לקדש את שמו הגדול.

3. מכאן והלאה בנינון יו"ם.

אתה קדוש ושמוך קדוש ◊ וקדושים בכל יום יהללוך סלה: פרוך אתה יי
האל הקדוש:

מוסף ראש חודש לחול

ראשי חדשים לעמך נתת ◊ זמן
בפרה לכל תולדותם ◊ בהיותם
מקריבים לפניך ובחי רצון ◊ ושעירי
חטאת לכפר בעדם: ופרון לבלם
יהיו ◊ ותשועת נפשם מיד שונא:
מופת חדש בציון תבין ◊ ועולת
ראש חודש געלה עליו ◊ ושעירי
עזים נעשה ברצון: ובעבודת בית
המקדש נשמח בלנו ◊ ושירי דוד
עבדך נשמעים בעירך ◊ האמורים
לפני מופתך: אהבת עולם תביא
להם ◊ וברית אבות לפנים תזכר:
והביאנו לציון עירך ברנה ◊
ולירושלם בית מקדשך ◊ בשמחת
עולם: ושם נעשה לפניך את-
קרבנות חובותינו ◊ תמידים פסדרם
ומוספים בהלכתם:

מוסף שבת ראש חודש

אתה יצרת עולמך מקדם ◊ בלית מלאכתך
ביום השביעי ◊ אהבת אותנו ורצית בנו ◊
ורוממתנו מכל הלשנות ◊ וקדשתנו
במצותיך ◊ וקרבתנו מלפני לעבודתך ◊
ושמוך הגדול והקדוש עלינו קראת: ותתן
לנו יי אלהינו באהבה ◊ שפלות למנוחה
וראשי חדשים לכפרה ◊ ולפי שחטאנו
לפניך אנהנו ואבותינו ◊ הרבה עירנו
ושמם בית מקדשנו ◊ וגלה יקרנו ◊ ונפל
כבוד מבית חיינו ◊ ואין אנו יכולים לעשות
חובותינו בבית בחרתך ◊ בבית הגדול
והקדוש שנקרא שמוך עליו ◊ מפני היר
שנשתלחה במקדשך: יהי רצון מלפניך יי
אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שתעלנו בשמחה
לארצנו ◊ ותפענו בגבולנו ◊ ושם נעשה
לפניך את קרבנות חובותינו ◊ תמידים
פסדרם ומוספים בהלכתם:

[בשבת את מוסף יום השבת הזה ו] את מוסף יום ראש החודש הזה ◊

נעשה ונקריב לפניך באהבה ◊ במצות רצונך ◊ כמו שפכת את עלינו בתורתך ◊
על ידי משה עבדך ◊ מפני כבודך כאמור:

בשבת (בניגון שבת)

(3מדבר כח: ט-י וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עזרנים
 מלת מנחה בלילה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה:
 זה קרבן שבת ◊ וקרבן ראש חודש באמור:)

(בניגון יו"ט)

כח:יא ובראשי חדשיכם תקריבו עליה ליי
 פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים:
 ומנחתם ונסכיהם כמדבר ◊ שלשה עזרנים לפר ◊ ושני עזרנים לאיל
 ועשרון לכבש ויין בנסכו ◊ ושעיר לכפר ◊ ושני תמידים בהלכתם:

בשבת (בניגון שבת)

(ישמחו במלכותך ◊ שמרי שבת וקוראי ענג ◊ עם מקדשי שביעי
 בלם ישבעו ויתענגו מפונך ◊ ובשביעי רצית בו וקדשתו ◊ חמדת ימים
 אותו קראת ◊ זכר למעשה בראשית:)

בחזרת הש"ץ, החזן מנגן מ'לששון ולשמחה' עד 'כי בעמד' בניגון הקשור לחודש הבא (בחנוכה בניגון 'שני זיתים')
 וממשיך מ'כי בעמד' עד סוף התפלה - בניגון חול (בשבת ראש חודש מסיימים בניגון שבת במקום ניגון חול).
 אלהינו ואלהי אבותינו (בשבת רצה במנוחתנו ו) חדש עלינו (בשבת ביום השבת הזה)
 את החדש הזה לטובה ולברכה (קהל אמן) ◊ לששון ולשמחה (קהל אמן) ◊
 לישועה ולנחמה (קהל אמן) ◊ לפרנסה ולכלכלה (קהל אמן) ◊ לחיים ולשלום (קהל אמן) ◊
 למחילת חטא ולסליחת עון (קהל אמן) ◊ [4] ולכפרת פשע (קהל אמן): כִּי בְעַמְדָּךְ
 יִשְׂרָאֵל בְּחַרְתָּ מִכָּל-הָאֲמוֹת ◊ (בשבת ושבתות להם הודעת) ◊ וחקי ראשי חדשים
 להם קבעת: פרוך אתה יי מקדש (בשבת השבת ו) ישראל וראשי חדשים:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊
 ואשי ישראל ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל בריצון ◊ ותהי לריצון תמיד
 עבודת ישראל עמך: ותחוינה עינינו בשוכך לציון ברחמים: פרוך אתה יי
 המחזיר שכינתו לציון:

4. בראש חודש אדר שני מוסיפים 'ולכפרת פשע'.

מודים דרבנן

כורע מודים אנחנו לך ◊ שאַתָּה הוּא
 זִקְוָךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם
 וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנו אַתָּה
 הוּא לְדוֹר וָדוֹר: גּוֹדֵה לְךָ וְנִסְפָּר
 תְּהַלְתֶּךָ עַל-חַיֵּינוּ הַמְסוּרִים בְּיָדְךָ ◊
 וְעַל-נְשְׁמוֹתֵינוּ הַמְּקוּדוֹת לְךָ ◊
 וְעַל-נַפְסֶיךָ שֶׁבְּכָל-יוֹם עִמָּנוּ ◊
 וְעַל-נַפְלְאוֹתֶיךָ וְמוֹבְוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת ◊
 עָרַב וּבְקָר וְצַהֲרִים: הַמּוֹב בִּי לֹא-כָלוּ
 רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרַחֵם בִּי לֹא-תִמּוּ חַסְדֶיךָ ◊
 מֵעוֹלָם קִוֵּינוּ לְךָ:

כשאומרים המילה בְּרוּךְ זִקְוָךָ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

כורע מודים אנחנו לך ◊ שאַתָּה הוּא
 זִקְוָךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם
 וָעֶד: צוּר חַיֵּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנו אַתָּה
 הוּא לְדוֹר וָדוֹר: גּוֹדֵה לְךָ וְנִסְפָּר
 תְּהַלְתֶּךָ עַל-חַיֵּינוּ הַמְסוּרִים בְּיָדְךָ ◊
 וְעַל-נְשְׁמוֹתֵינוּ הַמְּקוּדוֹת לְךָ ◊
 וְעַל-נַפְסֶיךָ שֶׁבְּכָל-יוֹם עִמָּנוּ ◊
 וְעַל-נַפְלְאוֹתֶיךָ וְמוֹבְוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת ◊
 עָרַב וּבְקָר וְצַהֲרִים: הַמּוֹב בִּי לֹא-כָלוּ
 רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרַחֵם בִּי לֹא-תִמּוּ חַסְדֶיךָ ◊
 מֵעוֹלָם קִוֵּינוּ לְךָ:

בחנוכה אומרים כאן 'על הנסים':

עַל הַנְּסִים ◊ וְעַל הַפְּרָקָן ◊ וְעַל הַגְּבוּרוֹת ◊ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת

וְעַל הַמְּלַחֲמוֹת ◊ שְׁעֵשִׂיתָ לְאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזִמְנֵי הַזֶּה:

בַּיָּמִי מִתְתַּיְחוּ בֵּן יוֹחָנָן בֶּהֶן גְּדוֹל חֲשַׁמְנִי וּבְנָיו ◊ בְּשַׁעֲמֻדָּה מְלָכוֹת יוֹן הִרְשָׁעָה עַל-עַמְּךָ
 יִשְׂרָאֵל ◊ לְהַשְׁפִּיחַם תּוֹרְתֶךָ ◊ וּלְהַעֲבִירם מִחֲקֵי רְצוֹנְךָ: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים ◊ עֲמַדְתָּ
 לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם ◊ רַבְּתָּ אֶת רִיבָם ◊ דִּגַּתְּ אֶת דִּינָם ◊ נִקְמַתְּ אֶת נִקְמַתָּם: מִסְרַתְּ
 גְּבוּרִים בְּיַד חַלְשִׁים ◊ וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים ◊ וּמַמְאִים בְּיַד מְהוּרִים ◊ וּרְשָׁעִים בְּיַד
 צַדִּיקִים ◊ וְזוּרִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרְתֶךָ: וּלְךָ עֲשִׂיתָ שֵׁם גְּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמְךָ ◊ וּלְעַמְּךָ
 יִשְׂרָאֵל עֲשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְּדוֹלָה וּפְרָקָן בַּחַיִּים הַזֶּה: וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בְּנֵיךָ לְדַבֵּר בֵּיתֶךָ ◊
 וּפָנּוּ אֶת הַיְכָלְךָ ◊ וּמַהְרֵוּ אֶת מִקְדָּשְׁךָ ◊ וְהִדְלִיקוּ גֵרוֹת בְּחֲצֵרוֹת קִדְשֶׁךָ ◊ וּקְבָעוּ שְׁמוֹנֵת
 יָמֵי חֲנֻכָּה אֵלָיו ◊ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגְּדוֹל:

וְעַל-כָּלֵם יתְבַרַךְ וַיִּתְרוֹמַם שְׁמֶךָ מִלְּבַנּוּ תַמִּיד לְעוֹלָם וָעֶד: וְכָל-הַחַיִּים
 יוֹדוּךָ סְלָה ◊ וַיִּתְלָלוּ אֶת-שְׁמֶךָ בְּאַמֶּת ◊ הָאֵל יִשׁוּעַתָּנוּ וְעֲזַרְתָּנוּ סְלָה:
 כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתָּה זֹקֵף יְיָ הַטּוֹב שְׁמֶךָ וְלֵךְ נָאָה לְהוֹדוֹת:

בחזרת הש"ץ אומר החזן:

בארץ ישראל הכהנים מברכים כאן את הקהל (עמ' 277).

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּרַכְנוּ בְּבִרְכַּה הַמְּשַׁלֶּשֶׁת בְּתוֹרָה ◊ הַכְּתוּבָה עַל-יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדְּךָ ◊

הָאֲמוּנָה מִפִּי אֲהַרֵן וּבְנָיו כְּהֻנִּים ◊ עִם קְדוֹשֶׁךָ - בְּאֲמֹר:

במדבר ו:כד-כו וְיִבְרַכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: כו יהי רצון יְיָ | פָּנֵינוּ אֱלֹהֵי יִחְנֶךָ: כו יהי רצון

יִשָּׂא יְיָ | פָּנֵינוּ אֱלֹהֵי וַיִּשֶׁם לְךָ שָׁלוֹם: כו יהי רצון

שֵׁים שְׁלוֹם ◊ טוֹבָה וּבְרָכָה ◊ חֵן וְחֶסֶד וְרַחֲמִים ◊ עָלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל
 עַמְּךָ: בְּרַכְנוּ אֲבִינוּ ◊ כָּלֵנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיֶךָ ◊ כִּי בְאוֹר פְּנִיֶךָ נִתַּתְּ לָנוּ ◊ יְיָ
 אֱלֹהֵינוּ ◊ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וַצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם:
 וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרַךְ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שַׁעַה בְּשָׁלוֹמְךָ: בְּרוּךְ
 אַתָּה יְיָ הַמְּבָרַךְ אֶת-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשָׁלוֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נֹצֵר לְשׁוֹנֵי מָרַע ◊ וּשְׁפַתִּי מִדְּבַר מְרֻמָּה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תוֹדֵם ◊
 וְנַפְשֵׁי כְּעַפְר לִבָּל תִּתְּיָה: פֶּתַח לִבִּי בְּתוֹרַתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֶּף נַפְשֵׁי ◊
 וְכָל-חַחוּשָׁבִים עָלַי רָעָה ◊ מִהֲרָה הִפֵּר עֲצָתָם וּקְלָקַל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן
 שְׁמֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן יִמְיָנֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן קִדְשְׁתֶּךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרַתְךָ:
 תְּהִלָּה ס: לְמַעַן יִחַלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יִמְיָנֶךָ וְעַנּוּ וְעַנְנֵי: יט: יְהִיו לְרִצּוֹן |
 אֲמַר־פִּי וְהִגִּינוּ לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרֵי וְגֹאֲלֵי: פוסע לאחריו ג' פסיעות ואומר: עֲשֵׂה שְׁלוֹם
 בְּמְרוֹמָיו ◊ הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם ◊ עָלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר:

יהי רצון מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שִׁיבֵנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָשׁ כְּיָמֵינוּ ◊ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרַתְךָ:

וְשֵׁם נְעַבְדְּךָ בִּירְאָה בְּיַמֵּי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת: מלאכי ג:ד וְעָרְבָה לִי מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּיַמֵּי עוֹלָם

וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע הבעל תפלה לקדושה.

הבעל תפלה חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

כשחל ראש חודש בחול אחרי חזרת הש"ץ ממשיכים בקדיש תתקבל (עמ' 59).

כשחל ראש חודש בשבת אחרי חזרת הש"ץ החזן ממשיך בקדיש תתקבל (עמ' 185).

עמידה לשלש רגלים

תכלים נא: אֲדֹנָי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

¹ כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֹתָהּ זֹקֵף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◊ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊ גּוֹמֵל חַסְדִּים מְזֻבָּחִים וְקָנָה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת ◊ וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבְנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׂמוֹ בְּאַהֲבָה: מִלֶּךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן: כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אֹתָהּ זֹקֵף יי מַגֵּן אַבְרָהָם:

אֹתָהּ גִּבּוֹר לְעוֹלָם ◊ אֲדֹנָי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אֹתָהּ ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

ממנחה לשמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון לפסח אומרים:

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְבַלְבֵּל חַיִּים בְּחַסֵּד ◊ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אַמּוּנָתוֹ לְיֹשְׁנֵי עֶפְרָי: מִי כְמוֹךָ בְּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי הוֹמָה לְךָ ◊ מִלֶּךְ מִמִּית וּמְחַיֶּה וּמְצַמִּיחַ יְשׁוּעָה: וּנְאֻמָּן אֹתָהּ לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

קדושת 'נקדש' ביום טוב שחרית ובמנחה.

בעל תפלה בלבד נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בְּעוֹלָם ◊ בְּשֵׁם שְׁמִקְדִּישִׁים ◊ אוֹתוֹ בְּשֵׁם מְרוֹם ◊

בְּפִתּוּב עַל־יַד נְבִיאָךְ יִשְׁעִיכּוּ: וְקָרָא זֶה אֱלֹהֵי וְאָמַר

קהל וחזן יחדיו קְדוֹשׁ | קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יי צְבָאוֹת מְלֵא כֹל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:
בשחרית במנחה

בעל תפלה

חזן אִז בְּקוֹל־רַעַשׁ גָּדוֹל ◊ אֲדִיר וְחֹזֵק מְשִׁמְעִים קוֹל ◊

מְתַנַּשְׂאִים לְעַמַּת שְׂרָפִים ◊ לְעַמַּתְּם בְּרוּךְ יֹאמְרוּ: לְעַמַּתְּם בְּרוּךְ יֹאמְרוּ:

קהל וחזן יחדיו יחזקאל ג"כ בְּרוּךְ בְּרוּךְ בְּבוֹדֵי מְמַקְדָּמוֹ:
בשחרית במנחה

בעל תפלה

חזן מְמַקְדָּמְךָ מִלִּפְנֵי תוֹפִיעַ ◊ וְתִמְלִךְ עָלֵינוּ ◊ כִּי מְחַכִּים

וּבְדַבְרֵי קְדוֹשְׁךָ
פִּתּוּב לְאֹמַר:

אֲנַחְנוּ לָךְ: מִתִּי תִמְלִךְ בְּצִיּוֹן ◊ בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ ◊ לְעֹלָם

וְעַד תִּשְׁבּוֹן: תִּתְגַּדֵּל וְתִתְקַדֵּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם עִירְךָ ◊

לְדוֹר וָדוֹר וּלְנִצְחַת נְצַחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאִינָה מִלְכוּתְךָ ◊

בְּדַבַּר הָאֱמוּנָה בְּשִׁירֵי עוֹד ◊ עַל־יְדֵי הוֹד מְשִׁיחַ צְדָקָה:

קהל וחזן יחדיו תכלים קמוי: יִמְלִךְ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן לְדוֹר וָדוֹר הַלְלוּ־יָהּ:

חזן ² לְדוֹר וָדוֹר נִגִּיד גְּדֻלָּה וּלְנִצְחַת נְצַחִים קְדוֹשְׁתְּךָ נְקַדִּישׁ ◊ וְשִׁבְחְךָ אֱלֹהֵינוּ מִפְּנֵינוּ
לֹא יִמוּשׁ לְעוֹלָם וָעַד ◊ כִּי אֵל מִלֶּךְ גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יי הָאֵל הַקְּדוֹשׁ:

1. ביום טוב מנחה ויום טוב מנחה שחל בשבת הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ - בניגון חול: (מכון מורשת אשכנז)

2. מכאן והלאה בניגון יום טוב.

אתה קדוש ושמוך קדוש ◊ וקדושים בכל-יום יהללוך סלה: ברוך אתה יי
האל הקדוש:

אתה בחרתנו מכל-העמים ◊ אהבת אותנו ◊ ורצית בנו ◊ ורוממתנו
מכל-הלשנות ◊ וקדשתנו במצותיך ◊ וקרבתנו מלבנו לעבודתך ◊ ושמוך הגדול
והקדוש עלינו קראת:

במוצאי שבת אומרים:

(גמ' ברכות לג:) ותודיענו יי אלהינו את-משפטי צדקה ◊ ותלמדנו לעשות חקי רצונך:
ותתן-לנו יי אלהינו משפטים ישרים ותורת אמת חקים ומצות טובים:
ותנחילנו זמני ששון ומועדי קדש וחגי נדבה: ותורישנו קדשת שבת וכבוד מועד
וחגיגת הרגל: ותברילנו יי אלהינו בין קדש לחל ◊ בין אור להשך ◊ בין ישראל
לעמים ◊ בין יום השביעי לששת ימי המעשה: בין קדשת שבת לקדשת יום טוב
הבדלת ◊ ואת-יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת ◊ הבדלת וקדשת
את-עמך ישראל בקדשתך:

ותתן-לנו יי אלהינו באהבה [בשבת שפחות למנוחה ו] מועדים
לשמחה חגים וזמנים לששון ◊ [בשבת את-יום השבת הוה ו] את-יום

לפסח	לשבועות	לסכות	לשמיני עצרת ולשמחת תורה
חג המצות הוה ◊ זמן חרותנו	חג השבועות הוה ◊ זמן מתן תורתנו	חג הסכות הוה ◊ זמן שמחתנו	שמיני חג העצרת הוה ◊ זמן שמחתנו

[בשבת באהבה] מקרא קדש ◊ זכר ליציאת מצרים:

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ יעלה ויבוא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר
זכרוננו ופקדוננו ◊ וזכרון אבותינו ◊ וזכרון משיח בן-דוד עבדך ◊ וזכרון ירושלם
עיר קדשך ◊ וזכרון כל-עמך בית ישראל לפניך ◊ לפליטה ולמוכה ולחן ולחסד
ולרחמים ◊ ולחיים ולשלום ◊ ביום

לפסח:	לשבועות:	לסכות:	לשמיני עצרת ולשמחת תורה:
חג המצות הוה ◊	חג השבועות הוה ◊	חג הסכות הוה ◊	שמיני חג העצרת הוה ◊

זכרנו יי אלהינו בו למוכה (קהל אמז) ◊ ופקדנו בו לברכה (קהל אמז) ◊ והושיענו בו
לחיים (קהל אמז) ◊ ובדבר ישועה ורחמים ◊ חוס וחנו ורחם עלינו והושיענו ◊ כי
אלוה עינינו ◊ כי אל מלך חנון ורחום אתה:

וְהִשְׁאֵנֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ אֶת-בְּרַכַּת מוֹעֲדֶיךָ לַחַיִּים וְלִשְׁלוֹם ◊ לְשִׂמְחָה וְלִשְׁשׂוֹן ◊
 פֶּאֶשֶׁר רָצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבָרְכֵנוּ: [בשבת אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ רָצָה בְּמִנוּחֵתָנוּ]
 קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרַתְךָ ◊ שִׂפְעֵנוּ מִפְּוֹכֶךָ וְשִׂמְחָנוּ בִּישׁוּעַתְךָ ◊
 וּפְחַד לִבֵּנוּ לְעִבְדֶּךָ בְּאֵמֶת: וְהִנְחִילֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ [בשבת בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן]
 בְּשִׂמְחָה וּבִשְׁשׂוֹן [בשבת שְׂפַת וַ] מוֹעֲדֵי קִדְּשֶׁךָ ◊ וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אֱהָבֵי שְׁמֶךָ:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשְּׂפַת וַ] יִשְׂרָאֵל וְהַיּוֹמִים:

4
 ביום טוב מנחה שחל בחול שלוש הברכות האחרונות - בניגון חול.
 ביום טוב מנחה שחל בשבת שלוש הברכות האחרונות - בניגון שבת.

רָצָה יי אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפְלָתָם ◊ וְהִשֵּׁב הָעֲבוּדָה לְדַבִּיר בֵּיתְךָ ◊
 וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וְתַפְלָתָם ◊ מְהֵרָה ◊ בְּאַהֲבָה תִּקְבַּל בְּרָצוֹן ◊ וְתִהְיֶה לְרָצוֹן תָּמִיד
 עֲבוּדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ: וְתַחֲוִינָה עֵינֵינוּ בְּשׂוֹכֶךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי
 הַמְחִיזֵר שְׂכִינְתוֹ לְצִיּוֹן:

<p>מִוֹדִים דְּרַבֵּן כּוֹרַע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ◊ שֶׁאַתָּה הוּא זֹקֵף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי כָל-בֶּשֶׂר ◊ יוֹצֵרֵנוּ ◊ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית: בְּרִכּוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ ◊ עַל שֶׁחֵיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ: כִּן תַּחֲוִינֵנוּ וְתִקְיַמְנוּ ◊ וְתִאֲסַף גְּלוּתֵינוּ לְחִצְרוֹת קִדְּשֶׁךָ ◊ לְשִׁמְרֵי הַקִּיּוֹף וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶיךָ ◊ וְלַעֲבֹדֶךָ בְּלִבֵּב שָׁלֵם ◊ עַל שֶׁאֲנִי מוֹדִים לָךְ: כּוֹרַעִים מַעֵט כְּשֶׁאוֹמְרִים הַמִּילָה בְּרוּךְ זֹקֵף אֵל הַהוֹדָאוֹת:</p>	<p>כּוֹרַע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ◊ שֶׁאַתָּה הוּא זֹקֵף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֵד: צוּר חַיִּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר: נוֹדָה לָךְ וְנִסְפַּר תְּהִלָּתְךָ עַל-חַיֵּינוּ הַמְסוּרִים בְּיָדֶךָ ◊ וְעַל-נִשְׁמוֹתֵינוּ הַמְקוּדוֹת לָךְ ◊ וְעַל-נַפְשֶׁךָ שֶׁבְּכָל-יוֹם עִמָּנוּ ◊ וְעַל-נַפְלְאוֹתֶיךָ וְמוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת ◊ עָרַב וּבָקֵר וְצַהֲרִים: הַטּוֹב לִי לֹא-בָלוּ רַחֲמֶיךָ ◊ וְהַמְדַחֵם כִּי לֹא-תָמוּ חַסְדֶיךָ ◊ מִעוֹלָם קוּיֵנוּ לָךְ:</p>
--	--

וְעַל-כָּלֵם יִתְפַּרֵּךְ וְיִתְרוֹמַם שְׁמֶךָ מִלִּפְנֵי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֵד:
 וּבְלִ-הַחַיִּים יוֹדֶךָ סֵלָה ◊ וְיִהְיֶה אֶת-שְׁמֶךָ בְּאֵמֶת ◊ הָאֵל יִשׁוּעַתֵּינוּ וְעֲזַרְתֵּנוּ סֵלָה:
 כּוֹרַע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחֲוֶה אַתָּה זֹקֵף יי הַטּוֹב שְׁמֶךָ וְלָךְ נֶאֱדָה לְהוֹדוֹת:

בתפלת שחרית בפפד"מ ובקצת קהילות, הכהנים מברכים את הקהל (עמ' 277).
 (בסכות נאמרת בניגון סכות, ובפסח בניגון 'אדיר הוא', ובשבעות בניגון תחילת 'אקדמות')
 אם אין כהנים אומר החזן הכל בקול:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּרַכְנוּ בְּבִרְכַּה הַמְשַׁלֶּשֶׁת בְּתוֹרָה ◊ הַפְּתוּבָה עַל-יְדֵי מֹשֶׁה עֲבָדֶךָ ◊
 הָאֲמוּרָה מִפִּי אֲהָרֹן וּבְנָיו כְּהֻנִּים ◊ עִם קִדְּשֶׁךָ - בְּאֲמוּרָה:
 3מזכר כה: כד-כו | יי בְּרַכְךָ יי וְיִשְׁמְרֶךָ: כו יהי רצון יי | פְּנֵי אֱלֹהֵי וְיַחְדָּךְ: כו יהי רצון
 יִשָּׂא יי | פְּנֵי אֱלֹהֵי וְיִשְׁשֵׁם לָךְ שְׁלוֹם: כו יהי רצון

3. לפי נוסח פולין אומרים: וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ:

4. כל אנשי מדינות אחרות תמהיל על מנחה פ"פ הזה להתפלל ג' ברכות אחרונות של מנחה י"ט בניגון חול, שהלא אין עושי' כן במנחה שבת? ונ"ל שלפי שבבקר אמר הח' בשחרית ובמוסף אחר חתימת ברכת מודל' בניגון י"ט: או"א ברכנו וכו', יש לדאוג שאם גם במנחה ינגן כן, יאמר גם אז: או"א, כדרכו בבקר, ואף שקהל יגערו בו ויפסוק, כבר הזכיר ב' שמות קדש לבטלה. ע"כ תקנו שיאמר במנח' הברכו' האחרונה בניגון חול, ואז אמר כדרכו במנחת כל יום חול אחר חתימת מודל' בניגון הזה: שלום רב וכו', בלי או"א. אבל במנחת שבת שאומר 'שים שלום' וכו' לא אמרם בניגון חול, כי יש לדאוג שיאמר 'שלום רב' וכו' כדרכו במנחת חול בניגון הזה, ע"כ תקנו בזה נגון מיוחד, שאומר בו דרך משונה מכל התפלות, שבכלן אין אומרם' שים שלום וכו' בלא או"א וכו' לפניו, ובמנחת שבת אומר שים שלום וכו' בלי או"א וכו' לפניו. (דברי קהלת דף 196)

לשחרית ולשבת מנחה.

למנחה ולערבית.

שִׁים שְׁלוֹם ◊ מוֹכָה וּבְרָכָה ◊ חֵן וְחֶסֶד וּרְחָמִים ◊
 עָלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל עֲמֶךָ: בְּרַכְנוּ אֲבִינוּ ◊ בְּלָנוּ בְּאֶחָד
 בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתַּתְּ לָנוּ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊
 תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וְצַדִּיקָה וּבְרָכָה וּרְחָמִים
 וְחַיִּים וְשְׁלוֹם:

וּמוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֶךְ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שְׁעָה בְּשְׁלוֹמְךָ:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּבָרֵךְ אֶת-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשְׁלוֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נֹצֵר לְשׁוֹנֵי מָרֵעַ ◊ וּשְׁפָתַי מִדְּבַר מֵרָמָה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תְהוֹם
 וְנַפְשֵׁי כַּעֲפָר לְכָל תְּהִיָּה: פֶּתַח לִבִּי בְּתוֹרַתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֶּה נַפְשִׁי:
 וְכָל-הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◊ מִהֲרָה הֲפֵר עֲצָתָם וּקְלַקְלֵ מַחֲשַׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◊
 עֲשֵׂה לְמַעַן יִמְיֶנְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן קִדְשֶׁתְּךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרַתְךָ: תְּכַלִּים ס: לְמַעַן יִחַלְצֶנּוּ
 יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וְעַנְנוּ וְעֲנֵנִי: יט:טו יִהְיוּ לְרִצּוֹן | אֲמַר־פִּי וְהִגִּינוּ לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ
 צוּרֵי וְנֹאֲלֵי: פּוֹסַע לֵאחֲרָיו ג' פְּסִיעוֹת וְאוֹמֵר: עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו ◊ הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם ◊ עָלֵינוּ
 וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר :

יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שׁוֹבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ ◊ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרַתְךָ:
 וְשֵׁם נְעֻבְדְּךָ בִּירְאָה ◊ בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת: מִלֹּאכֵי ג:ז וְעֲרַבְהָ לָנוּ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָּם
 בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע החזן לקדושה.
 החזן חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

בשחרית אומרים מיד הלל אחר גמר חזרת התפלה (עמ' 254).
 אחר חזרת הש"ץ של מנחה ממשיכים בקדיש בתקבל בניגון מיוחד למנחה של יום טוב (עמ' 206).
 אחר התפלה בערבית כשחל בשבת ממשיכים ב'ויכלו' (עמ' 115).
 אבל ביום חול אומרים קדיש בתקבל (עמ' 116) וקידוש (עמ' 119).

גטילת לולב

לפי גדולי הפוסקים באשכנז אין לברך על אתרוג שאין לו מסורת מדור דור, אף שיש לו סמנים.
 מסורת כזו היתה לבני אשכנז רק על אתרוגי קאלאבריה-יענעווע.

החומש מתחיל בב' ומסיים בל'. ונביאים מתחילין בו', ומסיימין בל'.
 זהו אותיות לולב שהוא כנגד תורה ונביאים. (ספר מנהגים לר"א טירנא)

לוקח הלולב ביד ימין והאתרוג ביד שמאל ומברך מעומד:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוְּנוּ⁵ עַל נְטִילַת לֹלֵב:

ביום הראשון של חג (או ביום שני אם יום הראשון⁶ שבת) מוסיפים גם 'שהיינו':

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁהַחַיֵּנוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגַּעְנוּ לְזִמְנֵי הַחַג:

5. אָמַר לֵיהּ רַבִּי יְרֵמְיָה לְרַבִּי זְרִיקָא: מַאי טַעַם לֹא מְבָרְכִינוּ אֶלָּא 'עַל נְטִילַת לֹלֵב'? הַזְאִיל וְגִבּוֹהַּ מְכוּלָן. (גמ' סוכה לז:)

6. שוֹפָר וְלֹלֵב, [מִלּוֹת עֲשֵׂה וּמִצְטַלִּינָן לְכוּ צִצְתָּ מִדְּרַבָּנָן מִשּׁוּם גִּזְרֵה שְׁמַח יִטְלֵנוּ צִידוֹ כו':] (רש"י סס) הַשְּׁתָּא דְשַׁנִּית לָן
 שֶׁב וְאַל תַּעֲשֶׂה לֹא מֵיַעֲקֹב הוּא. (גמ' יצמות 5:)

סדר מתנת יד ^{1 2}

אחר שסיים המפטיר ברכה אחרונה (ואחר יקום פרקן בשבת) הרב או החזן לוקח ספר תורה בידו ומברך לכל זכר שבבית הכנסת (מבן י"ג שנה ומעלה. לפחות מכן מברך בקיצור 'בך יברך ישראל') ואומר:

מִי שְׁפָרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן דָּוִד וְיִשְׁלָמָה ◊ הוּא יִבְרַךְ אֶת (ר"פ בר"פ) ◊ בְּעָבוֹר שִׁיתָן מִתְּנַת יָדוֹ לְכַבוֹד הַמָּקוֹם ◊ וְלְכַבוֹד הַתּוֹרָה ◊ וְלְכַבוֹד הַרְגֵל ◊ בְּשֹׁכֵר זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵהוּ וְיִצְלֵהוּ מִכָּל-צָרָה וְצוּקָה ◊ וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהִצְלָחָה בְּכָל-מַעֲשֵׂה יָדָיו ◊ וְיִבְרַכֵּהוּ וְיִזְכְּהוּ לְעֹלֹת לְרֵגֶל ◊

עַם כָּל-יִשְׂרָאֵל אָחִיו ³ אָמֵן [גְּלִי נִדְרָ]:

מה נשתנה ברכת מתנת יד מכל הברכות שמברכים דרך תפילה, שבכלן אומר המברך בסוף, 'ונאמר [או 'ואמר'] אמן' ובזאת 'עם כל ישראל אחיו אמן' בלי ונאמר, ואמרו: ונ"ל ע"פ מ"ש בשבועות ל"ו 'אמן בו קבלת דברים', ע"כ לא יאמרו המבורכים אמן, כי בזה יקבלו עליהם בנדר לתת מתנה לצדקה באמרם אמן על מ"ש המברך 'שיתנו' ובש"ע י"ד ר"ג 'כל הנודר וכו' ונקרא חומא', לכן רק המברך יאמר אמן ולא יקרא למבורכים שיאמרוהו [ואזהיר בזה המבורכים שלא יאמרו אמן על ברכתם מפי הרב במתנת יד]. -דברי קהלת

מִי שְׁפָרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב ◊ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן דָּוִד וְיִשְׁלָמָה ◊ הוּא יִבְרַךְ אֶת-כָּל-הַקְּהָל הַקְּדוֹשׁ הַזֶּה ◊ עַם כָּל-קְהֵלוֹת הַקְּדוֹשׁ ◊ וְיִשׁוּבִים וְסַבִּיבוֹת שָׁל-כָּל-עִיר וְעִיר ◊ הֵם וּנְשֵׁיהֶם ◊ וּבְנֵיהֶם ◊ וּבָנוּתֵיהֶם ◊ וְכָל-אֲשֶׁר לָהֶם: וְכָל-מִי שִׁיתָן מִנְדָּבַת לְבוֹ ◊ הֵן אִישׁ הֵן אִשָּׁה ◊ לְלוּמְדֵי תּוֹרָה ◊ וְלַעֲנֵי יְרוּשָׁלַם עִיר הַקְּדוֹשׁ: בְּשֹׁכֵר זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִזְכְּהוּ לְרְאוּת בְּבִנְיָנָה ◊ וְלִשְׁמֹחַ בְּתַקְוָנָה ◊ וְיִשְׁמְרֵהוּ וְיִצְלֵהוּ מִכָּל-צָרָה וְצוּקָה ◊ וּמִכָּל-נֶגַע וּמַחֲלָה ◊ וְיִזְכְּהוּ לְרְאוּת בִּיאַת מְשִׁיחֵנוּ וְלַהֲבִיא נְדָבָתוֹ לְבָנֵינוּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ ◊ בְּעֶגְלָא וּבְזֶמֶן קָרִיב: וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהִצְלָחָה בְּכָל-מַעֲשֵׂה יָדָיו ◊ עַם כָּל-יִשְׂרָאֵל אָחִיו: וְנֹאמַר אָמֵן: אֲשֶׁר וכו'.

1. שלש רגלים on ייבזר, recites (המבורג and ברלין i.e.) מנהג פולין which later became מנהג צרפת (when שבת חזון and שבועות שבת before שבת, מנהג אשכנז which contrary to שבת חזון and שבועות are in a section of the יום כפור. These two שיטות are in a section of the which discusses whether one is allowed to recite a קינה when there is a חורבן אירופה due to the influx of Jews from אירופה, including those which followed that K'hal Adas Jeshurun in Washington Heights recite on ייבזר שלש רגלים as well as מתנת יד. רבי שמעון שוואב הורה שקהילות לא יאמצו את השיבושים שהגיעו אליהם בגלל אילוצים.

2. נשאלתי: למה נוהג' מנהג מתנת יד בשע"צ שהוא אחרון של תור' ולא בש"ת שהוא אחרון של גליות, כמו בפסח ביום ח' ובשבועות ביום ב'? ועניתי שהנהיגוהו בכל רגל ביום שקוראי' בו פ' כל הבכור, על שם סופה 'איש כמתנת יד' וגו'. ובאשר קוראי' בש"ת 'וְיָזַאת הַבְּרִכָּה' מטעם ר"ן שבאות א', ופ' בראשית מטעם טור שם, קוראי' כל הבכור בשע"צ, כבמגלה ל"א, ע"כ נהגו בו מתנת יד. (דברי קהלת דף 378)

3. באחרון של פסח וביום שני של שבועות וא' של שמיני עצרת אחר ההפטרות מברכים עבור 'מתנת יד'. אחד מראשי הקהל או חזן ספר תורה בידו ומברך את הרב ב'מי שברך', ואחר כך או חזן הרב את ספר התורה ומברך ב'מי שברך' של 'מתנת יד' את כל הקהל. (והמעוות שכל אחד קיבל עצמו לתת כמתנת יד עבור לומדי תורה ועניי ארץ ישראל וירושלים, נאספות אחר החג ונשלחות ליעדן). אין אומרים 'זכור' ברגלים, כי אסור לעורר עצב בימי חוב דאורייתא של שמחה, כמבואר בראשונים. המורגלים באמירתו כמנהג פולין, יכולים לאומרו בזמן 'מי שברך' של 'מתנת יד'.

מוסף עמידה לשלוש רגלים ולחול המועד

נוסחי תפילה בחג וחול המועד

בסוף 'השיאנו' כבשבת: 'וישמחו' ב'ישראל אלהי ששקד': במוסף, בברכה האמצעית, ב'ומפני המאינו', ואין אנו יכולים (ולא 'אנחנו'), 'שנשתלחה' (ולא 'השלוחה'), ובקטע 'או"א מלך רחמן, הנוסח הוא: 'שובה עלינו (ולא 'אלינו'), ותערב לפניך עתידתנו (ולא 'ותערב עליד'). [מכון מורשת אשכנז]

אין חולצין התפילין לא לפני מוסף ראש חודש או מוסף חול המועד אלא מניחים אותם לכל התפלה;

¹ בכל חול המועד, מניחין תפילין ומברך עליהן וכן מסיק טור אורח חיים ואביו. (ספר מנהגים לר"א טירנא) מצאתי סמך להניח תפילין בחול המועד, 'כי שם ה' נקרא עליך' (דברים כח, י) ראשי תיבות ש' הרמוז על שי"ן שבתפילין ואותו שי"ן הוא מנין ימות השנה שמניחין בהן תפילין, שהרי כשתסיר נ"ב שבתות וי"ג ימים טובים נשאר ש' כי שס"ה ימים הם ימי השנה. (הגהות המנהגים)

תכלים נא: אֲדָנִי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

² כורע ב'רוך' משתחוה אֲתָה זֹקֵף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אֲבֹרָהם ◊ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקִנְיַת הַבַּל ◊ וְזוֹכֵר חֲסָדֵי אֲבוֹת ◊ וַיִּמְבֵּיא גּוֹאֵל לְבָנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה: מְלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמְגַן: כורע ב'רוך' משתחוה אֲתָה זֹקֵף יי מְגַן אֲבֹרָהם:

אֲתָה גְבוּר לְעוֹלָם ◊ אֲדָנִי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אֲתָה ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחוף לארץ במוסף יום א' דפסח החזן מכריז: 'מכלכל חיים בחסד', ואין אומרים לא 'משיב הרוח' ולא 'מוריד המל', כל ימי הקיץ.

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

במוסף דשמיני עצרת לפני תפילה בלחש מכריז החזן: 'משיב הרוח ומוריד הגשם'. הקהל אומרים 'משיב הרוח ומוריד הגשם' בתפלה זו ואילך.

מְכַלְכַּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי עֶפְרָי: מִי כְמוֹךָ בְּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי דוֹמֵה לְךָ ◊ מְלֶךְ מְמִית וּמְחַיֶּה וּמְצַמִּיחַ יְשׁוּעָה: וְנֶאֱמַן אֲתָה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

קדושת 'נקדש' במוסף חול המועד.

1. מוסף תפילין during ראש חודש or חול המועד have a semi-ט status, 2) the recital of 'קדושת כתר' at the start of קדושה, which were not accepted in Ashkenaz. In Ashkenaz, 1) removing the תפילין is considered more important, 2) 'קדושת כתר' is not recited. In Ashkenaz, in the sixteenth century some began removing their תפילין, and by the eighteenth century it had become the מנהג of the majority. Removing the תפילין on חול המועד before הלל, is found in the חות יאיר (1639 - 1702), was upset that people removed their תפילין, instead of leaving them on until after מוסף. The ערוך לנר (1798 - 1871), while agreeing with the חות יאיר and אברהם, cites the תפילין who removed his תפילין later. The Baer סידור is the first source for removing the תפילין after 'קדש לי' (ביום ראשון לחול המועד פסח).

2. בחול המועד בימי חול, החזן אומר את שתי ברכות הראשונות וקדושה-בניגון חול, בשבת חול המועד-בניגון שבת:

בעל תפלה בלבד נִקְדָּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בְּעוֹלָם ◊ בְּשֵׁם שְׁמִקְדֵי־שָׁיִם ◊ אוֹתוֹ בְּשֵׁמי מְרוֹם ◊
 בְּפִתּוֹב עַל־יַד נְבִיאֶךָ יִשְׁעִיכָּ וְג' וְקָרָא זֶה אֱלֹהֵי וְאָמַר
 קהל ובעל תפלה יחדיו קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יי צְבָאוֹת מְלֵא כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:
 לְעַמְתָּם בְּרוּךְ יְאֹמְרוּ:
 קהל ובעל תפלה יחדיו יחזקאל ג:יג בְּרוּךְ בְּבוֹד־יי מִמְקוֹמוֹ:
 בעל תפלה וּבְדַבְרֵי קְדֻשָּׁךְ פְּתוּב לְאֹמְרוֹ:
 קהל ובעל תפלה יחדיו תכלים קמוי: יְמַלֶּךְ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:
 בעל תפלה ³ לְדֹר וָדֹר נְגִיד גְּדֻלָּה וּלְנֹצֵחַ נִצְחִים קְדֻשָּׁתְךָ נִקְדִּישׁ ◊ וְשִׁבְחֶךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ
 לֹא יִמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד ◊ כִּי אֵל מְלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יי הָאֵל הַקְּדוֹשׁ:

קדושת 'נעריצך' ביום טוב מוסף
 חזן בלבד נְעַרִיצְךָ וְנִקְדֵי־שָׁךְ פְּסוּד שְׁיַח שְׂרָפֵי קָדֹשׁ ◊ הַמְקַדְּשִׁים שִׁמְךָ בַּקְּדֻשׁ ◊
 בְּפִתּוֹב עַל־יַד נְבִיאֶךָ יִשְׁעִיכָ וְג' וְקָרָא זֶה אֱלֹהֵי וְאָמַר
 קהל וחזן יחדיו קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יי צְבָאוֹת מְלֵא כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:
 חזן כְּבוֹדוֹ מְלֵא עוֹלָם ◊ מְשֻׁרְתֵינוּ שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה ◊
 אֵיזָה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ ◊ לְעַמְתָּם בְּרוּךְ יְאֹמְרוּ:
 קהל וחזן יחדיו יחזקאל ג:יג בְּרוּךְ בְּבוֹד־יי מִמְקוֹמוֹ:
 חזן מִמְקוֹמוֹ הוּא יִפֵּן בְּרַחֲמִים ◊ וַיַּחַן עִם הַמְּיַחֲדִים שְׁמוֹ ◊
 עָרַב וּבָקֵר בְּכָל־יוֹם תְּמִיד ◊ פְּעָמִים בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים:
 קהל וחזן יחדיו דברים ו:ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יי אֱלֹהֵינוּ יי | אֶחָד:
 חזן אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ ◊ הוּא אֲבִינוּ ◊ הוּא מְלַכְנוּ ◊ הוּא מוֹשִׁיעֵנו ◊
 וְהוּא יִשְׁמָיעֵנו בְּרַחֲמֵינוּ שְׁנִית ◊ לְעֵינֵי כָּל־חַי ◊ דַּמְדַּצַּר טו:מא לְהַיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים
 קהל וחזן יחדיו אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם:

שבת חול המועד and on נוראים יום טוב is said on אדיר אדירנו

אֲדִיר אֲדִירָנוּ ◊ תכלים ח:ג יי אֲדִירָנוּ מִה־אֲדִיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ
 זכריה יד:ט וַהֲיָה יי לְמַלְךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה יי אֶחָד וְשִׁמוֹ אֶחָד:

בשבת חול המועד סבות מוסיפים פיוט 'אלהיכם' שחותם בו יהודה בקדושת מוסף:

אֱלֹהֵיכֶם יֵשִׁיב בְּשֵׁלֶם סְבוּ וּמַעֲזֵנְתוֹ ◊ הָקֵם יָקִים דְּבִירוֹ וַחֲדָר מִפְּתוֹ ◊
 וְעַד תּוֹכֶם יִשְׁבִּין הוֹד שְׁכִינְתוֹ ◊ דְּרוֹךְ פְּתוּחָה יְדוּךְ אוֹיֵב בַּחֲמַתּוֹ ◊ הַיּוֹת סִבָּה לְצַל ◊
 לְשׁוֹמְרֵי סִבְתוֹ ◊ הַעֵת יַעֲמִיד עַל־אָרֶץ אֲנָדְתוֹ ◊ יְמַלֶּךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ ◊ בְּשִׁמְיִם מַעֲלָתוֹ:

חזן וּבְדַבְרֵי קְדֻשָּׁךְ פְּתוּב לְאֹמְרוֹ:

קהל וחזן יחדיו תכלים קמוי: יְמַלֶּךְ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּ־יָהּ:

חזן לְדֹר וָדֹר נְגִיד גְּדֻלָּה וּלְנֹצֵחַ נִצְחִים קְדֻשָּׁתְךָ נִקְדִּישׁ ◊ וְשִׁבְחֶךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יִמוּשׁ
 לְעוֹלָם וָעֶד ◊ כִּי אֵל מְלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יי הָאֵל הַקְּדוֹשׁ:

3. בחול המועד פסח או סבות, מ'לדור ודור' והברכה האמצעית נאמרים - בניגון יום טוב.

אתה קדוש ושמוך קדוש ◊ וקדושים בכל יום יהללוך פלה: פרוך אתה יי
האל הקדוש:

אתה בחרתנו מכל העמים ◊ אהבת אותנו ◊ ורצית בנו ◊ ורוממתנו
מכל הלשונות ◊ וקדשתנו במצותיך ◊ וקרבתנו מלבנו לעבודתך ◊ ושמוך הגדול
והקדוש עלינו קראת:

ותתן לנו יי אלהינו באהבה [בשבת שבתות למנוחה ו] מועדים לשמחה
חגים וזמנים לששון ◊ [בשבת את יום השבת הזה ו] את יום

לפסח	לשבועות	לסכות	לשמיני עצרת ולשמחת תורה
חג המצות הזה ◊ זמן חרותנו	חג השבועות הזה ◊ זמן מתן תורתנו	חג הסכות הזה ◊ זמן שמחתנו	שמיני חג העצרת הזה ◊ זמן שמחתנו

[בשבת באהבה] מקרא קדש ◊ וזכר ליציאת מצרים:

ומפני חטאינו גלינו מארצנו ◊ ונתרחקנו מעל אדמתנו ◊ ואין אנו יכולים
לעלות ולראות ולהשתחות לפניך ◊ ולעשות חובותינו בבית בחרתך ◊
בבית הגדול והקדוש שנקרא שמוך עליו ◊ מפני הירד שנשתלחה במקדשך:

יהי רצון מלפניך ◊ יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ מלך רחמן
שתישוב ותרחם עלינו ועל מקדשך ברחמיך הרבים ◊ ותבנהו מהרה ותגדל כבודו:
אבינו מלכנו ◊ גילה כבוד מלכותך עלינו מהרה ◊ והופע והנשא עלינו לעיני
כל חי: וקרב פזורינו מבין הגוים ◊ ונפוצותינו פנים מירפתי ארץ: והביאנו לציון
עירך ברנה ◊ ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם: ושם נעשה לפניך
את קרבנות חובותינו ◊ תמידים בסדרם ◊ ומוספים בהלכתם: [בשבת את מוסף יום
השבת הזה ו] את מוסף יום

לפסח:	לשבועות:	לסכות:	לשמיני עצרת ולשמחת תורה:
חג המצות הזה ◊	חג השבועות הזה ◊	חג הסכות הזה ◊	שמיני חג העצרת הזה ◊

נעשה ונקריב לפניך באהבה במצות רצונך ◊ כמו שכתבת עלינו בתורתך ◊
על ידי משה עבדך ◊ מפי כבודך באמור:

[בשבת צמדצר כח: ט-י וביום השבת שני ככשים בני שנה תמימם]

ושני עשרים סלת מנחה בלילה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה:
בעמידה בין פסוקי קרבן שבת לפסוקי קרבן חג אומרים הנוסח המדויק של הגאונים והראשונים:

זה קרבן שבת וקרבן - יום חג המצות | חג השבועות | חג הסכות | שמיני חג העצרת - באמור: [

ביום ראשון (בחוץ לארץ גם ביום שני של פסח).

כז-מז-טז-יט ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח ליי: ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבועת ימים מצות יאבל: ביום הראשון מקרא-קדש כל-מלאכת עבודה לא תעשו: והקרבתם אשה עלה ליי פרים פני-בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים פני שנה תמימם יהיו לכם: ומנחתם

בחול המועד וימים האחרונים מתחילים כאן 'הקרבתם'.

כח:יט והקרבתם אשה עלה ליי פרים פני-בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים פני שנה תמימם יהיו לכם: ומנחתם

לשבועות.

כח:כו-כז וביום הבהורים בהקריבכם מנחה חדשה ליי בשבעתיכם מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכת עבודה לא תעשו: והקרבתם עולה לריח ניחח ליי פרים פני-בקר שנים איל אחד ושבעה כבשים פני שנה: ומנחתם

ביום ראשון (בחוץ לארץ גם ביום שני של סכות).

כט:יג-יז ובחמשה עשר יום לחדש השביעי מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכת עבודה לא תעשו והגתם חג ליי שבועת ימים: והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליי פרים פני-בקר שלשה עשר אילים שנים כבשים פני-שנה ארבעה עשר תמימם יהיו: ומנחתם

בשמיני עצרת (בחוץ לארץ גם בשמחת תורה).

כט:לכ-לו ביום השמיני עצרת תהיה לכם כל-מלאכת עבודה לא תעשו: והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליי פר אחד איל אחד פני-שנה שבעה תמימם: ומנחתם

סכות (חוץ לארץ)

א' חול המועד:	ב' חול המועד:	ג' חול המועד:
כט:יז וביום השני פרים פני-בקר שנים עשר אילים שנים כבשים פני-שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם	כט:כ וביום השלישי פרים עשתי-עשר אילים כבשים פני-שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם	כט:כג וביום הרביעי פרים עשרה אילים שנים כבשים פני-שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם
כט:כד וביום השלישי פרים עשתי-עשר אילים שנים כבשים פני-שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם	כט:כז וביום הרביעי פרים עשרה אילים שנים כבשים פני-שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם	כט:כח וביום החמישי פרים עשרה אילים שנים כבשים פני-שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם

הושענא רבה:

ד' חול המועד:	הושענא רבה:
כט:כו וביום החמישי פרים תשעה אילים שנים כבשים פני-שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם	כט:כז וביום הששי פרים שמונה אילים שנים כבשים פני-שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם
כט:כח וביום הששי פרים שמונה אילים שנים כבשים פני-שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם	כט:כט וביום השביעי פרים שבעה אילים שנים כבשים פני-שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם

- ◇ ומנחתם ונספיהם במדבר: שלשה עשרונים לפר ◇ ושני עשרונים לאיל ◇ ועשרון לכבש ◇ ויין בנסכו: ושעיר לכהר ◇ ושני תמידים בהלכתם:

בשבת מוסף:

וְשִׁמְחוּ בְּמִלְכוּתְךָ ◊ שְׂמֵרֵי שַׁבַּת וְקוֹרְאֵי עֲנַג ◊ עִם מְקַדְשֵׁי שְׁבִיעֵי ◊ כָּלֵם יִשְׁבְּעוּ וְיִתְעַנְּנוּ מִמְּוֹבָךְ ◊ וּבְשִׁבְעֵי רְצִיתָ בּוֹ וְקִדְשָׁתוֹ ◊ חֲמִדַת יָמִים אֶתְּוֹ קָרָאתָ ◊ זָכַר לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ מֶלֶךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ ◊ מִזֵּב וּמִטֵּיב הַדְּרִשׁ לָנוּ ◊ שׁוּבָה עָלֵינוּ בְּחִמּוֹן רַחֲמֶיךָ ◊ בְּגִלְלֵי אֲבוֹת שְׁעָשׂוּ רְצוֹנְךָ: בְּנֵה בֵּיתְךָ כְּבֵת־חֲלָה ◊ וּבִזְוֵן מְקַדְשֶׁךָ עַל־מְכוֹנוֹ ◊ וְהִרְאֵנוּ בְּבִנְיָנוּ ◊ וְשִׁמְחָנוּ בְּתַקְוָנוּ: וְהִשָּׁב בְּהַנִּים לְעַבֹּדְתֶם ◊ וְלוֹיִם לְשִׁירָם וְלוֹמְרָם ◊ וְהִשָּׁב יִשְׂרָאֵל לְנוֹיָהֶם: וְשֵׁם נִעְלָה וְנִרְאָה וְנִשְׁתַּחֲוָה לְפָנֶיךָ ◊ בְּשֵׁשׁ פְּעָמֵי רְגָלֵינוּ ◊ כְּכַתוּב בְּתוֹרַתְךָ: 37 טז-יז שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים | בְּשָׁנָה יִרְאָה כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פָּנָי | יי אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר בְּחַג הַמִּצֹּטֹת וּבְחַג הַשְּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּפּוֹת וְלֹא יִרְאָה אֶת־פָּנָי יי רִיקָם: אִישׁ כַּמִּתְנַת יָדוֹ כְּבִרְכַת יי אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ:

וְהִשְׂיֵאֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ אֶת־בְּרַכַּת מוֹעֲדֶיךָ לְחַיִּים וְלְשָׁלוֹם ◊ לְשִׁמְחָה וְלִשְׁשׁוֹן ◊ כַּאֲשֶׁר רְצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבְרַכְנוּ: [בשבת אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ רְצָה בְּמִנוּחַתָּנוּ] קִדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתַן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרַתְךָ ◊ שְׂבַעְנוּ מִמְּוֹבָךְ וְשִׁמְחָנוּ בִּישׁוּעַתְךָ ◊ וּמֵאֵר לָפָנָי לְעַבְדְּךָ בְּאַמְתָּ: וְהִנְחִילָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ [בשבת בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן] בְּשִׁמְחָה וּבְשִׁשׁוֹן [בשבת שַׁבַּת ו] מוֹעֲדֵי קִדְשֶׁךָ ◊ וְיִשְׁמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אֱהָבֵי שְׁמֶךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשַּׁבַּת ו]. יִשְׂרָאֵל וְהַיּוֹמָיִם:

5 6 רְצָה יי אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפְלָתָם ◊ וְהִשָּׁב הָעֲבוּדָה לְדַבִּיר בֵּיתְךָ ◊ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וְתַפְלָתָם ◊ מְהֵרָה ◊ בְּאַהֲבָה תִּקְבַּל בְּרִצּוֹן ◊ וְתִהְיֶה לְרִצּוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:

ביום טוב בחזרת תפלת מוסף אומרים פה ותערב (עמ' 277).

וְתַחֲזִינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמַּחְזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

<p>כורע מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ◊ שִׂאתָה הוּא זֹקֵף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיִּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעָנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר: נוֹדָה לָךְ וְנִסְפַּר תְּהִלַּתְךָ עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בִּידְךָ ◊ וְעַל־נִשְׁמוֹתֵינוּ הַמְּקוּדוֹת לָךְ ◊ וְעַל־נַפְשֶׁךָ שְׂכַל־יוֹם עִמָּנוּ ◊ וְעַל־נַפְלְאוֹתֶיךָ וּמְוֹבוֹתֶיךָ שְׂכַל עֵת ◊ עָרַב וּבָקַר וְצִחָרִים: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרָחֵם כִּי לֹא תָמוּ חַסְדֶיךָ ◊ מִעוֹלָם קִיּוּנוֹ לָךְ:</p>	<p>מוֹדִים דְּרַבֵּן זֹקֵף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר ◊ יוֹצְרֵנוּ ◊ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית: בְּרַכּוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ ◊ עַל שְׁחִייתָנוּ וְקִיּוּמָתָנוּ ◊ כִּן תַּחֲזִינָנוּ וְתַקְיָמָנוּ ◊ וְתִאֲסַף גְּלוּיֹתֵינוּ לְחֻצְרוֹת קִדְשֶׁךָ ◊ לְשִׁמְרַת חֲקִיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ ◊ וְלַעֲבֹדְךָ בְּלֵב טָהוֹר ◊ עַל שְׂאֵנוּ מוֹדִים לָךְ: כורעים מעט כשאומרים המילה בְּרוּךְ זֹקֵף אֵל הַהוֹדָאוֹת:</p>
---	---

4. לפי נוסח פולין אומרים: וְיִשְׁמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל מְקַדְשֵׁי שְׁמֶךָ:

5. בקהילות גדולות שבהן מספר כהנים רב, החזן אינו מתחיל 'רצה' עד שהלוי הנוטל מודיע לו בהכרזת: 'רצה!'; שכל הכהנים גמרו ליטול ידיהם.

6. בחול המועד פסח או סכות, החזן אומר מ'רצה' עד הסוף - בניגון שבת.

וְעַל-כֵּלָם יִתְבָּרַךְ וַיִּתְרוֹמַם שְׁמֶךָ מִלְּפָנֵינוּ תָמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:
 וְכָל-תַּחֲיִים יוֹדוּךָ סֵלָה ◊ וַיִּהְלְלוּ אֶת-שְׁמֶךָ בְּאַמֶּת ◊ הָאֵל יִשְׁוַעְתִּינוּ וְעִזְרַתִּינוּ סֵלָה:
 כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אֶתְּךָ זֹקֵף יְיָ הַפּוֹבֵב שְׁמֶךָ וְלֵךְ נָאָה לְהוֹדוֹת:

אם אין כהנים, אומר החזן הכל בקול:

בחול המועד אומר החזן [בארץ ישראל הכהנים מברכים כאן את הקהל (עמ' 277)]:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּרַכְּנוּ בְּבִרְכַּה הַמְּשַׁלֶּשֶׁת בְּתוֹרָה ◊ הַפְּתוּכָה עַל-יְדֵי מֹשֶׁה עֲבָדְךָ
 הָאֲמוּרָה מִפִּי אֶהְרֵן וּבְנָיו בְּהַנִּים ◊ עִם קְדוֹשֶׁךָ - בְּאֲמוּרָה:
 3מזכר כה:כד-כו יְיָ וַיְשַׁמְרֶךָ: כו יהי רצון יְיָ | פָּנֵינוּ אֱלֹהֵי וַיְחַנְּךָ: כו יהי רצון
 יִשָּׂא יְיָ | פָּנֵינוּ אֱלֹהֵי וַיִּשֶׁם לְךָ שְׁלוֹם: כו יהי רצון

שִׁים שְׁלוֹם ◊ מוֹבָה וּבְרָכָה ◊ חֵן וְחֶסֶד וּרְחֻמִּים ◊ עֲלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל עֲמָךָ:
 בְּרַכְּנוּ אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּלָנוּ בְּאֶחָד בְּאֹר פְּנִיךָ ◊ כִּי בְּאֹר פְּנִיךָ נִתְּתָ לָנוּ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊
 תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וַצְדָקָה וּבְרָכָה וּרְחֻמִּים וְחַיִּים וְשְׁלוֹם: וְמוֹב בְּעֵינֶיךָ
 לְבָרְךָ אֶת-עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה בְּשִׁלּוֹמְךָ: ⁷ בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּבָרַךְ
 אֶת-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשְׁלוֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נֹצֵר לְשׁוֹנֵי מָרַע ◊ וּשְׁפָתֵי מְדַבֵּר מְרָמָה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תוֹהֵם ◊
 וְנַפְשֵׁי כַּעֲפָר לְכָל תַּהֲיָה: פֶּתַח לְבִי בְּתוֹרַתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֶּךָ נַפְשֵׁי:
 וְכָל-חַחוּשְׁבִים עָלַי רָעָה ◊ מִתְּהַרָה הִפֵּר עֲצָתָם וּקְלָקַל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◊
 עֲשֵׂה לְמַעַן יִמְיֶנְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדוּשַׁתְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרַתְךָ: תְּכִלִּים ס: לְמַעַן יִחַלְצִינוּ
 יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וְעֲנֵנוּ וְעֲנֵנִי: יט: יְהִיו לְרִצּוֹן | אֲמַר-פִּי וַחֲגִיזוֹן לְבִי לְפָנֶיךָ
 יְיָ צוּרֵי וְגֹאֲלֵי: פּוֹסַע לְאַחֲרָיו ג' פְּסִיעוֹת וְאוֹמֵר: עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו ◊ הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם ◊
 עֲלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן:

זוקף לאט ואומר:

יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שְׂיִבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַחֲרָה בְּיָמֵינוּ ◊ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרַתְךָ:
 וְשֵׁם נַעֲבָדְךָ בִּירְאָה ◊ בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת: מִלֹּאכֵי ג: וְעָרְבָה לִּי מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָּם
 בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת:

ועומד במקום שכלו פסיעותיו עד כדי הלוך ד' אמות, ובצבור עד שיגיע החזן לקדושה.
 החזן חוזר ומתפלל בקול ואומר מתחלה 'אדני שפתי תפתח' בלחש.

בשבת אומרים קדיש תתקבל (עמ' 185) וקידוש (עמ' 195).

7. בחול המועד סבות, סיום הברכה האחרונה - בניגון יום טוב, להודיע על אמירת הושענות (עמ' 279).

סֵדֵר נְשִׂיאת כַּפַּיִם

בכל עליה לדוכן מכבדים לוי אחד שיטול את ידי כל הכהנים, לוי שני מחזיק את המגבת. כך נפסק בשו"ע או"ח סי' קכ"ח סעיף ו'. וכעין זה ואולי כך ממש היה המנהג באשכנז עוד לפני התגלות הזוהר, כפי שנראה מדברי מהר"ם מרוטנבורג, תשובות פסקים ומנהגים, ח"א עמ' סב, קנה. בראש השנה וביום כפור מכבדים לזה רק לויים נשואים. כשכהנים עולים לדוכן התפלת מוסף של יום טוב אז כשמגיע החזן ל'ותחוינה' אומרים החזן והקהל:

¹ ביום כפור בתפילת נעילה כהנים עולים לדוכן אף אם נמשכת תפילת נעילה לתוך הלילה, כהוראת הראב"ה, אור זרוע, יראים, מהר"ל, חות יאיר, שאילת יעב"ץ וסיעתם.

רְצֵה יי אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפְלָתָם ◊ וְהִשָּׁב הָעֲבוּדָה לְדַבִּיר בִּיתְךָ ◊
וְאֲשֵׁי יִשְׂרָאֵל וּתַפְלָתָם ◊ מְהֵרָה ◊ בְּאַהֲבָה תִּקְבַּל בְּרִצּוֹן ◊ וּתְהִי לְרִצּוֹן תְּמִיד
עֲבוּדַת יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ:

וּתְעַרְבַּ לְפָנֶיךָ עֲתִירְתֵנוּ בְּעוֹלָה וּבְקָרְבָן: אָנָּה ◊ רַחוּם ◊ בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים
הִשָּׁב שְׂכִינְתְךָ לְצִיּוֹן וְסֵדֵר הָעֲבוּדָה לִירוּשָׁלַם: וּתְחַוִּינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים
וְשֵׁם נַעֲבֹדְךָ בִּירְאָה ◊ בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדָמְנִיּוֹת:
הַחֲזוֹן מְסִיִּים: בְּרוּךְ אַתָּה יי שְׂאוֹתְךָ לְבָרְךָ בִּירְאָה נַעֲבֹד:

<p>כורע מודים אנחנו לך ◊ שאַתָּה הוּא זוֹקֵף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֵד: צוּר חַיֵּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנו אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר: נוֹדָה לְךָ וְנִסְפָּר תְּהַלְתֶּךָ עַל-חַיֵּינוּ הַמְסוּרִים בִּידְךָ ◊ וְעַל-נְשִׁמוֹתֵינוּ הַמְקוּדוֹת לְךָ ◊ וְעַל-נַפְשֵׁיךָ שֶׁבְּכָל-יוֹם עִמָּנוּ ◊ וְעַל-נַפְלְאוֹתֶיךָ וּמְזוּבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת ◊ עַרְב וּבִקְרָא וְצַהֲרָיִם: הַטּוֹב בִּי לֹא-כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◊ וְהַמְרַחֵם בִּי לֹא תָמוּ חַסְדֶיךָ ◊ מֵעוֹלָם קָיִינוּ לְךָ:</p>	<p>מודים דרבנן כורע מודים אנחנו לך ◊ שאַתָּה הוּא זוֹקֵף יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי כָּל-בָּשָׂר ◊ יוֹצֵרֵנוּ ◊ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית: בְּרִכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ ◊ עַל שְׂחַחֲיִתֵנוּ וְקִיַּמְתֵנוּ ◊ כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיֵּמֵנוּ ◊ וּתְאַסֵּף גְּלוּתֵנוּ לְחֻצְרוֹת קְדֻשָּׁךָ ◊ לְשִׁמְר חֲקִיךָ וְלַעֲשׂוֹת רִצּוֹנְךָ ◊ וְלַעֲבֹדְךָ בְּלֵב טָהוֹר ◊ עַל שְׁאֵנוּ מוֹדִים לְךָ: כורעים מעט כשאומרים המילה בְּרוּךְ זוֹקֵף אֵל הַהוֹדָאוֹת:</p>
---	---

וְעַל-כָּלֵם יִתְפַּרְךָ וַיִּתְרוֹמֵם שְׁמֶךָ מִלְּפָנֵינוּ תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֵד:

בימים נוראים ובתשוב [בנעילה וחתום] לחיים טובים בני בריתך:

וּכְל־חַיִּים יוֹדוּךָ סְלָה ◊ וַיְהַלְלוּ אֶת-שְׁמֶךָ בְּאַמֶּת ◊ הָאֵל יִשׁוּעַתֵנוּ וְעֲזָרְתֵנוּ סְלָה:
כורע בְּרוּךְ מִשְׁתַּחוּה אַתָּה זוֹקֵף יי הַטּוֹב שְׁמֶךָ וְלֶךָ נָאָה לְהוֹדוֹת:

1. תנו התם (תענית כו), בשלשה פרקים בשנה, כהנים נושאים את כפיהן ארבעה פעמים ביום - בשחרית, במוסף, במנחה, ובנעילת שערים. ואלו הן שלשה פרקים - בתעניות, ובמעמדות, וביום הכפורים. (גמ' יומא פז:)
מכל מקום זנעילה זיוס הכפורים יש נשיאת כפיים: (גמ' תענית כו: תוס' ד"ה והאידנא)
נוהגין כאן שנושאים הכהנים את כפיהם בתפילת נעילה אפילו אם כבר ממש לילה. באשר שהתחיל תפילת נעילה שהיה עוד ביום, כעין אברים ופדרים מקרבן שזמנו אפילו בלילה כאשר שהעלה הקרבן היה בעוד שהיה יום. (כח יהודה)

חזן אומר בקול נמוך:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ בְּרַכְנוּ בְּבִרְכַּהּ הַמְּשַׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה ◊
הַקְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עֶבְרֶדָּה ◊ הָאֲמִוְרָה מִפִּי אֶהָרָן וּבְנָיו
(חזן בקול רם ובנעימה:) **בְּהַנִּים** (קהל ממשיד עמו:) **עִם קְדוֹשְׁךָ** ◊ **בְּאֲמִוְרָה:**

² הכהנים מחזירים את פניהם כלפי העם מיד אחר קריאת החזן 'בהנים' וקודם התחלת ברכת 'אשר קדשנו בקדושתו של אהרן'. המדקדקים מכסים בטלית את פניהם לפני ילדיהם בשעת ברכת כהנים וכן עושה החזן.

(גמ' סוטה לט.) **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם** ◊
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּקִדְּשָׁתוֹ שֶׁל אֶהָרָן ◊ **וְצִוָּנוּ לְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:**

3מזכר ו:כד

חזן ואחריו כהנים קהל (ראוי לקרוא הפסוקים בלא אמירה)
יְבָרְכֶךָ תהלים קלד:ג **יְבָרְכֶךָ יְיָ מִצִּיּוֹן עֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:**
יְיָ אֱדוּנוּ מִה־אֲדִיר שְׁמֶךָ בְּכָל־הָאָרֶץ: ח:י
וַיִּשְׁמְרֶךָ: טז:ח **שְׁמִרְנִי אֵל כִּי־חֲסִיתִי בְּךָ:**

כשהכהנים מאריכים בניגון 'וישמרך' אומרים את התחינה הבאה (ע"פ גמ' ברכות נה:), ואין אומרים אות בשבת:

³ **רְבוּנוּ שֶׁל־עוֹלָם** ◊ **אֲנִי שֶׁלְךָ וְחַלּוּמוֹתֵי שֶׁלְךָ:** חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא:
יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי ◊ **שִׁיְהִיו כָּל־חַלּוּמוֹתַי עָלַי וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל**
לְמוֹבָה - בֵּין שְׁחַלְמָתִי עַל־עַצְמִי ◊ **וּבֵין שְׁחַלְמָתִי עַל־אֲחֵרִים** ◊ **וּבֵין שְׁחַלְמוֹ אֲחֵרִים עָלַי:**
אִם מוֹבִים הֵם ◊ **חֻזְקָם וְאִמְצָם** ◊ **וַיִּתְקַיְמוּ בִּי וּבְהֵם כְּחַלּוּמוֹת יוֹסֵף הַצַּדִּיק:**
וְאִם צָרִיכִים רְפוּאָה ◊ **רְפֹאִם כְּחֻזְקָתוֹ מֶלֶךְ יְהוּדָה מְחַלְיוֹ** ◊ **וּכְמָרִים הַנְּבִיאָה**
מִצָּרְעָתָה ◊ **וּבְנִעְמָן מִצָּרְעָתוֹ** ◊ **וּכְמִי מָרָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה רַבְּנוֹ** ◊ **וּכְמִי יְרִיחוֹ עַל־יְדֵי אֱלִישָׁע:**
וּכְשֵׁם שֶׁהַפֶּכֶת אֶת־קָלְלַת בַּלְעָם הִרְשָׁע מִקְלָלָה לְבִרְכָּה ◊ **כֵּן תִּהְפֹּךְ**
כָּל־חַלּוּמוֹתַי עָלַי וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לְמוֹבָה ◊ **וְתִשְׁמְרֵנִי (לוישמרך) וְתִחַנְּנֵנִי (לויחנד)**
וְתִרְצַנְנֵנִי: (לשלום) אָמֵן:

ו:כז

חזן ואחריו כהנים קהל (ראוי לקרוא הפסוקים בלא אמירה)
יָאֵר 3:ס **אֱלֹהִים יַחַנְּנֵנִי וַיְבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אֶתְנוּ סְלָה:**
יְיָ | יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֲרָךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְאֵמֶת: שמות לד:ו
פָּנָיו תהלים כה:טז **פָּנֵה־אֵלַי וְחַנְּנֵנִי כִּי־יָחִיד וְעֵנִי אָנִי:**
אֱלֹהֵי יְיָ נַפְשִׁי אֲשֹׂא: כה:ח
וַיַּחַנְּדָּה: קכג:3 **הִנֵּה כְּעֵינֵי עֶבְרִים אֶל־יַד אֲדוּנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרָתָהּ**
כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַד שִׁיַּחַנְּנֵנוּ:

כשהכהנים מאריכים בניגון 'ויחנד' אומרים את נוסח 'רבונו של עולם' הקודם:

- In the past, hats were narrow brimmed, so that the טלית always covered the hat. Today, a man whose טלית does not normally cover his hat should nevertheless pull his טלית over his hat during duchenen. The מנהג of the מדקדקים was to pull the טלית over the head in such a way that it fell over the eyes, preventing gazing at the כהנים. (ר' יוסף אומץ)
- is recited at both יום טוב שחרית ומוסף רבונו של עולם (unless one had a troubling dream). It is said when the כהנים sing the melody before וישמרך, ויחנד, and שלום.

חזן ואחריו כהנים	ו:כו	קהל (ראוי לקרוא הפסוקים בלא אמירה)
ישא	כד:כ	ישא ברכה מאת יי וצדקה מאלהי ישעו:
	משלי ג:7	ומצאתן ושלל טוב פעיני אלהים ואדם:
יי	ישעיה לג:3	יי חננו לך קוינו היה זרעם לפקרים אף ישועתנו בעת צרה:
פניו	תהלים קצג:ג	אל תסתר פניך ממני ביום צר לי הפה אלי אונך ביום אקרא מחר ענני:
אלהי	קג:ח	אלהי נשאתי את עיני הישבי בשמים:
וישם	3מדרש ו:כו	ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם:
לך	ד"ב א' כט:יא	לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד בירכל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש:
שלום:	ישעיה מז:ט	בורא טוב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי ורפאתיו:

כשהכהנים מאריכים בניגון 'שלום' חוזרים בשלישית לומר את נוסח 'רבונו של עולם' הקודם:

The סידורים נוסח was against reciting the 'יהי רצון' which came into the נוסח through printed סופר.
An innovation of the הזכרת שמות ותחינה, שערי ציון, it contains a פוסקי אשכנז strongly opposed by

והכהנים מחזירים פניהם כלפי ההיכל ואומרים:	ויכוין לסיים עם הכהנים כדי שיענה 'אמן' על 'שלום' אחר שסיימו הכהנים את ברכתם יאמר הקהל:
(גמ' סוטה לט.) רבון העולם ◊ עשינו מה שגזרת עלינו ◊ אף אתה עשה עמנו כאשר הבטחתנו: דברים כו:טו השקיפה ממעון קדשך מזר השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש:	(גמ' זרכות נב:) אדיר במרום שובן בגבורה ◊ אתה שלום ושמך שלום: יהי רצון שתשים עלינו ועל כל עמך בית ישראל חיים וברכה למשמרת שלום:

ואומר החזן 'שים שלום' וכו'.

שים שלום ◊ טובה וברכה ◊ חן וחסד ורחמים ◊ עלינו ועל כל ישראל עמך: ברכנו אבינו ◊ בלנו באחד באור פניך ◊ פי באור פניך נתת לנו ◊ יי אלהינו ◊ תורת חיים ואהבת חסד ◊ וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום: ומוב בעיניך לברך את עמך ישראל ◊ בכל עת ובכל שעה בשלומך:

בימים נוראים בספר חיים ברכה ושלום ◊ ופרנסה טובה ◊ נזכר ונכתב [בנעילה ונחתם] לפניך ◊ אנו וכל עמך בית ישראל ◊ לחיים ולשלום: החזן מסיים ונאמר וכו'.	בשלוש רגלים ברוך אתה יי המברך את עמו ישראל בשלום:
--	---

הכהנים יזהרו בנעילת מנעליהם שלא יגעו במ בידים ואם נגעו יחזרו ליטול ידיהם.

סדר הושענות

The explains that since one has already the לולב and recite ספרדים after הושענות. Nevertheless, most of ספרדים said in ones hands, one should continue and recite הושענות. However, until about two hundred years ago, when many started reciting it after מוסף, after הושענות, influenced by the ספר הימים', ספר followed the מנהג. Since the הקפות are זכר למקדש, where the הקפות were performed after the מוסף, therefore we should also do so after מוסף.

Our מנהג is to precisely recite הושענא seven times - a) once at the beginning, b) after each of the חזון, and c) twice at the end of the alphabetical תחינות. If one prays in a synagogue which follows a different נוסח, it is important that a תחינה is said while parading around the אהל, therefore, one should join in reciting the תחינה being said. (One need not be concerned that this will result in reciting the same תחינה twice, or omitting one). One is not required to recite הושענא with the צבור, more than the seven prescribed times.

אחר מוסף, לפני 'קדיש תתקבל', אומרים סדר הושענות.
מוציאים ספר תורה אחד ומחזיקים אותו על האלמעמער (בימה) עד גמר ההקפה.
אחרי הוצאת ספר תורה סוגרים את הארון מיד.

חזן אומר וקהל עונה: הושענא:

קהל	חזן	קהל	חזן
למענה אלהינו	למענה בוראנו	למענה אלהינו	למענה אלהינו
למענה גואלנו	למענה הורשנו	למענה אלהינו	למענה אלהינו

החזן אומר בנעימה ידועה את פיוט היום, וקהל עמו. אין אומרים 'הושענא' אחר כל צמר מילים, מלבד בשני החרוזים האחרונים, אותם אומר החזן בקול ובניגון של 'למענה' ואחרי כל אחד מהם עונה הקהל: 'הושענא'.

כך הוא סדר ההליכה בעת אמירתן:

חזן פונה לצפון ומתחיל להקיף, ואחרי הולך הרב, ואחריהם הולכים בני הספסל הראשון שחולפים על פניו, ואחריהם בני הספסל השני. בני הטורים הדרומיים מתחילים להקיף מיד אחר הרב. בני הטור האמצעי נחלקים לשנים, הסמוכים לטור השמאלי הולכים עם בני הספסל הסמוך שמשמאל, והסמוכים לטור הימני הולכים עם בני הספסל הסמוך שמימין. כשהחזן מגיע לפתח הדרומי של האלמעמער, המחזיק בספר תורה יורד מהאלמעמער והולך לפני החזן להחזיר את ספר התורה לארון הקודש. (האבל איננו מקיף).

טבלת סדר הושענות כמנהג אשכנז המובחק						
כ' תשרי	י"ט תשרי	י"ח תשרי	י"ז תשרי	ט"ז תשרי	ט"ו תשרי	When ט"ו תשרי occurs on a
אום נצורה	אדמה מארר	אבן שתיה	אום אני חומה	א-ל למושעות	אערוך שועי	Monday
אדמה מארר	אום נצורה	אבן שתיה	אום אני חומה	א-ל למושעות	אערוך שועי	Tuesday
אדמה מארר	אבן שתיה	אום אני חומה	אום נצורה	א-ל למושעות	אערוך שועי	Thursday
אדמה מארר	אבן שתיה	אום אני חומה	א-ל למושעות	אערוך שועי	אום נצורה	Shabbos

אָערוך שׁוּעִי ◊ בְּבֵית שׁוּעִי ◊ גְּלִיתִי בְּצוּם ◊ אֶל לְמוֹשְׁעוֹת ◊ בְּאַרְבַּע שָׁבָעוֹת ◊ גְּשִׁים
 פִּשְׁעֵי ◊ דְּרַשְׁתִּיךָ בּוֹ לְהוֹשִׁיעֵי ◊ הִקְשִׁיבָה ◊ לְקוֹל שׁוּעֵי ◊ וְקוֹמָה וְהוֹשִׁיעֵי ◊ זְכוֹר וְרַחֵם
 מוֹשִׁיעֵי ◊ חֵי בֶן תְּשַׁעֲשְׁעֵי ◊ מוֹב בְּאַנְק שְׁעֵי ◊ יְחִישׁ מוֹשִׁיעֵי ◊ כְּלָה מְרַשִׁיעֵי ◊ לְבַל עוֹד
 תְּרַשִׁיעֵי ◊ מֵהַר אֱלֹהֵי יִשְׁעֵי ◊ נִצַּח לְהוֹשִׁיעֵי ◊ שָׂא נָא עוֹן רַשְׁעֵי ◊ עֲבוֹר עַל פִּשְׁעֵי ◊ פָּנָה
 נָא לְהוֹשִׁיעֵי ◊ צוֹר צַדִּיק מוֹשִׁיעֵי ◊ קַבֵּל נָא
 שׁוּעֵי ◊ רוּמֵם קְרוֹן יִשְׁעֵי ◊

חזן שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת ◊ קהל הוֹשַׁעְנָא:
 חזן תְּחִישׁ לְתִשׁוּעוֹת ◊ קהל הוֹשַׁעְנָא:

חזן שְׁדֵי מוֹשִׁיעֵי ◊ קהל הוֹשַׁעְנָא:
 חזן תּוֹפִיעַ וְתוֹשִׁיעֵי ◊ קהל הוֹשַׁעְנָא:

אִם אָנִי חוֹמָה ◊ בְּרַח פַּחַמָּה ◊ גּוֹלָה וְסוּרָה ◊ דְּמָתָה לְתַמָּר ◊ הִתְרוּגָה עֲלֶיךָ ◊ וְנַחֲשֶׁבֶת כְּצֹאן
 מִבְּחָה ◊ וְרוּיָה בֵּין מַכְעִיסֶיהָ ◊ חֲבוּקָה וְדְבוּקָה בְּךָ ◊ מוֹעֲנֶת עֲלֶיךָ ◊ יְחִידָה לְיַחֲדֶיךָ ◊ כְּבוֹשָׁה
 בְּגוֹלָה ◊ לוֹמְדַת יְרֵאתָךְ ◊ מְרוּמַת לַחֵי ◊ נְתוּנָה לְמַכִּים ◊ סוֹבְלַת סְבֻלָּךְ ◊ עֲנִיָּה מְעַרְהָ ◊
 פְּדוּיַת מוֹבִיָּה ◊ צֹאן קְדָשִׁים ◊ קַחלוֹת יַעֲקֹב ◊ רְשׁוּמִים בְּשִׁמְךָ ◊
 חזן שׁוֹאֲגִים קהל הוֹשַׁעְנָא: חזן תְּמוּכִים עֲלֶיךָ קהל הוֹשַׁעְנָא:

אֶכֶן שְׁתִּיָּה ◊ בֵּית הַבְּחִירָה ◊ גְּרוֹן אֲרָנִי ◊ דְּבִיר הַמַּצְנֵעַ ◊ הַר הַמּוֹרִיָּה ◊ וְהַר יְרֵאָה ◊ זְבוּל
 תְּפֹאֲרֶתְךָ ◊ חֲנָה דוֹד ◊ מוֹב הַלְּבָנוֹן ◊ יִפֶּה נוֹף מְשׁוֹשׁ כָּל הָאָרֶץ ◊ כְּלִילַת יָפִי ◊ לֵינַת הַצֶּדֶק
 מִכּוֹן לְשִׁבְתְּךָ ◊ נְיָה שְׁאֲנִי ◊ סֶפֶת שְׁלֹם ◊ עֲלִית שְׁכֵמִים ◊ פָּנַת יִקְרַת ◊ צִיּוֹן הַמַּצְיֵנַת ◊ קְדָשׁ
 הַקְּדָשִׁים ◊ רְצוּף אַהֲבָה ◊
 חזן שְׁכִינַת כְּבוֹדְךָ קהל הוֹשַׁעְנָא: חזן תֵּל תְּלַפְיוֹת קהל הוֹשַׁעְנָא:

אֲדַמָּה מְאָרֵר ◊ בְּהֶמָּה מְמַשְׁפֵּלַת ◊ גְּרוֹן מְגוּזֵם ◊ דָּגָן מְדַלְקַת ◊ הוֹן מְמַאֲרָה ◊ וְאֶכֶל מְמַחֲוֶמָה ◊
 זֵית מְנַשֵּׁל ◊ חֲפָה מְחַנֵּב ◊ מִרְף מְגוֹבִי ◊ יָקֹב מִיֵּלֶק ◊ פָּרֵם מְתוֹלְעַת ◊ לֶקֶשׁ מְאֲרָפָה ◊ מְגַד
 מְצַלְצֵל ◊ נֶפֶשׁ מְבַהֲלָה ◊ שְׁבַע מְסַלְעֵם ◊ עֲדָרִים מְדַלּוֹת ◊ פִּרוֹת מְשַׁדְּפוֹן ◊ צֹאן מְצַמִּיתוֹת ◊
 קְצִיר מְקַלְלָה ◊ רֵב מְרוֹזֵן ◊
 חזן שְׁבֻלַת מְצַנְמוֹן קהל הוֹשַׁעְנָא חזן תְּבוּאָה מְחַסִּיל קהל הוֹשַׁעְנָא:

כאשר הציבור כולו סיים להקין, המחזיק בספר התורה יורד ומחזירו לארון הקודש, סוגרו.
 לכן בקהילות גדולות חוזר ספר התורה רק סמוך לקדיש.
 אומר בקול רם: אָנִי וְהוֹ הוֹשִׁיעָה נָא: והקהל אחריו

קהל עונה על כל חרוז:

החזן אומר בניגון כל חרוז:

בֵּן הוֹשַׁעְנָא:
 בֵּן הוֹשַׁעְנָא:
 בֵּן הוֹשַׁעְנָא:
 בֵּן הוֹשַׁעְנָא:
 בֵּן הוֹשַׁעְנָא:
 בֵּן הוֹשַׁעְנָא:
 בֵּן הוֹשַׁעְנָא:

בְּהוֹשַׁעְתָּ אֱלִים בְּלוֹד עַמְךָ ◊ בְּצִאתְךָ לְיִשְׁעַ עַמְךָ ◊
 בְּהוֹשַׁעְתָּ גּוֹי וְאֱלֹהִים ◊ דְּרוּשִׁים לְיִשְׁעַ אֱלֹהִים ◊
 בְּהוֹשַׁעְתָּ הַמּוֹן צְבָאוֹת ◊ וְעַמִּם מְלֹאכֵי צְבָאוֹת ◊
 בְּהוֹשַׁעְתָּ זָכִים מִבֵּית עֲבָדִים ◊ חֲנוּן בְּיָדֵם מְעַבְדִּים ◊
 בְּהוֹשַׁעְתָּ מְבוּעִים בְּצוּל גְּזוּרִים ◊ יִקְרַךְ עַמִּם מְעַבְדִּים ◊
 בְּהוֹשַׁעְתָּ בְּנֵה מְשׁוֹרְרַת וַיִּשְׁעַ ◊ לְגוֹחָה מְצִינַת וַיִּשְׁעַ ◊
 בְּהוֹשַׁעְתָּ מְאָמֵר וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם ◊ נְקוּב וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם ◊

- בְּהוֹשִׁיעַתְּ סוּבְבֵי מוֹצֵחַ ◊ עוֹמְסֵי עֲרֵבָה לְחִקּוֹף מוֹצֵחַ ◊
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ פְּלֵאֵי אֶרֶז כְּהַפְשַׁע ◊ צַעַר פְּלִשְׁתַּי בְּחֶרֶן אֶף וְנִוְשַׁע ◊
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ קַהְלוֹת בְּבִלָּה שְׁלַחַת ◊ רַחוּם לְמַעַנֵם שְׁלַחַת ◊
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ שָׁבוֹת שְׁבִמֵי יַעֲקֹב ◊ תָּשׁוּב וְתָשׁוּב שָׁבוֹת אֶהְיֵי יַעֲקֹב ◊
 - חִזֵּן בְּהוֹשִׁיעַתְּ שׁוֹמְרֵי מִצְוֹת ◊ זְחוּכֵי יְשׁוּעוֹת ◊ אֵל לְמוֹשְׁעוֹת
- החזן אומר בקול רם: אָנִי וְהוֹ הוֹשִׁיעָה נָא: והקהל אחריו הוֹשִׁיעָה אֶת־עַמְךָ...

לשבת

- אִם נִצְוֶה כְּבָבַת ◊ בּוֹנֵנַת, פְּדַת נֶפֶשׁ מְשִׁיבַת ◊ גּוֹמְרַת, הַלְכוֹת שְׁבַת ◊ דּוֹרְשַׁת, מְשַׁאת שְׁבַת
 - הַקּוֹבְעַת, אֲלֵפִים תַּחִּים שְׁבַת ◊ וּמְשִׁיבַת רֶגֶל, מְשַׁבַּת ◊ זְכוּר וְשִׁמּוֹר, מְקַיֶּמֶת בְּשַׁבַּת
 - קָשָׁה לְמַהֵר, בִּיאַת שְׁבַת ◊ מוֹרַחַת כֹּל מְשֻׁשָׁה, לְשַׁבַּת ◊ יוֹשֶׁבֶת וּמְתַנַּת, עַד פְּלוֹת שְׁבַת
 - כְּבוֹד וְעֵנִי, קוֹרְאָה לְשַׁבַּת ◊ לְבוּשׁ וּכְסוּת, מְחַלֶּפֶת בְּשַׁבַּת ◊ מֵאֲכָל וּמִשְׁתָּה, מְכִינָה לְשַׁבַּת
 - נֶעֱמַם מְגִדִים, מְנַעֶמֶת לְשַׁבַּת ◊ סְעוּדוֹת שְׁלֹשׁ, מְקַיֶּמֶת בְּשַׁבַּת ◊ עַל שְׁתֵּי כְּפֻרוֹת, בּוֹצֵעַת בְּשַׁבַּת
 - הוֹרַמַת אַרְבַּע רְשִׁיּוֹת, בְּשַׁבַּת ◊ צְוִי הַדְּלָקַת נֵר, מְדַלֶּקֶת בְּשַׁבַּת ◊ קְדוּשׁ הַיּוֹם, מְקַדְּשַׁת בְּשַׁבַּת
 - רֶגֶז שְׁבַע, מְפַלֶּלֶת בְּשַׁבַּת ◊ שְׁבַעָה בְּדַת, קוֹרְאָה בְּשַׁבַּת ◊ חִזֵּן תַּנְחִילָנָה, לַיּוֹם שִׁבְלוֹ שְׁבַת
- קהל הוֹשִׁיעָה נָא:

אומר בקול רם: אָנִי וְהוֹ הוֹשִׁיעָה נָא: והקהל אחריו

המחבר רבינו שמואל החסיד ב"ר קלונימוס משפירא ז"ל, ייסד את הפיוט 'בהושעת אב המזן השליך' ע"פ האל"ף ב"ת, וחתם שמו 'שמואל' בחרוז האחרון.

קהל עונה על כל חרוז:

החזן אומר בניגון כל חרוז:

- בְּהוֹשִׁיעַתְּ אֵב הַמִּזֵּן הַשְּׁלִיךְ עֲלֶיךָ יְהִי ◊ בַּעֲדוֹ רָדַת וּמְלַמְתוֹ מְלַהֵב
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ גּוֹעוֹ מִסַּר יְחִידָתוֹ לְשִׁלַּח ◊ דְּבַרְתָּ לְהוֹרוֹ יָדְךָ אֵל תְּשַׁלַּח
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ הַנְּאֻבֵק עִם מְלֶאךֶן קְדִישׁ וְעִיר ◊ וּמְלַמְתוֹ מְשֻׁמֵם שְׁעִיר
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ זָרְעוֹ כְּבֵאֵם עַל הָעִיר בְּטַח ◊ תְּרַדְתָּ צְרִימוֹ בְּנִסְעָם וְהִלְכוּ לְבִטָּח
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ מַהֲרִים מִמְּפָרִיכֵמוֹ בְּמַלְבֵּן ◊ יָרְדוּ בְּמִצּוֹלַת כְּמוֹ אֶבֶן
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ כָּלִיל כְּנַתְעֵלְמָה כְּגִמָּא צוֹרְתוֹ ◊ לְוִיתוֹ אֵל חִיק הוֹרְתוֹ
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ מְצַנֵּף בַּד כְּנַתְעֵפֶר ◊ נֶאֱמָן חַל בַּעֲדוֹ וְנִתְגַּבֵּר
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ סָגֵר בֵּיד יִשְׁפִי בְּנֵב הַגִּתִּי ◊ עֲזָרוּ אֲבִישִׁי וַיִּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ פְּקִיד כְּנֵד שְׁבַע מִמְּעוֹנֵוֹ ◊ צַפִּיתָ לְיִשְׁעוֹ וְשׁוֹכְבָתוֹ לְמִלוֹנוֹ
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ קָצֵב פֶּר וְשַׁעֲתוֹ לְמַעֲלָה ◊ רְשַׁפְתוֹ הָאֵשׁ וְגַם הַמִּים אֲשֶׁר בַּתְּעֵלָה
 - בְּהוֹשִׁיעַתְּ שׁוֹעַ לֶךְ כִּי מֵת הַיֶּלֶד ◊ תָּשֵׁב רוּחוֹ אֵלָיו וַיְהִי בֶּשֶׁר הַיֶּלֶד
- חִזֵּן בְּהוֹשִׁיעַתְּ שׁוֹמְרֵי מִצְוֹת ◊ זְחוּכֵי יְשׁוּעוֹת. אֵל לְמוֹשְׁעוֹת

החזן אומר בקול רם: אָנִי וְהוֹ הוֹשִׁיעָה נָא: והקהל אחריו

תכלים כחט: הוֹשִׁיעָה | אֶת־עַמְּךָ וּבִרְךָ אֶת־נַחֲלֶתְךָ וְרַעַם וְנִשְׂאֵם עַד־הָעוֹלָם: מלכים א' ח:נט-ס ויהיו דְּבָרֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לְפָנָי יְיָ קָרְבִים אֵלַי יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וְלַיְלָה לַעֲשׂוֹת | מִשְׁפַּט עֲבָדָיו וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן יִדְעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים

אין עוד: קדיש תתקבל

סדר הושענות להושענא רבא

להושענות שבעה אנשים מוציאים שבעה ספרי תורה והם מחזיקים אותם על האלמעמער. ארון הקודש נשאר פתוח במשך ההקפות בלבד. כשהחזן מגיע לפתח הדרומי של האלמעמער לקראת גמר ההקפה הראשונה מחזירים את אחד מהספרים, בגמר ההקפה שניה מחזירים את ספר השני, וכן בגמר כל הקפה ספר נוסף, ההקפה השניה היא 'אערוך שועי', אחר הקפה שביעית והחזרת ספר שביעי, סוגרים את ארון הקודש. כשאין בבית הכנסת שבעה ספרי תורה, מחזירים לפי מנין הספרים המצויים, בחישוב שהאחרון יחזור בגמר ההקפה השביעית.

חזן אומר וקהל עונה: הושענא:

חזן	קהל	חזן	קהל
למענה אלהינו	הושענא:	למענה בוראנו	הושענא:
למענה גואלנו	הושענא:	למענה דורשנו	הושענא:

יש אומרים את כל הפיוט בסגול וקמץ (שהכף סופית בקמץ ולא בשווא).

למען אמתך ◊ למען בריתך ◊ למען גדלך (ותפארתך) ◊ למען דתך ◊ למען הודך ◊ למען ועודך ◊ למען זכרך ◊ למען חסדך ◊ למען טובך ◊ למען יהודך ◊ למען כבודך ◊ למען למודך ◊ למען מלכותך ◊ למען נצחך ◊ למען סודך ◊ למען עוזך ◊ למען פאריך ◊ למען צדקתך ◊ למען קדשתך ◊ למען רחמיך (תרבים) ◊ חזן למען שכינתך קהל הושענא חזן למען תהלתך קהל הושענא:

אחר ההקפה: תכלים פט: ג' עולם חסד יפנה

ברוב קהילות (פפד"מ, מיינץ, פריטה, מעץ) אומרים 'אערוך שועי' בקצת קהילות אומרים 'אל למושעות'.
 אערוך שועי ◊ בבית שועי ◊ גליתו בצום פשעי ◊ אל למושעות ◊ בארבע שבועות ◊ גשים דרשתך בו להושיעי ◊ תקשיבה לקול שועי ◊ בשועת ◊ דפקי ערך שיעות ◊ הוני שעשעות וקומה והושיעי ◊ זכור ורחם מושיעי ◊ חי בן תשעשעי ◊ טוב פאנק שעי ◊ יחיש מושיעי ◊ בלה מרשיעי ◊ לבל עוד תרשיעי ◊ מחר אלהי ישעי ◊ נצח להושיעי ◊ שא נא עון רשעי ◊ עבור על פשעי ◊ פנה נא להושיעי ◊ צור צדיק מושיעי ◊ קבל נא שועי ◊ רומם קרן ישעי ◊ חזן שדי מושיעי קהל הושענא: חזן תופיע ותושיעי קהל הושענא: חזן תחיש לתשועות קהל הושענא: חזן תחיש לתשועות קהל הושענא:

אחר ההקפה: פט: יד' לך זרוע עם גבורה תעז ידך תרום ימינה:

אדון המושיע ◊ בלתך אין להושיע ◊ גבור ורב להושיע ◊ דלותי ולי יהושיע ◊ האל המושיע ◊ ומציל ומושיע ◊ זעקת תושיע ◊ חוכה הושיע ◊ מלאיך תשביע ◊ יכול להשביע ◊ כל שיה תדשא ותושיע ◊ לגיא כל תרשיע ◊ מגדים תמתיק ותושיע ◊ נשיאים להסיע ◊ שעירים להניע ◊ עננים מלהמניע ◊ פותח יד ומשביע ◊ צמאיך תשביע ◊ קוראיך תושיע ◊ רחומיך תושיע ◊ חזן שוחררך הושיע קהל הושענא: תמימך תושיע קהל הושענא:

אחר ההקפה: מיכז: ז' תתן אמת ליעקב חסד לאברהם

אם אני חומה ◊ ברה פחמה ◊ גולה וסורה ◊ דמתה לתמר ◊ הרוגה עליך ◊ ונחשבת כצאן מבחה ◊ זרויה בין מכעיסיה ◊ חבוקה ודבוקה בך ◊ מוענת עליך ◊ יחידה ליחדך ◊ כבושה בגולה ◊ לומדת יראתך ◊ מרומת לחי ◊ נתונה למכים ◊ סובלת סבלך ◊ עניה סערה ◊ פדוית טוביה ◊ צאן קדשים ◊ קהלות יעקב ◊ חזן רשומים בשמך קהל שואגים הושענא: חזן תמוכים עליך קהל הושענא:

אחר ההקפה: תכלים טז: יא' נעמות בימינה נצח:

אדם ובהמה ◊ בשר ורוח ונשמה ◊ גיד ועצם וקדמה ◊ דמות וצלם ורקמה ◊ הוד להבל דמה ◊ ומשל בבהמות נדמה ◊ זיו ותאר וקומה ◊ חדוש פני אדמה ◊ מיצת עצי נשמה ◊ יקבים וקמה ◊ פרמים ושקמה ◊ לתבל המסימה ◊ ממרות עז לסממה ◊ נשיה לכומה ◊ שיחים לקוממה ◊ עדנים לעצמה ◊ פרחים להעצימה ◊ צמחים לנשמה ◊ קרים לורמה ◊ רביבים לשלמה ◊ חיון שתיה לרוממה קהל הושענא: חיון תלויה על בלימה קהל הושענא:
אחר ההקפה: מ:3 יי אדנינו מהאדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים:

למען איתן הנורק בלהב אש ◊ למען בן הנעקד על עצים ואש ◊ למען גבור הנאבק עם שר אש ◊ למען הגלים הנחית בענן ואור אש ◊ למען העלה לפרום ונתעלה כמלאכי אש ◊ למען והוא לך פסגן באר אלי אש ◊ למען זכר דברות הנתונות מאש ◊ למען הפני יריעות וענן אש ◊ למען זכם הר ירדת עליו פאש ◊ למען ירדות אשר אהבת משמי אש ◊ למען זמה עד שקעה האש ◊ למען לקח מחתת אש והסיר חרון אש ◊ למען מקנא קנאה גדולה פאש ◊ למען נפ ידו וירדו אבני אש ◊ למען שם מלה חלב כליל אש ◊ למען עמד בנרן ונתרצה באש ◊ למען פלל בעורה וירדה האש ◊ למען ציר עלה ונתעלה כרכב וספי אש ◊ למען קדושים משלבים באש ◊ למען רבו רכבו זה ונחרי אש ◊ חיון למען שממות צירך השריפה באש קהל הושענא: חיון למען תולדות אלפי יהודה תשים ככבוד אש קהל הושענא:
אחר ההקפה: קמ:ח צדיק יי בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו:

בגמר הקפה ששית מחזירים ספר התורה הששית לארון הקודש, וממשיכים בהקפה שביעית, שהיא ההקפה האחרונה.

המחבר רבינו אלעזר הקליר ז"ל, ייסד את הפיוט 'תננו לשם ע"פ סדר תשר"ק, וחתם בסוף 'אלעזר חוק'.
תננו לשם ולתהלה ◊ תשיתנו אל-החבל ואל-הנחלה ◊ תרוממנו למעלה למעלה ◊ תקוממנו לברם סגלה ◊ תציבנו בעין על פלגי מים שתולה ◊ תפדנו מכל נגע ומחלה ◊ תעפרנו באהבה כלולה ◊ תשמחנו בבית התפלה ◊ תנהלנו על מי מנוחות סלה ◊ תמלאנו חכמה ושכלה ◊ תלבישנו עז וגדלה ◊ תכתירנו בכתר כלולה ◊ תישרנו בארח סלולה ◊ תפגענו פישר מסלה ◊ תחננו ברחמים ובהמלה ◊ תזכירנו במי זאת עלה ◊ תושיענו לקץ בידך הגדולה ◊ תהדרנו בזיו המלה ◊ תדפיקנו באזור חתלה ◊ תגיענו לקץ הנאלה ◊ תביאהו לבינתך ברנה וצחלה ◊ תאדירנו בישע ונילה ◊ תאמצנו ברוח והצלה ◊ תלבבנו בבנין צורך כבתחלה ◊ תעלנו על פלאם לתהלה ◊ תזכירנו בפשון ונילה ◊ חיון תרביצנו במרעה שמן להצלה ◊ הושענא: חיון תחוקנו אלהי יעקב סלה קהל הושענא:
אחר ההקפה שביעית אומרים:

ד' כ' ט"ו לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד

ובתורתך פתוב לאמר ◊ דברים ו:7 שמע ישראל יי אלהינו יי | אחד:

דברים ו:7 שמע ישראל יי אלהינו יי | אחד: בלחש ברוך ◊ שם כבוד מלכותו ◊ לעולם ועד:

כשחזור החזן למקומו לפני התיבה בסיום ההקפה,

החזן אומר בקול רם: אני והו הושיעה נא: והקהל חוזר אחריו:

קהל עונה על כל חרו:

הושענא:

הושענא:

הושענא:

הושענא:

הושענא:

הושענא:

הושענא:

הושענא:

הושענא:

הושענא:

הושענא:

הושענא:

הושענא:

החזן אומר בניגון כל חרו:

הושעת אלים בלוד עמך ◊ בצאתך לישע עמך ◊

הושעת גוי ואלהים ◊ דרושים לישע אלהים ◊

הושעת המון צבאות ◊ ועמם מלאכי צבאות ◊

הושעת זכים מבית עבדים ◊ חנון בידם מעבדים ◊

הושעת טבועים בצול גורים ◊ יקרד עמם מעבירים ◊

הושעת פנה משודרת וישע ◊ לגוחה מצינת וישע ◊

הושעת מאמר והוצאתי אתכם ◊ נקוב והוצאתי אתכם ◊

הושעת סוכבי מזבח ◊ עומסי ערכה לחקר מזבח ◊

הושעת פלאי ארון בהפשע ◊ צער פלשת בהרון אף ונישע ◊

הושעת קהלות כבלה שלחת ◊ רחום למענם שלחת ◊

הושעת שבות שכמי יעקב ◊ תשוב ותשיב שבות אחלי יעקב ◊

חיו הושעת שומרי מצוות ◊ וחוכי ישועות ◊ אל למושעות ◊

החזן בלבד אומר: **אני יהו הושיעה נא:**

חזן ואחריו קהל: **אנא** ◊ **הושיעה נא:**

קהל והושיעה נא:	חזן אנא איון חזן תאבי ישעך ◊ בערבי נחל לשעשעך
קהל והושיעה נא:	חזן אנא גאול בנת נטעך ◊ דומה בטאטאך
קהל והושיעה נא:	חזן אנא הפט לברית טבעך ◊ ומחשפי ארץ בהתביעה
קהל והושיעה נא:	חזן אנא זכר לנו אב ידעך ◊ חסדך למו בהודיעך
קהל והושיעה נא:	חזן אנא מהורי לב בהפליאך ◊ יודע כי הוא פלאך
קהל והושיעה נא:	חזן אנא כביר פח תן לנו ישעך ◊ לאבותינו בהשבעך
קהל והושיעה נא:	חזן אנא מלא משאלות עם משועך ◊ נעקד כמו פהר מור כמו שועך
קהל והושיעה נא:	חזן אנא סגב אשלי נטעך ◊ עריצים בהניעך
קהל והושיעה נא:	חזן אנא פתח לנו אוצרות רבך ◊ ציה מהם בהרביעך
קהל והושיעה נא:	חזן אנא קוראיך ארץ פרועך ◊ רעם פטוב מרעך
קהל והושיעה נא:	חזן אנא שערך תעל ממשואך ◊ תל תלפיות בהשיאך

(* כשיש ברית מילה מוסיף כאן החזן ואומר:

זכור ברית אברהם ועקרת יצחק והשב שבות אהלי יעקב והושיענו למען שמך:

חזן ואחריו קהל: **אנא** ◊ **אל נא** ◊ **הושענא** ◊ **והושיעה נא:**

קהל הושענא	חזן אל נא	תעינו פשה אובר ◊ שמנו מספרך אל תאבר
קהל הושענא	חזן אל נא	רעה את-צאן ההרגה ◊ קצופה ועלך הרונה
קהל הושענא	חזן אל נא	צאנך וצאן מרעיתך ◊ פעלתך ורעיתך
קהל הושענא	חזן אל נא	עניי הצאן ◊ שיחם ענה בעת רצון
קהל הושענא	חזן אל נא	נושאים לה עין ◊ מתקוממיהם יהיו כאין
קהל הושענא	חזן אל נא	למנסכי לה מים ◊ בממעני הושיעה ישאבון מים
קהל הושענא	חזן אל נא	עלו לציון מושיעים ◊ מפולים בך ובשמך נושעים
קהל הושענא	חזן אל נא	חמוץ בנדים ◊ זעום לנער כל-בוגדים
קהל הושענא	חזן אל נא	וזכור תזכור ◊ הנכורי בלתך זכור
קהל הושענא	חזן אל נא	הורשיך בענפי ערבות ◊ געים שעה מערבות
קהל הושענא	חזן אל נא	ברך בעפור שנה ◊ אמרי בפלולי שעה נא

חזן **אנא** ◊ **אל נא** ◊ **הושענא** ◊ **והושיעה נא** ◊ **אבינו אתה:**

קהל הושענא	חזן אנא	חזן למען תמים בדורותיו ◊ הנמלט פרב צדקותיו
קהל הושענא	חזן אנא	מצל משטף כבוא מפול מים ◊ לאם אני חומה
קהל הושענא	חזן אנא	חזן למען שלם בכל-מעשים ◊ המנסה בעשירה נסים
קהל הושענא	חזן אנא	בשר מלאכים נם יקח נא מעט מים ◊ לברה בחמה
קהל הושענא	חזן אנא	חזן למען רך ויחיד נחנט למאה ◊ ועק איה השעה לעלה
קהל הושענא	חזן אנא	בשרוחו עבדיו מצאנו מים ◊ לגלה וסורה
קהל הושענא	חזן אנא	חזן למען קדם שאת פרכה ◊ הנשטם ולשמך חכה
קהל הושענא	חזן אנא	מיחם במקלות בשקתות הפנים ◊ לרמתה לתמר

- חזו למען צדק היות לך לכהן ◊ בַּחֲתָן פֶּאֶר יִכְהֶן ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ מְנַסֶּה בְּמִסַּח בְּמֵי מְרִיבַת מַיִם ◊ לְהַחֲדֵר הַטּוֹב
- חזו למען פאר היות גביר לאחיו ◊ יהודה אשר גבר באחיו ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ מִסְפֵּר רִבְעַ מְדֻלְיוֹ יוֹל מַיִם ◊ לֹא לָנוּ כִּי אִם לְמַעַנְךָ
- חזו למען ענו מבל ונאמן ◊ אשר בצדקו בלבב המן ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ מְשׁוּדָּה לְנוֹאֵל וּמְשׁוּי מַמִּיִם ◊ לְזֹאת הַנְּשֻׁקָה
- חזו למען שמתו במלאכי מרומים ◊ הלובש אורים ותמים ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ מִצְוָה לְבֹא בַּמִּקְדָּשׁ בְּקִדּוּשׁ יָדַיִם וְרַגְלָיִם וְרַחֲצַת מַיִם ◊
 לחולת אהבה ◊
- חזו למען נביאה מחולת מחננים ◊ לכמהי לב הושמה עינים ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ לְרַגְלָהּ רָצָה עֲלוֹת וְרָדַת בְּאֵר מַיִם ◊ לְטוֹבוֹ אֶחָלוֹ
- חזו למען משרת לא מש מאהל ◊ ורוח הקדש עליו אהל ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ בְּעֵבְרוֹ בִּירְדֵן נִכְרְתוּ הַמַּיִם ◊ לְיַפֶּה וּבְרָה
- חזו למען למד ראות לטובה אות ◊ ועק איה נפלאות ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ מִצָּה טַל מְגִיחַ מֵלֵא הַסֶּפֶל מַיִם ◊ לְכַלֵּת לְבַנּוֹן
- חזו למען כלולי עשות מלחמתך ◊ אשר בידם תתה ישועתך ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ צְרוּפֵי מַגְוֵי בְּלִקְקֵם בְּיָדָם מַיִם ◊ לְלֹא בְּגֵדוֹ בֶּדֶךָ
- חזו למען יחיד צוררים דש ◊ אשר מרחם לנויר הקדש ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ מִמִּכְתָּשׁ לְחֵי הַבְּקָעָה לֹא מַיִם ◊ לְמַעַן שֵׁם קִדְשֶׁךָ
- חזו למען מוב הולך וגדל ◊ אשר מעשק עדה חדל ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ בְּשׁוּב עִם מַחְטָא צֹו שְׂאֵב מַיִם ◊ לְנֹאֲוֵה בִירְדוּשְׁלָם
- חזו למען תיך מברבר בשיר ◊ המלמד תורה בכל בלי שיר ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ מְנַסֶּה לְפָנָיו בְּתֵאֵב שְׁתוֹת מַיִם ◊ לְשִׁמּוֹ בְּךָ סִבְרָם
- חזו למען וך עלה בסערה ◊ המקנא ומשיב עברה ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ לְפַלְלוֹ יִרְדָּה אֵשׁ וְלַחֲכָה עֶפֶר וּמַיִם ◊ לְעִינֶיהָ פְּרֻכּוֹת
- חזו למען ושרת באמת לרבו ◊ פי שנים ברוחו נאצל בו ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ בְּקַחְתּוֹ מִנְּגֵן נִתְמַלְאוּ גִבִּים מַיִם ◊ לְפָצוּ מִי בְּמִכָּה
- חזו למען הרהר עשות רצונך ◊ המבריו תשובה לצאנך ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ אִזּוּ בָבֵא מִחֶרֶף סֶתֶם עֵינֹת מַיִם ◊ לְצִיּוֹן מִכְּלָל יִפִּי
- חזו למען דרשוך בתוך הגולה ◊ וסודך למו נגלה ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ בְּלִי לְהַתְגַּאֵל דְּרָשׁוּ זְרַעוֹנִים וּמַיִם ◊ לְקוֹרְאֶיךָ בְּצַר
- חזו למען גמר חכמה ובינה ◊ ספר מהיר מפלש אמנה ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ מִחֲכָמָנוּ אֲמָרִים הַמְשׁוּלָּיִם בְּרַחֲבֵי מַיִם ◊ לְדַבְּתֵי עִם
- חזו למען באי לך היום בכל לב ◊ שופכים לך שיה בלא לב ולב ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ שׁוֹאֲלִים מִמֶּךָ עוֹז מִמְרוֹת מַיִם ◊ לְשׁוֹרְרוֹךָ בֵּינָם
- חזו למען אומרי יגדל שמך ◊ והם נחלתך ועמך ◊
 קהל הושענא והושיעה נא אבינו אתה: ◊ צְמֵאִים לְיִשְׁעֶךָ פֶּאֶרִיץ עֵינֶיךָ לַמַּיִם ◊ לְתַרְתֵּי לְמוֹ מְנוּחָה

ח"ק הושענא ◊ אל נא ◊ אָנָּה ◊ הושיעה נא: ק' חזר.
 הושענא ◊ סלח נא ◊ והצליחה נא ◊ והושיענו אל מעוננו:

יש שמניחים כאן את הלולב ואתרוג, ונוטלים את ההושענות:

- חזן תענה אמונים שופכים לה לב כמים
- חזן למען בא באש ובמים
- חזן גור וגם יקח נא מעט מים
- חזן תענה דגלים גזו גזרי מים
- חזן למען הנעקד בשער השמים
- חזן ושב וספר בארת המים
- חזן תענה זבים חונים עלי מים
- חזן למען חלק מפצל מקלות בשקתות המים
- חזן טען ונל אבן מבאר מים
- חזן תענה ידירים נוחלי דת משולת מים
- חזן למען פרו במשענותם מים
- חזן להבין למו ולצאצאיו מים
- חזן תענה מתחננים כבישימון עלי מים
- חזן למען נאמן בית מספיק לעם מים
- חזן סלע קד וזוכו מים
- חזן תענה עונים עלי באר מים
- חזן למען פקד במי מריבת מים
- חזן צמאים להשקותם מים
- חזן תענה קדושים מנפכים לה מים
- חזן למען ראש משוררים כתאב שתות מים
- חזן שב ונסד לה מים
- חזן תענה שואלים ברבוע אשלי מים
- חזן למען תל תלפיות מוצא מים
- חזן תפתח ארץ ותדעיה שמים

- קהל והושיעה נא:
- קהל והצליחה נא:
- קהל והושיענו אל מעוננו:
- קהל והושיעה נא:
- קהל והצליחה נא:
- קהל והושיענו אל מעוננו:
- קהל והושיעה נא:
- קהל והצליחה נא:
- קהל והושיענו אל מעוננו:
- קהל והושיעה נא:
- קהל והצליחה נא:
- קהל והושיענו אל מעוננו:
- קהל והושיעה נא:
- קהל והצליחה נא:
- קהל והושיענו אל מעוננו:
- קהל והושיעה נא:
- קהל והצליחה נא:
- קהל והושיענו אל מעוננו:
- קהל והושיעה נא:
- קהל והצליחה נא:
- קהל והושיענו אל מעוננו:

הזן ואחריו קהל:

חזן רחם נא קהל עדת ישראל סלח ומחל עונם והושיענו אלהי ישענו:

- בסוף הפיוט 'או כעיני עבדים, יש אומרים 'שערי שמים פתח' בניגון סוף הפיוט 'אנסיכה' במלכויות של ראש השנה.
- חזן אז כעיני עבדים אל יד אדונים
- חזן נאה אדוני האדונים נתגרו בנו מרנים
- חזן הן גשני היום בתחנון עריך רחום ותנון
- חזן זבת חלב ודבש נא אל תיבש
- חזן מענו בשמנה ביד שבעה ושמונה
- חזן ברך ברית לארץ עד כל ימי הארץ
- חזן מתחננים עלי מים בערבים על יבלי מים
- חזן פועל ישועות פנה לפלולם שעות
- חזן קול רגשם תשע תפתח ארץ ויפרו ישע רב להושיע ולא חפץ רשע
- חזן שערי שמים פתח ואוצרך הטוב לנו תפתח תושיענו וריב אל תמתח ק' והושיענו אלהי ישענו:

חזן קול מְבַשֵּׁר מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: וְהַקְהֵל חוּזֵר.

◇ חזן אָמֵן יִשְׁעָה בָּא	◇ קול דוֹדֵי הֵנָּה זֶה בָּא	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן בָּא בְּרַבְבוֹת כְּתוּבִים	◇ לְעֲמוּד עַל הַר הַיְיִתִּים	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן גִּשְׁתּוֹ בְּשׁוֹפָר לְתַקֵּעַ	◇ תַּחֲתוֹ הַר יִבְקַע	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן דָּפַק וְהִצִּיץ וְזָרַח	◇ וּמִשׁ חֲצֵי הַהָר מְזוֹרַח	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן הַקִּים מְלֹול נְאֻמוֹ	◇ וּבָא הוּא וְכָל קְדוֹשָׁיו עִמּוֹ	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן וְלִכְלֵל בְּאֵי הָעוֹלָם	◇ בַּת קוֹל יִשְׁמַע בְּעוֹלָם	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן זָרַע עֲמוּסֵי רַחֲמוֹ	◇ נוֹלְדוֹ בְּיַלֵּד מְמַעֵי אִמּוֹ	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן חָלָה וְיִלְדָה מִי זֹאת	◇ מִי שְׁמַע כּוֹזֵאת	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן טָהוֹר פָּעַל כָּל אֲלֹהָה	◇ וּמִי רָאָה כְּאֵלֶּהָ	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן יִשַׁע וְזָמַן הַיּוֹדֵד	◇ הַיּוֹחֵל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן כְּבִיר רוּם וְתַחַת	◇ אִם יוֹלֵד גּוֹי פֶּעַם אֶחָת	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן לָעֵת יִנְאָל עִמּוֹ נְאוּד	◇ וְתִהְיֶה לְעֵת עָרַב יִהְיֶה אוֹד	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן מוֹשִׁיעִים יַעֲלוּ לְהַר צִיּוֹן	◇ בִּי חָלָה גַם יִלְדָה צִיּוֹן	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן נִשְׁמַע בְּכָל גְּבוּלָהּ	◇ הַרְחִיבִי מְקוֹם אֶהְלֶךְ	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן שִׁימִי עַד דְּמִשְׁק מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ	◇ קַבְּלִי בְּנִיךָ וּבְנֹתֶיךָ	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן עֲלוּי חֲבַצְלֵת הַשְּׂרוֹן	◇ בִּי קָמוּ יִשְׁנֵי חֲבֵרוֹן	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן פָּנוּ אֵלַי וְהוֹשָׁעֵנִי	◇ הַיּוֹם אִם בְּקוֹלִי תִשְׁמָעוּ	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן צִמַח אִישׁ צִמַח שְׁמוֹ	◇ הוּא דוֹד בְּעֲצָמוֹ	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן קוֹמוּ כְּפוֹשֵׁי עֶפֶר	◇ הַקִּיצוּ וְרַנְּנוּ שׁוֹכְנֵי עֶפֶר	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן רַבְתִּי עִם בְּהֵמְלִיכוֹ	◇ מְגִדוֹל יִשְׁוֹעוֹת מְלִכּוֹ	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן שֵׁם עֲדִינָה לְהַאֲבִיד	◇ עֲשֵׂה חֶסֶד לְמִשְׁיחוֹ לְדוֹד	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול
◇ חזן תְּנֵה יִשְׁוֹעוֹת לְעַם עוֹלָם	◇ לְדוֹד וְלִזְרָעוֹ עַד עוֹלָם	◇ מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: קול

חזן ג' פעמים. קול מְבַשֵּׁר מְבַשֵּׁר וְאוֹמֵר: וְהַקְהֵל חוּזֵר ג' פעמים.

תכלים כח:ט הוֹשִׁיעָה | אֶת־עַמֶּךָ וּבִרְךָ אֶת־נַחֲלֹתֶיךָ וְרַעַם וְנִשְׁאָם עַד־הָעוֹלָם: מלכים א' ח:נט-ס וְיִהְיוּ דְבָרֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְחַנְּנֵנִי לְפָנַי יְיָ קְרֹבִים אֵלַי יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וְלַיְלָה לְעֲשׂוֹת | מִשְׁפַּט עֲבָדָיו וּמִשְׁפַּט עִמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבִרְיוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן הַעֲת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד:

החזן אומר 'קדיש תתקבל' בניגון נבחר של יום טוב (עמ' 63).
 אחר הקדיש חובטים את ההושענות. לאחר החבטות אומרים 'עלינו' (עמ' 64), שיר של יום ו' שיר מזמור לאספה' (עמ' 68).
 את בדי ההושענא מצניעים לשריפת חפץ או לאפיית מצות.

שבת לפני שבועות (שבת זכרון קהילות אשכנז שחרבו בגזירות תתנ"ו) ושבת חזון

שקראו באשכנז 'שווארץ שבת'

שבת לפני שבועות

לפני חתימת ברכת 'אהבה רבה', אחר המילים 'וליהדך באהבה', אומרים את האהבה 'אותך כל היום' בניגונה המיוחד, ואז אומרים את חתימת הברכה: 'בא"י הבוחר בעמו ישראל באהבה', בניגון שבת. הנוסח הנכון ללא שיבושי הצנזורה מופיע בקובץ מיוחד של 'מכון מורשת אשכנז'.

נוסח 'אמת ויציב' הרגיל, ובשבת זו אין הש"ץ משמיע 'על הראשונים' בנעימה, אך מסיימו בניגון שבת, זולת 'אלדים באונינו'. לאחר אמירת 'יקום פרקן' מזכירים נשמות בלחש מתוך ספר הזכרת נשמות המכונה 'ממורבוך'. תחילה קורא הש"ץ כנהוג בכל שבת את ההזכרה של שלושת הנפטרים האחרונים שהלכו לעולמם ושנרשמו בו, וכן את ההזכרה של שלושה נפטרים קודמים, לפי סדר הופעתם בספר. בשבת שלפני שבועות - לאחר מכן מתחיל את ההזכרה המיוחדת לשבת זו, היינו את נשמות הרוגי הקהילות בגזירות תתנ"ו, גזירות ק"ט ושאר גזירות, וכן את נשמות גדולי החכמים הנזכרים בספר. אם ארוכה מאוד רשימת הזכרות, יש המחלקים את קריאת הזכרות, דהיינו שמלבד הש"ץ אומר אחד ממנהיגי הקהל חלק מסדר ההזכרה בזמן שהש"ץ אומר את חלקו.

אחרי 'אשרי' הקהל עומד על רגליו והש"ץ אומר בנעימה עצובה 'אב הרחמים' והקהל אומר עמו בלחש. הש"ץ נוטל את ספר התורה ומתחיל לומר 'יהללו' בניגון שבו מסיימין לומר 'אב הרחמים'.

שבת חזון

לובשים בגד חול בשבת חזון כדי לעשות היכר לאבלות, והקפידו על כך גדולי הפוסקים רבותינו שבאשכנז. אם בלבוש חליפה של חול כבר נעשה היכר, ניתן ללבוש את כל השאר - כובע, כתונת, נעלים - של שבת. 'לבה דודי' נאמר בניגון 'אלי ציון', וממשיכים בה באמירת 'מזמור שיר ליום השבת' ו'ה' מלך'. הפסוק האחרון, 'קדושתך נאמנו', נאמר בניגון שבת.

יש נוהגים שש"ץ אומר 'מגן אבות' בניגון עצוב מיוחד.

בשחרית אומרים 'אדון עולם' בניגון יום הכפורים, אלא שכל חרוז שני מסתיים בירידת ניגון. 'ברוך שאמר' נאמר בניגון פשוט. אין מאריכים ב'הבל יודוך' וב'א-ל אדון' אלא אומרים את הכל באמירת סירוגין. הש"ץ אומר את הקטע מ'א-ל אשר שבת' עד 'ביום שבת קדש' בניגון מיוחד של עצב, וב'שמך ה' אלדינו' חוזר לניגון שבת.

לפני חתימת ברכת 'אהבה רבה', אחר המילים 'וליהדך באהבה', אומרים את האהבה 'אותך כל היום' בניגונה המיוחד, ואז אומרים את חתימת הברכה: 'בא"י הבוחר בעמו ישראל באהבה', בניגון שבת. הנוסח הנכון ללא שיבושי הצנזורה מופיע בקובץ מיוחד של 'מכון מורשת אשכנז'.

נוסח 'אמת ויציב' הרגיל, ובשבת זו אין הש"ץ משמיע 'על הראשונים' בנעימה, אך מסיימו בניגון שבת, זולת 'אלדים באונינו'. בקריאת התורה מתחילים לקרוא ללוי מהפסוק 'איכה אשא', בניגון הרגיל ולא בניגון איכה.

חצי קדיש אחר קריאת התורה נאמר בניגון מיוחד לראש חודש אב ולשבת חזון.

הרב קורא את ההפטרה בניגון 'איכה', ומפסוק 'לכן נאם האדון' בניגון טעמי ההפטרה. את הפסוק האחרון של ההפטרה אומר הקהל בקול רם, ואחר כך המפטיר.

לאחר אמירת 'יקום פרקן' מזכירים נשמות בלחש מתוך ספר הזכרת נשמות המכונה 'ממורבוך'. תחילה קורא הש"ץ כנהוג בכל שבת את ההזכרה של שלושת הנפטרים האחרונים שהלכו לעולמם ושנרשמו בו, וכן את ההזכרה של שלושה נפטרים קודמים, לפי סדר הופעתם בספר. לאחר מכן מתחיל את ההזכרה המיוחדת לשבת זו, היינו את נשמות הרוגי הקהילות בגזירות תתנ"ו, גזירות ק"ט ושאר גזירות, וכן את נשמות גדולי החכמים הנזכרים בספר. אם ארוכה מאוד רשימת הזכרות, יש המפצלים את ההזכרה, דהיינו שמלבד הש"ץ אומר אחר עמו חלק מוגדר של סדר ההזכרה בזמן שהש"ץ אומר את חלקו.

אחרי 'אשרי' הקהל עומד על רגליו והש"ץ אומר בנעימה עצובה 'אב הרחמים' והקהל אומר עמו בלחש. הש"ץ נוטל את ספר התורה ומתחיל לומר 'יהללו' בניגון שבו מסיימין לומר 'אב הרחמים'.

בקדושת מוסף אומר הש"ץ את הקטע 'והוא ישמיענו' עד 'כתוב לאמר' בניגון חצי הקדיש שאחר קריאת התורה.

¹ הערות:

1. תחילה נכתבו ספרי הממורבך לשם הזכרת נשמות הרוגי גזירות תתנ"ו, אחר כך נכתבו להזכרת הרוגי גזירות ק"ט, והם כללו את שמות כל ההרוגים, אנשים נשים וטף, של אותה קהילה עברה נכתב הממורבך. נשתמרו בידינו העתקי ספרי הממורבך של וורמיישא ונירנברג הכתובים באופן זה. בקהילות שנוסדו בתקופה מאוחרת יותר לא מנו את שמותיהם של כל הרוגי הגזירות הראשונות של כל הקהילות הקדומות, כי אין לדבר סוף, אלא הזכירו רק את שמות הקהילות בהן היו ההרוגים בגזירות הראשונות, והוסיפו עליהם שמות קהילות בהן היו גם הרוגי גזירות אחרות, וכן שמות ארצות אחרות בהן היו הרוגים על קידוש השם. בממורבך של באמברג הוסיפו גם את שמות החיילים היהודיים שנהרגו במלחמת תר"ל-תרל"א. בימינו, כאשר אנו מונים את שמות הקהילות והארצות הרבות, ראוי לכוון גם על הרוגי גזירות ת"ש-תש"ה בחורבן אירופה.
2. בשמות הקהילות בדרך כלל מופיעים רק אלה שהיו באשכנז עצמה, היינו בארצות דוברות גרמנית. לעתים חדרו לתוך ספרי ממורבך אחדים שמות בודדים של קהילות מחוץ לגבולות אלה, בעיקר של קהילות עתיקות (כמו קראקא) או קרובות גיאוגרפית וחברתית לקהילות אשכנז (באוסטרו-הונגריה). לא מתוך זלזול ביהודי ארצות אחרות נעשה הדבר. ראשית, ספרי הממורבך יסודם בגזירות תתנ"ו שפקדו בעיקר את קהילות אשכנז, ועל פי דפוס הזכרת הנשמות המקורי, המשיכו להיכתב ספרי הממורבך לדורותיהם. ואכן משרבו הגזירות גם בארצות אחרות, נוספו שמות הרוגי ארצות אלה כתוספת לנשמות הרוגי קהילות אשכנז, אך רק שמות הארצות ולא שמות הקהילות הבודדות, הן מחוסר היכרות לפרטי הקהילות שבארצות אחרות, והן מצד שפירוט כל אלה אין לו סוף. בדומה לזה נוהגים גם בני ארצות אחרות, לפי מנהגם לומר 'זכור' ברגלים, שמזכירים רק את נשמו הוריהם וקרוביהם בלי לפרט אישים וקהילות שמחוץ למעגל החברה הקרובה שלהם.
3. רשימת החכמים שמזכירים את נשמותיהם היא קטנה ומוגבלת בעיקר לכמה מן המפורסמים שבחכמי אשכנז הראשונים. בכמה קהילות הוסיפו שמות בודדים לפי בחירה אישית. מפני מה דוקא חכמים אלה ולא אחרים? רשימה זו הועתקה מתוך ספר הזכרת הנשמות הקדום של מגנצא (ר' וויינברג, אונטערזוכונגען, עמ' 57, 48; מעמארביכער, עמ' 8), שעבורה היתה לחכמים אלה משמעות מיוחדת, וכך נקבעה כמעט לגמרי לדורות. זו הסיבה שבראשה מופיעים שמות של שני זוגות, רבי שלמה ואשתו רחל שתיקנו בית הקברות במגנצא ורבי יצחק ואשתו בילא שביטלו המכס בקובלנץ [מגנצא השפיעה על שאר קהילות אשכנז בכמה תחומים. עצם בחירת שווארץ שבת לפני שבועות, לא כבוורמיישא, מבחר הפיוטים בתפלה, זאת גם בהשפעת ספר מהרי"ל].
4. הפורמולה: "זכור אלהים את נשמת הרוגי ושרופי קהילות [...] וישוביה", מופיעה בספרי ממורבך חשובים בלשון רבים, ולא "קהילת [...] גרידא. כפי שידוע הרבה פעמים גורשו יהודים ונטבחו, והקהילות חברו ונוסדו מחדש לכן המונח 'קהילות' יכול לשמש כתיאור לכלל הקהילות שקמו נפלו וקמו באותו מקום, בחינת "שבע יפול צדיק וקם".
5. בסגנון צורת ההזכרה של הממורבך הלכתי בעיקר לפי הדוגמה של הממורבך הגדול של קהילת פראנקפורט. אולם בכמה מקומות נפלו בו טעויות כתיב וסגנון, ותיקנתי על פי נוסח ספרי ממורבך של קהילות אחרות. גם ברשימת הקהילות וגדולי התורה, עשיתי השלמות ותיקונים על פי ספרי ממורבך אחרים.
6. שמות המדינות מופיעים ברוב ספרי הזכרת הנשמות בצורות שונות ונבדלות מאחד לשני, ללא שיטה ברורה. מחוסר ידע גיאוגרפי של סופרים נפלו טעויות בכתיב שמות המקומות, ומכח כתיבים שונים של שם אותו מקום, וכן אי התמצאות, נוצרו כפילויות [וויינברג, מעמארביכער, עמ' 12, 72] 'השתמשנו בדרך כלל בפיענוחים הלועזיים של הרב וויינברג, וגם בפיענוחיו של ר' אברהם ברלינר במאמרו באיזראעליט תרל"ב. בספר של קהילת באד-נושטאט ע"נ זאלה שנכתב בשנת תצ"ו, השתדל הסופר לנקד את שמות המקומות, תופעה שאינה קיימת בשאר הספרים, אולם מחמת אי ידיעה נכונה, יצאו השמות משובשים עוד יותר ותחת לסייע להגיית השמות הבלתי ידועים, גרם הניקוד לעיוותם. ערכתי את שמותיהם לפי סדר א"ב, כפי שנמצא בחלק מספרי הזכרת הנשמות, והשלמתי שמות על פי המקורות השונים.
7. שמות הקהילות נשתנו בחלק מהם במשך הדורות, ובספרי הממורבך המאוחרים נכתבו השמות לפי הצורה המוכרת בתקופת הכותבים והמתפללים.
8. הרשימות המפורטות ביותר של קהילות שנפגעו בגזירות ק"ט נמצאת בממורבך של [מגנצא, לבדוק את זאלפלד!:] דייץ (איזור קלן 32) ושל אורשפרינגען (איזור ווירצבורג), ומהן נלקחו הרבה שמות שאינם מופיעים בספרים אחרים, אך עדיין נותרו שמות רבים שנאספו מספרי הזכרת הנשמות השונים. בני רוב קהילות אלה נפגעו שוב בחורבן אירופה ת"ש-תש"ה, וזכרם ראוי לעמוד לעד.

1. ספר המכונה בכמה שמות: 'מעמיר-בוך', 'מימר-בוך', 'מעמר-בוך', 'מעמר-פנקס', 'מעמאר-בוך', 'מאמר-בוך', 'ספר מאמר', 'ספר המאמר', 'ספר המעמר', 'מאמר-פנקס', 'אלמעמיר-פנקס', 'הזכרת נשמות', 'הזכרות נשמות', 'מזכיר נשמות', 'זכור נשמות', 'זכרון צדיקים'

9. במרבית ספר הזכרת הנשמות, ברשימת הקהילות מופיע רק הפתיח של לשון ההזכרה, כמו: "יזכור אלהים את נשמת הרוגי ושרופי קהילות אוגשבורג וישוביה". ונראה הדבר לכאורה כי בכך נגמר לשון ההזכרה של אותה קהילה. אולם בממורבוך של הקהילה העתיקה שפירא, אחד משלושת קהילות שו"ם שמהם יצאה תורה לכל ישראל, נמצא הנוסח בשלימות אצל כל קהילה: "יזכור אלהים את נשמת הרוגי ושרופי קהילות אוגשבורג וישוביה עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה. שנהרגו ונשרפו על יחוד השם. בשכר זה תהא נשמתם צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן". על פי דוגמה שלימה זו הבאנו גם פה לשון ההזכרות.

10. הזכרת נשמות זו אינה מכילה נוסח מעין "בעבור שאנו נודרים מתנה לצדקה בעד נשמתם", ולכן אינה מותנית במתן נדרים. כי אין זה בגדר 'זכור' הנאמר ברגלים, לפי מנהג פולין, על יסוד המנהג הקדום שנשמר באשכנז לעשות 'מי שבירך' של 'מתנת יד' בימי קריאת התורה של 'איש כמתנת יד'. הזכרת נשמות זו היא בעבור קידוש השם של ההרוגים עצמם שנעשה בזמן ההריגה, או הרבצת התורה שלהם בחייהם, או שאר מעשים טובים שעשו ונמנו בהזכרה, ו"בשכר זה תהא נשמתם צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן".

בראש ספר הזכרת נשמות של קהילת מארולדסווייסאך כתב הסופר: "ראיתי ושמעתי שבכמה ישובים אין 'מאמר בוך', ואין זה נכון לפרוש בגלל הוצאה כספית של הבל, אלא יש לעשות מה שכל ישראל עושים, ואף במקום שגרים בו מעט יהודים עדיין ימצאו בקופת ההקדש די מעות לשם כך".

ממורבוך כתוב על קלף, ולעתים על נייר, ויש שפיארוהו בעיטורים, אף צבעוניים, ובכריכה יוקרתית. [בעת האחרונה היו שהוסיפו רשימות בהדפסת מכונת כתיבה. וויינברג, מעמארביכער, עמ' 69]. 'תוכנו מורכב כרגיל מהחלקים הבאים:

1. עמוד שער [לעתים רבות מעוטר].
2. תפילות שנאמרות על ידי הש"ץ על האלממור (הבימה), כמו 'לכה דודי', מזמורים צב (מוזמר שיר ליום השבת) וצג (ה' מלך). 'על הבל', 'ויעזור ויגן', 'ותגלה ותראה', זמר 'אחד יחיד', ברכת 'ברוך שפטרני', 'מי שבירך לחולה', 'מי שבירך למקשה לילד', ברכות ההפטר, 'יקום פרקן', 'מי שבירך' לקהל, [בכמה קהילות ברכת המלך: 'הנותן תשועה'], ברכת החדש, 'מי שבירך למתנת יד'], [בכמה קהילות: 'מי שבירך' מיוחד לתענית בה"ב [אשרי, 'אב הרחמים', 'יהללו', סדר עירובי הצרות, סדר תקיעת שופר עם פסוקים שלפני התקיעות ואחריהם] 'בכמה קהילות: 'יהי רצון' לשני וחמישי אחר קריאת התורה, [ברכת הגומל, ברכת מגילת אסתר, סדר התרת נדרים].
3. הזכרת הקהילות והארצות שתושביהן מתו על קידוש השם בגזירות.
4. הזכרת נשמותיהם של גדולי ישראל שהשפעתם ניכרת באומה כולה.
5. הזכרת נשמותיהם של אישים מקומיים ונפטרי קהילה שזכרים בזכות פעלים יוצאי דופן. מאוחר יותר נוספו נשמות נפטרים שניתן בעבורם תשלום מיוחד לקופת ההקדש. בעוד בספרי ההזכרות הקדומים נזכרו רק שמות הנפטרים עם ציון קצר על מעלתם, נוספו בדורות האחרונים תיאורים נרחבים יותר על מעלותיהם ולעתים אף קורות חיים של הנפטרים.

לפי ההנחיה הניתנת בממורבוך של קהל האשכנזים בסופיה, מזכירים את נשמות גדולי ישראל בקול רם, ואת היתר אומרים בלחש. לדברי ר' מנחם וויינברג (אוטערזוכונגען, עמ' 56; 'מעמארביכער', עמ' 5) נוהג הש"ץ או הרב בשבתות רגילות להזכיר נשמות בלחש, אולם בשתי השבתות השחורות מקריא את ההזכרות בקול חגיגי. אולם הוא עצמו מצטט, מעמארביכער, עמ' 81 מתוך ספרה של קהילת טאובררעטערסהיים: "לאחר הזכרת נשמות זאגט מן מי שבירך מיט הוכי שטים", כלומר שמרימים את הקול רק אחר הזכרת הנשמות ולא במהלכו.

בקהילות אחדות בהן במרוצת הדורות נתארכה מאוד רשימת הנזכרים (באמברג, פיורדא) לא הזכירו כל אחד בפני עצמו, אלא מקריאים בהזכרה אחת רשימה ארוכה של שמות, ואף הכינו בכתב רשימה כזו. לדברי וויינברג, רוב הקהילות מגבילות את הזכרת הנשמות בשתי השבתות השחורות רק להרוגים ואינן מזכירות את הנפטרים.

בשבת רגילה ש"ץ קורא בלחש, כדי שלא לעורר יגון, מתוך ספר הזכרת הנשמות המכונה 'ממורבוך' את לשון ההזכרה של שלושת הנפטרים האחרונים שהלכו לעולמם ושנרשמו בו, וכן את לשון ההזכרה של שלושה נפטרים קודמים שהזכרתם נעשית לפי סדר הופעתם בספר. בספרי הזכרת נשמות של קהילות פאפנהיים ואייבלשטאדט, נרשם בין ההזכרות: "עד כאן בשבת ראשון", "עד כאן בשבת שני". יש הנותנים סיכת בטחון במקום גמר ההזכרה, כדי לידע היכן להתחיל את הזכרת שלושה הבאים בשבת שאחריה. רישום ב'ממורבוך' נעשה תמורת תשלום הולם לקהילה או לבית הכנסת (בוורמישא במאה ה-17 גבו על כך י"א זהובים, בפפד"מ במאה ה-19 גבו על כך כ"א זהובים).

ב'שבת שחורה' אחר 'יקום פרקן' מזכירים נשמות בלחש מתוך ספר הזכרת נשמות המכונה 'ממורבוך'. תחילה קורא החזן כנהוג בכל שבת את ההזכרה של שלושת הנפטרים האחרונים שהלכו לעולמם ושנרשמו בו, וכן את ההזכרה של שלושה נפטרים קודמים, לפי סדר הופעתם בספר. לאחר מכן מתחיל את ההזכרה המיוחדת לשבת זו, את נשמות הרוגי הקהילות בגזירות תתנ"ו, גזירות ק"ט ושאר גזירות, וכן את נשמות גדולי החכמים הנזכרים בספר. אם ארכה מאוד רשימת ההזכרות, יש המפצלים את ההזכרה, דהיינו שמלבד הש"ץ אומר אחד ממנהיגי הקהל חלק מוגדר של סדר ההזכרה בזמן שהש"ץ אומר את חלקו (כפי שצוין בממורבוך של טיילהיים לגבי כל שבת).

דוגמאות להזכרת נשמות מתוך ספרי 'ממורבוך' של קהילות אחדות:

יזכור אלהים את נשמת הרוגי ושרופי קהילות _____ וישוביה עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ◊ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם ◊ בשכר זה תהא נשמתם צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן ◊ אמן:

Henneberg הנברג	Dillingen דילינגן	Braubach בראובאך	Altdorf אלטדורף	Ahr אהר
Heppenheim הפנהיים	דילקן	ברויך	אלטונא Altona	אוברלינגען ע"נ
Hersbruck הרסברוק	דינקלשביהל	בראונשוויין	אלציי Alzey	נעקאר Ueberlingen
Herford הרפורד	Dinkelsbuehl	Braunschweig	אמברג Amberg	אובנבורג
herzbreich הרצברייך	דיסקלדורף Duesseldorf	בריסל Brussel	אמורבאך Amorbach	Oberwesel אוברוויזל
Herschfeld הרשפלד	Dieslacken דיסלאקן	בריזאך Breisach	אנביירק	אוברמושיל
וואדנברג	Duerkheim דירקהיים	בריין Bruenn	אנגימונד	Obermoschel
וואכנהיים	דעבינטר	בריסטול Bristol	אנדראנאך Andernach	Obernheim אוברנהיים
Wachenheim	דעטמולד	בריקסן Brixen	אנסבאך Ansbach	Augsburg אוגסבורג
וואלדאו Waldau	דרעזדען Dresden	ברעגענץ Bregenz	ארוויילר Aahrweiler	אודרנהיים
וואלדברג Waldberg	האג Haag	ברעסלאו Breslau	ארנהיים	Odernheim
וואלפרון	האגנאוי Hagenau	גודסברג Godesberg	ארנשטאט Arnstadt	Aura אורא
וואסטרודינגן	האזפורט Hassfurt	גוטה גוטה Gotha	ארנשטאט Arnstaedt	אוטרק
וואסטרודינגן	Hall האל אין שוואבן	גולצהיים Golzheim	ארנשטיין	Oehringen אוירינגן
וואסרבורג	in Schwaben	גונדלפינגן	אשאפנבורג	אולם Ulm
וואסרבורג	Halle האלא ווישביה	גונצנהויזן	אשאפנבורג	אולמיץ Olmuetz
ווארנדורף Warendorf	האלברשטאט	גונזנהאזען	באבענהויזן	אולריךשטאט
וואהבורג	Halberstadt	גוסלאר Goslar	באבנהאזען	אומלבאך
ווינדברגה	Hamburg האמבורג	גטינגן Goetingen	באדן Baden	אוהשנוורט
ווינדברגה	וישביה	גיאוגרנסגמינד	באלבאך Balbach	אונטרווינגסבאך
ווינדברגה	Hammelburg	גייאוגרנסגמינד	באמבערג Bamberg	אוסטבורג
ווינדברגה	האמלן Hameln	גייאוגרנסגמינד	וישביה	אויסיק Aussig
ווינדברגה	האמפורט	גייאוגרנסגמינד	בובנברג Bubenberg	אוסנאברוק
ווינדברגה	Hannover האנובר	גייאוגרנסגמינד	בודהיים	Osnabrueck
ווינדברגה	Hasselt האסלט	גייאוגרנסגמינד	בוזינגן	Aufhofen אופהופן
ווינדברגה	הארבורג Harburg	גייאוגרנסגמינד	בויגיל	אופן Ofen
ווינדברגה	ההנטרוהנדיין	גייאוגרנסגמינד	בוכן Buchen	אופנבאך Offenbach
ווינדברגה	הוינשטאט	גייאוגרנסגמינד	בוכהולץ Buchholz	אופנהיים Oppenheim
ווינדברגה	Hausstetten	גייאוגרנסגמינד	בולקאו Bulkau	אוקסענפורט
ווינדברגה	Hochenburg הוכנבורג	גייאוגרנסגמינד	בון Bonn	Ochsenfurt
ווינדברגה	Hochstaedt הוכשטאט	גייאוגרנסגמינד	בופארד Boppard	אורינגן
ווינדברגה	הולבילט	גייאוגרנסגמינד	בופפינגן Bopfinger	אויבערלינגען
ווינדברגה	הולוואלד	גייאוגרנסגמינד	בורגהאזען Burghausen	אייגלוי Iglau
ווינדברגה	הולצוויילר	גייאוגרנסגמינד	בורגהיים Burgheim	Eger איגר
ווינדברגה	Homburg הומבורג	גייאוגרנסגמינד	בורנאו Burnau	אידינגן [עטינגן?]
ווינדברגה	הוצנפלוץ Hotzenploz	גייאוגרנסגמינד	ביברך Biebrich	איטבורג
ווינדברגה	הורנהיים	גייאוגרנסגמינד	בייהינגן	איטלשטאט
ווינדברגה	הוואט	גייאוגרנסגמינד	בייזינגן Baisingen	Eibelsstadt
ווינדברגה	הייזדוק	גייאוגרנסגמינד	ביילשטיין Beilstein	Eisenach אייזנאך
ווינדברגה	הייזינגספעלד	גייאוגרנסגמינד	ביירוויט Bayreuth	איילונגן
ווינדברגה	הייזלבערג Heidelberg	גייאוגרנסגמינד	בילפעלד Bielfeld	אייילנבורג Eilenburg
ווינדברגה	וישביה	גייאוגרנסגמינד	בינג Bingen	אייכשטעט Eichstaedt
ווינדברגה	היילברון Heilbronn	גייאוגרנסגמינד	בינשהיים	איינבק Einbeck
ווינדברגה	היילדיסהיים ווישביה	גייאוגרנסגמינד	בירכינג Birching	אייסקירכן
ווינדברגה	היילינגשטאט	גייאוגרנסגמינד	בירן Bueren	אייקולצהיים
ווינדברגה	Heiligenstadt	גייאוגרנסגמינד	בירקנפלד Birkenfeld	אייקטאולא
ווינדברגה	הילדבורגהויזן	גייאוגרנסגמינד	בישהיים	איינגנטהיים
ווינדברגה	Hildburghausen	גייאוגרנסגמינד	בישופסהיים	אילזא
ווינדברגה	הילדסהיים	גייאוגרנסגמינד	בכרך Bacharach	אינגולטוינגן
ווינדברגה	Hildesheim	גייאוגרנסגמינד	בלגראד Belgrad	אינגולטשטאט
ווינדברגה	הילדפולשטיין	גייאוגרנסגמינד	בלנקנבורג	Inngolstadt
ווינדברגה	Hilpoltstein	גייאוגרנסגמינד	בערגא	Innsbruck אינסברוק
ווינדברגה	הילפרהויזן	גייאוגרנסגמינד	ברלין Berlin	ליפהופן lphofen
ווינדברגה	הכנבורג	גייאוגרנסגמינד	ברן Bern	אירגווא
ווינדברגה	הנגבאך	גייאוגרנסגמינד	בערק	אירנאך
ווינדברגה	הדרנהיים (אידרנהים)	גייאוגרנסגמינד	בראנדנבורג	Aachen אכען
ווינדברגה	Hanau האנאו	גייאוגרנסגמינד	בראנדנבורג	אלדענהופן
ווינדברגה		גייאוגרנסגמינד	Brandenburg	

2. In the various ממורבוך the various קהילות are sometimes listed individually in the יזכור and often in groups of varying sizes.

קרפאן	Frankenhausen	נורדהויזן	לינבורג	Lueneburg	וורלאו
ראונשבערג	פראנקפורט דאודר	וישביה	לינדאו	Lindau	וורמיישא
Ravensburg	Frankfurt a. Oder	נידנאו	ליננהופן	Linsenhofen	(Worms) וישוביה
ראטציבורג	פראנקפורט דמיין	נידלינגען וישוביה	לינץ	Linz	וורצבאך
רובאך /רארבאך	Frankfurt a. Main	נושטאט	ליצילבורג	Luetzelburg=	זאלפלד
רוטינגן	וישביה	וישביה	Luxemburg	Luxemburg	זאלצבורג
Roettlingen	פרידברג	ניימעגן	ליק	Lyck	וישביה
רוטנבורג	פרישבורג	וישביה	למגו	Lemgo	זאלצונגן
רוטנבורג	צוריק	ניקולשבורג	לנדא	Landau	זאנגרהויזן
רויטלינגן	Zuerich	Nikolsburg	לעכניך		Sangerhausen
רוזניץ	צורצאך	Nuernberg	מאגדבורג	Magdeburg	Zwolle
רומא	(Schweitz)	וישביה	מאנהיים וישוביה		זוטוויינא
רומהילד	Zabern	נעקארגמינד	מאנטובה	Mantua	זוברנהיים
Roemhild	ציגנהאגן	Neckargemuend	מארבורג	Marburg	זול
רונקל	צניים	נעקארשטורם	מארק		Solothurn
Runkel	Znaim	נעקארשטורם	מאנצא	(Mainz)	Sulzbach
רוסהיים	Zell	סארבריקן	וישביה		זינסציג
Rufach	Kannstatt	Saarbruecken	מיהלדורף	Muehldorf	זואשט
רוקנהאוזן	קאסל וישביה	סט. גאלן	מונהם		זיאבורג
Rockenhausen	קארלשטאט	St. Gal	מונטאבאוער	Montabauer	זינצהיים
Raudnitz	קובורג	Eberbach	מוסבאך	Mosbach	זיסקינד
רייל	קובלנץ		מוציג	Mutzig	זלינגשטאט
ריינא	קוואלהאוזן	עיהנגן	מושטאט		Seligenstadt
רימאגן	קויגסברג	עטויילר	מיטלברג	Mittelberg	Znaym
Rieneck	קוכם-צל	עטינגן	מיידנבורג וישוביה		זעלקירכען
רינדראק	Kochem	Ettlingen	מיינינגן וישוביה	Meiningen	זנהיים
רגנסבורג	קולברשהיים	עלזנאר	מיינפלד	Mainfeld	טאנאו
וישביה	קולדא	עלוואנגן	מייסן	Meissen	טויבערשטאט
שאפהויזן	קולמאר	עלטשפעלד	וישביה		Tirnau
Schaffhausen	וישביה	עלקאן	מילאנו	Mailand	טרוילינגן
Schweidnitz	קילהיים /	עלריך	מילהויזן	Muelhausen	טרינט וישוביה
שוויינפורט	Kehlheim	עמרירך	במדינת טרינגן		Judenburg
Schweinfurt	קונצלאווא	ענדינגען	וישביה		(בקרבת)
שוואל (זבולה)	קונשטאט	וישביה	ענטזי		היידניספלד?)
שוואלבאך	קונשטאנץ	ענהיים	עסלינגן	Esslingen	יולך
Schwalbach	קוספלד	עפינגן	ערבאך	Erlbach	Jena
שוואלדארף	קופנהאגן	ערבאך	ערלאנגן	Erlangen	יענא
שוואלדלד	Kopenhagen	ערלאנגן	ערפורט	Erfurt	יעסניץ
שורנדורף	Kaesmark	קייזרסלאוטרן	וישביה		וישביה
שטולברג	קייזרסברג	Kaiserslautern	ערוועגע	Eschwege	מינסטר
(Harz)	Kaysersberg	Kuelsheim	פאדבורן	Padeborn	וישביה
שטולצבורג	קילסהיים	קיציינגן	פאכא	Vacha	מינסטרמאייפלד
שטומל	קלינגנברג	קליווא	פאסא	Passau	Muenstermaifeld
שטוטגארט	קלינגנברג וישביה	קמפן	וישביה		מירבורג
שטען	Kloen	קניגסברג	פאריש	Paris	מכלן
שטיין	Klingenberg	בגראבפעלד	פוזנא	Posen	מלירכשטאט
שטיינהיים	Kloen	Koenigsberg in	פולדא וישביה	Fulda	ממינגן
שטיפט	קסאנטען	Grabfeld	פויטנקנפא		מנקי
שטלבערג	קעמפטען	Xanten	פילדאך	Villach	מקלנבורג
שטענדיל	קריילסהיים	Kempton	פילזן	Pilsen	Mecklenburg
שטראסבורג	קריילסהיים		פילזן		מרגנטיימ
שטראוינגן	קריילסהיים		פילזן		Nancy
שטערנברג	קריילסהיים		פילזן		ניבורג
שטערליץ	קריילסהיים		פילזן		ניוהאזל
שוידורף	קריילסהיים		פילזן		ניומארקט
שמאלקאלדן	קריילסהיים		פילזן		ניומבורג
Schmalkalden	קריילסהיים		פילזן		ניינבורג
שפאנדוי	קריילסהיים		פילזן		ניירדלינגן
שפירא	קריילסהיים		פילזן		נוישא
וישביה	קריילסהיים		פילזן		
שרישהיים	קריילסהיים		פילזן		

בממורבוך של עטינגן נוספו: גערלין, בממורבוך באחת מקהילות שוואבן, נוספו: זאנטא, לובלין, בממורבוך של צקנדורף נוספו: נעמירוב, לבוב, לובלין, בריסק גרעץ, ווארשויא, טורין, טרעזנא

בממורבוך של נידרוון נוספו: נעמירוב, טולשין, באר, פולנאה, הומל, סאטארדוב, צארניאוב, בראהין, פינסק, וולאדו, פארישפאלה, פראסלב, פארישופקה, קרעמענטש, בילגרייא, חלים, דובנא, טארנוגורד

בכמה ספרי הזכרת נשמות יש כפילויות כמו: צרפת-פראנקרייך, הולנד-נידרלנד

אודענוואלד Odenwald, אונגארן Hungary, אלטמיהל Altmuehl, אוקריינא Ukraine

יזכור אלהים את נשמת הרוגי ושרופי מדינת ³ _____ עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ◊ שנהרגו ונשרפו על יחוד השם ◊ בשכר זה תהא נשמתם צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן ◊ אמן:

Kurland קורלאנד	England ענגלנד	Luxemburg לוקסמבורג	Denmark דענימארק	Austria אוסטרייך
Carinthia קערנטין	Podolia פאדאליא	Lorraine לותרין	Holland הולנד	Auschwitz אושטלנד
Russia רוסיא	Poland פולין	Lombardy לומבארדיא	Hesse העסין	Italy איטליא
Rhineland ריינס	Pommern פומרן	Lithuania ליטא	Wallachei וואליחייא	Ireland אירלאנד
Ries ריעס	Portugal פורטוגל	Malta מאלטה	Volhynia וויליניא	Aragon ארארגוניה
Swabia שוואבין	Bohemia פיהם	Mecklenburg מעקלנבורג	Wuerttemberg ווירטמברג	Arץ הקדושה
Black Forest שווארצוואלד	Flanders פלאנדירן	Moravia מעהרין	Westphalia וועטפאלן	Baden באדן
Sweden שוודין	Franconia פראנקין	Mark מארקט	Sauerland זואראלאנד	Bodensee בודענזיא
Styria שטייערמארק	Provence פרובינצא	Niederland נידרלנד	Transylvania זיבנברגן	Burgundy בורגוניה
Switzerland שווייץ	Friesland פריזלאנד	Neckar נעקאר	Seeland זילאנד	Bohemia ביהם
Silesia שלעזיא	Prussia פרייסען	Spain ספרד	Saxony זאקסון	Bavaria ביארן
Schleswig שלעזוויג	France צרפת	Scotland סקוטלאנד	Tirol טירול	Brabant בראבאנט
Turkey תוגרמה	Croatia קרואטיא	Alsace עלזאס	Thuringia טירינגן	Brandenburg בראנדיבורג
			Greece יוון	Breislgau ברייסגאוו
			Dalmatia דאלמאציה	

יזכור אלהים את נשמות בני כל הקהילות והישובים האלו ◊ והסביבות של כל עיר ועיר ◊ עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ◊ שנהרגו ונשרפו ונסקלו ונמבחו ונחנקו ונצלבו ונאנסו ונגררו ונתלו ונקברו חיים ונתיסרו בכל מיני יסורים קשים ומרים ובמיתות קשות ומשונות על קידוש השם יתברך שמו. בשכר זה יזכרם אלהים ונשמתם תהא צרורה בצרור החיים עם נשמות הצדיקים והצדקניות שבגן עדן ◊ אמן:

בממורבוך של וורמיישא הוסיפו בשנת ת"ו על פי הוראת רבי משה שמשון בכרך את שמות קהילות ההריגה בפולין ורייסן בגזירות ת"ח ות"ט. כעין זה הוסיפו בממורבוך של פולדא, פירודא וטרויכלינגן. נוסח פירודא: אוליאנאב, אוסטרא, באר, בארישופקה, ביחוא, בילגריא, בראהין, בריסק, דובנא קטן, הומי, הרובש הוא, וואלאדוה, חעלים, טאמישאב, טולטשין, טורבין, טראגראד, לאדמר, לובען, לויצק, נאראל, נעמרוב גדול, פאלנא, פארישפאלה, פינסק, פערייאט, פריאסלאב, צארניאב, קאסנטין, קאריטניצא, קראסנאבראד. קראשניק, קרעמניץ, שטאראדוב, שעברשין, נוסחי עלינגן, טרויכלינגן, שוואבאד:

צריך להעתיק מוויינברג, ממורבוך, עמ' 222, 212-213, 195-196 [עד כאן]

זכור נשמות שש מיליון קדושים

יזכור אלהים את נשמת ששה אלפי אלפים ישראל אנשים ונשים ילדים וילדות

של כל הקהילות וישובים ◊ וסביבות של כל עיר ועיר במדינות

גרמניה Germany, אוסטריה Austria, צ'כוסלובקיה Czechoslovakia, פולין Poland, דענימארק Denmark, נורווגיה Norway, הולנד Holland, בלגיה Belgium, צרפת France, רומניה Romania, יוגוסלביה Yugoslavia, יון Greece, איטליה Italy, ליטא Lithuania, לטביה Latvia, אסטוניה Estonia, אוקריינה Ukraine, רוסייה Russia, הונגריה Hungary, ושאר הארצות הכבושות

עם נשמת אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ◊

שנהרגו ונשרפו ונמבחו ונמבחו ונאנסו ונגררו ונתלו ונקברו חיים ונתיסרו בכל מיני יסורים קשים ומרים ומיתה קשה על יחוד השם. בשכר זה יזכרם אלהים לטובה ונשמתם תהא צרורה בצרור החיים עם נשמות צדיקים וצדקניות שבגן עדן ◊ אמן:

3. In the various ממורבוך ספרי the various מדינות are sometimes listed individually in the יזכור and often in groups of varying sizes.

ע"כ על פי הממורבך של שפירא

יזכור אלהים את נשמת **רבינו גרשום ב"ר יהודה מאור הגולה** עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהאיר עיני הגולה בתקנותיו והרביץ תורה בישראל. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו שמעון הגדול ב"ר יצחק**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שטרך בעד הקהילות והאיר עיני הגולה בפיוטים שירות ותשבחות. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו שלמה ב"ר יצחק**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהאיר עיני כל ישראל בפירושו לכל התורה, מקרא משנה תלמוד. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יעקב תם**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל והאיר עיני הגולה בפלפוליו ותוספותיו. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יעקב מאורליינש**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, בעבור תוספותיו וחידושי וטעמיו ושהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו שמואל ב"ר מאיר [רשב"ם]**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל והאיר עיניו בפירושו ותוספותיו. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יצחק ב"ר מאיר [ריב"ם]**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו מאיר ב"ר יצחק שליח ציבור**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שתיקן שבחות למקום. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

רבינו אליעזר ב"ר נתן [ראב"ן], **רבינו שמשון משאנץ**, רבינו יהודה החסיד, עבור שהאיר עיני הגולה בתיקוניו

רבינו מנחם ב"ר יעקב [מזורמיישא], אחי רבינו אפרים מבונא] עבור שהרביץ תורה

רבינו אלעזר ב"ר יהודה [בעל הרוקח] עבור שהרביץ תורה

יזכור אלהים את נשמת **רבינו פרץ**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל והאיר עיניו בפירושו ותוספותיו. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו מאיר ב"ר ברוך מרוטנבורג**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהאיר עיני הגולה בחידושי ותשובותיו. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו אליעזר מטוך**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור תוספותיו וחידושי וטעמיו ושהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו אשר**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל בפסקיו. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יעקב בעל הטורים**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

רבינו מאיר בן הקדוש רבי ברוך הלוי [מפולדא המכונה מהר"ם סג"ל]

רבינו שלום ב"ר יצחק מנישטט המכונה מהר"ש

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יעקב ב"ר משה המכונה בשם מהרי"ל**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו ישראל איסרלן ב"ר פתחיה בעל תרומת הדשן**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל. בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם שאר צדיקי עולם שבגן עדן, אמן.

יזכור אלהים את נשמת **רבינו יעקב ב"ר יהודה ווייל**, עם נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה, עבור שהרביץ תורה בישראל בשכר זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן, אמן.

בכמה ספרי הזכרת נשמות מופיעה הזכרה לרבינו חננאל, אחרי רש"י ובעלי התוספות, וזה שובר את הכלל של ספרי הזכרת הנשמות המביאים את שמותיהם של חכמי אשכנז וצרפת בלבד, ורבינו חננאל קדם להם ומעולם לא חי באשכנז או צרפת. אילו היתה מסגרת זו מיועדת גם לשאר חכמי ישראל, היו ספרי הממורבך כוללים את שמותיהם של כל התנאים, האמוראים והגאונים, או לפחות את המפורסמים שבהם. גם מיקומו הכרונולוגי המשובש מעיד על צירוף ספונטאני של סופר מעתיק, ולא על תיכנון מדויק. אכן רבינו חננאל לא נזכר בספרים הקדומים, כמו זה של וורמישא. חריגים כאלה מופיעים גם בספרי ממורבך שונים, כמו למשל שמו של רבי אלעזר הקליר בספרי הזכרת נשמות של סופיה, עלינגן פאפנהיים, טרויכלינגן, ברלוצהיים (ארבע האחרונות הן קהילות סמוכות זו לזו). שילוב שמות יוצאי דופן אלה, נעשו כפי הנראה על ידי סופרים מקומיים שלא הבינו מפני מה שמו של חכם זה או אחר הידוע כל כך במסורת ישראל, לא שולב בין שמות החכמים.

בממורבך של טאוברעטערס היים במקום רשימת החכמים באה ההזכרה הבאה"

כל בעלי גמרא תלמד בבלי ומחברי ששה סדרי משנה עם כל שארי תנאים ואמוראים ומחברי ספרים קדושים.

בממורבך של נידרוורן פותחת הרשימה בהזכרת הקדושים של ארץ הקודש וארצות הגלות וכן עשרה הרוגי מלכות; כל אלה שמסרו נפשם למען הכלל; כל התנאים, האמוראים, הסבוראים, רבנים, ראשי ישיבות ותלמידיהם, שהרביצו תורה בישראל והאירו עיני הגולה בפירושיהם.

בממורבך של באמברג נוספו על ידי הרב ד"ר יוסף יצחק קובאק (וויינברג, אונטערזוכונגען, עמ' 3)

רבינו משה ב"ר מימון, סעדיה גאון, האי גאון, ניסים גאון, יצחק אלפסי, אליעזר הגדול, נתן מרומי בעל הערוך, יוסף לוי, יעקב ב"ר יקר, יהודה הלוי, שבתי כהן, ליפמן הלר, שמואל קולין

בממורבך של פייטסהכהיים שנכתב בשנת תק"ב נוספו:

יהושע העשיל מקראקא, יוסף קארו, משה איסרלש, משה בן מימון, מרדכי יפה, יצחק לוריא, חיים ויטאל, פאלק, דוד טורי זהב, שפתי כהן (אברהם ישעיה) [הורוויץ]

בממורבכים של קליין-ערדלינגן, פראנקווינהיים, צקנדורף, טינגן, ממלסדורף, גרולצהופן וזולצבאך נוספו: משה בר מימון

בממורבך של זונטהיים נוספו:

רבינו יצחק אלפוס בעבור שהרביץ תורה בישראל, רבינו אליהו ב"ר משה בעבור שהרביץ תורה בישראל (בעל שם)

בממורבך של בכהופן נוספו: רבי משה ב"ר מימון

בממורבך של קריגסהאבר הוסיפו שמות של כמה גדולי אשכנז מהתקופה האחרונה:

רבי יוסף צבי הירש יאנוב אב"ד פוזנא ופירודא, רבי נח חיים צבי בערלין אב"ד מגנצא ואה"ו, רבי פנחס הורוויץ אב"ד פפד"מ, רבי יוסף שטיינהארט אב"ד פירודא, רבי יחזקאל לנדא אב"ד פראג, רבי נתן אדלר אב"ד בוסקוביץ ומגדולי פפד"מ, רבי משולם זלמן הכהן אב"ד פירודא

הוסיפו שמות של כמה גדולי אשכנז מהתקופה האחרונה:

[רבי צבי הירש בן יעקב אשכנזי [חכם צבי], רבי נתנאל ווייל [קרוב נתנאל], רבי יהונתן אייבשיץ, יעקב עמדין, רבי אברהם בינג, רבי עקיבה גונס [רבי עקיבה איגר], רבי משה ב"ר שמואל סופר [חתם סופר], רבי ישראל קורשידט, רבי יצחק אריה המכונה זעקל לייב [בעל שם ממיכעלשטאט], רבי וואלף האמבורגר, החכם יצחק ברנס, רבי צבי הירש קאלישער, רבי יעקב עטלינגר [ערוך לנר], רבי אברהם ראיס, רבי נתן מרכוס אדלר [נתניה לגר], רבי יצחק דוב הלוי [זעליגמאן בער] במבערגר, רבי שמשון בן רפאל אריה הירש, רבי עזריאל ב"ר יהודה הילדסהיימר, רבי דוד צבי הופמאן [מלמד להועיל], רבי מרדכי הורוביץ [מטה לוי], רבי שלמה ברייער, רבי יעקב רוזנהיים, רבי לוי יוסף ברייער, רבי יוסף צבי הי"ד קרליבך, רבי יחיאל יעקב ווינברג [שרידי אש], הרב שמעון שוואב]

יזכור אלהים נשמות כל המתים בקהילות ובישובים עם נשמות אברהם יצחק אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ◊ **עבור שמרחו בעד הקהילות ובטלו גזירות ובטלו שמד ובטלו מכסים והוציאו ספרי תורה מידי הגוים והוציאו אנוסים מידי הגוים** ◊ **בשכר זה יהיו נשמותיהם צרורות בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן** ◊ **אמן:**

לבדוק: ספרי הממורבך המנויים בהקדמת דושינסקי לממורבך של אופנבאך. ברכת אברהם, ספר היובל לר' אברהם ברלינר, ברלין תרס"ג, עמ' 113 ואילך. ממורבך של ווינה.

פד:כ⁴ אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִהְלִלוּךָ פְּלֵה:

קמד:טו אֲשֶׁרִי הָעַם שָׁפְכָה לוֹ אֲשֶׁרִי הָעַם שִׁיר אֱלֹהִיו:

קמכ תִּחְלֶה לְדוֹר אֲרוֹמְמֶךָ אֱלֹתֵי הַמַּלְאָךְ וְאִבְרַכָּה שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל-יוֹם
 אִבְרַכְּךָ וְאִחְלֶלְהָ שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהִלָּל מְאֹד וְלִגְדֹלְתוֹ אֵין חֶקֶר:
 דוֹר לְדוֹר יִשְׁבַח מִעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרָתֶיךָ וְיִגְדוּ: הֵדֵר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדַבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ
 אֲשִׁיחָה: וְעֲזוּזוֹ נִזְרָאוֹתֶיךָ יֹאמְרוּ וּגְדֹלוֹתֶיךָ וּגְדֹלְתֶיךָ אִסְפְּרֶנָּה: וְכֹר רַב־טוֹבֶיךָ יִבְעוּ
 וְצִדְקוֹתֶיךָ יִרְנְנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֱרֹךְ אַפָּיִם וְיִגְדַל-חֶסֶד: טוֹב־יְיָ לְכָל וְרַחֲמָיו
 עַל-כָּל-מַעֲשָׂיו: יוֹדֶךָ יְיָ כָּל-מַעֲשֶׂיךָ וְחִסְדֶיךָ יִבְרַכְּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתֶךָ יֹאמְרוּ
 וּגְבוּרָתֶךָ יִדְבְּרוּ: לְהוֹדִיעַ | לְבַנֵּי הָאָדָם גְּבוּרָתוֹ וְכְבוֹד הֵדֵר מַלְכוּתוֹ:
 מַלְכוּתֶךָ מַלְכוּת כָּל-עַלְמִים וּמְמַשְׁלֶתֶךָ בְּכָל-דוֹר וָדוֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל-הַנְּפֻלִים
 וְזוֹקֵף לְכָל-הַכְּפוּפִים: עֵינֵי-כָל אֱלֹהִים יִשְׁבְּרוּ וְאַתָּה נֹתֵן-לָהֶם אֶת-אֲבָלָם בְּעֵתוֹ:
 הַבַּעַל תַּפְלָה מְרִים קוֹלוֹ בְּנַעִימָה בַּפִּסוּק פּוֹתַח אֶת-יְדֶיךָ וּמִשְׁפִּיעַ לְכָל-חַי רִצּוֹן: צַדִּיק יְיָ
 בְּכָל-דְּרָכָיו וְחִסִּיד בְּכָל-מַעֲשָׂיו: קְרוֹב יְיָ לְכָל-קָרְאֵיו לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאֵהוּ בְּאֱמֶת:
 רִצּוֹן-יִרְאוּ יַעֲשֶׂה וְאֶת-שׁוֹעֲתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת-כָּל-אֲהָבָיו
 וְאֵת כָּל-הַרְשָׁעִים יִשְׁמִיד: תִּחְלֶת יְיָ יִדְבֹּר פִּי וּיְבַרְךָ כָּל-בָּשָׂר שֵׁם קִדְשׁוֹ
 לְעוֹלָם וָעֶד: קטו:יח וְאַנְחֵנוּ | נִבְרַךְ יְיָ מִעַתָּה וְעַד-עוֹלָם הַלְלוּ-יְיָ:

4. On the שבת before שבועות and on שבת חוון, the following is recited; a) אשרי is said first according to the הבשם (מקבלי התוספות) ערוגת הבשם, מהר"ל, מנהגי פיורדא, מהר"ל, (מקבלי התוספות) ערוגת הבשם and many other sources, b) the names of those killed are mentioned, c) אב הרחמים, requesting הקב"ה to remember the נאהבים ונעימים that were mentioned. אב הרחמים is recited twice a year, the שבת preceding שבועות and שבת חוון. Placing it before אשרי is discussed by טירנא and the לבוש, the מטה אפרים and the מטה אפרים. No reason is stated for the change. In the pg. 233, it mentions reciting אשרי and then אב הרחמים, stating that מנהג פולין recites it all year round. It seems that in those days, even according to פולין, it was said following אשרי.

⁵ אב הרחמים' אומרים רק בשתי שבתות בשנה והן השבת שלפני שבועות ⁶ והשבת שלפני תשעה באב, כתקנת רבותינו הראשונים לזכר גזירות תתנ"ז.

הקהל עומד על רגליו והחזן אומר אותו בנעימה עצובה והקהל אומר עמו בלחש.

אב הרחמים ◊ שוכן מדומים ◊ ברחמי העצומים הוא יפקד ברחמים ◊
 החסידים והתמימים והישרים ◊ קהילות הקדש שמקרו נפשם על קדשת השם ◊
 שמואל צי' חכג הנאהבים והנעימים בתייהם ובמותם לא נפרדו מנשרים קלו ◊
 ומארות גברו ◊ לעשות רצון קונם והפין צורם: יזכרם אלהינו למזכה ◊
 עם שאר צדיקי עולם ◊ וינקם בימינו לעינינו נקמת דם עבדיו השפוד: ◊
 בפתוב בתורת משה איש האלהים: ³⁷ צרים ל:מג הרנינו גוים עמו פי דם-עבדיו יקום
 ונקם ישיב לצדיו ⁸ וכפר אדמתו עמו: ועל ידי עבדך הנביאים פתוב לאמר:
 יואל ד:כא ונקיתי דמם לא-נקיתי ויין שכן בציון: ובכתבי הקדש נאמר:
 תכליס עטוי למה | יאמרו הגוים אייה אלהיהם יודע בגיים בגוים לעינינו
 נקמת דם-עבדך השפוד: ואומר: ^{ט:יג} פי-דרש דמים אותם זכר לא-שכח
 צעקת עניים עננים: ואומר: ^{קיו-ז} ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש
 על-ארץ רפה: מנחל בדרך ישתה על-פן ירים ראש:

החזן לוקח את הספר תורה וממשיך 'הללו' בניגון 'אב הרחמים'.

סדר הכנסת ספר התורה

החזן לוקח את ספר התורה להוליכו מן האלמעמער (בימה) ולהצניעו בהיכל, ואומר בנעימה:

קמח:יג-יד יהללו | את-שם יי כיי-נשגב שמו | לבדו קהל: הודו על-ארץ ושמים:
 ויירם קרן | לעמו תהלה לכל-חסידיו לבני ישראל-עם קרבו הללו-יה:

5. The origins of אב הרחמים are somewhat unclear, although it first appears in the mid-thirteenth century. As such, it is possible it was written either to commemorate the victims of the Crusades and the destruction of קהילות אשכנז in the Rhineland, or the burning of the Talmud in Paris in 1242. (The later event was the culmination of a systematic and organized plan to collect books of the Oral Law from all over Europe and gather them to be burned in Paris, in the central square of the city. We have only one manuscript of the Talmud from that era that survived the edict, the Munich Manuscript, quoted in the דקדוקי סופרים which published the variants between this manuscript and our standard edition of the תלמוד. All other manuscripts were burned.) It is said on the שבת before שבועות because of the massacres of קהילות שו"ם in 1096 (שפיירא, וורמיישא, מנצא) and on שבת חזון because of the חורבן. According to פולין it is recited every week, following the Cossack Bogdan Chmielnitzki's peasant army rebellion of 1648. They massacred between 100,000 - 300,000 Jews and destroyed three hundred Jewish communities in the Ukraine, Volhynia, Podolia, Poland proper and Lithuania.

6. אם חל שבת זו בערב ראש חודש סיון יש סדר מיוחד - ערב ראש חודש סיון שחל בשבת אומרים כאן ברכת החודש, ואין אומרים אשרי אחריה אלא ממשיכים בהזכרת נשמות (מורחבת) ואח"כ מי שבירך לקהל, אשרי, אב הרחמים, ומכניסים הספר תורה.

7. הנוסח הנכון הוא: 'וינקם בימינו לעינינו נקמת דם עבדיו השפוד': (הנוסח המודפס קוצר בידי הצנזור).
 8. אמר רב ענו, כל הקבור בארץ ישראל, כאילו קבור תחת המזבח! פתיב הקא 'מזבח אדמה תעשה לך' (שמות כ:כא) וכתוב התם 'וכפר אדמתו עמו': (גמ' כתובות קיא).

כט
 מְזֻמָּר לְדָוָד הָבֹה לְיָ בְנֵי אֱלֹהִים הָבֹה לְיָ כְּבוֹד וְעֹז:
 הָבֹה לְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הַשְׁתַּחֲוֵנוּ לְיָ בְּהַדְרַת-קֹדֶשׁ:
 קוֹל יְיָ עַל-הַמָּיִם אֶל-הַכְּבוֹד הַרְעִים יְיָ עַל-מַיִם רַבִּים:
 קוֹל-יְיָ בַּפֶּחַ קוֹל יְיָ בְּהַדָּר:
 קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרוֹמִים וַיִּשְׁבֵּר יְיָ אֶת-אֲרוֹנֵי הַלְּבָנוֹן:
 וַיִּרְקִידֵם כְּמוֹ-עֵגֶל לְבָנוֹן וְשָׂרִיז כְּמוֹ בַּרְאֲמִים:
 קוֹל-יְיָ חֹצֵב לַחֲבוֹת אֵשׁ:
 קוֹל יְיָ יַחִיל מִדְּבַר יַחִיל יְיָ מִדְּבַר קֹדֶשׁ:
 קוֹל יְיָ | יְחַלְלֵל אֵילֹת וַיִּחַשֵׁשׁ וַיַּעֲרֹת וַבְּהִיבְלוֹ בָּלוּ אִמֵּר כְּבוֹד:
 יְיָ לַמַּבּוּל יֵשֶׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם:
 יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יִבְרַךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם:

בהכנסת ספר התורה לארון הקודש אומרים:

3מ37 זכר י:לו וּבִנְחָה יֹאמֵר שׁוֹבָה יְיָ רַבָּבוֹת אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל:
 תהלים קלז:ח-י קוֹמָה יְיָ לְמַנוּחָתֶךָ אֲתָה וְאֲרוֹן עֲזֶךָ:
 בְּהִנֵּה יִלְבָּשׁוּ צַדִּיק וַחֲסִידֶיךָ יִרְנְנוּ:
 בְּעֵבֹר דָּוִד עֲבָדֶךָ אֶל-תֵּשֵׁב פָּנֵי מְשִׁיחֶךָ:
 משלי 7:3 כִּי לָקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם אֶת־תּוֹרָתִי אֶל-תַּעֲזוּבוּ:
 ג'יח עֵץ-חַיִּים הִיא לַמַּחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכֶנָּה מֵאִשֶׁר:
 ג'יח דְּרָכֶיהָ דְרָכֵי-נֶעֱם וּבְלִ-נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם:
 איכה ה:כח הַשִּׁיבֵנוּ יְיָ | אֱלֹהֶיךָ וּנְשׁוּבָה חֲדָשׁ יִמִּינוּ בְּקִדְמָה:

אומרים כאן חצי קדיש ושבת מוסף (עמ' 179).

מכון מורשת אשכנז

סאַרגנס (קיטל)

בתפילות הבוקר של ראש השנה, ותפילות יום הכפורים מכניסו ועד צאתו, לובשים 'סארגנס' (קיטל) ומצנפת לבנה. ה'סארגנס' המקורי, שצורתו כתכריכי אשכנז המקובלים, סגור מלפנים ומאחור, ומשלשלים אותו על הגוף דרך בית הצוואר הפתוח למעלה. חוגרים עליו אבנט לבן. רבים נהגו להתעטף בטלית לבנה לגמרי שפסיה לבנים. נערים ובחורים, וכן חתן בשנה ראשונה, חובשים מצנפת לבנה אך לא 'סארגנס'. נשים מהדרות אחר בגדים לבנים.

אבל ב"מ לובש את ה'סארגנס' תחת חליפתו ואת המצנפת הלבנה תחת כיסוי ראש שחור, ומתעטף בטלית חול עם עטרה שחורה. בתפילות בהן האבל משמש כש"ץ, כשאין לו מחליף, לובש בגלוי את ה'סארגנס' והמצנפת הלבנה ומתעטף בטלית לבנה. (מדריך למנהג אשכנז המובהק)

גרסאות התפלה לימים נוראים

בתפילות ראש השנה כופלים 'לעילא ולעילא' רק בקדישים שנתקנו לאמירת החזן, והיינו:

בערבית לפני תפילת העמידה ולאחריה;

בשחרית לפני 'ברכו' ולאחר חזרת הש"ץ;

לאחר קריאת התורה;

במוסף לפני העמידה ולאחר חזרת הש"ץ.

אך בקדישי מנחה של החזן כופלים 'לעילא ולעילא'

בכל קדיש יתום אין כופלים.

בשאר ימי התשובה, מלבד יום כפור, אין כופלים 'לעילא' כלל!

להלן גרסאות התפלה בכל עשרת ימי תשובה:

וּכְתוּב לַחַיִּים טוֹבִים בְּנֵי בְרִיתְךָ: (בלא המלה 'כל').

בְּסֵפֶר חַיִּים וְכוּ' לְפָנֶיךָ אֲנִי (ולא אנחנו) וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים וְלְשָׁלוֹם: (בלא המלה 'טובים')

סוּיָם הַעֲמִידָה: עוֹשֶׂה הַשְּׁלוֹם, בַּמָּקוֹם הַמְּבֻרָךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשָׁלוֹם.

בסוף קדיש וסוף העמידה אומרים את הנוסח הרגיל: עוֹשֶׂה שְׁלוֹם (בלא הוספת ה"א הידיעה 'השלום').

להלן גרסאות התפלה בימים הנוראים:

וְאִי צְדִיקִים יֵרָאוּ וַיִּשְׁמְחוּ (ולא 'ובכן צדיקים').

וְנִאֲמַר וַיִּנְבְּאָה ה' צַב-אוֹת בְּמִשְׁפָּט (ולא 'ככתוב ויגבה').

וַדְבַרְךָ מִלְּפָנֶיךָ אֱמַת (ולא 'ודברך אמת').

בסיום הברכה הרביעית בעמידה אומרים את הנוספת של שבת לפי הסדר הבא:

וַיִּשְׁמְחֵנוּ בִּישׁוּעָתְךָ, וַיַּחַר לִבְנֵי לְעִבְדְּךָ בְּאֱמַת, וַהֲנַחֲלֵנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרַצוֹן שְׁבַת קְדוֹשְׁךָ.

וַיִּשְׁמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אֱהָבֵי שְׁמֶךָ, כִּי אַתָּה

בשחרית ומוסף של ראש השנה, ובכל תפילות יום הכיפורים, נשאר ארון הקודש פתוח בחזרת הש"ץ מלבד בקדושה וברכת כהנים (שלא כציון המחזורים המאוחרים להרבות בפתיחות וסגירות).

מכבדים כמה מתפללים וכהנים בפתיחות ספורות אלה:

מתפלל פותח - לקראת תחילת חזרת הש"ץ; מתפלל סוגר - לפני קדושה.

מתפלל פותח - בתחילת אמירת 'לדור ודור'; כהן סוגר - בתחילת אמירת 'רצה'.

כהן פותח - אחר ברכת כהנים; כהן סוגר - לפני קדיש 'תתקבל'.

בתחילת הקדושה אחר כל סילוק; בְּכַתוּב וְקָרָא זֶה אֱלֹהֵינוּ (בלא המילים 'על יד נביאך').

במוסף

ב'ומפני חטאינו: וְאִין אֲנִי יְכוּלִים (ולא 'אנחנו'), שְׁנִשְׁתַּלְחָה (ולא 'השלוחה').

בראש השנה מוסף בזכרונות לקראת סוף הברכה הגריסא היא: עַל גְּבֵי הַמְּזוֹבָח (ולא: 'על גב המזבח')

בסוף ברכת זכרונות הנוסח הוא: וַעֲקַדְתָּ יִצְחָק לְזִרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הַיּוֹם בְּרַחֲמִים תְּזַכֵּר:

וְתַעֲרַב לְפָנֶיךָ עֲתִידֵתְנוּ (ולא 'ותערב עליך').

בשאר ימי תשובה עד ליום הכפורים, מאחל איש לרעהו: הַתִּימָה מוֹבָה (ולא 'גמר חתימה טובה').

תפלות לראש השנה

תכלים נא:טז אֲדַנִּי שְׁפַתִּי תִפְתָּח וְפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◊ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב
הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊ גּוֹמֵל חַסְדִּים טוֹבִים וְקָנָה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת
וּמְבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׂמוֹ בְּאַהֲבָה:
וְזַכְּרֵנוּ לְחַיִּים ◊ מֶלֶךְ חַפֵּץ בַּחַיִּים ◊ וְכֹתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים ◊ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:
מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶגֶן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם ◊ אֲדַנִּי ◊ מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ: מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחַיֶּה
מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אַמּוֹנְתּוֹ
לִישְׁנֵי עֶפְרַי: מִי כְמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי הוֹמֵה לְךָ ◊ מֶלֶךְ מְמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:
מִי כְמוֹךָ אֵב תְּרַחֲמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרֵיו לְחַיִּים ◊ בְּרַחֲמִים:
וְנִאֲמַן אַתָּה לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

החזן אומר קדושת 'נקדש' בשחרית ובמנחה.

אַתָּה קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ וּקְדוּשִׁים בְּכָל-יוֹם יִתְלַוְךָ סֵלָה:

וּבְבֵן ◊ תֵּן פְּחָדְךָ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ עַל-כָּל-מַעֲשֶׂיךָ ◊ וְאִימָתְךָ עַל כָּל-מַה-שֶּׁבְּרָאתָ:
וַיִּירָאוּךָ כָּל-הַמַּעֲשִׂים ◊ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל-הַבְּרוּאִים: וַיַּעֲשׂוּ כֹלֵם אֲגָדָה אַחַת
לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלִבְבֵי שְׁלֵם: כִּמָּה שִׁדְדָעְנוּ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ שֶׁהִשְׁלַמְנוּ לְפָנֶיךָ
עוֹ בְיָדְךָ ◊ וּגְבוּרָה בַיּוֹמֶיךָ ◊ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל-מַה-שֶּׁבְּרָאתָ:

וּבְבֵן ◊ תֵּן כְּבוֹד ◊ יְיָ ◊ לְעַמְּךָ ◊ תְּהִלָּה לִירְאִיָּךָ ◊ וְתִקְנָה לְדוֹרְשֶׁיךָ ◊ וּפְתַחֲוֹן פֶּה לְמַיְחֲלִים
לְךָ ◊ שִׁמְחָה לְאַרְצֶךָ ◊ וְשִׁשׁוֹן לְעִירְךָ ◊ וְצַמִּיחַת קֶרֶן לְדוֹר עֲבָדֶךָ ◊ וְעַרְיַבַת גֵּר
לְבֶן-יִשְׂרָאֵל מִשִּׁיחָךָ ◊ בְּמַחֲרָה בְּיַמֵּינוּ:

וְאִז ◊ צַדִּיקִים יִרְאוּ וַיִּשְׂמְחוּ ◊ וַיִּשְׂרִים יַעֲלוּזוּ ◊ וַחֲסִידִים בְּרַנָּה יִגְלוּ: וְעוֹלָתְךָ תִּקְפֹּץ-פִּיָּךָ
וְכָל-חַרְשָׁעָה כִּלְאָה כְּעֵשֶׂן תִּכְלָה ◊ כִּי תַעֲבִיר מִמְּשַׁלֵּת זְרוֹן מִן-הָאָרֶץ:

וּתְמַלֹּךְ ◊ אַתָּה יְיָ לְבָדְךָ ◊ עַל-כָּל-מַעֲשֶׂיךָ ◊ בְּחַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדְךָ ◊ וּבִירוּשָׁלַם
עִיר קְדוֹשָׁה ◊ בְּכַתּוּב בְּדַבְרֵי קְדוֹשְׁךָ - תַּכְלִים קְמוּי: יְמַלֵּךְ יְיָ | לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן
לְדָר וָדָר תְּלַלְדֶּיהָ:

קְדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שִׁמְךָ ◊ וְאִין אֵלֹהִים מִבְּלַעְדֶּיךָ ◊ וְנִאֲמַר - יִשְׁעִיכּוּ כִּי:טז וַיִּגְבַּהּ יְיָ צְבָאוֹת
בְּמִשְׁפָּט וְהָאֵל הַקְּדוֹשׁ נִקְדָּשׁ בְּצַדִּיקָה: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמֶּלֶךְ הַקְּדוֹשׁ:

- אתה בחרתנו מכל העמים ◊ אהבת אותנו ◊ ורצית בנו ◊ ורוממתנו מכל הלשונות ◊ וקדשתנו במצותיך ◊ וקרבתנו מלפני לעבודתך ◊ ושמה הגדול והקדוש עלינו קראת:

במוצאי שבת

(גמ' זרכות לג:) ותודיענו יי אלהינו את משפטי צדקה ◊ ותלמדנו לעשות בהם חקי רצונך: ותתך לנו יי אלהינו משפטים ישרים ותורת אמת חקים ומצות טובים: ותנחילנו זמני ששון ומועדי קדש ותגי נדבה: ותורישנו קדשת שבת וכבוד מועד ותניגת הרגל: ותבדילנו יי אלהינו בין קדש לחל ◊ בין אור לחשך ◊ בין ישראל לעמים ◊ בין יום השביעי לששת ימי המעשה: בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבדלת ◊ ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת ◊ הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדשתך:

ותתך לנו יי אלהינו באהבה [בשבת את יום השבת הזה ו] את יום הזכרון הזה ◊ יום תרועה [בשבת וזכרון תרועה באהבה] מקרא קדש ◊ וזכר ליציאת מצרים: אלהינו ואלהי אבותינו ◊ יעלה ויבוא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר וזכרוננו ופקודוננו ◊ וזכרון אבותינו ◊ וזכרון משיח בן דוד עבדך ◊ וזכרון וירושלם עיר קדשך ◊ וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך ◊ לפליטה למוכה ◊ ולחן ולחסד ולרחמים ◊ ולחיים ולשלום ◊ ביום הזכרון הזה: זכרנו יי אלהינו בו למוכה ◊ ופקדנו בו לברכה ◊ והושיענו בו לחיים: ובדבר ישועה ורחמים ◊ חוס וחסנו ורחם עלינו והושיענו ◊ כי אליך עינינו ◊ כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ מלוך על כל העולם בלו בכבודך ◊ והנשא על כל הארץ ביקרך ◊ והופע בחדר גאון עזך ◊ על כל יושבי תבל ארצך: וידע כל פועל כי אתה פעלתו ◊ ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ◊ ויאמר כל אשר נשמה באפו: יי אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה:

[בשבת אלהינו ואלהי אבותינו ◊ רצה במנוחתנו] קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך ◊ שבענו מטובך ושמחנו בישועתך ◊ ומהר לפני לעבדך באמת: [בשבת ותנחילנו יי אלהינו ◊ באהבה וברצון שבת קדשך ◊ וישמחו בך ישראל אהבי שמך:] ◊ כי אתה אלהים אמת ◊ ודברך מלפני אמת וקיים לעד: ברוך אתה יי מלך על כל הארץ ◊ מקדש [בשבת השבת ו] ישראל ויום הזכרון:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊ ואשי ישראל ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל ברוצון ◊ ותהי לרוצון תמיד עבודת ישראל עמך: ותחזינה עינינו פשוך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים אנחנו לך ◊ שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד: צור חינו ◊ מגן ישענו אתה הוא לדור ודור: גודה לך וגנספר תהלתך על חינו המסורים בידך ◊ ועל נשמותינו הנפקדות לך ◊ ועל נפשיך שבכל יום עמנו ◊ ועל נפלאותיך ומובותיך שבכל עת ◊ ערב ובקר וצהרים: הטוב כי לא כלו רחמיך ◊ והמרחם כי לא תמו חסדיך ◊ מעולם קוינו לך:

1. לפי נוסח פולין אומרים: ויגדו (ערבית בה / שחרית בו / מנחה בם) ישראל מקדשי שמך:

ועל-כֵּן יתְּפַרֵּץ וְיִתְרוֹמֵם שְׁמֶךָ מִלְּפָנֵינוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ◊ וּכְתוּב לְחַיִּים מְזוּבִים בְּנֵי בְרִיתְךָ:
 וְכָל-הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֵלָה ◊ וַיְהִלְלוּ אֶת-שְׁמֶךָ בְּאֵמֶת ◊ הָאֵל יִשְׁוַעְתָּנוּ וְעִזְרָתָנוּ סֵלָה:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמּוֹבֵב שְׁמֶךָ וְיִלֵּךְ נֶאֱמָה לְהוֹדוֹת:

<p>למנחה ולערבית.</p> <p>שְׁלֹם רַב עַל-יִשְׂרָאֵל עֲמֶךָ תְּשִׁימָה לְעוֹלָם ◊ כִּי אַתָּה הוּא מְלִךְ אֲדוֹן לְכָל הַשְּׁלֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרוּךְ אַתָּה עֲמֶךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה בְּשָׁלוֹמְךָ: וְכָל-שָׁעָה בְּשָׁלוֹמְךָ:</p>	<p>לשחרית, ולשבת מנחה.</p> <p>שְׁלֹם ◊ מְזוּבָה וּבְרָכָה ◊ חֵן חֶסֶד וְרַחֲמִים ◊ עָלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל עֲמֶךָ: בְּרַכְנוּ אֲבִינוּ ◊ בְּלָנוּ בְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתְּתָה לָנוּ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וְצַדִּיקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשְׁלֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרוּךְ אַתָּה עֲמֶךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל-עֵת וּבְכָל-שָׁעָה בְּשָׁלוֹמְךָ:</p>
---	--

בְּסֶפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשְׁלֹם ◊ וּפְרִנְסָה מְזוּבָה ◊ נִזְכָּר וְנִכְתָּב לְפָנֶיךָ אָנוּ ◊
 וְכָל-עֲמֶךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ לְחַיִּים וְלְשְׁלֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יי עוֹשֵׂה הַשְּׁלֹם:

אֱלֹהֵי ◊ נִצַּר לְשׁוֹנֵי מָרַע ◊ וּשְׁפָתַי מִדְּבַר מִרְמָה ◊ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תְדָם ◊ וְנַפְשֵׁי בְּעַפְר
 לְכָל תַּהֲוָה: פֶּתַח לְבִי בְּתוֹרַתְךָ ◊ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדָּף נַפְשִׁי ◊ וְכָל-הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה ◊
 מִהֲרָה הַפֵּר עֲצָתָם וְקַלְקַל מַחְשְׁבוֹתָם: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן יִמְיָנֶךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן
 קַדְשֶׁתְךָ ◊ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרַתְךָ: תְּכַלִּים ס: לְמַעַן יִחַלְצֵנוּ יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינֶךָ וְעֲנֵנוּ וְעֲנֵנוּ:
 יט:ו יִחַיו לְרִצּוֹן | אִמְרוּ-פִי וְהִגִּינוּ לְבִי לְפָנֶיךָ יי צוּרֵי וְגֹאֲלֵי: עֲשֵׂה שְׁלֹם בְּמִרוֹמָיו ◊
 הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלֹם ◊ עָלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאִמְרוּ אָמֵן:

וְהֵי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שִׁבְעָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ ◊ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרַתְךָ: וְשֵׁם נַעֲבֹדְךָ
 בְּיָרָאָה ◊ בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: מִלֹּאכֵי ג:ד וְעַרְכָּה לָנוּ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

סדר תשליך

המהרי"ל הוא המקור הראשון למנהג ה'תשליך'. וכ"כ הד"מ ס' תקפג וברמ"א סעיף ב.
 אחר מנחה ביום ראשון של ראש השנה הולכים אל הנהר לאמירת 'תשליך'.
 ב'תשליך' אומרים רק את ד' הפסוקים 'מי א-ל כמוד' וגומר.

After מנחה (on the second day if the first falls on a שבת)

one goes to a brook or stream or a pond in which there are fish, and recites:

מיכב ז:יח-יט מִרְאֵל בְּמוֹד נִשְׂא עוֹן וְעָבַר עַל-פְּשָׁע לְשֹׂאֲרֵיט נִחַלְתוּ לֹא-הַחֲזִיק לְעַד אִפּו
 בְּרִחְפֵּי חֶסֶד הוּא: יָשׁוּב וְרַחֲמָנוּ יִבְרַשׁ עֲוֹנוֹתֵינוּ וְתִשְׁלִיךְ בְּמַצְלוֹת יָם בְּלֹא-חַמְאוֹתָם:
 וְכָל-חַמְאוֹת עֲמֶךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ תִּשְׁלִיךְ בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר לֹא-יִזְכְּרוּ ◊ וְלֹא-יִפְקְדוּ ◊ וְלֹא-יַעֲלוּ
 עַל-לֵב לְעוֹלָם: ז:כ תִּתֵּן אֵמֶת לְעַקֵּב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר-נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּיִנוּ מִיָּמֵי קָדָם:

תקיעות דמיושב

רק התוקע אומר מזמור מ"ז 'למנצח לבני קרה מזמור'.

התוקע אומר לעצמו בלחש פסוקי קר"ע שמ"ז וגו'.

איכה ג:נו קוֹלִי שְׁמַעַתָּה אֱלֹהֵי אֲזִנְךָ לְרוּחֹתַי לְשׁוֹעֲתַי:

תכלים קיט:קס ראש־דְּבָרְךָ אֱמַת וְלַעֲוֹלָם כָּל־מִשְׁפַּט צְדָקָה:

קיט:קכג עָרַב עֲבָדְךָ לְטוֹב אֱלֹהֵי־יַעֲשֶׂקֵנִי וְדָיִם:

קיט:קסג שָׁשׂ אֲנֹכִי עַל־אִמְרֹתֶיךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב:

קיט:סו טוֹב טַעַם וְדַעַת לְמַדְנִי כִּי בְּמִצְוֹתֶיךָ הֵאֱמַנְתִּי:

קיט:קח גְּדִבּוֹת פִּי רִצְהֵנָּה יְיָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ לְמַדְנִי:

ואח"כ יאמר

מזו: עֲלֶה אֱלֹהִים בְּתִרְעָה יְיָ בְּקוֹל שׁוֹפָר:

ש'ו'פ'ר' ראשי תיבות אין ש'טן ו'אין פ'גע ר'ע. (ספר מנהגים לר"א טירנא)
שלא להסתכל בתוקע לא נזכר בשום פוסק, אך רבים נהגו כן, ומובא בכמה ספרי זכרונות.
יש סבורים שהוא כדי לא לבלבל את התוקע כמו שאסרו חז"ל להסתכל בפני האוכל.
טעם אחר, כדי להתרכז בתקיעה, כמו שאין מסתכלים בכהנים כדי להתרכז בברכה.

לפני התקיעות מכריזים: שְׁתִּיקָה יְפֹה עַד גְּמַר כָּל־הַתְּקִיעוֹת!

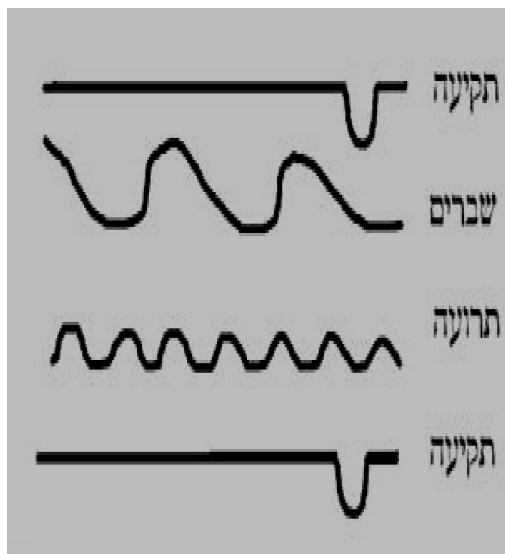
המקרא יושב בעת הברכות וכל התקיעות שמיושב, וכן מחזיקי ספרי תורה ממשיכים לשבת בשעת התקיעות.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוְּנוּ לְשִׁמּוֹעַ קוֹל שׁוֹפָר:

ביום שני אין אומרים שהחינו אלא כשחל יום ראשון בשבת. (מהרי"ל) ולא כרמ"א סוף סימן ת"ר.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שֶׁהֲחִינּוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזִמְנֵי הַיּוֹם:

והשופר מערב את השטן שנאמר 'אִין שְׁלִיז וְאִין פִּנַּע רַע': (מלכים א' ה:יח) ר"ת ש'ו'פ'ר'. (מהרי"ל)

קול התקיעה, השברים והתרועה,

הם משמעים לפי מסורת קדומים המקובלת באשכנז:

A תקיעה's pitch slightly lowers immediately after the beginning and then returns to the original pitch which is retained for the duration of the תקיעה.

תקיעה - תחילת התקיעה בצליל רגיל,

ומיד יורד התוקע לצליל נמוך יותר ותיכף עולה

חזרה לצליל הראשון וממשיך בו עד סוף התקיעה.

A שברים are three first ascending and then descending tones with no pause in between.

שברים - שלושה קולות מחוברים עולים ויורדים.

All the תרועה and ראשונים state that a תרועה should be blown as one extended "trembling" sound.

תרועה - תשעה קולות מחוברים ורועדים.

(כמו התימנים, אבל שהרעד של בני אשכנז הוא יותר מודגש מהרעד של בני תימן) הגרי"ש זצ"ל אמר (הלכות חג בחג) שלמרות שהתרועה ה'תימנית' (אשכנזית, והונגרנית, ובבלית, ובזמן הראשונים בכל ארץ ישראל) היא עדיפה על הנפוצה (המוטעית).

שברים תרועה and the ר"א's opinion and blow the first forty תם follows מנהג אשכנז
with a brief pause in between (ד:תק:ד).

ויקרא המקריא את התקיעות כסדרן אחת לאחת ותוקע יתקע.
[מפסיקים קמעה בין 'שברים' ו'תרועה'. אך אין המקרא קורא 'שברים תרועה' יחד].

תקיעה	קורא: שברים	ותיכף אחר השמעתם קורא: תרועה	תקיעה
תקיעה	קורא: שברים	ותיכף אחר השמעתם קורא: תרועה	תקיעה
תקיעה	קורא: שברים	ותיכף אחר השמעתם קורא: תרועה	תקיעה

בין סדר תשר"ת לתש"ת אומר המקרא:

שב!

התוקע מסיר את השופר מפיו ומניחו בסודר שהיה נתון בו לפני התקיעות,
ונח התוקע כשליש דקה עד שחוזר ונוטל את השופר ומשיבו אל פיו.

תקיעה	שברים	תקיעה
תקיעה	שברים	תקיעה
תקיעה	שברים	תקיעה

בין סדר תש"ת לתר"ת אומר המקרא:

שב!

התוקע מסיר את השופר מפיו ומניחו בסודר שהיה נתון בו לפני התקיעות,
ונח התוקע כשליש דקה עד שחוזר ונוטל את השופר ומשיבו אל פיו.

תקיעה	תרועה	תקיעה
תקיעה	תרועה	תקיעה
תקיעה גדולה ¹	תרועה	תקיעה

אחר תקיעה גדולה אומר הקהל 'אשרי העם עד 'הלכון'.
פס:טז: **אשרי העם ידעי תרועה יי באור פניך יהלכון:**
המקרא חוזר על פסוק זה בניגון ימים נוראים, ואומר אותו ניגון פסוק ראשון של 'אשרי'.

תקיעות דמעומד

קולות תר"ת, תש"ת, תשר"ת enacted the practice of blowing גאונים The
תפילה בלחש during the חזרת הש"ץ, and not during the

[מפסיקים קמעה בין 'שברים' ו'תרועה'. אך אין המקרא קורא 'שברים תרועה' יחד].
תוקעים פעם אחת תקיעה: קורא: שברים: ותיכף אחר השמעתם קורא: תרועה: תקיעה: לפסוקי מלכויות;
פעם אחת תקיעה: שברים: תקיעה: לפסוקי זכרונות;
פעם אחת תקיעה: תרועה: תקיעה: לפסוקי שופרות.

הקהל אומר 'היום הרת עולם' והחזן חוזר עליו בניגון, וכן נוהגים באמירת 'ארשת שפתינו'.
היום הרת עולם ◊ היום יעמיד במשפט ◊ כל יצורי עולמים ◊ אם פבנים ◊ אם פעבדים ◊
אם פבנים ◊ רחמנו פרחם אב על פנים ◊ ואם פעבדים ◊ עינינו לך תלויות ◊
עד שתחננו ותוציא כאור משפמנו ◊ אים קדוש:

ארשת שפתינו יערב לפניך ◊ אל רם ונשא ◊ מבין ומאזין ◊ מבית ומקשיב לקול שופרות	תקיעתנו (בשבת לזכרון) ותקבל פרחמים וברצון סדר זכרונותנו:	תרועתנו (בשבת לזכרון) ותקבל פרחמים וברצון סדר מלכויותנו:
---	--	--

אומרים 'היום הרת עולם' ו'ארשת שפתינו' אף בשבת, אבל בשבת אומרים 'לזכרון תרועתנו/תקיעתנו' במקום 'לקול'.

1. במהרי"ל ושאר ראשונים כתוב שתוקעים תקיעה גדולה בסיום תקיעות דמיושב בלבד. והטעם במהרי"ל כדי שידעו הציבור ויתחילו "אשרי העם ידעי תרועה". וכך הוא כנראה המנהג הישן ברוב הקהילות באשכנז. וכן במנהגי וורמיישא.

The חזרת הש"ץ during קולות תר"ת, תש"ת, תשר"ת for a total of ten בבל in מנהג הגאונים and *not* during the תפילה בלחש, for the following reasons: a) it was the מצוה דאורייתא and should not be deviated from, b) both the שברים and תרועה are variations of a מצוה דאורייתא, so to blow any one of the combinations is sufficient, c) there is no need to blow the entire thirty קולות during מוסף just to commemorate the original practice of blowing them exclusively during מוסף, d) since the חובב דאורייתא has been fulfilled before מוסף, there is no need to inconvenience the צבור by blowing another thirty קולות, e) it is a mere accompaniment to מוסף much as the שופר was blown as part of מוסף on a תענית ציבור, f) the שופר is sounded merely to confuse the שטן not to fulfill the מצוה, blowing unnecessary קולות is therefore a הפסק, g) according to the original practice the צבור fulfills the original practice of תר"ת, תש"ת, תשר"ת by hearing all the variations without the need for additional קולות, h) the ten קולות blown during משה רבינו combine with the קולות before מוסף for a total of forty alluding to the forty days משה רבינו was on סיני, during which time a שופר sound was continuously heard, i) there are profound mystical allusions to doing so, j) blowing more קולות than needed by strict הלכה, may constitute a violation of תוסף ("Shorshei Minhag Ashkenaz" p.115).

תקיעות בסוף התפילה

כפי שהתקבלה ההנהגה בדורות האחרונים, תוקעים בגמר התפילה ששים תקיעות נוספות, בקירבת מקום למושב הרב ולא על האלמנטר, להורות שכבר יצאו ידי חובת בארבעים התקיעות דמיושב ומעומד.

לפני עלינו לשבח' תוקעים שלושים תקיעות, ואחר אנעים זמירות' תוקעים שוב שלושים תקיעות, ולאחריהן אומרים שיר של יום ו' שיר מזמור לאסף'. בכל התקיעות שאחר חזרת הש"ץ תוקעים 'שברים-תרועה' בנשימה אחת, וכך מקריאים המקרא. בימינו יש נוהגים בתקיעות שאחר 'אנעים זמירות' להשמיע את הקולות של 'תקיעה', 'שברים' ו'תרועה' כמנהג מזרח אירופה.

תקיעה	שברים - תרועה	תקיעה
תקיעה	שברים - תרועה	תקיעה
תקיעה	שברים - תרועה	תקיעה

תקיעה	שברים	תקיעה
תקיעה	שברים	תקיעה
תקיעה	שברים	תקיעה

תקיעה	תרועה	תקיעה
תקיעה	תרועה	תקיעה

תקיעה	תרועה	תקיעה גדולה: ²
-------	-------	---------------------------

2. במטה אפרים כתוב לתקוע תקיעה גדולה רק בגמר המאה קולות. והועתק במשנ"ב. כך גם במנהגי ברלין. ומשמע במנהגים לק"ק וורמיישא שהיתה תקופה שהנהיגו בוורמיישא לתקוע תקיעה גדולה גם בתקיעה אחרונה של שופרות. (כנראה לצאת ידי שיטת המט"א הנ"ל ולא היו להם עוד קולות אחריה). (רבש"ה)

תפלת מוסף לראש השנה

תכלים נא:טו אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ אלהי אברהם ◊ אלהי יצחק ◊ ואלהי יעקב
האל הגדול הגבור והנורא ◊ אל עליון ◊ גומל חסדים טובים וקנה הכל ◊ וזוכר חסדי אבות
ומביא גואל לבני בניהם ◊ למען שמו באהבה:
וזכרנו לחיים ◊ מלך חפץ בחיים ◊ וכתבנו בספר החיים ◊ למענה אלהים חיים:
מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם ◊ אדני ◊ מחיה מתים אתה ◊ רב להושיע: מכלל חיים בחסד ◊ מחיה
מתים ברחמים רבים ◊ סומך נופלים ◊ ורופא חולים ◊ ומתיר אסורים ◊ ומקיים אמונתו
לישני עפר: מי כמותך בעל גבורות ◊ ומי דומה לך ◊ מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה:
מי כמותך אב תרחמים ◊ וזכר יצוריו לחיים ◊ ברחמים:
ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

החזן אומר קדושת 'נעריצד' במוסף.

אתה קדוש ושמוך קדוש וקדושים בכל יום יחלוקה סלה:

ובכן ◊ תן פחדך ◊ יי אלהינו ◊ על כל מעשיך ◊ ואימתך על כל מה שפראת:
וייראהך כל המעשים ◊ וישתחוו לפניך כל הברואים: ונעשו כלם אגדה אחת
לעשות רצונך בלבב שלם: כמה שידענו ◊ יי אלהינו ◊ שהשלמן לפניך
עו פונה ◊ ונגבורה בימיך ◊ ושמוך נורא על כל מה שפראת:

ובכן ◊ תן כבוד ◊ יי ◊ לעמך ◊ תהלה ליראיך ◊ ותקנה לדורשיך ◊ ופתחון פה למיחלים
לך ◊ שמחה לארצה ◊ וששון לעירך ◊ וצמיחת קרן לדוד עבדך ◊ ועריכת נר
לבן ישי משיחך ◊ במהרה בימינו:

ואז ◊ צדיקים יראו וישמחו ◊ וישרים יעלוזו ◊ וחסידים ברנה יגילו: ועולתה תקפיץ פיה
וכל הרשעה בלה בעשן תכלה ◊ כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ:

ותמלוק ◊ אתה יי לבדך ◊ על כל מעשיך ◊ בחר ציון משכן כבודך ◊ וברושלם
עיר קדשך ◊ בפתוב בדברי קדשך - תכלים קמו: ימלך יי | לעולם אלתך ציון
לדר ודר תללדיה:

קדוש אתה ונורא שמוך ◊ ואין אלוה מפלעדיך ◊ ונאמר - ישטיב כ:טו וינבה יי צבאות
במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה: ברוך אתה יי המלך הקדוש:

אתה בחרתנו מכל העמים ◊ אהבת אותנו ◊ ורצית בנו ◊ ורוממתנו מכל הלשונות
וקדשתנו במצותיך ◊ וקרבתנו מלפני לעבודתך ◊ ושמוך הגדול והקדוש עלינו קראת:

ותתן לנו יי אלהינו באהבה [בשבת את מוסף יום השבת הזה ו] את מוסף יום הזכרון הזה ◊
יום תרועה [בשבת זכרון תרועה באהבה] מקרא קדש ◊ זכר ליציאת מצרים:

ומפני חמאינו גלינו מארצנו ◊ ונתרחקנו מעל אדמתנו: ואין אנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחרתך ◊ בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו ◊ מפני הַיָּד שְׁנִשְׁתַּלַּחָה בַּמִּקְדָּשׁ:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ מלך רחמן ◊ שתשוב ותרחם עלינו ועל־מקדשך ברחמיך הרבים ◊ ותבנהו מהרה ותגדל כבודו: אבינו מלפנו ◊ גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה ◊ והופע והנשא עלינו לעיני כל־חי: וקרב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם ◊ ונפוצותינו פִּנָּם מִירְבֵּתֵי אֲרִיזִים: והביאנו לציון עירך ברנה ◊ ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם: ושם נעשה לפניך את־קרבנות חובותינו ◊ תמידים בסדרם ◊ ומוספים בהלכותם:

[בשבת את מוסף יום השבת הזה ו] את־מוסף יום הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה במצות רצונך ◊ כמו שכתבת עלינו בתורתך ◊ על־ידי משה עבדך ◊ מפי כבודך ◊ כאמור: בשבת אומרים זה:

כט:ו-3 ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא־לך־ש יהיה לכם פל־מלאכת עבדה לא תעשו יום תרנעה יהיה לכם: ועשיתם עליה לריח נוח ליי פר בך־בקר אחד איל אחד כבשים בגי־שנה שבועה תמימים: ומנחתם ונספיהם כמדבר ◊ שלשה עשרונים לפר ◊ ושני עשרונים לאיל ◊ ועשרון לכבש ויין פנספו: ושעיר לכפר ◊ ושני תמידים בהלכותם ◊ כט:ו מלבד עלת החדש ומנחתה ועלת התמיד ומנחתה ונספיהם כמשפטם לריח נוח אשה ליי:

3מזכר כח:ט-י וביום השבת שני־כבשים בגי־שנה תמימים ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונספו: עלת שבת בשבתו על־עלת התמיד ונספיה:

בעמידה בין פסוקי קרבן שבת לפסוקי קרבן החג אומרים הנוסח המדויק של הגאונים והראשונים:

זה קרבן שבת ◊

וקרבן יום הזכרון כאמור: (ובחדש השביעי...)

בשבת אומרים זה:

ישמחו במלכותך ◊ שמרי שבת וקוראי ענג ◊ עם מקדשי שביעי ◊ כלם ישבעו ויתענגו מפונך ◊ ובשביעי רצית בו וקדשתו ◊ חמדת ימים אתו קראת ◊ וזכר למעשה בראשית:

עלינו לשבח לאדון הכל ◊ לתת גדלה ליוצר בראשית ◊ שלא עשנו פגויי הארצות ◊ ולא שמנו כמשפחות האדמה: שלא שם חלקנו בהם ◊ וגרלנו בכל־המונים: שהם משתחווים להבל וריק ◊ ישטיח מכ־כ ומתפללים אל־אל לא יושיע: ואנחנו¹ כורע ברכים ומשתחווים ומודים זקוף לפני מלך המלכים הקדוש ברוך הוא: שהוא נא־יג נומה שמים ויסד ארץ ◊ ומושב יקרו בשמים ממעל ◊ ושכינת עזו בגבהי מרומים: הוא אלהינו ◊ אין אחר: אמת מלפנו ◊ אפס זולתו ◊ בפתוב בתורתו- דצריס ד:לט וידעת היום והשבת אל־לבבך כי יי הוא האלהים בשמים ממעל ועל־הארץ מתחת אין עוד:

על־כן נקוה לך יי אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך ◊ להעביר גלולים מן־הארץ ◊ והאלילים ברות יברתון ◊ לתקן עולם במלכות שדי: וכל־פני בשר יקראו בשמך ◊ להפנות אלה כל־רשעי ארץ: יפירו וידעו פל־יושבי תבל ◊ כי לך תכרע כל־ברך ◊ תשבוע כל־לשון: לפניך יי אלהינו יכרעו ויפלו ◊ ולכבוד שמך יקר יתנו ◊ ויקבלו כלם את־על מלכותך ◊ ותמלך עליהם מהרה לעולם ועד: כי המלכות שלך היא ולעולמי עד ותמלך בכבוד:

1. כורעים גם בתפילה בלחש בראש השנה, כן משמע במקור חיים ס' קי"ג ס"ק ג'

בַּפְּתוּב בַּתּוֹרָתְךָ - שְׁמוֹת טוֹיִים יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: וְנֹאמֶר - צַמְדָּצַר כַּג־כֹּחַ לְאֵל־הַיִּמִּיט אֲוִן בְּנִעְלָב
וְלֹא־רָאָה עֲמַל בְּיִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ עִמּוֹ וּתְרַנְעַת מִלֶּךְ בּוֹ:

וְנֹאמֶר - 37 צְרִים לַג־יְיָ בְּיִשְׂרוּן מִלֶּךְ בְּהַתְאַסֵּף רֵאשֵׁי עַם יְחַד שְׁבַעֵי יִשְׂרָאֵל:

וּבְדַבְרֵי קִדְשֶׁךָ בְּתוֹב לֵאמֹר - תְּכַלִּים כַּצ־כַּט בְּיָ לֵי הַמְּלוּכָה וּמִשָּׁל בְּגוֹיִם: וְנֹאמֶר - לַג־יְיָ מִלֶּךְ
גִּיּוֹת לְבַשׁ לְבַשׁ יְיָ עַז הַתְּאוֹר אַף־תִּבְּזוֹן תִּבְּל בַּל־תִּמְוֹט:

וְנֹאמֶר - 7:2-10 שְׂאוּ שְׁעָרִים | רֵאשִׁיכֶם וְהַנְּשָׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מִלֶּךְ הַכְּבוֹד: מִי זֶה מִלֶּךְ
הַכְּבוֹד | יְיָ עֲזוּז וְגִבּוֹר יְיָ גִבּוֹר מִלְּחָמָה: וְנֹאמֶר - ט-י שְׂאוּ שְׁעָרִים | רֵאשִׁיכֶם וְשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם
וְיָבֹא מִלֶּךְ הַכְּבוֹד: מִי הוּא זֶה מִלֶּךְ הַכְּבוֹד | יְיָ צְבָאוֹת הוּא מִלֶּךְ הַכְּבוֹד סְלָח:

וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים בְּתוֹב לֵאמֹר - יִשְׁטִיכ מַדּוֹ: כַּה־אָמַר יְיָ מִלֶּךְ־יִשְׂרָאֵל וְנֹאמְרוּ
יְיָ צְבָאוֹת אֲנִי רֵאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבְּלַעֲדֵי אֵין אֱלֹהִים:

וְנֹאמֶר - טוֹצִיכ א־כֹּחַ וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּחַד צִיּוֹן לְשִׁפְט אֶת־חַד עֲשׂוּ וְהִתְהַ לֵי הַמְּלוּכָה:

וְנֹאמֶר - זְכִרִיכ יד־ט וְהִיָּה יְיָ לְמִלֶּךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה יְיָ אֶחָד וְשְׁמוֹ אֶחָד:

וּבַתּוֹרָתְךָ בְּתוֹב לֵאמֹר - 37 צְרִים ו־7 שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ | אֶחָד:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ מִלֶּךְ עַל כָּל־הָעוֹלָם בְּלוֹ בְּכְבוֹדְךָ ◊ וְהַנְּשָׂא עַל־כָּל־הָאָרֶץ בִּיקְרָךְ
וְהוֹפֵעַ בְּחַד גְּאוֹן עוֹד ◊ עַל כָּל־יּוֹשְׁבֵי תִבְּל אֶרֶץְךָ: וְיַדַּע כָּל־פּוֹעַל כִּי אַתָּה פּוֹעַלְתּוֹ
וְיִבִּין כָּל יְצוֹר כִּי אַתָּה יְצַרְתּוֹ ◊ וְיֹאמֶר כָּל אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאִפּוֹ: יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִלֶּךְ
וּמַלְכוּתוֹ בְּכָל מְשָׁלָח:

[בשבת אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ רְצָה בְּמִנְחָתֵנוּ] קִדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בַּתּוֹרָתְךָ ◊
שְׁפָעֵנוּ מִפּוֹבֵךְ וְשִׁמְחָנוּ בִּישׁוּעָתְךָ ◊ וּפְחַד לִבֵּנוּ לְעֲבָדֶךָ בְּאִמְתּוֹ: [בשבת וְהַנְּחִילָנוּ
יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן שְׁבַת קִדְשֶׁךָ ◊ ² וְיִשְׁמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אֱהָבֵי שְׁמֶךָ:]
כִּי אַתָּה אֱלֹהִים אִמְתּוֹ ◊ וּדְבָרְךָ מִלִּבֵּנוּ אִמְתּוֹ וְקִיָּם לְעַד: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִלֶּךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ
מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשְּׁבַת וְ] יִשְׂרָאֵל וַיּוֹם הַזְּבָרוֹן:

אַתָּה זוֹכֵר מַעֲשֵׂה עוֹלָם ◊ וּפּוֹקֵד כָּל־יְצוֹרֵי קֶדֶם: לְפָנֶיךָ נִגְלוּ כָּל־תַּעֲלָמוֹת ◊ וְהַמּוֹן נִסְתָּרוֹת
שְׁמִבְרָאשִׁית: כִּי אֵין שְׂכָחָה לְפָנֶיךָ כִּסֵּא כְבוֹדְךָ ◊ וְאֵין נִסְתָּר מִנְּגַד עֵינֶיךָ: אַתָּה זוֹכֵר
אֶת־כָּל־הַמַּפְעָל ◊ וְגַם כָּל־הַיְצוֹר לֹא נִכְחַד מִפְּנֶיךָ: הַכָּל גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ צוּפָה
וּמִבֵּיט עַד־סוֹף כָּל־הַדּוֹרוֹת ◊ כִּי תִבְיָא חֵק וּזְכוֹן לְהַפְקֵד כָּל־רוּחַ וְנַפֶּשׁ ◊ לְהוֹכֵר מַעֲשִׂים
רַבִּים וְהַמּוֹן בְּרִיּוֹת לְאֵין תְּכַלִּית: מִרְאשִׁית כּוֹזָת הַדּוֹעַת ◊ וּמִלְּפָנִים אוֹתָהּ גְּלִיתָ: זֶה הַיּוֹם
תַּחֲלַת מַעֲשִׂיךָ ◊ וּזְכוֹן לַיּוֹם רֵאשׁוֹן: תְּכַלִּים פַּח־כִּי כִּי חֵק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מְשַׁפֵּט לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב:

2. לפי נוסח פולין אומרים: וַיְנַחֲנוּ בּוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְשֵׁי שְׁמֶךָ:

ועל המדינות בו יאמר: אִי־זוֹ לְחָרֵב ◊ וְאִי־זוֹ לְשָׁלוֹם ◊ אִי־זוֹ לְרָעָב ◊ וְאִי־זוֹ לְשִׁבְעָה:
 וּבְרִיּוֹת בּוֹ יִפְקְדוּ ◊ לְהוֹפִירָם לְחַיִּים וְלַמּוֹת: מִי לֹא נִפְקַד בְּהַיּוֹם הַזֶּה: כִּי זָכַר כָּל־הַיְצוּר
 לְפָנֶיךָ בָּא ◊ מַעֲשֵׂה אִישׁ וּפְקוּדָתוֹ ◊ וְעֲלִילוֹת מַצְעָדֵי נָבֵר ◊ מַחְשְׁבוֹת אָדָם וְתַחֲבִילוֹתָיו ◊
 וְיִצְרֵי מַעֲלָלֵי אִישׁ: אֲשֶׁרֵי אִישׁ שָׁלָא יִשְׁבַּחְךָ ◊ וּבְר־אָדָם יִתְאַמֵּן בְּךָ ◊ כִּי דוֹרְשֶׁיךָ לְעוֹלָם
 לֹא יִבְשְׁלוּ ◊ וְלֹא יִכְלְמוּ לְנִצַּח כָּל־הַחוֹסִים בְּךָ:

כִּי זָכַר כָּל־הַמַּעֲשִׂים לְפָנֶיךָ בָּא ◊ וְאַתָּה דוֹרֵשׁ מַעֲשֵׂה כָלָם: וְגַם אֶת־נַח כְּאַהֲבָה וּבְרַת
 וְתַפְקֻדָּהּ בְּדַבָּר יִשׁוּעָה וְרַחֲמִים ◊ בְּהַכִּיָּאךְ אֶת־מִי הַמַּפְיֵל לְשַׁחַת כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי רָע
 מַעֲלָלֵיהֶם: עַל־פֶּן זְכוּרָנוּ בָּא לְפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ לְהַרְבוֹת זְרַעוֹ כְּעַפְרוֹת תֵּבֵל וְצִאֲצָאֵיו כַּחֲלוֹל הַיָּם:

בְּכַתוּב בְּתוֹרָתְךָ - זרעית ח: ויזכר אלהים את־נח ואת כל־החיה ואת־כל־הבהמה
 אשר אתו בַּתִּבָּה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיִּשְׁפּוּ הַמַּיִם:
 וַנֹּאמֶר - שמות 3: כד וישמע אלהים את־נאקתם ויזכר אלהים את־בריתו את־אברהם את־יצחק
 ואת־יעקב: ונאמר - ויקרא 3: כו וזכרתי את־בריתי יעקוב ואף את־בריתי יצחק
 ואף את־בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר:

וּבְדַבְרֵי קִדְשְׁךָ כְּתוּב לֵאמֹר - תכלים קי"ז זָכַר עֲשֵׂה לְנַפְלְאוֹתָיו חַגּוֹן וְרַחֲמִים יי:
 וַנֹּאמֶר - קי"ח טַרְף נָתַן לִירְאָיו יוֹזֵר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ: וַנֹּאמֶר - קו"מכ ויזכר להם
 בְּרִיתוֹ וַיִּנְחַם בְּרַב חַסְדּוֹ:

וְעַל יְדֵי עֲבָרֶיךָ הִנְבִּיאִים כְּתוּב לֵאמֹר - ירמיה 3: ה' וְקִרְאתָ בְּאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר
 יי זְכַרְתִּי לְךָ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבְתָּ כְּלוּלָתְךָ לְכַתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר
 בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה: וַנֹּאמֶר - יחזקאל ט"ז וזכרתי אני את־בריתי אותך בימי נְעוּרֶיךָ וְהַקְמוֹתִי לְךָ
 בְּרִית עוֹלָם: וַנֹּאמֶר - ירמיה לא: יט הֲבֵן יִקָּר לִי אֶפְרַיִם אִם יֵלֵד שְׁעָשָׂים כִּי־מִדֵּי דַבְּרֵי בּוֹ
 זָכַר אֲזַכְּרֶנּוּ עוֹד עַל־פֶּן הָמוּ מֵעַי לֹא רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם־יי:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ זְכוּרָנוּ בְּזַכְרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ ◊ וּפְקֻדָּנוּ בְּפִקְדַת יִשׁוּעָה וְרַחֲמִים
 מִשְׁמֵי שָׁמַי קָדָם: וּזְכַר־לָנוּ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד ◊ וְאֶת־הַשְּׁבוּעָה
 אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּהַר הַמְרִיָּה: וְתִרְאֶה לְפָנֶיךָ עֲקֵדָה שְׂעָקָד אֲבָרָהָם אֲבִינוּ
 אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ עַל גְּבֵי הַמִּזְבֵּחַ ◊ וּכְבֹּשׁ רַחֲמָיו לְעִשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלִבְבֵי שָׁלֵם: כֵּן יִבְכְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ
 אֶת־כְּעֶסֶךָ מֵעַלְיָנוּ ◊ וּבְטוֹבְךָ הַגָּדוֹל יִשׁוּב חֶרוֹן אַפֶּיךָ מֵעִירְךָ וּמִנַּחֲלָתְךָ: וְקִיַּם־לָנוּ
 יי אֱלֹהֵינוּ ◊ אֶת־הַדְּבָר שֶׁהַבְּטַחְתָּנוּ בְּתוֹרָתְךָ ◊ עַל־יְדֵי מִשְׁה עֲבָרְךָ ◊ מִפִּי כְּבוֹדְךָ ◊
 כְּאִמּוֹר - ויקרא 3: כו וזכרתי להם ברית ראשנים אשר הוצאתי־אתם מארץ מצרים
 לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לְהַזִּיחַ לָהֶם לְאֱלֹהִים אֲנִי יי:

כִּי זָכַר כָּל־הַנְּשַׁבְּחוֹת אֶתָּה הוּא מְעוֹלָם ◊ וְאִין שְׂכַחָה לְפָנֵי כְּפֹא כְּבוֹדְךָ: ³ וְעַקְדַת יִצְחָק
 לְזַרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הַיּוֹם בְּרַחֲמִים תִּזְכָּר: בְּרוּךְ אַתָּה יי זָכַר הַבְּרִית:

3. בסיום זכרונות אומרים פה 'ועקדת יצחק לזרעו של יעקב' וכו' תזכור נגד דעת הריב"ש ואין לנו לזוז ממנהג החזנים הקדושים שהיו פה ואחד מהן גדול בדורו מהר"ה טרויש ז"ל מקובל הגדול וגם אבי מורי זקני הר"ר אייזק ז"ל (יוסף אומץ סימן תתקעב)
 מנהג פ"פ ע"פ ל"א תתקע"ב לאמר 'ועקדת יצחק לזרעו של יעקב' וכו', וכמ"ש ט"ז תקצ"א ס"ק ג' ולא כש"ע שם 'לזרעו היום', ולא המ"א בשם מהר"ל 'לזרעו של יעקב היום'. ונ"ל הטעם כי 'לזרעו' איננו לשון ברור: (דברי קהלת דף 192)

אתה נגלית בעני כבודך ◊ על-עם קדשך ◊ לדבר עמם: מן השמים השמעתם קולך ◊
 ונגלית עליהם בערפלי מחר: גם כל העולם בלו חל מלפניך ◊ ובריות בראשית חרדו ממך ◊
 בהגלותך מלבנו על-חר סיני ◊ ללמד לעמך תורה ומצוות: ותשמיעם את-הוד קולך ◊
 ודברות קדשך מלהבות אש: בקלות וברקים עליהם נגלית ◊ ובקול שופר עליהם הופעת:

בפתוב בתורתך - שמות יט:טז ויהי ביום השלישי פתית הפקר ויהי קלת וברקים ועני כבד
 על-החר וקל שפר חזק מאד ויחדד כל-העם אשר במחנה:
 ונאמר - יט:יט ויהי קול השפר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול:
 ונאמר - כ:טו וכל-העם ראים את-הקולות ואת-הלפידים ואת קול השפר ואת-החר עשו
 וירא העם וינעו ויעמדו מרחק:

ובדברי קדשך פתוב לאמר - תכלים מז:ו עליה אלהים בתרועה יי בקול שופר:
 ונאמר - נח:ו בחצצרות וקול שופר הריעו לפני | הפלך יי:
 ונאמר - פ:טז-כ תקעו בחדש שופר בפסח ליום חגנו: כי חק לישראל הוא משפט
 לאלהי יעקב: ונאמר - ק:טז-יז הללו יה | הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עז: הללוהו בגבורתו
 הללוהו ברב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בגבל ובגור: הללוהו בנתח ומחול הללוהו
 במנים וענב: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללויה:

ועל ידי עבדי הנביאים פתוב לאמר - ישעיה יח:ג כל-ישבי תבל ושבני ארץ בנשא-גם
 הרים תראו וכתקע שופר תשמעו: ונאמר - כז:יג ויהי | ביום ההוא
 ותקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור ותנודחים בארץ מצרים והשתחוו ליו
 בחר הקדש בירושלם: ונאמר - זכריה ט:יז ויהי עליהם יראה ויצא כפרק חצו ואדני אלהים
 בשופר ותקע ותלך במערות תימן: יי צבאות יגן עליהם ◊ פן תגן על-עמך ישראל בשלומך:

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ תקע בשופר גדול לחרותנו ◊ ושא גם לקבץ גליותינו ◊
 וקרב פוזרינו מבין הגוים ◊ ונפוצותינו פנים מירפתי ארץ: והביאנו לציון עירך ברנה ◊
 ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם: ושם נעשה לפניך את-קרנות חובותינו ◊
 במצוה עלינו בתורתך ◊ על-ידי משה עבדך ◊ מפי כבודך ◊ פאמור-
 כמזכר יי וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצצלת על עלתיכם
 ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני יי אלהיכם:

כי אתה שומע קול שופר ◊ ומאזין תרועה ◊ ואין דומה-לך: ברוך אתה יי שומע קול
 תרועת עמו ישראל ברחמים:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊ ואשי ישראל ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל פיצון ◊ ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך: ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שבינתו לציון:

מודים אנחנו לך ◊ שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד: צור חיינו ◊ מגן ישענו אתה הוא לדור ודור: גודה לך וגמפר תהלתך על-חיינו המסורים בידך ◊ ועל-נשמותינו המקודות לך ◊ ועל-נפיק שפכל-יום עמנו ◊ ועל נפלאותיך ומובותיך שפכל-עת ◊ ערב ובקר וצהרים: הטוב כי לא-כלו רחמיך ◊ והמרחם כי לא-תמו חסדיך ◊ מעולם קנינו לך:

ועל-בלם יתברך ויתרומם שמך מלפניו תמיד לעולם ועד ◊ וכתוב לחיים טובים בני ברייתך: וכל-חיים יודוך סלה ◊ ויהללו את-שמך באמת ◊ האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

שים שלום ◊ טובה וברכה ◊ חן חסד ורחמים ◊ עלינו ועל-כל-ישראל עמך: ברכנו אבינו ◊ בלנו באחד באור פניך ◊ כי באור פניך נתת לנו ◊ יי אלהינו ◊ תורת חיים ואהבת חסד ◊ וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלוש: ומוב בעיניך לברך את-עמך ישראל ◊ בכל-עת ובכל-שעה בשלומך:

בספר חיים ברכה ושלוש ◊ ופרנסה טובה ◊ גובר ונכתב לפניך ◊ אנו ובכל-עמך בית ישראל ◊ לחיים ולשלוש: ברוך אתה יי עושה השלוש:

אלהי ◊ נצר לשוני מרע ◊ ושפתי מדבר מרמה ◊ ולמקללי נפשי תדם ◊ ונפשי בעפר לכל תהיה: פתח לבי בתורתך ◊ ובמצותיך תרדה נפשי ◊ וכל-החושבים עלי רעה ◊ מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם: עשה למען שמך ◊ עשה למען ימינך ◊ עשה למען קדשך ◊ עשה למען תורתך: תכלים ס: למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענו וענגי: יט: יהיו לרצון | אמר-פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגאלי: עשה שלום במרומו ◊ הוא יעשה שלום ◊ עלינו ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ◊ ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה ◊ בימי עולם ובשנים קדמיות: מלאכי ג: וערכה לוי מנתת יהודה וירושלם בימי עולם ובשנים קדמיות:

אבינו מלכנו לעשרת ימי תשובה^{3 2 1}

בעשרת ימי תשובה אומרים 'אבינו מלכנו' אחר תפלת שמונה עשרה, הן בשחרית הן במנחה, חוץ במנחה של ערב שבת וערב יום כפור. ואם חל ערב יום כפור בערב שבת אומרים אותו בשחרית. הפותח וסוגר את ארון הקודש ל'אבינו מלכנו' מתעטף בטלית, אם אינו עטוף בה כבר.

סדר נאמר בנחת כל פיסקה אומרה החזן בנעימה מיוחדת ואחריו אומרה הקהל באותה נעימה. עיקר הפסקות האחדות במלים גדולים.

חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלֻכְנוּ	מכים ביד ימין על הלב	חָמָאנוּ לְפָנֶיךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלֻכְנוּ	אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֱלֹה אֲתָה:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלֻכְנוּ	עֲשֵׂה עִפְנוּ לְמַעַן שְׂמֶךָ:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלֻכְנוּ	חֲדֵשׁ עֲלֵינוּ שָׁנָה מְזֻכָּה:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלֻכְנוּ	בְּפֶל מַעְלֵינוּ כְּלִיזוֹרוֹת קְשׁוֹת:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלֻכְנוּ	בְּפֶל מַחְשְׁבוֹת שׁוֹנְאֵינוּ:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלֻכְנוּ	הִפֵּר עֲצַת אֲוִיבְנוּ:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלֻכְנוּ	כִּלְה כִּלְצֵר וּמִשְׁמִיץ מַעְלֵינוּ:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלֻכְנוּ	כִּלְה דְּכָר וְחָרֵב וְרָעֵב וְשָׁבִי וּמִשְׁחִית וּמִגְפָּה מִבְּנֵי בְּרִיתְךָ:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלֻכְנוּ	מִנַּע מִגְּפָה מִנְּחֻלְתְּךָ:	
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מְלֻכְנוּ	שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלַח לְחֻלֵי עַמְּךָ:	

1. Though the recital of אבינו מלכנו's is ancient, based on a גמרא, it was further developed as time went on, and divergent customs developed around it in some places. The amount of supplications vary greatly between ספרד, אשכנז, and פולין, from twenty nine, to thirty seven, to forty four, respectively, with a total of fifty three different versions existing. In addition, there is a difference in sequence between נוסחות as well. אבינו מלכנו insists on אבינו מלכנו contain only thirty seven stanzas while מנהג צרפת (France) [which in turn became מנהג פולין] added more stanzas. This upset the גמטריה of רמ"ז תיבות found in those thirty seven stanzas. The תענית ציבור is about two hundred and fifty years old. It was not universally accepted by all of Eastern Europe, (in Galicia for instance, אבינו מלכנו was only said during the תשובה).

המנהג של אבינו מלכנו בתעניות צבור -

המקור הראשון בתקפ"ז והתפוצה בקהילות ישראל רק בסביבות תרנה. (אזור אליהו)

2. תנו רבנן, מעשה ברבי אליעזר, שגזר שלש עשרה תעניות על הצבור, ולא ירדו גשמים, התחילו הצבור לצאת. אמר להם, תקנותם קברים לעצמכם, געו כל העם בבכיה, וירדו גשמים, שוב מעשה בר' אליעזר שירד לפני התיבה, ואמר עשרים וארבע ברכות, ולא נענה. ירד רבי עקיבא אחריו, ואמר 'אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה: אבינו מלכנו למענה רחם עלינו: וירדו גשמים, הווי מרנני רבנן. יצתה בת קול ואמרה, לא מפני שגזר גדול מזה, אלא מעביר על מידותיו, וזה אינו מעביר על מדותיו. (גמ' תענית כה:)

3. The ברכות of the רבי עקיבא, אבינו מלכנו, authored by רבי עקיבא, mirrors the ברכות of the שמונה עשרה לחול:

אבינו מלכנו חננו ועננו - חונן הדעת, החזירנו בתשובה שלמה לפניך - הרוצה בתשובה, סלח ומחל לכל עונותינו - סלח לנו, כתבנו בספר גאלה וישועה - גואל ישראל, שלח רפואה שלמה לחולי עמך - רפאנו, חדש עלינו שנה טובה - ברך עלינו, הרם קרן משיחך - תקע בשופר, בפל מעלינו כלגזרות קשות - השיבה... והסר ממנו יגון ואנחה, כלה כלצור ומשמין מעלינו - שובר אויבים, מחוק ברהמך הרבים כל שמרי חובותינו - יהמו רחמך, הרם קרן משיחך - קרנו תרום, הצמח לנו ישועה בקרוב - מצמיה קרן ישועה, שמע קולנו חוס ורחם עלינו - שומע תפלה.

and it also includes requests for the צורכי רבים. The ends, that when ראש השנה and יום כפור fall out on a weekday, were it was not ראש השנה then the full עשרה עשרה would be recited. We therefore recite אבינו מלכנו which mirrors it, but not on שבת when the עמידה is different.

חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	הַחֲזִירְנוּ בְּתַשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	סֵלַח וּמַחֵל לְכָל־עֲוֹנוֹתֵינוּ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	מַחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטָּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	קָרַע רוּעַ גִּזְרֵי דִינֶיךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	מַחֲזִיק בְּרַחֲמֶיךָ תְּרַפֵּם כָּל־שְׂמֵרֵי חוֹבוֹתֵינוּ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	זְכוּר כִּי עָפַר אַנְחָנוּ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	זְכַרְנוּ בְּזַפְרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	בְּתַבְּנוּ (בנעילה: חֲתַמְנוּ) בְּסֵפֶר חַיִּים מוֹבִים:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	בְּתַבְּנוּ (בנעילה: חֲתַמְנוּ) בְּסֵפֶר זְכוּיֹת (נ"א זְכוּיֹת):
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	בְּתַבְּנוּ (בנעילה: חֲתַמְנוּ) בְּסֵפֶר פְּרִנְסָה וְכַלְפָּלָה:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	בְּתַבְּנוּ (בנעילה: חֲתַמְנוּ) בְּסֵפֶר גְּאֻלָּה וַיִּשְׁוֹעָה:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	בְּתַבְּנוּ (בנעילה: חֲתַמְנוּ) בְּסֵפֶר מַחֲיִלָּה וְסִלְיָחָה:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	הַצְמַח לָנוּ יְשׁוּעָה בְּקִרְוֹב:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	הָרַם קָרוֹן יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	הָרַם קָרוֹן מִשִּׁיחָךְ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	שְׁמַע קוֹלֵנוּ חוּם וְרַחֵם עָלֵינוּ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרַצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	נָא אֵל־תְּשִׁיבֵנוּ רִיקִם מִלְּפָנֶיךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	עֲשֵׂה לְמַעַן תְּרוּגִים עַל־שֵׁם קְדוֹשְׁךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	עֲשֵׂה לְמַעַן טַבּוּחִים עַל־יְחִוְדֶךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	עֲשֵׂה לְמַעַן בָּאֵי בָאֵשׁ וּבְכִיִּים עַל־קְדוּשׁ שְׁמֶךָ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	נִקּוּם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דָּם־עַבְדֶּיךָ הַשְּׂפוּד:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	עֲשֵׂה לְמַעַן אִם־לֹא־לְמַעַנֵנוּ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	עֲשֵׂה לְמַעַן וְהוֹשִׁיעֵנוּ:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ תְּרַפֵּם:
חזן ואחריו קהל	אָבִינוּ מַלְכֵנוּ	עֲשֵׂה לְמַעַן שְׂמֵךְ הַגְּדוֹל הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא שְׁנִקְרָא עָלֵינוּ:

⁵ ⁴ הפיסקה האחרונה 'הגנו ועננו' נאמרת בלחש.

אָבִינוּ מַלְכֵנוּ ◊ הַגְּנוּ וְעַנְנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים ◊ עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וְחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

4. The reason we recite the last פסוק silently, is out of the shame with which we view ourselves, in not possessing any מעשים טובים. According to מנהג אשכנז all of אבינו מלכנו is said aloud, therefore, it would be very noticeable that the last פסוק is said silently. According to מנהג פולין, since many of the פסוקים of אבינו מלכנו are said silently, this is not seen as clearly. There is no long standing מנהג to recite or sing the last פסוק aloud.

5. דברי קהלת - כעני שאין לו לבקש דבר בדין כל אחד מתנת חנם ומבקש בסתר מפני הבושה.

מבון מורשת אשכנז

סדר הכפרה לערב יום כפור

בכל המקומות באשכנז נהגו לעשות כפרות (Kapores Schlagen) על תרנגולים. כאשר עלו הנצאים לשלטון בגרמניה בשנת תרצ"ג חוקקו חוק ארצי האוסר שחיטה ללא היתר. מאז נמנע מיהודי גרמניה לעשות כפרות על תרנגולים וההלו לעשות על דגים או תחליפים אחרים. לכן יש כיום הסבורים שכך היה המנהג באשכנז מקדם.

בקהילות קטנות נהגו לעשות את הכפרות ולשחטן בערב יום הכפורים בעלות השחר בין סליחות לשחרית, ויש מקומות שעשו כן לפני הליכה לסליחות, ויש - אחר שחרית. אבל בקהילות גדולות בהן התרנגולים מרובים והשוחטים מועטים, ויש לחץ מופרז על השוחטים, העדיפו לשחוט את הכפרות לפני ערב יום הכפורים, כי כל עשרת ימי תשובה שוים לענין הכפרות, מצום גדליה עד ערב יום הכפורים לעת ערב, מלבד הרגע של עלות השחר בערב יום הכפורים. אם לא עשה כפרות לפני יום כיפור, יכול לעשותן בהושענא רבא.

לוקחים תרנגול לבן לזכר ותרנגולת לבנה לנקבה, ונהגו ליקח עוף אחד לכמה זכרים או נקבות. במעוברת יש הנוטלים עבודה תרנגול ותרנגולת. אומרים את הפסוקים: 'בני אדם', ובשעה שמסובבים סביב הראש אומרים 'זה הליפתי', כפי הסדר שמובא בסידורים והמחזורים. את פדיון הכפרות, כלומר את תמורתן, נותנים צדקה לעניים, ויש הנותנים את העוף עצמו.

It is customary for a male to take a cock and for a female to take a hen as a כפרה and to recite the following passage three times:

בְּנֵי אָדָם תֹּכְלִים קִזִּי יִשְׁבִּי חֶשֶׁד וְצִלְמוֹת אִסִּירֵי עֵנִי וּבְרוּלִי יָד וְיֹצִיאֵם מִחֶשֶׁד וְצִלְמוֹת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יִנְתֵּק: יז-כא אֲוִלִים מִדָּרֶךְ פִּשְׁעֵם וּמִעֲוֹנוֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ: כָּל-אֶכֶל תִּתְעַב נַפְשָׁם וַיִּנְיְעוּ עַד-שַׁעְרֵי מוֹת: וַיִּזְעְקוּ אֶל-יְיָ בְּצַר לָהֶם מִמַּצְקוֹתֵיהֶם וַיִּשְׁעֵם: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וַיִּרְפָּאֵם וַיִּמְלֵא מִשְׁחִיתוֹתָם: יוֹדוּ לִי חֶסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לְבְנֵי אָדָם: אִיוֹז לִגִּי-כג-כד אִם-יֵשׁ עָלָיו | מִלֵּאָדָּ: מַלְיָן אֶחָד מִבְּנֵי-אֱלֹהִים לְהַגִּיד לְאָדָם יִשְׂרָאֵל: וַיִּחַנְנוּ וַיֹּאמֶר פְּדֵהוּ מִיַּד שְׂחַת מִצְאָתִי כִפֹּר:

If one swings the כפרה on one's own behalf, one recites:

זֶה חֲלִיפְתִּי זֶה תְּמוֹרַתִּי זֶה בִּפְרִתִּי

Here one takes the bird in the left hand and puts the right hand on the head of the bird:

זֶה הַתְּרַנְגוּל יָלֵךְ לְמִיתָה

וְאֲנִי אֶפְנֵם וְאֵלֶךְ לְחַיִּים מוֹבִים אֲרָכִים וְלְשָׁלוֹם:

If one swings the כפרה on behalf of oneself and of another, one recites:

זֶה חֲלִיפְתָנוּ זֶה תְּמוֹרַתָנוּ זֶה בִּפְרִתָנוּ
זֶה הַתְּרַנְגוּל יָלֵךְ לְמִיתָה וְאֲנַחְנוּ נֶפְשֵׁם וְנִלְכֵה
לְחַיִּים מוֹבִים אֲרָכִים וְלְשָׁלוֹם:

If one swings the כפרה on behalf of another male, one recites:

זֶה חֲלִיפְתֶךָ זֶה תְּמוֹרַתֶךָ זֶה בִּפְרִתֶךָ
זֶה הַתְּרַנְגוּל יָלֵךְ לְמִיתָה וְאַתָּה תֶּפְנֵם וְתִלְכֵה
לְחַיִּים מוֹבִים אֲרָכִים וְלְשָׁלוֹם:

If one swings the כפרה on behalf of several males at one time, one recites:

זֶה חֲלִיפְתְכֶם זֶה תְּמוֹרַתְכֶם זֶה בִּפְרִתְכֶם
זֶה הַתְּרַנְגוּל יָלֵךְ לְמִיתָה וְאַתֶּם תֶּפְנֵסוּ וְתִלְכוּ
לְחַיִּים מוֹבִים אֲרָכִים וְלְשָׁלוֹם:

If one swings the כפרה on behalf of a female, one recites:

זֹאת חֲלִיפְתֶךָ זֹאת תְּמוֹרַתֶךָ זֹאת בִּפְרִתֶךָ
זֹאת הַתְּרַנְגֶלֶת תִּלְכֵה לְמִיתָה וְאַתְּ תֶּפְנִסִי
וְתִלְכִי לְחַיִּים מוֹבִים אֲרָכִים וְלְשָׁלוֹם:

If one swings the כפרה on behalf of several females at one time, one recites:

זֹאת חֲלִיפְתְכֶן זֹאת תְּמוֹרַתְכֶן זֹאת
בִּפְרִתְכֶן זֹאת הַתְּרַנְגֶלֶת תִּלְכֵה לְמִיתָה
וְאַתֶּן תֶּפְנִסְנָה וְתִלְכְנָה לְחַיִּים מוֹבִים
אֲרָכִים וְלְשָׁלוֹם:

If one swings several כפרות at the same time on behalf of a number of people or of a pregnant woman, one recites:

אֵלֶּה חֲלִיפּוֹתֵיכֶם אֵלֶּה תְּמוֹרוֹתֵיכֶם אֵלֶּה בִּפְרוֹתֵיכֶם
אֵלֶּה הַתְּרַנְגוּלִים יִלְכוּ לְמִיתָה וְאַתֶּם תֶּפְנִסוּ
וְתִלְכוּ לְחַיִּים מוֹבִים אֲרָכִים וְלְשָׁלוֹם:

מבון מורשת אשכנז

¹ מלקות ערב יום כיפור

אחר מנחה כל אחד בורר לו חבר למלקות, מלקים איש את רעהו, בחגורה של עור, ל"ט מלקות על הגב. הנלקה כורע לצד צפון, כריעה גמורה, כשברכיו נשענות ארצה ופלג גופו העליון נשען על הרצפה באמצעות זרועו השמאלית, כשידו הימנית פנויה להכאת לבו. המלקה אומר את הפסוק בתהלים (עמ"ל): 'והוא רחום' עד 'כל חמתו', ובאמירה כל מילה מ"ג תיבות הפסוק נותן מכה אחת. הנלקה אומר אז וידוי 'אשמנו'. חוזרים על כך שלש פעמים.

הנלקה אומר	המלקה אומר
אֲשַׁמְנוּ ◊ בְּגִדְנוּ ◊ גְּזַלְנוּ ◊ דִּבְרַנּוּ דְפִי:	מכה אחת והוא מכה אחת רחום
הֶעֵרֵנוּ ◊ וְהִרְשַׁעְנוּ ◊ וְדַנּוּ ◊ חִמְסְנוּ ◊ מִפְּלֵנוּ	מכה אחת יכפר מכה אחת עון
שָׁקַר: יַעֲצֵנוּ רַע ◊ כּוֹזְבֵנוּ ◊ לְצַנוּ ◊ מְרַדְנוּ	מכה אחת ולא מכה אחת ישחית
נֶאֱצַנּוּ ◊ סָרְדְנוּ ◊ עֵוִינוּ ◊ פִּשְׁעֵנוּ ◊ צָרְדְנוּ	מכה אחת והרבה מכה אחת להשיב
קִשְׁיֵנוּ עָרַף: רִשְׁעֵנוּ ◊ שִׁחַתְנוּ ◊ תַּעֲבָנוּ ◊ תַּעֲוֵנוּ	מכה אחת אפו מכה אחת ולא
תַּעֲתֵעֵנוּ:	מכה אחת יעיר מכה אחת כל
	מכה אחת חמתו:

בכניסת יום הכפורים, בהליכה לבית הכנסת, מברכים איש את רעהו:

לאשה	לאיש
לְשָׁנָה מְזוּבָה תַּחֲתֵמִי:	לְשָׁנָה מְזוּבָה תַּחֲתֵם:
נשים	אנשים
לְשָׁנָה מְזוּבָה תַּחֲתַמְנָה:	לְשָׁנָה מְזוּבָה תַּחֲתִימוּ:
והמתברך עונה: גַּם אַתָּה:	

תפלת כל נדרי

לפני 'כל נדרי' מתעטפים בטלית. הרב, ואחריו בזה אחר זה בעלי התפלה לפי סדר תפילותיהם, מברכים, בקול רם, בניגון ימים נוראים, את ברכת 'להתעמף בציצית'. פותחים את ארון הקודש עד גמר 'כל נדרי', אבל אין מוציאים ספרי תורה ואין מקיפים עמם, ואין אומרים 'אור זרוע לצדיק'.

שנים מנכבדי הקהל עומדים לצדי החזן אחר לימינו ואחד לשמאלו, אומרים עמו ג' פעמים 'בישיבה של מעלה':

בִּישִׁיבָה שְׁל־מַעְלָה ◊ וּבִישִׁיבָה שְׁל־מַטָּה ◊ עַל־דַּעַת הַמְּקוֹם וְעַל דַּעַת הַקְּהָל ◊
אָנוּ מִתִּירִים לְהַתְּפַלֵּל עִם הַעֲבָרִינִים:

ומתחיל החזן 'כל נדרי' ברשת ובחרדה ובכוונה ג' פעמים ובכל פעם מרים קולו יותר. הקהל אומר עמו בקול נמוך.
כָּל נְדָרִי ◊ וְאֶסְרִי ◊ וְחַרְמִי ◊ וְקוֹנְמִי ◊ וְכַנּוּיִי ◊ וְקַנּוּסִי ◊ וְשְׁבוּעוֹת: דְּנִדְרָנָא ◊ וְדֵאֲשַׁתְּבַעְנָא ◊
וְדֵאֲחַרְמֵנָא ◊ וְדֵאֲסַרְנָא עַל נַפְשַׁתְנָא: מִיּוֹם כְּפֻרִים זֶה עַד יוֹם כְּפֻרִים הֵבֵא עֲלֵינוּ לְמוֹבָה:
כְּלָחוֹן אַחֲרַמְנָא כְּהוֹן: כְּלָחוֹן יְהוֹן שְׁרוֹן ◊ שְׁבִיקוֹן ◊ שְׁבִיתוֹן ◊ בְּמִלּוֹן וּמְכַפְּלִין ◊
לֹא שְׁרִירִין וְלֹא קַיְמִין: נִדְרָנָא לֹא נְדָרִי ◊ וְשְׁבוּעַתְנָא לֹא שְׁבוּעוֹת:

החזן אומר 'ונסלה' יחד עם הציבור פעם אחת.

זְמַדְזַכְ טו: כו וְנִסְלַח לְכָל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגֵּר כְּתוּבָם כִּי לְכָל־הָעָם בְּשִׁנְגָה:

כל המתפללים (חוץ ממי שבירך בעת הדלקת נרות) מברכים כאן 'שהחינו', ומקדימים לסיים אותה לפני החזן כדי לענות 'אמן' על ברכתו.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שִׁחַחְנוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעֵנוּ לְזִמְנֵי הַיּוֹם:

בשאר ימות השבוע ממשיכים מיד בתפלת ערבית (עמ' 108),

אך בליל שבת אומרים קודם מזמור צ"ב (בלא צ"ג) וקדיש יתום (עמ' 106).

1. מכין כל אדם את עצמו ליום קדוש ונורה ולסור ממנו כל מחשבות עוה"ז ולכוין עת עצמו לעסוק התפילה ותחנונים ובתשובה שלימה ובבקשות להקב"ה, ולהיות כמלאכי השרת בלא חטא, ולבקש מחילה מהקב"ה על כל עוונותיו, ולעסוק בכל כוחו מערב עד ערב במלאכת שמים ולא יהי יוצא מעתו במחשבת חוצה ליצא מבכ"נ, אם לא לצורך בני אדם, כי לא ניתן תורה למלאכי השרת. (כח יהודה)

תפלת יום כפור לערבית ליוצר ולמנחה

תכלים נא:טו אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ אלהי אברהם ◊ אלהי יצחק ◊ ואלהי יעקב ◊
האל הגדול הגבור והנורא ◊ אל עליון ◊ גומל חסדים טובים וקנה הכל ◊ וזכר חסדי אבות ◊
ומביא גואל לבני בניהם ◊ למען שמו באהבה:
וזכרנו לחיים ◊ מלך חפץ בחיים ◊ וכתבנו בספר החיים ◊ למענך אלהים חיים:
מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע: מכלכל חיים בחסד ◊ מחיה מתים
ברחמים רבים ◊ סומך נופלים ◊ ורופא חולים ◊ ומתיר אסורים ◊ ומקים אמונתו לישגי עפר:
מי כמוד בעל גבורות ◊ ומי דומה לך ◊ מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה:
מי כמוד אב הרחמים ◊ וזכר יצוריו לחיים ◊ ברחמים:
ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

החזן אומר קדושת 'נעריצד' בשחרית ובמנחה.

אתה קדוש ושםך קדוש ◊ וקדושים בכל-יום יהללוך סלה:

ובכן ◊ תן פחדך ◊ יי אלהינו ◊ על-כל-מעשיך ◊ ואימתך על כל-מה שפראת:
וייראוך כל-המעשים ◊ וישתחוו לפניך כל-הקרואים: ויעשו כלם אגדה אחת ◊
לעשות רצונך בלבב שלם: כמה שידענו ◊ יי אלהינו ◊ שהשלטן לפניך ◊
עו בידך ◊ וגבורה בימינך ◊ ושםך נורא על כל-מה שפראת:

ובכן ◊ תן כבוד ◊ יי ◊ לעמך ◊ תהלה ליראיך ◊ ותקנה לדורשיך ◊ ופתחון פה למיחלים
לך ◊ שמחה לארצך ◊ ושישון לעירך ◊ וצמיחת קרן לדוד עבדך ◊ ובעריכת נר
לבך ישי משיחך ◊ במהרה בימינו:

ואז ◊ צדיקים יראו וישמחו ◊ וישרים יעלוזו ◊ וחסידים ברנה יגילו: ועולתה תקפיץ-פיה ◊
וכל-הרשעה בלה בעשן תכלה ◊ כי תעביר ממשלת ודון מך הארץ:

ותמלוד ◊ אתה יי לבדך ◊ על-כל-מעשיך ◊ בחר ציון משכן כבודך ◊ ובירושלם
עיר קדשך ◊ בכתוב ברכרי קדשך - תכלים קמוי: ימלך יי | לעולם אלהיך ציון
לדר ודר תלל-יה:

קדוש אתה ונורא שםך ◊ ואין אלוה מפלעדיך ◊ ונאמר - ישטיכ כ:טו ויגפה יי צבאות
במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה: ברוך אתה יי המלך הקדוש:

אתה בחרתנו מכל-העמים ◊ אהבת אותנו ◊ ורצית בנו ◊ ורוממתנו מכל-הלשונות
וקדשתנו במצותיך ◊ וקרבתנו מלבנו לעבודתך ◊ ושםך הגדול והקדוש עלינו קראת:
ותתן לנו יי אלהינו באהבה [בשבת את-יום השבת הזה ו] את-יום הפפורים הזה ◊
למחילה ולסליחה ולכפרה ◊ ולמחל-בו את-כל-עונותינו¹ ◊ וזכר ליציאת מצרים:

1. לפי נוסח פולין [בשבת באהבה] מקרא קדש - בהרבה סדורים ישנים לא נסדרו ב' התבות מקרא קדש,
וטעות הוא כמו שהעיר הלבוש לא"ח ס' תרי"ט. (סידור עבודת ישראל)

ערבית, שחרית, מנחה

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ יעלה ויבוא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר וזכוננו ופקדוננו ◊ וזכרון אבותינו ◊ וזכרון משיח בן-דוד עבדך ◊ וזכרון וירושלם עיר קדשך ◊ וזכרון כל-עמך בית ישראל לפניך ◊ לפליטה ולמוכה ◊ ולחן ולחסד ולרחמים ◊ ולחיים ולשלום ◊ ביום הכפורים הזה: וזכרנו יי אלהינו בו למוכה ◊ ופקדנו בו לברכה ◊ והושיענו בו לחיים: ונדבר וישועה ורחמים ◊ חוס וחנו ורחם עלינו והושיענו ◊ פי אליך עינינו ◊ פי אל מלך חנון ורחום אתה:

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ מחול | לעונותינו ביום [בשבת השבת הזה ובוים] הכפורים הזה: מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך ◊ באמור - ישעיהו מג:ככ אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחפאתיך לא אזכר: ונאמר - מ:ד:כ מחיתי כעב פשעיך וכענן חפאותיך שובה אלי כי גאלתיך: ונאמר - ויקרא טז:ל פי-ביום הזה יכפר עליכם למחר אתכם מכל חפאתיכם לפני יי המהרה:

² [בשבת אלהינו ואלהי אבותינו ◊ רצה במנוחתנו ◊ קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך ◊ שגענו מפניך ושמתנו בישועתך ◊ ומחר לפני לעבדך באמת: [בשבת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך ◊ ³ וישמחו בך ישראל אהבי שמך:] כי אתה סולחן לישראל ומחלן לשבטי ישראל בכל-דור ודור ◊ ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה: ברוך אתה יי מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל ◊ ומעביר אשמותנו בכל-שנה ושנה ◊ מלך על-כל-הארץ ◊ מקדש [בשבת השבת ו] ישראל ויום הכפורים:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊ ואשי ישראל ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל בראון ◊ ותהי לראון תמיד עבודת ישראל עמך: ותחוינה עינינו פשוך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים אנחנו לך ◊ שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד: צור חיינו ◊ מגן ישענו אתה הוא לדור ודור: גודה לך וגנספר תהלתך על-חיינו המסורים בידך ◊ ועל-נשמותינו הפקודות לך ◊ ועל-נפיק שפכל-יום עמנו ◊ ועל נפלאותיך ומובותיך שפכל-עת ◊ ערב ובקר וצהרים: הטוב פי לא-כלו רחמיך ◊ והמרחם פי לא-תמו חסדיך ◊ מעולם קנינו לך:

2. מנהגי ק"ק פפד"מ מראש ישיבת פפד"מ הג"ר אהרן פולד, סדר תפלת ישראל עם דרך החיים, פראנקפורט דמיין תר"א, עמ' סד: "יה"כ שחל בשבת אין לומר בברכ' זו רצה במנוחתנו רק יתחיל או"א קדשנו במצותיך ויאמר כסדר (כ"כ לבוש וא"ר בסימן תרי"ט וע"ש בעט"ז) וכן בכל התפילות אין לומר ביה"כ רצה במנוחתנו (ע"ש במחברים הנ"ל). - [הגהת ר"א פולד:] אבל המנהג פפד"מ לאמרו. שם עמ' קמ"ה: "א"א בי"כ או"א רצה במנוחתנו אפילו חל בשבת רק מתחילין קדשנו במצותיך כמו ביה"כ שחל בחול. - בפ"פ אומרים" רש"ז גיגור, דברי קהלת, פפד"מ תרכ"ב, עמ' 24: "או"א רצה במנוחתנו קדשנו וכו'. ולא כמג"א שם "ואם הוא שבת א"א אלינו וכו' רצה במנוחתנו". והבט אליה רבה שם ס"ק ט"ו. ומלת רק שבא"ר ט"ס." (מורינו רב המבוגר)

3. לפי נוסח פולין אומרים: ויגדו (ערבית בָּה / שחרית בו / מנחה בָּם) ישראל מקדשי שמך:

ועל־כָּל־כָּלֵם יתְּבַרַךְ וַיִּתְרוֹמֵם שְׁמֶךָ מִלְּכֵנוּ תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ◊ וּכְתוּב לְחַיִּים מוֹכִיִּים בְּנֵי בְרִיתְךָ:
 וְכָל־חַיִּים יוֹדוּךָ סֵלָה ◊ וַיְהַלְלוּ אֶת־שְׁמֶךָ בְּאַמֶּת ◊ הָאֵל יִשׁוּעַתָּנוּ וְעֲזַרְתָּנוּ סֵלָה:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שְׁמֶךָ וְלֵךְ נֹאֵה לְהוֹדוֹת:

<p>בשחרית, ובמנחה, ובנעילה אומרים זה.</p> <p>שִׁים שְׁלוֹם ◊ מוֹבָה וּבִרְכָה ◊ חֵן וְחֶסֶד וְרַחֲמִים ◊ עָלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עֲמֶךָ: בְּרַכְנוּ אֲבִינוּ ◊ בְּלָנוּ בְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ כִּי בְאוֹר פְּנִיךָ נִתְּתָ לָנוּ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וּצְדָקָה וּבִרְכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשְׁלוֹם: וּמוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרַךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊ בְּכָל־עַת וּבְכָל־שַׁעַה בְּשִׁלּוֹמְךָ:</p>	<p>בערבית אומרים זה.</p> <p>שְׁלוֹם רַב עַל־יִשְׂרָאֵל עֲמֶךָ תְּשִׁים לְעוֹלָם ◊ כִּי אַתָּה הוּא מְלֶכֶךְ אֲדוֹן לְכָל הַשְׁלוֹם: וְמוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרַךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עַת וּבְכָל־שַׁעַה בְּשִׁלּוֹמְךָ:</p>
---	--

בְּסִפְּר חַיִּים בְּרַכָּה וְשְׁלוֹם ◊ וּפְרִנְסָה מוֹבָה ◊ נִזְכָּר וְנִכְתָּב לְפָנֶיךָ אָנוּ ◊
 וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ לְחַיִּים וְלְשְׁלוֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשְׁלוֹם:

⁴ אָנָּה ◊ תִּבְא לְפָנֶיךָ תִּפְלְתָנוּ ◊ וְאֶל־תִּתְעַלֵּם מִתְּחַנְּתֵינוּ ◊ שְׂאִין אָנוּ עֲוֵי פְּנִים וּקְשֵׁי עֲרָף
 לֹאֵמֵר לְפָנֶיךָ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חַטָּאֵנוּ ◊ אֲבָל אֲנַחְנוּ ⁵ ⁶ חַטָּאֵנוּ:

אֲשַׁמְנוּ ◊	בְּגִדְנוּ ◊	גְּזַלְנוּ ◊	דִּבְרַנוּ דְּפִי:
הֶעֵוִינוּ ◊	וְהִרְשַׁעְנוּ ◊	וְזָדְנוּ ◊	מִפְּלָנוּ שְׁקָר:
יַעֲצֵנוּ רַע ◊	בְּגִבְנוּ ◊	לְצַנוּ ◊	נִאֲצַנוּ ◊
סָרְרָנוּ ◊	⁷ עֵוִינוּ ◊	⁸ פִּשְׁעֵנוּ ◊	קִשְׁיֵנוּ עֲרָף:
רִשַׁעְנוּ ◊	שִׁחַתְנוּ ◊	תַּעֲבָנוּ ◊	תַּעֲתַעְנוּ:

סָרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים ◊ וְלֹא שָׁוָה לָנוּ: כַּמֵּיךְ ט:לג וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ
 כִּי־אַמֶּת עֲשִׂיתָ וְאֲנַחְנוּ הִרְשַׁעְנוּ:

מָה נֹאמֵר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מְרוֹם ◊ וּמָה נִסְפָּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים ◊ הֲלֹא כָּל־הַנִּסְתָּרוֹת
 וְהַנְּגִלוֹת אַתָּה יוֹדֵעַ:

4. בפ"פ ... 'או"א תבא' כ"א 'אנא תבא'. והטעם ע"פ מ"ש ביומא ל"ז על מ"ש במשנה: וכך היה אומר אנא השם
 "ומנין שבאנא נאמר כאן כפרה ונאמר להלן בחורב כפר' מה להלן באנא אף כאן באנא". (דברי קהלת דף 235)

5. (טור או"ח תר"ז) and the (רמ"א או"ח ס' תר"ז ס"ק ג) ואבותינו does not include the word מנהג אשכנז.
 רוקח is only supposed to have twenty eight words according to the 'אנא תבא לפניך'

אין לזה מקור בראשונים. אבל מי שהמליץ על הנוסח הזה הוא השל"ה, מסכת יומא, פרק נר מצוה, אות נ"ז:
 וכתב החסיד רבינו יונה בשערי תשובה (שער א' אות מ'): כשיתודה, יזכור עוונותיו ועוונות אבותיו, כי היה נענש
 עליהם, באחוז מעשי אבותיו בידו. וכן כתיב (ויקרא כ"ו, מ) 'והתודו את עונם ואת עון אבתם', עכ"ל. על כן ישר בעיני
 נוסח וידוי הספרדים שאומרים, אבל אנחנו ואבותינו חטאנו אשמנו בגדנו וכו'.

6. חַטָּאִים אֵלוּ הַשְּׁגָגוֹת וְכֵן הוּא אֹמֵר 'נִפְּשׁ כִּי־תַחֲטָא בְּשִׁגְגָה'.

7. עֲוֹנוֹת אֵלוּ הַיְדוֹנוֹת

8. פִּשְׁעִים אֵלוּ הַמְּרָדִים - כַּעֲשֵׂה לַכַּעֲטִים (רש"י טס) (גמ' יומא לו:)

ודוי דרכ (יומא פז): אתה יודע רזי עולם ◊ ותעלומות סתרי כל-חי: אתה משלי כ-כז חפש כל-חדרי-בטן: ירמיס יא:כ ובחן בליות ולב אין כל דבר נעלם מפה ◊ ואין נסתר מנגד עיניך: ובכן יהי רצון מלפניך ◊ יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שתסלח לנו על כל-חטאתינו ◊ ותמחל-לנו על כל עונותינו ◊ ותכפר-לנו על-פשעינו:

על חטא שחטאנו לפניך באגם ובמצון: ועל חטא שחטאנו לפניך באמוין הלב:
על חטא שחטאנו לפניך בבלי דעת: ועל חטא שחטאנו לפניך בבטוי שפתים:
על חטא שחטאנו לפניך בגלוי ובסתר: ועל חטא שחטאנו לפניך בגלוי עציות:
על חטא שחטאנו לפניך בדבור פה: ועל חטא שחטאנו לפניך בדעת ובמרמה:
על חטא שחטאנו לפניך בהרהור הלב: ועל חטא שחטאנו לפניך בהונאת רע:
על חטא שחטאנו לפניך ביהדי פה: ועל חטא שחטאנו לפניך בועידת זנות:
על חטא שחטאנו לפניך בזדון ובשגגה: ועל חטא שחטאנו לפניך בזלזול הורים ומורים:
על חטא שחטאנו לפניך בחזק יד: ועל חטא שחטאנו לפניך בחלול השם:
על חטא שחטאנו לפניך במפשות פה: ועל חטא שחטאנו לפניך במטמאת שפתים:
על חטא שחטאנו לפניך בייצר הרע: ועל חטא שחטאנו לפניך בייודעים ובלא יודעים:

נוסח הבקשה שבין פסקאות הוא: 'ועל כלם סלח לנו מחל לנו כפר לנו' (בלא המילים: 'א-לוה סליחות').

ועל כלם סלח-לנו ◊ מחל-לנו ◊ כפר-לנו:

על חטא שחטאנו לפניך בכפת שחר: ועל חטא שחטאנו לפניך בכחש ובכזב:
על חטא שחטאנו לפניך בלשון הרע: ועל חטא שחטאנו לפניך בלצון:
על חטא שחטאנו לפניך במשא ובמתן: ועל חטא שחטאנו לפניך במאכל ובמשפתה:
על חטא שחטאנו לפניך בנשף ובמרבית: ועל חטא שחטאנו לפניך בנמית גרון:
על חטא שחטאנו לפניך בסקור עין: ועל חטא שחטאנו לפניך בשליח שפתותינו:
על חטא שחטאנו לפניך בעינים רמות: ועל חטא שחטאנו לפניך בעזות מצח:

אין אומרים כאן 'ועל כלם'.

על חטא שחטאנו לפניך בפריקת על: ועל חטא שחטאנו לפניך בפלילות:
 על חטא שחטאנו לפניך בצדית רע: ועל חטא שחטאנו לפניך בצרות עין:
 על חטא שחטאנו לפניך בקלות ראש: ועל חטא שחטאנו לפניך בקשיות ערה:
 ע"ח שחטאנו לפניך בריצת רגלים להרע: ועל חטא שחטאנו לפניך ברכילות:
 על חטא שחטאנו לפניך בשבועת שוא: ועל חטא שחטאנו לפניך בשנאת חנם:
 על חטא שחטאנו לפניך בתשומת יד: ועל חטא שחטאנו לפניך בתמהון לכב:

ועל בלם סלח לנו ◊ מחל לנו ◊ כפר לנו:

מכים על הלב באמירה זו במילים שאנו חיבים

<p>סדר אחר</p> <p>וחש"ח עליהם חטאת:</p> <p>וחש"ח עליהם אשם ודאי ותלוי:</p> <p>וחש"ח עליהם עולה:</p> <p>וחש"ח עליהם קרבן עולה ויורד:</p> <p>וחש"ח עליהם פרת וערירי:</p>	<p>בפפד"מ ובנותיה אומרים כסדר זו</p> <p>ועל חטאים שאנו חיבים עליהם עולה:</p> <p>ועל חטאים שאנו חיבים עליהם חטאת:</p> <p>ועל"ח שאנו חיבים עליהם קרבן עולה ויורד:</p> <p>ועל חטאים שאנו חיבים עליהם אשם:</p> <p>ועל"ח שאנו חיבים עליהם אשם תלוי:</p> <p>ועל חטאים שאנו חיבים עליהם פרת:</p> <p>ועל חטאים שאנו חיבים עליהם מיתה בידי שמים:</p>
--	---

ועל חטאים שאנו חיבים עליהם מלקות ארבעים:

ועל חטאים שאנו חיבים עליהם מפת מרדות:

בבקשת שבסוף 'ועל חטאים', מוסיפים בה את המילים: 'א-לוה סליחות'.

ועל בלם ◊ אלוה סליחות ◊ סלח לנו ◊ מחל לנו ◊ כפר לנו:

ועל חטאים שאנו חייבים עליהם ארבע מיתות בית דין - סקילה ◊ שרפה ◊ הרג ◊ וחנוק:
 על מצות עשה ועל מצות לא תעשה ◊ בין שישבה קום עשה ◊ ובין שאין בה קום עשה:
 את-הגלויים לנו ואת-שאינם גלויים לנו ◊ את-הגלויים לנו ◊ בכר אמרנום לפניך ◊
 והודינו לה עליהם ◊ ואת-שאינם גלויים לנו ◊ לפניך הם גלויים וידועים ◊ כדבר שנאמר -
 37 כט:כח הנסתרת לני אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד-עולם לעשות את-כל-דברי התורה
 הזאת:

כי אתה סולחן לישראל ◊ ומוחלן לשבטי ישראל ◊
 ומפלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה:

ודוי דרז כמנונא זוטי (גמי' זרכות יז) אלהי ◊ עד שלא נוצרתי איני כדאי ◊ ועבשו שנוצרתי כאלו
 לא נוצרתי ◊ עפר אני בחיי ◊ קל וחמר במיתתי: חרי אני לפניך ככלי מלא בושה ובקלמה:
 יהי רצון מלפניך ◊ יי אלהי ואלהי אבותי ◊ שלא אחטא עוד ◊ ומה-שחטאתי לפניך
 מרק ברחמיך הרבים ◊ אכל לא על-ידי יסורים וחקלים רעים:

אלהי ◊ נצר לשוני מרע ◊ ושפתי מדבר מרמה ◊ ולמקללי נפשי תדם ◊ ונפשי בעפר
 לכל תהיה: פתח לבי בתורתך ◊ ובמצותיך תרדף נפשי ◊ וכל-החושבים עלי רעה ◊
 מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם: עשה למען שמך ◊ עשה למען ימינך ◊ עשה למען
 קדשך ◊ עשה למען תורתך: תכלים ס: למען יחלצון ידיך הושיעה ימינך ועננו וענני:
 יט:טו יהיו לרצון | אמר-פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגאלי: עשה שלום במרומוי ◊
 הוא יעשה שלום ◊ עלינו ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ◊ ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך
 ביראה ◊ בימי עולם ובשנים קדמניות: מלאכי ג: וערכה לני מנתת יהודה וירושלם בימי עולם ובשנים קדמניות:

הזכרת נשמות ביום הכפורים

The earliest source for (זיכור) הזכרת נשמות is found in the מדרש תנחומא in which it cites the custom of recalling loved ones who have since departed and pledging צדקה on their behalf on יום כפור. It spread throughout the Rhineland in response to the Crusades. There are two opinions discussed in the מחזור ויטרי which does not recite זיכור, טוב, and מנהג צרפת which later became מנהג פולין which does recite it. The latter custom gained popularity following the massacres of Jews in the German lands during the Black Death of the fourteenth century, but became more common in eastern Europe in the seventeenth century, with the popularization of קבלה by mystics who stressed the penitential aspect of טוב. The prayer א-ל מלא רחמים, originated in seventeenth-century Ukraine at the time of the Chmielnicki massacres.

אחר ההפטרה מיחדים זמן קצר מאוד להזכרת נשמות, בו מזכיר כל אחד בעצמו את נשמות אבותיו ובני משפחתו בנוסח: 'זיכור אלהים נשמת' וכוליה. אין יחיד או החזן אומרים 'א-ל מלא רחמים בהזכרת נשמות, אין קוראים נשמות מתוך 'ממורבנד', ואין אומרים 'אב הרחמים'. מי שהוריהם בחיים, אף הם נשארים בבית הכנסת.

בעבור נשמת האב.

יזכר אלהים נשמת אבי מורי
(פלוגית בר פלוגית) שהלכה לעולמה
בעבור שאני אתן [בלי נדר] צדקה בעדה:
בשבר זה תהי נפשו צרורה בצרור החיים
עם נשמות אברהם יצחק ויעקב
שרה רבקה רחל ולאה
ועם שאר צדיקים
וצדקניות שפגן עדן: ונאמר אמן:

בעבור נשמת האב.

יזכר אלהים נשמת אבי מורי
(פלוגית בר פלוגית) שהלך לעולמו
בעבור שאני אתן [בלי נדר] צדקה בעדו:
בשבר זה תהי נפשו צרורה בצרור החיים
עם נשמות אברהם יצחק ויעקב
שרה רבקה רחל ולאה
ועם שאר צדיקים
וצדקניות שפגן עדן: ונאמר אמן:

לקרובה.

יזכר אלהים נשמת זקנתי/אחותי/בתי/אשתי
(פלוגית בר פלוגית) שהלכה לעולמה
בעבור שאני אתן [בלי נדר] צדקה בעדה:
זה תהא נפשה צרורה בצרור החיים עם
נשמות אברהם יצחק ויעקב
שרה רבקה
רחל ולאה
ועם שאר צדיקים וצדקניות
שפגן עדן: ונאמר אמן:

לקרוב.

יזכר אלהים נשמת זקני/אחי/בני/בעלי
(פלוגית בר פלוגית) שהלך לעולמו
בעבור שאני אתן [בלי נדר] צדקה בעדו:
בשבר זה תהא נפשו צרורה בצרור
החיים עם נשמות אברהם יצחק ויעקב
שרה רבקה רחל ולאה
ועם שאר
צדיקים וצדקניות שפגן עדן: ונאמר אמן:

בעבור נשמת המומתים על קידוש הש"י.

יזכר אלהים נשמת הקדושים והטהורים
שהומתו ושנהרגו ושנשחטו ושנשרפו
ושנטפצו ושנהנקו על קידוש השם
בעבור שאני אתן [בלי נדר] צדקה בעדם:
זה תהיינה נפשותיהם צרורות בצרור החיים
עם נשמותיהם של אברהם יצחק ויעקב
שרה רבקה רחל ולאה
ועם שאר צדיקים
וצדקניות שפגן עדן: ונאמר אמן:

לקרובים.

יזכר אלהים נשמות זקני וזקנות/דודי
ודודות/אחי ואחיותי. הן מצד אבי
ועם שאר צדיקים וצדקניות שפגן עדן: ונאמר אמן:
שפגן עדן: ונאמר אמן:
שרה רבקה רחל ולאה
ועם שאר צדיקים וצדקניות שפגן עדן: ונאמר אמן:
ועם שאר צדיקים וצדקניות שפגן עדן: ונאמר אמן:

בן-אנוש ותחשבהו: אדם להבל דמה
לערב ומולל ויבש: ונאמר אמן: ונאמר אמן:
לזכר חכמו ישפילו את יבינו לאחריהם:
לא-ירד אחריו כבודו: לזכר שמרתם וראתם ישר
נפש עבדיו ולא יאשמו כל-החסים בו:

תכלים קממ: ג-7 יי מוד-אדם ותדעו
ימיו כצל עובר: 5: בפקר יציין וחלה
ותאמר שובו בני-אדם: 73: כט
תכלים מט: יח פיר-לא במורתו יקח הכל לא-ירד אחריו כבודו: לזכר שמרתם וראתם ישר
נפש עבדיו ולא יאשמו כל-החסים בו:

תפלת מוסף ליום כפור

תכלים נא:טו אֲדֹנָי שְׁפִתַי תִּפְתַּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם ◊ אֱלֹהֵי יִצְחָק ◊ וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב ◊
הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא ◊ אֵל עֲלִיּוֹן ◊ גּוֹמֵל חַסְדִּים טוֹבִים וְקָנָה הַכֹּל ◊ וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת ◊
וּמְבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם ◊ לְמַעַן שְׂמוּ בְּאַהֲבָה:
זְכַרְנוּ לְחַיִּים ◊ מֶלֶךְ חַפֵּץ בְּחַיִּים ◊ וְכַתְּבֵנו בְּסֵפֶר חַיִּים ◊ לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים:
מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמְגַן: בְּרוּךְ אַתָּה יי מְגַן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מַחִיָּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ: מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחַסֵּד ◊ מַחִיָּה מֵתִים
בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְרוֹפֵא חוֹלִים ◊ וּמַתִּיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקַיֵּם אַמּוּנָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל עֲפָר:
מִי כְמוֹךָ בְּעַל גְּבוּרוֹת ◊ וּמִי דוֹמֵה לְךָ ◊ מֶלֶךְ מַמִּית וּמַחִיָּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:
מִי כְמוֹךָ אֵב הַרְחָמִים ◊ זוֹכֵר יְצוּרֵי לְחַיִּים ◊ בְּרַחֲמִים:
וְנִאֶמֶן אַתָּה לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי מַחִיָּה הַמֵּתִים:

החזן אומר קדושת 'נעריצד' במוסף.

אַתָּה קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ ◊ וּקְדוּשִׁים בְּכָל-יוֹם יִתְלַוְךָ סֵלָה:

וּבְכֵן ◊ תֵּן פְּחָדְךָ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ עַל-כָּל-מַעֲשֶׂיךָ ◊ וְאִימַתְךָ עַל כָּל-מַה-שֶּׁפָּרַאתָ:
וַיִּירָאוּךָ כָּל-הַמַּעֲשִׂים ◊ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְפָנֶיךָ כָּל-הַבְּרוּאִים: וַיַּעֲשׂוּ כֻלָּם אֲגָדָה אַחַת ◊
לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלִבְבֵי שָׁלֵם: כִּמָּה שִׁדְעָנוּ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ שֶׁהִשְׁלַמְנוּ לְפָנֶיךָ ◊
עוֹ בְיָדְךָ ◊ וּגְבוּרָה בְּיַמֶּיךָ ◊ וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל-מַה-שֶּׁפָּרַאתָ:

וּבְכֵן ◊ תֵּן כְּבוֹד ◊ יי ◊ לְעַמְּךָ ◊ תְּהִלָּה לְיִרְאֵיךָ ◊ וְתִקְנָה לְדוֹרֶשֶׁיךָ ◊ וּפְתַחֲנוּן פֶּה לְמִיחֲלִים
לְךָ ◊ שְׂמִיחָה לְאַרְצְךָ ◊ וְשִׁשׁוֹן לְעִירְךָ ◊ וְצִמְחַת קֶרֶן לְדוֹד עֲבָדְךָ ◊ וְעֵרִיכַת גֵּר
לְבָרִיִּשֵׁי מְשִׁיחְךָ ◊ בְּמַהֲרָה בְּיַמֵּינוּ:

וְאִז ◊ צַדִּיקִים יִרְאוּ וַיִּשְׂמְחוּ ◊ וַיִּשְׂרִים יַעֲלוּזוּ ◊ וְחַסְדִּים בְּרִנָּה יִגִּילוּ: וְעוֹלָתְךָ תִּקְפֹּץ-פִּיָּה ◊
וְכָל-הַרְשָׁעָה בְּלָהּ בְּעֵשֶׂן תִּכְלָה ◊ כִּי תַעֲבִיר מִמְּשַׁלֵּת זְדוֹן מִן-הָאָרֶץ:

וְתַמְלוּךָ ◊ אַתָּה יי לְבָדְךָ ◊ עַל-כָּל-מַעֲשֶׂיךָ ◊ בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁבֵּן כְּבוֹדְךָ ◊ וּבְיַד־שָׁלֵם
עִיר קְדֻשָּׁה ◊ בְּכַתּוּב בְּדַבְרֵי קְדֻשָּׁה- תַּכְלִים קְמוּי: יִמְלֹךְ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֵיךָ צִיּוֹן
לְדוֹר וָדוֹר תְּלַל־רִיָּה:

קְדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שִׁמְךָ ◊ וְאִין אֵלֹהִים מִבְּלַעֲדֶיךָ ◊ וְנִאֶמַר- יִשְׁטִיכ כ:טו וַיִּגְבְּהָ יי צְבָאוֹת
בְּמִשְׁפָּט וְהָאֵל הַקְּדוֹשׁ נִקְדָּשׁ בְּצַדִּיקָה: בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמֶּלֶךְ הַקְּדוֹשׁ:

אַתָּה בְּחַרְתָּנוּ מִכָּל-הָעַמִּים ◊ אַהֲבַת אוֹתָנוּ ◊ וְרָצִיתָ בָּנוּ ◊ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל-הַלְשָׁנוֹת
וְקִדְשָׁתָנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ ◊ וּקְרַבְתָּנוּ מִלְּפָנֶיךָ לְעַבְדְּתֶךָ ◊ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ עָלֵינוּ קְרָאתָ:
וְתַתֵּן-לָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה [בשבת אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ] אֶת-יוֹם הַכַּפּוּרִים הַזֶּה ◊
לְמַחִילָה וְלִסְלִיחָה וְלִכְפָּרָה ◊ וְלִמְחֹל-בוּ אֶת-כָּל-עוֹנוֹתֵינוּ¹ ◊ זְכַר לְיִצְיָאָה מְצַרִּים:

1. לפי נוסח פולין [בשבת בְּאַהֲבָה] מְקַרָא קְדֻשׁ

וּמִפְּנֵי חַטֹּאתֵינוּ גָּלוּנוּ מֵאַרְצֵנוּ ◊ וְנִתְרַחֲקֵנוּ מֵעַל אֲדָמָתֵנוּ ◊ וְאִין אָנוּ יְכוּלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ
בְּבֵית בְּחִירָתְךָ ◊ בְּבֵית הַגְּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שְׁמֶךָ עָלָיו ◊ מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשְׁךָ:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ מֶלֶךְ רַחֲמָן ◊ שֶׁתָּשׁוּב וְתִרְחַם עָלֵינוּ
וְעַל-מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ תְּרַבִּים ◊ וְתִבְנֶהוּ מִתְּהַר וְתִגְדַּל כְּבוֹדוֹ: אָבִינוּ מִלְּפָנֶיךָ ◊ גְּלָה כְּבוֹד
מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מִתְּהַר ◊ וְהוֹפֵעַ וְהַנְּשֵׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כְּלָחִי: וְקָרַב שְׁזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹזִים ◊
וְנִפְּוֹצוֹתֵינוּ בְּנֶס מִיִּרְכַּתִּי אֲרִיז: וְהִבְיָאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה ◊ וְלִירוּשָׁלַם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת
עוֹלָם: וְשֵׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת-קַרְפָּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ ◊ תְּמִידִים בְּסֻדְרָם ◊ וּמוֹסָפִים בְּהַלְבָּתָם:

[בשבת את מוסף יום השבת הזה ו] את מוסף יום הכפורים הזה ◊ נַעֲשֶׂה וְנִקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה
בְּמִצּוֹת רָצוֹנְךָ ◊ כְּמוֹ שֶׁפָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתְךָ ◊ עַל-יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדְּךָ ◊ מִפִּי כְבוֹדְךָ ◊ כְּאִמּוֹר:

בשבת אומרים זה.

3מזכר כח:ט-י וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי-כַבָּשִׁים בְּנֵי-שָׁנָה תְּמִימִם וְשְׁנֵי עֲשָׂרִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה
בְּשֶׁמֶן וְנִסְבּוּ: עֲלֵת שַׁבַּת בְּשַׁבְתּוֹ עַל-עֲלֵת הַתְּמִיד וְנִסְבָּה:

בעמידה של מוסף בין פסוקי קרבן שבת לפסוקי קרבן החג אומרים נוסח הגאונים והראשונים:

זֶה קַרְבַּן שַׁבַּת ◊ וְקַרְבַּן יוֹם הַכַּפּוּרִים כְּאִמּוֹר:

כט:ז-ח וּבַעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא-קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעֲנִיתֶם אֶת-נַפְשׁוֹתֵיכֶם
כָּל-מְלֶאכֶה לֹא תַעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לַיהוָה נִיחָח פֶּר בֶּן-בָּקָר אֶחָד
אֵיל אֶחָד כַּבָּשִׁים בְּנֵי-שָׁנָה שְׁבַע תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם: וּמִנְחָתָם וְנִסְבִּיהֶם כְּמִדְּבַר
כט:טט שְׁלֹשָׁה עֲשָׂרִים לֶפֶר שְׁנֵי עֲשָׂרִים לְאֵיל ◊ וְעֲשָׂרוֹן לִכְבֹּשׁ ◊ וַיִּזֶן בְּנִסְבּוֹ:
וְשְׁנֵי שְׁעִירִים לְכַפֵּר ◊ [נ"א מִלֶּבֶד חַמָּאת הַכַּפּוּרִים (מכרי"ט)] וְשְׁנֵי תְּמִידִים בְּהַלְבָּתָם:

[בשבת יִשְׁמְחוּ בְּמַלְכוּתְךָ ◊ שְׁמֵרֵי שַׁבַּת וְקוֹרְאֵי עֲנָג ◊ עִם מִקְדָּשֵׁי שְׁבִיעִי ◊ כָּלֵם יִשְׁבְּעוּ וְיִתְעַנְּנוּ
מִפּוֹנֵךְ ◊ וּבְשִׁבְעֵי רְצִית בּוֹ וְקִדְּשׁוּ ◊ חֲמֻדַּת יָמִים אֶתוֹ קִרְאתָ ◊ וְכָר לְמַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית:]

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ מְחוּל | לְעֹנּוֹתֵינוּ בְּיוֹם [בשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וּבְיוֹם] הַכַּפּוּרִים הַזֶּה:
מָחָה וְהַעֲבֵר פִּשְׁעֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ ◊ כְּאִמּוֹר - יִשְׁטִיחַ מִגִּבְּרֵי אֲנָכִי אֲנָכִי הוּא מָחָה פִּשְׁעֶיךָ לְמַעַן
וְחַמָּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר: וְנִאֲמַר - מד:כג מְחִיתִי כְּעֵב פִּשְׁעֶיךָ וְכַעֲנַן חַמָּאוֹתֶיךָ שׁוֹבָה אֵלַי כִּי נִאֲלַתֶיךָ:
וְנִאֲמַר - ויקרא טז:ל כִּי-בְיוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם לְמַחַר אֶתְכֶם מִכָּל חַמָּאוֹתֵיכֶם לְפָנַי יי תִּמְחָרוּ:

[בשבת אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ רְצֵה בְּמִנוּחַתְנוּ ◊] קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֵלְקֵנוּ בְּתוֹרַתְךָ ◊
 שְׂגָעֵנוּ מִפְּוֹכְךָ וְשִׁמְחָנוּ בִּישׁוּעָתְךָ ◊ וְמַהֲרָ לִפְנֵינוּ לְעִבְדֶּךָ בְּאַמְתּוֹ: [בשבת וְהִנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ
 בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן שֶׁבֶת קִדְּשָׁךָ ◊ ² וְיִשְׁמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל אֱהָבֵי שְׁמֶךָ:] כִּי אַתָּה סוֹלְחַן לְיִשְׂרָאֵל
 וּמוֹחֵל לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל־דּוֹר וְדוֹר ◊ וּמַבְלַעְדֶּיךָ אֵינּוּ לָנוּ מִלֶּךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אֲלֵא אַתָּה:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִלֶּךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לְעֻזּוֹתֵינוּ וְלְעֻזּוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ וּמַעֲבִיר אֲשֵׁמוֹתֵנוּ
 בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה ◊ מִלֶּךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ ◊ מְקַדֵּשׁ [בשבת הַשְּׁבֵת וְ] יִשְׂרָאֵל יוֹם הַכְּפוּרִים:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפְלָתָם ◊ וְהַשֵּׁב הָעֲבוּדָה לְדַבִּיר בֵּיתְךָ ◊ וְאֲשֵׁי יִשְׂרָאֵל
 וּתַפְלָתָם ◊ מְחַרְחָה ◊ בְּאַהֲבָה תִּקְבַּל בְּרִצּוֹן ◊ וְתַחֲיֵי לְרִצּוֹן תְּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:
 וְתַחַוְנָה עֵינֵינוּ בְּשׁוֹכְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּחַזֵּיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ◊ שְׂאֵתָה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: צוּר חַיִּינוּ ◊ מִגֵּן יִשְׁעֵנוּ
 אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר: נוֹדָה לָךְ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתְךָ עַל־חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדְךָ ◊ וְעַל־נְשִׁמוֹתֵינוּ
 הַפְּקוּדוֹת לָךְ ◊ וְעַל־נַפְסֶיךָ שְׂבָכָל־יוֹם עִמָּנוּ ◊ וְעַל נַפְלְאוֹתֶיךָ וּמוֹבוֹתֶיךָ שְׂבָכָל־עֵת ◊
 עָרֵב וּבִקֵּר וְצַהֲרִים: הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ ◊ וְהִמְרַחֵם כִּי לֹא־תִמּוּ חַסְדֶּיךָ ◊ מַעֲוֹלֵם קָנִינוּ לָךְ:

וְעַל־כֹּלֵם יִתְפַּרֵּךְ וְיִתְרוֹמֵם שְׁמֶךָ מִלִּבֵּנוּ תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ◊ וּבְתוֹב לְחַיִּים מוֹבִים פָּנֵי כְרִיתְךָ:
 וְכָל־חַיִּים יוֹדוּךָ סֵלָה ◊ וְיִתְלַלוּ אֶת־שְׁמֶךָ בְּאַמְתּוֹ ◊ הָאֵל יִשׁוּעָתָנוּ וְעֻזְרָתָנוּ סֵלָה:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שְׁמֶךָ וְלָךְ נָאָה לְהוֹדוֹת:

שִׁים שְׁלוֹם ◊ מוֹבָה וּבְרָכָה ◊ חֵן וְחֶסֶד וְרַחֲמִים ◊ עֲלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:
 בְּרַכְּנוּ אֲבִינוּ ◊ כִּלְנוּ כְּאַחַד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתְּתָ לָנוּ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ תּוֹרַת חַיִּים
 וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וְצַדִּיקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשְׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְכַרֵּךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ◊
 בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שַׁעַה בְּשְׁלוֹמְךָ: בְּסַפֵּר חַיִּים בְּרָכָה וְשְׁלוֹם ◊ וּפְרָנְסָה מוֹבָה ◊ נֹכַר וְנִפְתָּב
 לְפָנֶיךָ ◊ אָנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ לְחַיִּים וּלְשְׁלוֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשְּׁלוֹם:

אָנָּה ◊ תָּבֵא לְפָנֶיךָ תַּפְלָתָנוּ ◊ וְאֵל־תִּתְעַלֵּם מִתְּחַנְתֵּינוּ ◊ שְׂאִין אָנוּ עוֹי פָּנִים וּקְשֵׁי עָרֶף ◊
 לֹמֵר לְפָנֶיךָ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חַמְאָנוּ ◊ אֲכַל אֲנַחְנוּ חַמְאָנוּ:

2. לפי נוסח פולין אומרים: ויגדוהו בו ישראל מקדשי שמך.

אֲשַׁמְנוּ	◇	בְּגִדְנוּ	◇	גִּזְלָנוּ	◇	הִבְרַנוּ דְּפִי:
הָעוֹיְנוּ	◇	וְהִרְשַׁעְנוּ	◇	זָדְנוּ	◇	מַפְלְנוּ שְׁקָר:
יַעֲצֵנוּ רַע	◇	בְּזָבְנוּ	◇	לָצַנוּ	◇	נֶאֱצַנוּ
סָרְרָנוּ	◇	עָוִינוּ	◇	פָּשַׁעְנוּ	◇	קִשִּׁינוּ עָרָף:
רִשַׁעְנוּ	◇	שָׁחַתְנוּ	◇	תַּעֲבָנוּ	◇	תַּעֲתַעְנוּ:

סָרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים ◇ וְלֹא שָׁוָה לָנוּ: נחמיה ט:לג וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עֲלֵינוּ כִּי־אָמַת עֲשִׂיתָ וְאַנְחָנוּ הִרְשַׁעְנוּ:

מִה נֹאמֵר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מְרוֹם ◇ וּמִה נִסְפָּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים ◇ הֲלֹא כָּל־הַנְּסֻתוֹת וְהַנְּגָלוֹת אִתָּה יוֹדָע:

אִתָּה יוֹדָע רְוֵי עוֹלָם ◇ וְתַעֲלוּמוֹת סִתְרֵי כָּל־חַי: אִתָּה מַסְלִי כִּכּוֹ חֲפֵשׁ כָּל־חֲדָרֵי־בֵּטֵן: ירמיה יא:כ וּבַחֵן כְּלִיּוֹת וְלֵב אִין כָּל דְּבַר נֶעְלָם מִמֶּנּוּ ◇ וְאִין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ: וּבְכֵן יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◇ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◇ שֶׁתְּסַלַּח לָנוּ עַל כָּל־חַטָּאתֵינוּ ◇ וְתַמְחַל־לָנוּ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ ◇ וְתַכְפִּיר־לָנוּ עַל־פְּשָׁעֵינוּ:

עַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּאִנּוּס וּבְרָצוֹן:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּאִמּוּץ הַלֵּב:
עַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּכִלֵי דַעַת:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּכַפּוּי שְׁפָתַיִם:
עַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּגִלּוֹי וּבִסְתָר:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּגִלּוֹי עֲרִיּוֹת:
עַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּדַבּוּר פֶּה:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּדַעַת וּבְמַרְמָה:
עַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּהִרְהוּר הַלֵּב:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּהוֹנָאת רַע:
עַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּוִדּוֹי פֶּה:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּוַעֲדַת זְנוּת:
עַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּזִדּוֹן וּבְשִׁנְיָה:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּזִלוּל הוֹרִים וּמוֹרִים:
עַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּחֹזֶק יָד:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּחִלוּל הַשֵּׁם:
עַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּמַפְשׁוֹת פֶּה:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּטַמְאַת שְׁפָתַיִם:
עַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּיִצְרַר הַרַע:	וְעַל חַטָּא שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּיוֹדָעִים וּבְלֹא יוֹדָעִים:

נוסח הבקשה שבין פסקאות הוא: 'ועל כלם סלח לנו מחל לנו כפר לנו' (בלא המילים: 'א-לוה סליחות').

וְעַל כָּל־סְלַח־לָנוּ ◇ מְחַל־לָנוּ ◇ כַּפֵּר־לָנוּ:

עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּכִפַּת שְׁחָד: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּכַחַשׁ וּבְכַזָּב:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּלִשׁוֹן הָרַע: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּלִצְוֹן:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּמִשְׁאֵי וּבְמַתָּן: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתָּה:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּנִשְׁךָ וּבְמַרְבִּית: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּנִמְטֵית גְּרוֹן:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּסִקּוֹר עֵינַי: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׁיחַ שְׁפַתוֹתַינִי:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּעֵינַיִם רְמוֹת: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּעֵזוֹת מִצַּח:
 אין אומרים כאן 'ועל בולם'.

עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּפִרְיַת עַל: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּפִלְלוֹת:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּצַדִּית רַע: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּצַרוֹת עֵינַי:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּקִלּוֹת רֹאשׁ: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּקִשּׁוֹת עֲרָף:
 ע"ח שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּרִיצַת רִגְלַיִם לְהָרַע: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּרַכִּילוֹת:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׁבּוּעַת שְׂוֹא: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׁנְאַת חֲנָם:
 עַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּתִשּׁוּמַת יָד: וְעַל חַטָּאֵי שְׁחַטְאֵנוּ לְפָנֶיךָ בְּתִמְהוֹן לִבָּב:

וְעַל בָּלֵם סִלְחֵ-לָנוּ ◊ מְחַלֵּ-לָנוּ ◊ בְּפֶרֶר-לָנוּ:

מכים על הלב באמירה זו במילים שאנו חיבים

<p>סדר אחר</p> <p>וְחַשׁ"ח עֲלֵיהֶם חַטָּאת:</p> <p>וְחַשׁ"ח עֲלֵיהֶם אֲשֶׁם וְדַאי וְתַלּוּי:</p> <p>וְחַשׁ"ח עֲלֵיהֶם עוֹלָה:</p> <p>וְחַשׁ"ח עֲלֵיהֶם קָרְבַּן עוֹלָה וְיִזְרֵד:</p> <p>וְחַשׁ"ח עֲלֵיהֶם פֶּרֶת וְעִרְרִי:</p>	<p>בפפד"מ ובנותיה אומרים כסדר זו</p> <p>וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם עוֹלָה:</p> <p>וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם חַטָּאת:</p> <p>וְעַל"ח שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם קָרְבַּן עוֹלָה וְיִזְרֵד:</p> <p>וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם אֲשֶׁם:</p> <p>וְעַל"ח שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם אֲשֶׁם תַּלּוּי:</p> <p>וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם פֶּרֶת:</p>
--	---

וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם מִיתָה בְּיַדֵּי שָׁמַיִם:

וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם מְלָקוֹת אֲרֻבָּעִים:

וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חֲיִבִּים עֲלֵיהֶם מַכַּת מְרֵדוֹת:

בבקשת שבסוף 'ועל חטאים', מוסיפים בה את המילים: 'א-לוה סליחות'.

וְעַל בָּלֵם ◊ אֱלוֹהַּ סִלְיָחוֹת ◊ סִלְחֵ-לָנוּ ◊ מְחַלֵּ-לָנוּ ◊ בְּפֶרֶר-לָנוּ:

ועל חטאים שאנו חייבים עליהם ארבע מיתות בית דין - סקילה ◊ שרפה ◊ הרג ◊ וחנוק:
 על מצות עשה ועל מצות לא תעשה ◊ בין שיש בה קום עשה ◊ ובין שאין בה קום עשה:
 את-הגלוים לנו ואת-שאינם גלוים לנו ◊ את-הגלוים לנו ◊ בכר אמרנום לפניך ◊
 והדינו לך עליהם ◊ ואת-שאינם גלוים לנו ◊ לפניך הם גלוים וידועים ◊ בדרך שנאמר -
 37 כט:כח הנסתרת ליי אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד-עולם לעשות את-כל-דברי התורה
 הזאת:

כי אתה סולחן לישראל ◊ ומוחלן לשבמי ישראל

ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה:

אלהי ◊ עד שלא נוצרתי איני כדאי ◊ ועבשו שנוצרתי באלו לא נוצרתי ◊ עפר אני בחיי ◊
 קל וחמר במיתתי: חרי אני לפניך בבלי מלא בושה ובלמה: יהי רצון מלפניך ◊
 יי אלהי ואלהי אבותי ◊ שלא אחטא עוד ◊ ומה-שחטאתי לפניך מרק ברחמיך תרבים ◊
 אבל לא על-ידי יסורים וחלאים רעים:

אלהי ◊ נצר לשוני מדע ◊ ושפתי מדבר מרמה ◊ ולמקללי נפשי תדם ◊ ונפשי בעפר
 לבל תהיה: פתח לבי בתורתך ◊ ובמצותיך תרחף נפשי ◊ וכל-החושבים עלי רעה ◊
 מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם: עשה למען שמך ◊ עשה למען ימינך ◊ עשה למען
 קדשתך ◊ עשה למען תורתך: תכלים ס: למען יחלצון ידיך הושיעה ימינך ועננו ונענני:
 יטו: יהיו לרצון | אמר-פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגאלי: עשה שלום במרומוי ◊
 הוא יעשה שלום ◊ עלינו ועל-כל-ישראל: ואמרו אמן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ שיפנה בית המקדש במהרה בימינו ◊ ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך
 ביראה ◊ בימי עולם ובשנים קדמניות: מלאכי ג: וערבה ליי מנתת יהודה וירושלם בימי עולם ובשנים קדמניות:

ביום כפור מיד בסיום חזרת מוסף וקדיש מוציאים ספר תורה למנחה. (ואין עושים הפסקה!)

תפלת נעילה ליום כפור

בנעילה החזן מכריז 'וחתמנו'

תכלים נא:טו אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו ◊ אלהי אברהם ◊ אלהי יצחק ◊ ואלהי יעקב
האל הגדול הגבור והנורא ◊ אל עליון ◊ גומל חסדים טובים וקנה הכל ◊ וזכר חסדי אבות
ומביא גואל לבני בניהם ◊ למען שמו באהבה:
וזכרנו לחיים ◊ מלך חפץ בחיים ◊ וחתמנו בספר החיים ◊ למענה אלהים חיים:
מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע: מכלכל חיים בחסד ◊ מחיה מתים
ברחמים רבים ◊ סומך נופלים ◊ ורופא חולים ◊ ומתיר אסורים ◊ ומקים אמונתו לישני עפר:
מי כמוד בעל גבורות ◊ ומי דומה לך ◊ מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה:
מי כמוד אב רחמים ◊ וזכר יצוריו לחיים ◊ ברחמים:
ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

החזן אומר קדושת 'נעריצך' בנעילה.

אתה קדוש ושםך קדוש ◊ וקדושים בכל יום יהללוך סלה:

ובכן ◊ תן פחדך ◊ יי אלהינו ◊ על כל מעשיך ◊ ואימתך על כל מה שפראת:
וייראוך כל המעשים ◊ וישתחוו לפניך כל הברואים: ונעשו כלם אגדה אחת
לעשות רצונך בלבב שלם: כמה שידענו ◊ יי אלהינו ◊ שהשלמן לפניך
עו בידך ◊ וגבורה בימינך ◊ ושםך נורא על כל מה שפראת:

ובכן ◊ תן כבוד ◊ יי ◊ לעמך ◊ תהלה ליראיך ◊ ותקנה לדורשיך ◊ ופתחון פה למיחלים
לך ◊ שמחה לארצך ◊ וששון לעירך ◊ וצמיחת קרן לדוד עבדך ◊ ונעריכת נר
לבן ישי משיחך ◊ במהרה בימינו:

ואז ◊ צדיקים יראו וישמחו ◊ וישרים יעלוזו ◊ וחסידים ברנה יגילו: ועולתה תקפיר פיה
וכל הרשעה בלה בעשן תכלה ◊ כי תעביר ממשלת זדון מר הארץ:

ותמלוד ◊ אתה יי לבדך ◊ על כל מעשיך ◊ בחר ציון משכן כבודך ◊ ובירושלם
עיר קדשך ◊ בפתוב בדברי קדשך - תכלים קמוי: ימלך יי | לעולם אלהיך ציון
לדר ודר תללדיה:

קדוש אתה ונורא שםך ◊ ואין אלוה מפלעדיך ◊ ונאמר - ישטיח כ:טו ויגבה יי צבאות
במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה: ברוך אתה יי המלך הקדוש:

אתה בחרתנו מכל העמים ◊ אהבת אותנו ◊ ורצית בנו ◊ ורוממתנו מכל הלשונות
וקדשתנו במצותיך ◊ וקרבתנו מלפני לעבודתך ◊ ושםך הגדול והקדוש עלינו קראת:
ותתן לנו יי אלהינו באהבה [בשבת את יום השבת הזה ו] את יום הכפורים הזה ◊
למחילה ולסליחה ולכפרה ◊ ולמחלבו את כל עונותינו¹ ◊ זכר ליציאת מצרים:

1. לפי נוסח פולין [בשבת באהבה] מקרא קדש

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ יעלה ויבוא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר וזרוננו ופקדוננו ◊ וזכרון אבותינו ◊ וזכרון משיח בן-דוד עבדך ◊ וזכרון ירושלים עיר קדשך ◊ וזכרון כל-עמך בית ישראל לפניך ◊ לפליטה ולמוצה ◊ ולחן ולחסד ולרחמים ◊ ולחיים ולשלום ◊ ביום הכפורים הזה: זכרנו יי אלהינו בו למוצה ◊ ופקדנו בו לברכה ◊ והושיענו בו לחיים: ובדבר ישועה ורחמים ◊ חוס וחסנו ורחם עלינו והושיענו ◊ כי אליך עינינו ◊ כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אלהינו ואלהי אבותינו ◊ מחול | לעונותינו ביום [בשבת השבת הזה וביום] הכפורים הזה: מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך ◊ פאמור - ישעי מנג: אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר: ונאמר - מד:כג מחיתי בעב פשעיך וכענן חטאותיך שובה אלי כי גאלתיך: ונאמר - ויקרא טז:ל כיי ביום הזה יכפר עליכם למחר אתכם מכל חטאתיכם לפני יי תמקרו:

[בשבת אלהינו ואלהי אבותינו ◊ רצה במנוחתנו ◊ קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך ◊ שבענו משובך ושמתנו בישועתך ◊ ומהר לפני לעבדך באמת: [בשבת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך ◊² וישמחו בך ישראל אהבי שמך:] כי אתה סולחן לישראל ומוחלן לשבטי ישראל בבל-דור ודור ◊ ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה: ברוך אתה יי מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל ◊ ומעביר אשמותנו בכל-שנה ושנה ◊ מלך על-כל-הארץ ◊ מקדש [בשבת השבת ו] ישראל ויום הכפורים:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם ◊ והשב העבודה לדביר ביתך ◊ ואשי ישראל ותפלתם ◊ מהרה ◊ באהבה תקבל פרצון ◊ ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך: ותחוינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים אנחנו לך ◊ שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד: צור חינו ◊ מנן ישענו אתה הוא לדור ודור: גודה לך וגספר תהלתך על-חינו המסורים בידך ◊ ועל-נשמותינו הפקודות לך ◊ ועל-נפשו שבכל-יום עמנו ◊ ועל נפלאותיך ומובותיך שבכל-עת ◊ ערב ובקר וצהרים: הטוב כי לא-כלו רחמיך ◊ והמרחם כי לא-תמו חסדיך ◊ מעולם קנינו לך:

2. לפי נוסח פולין אומרים: ויגדוהו בם ישראל מקדשי שמך:

ועל־כֹּלם יתְּפַרְדּוּ וְיִתְרוּמֶם שְׁמֶךָ מִלִּפְנֵי תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ◊ וְחַתּוּם לַחַיִּים מוֹכִיבִים בְּנֵי בְרִיתְךָ:
 וְכָל־חַיִּים יוֹדוּךָ סֵלָה ◊ וַיִּהְלְלוּ אֶת־שְׁמֶךָ בְּאַמֶּת ◊ הָאֵל יִשְׁוַעְתָּנוּ וְעוֹרַתְנוּ סֵלָה:
 בְּרוּךְ אַתָּה יי הַטּוֹב שְׁמֶךָ וְיִלְךָ נָאָה לְהוֹדוֹת:

שִׁים שְׁלוֹם ◊ מוֹכָה וּבִרְכָה ◊ חַן וְחֶסֶד וְרַחֲמִים ◊ עֲלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל עֲמָךְ:
 בְּרַכְנוּ אֲבִינוּ ◊ בְּלָנוּ בְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ ◊ כִּי בְּאוֹר פְּנִיךָ נִתַּת לָנוּ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ ◊ תּוֹרַת חַיִּים
 וְאַהֲבַת חֶסֶד ◊ וּצְדָקָה וּבִרְכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשְׁלוֹם: וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֶךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
 בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שַׁעַה בְּשְׁלוֹמְךָ: בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרַכָּה וְשְׁלוֹם ◊ וּפְרִנְסָה מוֹכָה ◊ נִזְכָּר וְנִחַתֶּם
 לְפָנֶיךָ אָנוּ ◊ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל ◊ לַחַיִּים וְלְשְׁלוֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יי עוֹשֵׂה הַשְׁלוֹם:

אָנָּה ◊ תִּבֵּא לְפָנֶיךָ תִּפְלַתְנוּ ◊ וְאַל־תִּתְעַלֵּם מִתְּחַנְתֵּינוּ ◊ שְׂאִין אָנוּ עוֹי פָּנִים וּקְשֵׁי עֲרָף
 לֹמֵר לְפָנֶיךָ ◊ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חַטָּאנוּ ◊ אֲכַל אֲנַחְנוּ חַטָּאנוּ:

אֲשַׁמְנוּ	◊	בְּגִדְנוּ	◊	גְּזַלְנוּ	◊	דִּבְרַנוּ דְּפִי:
הָעוִינוּ	◊	וְהִרְשַׁעְנוּ	◊	זָדְנוּ	◊	מַפְלָנוּ שְׁקָר:
יַעֲצֵנוּ רַע	◊	בּוֹבְנוּ	◊	לָצְנוּ	◊	נֶאֱצָנוּ
סָרְרָנוּ	◊	עֵוִינוּ	◊	פָּשַׁעְנוּ	◊	קִשְׁיֵנוּ עֲרָף:
רָשַׁעְנוּ	◊	שָׁחַתְנוּ	◊	תַּעֲבָנוּ	◊	תַּעֲתַעְנוּ:

סָרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמְשַׁפְּטֶיךָ הַטּוֹבִים ◊ וְלֹא שָׁוָה לָנוּ: נַחֲמִיכ ט:לג וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עֲלֵינוּ
 כִּי־אַמֶּת עֲשִׂיתָ וְאֲנַחְנוּ הִרְשַׁעְנוּ:

מַה נֹּאמֵר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מְרוֹם ◊ וּמַה נִּסְפָּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים ◊ הֲלֹא כָּל־הַנְּסֻתוֹת
 וְהַנְּגָלוֹת אַתָּה יוֹדֵעַ:

אַתָּה נוֹתֵן יָד לַפּוֹשְׁעִים ◊ וַיִּמְיֶנְךָ פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׂבִים:
 וַתִּלְמְדְנוּ יי אֱלֹהֵינוּ לְהַתְּוֹדוֹת לְפָנֶיךָ עַל כָּל־עוֹנוֹתֵינוּ ◊ לְמַעַן נִחְדַּל מֵעֲשֹׂק יָדֵינוּ ◊ וְתִקַּבְּלֵנוּ
 בְּתַשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ בְּאִשִּׁים וּבְנִיחוּחִים ◊ לְמַעַן דְּבַרְךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ: אִין קִין לְאִשִּׁי
 חוֹבוֹתֵינוּ ◊ וְאִין מִסְפָּר לְנִיחּוּי אֲשַׁמְתָּנוּ: וְאַתָּה יוֹדֵעַ שְׂאִחְרִיתְנוּ רַמָּה וְתוֹלַעַה ◊ לְפִיכָךְ
 הִרְבִּיתָ סְלִיחָתֵנוּ ◊³ מַה אָנוּ ◊ מַה חַיִּינוּ ◊ מַה חֶסְדְּנוּ ◊ מַה צְדָקְנוּ ◊ מַה־יִשְׁעֵנוּ ◊ מַה־בְּחִינוּ
 מַה־גְּבוּרַתְנוּ: מַה־נֹּאמֵר לְפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ הֲלֹא כָּל־הַגְּבוּרִים כָּאִין לְפָנֶיךָ
 וְאֲנִשֵׁי הַשֵּׁם כָּלֹא הָיוּ ◊ וְחֻבָּמִים כְּבִלֵי מִדָּע ◊ וְנִבְוֹנִים כְּבִלֵי הַשֶּׁבֶל: כִּי רַב מַעֲשִׂיהֶם תְּהוּ ◊
 וַיְמִי חַיִּיהֶם הִבֵּל לְפָנֶיךָ ◊ קַכְלַת גַּיט וּמוֹתֵר הָאָדָם מִן־הַכְּהֻמָּה אִין כִּי הַכָּל הַכָּל:

3. מאי נעילת שערים? רב אמר צלותא ותירתא: ושמואל אמר 'מה אני? מה חיינו?'. (גמ' יומא פז:)

אתה הַבְּדִלְתָּ אֲנוֹשׁ מֵרֵאשׁׁ ׀ וּתְכַיְרְהוּ לְעַמְד לִפְנֵיךָ ׀ כִּי מִי יֹאמֶר לְךָ מָה תַּפְעַל ׀
 וְאִם-יִצְדַק מִה-יִתְדֶךָ לְךָ: וּתְתַדֶּךָ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת-יוֹם צוֹם הַכְּפוּרִים הַזֶּה ׀ קִץ וּמְחִילָה
 וּסְלִיחָה לְכָל-עֲוֹנוֹתֵינוּ ׀ לְמַעַן נַחְדֵּל מֵעַשְׂק יְדֵינוּ ׀ וְנָשׁוּב לַעֲשׂוֹת חֲקֵי רְצוֹנְךָ בְּלִבֵּב שְׁלָם:
 וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים רַחֵם עָלֵינוּ ׀ כִּי לֹא תַחֲפִץ בְּהַשְׁחָתֵת עוֹלָם: שְׁנַאֲמַר - יִשְׁעִיכּוּ נַכְוֵי דְרָשׁוּ
 יְיָ בְּהִמְצָאוֹ קְרָאֵהוּ בְּהִיוֹתוֹ קְרוֹב: וְנַאֲמַר - נִכְוֵי: יַעֲזֹב רִשְׁעֵי דְרָבּוֹ וְאִישׁ אֶנּוּ מִחֲשַׁבְתּוֹ וְיִשָּׁב
 אֶל-יְיָ וְיִרְחַמְהוּ וְאֶל-אֱלֹהֵינוּ בְּיִרְבָּה לְסְלוֹחַ: נַחֲמִיכּוּ עִי: וְאַתָּה אֱלֹהֵי סְלִיחוֹת חַנּוּן וְרַחוּם
 שְׂמוֹת לְדָו: אֲרַךְ אַפַּיִם וְרַב-חֶסֶד וְאַמְתָּ: וּמְרַבָּה לְהַטִּיב ׀ וְרוֹצֵה אֶתְּךָ בְּתִשׁוּבָתְךָ שֶׁל רִשְׁעִים ׀
 וְאִין אֶתְּךָ חֲפִץ בְּמִיתָתָם ׀ שְׁנַאֲמַר - יִחְזַקְחַל לְגִי: אֲמַר אֱלֹהִים חִי-אֲנִי | נָאם | אֲדַנִּי אֱלֹהִים
 אִם-אֶחָפֵץ בְּמוֹת הַרְשָׁע כִּי אִם-בְּשׁוּב רִשְׁעֵי מִדְרָבּוֹ וְחִיָּה שׁוּבֵוּ שׁוּבֵוּ מִדְרָבּוֹכֶם הַרְעִים וְלָמָּה
 תִּמְוֹתוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל: וְנַאֲמַר - יִחְכַּג אַחְפִּץ אַחְפִּץ מוֹת רִשְׁעֵי נָאם אֲדַנִּי אֱלֹהִים הֲלוֹא בְּשׁוּבֵוּ
 מִדְרָבּוֹ וְחִיָּה: וְנַאֲמַר - יִחְכַּג כִּי לֹא אַחְפִּץ בְּמוֹת הַפֶּת נָאם אֲדַנִּי אֱלֹהִים וְהַשִּׁיבֵוּ וְחִיָּה:

כִּי אֶתְּךָ סוֹלְחָן לְיִשְׂרָאֵל ׀ וּמוֹחֵלִן לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵן ׀
 וּמַבְלַעְדֶיךָ אִין לָנוּ מִלֶּךְ מוֹחֵל וְסוֹלְחַ אֱלֹא אֶתְּךָ:

אֱלֹהֵי ׀ עַד שְׁלֹא נּוֹצַרְתִּי אִינִי כְדָאִי ׀ וְעַבְשׁוּ שְׁנוֹצַרְתִּי בְּאֵלוֹ לֹא נּוֹצַרְתִּי ׀ עֲפָר אֲנִי בְּחַיִּי ׀
 קָל וְחָמֵר בְּמִיתָתִי: הָרִי אֲנִי לִפְנֵיךָ כְּכֹלִי מִלֵּא בּוֹשָׁה וּבְלִמָּה: יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ׀
 יְיָ אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי ׀ שְׁלֹא אַחְטֵא עוֹד ׀ וּמִה-שְׁחַמְטָאֵתִי לִפְנֵיךָ מִרַק בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים
 אַבְל לֹא עַל-יְדֵי יִסּוּרִים וְחִלָּאִים רְעִים:

אֱלֹהֵי ׀ נִצַּר לְשׁוּנֵי מְרַע ׀ וּשְׁפָתִי מִדְּבַר מְרָמָה ׀ וְלִמְקַלְלֵי נַפְשִׁי תִדָּם ׀ וְנַפְשִׁי בְּעֲפָר
 לְבַל תִּהְיֶה: פֶּתַח לְבִי בְּתוֹרָתְךָ ׀ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדָּף נַפְשִׁי ׀ וּבְלִי-הַחַוְשָׁבִים עָלַי רְעָה ׀
 מִהֲרָה הֲפֵר עֲצָתְךָ וּקְלַקֵּל מִחֲשָׁבוֹתֶיךָ: עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶיךָ ׀ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינְךָ ׀ עֲשֵׂה לְמַעַן
 קִדְשֶׁתְךָ ׀ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתְךָ: תְּכַלִּים סִי: לְמַעַן יִחְלָצוּן יְדִידֶיךָ הַוְשִׁיעָה יְמִינְךָ וְעַנְנֵי
 יִטְטוּ יְהִי לְרְצוֹן | אֲמַרְרֵפִי וְהַגִּינוּן לְבִי לִפְנֵיךָ יְיָ צוּרֵי וְנִגְאֵלִי: עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו ׀
 הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם ׀ עָלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאֲמַרו אָמֵן:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ ׀ שִׁיבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ ׀ וְתֵן חֲלֻקְנוּ בְּתוֹרָתְךָ: וְשֵׁם נַעֲבֹדְךָ
 בְּרָאָה ׀ בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדַמְנִיּוֹת: מִלֵּאכִי גִזְרָה לִי וְעֲרַבְהָ לִי מִנְתַּת יְהוָה וְיִרְוֶשְׁלָם בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדַמְנִיּוֹת:

כהנים עולים לדוכן אף אם נמשכת תפילת נעילה לתוך הלילה,
 כהוראת הראב"ה, אור זרוע, יראים, מהרי"ל, חות יאיר, שאילת יעב"ץ וסיעתם.

1 שמות ותקיעה

אחר קדיש 'תתקבל' אומרים את ה'שמות' לפי הסדר הנדפס במחזורי רעדעלהיים בתחתית העמוד, הוא הסדר דלהלן:
 ש"ץ אומר: 'ד' הוא האלדים', והקהל חוזר ואומר פסוק זה. על אמירה זו חוזרים חזן הקהל עוד שש פעמים.
 ש"ץ אומר פעם אחת: 'שמע ישראל ד' אלדינו ד' אחד', והקהל חוזר אחריו. כולם יחד אומרים פעם אחת בלחש:
 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'. הרב קורא: 'תקיעה', והתוקע משמיע תקיעה אחת אצל הבימה.

4. גם ביוה"כ שחל בשבת אין מזכירין כאן שבת בתפילת יחיד, כיון שהוידוי שאחר התפילה אינו מתפילות השבת, ורק הש"ץ שאומר הוידוי בתוך תפילתו מזכיר שבת ככל ההזכרות שבתוך התפילה (שו"ע תקכ"ג סעי' ג') ... (סידור אזור אליהו)

1. במוצאי יום כפור, במהרי"ל לא מזכיר שתהיה תקיעה גדולה. אבל מנהגי מהר"ם (57) כתוב שתוקעין תקיעה ארוכה. ובדברי קהלת כתוב תקיעה סתם, וכן במנהגי וורמיישא. אבל במנהגי הגר כתוב (בסוגריים) שהיא תקיעה גדולה. וכך מובא בכמה מקורות במנהג פולין, וכנראה לא היה נהוג באשכנז.

זה הכוונה שייך בשעת שאומרים שלש עשרה מדות לכל דבור ודבור :

שמות לד:ו-ז

יְיָ אֱנִי הוּא קוֹדֵם שְׂיִחְטָא יְיָ אֱנִי הוּא לְאַחַר שְׂיִחְטָא וְיָשׁוּב
 אֵל מִיַּדַּת הַרְחָמִים אֲפִילוּ לְגוֹי רַחוּם לְמִי שְׂיִשׁ לוֹ זְכוּת וְחַנּוּן
 לְמִי שְׂאִין לוֹ זְכוּת אֶרֶךְ אַפַּיִם מְאָרִיךְ אֶף לְרַשָּׁעִים אוֹלֵי יָשׁוּבוּ
 וְרַב־חֶסֶד לְצָרִיכִים חֶסֶד וְאַמֶּת: לְשֵׁלֶם שְׁכָר טוֹב לְעוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ
 נֶצֶר חֶסֶד לְאַלְפִים כְּשֶׁאָדָם עוֹשֵׂי טוֹב נִשְׂא עֲוֹן לְעוֹשֶׂה בְּמִזִּיד
 וּפְשַׁע הַמּוֹרְדִים לְהַכְעִיס וְחַטָּאָה הָעוֹשִׂים בְּשִׁגְגָה וְנִקְיָה לְשָׁבִים

Selichos [Prayers of Atonement] according to the Alsace [France] custom.
 Frankfurt On the Main ~ 1725

If one orens within a צבור which is using a different version of סליחות, one may either recite those סליחות along with the צבור, which is preferable to oren the אשכנז at home alone, or one may oren the אשכנז while others are reciting different words in synagogue, as long as one is careful to recite the י"ג מדות with the צבור. If the צבור is not reciting the י"ג מדות (this can happen during the opening of the ark on יום כפור which falls on שבת, when the אשכנז is to chant the י"ג מדות as on all כפור (ימי כפור) at the appropriate part of the service, one should chant them to oneself.

The And The Shapes Of Its Letters, May Be Expounded To Teach Numerous Lessons:
 אֲמַרִי לִיה רַבֵּן לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, אֲתוּ דְרַדְקֵי הָאִידְנָא לְבִי מְדַרְשָׁא, וְאֲמַרוּ מִילֵי דְאֲפִילוּ
 בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן לֹא אֵיתְמַר כְּוֹתִיָּהּ, אֲלֵ"ף בֵּי"ת-אֶלְף בִּנְיָה, גִּימ"ל דֵּל"ת-גְּמוּל דְּלִים.
 מֵאֵי טַעְמָא פְּשׁוּטָה פְּרַעֲיָה גִּימ"ל לְגַבֵּי דֵּל"ת? שְׁכָן דְּרַכּוּ שֶׁל גּוֹמֵל חֶסֶדִים, לְרוּץ אַחַר דְּלִים.
 וּמֵאֵי טַעְמָא פְּשׁוּטָה פְּרַעֲיָה דְּדֵל"ת לְגַבֵּי גִימ"ל? דְּלִמְצִיָּה לִיה נְפֻשָׁיָה. וּמֵאֵי טַעְמָא
 מֵהֲדַר אֶפִיָּה דְּדֵל"ת מְגִימ"ל? דְּלִיתָן לִיה בְּצִינְעָה, כִּהִיכִי דִלֹא לִיכְפִסִּיף מִינְיָה.
 הֵא וּוְ-זֶה שְׁמוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא. וְזֵין חֵית מֵיַת יוֹד כַּף לְמַד-וְאֵם אֲתָה עוֹשֶׂה כּוֹן,
 הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא זֵין אֲוֹתָהּ וְחֵן אֲוֹתָהּ וּמְטִיב לָךְ וְנוֹתֵן לָךְ יְרוּשָׁה, וְקוֹשֵׁר לָךְ כְּתֵר לְעוֹלָם הַבָּא.
 מ"ם פְּתוּחָה מ"ם סְתוּמָה-מְאֻמָּר פְּתוּחַ מְאֻמָּר סְתוּם. נו"ן פְּתוּחָה נו"ן סְתוּמָה-נְאֻמָּן כְּפּוּף נְאֻמָּן
 פְּשׁוּט. סֶמֶךְ עִין-סְמוּךְ עֲנִיִּים, לִישְׁנָא אַחְרֵינָא, סִימְנִין עֲשֶׂה בִתְוֹרָה, וְקִנְיָה אֲוֹתָהּ. פֵּא פְּתוּחָה פֵּא
 סְתוּמָה-פֵּה פְּתוּחַ פֵּה סְתוּם. צַד"י פְּתוּחָה וְצַד"י סְתוּמָה, צַדִּיק כְּפּוּף צַדִּיק פְּשׁוּט... קוּף-קְדוּשׁ,
 רִישׁ-רְשָׁע. מֵאֵי טַעְמָא מֵהֲדַר אֶפִיָּה דְּקוּף מְרִישׁ? אֲמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אִין אֲנִי יָכוֹל
 לְהַסְתַּכֵּל בְּרַשָּׁע... שִׁי"ן-שְׁקָר, תִּי"ז אֶמֶת.

מֵאֵי טַעְמָא שְׁקָר מְקַרְבֵּן מִלִּיָּה? שִׁיקְרָא שְׁכִיחַ, קוֹשְׁטָא לֹא שְׁכִיחַ. וּמֵאֵי טַעְמָא שִׁיקְרָא
 אַחְדָּא פְּרַעֲיָה קָאֵי, וְאַמֶּת מְלַבֵּן לְבוּנִיָּה, קוֹשְׁטָא קָאֵי, שִׁיקְרָא לֹא קָאֵי. (גמ' שבת קד.)

סדר חנוכה^{4 3 2 1}

⁵מדליקים בבית הכנסת נרות זקופים, הן של שעוה הן של שמן בבזיכים זקופים בהם הלהב עולה כבמנורה בית המקדש. המנורה מוצבת דרומית לארון הקודש, והמדליק עומד כשאחוריו לדרום ופניו לצפון. ביום ראשון מתחיל מימינו, שהוא הנר הסמוך לארון הקודש, ובשאר ימים מתחיל מהשמאלי הנוסף ופונה לימינו.

לפני ההדלקה אומרים הברכות האלו:

◇ (גמ' שבת כג.) בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם

אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◇ וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק⁶ נֵר שְׁלֹחַנְכָּה (נ"א שֶׁל חֲנֻכָּה):

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁעָשָׂה נְסִים לְאַבְוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזֶמַן הַזֶּה:

בערב הראשון מוסיפים גם 'שהחיינו':

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◇ שֶׁחַיֵּינוּ וְקִיָּמָנוּ ◇ וְהַגִּיעָנוּ לְזֶמַן הַזֶּה:

מיד אחר הדלקת נר הראשון אומרים: [כך היא גירסת אבודרהם והטור]

הַנְּרוֹת הַלְלוּ אֱנוּ מְדַלְקִין עַל הַנְּסִים ◇ וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת ◇ וְעַל הַנִּפְלְאוֹת ◇
 שֶׁעָשִׂיתָ לְאַבְוֹתֵינוּ עַל־יְדֵי בְּהַנִּיחַ הַקְּדוֹשִׁים: וְכָל־שְׂמַנְתָּ יְמֵי חֲנֻכָּה ◇ הַנְּרוֹת הַלְלוּ קִדְּשׁ ◇
 וְאִין לָנוּ רְשׁוֹת לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם ◇ אֵלָּא לְרְאוֹתָם בְּלִבְךָ ◇ כִּדִּי לְהוֹדוֹת לְשִׁמְךָ עַל־נִסְיֶךָ
 וְעַל־יְשׁוּעָתְךָ וְעַל־נִפְלְאוֹתֶיךָ:

1. נוטריקון ח' נרות והלכה בבית הילל. (נוהג כצאן יוסף הנוכח"ה)

2. There is no specific way of preparing the candles, but there are two מנהגים regarding lighting them. The most common מנהג, in most of אשכנז, was to light the new candle first (the left most candle), however, מנהג וורמיישא was to light the right candle first.

3. יש להדליק (נרות חנוכה) בתחילת הלילה אף לדידן שאנו מדליקין בפנים כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו וכמה תקנות מצינו שתקנו חכמינו ז"ל. ועתה אף דאזיל ליה ההוא טעמא תקנות ההמה לא זוו ממקומן כגון 'ברוך ד' לעולם אמן | ואמן'; 'מנין אבות', 'התפירה', 'שמע ישראל ואתה הוא', 'שמע ישראל' שבקדושה, איסור גבינה של נכרים. כי דבריהם כמסורות נטועים לרמזים ידועים. וגם בשלחן ערוך כתוב דטוב להחמיר בזמן הזה. (יוסף אומץ סימן תתרעג)

4. מותר השמן מנרות של חנוכה אין נהנין. ומנהג כאן (פפד"מ) שנשרף ביום 'חנוכת המזבח' (יום אחרון של חנוכה) בחצר בית הכנסת לאחר יציאת בית הכנסת בשחרית על ידי תינוקות. (כח יהודה)

5. לפי מנהג אשכנז החזן מתעטף בטלית גדול בשעה שמדליקים בבית הכנסת, מפני כבוד הציבור.

6. There are two נוסחות to recite the following ברכה. Older סדורים contain של חנוכה. The מהרש"ל sometimes combined the word של with what it applies to. Therefore, both מסורות have legitimacy.

ועל הנר מברך (גמ' שבת כג.), ברוך אתה ד' אלקינו מ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה, והיכן צוינו, מן 'זכר ימות עולם' כינו שנות דר-ודר שאל אביך ויגידה וקנינה ויאמרו לך: (דברים לב:ז) (גמ' סוכה מו.) בפסוק זכר ימות עולם י"ג תיבות והקריאה הרי ל"ד, וכן ל"ד תיבות בברכה זו (מובא בסידור ר' הירץ). (רוקח ס' קמא)

7 8 אחר ההדלקה אומרים הפיוט הזה:

מַעֲזוּ צוּר יִשׁוּעָתִי. לֵךְ, נֹאֵה לְשִׁבְתָּ.	תִּבּוֹן, בֵּית תְּפִלָּתִי. וְשֵׁם, תְּזַדְּדָה נִזְבָּחַ.
לַעֲת תִּבִּין מִמַּבְּחַ. מִצָּר הַמִּנְבָּחַ.	אִז אֲנִמְרֵ, בְּשִׁיר מְזֻמֹּר. חֲנֻכַּת הַמְּזֻבָּחַ:
רְעוּת, שְׂבָעָה נִפְשֵׁי. בְּיַגְזוֹן, בְּחֵי כֹלָה.	חַי, מְרַרְו בְּקִשֵׁי. בְּשַׁעֲבוּד, מְלָכוֹת עֲגָלָה.
וּבְיָדוֹ הַגְּדִלָה. הוֹצִיא אֶת־הַסְּגָלָה.	חֵיל פְּרִיעָה, וּכְל־וֹרְעוֹ. יָרְדוּ בְּאֶבֶן, מִצֻּלָּה:
דְּבִיר קָדְשׁוֹ הִבִּיאֵנִי. וְגַם שֵׁם, לֹא שָׁקַמְתִּי.	וּבֹא נוֹגֵשׁ, וְהַגְּלֵנִי. בִּי, זְרִים עֲבַרְתִּי.
וַיִּז רַעַל, מִסִּכְתִּי. כִּמְעַט שָׁעַבְרְתִּי.	קִץ בָּבֶל, וְרַבְּבָל. לְקִץ שְׂבָעִים נוֹשָׁעָתִי:
כְּרוֹת קוֹמַת בְּרוּשׁ. בְּקִשׁ, אֲנִי בְּרַחֲמֶיךָ.	וְנִהְיֶתָה לּוֹ לְמוֹקֵשׁ. וְנִאֲוֹתוֹ נִשְׁפָּתָה.
רֹאשׁ יְמִינִי נִשְׂאָתָה. וְאוֹיֵב, שָׁמוּ מַחִיתָ.	רֵב בְּנִי וְקִנְיָנִי. עַל הָעֵץ תִּלְיֶתָה:
יְוִנִים, נִקְבְּצוּ עָלַי. אֲזִי, בִּימֵי חֲשָׁמְנִים.	וּפְרָצוּ, חוֹמַת מִגְדָּלִי. וְטָמְאוּ, כָּל־הַשְּׂמָנִים.
וּמְנוֹתַי קִנְקְנִים. נַעֲשֶׂה גַם, לְשׁוֹשָׁנִים.	בְּנֵי בֵּינָה יְמֵי שְׂמוֹנָה. קִבְּעוּ, שִׁיר וְרִנָּנִים:

7. Musicologists claim that the common **צוּר מַעֲזוּ** tune is based upon three melodies. The first part is a German song, the second a German war song (called Beutenhaur), and the last part another song (called Schallmann Lied). It seems the melody is about 500 years old. A different melody, was sung in פפד"מ and by the **לנר** ערוך.
8. In the **סידורי רודלהיים** we also find different **נוסחאות** - for example **בְּיַגְזוֹן בְּחֵי כֹלָה** instead of **כֹּלָה**, and **וּבְיָדוֹ הַגְּדִלָה** instead of **הַגְּדִלָה**. There are some questions regarding this **פיוט** - a) its authorship is unknown, b) the exact **נוסח** of the **פיוט** is likewise unknown. It was first printed in Prague (רע"ה) and then in the **מחזור מעגלי צדק** (ש"י) (סאלוניקי ש"י).

סדר פורים 4 3 2 1

השמש או הקורא מכריז: שְׁתִּיקָה יָפָה בְּשַׁעַת קְרִיאַת הַמְּגִלָּה וְהַבְּרָכוֹת!

⁵ לפני קריאת המגילה הקורא אומר הברכות האלו:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ עַל מִקְרָא מְגִלָּה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁעָשָׂה נַפְסִים לְאַבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזִמְנֵי הַיּוֹם:

אין מברכים 'שהחינו' בקריאת המגילה של שחרית, שכבר יצאו בברכה של אתמול:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁחַחְנוּ וְקִנְיָנוּ ◊ וְהִגִּיעָנוּ לְזִמְנֵי הַיּוֹם:

אחר קריאת המגילה מברך הקורא:

(גמ' מגילה כא:) בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ ⁶ (האל) הָרַב אֶת־רִיבֵנוּ ◊
וְהִדִּין אֶת־דִּינֵנוּ ◊ וְהִנּוּקָם אֶת־נַקְמָתָנוּ ◊ וְהִמְשִׁלָּם גָּמוּל לְכָל־אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ ◊
וְהִנְפָּרַע לָנוּ מִצָּרֵינוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַנּוֹפֵרֵעַ לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִכָּל־צָרֵיהֶם ◊ הָאֵל הַמּוֹשִׁיעַ:

1. פרשת זכור - רבים מקפידים על הוראת רבינו נתן אדלר שנשים תשמענה את קריאת פרשת זכור. הקריאה המקובלת היא 'תמחה את זכר עמלק', הז'ן של זכר בצירה, ולא נהגו לכפול את הקריאה.

בהפטרות המלה 'ומה' (קול הצאן הזה באזני), יש אומרים אותה בהטעמה מיוחדת כדי להבליט את הרמז של הנביא לגעיית הצאן.

2. Three boxes are put out. a) which is given to the תורה in לומדי תורה, b) מתנות לאביונים, and c) אגרא דתעניתא צדקה (the cost of the meals one would have eaten that day).

3. The מנהג was to give משלוח מנות after קריאת המגילה in the daytime and not before. The מנהג of having כוונה during שהחינו for the other פורים, is discussed by the ש"ה, (שור"ת מן השמים, ס' ט"ו), and משנה ברורה. There is no evidence that this was practiced in אשכנז. On the contrary, we find that the רבי of the רוקח, רוקח בר קלונימוס, explains that שהחינו is not said at the סעודה, since it is not specifically for the חג (similarly יום טוב סעודת does not have a שהחינו), only on מקרא מגילה (and הדלקת נרות הנוכה) do we recite שהחינו, since this clearly indicates the נס. (מתנות לאביונים) and משלוח מנות are the same in this respect as the סעודה). We also do not find that one announces that one should have כוונה, although שהחינו is announced.

4. According to R. Yisroel Strauss of KAJ WH "Groggers (sirens, whistles, etc) are fairly new, 30-35 years. In fact most of the noise is still generated with stamping feet and banging of the shtender covers. The first mention of המן gets about four seconds and the rest about 1-2 seconds. המן's wife זרש gets equal treatment.

5. לפי מנהג אשכנז הקורא מתעטף בטלית גדול בשעת קריאת מגילה בליל פורים, מפני כבוד הציבור.

6. 'האל' was included in the ברכה in וורמיישא as well as by the רוקח, while in פפד"מ it was not (דברי קהלת pg. 420). It seems that in פפד"מ in later generations it was said, as is evident from Baal Keriah Benno Weis's melodies.

בגמר קריאת המגילה והברכה שאחריה בערבית, אומרים 'אשר הניא' ומזמרים 'שושנת יעקב'. בשחרית אין אומרים 'אשר הניא', מפני שקרובות נאמרו בחזרת הש"ץ, אך מזמרים 'שושנת יעקב'.

וַיִּפְרַח מַחְשְׁבוֹת עֲרוֹמִים.	אֲשֶׁר הֵנִיא עֲצַת גִּזְוִים.
נִצָּר זְדוּן מִזְרַע עֲמֶלְק.	בְּקִוּם עֲלֵינוּ אָדָם רָשָׁע.
וַיִּגְדְּלוּתוֹ. נִזְקָשָׁה לוֹ לְכָבֵד.	גָּאָה בְּעֲשָׂרוֹ. וַיְכַרְה לּוֹ בּוֹר.
בְּקִשׁ לְהַשְׁמִיד. וַנִּשְׁמַד מִהָרָה.	דְּמָה בְּנַפְשׁוֹ לְלֵבֵד. וַנִּלְכַּד.
וְעוֹרֵר שְׁנֵאת אַחִים לְבָנִים.	הָמָן הוֹדִיעַ אֵיבַת אֲבוֹתָיו.
בִּי-בְחֻמְלָתוֹ עַל אֲנִי. נוֹלַד אוֹיֵב.	וְלֹא זָכַר רַחֲמֵי שְׂאוּל.
וַנִּלְכַּד מָמָא בְּיַדֵי מְהוּר.	זָמַם רָשָׁע לְהַכְרִית צַדִּיק.
וְרָשָׁע הוֹסִיף חֲמָא עַל-חַמְאָיו.	חֲסֵד גָּבַר. עַל-שְׁנֵנַת אָב.
וַיִּתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת רָעָה.	מָמָן בְּלָבוֹ. מַחְשְׁבוֹת עֲרוֹמִיו.
בְּסִפּוֹ נָתַן לְהַכְרִית זָכָרָם.	יְהוָה שָׁלַח בְּקַדוּשֵׁי אֵל.
וְדַתִּי הָמָן נִתְּנֵנוּ בְּשׂוֹשָׁן.	בְּרֵאוֹת מְרַדְּכֵי בִי-יֵצֵא קֶצֶף.
וַיָּזֶר צוּם. וַיֵּשֶׁב עַל-הָאָפֶר.	לְבַשׁ שֵׁק. וַקִּיֵּשֶׁר מִסְפֵּד.
וְלִמְחַל חֲמָאָת עוֹן אֲבוֹתָינוּ.	מִי זֶה יַעֲמֵד לְכַפֵּר שְׁנֵנָה.
הֵן הִדְרָפָה עֲמָדָה לְעוֹרֵר יִשְׁנִים.	גִּיז פָּרַח מְלוּלָב.
לְהַשְׁקוֹתוֹ. יוֹן חֲמַת תַּנְיָנִים.	סְרִיסִיָּה מִבְּהִילִים לְהָמָן.
עָשָׂה לוֹ עֵיץ. וַנִּתְלַח עָלָיו.	עָמַד בְּעֲשָׂרוֹ. וַנִּפְּל בְּרָשָׁעוֹ.
בִּי פוֹר הָמָן. נִהְפָּד לְפוֹרְנוֹ.	פִּיחֵם פָּתְחוּ. כָּל-יֹשְׁבֵי תַבַּל.
אוֹיֵב נָתַן תַּחַת נַפְשׁוֹ.	צַדִּיק נִחְלַץ מִיַּד רָשָׁע.
וְלִשְׁמַח בְּכָל-שְׁנָה וְשָׁנָה.	קָרְמוּ עֲלֵיהֶם. לַעֲשׂוֹת פּוֹרִים.
הָמָן וּבְנָיו עַל-הָעֵץ תִּלְתֵּי:	רְאִית אֶת-תְּפִלַּת מְרַדְּכֵי וְאַסְתֵּר.

שושנת יעקב צהלה ושמחה. בראותם יחד תבלת מרדכי. תשועתם היות לנצח. ותקנותם בכל-דור ודור. להודיע, שכל-קנויך לא יבשו. ולא-יכלמו לנצח כל-החוסים בך. ארור המן, אשר בקש לאבדי. ברוך מרדכי היהודי. ארורה זרש, אשרת מפחידו. ברוכה אסתר בעדי, (יש להוסיף ⁷ ארורים כל הערלים, ברוכים כל-ישראל). וגם חרבונה זכור לפזב. ⁸

בליל פורים ממשיכים ב'ואתה קדוש' (עמ' 241).
 ושוב קדיש תתקבל (עמ' 242) ו'עלינו' (עמ' 249).
 במוצאי שבת ממשיכים ב'ויהי נעם' (עמ' 240).
 בבוקר ממשיכים ב'אשרי' (עמ' 60) ו'ובא לציון' (עמ' 61).

7. 'ארורים כל הרשעים' כ"ה בטור (סל' תר"ץ) ובס"י ליתא כלל, אבל ברש"ס 'ארורים כל הערלים ברוכים כל-הישראלים' וכתב שכן בטור, וברור שיד הצנזורה שלטה כאן. (סידור אזור אליהו)

8. בסעודת פורים אוכלים בשר מעושר המכונה 'המן' (מפני שתלוי כעת העישון), ואת המאפה בצורת אדם הקרוי 'המן'.

תפלת הבינונו

בשעת הדחק, כגון שהוא בדרך או במקום שטרוד ויירא שיפסיקוהו, או מי שהוא חולה ואין בו כח להאריך בתפלה או מי שאין דעתו מיושבת עליו ולא יוכל להתפלל בכוונה תפילה ארוכה, או שהשעה עוברת לו, הוא יתפלל תפלת הבינונו, ואומר ג' ברכות ראשונות של שמנה עשרה ואח"כ אומר הבינונו וגו' ואומר רצה וכו' ומסיים ג' ברכות אחרונות. וצריך לאמרה מעומד, וכשיגיע לביתו או שירוח לו אח"כ והתיישבה דעתו אין צריך לחזור ולהתפלל. ואינו מתפלל הבינונו בימות הגשמים, ולא במ"ש ומי"ט. הפועלים שעושין מלאכה אצל בעל הבית אם נתן להם שכר חוץ מסעודתן כשמקפיד עליהן, מתפללים הבינונו. וזו הנוסחה, אדני שפתי וגו' בא"י או"א וכו' עד האל הקדוש, ואח"כ:

הַבִּינֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְדַעַת דְּרִכֶּיךָ ◊ וּמֹל אֶת לִבְּנוּ לְיִרְאַתְךָ ◊ וְתַסְלַח לָנוּ לְחַיֵּי גְאוּלָּיִם ◊ וְרַחֲמֵנוּ מִמַּכְאוֹב ◊ וְדַשְׁנֵנוּ בְּנֵאוֹת אֲרָצְךָ ◊ וּנְפוּצוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ תִּקְבֵּץ ◊ וְהַתּוֹעִים עַל דַּעְתְּךָ יִשְׁפֹּטוּ וְעַל הַרְשָׁעִים תִּנְיֹף יָדֶיךָ ◊ וְיִשְׁמְחוּ צַדִּיקִים בְּבִגְדֵי עֵרָה וּבְתִקּוֹן הַיְכָלְךָ וּבְצִמְחַת קַרְן לְדוֹד עֲבָדֶךָ ◊ וּבְעֵרִיכַת נֵר לְבָן יִשִּׁי מְשִׁיחֶךָ ◊ מָרָם נִקְרָא אֶתְּךָ תַעֲנֶנּה: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה: רצה וכו'

המהלך במקום גדודי חיות או לסטים מתפלל תפילה קצרה זו:

צִרְכֵי עַמְךָ יִשְׂרָאֵל מְרַבִּים ◊ וּדְעַתְּם קְצָרָה: יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ◊ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאַלְהֵי אֲבוֹתֵינוּ ◊ שְׁתַּתֵּן לְכָל־אֶחָד וְאֶחָד כְּרִי פְּרִנְסָתוֹ וּלְכָל־גּוֹיָה וּגְוִיָּה דֵי מְחֻסְרָה ◊ וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

ואין צריך לג' ברכות ראשונות ולא לג' אחרונות. וכשבא לביתו חוזר ומתפלל שמונה עשרה כראוי.

ברכת המזון בקצרה

השפחות והנשים שמלאכתן בתבשיל ואינן יכולות בהמ"ז הכוונה מוטב שיברכו אותה בקצור ובכוונה, וזה נוסחה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם ◊ הֵנּוּ אֶת־הָעוֹלָם בָּלוּ ◊ בְּטוֹבוֹ ◊ בְּחַן בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים ◊ הוּא קְלוּ:כֵּס גִּתָּן לָחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ: וּבְטוֹבוֹ הַגְּדוֹל ◊ תְּמִיד לֹא־חָסַר לָנוּ ◊ וְאַל־יִחָסַר לָנוּ מִזֶּן הָעוֹלָם וְעַד: בְּעֶבֶר שְׁמוֹ הַגְּדוֹל ◊ כִּי הוּא זֶן וּמְפָרְנָם לְכָל ◊ וּמְטִיב לְכָל ◊ וּמְכִין מִזֶּן לְכָל־בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הֵנּוּ אֶת־הַכֹּל: גְּדוּדָה לָךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ ◊ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לְאַבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֲמֻדָּה מְרֻבָּה וְרַחֲבָה: וְנָתַתָּ לָנוּ בְּרִית וְתוֹרַת חַיִּים וּמִזֶּן: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הַמִּזֶּן: רַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ ◊ וְעַל יְרוּשָׁלַם עִירָךְ ◊ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ ◊ וְתַגְדֵּל מַהֲרָה כְּבוֹד הַבַּיִת וְתַנְחַמְנוּ בְּכַפְלָיִם: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה בְּרַחֲמָיו יְרוּשָׁלַם אָמֵן: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם ◊ הַמְלִיךְ הַטּוֹב וְהַמְטִיב לָנוּ ◊ הוּא הַמְטִיב ◊ הוּא הַמְטִיב ◊ הוּא יְיָ הַטּוֹב לָנוּ: הוּא גְּמָלָנוּ הוּא גּוֹמְלֵינוּ הוּא יְגַמּוֹל בְּעַדֵינוּ לְעַד ◊ לָחַן לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וַיִּזְכְּנוּ לַיָּמֹת הַמְּשִׁיחִ: עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו ◊ הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם ◊ עָלֵינוּ וְעַל־בְּלִיִּישְׂרָאֵל ◊ וְאָמְרוּ אָמֵן:

ברכת המזון

קכו¹ שיר המעלות בשוב יי את-שיבת ציון היינו כהלמים: אז ימלא שחוק פיננו ולשוננו רנה
 אז יאמרו בגוים הגדיל יי לעשות עם-אלה: הגדיל יי לעשות עפנו היינו שמחים:
 שובה יי את-שבותנו שבותנו באפיקים בנגב: הורעים פרמעה ברנה יקצרו: הלוד ילד | וכבה
 נשא משד-הורע באיבא ברנה נשא אלמתיו: קמס:כא תהלת יי ידבר פי ויברך כל-בשר
 שם קדשו לעולם ועד: קטו: יח ואנחנו | נברך יה מעתה ועד-עולם הלל-יה:

יש מוסיפים פסוקים אלה
 קיג: מי ימלא גבורות יי ישמיע כל-תהלתו:
 קכו: כל הנשמה תהלל יה הלל-יה:

יש מוסיפים פסוקים אלה
 קיח: הודו ליי פיר טוב פי לעולם חסדו:
 קכז: מי ימלא גבורות יי ישמיע כל-תהלתו:

באשכנו לא נהגו ליטול מים אחרונים בכל ימות השנה. המזמן אוחז את הכוס בידו בשעת ברכת המזון עד אל יחסרנו.
 אם יש יין ממלאים בו כוס ונוטלים אותו ביד ואומרים: 'בום ישועות אשא. ובשם יי אקרא' (גמ' ברכות נא):
 ומברכים את ברכת המזון עם הכוס ביד. אם אכלו שלושה בני מצוות יחדיו, חובה עליהם לזמן. אחד מהם מברך
 בקול רם והשאר מברכים עמו בלחש ועונים 'אמן' על הברכות.

המזמן: רבותי נברך! או בלשון אשכנו: רבותי וייר וואללען בענשען!

המסובים עונים: קיג: יהי שם יי מברך מעתה ועד-עולם:

המזמן אומר (בלא עמידה במילה 'אלדינו'):

ברשות . . . נברך (בעשרה מוסיף: אלהינו) שאכלנו משלו:

המסובים עונים (בלא עמידה במילה 'אלדינו'):
 ברך (בעשרה: אלהינו) שאכלנו משלו
 ובמנובו חיינו:
 [שאר הנכחים שלא אכלו שם צריכים לענות:
 ברך ומברך שמו תמיד לעולם ועד:]

וחוזר המזמן ואומר (בלא עמידה במילה 'אלדינו'):

ברך (בעשרה: אלהינו) שאכלנו משלו ובמנובו חיינו:

המזמן והמסובים: ברך הוא וברוך שמו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ הון את-העולם כלו ◊ במנובו
 בחן בחסד וברחמים ◊ הוא קלו:ככ נתן לחם לכל-בשר פי לעולם חסדו:
 ובמנובו הגדול ◊ תמיד לא-חסר לנו ◊ ואל-יחסר לנו מזון לעולם ועד: בעבור
 שמו הגדול ◊ פי הוא זן ומפרנס לכל ◊ ומטיב לכל ◊ ומכין מזון לכל-בריותיו
 אשר ברא: ברך אתה יי הון את-הכל:

1. The source for reciting שיר המעלות is in ספר סדר היום by רבי משה אבן מכיר, the author of the סדר היום. שיר המעלות is said in order to include דברי תורה at the table. The מנהג is to add two to four פסוקים afterward, as listed below. According to the ארי"ל, these פסוקים are said for kabbalistic reasons. It is unnecessary to recite שיר המעלות at the סדר פסח and therefore, the old הגדות did not include it. Perhaps this is also the reason שיר המעלות was originally not included before the bensching on יום טוב. At the סדר since the whole הגדה is said - there is no need to add שיר המעלות.

2. אמר רבי אלעזר, מאי דכתיב? 'מי ימלא גבורות ד' / 'ישמיע כל-תהלתו': למי נאה (ללמד) למלל גבורות ד'?
 מי שיכול להשמיע כל תהלתו. (גמ' מכות י, כוריות יג:)

3. The verse 'ברוך הוא וברוך שמו' which is recited before ברכת המזון, is attributed to the רוקח.

4. According to the רמב"ם and the הספרדים, נוסח הסוק 'פוחה את ירך' is said. In the מחזור ויטרי which primarily follows נוסח צרפת the פסוק appears; in נוסח אשכנז it does not.

גודה לך ◊ יי אלהינו ◊ על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה:
ועל שהוצאתנו יי אלהינו מארץ מצרים ◊ ופדיתנו מבית עבדים ◊ ועל בריתך
שחתמת בבשרנו ◊ ועל תורתך שלמדנו ◊ ועל חקוקי שהודעתנו ◊ ועל חיים
חן וחסד שהונתנו ◊ ועל אכילת מזון שאתה זן ומפרנס אותנו תמיד ◊ בכל-יום
ובכל-עת ובכל-שעה:

על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות
שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

בחנוכה: בימי מתתיהו בן-יוחנן בן גדול השמני ובניו ◊ בפורים: בימי מרדכי ואסתר
בשעמדה מלכות יון הרשעה על-עמך ישראל ◊ בשושן הבירה ◊ בשעמד
להשפיתם תורתך ◊ ולהעבירם מחקי רצונך: ואתה עליהם הזמן הרשע ◊ בקש
ברחמיך הרבים ◊ עמדת להם בעת צרתם ◊ רבת את-
ריבם ◊ דנת את-דינם ◊ נקמת את-נקמתם: מסרת
גבורים ביד חלשים ◊ ורבים ביד מעטים ◊ וממאים ביד
מהורים ◊ ורשעים ביד צדיקים ◊ וזדים ביד עוסקי
תורתך: ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ◊ ולעמך
ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן בהיום הזה: ואחר כך
באו בניך לדביר ביתך ◊ ופנו את-היכלך ◊ ומחרו את-
מקדשך ◊ והדליקו נרות בהצרות קדשך ◊ וקבעו שמונת
ימי חנכה אלו ◊ להודות ולהלל לשמך הגדול:
ואת-בניו על-העין:

אם שכח 'על הנסים' ונזכר קודם שגמר 'ועל הכל', אף אם הגיע בין 'אתה' ל'ה', יאמרו שם ויחזור לומר
'ועל הכל' מתחילה. אולם אם אמר 'ברוך אתה ה'', יאמרו לפני 'הרחמן הוא יזכנו' בנוסחא הכתובה שם.

ועל-הכל יי אלהינו ◊ אנו מודים לך ◊ ומברכים אותך ◊ יתברך שמך בפה כל-חי
תמיד לעולם ועד: כפתוב: זכרים: ואכלת ושבעת וברכת את-יי אלהיך
על-הארץ הטובה אשר נתן-לך: ברוך אתה יי על-הארץ ועל-המזון:
רחם יי אלהינו עלינו ועל-ישראל עמך ◊ ועל ירושלים עירך ◊ ועל ציון משכן
כבודך ◊ ועל מלכות בית דוד משיחך ◊ ועל הפית הגדול והקדוש שנקרא שמך
עליו: אלהינו אבינו רענו זוננו פרנסנו וכלכלנו והרויחנו ◊ והרוח-לנו יי אלהינו
מהרה מכל-צרותינו: ונא אל-תצריבנו ◊ יי אלהינו ◊ לא לידי מתנת פשר ודם ◊
ולא לידי הלואתם ◊ אלא [נוסח מאוחר: בי אם] לידך המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה ◊
שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד:

בשבת

ראש חודש, יום טוב, חול המועד, ראש השנה

רצה ותחליצנו יי אלהינו
 במצותיך ובמצות יום השביעי השבת הגדול והקדוש הזה
 כי יום זה גדול וקדוש הוא לפניך
 לשבת-בו ולגונה בו באהבה פמצות רצונך:
 ברצונך הניח לנו יי אלהינו
 שלא תהי צרה ויגון ואנחה
 ביום מנוחתנו: ותראנו יי
 אלהינו פנחמות ציון עירך
 ובבנין ירושלים עיר קדשך
 כי אתה הוא בעל הישועות
 ובעל הנחמות: ורחם אתה:

אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא ויגיע ויראה
 וירצה וישמע ויפקד ויזכר וזכרונו ופקדוננו וזכרון
 אבותינו וזכרון משיח בן-דוד עבדך וזכרון ירושלים עיר
 קדשך וזכרון כל-עמך בית ישראל לפניך לשלום
 ולטובה ולחן ולחסד ולרחמים ולחיים ולשלום ביום
 לראש חודש: ראש החדש | לפסח: חג המצות |
 לשבועות: חג השבועות לראש השנה: הזכרון |
 ילדים וחולים האוכלים ביום כפור: הכפורים |
 לסכות: חג הסוכות | לשמיני עצרת ושמחת תורה: שמיני חג העצרת
 הזה וזכרונו יי אלהינו בו לטובה ופקדנו בו לברכה
 והושיענו בו לחיים ובדבר ישועה ורחמים חיים וחסד
 ורחם עלינו והושיענו כי אליך עיינינו כי אל מלך חנון
 ורחום אתה:

ובנה ירושלים עיר הקדש במחרה בימינו:
 ברוך אתה יי בונה ברחמי ירושלים: אמן

שכח בשבת לומר 'רצה' וכבר התחיל ברכת 'הטוב' אם היא סעודה ראשונה ושניה צריך לחזור לראש,
 ובסעודה שלישית אינו צריך; אבל אם נזכר לפני שהתחיל ברכת 'הטוב' יאמר כאן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה
 לאות ולברית: ברוך אתה יי מקדש השבת:

ונזכר קודם שפתח בברכת 'הטוב', יאמר כאן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם
 אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה
 לאות ולברית וראשי חדשים לזכרון:
 ברוך אתה יי מקדש השבת וישראל וראשי חדשים:

שכח לומר 'יעלה ויבא' בראש חודש ונזכר אחר
 שהתחיל ברכת 'הטוב' אינו צריך לחזור,
 אבל אם נזכר קודם שפתח בברכת 'הטוב', יאמר כאן:
 ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם
 אשר נתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון:

ואם חל יום טוב בשבת ושכח 'רצה' ו'יעלה ויבא'
 כולל של שבת ויום טוב ביחד ואומר:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן שבתות
 למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית
 וימים טובים לששון ולשמחה את-יום חג (פלוגי) הזה:
 ברוך אתה יי מקדש השבת וישראל והימים:

חל ראש חודש בשבת ושכח 'רצה' ו'יעלה ויבא',
 אם שכח לומר 'יעלה ויבא' ביום טוב (אבל לא
 בחה"מ) וכבר התחיל ברכת 'הטוב' חוזר לראש,
 אבל אם נזכר קודם שפתח בברכת 'הטוב', יאמר כאן:
 ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם
 אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל
 לששון ולשמחה את-יום חג (פלוגי) הזה:
 ברוך אתה יי מקדש ישראל והימים:

וכשחל ראש השנה בשבת ושכח 'רצה' ו'יעלה ויבא' אומר:
 ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן שבתות
 למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית
 וימים טובים לישראל את-יום הזכרון הזה:
 ברוך אתה יי מקדש השבת וישראל ויום הזכרון:

אם שכח לומר 'יעלה ויבא' בראש השנה
 וכבר התחיל ברכת 'הטוב' אינו חוזר,
 ואם עוד לא התחיל 'הטוב', יאמר כאן:
 ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן
 ימים טובים לעמו ישראל את-יום הזכרון הזה:

5. "At the end of this ברכה we answer אמן, even though we recite the ברכה ourselves (an exception to the general rule), since this is the last of the ברכות prescribed in the תורה". (שלחן ערוך קפח-א.) [The World of Prayer Volume I pg. 299]

⁶ בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הָאֵל אֲבִינוּ ◊ מִלִּפְנֵי אֲדִירָנוּ בּוֹרְאֵנוּ גֹאֲלֵנוּ יוֹצְרֵנוּ: קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב ◊ רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל ◊ הַמְלִיךְ הַטּוֹב וְהַמְטִיב לְכָל ◊ (אל) שֶׁבְכָל-יוֹם וַיּוֹם הוּא הַטֵּיב ◊ הוּא מְטִיב ◊ הוּא יִיטֵיב לָנוּ: הוּא גִמְלָנוּ ◊ הוּא גּוֹמְלָנוּ הוּא יְגַמְלָנוּ (כ"א יְגַמּוֹל בְּעַדֵינוּ) לְעַד ◊ לְחַן לְחֶסֶד וְלִרְחֻמִּים וְלִרְוַח הַצֶּלֶה וְהַצִּלְחָה ◊ בְּרַכָּה וַיְשׁוּעָה נַחֲמָה פְּרִנְסָה וְכִלְפָּלָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשְׁלוֹם וְכָל-טוֹב ◊ וּמְכַל-טוֹב אֵל-יִחְסְרֵנוּ:

כאן אפשר להניח את הכוס

⁷ ⁸ הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יְמַלֵּךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:
הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יִתְבַּרֵךְ בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ:
הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר וָדוֹר ◊ וַיִּתְפָּאֵר בְּנוֹ לְנִצְחָה נִצְחָיִים ◊
וַיִּתְהַדָּר בְּנוֹ לְעַד וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים:
הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יִפְרִנְסֵנוּ בְּכַבּוֹד:
הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יִשְׁבּוֹר עַל גּוֹיִם מִעַל צוּאֲרָנוּ ◊ וְהוּא יוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוֹת לְאַרְצֵנוּ:
הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יִשְׁלַח בְּרַכָּה מִרְפָּה בְּבֵית זֶה ◊ וְעַל שְׁלַחַן זֶה שְׂאֵכְלָנוּ עִלּוּי:

אם אכלו בדרך או בבית ערל או בבית מומר להכעיס, משמיטים את המילים 'בבית זה ועל שלחן זה שאכלנו עליו' ויש המוספים תחתיהם את המילים: בְּמָקוֹם הַלִּיכְתָּנוּ וּבְמָקוֹם יִשְׁכַּחְתָּנוּ עַד עוֹלָם:

<p>נוסח 'הרחמן' מאוחר: הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת-אֱלֹהֵי הַנְּבִיא זְכוּר לְטוֹב ◊ וַיְבָרֵךְ אוֹתָנוּ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִמֶּנּוּ בְּשֵׁמוֹ: (אם יש ערל או מומר להכעיס מסיימים: בְּנֵי בְרִית מִמֶּנּוּ בְּשֵׁמוֹ:)</p>	<p>הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת-אֱלֹהֵי הַנְּבִיא זְכוּר לְטוֹב ◊ וַיְבָרֵךְ אוֹתָנוּ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִמֶּנּוּ בְּשֵׁמוֹ: (אם יש ערל או מומר להכעיס מסיימים: בְּנֵי בְרִית מִמֶּנּוּ בְּשֵׁמוֹ:)</p>
---	---

אורח מוסיף ברכה לבעל הבית [אבל אין אומרים בשבת וביום טוב משום איסור בקשת צרכים]:
[יְהִי רַצוֹן שְׁלֵא יְבוֹשׁ בְּעַל הַבַּיִת בְּעוֹלָם הַזֶּה ◊ וְלֹא יִפְלֹם לְעוֹלָם הַבָּא ◊ וַיִּצְלַח מְאֹד בְּכָל נִכְסָיו ◊ וַיְהִי נִכְסָיו מִצְלָחִים וְקָרוֹבִים לְעִיר ◊ וְאֵל יִשְׁלוֹם שְׁמֵן לֹא בְּמַעֲשֵׂי יָדָיו ◊ וְלֹא בְּמַעֲשֵׂי יָדֵינוּ ◊ וְאֵל יִזְדַּקֵּר לֹא לְפָנָיו וְלֹא לְפָנֵינוּ שׁוּם דְּבַר הַרְהוּר הַטָּא וְעֵבֶרָה וְעוֹז ◊ מַעֲתָה וְעַד-עוֹלָם:]

הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יְבָרֵךְ אֶת-[אֲבֵי מוֹרֵי] בְּעַל הַבַּיִת הַזֶּה ◊ וְאֶת-[אֲמֵי מוֹרְתָי] בְּעֵלְת הַבַּיִת הַזֶּה ◊ אוֹתָם וְאֶת-בֵּיתָם וְאֶת-זְרַעָם וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר לָהֶם: (ואם סמוך לשלחן עצמו יאמר: הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יְבָרֵךְ אֶת אוֹתִי ◊ וְאֶת-אִשְׁתִּי וְאֶת-זְרַעִי וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר לִי ◊) אוֹתָנוּ וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר לָנוּ ◊ כְּמוֹ שֶׁנִּתְפָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יַצְחָק וַיַּעֲקֹב ◊ בְּכָל מְבַל כָּל ◊ בֵּן יְבָרֵךְ אוֹתָנוּ [אם יש ערל או מומר להכעיס מוסיפים: בְּנֵי בְרִית] בְּלָנוּ יַחַד בְּבְרַכָּה שְׁלֵמָה ◊ וְנֹאמֵר אָמֵן: (קהל אָמֵן)

6. אָמַר רַב מִתְנָה, אוֹתוֹ יוֹם [ט"ו באב] שֶׁנִּתְּנוּ הַרוּגֵי בֵיתָר לְקַבּוּרָה, תִּקְנוּ בְּבִגְהָה הַטּוֹב וְהַמְטִיב, הַטּוֹב שֶׁלֹּא הִסְרִיחוּ, וְהַמְטִיב שֶׁנִּתְּנוּ לְקַבּוּרָה. (גמ' תענית לא.)

7. Until three hundred years ago, ברכת המזון was said only by the leader and all present fulfilled their obligation through him. Later, when copies of ברכת המזון became more prevalent, each person began reciting ברכת המזון on their own. As a result, two different מנהגים evolved - 1) everyone said (sang) ברכת המזון together (no אמן is therefore required), or 2) one recites ברכת המזון aloud and everyone follows along silently (although people are particular to finish the ברכה before the leader to answer אמן to his ברכה, no such insistence for the הרחמן exists).

8. One is required to recite all the הרחמן which are printed, (both on שבת and on weekdays). The רוקח says that one may add to the הרחמן if one wishes, not that one may disregard them entirely.

יש מרבתינו שלא אומרו את אמירת 'ממרום' מחשש הבלעת האל"ף באמירת 'מאת', שכן בלעדי האל"ף המילה 'מאת' נשמעת חס ושלום כחירוף. ויש שהחליפו מחמת כן את המילה 'מאת' במילה 'מעם'. ולמנהגנו שאומרים 'מאת', צריך לזהר מהבלעת האל"ף.

ממרום [נוסח מאוחר : ממרום] **יִלְמְדוּ עֲלֵיהֶם וְעַלֵּינוּ זְכוֹת** ◊ **שֶׁתְּהֵא לְמִשְׁמֶרֶת שְׁלוֹם:**
וְנִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יי' ◊ וְצַדִּיקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ ◊ וְנִמְצָא־חַן וְשִׁבְלֵ מוֹב
בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:

בשבת ⁹ **הַרְחֵמֵן** ◊ הוא ינחילנו ליום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים:

בראש חודש ¹⁰ **הַרְחֵמֵן** ◊ הוא יחדש עלינו את-החדש הזה למוצה ולברכה:

בשלש רגלים ¹¹ **הַרְחֵמֵן** ◊ הוא ינחילנו ליום שכלו טוב:

בראש השנה **הַרְחֵמֵן** ◊ הוא יחדש עלינו את-השנה הזאת למוצה ולברכה:

חול המועד סכות **הַרְחֵמֵן** ◊ הוא יקים לנו את-ספת דויד הנפלת עמוס ט:יא

שכח 'על הנסים' ישלים אמריתנו כאן ויאמר:

הַרְחֵמֵן ◊ הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה ◊ בימי וכו'.

הַרְחֵמֵן ◊ הוא יזכנו לימות המשיח ולחיי עולם הבא:

בכל יום שמתפללים בו מוסף: שמואל ב' כז:גא

מגדל ישועות מלכו ועשה חסד
 למשיחו לדוד ולזרעו עד-עולם:

תהלים יח:גא

מגדל ישועות מלכו ועשה חסד
 למשיחו לדוד ולזרעו עד-עולם:

עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו ◊ הוא יעשה שלום עלינו ועל-כל-ישראל ◊ ואמרו ◊ אמן:

In the past only יראו and כפירים were said, however in the past 200-300 years הודו, פותח, גער הייתי, פותח, and ד' עז were also added. Today it is considered a טוב מנהג that they are said.

אומרים בלחש:

תהלים לז:יא-יא **יִרְאוּ אֶת-יְי' קֹדְשׁוֹ כִּי-אֵין מַחְסוֹר לְיִרְאָיו:**

בְּפִירִים רָשׁוּ וְרַעְבּוּ וְדָרְשׁוּ יי' לֹא-יַחְסְרוּ כָּל-מוֹב:

[קיס:א הודו ליי' כִּי-מוֹב כִּי לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ: קמכ:טז פותח את-ידך ומשביע לכל-תי רצון:

ירמיה יז: כָּרוּךְ הַגִּבּוֹר אֲשֶׁר יִבְטַח בֵּינֵי וְהָיָה יי' מִבְּמַחֲוֹ:

תהלים לז:ככ ¹² **נָעַר | הָיִיתִי גַם-זִקְנָתִי וְלֹא-רָאִיתִי צַדִּיק נֶעְצֵב וְזָרְעוֹ מִבְּקֶשׁ-לֶחֶם:**

בקול רם

כט:יא **יי' עֵז לְעַמּוֹ יִתֵּן יי' | יִבְרַךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם:**

9. In general, all of the special הרחמן are not very ancient, (unlike the standard הרחמן which date from the time of the גאונים), therefore the רוקח says, there is no reason to be stringent about their recitation.

10. The יושר לקט cites that the תרומת הדשן composed the הרחמן for ראש חודש that we recite today.

11. The הרחמן is said only on ימים טוב and not on חול המועד, which is not considered יום טוב in this regard. (רבי יוספה שמש). (חות יאיר) (גמ' יצמות טז:)

12. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, פסוק זה שר העולם (רש"י מלאך) אמרו. (גמ' יצמות טז:)

ברכה מעין שלש.

בנוסח ברכת מעין שלש רבו השיטות והנוסחות של רבותינו הגאונים והראשונים, לא ראי זה כראי זה, ואין שום מסורת אחידה ושיטה מגובשת:

(גמ' זרכות מד) **בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם**

על אחד מחמשת מיני דגן: | על יין: | על פירות משבעת המינים:
עַל הַמַּחֲיָה וְעַל הַבְּלִבְלָה | **עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן** | **עַל הָעֵץ וְעַל פְּרֵי הָעֵץ**

וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה | **וְעַל אֲרֵץ חַמְדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה**
שְׂרָצִית וְהִנְחַלַּת לְאֲבוֹתֵינוּ | **לְאֹכַל מִפְּרִיָּהּ וְלִשְׂבֹּעַ מִטוֹבָהּ:**

מצוי נוסח עתיק של ברכת מעין שלש מנדפס בהגדות מידועות של ויניציאה ואמשטרדם שונה ומקוצר המורגל כיום:

<p>רחם יי אלהינו עלינו על-ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מזבחך ועל היכלך: ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בבנינה ונאכל מפריה ונשבֹּעַ מטובה ונברכה עליה בקדשה ובטהרה:</p>	<p>רחם יי אלהינו עלינו על-ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל מקדשך ועל מזבחך ועל היכלך ובנה ירושלים עיר קדשך במהרה בימינו והעלנו כה ושמחנו בתוכה:</p>
--	---

לשבת (ורצה והחליצנו) ביום השבת הזה:	לראש חודש (וזכרנו למזבח) ביום ראש החודש הזה:	לפסח (ושמחנו ביום) חג המצות הזה:	לשבועות (ושמחנו ביום) חג השבועות הזה:
לראש השנה (וזכרנו למזבח) ביום חזקרון הזה:	לילדים ולחולים האוכלים ביום כפור ביום הכפורים הזה:	לסכות (ושמחנו ביום) חג הסוכות הזה:	לשמיני עצרת ושמחת תורה (ושמחנו ביום שמיני) חג העצרת הזה:

כי אתה (אל) טוב ומטיב לכל | ונודה לך¹ על הארץ ...

<p>על אחד מחמשת מיני דגן: ועל המחיה: ברוך אתה יי על הארץ ועל המחיה:</p>	<p>על היין: ועל פרי הגפן: ברוך אתה יי על הארץ ועל פרי הגפן (ועל יין א'': גפנה):</p>	<p>על פירות משבעת המינים: ועל הפרות: ברוך אתה יי על הארץ ועל הפרות (ועל פרות א'': פרותיה):</p>
---	---	--

בורא נפשות.

אחר שאר אוכלין ומשקין: (גמ' זרכות מד).

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם | בורא נפשות רבות וחסרונן
על כל-מה-שברא להחיות בהם נפש כל-חי: ברוך (אתה יי) חי העולמים:

1. על היין מברכים 'על הגפן ועל פרי הגפן' דכיון דיין קובע ברכה לעצמו משום חביבותיה, הוא הדין לאחריו. ובחתימה יש שחונמין 'על הארץ ועל הפירות' ויש שחונמין 'על הגפן ועל פרי הגפן'. מיהו לכאורה משמע דא"צ לשנות החתימה, שהרי אין אנו משניין רק לומר 'פרי הגפן' במקום 'פרי העץ', אבל בעלמא היכא דלא מברכין 'על העץ' אלא בסתמא 'על הארץ ועל הפירות' ביין נמי אין לשנות. (זרכות מד תוס' ד"כ 'על העץ ועל פרי העץ')

2. Among the ראשונים in אשכנז we find the following; the אור זרוע and רב"ה both have the text **שברא**. The ראשונים in אשכנז write **שברא**. In the ראשונים in אשכנז we likewise find texts containing and omitting the word **בהם**.

'בורא נפשות רבות וחסרונם'. כמו לחם ומים שאי אפשר ללא הם, ועל כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי, כלומר על כל מה שזעולס, שגם אם לא זראס יכולין העולם לחיות ללא הם, שלא זראס כי אם לתענוג זעלמא, כמו תפוחים וכיולא זכין. ומסיים 'ברוך חי העולמים' וזכרולמי 'ברוך אתה ה' חי העולמים': (גמ' זרכות לז. תוס')

ברכות.

על משקים ובשר: (גמ' ברכות מ:)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ◊ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ ³שֶׁהַכֹּל נִתְּיָה בְּדַבְּרוֹ:

על פרי העץ: (שם לה.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ◊ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הָעֵץ:

על היין: (שם לה.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ◊ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

על פרי הארץ: (שם לה.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ◊ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הָאֲדָמָה:

על תבשיל מחמשת מיני דגן: (שם לו:)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ ◊ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא מִיְּנֵי מְזוֹנוֹת:

נטילת ידים קדם הסעודה: (שם ס:)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊

אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם:

ברכה על הפת: (שם לז:)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַמּוֹצִיא תַּחֲלִים קַדִּי לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ:

על ריח עשב: (שם מג.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא עֲשָׂבֵי בְּשָׁמַיִם:

על ריח פרי: (שם מג.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַנּוֹתֵן רֵיחַ טוֹב בְּפִרוֹתַי:

על ריח טוב שאינו מן הצומח: (שם מג.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא מִיְּנֵי בְּשָׁמַיִם:

על ריח עץ: (שם מג.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא עֵצֵי בְּשָׁמַיִם:

הרואה תופעות טבע בלתי רגילות, כגון ברק, הרים גבוהים מאד, נהרות גדולים מאד: (שם נד.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית:

הרואה קשת: (שם נו.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ זוֹכֵר הַבְּרִית וְנֹאמָן בְּבְרִיתוֹ וְקָיָם בְּמֵאמְרוֹ:

3. The text of the Seder Rosh Hodesh is נִתְּיָה, however according to the סופר, the correct term is נִתְּיָה.

הרואה אילנות בעת פריחת נצבם מברך בראיה ראשונה:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁלֵא חֶסֶר בְּעוֹלָמוֹ כְּלוּם ◊ וּבָרָא בּוֹ

בְּרִיּוֹת מְזֻבּוֹת וְאֵילָנוֹת מְזֻבּוֹת ◊ לְהַנּוֹת בָּהֶם בְּנֵי אָדָם: (גמ' ראש כשנה יא.)

הרואה אילנות טובות ובריות נאות מברך: (גמ' זרכות נח:)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁכַבְחָהּ לוֹ בְּעוֹלָמוֹ:

הרואה אדם משונה: (שס נח:)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ מְשַׁנֶּה הַבְּרִיּוֹת:

על שמועות טובות לו ולאחרים: (שס נד.)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ הַמְּזַבֵּב וְהַמְּטִיב:

על שמועות רעות: (שס נד.)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ דִּינֵן הָאָמֶת:

הרואה חכם בחכמת התורה: (שס נח.)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שֶׁחֶלֶק מִחֶכְמָתוֹ לִירְאָיו:

הרואה חכם מאומות העולם: (שס נח.)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁנַתֵּן מִחֶכְמָתוֹ לְבָשָׂר וְדָם:

הרואה מקום שנעשה בו נסים לישראל: (שס נד.)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊

שֶׁעָשָׂה לִי לְאָבִי / לְאָמִי / לְאָבוֹתַי / לְאָבוֹתֵינוּ נִסִּים בְּמָקוֹם הַזֶּה:

הרואה ים האוקיינוס: (שס נד.)

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ עָשָׂה אֶת־הַיָּם הַגָּדוֹל:

הרואה את חברו שנתרפא מחליו מברך:

בְּרוּךְ רַחֲמָנָא מְלִכָא דְעֵלְמָא דִּי יְהִבְךָ לָן וְלֹא יְהִבְךָ לְעַפְרָא:

הקובע מזוזה מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ לְקַבֵּעַ מְזוּזָה:

הבונה מעקה סביב לגגו או גדר סביב לבורו להסיר מכשול מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ לַעֲשׂוֹת מַעֲקָה:

המטביל כלים שעשם גוי מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊

אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ עַל־מְכִילַת כְּלִים (ואם מטביל כלי אחד אומר: כְּלִים):

¹ סדר ברית מילה

ברוך הבא!

הסנדק נוטל את התינוק מידי אשתו ומוליכו אל הכסא.
המוהל נוטל את הנער מידי הסנדק, מניחו על הכסא שהכין לאלוהו ואומר:

זו הפסא של אליהו זכור לאוב:

למנהג פפד"מ אין אומרים את הפסוקים האלה:

יש שמוסיפים: זראשית מט:יח לישועתך קניתי יי: תכלים קיט:קסו שפרתי לישועתך יי ומצותיך עשיתי:
אליהו מלאך הברית ◊ הנה שלף לפניך ◊ עמד על ימיני וסמכני: שפרתי לישועתך יי:
קסז שיש אנכי על אמרתך במוצא שלל רב: קסח שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול:

סה:י אשרי | תבחר ותקרב ישפן הצריך כולם: גשפעה בטיוב ביתך קדש היכלך:

המוהל נוטל את התינוק מכסאו של אליהו, והסנדק מתיישב על הכסא המיועד לסנדק, ומניח המוהל את התינוק על ברכי הסנדק. יש המחלקים את המילה לשני מוהלים, אחד מל ואחד פורע ומוצץ, ואין עושים כן בשבת. המוהל מברך ברכת 'על המילה', והפורע מברך 'בורא פרי הגפן' ו'אשר קידש'. המוהל מגלה את ערלת התינוק. יש הנוהרים שלא לגעת בערלה בטרם אמר את הברכה, ויש נוהגים לתפוס את עור הערלה בין האצבעות לפני הברכה.
המוהל מברך בקול רם:

◊ (גמי שנת קלו): ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊

אשר קדשנו במצותיו ◊ וצוננו על המילה:

המוהל חותך את הערלה בזריזות, ומיד אחר החיתוך אבי הבן מברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר קדשנו במצותיו ◊

וצוננו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו:

אין מברכים ברכת 'שהחיינו' (יש המברכים בבן בכור כשאב בעצמו מל אותו), ותיכף אחר ברכת 'להכניסו' הקהל עונה:

בשם שנכנס לברית ◊ בן יבנים לתורה ולחפה ולמעשים טובים:

בשעת החיתוך משליך המוהל את הערלה על כסא של אליהו. המוהל ממהר לעשות את הפריעה. המוהל

1. The celebration on the first Friday night after the birth of a son is called a 'זכר', as it was referred to in all of Europe until the nineteenth century, and *not* a 'זכר' ('שלום זכר'). The traditional food items are; cakes, fruits and other desserts (מיני מגדנות). The night before a ברית מילה a סעודה is made, where דברי תורה are said, or there is a communal learning. Some people stay up all night, but that is uncommon. The people attending the סעודה recite שמע.

Traditionally, women attend a ברית מילה (in the Women's Section). A woman (סנדקת) brings the baby to the men's section. In the past, the mother would not attend the ברית מילה nor leave her house until a month after giving birth. She would come to synagogue on שבת to hear her husband making ברכות התורה עליה (instead of her recital of הגומל (ברכת הגומל)). Nowadays, as people can easily attend without much physical effort, the mother does attend. Fleishig was typically served at the ברית מילה; however, just before the Holocaust we find some mention of a dairy meal (in Holland for example).

The term סנדק has been identified with the Greek "synteknos" denoting literally "with the child." The סנדק, whose privilege it is to hold the child on his knees during the operation, became known in medieval times as Gottvater, G'vater (Kvater). At a later period, the title "Kvater" was conferred upon the person handing the infant to the מוהל.

נוטל מעט יין בפיו לפני המציצה מה'כוס של מציצה', ולתוכו גם פולט את דם המציצה. בגמר הפריעה והמציצה חובש המוהל את מקום המילה, ומחתל את התינוק בחיתול המילה שממנו עושים את ה'ווימפל'. עתה נוטל המוהל התינוק מן הסנדק, ונעמד הסנדק ממושבו, ובעמדו מחזיר המוהל התינוק לידי הסנדק. את הברכות האחרונות, 'בורא פרי הגפן' ואשר קידש יידיד', אומר המוהל, ורוחץ תחילה את ידיו ופיו. אם יש צורך גדול, אפשר לכבד משהו מן הנוכחים באמירת ברכות אלה. נותנים בפני המברך 'טבלה' ובה נוסח הברכות. יש שעשו טס של כסף שברכות מילה כתובות עליו. המברך נוטל את הכוס בידו, וראוי לו להפוך פניו למזרח בשעת הברכה. בברכתו מכוון המברך להוציא את הסנדק ידי חובת ברכת הגפן. נהגו מקדמת דנא לקרוא לתינוק על שם אבותיו. הילד הראשון מצד האב והשני מצד האם וחוזר חלילה. לפעמים מתפשרים ונותנים לו שמות משני הצדדים, ושם מצד האב קודם תמיד. אף גדולי ישראל כהחתי"ס קראו בניהם על שם אבותיהם ולא על שם רבותיהם.

המברך פותח ואומר:

סברי כהנים [מורה מורינו הרב] מרנן ורבנן ורבותי

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הנפן:

(גמ' שבת קלז): ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר קדש יידיד מפתן ◊ וחק בשארו שם ◊ וצאצאיו חתם באות ברית קדש: על-כן בשכר זאת ◊ אל חי ◊ חלקנו צורנו ◊ צוה להציל יידידות שארנו משחת: למען בריתו אשר שם בכשרנו: ברוך אתה יי בורת הקרית:

אלהינו ואלהי אבותינו ◊

כשהאב מוהל יאמר:

קיים את-בני תילד הזה לי ולאמו ◊

קיים את-תילד הזה לאביו ולאמו ◊

ויקרא שמו בישראל (פלוני בר פלוני)

כשנפטר האם יאמר:

ותגל אמו בגן עדן בפרי בטנה ◊

כשהאב מוהל יאמר:

אשמח ביוצא חלצי ◊

ישמח האב ביוצא חלציו ◊
ותגל אמו בפרי בטנה

בפתוב: משלי כג: כה ישמח-אביו ואמו ותגל יולדתו:

ונאמר: יחזקאל טז: ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמך

ואמר לך בדמך חיי ואמר לך בדמך חיי:

(ונותן באצבעו מהיין בפי התינוק, ויש שנהגו ליתן מתוך כוס המציצה שבו מעורב הדם).

ונאמר: תכלים קה: זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור: אשר פרת את-אברהם

ושבועתו לישחק: ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם:

ונאמר: זרעית כא: וימל אברהם את-יצחק בגו בן-שמנת ימים באשר צוה אתו אלהים:

תכלים קיח: הודו ליי ביר טוב פי לעולם חסדו:

הודו ליי ביר טוב פי לעולם חסדו:

(פלוני) זה הקמן גדול יהיה:

בשם שנכנסם לברית ◊ בן יבנם לתורה ◊ ולחפה ◊ ולמעשים טובים ◊ אמן:

בגמר הברכה כולה, המוהל נותן לסנדק לשתות את היין. מעט מן היין נותן בפיו התינוק הנימול,

גם לקטנים העומדים שם, ושולחים את הכוס לילודת שתטעם מכוס הברכה. בסוף הברית הבעל תפלה קורא בקול רם 'עלינו לשבח', וכולם אומרים עמו. הסנדק מחזיר את התינוק לסנדקת הממתינה לו בפתח עזרת הנשים.

זימון לסעודת ברית מילה

קודם ברכת המזון אומרים 'שיר המעלות' בניגון, ואין אומרים 'נודה לשמך':
המנהג כי המוהל מברך את ברכת המזון בסעודת המילה, וכשמגיע אל 'כפה כל חי לעולם ועד',

מוסיף המברך את הפזמון² 'אלדים צוית' חתום בראשי החרוזים לרבי אפרים (בר יעקב) מעיר בונא.
אלהים צוית לידך בחרך: זכאשית יז:ט את בריתי תשמר חק בשארך, כולם: ברית עולם:

אתה תברת ליוצרך, ישטיח ס:ט ולקנדוש ישראל כי פאךך:
פאךך, לו באלני ממרא בהראך. פקודך, ביום כפור בעשותו כמוראך, כולם: ברית עולם:

פצת ממחין מבותיך ארפאך, שמות טו:כו כי אני יי רפאך:
רופאך, בחסרך מאכרך מודיעים הדמים. רשם, זכאשית יז:ט התהלך לפני והיה תמים:
כולם: ברית עולם:

ראיתי נקופך בדם עולה ושלמים, זכריס כז:ז למען יימב לך והארכת ימים:
ימים, מברית בהתעצל אב החכמים, יעודתו שמות ד:כו אז אמרה חתן דמים, כולם: ברית עולם:

יה זכר לסגולה מעמים, תכליס יז:ה הפלה חסדיך מושיע (חוסים) ממתקוממים.
ממתקוממים אאסה נדחך ואצבר, מעת אראך יחזקאל טו:ט מתבוססת בךמוך עליך כאעבר,
כולם: ברית עולם:

ממת עליך אשבר, ואני, זכריס ט:יא בדם בריתך שלחתי אסידך מפור.
מפור, אב המון פצאתו, מכבודך נעור, וברות עמו בריתו,
כולם: ברית עולם:

מנוחה דוחה, וקציצת בהרתו, ביום ויקרא יג:ג השמיני ימול בשר ערלתו:
ערלתו ודאי, ולא ספק היום או אתמול, עליה דוחין שבת, ולא על מבשירי סבינא להמול,
כולם: ברית עולם:

עשה מילה ופריעה ומציצה, שוב מל, ואשה מלה ולא גוי, המל ימול.
ימול ביום ולא בלילה, אפלו ספק ישנה, יחבב מצוה, אף כי בעירם הנה הנה, כולם: ברית עולם:

ישן וער לבוש וערם, עת נזכרנה, תכליס קכו:ז ימלא שחוק פינא ולשונו רנה
רנה כנפצת, יכ:ט בלמנצח על השמינית, מכ:ז רחש לבי | דבר מוזב, קיט:קסז שש אנכי על אמרתך.
כולם: ברית עולם:

2. Usually, the leader says the following פיוט aloud while others read silently or near silently, except for the refrain 'ברית עולם' which everyone says together. It is also acceptable to recite the פיוט entirely to oneself.

וְרַחֲמִים תַּעֲזֹרֵר לְעַדְתְּךָ, ג:ט לִיג הַיְשׁוּעָה עַל־עַמֶּךָ בְּרַבְתְּךָ.
בְּרַבְתְּךָ תִּגְדָּה לְחַבִּיבִים בְּנִים. בְּתַתְּךָ לִי גְלוּת מִיָּם יְשׁוּעָה מִמַּעֲנִים.
כולם: בְּרִית עוֹלָם:

בְּשִׂמְחָה שְׂלֵמָה יִשְׁמְחוּ יוֹנִיךָ בְּחַתּוּנִים, ט:כט דְּשָׁנִים וְרַעֲנָנִים.
וְרַעֲנָנִים קַח:ג בְּשִׂתְלֵי וִיתִים, וְלֹא־רָצָם יָקוּוּ, וְאוֹיְבֶיךָ יִשְׁעִיב ס:יג חֶרֶב יַחֲרֹבוּ: כולם: בְּרִית עוֹלָם:

וְעַד לְבִנְיָהּ, וְיַעֲרִדוּ בָּאִיִּם וַיַּחֲוּוּ. יִשְׁעִיב מ:יז בְּלִי־חַגּוּזִים בְּאֵין נִגְדָּהוּ מֵאִפְסָם וְתַהוּ נִחְשָׁבוּ.
נִחְשָׁבוּ כְּבַהֲמָה, נִמְמָו בְּעֵינֵיכֶם, נִתְוַנְּנִים מִלֹּאכֵי ג:כא תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם. כולם: בְּרִית עוֹלָם:

נְטוּלֵי פֶקֶם עֲבוּר אַתֶּם וּבְנֵיכֶם. יִחַזְקָל לו:כד וְלִקְחַתִּי אֶתְכֶם מִן־חַגּוּזִים וְקַבַּצְתִּי אֶתְכֶם.
אַתְּכֶם לְבַבְכֶם אִמּוֹל מַעַרְלַתְכֶם, לו:כו וְאַת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקַרְבְּכֶם. כולם: בְּרִית עוֹלָם:
יֹאחַז 3:כו אָבוֹל וְשָׁבוּעַ וְהִלְלַתֶם עַל אֲרָצְכֶם ◊ דְּזָרִים 3:יב אֲשֶׁר־נָתַן יי לָהֶם: בְּכַתּוּב וּאִבְלַת וּשְׁבַעַת ...

מוסיף המברך (הוא המוהל) את החרוזים הבאים שחיבר לרבי אפרים (בר יעקב) מעיר בונא.
אם נימולו תאומים אומרים הכל בלשון רבים.

הַרְחֵמֵן ◊ הוּא אֲשֶׁר חָנַן אֶת־הַיָּלֵד הַזֶּה לְאָבִיו וְלֵאִמּוֹ ◊ הוּא יִגַּן עָלָיו מִמְרוֹמוֹ ◊ וּבְשִׁלּוֹם
יָבוֹא עַל־מְקוֹמוֹ: וַיְהִי אֱלֹהֵיו עִמּוֹ ◊ וּבְכַאֲפָרִים וּבְמִנְשָׁה לְשׁוֹמוֹ ◊ וַיִּקְרָא בְּיִשְׂרָאֵל שְׁמוֹ:
הַרְחֵמֵן ◊ הוּא פֶקֶד יִפְקְדֵהוּ בְּרַחֲמִים ◊ לְהַבְיֵנוּ בְּדַת חַבּוּמִים ◊ וַיְבַלֶּה בַּטּוֹב יָמִים ◊
וַיִּשְׁנׁוּתָיו בְּנִעִימִים ◊ וַעֲבָדוּהוּ עַמִּים ◊ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לוֹ לְאֲמִים:
הַרְחֵמֵן ◊ הוּא רַבּוֹת שָׁנִים יַחֲוּוּ ◊ צֶדֶק לְרַגְלָיו יִקְרָאָהוּ ◊ וְנִחַמַת צִיּוֹן יִרְאֶהוּ ◊
וְאַת־עַמּוֹ לְשִׁלּוֹם יַבְרַכֵּהוּ ◊ וַיַּעֲזֹר חֲסָדָיו לְרַחֲמָהוּ ◊ כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא:
הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יַבְרַךְ אֶת־הַחֲתָן הַזֶּה וּבַעַל בְּרִיתוֹ: יִשְׁמַח אָבִיו וְתַגִּל יוֹלְדָתוֹ ◊ וַיִּתְפָּרְכוּ
הַמַּסָּבִים בְּסַעֲוֹדָתוֹ ◊ וְכֵן יִזְכוּ שִׁישְׁמְחוּ בְּחַתּוּנָתוֹ ◊ בְּנֵי בָנִים לְהַרְאוֹתוֹ ◊ וַיִּשׁ תַּקְנָה לְאַחֲרִיתוֹ:
הַרְחֵמֵן ◊ הוּא מְתַרָה יִזְכֹּר זֹאת מִצְוֹתוֹ ◊ בָּהּ יִפְדֶּה אִימָתוֹ ◊ רַחֲמִים יַעֲזֹרֵר לְעַדְתּוֹ ◊
קָחֵלָיו יִקְבֵץ בְּחַמְלָתוֹ ◊ אֶסְתֵּר ט:ד בְּהַרְאוֹתוֹ אֶת־עֶשֶׂר בְּבוֹד מְלִכוּתוֹ וְאַת־יִקְרַ תַּפְאָרַת גְּדוּלָתוֹ
הַרְחֵמֵן ◊ הוּא יַבְרַךְ אֶת־הַחֲתָן הַזֶּה וּבַעַל בְּרִיתוֹ ◊ וְאֵת אָבִיו וְאֵת אִמּוֹ וְאֵת רַבּוֹתֵינוּ
וְאֶת־אֲחֵינוּ הַיּוֹשְׁבִים פֹּה: כָּמוֹ שֶׁנִּתְפָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב ◊ כָּל מִכַּל כָּל
כֵּן יַבְרַךְ אוֹתָנוּ כְּלָנוּ יַחַד בְּבִרְכָה שְׂלֵמָה ◊ וְנֵאמַר אֲמֵן: מִמְרוֹם וכו'

Two days after the מילה ברית, friends of the family come to the mother's house,
wash the baby and have a party, called שלישי למילה.

¹ סדר 'חול קרייש'

בשבת בה הולכת היולדת לבית הכנסת, עושים לתינוק או לתינוקת 'חול קרייש'. ביום המילה קיבל הילד שם קודש שבו עתיד להיקרא לתורה, ובשבת שיולדת הולכת לבית הכנסת נותנים לו שם חול, שהוא כינוי בפי הבריות, כגון יצחק - איצק, אליעזר - ליור, אלכסנדר - סנדר, מרדכי - מוטל, יחזקאל - חזקי. יש שאינם נותנים לו כינוי חול אלא חוזרים על שם הקודש שלו, להודיע כי שם הקודש ישמש אותו גם בחיי החולין.

כך הוא סדר 'חול קרייש':

אחר סעודת שבת באים לבית היולדת נערים שעדיין לא הגיעו למצוות. מלבישים את התינוק בגדי הדר כביום המילה, מקשטים את עריסתו, מכסים אותו בטלית מצויצת, ומניחים חומש ויקרא למראשותיו.

פסוקי התורה

הנערים יושבים סביב השולחן או עומדים סביב עריסת התינוק ואומרים את הפסוקים הקבועים ל'חול קרייש', כפי שנדפסו בסידורים 'עבודת ישראל' ו'שפת אמת'.

בְּרֵאשִׁית אֵלֶּיךָ אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: אֵלֶּיךָ וְיִכְלֹוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ
וְכָל־צִבְאוֹתָם: מִמֶּנּוּ הַמַּלְאָכִים הַגְּאֹלִים אֶתִּי מִכָּל־רָע יִבְרָךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקְרָא בְּהֵם שְׁמֵי
וְשֵׁם אֲבֹתֵי אֲבֹתָם וְיִצְחָק וְיִדְוֶנוּ לְרֵב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: שְׁמוֹת אֵלֶּיךָ וְאֵלֶּיךָ שְׁמוֹת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיִם אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ: וְיִקְרָא אֵלֶּיךָ אֶל־מֹשֶׁה וְיִדְבֹר
יְיָ אֵלָיו מֵאֵהָל מוֹעֵד לֵאמֹר: זִמְדָּר אֵלֶּיךָ וְיִדְבֹר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינַי בְּאֵהָל מוֹעֵד
בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: זְכֵרִים אֵלֶּיךָ
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּמִדְבַר בְּעֶרְבָה מוֹל סוּף
בֵּין־פָּאָרֶן וּבֵין־תַּפַּל וְלִבְנֵי וְחִצְרֵת וְדִי זָהָב: לְגַם וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בִּרְךָ מֹשֶׁה אִישׁ
הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְפָנָיו מוֹתוֹ: לְדִיז וְלִכְלֹל הַיָּד הַחֹזְקָה וְלִכְלֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל
אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל:

כשסיימו אמירת הפסוקים, מרימים הנערים יחדיו את עריסת התינוק, וקוראים בקול רם:

"חול קרייש! איך יקראו לתינוק? פלוני! פלוני! פלוני!" - וחוזרים על כך ג' פעמים. נותנים לנערים, טרם לכתם, שקית של פירות, אגוזים ודברי מתיקה כיוצא בהם. אף לתינוקת נקבה עושים 'חול קרייש', ואלה באות נערות, אבל אין אומרים אצלה את הפסוקים ולא מניחים חומש בעריסתה.

1. There is an ancient אשכנז which dates back to the middle ages, to call the baby by the Yiddish/German or Judeo-German equivalent of the Hebrew name, known as 'חול קרייש'. It must be noted that as early as the fifteenth century, the term was explained as referring to the שם חול in the sense of secular (מהר"ם מינץ).

As an example of the two-name phenomenon, many medieval אשכנז were called Leon, and are referred to as "Rabbi Leon" in literature. Some are sometimes referred to as רב יהודה or אריה and the like, so at least some had both names. The Hebrew name was what they were named at the ברית, while Leon was what they were called on a daily basis. For example, the רבי of רבינו גרשום was named Rabbi Leon (sometimes Leontin). "ר' ליאון רבי שלמדני רוב תלמודי זצ"ל. "חכם מופלא (מהר"ם מרוטנבורג) These were not Jewish names, however, an entire literature developed around the proper spelling - and origin - of these names, since when writing גיטין - requires precision even in spelling. See (בית יוסף אבן העזר קכט), where the spelling of names, including Leon, are discussed.

סדר פדיון הבן

האב נעמד מול הכהן, שיושב בדרך חשיבות כדי לקבל את מתנת הכהונה.
האב לוקח את בנו ומניחו בזרועות הכהן היושב, ואומר:

אִשְׁתִּי פְלוֹנִית יִלְדָה לִי בֶן זָכָר פְלוֹנִי ◊ בְּכוֹר ◊ פֶּטֶר רָחֵם ◊ וַחֲרִי הוּא שְׁלָךְ:

הכהן שואל את האב:

אִי־זֶה תִרְצֶה יוֹתֵר ◊ אֶת־בְּנֶךָ בְּכוֹרֶךָ זֶה ◊ או חֲמִשָּׁה סְלָעִים דְּמֵי פְדִיוֹנוֹ?

האב נוטל את הכלי עם המעות בידו ומשיב:

אֶת־בְּנֵי בְכוֹרֵי אָנִי רוֹצֶה יוֹתֵר ◊ וְהֵא לָךְ חֲמִשָּׁה סְלָעִים בְּפְדִיוֹנוֹ!

ואז ממברך האב בקול רם ברכת 'על פדיון הבן' וברכת 'שהחינו'
ומכוין האב להוציא גם את הכהן בברכת 'שהחינו' שחייב בה הכהן משום הנאת המעות הבאות לידו:

(גמ' פסחים קכא): פְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊

אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ עַל־פְּדִיוֹן הַבֵּן:

פְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שְׁחַחֲנוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזִמְן תְּהִיה:

בשעה שמברך נותן האב (יש הנותנים רק אחר גמר הברכות) לכהן את הכלי עם המעות,
והכהן נוטל את המעות בלבד ולא את הכלי. אחר ברכות האב אומר הכהן, ואומרים המסובים עמו:

בְּנֶךָ פְּדוּי! בְּנֶךָ פְּדוּי! בְּנֶךָ פְּדוּי!

הכהן מחזיר את הילד לידי אביו, ונוטל את כוס היין בידו ומברך:

פְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

ושותה הכהן, ונותן גם לאביו הבן לשתות.

יש נוהגים שהכהן נוטל את המעות ומוליכם בידו על ראש הבן ואומר:

זֶה תַּחַת זֶה: זֶה חֵלוֹף זֶה: זֶה מְחוּל עַל־זֶה: יֵצֵא זֶה לַבְּהֵן:

וְנִכְנַם זֶה הַבֵּן לְחַיִּים ◊ לְתוֹרָה וְלְיִרְאָת שָׁמַיִם:

יְהִי רְצוֹן שְׁפָשֵׁם שְׁנִכְנַם לְפְדִיוֹן ◊ בֶּן יִפְנֵם לְתוֹרָה וְלַחֲפָה וְלַמַּעֲשִׂים טוֹבִים: אָמֵן:

הכהן מניח את ידיו על ראש הבן ומברכו:

יְשִׁימְךָ אֱלֹהִים בְּאִפְרָיִם וּבְמִנְשָׁה:

3מדצד ו:כד-כו יְבָרְכֶךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶךָ:

יֵשֵׂא יְיָ | פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשֶׂם לְךָ שְׁלוֹם:

תכלים קכא:י יְיָ שְׁמֹרְךָ יְיָ צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ:

משלי ג:3 **כִּי אֲרֹךְ יָמִים וְשָׁנֹת חַיִּים וְשְׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ:**

תכלים קכא:ז יְיָ יִשְׁמְרֶךָ מִכָּל־רָע וְיִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ: אָמֵן:

סדר תפלת הדרך.

אסור לצאת לדרך קודם שיתפלל שנאמר צדק לפניו יהלך ראשי תיבות צלי. כל המתפלל ויוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו, וטוב לתת צדקה לפני צאתו שנאמר (תכלים פכ"ד) צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו: אצ"ל תפלת הדרך אלא פעם אחת בכל יום שהולך, וזה הוא הנוסחא.

(גמ' ברכות כט:): יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום
 וּתְצַעֲדֵנּוּ לְשָׁלוֹם ◊ וְתַסְמְכֵנּוּ לְשָׁלוֹם ◊ וְתַבְיָאֵנוּ אֶל־מְחוּזֵי חַפְצֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם
 וְתַצִּילֵנוּ מִכַּף כָּל־אֹיֵב וְאֹרֵב בַּדֶּרֶךְ ◊ וְתִשְׁלַח בְּרָכָה בְּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ
 וְתִתְּנֵנוּ לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאֵינוּ ◊ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ
 תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה יי שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

חופת מייץ.

(מכון מורשת אשכנז)

לפי מסורת קדומה ששרשיה במסכת סופרים ונזכרת בהרחבה בספרי רבותינו הגאונים, הראשונים והאחרונים, מעשה הנישואין מורכב משתי כניסות לחופה. החופה הראשונה היא חופת 'מייץ', והשנייה היא חופת הטלית עם קידושין ואמירת ז' ברכות. לפנים בישראל נערכה חופת תפילת שחרית, וחופת טלית וקידושין נערכו אחר שחרית או אחר מנחה. בדורות האחרונים משלא נתאפשר עוד לאסוף רוב עם בשעת בוקר מוקדמת, יש העורכים את חופת 'מייץ' לפני מנחה ואת חופת הטלית לאחריה או את חופת 'מייץ' לפני ערבית ואת חופת הטלית לאחריה. יש גם העורכים את חופת 'מייץ' סמוך לחופת הטלית, ללא הפסק תפילה בינתיים.

כך הוא סדר חופת 'מייץ'. הקהל הולך להביא את החתן ממקום המצאו אל הכניסה לחצר בית הכנסת (מנהג מגנצא ובנותיה) או לפתח בית החתונות (מנהג וורמיישא ובנותיה). רב הקהילה - כאשר הוא מסדר הקידושין - או ממלא מקומו, מוליך את החתן למקום החופה, החתן בראש, הרב אחריו ויתר המלווים מאחוריהם או לפניהם.

מלווי החתן אל מקום החופה, ולאחר מכן מלווי הכלה, נושאים אבוקות בוערות ונגנים משמיעים את ניגון חופת 'מייץ' העתיק (אשר מנוגן בחלקו בכל קהילות אשכנז בקריאת המגילה בפסוק 'ויתלו את המן').

בהגיע החתן למקום החופה, נוטלו הרב או ממלא מקומו בידו ומוליכו אל מושב חופת 'מייץ' לשם המתנה על הכלה. החתן יושב והמלווים עומדים אצלו.

אחר שהגיע החתן למושב החופה, הולכים משם בעלי האבוקות וכלי זמר לבית הכלה להביאה למקום החופה עם חברותיה, בתהלוכה נפרדת של צבור הנשים. בצאתה לחופה ועד שובה פני הכלה מכוסות בבד. שתי נשים שושבינות או שתי האמהות, של החתן ושל הכלה הולכות לצדי הכלה.

הכלה שהיא מכוסת פנים נתמכת בשושבינות לצורך הליכתה. החתן שהוא גלוי עינים, אינו זקוק לתמיכה זו.

בהגיע הכלה לפתח חצר בית הכנסת, מוליך הרב בידו את החתן לקראת הכלה, וחשובי הקהל מתלווים אליהם.

החתן נוטל את הכלה בידו, לשם קנין נישואין, מדין 'מסירתה זו היא כניסתה לחופה' (כתובות מח ע"ב) בעוד הרב ממשיך לאחוז ביד החתן, וכך הולכים אל מקום ישיבתם המשותף, שזו היא החופה. בעת אותה הליכה שמולך החתן את כלתו אל מקום ישיבתם המשותף, זורקים עליהם חטים תוך כדי קריאת: 'פרו ורבו'.

החתן והכלה מתיישבים במושב המיוחד לכך, לעתים בכילה או על גבי בימה, ויושבים יחדיו פרק זמן קצר.

בגמר החופה מוליכות השושבינות תחילה את הכלה לביתה, ואחר לכתה נערים קטנים מוליכים את החתן לתפלה (בבית הכנסת), כשמאחוריהם הולכים הרב ויתר המשתתפים.

חופת 'מייץ' נוהגת רק בבתולה.

1 ברכת אירוסין.

תכלים קיח:כו ² בְּרוּךְ הָבָא בְּשֵׁם יי' פְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יי':

זמדזכר כד:כ ³ מִהַפְּכוֹ אֱהִיךָ יַעֲקֹב מִשְׁפַּנְתֶּיךָ יִשְׂרָאֵל:

תכלים כ:ח וְאֵנִי בְּרַב חֶסֶדְךָ אָבֹא בֵיתְךָ אֲשֶׁתְּחַוְהָ אֶל־הֵיכַל־קִדְשְׁךָ בְּיַרְאֲתְךָ:

ק ⁴ מִזְמוֹר לְתוֹדָה הֲרִיעוּ לִי בְּל־הָאָרֶץ: עֲבְדוּ אֶת־יי' בְּשִׂמְחָה כִּי לִפְנֵי בְּרִנְנָה:
דָּעוּ בְּיי' הוּא אֱלֹהִים הוּא־עֲשֵׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ עָפֹ וְצֹאן מִרְעִיתוֹ: כִּי שְׁעָרָיו | פְּתוּדָה
חֲצֵרָתָיו בְּתִהְיֶה הוֹדוּ־לוֹ בְּרַכּוֹ שְׁמוֹ: כִּי־טוֹב יי' לְעוֹלָם חֶסֶדְךָ וְעַד־דָּר וְדָר אֲמוֹנָתוֹ:

מִי אֲדִיר עַל־הַבַּל ◊ מִי בְּרוּךְ עַל־הַבַּל ◊ מִי גָדוֹל עַל־הַבַּל ◊ הוּא יְבָרַךְ אֶת־הַחֲתָן וְאֶת־הַכֶּלֶה:

החופה היא הטלית, והחתן חופה בה את כלתו. החתן מברך ברכת ציצית על הטלית, וגם ברכת 'שהחינו' אם חדשה היא, ומתעטף בה בכיסוי ראשו, ואחר כך פורש אותה גם על ראש כלתו. השמש או אחד מן העדים מעטף בה את החתן והכלה. הטלית מונחת על החתן והכלה מתחילת ברכת אירוסין ועד גמר כל שבע ברכות הנישואין.

(גמ' זרכות ס:) בְּרוּךְ אַתָּה יי' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊ וְצִוָּנוּ לְהִתְעַפֵּף בְּצִיצֵית:

בְּרוּךְ אַתָּה יי' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ שֶׁחֲחִינּוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזְמַן הַזֶּה:

המברך לוקח כוס של יין בידו ומברך.

בְּרוּךְ אַתָּה יי' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

(גמ' כתובות ז:) בְּרוּךְ אַתָּה יי' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו ◊

וְצִוָּנוּ עַל הַעֲרִיּוֹת ◊ וְאָסַר לָנוּ אֶת־הָאֲרוּסוֹת ◊ וְהִתִּיר לָנוּ אֶת־הַנִּשְׁוֹאוֹת ⁶ לָנוּ
עַל־יְדֵי חֲפָה וְקִדּוּשֵׁין: בְּרוּךְ אַתָּה יי' מְקַדֵּשׁ עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל עַל־יְדֵי חֲפָה וְקִדּוּשֵׁין: ⁷

ישוהה החתן והכלה. ואחרי כן מקדש לו את הכלה בטבעת קידושין ואומר:

חֲרִי - אַת - מְקַדֶּשֶׁת - [לי] - בְּמַבְעַת - זו - בְּדַת - מֹשֶׁה - וַיִּשְׂרָאֵל:

1. The custom of the חתן and כלה not seeing each other before the day of the wedding, is a very recent custom, and was not accepted in אשכנז at all. The most probable reason is for the possibility of דם חימוד (מסכת נדה סו עמוד א) which has nothing to do with seeing one another. The הלכות תשעה באב in סעודת סבלנות משנה ברורה mentions the חתן apparently was unaware of this custom! Actually - חופת מיין takes place in the morning, where the חתן and כלה met, and only later during the day did the wedding occur.
2. When the חתן enters the choir greets him by singing ברוך הבא. When the כלה enters they do likewise. Two different נגוני ברוך הבא are sung for the חתן and the כלה.
3. מי אדיר and מי אדיר are considered חופה songs as well. They are sung according to the family request, usually after the כלה arrives, so she can hear it sung as well, usually after one recitation of the ברוך הבא, (or for those who add the חופת מיין - at that time).
4. מזמור לתודה is said in place of a תודה קרבן. A wedding is an appropriate place to sing it, to thank God for the שמחה.
5. The מנהג is to use a glass not silver cup. For a בתולה a narrow cup, for an אלמנה or גרושה a wide cup is used. The reason being, so that there will be numerous עדים (given of the narrowness of the cup) that the woman is a בתולה [ב] עמוד ב' ט"ו, עמוד ב'].
6. The original text in כתובות 'והתיר לנו את הנשואות על ידי חפה וקדושין' could be misread as once a woman undergoes נישואין she is permitted to any man, whether he is her husband or not. Since this ברכה is recited before both scholars and the unschooled, precision of expression is vital. Accordingly, רבינו תם preferred adding the third word לנו before 'על ידי חפה וקדושין'.
7. Both cups are taken by the שמש from the רב, and given to the חתן, then taken again by the שמש and passed on to the mother of the כלה who gives them to the כלה.

וקורין הכתובה לפני החתן והכלה והאורחים. ואחרי כן מברכים על כוס שני בורא פרי הגפן ואומרים שבע ברכות:

א ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ בורא פרי הגפן:

(גמ' כתובות ז:)

ב ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ שהכל ברא לכבודו:

ג ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ יוצר האדם:

ד ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר יצר את האדם בצלמו ◊

בצלם דמות תבניתו ◊ והתקין לו ממנו בנין עדי עד: ברוך אתה יי יוצר האדם:

ה שוש תשיש ותגל העקרה ◊ בקבויך פניה לתוכה בשמחה:

ברוך אתה יי משמח ציון בבניה:

ו שמח תשמח רעים האהובים ◊ בשמחה יצירך בגן עדן מקדם:

ברוך אתה יי משמח חתן וכלה:

ז ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ אשר ברא ששון ושמחה ◊ חתן וכלה ◊

גילה ◊ רנה ◊ דיצה וחדוה ◊ אהבה ואהבה ◊ ושלום ורעות: מהרה יי אלהינו

ישמע ירמייכ מד: בערי יהודה ובחצות ירושלים ◊ לגי: קול ששון וקול שמחה קול חתן

וקול כלל ◊ קול מצהלות חתנים מהפתם ◊ ונערים ממשחה נגינתם: ברוך אתה יי

משמח חתן עם הכלה:

. ליטא or מנהגי אשכנז, פולין אם אשכנז The recital is a very recent addition and not part of

קכח⁸ נְשִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁרִי כָּל־יְרֵא יי' תְּהַלֵּךְ בְּדַרְכָיו: יִגִּיעַ בְּפִיךָ כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרִיךָ
 וְטוֹב לָךְ: אֲשֶׁתֶּךָ | כְּנֶגְפָן פְּרִיָּה בְּיַדְכֶּיךָ בְּיַדְכֶּיךָ פִּשְׁתְּלֵי וַיְתִים סָכִיב לְשִׁלְחָנְךָ:
 הִנֵּה כִּי־בֵן יִבְרַךְ נֶגֶד יְרֵא יי': יִבְרַכְךָ יי' מֵאַיִן וְרָאָה כְּטוֹב יְרוּשָׁלַם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ:
 וְרָאָה־בָּנִים לְבָנֶיךָ שְׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:

ברכת המזון לנשואין.

המברך ברכת המזון אחר סעודת נשואין מוזגין לו ב' כוסות אחת לברכת המזון ואחת לברכות נשואין.

ויקח הכוס האחת בידו ויאמר רבּוּתִי וְיִיר וּזְלַעַן כְּעֵנְשָׁעֵן !

המסובים עונים : קיג:3 יְהִי שֵׁם יי' מְבָרַךְ מְעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

המזמן אומר בקול ובנעימת חתונה (המושרת במגילת אסתר בפסוק ויתלו את המן):

יְהִי הַסֵּר וְגַם חָרוֹן ◊ וְאִז אֵלֶם בְּשִׁיר יָרֵן ◊ נִחְנוּ בְּמַעֲגָלֵי צֶדֶק

כשאינ כהן אומרים:

כשיש כהן אומרים:

שְׁעָה בְּרַבַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

שְׁעָה בְּרַבַּת בְּנֵי־אֱהָרֹן:

בְּרִשׁוֹת

[מוֹרָה מוֹרֵינוּ תָּרַב אוּ בְּהֵנִים), בְּעַל הַפִּית הַזֶּה ◊]

מֵרֵגֶן וְרַבָּנִן וְרַבּוֹתֵי

נְבָרַךְ (בעשרה מוסיפים: אֱלֹהֵינוּ) שְׁהַשְׂמֵחָה בְּמַעֲוֵנוּ ◊ וְשִׂאֲכָלְנוּ מִשְׁלֹו

המסובים : בְּרוּךְ (בעשרה מוסיפים: אֱלֹהֵינוּ) שְׁהַשְׂמֵחָה בְּמַעֲוֵנוּ ◊ וְשִׂאֲכָלְנוּ מִשְׁלֹו וְכְטוֹבוֹ חַיֵּינוּ:

המזמן : (בעשרה מוסיפים: אֱלֹהֵינוּ) שְׁהַשְׂמֵחָה בְּמַעֲוֵנוּ ◊ וְשִׂאֲכָלְנוּ מִשְׁלֹו וְכְטוֹבוֹ חַיֵּינוּ:

בְּרוּךְ הוּא וּבְרוּךְ שְׁמוֹ:

⁹ וכשסיים המברך את ברכת המזון מניח את הכוס הראשונה מידו נוטל את הכוס השניה

ומוסיף לברך את הברכות דלעיל : לאחר מכן מניח את הכוס השניה, וחוזר ונוטל את הכוס הראשונה בידו ומברך :
 ושותה המברך משתי הכוסות ונותן לחתן ולכלה ולכל המסובים.

8. is sung by the choir at the conclusion of the wedding, after all the ברכות have been recited and the glass cup has been broken.

9. According to the סופר חתם מנהג, the מנהג was to recite שבע ברכות only at the wedding itself. At subsequent סעודות only two ברכות (אשר ברא and בורא פרי הגפן) were said. The reasons being, a) after the חופה בית, there are no פנים חדשות (that a new dish would be cooked just for them). b), that in the גלות there is no true שמחה. This מנהג was changed in the twentieth century, very likely by non-native German רבנים, to match the מנהג in the other countries. Those who follow the older מנהג do not recite any ברכה other than אשר ברא, when attending one of the ימי משתה.

סדר לוי.

בקהילות אחדות הכריזו בשחרית אחר התפלה על לוי המתקיימת באותו יום. בלוי אדם גדול, מכריזים על סגירות כל החנויות במהלך הלוי. אם אירעה קבורה בערב שבת או ערב יום טוב, מאחרים את תפילת המנחה באותו יום בחמש או עשר דקות.

בלויה אומרים מזמור מט ('שמעו זאת כל העמים'). לא נהגו להיעצר ליד בתי כנסיות ובתי מדרשות כדי שבני הנפטר יאמרו קדיש, שהאונן אסור בתפלה ובעניית 'אמן' לפני גמר הקבורה, ואף אחרים אינם אומרים קדיש, ובודאי לא תוך ד' אמות של המת. נושאים את הנפטר לבית הקברות. נשיאת הארון נחשבה מאז ומתמיד לכבוד, שהיה מנת חלקם של בני החברה קדישא, שעסקו בכל עניני הנפטר בהתנדבות. אנשי החברה קדישא הולכים לפני המיטה.

לפי המקובל מרבתינו הראשונים הבנים הולכים אחר מיטת אביהם, יחד עם שאר הקרובים שהולכים ראשונה אחר הארון. בלוי נהוג היה לפני ישראל שהאבלים מעטפים ראשם עיטוף אבלים, והבן משתתף קמעה בנשיאת הארון של אביו או אמו. אם העיטוף נעשה בטלית, אזי מתעטף האבל בבית הקברות לפני צידוק הדין, ופושטו לפני ההליכה אל הקבר, משום לועג לרש. בדורות עברו עשו עיטוף במטרון, כיסוי ראש הנקרא 'אבל-קאפף', שהיה בגד שחור סביב הראש ותלוי לאחוריו עד אציליו. את החלק התלוי של כיסוי ראש זה, היו כורכים סביב הצוואר, הסנטר והאף, בדומה לעטיפת ישמעאלים שהעניינים גלויות אך הפנים מכוסות. כאשר היו מתעטפים בכיסוי זה בבית הקברות, הניחוהו עד בואם אל ביתם.

בדורות האחרונים, על פי תורת האריז"ל, היו יחידים שציוו על יוצאי חלציהם שלא ילכו אחרי מיטתם. אך הרוב החזיק במנהג המקובל לשתף את הצאצאים בלוי, משום יקרא דחיי ויקרא דשכבי. (אכן, כדי למנוע מהרוחות והמזיקין להשתתף בלוי, היו מקצת מהנוטים למות שאמרו נוסח תפילה מיוחד להניס את המזיקין מעצמם אחר הפטירה שנדפס ב'קיצור מעבר יבק' וכיוצא בו. ויש בודדים שהורו לבניהם לא ללכת או ליסע אחר הנפטר, אלא להקדים וללכת לבית הקברות לפני מסע הלוי). בלוי אדם גדול, צועדים תלמידים מאחורי האבלים ובידיהם כתביו.

מרימים את המטה שלאורך שני צדיה מוטות ארוכים ועליה מונח הארון, ונושאים אותה על הכתפיים. בתחילת הלוי בעת הרמת המיטה, יש מן הנושאים שאומרים את הפסוקים הבאים מדברי הימים ב', וישעיהו:

ד"ה ז' כ: וַיִּבְאוּ כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁאוּ הַלְוִיִּם אֶת-הָאָרוֹן: כ:ז-ח וַיִּבְיֵאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת-אָרוֹן בְּרִית-יְיָ אֶל-מְקוֹמוֹ אֶל-דִּבְרֵי הַבַּיִת אֶל-קֹדֶשׁ הַקִּדְשִׁים אֶל-תַּחַת בְּנֵי הַכֹּהֲנִים: וַיִּהְיוּ הַכֹּהֲנִים פְּרָשִׁים בְּנֵפִים עַל-מְקוֹם הָאָרוֹן וַיִּכְסּוּ הַכֹּהֲנִים עַל-הָאָרוֹן וְעַל-בְּדוֹ מְלֻמְעָלָה: יסעיכ ו:ז שָׂרְפִים עֲמִדִּים | מְמַעַל לֹא שֵׁשׁ בְּנָפִים שֵׁשׁ בְּנָפִים לְאֶחָד בְּשָׂתַיִם | יכסה פָּנָיו וּבְשָׂתַיִם יכסה רגָלָיו וּבְשָׂתַיִם יְעוֹפֶה:

הנשים הולכות מאחורי האנשים, ומקדימות לצאת מבית הקברות לפני האנשים. בכמה מקומות נשים אינן מלוות לתוך בית הקברות. וורמישא בעת היציאה מבית הקברות נהגו האנשים להפוך פניהם לצד הכותל, כאשר הקדימו הנשים לצאת.

בדורות האחרונים יש מקומות בהם הנהיגו שנים אינן מלוות את הנפטר לבית הקברות. הסעת ארון הנפטר על כרכרת מתים, התחדשה בערים הגדולות בדורות האחרונים, בהסכמת גדולי ישראל, וזאת משום שבתי הקברות החדשים היו מרוחקים ממרכזי הערים. בצדי הכרכרה יש שרשמו פסוקים כמו תהלים לא, ו:

תהלים לא: בְּיַדְךָ אֶפְקֹד רֵיחֵי פְרִיַת אוֹתִי יְיָ אֵל אֱמֶת:

ישעיה כ"ח: בַּלְעַ הַמָּוֹת לְנֹצֵחַ וּמָחָה אֲדֹנָי אֱלֹהִים דְּמַעָה מֵעַל כָּל־פְּנִים
וְחִרְפַת עֲפֹ יִסִּיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי יִי דַבֵּר:

נח"ח: אִזּוּ יִבְקַע בַּשָּׂחַר אֹרֶךְ וְאַרְכַּתָּהּ מִהֲרָה תִצְמַח וְהַלֵּךְ לְפָנֶיךָ צִדְקָה כְּבוֹד יְיָ יֵאֱסָף:

בכמה מקומות היו הסוסים נושאי הכרכרה עטופים בדים שחורים. יש שנמנעו משימוש בכרכרה, מחשש חוקות הגוי. בכמה מקומות הונהגה בעת החדשה תהלוכת לויה מאורגנת בטורים מסודרים וביגוד שחור טקסי, גם זו נחשבה לחידוש מפוקפק. גבאי החברה קדישא גובים צדקה מהמשתתפים בלויה, בקופסת צדקה, אותה מציבים אחר כך גם בבית האבלים.

רבים השתדלו ללוות את הנפטר עד בית הקברות, שהיה מכונה 'בית עולם', 'בית החיים', 'בית הקברות', 'גומ'אורט' או 'דאס גומע אורט' ('מקום טוב' או 'המקום הטוב'). הגיע הנפטר לבית הקברות בכרכרה, מוציאין הימנה את הארון, מניחים אותו על גבי אלונקה מיוחדת, ומכסים אותו בבד שחור. האבלים צועדים בראש המלווים, למרגלות הארון. מי שלא היה בבית הקברות במשך שלושים יום, אומר את הברכה 'אשר יצר אתכם' (ראה להלן).

- בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הָעוֹלָם ◊ אֲשֶׁר־יָצַר אֶתְכֶם בְּדִין
וְזָן וְכִלְכַּל אֶתְכֶם בְּדִין ◊ וְהַמִּית אֶתְכֶם בְּדִין ◊ וַיִּוֹדַע מִסֵּפֶר כָּלְכֶם בְּדִין
וְעַתִּיד לְהַחְזִיר וְלְהַחְיֹתְכֶם בְּדִין: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה גְבוּר לְעוֹלָם ◊ אֲדֹנָי ◊ מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה ◊ רַב לְהוֹשִׁיעַ:

(ממוסף של שמיני עצרת עד שחרית של יום ראשון של פסח מוסיפים: מְשִׁיב הַרוּחַ וּמִזְרִיד הַגֶּשֶׁם)

- מְכַלְכַּל חַיִּים בְּחֶסֶד ◊ מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים ◊ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים ◊ וְרוֹפֵא חוֹלִים
וּמְתִיר אֲסוּרִים ◊ וּמְקִיִּם אֲמוֹנָתוֹ לְיִשְׁנֵי עֶפְרָי: מִי כְמוֹךָ בְּעַל גְּבוּרוֹת
וּמִי דוֹמְהָ לְךָ ◊ מִלְּךָ מְמִית וּמְחַיֵּה וּמְצַמֵּחַ יְשׁוּעָה ◊ וְנֶאֱמַן אַתָּה לְהַחְיֹת מֵתִים:

קריעה לפני קבורה

בבית הקברות מכניסים את הנפטר אל תוך הבית המיועד לאסיפת הקהל בלויה ולטהרת נפטרים ממקומות רחוקים, הוא 'בית צידוק הדין' (המכונה גם 'בית הצור תמים', 'מטהר הויז', 'מטהר הויזבן', 'מחור הויז'). מציבים את הארון על שולחן הטהרה, ספסל אבן המכונה 'מטהר שטיין'. אם האבלים כהנים, מניחים את הארון בחצר תחת כיפת השמים.

בבתי קברות אחדים בנו בדורות האחרונים את בית צידוק הדין, עם סדק הפרדה בתיקרה רחב כעשרה סנטימטר מקיר לקיר, או גג נפתח בחלקו, כדי שהכהן יוכל לעמוד מול הנפטר באגף שאליו אין טומאת המת מגיעה. אם לא קרע האבל בעת יציאת הנשמה, הריהו קורע עתה. אנשי החברה קדישא מפנים את תשומת לב האבל, שילבש בגד שניתן לקורעו. בשעת הקריעה פותחים את הארון לדקות אחדות. איש אחר מסייע לאבל, בידו סכין הפוך, הקת לכיוון האבל, והלה בידו, וחותר מעט בבגדים העליונים מול החזה, והאבל מרחיב את החתך לקריעה של טפח כלפי מטה. אין קורעים את הגופיה. אֲבֵלָה מקבלת סיוע זה מאשה. היא מכסה את מקום הקריעה בצעיף או מטפחת. אם אין בידה, הריהי מהדקת את הקריעה בסיכה. על אב או אם קורעים בשמאל החזה, ועל אח או אחות, בן או בת, קורעים בצד ימין. אין קורעים על ילד שלא מלאו לו שלושים יום. קטן אינו קורע עד שיהא בן י"ב שנה ויום אחד. אין האבלים מברכים בעת קריעה זו, ובמקצת קהילות מברכים. מיד אחר הקריעה על אב ואם, חולץ האבל את מנעליו. על שאר קרובים חולץ רק בבואו לביתו. ביום טוב אין קורעים, ובחול המועד קורעים רק על אב ואם. על שאר קרובים ממתניים בקריעה עד אחר יום טוב. בגמר הקריעה, בודקים אם הנפטר שוכב בתנוחה ישרה, וסוגרים את הארון.

צדוק הדין

כשבאו עם המת לבית הקברות אומרים צדוק הדין, ובכל ימים שאין אומרים תחנון אין אומרים אותו, ע"כ גם בתשעה באב אין אומרים אותו. וכן בערב שבת וערב יום טוב אחר חצות אין אומרים אותו. יש שגם אין אומרים אותו בקבורת ילד שלא היה עדיין בן שנה. והאבל מתחיל והקהל אומרים עמו: צידוק הדין אחר הקריעה האבל מתחיל בקול רם לומר צידוק הדין, והקהל אומר עמו בקול רם:

דברים ל:37¹ הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא:

הצור	תמים	בכל פעל	כי	כל דרכיו	משפט	אל	אמונה	ואין	עול	צדיק	וישר	הוא:
השליט	במטה	ובמעל	שמואל א' 3:1	ממית	ומחיה	מוריד	שאל	ויעל:				
הצור	תמים	בכל מעשה		מי	יאמר	לו	מה	תעשה				
האומר	ועשה			חסד	הנם	לנו	תעשה					
ובזכות	הנעקד	בשה		הקשיבה	ועשה:							
צדיק	בכל דרכיו			אך	אפים	ומלא	רחמים					
המלנא	וחוסנא	על אבות	ובנים	כי	לך	אדון	הפליחות	והרחמים:				
צדיק	אתה	יי		אשר	בידך		פקדון	כל רוחות				
חלילה	לך			והידנא	עיניך		ברחמים	עלינו	פקחות			
אדם	אם	בך	שנה	יהיה								
מה יתרון	לו			ברוך	דין	האמת		ממית	ומחיה:			
ברוך	הוא			ומשומט	הכל		בעינו					
ומשלם	לאדם			והכל	לשמו	הודיה	יתנו:					
ידענו	יי			תצדק	בדרכך							
ותזכה	בשפטך			ואין	להרהר		אחר	מדת	שפטך			
תכלים	קייט:קלו			צדיק	אתה	יי	וישר	משפטך:				
דין	אמת			שופט	צדק	ואמת						
ברוך	דין	האמת		שכל	משפטיו	צדק	ואמת:					
נפש	כל חי	בידך		צדק	מלאה	ימינה	וידה					
רחם	על	פליטת	צאן	ידך								

ירמיה ל:37 יט גדל העצה ורב העלילה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש בדרךיו ובפרי מעלליו: תכלים ל:37 טז להגיד ברישך יי צווי ולא עלתה עולתה בו: איוב א:כא יי נתן ויי לקח יתי שם יי מברך: תכלים עמלח והוא רחום | יכפר עון ולא יגשחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו:

לעולם אומרים צידוק הדין, אף בערב יום טוב ומוצאי יום טוב, אלא שבימים שאין בהם תחנון, כולל תשעה באב, מניחים את מיטת הנפטר על שולחן הטהרה רק לרגע, ואת צידוק הדין אומרים בלחש תוך כדי הלכה בדרך אל הקבר. צידוק הדין אומרים ביום ולא בלילה. ביום טוב אין אומרים צידוק הדין, ומולכים את הארון משער בית הקברות עד הקבר, בלא הפסק, בלא תפילה, בלא קדיש ובלא 'שורה'. יש שאינם אומרים צידוק הדין בקבורת ילד שלא מלאה לו שנה. בקבורת ילד שעדיין לא נימול, חותכים את הערלה בעזרת חתיכת זכוכית או אבן חדה, כאשר ארונו ניצב פתוח על שולחן הטהרה, לאחר מכן עוטפים שוב את הנפטר, ונוהגים בה כרגיל. את הערלה אין מניחים בארון, אלא בתוך הקבר למרגלות הארון. אחר אמירת צידוק הדין, יש עורכים הספד, ורק לאחריו נושאים את הנפטר אל קברו. אבל כהן אינו הולך אל הקבר בשעת הקבורה, וממתין ליד בית צידוק הדין.

1. אמר רבי חנינא, כל האומר הקדוש ברוך הוא ותתן הוא, ונתתו חיי, שנאמר: 'הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט' (גמ' צ"ג קמ"א ג).

קבורה

בקהילות הוותיקות היתה 'חברה קדישא דקברנים' ממונה על חפירת הקבר ומעשה הקבורה. תיכף עם הוודע דבר הפטירה, עליהם להיות מוכנים לעשות את מצוותם ולבוא בזריזות לבית הקברות לחפירת הקבר. אין מתעסקים בחפירה שני אנשים בבת אחת, אלא בזה אחר זה, זה נכנס וזה יוצא, אם לא שהשעה דחוקה ובהולה. במקצת מקומות נהגו לפני הכנסת הארון לקבר, להשליך מנעול אל תוך הקבר ולאבד את המפתח שלו. כאשר הארון סגור לגמרי, מורידים אותו אל הקבר על ידי ארבעה אנשי החברה קדישא באמצעות שני חבלים או שתי חגורות, באופן שמניחים את הראש לכיוון מערב ואת הרגלים למזרח כיוון א"י. יש מקומות בהם נהגו להניח את ראש המת לצד צפון ורגליו לצד דרום.

לפני הורדת הארון לקבר, מסירים מעליו את המפה השחורה. בשעת הורדת הארון אל הקבר, יש נוהגים לומר את הפסוק בבראשית כה, ו:

זכרשית כה: וְלִבְנֵי הַפִּילֵגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מִתְּנַת

וַיִּשְׁלַחֵם מַעַל יִצְחָק בְּנֵוֹ בְּעֹדְנוֹ חַי קְדָמָה אֶל-אָרֶץ קְדָם: יש שחוזרים על פסוק זה ג' פעמים.

את המטה עליה נשאו את הארון אל הקבר, מהפכים פעם אחת בלבד. יש שנהגו להפוך את המטה שלוש פעמים, ויש המקפידים להפוך את המטה בכיוון המתרחק מהעיר. אחר הורדת הארון אלי קבר, העומדים מסביב זורקים עפר אל הקבר, כל אחד אחד שופך עפר באת שבידו שלוש פעמים, ובמקצת קהילות זורקים שבע פעמים. האבלים הם הראשונים הזורקים עפר על הארון, הבנים לפי סדר לידתם, אחריהם קרובי המשפחה, ולבסוף שאר הנוכחים. אין מעבירים מיד ליד את האת לזריקת העפר, אלא זה מניח וזה נוטל, ואין מכינים עפר על האת ליתן בידי הזורק אל הקבר. כאשר מתמלא הקבר כדי מחציתו בערך, תוקעים למראשותיו שלט הנושא את שם הנפטר ויום פטירתו (או פרטים מזהים אחרים כגון מספר חלקת הקבר כפי שמופיע בספרי החברה קדישא). אנשי החברה קדישא דקברנים מסיימים את המלאכה, צוברים את שארית העפר ועושים מעליו תל. תל זה, המכונה 'צורת קבר', מחודד למעלה, נערס רחב יותר לצד הראש, וצר יותר לצד הרגלים. אין יוצאים מן בית הקברות לפני גמר עשיית 'צורת הקבר'. ביום טוב אנשי החברה קדישא מורידים את הארון אלי קבר, וכל היתר נעשה בפיקוחם על ידי נכרים. גוונים ספרי תורה ותפילין בקברו של רב קהילה או ראש ישיבה, לצד ראשו, בתוך קדירה חדשה שמניחים בנקב מיוחד שבקבר. בגמר הקבורה, נהגו אנשי החברה קדישא בכמה קהילות לומר תפילה לעילוי נשמת הנפטר:

זכרים

יהי רצון לפְּנֵיךָ יי אֱלֹהֵי הַנְּשָׁמוֹת שֶׁתִּקְבַּל נְשָׁמַת (פְּלוּנֵי בֵן פְּלוּנֵי) לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה וּבְחַפְזָה ◊ וְתִשְׁלַח לוֹ מְלֹאכֶיךָ הַטּוֹבִים לְהוֹלִיךְ נְשָׁמָתוֹ לְגַן עֵדֶן ◊ כְּאֲשֶׁר שְׁלַחְתָּ מְלֹאכִים לְיַעֲקֹב אָבִינוּ ◊ כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: לז:ג-ג וַיַּעֲקֹב הָלַךְ לְדִרְבּוֹ וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מְלֹאכֵי אֱלֹהִים: וַיֹּאמֶר כְּאֲשֶׁר רָאם מַחֲנֶה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם-הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנֵם: וְתִקְוָם בּוֹ מִקְרָא זֶה: יִשְׁעִי מִלֹּא וְקָנִי יי יִחְלִיפוּ כֶּחַ יַעֲלֶוּ אֶבֶר בְּנִשְׁרִים יְרוּצוּ וְלֹא יִזְעוּ יִלְכוּ וְלֹא יִיָּעֲפוּ: וְתִתְנַהֵג עִמּוֹ בְּחֶסֶדֶךָ הַמְרַבִּים ◊ וְתִתְעַנֵּג מְדַשֵּׁן נַפְשׁוֹ וּמְרַב טוֹב הַצְּפוֹן לְצַדִּיקִים ◊ וְתִהִי נְשָׁמָתוֹ צְרוּרָה בְּצִדּוֹר הַחַיִּים עִם כָּל שׁוֹכְנֵי עֵפֶר הַשׁוֹכְבִים פֶּה עִם כָּל צַדִּיקִים וְצַדִּיקוֹת שְׂבִיבֵי עֵדֶן ◊ אָמֵן.

נקבות

יהי רצון לפְּנֵיךָ יי אֱלֹהֵי הַנְּשָׁמוֹת שֶׁתִּקְבַּל נְשָׁמַת (פְּלוּנֵי בַת פְּלוּנֵי) לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה וּבְחַפְזָה ◊ וְתִשְׁלַח לָהּ מְלֹאכֶיךָ הַטּוֹבִים לְהוֹלִיךְ נְשָׁמָתָהּ לְגַן עֵדֶן ◊ כְּאֲשֶׁר שְׁלַחְתָּ מְלֹאכִים לְיַעֲקֹב אָבִינוּ ◊ כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: לז:ג-ג וַיַּעֲקֹב הָלַךְ לְדִרְבּוֹ וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מְלֹאכֵי אֱלֹהִים: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כְּאֲשֶׁר רָאם מַחֲנֶה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם-הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנֵם: וְתִקְוָם בְּפֶה מִקְרָא זֶה: יִשְׁעִי מִלֹּא וְקָנִי יי יִחְלִיפוּ כֶּחַ יַעֲלֶוּ אֶבֶר בְּנִשְׁרִים יְרוּצוּ וְלֹא יִיָּעֲפוּ: וְתִתְנַהֵג עִמָּה בְּחֶסֶדֶךָ הַמְרַבִּים ◊ וְתִתְעַנֵּג מְדַשֵּׁן נַפְשָׁהּ וּמְרַב טוֹב הַצְּפוֹן לְצַדִּיקִים ◊ וְתִהִי נְשָׁמָתָהּ צְרוּרָה בְּצִדּוֹר הַחַיִּים עִם כָּל שׁוֹכְנֵי עֵפֶר הַשׁוֹכְבִים פֶּה עִם כָּל צַדִּיקִים וְצַדִּיקוֹת שְׂבִיבֵי עֵדֶן ◊ אָמֵן.

אמירת 'אל מלא רחמים' בציבור, לאחר הקבורה או בכל זמן אחר, אינה מנהג אשכנז. אין מתעכבים ומתמהמהים אצל הקבר אחר הקבורה. לפני שעוזבים את מקום הקבורה, מניח כל אחד מן המלווים אבן קטנה על האדמה המכסה את הנפטר. האבלים חולצים מנעליהם בגמר הקבורה, לפני אמירת הקדיש. ביום טוב וחול"ה, אין חולצים.

קדיש אחר קבורה

כאשר הממונים על עשיית הקבר חוזרים אל קדמת בית הקברות, נאמר הקדיש שאחר הקבורה. קדיש זה, כמו כל פסוק ודבר תורה, צריך להיאמר במרחק של לפחות ד' אמות מהקברים, משום 'לועג לרש', ולכן נאמר בתוך בית צידוק הדין. כאשר יש מת אחר בבית צידוק הדין, או במקום שאין בית כזה, יאמר הקדיש מחוץ לכניסת בית הקברות. יש הנוטלים ידיהם לפני כניסתם לבית צידוק הדין. במקצת קהילות מקדימים לפני הקדיש את מזמור ט"ז ('מכתם לדוד').

טז מכתם לדוד שמרני אל כירחסיתי בך: אמרת לוי אדני אתה טובתי בלעליך: לקדושים אשר בארץ הקודש ואדירי כלחפציכם: ורבו עצבותם אחר מחרו בלאסוף נספיהם מדם ובלאשא אתשמותם עלשפתי: יי מנתחלקי וכוסי אתה תומך גורלי: חבלים נפלודלי בנעמים אהנחלת שפחה עלי: אברך אתי אשר יעצני אף לילות יסרוני בליותי: שויתי יי לנגדי תמיד כי מימיני בלאמוט: לבן | שמח לבי ויגל בבודי אהבשירי ישכן לבטח: כי | לאתעוב נפשי לשאול לאתתן חסידך חסידך לראות שחת: תודיעני ארח חיים שבע שמחות אתפנה נעימות בימינך נצח:

הקהל אומר עם האבל את לשון הקדיש עד 'ויקרה':

אבל כורע ויתגדל ויתקדש זוקף שמייה רבא ◊ בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא ◊
 ולאחיה מתיא ◊ ולאסקא יתהון לחיי עלמא ◊ ולמבנא קרתא דירושלם ◊
 ולשבילא היכלה בגוה ◊ ולמעקר פלחנא נכראה מארעא ◊ ולאחנא פלחנא
 דשמיא לאתרה ◊ וימליך קדשא ברך הוא במלכותה ויקרה ◊ בתיבון וביומיון
 ובחיי דכל בית ישראל ◊ בענלא ובזמן קריב: ואמרו אבל כורע אמין: (קהל אמין)
 יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיה ובנשימה אחרת מוסיפים 'יתברך'

אבל כורע ויתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ◊

ויתתדר ויתעלה ויתהלל שמייה דקדשא אבל כורע ברך הוא הציבור אומר עמו (ולא לאחריו).

לעלא מבל ברבתא ושירתא תשבחתא ונחמתא ◊

דאמרון בעלמא: אבל כורע ואמרו אמין: (קהל אמין)

יהא שלמא רבא מן שמיא ◊ וחיים עלינו ועל כל ישראל: ואמרו אמין: (קהל אמין)

אבל פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עשה שלום במומיו פונה לימינו ואומר הוא יעשה שלום עלינו ◊

ושוחה לפניו ואומר ועל כל ישראל: ואמרו אמין: (קהל אמין)

יש הנוהגים שהאבל בגמר אמירת הקדיש, אינו חוזר לפסוע ג' פסיעות לפניו אחר שפסע לאחוריו. החיוב הראשון במעלה לאמירת קדיש זה, הוא בנו של הנפטר. אין שם בן, אומרו אבל אחר, או בעל "אהרצייט", ובהיעדרם אומרו אחד מאנשי החברה קדישא. קדיש אינו נאמר בשנים, אלא ביחיד. אין אומרים קדיש זה בימים שאין בהם תחנון. בימים אלה יש אומרים קדיש יתום, או שאומרים קדיש דרבנן כשמקדימים לו לימוד משנה, כגון ברכות פ"ט מ"ה:

חַיֵּב אָדָם לְבָרֵךְ עַל הַרְעָה בְּשֵׁם שְׁהוּא מְבָרֵךְ עַל הַטּוֹבָה ◊ שְׁנַאמַר: דְּזָרִים וְיֵהוּבָה אֶת יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל-לְבָבֵנוּ וּבְכָל-נַפְשֵׁנוּ וּבְכָל-מְאֹדֵנוּ: בְּכָל-לְבָבֵנוּ ◊ בְּשֵׁנֵי יִצְרֵינוּ ◊ בְּיִצְרֵנוּ מִטּוֹב וּבְיִצְרֵנוּ רָע: וּבְכָל-נַפְשֵׁנוּ ◊ אֶפְלוּ הוּא נוֹטֵל אֶת נַפְשֵׁנוּ: וּבְכָל-מְאֹדֵנוּ ◊ בְּכָל מְמוֹנֵנוּ: דְּבָר אַחֵר בְּכָל מְאֹדֵנוּ ◊ בְּכָל מְדָה וּמְדָה שְׁהוּא מוֹדֵד לָךְ הַיְיָ מוֹדָה לּוֹ בְּמֵאד מְאֹד:

אחר כך אומרים: רַבִּי הַנִּנְיָא בֵּן עֲקִישָׁי אָמַר:

רְצָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְזַבּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל ◊ לְפִיכֵךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת ◊

שְׁנַאמַר: יִשְׁעִי מִזֶּכֶר יְיָ חֲפִיץ לְמַעַן צְדָקוֹ יִגְדִּיל תּוֹרָה וַיֵּאדָּיר:

קדיש דרבנן. ביום טוב אין אומרים שום קדיש.

שורה

אחר אמירת הקדיש עושים 'שורה' בקדמת בית הקברות, תחת כיפת הרקיע.

קהל המלוים נעמד בשתי שורות, והאבלים הולכים ביניהם, הבנים הולכים לפי סדר הגיל שלהם, ואומרים להם:

הַמָּקוֹם יִנַּחֵם אוֹתְךָ (אֶתְכֶם) בְּתוֹךְ שְׂאֵר אַבְלֵי צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם:

ביום טוב אין עושים 'שורה', ובחול המועד עושים. במקצת קהילות אין עושים 'שורה' אף בחול המועד.

מקפידים שיהיו עשרה אנשים ב'שורה', מלבד האבל. אם אין מנין מלבדו, אין עושים 'שורה'.

זריקת עשבים ועפר

אחר השורה, כל היוצא מבית הקברות תולש עשבים וזורקם לאחור מעל ראשו,

תוך אמירת לשון הפסוק בתהלים עב, טו:

תהלים עב:טו וַיִּצְיָצוּ מֵעֵיר בְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ:

אם אין עשבים בבית הקברות, נוטל מעט עפר וזורקו לאחור ואומר את לשון הפסוק בתהלים קג, יד:

קג:יד זָכוֹר כִּי-עָפָר אֲנִי:

יש העושים כן שלוש פעמים.

אף בחול המועד ושאר ימים שאין אומרים בהם תחנון תולשים וזורקים, מלבד ביום טוב.

גטילת ידיים אחר לוייה ואחר הליכה בבית קברות

גם שלא אחר לוייה נוטלים ידיים ביציאה מבית הקברות, בכיור בית הקברות, או בחצר בית הכנסת, ומקפידים שהידיים תהיינה רחוצות לפני כניסה לבית. נוטלים ידיים אחר לוייה, בפרט מי שנשא את הארון או נגע בו, ואם היו נשים בבית הקברות, ראוי ליטול פעמיים, פעם בכיור בית הקברות, ושנית בחצר בית הכנסת, משום שמלאך המות מרקד בין הנשים בחזירתן. בשעת הנטילה אחר קבורה יש אומרים את הפסוק בישעיהו כה, ח:

יִשְׁעִי כִּי־חַ בְּלֶעַ הַמָּוֶת לְנִצָּחַ וּמָחָה אֶדְנִי אֱלֹהִים דְּמָעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים
וַחֲרַפְתָּ עֵפְמוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי יִי דְבַר:

אין לוקחים את הנטלה מיד ליד, אלא מניחים אותה אחר הנטילה, והבא בתור נוטלה ממקום הינוחה. רוחצים גם את הפנים ואין מנגבים את הידיים אחר רחיצה זו. בתשעה באב יש אומרים שאין למלוים לרחוץ את ידיהם, כיון שמעיקר הדין לא חייבים בזה. ביציאה מבית הקברות נהגו לישוב שלוש פעמים, בכל פעם יושבים מעט, קמים והולכים כמה פסיעות ושוב יושבים מעט, כך שלוש פעמים. לפי המנהג הישן חוזרים ויושבים באופן זה עוד שלוש פעמים בחצר בית הכנסת, ופעם נוספת בבית האבל, סך הכל שבע פעמים. יש היושבים שבע פעמים בבית הקברות. בעת ישיבות אלה יש האומרים בכל פעם 'וייה נועם' ו'יושב בסתר', ויש האומרים וידו.

הספרים

אין מכניסים את ארונו של הנפטר לצורך הספד לתוך בית הכנסת או בית המדרש, אלא אם היה מרביץ תורה גדול ובאותו מקום קדוש רגיל היה להשמיע את שיעוריו הקבועים. בבית הקברות מספידים לפני מיטתו של כל נפטר, אחר אמירת צידוק הדין. יש עורכים את ההספד באולם שבכניסת בית הקברות. אין מספידים בימים שלא אומרים בהם תחנון, ובערב שבת אחר חצות. גדולי תורה מספידים שוב בבית הכנסת בו ביום או בימים שלאחר הקבורה, בין מנחה למערב, הספדים ארוכים ברוב עם, וכן מספידים במעמדים נוספים, לפי חשיבותו של הנפטר. יש ספדנים שדקדקו להתחיל את הספדיהם בדברי הלכה, כי אין לקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, אך רוב דברי ההספד נאמרים מתוך דברי אגדה, השוים לכל נפש, אנשים נשים וטף. על גדולי תורה נהוג לשבת ארצה אחר ההספד, מלבד בערב ראש חודש אחר חצות, מפני קדושת ראש חודש. תוך כדי ישיבה ארצה יש יחידים שנהגו לומר:

אֵל מְלֵא רַחֲמִים שׁוֹכֵן בְּמְרוֹמֵי הַמַּצָּא מְנוּחָה נְכוֹנָה תַּחַת כַּנְּפֵי הַשְּׁכִינָה
בְּמַעְלוֹת קְדוֹשִׁים וּמְהוֹרִים מְהוֹרִים בְּזֶהר הַרְקִיעַ אֵת נְשֻׁמַּת

זכרים

נקבות

<p>(פב"ב) בְּעֵבוֹר שְׁבִלֵי נְדָר אֲתָן צְדָקָה בְּעֵדָה בְּשֹׁבֵר זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִסְתִּירָהוּ בְּסִתְר בְּנַפְיוֹ לְעוֹלָמִים וַיִּצְרֵר בְּצִרּוֹר הַחַיִּים אֵת נְשֻׁמַּתוֹ יְיָ הוּא נִחַלְתָּה וַיְנַוֵּחַ עַל מְשַׁכְּבוֹ בְּשָׁלוֹם וַנֹּאמֶר אָמֵן:</p>	<p>(פב"ב) בְּעֵבוֹר שְׁבִלֵי נְדָר אֲתָן צְדָקָה בְּעֵדָה בְּשֹׁבֵר זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִסְתִּירָהוּ בְּסִתְר בְּנַפְיוֹ לְעוֹלָמִים וַיִּצְרֵר בְּצִרּוֹר הַחַיִּים אֵת נְשֻׁמַּתוֹ יְיָ הוּא נִחַלְתָּה וַיְנַוֵּחַ עַל מְשַׁכְּבוֹ בְּשָׁלוֹם וַנֹּאמֶר אָמֵן:</p>
---	---

יש הממשיכים בדברי הספד קצרים תוך כדי ישיבה על הקרקע. אחר שהציבור קם מהרצפה, יש מספידים שמסיימים בדברי נחמה. אחר הספד אין אומרים קדיש דרבנן שנהוג לאמרו אחר דרשות רגילות. נהוג להספיד את גדולי התורה שנפטרו באותה שנה, ביום תענית החברה קדישא, שנקבע בכל קהילה במועד אחר, או בימי תענית ציבור כמו עשרה בטבת. הספדים אלה נערכים לעת ערב.

ומצוה לנחם אבלים ולדבר על לבם דברי תנחומים. ושיפטר מן האבל יאמר:

הַמָּקוֹם יְנַחֵם אוֹתְךָ (אֶתְכֶם) בְּתוֹךְ שְׂאֵר אֲבֵלֵי צִיּוֹן וִירוּשָׁלַם:

תפילה בבית האבל

כל ימי² השבעה מתאספים בבית האבל לתפילת שחרית, מנחה ומערב, גם אם אינו אבל על אביו ואמו, ואפילו על תינוק בן שנה. אף בעת שהאבלות הן נשים בלבד, או שאין לנפטר מתאבלים, עושים מנין בבית הנפטר.

אירגון המנין היא מתפקידי החברה קדישא, או של חברה מיוחדת(שנקראת בשם 'חברת מנין' **Minyanverein** או 'חברת אהבת חסד') שקיבלה על עצמה להבטיח מניין לבית האבל. לחברה כזו מצטרפים גם כהנים, חלשים וזקנים, שאין ביכולתם לפעול במסגרת החברה קדישא דמטהרים ודקברנים. פעולות החברים הן 'לשם מצוה', שלא על מנת לקבל פרס.

החברה מביאה לבית האבלים ספר תורה עם ארון קודש, עמוד קריאה, סידורים ושרפרפים. בקהילות קטנות מאוד, באים כל חברי הקהילה להתפלל בבית הנפטר, ובאותו שבוע אין מקיימים תפילה בבית הכנסת.

במידת האפשר עורכים את התפילות בחדר שבו אירעה הפטירה.

מקפידים שנשים לא תהיינה נוכחות בחדר בשעת התפילה.

האבל עצמו מתפלל כשליח צבור, אם הוא מוכשר לכך (יש נוהגים כן החל מהיום השלישי או הרביעי מהשבעה) אך אינו קורא בתורה בשני וחמישי, ואינו עולה לתורה.

אין אומרים תחנון ולא 'אל ארך אפים'.

אומרים 'למנצה'.

מדלגים על הפסוק 'ואני זאת בריתי'.

אומרים ברבת כהנים בחזרת הש"ץ, אבל כהנים לא נושאים כפים.

אומרים 'תתקבל' בקדישים שאחר התפילה.

אומרים 'שיר מזמור לאסף'.

בסוף כל תפילה אומרים מזמור ט"ז ('מכתם לדוד'), גם בימים שאומרים בהם תחנון, ולא נהגו לומר את מזמור מ"ט ('שמעו זאת כל העמים').

בתפילת מעריב בזמנו אין אומרים 'שיר המעלות' לפני 'ברכו'.

במוצאי שבת אין מזמרים 'לדוד ברוך' ואין אומרים 'ויהי נועם' ולא 'אתה קדוש', ולא את הפסוקים שלפני הבדלה.

בראש חודש והנוכה אומרים הלל, אך האבל יוצא מהחדר.

סליחות האבל אומר, אך לא לפני התיבה, ומדלג על הוידוי.

כאשר אין מנין בבית האבל בימי השבעה אין האבל הולך לבית הכנסת, להוציא תשעה באב שכל הקהל כולו בחזקת אבלים.

מותר לו ללכת לסליחות של ערב ראש השנה וערב יום הכיפורים. שאומרים אותן בעוד לילה.

בליל פורים מותר לו ללכת לבית הכנסת לשמוע את קריאת המגילה, ובבוקר גם לתפילה.

2. יתיב רבי חייא בר אבא ורבי אמי ורבי יצחק נפחא אקילעא דרבי יצחק בן אלעזר, נפק מילתא מבינייהו. מנין לאבילות שבועה? דכתיב: 'והפכתיו חניכם לאבל' (עמוס ח:). מה חג שבועה אף אבילות שבועה. (גמ' מועד קטן כ.)

לימוד לעילוי נשמת הנפטר

בשבעת ימי האבל נהגו, ערב ובוקר, ללמוד לעילוי נשמת הנפטר.

אם אפשר הדבר, ראוי ללמוד במקום בו יצאה הנשמה.

יש המהדרים ללכת מיד אחר הקבורה לבית הנפטר, לקיים את הלימוד הראשון.

לומדים בבית האבל דברי מוסר ואגדה, מעניני חולי, ביקור חולים, תפילה על החולה, תשובה, וידוי, מיתה, פהרה, לוויה, קבורה, ניחום אבלים. דוגמת הנמצא ב'ספר החיים' וב'תוצאות חיים'. יש הלומדים מתוך פרק 'אלו מגלחין', או עניני אבלות מתוך ספרים אחרים.

נפטר שהניח אחריו חידושי תורה, לומדים מתוך ספריו.

בכמה קהילות ניתן השיעור על ידי מגיד השיעור הקבוע של החברה קדישא.

ראוי לתת צדקה לפני התחלת הלימוד. יש האומרים נוסח כלשהו לפני הלימוד ולאחריו,

כדי לידע ולהודיע עבור מי הם לומדים, כמו הנוסח שלפנינו:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי ◊ שְׁבֻכּוֹת לְמוֹד הַמְּשֵׁנָה ◊ שְׁהִיא אוֹתִיּוֹת נְשָׁמָה:

תְּהֵא נְשָׁמָת (פלוני בן פלוני) צְרוּרָה בְּצִרוּר הַחַיִּים ◊ עִם נְשָׁמוֹת אֲבֹרָהֶם יִצְחָק יַעֲקֹב

שָׂרָה רַבֵּקָה רַחֵל וְלֵאָה ◊ וְעִם נְשָׁמוֹת שְׂאֵר צְדִיקִים וְצַדִּיקָיוֹת שְׁבִנְיָן עֲדָן אֲמֵן:

יש האומרים נוסח ארוך יותר, כפי שנדפס ב'תוצאות חיים' וספרים אחרים.

בדורות האחרונים נתפשט ללמוד משניות לעילוי נשמה, כפי שחידש השל"ה ש'משנה' אותיות 'נשמה', ולא נהגו כן הקדמונים, ואף האחרונים באשכנז לא למדו משניות בנוכחות האבל, שהאבל בתוך השבעה אסור בתלמוד תורה ואם משמיעים בנוכחותו משניות מכריחים אותו להיות 'מסיר אזניו משמוע תורה'.

לאחר הלימוד אומר האבל קדיש דרבנן.

יש נוהגים להתפלל וללמוד בבית הנפטר כל ימי השלושים, ולפחות בשבתות שבימי השלושים, ומקצת משפחות עושות כן כל השנה כולה, לעתים על ידי שכירת לומדים בתשלום, במידת האפשר בעשרה עם אמירת קדיש, ולפחות על ידי שני לומדים. עשירים גדולים נהגו לשכור עשרה לומדים, היקצו להם חדר מיוחד, וקבעו בו לימוד יומם ולילה במשך כל שנת האבל. אחרים שכרו מגיד שיעור שילמד עם עשרה בחורים.

בבית אבל אומר :

בלשון אשכנז: רבותי וויר וואללען בענשען ! או: הב לן ונברך !
 המסובים: תכלים קיג: יהי שם יי מברך מעתה ועד עולם:
 ברשות ◊ ◊ ◊ נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו:
 המסובים: ברוך מנחם אבלים שאכלנו משלו ובטובו חיינו:
 המזמן: ברוך מנחם אבלים שאכלנו משלו ובטובו חיינו:
 ברוך הוא וברוך שמו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ הן את העולם כלו ◊ בטובו ◊ בן בן בן
 וברחמים ◊ הוא קנוי: נתן לחם לכל בשר פי לעולם חסדו: ובטובו הגדול ◊ תמיד לא חסר
 לנו ◊ ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד: בעבור שמו הגדול ◊ פי הוא זן ומפרנס לכל ◊ ומטיב
 לכל ◊ ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא: ברוך אתה יי הן את הכל:

גודה לך יי אלהינו ◊ על שהנחלת לאבותינו ארץ המדה מובה ורחכה: ועל
 שהוצאתנו יי אלהינו מארץ מצרים ◊ ופדיתנו מבית עבדים ◊ ועל פדיתך שחתמת בבשרנו ◊
 ועל תורתך שלמדנו ◊ ועל חקך שהודעתנו ◊ ועל חיים חן וחסד שהונתנו ◊ ועל אכילת
 מזון שאתה זן ומפרנס אותנו תמיד ◊ בכל יום ובכל עת ובכל שעה:

ועל הכל יי אלהינו אנו מודים לך ◊ ומברכים אותך ◊ ויתברך שמו בפי (נ"א בפה)
 כל חי תמיד לעולם ועד: בפתוב: זכרים ח: ואכלת ושבעת וברכת את יי אלהיך על הארץ
 הפכה אשר נתת לך: ברוך אתה יי על הארץ ועל המזון:

רחם יי אלהינו ◊ עלינו ועל ישראל עמו ◊ ועל ירושלים עירך ◊ ועל ציון משכן כבודך ◊
 ועל מלכות בית דוד משיחך ◊ ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמו עליו: אלהינו אבינו
 רענו זוננו פרנסנו וכלכלנו והרויחנו ◊ והרוחלנו יי אלהינו מהרה מכל צרותינו
 ונא אל תצריבנו ◊ יי אלהינו ◊ לא לידי מתנת בשר ודם ◊ ולא לידי הלואתם ◊ אלא
 [נוסח מאוחר: פי אם] לידך המלאה הפתוחה הקדושה והרחכה ◊ שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד:

נחם יי אלהינו את אבלי ירושלים ואת האבלים המתאבלים באבל הזה:
 נחם מאכלם ושמחם מיגונם ◊ באמור: ישעיהו ס"ג: באיש אשר אמו תנחמנו בן אנכי
 אנחמכם וירושלם תנחמו: ברוך אתה יי מנחם ציון בבנין ירושלים: אמן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ◊ האל אבינו מלפנו בוראנו גאלנו: קדושנו
 קדוש יעקב ◊ המלך החי ◊ הטוב והמטיב ◊ אל אמת ◊ הן אמת ◊ שפט צדק ◊
 (ולקח נפשות במשפט) ◊ ושלט בעולם לעשות בו פרצונו: פי כל דרכיו משפט
 ואנחנו עמו ועבדיו: ועל הכל אנחנו חבים להודות לו ולברכו: גודר פרצות ישראל
 הוא יגדר את הפרצה הזאת ◊ מעלינו (אם אחר מברך יוסיף: ומעל האבל הזה) ◊ לחיים ולשלום
 הוא יגמלנו לעד ◊ חן וחסד ורחמים וכל טוב ◊ ומכל טוב אל יחסרנו: הרחמן וכו'

קדיש דרבנן

אחר אמירת מזמורי תהלים נוהגים ללמוד מעט במשנה או במדרש ואגדה ואחר כך יש אומרים :

(גמ' זרכות 70.) אָמַר רַבִּי אֱלֶעזֶר אָמַר רַבִּי חֲנִינְיָא
תְּלִמְיָדֵי חֲכָמִים מְרַבִּים שְׁלוֹם בְּעוֹלָם שְׁנֵאמְרֵי:
יִשְׁעִיכּוּ נְגִיג וְכָל־בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בְּנֵיךָ: אֵל תִּקְרָא
בְּנֵיךָ אֱלֹא בּוֹנֵיךָ: תְּכַלִּים קִיט:קסכ שְׁלוֹם רַב לְאַהֲבֵי תוֹרָתְךָ
וְאִיד־לְמוֹ מִבְּשׂוֹל: קכג:ו-ט שְׁאַלוּ שְׁלוֹם יְהוֹשָׁלָם יִשְׁלִי
אַהֲבֵיךָ: יְהִי־שְׁלוֹם בְּחִילְךָ שְׁלוֹה פְּאַרְמְנוֹתֶיךָ: לְמַעַן־אֲחִי
וְהָעִי אֲדַבְּרָה־נָא שְׁלוֹם בְּךָ: לְמַעַן בֵּית־יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקֶּשֶׁה
טוֹב לָךְ: כטיא יְיָ עֲזֵ לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יִבְרַךְ אֶת־עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם:

אחר שיעור בהלכה ושמעתתא יש המקדימין לומר 'רבי חנניא בן עקשיא' (אחר דרשה באגדתא לא הצריכו אמירה זו):
רַבִּי חֲנִינְיָא בֶן עֲקִישָׁיָא אָמַר
רְצָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְזִכּוֹת
אֶת יִשְׂרָאֵל ◊ לְפִיכָּךְ הִרְפָּה
לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת ◊ שְׁנֵאמְרֵי:
יִשְׁעִיכּוּ מִכָּכָא יְיָ חַפְזֵן לְמַעַן צַדִּיקוֹ
יִגְדִיל תּוֹרָה וַיֵּאדָר:

אחר כל דרשה או שיעור אומרים היתומים והאבלים קדיש דרבנן.

כורע ויתגדל ויתקדש זוקף שְׁמִיָּה רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֶלְמָא דְבָרָא כְרַעוּתָה
וַיְמַלִּיךְ מַלְכוּתָה ◊ בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל
בְּעֶנְיָא וּבְזִמְן קָרִיב: וְאָמְרוּ כוֹרַע אָמֵן. (קהל אָמֵן)

יְהִי שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעַלְמֵי עֲלַמְיָא

כורע יתְבַרַךְ וַיִּשְׁתַּבַּח וַיִּתְפָּאֵר וַיִּתְרוֹמֵם וַיִּתְנַשֵּׂא ◊ וַיִּתְהַדָּר וַיִּתְעַלֶּה וַיִּתְהַלַּל
שְׁמִיָּה דְקַדְשָׁא כוֹרַע בְּרִיךְ הוּא ◊ הַצִּיּוֹר אֹמֵר עִמּוֹ (ולא לאחריו). לְעֶלְמָא מְכַל־בְּרַכְתָּא
וְשִׁירְתָּא תִּשְׁבַּחְתָּא וְנַחֲמָתָא ◊ דְּאִמְרִין בְּעֶלְמָא: כוֹרַע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

קדיש דרבנן על פי נוסחא הישנה
עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבְּנָן
וְעַל תְּלַמְיָדֵיהוֹן וְעַל כָּל־תְּלַמְיָדֵי
תְּלַמְיָדֵיהוֹן ◊ וְעַל כָּל (וּכְל) מַאֲן
דְּעַסְקוֹן בְּאוֹרֵיתָא ◊ דְּבִאֲתָרָא הִדִּין
וְדְבַל־אֲתָר וְאֲתָר: יְהִי לְנָא וְלְהוֹן
שְׁלָמָא ◊ חֲנָא וְחַסְדָּא וְרַחֲמֵי
(וְרַחֲמִין) ◊ וּמְזוּנֵי רוּיָחִין (רוּיָחִין) ◊
וּפְרַקְנָא ◊ מִן־קָדָם אֲבוּהוֹן (מְאֲרִיָּה)
שְׁמִיָּא (וְאֲרַעָא) ◊ וְאָמְרוּ: אָמֵן:

קדיש דרבנן נוסח הרגיל
עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבְּנָן
וְעַל תְּלַמְיָדֵיהוֹן וְעַל כָּל־תְּלַמְיָדֵי
תְּלַמְיָדֵיהוֹן ◊ וְעַל כָּל־מֵן דְּעַסְקוֹן
בְּאוֹרֵיתָא ◊ דִּי בְּאֲתָרָא הִדִּין וְדִי
בְּכָל־אֲתָר וְאֲתָר: יְהִי לְהוֹן (וּלְכוֹן)
שְׁלָמָא¹ [רַבָּא] ◊ חֲנָא וְחַסְדָּא וְרַחֲמִין
(וְרַחֲמֵי אֲרִיכִין) ◊ וּמְזוּנָא רוּיָחָא
וּפְרַקְנָא ◊ מִן־קָדָם אֲבוּהוֹן דִּי בְּשְׁמִיָּא
וְאָמְרוּ: אָמֵן:

יְהִי שְׁלָמָא רַבָּא מִן־שְׁמִיָּא ◊ וְחַיִּים עֲלֵינוּ וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
פוסע לאחריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת
פונה לשמאלו ואומר עִשָּׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ ◊
ושוחה לפניו ואומר וְעַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

1. בסידור אזור אליהו כתב שהמילים 'רבא' ו'חיי' אריכי' מופיעות לראשונה במהד"ב של השל"ה (אמסטרדם תק"ב).

נוסחי הקדיש

רק יתום אחד אומר קדיש ואין שנים ויותר אומרים קדיש יחדיו כשם שאינם אומרים חזרת הש"ץ בשנים : האומר קדיש, ברשות גבאי, עומד סמוך לבעל תפלה, לימינו או לשמאלו, ואומר קדיש : האומר קדיש יתום או קדיש דרבנן מתעטף בטלית אף בתפילת מנחה וערבית משום כבוד הצבור : העובר לפני התיבה אינו אומר קדיש יתום אם יש שם חיובים אחרים. כאשר אין חיובים אחרים מלבדו, יאמר רק קדיש יתום אחד בלבד אחר 'שיר מזמור לאסף', מפני שאסור להרבות בקדישים מיותרים. אם אין שום חיוב בבית הכנסת, יאמר אדם אחר קדיש יתום בגמר התפלה אחר 'שיר מזמור לאסף'. כל קדיש שתפסו מעומד יש לעמוד בו. רבים מחמירים לעמוד גם בשאר קדישים. יש הקמים קמעה באמירת 'יהא שמיה' בלבד. בכל קדיש יתום אין כופלים 'לעלא' בעשרת ימי תשובה כלל.

אבל (קטן) כורע וְיִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ זִקְוֵי שְׁמֵיהּ רַבָּא (קהל אָמֵן) ◊ בְּעֵלְמָא דְבָרָא כְרַעוּתָהּ ◊
וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָהּ ◊ בְּחַיִּיכוּן וּבְיוֹמֵיכוּן ◊ וּבְחַיֵּי דְכָל-בֵּית-יִשְׂרָאֵל ◊
בְּעֵנְלָא וּבְזִמְן קָרִיב: וְאָמְרוּ אָמֵן (קטן) כורע אָמֵן. (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא וְלְעָלְמֵי עָלְמֵי

אבל (קטן) כורע יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא ◊ וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה
וְיִתְהַלָּל שְׁמֵיהּ דְקַדְשָׁא אבל (קטן) כורע בְּרִיךְ הוּא ◊ לְעֵלְא מְכַל-בְּרַכְתָּא וְשִׁירְתָּא
תְּשַׁבַּחְתָּא וְנַחְמְתָּא ◊ דְאָמְרוּן בְּעֵלְמָא: אבל (קטן) כורע וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן-שְׁמַיָּא ◊ וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)
אבל פוסע לאחוריו בנחת שלש פסיעות בכריעה אחת

פונה לשמאלו ואומר עֵשָׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו פונה לימינו ואומר הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ ◊
ושוחה לפניו ואומר וְעַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וְאָמְרוּ אָמֵן: (קהל אָמֵן)

Mourners Kaddish Transliterated

Mourner Bows: **Yisgadal ve'yiskadash** Stands straight: **Sh'mey Rabbo** (Congregation: **Omaine!**), **be'olehmo deevro cheeroosay, ve'yamlich malchoosay, be'hayaychoun uv'youmaychoun uv'hayay de'chol Bays Yisroel, ba-agolo uveezman koreev, ve'imroo** Mourner Bows: **Omaine!** (Congregation: **Omaine!**)

Yehay Sh'may Rabbo me'vorach le'olam ul'olehmay olehmayo!

Mourner Bows: **Yisborach v'yishtabah ve'yispo-ar ve'yisrou-mam ve'yisnasay, v'yis-hadar v'yis-aleh v'yisa-llal Sh'may De'Koodsho** Mourner Bows: **B'rich Hoo! L'aylo mee-kol beerchoso ve'shee-roso toosh'beh-hoso ve'nehomoso da'ahmeeron be'olehmo** Mourner Bows: **ve'eemroo Omaine!** (Congregation: **Omaine!**)

Ye'hay sh'lomo rabbo min she'mayo, ve'hayim olaynoo ve'al kol Yisroel. ve'imroo Omaine! (Congregation: **Omaine!**)

Mourner Bows and walks back three steps:

Turns to the left side: **Ousseh sholoum bi'mroumov**, Turns to the right side: **hoo ya-aseh sholoum** Bows forward: **olaynoo ve'al kol Yisroel. ve'imroo Omaine!** (Congregation: **Omaine!**)

¹ פרשיות לכל השנה

בראשית בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ הָיְתָה ² תְּהוֹ וְכָהוּ: וְחֹשֶׁךְ עַל-פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל-פְּנֵי הַמַּיִם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי אֹר וַיְהי-אֹר: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֹר כִּי-טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים | לְאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ לַיְלָה וַיְהי-עֶרֶב וַיְהי-בֹקֶר יוֹם אֶחָד:

³ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי רְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-הַרְקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לַרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לַרְקִיעַ וַיְהי-כֵן: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַרְקִיעַ ³ שָׁמַיִם וַיְהי-עֶרֶב וַיְהי-בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי:

⁴ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקְוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל-מְקוֹם אֶחָד וְתִרְאֶה הַיַּבְשָׁה וַיְהי-כֵן: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים | לַיַּבְשָׁה אֶרֶץ וּלְמַקְנֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּדְשֵׂא הָאָרֶץ דֶּשֶׂא עֵשֶׂב מִזֵּרֵעַ זֵרַע עֵץ פֶּרִי עֵשֶׂה פֶּרִי לְמִינֹו אֲשֶׁר זֶרְעוּ-כֹּו עַל-הָאָרֶץ וַיְהי-כֵן: וַתִּזְעַן הָאָרֶץ דֶּשֶׂא עֵשֶׂב מִזֵּרֵעַ זֵרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה-פֶּרִי אֲשֶׁר זֶרְעוּ-כֹּו לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב: וַיְהי-עֶרֶב וַיְהי-בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי:

נח אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת-הָאֱלֹהִים הִתְחַלֵּף-נֹחַ: וַיּוֹלֵד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת-שֵׁם אֶת-חָם וְאֶת-יֶפֶת: וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמְלֹא הָאָרֶץ חָמָס: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי-הִשְׁחִית כָּל-בָּשָׂר אֶת-דַּרְכָּו עַל-הָאָרֶץ: ם וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קַן כָּל-בָּשָׂר בָּא לִפְנֵי כִּי-מְלֹאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת-הָאָרֶץ: עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי-גִפְרִית קָנִים תַּעֲשֶׂה אֶת-הַתֵּבָה וּבְכַפְרֵת אֶתָּה מִבֵּית וּמְחוּץ בַּכַּפֶּרֶת: וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אַרְבֵּי הַתֵּבָה חֲמֵשִׁים אַמָּה רְחֹבָהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ: צֹהר | תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה וְאֶל-אַמָּה תִּבְלָנָה מִלְּמַעַלָּה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תִּשְׂוּם תַּחְתֵּיתִים שָׁנִים וּשְׁלֹשִׁים תַּעֲשֶׂה: ⁵ וְאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת-הַמַּבּוּל מַיִם עַל-הָאָרֶץ לְשַׁחַת כָּל-בָּשָׂר אֲשֶׁר-כֹּו רֹיחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם כָּל אֲשֶׁר-בָּאָרֶץ יִגָּע: וְהִקְמַתִּי אֶת-בְּרִיתִי אִתְּךָ וּבֵאתִי אֶל-הַתֵּבָה אֹתָהּ וּבְנֵיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּבְנֵי-בְנֵיךָ אִתְּךָ: וּמִכָּל-חַי מִכָּל-בָּשָׂר שָׁנִים מִכָּל תָּבִיא אֶל-הַתֵּבָה לְחַיִּית אִתְּךָ זָכָר וּנְקֵבָה יְחִוּ: ⁶ מִחֲעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן-הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכָּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שָׁנִים מִכָּל יָבֹאוֹ אֵלֶיךָ לְחַיִּוֹת: וְאֹתָהּ קַח-לְךָ מִכָּל-מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאִסַּפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וּלְהֶם לְאֲכֹלָהּ: וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עֲשָׂה:

1. Generally in אשכנז, the מנהג was to conclude an עליה which ended with the הויה שם by going up with one's voice. In the past Polish קריאה בעלי would do so when chanting any שם השם, even in the middle of the קריאה. They would likewise emphasize, every place where the first letters or the last letters of a series of words spell out the הויה שם, for example: יום הששי ויכולו השמים, although the רבנים of the time strongly opposed these Polish practices.

2. תָּנָא, תְּהוֹ קו יָרוֹק שְׁמִקוּף אֶת כָּל הָעוֹלָם כּוֹלוֹ, שְׁמַמְנוּ נִצָּא חֹשֶׁךְ, שְׁנֹאמַר: 'יֵשֶׁת חֹשֶׁךְ | סִתְרוּ סְבִיבוֹתֵי: כְּהוֹ אֵלוֹ אֲבָנִים הַמְּפּוֹלְמוֹת הַמְּשׁוֹקְעוֹת בְּתֵהוֹם, שְׁמִהוּ יוֹצֵאִין מַיִם, שְׁנֹאמַר: 'וְנִמְחָה עֲלֶיהָ קִרְתָּהּ וְאֲבַגְרָהּ: (גמ' חגיגה יב.)

3. מאי שָׁמַיִם? אָמַר רַבִּי יוֹסִי בַר חִנְיָנָא, שְׁשָׁם מַיִם. (גמ' חגיגה טז.)

לך ויאמר יי אל-אברהם לד-לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל-הארץ אשר אראך: ואעשה לגוי גדול ואברכה ואגדלה שמך ויהי ברכה ואברכה מברכה ומקללה אאר ונברכו בך כל משפחת האדמה: ^ל וילך אברהם כאשר דבר אליו יי וילך אתו לוט ואברהם ברחמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן: ויקח אברהם את-שרי אשתו ואת-לוט בן-אחיו ואת-פלרכושם אשר רכשו ואת-הנפש אשר-עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה פנען ויבאו ארצה פנען: ויעבר אברהם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והפנעני אז בארץ: וירא יי אל-אברהם ויאמר לזרעך אתן את-הארץ הזאת ויבן שם מזבח ליי הנראה אליו: ויעתק משם הרה מקדם לבית-אל ויט אהלה בית-אל מים והעי מקדם ויבן-שם מזבח ליי ויקרא בשם יי: ויפע אברהם הלך ונסוע הנגבה: פ

^{ישראל} ויהי רעב בארץ וירד אברהם ⁴ מצרימה לגור שם כיר-בד הרעב בארץ: ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר אל-שרי אשתו הנדהגא ודעתי כי אשה יפת-מראה את: ויהי כיר-ראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו: אמר-גא אחתי את למען ייטב-לי בעבורך וחתה נפשי בגלגלך:

וירא וירא אליו יי פאלני ממרא והוא ישב פתח-האהל פחם היום: וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם האהל וישתחו ארצה: ויאמר אדני אמ-גא מצאתי חן בעיניך אל-גא תעבר מעל עבדך: ^{לוי למנהג אשכנז} ויקח-גא מעט-מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העין: ואקחה פת-לחם וסעדו לפכם אחר תעברו כיר-על-בן עברתם על-עבדכם ויאמרו בן תעשה כאשר דברת: ^{לוי למנהג פולין} וימחר אברהם האהלה אל-שרה ויאמר מהרי שלש סאים קמה סלת לוישי ועשי ענות: ואל-הפקר רץ אברהם ויפקח בך פקר רך וטוב ויתן אל-הנער וימחר לעשות אתו: ויפקח חמאה וחלב ויבן-הפקר אשר עשה ויתן לפניהם והוא-עמד עליהם תחת העין ויאכלו: ^{ישראל} ויאמרו אליו אינה שרה אשתך ויאמר הנה באהל: ויאמר שוב אשוב אליך בעת חיה והנה-בן לשרה אשתך ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו: ואברהם ושרה וקנים באים בימים חדל להיות לשרה ארח פנשים: ותצתק שרה פקרה לאמר אחרי בלתי היתה-לי עדנה ואדני זקן: ויאמר יי אל-אברהם למה זה צחקת שרה לאמר האף אמנם אלך ואני זקנתי: היפלא מני דבר למועד אשוב אליך בעת חיה ולשרה בן:

4. תניא, רבי נחמיה אומר, כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה, הטיל לה הפתוב ה"א בסופה. ותנא דבי רבי ישמעאל, פגון, אלים 'אלימה', מחנים 'מחנימה', מצרים 'מצרימה', 'דבלתימה', 'ירושלימה', 'מדברה'. (גמ' יזמות יג.)

חיי שרה ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה: ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון בארץ כנען ויבא אברהם לספר לשרה ולבנותיה: ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל-בני-חת לאמר: גרותוֹשֵׁב אנכי עִמְכֶם תָּנוּ לִי אֲחֹת-לְקַבֵּל עִמְכֶם וְאֶקְבְּרָה מִתִּי מִלְפָּנַי: וַיַּעֲנוּ בְנֵי-חַת אֶת-אֲבֹתָם לֵאמֹר לוֹ: שָׁמְעֵנוּ | אֲדֹנָי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחָר קִבְרֵינוּ קָבַר אֶת-מֵתְךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת-קִבְרוֹ לֹא-יִכְלֶה מִמֶּנּוּ מִקְבֹּר מֵתְךָ: וַיִּקָּם אֲבֹתָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם-הָאָרֶץ לְבְנֵי-חַת: ^ל וַיְדַבֵּר אֲתָם לֵאמֹר אִם-יֵישׁ אֶת-נַפְשְׁכֶם לְקַבֵּר אֶת-מֵתִי מִלְפָּנַי שְׁמְעוּנִי וּפְגַעוּ-לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן-צֹחַר: וַיִּתֵּן-לִי אֶת-מַעְרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר-לוֹ אֲשֶׁר בְּקִצֵּה שְׂדֵהוּ בְכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִי בְּתוֹכְכֶם לְאֲחֹת-קִבְרִי: וְעֶפְרוֹן יֵשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי-חַת וַיַּעַן עֶפְרוֹן חַתִּי אֶת-אֲבֹתָם בְּאוֹנֵי בְנֵי-חַת לְכָל בְּאֵי שַׁעַר-עִירוֹ לֵאמֹר: לֹא-אֲדֹנָי שְׁמְעֵנִי הַשְּׂדֵה נָתַתִּי לָךְ וְהַמַּעְרָה אֲשֶׁר-בּוֹ לָךְ נָתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי-עַמִּי נָתַתִּיהָ לָךְ קָבַר מֵתְךָ: וַיִּשְׁתַּחוּ אֲבֹתָם לְפָנָי עַם-הָאָרֶץ: ^{ישראל} וַיְדַבֵּר אֶל-עֶפְרוֹן בְּאוֹנֵי עַם-הָאָרֶץ לֵאמֹר אֵךְ אִם-אַתָּה לוֹ שְׁמְעֵנִי נָתַתִּי כֶסֶף הַשְּׂדֵה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת-מֵתִי שָׁמָּה: וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת-אֲבֹתָם לֵאמֹר לוֹ: אֲדֹנָי שְׁמְעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל-כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מִדֵּהוּא וְאֶת-מֵתְךָ קָבַר: וַיִּשְׁמַע אֲבֹתָם אֶל-עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקַל אֲבֹתָם אֶת-הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאוֹנֵי בְנֵי-חַת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר:

תולדות ואֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בְּרַאֲבֹרָהם אֲבֹרָהם הוֹלִיד אֶת-יִצְחָק: וַיְהִי יִצְחָק בְּרַאֲבֹרָהם שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת-רַבְּקָה בַּת-בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי מִפְּהֵן אָרָם אֲחֹת לְבִן הָאֲרָמִי לוֹ לְאִשָּׁה: וַיַּעֲתֵר יִצְחָק לַיְלֵי לְנִכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עַקְרָה הוּא וַיַּעֲתֵר לוֹ יְיָ וַתַּהַר רַבְּקָה אִשְׁתּוֹ: וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם-כֵּן לִמָּה זֶה אֲנֹכִי וַתִּלְדָּה לְדָרָשׁ אֶת-יְיָ: ^ל וַיֹּאמֶר יְיָ לָהּ שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנָהּ וּשְׁנֵי לְאִמִּים מִמֶּעַד יִפְרְדוּ וְלֵאמֹר מִלֵּאם יֵאָמֵן וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר: וַיִּמְלְאוּ יְמִיהָ לָלֶדֶת וַהֲנִה תוֹמֵם בְּבִטְנָהּ: וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אֲדָמוּנִי כְּלוֹ בְּאֲדָרַת שַׁעַר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו: וְאַחֲרָיו-כֵּן יֵצֵא אַחִיו וַיִּדּוּ אֲחֹת בְּעַקֵּב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיִּצְחָק בְּרַאֲבֹרָהם שָׁנָה בְּלֶדֶת אֲתָם: ^{ישראל} וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יָדָע צִיד אִישׁ שְׂדֵה וַיַּעֲקֹב אִישׁ יֹשֵׁב אֲהָלִים: וַיֹּאחֲזֵב יִצְחָק אֶת-עֵשָׂו בִּי-צִיד בְּפִיו וּרַבְּקָה אֲהָבַת אֶת-יַעֲקֹב: וַיִּזְדַּע יַעֲקֹב גִּיד ⁵ וַיִּבֹא עֵשָׂו מִדֵּשׁ הַשְּׂדֵה וְהוּא עָרֵף: וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל-יַעֲקֹב הֲלָעִימְנִי נָא מִדֵּשׁ הָאָדָם הָאָדָם הַזֶּה כִּי עָרֵף אֲנֹכִי עַל-כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אֲדָוָם: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכֶּרֶה כִּיֹּם אֶת-בְּכֹרְתְךָ לִי: וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הֲנִיחָה אֲנֹכִי הוֹלֵךְ לְמוֹת וְלִמָּה-יִהְיֶה לִי בְּכֹרֶה: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הַשְּׂבֻעָה לִי כִּיֹּם וַיִּשְׁבַּע לוֹ וַיִּמְכַּר אֶת-בְּכֹרְתוֹ לְיַעֲקֹב: וַיַּעֲלֵב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וַיִּגְדַּע עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתַּ וַיִּקָּם וַיִּלְךָ וַיִּבֹז עֵשָׂו אֶת-הַבְּכֹרָה: פ

5. אמר רבי יוחנן, חמש עבירות עבר אותו רשע באותו היום (שמת אברהם אבינו). א) בא על נערה מאורסה, ב) והרג את הנפש, ג) וכפר בעיקר, ד) וכפר בתחילת המתים, ה) ושט את הבכורה. בא על נערה מאורסה פתיב הקא: ויבא עשו מן השדה וכתוב התם: 'כי בשדה מצאה' (דברים כב:כז), הרג את הנפש, פתיב הקא: 'עוף' וכתוב התם: 'אוי-נא לי כירעלפה נפשי להרגים' (ירמיה ד:לא), וכפר בעיקר פתיב הקא: 'ולמה יהי לי וכתוב התם: 'זה א-לי ואנחה' (שמות טו:ב), וכפר בתחילת המתים, דכתוב: 'הנה אנכי הולך למות, ושט את הבכורה דכתוב: ויבז עשו את-הבכורה' (גמ' זכא זכא טו:).

ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם ויילך יצחק אל-אבימלך מלך-פלשתים גרה: וירא אליו יי' ויאמר אל-תדר מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך: גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כיר-לך ולזרעך אתן את-כל-הארצת האל והקמתי את-השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך: והרפיתי את-זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל-הארצת האל והתברכו בזרעך כל גווי הארץ: ועקב אשר-שמע אברהם בקלי וישמר משמרתו מצותי חקותי ותורתיו:

ויצא ויצא יעקב מפאר שבע ויילך חרנה: ויפגע במקום וילן שם כיר-בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו וישכב במקום ההוא: ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו: והנה יי' נצב עליו ויאמר אני יי' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אפה שכב עליה לך אתננה ולזרעך: והיה זרעך בעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגפה ונברכו בך כל-משפחת האדמה ובזרעך: והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר-תלך והשבתיך אל-האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אס-עשיתי את אשר-דברתי לך: וייקח יעקב משנתו ויאמר אבן יש יי' במקום הזה ואנכי לא ידעתי: וירא ויאמר מה-נורא המקום הזה אין זה כי אס-בית אלהים וזה שער השמים: וישכם יעקב בפקר ויקח את-האבן אשר-שם מראשתיו וישם אתה מצבה ויצק שמן על-ראשה: ויקרא את-שם-המקום ההוא בית-אל ואולם לזו שם-העיר לראשונה: ויבד יעקב נדר לאמר אס-יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתת לי לחם לאכל ובגד ללבוש: ושבתו בשלום אל-בית אבי והיה יי' לי לאלהים: והאבן הזאת אשר-שמתו מצבה יהיה בית אלהים⁶ וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך:

וישלה וישלח יעקב מלאכים לפניו אל-עשו אחיו ארצה שער שדה אדום: ויצו אתם לאמר כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב עס-לבן גרתי ואחר עד-עתה: ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדני למצאתן בעיניך: וישבו המלאכים אל-יעקב לאמר באנו אל-אחידך אל-עשו וגם הלך לקראתך וארבע-מאות איש עמו: וירא יעקב מאד ויצד לו ויחץ את-העם אשר-אתו ואת-הצאן ואת-הפקד והגמלים לשני מחנות: ויאמר אס-יבוא עשו אל-המחנה האחת והפתו והיה המחנה הנשאר לפליטה: ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק יי' האמר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך:⁷ קטנתי מכל החסדים ומכל-האמת אשר עשית את-עבדך כי במקלי עברתי את-הירדן והיה ועתה הייתי לשני מחנות: הצילני נא מיד אחי מיד עשו כיר-רא אנכי אתו פן-יבוא והפני אס על-בנים: ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתו את-זרעך בחול הים אשר לא-יספר מרב:

6. תנאי, המבוצע אל יבוצו יותר מחומש, שמה יצטרף לברות . . . אמר רב נחמן ואיתמא רב אחא בר יעקב, מאי קרא? וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך: (גמ' כתובות כ).

7. לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לו נס, שמה אין עושין לו נס, ואם תימצא לומר עושין לו נס, מנכין לו מזכותיו. אמר רב חנן, מאי קרא? דכתיב: 'קטנתי מכל החסדים ומכל-האמת' (גמ' טענית כ:).

וישב וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען: אלה | תלדות יעקב יוסף בן־שבע־עשרה שנה היה רעה את־אחיו בלאן והוא נער את־בני בלחה ואת־בני זלפה נשי אביו ויבא יוסף את־דבתם רעה אל־אביהם: וישראל אהב את־יוסף מכל־בניו בן־בן־זקנים הוא לו ועשה לו כתנת פסים: ^ל ויראו אחיו כִּי־אתו אהב אביהם מכל־אחיו וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלם: ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו ויוספו עוד שנה אתו: ויאמר אליהם שמעו־נא החלום הזה אשר חלמתי: והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם־נצבה והנה תספינה אלמתיכם ותשתחוו לאלמתי: ^{ישראל} ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אדם־משול תמשל בנו ויוספו עוד שנה אתו על־חלמתי ועל־דבריו: ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש ותירח ואחד עשר כוכבים משתחווים לי: ויספר אל־אביו ואל־אחיו ויגער־בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחיו להשתחות לך ארצה: ויקנאו־בו אחיו ואביו שמר את־הדבר:

מקץ ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על־היאר: והנה מן־היאר עלת שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר ותרעינה באחו: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן מן־היאר רעות מראה ודקות בשר ותעמדנה אצל הפרות על־שפת היאר: ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקות הבשר את שבע הפרות יפת המראה ותבריאת וייקץ פרעה: ^י וישן ויחלם שנית והנה | שבע שבלים עלות בקנה אחד בריאות ומבות: והנה שבע שבלים דקות ושדופת קדים צמחות אחריהן: ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות והמלאות וייקץ פרעה והנה חלום: ^{ישראל} ויהי בבקר ותפעם רוחו וישלח ויקרא את־כל־חרטמי מצרים ואת־כל־חכמיה ויספר פרעה להם את־חלמו ואיך־פותר אותם לפרעה: וידבר שר המשקים את־פרעה לאמר את־חטאי אני מופיר היום: פרעה קצף על־עבדיו ויתן אתי במשמר בית שר המבחים אתי ואת שר האפים: ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא איש בפתרון חלמו חלמנו: ושם אתנו נער עברי עבד לשר המבחים ונספר־לו ויפתר־לנו את־חלמתינו איש כחלמו פתר: ויהי כאשר פתר־לנו בן הנה אתי השיב על־בני ואתו תלה: וישלח פרעה ויקרא את־יוסף וירצהו מן־הבור ויגלה ויחלף שמלתיו ויבא אל־פרעה:

ויגש ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידברנא עבדך דבר באוני אדני ואל-יחר אפך בעבדך כי כמוד כפרעה: אדני שאל את-עבדיו לאמר הישר-לכם אב אדאח: ויאמר אל-אדני יש-לנו אב זקן וילד זקנים קמון ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו: ותאמר אל-עבדיך הורדוהו אלי ואשימה עיני עליו: ותאמר אל-אדני לא-יוכל הנער לעזב את-אביו ועזב את-אביו ומת: ותאמר אל-עבדיך אס-לא ירד אחיכם הקמון אתכם לא תספון לראות פני: ויהי בי עלינו אל-עבדך אבי ונגד-לו את דברי אדני: ^{ישראל} ויאמר אביו שבו שברד-לנו מעט-אכל: ותאמר לא נוכל לדרת אדניש אחינו הקמון אתנו ונרדנו כי-לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקמון איננו אתנו: ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה-לי אשתי: ויצא האחד מאתי ואמר אך מרר מרר ולא ראיתיו עד-הנה: ולקחתם נס-את-זה מעם פני וקרהו אסון והורדתם את-שיבתי ברגע שאלה: ועתה בבאי אל-עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו:

ויהי ויהי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימיר-ועקב שני חיו שבע שנים וארבעים ומאת שנה: ויקרבו ימיר-ישראל למוות ויקרא | לבנו ליוסף ויאמר לו אסנא מצאתי חן בעיניך שים-נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל-נא תקברני במצרים: ושכבתי עם-אבותי ונשאתני במצרים וקברתני בקברתם ויאמר אנכי אעשה כדברך: ויאמר השבעה לי וישבע לו וישתחו ישראל על-ראש המטה: פ

^י ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חלה ויקח את-שני בניו עמו את-מנשה ואת-אפרים: ויגד ליעקב ויאמר הנה בנג יוסף בא אליך ויתחוק ישראל וישב על-המטה: ויאמר יעקב אל-יוסף ⁸ אל שדי נראה-אלי בלזו בארץ כנען ויברך אתי: ^{ישראל} ויאמר אלי הנני מפרך והרביטה ונתתיה לקהל עמים ונתתי את-הארץ הזאת לורעה אחריה אחות עולם: ועתה שני-בניך הגולדים לך בארץ מצרים עד-באי אליך מצרימה ליהם אפרים ומנשה בראובן ושמעון יהודאי: ומולדתך אשר-הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בגחלתם: ואני | בבאי מפזן מטה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כבדת-ארץ לבא אפרתה ואקברה שם בדרך אפרת הוא בית לחם: ויקרא ישראל את-בני יוסף ויאמר מיר-אלה: ויאמר יוסף אל-אביו בני הם אשר-נתן-לי אלהים בזה ויאמר קחם-נא אלי ואברכם:

שמות ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו: ראובן שמעון לוי ויהודה: יששכר זבולן ובנימן: דן ונפתלי גד ואשר: ויהי כל-נפש יצאי ירד-יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים: וימת יוסף וכל-אחיו וכל הדור ההוא: ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אתם: פ

8. אמר ריש לקיש '... א-ל שדי' אני הוא שאמרתי לעולם די. (גמי' חגיגה כג.)

וַיִּקַּם מֶלֶךְ-חָדָשׁ עַל-מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא-יָדַע אֶת-יוֹסֵף: וַיֹּאמֶר אֶל-עַמּוֹ הֲנֵה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעֲצוּם מִפְּנֵי: הִבֵּה נְתַחֲמָה לּוֹ פַרְיָרְפָה וְהָיָה כִּי-תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם-הוּא עַל-שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם-בָּנוּ וְעָלָה מִן-הָאָרֶץ: וַיִּשְׁמְעוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ בְּסִבְלַתְּם וַיְכַן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפָרְעָה אֶת-פְּתֵיחַם וְאֶת-רַעְמֵסֶס: וּכְאֲשֶׁר יַעֲנֵנו אֹתוֹ כֵּן יִרְפָּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיַּעֲבְדוּ מִצְרַיִם אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֹד: וַיִּמְרְדוּ אֶת-חַיִּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבְלִבְנָיִם וּבְכָל-עֲבֹדָה פְּשֻׁדָה אֵת כָּל-עֲבֹדֹתָם אֲשֶׁר-עֲבָדוּ בָהֶם בְּפָרֹד: וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֻדַת הָעִבְרִית אֲשֶׁר שָׁם הָאֲחֻזָּה שְׂפָרָה וְשָׁם הַשְּׂנִית פּוֹנְעָה: וַיֹּאמֶר בְּיַלְדֻכֶּן אֶת-הָעִבְרִיּוֹת וַרְאִיתֶן עַל-הָאֲבָנִים אֲסֻרָּן הוּא וְהִמְתַּן אֹתוֹ וְאֲסֻרָּת הוּא וְחַיָּה: וְתִירָאן הַמִּילֻדַת אֶת-הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהִים מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְתַחֲטִיף אֶת-הַיְלָדִים:

וַאֲרָא וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל-מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְיָ: וְאֵלֹא אֶל-אֲבֹרְתֶם אֶל-יִצְחָק וְאֶל-יַעֲקֹב בְּאֵל שָׁדַי וְשָׁמִי יְיָ לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם: וְגַם הִקְמַתִי אֶת-בְּרִיתִי אִתְּם לְתֵת לָהֶם אֶת-הָאָרֶץ כְּנַעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר-גָּרוּ בָּהֶּ: וְגַם | אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת-נְאֻמַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מְעַבְדִים אִתְּם וְאָזְכֹּר אֶת-בְּרִיתִי: לָכֵן אָמַר לְבְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְיָ וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדֹתָם וְגִאלְתִּי אֶתְכֶם בְּיָדִי וְנִשְׁפָּטִים גְּדֹלִים: וְלִקְחַתִּי אֶתְכֶם לִי לְעַם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וַיְדַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם: וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת-יְדֵי לְתֵת אֹתָהּ לְאֲבֹרְתֶם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מִדְּרֹשָׁה אֲנִי יְיָ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל-מֹשֶׁה מִקְצֵר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה: פ

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: כֹּא דִבֶּר אֶל-פָּרְעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּשְׁלַח אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרְצוֹ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לְפָנָיו יְיָ לֵאמֹר הֵן בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לֹא-שָׁמְעוּ אֵלָי וְאִיךָ יִשְׁמְעֵנִי פָרְעָה וְאֲנִי עֹבֵל שְׂפָתַיִם: פ

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן וַיִּצְוּם אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל-פָּרְעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:

בא ויאמר יי אל-משה בא אל-פרעה כִּי-אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת-לִבּוֹ וְאֶת-לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שְׁתִּי אֶתְנִי אֱלֹה בְּקִרְבּוֹ: וְלִמְעַן תִּסְפַּר בְּאָזְנִי כְּנֹךְ וּבְכַפְנֹךְ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלֵתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת-אֶתְנִי אֲשֶׁר-שָׁמַתִּי בָּם וַיִּדְעֲתֶם כִּי-אֲנִי יי: וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל-פְּרֹעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה-אָמַר יי אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד-מַתִּי מֵאַנְתָּ לַעֲנֹת מִפְּנֵי שְׁלַח עַמִּי וַיַּעֲבֹדֵנִי: ^ל כִּי אִם-מֵאַן אַתָּה לְשַׁלַּח אֶת-עַמִּי הַנֶּנִּי מִבֵּית מִצְרַיִם בְּנֹכַחְךָ: וְכִסַּה אֶת-עֵינַי הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל לָרֶאֶת אֶת-הָאָרֶץ וְאֶכְל | אֶת-יִתְרַת הַפְּלִמָּה הַנִּשְׁאֲרֵת לָכֶם מִן-הַפָּרֹד וְאֶכְל אֶת-כָּל-הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן-הַשָּׂדֶה: וּמֵלֹאן בְּתִיךְ וּבְתִי כָל-עֲבָדֶיךָ וּבְתִי כָל-מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא-רָאוּ אֶבְתִּיךָ וְאֵבוֹת אֶבְתִּיךָ מִיּוֹם הַיּוֹתָם עַל-הָאָדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרֹעֹה: ^{ישראל} וַיֹּאמְרוּ עֲבָדֵי פְּרֹעֹה אֵלָיו עַד-מַתִּי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שְׁלַח אֶת-הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲבֹדוּ אֶת-יי אֱלֹהֵיהֶם הַיּוֹם הַזֶּה כִּי אֲכַבְּדָה מִצְרַיִם: וַיּוֹשֶׁב אֶת-מֹשֶׁה וְאֶת-אַהֲרֹן אֶל-פְּרֹעֹה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לָכֵן עֲבָדוּ אֶת-יי אֱלֹהֵיכֶם מִי וְמִי הַחֲלָבִים: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּנַעַרְנוּ וּבְזִקְנֵינוּ גִלְדָּה בְּבָנֵינוּ וּבְכַנּוּתֵנוּ בְּצֹאֲנֵנוּ וּבְכַבְּרֵנוּ גִלְדָּה כִּי חַגֵּנוּ לָנוּ: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי כֵן יי עַמְּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת-מִסְפָּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נִגַּד פְּנִיכֶם: לֹא כֵן לְכַרְנָא הַנִּבְרִים וְעֲבָדוּ אֶת-יי כִּי אַתָּה אַתָּם מִבְּקָשִׁים וַיַּגִּדְשׁ אֶתְכֶם מֵאֵת פְּנֵי פְּרֹעֹה:

בשלה ויהי בשלח פרעה את-העם ולא-נחתם אלהים בדרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי | אמר אלהים פְּרִי-נַחְתֶּם הָעַם בְּרֹאֲתֶם מִלַּחְמָה וּשְׂכָרוֹ מִצְרַיִמָּה: וַיִּסַּב אֱלֹהִים | אֶת-הָעַם בְּדֶרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם-סוּף וַחֲמֹשִׁים עָלוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת-עֲצָמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הִשְׁבִּיעַ הַשֶּׁבִיעַ אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד פֶּקֶד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהִעֲלִיתֶם אֶת-עֲצָמוֹתַי מִצֶּדֶם אֶתְכֶם: ^{לוי למנהג אשכנז} וַיִּסְעוּ מִסִּפְתַּי וַיַּחֲנוּ בְּאֶתְכֶם בְּקִצְצָה הַמִּדְבָּר: וַיִּי הַלֶּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעָמוּד עָנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעָמוּד אֵשׁ לְהַאֲדִיר לָהֶם לְלֵבַת יוֹמָם וְלַיְלָה: לֹא-יִמָּיֵשׁ עָמוּד הָעָנָן יוֹמָם וְעָמוּד הָאֵשׁ לַיְלָה לִפְנֵי הָעַם: פ

^{לוי למנהג פולין ישראל למנהג אשכנז} וַיִּדְבַּר יי אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבוּ וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֵּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בָעַל צִפֹּן נִבְחָו תַּחֲנוּ עַל-חַיִּים: וַאֲמַר פְּרֹעֹה לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל נִבְכִים הֵם בְּאֶרֶץ סֹנֵר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר: וְחֻקְתִּי אֶת-לֵב-פְּרֹעֹה וַרְדַּף אַחֲרֵיהֶם וְאֲכַבְּדָה בְּפְרֹעֹה וּבְכָל-חֵילוֹ וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי-אֲנִי יי וַיַּעֲשׂוּ-כֵן: ^{ישראל למנהג פולין} וַיִּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעַם וַיַּחֲפֹד לֵבָב פְּרֹעֹה וַעֲבָדוּ אֶל-הָעַם וַיֹּאמְרוּ מִדֵּ-זֹאת עֲשִׂינוּ כִּי-שַׁלַּחְנוּ אֶת-יִשְׂרָאֵל מֵעֲבָדֵנוּ: וַיֹּאמֶר אֶת-רַכְבּוֹ וְאֶת-עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ: וַיִּקַּח שֵׁשׁ-מֵאוֹת רֶכֶב בַּחֹדֶר וְכָל רֶכֶב מִצְרַיִם וְשָׁלֹשׁ עַל-בָּלוּ: וַיַּחֲזֵק יי אֶת-לֵב פְּרֹעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיַּרְדֵּף אַחֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֵצְאוּ בְּיַד רָמָה:

יתרו וישמע יתרו כחן מדון חתן משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כיהוציא יי את ישראל מצרים: ויפת יתרו חתן משה את צפרה אשת משה אחר שלוחיה: ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם פי אמר גר היתי בארץ נכריה: ושם האחד אליעזר כיהוא אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה: ^ל ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חנה שם הר האלהים: ויאמר אל משה אני חתנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה: ויצא משה לקראת חתנו וישתחו וישקדלו וישאלו איש לרעהו לשלום ויבאו האלה: ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה יי לפרעה ולמצרים על אודת ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצלם יי: ^ל ויחד יתרו על כל הפזכה אשר עשה יי לישראל אשר הצילו מיד מצרים: ויאמר יתרו ברוך יי אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מפתח יד מצרים: עתה ידעתי כירגול יי מכל האלהים פי בדבר אשר דרו עליהם: ויפת יתרו חתן משה עלה וזבחים לאלהים ויבא אחריו וכל | זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים:

משפטים ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם: פי תקנה עבד עברי שש שנים ועבד ובשבעת יצא לחפשי הנם: אם בגפו יבא בגפו יצא אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו: אם אדניו יתרו לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בגפו: ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי: והגישו אדניו אל האלהים והגישו אל הדין או אל המזונה ורצע אדניו את אדניו במרצע ועבדו לעלם: ^ל וכו' ומכר איש את פתו לאמה לא תצא פצאת העבדים: אם רעה בעיני אדניה אשר לא לו יעדה והפדה לעם נכרי לא ימשל למכרה בכבוד: ואם לבנו ייעדה כמשפט הננות יעשה לה: אם אחרת יקחלו שארה פסותה וענתה לא יגרע: ואם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה הנם אין פספ: ^ל מכה איש ומת מות יומת: ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתו לך מקום אשר יגוס שמה: ^ל וכו' ויוד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות: ^ל ומכה אביו ואמו מות יומת: ^ל וזנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת: ^ל ומקלל אביו ואמו מות יומת: ^ל וכו' וריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף ולא ימות ונפל למשכב: אם יקום והתהלך בחיון על משענתו ונקה המכה רק שבתו יתן ורפא ורפא:

תרומה וידבר יי אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי: וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זתב וכסף ונחשת: ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים: ועלת אילם מאדמים וערת תחשים ועצי שפים: ^ל שמן למאור בשמים לשמן המשחה ולקמרת חסמים: אבני שהם ואבני מלאים לאפוד ולחשו: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם: ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל פליו וכן תעשו: ^ל

^{ישראל} ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי ארבו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קמתו: וצפית אתו זהב מהור מבית ומחוץ תצפנו ועשית עליו זר זהב סביב: ויצקת לו ארבע מבגעת זהב ונתתה על ארבע פצמתי ושתי מבגעת על צלעו האחת ושתי מבגעת על צלעו השנית: ועשית בדי עצי שטים וצפית אתם זהב: והבאת את הפדים במבגעת על צלעת הארון לשאת את הארון בהם: במבגעת הארון יהיו הפדים לא יסרו ממנו: ונתת אל הארון את העדת אשר אתן אליך:

תצוה ואתה תצוה | את בני ישראל ויקחו אליה שמן זית נדף פתית למאור להעלות נר תמיד: באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדת ועדך אתו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני יי תקת עולם לדורתם מאת בני ישראל: ם ואתה תקרב אליה את אהרן אחיה ואת בניו אתו מתוך בני ישראל לכהנודלי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן: ועשית בגדי קדש לאהרן אחיה לכבוד ולתפארת: ^{לוי למנהג אשכנז} ואתה תדבר אל כל הכהני ללב אשר מלאתי רוח חכמה ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנודלי: ואלה הפגדים אשר ועשו חשן ואפוד ומעיל וכתנת תשפץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי קדש לאהרן אחיה ולבניו לכהנודלי: והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן ואת תולעת השני ואת השש: ^{לוי למנהג פולין ישראל למנהג אשכנז} ועשו את האפוד זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משור מעשה השב: שתי כתפת הכרות יהיה לו אל שני קצותיו וחפר: וחשב אפדתו אשר עליו במעשהו ממנו יהיה זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משור: ולקחת את שתי אבני שהם ופתחת עליהם שמות בני ישראל: ^{ישראל למנהג פולין} ששה משמתם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית בתולדתם: מעשה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים על שמות בני ישראל מספת משפעות זהב תעשה אתם: ושמת את שתי האבנים על כתפת האפוד אבני זכרון לבני ישראל ונשא אהרן את שמותם לפני יי על שתי כתפיו לזכרון:

כי תשא וידבר יי אל משה לאמר: כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש בפר נפשו ליי בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם: זה | יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה ליי: ^{לוי} כל העבר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה יתן תרומת יי: העשיר לא ירפה ותדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת יי לכפר על נפשתיכם: ולקחת את כסף הכפרים מאת בני ישראל ונתת אתו על עבדת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני יי לכפר על נפשתיכם: פ

^{ישראל} וידבר יי אל משה לאמר: ועשית פיור נחשת וכנו נחשת לרחצה ונתת אתו ביד אהל מועד ובין המזבח ונתת שמה מים: ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם: בכאם אל אהל מועד ורחצו מים ולא ימתו או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה ליי: ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימתו והיתה להם חק עולם לו וילוצו לדורתם:

ויקהל ויקהל משה את-כל-עדת בני ישראל ויאמר אלהם אלה הדברים אשר-צוה יי לעשות אתם: ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון ליי כל-העשה בו מלאכה יומת: ⁹ לא-תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת: פ

^י ויאמר משה אל-כל-עדת בני-ישראל לאמר זה הדבר אשר-צוה יי לאמר: קחו מאתכם תרומה ליי כל נדיב לבו וביאה את תרומת יי זהב וכסף ונחשת: ותכלת ובארנמן ותולעת שני ושש ועזים: ועלת אילם מאדמים וערת תחשים ועצי שמים: ושמן למאור ובשמים לשמן המשחה ולקמרת הסמים: ואבני-שהם ואבני מלאים לאפוד ולחשן: וכל-חכס-לב פכם יבאו ויעשו את כל-אשר צוה יי: ^{י"א} את-המשכן את-אהלו ואת-מכסהו את-קרוסו ואת-קרושו את-בריו את-עמדיו ואת-אדניו: את-הארון ואת-בדיו את-הכפרת ואת פרכת המסך: את-השלחן ואת-בדיו ואת-כל-כליו ואת לחם הפנים: ואת-מנרת המאור ואת-כליה ואת-נרתיה ואת שמן המאור: ואת-מוזבח הקמרת ואת-בדיו ואת שמן המשחה ואת קמרת הסמים ואת-מסך הפתח לפתח המשכן: את | מוזבח העלה ואת-מכפר הנחשת אשר-לו את-בדיו ואת-כל-כליו את-הכיר ואת-כנו: את קלעי החצר את-עמדיו ואת-אדניה ואת מסך שער החצר: את-יתדת המשכן ואת-יתדת החצר ואת-מיתריהם: את-בגדי השרד לשרת בקדש את-בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת-בגדי בניו לכהן: ויצאו כל-עדת בני-ישראל מלפני משה:

פקודי אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על-פי משה עבדת הלויים ביד איתמר בן-אהרן הכהן: ובצלאל בן-אוני בן-חור למטה יהודה עשה את כל-אשר-צוה יי את-משה: ואתו אהליאב בן-אחיסמך למטה-הן חרש וחשב ורקם בתכלת ובארנמן ובתולעת השני ובשש: ס ^{י"ב} כל-הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש ויתי | זהב התנופה תשע ועשרים כפר ושבע מאות ושלשים שקל בשקל הקדש: וכסף פקודי העדה מאת כפר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל בשקל הקדש: בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקדש לכל העבר על-הפקדים מין עשרים שנה ומעלה לשש-מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים: ויהי מאת כפר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת מאת אדנים למאת הכפר כפר לארון: ^{י"ג} ואת-האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה ונים לעמודים וצפה ראשיהם וחשק אתם: ונחשת התנופה שבעים כפר ואלפים וארבע-מאות שקל: ויעש פה את-אדני פתח אהל מועד ואת מוזבח הנחשת ואת-מכפר הנחשת אשר-לו ואת כל-כלי המזבח: ואת-אדני החצר סביב ואת-אדני שער החצר ואת כל-יתדת המשכן ואת-כל-יתדת החצר סביב: ומך-תכלת ובארנמן ותולעת השני עשו בגדי-שרד לשרת בקדש ויעשו את-בגדי הקדש אשר לאהרן כהן ואת-בגדי בניו את-משה:

9. תנא דבי רבי ישמעאל, 'לא-תבערו אש בכל משבתיכם', מה תלמוד לומר? אי לרבי יוסי ללאו, אי לרבי נתן לחלק. (גמ' יזמות ו')

וַיִּקְרָא ¹⁰ וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְיָ אֵלָיו מֵאֵחָל מוֹעֵד ¹¹ לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם כִּי־יִקְרִיב מִכֶּם קֶרֶבן לַיְיָ מִן־הַבְּהֵמָה מִן־הַבֶּקָר וּמִן־הַצֹּאן תִּקְרִיבוּ אֶת־קֶרְבַּנְכֶם: אִם־עֲלָה קֶרְבְּנוֹ מִן־הַבֶּקָר זָכָר תָּמִים יִקְרִיבֵנוּ אֶל־פֶּתַח אֵחָל מוֹעֵד יִקְרִיב אֹתוֹ לְרֹצְנוֹ לִפְנֵי יְיָ: ^{לוי למנחה אשכנו} וְסִמֶּךָ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֵלָה וּגְרָצָהּ לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו: ^{לוי למנחה פולין} וְשַׂחַט אֶת־כֶּבֶד הַבֶּקָר לִפְנֵי יְיָ וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־פִּתַּח אֵחָל מוֹעֵד: וְהַפְּשִׁיט אֶת־הָעֵלָה וּגְמַח אֹתָהּ לְנִתְחִיהָ: וְנָתַנוּ בְּנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְבוּ עֲצִים עַל־הָאֵשׁ: וְעָרְבוּ בְּנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת הַנִּתְחִים אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדָר עַל־הָעֲצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ: וְקָרְבוּ וַיִּכְרְעוּ וַיִּתְּחַן בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵל הַמִּזְבֵּחַהּ עֲלָה אִשָּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיְיָ: ^{ישראל} וְאִם־מִן־הַצֹּאן קֶרְבְּנוֹ מִן־הַבְּשָׂרִים אוֹ מִן־הָעֵצִים לְעֵלָה זָכָר תָּמִים יִקְרִיבֵנוּ: וְשַׂחַט אֹתוֹ עַל יָרֵךְ הַמִּזְבֵּחַ צַפְנָה לִפְנֵי יְיָ וְזָרְקוּ בְּנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמֹו עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וּגְמַח אֹתוֹ לְנִתְחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־פָּדָרוֹ וְעָרַף הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־הָעֲצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ: וְהִקְרִיב וְהִכְרַע וְהִתְחַנַּן בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּהֵל הַמִּזְבֵּחַהּ עֲלָה הוּא אִשָּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיְיָ:

צו וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: צו אֶת־אֶהֱרֹן וְאֶת־בְּנָיו לֵאמֹר זֹאת תֹּוֹרַת הָעֵלָה הוּא הָעֵלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֶּקָר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תִּוָּקֵד בּוֹ: וְלִבְשׁ הַכֹּהֵן מִדָּו כַּד וּמִכְנָסֵי־כֹד וְלִבְשׁ עַל־בְּשׂוֹ וְהָרִים אֶת־הַדָּשָׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֵלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוּ אֶצֶל הַמִּזְבֵּחַ: ^{לוי} וּפִשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלִבְשׁ בְּגָדִים אַחֲרָיִם וְהוֹצִיא אֶת־הַדָּשָׁן אֶל־מַחוּץ לַמִּחְנֶה אֶל־מְקוֹם טָהוֹר: וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תִּוָּקֵד בּוֹ לֹא תִכְפֹּה וּבָעַר עֲלֶיהָ הַכֹּהֵן עֲצִים בַּבֶּקָר בַּבֶּקָר וְעָרַף עֲלֶיהָ הָעֵלָה וְהִקְטִיר עֲלֶיהָ חֲלָבֵי הַשְּׁלָמִים: אֵשׁ תִּמְיֹד תִּוָּקֵד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְפֹּה: ^{ישראל} וְזֹאת תֹּוֹרַת הַמִּנְחָה הַקָּרֵב אֹתָהּ בְּנֵי־אֶהֱרֹן לִפְנֵי יְיָ אֶל־פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ: וְהָרִים מִפְּנֵי בְּקִמְצוֹ מִסֵּלַת הַמִּנְחָה וּמִשְׂמֹנָהּ וְזֹאת כָּל־הַלְּבָנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ אוֹבְרָתָהּ לַיְיָ: וְהַנּוֹתֵרֶת מִפְּנֵה יֹאכְלוּ אֶהֱרֹן וּבְנָיו מִצֹּוֹת תֹּאכַל בְּמִקְוֹם קֹדֶשׁ בַּחֲצַר אֵחָל־מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ: לֹא תֹאפֹה חֲמִיץ חֲלָקִים נָתַתִּי אֹתָהּ מֵאִשֵּׁי קֹדֶשׁ קֹדֶשִׁים הוּא כַּחֲטָאֹת וּבְכָאִשִּׁם: כָּל־זָכָר בְּבְנֵי אֶהֱרֹן יֹאכְלֶנָה חֲקֵד־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשֵּׁי יְיָ כֹּל אֲשֶׁר־יִנְעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ:

10. למה הקדים קריאה לדיבור? לימדה תורה דרך ארץ, שלא יאמר אדם דבר לחבירו אלא אם כן קוראהו.

11. אמר רבי מנסיא בר בריה דרבי מנסיא משמיה דרבי מנסיא רבה, מניין לאומר דבר לחבירו שהוא גבול לאמר, עד שיאמר לו לך אמור, שנאמר: וַיְדַבֵּר ד' אֵלָיו מֵאֵחָל מוֹעֵד לֵאמֹר: (גמ' יומא ד:)

שמיני ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל: ויאמר אל-אהרן קח-לך עגל בן-בקר לחטאת ואיל לעלה תמימם ותקרב לפני יי: ואל-בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר-עזים לחטאת ועגל ובכש בן-שנה תמימם לעלה: ושור ואיל לשלמים לזבח לפני יי: ומנחה בלולה בשמן כי היום יי נראה אליכם: ויקחו את אשר צוה משה אל-פני אהל מועד ויקרבו כל-העדה ויעמדו לפני יי: ויאמר משה זה הדבר אשר-צוה יי תעשו וירא אליכם כבוד יי: ^ל ויאמר משה אל-אהרן קרב אל-המזבח ועשה את-חטאתך ואת-עלתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את-קרבן העם וכפר בעדם כאשר צוה יי: ויקרב אהרן אל-המזבח וישחט את-עגל החטאת אשר-לו: ויקרבו בני אהרן את-הדם אליו ויטבל אצבעו בדם ויתן על-קרנות המזבח ואת-הדם יצק אל-יסוד המזבח: ואת-החלב ואת-הכלית ואת-היתרת מן-הכבד מן-החטאת הקטיר המזבחה כאשר צוה יי את-משה: ^{ישראל} ואת-הבשר ואת-העור שרף באש מחוץ למחנה: וישחט את-העלה וימצאו בני אהרן אליו את-הדם ויזרקו על-המזבח סביב: ואת-העלה המצואו אליו לנתחה ואת-הראש ויקטר על-המזבח: וירתיץ את-הקרב ואת-הכרעים ויקטר על-העלה המזבחה: ויקרב את קרבן העם ויפת את-שעיר החטאת אשר לעם וישחטו ויחטאו בראשו: ויקרב את-העלה ויעשה כמשפט:

תזריע וידבר יי אל-משה לאמר: דבר אל-בני ישראל לאמר אשה כי תזריע וילדה זכר וממאה שבעת ימים כימי נדת דותה תממא: וביום השמיני ימול בשר ערלתו: ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי מהרה בכל-קדש לא-תזע ואל-המקדש לא תבא עד-מלאת ימי מהרה: ^ל ואם-נקבה תלד וממאה שבעים כנדתה וששים יום וששת ימים תשב על-דמי מהרה: ובמלאת | ימי מהרה לבן או לבת תביא בכש בן-שנתו לעלה ובדיונה אותה לחטאת אל-פתח אהל-מועד אל-הפיה: והקריבו לפני יי וכפר עליה ומהרה ממקד דמיה זאת תורת הילדת לזכר או לנקבה: ואם-לא תמצא ידה די שח ולקחה שתירתום או שני בני יונה אחד לעלה ואחד לחטאת וכפר עליה הפיה ומהרה: פ

^{ישראל} וידבר יי אל-משה ואל-אהרן לאמר: אדם כיהיה בעור-בשרו שאת או-ספחת או בהרת והיה בעור-בשרו לנגע צרעת והובא אל-אהרן הפיה או אל-אחד מבניו הפהנים: וראה הפיה את-הנגע בעור-הבשר ושער בנגע הפיה | לבן ומראה הנגע עמק מעור בשרו נגע צרעת הוא וראהו הפיה וממא אתו: ואם-בהרת לבנה הוא בעור בשרו ועמק איז-מראה מן-העור ושערה לא-הפיה לבן והסגיר הפיה את-הנגע שבעת ימים: וראהו הפיה ביום השביעי והנה הנגע עמד בעינו לא-פשה הנגע בעור והסגירו הפיה שבעת ימים שנית:

מצרע וידבר יי אל-משה לאמר: זאת תהיה תורת המצדע ביום מחרתו והיבא אל-הכהן: ויצא הכהן אל-מחויז למחנה וראה הכהן והנה נרפא נגע-הצרעת מן-הצרוע: וצוה הכהן ולקח למטהר שתי-צפרים חיות טהרות ועץ ארו ושני תולעת ואזב: וצוה הכהן ושחט את-הצפור האחת אל-כלי-הרש על-מים חיים: ^ל את-הצפור השני יקח אתה ואת-עץ הארו ואת-שני התולעת ואת-האזב ומכל אותם ואת | הצפור השנייה בדם הצפור השחטה על המים החיים: והזה על המטהר מן-הצרעת שבע פעמים וטהרו ושלח את-הצפור השנייה על-פני השדה: וכבס המטהר את-בגדיו ונלח את-כל-שעריו ורחץ במים וטהר ואתר יבוא אל-המחנה וישב מחויז לאחלו שבועת ימים: והיה ביום השביעי ונלח את-כל-שעריו את-ראשו ואת-זקנו ואת גבת עיניו ואת-כל-שעריו ונלח וכבס את-בגדיו ורחץ את-בשרו במים וטהר: ^{ישראל} וביום השמיני יקח שני-כבשים תמימים וכבשה אחת בת-שנתה תמימה ושלשה עשרנים סלת מנחה כלולה בשמן ולג אחד שמן: והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואתם לפני יי פתח אהל מועד: ולקח הכהן את-הכבש האחד והקריב אתו לאשם ואת-לג השמן והניף אתם תנופה לפני יי:

אחרי מות וידבר יי אל-משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבכם לפני-יי וימתו: ויאמר יי אל-משה דבר אל-אהרן אחיך ואל-יבא בכל-עת אל-הקדש מבית לפרכת אל-פני הפרכת אשר על-הארץ ולא ימות כי בענן אראה על-הפרכת: בזאת יבא אהרן אל-הקדש בפר בך בקר לחטאת ואיל לעלה: בתנת-כד קדש ילפש ומכנס-כד יהיו על-בשרו וכאבנטו כד יחגר וכמצנפת כד יצנף בגדי-קדש הם ורחץ במים את-בשרו ולבשם: ומאת עדת בני ישראל יקח שני-שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעלה: והקריב אהרן את-פר החטאת אשר-לו וכפר בעדו ובעד ביתו: ^ל ולקח את-שני השעירים והעמיד אתם לפני יי פתח אהל מועד: ונתן אהרן על-שני השעירים גרלות גורל אחד לזו וגורל אחד לעואזל: והקריב אהרן את-השעיר אשר עליו הגורל לזו ועשהו חטאת: והשעיר אשר עליו הגורל לעואזל יעמדתו לפני יי לכפר עליו לשלח אתו לעואזל המדברה: והקריב אהרן את-פר החטאת אשר-לו וכפר בעדו ובעד ביתו ושחט את-פר החטאת אשר-לו: ^{ישראל} ולקח מלא-המחטה נחלי-אש מעל המזבח מלפני יי ומלא חפניו קמרת סמים דקה והביא מבית לפרכת: ונתן את-הקמרת על-האש לפני יי וכפה | ענן הקמרת את-הפרכת אשר על-העדות ולא ימות: ולקח מדם הפר והזה באצבעו על-פני הפרכת קדמה ולפני הפרכת יזה שבע-פעמים מן-הדם באצבעו: ושחט את-שעיר החטאת אשר לעם והביא את-דמו אל-מבית לפרכת ועשה את-דמו כאשר עשה לדם הפר והזה אתו על-הפרכת ולפני הפרכת: וכפר על-הקדש מחטאת בני ישראל ומפשעיהם לכל-חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך מחטאתם: וכל-אדם לא-יהיה | באהל מועד בכאו לכפר בקדש עד-צאתו וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל-קהל ישראל:

קדשים וידבר יי אל-משה לאמר: ופֹר אל-פל-עדת בני-ישראל ואמרת אלהם קדשים תהיו כי קדוש אני יי אלהיכם: ¹² איש אמו ואביו תיראו ואת-שפתתי תשמרו אני יי אלהיכם: לוי למנהג פפר"ט אל-תפנו אל-האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם אני יי אלהיכם: ¹¹ וכי תזבחו זבח שלמים ליי לרצונכם תזבחהו: כיום זבחכם יאכל וממחרת והנותר עד-יום השלישי פֹאש ישרף: ואם האכל יאכל כיום השלישי פגול הוא לא ירצה: ואכליו עונו ישא פראת-קדש יי חלל ונברתה הנפש החיה מעמיה: ובקצרכם את-קציר ארצכם לא תכלה פאת שדה לקצר ולקט קצירך לא תלקט: ובכרמך לא תעולל ופרט פרמך לא תלקט לעני ולגר תעזוב אתם אני יי אלהיכם: ¹⁰ לא תגנבו ולא תבחושו ולא תשקרו איש בעמיתו: ולא תשבועו בשמי לשקר וחללת את-שם אלהיך אני יי: לא תעשק את-רעהו ולא תגזל לא-תלין פעלת שכיר אתך עד-בקר: לא-תקלל חרש ¹³ ולפני עזר לא תפן מבשל ובראת פאלהיך אני יי:

אמר ויאמר יי אל-משה אמר אל-הכהנים בני אהרן ואמרת אלהם לנפש לא-יטמא בעמיו: כי אם-לשארו הקרב אליו לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו: ולאחתו הפתולה הקרובה אליו אשר לא-היתה לאיש לה יטמא: לא יטמא בעל בעמיו להחלו: לא-יכרה וקרתו קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרמט: קדשים יהיו לאלהים ולא יחלו שם אלהים כי את-אשי יי לחם אלהים הם מקריבם והיו קדש: ¹¹ אישה זנה וחללה לא יקחו ואישה גרושה מאישה לא יקחו פרי-קדש הוא לאלהיו: וקדשתו פרי-את-לחם אלהיך הוא מקריב קדש יהיה-לך כי קדוש אני יי מקדשכם: ובת איש כהן כי תחל לזנות את-אביה היא מחללת פֹאש תשרף: ם והכהן הגדול מאחיו אשר-יוצק על-ראשו | שמן המשחה ומלא את-ידו ללבוש את-הפגדים את-ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם: ועל כל-נפש מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא: ומן-המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו כי גֹר שמן משחת אלהיו עליו אני יי: ¹⁰ והוא אישה בבתולה יקח: אלמנה וגרושה וחללה זנה את-אלה לא יקח כי אם-בתולה מעמיו יקח אישה: ולא-יחלל ורעו בעמיו כי אני יי מקדשו:

12. פולכם תביין בכבודי (גמ' יצמות ה, 33א מליעא 33).

13. תנא ולפני עזר לא תפן מבשל במכה לבנו גדול הכתוב מדבר. (גמ' מועד קטן יז).

בהר סיני וידבר יי אל-משה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כִּי תֵבֹאוּ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבַתָּה הָאָרֶץ שִׁבְתָּ לָּנִי: שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךְ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמַר פְּרִמָּךְ וְאִסַּפְתָּ אֶת-תְּבוּאָתָהּ: ^ל וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שִׁבְתָּ שִׁבְתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ שִׁבְתָּ לָּנִי שָׂדֶךְ לֹא תִזְרַע וּכְרָמְךָ לֹא תִזְמַר: אֵת סְפִיחַ קִצְיֹרְךָ לֹא תִקְצֹר וְאֶת-עֵנְבֵי נִזְיֹרְךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שִׁבְתוֹן יִהְיֶה לְאָרֶץ: וְהָיְתָה שִׁבְתָּ הָאָרֶץ לָכֶם לֶאֱכֹלָה לָךְ וּלְעֶבְדְּךָ וּלְאִמְתְּךָ וּלְשִׁכְיֹרְךָ וּלְתוֹשֵׁבְךָ הַגֵּרִים עִמָּךְ: וּלְכַהֲמֹתְךָ וּלְחִיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ תִּהְיֶה כָּל-תְּבוּאָתָה לְאִכְלָה: ^מ וְסַפַּרְתָּ לָךְ שִׁבְעַת שָׁנִים שְׁנֵים שִׁבְעַת שָׁנִים שְׁבַע פְּעֻמִּים וְהָיוּ לָךְ יָמֵי שִׁבְעַת שָׁבְתוֹת הַשָּׁנִים תִּשַׁע וָאַרְבָּעִים שָׁנָה: וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה שׁוֹפָר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בַּעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכַּפָּרִים תִּעָבְרוּ שׁוֹפָר בְּכָל-אַרְצְכֶם: וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרַאתֶם דְּרוֹר בְּאָרֶץ לְכָל-יֹשְׁבֵיהָ יוֹבֵל הוּא תִּהְיֶה לָכֶם וְשִׁבְתֶּם אִישׁ אֶל-אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל-מִשְׁפַּחְתּוֹ תִּשְׁבוּ: יוֹבֵל הוּא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרְעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת-סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת-נִזְיֹרֶיהָ: כִּי יוֹבֵל הוּא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן-הַשָּׂדֶה תֹאכְלוּ אֶת-תְּבוּאָתָהּ: בַּשָּׁנָה הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תִּשְׁבוּ אִישׁ אֶל-אֲחֻזָּתוֹ:

בחקתי אס-בְּחַקְתִּי תִלְכוּ וְאֶת-מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעַשִּׂיתֶם אֹתָם: וְנָתַתִּי גִשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם וְנָתַתִּי הָאָרֶץ יוֹבֵלָה וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִיָו: וְהָיָה לָכֶם דָּיֵשׁ אֶת-בְּצִיר וּבְצִיר יִשָּׂג אֶת-זֶרַע וְאִכְלֹתֶם לְחֶמְכֶם לְשִׁבְעַת יָשְׁבְתֶם לְבִטָּח בְּאַרְצְכֶם: ^נ וְנָתַתִּי שְׁלוֹם בְּאָרֶץ וְשִׁכְבַתְּם וְאִין מִחְרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן-הָאָרֶץ וְחָרָב לֹא-תִעַבֵר בְּאַרְצְכֶם: וּיְרַדְּפֶתֶם אֶת-אֲיִבֵיכֶם וְנִפְלוּ לְפָנֵיכֶם לְחָרָב: וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמָשָׁה מָאָה וּמָאָה מִכֶּם רַבְבָּה וְרָדְפוּ וְנִפְלוּ אֲיִבֵיכֶם לְפָנֵיכֶם לְחָרָב: וּפְגִיתִי אֲלֵיכֶם וְהַפְּרִיתִי אֹתְכֶם וְהִרְבִּיתִי אֹתְכֶם וְהִקִּימְתִי אֶת-כְּרִיתִי אִתְּכֶם: ^ס וְאִכְלֹתֶם יִשָּׂן גֹּשֶׁן וְיִשָּׂן מִפְּנֵי חֹדֶשׁ תּוֹצִיאֻנִי: וְנָתַתִּי מִשְׁפָּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא-תִנְעַל נַפְשִׁי אֹתְכֶם: וְהִתְחַלְכַּתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהִיִּיתִי לָכֶם לְאֱלֹהִים וְאַתֶּם תִּחְיִדְוּ לִי לְעַם: אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִחַיִּית לֶחֶם עֲבָדִים וְאֲשַׁבֵּר מַטֵּת עֲלֵיכֶם וְאוֹלָךְ אֹתְכֶם קוֹמָמוֹת:

במדבר וידבר יי אל-משה בְּמִדְבַר סִינַי בְּאֶחָד מִיָּמֵי הַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִית לְצֵאתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: שָׂאוּ אֶת-רֹאשׁ כָּל-עַדַת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחְתֶּם לְבֵית אֲבֹתְכֶם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת כָּל-זָכָר לְגִלְגֻלְתֶּם: מִכֶּן עֲשִׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה כָּל-יָעָא צַבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצַבְאֹתָם אֹתָהּ וְאֶהְרֹן: וְאַתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לְפִטְחָה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית-אֲבֹתָיו הוּא: ^א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעֲמְדוּ אִתְּכֶם לְרֹאשׁוֹן אֶלִיָּזָר בֶּן-שְׂדִיאוֹר: לְשִׁמְעוֹן שְׁלֹמִיאֵל בֶּן-צֹוֹרִישָׁדִי: לְיְהוֹדָה נְחֹשֹׁן בֶּן-עֲמִינָדָב: לְיִשָּׁשָׁר נְתַנְאֵל בֶּן-צֹוֹעָר: לְזַבּוּלֵן אֵלִיָּאָב בֶּן-חֶלֶן: לְבִנְיָמִן יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֵלִישַׁמֶע בֶּן-עֲמִישָׁדָה: לְמְנַשֶּׁה גַמְלִיאֵל בֶּן-פְּדָהצֹוֹר: לְלֵוִי לְבִנְיָמִן אֲבִיָּהן בֶּן-גְּדֵעִי: לְדָן אַחִיעָזָר בֶּן-עֲמִישָׁדָה: לְאֲשֶׁר פְּנִיעִיאֵל בֶּן-עֲכָרָן: לְנָד אֶלְסָפָה בֶּן-דְּעוּאֵל: לְנִפְתָלִי אַחִירָע בֶּן-עִינָן: אֵלֶּה קְרִיאֵי קְרוּאֵי הַעֲדָה נְשִׂאֵי מַטֹּת אֲבוֹתָם רֹאשֵׁי אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם: ^ב וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְבְּוּ בְּשֵׁמֹת: וְאֵת כָּל-הַעֲדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי וַיִּתְּלָדוּ עַל-מִשְׁפַּחְתֶּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת מִכֶּן עֲשִׂרִים שָׁנָה וּמַעֲלָה לְגִלְגֻלְתֶּם: בְּאֲשֶׁר צִוָּה יי אֶת-מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֶם בְּמִדְבַר סִינַי:

נשא וידבר יי אל-משה לאמר: נשא את-ראש בני גרשון גמדהם לבית אבתם למשפחתם: מבן שלשים שנה ומעלה עד בן-חמשים שנה תפקד אותם בל-הבא לצבא לצבא לעבד עבדה באהל מועד: זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא: ^י ונשאו את-יריעת המשכן ואת-אהל מועד מכסהו ומכסה התחש אשר-עליו מלמעלה ואת-מסך פתח אהל מועד: ואת קלעי החצר ואת-מסך | פתח | שער החצר אשר על-המשכן ועל-המוצף סביב ואת מיתריהם ואת-כל-כלי עבדתם ואת בל-אשר יעשה להם ועבדו: על-פי אהרן ובניו תהיה בל-עבדת בני הגרשני לכל-משאם ולכל עבדתם ופקדתם עליהם במשמרת את כל-משאם: זאת עבדת משפחת בני הגרשני באהל מועד ומשמרתם ביד איתמר בן-אהרן הכהן: ^י בני מררי למשפחתם לבית-אבתם תפקד אתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן-חמשים שנה תפקדו בל-הבא לצבא לעבד את-עבדת אהל מועד: וזאת משמרת משאם לכל-עבדתם באהל מועד קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו: ועמודי החצר סביב ואדניהם ויתדתם ומיתריהם לכל-כליהם ולכל עבדתם ובשמרת תפקדו את-כלי משמרת משאם: זאת עבדת משפחת בני מררי לכל-עבדתם באהל מועד ביד איתמר ^י בן-אהרן הכהן:

למנהג בני אשכנז קריאת התורה מסתיימת כאן.

^י ויפקד משה ואהרן ונשיאי העדה את-בני הקהתי למשפחתם ולבית אבתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן-חמשים שנה בל-הבא לצבא לעבדה באהל מועד: ויהיו פקדיהם למשפחתם אלפים שבע מאות וחמשים: אלה פקודי משפחת הקהתי בל-העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על-פי יי ביד-משה:

בהעלתך וידבר יי אל-משה לאמר: ובר אל-אהרן ואמרף אליו בהעלתך את-הנרות אל-מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות: ויעש בן אהרן אל-מול פני המנורה העלה נרותיה באשר צוה יי את-משה: וזה מעשה המנרה מקשה זהב עד-ירכה עד-פרחה מקשה הוא כמראה אשר הראה יי את-משה בן עשה את-המנרה: ^פ

^י וידבר יי אל-משה לאמר: קח את-הלויים מתוך בני ישראל ומהרת אתם: וכה-תעשה להם למחרת הנה עליהם מי חמאת והעבירו תער על-כל-בשרם וכבסו בגדיהם והטהרו: ולקחו פר בן-בקר ומנחתו סלת בלילה בשמן ופר-שני בן-בקר תקח לחמאת: והקרבת את-הלויים לפני אהל מועד והקחלת את-כל-עדת בני ישראל: ^י והקרבת את-הלויים לפני יי וסמכו בגי-ישראל את-ידיהם על-הלויים: והניף אהרן את-הלויים תנופה לפני יי מאת בני ישראל והיו לעבד את-עבדת יי: והלויים וסמכו את-ידיהם על ראש הפרים ועשה את-האחד חמאת ואת-האחד עלה לוי לכפר על-הלויים: והעמדת את-הלויים לפני אהרן ולפני בניו והנפת אתם תנופה ליי: והבדלת את-הלויים מתוך בני ישראל והיו לי הלויים:

14. concludes with the words 'בן אהרן הכהן' in order to make a separation between the divine command to count, and the counting itself. (דברי קהלת)

שלח וידבר יי אל-משה לאמר: שלח-לך אנשים ויטרו את-ארץ כנען אשר-אני נתן לבני ישראל איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם: וישלח אתם משה ממדבר פארן על-פי יי כלם אנשים ראשי בני-ישראל הזה: ¹⁵ ואלה שמותם למטה ראובן שמוע בן-זכור: למטה שמעון שפט בן-חורי: למטה יהודה כלב בן-יפנה: למטה יששכר יגאל בן-יוסף: למטה אפרים הושע בן-נון: למטה בנימין פלטי בן-רפוא: למטה זבולן גדיאל בן-סודי: למטה יוסף למטה מנשה גדי בן-סוסי: למטה לוי עמיאל בן-גמלי: למטה אשר סתור בן-מיכאל: למטה נפתלי נחבי בן-ופסי: למטה גד גאואל בן-מכי: אלה שמות האנשים אשר-שלח משה לתור את-הארץ ¹⁶ ויקרא משה להושע בן-נון יהושע: ^{ישראל} וישלח אתם משה לתור את-ארץ כנען ויאמר אלהם עלו זה בנגב ועליתם את-ההר: וראיתם את-הארץ מה-הוא ואת-העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אסרוב: ומה הארץ אשר-הוא יושב בה המוכה הוא אסרעה ומה הערים אשר-הוא יושב בהנה הפחנים אם במצרים: ומה הארץ השמנה הוא אסרזה הישרה עין אסרון והתחזקותם ולקחתם מפרי הארץ והימים ימי כפורי ענבים:

קרח ויקח לרח בן-יצחק בן-קחת בן-לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן-פלתי בני ראובן: ויקמו לפני משה ואנשים מבני-ישראל המשים ומאתים נשיאי עדה קראי מועד אנשי-שם: ויקהלו על-משה ועל-אהרן ויאמרו אלהם רב-לכם פי כל-העדה כלם קדשים ובתוכם יי ומדוע תתנשאו על-קהל יי: ¹⁷ וישמע משה ויפל על-פניו: וידבר אל-קרח ואל-כל-עדתו לאמר בקר וידע יי את-אשר-לו ואת-הקדוש והקריב אליו ואת אשר יקריב אליו: זאת עשו קחור-לכם מחתות קרח וכל-עדתו: ותנו בתן | אש ושימו עליהן | קמרת לפני יי מחר והיה האיש אשר-יבחר יי הוא הקדוש רב-לכם בני לוי: ^{ישראל} ויאמר משה אל-קרח שמעו-נא בני לוי: המעט מכם כיה-הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבד את-עבדת משכן יי ולעמד לפני העדה לשרתם: ויקריב אתך ואת-כל-אחיו בני-לוי אתך ובקשתם גם-בהנה: לכן אתה וכל-עדתך הנעדים על-יי ואהרן מה-הוא כי תלונו תלינו עליו: וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה: המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כיה-תשתרר עלינו גם-השתרר:

15. ואלה שמותם למטה ראובן שמוע בן-זכור: אמר רבי יצחק, דבר זה מסורת בידינו מאבותינו, מרגלים על שם מעשיהם נקראו, ואנו לא עלתה בידינו אלא אחד, סתור בן-מיכאל, 'סתור' שסתור מעשיו של הקדוש ברוך הוא, 'מיכאל' שעשה עצמו מן. אמר רבי יוחנן, אף אנו נאמר, 'נחבי בן-ופסי' נחבי' שהחביא דבריו של הקדוש ברוך הוא, ו'פסי' שפיסע על מדותיו של הקדוש ברוך הוא.

16. והושע, כבר בקש משה עליו רחמים שנאמר ויקרא משה להושע בן-נון יהושע; ל-ה יושעך מעצת מרגלים. (גמ' סוטה לד:)

חקת וידבר יי אל-משה ואל-אהרן לאמר: זאת חקת התורה אשר-צוה יי לאמר
 דבר | אל-בני ישראל ויקחו אליה פרה אדמה תמימה אשר איז-בה מום אשר לא-עלה עליה
 על: ונתתם אותה אל-אלעזר הכהן והוציא אותה אל-מחויז למחנה ושחט אותה לפניו:
 ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה אל-נבח פני אהל-מועד מדמה שבע פעמים:
 ושרף את-הפרה לעיניו את-ערה ואת-בשרה ואת-דמה על-פרשה ושרף: ולקח הכהן עין
 ארו ואזוב ושני תולעת והשליך אל-תוך שרפת הפרה: ^ל וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו
 בפנים ואחר יבא אל-המחנה וממא הכהן עד-הערב: והשרף אותה וכבס בגדיו בפנים ורחץ
 בשרו בפנים וממא עד-הערב: ואסף | איש מהור את אפר הפרה והניח מחויז למחנה במקום
 מהור והיתה לעדת בני-ישראל למשמרת למי נדה חטאת הוא: ^{ישראל למנהג פולין} וכבס האסף
 את-אפר הפרה את-בגדיו וממא עד-הערב והיתה לבני ישראל ולגד הנגר בתוכם לחקת
 עולם: ^{ישראל למנהג אשכנז} הנגע במת לכל-נפש אדם וממא שבעת ימים: הוא יתחטאו בו ביום
 השלישי וביום השביעי ומהר ואסור לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא ימהר:
 כל-הנגע במת בנפש האדם אשר-ימות ולא יתחטא את-משכן יי טמא ונכרתה
 הנפש החיה מישראל כי מי נדה לא-זרק עליו ממא יהיה עוד טמאתו בו: זאת התורה אדם
 כיימות פאהל כל-המא אל-האהל וכל-אשר פאהל וממא שבעת ימים: וכל כלי פתוח
 אשר איז-צמיד פתיל עליו ממא הוא: וכל אשר-יגע על-פני השדה כחלל-חרב או במת
 איז-בעצם אדם או בקבר וממא שבעת ימים: ולקחו לממא מעפר שרפת החטאת ונתן עליו
 מים חיים אל-כלי:

בלק וירא בלק בן-צפור את כל-אשר-עשה ישראל לאמרו: ויגר מואב מפני העם מאד
 כי רב-הוא ויבין מואב מפני בני ישראל: ויאמר מואב אל-זקני מדון עתה ילחכו הקהל
 את-כל-סביבותינו בלחוד השור את ידן השדה ובלק בן-צפור מלך למואב בעת ההוא:
^ל וישלח מלאכים אל-בלעם בן-בער פתורה אשר על-הנהר ארץ בני-עמו לקרא-לו
 לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את-עין הארץ והוא ישב ממלי: ועתה לבדה-נא
 ארדה לי את-העם הזה כיי-עצום הוא מפני אולי אוכל נפח-בו ואגורשנו מן-הארץ כי ידעתי
 את אשר-תברך מברך ואשר תאר יואר: ויילכו זקני מואב וזקני מדון וקסמים בידם
 ויבאו אל-בלעם וידברו אליו דברי בלק: ^{ישראל} ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבת אתכם
 דבר באשר ידבר יי אלי וישבו שרי-מואב עם-בלעם: ויבא אלהים אל-בלעם ויאמר מי
 האנשים האלה עמך: ויאמר בלעם אל-האלהים בלק בן-צפור מלך מואב שלח אלי:
 הנה העם יצא ממצרים ויבס את-עין הארץ עתה לבנה קבה-לי אתו אולי אוכל להלחם בו
 וגרשתי: ויאמר אלהים אל-בלעם לא תלך עמהם לא תאר את-העם כי ברוך הוא:

פינחם וידבר יי אל-משה לאמר: פינחם בן-אלעזר בן-אהרן הכהן השיב את-חמתי מעל בני-ישראל בקנאו את-קנאתי בתוכם ולא-כליתי את-בני-ישראל בקנאתי: לכן אמר הנני נתן לו את-בריתי שלום: ויהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם תחת אשר קנא לאלהיו וכפר על-בני ישראל: ושם איש ישראל המכה אשר הכה את-המדינות ומרי בן-סלוא נשיא בית-אב לשמעוני: ושם האשה המכה המדינות בזפי בת-צור ראש אמות בית-אב במדן הוא: פ

^{ישראל} וידבר יי אל-משה לאמר: צרור את-המדינים והפיתם אותם: כי-צוררים הם לכם בנבליהם אשר-נבלו לכם על-דבר פעור ועל-דבר בזפי בת-נשיא מדן אחתם המכה ביום-המגפה על-דבר פעור: ויהי אחרי המגפה פ

ויאמר יי אל-משה ואל אלעזר בן-אהרן הכהן לאמר: שאו את-ראש | כל-עדת בני-ישראל מן עשרים שנה ומעלה לבית אבתם בל-יצא צבא בישראל: וידבר משה ואלעזר הכהן אתם בערבת מואב על-ידן ירחו לאמר: מן עשרים שנה ומעלה באשר צוה יי את-משה ובני ישראל היצאים מארץ מצרים:

ממות וידבר משה אל-ראשי המפות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה יי: איש כ-יודר נדר לוי אזה-שבע שבעה לאמר אסר על-נפשו לא יחל דברו בכל-היצא מפיו ועשה: ואשה כ-יתדר נדר לוי ואסרה אסר בבית אביה בנעריה: ושמע אביה את-נדרה ואסרה אשר אסרה על-נפשה והחריש לה אביה וקמו כל-נדריה וכל-אסר אשר-אסרה על-נפשה יקום: ואם-הניא אביה אתה ביום שמעו כל-נדריה ואסריה אשר-אסרה על-נפשה לא יקום ויילסלח-לה כ-הניא אביה אתה: ואם-היו תהיה לאיש ונדרה עליה או מבטא שפתיה אשר אסרה על-נפשה: ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה ואסרה אשר-אסרה על-נפשה יקמו: ואם ביום שמע אישה יניא אותה והפר את-נדרה אשר עליה ואת מבטא שפתיה אשר אסרה על-נפשה ויילסלח-לה: ונדר אלמנה וגרושה כל אשר-אסרה על-נפשה יקום עליה: ואם-בית אישה נדרה או-אסרה אסר על-נפשה בשבעה: ושמע אישה והחריש לה לא הניא אתה וקמו כל-נדריה וכל-אסר אשר-אסרה על-נפשה יקום: ואם-הפר יפר אתם | אישה ביום שמעו כל-מוצא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא יקום אישה הפרם ויילסלח-לה: ^{ישראל} כל-נדר וכל-שבועת אסר לענת נפש אישה יקימו ואישה יפרנו: ואם-החריש יחריש לה אישה מיום א-ל-יום והקים את-כל-נדריה או את-כל-אסריה אשר עליה הקים אתם כ-החריש לה ביום שמעו: ואם-הפר יפר אתם אחרי שמעו ונשא את-עונה: אלה החקים אשר צוה יי את-משה בין איש לאשתו ביד-אב לבתו בנעריה בית אביה:

מסעי אלה מסעי בני-ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד-משה ואהרן: ויכתב משה את-מוצאתיהם למסעותיהם על-פי יי' ואלה מסעותיהם למוצאתיהם: ויסעו מרעמסס בתדש הראשון בחמשה עשר יום לתדש הראשון ממחנת הפסח יצאו בני-ישראל ביד רמה לעיני כל-מצרים: ^ל ומצרים מקברים את אשר הפה יי' בהם כל-בכור ובאלהיהם עשה יי' שפטים: ויסעו בני-ישראל מרעמסס ויחנו בספת: ויסעו מספת ויחנו באתם אשר בקצה המדבר: ^{ישראל} ויסעו מאתם וישב על-פי החירת אשר על-פני בעל צפון ויחנו לפני מגדל: ויסעו מפני החירת ויעברו בתוד-הים המדברה וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה: ויסעו ממרה ויבאו אילמה ובאילם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו-שם: ויסעו מאילם ויחנו על-ים-סוף:

דברים אלה הדברים אשר דבר משה אל-כל-ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף ביד-פארן וביד-תפל ולכן ונצרת ודי זהב: אחד עשר יום מהרב דרך הר-שעיר עד קדש ברנע: ויהי בארבעים שנה בעשתי-עשר חודש באחד לחדש דבר משה אל-בני ישראל ככל אשר צוה יי' אתו אלהם: ^ל אחרי הכתו את סיוח מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הפשן אשר-יושב בעשתרת באדרעי: בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את-התורה הזאת לאמר: יי' אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב-לכם שבת בחר הזה: פנו | ויסעו לכם ובאו הר האמרי ואל-כל-שבניו בערבה בחר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני וחלבנון עד-הנחר הגל נהר-פרת: ^{ישראל} ראה נתתי לפניכם את-הארץ באו ורשו את-הארץ אשר נשבע יי' לאבותיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם: ואמר אלכם בעת ההוא לאמר לא-אויב לבדי שאת אתכם: יי' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום בכוכבי השמים לרב: יי' אלהי אבותכם יסר עליכם ככם אלה פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם:

ואתחנן ואתחנן אל־יְיָ בעת ההוא לאמר: אֲדַנִּי אֱלֹהִים אַתָּה חֲחֹלֹת לְהִרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גְּדֹלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כַּמַּעֲשֵׂיךָ וּכְגִבּוֹרְתֶיךָ: אַעֲבֹד־נָא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַפְּזֹיָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַחַר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבָּנוּ: וַיִּתְעַבֵּר יְיָ כִּי לִמְעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהֵי וַיֹּאמֶר יְיָ אֵלֵי רַב־לֵךְ אֶל־תּוֹסֵף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בְּדַבַּר הַזֶּה: עֲלֶה | רֹאשׁ הַפְּסָגָה וְשֵׂא עֵינֶיךָ יִמָּה וְצַפְנָה וְתִימְנָה וּמִזְרְחָה וּרְאֵה בְּעֵינֶיךָ כִּי לֹא תֵעָבֶר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: וְצֹו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחֻזְקוֹ וְחַמְצָהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה: וַיָּשֶׁב בְּנֵי־אִי מִלִּבְּיַת פְּעוֹר: פ

וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל שָׁמַע אֶל־הַחֲקִים וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ וּבִאתֶם וּרְשַׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נָתַן לָכֶם: לֹא תִסְפוּ עַל־הַדְּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מַצְוֶה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לְשׂוֹמֵר אֶת־מִצְוֹת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מַצְוֶה אֶתְכֶם: עֵינֵיכֶם הִרְאוֹת אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְיָ בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי כָל־הָאִישׁ אֲשֶׁר הִלֵּךְ אַחֲרָי בְּעַל־פְּעוֹר הִשְׁמִידוּ יְיָ אֱלֹהֵיךָ מִקִּרְבְּךָ: וְאַתֶּם הִדְבַקְתֶּם בְּיְיָ אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כָּלְכֶם הַיּוֹם: רֹא | לְפָדְתִּי אֶתְכֶם חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוִּי יְיָ אֱלֹהֵי לַעֲשׂוֹת לִפְנֵי קִרְבֵּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: וְשִׁמְרַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הוּא חֲכַמְתֶּם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הַעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֶת כָּל־הַחֲקִים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַב עֲסַתְכֶם וּנְבוֹן הַגּוֹי הַגְּדוֹל הַזֶּה: כִּי מִי־גוֹי גְּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים קִרְבִּים אֵלָיו כִּי אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־קְרָאֵנוּ אֵלָיו: וְכִי גוֹי גְּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים צְדִיקִים כָּל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נָתַן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם:

עָקַב וְהָיָה | עָקַב תִּשְׁמְעוּן אֶת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וְשִׁמְרַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֶתֶּם וְשָׁמַר יְיָ אֱלֹהֵיךָ לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם: וְאַחֲבָד וּבִרְבָּד וְהִרְבָּד וּבִרְבָּד פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אֲדָמְתְךָ הַגֵּנֶדֶךָ וְתִירִשְׁךָ וַיַּעֲהֹדֶךָ שְׁנַיִם־אֲלִפִּיךָ וַעֲשִׂיתָ עִלְּמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְתַת לְךָ: בְּרִיךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הַעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְּךָ עָקֵר וְעַקְרָה וּבְכַהֲמָתְךָ: וְהִסִּיר יְיָ מִפֶּךָ כָּל־חֲלִי וְכָל־מַדּוּי מַצְרִים הַרְעִים אֲשֶׁר יִדְעָתָ לֹא יִשְׁמַם בְּךָ וּנְתַנֶּם בְּכָל־שְׁנָאִיךָ: וְאַכְלַת אֶת־כָּל־הַעַמִּים אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֵיךָ נָתַן לְךָ לֹא־תַחֹס עֵינֶיךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תֵעָבֵד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ הוּא לְךָ: ס כִּי תֵאמַר בְּלִבְבְּךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָּה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם: לֹא תִירָא מֵהֶם זָכַר תִּזְכֹּר אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְיָ אֱלֹהֵיךָ לְפָרְעָה וּלְכָל־מִצְרַיִם: הַמַּסַּת הַגְּדֹלֶת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֵתָת וְהַמַּפְתִּים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְרָע הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ יְיָ אֱלֹהֵיךָ כִּדְעָשָׂה יְיָ אֱלֹהֵיךָ לְכָל־הַעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה יָרָא מִפְּנֵיהֶם: וְגַם אֶת־הַצְרָעָה יִשְׁלַח יְיָ אֱלֹהֵיךָ בָּם עַד־אֲבֹד הַנְּשֹׂאִרִים וְהַנְּסֹתָרִים מִפְּנֵיךָ: לֹא תַעֲרִץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְיָ אֱלֹהֵיךָ בְּקִרְבְּךָ אֵל גְּדוֹל וְנוֹרָא: וְנִשְׁלַח יְיָ אֱלֹהֵיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפְּנֵיךָ מַעֲט מַעֲט לֹא תוּכַל כָּלְתָם מִחַר פְּרִי־תְרִבָּה עֲלֶיךָ חֵיַת הַשָּׂדֶה: וּנְתַנֶּם יְיָ אֱלֹהֵיךָ לְפָנֶיךָ וְהַמֶּם מְהוּמָה גְּדֹלָה עַד הַשְּׂמָדָם: וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדְךָ וְהִאֲבֹדְתָ אֶת־שְׂמֵם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הַשְּׂמָדָה אֶתְכֶם: פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרֹפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחַמְדוּ כִּסֵּף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלִקְחַתָּ לְךָ מִן תְּנֻקֵּשׁ כִּי תוֹעֵבֶת יְיָ אֱלֹהֵיךָ הוּא: וְלֹא־תִבְיֹא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתְךָ וְהָיִיתָ חָרֵם כְּמֵהוּ שִׁקָּץ | תִּשְׁקַצְנוּ וְתַעֲב | תִּתְעַבְנוּ כִּי־חָרֵם הוּא: פ

כָּל-הַמְצוּה אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תַּחֲיוּן וּרְבוּתֵם וּבִאֲתֵם
 וַיִּרְשְׁתֶּם אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-נִשְׁפַּע יְיָ לְאַבְרָהָם: וּבְרַתְּ אֶת-כָּל-הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ
 זֶה אַרְבַּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עֲנִתְךָ לְנַסְתְּךָ לְדַעַת אֶת-אֲשֶׁר בְּלִבְךָ הַתְּשַׁמֵּר מִצְוֹתַי
 אִם-לֹא: וַיַּעֲנֶה וַיִּרְעַבְךָ וַיֵּאכְלֶךָ אֶת-הַמָּן אֲשֶׁר לֹא-יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן
 הוֹדִיעֶךָ כִּי לֹא עַל-הַלֶּחֶם לִבְהוֹ יַחֲיֶה הָאָדָם כִּי עַל-כָּל-מוֹצֵא פִּי-יְיָ יַחֲיֶה הָאָדָם:
 שְׂמַלְתְּךָ לֹא בָלְתָה מֵעֲלֶיךָ וַיִּרְגַלְךָ לֹא בַצֵּקָה זֶה אַרְבַּעִים שָׁנָה: וַיִּדְעַתָּ עַם-לִבְבְּךָ
 כִּי כַּאֲשֶׁר יִסַּר אִישׁ אֶת-בְּנוֹ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִיִּסְרֶךָ: וְשִׁמְרַתְּ אֶת-מִצְוֹת יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּדַרְכֵי
 וַיִּלְרָאָה אֱתוֹ: כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֶךָ אֶל-אֶרֶץ מוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מַיִם עֵינַת וְתַחֲמַת יַצְאִים
 בַּבִּקְעָה וּבְהָרִי: אֶרֶץ חֹמָה וְשַׁעֲרָה וְגִפּוֹן וְתַאֲנָה וְרַמּוֹן אֶרֶץ-גִּזְיֹת שֶׁמֶן וַדְּבָשׁ: אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא
 בְּמַסְכַּנְתָּ תֹאכַל-בָּהּ לֶחֶם לֹא-תַחֲסֹר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבִנְיָה כְרוּל וּמְהַרְרִיָּה תַחֲצַב נַחֲשֵׁת:
 הַפְּסוֹק הָאֲחֵרוֹן נִקְרָא בְּהַרְמַת קוֹל וְאֵכָלֵת וְשִׁבְעַת וּבְרַכְתָּ אֶת-יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל-הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן-לְךָ:

רֹאה רֹאה אֲנִי נָתַן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה: אֶת-הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּן אֶל-מִצְוֹת יְיָ
 אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם: וְהַקְּלָלָה אִם-לֹא תִשְׁמְעוּן אֶל-מִצְוֹת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם
 וְסַרְתֶּם מִן-הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְלַכֵּת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא-יָדַעְתֶּם:
 וְיָחִי כִי יִבְיָאֶךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-אַתָּה בָּא-שָׁמָּה לְדַשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת-הַבְּרָכָה
 עַל-הַר גְּרִזִים וְאֶת-הַקְּלָלָה עַל-הַר עֵיבָל: הַלֹּא-הֲפָה בַעֲבַר הַיַּרְדֵּן אַחֲרַי בָּרַךְ מִבּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ
 בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הִישֵׁב בַּעֲרֵבָה מִן-הַגְּלִיל אֶצֶל אֱלוֹנֵי מִדְּבָר: כִּי אַתֶּם עֲבַרְתֶּם אֶת-הַיַּרְדֵּן
 לְבֹא לְדַשֵּׁת אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-יְיָ אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם וַיִּרְשַׁתֶּם אֹתָהּ וַיִּשְׁבַּתְּם-בָּהּ:
 לֹא לַמְּנַחֵם פּוֹלֵן וְשִׁמְרַתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל-הַחֻקִּים וְאֶת-הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אֲנִי נָתַן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם:
 לֹא לַמְּנַחֵם אֲשַׁכְּנוּ אֱלֹהֵי הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ
 לְךָ לְדַשְׁתָּהּ כָּל-הַיָּמִים אֲשֶׁר-אַתֶּם חַיִּים עַל-הָאָדָמָה: אַבְדָּ תֵּאבְדוּן אֶת-כָּל-הַמִּקְלָמוֹת אֲשֶׁר
 עָבַדְתֶּם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אַתֶּם אֶת-אֱלֹהֵיהֶם עַל-הַהָרִים הַרְמִים וְעַל-הַגְּבֻעוֹת וְתַחַת
 כָּל-עֵץ רַעְנָן: וְנִתְצַתֶּם אֶת-מִזְבְּחֹתֶם וְשִׁבְרַתֶּם אֶת-מִצְבְּחֹתֶם וְאֲשִׁרְיֵיהֶם תִּשְׂרַפּוּן כַּאֲשֶׁר יִפְסְלוּ
 אֱלֹהֵיהֶם תִּגְדְּעוּן וְאַפְדֶּתֶם אֶת-שִׁמְם מִן-הַמָּקוֹם הַהוּא: לֹא-תַעֲשׂוּן כֵּן לִי אֱלֹהֵיכֶם:
 כִּי אִם-אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל-שְׂבָטֵיכֶם לְשׂוֹם אֶת-שִׁמּוֹ שָׁם לְשַׁכְּנוֹ תִדְרָשׁוּ
 וּבִאֲתָ שָׁמָּה: ^{ישראל} וְהִבֵּאתֶם שָׁמָּה עֲלֵיכֶם וּזְבָחֵיכֶם וְאֵת מַעֲשֵׂרְתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יְדְבָכֶם
 וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבָתֵיכֶם וּבְכֹרֹת בְּקִרְבְּכֶם וְצֹאנֵיכֶם: וְאֵכָלְתֶם-שָׁם לְפָנַי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְשִׂמַּחְתֶּם כָּכֵל
 מִשְׁלַח יְדְבָכֶם אַתֶּם וּבְתֵיכֶם אֲשֶׁר בְּרַכְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: לֹא תַעֲשׂוּן כָּכֵל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֶּה
 הַיּוֹם אִישׁ כָּל-הַיִּשְׂרָאֵל בְּעֵינָיו: כִּי לֹא-בִאֲתֶם עַד-עַתָּה ¹⁷ אֶל-הַמְּנוּחָה וְאֶל-הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר-יְיָ
 אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ: וְעַבְרַתֶּם אֶת-הַיַּרְדֵּן וַיִּשְׁבַּתֶּם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר-יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִנְחִיל אֶתְכֶם
 וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל-אֲבֵיכֶם מִסְכֵּיב וַיִּשְׁבַּתְּם-בְּטוֹחַ:

17. 'מנוחה' זו (משכן) שילה, 'נחלה' זו ירושלים. (גמ' מגילכ ו.)

שפטים ושפטים ושפטים תתן לה בכל שעריו אשר יי אלהיו נתן לה לשפטיה ושפטי את העם משפט צדק: לא תפח משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד כי השחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים: צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר יי אלהיו נתן לה: ׀ לא תפגע לה אשרה בלעין אצל מזבח יי אלהיו אשר תעשה לה: ולא תקום לה מצבה אשר שנה יי אלהיו: ׀ לא תזבח ליי אלהיו שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי תועבת יי אלהיו הוא: ׀ פרימציא בקרבך באחד שעריו אשר יי אלהיו נתן לה איש אוראשה אשר יעשה את הרע בעיני יי אלהיו לעבר בריתו: וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש | או לזרע או לכל צבא השמים אשר לא צויתו: והגדלך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בישראל: והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההוא אשר עשו את הדבר הרע הזה אל שעריו את האיש או את האשה וסקלתם באבנים ומתו: על פי | שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת על פי עד אחד: יד העדים תהיה בו בראשנה להמיתו ויד כל העם באחרונה ובערת הרע מקרבך: פ

כי יפלא ממך דבר למשפט בידים | לדם בידיו לדיו ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריו וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יי אלהיו בו: ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לה את דבר המשפט: ועשית על פי הדבר אשר יגידו לה מן המקום ההוא אשר יבחר יי ושמת לעשות ככל אשר יורה: ׀ על פי התורה אשר יורה ועל המשפט אשר יאמרו לה תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לה ימין ושמאל: והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת שם את יי אלהיו או אל השפט ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל: וכל העם ישמעו ויראו ולא יזדון עוד:

כי תצא כירצא למלחמה על איבך ונתנו יי אלהיו בידך ושבת שבו: וראית בשביה אשת יפת תאר וחשקת בה ולקחת לה לאשה: והבאתה אל תוך ביתך וגלחת את ראשה ועשתה את צפרניה: והסירה את שמלת שביה מעליה וישבה בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים ואחר כן תבוא אליה ובעלתה והיתה לה לאשה: והיא אם לא הפצת בה ושלחתה לנפשה ומכר לא תמכרנה בכסף לא תתעמר בה תחת אשר עניתה: ׀ 18 כרתה יי לאיש שתי נשים האחת האובה והאחת שנואה וילדו לו בנים האובה והשנואה והיה הבן הבכור לשנואה: והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו לא יוכל לבכר את פן האובה על פני בן השנואה הבכר: כי את הבכר פן השנואה יכיר לתת לו פי שנים ככל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אנו לו משפט הבכרה: ׀

18. אמר רב פפא... 'כרתה יי לאיש שתי נשים האחת האובה והאחת שנואה', וכי יש אובה לפני המקום, ויש שנואה לפני המקום? אלא 'אובה' אובה בנישואיה, 'שנואה' שנואה בנישואיה. (גמ' יבמות כג.)

^{ישראל} כִּי־יְהִי לְאִישׁ בֶּן־סוּרֵר וּמֹרֵה אֵינָנו שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וַיִּסְרֵנוּ אוֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם: וְתִפְּשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אוֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְהוֹצִיאוּ אוֹתוֹ אֶל־שַׁעַר מִקְדָּשׁוֹ: וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵינוּ זֶה סוּרֵר וּמֹרֵה אֵינָנו שֹׁמֵעַ בְּקוֹלָנוּ זוֹלָל וּמְבַאֵ: וְרַגְמָהוּ כָּל־אֲנָשֵׁי עִירוֹ כְּאַבְנִים וּמֵת וּבְעֶרְתָּ הַדָּע מִקֶּרְפֶּד וּכְלִי־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וַיֵּרְאוּ:

כי תבוא והיה כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה וַיִּרְשָׁתָהּ וַיִּשְׁבַּתָּ בָּהּ: וְלִקְחָתָּ מֵרֵאשִׁית | כָּל־פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְּיָא מֵאֲרֶצְךָ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ וְשִׁמַּתָּ בַּמָּנָא וְהִלַּבְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְשִׁפְן שְׂמֹו שָׁם: וּבֵאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הַגְּדִתִּי הַיּוֹם לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לְאַבְתָּנוּ לָתֵת לָנוּ: ^ל וְלִקַּח הַכֹּהֵן הַמָּנָא מִיָּדְךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מוֹפֵחַ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: וְעֲנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי | יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבִד אָבִי וַיִּרְדַּ מִצְרַיִם וַיִּגְרֵ שָׁם בְּמַתִּי מֵעַט וַיְהִי־שָׁם לְגֹי גָדוֹל עַצוֹם וְרַב: וַיִּרְעוּ אוֹתָנוּ הַמִּצְרַיִם וַיַּעֲנִינוּ וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה: וַנִּצְעַק אֶל־יְיָ אֱלֹהֵינוּ אַבְתָּנוּ וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת־קוֹלָנוּ וַיֵּרָא אֶת־עֲנֵינוּ וְאֶת־עֲמֻלָנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ: וַיּוֹצֵאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֹזֶק וּבְזוֹעַ נְמוּיָה וּבַמִּרְא גָדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמִפְתָּיִם: וַיִּבְאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ: וְעַתָּה הִנֵּה הִבָּאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְיָ וְהִנְחִיתוּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ: וְשִׁמַּחְתָּ בְּכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתְךָ אֲתָה וְחֵלְוֵי וְהִגֵּר אֲשֶׁר בְּקֶרְפֶּד: ^{ישראל} ^ס כִּי תִבְלֶה לְעֵשֶׂר אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂיךָ תִּבְוֹאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שָׁנַת הַמַּעֲשֶׂיךָ וְנָתַתָּה לְלוֹי לַגֵּר לִיתוֹם וְלֹא־לְמִנָּה וְאָכְלוּ בַשְּׂעִרֶיךָ וּשְׂבָעוּ: וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּעֶרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַפִּיּוֹת וְגַם נָתַתִּיו לְלוֹי וְלַגֵּר לִיתוֹם וְלֹא־לְמִנָּה כְּכָל־מַצּוֹתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי: לֹא־אֲכַלְתִּי בְּאֵנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בְעֶרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שֹׁמְעֵתִי בְּקוֹל יְיָ אֱלֹהֵי עֲשִׂיתִי כְּכָל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי: הַפְּסוֹק הַאֲחֵרוֹן נִקְרָא בַּהֲרַמְתָּ קוֹל הַשְּׂקִיפָה מִמַּעוֹן קֹדֶשׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבְרַךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּנוּ אֲרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ:

נצבים אתם נצבים היום בלכם לפני יי אלהיכם ראשיכם שבטיכם וקניכם ושטריכם
כל איש ישראל: מפניכם נשיכם ונרדך אשר בקרב מחנה מחטב עציך עד שאב מימדי:
לעבדך בבגדית יי אלהיך ובאלתו אשר יי אלהיך ברת עמך היום: ^ל למען תקים אתך היום |
לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כאשר דבר לך ובאשר נשבע לאבתך לאברהם ליצחק
וליעקב: ולא אתכם לבדכם אנכי ברת את הבגדית הזאת ואת האלה הזאת: כי את אשר
ישנו פה עמנו עמד היום לפני יי אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום: ^{ישראל} כראתם
ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם:
ותראו את שקוציהם ואת גלליהם עץ ואבן פספס וזהב אשר עמקם: פריש פכם
איש אוראשה או משפחה אורשכט אשר לבכו פנה היום מעם יי אלהינו ללכת לעבד
את אלהי הגוים ההם פריש פכם שריש פרה ראש ולענה: והיה בשמעו את דברי האלה
הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות לפי אלה למען ספות הרוח
את הצמאה: לא יאבה יי סלח לו כי אז יעשן אפי יי וקנאתו באיש הוא ורכצה בו
כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה יי את שמו מתחת השמים: ותבדילו יי לרעה מכל
שבטי ישראל ככל אלות הבגדית הכתובה בספר התורה הזה: ואמר הדור האחרון בניהם
אשר יקומו מאחריכם והנבלי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מפות הארץ החוא
ואת תחלואיה אשר חלה יי בה: גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח
ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצבאים אשר הפך יי באפו ובחמתו:
ואמרו כל הגוים עלמה עשה יי ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה: ואמרו על אשר
עזבו את בגדית יי אלהי אבתם אשר ברת עמם בהוציאו אתם מארץ מצרים: וילכו ויעבדו
אלהים אחרים וישתחוו להם אלהים אשר לא ידעוים ולא חלק להם: ויחר אף יי בארץ החוא
להביא עליה את כל הקללה הכתובה בספר הזה: ויתשם יי מעל אדמתם באף ובחמה
ובקצף גדול וישלכם אל ארץ אחרת כיום הזה: הפסוק האחרון נקרא בהרמת קול הנסתרת ליי
אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת:

וילך וילך משה וידבר את-הדברים האלה אל-כל-ישראל: ויאמר אלהם כן-מאה ועשרים שנה אנכי היום לא-אוכל עוד לצאת ולבוא וי' אמר אלי לא תעבר את-הירדן הזה: י' אלהיך הוא | עבר לפניך הוא-ישמיד את-הגוים האלה מלפניך וירשתם יהושע הוא עבר לפניך כאשר דבר י': ועשה י' להם כאשר עשה לסיוח ולעוג מלכי הארצם אשר השמיד אתם: ונתנם י' לפניכם ועשיתם להם ככל-המצוה אשר צויתי אתכם: חוקו ואמצו אל-תיראו ואל-תערצו מפניהם כי | י' אלהיך הוא החלך עמו לא ירפך ולא יעזובך: ^{ישראל} ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל-ישראל חוק ואמין כי אתה תבוא את-העם הזה אל-הארץ אשר נשבע י' לאבתם לתת להם ואתה תנחילנה אותם: וי' הוא | החלך לפניך הוא יהיה עמו לא ירפך ולא יעזובך לא תירא ולא תחת: ויכתב משה את-התורה הזאת ויתנה אל-הכהנים בני לוי הנשאים את-ארון ברית י' ואל-כל-זקני ישראל: ויצו משה אותם לאמר מקץ | שבע שנים במעד שנת השמטה פתג הסבות: כבוא כל-ישראל לראות את-פני י' אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את-התורה הזאת נגד כל-ישראל באזניהם: מנהג פפד"מ מסיימים כאן. הקהל את-העם האנשים והנשים והנפף ונרף אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את-י' אלהיכם ושמרו לעשות את-כל-דברי התורה הזאת: ובניהם אשר לא-ידעו ישמעו ולמדו לראות את-י' אלהיכם כל-הימים אשר אתם חיים על-הארמה אשר אתם עברים את-הירדן שמה לרשתה:

ותשמע הארץ אמרי-פי:

תגל כפול אמרתי

וכרביבים עלי-עשב:

הבו גדל לאלהינו:

כי כל-הרכיו משפט

צדיק וישר הוא:

דוד עקש ופתלתל:

עם נבל ולא חכם

הוא עשך ויכנינה:

האזינו האזינו השמים ואדברה

יערף כפטר לקחי

כשעירם עלי-דשא

כי שם י' אקרא

^{י'} הצור תמים פעלו

אל אמונה ואין עול

שחת לו לא בניו מומם

ה לוי תגמלו-זאת

הלוא-הוא אביך קנה

ישראל זכר ימות עולם פינו שנות הדר־ודר
 שאל אביד ויגיד זקניה ויאמרו לה:
 בהנחל עליון גוים
 יצב גבלת עמים
 כי חלק יי עמו
 ומצאהו בארץ מדבר
 יסבבנהו יבוננהו
 כנשר יעיר קפו על־גוזליו ירחף
 ויאמרו בני ישראל:
 למספר בני ישראל:
 יעלב חבל נחלתו:
 ובתהו ילל ישמן
 יצרנהו באישון עינו:
 יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על־אברתו:
 הפסוק האחרון, 'ד' בוד ינחנ', נקרא בהרמת קול.

יי פדר ינחננו ואין עמו אל נכר:

וזאת הברכה וזאת הפרכה אשר ברוך משה איש האלהים את־בני ישראל לפני מותו:
 ויאמר יי מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מתר פארן ואתה מרבבת קדש¹⁹ מימינו
 אשדת אש דת למו: אף חבב עמים כל־קדשיו בידך והם תכו לרגלך ישא מדברתידך:²⁰
 תזרה צוה־לנו משה מודשה קהלת יעקב: ויהי בישראל מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבמי
 ישראל: יחי ראובן ואל־ימת ויהי מתיו מספר: ׀ וזאת ליהודה ויאמר שמע יי קול יהודה
 ואל־עמו תביאנו ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה: פ
 וילוני אמר תפיד ואוריד לאיש חסידך אשר נסיתו במסה תריבוהו על־מי מריבה:
 האמר לאביו ולאמו לא ראיתו ואת־אחיו לא הכיר ואת־בני לא ידע כי שמרו אמרתך
 ובקרתך ינצרו: יורו משפטיך ליעלב ותורתך לישראל ישימו קטורה באפק וכליל
 על־מזבחך: ברוך יי חילו ופעל ידיו תרצה מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מדיקומיו: ׀ לבנימן
 אמר ידיד יי ישכן לבטח עליו²¹ חפה עליו כל־היום ובין בתפיו שכן: ׀ וליוסף אמר
 מברכת יי ארצו ממגד שמים מפל ומתהום רבצת תחת: וממגד תבואת שמש וממגד גרש
 ירחים: ומראש חררי־קדם וממגד גבעות עולם: וממגד ארץ ומלאה ורצון שבני סנה
 תבואתה לראש יוסף ולקדקד גזיר אחיו: בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים
 ינח יחדו אפס־ארץ והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה:

19. תנא דבי רבי ישמעאל, 'מימינו אשדת למו': אמר הקדוש ברוך הוא, ראויין הללו שתנתן להם דת אש. איכא דאמרי, דתייהם של אלו אש, שאלמלא (לא) אין כל אומה ולשון יכולין לעמוד בפניהם. (גמ' זילכ כה:)

20. דרש רבי שמלאי, שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמש לאוין, כמנין מות החמה, ומאתים וארבעים ושמונה עשה, כנגד איברי של אדם. אמר רב המנונא, מאי קרא? 'תורה צוה לנו משה מודשה' תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי חוי, 'אנכי וְלֹא־יְהִיֶה לָךְ' (שמות כבג), מפי הגבורה שמענום. (גמ' מכות כג:)

21. אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי חמא ברבי חנינא, (בבית המקדש) רצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה, ונכנסה בחלקו של בנימין, והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לנוטלה, שנאמר: 'חפה עליו כל־היום לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזן להקדוש ברוך הוא, שנאמר: 'ובין בתפיו שכן'. (גמ' זכחים נד.)

סדר קריאה לראש חודש.

וידבר יי אל-משה לאמר: צו את-בני ישראל ואמרת אליהם את-קרבני לחמי לאשי ריח ניהחוי תשמרו להקריב לי במועדו: ¹ ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו לי בכשים בגי-שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד: עלית כהן מסיים כאן את-הכבש אחד תעשה בפקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן פתית רביעת החין: עלת תמיד העשיה בחר סיני לריח ניהח אשה לוי: ונסכו רביעת החין לכבש האחד בפקדש הפד נסך שכר לוי: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הפקר ונסכו תעשה אשה ריח ניהח לוי: פ

וביום השבת שבת בשבתו על-עלת התמיד ונסכה: פ

ובראשי חדשיכם תקריבו עליה לוי פרים בגי-בקר שנים ואיל אחד בכשים בגי-שנה שבועה תמימם: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרון עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עליה ריח ניהח אשה לוי: ונסכיהם חצי החין יהיה לפר ושלישת החין לאיל ורביעת החין לכבש יין ואת עלת הודש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לחטאת לוי על-עלת התמיד יעשה ונסכו:

סדר הקריאה לתענית ציבור.

בתענית ציבור קוראים ג' אנשים בסדר כי תשא וקוראים לכהן ויחל משה עד סוף פסוק לעשות לעמו, ומדלגים עד פרשת פסל לך וקוראים ללוי ויאמר ה' אל משה פסל לך עד החר ההוא, ולישראל שהוא מפטיר קוראים ויפסל שני לחת עד עשה עמך.

ויחל משה את-פני יי אלהיו ויאמר למה יי יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול ובגד חזקה: למה יאמרו מצרים לאמר פרעה הוציאם לחרג אתם פחדים ולכלתם מעל פני האדמה ² שוב מחרון אפך והנחם על-הרעה לעמך: וזכר לאברהם ליוצאך ולישראל עבדך אשר נשבעת להם בך ותדבר אליהם ארבה את-זרעכם בכוכבי השמים וכל-הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם: וינחם יי על-הרעה אשר דבר לעשות לעמו: פ

ויאמר יי אל-משה פסל-לך שני-לחת אבנים פראשנים וכתבת עליהן את-הדברים אשר היו על-הלחת הראשנים ³ אשר שפרת: והיה נכון לפקר ועלית בפקר אל-חר סיני ונצבת לי שם על-ראש החר: ואיש לא-יעלה עמך וגם-איש אל-יבא בכל-החר גם-הצאן והפקר אל-ידעו אל-מול חחר ההוא: ⁴ ויפסל שני-לחת אבנים פראשנים וישכם משה בפקר ויעל אל-חר סיני כאשר צוה יי אתו ויקח בידו שני לחת אבנים: ויבד יי בענין ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יי: ויעבר יי | על-פניו ויקרא ⁴ יי | יי אל רחום ותנון ארך אפים ורב-חסד ואמת: נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע ותפאה ונקח לא ינקח פקד | עון אבות על-בנים ועל-בני בנים על-שלישים ועל-רבעים: וימחר משה ויקד ארצה וישתחו: ויאמר אסגא מצאתי חן בעיניך אדני ילד-נא אדני בקרבנו כי עם-קשה-ערה הוא ⁵ וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו: ויאמר הנה אנכי ברת ברית נגד כל-עמך יעשה נפלות אשר לא-נבדאו בכל-הארץ ובכל-הגוים וראה כל-העם אשר-אתה בקרבך את-מעשה יי כי-נורא הוא אשר אני עשה עמך:

1. The 'את הכבש' begins with the פסוק 'ואמרת להם'. The מנהג to to begin with the 'את הכבש' is based on the מנהג הגר"א.
 2. אמר ריש לקיש, אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה וישך פתך ששפרת. (גמ' יבמות סב).
 3. 4. 5. It is מנהג אשכנז for the קהל and then קריאה בעל קריאה to recite these פסוקים aloud, as is common practice today.

הפטרה לתענית ציבור.

בישעיה פרק י"ב

הֲרִשׁוּ יְיָ בְּהַמְצֵאוֹ קְרֹאֵהוּ בְּהִיּוֹתוֹ קְרוֹב: יַעֲזֹב רִשְׁעֵי דַרְכּוֹ וְאִישׁ אֶנּוּן מִחֲשַׁבְתּוֹ וַיֵּשֶׁב אֶל־יְיָ וַיִּרְחַמְהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־יִרְפָּה לְסִלּוֹחַ: כִּי לֹא מִחֲשַׁבּוֹתַי מִחֲשַׁבּוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דַּרְכֵי נַאֲם יְיָ: כִּי־נִבְחָה שָׁמַיִם מֵאֲרֶץ כִּן נִבְחָה דַרְכֵי מַדְרֵיכֶם וּמִחֲשַׁבְתֵי מִמִּחֲשַׁבְתֵיכֶם: כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאֲרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לִזְרַע וְלֶחֶם לֶאֱכֹל: כִּן יִהְיֶה דְבַרִּי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רִיקִים כִּי אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפְצָתִי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שָׁלַחְתִּיו: כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצְאוּ וּבְשָׁלוֹם תִּכְבְּלוּן הַחַרְיִים וְהַגְּבֻעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכִלְעָצִי הִשָּׁדָה יִמְחָאֲרֶכֶף: תַּחַת הַנְּעֻצוֹן יַעֲלֶה בְרוֹשׁ תַּחַת וְתַחַת הַסְּרַפָּד יַעֲלֶה הַדָּם וְהִיא לִי לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִפְרֹת: כֹּה אָמַר יְיָ שְׁמְרוּ מִשְׁפַּט וְעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי־קְרוֹבָה יִשְׁוּעָתִי לְבֹא וְצַדִּיקְתִּי לְהַגְלוֹת: אֲשֶׁר־י אֲנוֹשׁ יַעֲשֶׂה־זֹאת וּבֶן־אָדָם יַחֲזִיק כֹּה שְׁמַר שֶׁבֶת מִחֲלָלוֹ וְשָׁמַר יְדוֹ מִעֲשׂוֹת כַּל־רָע: וְאֶל־יֹאמַר בֶּן־הַנֶּכֶר הַגֵּלוּהוּ אֶל־יְיָ לֵאמֹר הַבְּדֵל יַבְדִּילֵנִי יְיָ מֵעַל עַמּוֹ וְאֶל־יֹאמַר הַסְּרִים הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ:

כִּי־כֹה | אָמַר יְיָ לְסַרְסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבִחְרוּ כַּאֲשֶׁר חָפְצָתִי וּמְחֻזְקִים בְּבְרִיתִי: וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוּמֵי יְד וְשֵׁם מִזֵּב מִפְּנֵים וּמִפְּנֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתְּדַלּוּ אֲשֶׁר לֹא יִפְרֹת: וּבְנֵי הַנֶּכֶר הַגֵּלוּיִם עַל־יְיָ לְשִׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְיָ לְהִיּוֹת לוֹ לְעַבְדִּים כַּל־שְׁמַר שֶׁבֶת מִחֲלָלוֹ וּמְחֻזְקִים בְּבְרִיתִי: וְהַבְּיָאוֹתִים אֶל־הַר קֹדֶשׁי וְשִׂמְחָתִים בְּבֵית תַּפְלָתִי עוֹלְתֵיהֶם וּזְבַחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מוֹצְתִי כִּי בֵיתִי בֵית־תַּפְלָה יִקְרָא לְכָל־הַעַמִּים: נַאֲם אֲדַנִּי אֱלֹהִים מִקִּבְּץ נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֶקְבֹּץ עֲלֵיו לְנִקְבְּצוֹ:

סדר הקריאה להנוכה.

ביום הראשון של הנוכה קורין בסדר נשא מן ויהי ביום כלות משה וגו'.

וַיְהִי בְיוֹם כְּלוֹת מֹשֶׁה לְהִקְיָם אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיִּקְדָּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כְּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כְּלָיו וַיִּמְשַׁח וַיִּקְדָּשׁ אֹתָם: וַיִּקְרִיבוּ נְשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל רֹאשֵׁי בֵית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂאֵי הַמִּפְּתָה הֵם הַעֲמֻדִים עַל־הַפְּקָדִים: וַיָּבִיאוּ אֶת־קַרְבָּנָם לִפְנֵי יְיָ שֵׁשׁ־עֶגְלוֹת צֹב וּשְׁנַיִם־עֶשְׂרֵי בָקָר עֶגְלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשָׂאִים וְשׂוֹר לְאֶחָד וַיִּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן: וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: קַח מֵאֹתָם וְהִיוּ לְעֹבֵד אֶת־עַבְדַּת אֱהִל מוֹעֵד וְנִתְּתָה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי עַבְדָּתוֹ: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָעֶגְלוֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם: אֵת | שְׁתֵּי הָעֶגְלוֹת וְאֵת אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לְבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי עַבְדָּתָם: וְאֵת | אַרְבַּעַת הָעֶגְלוֹת וְאֵת שְׁמֹנֶת הַבָּקָר נָתַן לְבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עַבְדָּתָם כִּי־אֵיתָמַר בֶּן־אֶחָד הַפְּתוּן: וּלְבְנֵי קַהַת לֹא נָתַן כִּי־עַבְדַּת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהם בְּפִתְחֵי יִשְׂאֵוֹ: וַיִּקְרִיבוּ הַנְּשָׂאִים אֵת הַנֶּכֶת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הַמִּשְׁחָה אֹתוֹ וַיִּקְרִיבוּ הַנְּשָׂאִים אֶת־קַרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ: וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה נְשִׂאֵי אֶחָד לְיוֹם יִקְרִיבוּ אֶת־קַרְבָּנָם לְחִנְפַת הַמִּזְבֵּחַ: ׀ וַיְהִי הַמִּקְרִיב בְּיוֹם הַרְאִשׁוֹן אֶת־קַרְבָּנוֹ נְחֹשׁוֹן בְּדַעֲמִינְדָב לְמִטָּה יְהוּדָה: וְקַרְבָּנוֹ קַעֲרַת־בַּסָּף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מוֹרֵק אֶחָד פָּסָף שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מִלֵּאִים סֵלֶת כְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה: כֹּה אַחַת עֲשָׂרָה זֶה־כִּי מִלֵּאָה קַמְרַת: כֹּה אֶחָד בֶּן־בָּקָר אֵיל אֶחָד כְּבֶשֶׂת־אֶחָד בֶּן־שְׁנֵי לְעֵלָה: שְׁעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַפְּאֵת: וְלוֹבַח הַשְּׁלֵמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִים חֲמִשָּׁה עֶתוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבֶשֶׂים כְּבִי־שְׁנֵי חֲמִשָּׁה זֶה־כִּי קַרְבָּן נְחֹשׁוֹן בְּדַעֲמִינְדָב:

ביום ב' קוראים לכהן ביום השני עד מלאה קמרת, ללוי עד נתנאל בן צוער, לישראל ביום השלישי עד סוף פסקא; ח"ק ביום ג' לכהן ביום השלישי עד מלאה קמרת, ללוי עד אליהב בן הלן, לישראל ביום הרביעי עד סוף פסקא. וכן בכל יום קוראים לכהן בסדר היום עד מלאה קמרת וללוי עד סוף פסקא, ולישראל ביום שלאחריו עד סוף פסקא. ואחריו חצי קדיש.

ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא ישיב: הקרב את קרבנו קערת-כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת פלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש-אחד בן שנתו לעלה: שעיר-עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בנר-שנה חמשה זה קרבן נתנאל בן צוער: פ

ביום השלישי נשיא לבני זבולן אליאב בן חלון: קרבנו קערת-כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת פלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש-אחד בן שנתו לעלה: שעיר-עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בנר-שנה חמשה זה קרבן אליאב בן חלון: פ

ביום הרביעי נשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור: קרבנו קערת-כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת פלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש-אחד בן שנתו לעלה: שעיר-עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בנר-שנה חמשה זה קרבן אליצור בן שדיאור: פ

ביום החמישי נשיא לבני שמעון שלמיאל בן צורישידי: קרבנו קערת-כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת פלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש-אחד בן שנתו לעלה: שעיר-עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בנר-שנה חמשה זה קרבן שלמיאל בן צורישידי: פ

ביום השישי נשיא לבני גד אליסף בן דעואל: קרבנו קערת-כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת פלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש-אחד בן שנתו לעלה: שעיר-עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בנר-שנה חמשה זה קרבן אליסף בן דעואל: פ

ביום הששי של חנוכה הוא לעולם ראש חודש ואומרים קדיש תתקבל אחר הלל, ומוצאים ב' ספרי תורה בראשון קוראים פרשת התמיד (במדבר כ"ח), כהן עד רביעית ההין לוי עד ונסכה, ישראל פרשת ראש חודש כולה, רביעי קוראים בספר תורה שני ביום הששי, ואחריו חצי קדיש. ביום ז' של חנוכה קוראים ביום השביעי וביום השמיני. ואם הוא ראש חודש קוראים בספר תורה א' כדאמתמול, ולרביעי קוראים בספר תורה שני ביום השביעי, ואחריו חצי קדיש.

ביום השביעי נשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד: קרבנו קערת-כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת פלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש-אחד בן שנתו לעלה: שעיר-עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בנר-שנה חמשה זה קרבן אלישמע בן עמיהוד: פ

ביום שמיני של חנוכה קוראים ביום השמיני עד וידבר אליו.

ביום השמיני נשיא לבני מנשה גמליאל בן פדהצור: קרבנו קערת-כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת פלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש-אחד בן שנתו לעלה: שעיר-עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בנר-שנה חמשה זה קרבן גמליאל בן פדהצור: פ

ביום התשיעי נשיא לבני בנימן אבירן בן־גדעני: קרבנו קצרת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: בף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן־בקר איל אחד בכש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה בכשים בנ־שנה חמשה זה קרבן אבירן בן־גדעני: פ

ביום העשירי נשיא לבני דן אחיעזר בן־עמישדי: קרבנו קצרת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: בף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן־בקר איל אחד בכש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה בכשים בנ־שנה חמשה זה קרבן אחיעזר בן־עמישדי: פ

ביום עשתי עשר יום נשיא לבני אשר פנעאל בן־עכרון: קרבנו קצרת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: בף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן־בקר איל אחד בכש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה בכשים בנ־שנה חמשה זה קרבן פנעאל בן־עכרון: פ

ביום שנים עשר יום נשיא לבני נפתלי אחרע בן־עינו: קרבנו קצרת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מורק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: בף אחת עשרה זהב מלאה קמרת: פר אחד בן־בקר איל אחד בכש־אחד בן־שנתו לעלה: שעיר־עזים אחד לחפאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה בכשים בנ־שנה חמשה זה קרבן אחרע בן־עינו: פ

זאת | חנפת המזבח ביום המשח אתו מאת נשיאי ישראל קצרת כסף שתים עשרה מורק־כסף שנים עשר פפות זהב שתים עשרה: שלשים ומאה הקערה האחת כסף ושבעים המורק האחד כל כסף הכלים אלפים וארבע־מאות בשקל הקדש: פפות זהב שתים־עשרה מלאה קמרת עשרה עשרה חפף בשקל הקדש כל־זהב הפפות עשרים ומאה: כל־הבקר לעלה שנים עשר פרים אילם שנים־עשר בכשים בנ־שנה שנים עשר ומנחתם ושעירי עזים שנים עשר לחפאת: וכל בקר | זבח השלמים עשרים וארבעה פרים אילם ששים עתודים ששים בכשים בנ־שנה ששים זאת חנפת המזבח אחרי המשח אתו: ובבא משה אל־אהל מועד לדבר אתו וישמע את־הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על־ארן העדת מבין שני הכרבים וידבר אליו: כאן מסיימים בפפד"מ ובנותיה.

⁶ יש קהילות מוסיפים עד זה מסדרה בהעלתך.

וידבר יי אל־משה לאמר: דבר אל־אהרן ואמרתי אליו בתעלתך את־הנרות אל־מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות: ויגעש בן אהרן אל־מול פני המנורה העלה נרותיה כאשר צוה יי את־משה: וזה מעשה המנרה מקשה זהב עד־ירכה עד־פרחה מקשה הוא כפראה אשר הראה יי את־משה בן עשה את־המנרה: פ

6. The *to continue* the תורה with the beginning of (by the way, the last day of *הנוכה*, is called in *אשכנז*, 'הנוכה המזבח', *אשכנז* and *מנהג פולין* *not אשכנז*).

סדר הקריאה לפורים

בפורים קורין שלשה אנשים בסוף סדרה בשלח

וַיבֹא עֲמֶלֶק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בְּרִפְיָדָם: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה שֶׁעָלָה לָנוּ אַנְשִׁים וַצֵּא הַלָּחֶם בְּעֲמֶלֶק מִחַר אֲנָכִי נֹצֵב עַל־רֹאשׁ הַגְּבָעָה וּמִפֶּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי: וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּאֲשֶׁר אָמַר לֹא מֹשֶׁה לְהִלָּחֶם בְּעֲמֶלֶק וּמֹשֶׁה אַחֲרָיו וַחֲזֹר עָלָיו רֹאשׁ הַגְּבָעָה: וְהָיָה כְּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבֹר יִשְׂרָאֵל וּכְאֲשֶׁר יִנִּיחַ יָדוֹ וְגִבֹר עֲמֶלֶק: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כְּבָרִים וַיִּקְהַד אֲבָן וַיִּשְׁלֹטוּ תַּחְתָּיו וַיִּשָׁב עָלָיו וַאֲחֲרָיו וַחֲזֹר תָּמְכוּ בְּיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֲמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ: וַיַּחֲלֵשׂ יְהוָה אֶת־עֲמֶלֶק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֹב: פ

וַיֹּאמֶר יי אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת וְזָכְרוֹן בְּסֵפֶר וְשִׂים בְּאָזְנִי יְהוָה שֶׁעָלָה לָנוּ אַנְשִׁים וַצֵּא הַלָּחֶם בְּעֲמֶלֶק מִחַר אֲנָכִי נֹצֵב עַל־רֹאשׁ הַגְּבָעָה וּמִפֶּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי: וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּאֲשֶׁר אָמַר לֹא מֹשֶׁה לְהִלָּחֶם בְּעֲמֶלֶק וּמֹשֶׁה אַחֲרָיו וַחֲזֹר עָלָיו רֹאשׁ הַגְּבָעָה: וְהָיָה כְּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבֹר יִשְׂרָאֵל וּכְאֲשֶׁר יִנִּיחַ יָדוֹ וְגִבֹר עֲמֶלֶק: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כְּבָרִים וַיִּקְהַד אֲבָן וַיִּשְׁלֹטוּ תַּחְתָּיו וַיִּשָׁב עָלָיו וַאֲחֲרָיו וַחֲזֹר תָּמְכוּ בְּיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֲמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ: וַיַּחֲלֵשׂ יְהוָה אֶת־עֲמֶלֶק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֹב: פ

סדר הקריאה לחול המועד של פסח.

ליום ראשון החול המועד (י"ז ניסן).

מוציאין שני ספרי תורה וקורין בספר תורה הראשון בסדרה בא פרשת קדש לי ומתחלק לג' גברי.

וַיְדַבֵּר יי אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: קְדֹש־לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם כִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים בְּיַד הַחֹזֵק יְיָ הוֹצִיא יי אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכַל חֶמֶץ: הַיּוֹם אֵתֶם יֵצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב: וְהָיָה כִּי־יָבִיֵאֵךְ יי אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁפַּע לְאַבְרָהָם לְתֵת לָךְ אֶרֶץ זָבֹת חֶלֶב וְדִבְשׁ וְעִבְדָתָ אֶת־הָעַבְדָּה הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה: שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצֵּת וּבַיּוֹם הַשְּׂבִיעִי חֵן לִי: מִצֹּת יֹאכַל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יִרְאֶה לָךְ חֶמֶץ וְלֹא־יִרְאֶה לָךְ שֹׂאֵר בְּכָל־גִּבְלוֹךְ: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה יי לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם: וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וְלִזְכָרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יי בְּפִיךָ בְּיַד הַחֹזֵק הוֹצִיאָךְ יי מִמִּצְרַיִם: וְשִׁמַּרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֵד מִיָּמִים יָמִימָה: פ

וְהָיָה כִּי־יָבִיֵאֵךְ יי אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כְּאֲשֶׁר נִשְׁפַּע לָךְ וְלְאַבְרָהָם וְנִתְּנָה לָךְ: וְהַעֲבַרְתָּ כָל־פֶּטֶר־רֶחֶם לִי וְכָל־פֶּטֶר | שֹׁנֵר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לָךְ הַזֹּכְרִים לִי: וְכָל־פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בִשָּׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וְעַרְפָּתוֹ וְכָל בְּכוֹר אָדָם כִּבְנֶיךָ תִּפְדֶּה: וְהָיָה כִּי־יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֵק יָד הוֹצִיאָנוּ יי מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים: וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פְרַעֲהוּ לְשַׁלְּחָנוּ וַיַּחֲרֹג יי כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־פְּנֵי אָנִי וְזָבַח לִי כָל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזֹּכְרִים וְכָל־בְּכוֹר בְּנֵי אִפְדָּה: וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה וְלְמוֹטַטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ בְּיַד הַחֹזֵק יָד הוֹצִיאָנוּ יי מִמִּצְרַיִם:

בספר תורה שני קוראים בכל יום לרביעי והקרבנות בסדר פינחס.

וְהַקְרִבְתֶּם אִשָּׁה עֹלָה לִי פָרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאֵיל אֶחָד וְשִׁבְעָה כִבְשִׁים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם: וּמִנְחַתֶּם סֹלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרִנָּים לֶפֶר וּשְׁנֵי עֶשְׂרִנָּים לְאֵיל תֵּעָשׂוּ: עֶשְׂרוֹן עֶשְׂרוֹן תֵּעָשׂה לֶכֶבֶשׁ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכִּבְשִׁים: וְשַׁעִיר חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם: מִלֶּבֶד עֹלֹת הַבָּקָר אֲשֶׁר לְעֹלֹת הַתְּמִיד תֵּעָשׂוּ אֶת־אֵלֶּה: כָּאֵלֶּה תֵּעָשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת יָמִים לָחֵם אִשָּׁה רִיחֵה לִי עַל־עֹלֹת הַתְּמִיד יַעֲשֶׂה וְנִסְכּוֹ: וּבַיּוֹם הַשְּׂבִיעִי מִקְרֵא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֹאכֶת עַבְדָּה לֹא תֵעָשׂוּ: ס

אין חולצין התפילין אחר קריאת 'קדש לי' ביום ראשון של חול המועד אלא מניחים אותם לכל התפילה!

ליום שני דחול המועד (י"ח ניסן). קורין בספר תורה הראשון בסדרה משפטים פרשת אם כסף תלות.
 אִם-כֶּסֶף | תִּלְוָה אֶת-עַמִּי אֶת-הָעֹנֵי עִמָּךְ לֹא-תִהְיֶה לוֹ כְּנִשָּׂה לֹא-תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁה:
 אִם-חֶבְל תַּחְבֵּל שְׁלֹמֶת רֵעֶךָ עַד-כִּי אֵל-הַשָּׁמַיִם תְּשִׁיבֵנוּ לוֹ: כִּי הוּא כְּסוּתָהּ לְכַדָּה הוּא שְׁמֵלְתוֹ
 לְעֵרוֹ בַּמָּה יִשְׁכַּב וְהָיָה כִּי-יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי-חֲנוּן אֲנִי: ׀ אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל וְנִשְׂיָא
 בְּעַמָּךְ לֹא תֵאָר: מִלֵּאֲתָךְ וְדַמְעָךְ לֹא תֵאָחֵר בְּכֹד בְּנִיךָ תִתְדַלֵּי: כִּדְתַעֲשֶׂה לְשֹׂרֶךְ לְצִאֲנֶךָ
 שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם-אִמּוֹ בְּיוֹם הַשָּׁמַיִם תִּתְנַדֵּלֵי: וְאִנְשֵׁי-קָדָשׁ תִּחְיוּן לוֹ וּבִשְׂרָ בְשָׂדֶה מְרַפָּה
 לֹא תֹאכְלוּ לְפֶלֶב תִּשְׁלַכּוּן אֹתוֹ: ׀ לֹא תִשָּׂא שְׁמַע שׂוֹא אֶל-תְּשֵׁת יָדֶךָ עַסְדִּישָׁע לְהִית
 עַד חֲמָס: לֹא-תִהְיֶה אַחֲרֵי-רַבִּים לְרַעַת וְלֹא-תַעֲנֶה עַל-רֹב לְנִמְת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַמְת: וְדָל לֹא
 תִהְדָּר בְּרִיבּוֹ: ׀ כִּי תִפְנֹעַ שׂוֹר אֵיבֶכְךָ אוֹ חֲמָרוֹ תַעֲהֶה הַשֵּׁב תְּשִׁיבֵנוּ לוֹ: ׀ כִּי-תִרְאֶה
 חֲמֹד שְׂנֵאָךְ רַבִּין תַּחַת מִשָּׂאוֹ וְחֲדַלְתָּ מֵעֹב לוֹ עֹב תַעֲזֹב עִמּוֹ: ׀ ׀ לֹא תִפְהֶה מִשְׁפַּט
 אֶבְיָנֶךָ בְּרִיבּוֹ: מִדְּבַר-שֹׁקֵר תִּרְחַק וְנָקִי וְצַדִּיק אֶל-תִּהְרַג כִּי לֹא-אֲצַדִּיק רִשְׁעִי: וְשׁוֹד לֹא תִקַּח
 כִּי הַשְׁחָד יַעֲזֹר פְּקוּדִים וְיִסְלַף דְּבָרֵי צַדִּיקִים: וְגַר לֹא תִלְחָץ וְאֹתָם יִדְעוּתָם אֶת-נַפְשׁ הַגֵּר
 כִּי-גָרִים חַיִּיתָם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת-אֲרָצְךָ וְאִסַּפְתָּ אֶת-תְּבוּאָתָהּ: וְהַשְׁבִּילֵת
 תִּשְׁמַטְנָה וְנִטְשָׁתָה וְאָכְלוּ אֶבְיָנֵי עַמָּךְ וְיִתְרָם תֹּאכַל חֵיט הַשָּׂדֶה כִּדְתַעֲשֶׂה לְכַרְמֶךָ לְוִיתֶךָ:
 שִׁשַּׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבְיוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשָּׁבֵת לְמַעַן יָנוּחַ שׂוֹרֶךָ וְחַמֹּרֶךָ וְנַפְשׁ כִּדְאִמְתָּךְ
 וְהַגֵּר: וּבְכָל אֲשֶׁר-אִמְרָתִי אֵלֵיכֶם תִּשְׁמְרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אַחֲרִים לֹא תִזְכִּירוּ: לֹא יִשְׁמַע עַל-פִּיךָ:
 שְׁלֹשׁ רְגָלִים תַּחַג לִי בַשָּׁנָה: אֶת-חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתֶךָ
 לְמוֹעֵד הַדָּשׁ הָאֵלֵב כִּי-בּוֹ יֵצֵאת מִמִּצְרַיִם וְלֹא-יִרְאוּ פָנַי רִיקָם: וְחַג הַקִּצִּיר כַּפּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ
 אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאִסָּף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאִסְפָּךְ אֶת-מַעֲשֶׂיךָ מִדְּהַשָּׂדֶה: שְׁלֹשׁ פְּעָמִים
 בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל-זְכוּרֶךָ אֶל-פָּנַי הָאֵרֶן | יי: לֹא-תִזְבַּח עַל-חַמֵּץ דָּם-זֹבְחִי וְלֹא-יִלֵּין חֶלֶב-חַמֵּי
 עַד-בִּקְרָ: רִאשִׁית כַּפּוּרֵי אֲדַמְתָּךְ תִּבְיֵא בֵּית יי אֱלֹהֶיךָ לֹא-תִבְשֵׁל גְּדֵי כַחֲלָב אִמּוֹ: פ

בספר תורה שני קוראים והקרבנות בפרשת פינחס כמו ביום הראשון של חול המועד.

ליום ג' דחול המועד (י"ט ניסן). קורין בספר תורה א' בסדר כי תשא פרשת פסל לך.
 וַיֹּאמֶר יי אֶל-מֹשֶׁה פֶּסֶל-לְךָ שְׁנֵי-לַחַת אֲבָנִים כַּרְאשֵׁי וּבְתַבְתִּי עַל-הַלַּחַת אֶת-הַדְּבָרִים
 אֲשֶׁר תִּי עַל-הַלַּחַת הַרְאשֵׁי אֲשֶׁר שִׁבְרָתָ: וְהָיָה נִכּוֹן לְבַקֵּר וְעֹלִית בְּבַקֵּר אֶל-חֵד סִינֵי
 וְנִצַּבְתָּ לִי שֵׁם עַל-רֹאשׁ הַחֵד: וְאִישׁ לֹא-יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם-אִישׁ אֶל-יִרְאָה בְּכָל-חֵד גַּם-הַצֹּאֵן
 וְהַבַּקֵּר אֶל-יָדְעוּ אֶל-מֹל חֵד הַחֵד הַהוּא: וַיִּפְסַל שְׁנֵי-לַחַת אֲבָנִים כַּרְאשֵׁי וַיִּשְׁכַּם מֹשֶׁה בְּבַקֵּר
 וַיַּעַל אֶל-חֵד סִינֵי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יי אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים: וַיַּרְדּוּ יי בַּעֲנָן וַיִּתְנַצַּב עִמּוֹ
 שֵׁם וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יי: וַיַּעֲבֹר יי | עַל-פָּנָיו וַיִּקְרָא יי | יי אֶל רַחוּם וְחַנוּן אֲרָךְ אַפִּים וְדַבַּח-חֵד
 וְאִמְת: נִצַּר חֵד לְאֵלִפִּים נִשָּׂא עֵז וּפִשַׁע וְחַטָּאָה וְנִקָּה לֹא יִנְקָה פִקֵּד | עֵז אֲבוֹת עַל-בָּנִים
 וְעַל-בָּנֵי בָנִים עַל-שְׁלֵשִׁים וְעַל-רַבְעִים: וַיִּמְחַר מֹשֶׁה וַיִּקְדַּ אֲרָצָה וַיִּשְׁתַּחֲוֶי: וַיֹּאמֶר אִם-נָא
 מִצֵּאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יְלֹדֵ-נָא אֲדֹנָי כַּקֶּרְבָּנוּ כִּי עַסְדִּישָׁה-עֵרַף הוּא וְסִלַּחְתָּ לְעוֹנֵינוּ
 וְלַחַטָּאתֵנוּ וְנַחֲלַתְנוּ: וַיֹּאמֶר הַנָּה אֲנִכִּי כִרַת כִּרִית נֶגֶד כָּל-עַמָּךְ אַעֲשֶׂה נִפְלֹאת אֲשֶׁר
 לֹא-נִבְרָאוּ בְּכָל-הָאָרֶץ וּבְכָל-הַגּוֹיִם וְרָאָה כָּל-הָעָם אֲשֶׁר-אֹתָהּ בְּקֶרְבּוֹ אֶת-מַעֲשֶׂה יי כִּי-נִבְרָא
 הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ:

י' שָׁמַר לְךָ אֶת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם הַנֶּנִּי גֵרֶשׁ מִפְּנֵיךָ אֶת-הָאֱמֹרִי וְהַפְּנַעְנִי וְחַתְלִי וְהַפְּרוֹי וְחַתְוִי וְהִיבֹוֹסִי: הַשְּׁמַר לְךָ פְּרֻתְכֶרֶת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִתָּה כִּי אֵלֶּיךָ פְּרֻיָּהּ לְמוֹקֵשׁ בְּקֶרְפֶּךָ: כִּי אֶת-מוֹזַבְחָתָם תִּתְצֹוּן וְאֶת-מִצְבְּחָתָם תִּשְׁבֹּרֹון וְאֶת-אֲשֵׁרֵי תִכְרֹתוֹן: כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אֲחֵר כִּי יִי קִנְאָה שְׁמוֹ אֵל קִנְאָה הוּא: פְּרֻתְכֶרֶת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזוֹנוֹ | אֲחֵרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לְאֱלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאִכְלָתָ מִזִּבְחֹו: וְלִקְחָתָ מִפְּנֵיתָיו לְבִנְיָךָ וְזוֹנוֹ בְּנֵיתָיו אֲחֵרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהוֹנֵנוּ אֶת-בְּנֵיךָ אֲחֵרֵי אֱלֹהֵיהֶן: אֵלֵהֶן מִסִּבָּה לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ: ^{ישראל} אֶת-תֵּג המִצְוֹת תִּשְׁמַר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצְוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתְךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בַחֹדֶשׁ הָאָבִיב יֵצְאָתָ מִמִּצְרָיִם: כָּל-פֶּטֶר רַחֵם לִי וְכָל-מִקְנֶךָ תִּזְכֹּר פֶּטֶר שׂוֹר וְשֵׂה: וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְּשֵׂה וְאִם-לֹא תִפְדֶּה וְעַרְפָּתוֹ כָּל בְּכוֹר בְּנֵיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא-יֵרָאוּ פָנַי רִיקִם: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשְׁבֹּת בַּחֲרִישׁ וּבִקְצִיר תִּשְׁבֹּת: וְתֵג שִׁבְעַת תַּעֲשֶׂה לְךָ בַּבּוֹרֵי קִצִּיר חֲסִים וְתֵג הָאֲסִיף תִּקּוּפֵת הַשָּׁנָה: שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל-זְכוּרְךָ אֶת-פָּנַי הָאֵלֹן | יִי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: כִּי-אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפְּנֵיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת-גְּבֻלְךָ וְלֹא-יִחַמְדוּ אִישׁ אֶת-אַרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ לִרְאוֹת אֶת-פָּנַי יִי אֱלֹהֶיךָ שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה: לֹא-תִשְׁתַּטַּע עַל-חֲמֵץ דֶּם-זִבְחִי וְלֹא-יִלֹּן לְפָנֶיךָ זֶבַח תֵּג הַפֶּסַח: רֵאשִׁית בַּבּוֹרֵי אֲדָמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יִי אֱלֹהֶיךָ לֹא-תִבְשַׁל גֵּרִי בַחֲלֵב אִמּוֹ:

בספר תורה ב' קוראים והקרבתם בפרשת פינחס כמו ביום הראשון של חול המועד.

ביום ד' החול המועד (כ' ניסן). קורין בספר תורה א' בסדר בהעלתך פרשת וידבר ה' אל משה במדבר סיני.

וַיְדַבֵּר יִי אֶל-מֹשֶׁה בְּמִדְבַר-סִינִי בַשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּת לְצֵאתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר: וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַפֶּסַח בְּמוֹעֵדוֹ: בְּאַרְבַּעָה עֶשְׂרֹום בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעַרְפִּים תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמוֹעֵדוֹ כְּכָל-חֻקֹּתָיו וְכָל-מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח: וַיַּעֲשׂוּ אֶת-הַפֶּסַח בְּרִאשׁוֹן בְּאַרְבַּעָה עֶשֶׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְפִּים בְּמִדְבַר סִינִי כְּכָל אֲשֶׁר צִוָּה יִי אֶת-מֹשֶׁה כִּן עָשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל: ^י וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טָמְאִים לְנַפְשׁ אָדָם וְלֹא-יָבִילוּ לַעֲשׂוֹת-הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וּלְפָנָי אֶחָד בַּיּוֹם הַהוּא: וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הֲחַמָּה אֵלֵינוּ אֲנַחְנוּ טָמְאִים לְנַפְשׁ אָדָם לָמָּה נִגְרַע לְבַלְתִּי הַקְרִיב אֶת-קֶרְבְּנִי יִי בְּמוֹעֵדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עֲמְדוּ וְאִשְׁמְעָה מִה-יֵצֵה יִי לָכֶם: פ

^{ישראל} וַיְדַבֵּר יִי אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי-יְהִי-טָמֵא | לְנַפְשׁ אוֹ בְדַרְדָּר רַחֲקָה לָכֶם אוֹ לְדַרְתִּיכֶם וַעֲשֶׂה פֶסַח לַיּוֹם: בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּאַרְבַּעָה עֶשֶׂר יוֹם בֵּין הָעַרְפִּים יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל-מִצְוֹת וּמִצְוֹת יִאֲכָלְהוּ: לֹא-יִשְׁאִירוּ מִפְּנֵנוּ עַד-כִּי-יִפְקֹד וַעֲצֵם לֹא יִשְׁבְּרוּ-כּוֹ כְּכָל-חֻקֵּי הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: וְהָאִישׁ אֲשֶׁר-הוּא טָהוֹר וּבְדַרְדָּר לֹא-יְהִי וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וּנְכַרְתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמִּיהָ כִּי | קֶרְבֵּן יִי לֹא הַקְרִיב בְּמוֹעֵדוֹ חֲטָאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא: וְכִי-יִגֹּד אֶתְכֶם גֵּר וַעֲשֶׂה פֶסַח לַיּוֹם כְּחֻקֵּי הַפֶּסַח וְכַמִּשְׁפָּטוֹ כִּן יַעֲשֶׂה חֻקָּה אַחַת יְהִי לָכֶם וְלַגֵּר וְלְאֹזֶרַח הָאָרֶץ: ס

בספר תורה ב' קוראים והקרבתם בפרשת פינחס כמו ביום ראשון של חול המועד.

סדר הקריאה לתשעה באב.

בתשעה באב שחרית קוראים ג' אנשים בסדרה ואתחנן פרשת כי תוליד, והשלישי הוא מפמיר.

וקוראים בניגון עצב ולא בטעמי המקרא.

כִּי־תוֹלִיד בְּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשְׁנֹתֶם בְּאֶרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וְעַשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל וְעַשִׂיתֶם תְּרַע בְּעֵינֵי־יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיפוֹ: הַעֲדוּתִי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אֲבִד תֵּאבְדוּן מֵהַר מַעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא־תֵאָרִיבוּ יָמִים עֲלֶיךָ כִּי הַשָּׁמַד תִּשְׁמְדוּן: וְהִפִּיץ יְיָ אֶתְכֶם בְּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מַסְפָּר בְּגוֹיִם אֲשֶׁר יִנְהַג יְיָ אֶתְכֶם שָׁמָּה: וְעַבְדֶּתֶם־שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֵאָכְלוּן וְלֹא יִרְיִחוּ: וּבִקְשַׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ וּמִצֵּאתָ כִּי תִדְרָשְׁנֻהוּ בְּכָל־לִבְכֶּךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ: ^ל בַּצַּר לָךְ וּמִצָּאוֹךְ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשָׁכַתְּ עַד־יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְשִׁמְעֵתָ בְּקִלּוֹ: כִּי אַל רְחוּם יְיָ אֱלֹהֶיךָ לֹא יִרְפֶּךָ וְלֹא יִשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁבַּח אֶת־כְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁפַּע לָהֶם: כִּי שָׁאַל־נָא לַיָּמִים רְאִשְׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמַן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים | אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמַקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קִצֵּה הַשָּׁמַיִם הִנְהִיחַ בְּדָבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הַנִּשְׁמַע בְּמַהוּ: הִשְׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ בְּאֲשֶׁר־שִׁמְעֵתָ אֹתָהּ וַיַּחֲיוּ: אוֹ | הִנֵּסָה אֱלֹהִים לְבַא לְקַחַת לוֹ גּוֹי מִקְרִיב גּוֹי בְּמַסַּת בְּאֹתָתָ וּבְמִוִּפְתִּים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֹזֶקָה וּבְזִרוּעַ נְמוּנָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כָּבֵל אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ: אֹתָהּ הִרְאֵתָ לְדַעַת כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אִין עוֹד מִלְּבָדוֹ: ^{ישראל} מִן־הַשָּׁמַיִם הַשְּׁמִיעַךְ אֶת־קִלּוֹ לְיִסְרָךְ וְעַל־הָאָרֶץ הִרְאֵךְ אֶת־אִשׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרֶיךָ שִׁמְעֵתָ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: וְתַחַת כִּי אָהַב אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזֶרְעוֹ אַחֲרָיו וַיּוֹצֵאֲךָ בְּפָנָיו בְּכַחוֹ הַגָּדֹל מִמִּצְרַיִם: לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעַצְמִים מִמֶּךָ מִפְּנֵיךָ לְהַבְרִיאֲךָ לְתַת־לָךְ אֶת־אֶרֶץ נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה: וַיִּדְעֵתָ הַיּוֹם וְהִשְׁבַּתְּ אֶל־לִבְכֶּךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתַּחַת אִין עוֹד: וְשִׁמְרַתְּ אֶת־חֻקֶּיךָ וְאֶת־מִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטֵב לָךְ וּלְבִנְיָךְ אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תִּאָרִיךְ יָמִים עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ בְּל־הַיָּמִים: פ

הפטרה לתשעה באב.

בקול בכי בלא טעמים (אף לא בטעמי איכה).

צירמיק סמן ח'

אָסַף אֲסִיפִם נְאֻם־יְיָ אִין עֲנָבִים בְּגִפְנָן וְאִין תְּאֵנִים בְּתֵאנָה וְהִעֲלָה גָבֵל וְאֹתָן לָהֶם יַעֲבְרוּם: עַל־מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבֵים הָאָסֶפוֹ וְנִבּוֹא אֶל־עָרֵי הַמְּבֻצָּר וְנִדְמָה־שָׁם כִּי יְיָ אֱלֹהֵינוּ הִדְמָנוּ וַיִּשְׁקֵנוּ מִי־רֹאשׁ כִּי חָטְאנוּ לַיְיָ: קְוָה לְשָׁלוֹם וְאִין טוֹב לָעֵת מִרְפָּה וְהִנֵּה בְעֵתָהּ: מִדָּן נִשְׁמַע נַחֲרַת סוּסֵי מִקּוֹל מַצְהָלוֹת אֲבִירֵי הָעֵשָׂה כָּל־הָאָרֶץ וַיִּבּוֹאוּ וַיֵּאָכְלוּ אֶרֶץ וּמְלוּאָה עִיר וַיִּשְׁבִּי בָהּ:

כי הנני משלח בכם נחשים צפענים אשר אין להם לחש ונשכו אתכם נאסדיי: מכליגיתי
 עלי יגון עלי לבי דוי: הנה קול שועת בת-עמי מארץ מרחקים הוי אין בציון אס-מלכה
 אין בה מדוע הכעסוני בפסליהם בהבלי נכר: עבר קציר פלה קיץ ואנחנו לוא נושענו:
 על-שבר בת-עמי השברתי קדרתי שמה החזקתני: הצרי אין בגלעד אס-רפא אין שם פי
 מדוע לא עלתה ארכת בת-עמי: מריתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואכבה יומם
 ולילה את חללי בת-עמי: מריתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את-עמי ואלכה
 מאתם פי כלם מנאפים עצרת בגדים: וידרכו את-לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו
 בארץ פי מרעה אל-רעה | יצאו ואתי לא-ידעו נאסדיי: איש מרעהו השמרו ועל-בל-אח
 אל-תבטחו פי כל-אח עקוב ועקב וכל-רע רכיל יחלף: ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא
 ידברו למדו לשונם דבר-שקר העוה נלאו: שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת-אותי
 נאסדיי: לבן פה אמר יי צבאות הנני צורפם ובחנתים פיר-איה אעשה מפני
 בת-עמי: חין שחט שחוט לשונם מרמה דבר בפיו שלום את-רעהו ידבר ובקרבו ישם
 ארבו: העל-אלה לא-אפקד-בם נאסדיי אם בגוי אשר-בוה לא תתנקם נפשי: על-החרים
 אשא בכי ונהי ועל-נאות מדבר קינה פי נצתו מפל-איש עבר ולא שמעו קול מקנה
 מעוף השמים ועד-בהמה נדדו הלכו: ונתתי את-רוישלם לגלים מעון תנים ואת-ערי
 יהודה אתן שממה מפלי יושב: מר-האיש החכם ויבן את-זאת ואשר דבר פיר-י אליו
 ויגדה על-מה אבדה הארץ נצתה במדבר מפלי עבר: ויאמר יי על-עזבם את-תורתתי
 אשר נתתי לפניהם ולא-שמעו בקולי ולא-הלכו בה: ויילכו אחרי שררות לבם ואחרי
 הפעלים אשר למדום אבותם:
 לבן פה-אמר יי צבאות אלהי ישראל הנני מאכילם את-העם הזה לענה והשקיתם
 מר-ראש: והפצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם ושלחתי אחריהם את-החרב עד
 פלותי אותם:
 פה אמר יי צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה ואל-תחכמות שלחו ותבואנה:
 ותמהרנה ותשנה עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יולד-מים: פי קול נהי נשמע
 מציון איה שדדנו בשנו מאד פיר-עזבנו ארץ פי השליכו משפנותינו:
 דבר-יי ותקח אונכם דבר-פיו ולמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה: פיר-עלה מות
 פחלונינו פא פארמנותינו להכרית עולל מחוץ פחורים מרחבות: דבר פה נאסדיי ונפלה
 נבלת האדם פרמן על-פני השדה וכעמיר מאחרי הקצר ואין מאסף: פה | אמר יי
 אל-יתהלל חכם בהכמתו ואל-יתהלל הגבור בגבורתו אל-יתהלל עשיר בעשרו:
 פי אס-בזאת יתהלל המתהלל השפל וידע אותי פי אני יי עשה חסד משפט וצדקה
 בארץ פיר-באלה הפצתי נאסדיי:

סדר הקריאה לחול המועד של סכות.

בחול המועד של סכות מוציאים ספר תורה אחד וקוראים בו ד' אנשים בקרבנות החג בסדר פינחס. ביום הראשון דחול המועד קוראים לכהן ביום השני, ללוי ביום השלישי, לישראל ביום הרביעי, לרביעי חוזרים למעלה וקוראים ביום השני וביום השלישי שהם ספיקא דיומא, וכן כל חול המועד קוראים לרביעי ספיקא דיומא. ואחריו חצי קדיש.

וביום השני פרים בגי' בקר שנים עשר אילים שנים כבשים בגי' שנה ארבעה עשר תמימים: ומנחתם ונספיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד ומנחתה⁷ ונספיהם: ם

וביום השלישי פרים עשתי עשר אילים שנים כבשים בגי' שנה ארבעה עשר תמימים: ומנחתם ונספיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונספיה: ם

וביום הרביעי פרים עשרה אילים שנים כבשים בגי' שנה ארבעה עשר תמימים: ומנחתם ונספיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד ומנחתה ונספיה: ם

וביום החמישי פרים תשעה אילים שנים כבשים בגי' שנה ארבעה עשר תמימים: ומנחתם ונספיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונספיה: ם

וביום הששי פרים שמנה אילים שנים כבשים בגי' שנה ארבעה עשר תמימים: ומנחתם ונספיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונספיה: ם

וביום השביעי פרים שבעה אילים שנים כבשים בגי' שנה ארבעה עשר תמימים: ומנחתם ונספיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונספיה: ם

בהושענא רבא קוראים לכהן וביום החמישי, ללוי וביום הששי, לישראל וביום הששי וביום השביעי.

וביום החמישי פרים תשעה אילים שנים כבשים בגי' שנה ארבעה עשר תמימים: ומנחתם ונספיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונספיה: ם

וביום הששי פרים שמנה אילים שנים כבשים בגי' שנה ארבעה עשר תמימים: ומנחתם ונספיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונספיה: ם

וביום השביעי פרים שבעה אילים שנים כבשים בגי' שנה ארבעה עשר תמימים: ומנחתם ונספיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונספיה: ם

=====

7. רבי יהודה בן בתירה אומר, נאמר בשני 'ונספיהם', בששי 'ונספיה', בשביעי 'כמשפטם', תרי מ"ם יו"ד מ"ם, מים מכאן רמז לניסוך מים מן התורה. (גמ' טזת קג, תענית 3)

A Brief History of The City Of Bad Homburg And Its Jewish Residents

The city's name Homburg, which was derived from the castle "Hohenberg", appeared in 1500 for the first time. By 1528 the city was renamed Homburg vor der Höhe (translated as "Homburg in front of the height"). The word "Bad" is normally used as a prefix to denote that the town in question is a spa town. The town is best known for its medicinally used mineral waters and spa. The eight mineral springs which form the attraction of the town to strangers, belong to the class of saline acidulous chalybeates and contain a considerable proportion of carbonate of lime. Their use is beneficial for diseases of the stomach and intestines, and externally, for diseases of the skin and rheumatism.

Homburg is located in the Prussian province of Hesse-Nassau, prettily situated at the south-east foot of the Taunus Mountain mountain range, located 12 kilometers north of Frankfort-on-Main, with which it is connected by rail. The local population is approximately 52,000. The tallest peak in the range is the 878 meters high Großer Feldberg. Other notable peaks are the Kleiner Feldberg (825 meters) and the Altkönig (798 meters).

Homburg consists of an old and a new town, the latter, founded by the Landgrave Frederick II of Hessen-Homburg (d. 1708). Besides the palatial edifices erected in connection with the mineral water-cure, there are churches of various denominations, Lutheran, Roman Catholic, Russian-Greek and Anglican, schools and benevolent institutions. On a neighboring hill stands the palace of the former landgraves, built in 1680 and subsequently enlarged and improved. The White Tower, 183 ft. in height, is said to date from Roman times, and certainly existed under the lords of Eppstein, who held the district in the twelfth century. The palace is surrounded by extensive grounds, laid out in the manner of an English park.

Homburg's renown began when Princess Elizabeth, born in Buckingham Palace in 1770, married Frederick of Hessen-Homburg in 1814 and used her wealth to benefit the town. The first spa was named after her and opened in 1834. A casino was built by the brothers François and Louis Blanc and owing to its gaming-tables, which were set up soon after, rapidly became one of the favorite and most fashionable health-resorts of Europe. The brothers founded both "Casino Bad Homburg" and "Monte-Carlo Casino" in Monaco.

Homburg was visited by such celebrities as Robert Louis Stevenson in 1850, Fyodor Dostoevsky in 1870, and Oscar Wilde together with Lord Alfred Douglas in 1892. But changes occurred, Hessen-Homburg was allied with Austria which lost the war to and was absorbed into Prussia in 1866. König, later Kaiser Wilhelm I promptly ejected the Blancs, who took their gambling know-how to Monte Carlo. "Casino Bad Homburg" was opened again after the World War Two in 1948. Homburg acquired a new tourist formula based on attracting the sporty and aristocratic Englishman. Kaiser Wilhelm II declared the Schloß an imperial summer residence in 1888, and made the town his own with his delightful architecture. He was often in residence up to 1918, when he actually directed the war from there.

The homburg hat is a formal felt hat characterized by a single dent running down the center of the crown (called a "gutter crown"), a stiff brim shaped in a "kettle curl" and a bound edge trim. The Homburg was originally founded in a Homburg hat factory in 1806. It was popularized by England's King Edward VII (1841-1910) after he visited Homburg, and brought back a hat of this style. Edward VII saw the hat for the first time on his nephew, Kaiser Wilhelm II in Homburg. Wilhelm II wore the hat in a green variant as an accessory to his hunting uniform.

The establishments connected with the springs are arranged on a scale of great magnificence, and include the Kurhaus (built from 1841-1843), with a theatre, the Kaiser Wilhelmsbad and the Kurhausbad. They lie grouped round a pretty park which also furnishes visitors with facilities for various recreations, such as lawn tennis, croquet, polo and other games. The Homburg industries embrace iron founding and the manufacture of leather and hats, but they are comparatively unimportant, the prosperity of the town being almost entirely due to the annual influx of visitors, which during the season from May to October averages 12,000. In a natural surrounding lies the ancient Roman castle of Saalburg, which can be reached by an electric tramway. As the capital of the former landgraviate of Hessen-Homburg, the town shared the vicissitudes of state.

A Brief History of The City Of Bad Homburg And Its Jewish Residents

Jewish History

Homburg's First Jewish Settlement

Bad Homburg's Jewish community was one of the oldest in Germany. On August 5, 1335 permission was granted by Holy Roman Emperor Louis IV to Gottfried von Eppstein to settle ten Jews "in the town and at the castle in Steinheim", "in the valley and the castle in Hoenburg" (Homburg) and "in the valley and the castle in Eppenstein" (Eppstein). It remains unclear whether Jews actually settled in Homburg. Between 1333 and 1348 transactions of Jews "from Hohenberg" or "from Hohinburg" were entered in the Frankfurt court books. They disappeared from the town after the Black Death plague and subsequent pogrom, presumably in July of 1348. A permanent community was only established 350 years later.

Homburg's First Jewish Community

Evidence for the existence of a permanent Jewish community is found only at the beginning of the sixteenth century. Until 1600 it consisted of two or three Jewish families, and by 1632 these had increased to sixteen. The first decree regarding the Jews was issued in 1539 by the Sovereign Phillip the Magnanimous of Hesse. Further decrees were made by Landgrave Frederick III Jacob in 1684 when the landgrave invited Jews and Huguenots to settle in Homburg and in 1737. Jewish residence was limited to two years, this limitation was still in force in 1737 and conditional for their staying. This made it largely impossible for the Jews to develop a sense of permanence. They were heavily taxed as well, every Jew paying ten Gulden protection-money a year, and one Gulden on New-Year. In addition there were special taxes such as twenty-four Thalers a year to the Lutheran congregation. On November 6, 1803, the Jew's protection-money was repealed however it took until 1827, for the protection-money to be abolished for foreign Jews as well.

The order of May 1, 1684, has thirty seven paragraphs, confirming the animosity against Homburg Jews. (Here are some of the more interesting ones:) The decrees are taken from the "Taurusbote".

- 2) We, the Landgrave, expect, that all Jews, who accept our protection, promise under oath not to use blasphemous language against Jesus and the Christian religion.
- 3) Jews shall not discuss "Religion" with Christians.
- 4) Jews shall never persecute a Christian or any Jew who converted to Christianity.
- 5) Jews will not be permitted to build another synagogue.
- 12) All Jews who are beggars, are not allowed to stay in the country and not even lodge overnight.
- 13) A Jew shall have no power over a male or female worker.
- 14) Foreign Jews who stay only temporarily in the country pay the usual toll.
- 15) Jews may not engage Christian wet-nurses, but so-called *Shabbesmägden* (maids who helped Jewish families with tasks prohibited to Jews on Shabbos, such as retrieving the "bonensuppe" pot from the baker's oven *Shabbos* morning) are permitted.
- 16) A Jew who rapes a Christian woman shall be arrested at once and put to death.
- 17) Jews shall never conceal theft, prostitution, adultery, manslaughter etc.. They must report such crimes to the Christian authorities at once.
- 19) On market days Jews may buy only when Christians have finalized their purchases. They shall never touch any of the commodities.
- 24) A Jew shall never stand in front of a Christian house and never exercise provocative behavior towards a Christian, or force a Christian to allow him into his house.

A Brief History of The City Of Bad Homburg And Its Jewish Residents

- 27) We make the leader of the Jews responsible, that the "Judengaße" is always perfectly clean.
- 28) We allow the Jewish way of slaughtering.
- 29) Jews are not permitted to build big or small houses without special consent of the authorities.
- 31) If the whole Jewish community is called together, it is ordered that they keep together till the end of the gathering, and a person, being asked something, must give the answer in a decent way.

There even was a "curfew" for Jews, not to be seen in the streets during church-hours.

The history of the first burials are unknown. Perhaps the deceased were buried near the village of Niederstetten. The village was completely destroyed during the Thirty Years' War, but where it once stood is an area known as the "Jewish Acre". In 1684, Jews were granted permission to consecrate a cemetery, surrounded by a fence and to erect tombstones. In 1703 the community purchased a section of a field for burial purposes which lies on the southern edge of the Hardtwald which is currently almost entirely overgrown. The Seulberg Cemetery was used exclusively in 1790 until 1868, when a new cemetery was consecrated in Homburg.

Landgrave Frederick II with the silver leg, intended to enlarge his palace. He therefore issued a edict in 1698 for Jews wishing to build in the Louisenstraße, promising protection, wood and stone without charge and ten years of "religious freedom in their Schul" and other leniencies. The Jews at first lived in whatever part of the city they chose, but when Landgrave Frederick enlarged the city by laying out the Neustadt [New Town] in 1703, he assigned a certain street, the Judengaße [Jew Street], "Juddegaß" as the Homburgers pronounced it, to them which was closed by gates. Although he accorded them various privileges for building up their area, the Jews were slow to settle there. There were Jews who still lived among the Christians in the Altstadt [Old Town]. They were compelled to sell their homes, and within a year, build on their assigned space in the Judengaße. In 1729 came an authoritarian command for the Jews again to leave the Altstadt. The Judengaße's various families usually lived altogether in one house. Three to four generations (parents, grandparents, aunts and uncles, cousins, etc.) were crammed together into very small dwellings. This fact as well as the restrictions on the number of Jews allowed, helped keep the Jewish community small. Despite these draconian measures and due to more "enlightened" attitudes, by 1730 not more than five Jews dwelt in the Judengaße. In 1816 the ordinance compelling them to live there was repealed, though some Jews opted to live there for many years after. Many decades ago, each *Yom Tov*, a very thick rope soaked in kerosene was hung across the end of Judengaße in front of synagogue. It was set alight and burned for at least two days, so that it's Jewish residents could make use of the fire for their *Yom Tov* needs.

On December 15, 1808 it was ordered that the head of each Jewish family had to choose a German family name for himself and his descendents.

The philanthropic institutions were mainly the same as those in other communities. In earlier times there was a shelter for the foreign poor, to which any one could be admitted. The expenses for board and lodging were defrayed by individual members of the community, who received tickets stating, that on specified days, they were each to care for one poor person in their homes or to provide money for their support. The directors had to care for the local poor, and were compelled by the government to do so, in case of neglect on their part. The Jews of Homburg were very poor, as most of the trades were closed to them. They could work only as butchers, soap-makers, cabinet-makers, tailors, and peddlers. This last occupation afforded a meager subsistence for the

A Brief History of The City Of Bad Homburg And Its Jewish Residents

majority. Commerce in groceries was entirely forbidden to them. There was a great call for philanthropy, therefore, the community had a curious organization of ten philanthropic institutions which emerged partly in the 18th Century. The Israelite Mens Health Insurance (est. 1780 1932-52 members) target: support in case of illness, The Israelite Women's Verein (*Chevras Noshim*), later called the Israelite Womens Health Verein (est. 1810, in 1864-97 members), target: nursing and funeral services, the charity *Gemillus Chassodim Verein* (1864-27, 1932-40 members), target: nursing and funeral services, the Talmud-Thora-Verein (*Chevras Talmud Torah*, 1864-31 members), the Hospital Auxiliary Verein (*Chevras Bikkur Cholim* 1864-49 members), the Jewish Wood Verein (*Chevras Ez Chayyim*, 1864-61, 1932-100 members), target: to distribute wood to the to the poor in the winter, The Charity Of The Jewish Community (target-based support of the needy), The Verein For The Future Of Jewish girls (est. 1886 1932-65 members), target: to provide vocational training for Jewish girls), and Economic Aid (est. 1918) target: helping those in need.

The Tale of “Mordje Unglück” (Unfortunate Mordechai) as recalled by Sophonie *Yitzchok* Herz In spite of the restrictive character of Jewish life in Homburg, there were entertaining moments, shared by Jews and Gentiles alike. The “hero” of one of the most remarkable incidents, the Jew Mordje Unglück, self created a legend both in poetry and stone for eternity. Amongst the Homburg Marketplace’s mediaeval styled half timbered buildings, on top of an open arc (Fachwerkbauten), one will find sculptures of all kinds. Faces of the “Famous” Homburgers of the past.

One figure is easily discernable: It is a Jewish characterized face; certainly ugly, with a bit of a “Der Stürmer” - touch. One might ask: Who is represented by this “Jewish” face on the arc of Homburg’s market-hall? Well this is Schnuckel Marx or as local history recalls him - Mordje Unglück. The Frankfurt poet Friedrich Stoltze (1860-1868) in his book (“Gedichte und Erzählungen”, 1922 pp. 111-114) wrote in his honor the poem “Mordje Unglück”. He was by all accounts, a very cunning fellow and Stoltze’s story about him is definitely true.

In brief: Mordje once tricked a peasant and the farmer in question decided to go to court. The Jew, conscious of his wrong-doing promised the peasant, that he would make a full confession before the judge and compensate him for every penny he had lost in the deal. Mordje asked the gentile for a favor, namely to loan him one of his good suits, otherwise he would be unable to appear in court, the peasant agreed and Mordje, the Jew, turned up on the “day of judgement”, dressed in the clothes of his accuser. When the judge asked Mordje: Are you guilty? the defendant answered: “Not a bit, your Honor!” He argued, “You cannot believe this man at all, not a word. He does not speak the truth. This person - pointing at the peasant - will even tell you, that I am wearing his clothes.” - In his fury the peasant shouted: “My word he does!” “This is my jacket and these are my trousers, these are my shoes, this is my stick and this is my cap!” Then with an emphatic voice, Mordje said: “As you have noticed, your Honor, this man - pointing at the peasant - wants not only my money, but also my clothes. Can you trust this man?” The judge - so the story goes - agreed with Mordje Unglück, Verdict: “Not guilty, case dismissed!”

Jewish Printing

Jews were also occasionally employed as printers. There was no exclusive Hebrew printing establishment in Homburg, but in 1737 Landgrave Frederick III Jacob established in the government printing-office, a department for Hebrew books. A Hebrew printing house was run in Homburg by Seligmann ben Hirtz Reis from 1710 until 1713 when he moved to Offenbach am Main. Among

A Brief History of The City Of Bad Homburg And Its Jewish Residents

other items, he published Jacob ibn Chabib's *Ein Yaakov* (1712). Hebrew printing was resumed in 1724 by Samson ben Zalman Hanau but his lack of capital limited his output. The press was acquired in 1736 by Aaron ben Levi Dessau whose publications included the *Shulchan Aruch (Choshen Mishpat)* with commentary (1742). The press was sold in 1748 and transferred in 1749 to Rödelheim.

In regard to Jewish ritual custom (*Minhag-HaMokom*), Homburg by in large followed *Minhag Frankfurt Am Main* - which was the general southern German rite. [see The Bad Homburg Minhag pg XXII, for changes which occurred over time] The pronunciation of the *Cholom* vowel as an “*au*” (like in the word cow) was adopted in the 19th century as well. Most of the melodies for the various prayers were from the composers, Chazzonim Louis Lewandowski (1821-1894), Salomon Sulzer (1804-1890), and Israel Meyer Japhet (1818-1892).

Synagogue

In 1684 the twelve Homburg Jews were permitted common worship and therefore, to rent a suitable apartment, not facing the street, to utilize as a common chapel. After long decades of prayer services being held in a private home, a synagogue was built in 1731 behind the house at 29 Wallstraße [the former Judengaße] which was used until 1864. In the 1780's, Jewish children were admitted into the city's public schools under Landgrave Louis. The first Gemeinde Haus (Community Center) was built in 1764, from donations raised locally and from as far away as Wiesbaden, directly behind the synagogue (Wallstraße) and was mostly used for board meetings and educational purposes. By 1864, the Baroque house-like building, was dilapidated and too narrow. It was sold, it's outside walls left, the interior removed, and converted into a large family home. The Jewish community decided to build a new synagogue, whose construction cost about 70,000 Gulden. The funds came not only from the voluntary donations of the Jewish parishioners but also the casino, the city, the city funds and even the Landgrave contributed. All felt that the proposed synagogue would attract many Jewish resort guests and would also contribute to the adornment of the city. It was designed by Homburg master builder Christian Holler and dedicated in 1866. The inauguration of the synagogue was held on Friday, *Erev Shabbos Toldos* (9 November). It took place with great fanfare. After *Minchoh* was recited in the old synagogue, the sacred Torah scrolls were taken from the *Aron HaKodesh* (Holy Ark). After Rabbiner Fromm held a short farewell speech, the solemn procession moved to the new synagogue. Arriving at it's doors, the building's builder handed over the synagogue keys to the Royal Prussian Civil Commissioner, Herr Von Briesen who in turn, handed them over to the rabbi.

The synagogue's twin-towered front, stood on 8 Elisabethenstraße. It seemed to control and join together the narrow sides of the Wallstraße. Builder Holler chose a square church-hall-like room in the apsidal [a vaulted semicircular or polygonal recess, especially at the east end of a church] design, which was bright inside and had a very high dark blue ceiling adorned with gold stars, ending in the east with the *Aron HaKodesh*. The *Aron HaKodesh* was a remarkable piece of art, framed by two pillars, made of marble. The women's balcony contained two long galleries with a smaller section in the west linking them together. Access to the *Frauenschul* (Women's Section) was attained by a spiral staircase located in one of the four synagogue's towers. In the center of the room, surrounded by wooden benches, stood the *Almemor* for the reading of the Torah. The synagogue contained seating for 320 men and 104 women. In the early 20th century electricity replaced gas lighting.

The year following it's inauguration, the new ruler, Kaiser Wilhelm I (Hessen-Homburg had recently been taken over by Prussia), assured the Jewish citizens of his protection and that he would shield the new temple and its worshippers. The community's *Memorbuch (Yizkor Book)* originated in 1790, it contained names and dates, going back to the 17th century, and some of the Torah scrolls dated from the 18th century.

A Brief History of The City Of Bad Homburg And Its Jewish Residents

In 1877, a larger Gemeinde Haus was built for the new synagogue. It still stands on the same spot today and currently houses a high school. In its basement there was a women's bath [*mikveh*] and a small apartment for a Christian caretaker. (The caretaker wore a uniform, and swung a big elegant staff in his right hand - a symbol of his importance and power. On his head he wore a "Dreispietz" like Napoleon or Frederick the Great.) The first floor housed board rooms as well as the four hundred book "Mendelssohn Library" of the congregation, which was established on the 100th anniversary of Moses Mendelssohn's death. The second floor housed three school rooms for religious studies, utilizing their double doors, they could easily be combined into a hall for lectures or religious services during the week. (Compulsory education was introduced in 1829. In order to comply with this new regulation, Homburg's Jewish community appointed Süssel Anspacher as its first primary school and religious instructor. The school consisted of two classes, however, after the establishment of the first general primary school, Jewish children were transferred to this educational institution.) A small staircase led to the top-floor with its small rooms right under the roof. This was the residence of the *Shammes* and secondary teacher of the Jewish congregation. The community also opened three sanatoriums and two famous kosher hotels that had an international clientele.

Homburg's Rabbis and Kantors

In 1737, the community, with the consent of the Landgrave, united itself with the rabbinate of Friedberg, whose chief rabbi took charge of all rabbinical functions in both cities. In 1825 the Landgrave appointed **Joseph Wormser, Unter-Vorsteher** [Vice Leader of the Jewish Community]. Son of the Lengsfeld and Fulda Rabbi Solomon Wormser to Friedberg Oberrb. Schemajo-Jischai Feuchtwangen (died 1813). From July 9, 1813, he was approved only for conducting marriages in Homburg. He was prohibited from making arbitrary decisions of ritual questions by the new Friedberger Oberrb. Feibisch Frankfurter (born Frankfurt/Oder 1762-1841) in 1821. His 1825 attempt to build with the help of the Landgrave civil government, a separate community, fails due to resistance from the community, which denies him the qualifications to do so. "On the contrary, it is known that his own brother, Rabbiner Isaac Seckel Wormser of Fulda, finds him incapable of functioning as a rabbi". When **Unter-Vorsteher Wormser** died his widow turned to the Landgrave and requested that he appoint her son Abraham Moses from Filehne, **Unter-Vorsteher**. The executive board, does not recognize Abraham Moses's capabilities. At the same time in 1775, the rabbinical candidate **Callmann Löb** applied for the position by putting forth two rabbinical certificates one from a rabbi in Mainz and one in Hanau. He had moved from Hamburg to Homburg with his brother. In 1808, when all German Jews were required to add a last name he chose the name **Rothschild** and in 1827, he was appointed **Unter-Vorsteher**.

The succeeding rabbis, amongst whom was the later **Chief Rabbi of Hamburg, Anshel Stern**, acted also as teachers in the religious school. Rabbiner Stern was the son of Moreinu HoRav Meir Stern, learned under the Talmudists Rabbis Abraham Bing, Isaac Seckel Wormser in Fulda and Seligmann Bär Bamberger in Wiesenbronn, and later in 1840 in Würzburg. In 1844 he began the study of Oriental Studies in Würzburg. He was also tutored the children of the Baron Jakob von Joel Hirsch.

In 1851 the Landgrave appointed the teacher **Dr. Seligmann Fromm**. Born in 1822 in Großlangheim (Bavaria), at the age of 12 years old he assisted Rabbi Seligmann Bär Bamberger, afterwards the great Würzburg Rav, who was still living in Wiesenbronn. (He later became his son-in-law.) After thorough preparation, he moved as a sixteen year old to the Pressburg Talmudic College to learn at the feet of the *Chassam Sofer* (Rabbi Moshe Schreiber from Frankfurt am Main) himself and he soon became his favorite student. He learned with his son and successor, the *Ksav Sofer*, with whom he had a close friendship and with the Pressburger Dayan, Nathan Binyomin Wolf whom he loved as a father. Initially he worked as a tutor in Karlsruhe. As the first rabbi of Hessen-Homburg, he received a state subsidy of 200 Gulden, whose sum was paid by the

A Brief History of The City Of Bad Homburg And Its Jewish Residents

Prussian government. This is the only instance in which a local rabbi received a subsidy from that government. The Jewish clergy from the year 1876, were no longer members of the community board, but possessed the right of appeal in all religious matters. Dr. Fromm, subsequently resigned because of this matter and became chaplain to Baron Wilhelm von Rothschild. He enjoyed the highest reputation in Frankfurt. In January 1888 he was given the honorable task to deliver the funeral oration on the death of Rabbiner Samson Raphael Hirsch.

He was succeeded by **Dr. Auerbach** who was born in 1827 in Bonn, the youngest child of the local rabbi Abraham Auerbach. His grandfather was the eminent Kabbalist Selig Auerbach (b. 1726 Brodny). Dr. Auerbach studied after 1845 with his eldest brother, Dr. Benjamin Hirsch Auerbach, who served as rabbi from 1835 to 1857 in Darmstadt. After his time in Darmstadt, Dr. Auerbach studied philosophy at the University of Bonn. In the mid-1850s he became rabbi in Nordhausen. In 1876 he was appointed in Homburg, where due to a serious illness he served for only two years. He then moved to Frankfurt, where he died in 1884.

He was followed by **Dr. Appel** who was born in 1851 in Jesberg. In the bourgeois society of the late imperial period, he represented the classical ideas of humanism and the compatibility of Judaism and Germanism. He attended the Latin school in Fritzlar and the Gymnasium in Kassel. After graduation, He studied from 1870 to 1878 at the Jewish Theological Seminary in Breslau and studied in parallel at the Universities of Marburg and Breslau, where he received his doctorate in 1874 on the subject *Quaestiones de rebus Samaritanorum sub imperio Romanorum peractis*. In 1878 he was rabbi in Homburg for nine years. He was committed to the equal recognition of Judaism among other religions in the German state. In 1886 he left and became the second city rabbi in Mannheim. From 1893 to 1919, he served and died in Karlsruhe.

In 1887 **Dr. Kottek** from the Prussian capital of Posnan (Posen) took over the Homburg rabbinate. He was a student of Rabbi Israel Hildesheimer and distinguished himself in his great piety and vast Talmudic knowledge. After twelve and a half years, he and the Chevras HaShas made a Siyum Shas Bavli in 1912. Dr. Kottek together with Rabbis Bamberger of Hanau, Dr. Jonas Bondi of Mainz and Dr. Solomon co-founded the "Jewish Literary Society" in Frankfurt. He formed a close relationship with Yitzchak Eizik Halevi Rabinowitz (a close colleague of Rabbi Chayim Soloveichick in Yeshivas Volozhin), who had relocated to Hamburg, where he was Klaus-Rabbiner. Rabbi Rabinowitz came every year for a two month medical vacation to Homburg. He was the initiator of the so-called 'Homburger Conference' in August 1909, whose prominent rabbis and Torah scholars from Eastern Europe participated in the founding of the world organization 'Agudath Israel'. In 1912, Dr. Kottek celebrated 25 years in the rabbinate, unfortunately he passed away just a few months afterward.

The successor of Dr. Kottek was twenty year old **Dr. Winter** (till 1922), who was a Jewish chaplain of the German Armed Forces during World War One, which meant the congregation was orphaned for long stretches of time while he was at the front. Dr. Winter was born in 1878 in Mönchengladbach. After his time in Homburg, he succeeded Rabbiner Dr. Joseph Carlebach as rabbi and head teacher in Lübeck. Even after his tenure in Homburg he remained close with members of the community. Fortunately, he left Lübeck with his family in September 1938 and emigrated to London. He died there in 1953 and was interred in Jerusalem's Sanhedria Cemetery.

The last Homburg rabbi, **Dr. Wreschner**, was born in 1865 in Breslau. He was the grandson of Rabbi Abraham Abusch Wreschner, who was a disciple of Rabbi Akiva Eger, and his mother, a descendant of the famous rabbinical family Falk. He carried on the traditions of these great families throughout his days. He studied at the Berlin Rabbinical Seminary and the University of Berlin. From 1889 until 1921 he was rabbi in Samter, Poznan. In the aftermath of the First World War, he was forced to leave Samter. He then taught for a year at the Berlin Rabbinical Seminary until he was appointed to Homburg as a rabbi. In 1933, sixty schoolchildren studied religion in Homburg. In addition, Dr. Wreschner tutored the children's religious instruction in the local public schools. After the death of Dr. Wreschner in 1935, the rabbinate was no longer occupied, do to increasing emigration and the ever increasing violence towards the Jewish community. All the rabbinical position's functions were taken over by Kantor Herz. Long time teacher Leopold Goldschmidt, was hired as Assistant Kantor and *Shammes* until his death in March 1936.

A Brief History of The City Of Bad Homburg And Its Jewish Residents

The **Chazan** (Kantor) of the congregation was also a *Schochet*. The first person to hold the position was **Joseph Glogau**. He died in 1777. He was succeeded after a three year period in 1780 by **Judah Klahr**, and in 1797 by **Moses Loeb Lipschütz**. **Kantor Abraham [Adolf] Braunschweig** was born in 1825 in Habsheim, Kreis Mülhausen, which belonged to Alsace-Lorraine. In 1855 he applied to be the Kantor and *Shochet* for the Jewish community and was chosen from amongst the most capable. He retained those positions until he opened his resort hotel in 1898. In 1895 he was bestowed with the honorary title "*Ha-Chover*" from then rabbi **Dr. Kottek**. **Kantor Herz** received the same title in his day, as Kantor of the Homburg Kehilloh. **Kantor Herz** was born in 1873 in Dornheim (Thuringia). Kantor Herz was educated at the Teacher Seminars in Cologne and Würzburg and at the Breuer Yeshiva in Frankfurt. When he would read from the *Torah*, he would form the cantillation marks with the *Torah* pointer. On *Tisho B'Av*, he had tissues in close proximity to daub his eyes with, while he stirringly read the fast day's *Kinos*. Kantor Herz's father Rabbi Isaak Leiv Yehudah Herz was a noted scholar and inventor. He lived for years in Berlin, founding his own congregation, which eventually became a branch of the famous Adass Yisroel. Rabbi Dr. Munk, a close friend, bestowed upon him the title of Moreinu, in appreciation of his outstanding Talmudical knowledge. He also invented and patented a "snow melting apparatus" to be used on roads and tramlines. He spent the last few months of his life in Homburg and is buried there.

While Kantor Herz worked both as a cantor and teacher in the orthodox sense, this stood in contrast to many other Homburg Jews, who by then were either "Liberal" or were for the most part no longer religious, "Formal Jews as opposed to Committed Jews."

"We Jews see as our ideal as Germans in the German state, to serve you with good and blood, and to love Jews as the Eternal our God, 'with all your heart, all your soul and with all your assets.'" The officials of the community included a *Chazzan*, *Shochet*, and a *Shammes* with a teaching certificate, but the emphasis was on the term *Shammes*. (On *Shabbos* he provided guest-worshippers with *siddurim* and *chumoshim*. On the cover of the books was a label with the following order in print: After the service, prayer books must be returned to the 'Synagogendiener' i.e. the servant of the synagogue). The official's expenses were at first covered principally by taxes levied upon new arrivals and collected at marriages and funerals. The sale of honorary rights, gifts given upon being called to the *Torah*, and fees for entering the names of the dead in the *Memorbuch* also constituted a source of income. The salaries of all three officiants were so modest, that they were forced to take on boarders to supplement their income. In 1853 radical changes were made in the board of directors. Landgrave Ferdinand decreed that the board should consist of the rabbi as president, a director appointed by the Landgrave, and three other directors nominated by the two former and confirmed by the Landgrave. Subsequently the method of direct taxation was employed, the board apportioning the amount according to the circumstances of the individual. The rabbi alone should decide religious questions. The whole board was to determine the budget and the taxes to be levied; appoint and supervise the officials; take charge of the synagogue, religious school, *mikveh*, and cemetery; and provide for the elevation and education of the community. Final changes in the board were made by the government in 1876, when it was decreed that it should consist of five members chosen by the community for a period of six years, and of one deputy for each of the members, the board retaining the same functions as it had formerly. The Jews of Homburg were fully emancipated on March 7, 1848, when Landgrave Gustav promulgated the following ordinance: "In local and state affairs no difference shall henceforth be made between our Christian and Jewish subjects." This ordinance was issued as a consequence of the people's petition.

Founding Agudath Israel and Russian Intellectuals

The decision to create an international organization led to the "Agudath Israel" conference on Sunday, August 1, 1909, with the express purpose of fighting Zionism. The following leaders attended:

Mordechai Alter (<i>The Gerrer Rebbe</i>)	Chaim Ozer Grodzensky (Vilna)	Chayim Soloveichick (<i>The Brisker Rov</i>)
Dr. Salomon Breuer (<i>Av Bais Din</i> Frankfurt)	Eliezer Rabinowitz (Chief Rabbi of Minsk)	Meir Simcha HaKohen of Dvinsk (<i>Ohr Somayach</i>)
Eliezer Gordon (<i>Telshé Rosh HaYeshivah</i>)	Reb Jacob Rosenheim (Frankfurt)	Aharon Rokeach (<i>The Belzer Rebbe</i>)
Adolf Frankl (president of the Orthodox Communities in Budapest and Hungary)		Yitzchak Eizik Halevi Rabinowitz (Hamburg)
Emmissaries of the <i>Lubavitcher Rebbe</i> and Karliner Rav/Dr. Heymann Kottek and Moses Herz (in whose residence this meeting occurred)		

A Brief History of The City Of Bad Homburg And Its Jewish Residents

Homburg was already a place where a number of eastern rabbis and laymen were accustomed to spend their summers and come for medical treatment (from famous Eastern European rabbis - Chayim Soloveichick and Yitzchak Eizik Halevi Rabinowitz to Martin Buber). The German Neo-Orthodox academic educator and one of the founders of the “*Bais Yaakov*” movement, Dr. (Shmuel) Leo Deutschlander (1888-1935) also lived there. Rabbi Yisrael Perlow, the *Yanuka* of Stolín, Russian sculptor Mark Antokolski and World Zionist Organization President David Wolfsohn all died there. Rosalia Gillelovna “*Shoshana*” Parsitz and Itzhak-Yosef Zelikovich-Parsitz transferred the “*Omanut*” (Art) publishing house, after World War One, from Moscow to Homburg. Their home served as a meeting place for the following Russian-Jewish writers and intellectuals from 1920-1925:

Moshe Zilberg	Jacob Fichman	Gerhard (<i>Gershon</i>) Scholem	Shmuel Joseph (<i>Shai</i>) Agnon
Moshe Glickson	David (<i>Shimon</i>) Schimonowitz	Moshe Ben-Eliezer Glembofsky	Judah Gur (<i>Grasowsky</i>)
Avigdor Stematzky	Chayim Nachman Bialik	Isaak Leib Goldberg	Menachem Mendel Ussischkin
Nathan Birnbaum	Joshua O. Leibowitz	David Yellin	Alter Druyanov
Yehoshua Hana Ravnitzky	Simcha Ben Zion	Asher Zvi Hirsch Ginsberg (<i>Achad Ha-am</i>)	

Antisemitism In The 1930's And Deportation in 1942

In general the Homburgers in their conduct towards Jews were polite and friendly; open anti-semitism - except in singular cases - were unknown during the Twenties. Jews went to the theater, the movies, cafes, concerts, lectures, and were side-by-side with the Germans until 1933.

In March 1933 the situation of the Jews within the “Third Reich” took a sharp turn for the worse. On April 1, the boycott of Jewish businesses, was not taken seriously by Homburg residents; even the SA (Sturmabteilung, the paramilitary wing of the Nazi Party) men who blocked entry into the Jewish stores until 6 p.m., changed into civilian clothes and re-entered the stores, this time as customers. The community, persecuted by the Nazis, dwindled from 300 (2%) in 1933 to 70 (1938). The isolation of Homburg's Jews from the general community was a creeping process. Many Homburgers had relatives in countries of the Western Hemisphere. Some were able to obtain an affidavit and emigrate abroad. Unfortunately, not all were able to do so.

The Jews had already been subjected to numerous incidents of harassment, but it would only get worse. Both in 1934 and 1935, some the Jewish cemetery's grave stones were toppled over and smashed. “The “*Volkische Beobachter*” (National Observer), the newspaper of the Nazi Party, which was widely read in Homburg, contributed to ever increasing racial hatred. Antisemitic posters were affixed to buildings throughout the city, promoting racial and religious intolerance. Jewish citizens were assaulted on the street for no other reason than their religion.

“Kristallnacht” (Night of the Broken Glass) better termed “Pogrom Night”.

“At exactly twelve o'clock sharp on November 10, 1938 the siren sounded. There was such a huge explosion within the synagogue, that it's massive front doors flew off. Inside one could see that the benches and other flammable objects were stacked high and were already alight. Flames were shooting out of all four towers and the windows shattered almost all at once. This was not an act carried out by amateurs, but a result of thorough preparation, illustrated by the amount of gasoline poured over all areas, to cause everything to burn almost simultaneously.” The gasoline used, had been stored in a business located nearby. Nothing was done to extinguish the blaze. On Pogrom Night, the synagogue's interior was destroyed, after which the building was burned to the ground.

Apartments of Jewish citizens were destroyed, storefronts of Jewish businessmen were smashed and robbed of their contents. It seemed that most of the perpetrators were from other towns perhaps in an effort to evade possible legal prosecution.

While the synagogue was engulfed in flames, the Wallstraße was closed off by the police. As the four copper domes melted, the liquid metal ran down the sides of the building. All in all, it was an eerie sight. Residents of the Wallstraße, workers and small businessmen, tried to salvage items from the synagogue, but were viciously beaten back by the Nazi thugs.

At the sight of the burning synagogue the following remark was heard: ‘They should throw the Jews altogether into the flames!’ This shows, that there were Homburg residents, who had already made up their minds in regard to the physical destruction of the Jews.

A Brief History of The City Of Bad Homburg And Its Jewish Residents

The riots against the Jewish population were conducted by the Homburg residents either actively or passively. This planned pogrom was acted out all over Germany. It was designed to project the anger of the German people being unleashed upon the Jews, like a lightning bolt out of the blue. In the morning of the November 11th, the male Jews (between sixteen and sixty years old) were taken by three or four Nazis from their homes and were first penned in the local jail for thirty six hours in sub-human conditions. The arresting police officer said: "World Jewry is to blame for everything, not you, we *know* you!" The constable of the jail was close to tears when he saw them individually. The Homburg Jews were then taken to Frankfurt am Main and loaded on the general transports to the Buchenwald Concentration Camp. They were held there for three weeks with the order that they had until the 31st of January 1939 to emigrate.

In April 1939, Germany's Jews lost their tenants' rights. Jews who, were evicted from their apartments, were relocated to so-called Jew Houses. In Homburg two houses (Salomon Wiesenthal's #12 and Kantor Herz's #14 Kisseleffstraße residences) served this purpose. In March 1942, the apartments of Jews still living in Germany, were marked with a yellow star.

A letter was sent to the City Council of Königstein requesting the removal of the former Homburg Synagogue. On April 14th and 15th, the city's demolition squad, dismantled the remaining walls and carted them away. Afterward people remarked "the view of the Wallstraße ... is no longer disturbed by unsightly masonry". This sentiment is likewise echoed in a newspaper article "... a dark spot has disappeared from the Elizabethenstrasse". A playground was later built on the site. The remaining Homburg Jews assembled in the house of the Gutmann family at 11 Wallstraße, to hold prayer services, since the Gemeinde Haus served as the home for the Homburg Hitler Youth.

After September 1939, the anti-Jewish edicts became even harsher: nightly curfews, the giving up of radios, deprivation of clothing cards, food purchases only between 4 and 5 pm. On March 7, 1941, there was listening in on telephone calls and forced labor. At the end of 1940, the virulently antisemitic film "Jud Süß", and in mid March 1941 "Der Ewige Jude", were shown in Homburg's Helipa and Thalia cinemas. In Germany, all Jews, above the age of six had, as of September 1941, to wear a yellow Jewish star on their clothing. It took courage when master bookbinder Louis Gärtner walked with Moses Herz (reduced to working as a street cleaner) together on the street.

For almost a year Homburg Jewish community had been branded, humiliated and harassed. In the end it was only a shadow of its former self. The first group of victims were forced to leave their hometown of Homburg at the behest of the Nazi regime. On Wednesday, June 10, 1942, twenty six Jews were picked up and brought to the inner yard of the Town Hall. There, men and women were separated and transported to Frankfurt. From Frankfurt they joined a deportation to the district of Lublin. Primarily young men, fit for work, were deported directly to the Majdanek Death Camp, the rest were sent to their deaths in the Sobibor Death Camp, following a two-day stop in the Izbicia Transit Camp. Two and a half months later, on Friday, August 28, the second deportation occurred. A total of eighteen Jews (between fifty nine and seventy nine years of age) were likewise rounded up and sent to Frankfurt. The fare was to be paid by the deportees themselves. Moreover, each deportee should have 50 Reichsmark and travel food for two days. There they made to walk to the Rechneigraben Jewish Old People's Home and forced to sleep on straw on the floor. On September 1, the journey continued to the Theresienstadt Concentration Camp. Three of the older abductees were dead within three weeks. Five of those Jews were transported to the Treblinka Extermination Camp, on September 29. After being urged by some Homburg citizens, on Thursday, May 20, 1943, six months after the second deportation, the Gestapo took into custody and deported four women who had married Christians or had converted to Christianity.

Homburg's Second Jewish Settlement

Robert Schlesinger, one of the first Jews after 1945 came from Silesia to Homburg. He tried to ensure the preservation of marriage documents. The JRSO documentation of 1954 - states the existence of Jews once again in the city. According to the latest statistics (1969) 11 Jewish souls - 7 men and 4 women lived in Homburg.

Homburg's Second Jewish Community

In 2012, a new Jewish community exists in Homburg consisting of some 250 members, who originate primarily from Eastern Europe, South America and Israel.

They are intent on building a new synagogue on the same spot as the one destroyed in 1938.

Bad Homburg v. d. Höhe

Bad Homburg Historical Time Line 1335-1942 / 2012-

- 782** first documentary mention
- 1335** ten Jewish males are given permission to settle by **Holy Roman Emperor Louis IV**
- 1348** Black Death pogroms decimate the Jewish community
- 1361** first mentioned as a city
- 1539** the first ordinance regarding the Jews is issued by **Phillip The Magnanimous of Hesse**
- 1577** interest regulation, Sunday work and protection money
- 1580** the Jewish cemetery in **Seulberg** is established
- 1617** Jewish meat trade begun
- 1622 - 1866** seat of the **Landgraves of Hessen-Homburg**
- 1625** special taxation of the Jews which had fled the **Halberstadt** troops
- 1660 - 1661** protection taxes and appealing for a reduction of the protection money to Daniel (von Seulberg)
- 1680 - 1895** construction of the Landgrave Palace at the site of the old castle
- 1681** funerals allowed on Sundays and holidays
- 1684** School, Cemetery, and Sabbath celebration ordinance - Jews are permitted to rent an apartment as a synagogue provided it does not disturb their Christian neighbors
opening of the first Homburg Pharmacy
- 1685** settlement of Huguenots, founding of Neustadt by **Landgrave Frederick II**
- 1692** the release from the obligation to pay taxes
- 1695** permission to meet on the Sabbath
- 1702** sales ban on Sundays etc.
- 1703** the **Judengaße** (Jew Street) is established
- 1710 - 1713** the second ordinance is issued by **Landgrave Ernest Louis** to establish the Hebrew printing house run by **Seligmann Reis**, which is moved to **Offenbach am Main**
- 1724** Hebrew printing is resumed by **Samson Hanau**
- 1731** the **First Synagogue** is built and dedicated
- 1736** Hebrew printing house is acquired by **Aaron Dessau**
- 1737** third ordinance issued by **Landgrave Frederick III Jacob**
It also spoke of allowing **Homburg** to unite with the rabbinate of **Friedberg**
- 1745 - 1764** protection money requests
- 1748 - 1749** Hebrew printing house is sold and transferred to **Rödelheim**
- 1749** the enclosing of the Jewish cemetery in **Seulberg**
- 1753** Jews to pay "Jew Tax"
- 1756** prevention of the resettlement of the Jews
- 1764 - 1820** the obligation for **Frau Wolleb** (geb. **Neuhof**) to erect the first **Gemeinde Haus** (Community House)
- 1776 - 1771** contributions for the war
- 1771** **Johann Wolfgang von Goethe's** stay in Homburg ("Pilgrim's Morning Song")
- 1774 - 1792** health insurance fund for Jewish women
- 1774 - 1791** Complaints of the citizens of Homburg's **Neustadt** [New Town] against Jewish settlement
- 1777** **Chazan and Schochet Joseph Glogau** dies
- 1780** **Judah Klahr** is hired as **Chazan and Schochet**
- 1794** permission is granted to live outside the **Judengaße** (subsequently renamed the Wallstraße)
- 1797** **Moses Loeb Lipschütz** is hired as **Chazan and Schochet**
- 1808** Jews must choose and adopt German family names
- 1813** **Landgrave** appoints **Joseph Wormser** as **Unter-Vorsteher** (Vice Leader of the Jewish Community)
- 1827** After the death of **Joseph Wormser**, **Callmann Rothschild** is appointed **Unter-Vorsteher**
- 1834** development toward a much-frequented healing bath center
by virtue of rediscovery and new drilling of mineral springs

Bad Homburg v. d. Höhe

- 1841 construction of the casino by the **Blanc brothers** and of the first **Kurhaus**
- 1848 the Jews are emancipated and **Rabbiner Anschel Stern** is appointed rabbi
- 1851 **Rabbiner Stern** leaves post to become **Chief Rabbi of Hamburg** following the untimely passing of **Chacham Isaac Bernays**. The **Landgrave** appoints Assistant **Rabbiner Dr. Seligmann Fromm** as community rabbi and teacher
- 1854 **Peter Joseph Lenné** creator of the world-famous **Sanssouci Park** appointed architect of the **Kurpark** (45 hectare), it establishes international reputation of Homburg as spa and bath city
- 1855 **Kantor Abraham (Adolf) Braunschweig** is hired as cantor and schochet
- 1859 opening of the railway to Frankfurt
- 1863 the **Homburg Cemetery** is established
- 1864 - 1866 the **New Synagogue** is built and dedicated
death of the last Landgrave and transfer of land County to the Grand Duchy of Hesse-Darmstadt. In the same year follows the incorporation into the Kingdom of Prussia
- 1867 **Kaiser Wilhelm I** of Prussia visits Homburg for the first time
- 1868 the last **Homburg** Jews are buried in the **Seulberg Cemetery**
- 1876 **Rabbiner Fromm** leaves his post to become the chaplain for **Baron Wilhelm von Rothschild**, **Rabbiner Dr. S. Hillmann Auerbach** is installed as community rabbi and teacher
- 1877 the **Second Gemeinde Haus** is established
- 1878 **Rabbiner Auerbach** leaves his post due to a serious illness
Rabbiner Dr. Meier Appel is installed as community rabbi and teacher
- 1886 **Rabbiner Appel** leaves post to become rabbi of **Karlsruhe**
- 1887 **Rabbiner Dr. S. Heymann Kottek** is installed as community rabbi and teacher
- 1888 - 1918 **Kaiser Wilhelm II** declares Homburg his summer residence
- 1898 **Kantor Moses Herz** is hired as cantor, school teacher and schochet
- 1904 the **New Synagogue** is renovated and remodeled.
- 1907 **Kantor Braunschweig** passes away
- 1909 the first conference of **Agudas Yisroel** is convened
- 1912 **Rabbiner Kottek** passes away, **Rabbiner Dr. David Winter** installed as community rabbi/teacher
- 1920 a number of Russian-Jewish writers and intellectuals settle in the resort town
- 1921 a memorial plaque is dedicated in the synagogue to the fallen World War Jewish soldiers
- 1922 **Rabbiner Winter** leaves his post,
Rabbiner Dr. J. Leopold Wreschner is installed as community rabbi and teacher
- 1925 the Russian-Jewish writers and intellectuals leave
- 1935 **Rabbiner Wreschner** passes away
the cemetery is desecrated in 1934 and in 1935
- 1938 the **New Synagogue** is burnt down and it is subsequently dismantled by April 1939
prayer services are held thereafter at the **Gutmann** family home in the Wallstraße
the **Gemeinde Haus** is closed to Jews and taken over by the Homburg Hitler Youth
about twenty male Jews (between the ages of 16 and 60) are sent to the **Buchenwald Concentration Camp** after the **November 9-10 Pogrom**.
all Jewish passports are stamped with the letter "J"
- 1939 Homburg Jews lost their tenant rights and were evicted from their apartments.
They are therefore required to live in so called **Jew Houses**.
- 1942 the last forty five remaining Jews including **Kantor Herz** are deported to the East
- 2012 seventy years later, a new Jewish community is established. Most of it's 250 members originate from Israel, Spain, Argentina, and Brazil, most come from Russia and the Ukraine.
The new visiting rabbi is Israeli born **Chabad Rabbi Shalom Dovber Rabinovitz**

Bad Homburg v. d. Höhe

<u>Name</u>	<u>Business</u>	<u>Residence</u>
1) Ackermann, Sally/Mrs. both died in Homburg 2 Children: Julius emigrated to the USA, Edmund killed in action in Israel	Fur Dealer	Louisenstraße
2) Ackermann, Julius/Mrs. both died in Homburg 3 Children: Wilhelm married Gretel Mainzer (who still lives in Santiago, Chile) Wilhelm, Trude, and Fritz died in Chile	Fur Dealer	Louisenstraße
3) Altschul Robert/Mrs. Frieda both murdered at Treblinka - one daughter - the family emigrated to the USA	Grocery Store	Ferdinandstraße
4) Auerbach together with his sister died in Homburg		Wallstraße
5) Bamberger, Felix/Mrs. - wife emigrated to Israel 3 daughters (one now lives in Frankfurt Am Main)		In der Nähe von Gonzenheim
6) Blum, Lola - emigrated		Hölderlinweg
7) Cahn-Bronner Dr./Mrs. Annette Dr. Cahn-Bronner and a daughter emigrated to the USA the wife was murdered in Germany	Doctor	Louisenstraße
8) Dinkelspüler ?/Mrs. -died in Homburg 5 daughters - 1 or 2 were murdered the others immediately emigrated to the USA	Haberdashery	Louisenstraße
9) Dreifuß, Walter Dr./Mrs. Heddy One son Erich - the family emigrated to New York, NY USA	Doctor	Promenade
10) Ehrlich /Mrs. Wife emigrated to the USA and died there One son - Stephan - lives in New Jersey USA	Zwieback Factory	Am Alter Bahnhof
11) Emmerich, Eugenie (Widow) - emigrated to England		Kisselefstraße
12) Eppstein, Hugo/Mrs. Auguste Husband died in Theresienstadt, wife murdered at Treblinka	Cigars	Elisabethenstraße
11) Mrs. Fettmann died in Homburg One daughter Lina - murdered		Obergaße
14) Fuld, Jonas/Mrs. Emilie Three children - Alice, Julius, Eli - the family emigrated to the USA	Cigars	Elisabethenstraße
15) Goldschmidt ?/Mrs. - died in Homburg	Civil Servant	Elisabethenstraße
16) Goldschmidt ?/Mrs. wife died in Homburg and the husband emigrated	Sanatorium	
17) Grünhut ? I believe that at 90 years old Mr. Grünhut moved to Frankfurt and died there. One son killed himself with hydrochloric acid	Tailor	Gymnasiumstraße
18) Guttman, Ludwig Murdered in Sobibor/Majdanek	Furrier	Wallstraße
19) The married sister of L. Guttman in Giessen murdered with her 3 children		
20) The other sister of L. Guttman emigrated		
21) Haas, Julius/Mrs. Two sons - Edgar and Heinz - the family emigrated to New York, NY USA	Baker	Wallstraße
22) Herz, Berta nee Sommer One son Hermann - the family emigrated to New York, NY USA	Furniture Dealer	Louisenstraße
23) Herz, Moses/Mrs. Sarah both murdered in Treblinka One Daughter - Bessy - murdered in Sobibor, 3 sons - Arno, Erwin, Sophoni emigrated	Cantor	Kisselefstraße
25) Hirsch, Julius/Mrs. One Child - Gretel - died in Philadelphia, PA USA	Chocolate Factory	Hohenstraße
26) Hirsch, Sally/Mrs. (Bella) Children: Fritz (died), Renate - the family emigrated to the USA	Chocolate Factory	Hohenstraße
27) Holzmann, Adolf/Mrs. Children: Otto - committed suicide in the forest before deportation Erna - murdered in Sobibor	Mens Clothing Store	Elisabethenstraße

A Brief History of The City Of Bad Homburg And Its Jewish Residents

- 28) **Holzmann, Adolf/Mrs.** - died in Germany **Kisseleffstraße**
 Daughter **Ruth** - died in New York; married Sichel
- 29) **Holzmann, Isador/Mrs.** **Audenstraße**
 Children **Ernst** - died in England
Tilly - murdered with the family
 youngest daughter lives in England
- 30) **Holzmann, Isador**
 One daughter
- 31) **Idstein, Isaac?/Mrs.** **Scrap Iron** **Promenade**
 5 out of 10 Children - **Willy** - emigrated to the USA
Paula - married in Switzerland
Julius, Irene, and Bella - emigrated to Philadelphia, PA USA
- 32) **Idstein, Samuel/Mrs.** **Scrap Iron** **Promenade**
 Wife died in Homburg
 One son **Ludwig** - died in Homburg wife emigrated to England
 One daughter - died in Homburg
- 33) **Kahn, Ludwig/Mrs.** **Butcher** **Wallstraße**
 Son **Ernst** emigrated to Cincinnati, Ohio USA
- 34) **Kahn, Moritz/Mrs.** **Butcher**
 2 Sons emigrated to the USA
 (one son died in Germany)
- 35) **Kleeblatt, Paula** **Nurse**
 she died after World War One in the 1930's
- 36) **Kleeblatt, Fritz** **Doctor** **Promenade**
 he died in the 1930's in Homburg
- 37) **Lang, Adolf/Mrs.** **Egg Dealer** **ObergaÙe**
- 38) **Lang /Mrs.** Mr. Lang died at the age of 90 in Homburg
 3 Children: Gustav (wife Edith and 2 children Willy & Lilo)- emigrated to St. Louis USA
 Johanna - murdered in Majdanek
 One son emigrated earlier to the USA
- 40) **Lang** **Cattle Dealer**
 Daughter **Recha** married **Leo Rothschild** **Cafe - Rothschild** **LousienstaÙe**
- 41) **Lang, Johanna** nee **Sommer** **Haberdashery** **LousienstaÙe**
 died in Homburg
 Daughter **Martha** married Marx - both died in Brazil
 their daughter Ilse (Marx) Nelken lives in San Paulo, Brazil
- 42) **Leibowitz, Dr.** **Sanatorium; Dr. Goldschmidt**
- 43) **Levi, Wolfgang** - probably emigrated **Hedwig Sommer - Levi** **Lousienstraße**
Rugs and Linoleum
- 44) **Lilie, Hermann/Mrs.** **Cafe Rothschild** **Elisabethenstraße**
 Two sons - **Walter** and **Günter** (who died as a child)
- 45) **Lind, Kurt/Mrs.** - both emigrated to the USA **Ferdinandstraße**
 originally from Obereschbach
- 46) **Liskewitz ?/Mrs.** **Shoemaker** **Promenade**
 Two daughters - the family deported to Poland
- 47) **Löwenstein Moritz?/2nd wife** **Butcher** **Wallstraße**
 1st marriage Children - **Selma** and **Julius** emigrated to Chicago, Illinois USA
 2nd marriage Daughter - I believe she emigrated on the Kindertransport to England
- 48) **Mayer, Karl/Mrs.** - boarders with **I. Holzmann** **Lousienstraße**
 Children: **Gretel** and **Paul** - emigrated to England
- 49) **Mainzer, Moritz/Mrs.** **Iron Dealer** **Lousienstraße**
 son emigrated to Canada, daughter Gretel married Ackermann lives in Santiago, Chile
- 50) **Miltenberg /Mrs.** **Hotelier** **Lousienstraße**
 Three children - 2 sons and 1 daughter - the family emigrated to the USA

A Brief History of The City Of Bad Homburg And Its Jewish Residents

- 51) **Neugaß, Rudolf** **Banker** **Obergaße**
 Died in Theresienstadt - (mother of R. Neugaß died in the early 1930's)
- 52) **Öttinger, Manfred** **Employee** **Elisabethenstraße**
 was murdered either in 1939 or 1940 by the Nazis
- 53) **Pariser, Mrs. Dr.** - suicide in Frankfurt (last address) **Louisenstraße**
- 54) **Rehbock /Mrs.** **Ferdinandstraße**
 Two sons and one daughter (the entire family were murdered in Germany)
- 55) **Reinach, Martin/Mrs. Edith** **Iron Dealer** **Louisenstraße**
 One son - **Albert** - the family emigrated to New York, NY USA
- 56) **Rosenberg, Willy/Mrs.** both murdered in Sobibor
- 57) **Rosenthal Dr./Mrs.** **Sanatorium** **Promenade**
 3 sons - **Erich** and **Theo** emigrated to Australia, **Bertram** died young in Homburg
- 58) **Rothschild, Louis/Mrs.** **Banker** **Louisenstraße**
 both died in Theresienstadt Concentration Camp
 2 Children: **Marianne** - lives in Ann Arbor, Michigan USA **Eduard** - murdered in Mauthausen
- 59) **Rothschild, Richard/Mrs.** **Shoe Store** **Louisenstraße**
 Wife was murdered in Germany
 3 Children: **Fritz** - a rabbi (USA), **Ellen** (Zimbabwe, Africa), **Edith** (USA)
- 60) **Salomon, -** died in Homburg? **Promenade**
 Two sons - one married **Edith** (sister of Martin Reinach) - murdered in Sobibor
- 61) **Scharatzik, Leo** **Cigars** **Louisenstraße**
 Four children - probably emigrated
- 62) **Schiff, Beno** - emigrated to Brazil **Grain Broker** **Ludwigstraße**
- 63) **Schwarzschild Dr. Ludwig/Mrs.** **Doctor** **Kisselefstraße**
 2 Children **Martin** and a daughter - the family emigrated to New York, NY USA
- 64) **Sommer, Emil/Mrs.** murdered in Germany **Cattle Dealer** **Obergaße**
 2 Sons - Ernst and Kurt - both live in Chicago, Illinois USA
- 65) **Sommer, Klara** single - Murdered in Treblinka **Wallstraße**
- 66) **Stein Moritz/Mrs.** - Crippled in WWI died in Homburg (last address) **Kisseleffstraße**
 Children: **Julius** and **Bertel** Wife and children were murdered in Sobibor
- 67) **Stern /Mrs.** **Kisselefstraße**
 One son Rolf (adopted) - emigrated
- 68) **Stern /Mrs.** - emigrated to the USA **Cattledealer** **Haingaße**
 Two daughters and one son (Mr. Stern died in Homburg)
- 69) **Strauß Josef/Mrs. Bertha** **Furrier** **Kisselefstraße**
 2 sons - Norbert and Hermann - the family emigrated to the USA
- 70) **Weiß, Paul Dr./Mrs.** emigrated to Israel **Doctor** **Kisselefstraße**
- 71) **Wertheimer, Alfred Dr./Mrs.** **Lawyer** **Ferdinandstraße**
 One daughter **Ruth** - the family emigrated to Israel
- 72) **Wiesenthal, Sally/Mrs. Herta** **Iron and Coal Dealer** **Kisselefstraße**
 3 children: Hildegard, Gisela, Günter - the family emigrated South Africa, Zimbabwe and Chile
- 73) **Wreschner Leopold/Mrs.** **Rabbi** **Audenstraße**
 one daughter emigrated
- 74) **Wertheimer, Salo** - died in Frankfurt **Gymnasiumstraße**
 Two daughters - Hedwig married Willy Idstein and emigrated to the USA
 the other daughter married outside Homburg and emigrated
- 75) **Wiesenthal, Bernard** **Lawyer** **Louisenstraße**
 - murdered in Sobibor/Majdanek

Those were at that time only identified as half-Jews,

I only know their names but what became of them is mostly unknown to me.

Assmann, Escribeus, Groß, Holler-Schulemann, Dr. Kobler, Löw, Martino, Neumeier, Rechold, Sulzbach

Reference: This list was compiled in 1983 by my father from his recollections. (He left Homburg as a boy of fourteen in January 1939.)

Bad Homburg v. d. Höhe

חכר אלהים את נשמות

Years As Homburg Officiant

רבני הקהילה		
	סגן ראש הקהילה יוסף בן שלמה וורמסער ז"ל	
1813 - 1827	Unter-Vorsteher Joseph Wormser	- 1827
	סגן ראש הקהילה הרב קלמן בן לייב רוטשילד ז"ל	
1827 - 1848	Unter-Vorsteher Callmann L. Rothschild	? - ?
	מוריני הרב אשר (יעקב) בן מוריני הרב מאיר שטרען ז"ל	
1848 - 1851	Rabbiner Anshel M. Stern	1820 - 1888
	מוריני הרב פנחס זעליגמאן בן הירש פרומם ז"ל	
1852 - 1875	Rabbiner Dr. P. Seligmann Fromm	1822 - 1898
	מוריני הרב שמואל בן הרב אברהם אורבאך ז"ל	
1875 - 1877	Rabbiner Dr. S. Hillmann Auerbach	1827 - 1884
	מוריני הרב מאיר בן יעקב אפעל ז"ל	
1877 - 1886	Rabbiner Dr. Meier Appel	1851 - 1919
	מוריני הרב שמואל הילמאן בן אברהם קוטעק ז"ל	
1887 - 1912	Rabbiner Dr. S. Heymann Kottek	1860 - 1912
	מוריני הרב דוד בן אלכסנדר הלוי ווינטער ז"ל	
1912 - 1922	Rabbiner Dr. David A. Winter	1878 - 1953
	מוריני הרב יעקב יהודה בן הרב זאב נחום וורעשנער ז"ל	
1922 - 1935	Rabbiner Dr. J. J. Leopold Wreschner	1865 - 1935
חזני הקהילה		
	יוסף גלוגאו ז"ל	
- 1777	Chazan Joseph Glogau	
	יהודה קלאהר ז"ל	
1780 - 1797	Chazan Judah Klahr	
	משה בן לייב ליפשוץ ז"ל	
1797 - 1855	Chazan Moses Loeb Lipschütz	
	החבר יעקב אברהם בן ר' יוסף יצחק ברונשוויג ז"ל	
1855 - 1898	Kantor Adolf Braunschweig	1825 - 1907
	החבר משה בן מוריני הרב יצחק לב יהודה הירץ הי"ד	
1898 - 1942	Kantor Moses Herz	1873 - 1942

של ק"ק באד הומבורג פאר דער הא עם נשמת אברהם יצחק ויעקב . שרה רבקה רחל לאה .
בעבור שהאירו עיני הקהילה בפסקיהם . והרביצו תורה בישראל .
בשכר זה תהא נשמתם צרורה בצרור החיים עם צדיקים וצדקניות שבגן עדן . אמן

Bad Homburg v. d. Höhe

The Bad Homburg chapter of the “Reich Federation of Jewish Front Soldiers”, donated an impressive marble-topped tablet crowned with a quotation from the first chapter of the Second Book of Samuel, which states:

”אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים בְּתוֹךְ הַמִּלְחָמָה!
”אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים וַיֵּאבְדוּ כְּלֵי מִלְחָמָה:
 “How did the mighty fall in the midst of the battle?
 How have the mighty fallen and the weapons of war perished!”

Name	Geburtsdatum	Todestag	
Ackermann, Edmund	29.11.80	22.08.14	
Blum, Julius	06.03.75	12.03.17	
Emmerich, Gustav	19.06.92	14.03.15	
Fuld, Julius	05.05.94	02.08.17,	Ltnt. E. K. I
Kahn, Moritz	22.03.77	25.04.16	
Neugaß, Willy	29.10.80	07.09.14	
Scharatzik, August	19.10.96	04.10.18	
Sommer, Moritz	02.09.73	28.01.19	
Wiesenthal, Hermann	28.02.77	09.10.17	(vermißt)

EHRE IHREM ANDENKEN

Ackermann, Edmund, - born כ"ו כסלו	died ל' אב	Merchant 33 yrs. old in Neufchateau, Belgium, Rank Private
Blum, Julius - born כ"ט אדר	died כ' ניסן	Merchant 42 yrs. old in Frankfurt Am Main, Rank Private
Emmerich, Gustav - born כ"ד סיון	died כ"ח אדר	Bank Employee 22 yrs. old in Galicia, Rank Private
Fuld, Julius - born כ"ט ניסן	died י"ד אב	Bank Employee 23 yrs. old Galicia, Rank Ltnt. Iron Cross 1st Class
Kahn, Moritz - born ח' ניסן	died כ"ב ניסן	Merchant 39 yrs. old in France, Rank Militia Recruit
Neugaß, Willy - born כ"ד מרחשון	died ט"ז אלול	Merchant 33 yrs. old in Sermaize les-Bains, France Rank Prvt
Scharatzik, August - born ל"ב תשרי	died כ"ח תשרי	Bank Employee 21 yrs old in France, Rank Infantry Private
Sommer, Moritz - born ל' אלול	died כ"ז שבט	Butcher 45 yrs, old in Bad Homburg Rank Cavalry
Wiesenthal, Hermann - born ט"ו אדר	died כ"ג תשרי	Merchant 40 yrs. old in Bad Homburg

- more information about his fate was unavailable.

The tablet was unveiled and affixed to the south side of the synagogue in September 1921. Very few of the Jewish war veteran's Christian comrades, attended the plaque's dedication. Rabbiner Dr. Winter and Kantor Herz officiated. This memorial plaque for the fallen Homburg Jewish sons, was smashed and became part of a huge debris pile with the destruction of the synagogue on Homburger Pogrom Day, 10th November 1938.

Gustav Emmerich was my grandmother Herta (Emmerich) Wiesenthal's twin brother.
Hermann Wiesenthal was my grandfather Salomon Wiesenthal's older brother.

References:

Weltkriegsopfer.de <http://www.weltkriegsopfer.de/Opfer-Krieg-Gewalt-Datenbank-Soldatenliste-Suche.html>
 “Meine Erinnerung an Bad Homburg und seine 600-jährige jüdische Gemeinde (1335-1942)” von Yitzhak Sophoni Herz
 “Geschichte der Juden in Bad Homburg vor der Höhe 1866-1945” von Heinz Grosche

Bad Homburg v. d. Höhe

[The first wave of German Reich deportations were carried out from mid October 1941. In the course of just less than three weeks, German Jews were transported to the Lodz Ghetto in Poland. Soon afterward, more were deported to Riga, Kaunas and Minsk. Most of them were placed in the local ghettos, but some were shot immediately upon arrival.]

The Jewish deportees in **1941** which had relocated from Bad Homburg to Frankfurt:

Rudolf Rieß	20/10	66	16/01/1942	Lodz Ghetto	Jenny Löwenstein	11/11	53	Minsk Ghetto	
Rosa Rieß	20/10	68	20/10/1942	Lodz Ghetto	Edith Löwenstein	11/11	15	Minsk Ghetto	
Selma Benjamin		59	20/10/1941	Lodz Ghetto	Adolf Lang	22/11	71	25/11/1941	Kaunas Fort IX
Charlotte Fleischmann		69	20/10/1941	Lodz Ghetto	Amalie Löwenthal	22/11	66	25/11/1941	Kaunas Fort IX
Bella Rothschild geb. Strauß		57	1884	Auschwitz	Ernst Reinach	23/12/1901	39	07/02/1941	Hadamar
Flora Rothschild geb. Strauß		59	28/02/1882	Auschwitz					

[After the Wannsee Conference, early in March 1942, most of the deportation trains from the German Reich were rerouted from the ghettos of Minsk and Riga in Ostland to ghettos and camps in the Lublin district. This change coincided with the opening of the Belzec death camp in mid March 1942, and the building of the Sobibor and Treblinka death camps. Jews from the German Reich arrived in the Lublin district from April 1942.]

The Jewish deportees in **1942** which had relocated from Bad Homburg to Frankfurt:

Charlotte Lang	17/01/1869	74	Deported 19/08	Theresienstadt	05/10/43	Isidor Sommer	77	17/01/1869	Deported 11/11	Theresienstadt	19/08/1942
Arthur Auerbach	80	Deported 18/08	Theresienstadt	22/09/1942	Jenny Sommer	1898	Theresienstadt, Minsk, 1943	Auschwitz			
Emma Meyer	70	Deported 15/09	Theresienstadt	08/05/1943	Dora Hardt geb. Schwarz	3/10/1885	57	Deported 25/06			
											Ravensbrueck - Auschwitz 3/10/1942

On the 10th of June, 1942, twenty six Jews were deported, seven men, seventeen women, a girl and a boy.

Helene Adler geb. Gutmann	30/07/1888	53	Sobibor	Karl Rosenberg	08/04/1882	60	Sobibor
Margot Adler	21/10/1921	20	Sobibor	Willi Meier Rosenberg	15/10/1884	57	Sobibor
Leontine Blum geb. Lorch	08/05/1881	61	Sobibor	Arno Salomon	16/12/1908	33	Majdanek 30/08/1942
Franziska Gutmann	1891	51	Sobibor	Edith (Seppi) Salomon geb. Reinach	17/06/1917	25	Sobibor
Ludwig Gutmann	04/02/1893	49	Sobibor	Emil Sommer	17/04/1877	65	Majdanek
Bessy Herz	14/10/1901	42	Sobibor	Johanna Sommer geb. Karlsberg	26/08/1887	54	Sobibor
Erna Holzmann	12/02/1894	48	Sobibor	Berta Stein	1927	14	Sobibor
Therese Idstein	04/09/1889	52	Sobibor	Julius Stein	1928	13	Sobibor
Fanny Kahn geb. Katz	05/03/1887	55	Sobibor	Minna Stein geb. Katz	14/03/1892	50	Sobibor
Johanna Lang	1883	58	Majdanek	Adolf Stern	1884	57	Sobibor
Melitta Lichtenstein	1901	41	Sobibor	Regina Stern geb. Wallach	02/06/1893	49	Sobibor
Blanche Neugaß	15/05/1886	56	Sobibor	Karoline Weiß geb. Altschul	02/08/1879	62	Sobibor
Gertrud Neugaß	1890	53	Sobibor	Bernhard Wiesenthal	28/06/1884	57	Sobibor

On the 28th of August, 1942, eighteen Jews; seven men, eleven women, from Bad Homburg and two from the town of Ober-Eschbach were deported. (All except Frau Rosa Lind never returned!)

Frieda Altschul geb. Bender	23/02/1881	61	Treblinka, 29/09/1942	Kantor Moses Herz	19/11/1873	69	Treblinka 29/09/1942
Robert Altschul	22/04/1876	66	Treblinka 29/09/1942	Sofie Herz geb. Haas	05/08/1866	76	Treblinka 29/09/1942
Auguste Eppstein geb. Löwenthal	01/05/1868	74	Treblinka 29/09/1942	Klara Sommer	13/11/1880	66	Treblinka 01/06/1943
Hugo Eppstein	20/6/1864	78	Theresienstadt 11/9/1942	Rosa Lind geb. Reiß		66	Frau Lind returned
Margarethe Groß geb. Freundlich	3/08/1878	65	Auschwitz 15/05/1944	Salomon Lind	09/02/1875	70	Theresienstadt 07/01/1945
Max Groß	27/10/1872	69	Theresienstadt 16/10/1943	Rudolf Neugaß	20/09/1876	65	Theresienstadt 18/11/1942
Ida Haas	15/11/1866	75	Theresienstadt 30/11/1942	Louis Rothschild	06/04/1864	78	Theresienstadt 17/09/1942
Berta Harth	24/10/1886	59	Theresienstadt 01/12/1943	Melanie Rothschild geb. Emmerich	13/12/1880	61	Theresienstadt 15/08/1944
Franziska Idstein geb. Seckbach	1/11/1862	79	Theresienstadt 18/09/1942	Emma Solling geb. Mayer	06/01/1874	68	Theresienstadt 18/07/1943

On the **20th of May 1943,** the Gestapo deported:

Margarete Daub geb. Daniel	1883	60	Catholic Missing	Ida Martino geb. Bernheim	05/06/1895	47	Jewish Auschwitz 29/12/1943
Adelheid Clara Jacobi geb. Hanau	1872	71	Lutheran Frau Jacobi returned	Elisabeth Müller geb. Michel	14/02/1893	50	Catholic E. Europe Missing

The following chose to take their own lives in Bad Homburg or in other cities rather than be taken to their deaths:

Otto Holzmann	21/02/1893	(Frankfurt)	48	Suicide	08/05/1941	Annette Cahn-Bronner	1895	(in Berlin)	47	Suicide	29/04/1942
Sophie Klieneberger geb. Hamburger*	19/06/1848	91	Suicide	11/04/1941	Thekla Dinkelspühler	04/06/1901	(Frankfurt)	61	Suicide	22/05/1942	
Anna Schönemann geb. Klieneberger*	24/04/1881	60	Suicide	11/04/1941	Elsbeth Pariser	1871	(in Frankfurt)	71	Suicide	20/11/1942	

* both had converted to the Protestant faith.

Bad Homburg v. d. Höhe

Those forty nine Bad Homburg Jews which moved to a different city/country or fled their town and perished in Holocaust:

Ellen Benas geb. Rothschild 25/05/1872	70	Heinrich (Heinz) Mainzer 10/01/1908	35
Berlin to Theresienstadt 03/10/1942		Haag, The Netherlands to	
Sara Bermann 01/06/1854	85	Beuthen/Bobrek, Camp 21/03/1943	
Bad Homburg 09/03/1940		Klara Mainzer geb. Hirsch 09/07/1883	59
Minna Dörnberg geb. Dinkelspühler 1888	55	Auschwitz	
Eschwege to Theresienstadt 1943		Hans Marcus 11/10/1935	7
Emilie Fuld 26/11/1867	73	Berlin to Auschwitz 29/11/1942	
Gurs, France 09/12/1940		Josef Mayer 1902	
Regina Goldschmidt geb. Guggenheim 6/07/1870	72	Deported - Disappeared	
Westerbork 24/02/1943		Ludwig Neumeier 23/04/1893	51
Siegfried Goldschmidt 29/05/1899	43	Auschwitz 30/10/1944	
Berlin to Auschwitz 1942		Öttinger, Manfred 21/8/1910	32
Josef Haas 27/04/1898	44	Frankfurt to Majdanek 7/9/1942	
France to Auschwitz 1942		Eduard Rothschild 26/03/1921	21
Adele Harth geb. Block 1878	64	Mauthausen 12/11/1942	
Köln to Lodz, Poland 1942		Frieda Sandberg geb. Dinkelspühler 11/10/1890	54
Dr. Joseph Harth 1887	56	Breslau to Auschwitz 12/10/1944	
Köln to 22/10/1941 Lodz 24/04/1943		Berta Schwarz geb. Sommer 15/07/1871	68
Sara Herz 08/08/1864		Bad Homburg 23/07/1939	
Theresienstadt to Auschwitz		Gusta Schwarz geb. Steinbach 1909	33
Sophie Hillesum geb. Kottek 25/05/1891	52	Cracow 1942	
Westerbork to Auschwitz 06/03/1944		Ester Schwarz 1931	11
Emma Hirschberg geb. Fromm 1866	76	Cracow 1942	
Lublin, Sobibor 15/06/1942		Moshe Schwartz 1934	8
Flora Hirschberger 24/07/1909	33	Cracow 1942	
Auschwitz 12/04/1943		Salo Shlomo Schwartz	
Martin Holzmann 24/03/1898	44	Cracow 1942	
Berlin to Auschwitz 03/02/1943		Josefine Sichel 29/01/1855	85
Selma Holzmann 14/09/1900	41	Gurs, France 22/11/1940	
Malines to Auschwitz 15/08/1942		Kurt Sommer 17/04/1877	
Therese Idstein 04/09/1889	53	Presumed Dead	
Frankfurt to Sobibor 11/06/1942		Moritz Moshe Stein 1897 [Disabled Veteran]	
Max Kahn 06/07/1905	37	Auschwitz	
Drancy to Auschwitz 10/08/1942		Rosa Steinbach 1879	
Anneliese Kottek 04/06/1909	33	Cracow Bochnia, Murder Site	
Westerbork 15/02/1944 to Bergen Belsen 10/04/1944		Ilse Strauß 19/12/1932	10
Theresienstadt 02/05/1945 Tröbitz 02/05/1945		The Netherlands Auschwitz 24/9/1943	
Aron Kottek 1896	44	Sophie Strauß geb. Lang 19/11/1865	77
Amsterdam The Netherlands 1940		Theresienstadt 11/01/1943	
Moritz Moses Kottek 19/03/1900	42	Karoline Weiß geb. Altschul 02/08/1879	62
Amsterdam The Netherlands to Auschwitz 19-8-1942		Sobibor 11/06/1942	
Dr. Salomon Kottek 23/06/1894	50	Simon Werner 10/07/1903 Berlin to Theresienstadt	41
Haag, The Netherlands to Bergen Belsen to Troebitz,		17/06/1943 to Auschwitz 23/10/1944	
Frankfurt, Brandenburg, Germany 30/05/1945		Siegfried Wohlfarth 26/3/1904	40
David Israel Lang 24/11/1910		The Netherlands Auschwitz 03/09/1944	
Rotterdam, Netherlands, Auschwitz		to Stutthoff 12/05/1944	
Henriette Lindenheim geb. Sommer 26/05/1917	24	Hans Erwin Wolf 04/12/1900	44
Berlin to Auschwitz 01/04/1942		Mittelbau (Dora) 1944	
Josef Liskewitsch		Albert Moses Franz Wiesenthal 25/02/1877	65
Nache Liskewitsch geb. Kadeschewski		Frankfurt to Theresienstadt 01/09/1942	
Cornelia Löwenthal geb. Feis 18/1/1879	64	to Treblinka 29/09/1942	
Sobibor 28/5/1943			

References:

"Meine Erinnerung an Bad Homburg und seine 600-jährige jüdische Gemeinde (1335-1942)" von Yitzhak Sophoni Herz

"Geschichte der Juden in Bad Homburg vor der Höhe 1866-1945" von Heinz Grosche

The Central Database of Shoah Victim's Names <http://db.yadvashem.org/names/search.html>

Opfer der Verfolgung der Juden unter der Nazi Gewaltherrschaft in Deutschland <http://www.bundesarchiv.de/gedenkbuch/directory.html.de>

The Bad Homburg Minhag

by Yitzchok Sophonie Herz

The Hebrew word מנהג can be translated as custom as it has developed in cities, outside the הלכה - that is, the original decision of the Act, as interpreted in Talmudic literature. The result: in Orthodox synagogues that adhere strictly to the Torah tradition-bound, minor variations occur in the leadership of worship, without coming into conflict with the basic interpretation of Jewish law. We then speak of a מנהג המקום, i.e. a practice that applies only to a particular community.

Thus we find today in prayer books that were printed in Germany, footnotes such as, "This paragraph is not said in Frankfurt / Main, Fürth and Strasbourg." Homburg adapted by and large the Frankfurt rite - like many other towns in southern Germany. Small deviations nevertheless speak of a "Homburger מנהג" or customs in the liturgy.

- 1) The קדיש prayer ended with the עלינו. (Despite the fact that it runs contrary to מנהג אשכנז, either according to HoRav Kottek ז"ל reasoning, because the recitation of עלינו was never banned in Homburg or maybe to take into consideration the foreign visitors, for instance, when there isn't a Psalm after עלינו.) Those who said קדיש left their seats and stood next to the Kantor. They said the קדיש in chorus-form, so that the congregation could answer at the right moment: אמן - בריך הוא.
- 2) In former times - the Kantor read out portions from the Memor-book on שבתות - (except on the שבת before ראש חודש - New Moon).
- 3) The שבת on which the New-Moon was announced, (the יהי רצון prayer was not recited according to the old Southern German מנהג) the Kantor was supposed to sing 'אשרי' in the tune of the festival or event occurring in the forthcoming month. You might notice smiling happy faces among the worshippers, when the tune indicated the approach of פורים or שבועות etc..
- 4) "קדיש of the year", called Jahreskaddish:
On the end of מנחה the Kantor was "ordered" to sing the "Jahreskaddish", which presented in chronological sequence the tunes of all Jewish events of the year - commencing with 'תנוכה' and ending up with 'שמחת תורה'.
- 5) On the day of שמחת תורה (Torah Joy), about the end of September, all the Torah scrolls were taken out of the Ark and whilst singing in a joyous procession around the synagogue (in the same manner as circling with the לולב), in a very dignified way. On שמחת תורה the President and members of the board wore silk טליתות. Only 10 men were called up on this day. Homburg had about 20 Torah scrolls, some of which were decorated with antique silver on this day. During the Kaiser period this impressive train was led by Homburg Jewish school youth. Each student carried a black, white and red flag, in the days of the Weimar Republic they were replaced by black, red and gold flags. After the service, the children received, out of the hands of two ladies of the Jewish women's club, bags with chocolate and other sweets.

This Torah joy fest firmly marked the end of all the holidays and built its highpoint on the last paragraph of the Torah. Only a Torah scholar, usually the Rabbi, was called up for this act like a "groom on his wedding day". - Since Torah learning never knows an end, subsequently the first section of the entire Bible was read from a second Torah scroll, it began with the following:
"In the beginning God created the heaven and the earth" until the seventh day of the creation story, which arranges the sanctification of the day of rest, the שבת.

Also, for this section, a particularly meritorious and honorable community representative was called and also greeted with honors.

The Bad Homburg Minhag

by Yitzchok Sophonie Herz

In contrast to the serious public holidays (New Year and the Day of Atonement) was the "Torah joy fest" expression of true spiritual openness. In today's State of Israel it can be seen far and wide until deep into the night on all streets and squares who people dance around the תורה scroll.

- 6) On ראש השנה and יום כפור and days when מתנת יד was said, only married people were called up to the תורה. The same rules were observed for the special שבתות (4) before פורים and פסח.
- 7) For the תוכחה (Retribution), read twice a year, it was the custom to call up the Shammes, - an ugly custom. It would have been an insult to call up a person of "higher social strata" to the portion containing so many curses.
- 8) בואי בלה When on Friday night the Kantor sang the last stanza of the hymn 'לכה דודי' (Sabbath-Hymn by Shlomoh Alkabez) he and the congregation turned towards the entrance of the synagogue only for the words 'בואי בלה'. It was reasoned as undignified for the congregants to turn their backs to the ארון הקודש (Holy Ark) longer than absolutely necessary. In this connection - להבדיל - I may mention, that England, in one of her ceremonial performances, shows a similar custom. When the Queen opens the parliament the "Lord - in charge" leads her from the minor hall to the throne, but he walks backward during this procedure always facing the ruler of the country. Although it is not my intention to give the Queen of England possibly the same status as an 'ארון הקודש', the idea of reverence is the same.
- 9) Seiferstellen. in other words, to put the ספר (תורה) into the right position for a special שבת, when two or even three ספרים had to be taken out. It was the strict order for the Shames to roll each scroll into the proper position. In order to avoid and hold-up during the "Reading of the Law". (Leinen).
- 10) People were called up by numbers. The numbers were engraved on silver plates, which the Shammes put on the place of the person shortly before he was called up. If the man wore his טלית like a stola (scarf) he was ordered to unfold it and put it "according to דין". - In summer no person was called up to the תורה, if he wore a straw hat. The Shammes ordered him to put on a hat kept in the office for this purpose.
- 11) The ספר תורה was rolled and held tightly together with a pennon (Wimpel). This was Originally a square piece of white cotton, used for the baby-boy during his ברית (מילה). Some weeks before the child was brought to the synagogue for the first time by his father, the mother cut the linen into four equal pieces. Then she brought it to my father (Kantor Moses Herz הי"ד) a brilliant calligrapher who wrote on the Wimpel in (the) most colorful letters the name of the boy and a suitable פסוק (verse) from the פרשה (chapter the boy would say on the day of his מצוה (בר מצוה)). The artist Moritz Oppenheim took this custom as a theme for his painting "Das Schulentragen". Certainly, on such occasions the father was called up for גלילה, while the little child touched the תורה - Scroll. After this "ceremony" the baby - about two years old - was brought to the Rabbi for Benschen (to bless the child).
- 12) The פרוכות (curtains) of the ארון הקודש (Holy Ark) as well as the מפות השלחן (covers) of the בימה or Almemor were exchanged for all special שבתות.
- 13) Homburg, like many communities in southern Germany held a special memorial to the memory of all the communities that were wiped out during the Crusades or the time of the "Black Death." The names of these communities, often those of all its members were murdered, were detailed in so-called Memorbuchern. The Jewish community of Bad Homburg arranged - like other קהילות - these

The Bad Homburg Minhag

by Yitzchok Sophonie Herz

commemorations twice a year, once in the שבת before the Jewish "Feast of Weeks" (late May), then the שבת before 9 אב (about mid-July), the day of mourning in memory of the first and second temples. Special prayers were recited by the Rabbi and Kantor from the Almemor (תורה reading table), they mentioned the most important communities that had suffered particularly in the Middle Ages or were exterminated. In the Homburg service the following communities were mentioned: Andernach, Bacharach, Frankfurt, Nordlingen, Nuremberg, Speyer, Strasbourg, Trier, Worms, and Xanten. From the end of World War I the nine Homburg Jewish soldiers that lost their lives for Germany were also mentioned. According to Paul Arnsberg there existed a Homburg Memor-book, dating from 1790, with entries going back to the 17th century. The word Memor comes from the Latin word memoria, which means something like memory and remembrance. Old Homburger residents said if they participated in such memorial hour: "Es wird gememmert". (When the Nazis in November 1938 burned down the synagogue, unfortunately, the Memor-book went up in flames as well.) Finally it should be mentioned that most of the persecution of Jews occurred during the spring weeks between פסח ("Easter"), and the שבועות. These were once happy days in the Jewish calendar. But after these terrible occurrences, the seven weeks between the said feasts was turned into a time of mourning, weddings may not be celebrated during these days neither are jubilant parties celebrated.

- 14) The oldest of Homburg's Jewish associations was the חברה קדישה; it was still in existence in 1933. In this connection Arnsberg informs us, that the "Maariv Kippe" as the evening שיעור was the so-called Kippestub, Nr. 24 Wallstrasse. The annual foundation-festival of the association - always celebrated on the eve of ראש חודש שבט, it was the custom to eat Fietsen (?) possibly a wheel shaped pastry which came out of "vogue" in later years. Not only the Fietsen disappeared, but also the organization itself, when it was incorporated into the "Talmud-Torah-Verein" (Foundation).
- 15) מוצאי שבת (End of שבת). Maybe, it is worthwhile to mention the הברלה - Service as it was performed in some Homburg families (homes), also in my parents' home (till the end of World War I). After the ceremony with its different blessings my father sang a special prayer. It was pronounced in good German, although it must have come originally from the East. I still remember the main-stanza:

**Gutt von Avrohom, Yitzchok und Yaakov Behuet Dein
Volk Yisroel mit Deinem Lobe
Die sieben Tage der Woche Soll'n uns kommen Zu
Massel und Broche fuer alle Frommen
Der Liebe Sha'bes Kaudesh geht dahin
Die Woch soll bringen G'sundheit und Gewinn
Omein - Omein - Omein - Omein.**

- 16) The "Feast of Weeks (the giving of the תורה at Sinai and the summer harvest festival) the synagogue in Homburg - as it was the custom in many other communities, was adorned with palm trees, young trees and flowers.
- 17) A rabbinical decision was made in Homburg that a man who had become a Septuagenarian (70 years old), had the privilege to be called to the תורה from now on with the honorary title חבר.

The Jews of Germany showed their gratitude to their Emperor, King and State which protected their lives, so they followed both a command of the Jewish sages, to pray for the state and peace, and to give expression to an inner need, their German feeling. On each שבת, a prayer for the government was said. In the imperial days it was worded as follows:

Lord of the World and King of kings, You have already received the mortal and the earth son of Thy power, that He may turn into law and honesty on earth, peace and justice among men handle of your glory! We pray to you for your protection and your grace, for your blessing and support for our King and Lord, the German Emperor,

The Bad Homburg Minhag

by Yitzchok Sophonie Herz

Wilhelm the Second.

Support him in strength and health, that he may live long and happy peace and welfare of his people true that he, untroubled and lead them, which he manages for the good of his nation

Give his undertakings and any start for the salvation of his kingdom's promotion, prosperity and progress, fame and glory, make his reign prosperous for his country, that it may shine in ever increased power and glory and dignity to rise up.

**Bless our Empress and Queen Augusta Victoria
on the side of her illustrious husband.**

Bless the Crown Prince and all the members of the Royal House. Bless the ministers and councilors and all those who are called by word and advice, bloom and flourish in his country to convey that they do their job for the good of the complete truth and insight.

Bless the fathers and representatives of the city and give all of your healing grace treasure and peace. Holding away from this city and its inhabitants as of the entire fatherland each doom and woe, every adversity and every error, need, want, and disease, to rule that blessing and welfare of all varieties and propagating itself. So it was pleasing to you, O Lord, in your mercy! Amen!

In the era of the Weimar Republic, the prayer for empire, government and welfare of the city, was kept short and to the point.

With the beginning of the persecution of the Jews in 1933 - after the seizure of power by the Nazis - the prayer for government and the empire was omitted.

It is seen from the aforementioned that the Homburg Jews never forgot their מנהג (custom) and that they were connected with the German fatherland.

THE MYSTERIOUS VISIT OF THE BELZER REBBE TO BAD HOMBURG

Even during his lifetime, the great Belzer Rebbe, הרב אהרן רוקח זי"ע, was considered one of the greatest בעלי רוח הקודש of his time. Not everything he said or did was immediately understood, but everyone knew there were profound meanings behind his every word or act.

In the late spring of 1929 the Rebbe was in Berlin for medical reasons. As he ended his stay there, he mysteriously informed his *gabbaim* that instead of returning home he wished to go to the resort of Bad Homburg. Reb Chaim Nota Katz, a Belzer Chassid who had lived in Frankfurt, was given the task of arranging for an appropriate place for him to stay. He found an apartment facing a hotel frequented by German political officials. The Belzer Rebbe was very pleased by the choice but cryptically complained that he would liked the windows to be twice as large.

He stayed for six full weeks in that room. He did not visit any of the baths or go for any treatments. His *gabbaim* could not understand why he wanted to travel to this place, nor could they fathom his peculiar behavior during that entire period. He was extremely agitated, fasting most days and spending much of the time in extraordinarily intense prayer. He was heard whispering repeatedly, אַל-תְּהַנְנִי בְּיַד אֹיְבָיִךְ (תהלים כז:ב) - "Do not deliver me to my oppressors". At the end of these six weeks he abruptly decided to pack up and leave. "Es iz mir nisht gelungen" - "I did not succeed," he exclaimed, overcome with grief.

The Bad Homburg episode remained an enigma for many years. It wasn't until decades later that someone took notice that for the same six weeks there was a certain politician staying at that hotel facing the Rebbe's apartment. He headed a tiny political party called the National Socialists, or Nazis. Those same weeks he worked with his aides in Bad Homburg planning a strategy for an upcoming referendum. That referendum did not go his way, but it was a turning point for this politician. It brought him great acclaim and catapulted him and his party into major national prominence.

Within only four years of those fateful six weeks in Bad Homburg, the people of Germany elected Adolf Hitler to be their führer. [Hamodia Magazine "Invitation From A German Village" 4 Elul 5775 / August 19, 2015]

The Bad Homburg Minhag

by Yitzchok Sophonie Herz

ליל שבת

The highlight of the Friday night service was 'לכה דודי', which the חזן sang from the אלמעמער, a Spanish word for בימה. He mostly sang melodies of the composers Louis Lewandowski, Salomon Sulzer, and Israel Meyer Yaphet. The "Shammes" brought the חזן an oversized silver cup, placed on a silver plate. Some 4 or 5 boys under בר מצוה age were waiting for a sip of the wine after קידוש, which was served to them by the Shammes in little קידוש cups.

יום שבת

Homburg's Rabbi was supposed to deliver a דרשה on the שבת before ראש חודש. If there were to be a בר מצוה in the course of the month, the Rabbi had the opportunity to address the קהילה once again.

[In an effort to encourage early attendance on שבת, three blue-striped טליתות were set aside in the synagogue to be worn by the first three boys under בר מצוה.]

Under the guidance of the חזן a שבת-Youth-Service in the early afternoon. (Keep in mind that those Jewish students who attended German schools, had to attend on Saturday mornings as well. The more religious students could be exempted from writing.) All students, boys and girls alike, had to turn up. The חזן read the whole סדרה, whilst one of the boys was in charge of the מוסף prayer. The whole youthful congregation had to act as choir. The service started with a mighty 'זידי בנסע...' and ended with 'אין באלדינו'.

פסח

There was a מנהג to obtain milk directly from the farmer into the person's לפסח buckets.

שבועות

As far as the season was concerned, שבועות was the most beautiful יום טוב of the year. The Kurpark, the area around the imperial palace and the many gardens bordering the Kur-district were luxuriantly green and showed a lavish display of flowers. It was the time, when the flowers on the many chestnut trees turned from white to red. The air was filled with the scent of flowers and blossoms; from the ground you could hear the incessant "concert" of the insects, which managed without a conductor to create the sounds of a breathtaking symphony. From all groups of trees the twittering and chirping of birds brought perfection to this choir of nature. In the synagogue the ספרי תורה were decorated with flowers, and so was the synagogue itself. Palms and coniferous (evergreen) trees were placed on the side of the Ark. In the late evening the "Lernen" was held in a suitable private home; where some 50-60 people turned up. From the ליל שבועות תיקון they read portions from התנ"ך and at the end they said תהלים, taking turns in reading.

תשעה באב

In the Northern Hemisphere the fast days of עשר בתמוז and תשעה באב are the longest of the year. On morning the service lasted till 11:30 am. People were sitting, on foot-stools between the synagogue benches, all saying קינות and Lamentations. It was the duty of the Shammes to tell each member when his turn would be. After the service everybody took off his slippers and put on leather-shoes. How could anybody have walked through a German street in light sandals. The Jews in Germany always felt embarrassed to expose their Jewish customs to the public eye.

אלול

With the end of the Summer-holidays (July/August) the approach of אלול could be felt. On the first Sunday of this Hebrew month, it was a custom to walk to the old Jewish cemetery. This was situated between Homburg and the nearby village of Seulberg. About 20 people participated.

In the old tradition the שופר was blown after the morning and evening service during אלול.

ראש השנה

The synagogue boasted a strong congregation when ראש השנה arrived.

The Jewish business world really adhered to these two days of ראש השנה, and יום כפור, the holiest day of the year. Advertisements were printed in the local press containing the following wording: "Due to the High Holy-days, our shops will be closed on September (date) as well as on October (date)."

The Bad Homburg Minhag

by Yitzchok Sophonie Herz

יום כפור

We draw attention to an earlier closing of our shops on the eve of the Day of Atonement (Oct.), (date.) The local press even felt obliged to add to the editorial part some lines that “Our Jewish citizens will celebrate on September (dates) the Jewish New Year 569_ - since the creation of the world”.

[There is an ancient custom, not much observed today, not to sleep on the night of כפור. After prayers on בל גררי night, an announcement would be made that women and children should go home. The doors of the synagogue were locked, and men would learn until dawn, when the morning prayers began. Whenever a man got tired he could go up to the women’s balcony and take a nap.]

Every year Homburg’s Jewish Board, called “Israelitischen Kultusvorstand”, printed a time-table for יום כפור. It was expected, that each תפלה begin and complete his תפלה within the time allotted him. It was resented, when - for instance - for מנחה - the חזן finished 10 minutes after schedule. During the various services - מוסף, מנחה, נעילה and שחרית, הפסקה (interval). Indeed, the davenen (the German Jews used the word “Oren”, derived from the Latin verb orare, to pray) went right through the day. For many years Homburg had its own mens/boys choir and also during the year. After the end of World War I, however, they performed only ראש השנה and יום כפור. At the end of the “Great Day” the people wished each other “all the best” and “Gutes Anbeissen” (breaking the fast).

סכות

The congregational סכות stood in the backyard of the synagogue. It’s size was extremely small, allowing just enough room for the Shammes, his wife and one guest. There were about 10 סכות throughout Homburg. On סכות, most Orthodox Jews went to synagogue, with their לולבים carefully wrapped in paper, so that no one would recognize it.

שמחת תורה

The spirit of שמחת תורה permeated the synagogue at מנחה-time of עצרת, when the חזן sang the “Jahreskaddish” after עלינו. The קדיש caught the spirit of all the Jewish festivals and other events, marked in the Jewish calendar, by always singing the main-theme of the נישון, starting with the tune of ‘מעוז צור’ and ending with שמחת תורה. He intoned a new tune at each new verse of the קדיש. The faces of the listeners revealed deep happiness. There were no הקפות (processions) in the evening.

This is how the Jews of Homburg celebrated the “Festival of the תורה”. Accompanied by the singing of ‘אתה הראת’ the גבאים took out about 20 ספרי תורה. The first six ספרים were “dressed” completely with crowns and plates of antique silver. Those gentlemen who were called up to receive a ספר, appeared mostly in Top-hats and silken טליתות. The חזן then led the procession in perfect precision around the small aisles of the Synagogue. The חזן typically was the only one, who turned around a few times with the תורה, which may be called “dancing with the ספר”. He sang the well known tunes of the day, while the other scroll-bearers walked behind. There were about 40 to 50 children, up to the age of 12, who marched in front of the תורה parade. In the Imperial Time (till 1918) the boys carried black-white-red flags; from 1919 on - they carried black-red-gold. Only when Hitler came to power, a few children walked around with blue-white flags. Sometimes an apple supporting a burning candle was placed on top of the flag-stick. In all those years the little girls never participated in this political demonstration of colors. They always carried hoops, decorated with flowers. After the service, the children had to line up by two. The leading ladies of the Kehillah, appeared with two domestics wearing black dresses and white aprons. The maids carried a big basket full of small bags of sweets. The ladies took the bags out of the basket and handed them over to the children, who politely said “Thank you”, answered by the ladies with a friendly smile.

In the twenties, when the Russian intelligentsia settled in Homburg for some years, they arranged their own מנין and their חסות תורה. They celebrated in the “Religionsschule”, adjacent to the synagogue. From the backyard of the synagogue, one could hear their singing and drinking לחיים.

חטונה

A חטונה would take place in the synagogue. The Rabbi, Kantor, and members of the families took their positions in front of the הקודש, ארון, where the חטונה was erected. Beginning with the Kantor’s הבא and ending with the breaking of the glass.

Machon Moreshes Ashkenaz

Rabbi Binyamin Shlomo Hamburger

Translated by Rabbi Reuven Poupko

I. The Migration of Torah Tradition from the Land of Israel to Ashkenazic Lands

I hold of our tradition and that of our ancestors, the sages of Ashkenaz, whose Torah teachings were passed down to them from their ancestors since the time of the Churban (destruction of the Holy Temple). — *The Rosh, R' Asher b. Yechiel*.

Ashkenazic Jewry had yeshivos continuously, generation after generation, since the time of the Churban. They put their souls into the knowledge of the Torah and its observance, following its laws of justice and other halachos. Therefore, it is certain that their correct knowledge of its details goes back farther [than other traditions]. — *R' Yakov Emden*.

During the Second Temple Period, Jerusalem was the center of Jewish life. The kernel of Torah tradition was ensconced in the *Lishkas Hagazis* (Chamber of Cut Stone), the basilica set into the north wall of the Holy Temple. The Sanhedrin was situated there.¹ The Sanhedrin was the superior court and the final word in all matters of Torah law. All eyes turned to the sages of the Sanhedrin for guidance in every area of Jewish life. From there Torah went forth to world Jewry. As such, it was the place to which the oral tradition of the Torah legacy was entrusted.

After the destruction of the Second Temple, about ninety thousand Jews were exiled from the Land of Israel by the evil emperor Titus (39-81 CE).² The Torah sages continued to safeguard the oral tradition passed down to them from earlier sages.³ This legacy was kept in its entirety by core yeshivos and by rabbinic supervision over its precise practice in the community.

The Jews settled in Italy under the dominion of Titus toward the end of the first century and brought their Torah heritage with them. When they migrated north to Ashkenazic lands, the authorities entrusted with transmitting Torah remained with them, all the while retaining steady contact with the seats of Torah in the Land of Israel and Babylon. The Jewish heritage of Ashkenaz continued uninterrupted for almost two millennia, and in every generation, yeshivos and Torah sages have guarded, cultivated, and glorified this ancient tradition.

1. Yoma 25a.

2. See R' Yosef (Yousep) Shamash, *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (Jerusalem: Machon Yerushalayim 1988), introduction by R' Binyamin Shlomo Hamburger, p. 78, note 61.

3. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 78, 79.

Machon Moreshes Ashkenaz

The nation of Ashkenaz is mentioned several times in the Scriptures. Sources indicate that Ashkenaz was located in Asia Minor (present day Turkey, Armenia, and Iraq) and that during the great world migration that had begun during the Second Temple Period, these light-skinned⁴ Germanic tribes eventually migrated westward toward Europe from the Mountains of Ararat⁵ (which were outside the boundaries of the Roman Empire) to the Alps. These tribes had been forced out of Asia Minor by marauding barbarians who decimated everything in their path. The Germanic tribes continued wandering until they found land suitable for agriculture. They divided those lands among themselves and established individual kingdoms therein. When they settled the area, each head of tribe became king of his province. As time progressed they pushed the Romans out of central Europe.⁶

Interestingly, the Talmud and Midrash identify some of the biblical names mentioned in the family of Ashkenaz, grandson of Japheth, with Germany. The names Togarma⁷ and Gomer,⁸ Ashkenaz's brother and father, even sound like Germany. Gomer's brother, Magog,⁹ is also associated with Germany. Moreover, we know of places in Asia Minor that were called Garmania or Caramania. This all indicates that the source of Germany is in fact the biblical nation of Ashkenaz.¹⁰

Although sources also point to a Jewish presence in these lands during biblical times and during the Second Temple Period, no records exist of an organic, continuous Jewish community during the tribal migrations, nor do we have details about their Torah traditions. Thus, although biblical Ashkenaz does seem to have a historical association with modern Germanic lands, from a Jewish perspective it has no bearing upon the line of the Ashkenazic Torah heritage.

Some ancient Jewish communities in the diaspora claim that their traditions come directly from the pre-Temple period. This also has no bearing upon the line of Torah tradition. An authentic Jewish community had to be intimately associated with the sages of the Mishnah and Talmud. A community claiming to have bypassed the Temple Period is indeed ancient, but invalid as a conduit of Torah tradition.

Similarly, the present Jewish community of Babylonian heritage cannot claim to be the heir to the seat of Torah legacy in classical Babylon, as its tradition has obviously been infiltrated by Sephardic customs such as those of the Ari, a fact which indicates that its legacy is not a consistent, direct line to ancient Babylon. Indeed, only Ashkenaz has had a continuous line of Torah sages and yeshivos since the time of the Churban of Jerusalem until the Churban of Europe in our day.

4. Mishnah Nega'im 2:1.

5. Yirmiyahu (Jeremiah) 51:27.

6. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 70, 71.

7. Midrash Bereishis Rabbah 37:1.

8. Yoma 10a.

9. See Yerushalmi Megillah 1:9, where Magog is identified with Gothia.

10. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 71, notes 19, 28.

Machon Moreshes Ashkenaz

Although the oral tradition came with Hillel the Elder from Babylon¹¹ and continued there and in the Land of Israel after the Churban, the seat of oral tradition did not remain in Babylon or in the Land of Israel until modern times. When the communities of the Ge'onim began to dwindle, the oral tradition passed to Ashkenazic Jewry. Ashkenaz had been in close contact with the great yeshivos in Jerusalem and Babylon throughout the centuries, and its traditions reflect those legacies without any changes based on logic, popular pressure, or peripheral influences.

As R' Amram Gaon of Babylon (c.810-c.875) writes:¹²

In all the communities of Ashkenazic lands, they are all noted for a thousand-fold of goodness and blessings, for they are all filled with Torah and mitzvos as the seeds of a pomegranate, and their deeds are fine. They are strict in the laws of kosher animal slaughter, the immersion of a *niddah*, and in all that it is proper to be strict about.

The Ashkenazic communities gradually spread to other parts of Europe. Torah students from the core communities of Speyer, Worms, and Mainz went on to become Torah leaders in neighboring lands. Some examples are France (Rashi and others), Bohemia and Austria (the *Or Zarua* and others), Poland (Maharam Mintz, R' Yakov Falk, and others), and Italy (the *Shibolei Haleket*, Mahari Mintz, and others).

In general, these communities continued to practice Ashkenazic customs in the lands they spread to. As a result, we refer to all European Jews — except the Spanish, Portuguese, and those Jews who came under their influence — as “Ashkenazim.” An indication of their Ashkenazic origin is the obvious linguistic link between Yiddish and German. However, due to oppression, migration, and a lack of insistence on rejection of any change, the heritage of those new communities eventually lost its Ashkenazic authenticity.

It must be noted that there were cases of debate between our medieval sages and differing customs in various Ashkenazic communities, as mentioned below. Such debate within the tradition is not an indication of inauthenticity. In fact, the constant challenge to tradition inherent in the debates of the Babylonian Talmud is what gives life to its tradition and has always been the main topic of Torah study. When we speak of precision and authenticity we mean that any opinion, custom, or law voiced by our sages is based upon teachings that had always been accepted as part of their heritage, as opposed to being based upon those influences mentioned above.

Thus the concept of the authentic Ashkenazic tradition is not based on the geographical region, political district, or genealogical lineage of Germany or the German people; rather, the focus is on an unbroken chain of precise, supervised oral tradition from the time of the Churban until today. No other tradition can make that claim.

11. Sukkah 20a.

12. R' Amram Gaon (Goldschmidt edition) (Jerusalem 1972), p. 16. See also *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 78.

Machon Moreshes Ashkenaz

Detailed information about the actual period of migration to Ashkenaz is lacking. Various traditions go very far back in history, and although there are specific indications of a Jewish presence in Germany at the time of the Churban and maybe even much earlier, not all details are confirmed. Besides, even if there were such a presence, it remains unclear whether the community was an organic, continuous one.¹³ What is certain is that the heritage of Torah and halachah (Torah law) in Ashkenaz originally came from the Land of Israel and from there was preserved for a long time in Roman Italy, where our ancestors arrived after the Churban.

Italy and the Land of Israel remained in close contact, as they were both under the dominion of the Roman Empire. Sources indicate that this contact persisted for a very long time — until the end of the Ge'onic Period (about 1000 CE). The sages of Italy were also in close contact with the Talmudic sages and the Ge'onim in Babylon throughout the centuries.¹⁴

From Italy, the tradition was brought north to Ashkenaz with the Torah sages who migrated there toward the end of the Ge'onic Period. The first records of specifically Ashkenazic customs appear during this period of migration from Italy to Germany.

R' Elazar of Worms (1160-1237), the *Rokei'ach*, records in his introduction to the siddur (prayer book) the following intriguing chain of oral tradition:¹⁵

They had received the inner meanings of the prayer text and other traditions from teacher to student back to Abu Aharon son of R' Shmuel Hanasi who had left Babylon because of a certain incident, and had been forced to wander across the continent. He reached a city named Luka in the land of Lombardy [northern Italy], where he encountered Rabbeinu Moshe, the poet of "Eimas Nore'osecha," son of Klonimus, son of Meshulam, son of Klonimus, son of Yehuda and passed down the entire tradition to him.

R' Moshe was the first to leave Lombardy. His sons R' Klonimus and R' Yekusiel, his relative R' Isiel, and other distinguished people came with him. King Carlo¹⁶ brought them to settle in Mainz, where they were fruitful and multiplied exceedingly until the wrath of G-d struck the community in the bloody year of 1096 [when the Crusaders slaughtered most of the Jewish community. R' Moshe survived and] passed his teachings on to R' Elazar, the Chazzan of Speyer, who passed the tradition to R' Shmuel Hachassid, who passed it to R' Yehuda Hachassid. I, the meek one, in turn received the tradition from him.

Another source indicates that the *Rokei'ach's* tradition was passed down generation after generation from Yosef Ma'on, one of those exiled from Jerusalem to Rome by Titus toward the end of the first century.¹⁷

13. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 73-78, with notes.

14. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 80.

15. R' Elazar of Worms, *Peirushei Siddur Hatefillah LaRokei'ach* (Jerusalem 1992), vol. 1, p. 229.

See also R' Binyamin Shlomo Hamburger, *Gedolei Hadoros al Mishmar Minhag Ashkenaz*, note 4; and *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 79, note 68.

16. King Carlo was one of the many Carolingian emperors of similar name, descendants of Charlemagne (747-814), who ruled Germany and Italy during the mid-ninth century.

17. See *Gedolei Hadoros al Mishmar Minhag Ashkenaz*, note 5.

Machon Moreshes Ashkenaz

At the decline of the Ge'onic Period, a monumental turning point occurred — the confluence of the Babylonian and Jerusalem legacies in Ashkenaz. Ashkenaz became the sole guardian of the composite legacy which it had been following for centuries.

Since the details of the two branches did not always concur, there existed differing customs in various Ashkenazic communities, depending upon which legacy they favored. This phenomenon is discussed by the Tosafists¹⁸ (early medieval commentaries on the Talmud) and is evident in the practices of earlier Rishonim, such as R' Yitzchak b. Yehuda of Mainz, R' Yitzchak Halevi of Worms, and R' Yakov b. Yakar of Mainz- Worms,¹⁹ teachers of Rashi (R' Shlomo Yitzchaki of Troyes 1040-1105). An examination of those traditions indicates that the Babylonian influence was somewhat greater.²⁰

The rise of the Rishonim at the beginning of the Middle Ages ushered in a time of growth for the Ashkenazic legacy. The communities of Ashkenaz had become known as Torah centers of worldwide influence. This cultural development reached its apex with the appearance of the great earlymedieval Ashkenazic sages such as Rabbeinu Gershom Me'or Hagolah of Mainz (960-c.1028), Rashi, and the Tosafists. By anchoring the practice of true customs, weeding out popular alterations, and creating ordinances (such as those of Rabbeinu Gershom) for the welfare of society, these leaders became known as the “founders” of Minhag Ashkenaz in Germany.

As R' Moshe Sofer of Pressburg (1763-1840), the *Chasam Sofer*, writes:

Know that all these Ashkenazic customs were founded under the supervision of our sages the Tosafists and Rashi and his students, residents of that land.

During the late eleventh century, renewed persecution of Ashkenazic Jewry created another turning point which threatened to endanger the continuity of the precious guarded heritage. This dark period in Jewish history occurred between the times of the Crusades and the Black Plague, notoriously known as the “decrees” of 1096 and 1249. Those two years made an especially bloody imprint on medieval Jewish history, when Christian mobs wiped out entire Jewish communities.

Our great sages realized the peril threatening the unbroken chain of Torah tradition. They risked their lives to ensure the continuity of our heritage and the transfer of Torah to their children and students. By valiantly dedicating themselves to passing the Torah down to following generations, orally and in writing, they prevented the loss of Torah. They taught the halachos and minhagim (customs) to their students in yeshivos and made their writings accessible to the rest of the people. These writings are a repository of customs for prayer, mitzvah performance, and an overall way of life.

18. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 85.

19. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 86, 87.

20. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 79-89, and especially note 76.

Machon Moreshes Ashkenaz

During its period of prosperity, the Ashkenazic community served as a wellspring for the spiritual lifestyle which had emanated from its deep source with vigor and intensity for many generations. Famous Jewish communities known by the names of the cities hosting them rose and flourished. Those vibrant communities nurtured the world with Torah, purity, mitzvos, and tradition.

When the barbarous Crusaders gave the Jews a choice of apostasy or death, the Jews remained faithful to their heritage and preferred a death of “Kiddush Hashem” (in sanctification of G-d’s name) to a life without Torah practice. In famous towns such as Speyer, Worms, Mainz, and many other cities and settlements, the survivors continued guarding our authentic Jewish heritage, keeping its flame burning strong.

The period of upheaval in Ashkenaz was followed by a period of stability. In the fourteenth and fifteenth centuries, several factors led to a further solidification of Minhag Ashkenaz: reduced oppression, the influence of R’ Yakov Molin of Mainz-Worms (1360-1427) — the Maharil — and the invention of the printing press. Subsequently, when the cataclysmic sixteenth century wreaked havoc on the German community of Worms with the expulsion of 1615, the effects of the Thirty Years War, and the pogrom of 1689, the traditions remained uncannily accurate.

The Maharil has often been called the “Founder of Minhag Ashkenaz.” The term “founder” in the sense of “inventor” is a misrepresentation; nothing can be farther from the truth. The role of the Maharil was consolidator of Minhag Ashkenaz —rendering the ancient customs firm and secure. A study of his influence on Minhag Ashkenaz would fill volumes.²¹

At the end of the sixteenth century, another shining light rose in Worms — R’ Yair Chaim Bachrach of Worms (1628-1701), the *Chavos Yair*. In one rare case, the people requested the alteration of a custom because of the situation of turmoil. The *Chavos Yair* refused. He had faith that the persecution would end and that peace would return to the land.²² Thus, he stands out as one of the valiant leaders and protectors of the Ashkenazic tradition.

2. Types of Customs

Some people erroneously define “custom” as trivial, peripheral matters and popular folklore. The Hebrew word for custom, “minhag,” does imply these things, but when minhag is used in the context of custom, it means something specific and much more significant. The literal meaning of minhag is any phenomenon that is repeated habitually or at certain regularities. Even natural and technological phenomena are referred to as minhag. For example, when Chazal (classical sages) tell us about the mechanism of King Solomon’s royal throne, which Pharaoh Nechoh, king of Egypt, wished to operate, they describe that “this wicked Pharaoh Nechoh wished to sit on Solomon’s throne, but he did not know its minhag (the way it worked).”²³ Similarly, when Chazal describe the way animals behave, they say, “The minhag (way, habit, or instinct) of nature is that wolves prey on goats.”²⁴

21. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), pp. 95-105.

22. In one case a popular custom was adopted instead of the old custom. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), p. 95, note 57.

23. Midrash Vayikra Rabbah §20.

24. Bava Basra 15b.

Machon Moreshes Ashkenaz

In human context, the word *minhag* has always been used to describe laws and legally binding accepted practice that do not necessarily have a source in the Torah or Jewish tradition. For example, the first mishnah in tractate Bava Basra teaches that when building a wall between two properties, one must use the accepted materials. The mishnah's phraseology is, "It all has to be done in accordance with the *minhag* (accepted practice) of the country." Similarly, the Talmud says, "A great *minhag* was practiced in Jerusalem. One who supplies food for a banquet (what we call a caterer) and spoils the food, must pay restitution for the value of the embarrassment experienced by both the host and the guests."²⁵

Nevertheless, when dealing with the topic of Torah tradition, the concept of *minhag* is generally used only for matters relating to the performance of mitzvos. There is a hierarchy, though, of various types of customs associated with mitzvos according to their level of importance in the eyes of halachah. Some customs are related to biblical mitzvos and others to rabbinic mitzvos. Some have arisen in association with post-Talmudic rabbinic ordinances, while others were started by the people and became popular practice. Some customs must be kept always, and others have a weak connection to halachah or even run in opposition to it and therefore may be abolished. Some customs are practiced by all and others only by individuals.

We will try to cite examples for all these categories from our treasury of Ashkenazic customs. Firstly, an example of a biblical custom is the mitzvah to blow the shofar on Rosh Hashanah: "A day of horn blowing (*teru'ah*) shall it be for you."²⁶ Even during the days of Chazal, it was unclear whether the *teru'ah* mentioned in the Torah was a staccato cry, a long sigh, or both together. Therefore, Chazal decided to cover all bases by blowing *shevarim*, *teru'ah*, and *shevarim-teru'ah* together. We do this to ensure that we are fulfilling the biblical mitzvah of *teru'ah* in the correct and precise way.²⁷

Over the years the issue has become more complicated because new uncertainties have arisen, such as the actual sound of the *shevarim* and *teru'ah* themselves.

R' Yakov Emden of Altona (1698-1776) presented the problem in the following words:²⁸

We find that nowadays — even this very day — different lands have different ways of producing the actual sound of the *teru'ah* itself. There is a distinct difference between the Ashkenazic *teru'ah* on the one hand and the Sephardic and Polish *teru'ah* on the other. The former blow a trembling sound (*terumitin*) and the latter blow a toot toot sound.... Each fulfills the mitzvah according to its custom because in both situations the sound is what a *teru'ah* implies. Still, I think it is preferable to make a trembling sound, as the halachic codifiers have mentioned and as the verse says, *Vaharei'osem*.

25. Bava Basra 93b.

26. Bemidbar (Numbers) 29:1.

27. See Rosh Hashanah 34a.

28. R' Yakov Emden, *Mor Uktzi'ah* §590.

Machon Moreshes Ashkenaz

This *teru'ah* (*terumitin*) which R' Yakov Emden preferred has been kept throughout the years as part of the authentic Ashkenazic tradition in Germany. When R' Emden mentions "the halachic codifiers," he is referring to all the Rishonim (medieval rabbinic sages). Although not all the Rishonim agree on the sound of the *shevarim*, every one of them agrees on this authentic sound of the *teru'ah*.²⁹

We have thus examined a custom instituted to ensure the precise fulfillment of a biblical mitzvah. Now we shall look at a custom associated with a rabbinic mitzvah. A difference of opinion exists between the Rambam (1135-1205) and the Ramban (1194-1270) whether prayer is a biblical obligation or a rabbinic enactment. Even the Rambam, however, who holds that it is a biblical obligation, agrees that the nusach (prayer text) of the *Shemonah Esreh* prayer is rabbinic.³⁰ The topic of nusach is very crucial. It stands out in the field of minhag as the prime example of the evolution of customs in different Jewish communities. Indeed, the prayer text one uses identifies one's social circle, community, family origins, and even the type of *hashkafah* (philosophy of life) one associates with.

Among the Ashkenazic Jews, two prayer texts are in common use: Nusach Ashkenaz and Nusach Sepharad. Historically, Nusach Ashkenaz is the authentic text of European (non-Sephardic) Jewry. Relatively recently, a new prayer text named Nusach Sepharad, due to its heavy reliance on Sephardic nusach, became prevalent. This divergence has raised the question whether one may change an essential custom instituted by Chazal.

Rabbinic leaders all over Europe wrote against this deviation.

For example, R' Yechezkel Landau of Prague (1714-1793), the *Noda Bihudah*, claims adamantly:³¹

Our Ashkenazic text is as authentic as the Torah, but the Sephardic Jews should still keep their minhag, as they have what to rely on, and one should not deviate from his ancestors' minhag. Recently, however, Ashkenazim have gone and changed the holy customs of their fathers. In my opinion they are at fault and are degrading the respect of the Tosafists and the Rosh, and will be judged accordingly. There is no love or unity here; rather, there is just a source of scorn, as it says, "He who keeps himself apart seeks to satisfy his own vanity."³² About them I say, "Those who despise me adore death,"³³ and "He who goes back on a commitment has the lower hand."³⁴

29. See Hamburger, R' Binyamin Shlomo, *Shorshei Minhag Ashkenaz* (Bnei Brak: Machon Moreshes Ashkenaz 1995), vol. I, chap. "Kol Hashevarim Vehateru'ah." See also vol. 4.

30. Rambam, *Laws of Tefilla*, chap. I. See also R' Yechezkel Michel Epstein, *Aruch Hashulchan*, Orach Chaim §89.

31. R' Yechezkel Landau, *Tziyun Lenefesh Chaya (Tzlach)*, Berachos I 1b, s.v. Tanya nami hachi.

32. Mishlei (Proverbs) 18:1.

33. Cf. Mishlei 8:36.

34. Bava Metzi'a 76a.

Machon Moreshes Ashkenaz

Still on the topic of prayer, let us look at the issue of *piyyutim* and *selichos* (poetic and penitential prayers). These additional prayers are post-Talmudic, and therefore their level of importance is lower than that of the established prayers of Chazal. The customs relating to *piyyutim* have much more variation than those associated with the main prayer text because their arrangement as part of the text took place at the end of the Middle Ages, and it was usually left up to the individual communities to choose what to say. Many combinations of *piyyutim* and *selichos* have emerged, but they remained in the possession of the individual, isolated communities and provinces where they were recited.

Among the *piyyutim* that were fortunate enough to get printed are, for example, “Minhag Swabia and Switzerland” and “The Altnoi Shul Minhag in Prague.” Since *piyyutim* are post-Talmudic, and more importantly, since some Sephardic Rishonim had been opposed to saying them at places in the prayers where interruptions are generally not allowed, a degree of contempt for their recital has appeared. This opposition influenced other halachic sages to encourage and emphasize the importance of their continued practice. This friction is evident in the words of the *Mishnah Berurah*, who summarizes the opinions of the main proponents of the topic.³⁵

R' Chaim Vital [1543-1620] writes that [his teacher] the Ari did not recite *piyyutim* and *pizmonim* [poems chanted alternately by the leader and congregation], aside from those arranged by Rishonim, such as the Kaliri [R' Elazar Kalir], which are based on Kabbalah. The Ari also did not recite the *Yigdal* poem. Nevertheless, R' Chaim Vital's son testifies that when his father led the congregation on the High Holidays, he would in fact recite all the *vidduyim* (confessional prayers) and *piyyutim*. A wise person will take note of this and use his wisdom and good sense and not change customs. The Shlah wrote a long piece citing several Ge'onim who believed that it is a mitzvah to say the *piyyutim*. When R' Elazer Kalir wrote the poem *Vechayos Asher Heinah Meruba'os* (in the Kedushah prayer of Mussaf [additional services] on Rosh Hashanah), a fire blazed around him.

Even more intimidating is the warning of R' Yehuda Hachassid of Mainz (c.1150-1217) in his *Sefer Chassidim*: “One who changes a minhag of Rishonim, such as *piyyutim*, has been known to die as a result. In a place where the *krovetz* (poetic prayer inserted into the Amidah prayer) of R' Meshulam is usually recited, someone said a different *krovetz* and died within thirty days.”³⁶ R' Yoel Sirkish of Cracow (1561-1640), author of the *Bayis Chadash* or the “*Bach*”, confirmed the severity of the issue, testifying that “someone, in our times, began to abolish the recitation of *krovetz* in his community. He did not live out the year.”³⁷

35. R' Yisrael Meir Kagan, *Mishnah Berurah* §68:4.

36. R' Yehuda Hachassid, *Sefer Chassidim* §607.

37. R' Yoel Sirkish, *Bayis Chadash (Bach)*, Orach Chaim §68.

Machon Moreshes Ashkenaz

Besides the importance of reciting *piyyutim* per se, some sages found a basis for strictly following the order in which they were said. They justified their opinion with reasons based on Kabbalah. R' Yedidia Tiah Weil (1722-1806), son of the *Korban Nesanel* and heir to his rabbinate in Karlsruhe, writes the following in his approbation to *The Order of Selichos for All Year According to Minhag Alsace*, which was printed in Karlsruhe in 1798:

Each river takes its course and follows its own channel when it comes to prayer and *selichos*, especially in the province of Alsace, where the customs are organized and unique, in distinction with such issues in other provinces of Ashkenaz. G-d forbid that we should abolish their customs, which have been passed down from the time of the Rishonim, for each minhag has a gate above in heaven.”

An additional type of minhag is considered fully obligatory by all rabbinic authorities, but its nature — halachic versus popular — is disputed. For example, on the evening before a *bris milah* (circumcision), all of Jewry observe what we call a “Wachnacht,” the recital of *Krias Shema* (Deut. 6:4-9) and a night of study in the presence of the baby. According to Minhag Ashkenaz, a dinner including meat and wine is also arranged on this evening. The question came up as to whether this is considered a *se'udas mitzvah* (a meal that is a mitzvah to partake of) or a *se'udas reshus* (voluntary).

The ramification is that had one vowed not to eat from a voluntary meal, he may or may not be permitted to partake of this Wachnacht dinner. The *Nachalas Shiv'ah*³⁸ holds that it is a *se'udas mitzvah*, while the *Magen Avraham*³⁹ and the *Chavos Yair*⁴⁰ claim that it is a *se'udas reshus*. If it is considered a *se'udas reshus*, the halachah does not obligate its function; rather, it is a *minhag be'alma* (simply a custom) instituted to lend greater honor to the mitzvah.⁴¹

Another type of minhag is neither biblical nor rabbinic in origin, but nevertheless is considered very important — this is the *minhag issur*. A *minhag issur* is adopted either by an individual or by a community as a safety fence around a biblical prohibition. For example, the community of Worms adopted the minhag not to eat dried fruit at all, to avoid, G-d forbid, inadvertently eating the bugs, which tended to infest the fruit.⁴² The rabbinic sages have debated about whether these customs may be abolished and under which circumstances.⁴³

38. R' Shmuel Segal Mezeritch, *Nachalas Shiv'ah* §12, subclause I.

39. R' Avraham Avli Gombiner, *Magen Avraham* §640:13. In his commentary he mentions the opposing view of the *Nachalas Shiv'ah*.

40. R' Yair Chaim Bachrach, *Chavos Yair* §70.

41. R' Simcha b. Shmuel, *Machzor Vitri* §506.

42. *Chavos Yair*, addendum to §126.

43. See R' Yitzchak Lampronti, *Pachad Yitzchak*, vol. 5, pp. 137-139, and many other sources.

Machon Moreshes Ashkenaz

3. The Boundaries of Minhag Ashkenaz

We have treated several types of customs and their respective levels of importance. This hierarchy of customs applies to all locations. “Minhag Ashkenaz” is more specific and refers to the totality of religious Ashkenazic way of life. Ashkenaz has specific historic boundaries within which Minhag Ashkenaz was practiced.

It would seem that these boundaries should follow at least the geographic, if not the political, borders of Germany, but that is not the case. Minhag Ashkenaz, as opposed to Minhag Poland, has its roots in Minhag Rheinus, named after the communities along the Rhine River in Germany. This tract of land was the cradle of Ashkenazic Jewry and the nucleus of its cell. The ancient towns on the banks of the Rhine — Speyer, Worms, and Mainz — sprouted Torah centers a thousand years ago. These communities had a vast influence on European Jewry for many generations. This core of Rhine communities carefully tended to its heritage of customs with great precision. On the other hand, although ancient French Jewry had absorbed its heritage and some of its traditions from Ashkenaz, it was open to influences from the south, from Provence and Spain, and therefore its customs do not carry the uniform stamp and stability of its Ashkenazic sister community.

During the fourteenth century, the Jewish expulsion from France led to the fortification of another Torah center, mainly in Austria, but also in certain areas of southeastern Germany. Here developed a set of customs bearing the mixed influence of the Rhine and France. This tradition is called Minhag Austreich. In the Maharil’s times these two traditions, Minhag Rhine and Minhag Austreich, stood opposite each other as two sets of well-organized customs. The details of certain customs were further differentiated in local communities.

The advent of the printing press and the codification of halachah in the *Shulchan Aruch* of R’ Yosef Karo of Safed (1488-1575) were the next turning points in the history of Minhag Ashkenaz. The concepts of Minhag Rheinus and Minhag Austreich fell out of use, except in individual cases in which customs fortunate enough to remain under those titles spread beyond their geographic borders. As the fifteenth century progressed, expulsions and migrations brought Minhag Rheinus to large sections of Germany. Concurrently, Minhag Austreich reached Poland and many other parts of eastern Europe. From that time on, Minhag Rheinus became known as Minhag Ashkenaz, while Minhag Austreich became known as Minhag Poland.

During this period, Minhag Poland branched out to many surrounding countries. It was adopted in Moravia, Bohemia, Hungary, and Lithuania. The new Jewish communities of the semi-Slavic areas in eastern Germany accepted Minhag Poland as well, including cities such as Hamburg and Berlin. These cities are usually identified with German minhag; however, their true history is different. Hamburg and Berlin were settled relatively recently by Austrian and Polish Jews who brought along Minhag Poland which they had been used to in their countries of origin. Certainly, Minhag Ashkenaz did have a degree of influence on these communities as a result of certain periods of migration of Jews to these cities from southern and western Germany. Two examples of this Ashkenazic influence are the musical notes for the Torah reading and the Hebrew pronunciation.

Machon Moreshes Ashkenaz

Meanwhile, what were the main routes of Minhag Ashkenaz, which, as we have said, had become the successor of Minhag Rheinus? The main route traveled south to Bavaria and took over from Minhag Austreich-Poland. Another course followed the new Jewish settlement in northern France. Minhag Ashkenaz also penetrated northern Italy and remained there for a long time. It reigned in Alsace, Holland, and Switzerland, and primarily in all of southern and western Germany. The border between Minhag Ashkenaz and Minhag Poland cut through Germany itself, roughly following course of the Elbe River, which traverses eastern Germany from north to south.

4. The Significance of Minhag Ashkenaz

Similarly to the *Chasam Sofer*, many other great Torah sages recognized the significance of Minhag Ashkenaz. Its spokesmen enthusiastically praised it for many centuries and saw in the traditions of other lands a veering from the authentic tradition. The Rambam, who was in a position to judge Minhag Ashkenaz objectively, as he did not live in Ashkenazic lands, wrote that the western Europeans were “unaffected by tainted practices and by the trends and paths that the current sages take. All their ways agree with the Talmudic text.”⁴⁴

The sages of Europe who intimately understood the differences between Minhag Rheinus and other European customs held Minhag Rheinus in high esteem. R' Yitzchak b. Moshe of Vienna (1180-1250), the *Or Zarua*, a native of Bohemia who had studied in Germany, was once asked on what basis the “fools” (as the questioner calls them) make Kiddush in synagogue even when no guests in need of Kiddush are present. Although the custom of reciting Kiddush in synagogue was practiced by Jews all over Europe with or without guests, the *Or Zarua* felt that since this had in fact also been in practice in Germany, where only authentic customs were kept, the question posed an attack against Minhag Ashkenaz. He was angered and answered thus:⁴⁵

About that which you wrote, asking me to supply a justification for those “fools” who make Kiddush in synagogue, considering that they do not fulfill any obligation with that Kiddush [since they are going to make Kiddush at home anyway] and there being no guests there to fulfill the mitzvah, you should be ashamed of yourself, and I have good reason to be upset at you, for you have allowed yourself to commit a sin. I wonder how a wise and understanding person like you could permit such words to leave his mouth. Do you not know how many great sages and holy men were in Mainz, Worms, and Speyer, and that from there Torah emanates to all of Jewry? Have not our fathers and ancestors, righteous and holy, the wisest of the wise, practiced this minhag from the day all the communities of the Rhine and elsewhere in the land of Ashkenaz and its dominions were established? And now you come and call them “fools”! The halachah states⁴⁶ not to change the customs practiced by our ancestors, whose souls are at rest, because they are not empty things, and if they seem empty, it is because of shallow understanding and vacant minds, for our ancestors acted in accordance with the laws of the Torah.

44. Rambam, *Commentary to the Mishnah*, Gittin, chap. 5, mishnah 8.

45. R' Yitzchak b. Moshe, *Or Zarua*, vol. 1, §752.

46. See Yerushalmi Eiruvim, chap. 3, end of halachah 9; *Magen Avraham* §68.

Machon Moreshes Ashkenaz

The *Or Zarua* goes on to explain that the original custom of making Kiddush in synagogue was not instituted for the sake of guests; rather, it was introduced as a general public sanctification of the day. Based on several sources in the Yerushalmi (Jerusalem Talmud), he shed new light [a play on the words of the name *Or Zarua*] on the halachah as it appears in tractate Pesachim of the Babylonian Talmud. At the end of his letter he rebukes the questioner again, saying, “As for you, a man of wisdom and understanding, let your mind remain humble when considering the views of your rabbinic sages, whose souls are at rest, so that you may merit length of days and years of Torah study and mitzvah observance.”

We encounter truly zealous defense of the Ashkenazic heritage in the struggle of Chassidei (the pious of) Ashkenaz against changes introduced in the prayer text in France and England. When compared with the Ashkenazic text, one can find additions in several places in the early French-English text.

It seems that some Jews in Ashkenazic lands found the French-English text richer or generally better than theirs, and they adopted it as their prayer text. This aroused the active interest of the Chassidei Ashkenaz, and they issued a stern warning against changing the text. The *Siddur Chassidei Ashkenaz* includes the following admonition regarding French changes to the Rosh Hashanah prayers:⁴⁷

One who adds or subtracts even one letter from the prayer text, his prayers are not heard, for the whole text was formulated precisely and put in proper balance with respect to both the letters and the words, which have a deep underlying meaning. Every G-d-fearing person must take care not to subtract or add and not to listen to the French and the islanders [the English] who have added several words, for the sages are uncomfortable with what they have done, because the reasons behind the text and its underlying meanings were not passed down to them. The Chassidim Harishonim (the early pious ones) were known to keep the deeper meanings and the reasons behind the text hidden until our holy rabbi, R' Yehuda Hachassid, came and passed them down to pious members of his family both in writing and orally.... And that pious rabbi wrote, “One who adds even one letter to the prayer text, about him the verse says,”⁴⁸ [My heritage has become to me as a lion in the forest;] it cries out against me: therefore I have hated it.”

The writings of Chassidei Ashkenaz generally do not criticize the common nusach in Ashkenaz. They verify that it fits well with the reasons behind the text and the underlying meanings that were passed down to them. The sages of Ashkenaz had a clear preference for their ancestors' tradition as opposed to other traditions, especially the Spanish (Sephardic) one, to which they preferred even the French tradition.

Also in halachic decisions the ancient Ashkenazic tradition had been accepted as unreservedly accurate. R' Yosef Cologne of Italy (c.1420- 1480), the Maharik, establishes that:⁴⁹

47. *Siddur* (prayer book) of R' Shlomo of Germeiza (Worms) (Jerusalem 1972), p. 221

48. *Yirmiyahu* 12:8.

49. R' Yosef Cologne, *Maharik*, shoresh 102.

Machon Moreshes Ashkenaz

If in ancient times the custom in Ashkenaz had been to force a *chalitzah*, whether it was customary everywhere or just in some places, such as Speyer, Worms, and Mainz, ...woe unto the *yavam* who relates lightly to this practice of our ancestors, which has the imprimatur of Torah. With a headstrong spirit and a rigid heart, he has gone against our sages in Ashkenaz.

R' Asher b. Yechiel (1250-1328), the *Rosh*, wrote in a similar vein when he was forced to flee Germany and settle in Spain. While living in Spain, the *Rosh* was asked about the kashruth of fowl which had a local tradition to be kosher.⁵⁰ His response was the following:⁵¹

You should know that I would not eat something on the basis of their tradition, because I hold of our tradition and that of our ancestors, the sages of Ashkenaz, whose Torah teachings were passed down to them from their ancestors since the time of the Churban (destruction), and the same is true of the tradition of our French rabbis, as opposed to that of the land in which I am living now.

The *Rosh's* brief but weighty words made an impression for future generations and have been frequently quoted in the writings of the halachic sages. Among those stands out the Sephardic codifier, R' Yosef Karo, who cites these words of the *Rosh* in their entirety without reservation in his *Beis Yosef*.⁵² The historical background of the *Rosh's* approach is provided by R' Yakov Emden:⁵³

The Ashkenazic Jews have a sturdy tradition, as the *Rosh* writes in his letter, more reliable than that of the Sephardim, even considering their known roots from the time of the exile from Jerusalem. They had their great sages in Babylonia, leaders and teachers such as R' Moshe and his son R' Chanoch, and from then on they produced more great Torah sages, but before that period they had been very empty. The Talmud had not reached them at all. However, Ashkenazic Jewry had yeshivos continuously, generation after generation, from the time of the Churban. They put their souls into the knowledge of the Torah and its observance, following its laws of justice and other halachos. Therefore, it is certain that their correct knowledge of its details goes back farther.

The *Rosh* made his statement in the context of personal experience, but the *Maharil* endorsed it as a general ruling and used it in deciding the halachah and teaching it to the public. In one of his letters, the *Maharil* writes, "Our tradition is superior, as the *Rosh* writes in his letter... Therefore, let us reject other traditions in deference to ours."⁵⁴

50. Fowl have no biblical kashruth indications; rather, the Oral Law requires a specific tradition to testify to the kashruth of each species.

51. R' Asher b. Yechiel, *Teshuvos HaRosh*, category 20, paragraph 20.

52. R' Yosef Karo, *Beis Yosef*, Yoreh Dei'ah §82.

53. *Siddur Amudei Shamayim* (prayer book) (Altona 1745), pp. 411, 412. This piece is quoted in its entirety in R' Shimon Sofer, *Michtav Sopher* §2, s.v. Ukvar. Also see *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), note 41.

54. R' Yakov Molin, *Teshuvos Maharil* §95.

Machon Moreshes Ashkenaz

5. Polish Customs in the Rama's Writings

Toward the end of the Middle Ages, when a new Torah center had developed in Poland, Minhag Ashkenaz found itself faced with new competition that threatened its very existence. Sixteenth-century Poland had suddenly become a powerful Torah center and supplanted the older Torah center in Ashkenaz. As the Jewish population of Ashkenaz dwindled, Poland became the new Torah metropolis, and its sages began making an impact throughout the world. The shining light among those sages was R' Moshe Isserles of Cracow (1520-1572), the Rama, whose halachic writings rapidly became the final word in halachah for all of European Jewry.

This development is expressed clearly in the writings of one of the greatest German rabbis of the period, R' Yitzchak Mizei of Hechingen:⁵⁵

I was asked if one should decide the halachah according to the code of R' Moshe Isserles (the Rama), considering that he has compiled all the stringent opinions of the later rabbis and all the customs of our lands and countries, as he writes in his preface. My answer is that he definitely has the proper level of authority, he is unequalled... and his code is set up in a very reasonable way, in accordance with our rabbis whom we in Germany rely upon for deciding the halachah.”

While R' Yitzchak Mizei goes on to mention more advantages of the *Shulchan Aruch* with the Rama's decisions, he does not hide his reservations about its use by one who is not a competent halachic authority. Since the Rama's style is brief and lacks deliberation of the halachic opinions, there is a chance one may misinterpret the halachah.

By cautioning against relying upon the Rama's decisions without researching the sources, R' Mizei avoided a different problem which now challenged Ashkenaz. In addition to presenting decisions which concur with the original Ashkenazic customs, the Rama also presents many current customs which generally reflect Minhag Austreich-Poland. As the authority of the *Shulchan Aruch* grew in Ashkenaz, so did the concern that the Rama's addenda would eventually cause the old Minhag Ashkenaz to phase out. A competent halachic authority would have the insight to check the provenance of each of the Rama's decisions.

Interestingly, the most prominent combatant against the infiltration of Polish customs in Ashkenaz was actually one of the Polish sages. R' Chaim b. Betzalel of Friedeburg (c.1550), brother of the Maharal of Prague (1520-1609), had studied with the Rama in R' Shalom Shachna's yeshivah in Lublin. R' Chaim was confident that he had the authority to deal with the relationship between Minhag Ashkenaz and Minhag Poland, because he had lived and served as a rabbi in both lands and thus knew the customs of both intimately. He wrote a critique on *Toras Chattas* of the Rama, called *Vikuach Mayim Chaim*. In his extensive introduction he argues his main objections to the Rama's methodology in deciding halachah. In this introduction, R' Chaim endeavors to invalidate the prevalent understanding that the Rama's writings also represent Minhag Ashkenaz.

55. R' Yitzchak Mizei, *Yefeh Nof*, miscellaneous §4, p. 236.

Machon Moreshes Ashkenaz

R' Chaim begins by saying that he wishes to give warning against adopting Polish customs. He writes that as opposed to the Jews of Poland, German Jewry did not migrate from land to land, and that as a result, their tradition is continuous and faithful to its origins.

Then he expresses the following logic: Just like the Rama felt a necessity to differentiate his local customs from those of the Sephardim in eastern lands, so too it is imperative to distinguish between the true Ashkenazic heritage and the local Polish customs. Furthermore, considering that the Rama did not opt to reject his customs in deference to those practiced in the Land of Israel, it goes without saying that the German Jews should not reject their customs in deference to those practiced in Poland.

R' Chaim did not think that the Rama himself had presumed to impose Polish customs on Germany. It was the printer who had presented the Rama's writings as if they reflected upon German customs also. He did this to increase his sales throughout Europe. As R' Chaim writes, "The Rama himself only mentioned his country's customs in his introduction; he did not mention Minhag Ashkenaz at all... On his own accord, the printer added explicit mention of Minhag Ashkenaz on the first page, since potential buyers always look at the beginning of the work, and thus sales in all countries would be increased."

6. Guardians of Minhag Ashkenaz

Were the efforts of R' Chaim of Friedeburg successful? Did Minhag Ashkenaz hold its own in face of the powerful influence of the *Shulchan Aruch* with the Rama's addenda (figuratively called the "tablecloth" upon the table that is the *Shulchan Aruch*)? It is hard to answer this question conclusively. Regarding halachic decisions which do not relate to established customs, the Rama's superior authority is virtually uncontested. When it comes to established customs, however, the German Jews cleaved to their ancient customs, generally using as a guide the writings of the Maharil, whom they considered the father of Minhag Ashkenaz in the Middle Ages. They had stood up to the tremendous, constant pressure to surrender to Sephardic, kabbalistic, and other influences of the time.

The Maharil's influence on the preservation of Minhag Ashkenaz was great both during his lifetime and after his death. During his lifetime he was personally active in the spiritual restoration of the Ashkenazic communities destroyed during the "decrees" of 1349, and he preached for the rejuvenation of the ancient customs. The Maharil's student, R' Zalman of Shutigvera (St. Goar), published the Maharil's customs. That work also includes a description of the customs of the Rhineland communities.

The Maharil's customs had been printed about a hundred years before the *Shulchan Aruch*. Distributed as tens, if not hundreds, of handwritten manuscripts, it served German Jewry as a buttress against the influence of the Polish customs included in the Rama's addenda — customs which even knowledgeable people today erroneously think of as ancient practice. The mainstay of Minhag Ashkenaz, though, were the very people who practiced it. These people fell into three groups: the simple villagers, members of prominent urban communities, and most importantly, the Torah sages.

Machon Moreshes Ashkenaz

Each group espoused Minhag Ashkenaz according to its own inclination. The simple villagers cleaved to the traditions of their ancestors with a deep feeling of conservatism. The great R' Chaggai Chanoch Frankel (-1691), rabbi of Hanau (a suburb of Frankfurt) at the end of the seventeenth century, defined their character with a truly fitting description:⁵⁶

I know and recognize the best of the elder leaders in rural Germany. They would give up their lives not to alter a custom, even one that has no logic or foundation at all, more than they would for the actual mitzvos of the Torah, almost resulting, because of our sins, in the Torah being wrapped up and put away in the corner with no one to get up and teach it to his son, to increase its study and expand it. For the sake of perpetuating a custom, they will uproot mountains in order not to alter it at all. My opinion about this is... that one should not dissuade them from performing any custom, even one that has no basis.... Who knows? Maybe their customs do have a solid foundation, based on their holy ancestors of this land, from whom teachings have emanated to all Jewry.

The second group was that of members of prominent urban communities. The most renowned community at this point in history was Frankfurt-on-Main. Here there developed what is called in German *lokal Patriotismus*, or local patriotism. On an *aron kodesh* (holy ark) in Worms, the verse⁵⁷ “I am not better than my fathers” was inscribed as a warning against altering the customs of Worms in any way.

The third group — the great German Torah sages — was different. They assessed each custom in light of the Talmud and the halachic commentaries. Some of those sages had written complete orders of customs for the purpose of perpetuating every last nuance practiced in their communities. These Torah sages had high regard for the Ashkenazic legacy. Many said outright that they preferred it over other traditions, arguing, like the *Chavos Yair*,⁵⁸ that German Jewry is “healthy and strong, unplagued by mistaken and corrupted customs.”

R' Nesanel Weil (1687-1764),⁵⁹ author of the *Korban Nesanel*, repeated the view of his predecessors that “German customs are firmly based and superior to Polish customs.” He clarified that even in his day this superiority persisted, because “the great sages who had disseminated Torah to Jewry, such as the Maharil and his student R' Yakov Weil, the Mahariv, set down for all generations all the stringencies and customs that we, the Ashkenazim, follow diligently.”

R' Yonasan Eibschitz (1690-1764)⁶⁰ also expressed this view, adding that “the Torah has been entrusted to the German sages, ...and what could we know that they had not known?” “Be aware,” exhorted R' Moshe Sofer,⁶¹ author of the *Chasam Sofer*, “that all German customs were founded under the supervision of our rabbis the Tosafists and Rashi and his students, who dwelled in that land.”

56. *Nachalas Shiv'a* §77.

57. *Melachim I* (I Kings) 19:4.

58. Quoted in R' Yair Chaim Bachrach, *Mekor Chaim* §66, paragraph 9.

59. R' Nesanel Weil, *Toras Nesanel* §5.

60. R' Yonasan Eibschitz, *Kreisi Upleisi* §35.

61. R' Moshe Sofer, *Teshuvos Chasam Sopher*, Even Ha'ezer, vol. I, §98.

Machon Moreshes Ashkenaz

7. The Community of Frankfurt — Stronghold of Minhag Ashkenaz

While some German communities had begun abandoning the historical Minhag Ashkenaz in later generations, whether as a result of the influence of Polish Jews who had migrated to Germany, or because of the impact of halachic works written in other lands, Frankfurt-on-Main stood as a valiant stronghold of the authentic Minhag Ashkenaz. This spiritual birthright, which had once been entrusted to the communities of Speyer, Worms, and Mainz (“Kehilos Shu’m”), was passed over to the Jewish community of Frankfurt. The Jews had been expelled from Mainz and Speyer hundreds of years earlier, and the population of Worms had diminished in body and spirit.

The Jewish community of Frankfurt had gradually become the “Jerusalem of Germany” over the past four hundred years at least. Its credentials were its antiquity, its famous and eminent yeshivos, its great Torah sages who served in its rabbinate, and its remarkable ability to preserve the Ashkenaz legacy without compromise. Among the ancient German communities, Frankfurt had inherited the birthright. It served as a compass and signpost for the other communities, big and small, in southern and western Germany.

R’ Klugman, in his recent monumental work on R’ Samson Raphael Hirsch, writes:⁶²

The Jews of Frankfurt were fiercely proud and zealously protective of their traditions, and changes in the services were not undertaken lightly. Entire books detail the intricate customs known as Minhag Frankfurt, which were practiced for hundreds of years.

This distinctive status is recorded in the words of R’ Shabtai Sheftel Horowitz (1592-1660), author of the *Vavei Ha’amudim*:⁶³

The “mountain summit,” Frankfurt, the great city of G-d, in all Germany is the peak that all others turn to.

Throughout all the years of turmoil and evil decrees in Germany, the Ashkenazic communities had continued to keep almost all the customs handed down to them from the Rishonim. The Rama’s brother-in-law, R’ Pinchas ben Yisrael Horowitz of Cracow (1540-1618), singles out Frankfurt as:⁶⁴

A “matriarchal” city in Germany, in Torah and all matters of holiness, from Sinai they have received their legacy.

62. R’ Eliyahu Meir Klugman, *Rabbi Samson Raphael Hirsch* (Brooklyn, New York: Mesorah Publications, 1996), p. 109.

63. R’ Shabtai Sheftel Horowitz, *Vavei Ha’amudim*, introduction.

64. R’ Pinchas b. Yisrael Horowitz, *Derushim Lechol Cheftzeihem* (Cracow 1609), introduction.

Machon Moreshes Ashkenaz

In some cases this idea is evident in prayer books. On the title page of a machzor (holiday prayer book) printed in 1625 without note of place of publication, it reads:⁶⁵

See, this is new, has not been around for ages, a small machzor arranged according to the order of customs of Frankfurt and other communities and Ashkenazic provinces, may G-d protect them, and also according to Polish custom.

Note that Frankfurt is singled out as the leading community in Germany. Similarly, on the title page of a machzor printed in 1712 in a Polish city under Prussian jurisdiction, the subtitle reads:⁶⁶ “According to the customs of Frankfurt and the Ashkenazic countries.”

R' Yakov HaKohen Papris (1670-1740), author of the *Shav Yakov*, writes in one of his letters:⁶⁷

It is unnecessary to talk about issues of custom, because I have truly seen that he has investigated the matter in Frankfurt, and all Ashkenazic countries are dependant on the custom there. When writing about his first rabbinate in Koblenz (on the west bank of the Rhine, at its confluence with the tributary river Moselle), the *Shav Yakov* says that the members of his community practiced the customs of Frankfurt in all matters.⁶⁸

R' Yakov Emden similarly asserted that:⁶⁹

The community of Frankfurt ...serves as a leading community in Germany, which all other communities diligently follow.

R' Tzvi Hirsch Horowitz (-1817),⁷⁰ author of the *Machaneh Levi* and son and heir to the rabbinate of R' Pinchas Horowitz (c.1731-1805), the *Haphla'ah*, in Frankfurt, repeated and confirmed this claim to Frankfurt's superiority in 1815, saying that “most of the German communities follow our customs.”

R' Shlomo Zalman Geiger (1792-1878)⁷¹ published his *Divrei Kehillos* in 1862 to make known “the superior customs of prayer in Frankfurt on the Main and the rest of the German communities that follow them.”

Even the ancient communities of Worms and Friedeburg recognized the distinction of Frankfurt, so much so that R' Chaim of Friedeburg, the Maharal's brother, who had served in

65. R' Naphtali Wieder, *Hitgabshut Nusach Hatefillah Bemizrach Ubema'arav* (Jerusalem 1998), vol. 1, p. 414.

66. Jerusalem Judaica, Sales Catalogue for 4 I Adar 5757 (11 February 1997), number 30.

67. R' Yakov HaKohen Papris, *Shav Yakov*, vol. 2, Choshen Mishpat, end of §13.

68. Ibid., vol. 1, §14, s.v. Hinei.

69. R' Yakov Emden, *Toras Hakna'os*, Amsterdam 1752, p. 36a.

70. R' Tzvi Hirsch Halevi Horowitz, *Chomer Bakodesh* (letters) §6.

71. R' Shlomo Zalman Geiger, *Divrei Kehillos* (Frankfurt on the Main 1862), title page.

Machon Moreshes Ashkenaz

the rabbinate in both those communities, claimed that through his exposure to Frankfurt he had been fortunate enough to identify the true German customs. He writes:⁷²

During my twenty-six years in Worms and Friedeburg, I would continually travel to the “King’s city,” Frankfurt, and I would constantly and thoroughly investigate the customs of the country.

Likewise, R’ Yair Chaim Bachrach (1628-1701), author of the *Chavos Yair*, a third generation rabbi in ancient Worms, deliberated with other German rabbis of his generation about a certain wedding custom. He relates that to avoid an uncertainty:⁷³

After all that was said, I wrote to a special member of the Frankfurt community, requesting that he let me know the custom there.

The communities which stood under the influence of Frankfurt or had similar lifestyles and customs were mainly those situated nearby. Earlier in this work we presented the fact that the ancient customs of Germany fall under two categories: Minhag Rheinus and Minhag Ashkenaz. Both terms essentially define geographical boundaries. An additional, less known geographical region is Franconia, which refers to the territories on both sides of the Main River. From there came the name Frankfurt, which means “Gate of the Franks” in Old German. The river became familiar to anyone studying Jewish history, because of the eminent city that rests upon its banks. The *Chasam Sofer* (1763-1840), writes of his native city Frankfurt,⁷⁴ “She is unique to her people, in the whole world there exists not her equal.” He delineates the geographical boundaries of the uniform heritage of Franconia in his letter defending its heritage from attack. A Hungarian rabbi had written to the *Chasam Sofer* in scathing terms against the German custom to permit a mourner to take a haircut if he was to take part in a circumcision during his thirty-day mourning period. The *Chasam Sofer* replied:⁷⁵

What he wrote in reference to the cities of Franconia, that their practice is not in accordance with Torah law, Heaven forbid one should say such things against G-d’s people, for this insults the honor of my teachers, rabbis, colleagues, and holy ancestors, both living and dead... They have the upper hand in these matters, and they are great and virtuous, of lofty holiness....Let it be known that the cities of Franconia are comprised of all the German communities south of the villages of Fürth [a suburb of Nuremberg], for the communities [in the vicinity of Fürth] still practice the Polish customs [that had infiltrated Germany] in most matters.... From there on, however — from the Würzburg region on — along the Main and Rhine rivers all the way to the sea, those we count among the cities of Franconia, among them Frankfurt, Mainz, Worms, Metz, Mannheim, etc.

72. R’ Chaim of Friedburg, *Vikuach Mayim Chaim*, introduction.

73. *Chavos Yair* §52.

74. *Teshuvos Chasam Sopher* §7:9.

75. *Teshuvos Chasam Sopher* (new letters) §10.

Machon Moreshes Ashkenaz

Most of their customs follow R' Amram Gaon, whose grave I stood at in Mainz, and R' Yoel, R' Ephraim of Bonn, the Tosafists, Rashi, the Maharam of Rothenburg, the Rosh, and the *Tur*. What can I add to that? You can see, for example, *Noheig Katzon Yosef* and *Yosef Ometz*, ...where you will find customs that differ greatly from the decisions of [the Rama], because he spoke for Minhag Poland, whereas they [the people of Franconia] did not alter their ancient customs because of this [the Rama's decisions].

The *Chasam Sofer* points out that in Fürth “they still practice the Polish customs in all matters.” Indeed, in Fürth the machzor of Minhag Ashkenaz was used and many authentic Ashkenazic customs were practiced. An examination of the customs of Fürth shows that they were more faithful to the Ashkenazic heritage than most German Jewish communities of today. They were not, however, as insistent and precise as Frankfurt, the *Chasam Sofer's* birthplace, and therefore he branded them as being followers of Minhag Poland in most matters. Notice that he had hopes that the situation would be temporary, as he writes, “They *still* practice,” implying that they may go back to the authentic customs.

Some cases in which the practice in Fürth was true to Minhag Ashkenaz are the prayer book text (with the short version of *Veyiten Lecha*, etc.) and the order of *piyyutim*. Alternatively, some signs of influence from the east, indicating a deviation to the Austrian customs, are the following: *Birkas Kohanim* (priestly blessings) is said in *Mussaf* (late morning services), but not in *Shacharis* (morning services); when a holiday falls on Sabbath there is no *Birkas Kohanim* at all, and neither are *ma'aravos* (evening service *piyyutim*) recited; when holidays or intermediate days of holidays fall on Sabbath, *Bameh Madlikin* (chapter of mishnah on the topic of Sabbath candle lighting) is not recited; *Barechi Nafshi* (Psalm 104) is recited on Sabbath afternoon in the winter; and *Kiddush* is recited on Sabbath night after *Amar Rabbi Elazar* — and not before.

8. Siddurim (Prayer Book Texts)

The conservatism in Frankfurt and its suburbs applied not only to all customs related to the four sections of the *Shulchan Aruch*, but also to the prayer text. The community of Frankfurt had tenaciously guarded the ancient prayer texts over the centuries, and had scarcely been influenced by new siddurim, notwithstanding the pressure to adopt changes such as those suggested by grammarians or those from Sephardic sources.

The customs under discussion are based primarily on Minhag Frankfurt, for there the Jews had kept most details of the Ashkenazic heritage, which earlier had been widespread all over Germany. When certain elements were changed because of various influences, Minhag Frankfurt still represented the most authentic, robust, and ancient Minhag Ashkenaz, but not in every detail. Some customs going back to the time of the Rishonim had actually been more faithfully kept in other communities, while in Frankfurt a newer form was adopted. Some examples of ancient customs that were altered in Frankfurt are the recital of *Yizkor* (the memorial service for the departed) only on Yom Kippur, the removal of seven Torah scrolls for the Hoshana Rabbah circuits, and the true pronunciation of the *cholam* vowel. In such cases, we would certainly opt for the authentic customs when establishing a new Ashkenazic community today.

Machon Moreshes Ashkenaz

It should be noted that the general characteristics of the synagogue were kept almost identical in all Ashkenazic communities. These characteristics were also preserved in central European communities, who prayed with machzorim which followed pre-Chassidic Minhag Poland. (During Chassidic times, Sephardic elements were intentionally added.) The most conspicuous differences between authentic Minhag Ashkenaz and Minhag Poland appear in the order of the *piyyutim* and *selichos*. Additional differences between Frankfurt and other communities arose as a result of the fact that other communities had not kept the ancient legacy as tenaciously.

During the period of the Rishonim, Ashkenazic Jews had prayed with siddurim (daily prayer books) and machzorim handwritten on parchment. In the writings of the Rishonim and in the vernacular of Ashkenazic Jewry until later generations, the term *tefillah* (prayer) referred to the *siddur tefillah* (prayer book), just as the term “Torah” refers to the Torah scroll. Even during the past several hundred years, when printed siddurim and machzorim became available and prevalent, the custom in ancient communities was for the leader of the services to use a special siddur written by a scribe on parchment. One of several reasons given for this is that when a scribe copies a manuscript there is more control over the precise transcription of the community’s earlier text, as opposed to a printing press, which just runs off the most commonly used texts in the country. This custom of providing a handwritten siddur for the leader was important especially in ancient Ashkenazic communities, which took great pains to protect the ancient legacy.

Another reason for this custom is that it is fitting for the leader to pray from a siddur that is the property of the entire congregation. Moreover, in a handwritten siddur the names of G-d are manually written with their holiness in mind; regarding print, however, the halachic codifiers disagree as to whether it has the same status as handwriting.⁷⁶ Alternatively, for this reason some protested the use of handwritten siddurim, as the Talmud teaches that siddurim should not be written.⁷⁷

In any case, writing these siddurim for the prayer leader was generally considered to be a great mitzvah. Many people would “spend great sums of money to write the prayers and thereby deplete their savings.”⁷⁸ The high cost of such a project led some communities to institute the practice of using charity money for this purpose.

In practice most communities were forced to make due with printed machzorim, which came off the presses of printers in various cities in Europe, such as Venice, Sulzbach, Amsterdam, Metz, and others. In 1800 a new siddur began to appear — the *Saffah Berurah* and the *Seffas Emes* of R’ Binyamin Wolf Heidenheim of Rödelheim (1757-1832), the Ravah. His significant contributions to the legacy of prayer texts was the correction of printing mistakes in the *piyyutim* and the addition of precise, consistent vowelation. The problem is that the Ravah often changed the prayer texts from the old Minhag Ashkenaz on the basis of recommendations from the *maskil*, Yitzchak Satanov (1732-1804). He also casually interspersed Sephardic and Polish versions, which had been rejected by the Rishonim of Ashkenaz.

76. See *Minhagim Dekehillas Kodesh Vermeisa* (ibid.), central text, p. 18, §13; and see also R’ Moshe Isserles, *Rama*, Orach Chaim §53:26.

77. Shabbos 115b. See *Shorshei Minhag Ashkenaz*, vol. 3.

78. R’ Yakov Yukev Weil, *Toras Shabbos* §284:1.

Machon Moreshes Ashkenaz

Nowadays people do not realize that the Ravah's Rödelheim prayer texts had not been accepted in Frankfurt because he had changed the ancient versions. He had allowed himself to be influenced in some matters by Yitzchak Satanov (who feigned to be a believing Jew by wearing Polish dress). The Ravah writes in his introduction to the Pesach machzor, "And one should know that in establishing the order of prayer I have followed the sage who authored *Vaye'tar Yitzchak*, and I have printed most of the text on the basis of his view and decisions."

Furthermore, at times the Ravah mixes Sephardic and Polish versions into the authentic Ashkenazic texts. He was definitely a great grammarian, weeding out bad vowelization from the text, but his interest in sales in Minhag Poland communities led him to blend Ashkenaz and Poland, with additional changes in vogue in his day.

The traditionalist community of Frankfurt refused to accept the new Rödelheim prayer texts. An examination of the most important Frankfurt book of customs, *Divrei Kehillos*, by R' Shlomo Zalman Geiger (1792-1878), shows that he criticizes the Rödelheim siddur and machzor in dozens of places!

In later generations, Frankfurters began using the Rödelheim siddur for want of a better printed siddur, but they would write the correct versions in the margins throughout the siddur. Only a few of those notes made it to the printing press in later editions of the Rödelheim siddur, and even those were not always precise. Frequently they were contributed by secular members of the community who had some affiliation with the Reform movement. Those notes seem to bear the Reform imprint and consciousness.

Our great sage the *Chasam Sofer* praises the Ravah for his corrections of the *piyyutim* and for their translation. He writes that if not for the Ravah, people would have ceased to recite them in his generation. He does omit, though, praise of the actual version of the prayer text. Notice his emphasis on *piyyutim*:⁷⁹

The accomplished sage, our teacher R' Wolf Heidenheimer ...spent much time correcting the *piyyutim* and translating them into German, and if not for him the *piyyutim* would have already been forgotten and omitted in these generations, something that is clear to all.

He went to the trouble of amassing hundreds of texts necessary for such a task and invested a great sum of money.... Our eminent sages, the Chassidei Ashkenaz, had set in such a case the due privilege of his selling this work exclusively for twenty-five years, and no one may encroach upon his right.

Approbations for the Ravah's project from other contemporary sages are also directed toward his revival of the *piyyutim* in his machzorim, his translation of them, and his wonderful explanations. Not one word, though, is written about his siddur text and the version of prayers presented in his machzorim.

Had the Ravah seen all the siddurim of the Rishonim — the precise versions of which have become available to us only recently — he surely would not have printed versions which followed the myopic logic of his own generation.

79. *Teshuvos Chasam Sopher*, Choshen Mishpat, end of §79.

Machon Moreshes Ashkenaz

Siddur Rödelheim served as a prototype for many siddurim in both western and eastern Europe. Some siddurim, such as the common German *Siddur Tefillas Yisrael*, by R' Yechiel Michel Zaksh (nineteenth century, Berlin), were transcribed entirely from the Rödelheim text. The widespread distribution of these siddurim brought about a change in practice in the small and medium sized communities which relied upon those texts. Large, precision-oriented communities such as Frankfurt, on the other hand, rejected Heidenheim's additions and changes and continued to pray according to the ancient versions preserved in old siddurim. In Frankfurt, the leader's siddur was written according to the accepted version there, and community members who appreciated the significance of a precise text would write corrections in their personal Rödelheim siddurim according to the customs of Frankfurt.

A very small number of these corrections were eventually printed in later editions of the *Siddur Sefas Emes* as alternate versions. Most of the distinctive characteristics of old Minhag Ashkenaz siddurim, though, were not recorded. For example, a note indicates that in the Sabbath evening prayers, the custom in Frankfurt was to say *poreis sukkas shalom*, and not *haporeis...* (the Sephardic version). There is no note, however, saying that in Baruch She'amar they said *Av Harachaman*, instead of *Ha'av...* (this too the Sephardic version).

Other examples of authentic Ashkenazic prayer customs are as follows: *Le'olam yehei adam yerei shamayim* is not recited at all, since it is only an introduction explaining the significance of what comes next. Birkos HaTorah are said before Parshas Tamid and not before Birkos Hashachar (and certainly not after Asher Yatzar, which would interfere with Elokoy Neshamah). Birkas Kohanim and Eilu Devarim, which come from eastern Europe, are not recited at all; rather, Korbanos (the sacrifice section) serves as the customary Torah study. Mizmor Shir Chanukas Habayis, a Sephardic custom, is omitted, as in Ashkenaz no Tehillim (Psalms) are recited before the blessing Baruch She'amar. The recital of Aleinu ends at *timloch bechavod*. The additions of the Ari are omitted, as they cause the sum of letters to deviate from the tradition of Chassidei Ashkenaz.

The fact that these deviations from Minhag Ashkenaz are printed in the siddur without any mention of their being inauthentic — and in some cases directly opposed to authentic custom — gave rise to the misconception that they are, in fact, part of the original nusach.

Therefore, the Nusach Ashkenaz siddurim of today are not authentic Minhag Ashkenaz texts at all. They are based on an Ashkenazic version with additions and changes adopted in later years in eastern Europe, just as Nusach Sepharad is based on a Sephardic version with many changes. A Sephardic Jew would not pray from an eastern European Nusach Sepharad siddur; similarly, an Ashkenazic Jew who wishes to follow the tradition of his ancestors will not find what he is looking for in the standard Nusach Ashkenaz siddur.

The time has come to print a siddur suitable for those who wish to pray according to the authentic text of ancient Minhag Ashkenaz.

Just as the sages did not allow their heritage to be lost in face of persecution and migration, so too today, those who thirst to discover the invincible spirit of the Torah heritage of our fathers have the opportunity to plow through the wreckage of World War II and bring our ancient culture back to life.

Those interested in learning more about the Ashkenazic heritage, are encouraged to see *Shorshei Minhag Ashkenaz*, a series by the same author.

יידיש - דייטש

אויסהיבען איינהיבען	הוצאת והכנסת ספר תורה
אויפגרופען	Called to the תורה
אוסר	Ironic Negation "Osser Sagt Schiller!"
אורז, גאורט, אורגען	Latin "ora" (= "pray") pray, has prayed, praying
אכילה	food (Hebrew)
אלמעמער	בימה [the elevated center platform of the synagogue]
אמת, תורת אמת	Truth, Really!, The Honest Truth
אפטער?	Possibly
ארבע פנפות	A Four-Cornered Undergarment
בויגען זי גויט, באו גויט!	A greeting conveyed on Seder night from "זיךה הוא אדיר הוא אדיר הוא", Bau Die Tempel
בויגל	Old Wares
בחור, בחורטן, בחורים	Young Man, Little Young Man, Young Men
אונטרבחור as opposed to a אונטערבחור	Someone who has not yet finished his Talmud studies
חורבחור	A driller of religious information
בחינט	A Charming Person
ביסט דו אבלי?	Are you an אבלי (walking around the house without shoes)?
"בכל לבבך, ובכל נפשך, ובכל מאדך!"	"With All My Being!"
[מיזר] בל דער	[Miserable] Person In Question
בל תפלה	A man skilled in reciting the prayers
בלבולים	Confusion
בלט, שבתבלט	Billet, i.e. A ticket for room and board with the member of the community
בגוש לישט	Blessing the שבת or יום טוב Candles
בעלבות	Boss. Many people believe that the word "Boss" comes from the Hebrew contraction of the two words בעל הבית.
בעכער and opposed to בעטער	Kiddush Cup
בקלות ראש or בגילוי ראש	Bareheaded or Levity
ברויכט	Upset
מצחקאפה or פרקען	Breakfast food containing mashed מצה, sugar, hot coffee and milk.
בשלום, לחיים ולשלום!	Peacefully, In Good Health And Peace!
גבולטעה חמץ	The leavened goods gathered the evening before פסח
גבורה	Pomposity
באיש גויט און! or גויטס אנבאישען	good eating - after the יום פפור fast day
גויטן אורט	Cemetery החיים בית
גויטע שטויבע	Parlor
גומל בגושן	The ברכה recited by those who have escaped danger
גם זו לטובה!	Lit. This Is Also For The Good!,

יידיש - דייטש

“גנז יאר טיקר אונג פורים נשטרן?”

Lit. “All Year Drunk And Sober!”

(Thank God it worked out!)

גנף

Thief

געומרט

To count the Omer [i.e. Hast Du “G’Omert”?]

גרוס גוט!

A greeting in God’s name like “השם עמכם!”

דאנס

Troubles

דווקא

Defiance

דלס

Poverty

“דער מעגש דענקט און גוט לענקט!”

“Man Calculates And God Does!”

דפיש

Clumsy

דקדוש גבאי

Director of the shelter for poor Jewish families

ווימפעל

Made from a swaddling cloth which had been placed under a baby during the ברית מילה, was cut into four long strips and sewn together. This roll was decorated and embroidered and later to be wrapped around a ספר תורה.

ווינדערקלונג

הזרת הש”ץ

וועראין

organization

ונאמר אמן

End Of Discussion

זיליש

Of Blessed Memory

קבר

friend or member. A title given to a talmudic scholar, who has excelled himself in learning (Austria, Germany).

קברותה

Learning partner, Community

הוצפה (פונים)

Gall (Face)

חוקת הגוי

A non-Jewish Custom

חוש

Sense

חיבע קנטער

Cry Baby

חיפוס

Preparing the ספר תורה so the בעל קריאה could easily find the place

קלוישית

Junk

קמימה

Warmth

קמץ באטעלן

Disposing of the קמץ before פסח

קמר

Stupid Person

קרפה

Humiliation

טינף

Bad Goods, Cheap Quality Items

יארקדיש

The שמיחת תורה whose melodies span the year said on

יהודים, יהודי

Jude (short form “Judd” sometimes had an antisemitic touch)

יודענשטערן

A six branched שבת oil lamp which was suspended from the ceiling

יידיש - דייטש

יום טוב-פּגלע

Lit. "The Yom Tov Birdies"

"יְהוָה שְׁמוֹ!"

Students on vacation from school.

ירושה

"Blessed Be His Name!"

ישׁובמן, ישׁובים

Inheritance

ישׁרונות

Country Jew, Villages

בְּכָבוֹד, בְּכֹבֵד

Honesty

[שְׁלֵא בְּ] כְבוֹד, כְּבוֹדִיק

Syn. with Honorable, Dignified, Important, Beneficent, etc.

[איך כּעֵע בּוּשָׁה] דֵּי כְּבֹנָה בּוּשָׁה

[Without] Honor, Honorable

Lit. I Am Embarrassed, the humiliation

["Die 'Chabeneh Busheh' Ist Zu Gross!"]

"The shame is too great!"

פּוֹבֵד ראשׁ

Lit. Heavy Head, Decorum

כּח, "שְׂכֹחַ!" [ישׁר־כּחֵד]

Strength, Well Done! (i.e. after someone has read a הפְּטָרָה)

פּרימזילין

Shopkeepers

לאַנְעֵן

Old German for reading. Refers to the public Torah reading.

לויבְּהַטְעֵן פּעֵסֶט

סְפוֹת

לְהַכִּיס [פְּגִיב]

In Spite of, Brazen

לכוּדעֵשׁ

A dialect of cattle dealers and schmoozers

in the region of Franconia. A corruption of the

Hebrew words לְשׁוֹן הַקּוֹדֵשׁ.

לְעֵרְנֵן

learning i.e. the learning on the first night of שְׁבוּעוֹת

מאַלְצֵיט

an expression used after בְּרַכַּת הַמִּזוֹן to conclude the meal

מוֹרָה

Fear

[מאַד] מוֹצָה

Reciting the בְּרַכָּה of הַמוֹצֵיאַ

[מוֹרָה] מוֹרֵיגוֹ הַרַב

Titles awarded to great Rabbinical Talmudical scholars

מַזְל

A Lucky Person

מילשְׂדִינג, פּלִישְׂדִינג, מינשׂ

Dairy, Meaty, Pareve (the term Pareve

comes from the name of a room in the בֵּית הַמִּקְדָּשׁ)

מְלַמֵּת

A teacher

מְמַר בְּגֵדָה

The worst thing to call someone

מֵינָא מֵינָא תַקֵּל וּפְרַסִין

God has counted your kingship (and terminated it for you).

You have been weighed in the scales and been found wanting. Your kingship has been broken and given to Media and Persia.

[Daniel 5:25-28] (סְנַהֲדִיין כּב)

מַנְשְׂמָה

A corrupted form of "מַאֲיָה גְשְׂמָה"

מַצְהָקֶלֶס

מַצָּה dumplings

מַצִּיאָה

A bargain, My greatgrandmother would say,

"מֵיט מַצִּיאָת גֵּיבֵט מֵאן זאַן גֶלֶט אויס!"

"With deals one gives (still) one's money away!"

יידיש - דייטש

מְטוּגָע [מְטוּי]	Mad, Crazy
מְטוּרְת, מְטוּרְתִים	Farm Hands, Servants
מְטוּמָד	Baptized Jew, Renegade
מויטלשטין	Stories
מְשפּחה	Relatives
נְבִישׁ [נְבִיד]	Regrets
נְדוּנְיָא	Dowry
“גַּיְסִיץ פֿוּר קַיִדִישׁ אונג’ גַּיְסִיץ פֿוּר הַבְּדֵלָה?”	“Not For קידוש And Not For הַבְּדֵלָה”
גַּס, גַּסִים	Miracle, Miracles “What Are You Waiting For, גַּסִים?”
גַר	Simpleton
סְדָרָה	The weekly תּוֹרָה portion, a סְדֵרָא contains many פֿרִישׁוֹת
סאַרגאַנס	קִיטל (A white burial shroud worn on the גוֹרְאִים and by some leaders of the פֿסַח סְדָרִים)
“עֵבְרִי אַנְכִי!” (ספּר יונגה אַנט)	“I Am A עֵבְרִי [Jew]!” (how Jews identified each other)
עוֹלָה	Injustice
עֵמְרָצִת, עֵמְרָצִים	the uneducated, uneducated people
עֵצָה, עֵצָת	Advice
ער קאַן גוט לערנען	He can learn well!
פּוֹשֵׁט	Simpleton
פֿסַח פּוֹיץ	פֿסַח cleaning
פֿרויענשול	Ladies’ Gallery in the synagogue
פֿרומם	Religious
פֿרעזידענט	President Of The קהילה
צו גוט וויל	“With God’s help!”
“צום פֿסַטס מאַלס וואָשן ונס גוז אַלס!”	A Seder saying “For the Festival meal all will wash (their hands!)” referring to the second washing before מוֹצַיִת מַצָּה
קוֹז, קוֹזִיגִים or קוֹזִיגִימין	Rich Man, pl. Rich Ones
קלוגת ראש	Lit. Light Head, Irreverence
קומפּאַני	Company
קנאה־שנאה	Jealousy
קפּטש	Yarmulke, Kippah, Kappel
קרייז	Cold
רויכס קיקל	Hothead
רומפּעל־נאַכט	Packing the פֿסַח dishes and pots and pans after פֿסַח
רִישׁת	Antisemitism
רשע	[example: “Judd, mach mores!” Jew, mind your manners!]
רב, רבנים	“The Evil Man”, Antisemite
	Rabbi, Rabbis (as opposed to the term Rabbeim)

יידיש - דייטש

שייטל as opposed to שאיטעל "שבת במנוחה!"	a wig, worn by Orthodox Jewish women after their marriage "With Rest!"
שבתמענדע	[Not something to do or talk about on שבת]
שדייגין [מצות]	maids who carried the pot with the שבת soup
שול	from the bakers to the homes of the Jews
שולקלפן	Bidding on מצות or קיבורים in the synagogue
	Synagogue
	During the year of mourning, אבלים the were expected to make the rounds and wake the householders to come to synagogue.
שכורת	Goods
שכל	[Common] Sense, Understanding
גוצתה בונן סופה, בנן שאלעט	Gruenkern (Spelt) or Navy Bean soup with smoked meat
שמחה	Joy
שלמזל	The Unlucky Fellow
שלמיל	Unfortunate One
	[my father would call me that when was sick]
שמוציט, שמוץ	Dirt(y)
שמיני קמע די שזולמע	The first swallows arrive when is שמיני read.
שמת	Sexton, official in charge of keeping the synagogue in order
	lights the other גרות הנקה
שגדה הויפל	Grammen, rhymed verses of color which wittily alluded to happenings
שגדר	A Yiddish corruption of the Hebrew שגדר, ("Because He Vowed").
	The vow or pledge of a donation to the synagogue.
שגדל, שגדלן	Mumble, Mumbling
שרוכה	Stench
שךרה	A Genteel Person
תהו ובהו	A complete mess
"תוי, תוי, תוי!"	Thankfully! [without the Evil Eye]
תחינת	Special prayers or supplications recited by women
תיש גביט	Lit. Table Prayer, Grace After Meals
[מד] תכלית	Be Practical (Brass Tacks)
תלמוד תורה קבם	Scholar
תפלה	סידור
תפילין ליגן	Lay (don) תפילין
תרגל	הלה - ה, גאנץ - ג, גניטץ - ג Dreidel
	/half, ש - שטיטל און - ש put in.
רשער/תשער, ברשית	Bread for שבת טוב and שבת

יידיש – דייטש

Many of the terms my father used have a קמץ or a שורוק at the end of the word,
many when used in conversational Yiddish, are pronounced as a סגול:

אַכילֶה אַכילֶה	אַבֹות אַבֹותִיג	אַבֹות אַבֹותִיגעס
אַלְמַעמֶר אַלְמַעמֶר	אַלְנָבֶה אַלְנָבֶה (ו) הַנְבִיא	אַפְטֶר אַפְטֶר
בֵּל דְבֵר בֵּעַל דְבֵר	בֹוהֶר בֹוהֶר	בֹושֶה בֹושֶה
גָּנָב גָּנָב	גְבוּדָה גְבוּדָה	בֵּל תַּפְלָה בֵּעַל תַּפְלָה
דְרִשָּׁה דְרִשָּׁה	דִּוְקָא דִּוְקָא	דְבַרֶה תּוֹרָה דְבַר תּוֹרָה
הַכְמָה הַכְמָה	הוּל מוּט הוּל הַמוּעַד	הַבְרָה הַבְרָה
טְרַפֶּה, טְרַפֶּה טְרַיֶפֶה	הוּצְפֶה הוּצְפֶה	הַמְעַר הַמּוֹר
כָּל גְדֵרָה כָּל גְדֵרִי	כָּלָה, כָּלָת כָּלָה, כָּלוֹת	יְרוּשָׁה יְרוּשָׁה
מְלַאכָה הַשְּׂרָת מְלַאכֵי הַשְּׂרָת	מְזֵל מְזֵל	מוֹרָא מוֹרָא
מְמַזְרֵר בְּנֵדָה מְמַזְרֵר בְּנֵדָה	מוּצָה הַמוּצִיא	מְלַמֵּת מְלַמֵּד
מְשׁוּגָע מְשׁוּגָע	מְצִיאָה מְצִיאָה	מְבוּחָה מְבוּחָה
פְּרַנְסָה פְּרַנְסָה	גְרוּגִיָה גְרוּגִיָה	מְשַׁפָּחָה מְשַׁפָּחָה
קָנָס קָנָס	קָנָה שְׂנָה קָנָה שְׂנָה	סִדְרָה סִדְרָה
רְשָׁע רְשָׁע	רִישׁוֹת רִישׁוֹת	רַחֲמַנֵת רַחֲמַנֵת
שׂוֹכֵר שׂוֹכֵר	שְׂהַחֲנִיגָה שְׂהַחֲנִיגָה	שְׂבֵת שְׂבֵת
שְׂמֵט שְׂמֵט	שְׂמַחָה שְׂמַחָה	שְׂלַח מְנַת שְׂלַח מְנַת
תַּפְלָה תַּפְלָה	תַּגְלִים תַּגְלִים	שְׂרָרָה שְׂרָרָה

“Where are the good old Frankfurt Jews?” “ווא זינט די גוטֶה אלטֶה פֿרַנקפורטֶה יודען?”

A popular Frankfurt Am Main expression my grandfather said, being nostalgic for the old style Frankfurt Jews.

“עט גאָיט מיר גיכט אין קויפֿ הינאַין, ווי קאָן אַיַן מענש גיכט פֿן פֿרַנקפורט זאַיַן?”

“I cannot get it through my head; how can anyone not come from Frankfurt?”

“Jew, where is your left ear?” “This way!” “ווד וואַ איז דאָיַן לינק אויר? זיי רויב!”

If someone said something far fetched. [the hand gesture is, to grab one’s ear with one’s hand over the head.]

References:

“Jewish Life in Germany, Memoirs from Three Centuries” Edited by Monika Richarz, Translated by Stella Rosenfeld and Sidney Rosenfeld

“Jewish Life in the Village Communities of Southern Germany” by Hugo Mandelbaum

“Meine Erinnerung an Bad Homburg und seine 600-jährige jüdische Gemeinde (1335-1942)” von Yitzhak Sophoni Herz

“Portraits of Our Past, Jews of the German Countryside” by Emily C. Rose

The Wiesenthal family’s everyday conversational speech

On The Main Line

Website: onthemainline.blogspot.com

Vom Geistlichen Stand.

Here's an interesting excerpt from a 1754 lexicon of Hebrew terms used by Jews and translated into German. The Hebrew is transliterated into German for the ease of readers, who may not even know how to read Hebrew. Here's an excerpt under the category "Spiritual Terms:"

Vom Geistlichen Stand. - Spiritual Terms

Hebraisch	Teutsch	English Translation
Gallach	ein Geschorner oder Pfarrer	A shaved person, or pastor
Lamdan	ein Gelehrter	a learned person
Melamet	ein Schulmeister	a school master
Rabbiner	ein Juden = Priester	a Jewish priest
Rav	ibid.	ibid.
Rosch Jeschiwe	ein Jüdischer Rector. Mag.	a Jewish rector, magister
Balschem	ein Geister=Beschwörer	an exorcist
Bochur	ein Student	a student
Chason	ein Jüdischer Vorsinger	a Jewish song leader
Chosid	ein frommer Mann oder Pietist	a <i>frommer</i> man, or pietist
Zadidig	ein Gerechter	a righteous man
Schames	der Schul = Klopffer	the synagogue knocker
Bess Hackneses	die Synagogue	the synagogue
Tefilla	das Gebet	the prayer
Schir	Gesang	song
Orrun Hackodesch	der Altar darinnen die 10: Gebot stehen	the altar where the 10 commandments are contained
Omuth	des Vorsingers Stelle	the choirmaster's place
Allmemer	darauf man die 10. Gebot liset	where the 10 commandments are placed
Drosche	ein Predigt	the sermon
Migdol	der Kirch=Thurn	the church tower
Paimon	die Glocken	the bells
Zedocke	das Ullmosen	alms
Beiß Chaiem	der Juden Begräbniß	the Jew's graveyard
Kewer	das Grab	a grave
Mazewa	das Grab=Stein	a grave stone
Kabron	der Todten=Gräber	tomb of the dead
Mitta	die Toden=Bahr	death bed
Orren	die Toden=Truhe	the casket for the dead
Meiß	ein Todter	a dead body
Heureg	ein Erschlagner	a murder victim
Owel	ein Leid=tragender	the mourners
Kewura	begraben	burial
Kriereissen	uber einem nahem Befreunden die Kleider zureissen	a nearby friend tears the clothes

From Friedrich Osterchrist "Hebräisch und Teutsches Sprach-Buch" (Regensburg 1754).

שרשי מנהגי אשכנז

spoke about the importance of reciting הרב שלמה זלמן אוירבאך ורב אלישיב זצ"ל and הרב שטיינמן שליט"א גדולי הדורות על מנהג אשכנז and ירושתינו, שרשי מנהגי אשכנז as ספרים as discussed in such פיוטים.

אמירת הפיוטים

הפיוטים נקראו גם קרובות. יש אומרים שהוא מלשון קרבן, ויש אומרים שהוא מלשון קרוב"ץ - קול רנה וישועה באהלי צדיקים (ויש אומרים שקרוב"ץ הוא שיבוש של המילה קרובות, שבצרפת היו אומרים צ' ות' רפה שניהם בצורה דומה). יוצר הוא הפיוט שאומרים מיד אחר יוצר אור ובורא חושך, בלבד.

כתב השו"ע באורח חיים סימן סח, וז"ל: יש מקומות שמפסיקים בברכות ק"ש לומר פיוטים, ונכון למנוע מלאמרם משום דהוי הפסק. וברמ"א: ויש אומרים דאין איסור בדבר (הר"י ס"פ אין עומדין והרשב"א והטור) וכן נוהגין בכל המקומות לאמרם, והמיקל ואינו אומרם לא הפסיד וכו', וע"כ אין לאדם לפרוש עצמו מהציבור במקום שנהגו לאמרם, ויאמר אותם עמהם וע"ל סימן צ' סעיף י' (מהרי"ל וד"מ).

ובאמת בענין הפיוטים מצינו כמה טעמים שלא לאומרם.

- א) בספר העתים (סימן קע"ג) כתב איך יניח אדם ברכה ותפילה של נביאים כמו שהיא ויקח לעצמו דברי כל גדול שבעולם, המספר בשבחו של מקום יותר מדאי נעקר מן העולם.
- ב) עוד כתב שם שהוא משנה ממטבע של ברכות.
- ג) ועוד שיש שם בקשת צרכים בשבת, ובשבת בטלו אפילו את תפילת שמונה עשרה מטעם זה. וכן הוא ברמב"ם פאר הדור סימן ר"ח.
- ד) ובהערה שם (עתים לבינה) הוסיף שלש"ס שלנו מה שביטלו תפילת י"ח בשבת הוא כי לא אטרחוהו רבנן, וא"כ ק"ו שאין להטריח על הצבור בריבוי פיוטים.
- ה) עוד שמעריבים דברי תורה באמצע התפילה וצריך להיות דברי תורה לחוד ודברי תפילה לחוד. ובספר העתים כתב בזה שהוא נתקן בשעת השמד משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, אבל היום צריך לשוב ולא לאומרם.
- ו) באבן עזרא הוסיף שבמקום שאין יודע פירושו אין זה ראוי לומר כן לפני מלך גדול ונורא שבידו להמית ולהחיות.
- ז) אסור לאדם לבקש צרכיו בג' ברכות ראשונות, והרבה מהפיוטים הם בג' ראשונות.
- ח) יש לדון מטעם הפסק. ובזה חמור יותר פיוטים שבברכות דק"ש (ע' תרומת הדשן ס' פ"א שבטורח התירו הגאונים לומר פיוטים להפסיק בברכות), ובספר צרור החיים (להרב אברהם לווענשטאם רב עמדין, בתשובה בישישים חכמה) כתב שכל דברי הרמ"א שהמיקל ואינו אמרם לא הפסיד הם דווקא בברכות ק"ש שאסור להפסיק שם, אבל בחזרת הש"ץ שכבר התפללו הציבור והש"ץ לא היקל הרמ"א.

אבל למרות זאת:

היום כולם נוהגים להפסיק בפיוטים, בין בקריאת שמע, ובין בחזרת הש"ץ בג' ברכות ראשונות.

שרשי מנהגי אשכנז

שבספר העיתים שמדבר כנגד אמירת הפיוטים התחיל בתחילת דבריו (סימן קעב), וז"ל: נהגו עלמא ברוב מקומות למימר בשבתות הכל יודוך והכל ישבחוך עד שרפים עם אופני הקודש לא' אשר שבת מכל המעשים ביום השביעי נתעלה וישב וכו' עד בשמים ממעל ועל כל שבח מעשה ידך וגומר את הברכה כמו בכל יום והא מילתא הכין כתב מר רב עמרם (בהערות אגב, רב עמרם גאון כתב גם שבשמונה עשרה של שבת אומרים רצה והנחל שבתות לבניהם למנוחה למען שמך באהבה, מלך עוזר וכו', וע' בב"ח שמה שאנחנו לא אומרים כן הוא מכיון שכבר אומרים שאלה זאת באמצע או"א רצה במנוחתנו) והכי נהגו עלמא באתרין, ואנן לעניות דעתן חזי לן דהאי מנהגא אין לו עיקר וטעותא היא דלא אשכחן בעולם בתיקון רבנן לאדכורי של שבת אלא בתפילה בלחוד בברכה רביעית ובברהמ"ז בבונה ירושלים וכל המזכיר של שבת בשאר ברכות טועה ולא יצא י"ח מפני שהוא משנה מן המטבע שטבעו חכמים בברכות וכו', וכל הממעט באותן מנהגות ומתפלל התפילה לבדה בלא תוספת ובלא גירוע כדרך שתקנוה מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים שזכו שמור לפני המקום וכו' (ובתוספות ביוצר) חדא שמוסיפין בברכה מה שלא תקנו חכמים, [שלא תקנו חכמים] של שבת. ועוד שמסירין הברכה כמו שהיא סדורה בכל יום ומוסיפין במקומה דברים אחרים. וכן מה ענין בברכה זו לשנותה בין בשבת בין בחול והלא ברכה של שבת היא ואין בה צורך שאלה כמו בשמונה עשרה וחיביבין אנו לומר אותה בין בשבת בין בחול כמו שתקנוה חכמים.

וסיים שם: הלכך מה שראוי לעשות בהכל יודוך מאן דבעי למימריה יאמר אותה לאחר ברכו קודם שיפתח ביוצר אור ומסיים הכל יודוך ואשר שבת מכל המעשים עד ומנחיל מנוחה לעמו ישראל ביום שבת קודש ואח"כ פותח בא"י אמ"ה יוצר אור ובורא חושך ומסדר הברכות כולה כמו בחול כדרך שתקנוה חכמים בלא תוספת ובלא גרוע, וכתב שכך הוא נוהג.

ובאמת להלכה נראה שהחשיבו את קל אדון לפיוט, שבאשל אברהם (מבוטשאטש, מהדו"ת סימן נ"ב), דן בעניין לדלג בברכות ק"ש כדי להספיק עם הש"ץ, ונקט שקל אדון אולי נכון לדלג ואמרנו אחרי התפילה (אבל כתב שלקל אשר שבת שדינו שאם דלגו חוזר ואמרו מדינא אחר התפילה, לא ידלג, ואולי הוא עיקר נוסח ברכה מאנשי כנסת הגדולה).

ובג' ראשונות של שמונה עשרה אומרים זכרנו לחיים ומי כמוך ע"ש בספר העתים שכתב ואשכחן לרבינו האיי גאון ז"ל דקאמר דלא רגילי רבנן בישיבה למימר הלין מילי כלהון כגון בחנוכה ופורים כשם שעשית להם נס כן עשה עמנו פלא ונסים וכגון בר"ה ויוה"כ זכרנו לחיים ומי כמוך וכתוב לחיים ואם הלין מילי דצרכי רבים ניהו ונהיגי בהו רוב ישראל למימרינון מימנעי בישיבה לאדכורי, ובתשובה מרבינו גרשום (לקמן) הביא שגם בזה טענו שלא להפסיק (ושם הטעם לפי שאינם מענן הברכה). ובאמת במעשה רב סימן קס"ד כתב שהיה אומר את הפיוטים של ר"ה ויו"כ (למרות שלשיטתו הפיוטים הם הפסק), ובדברי שלמה הביא ביאור בזה, שמכיון שבלאו הכי מפסיקים את התפילה בזכרנו לחיים, שוב אפשר להפסיק בשאר דברים.

ובאמצע שמונה עשרה בודאי מפסיקים (שגם הספרדים אומרים את פיוט סדר העבודה ביום כיפור וכה"ג).
ע' בשבלי הלקט (סימן כ"ח) בשם הר"ח שכתב המאריך והמקצר באמצעיות לית לן בה.

ובאמת כך פסקו להלכה:

רש"י בספר הפרדס (סימן קע"ד), שבלי הלקט (סי' כ"ח), מחזור ויטרי (סימן שכ"ה), רבינו גרשום מאור הגולה (סימן א'), שו"ת מן השמים (סימן נ"ח), ובתשובה מאהבה (סימן א') [יש לציין שבחרו דווקא את הסימן הראשון לדון בדבר זה], שדנו בדין אמירת הפיוטים והסיקו כולם שהוא ראוי ורצוי לכתחילה.

שרשי מנהגי אשכנז

פיוטים

"לא יהיה קל בעיניך באמירת פיוטים של קרוב", וחוב על כל אדם לומר הפיוטים בשמחה ובכונת הלב בשפה ברורה, בי בבל פיוט ופיוט יש סודות נפלאים, ולא יהיו הפיוטים דומין עלך כמשא כי הפיוטים נתחברו על פי עצת מלאכי מעלה שנגלו לר' אליעזר הקלירי שסידר הפיוטים על פי אלף בית ועל פי תשר"ק כי כן מזמרים ומשבחים למעלה, וקבלה בידי מפי זקנים ומפי חסידים. מי שמקל באמירת קרוב"ץ ואומר שאינו חוב כל כך לאומרם אינו מאריך ימיו חס ושלו, כי כל היחידים שחברו הפיוטים היו גדולי הדור ואנשי מעשה אשר נעשה להם כמה נסים בחייהם ובמיתתם." ר' צבי הירש קוידנובר (ספר קב הישר פרק פו)

"Let the recitation of poetry (פיוטים) not be light in your eyes.... it is an obligation upon every person to say פיוטים with joy, concentration of the heart, and clear enunciation, because in every single פיוט there are wondrous secrets. The פיוטים should not appear to you as a burden, because they were composed according to the counsel of angels on high that were revealed to ר' אליעזר who arranged them in alphabetical order and reverse alphabetical order, since that is how they sing and praise on high...."

Upon attending a synagogue which omits פיוטים, they should not be said in the midst of the תפילה but after synagogue, since they may be considered a הפסק. Likewise, one should not add the introductory phrases (i.e. אור עולם וכו'), since they are only recited when פיוטים are actually recited. However, הרב וזנר זצ"ל ruled that if one is inspired by reciting פיוטים and it invigorates ones תפילה, one may recite פיוטים individually as they occur in תפילה along with the introductory phrases, even if the congregation does not recite them.

Q: When should the only צבור recite the stated responses to the חזן during the recital of פיוטים and when should the צבור recite the entire פיוט. What if the חזן is going too fast to say the entire פיוט, what should one do?

A: Any פיוט which is not said aloud by the חזן, one should say on one's own. If the חזן says it aloud, one may rely on his recital (but even in this case it is better to say on one's own). It is that it is better to recite פיוטים in a language one understands, than not to say them at all or say them and not understanding what one is saying. [Response from רב המבורגר]

אמירת יוצרות בשבתות הפסקות

Q: For what purpose and special character do the שבתות הפסקות have, that יוצרות are recited?

A: Since there are many consecutive שבתות during which יוצרות are recited (from שבת שקלים until פסח), it would be considered an "insult" to skip a שבת and not say יוצרות, therefore they are said during the הפסקות as well. There is similar logic in regard to ב' סיון - ראש א' סיון - ראש ב' סיון, days ה', ד', ג' are the days of the week and therefore no תחנון is said. Actually there is no reason to refrain from saying תחנון on ב' סיון. תחנון is not said in order not to "insult" it, since it is occurs between days without תחנון, (therefore it is called euphemistically 'יום המנויות', a day of distinction).

By BaltimoreJewishLife.com/Rabbi Yirmiyohu Kaganoff

Question 1:

"Many people tell me that the lengthy recital of קינות on תשעה באב does not inspire them because they do not understand the passages. Is the mourning of תשעה באב intended to be simply a day of much tedium?"

Question 2:

"I once heard a רב give a running commentary to the קינות of תשעה באב, and he mentioned that the first קינה is a continuation of the פיוט recited during the repetition of the שמונה עשרה. But I never saw anyone recite פיוטים during the repetition of שמונה עשרה and do not even know where to look for them."

Question 3:

"As a child I remember that all the *shullen* פיוטים during מעריב on ימים טובים, and many did during קדושה on שבתות. Now, I see פיוטים recited only on ראש השנה and כפור. What has changed?"

Although these questions seem unrelated, they all focus on a central subject: the additions of פיוטים and other special passages in our *davening*, of which the קינות we recite on תשעה באב are one example. After an introduction explaining the background to the פיוטים, I will return to answer the first two questions.

What are פיוטים?

During the period of the ראשונים, the גאונים, and even earlier, great Torah scholars wrote prayers and other liturgical works that were inserted into many different places in the *davening*, particularly during the ברכות קריאת שמע (between ברכו and שמונה עשרה) and during the repetition of the שמונה עשרה. Standard *synagogue* practice, particularly among Ashkenazic Jewry, was to recite these פיוטים on all special occasions, including ימים טובים, mourning and fast days, and שבתות (see קיבב:א; סח:א; קיבב:ב). These פיוטים express the mood and the theme of the day, often recall the history of the day, and sometimes even provide the *halachic* background for the day's observance. At times, they served as a means for teaching people the הלכות germane to the day or season. Studying these פיוטים not only gives us tremendous appreciation for these days, but sometimes provides us with certain aspects of mystery, as I will explain.

There is also a humbling side to the study of פיוטים. All the פיוטים predate the printing press and bring us back to the era when all works had to be painstakingly hand copied. Most communities could not afford hand-written manuscripts of all the פיוטים, and therefore part of the job of every חזן was to *commit all the פיוטים to memory*.

Some of the more common “פיוטים”

We are all aware of the סליחות recited on Fast Days and during אלול and עשרת ימי תשובה, which are a type of פיוטים. Another famous part of *davening* that qualifies as פיוט is אקדמות, recited prior to קריאת התורה on שבועות. This introduction to the קריאת התורה for שבועות was written by רבינו מאיר בן יצחק of Worms, Germany, who was one of the great leaders of Ashkenazic Jewry,

Piyut Curiosities

Website: rabbikaganoff.com

תפילת גשם and תפילת טל are commonly recited פיוטים. Other examples of פיוטים that are commonly recited include רש"י-pre, the poem דוי הסר -- authored by דוניש אבן לברט, an early poet-grammarian cited by רש"י in several places, which is recited before *bensching* when one will be reciting שבע ברכות -- and נודה לשמך -- which takes the same slot at a ברית מילה.

Double Duty

Some פיוטים are used in two different contexts. For example, the song frequently chanted at a גאל of אל ברכה, originated as a פיוט recited immediately before the close of the ברית, שירה חדשה, ברית ישראל in פסח. This פיוט, written by רבי יהודה הלוי, refers both to the splitting of the ים סוף and to ברית מילה and is therefore appropriate on both occasions.

Teaching תורה through פיוטים

Many times, the rabbis used poetry as a means of teaching Torah. For example, a very extensive literature of פיוטים lists and explains the מצות. Most of these pieces date back to the times of the גאונים; indeed, the famous count of מצות גאון רב סעדיה גאון is actually a poem.

Other examples include פיוטים that instruct us in different special observances throughout the Jewish calendar. Among the most famous is the יום כפור of סדר עבודה, which is already referred to in the גמרא, although the text they used is long lost. Dozens of different פיוטים were written in the period of the ראשונים and גאונים describing the סדר עבודה in detail. The ראשונים devote much *halachic* discussion to the technical accuracy of several of the versions they received from earlier generations, often taking issue and making corrections to the text of the פיוט.

ונשלמה פרים שפתינו

Reciting the סדר עבודה also fulfills the concept of "ונשלמה פרים שפתינו", "And let our lips replace the (sacrificial) bulls" (הושע יד:ג). The מדרש teaches that when we are unable to offer קרבנות, God accepts our recital of the procedure as a substitute for the קרבנות (שיר השירים ד:ג). This implies that we can achieve כפרה (atonement) by reciting these פיוטים with כוונה. Therefore, a person who recites the וידוי of the סדר עבודה and truly regrets his sins can accomplish atonement similar to that achieved through the וידוי recited by the כהן גדול.

Other "Substitute" Prayers

The same idea of ונשלמה פרים שפתינו is followed when we recite פיוטים that describe other קרבנות, such as, for example, the קרבן עמר, the water libation (ניסוך המים) of סכות, or the קרבן פסח. We can achieve the drawing close to God that קרבנות achieve by discussing them and by longing for their return. This broadens the rationale for reciting פיוטים.

Educating in Observing מצות

Some פיוטים serve not only to teach תורה, but also to educate people how to correctly observe מצות. For example, the פיוט 'אלדי הרוחות', recited on שבת הגדול contains a lengthy *halachic* description of all the preparations for פסח, including detailed instructions for koshering and preparing the house. This *halachic*-liturgical classic was authored by רב יוסף טוב-אֶלֶם, the *halachic* leader of French Jewry prior to רש"י's birth. and other ראשונים devote much

Piyut Curiosities

Website: rabbikaganoff.com

debate to the *halachic* positions taken by רב יוסף טוב-אלם in this poem, and later ראשונים, such as רבינו תם, edited 'אלדי הרוחות' to reflect their opinion of what is the correct הלכה. Since this פיוט serves to teach people the correct way to observe פסח, the ראשונים felt it vital that the text be *halachically* accurate. It is obvious that this פיוט was meant to be read, studied, and understood.

Who Authored Them?

You might ask how we know who wrote the different פיוטים, particularly when many are over a thousand years old?

In general, most פיוטים follow an אלף בית acrostic in order to facilitate their memorization. (Remember that they were written with the assumption that the חזן would recite them for the community from memory.) In many, if not most, instances, the author completed the work by weaving his name into the acrostic pattern he used for the particular פיוט. Thus, אלדי הרוחות begins with stanzas following an אלף בית pattern, but closes with stanzas that spell יוסף הקטן בר פיוט. פיוט רב יוסף טוב-אלם chose to "sign" this פיוט. שמואל חזק

An Old Controversy

Early controversy surrounded the practice of interrupting שמע קריאת ברכות or the repetition of שמונה עשרה to recite the יוצרות, the word frequently used as a generic word for all פיוטים inserted into the regular *davening*. (The word 'יוצרות' originally referred only to those פיוטים inserted after ברכו, shortly after the words 'ויצר אור ובורא חושך'. However, in standard use, the word יוצרות refers to all פיוטים inserted into שמע קריאת ברכות or the repetition of שמונה עשרה). The שלחן ערוך, reflecting accepted Sefardic practice, rules: "There are places that interrupt the שמע קריאת ברכות to recite פיוטים, but it is correct not to say them, for they constitute an interruption" (אורח חיים). On this point, the רמ"א, reflecting early Ashkenazic practice, adds: "Others say that this is not prohibited, and the practice in all places is to recite them." Each country and community had its own special customs concerning what was said and when; often, this was recorded in a community ledger.

מסוד חכמים ונבונים

To acknowledge that these פיוטים interrupt the regular repetition of the שמונה עשרה, an introductory request, beginning with the words מסוד חכמים ונבונים (*Based on the tradition of the wise and understanding*) is recited prior to beginning the פיוטים of the repetition of the שמונה עשרה. These words mention that early great Torah leaders advised the introduction of these praises.

Why פיוטים have recently fallen into disuse

The וילנא גאון, in his commentary to שלחן ערוך (ibid.), explains both the position of those who encouraged the recital of יוצרות and those who discouraged them.

For the most part, the Lithuanian ישיבות followed the personal practice of the גר"א not to recite פיוטים during שמע קריאת ברכות, and did not recite יוצרות during the repetition of שמונה עשרה ראש השנה on שמונה עשרה during the repetition of יוצרות ישיבות (מעשי רב נ"ז). (The *עשרה* and *כפור*.) With the tremendous spreading of *shullen* that follow the practices of the ישיבות rather than what was previously followed by the Ashkenazic communities, it is increasingly difficult to find a *synagogue* catering to *yeshivah* alumni that recites the פיוטים.

Piyut Curiosities

Website: rabbikaganoff.com

This answers the question asked above: "As a child I remember that all the *shullen* פיוטים recited during מעריב on טובים ימים, and many did during קדושה on שבתות special. Now, I see פיוטים recited only on ראש השנה and יום כפור. What has changed?"

Unfortunately, due to this change in custom, this vast, treasured literature of the Jewish people is quickly becoming forgotten.

Who was the First פייטן?

The title of being the earliest פייטן may belong to רבי אלעזר הקליר, often referred to as the ראש הפיטנים, who authored the lion's share of the קינות we recite on תשעה באב as well as a huge amount of our other פיוטים, including תפילת גשם and תפילת טל, the פיוטים for the four special שבתות (שקלים, זכור, פרה, החודש), and many of the יוצרות we recite on טובים ימים. We know virtually nothing about him personally — we cannot even date when he lived with any accuracy. Indeed, some ראשונים place him in the era of the תנאים shortly after the destruction of the בית המקדש, identifying him either as ר' אלעזר בן ערך, a disciple of ר' יוחנן בן זכאי (שו"ת רשב"א א:תסט), or as ר' אלעזר, who hid in the cave with his father (רא"ש; תוס', חגיגה יג ד"ה ורגלי); others date ר' אלעזר הקליר much later and even during the time of the גאונים (ברכות ה:כא).

We do not know for certain what the name 'קליר' means. Since there are several places where he used the acronym 'אלעזר ברבי קליר', it seems that his father's name was קליר. However, the ערוך explains that 'קליר' means a type of cookie, and that he was called 'הקליר' because he ate a cookie upon which had been written a special formula that blessed him with tremendous erudition (III ערוך, ערך קלר).

Kalirian Curiosities

אלעזר קליר's פיוטים and קינות require studying rather than reading. They are often extremely difficult pieces to read, relying on allusions to מדרשים and historical events. Many commentators elucidated his works, attempting to illuminate the depths of his words. Also, he sometimes employs extremely complicated acrostics. This is sometimes cited as proof that he lived later, when such poetic writing became stylish, but, of course, this does not prove his lack of antiquity.

It is universally assumed that ר' אלעזר הקליר lived in ארץ ישראל, based on the fact that we have no פיוטים written by him for the second day of טוב יום (רא"ש ברכות ה:כא; תוס', חגיגה יג ד"ה ורגלי) יום טוב. [op. cit.] uses this evidence to prove that he lived at the time that the בית דין determined סכות on the basis of visual evidence. However, the יוצרות recited immediately following ברכה on the second day of סכות clearly include his signature and follow his style. This, of course, would imply that ר' אלעזר הקליר lived in a time and place that the second day of טוב יום was observed. If that is true, why would he have written special פיוטים only for the second day of סכות and not for any other טוב יום?

Perhaps ר' אלעזר הקליר indeed wrote this particular פיוט for the first day of סכות, but subsequently Diaspora Jews moved the יוצרות he wrote for the first day of טוב יום to the second day! This approach creates another question, since the יוצרות recited on the first day of טוב יום were also written by him: Would he have written two sets of יוצרות for שחרית on סכות? There are other indications that, indeed, he did sometimes write more than one set of פיוטים for the same day.

Piyut Curiosities

Website: rabbikaganoff.com

Why is **את צמח דוד** Ignored?

There is another mysterious practice in some of his writings. The פיוטים he wrote for the weekday שמונה עשרה (such as for פורים) include a paragraph for every ברכה of עשרה except one, the 'את צמח דוד' ברכת that precedes 'שמע קולנו'.

Why would רב קליר omit this ברכה? Perhaps the answer to this mystery can help us understand more about when he lived.

Answering the Mystery

Our use of the words שמונה עשרה to identify the focal part of our daily prayer is actually a misnomer, dating back to when this ברכה indeed included only eighteen ברכה. In the times of the משנה, a nineteenth ברכה, למשמדים, was added, and the תלמוד בבלי notes that this increases the ברכות of the 'שמונה עשרה' to nineteen.

However, there is evidence that even after למשמדים was added, not everyone recited nineteen ברכות. A תוספתא implies that they still recited eighteen ברכות in עשרה, and that two ברכות, וזבחה ירושלם and את צמח דוד, were combined. This would explain why someone would not write a פיוט for the 'את צמח דוד' ברכת, since it was no longer an independent ברכה. Thus, if we can identify a place and time when these two ברכות were combined, we might identify more precisely when ר' אלעזר הקליר lived. It would seem that this would be sometime between the introduction of the 'למשמדים' ברכת and the 'תלמוד בבלי's practice of a nineteen ברכה 'שמונה עשרה' became accepted.

Kalirian Controversies

The antiquity of רבי אלעזר's writing did not save him from controversy. No less a גדול than the עזרא אבן stridently opposes using ר' קליר's works, arguing that prayers and פיוטים should be written very clearly and be readily understood (*Commentary to ה:א*). After all, the goal of prayer is to understand what one is saying. עזרא אבן recommends reciting פיוטים written by רב קליר, which are easy to understand, rather than those of ר' קליר.

None of these criticisms should be taken as casting aspersion on ר' אלעזר הקליר's greatness. The records that he heard that when רב אלעזר wrote his פיוטים, the angels surrounded him with fire (quoted by the מגן אברהם at the beginning of ס"ח).

קליר's פיוטים in general, and his קינות in particular, are written in an extremely difficult poetic Hebrew. Often his ideas are left as allusions, and the story or מדרש to which he alludes is unclear or obscure. They certainly cannot be understood without careful scrutiny and study. Someone who takes the trouble to do this will be awed by the beauty of the thoughts and allusions. The מגן ארי"ל recited all of the קליר's פיוטים, because he perceived their deep kabbalistic allusions (סימן ס"ח at the beginning of מגן אברהם).

The קינות

Having completed my general introduction to the role of פיוטים in Judaism, I want to paraphrase the first question mentioned above: Why are the קינות so difficult to comprehend?

Most of the קינות we recite on תשעה באב are authored by ר' אלעזר הקליר, whose works are typically written in a very poetic and difficult Hebrew. Many commentaries have been written on the קינות, and the only way to understand his קינות is either to study them in advance, to read

Piyut Curiosities

Website: rabbikaganoff.com

them together with a translation, or to hear a שיעור from someone who understands them. Furthermore, I recommend reading each קינה slowly so that one can understand what the author meant. This may entail someone reciting only a few קינות for the entire morning of תשעה באב, but he will understand and experience the meaning of what he read.

Other parts of קינות

קינות include several pieces that describe specific historical events, including the death in battle of the great king מלך יאשיהו, the personal tragedy of the children of כהן גדול רבי ישמעאל כהן גדול, the burning of the twenty-four wagons of manuscript תלמוד and commentaries in Paris, and the destruction of Jewish communities during the Crusades. These קינות are not as difficult to understand as קליר's are, but, still, they are deeply appreciated by those who prepare them, or attend a קינות presented by someone who understands them.

Conclusion

We see that liturgical poems enhance our appreciation of the day and provide a background for our mourning. This is borne out even more with the several קינות that begin with the word ציון, which all bemoan our missing the sanctity of ארץ ישראל and our desire for the return of שכונה. Another קינה that stands out, קינה אז בהלך, describes how ירמיה' הנביא gathered the אבות and the אמהות to pray on the behalf of the exiled Jewish people. This story is described greater in the moving מדרש which quotes how רחל beseeched God on behalf of the Jewish people. רחל points out the extent of sacrifice that she underwent to save her sister from humiliation. In the מדרש, רחל closes her prayer: "If I, who am flesh and blood, dust and ashes, felt no jealousy towards another woman married to my own husband, and went out of my way to guarantee that she would not be embarrassed, You, the living King, All-merciful... why were You zealous against idolatry, which has no basis, and why did You exile my children... allowing the enemies to do with them as they desired?" As a result, God responded with great mercy, replying: "For your sake, רחל, I will return the Jews to their home" (פסיקתא כד איכה רבה, end of).

The leaders of a certain city set out to recruit a rabbi to lead their community. They approached a qualified and notable scholar and appealed to him to accept the position, explaining to him how fitting it would be for him to serve as the spiritual guide to their city, where the ט"ז, the מן אברהם and רבי עקיבא איגר were all buried. They felt that it would be only appropriate for a man of his stature to assume the role as rabbi of their town.

A little while later, after having accepted the position, the rabbi learned that the ט"ז was in fact buried in Lvov, the מן אברהם in Kalish and רבי עקיבא איגר in Posen. He called the leaders of the community to his home and confronted them with the news. "Why did you fool me?", he asked.

"We did not mean to trick you at all," they answered. "In Lvov, the teachings of the ט"ז are learned and studied daily. His legacy is alive and well, as if he himself lives eternally. In Kalish, the מן אברהם lives on by means of his writings. His lips continue to quiver in the grave as the education which he provided, serves to guide and direct the daily life of the town until this very moment. Furthermore, רבי עקיבא איגר's lessons are the talk of the town in Posen, the issues that he taught are still discussed as current events. In our city, however, no one is studying these books. The words of Torah which they disseminated are not heard here, and for all intents and purposes they are dead and buried in our town." (ספר שער בת רבים)

שרשי מנהגי אשכנז

שְׁמַעוֹן וְזִירָא בְּשֵׁם רַבִּי יִצְחָק אָמַר, כָּל תַּלְמִיד חָכֵם שְׂאוֹמְרִים דְּבַר הַלְכָה מִפְּנֵי בְּעוֹלָם הָיָה, שְׂפָתָיו רוֹחֲשׁוֹת עִמּוֹ בְּקַבֵּר. שְׁנַאֲמַר: "וְהַלְכָה בֵּינָן הַטּוֹב וְגו' דוֹבֵב שְׂפָתָי יִשְׁנִים:" (שִׁיר הַשִּׁירִים ז:י) מַה כּוֹמֵר שֶׁל עֲנָבִים זֶה, כִּיִּן שְׂמַנִּיחַ אָדָם אֲצַבְעוֹ עָלָיו, מִיָּד דּוֹבֵב, אִף שְׂפָתוֹתֵיהֶם שֶׁל צְדִיקִים, כִּיִּן שְׂאוֹמְרִין דְּבַר הַלְכָה מִפְּיָהֶם שֶׁל צְדִיקִים, שְׂפָתוֹתֵיהֶן מִרְחֲשׁוֹת עִמָּהֶן בְּקַבֵּר: (גַּמ' שְׁקָלִים ז:)

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם שְׂמַעוֹן בֶּן יוֹחִי כָּל תַּלְמִיד חָכֵם שְׂאוֹמְרִים דְּבַר שְׂמוּעָה מִפְּנֵי בְּעוֹלָם הָיָה, שְׂפָתוֹתָיו דּוֹבְבוֹת בְּקַבֵּר. אָמַר רַבִּי יִצְחָק בֶּן זְעִירָא וְאִיתֵיקְמָא שְׂמַעוֹן וְזִירָא, מַאי קִרְאָהּ? "וְהַלְכָה בֵּינָן הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוּדֵי לְמִישְׁרִים דּוֹבֵב שְׂפָתָי יִשְׁנִים:" (שִׁיר הַשִּׁירִים ז:י) כְּכוֹמֵר שֶׁל עֲנָבִים, מַה כּוֹמֵר שֶׁל עֲנָבִים, כִּיִּן שְׂמַנִּיחַ אָדָם אֲצַבְעוֹ עָלָיו מִיָּד דּוֹבֵב, אִף תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, כִּיִּן שְׂאוֹמְרִים דְּבַר שְׂמוּעָה מִפְּיָהֶם בְּעוֹלָם הָיָה, שְׂפָתוֹתֵיהֶם דּוֹבְבוֹת בְּקַבֵּר: (גַּמ' יִצְמוֹת ז:)

כף הכינוי

Q: Amongst the manuscripts of אשכנז we find two מנהגים regarding the כף הכינוי. In some manuscripts it is in its pure Hebrew form (שו"א או סגו"ל ואח"כ כף קמוצה) while in others it is in its Aramaic/Mishnaic Hebrew form (קמ"ץ ואח"כ שו"א תחת כף). In the ספרי מהרי"ל (סדר תפילות) ספרי מהרי"ל (סדר תפילות) says, 'כל תיבה שמסיימת לך מן לך תן אמרו בסגו"ל'. As HoRav Hamburger mentions in his introduction to the ספר מנהגי וורמישא by רבי יוזפא שמש, the מהרי"ל was not a מחדש, and on the contrary he only collected and recorded the authentic customs of אשכנז of antiquity. However, since so many manuscripts are in opposition to his custom as cited in הלכות ראש השנה, including מחזור וורמישא, which was used by the בעל תפלה in Worms until World War II, is it fair to say that this was the מהרי"ל's own innovation, or is he merely recording the authentic custom of אשכנז?

A: The מהרי"ל did not innovate new מנהגים, but he would decide which מנהג to choose if there were some different מנהגים before him. In this case, he may have chosen the נוסח with סגו"ל before the כף, because this was one of the נוסחאות he saw, and for his own reasons he decided to accept this נוסח more than other נוסחאות. The אורח חיים in his commentary on חות יאיר (מקור) quotes the מהרי"ל giving credence to the notion that this was his practice on ראש השנה/ימים נוראים only. The מהרש"ס (ר' שבתי סופר) in the הקדמה כללית to his סידור quotes the מהרי"ל as well. He also quotes the מהרש"ל, as using the Hebrew form of the כף הכינוי and cites an example from the ראש השנה. The מהרש"ס himself precedes to apply this concept to all תפילות, because the Aramaic/Mishnaic Hebrew form of the כף הכינוי is a כן ראוי לדבר כן נגד הש"י להשוותו לנקבה'.

קויף מערובית

Q: In Jüdisch Deutsch we find the word Kauf written as: קויף. How was this pronounced by Jews of אשכנז. Kauf or Koyf as it is written phonetically? Did this change over time. Is there any connection between the spelling of this word (and others) and the fact that in modern German when the diphthong 'au' has an umlaut over the letter 'ä' it is pronounced 'oy'? Is there any connection between any of the above and the corruption of the pronunciation of the vowel "חול" in Hebrew?

A: The letter 'יו"ד' was added to strengthen the pronunciation, as we have a יו"ד in אלק, even though one is not expected to pronounce a חיריק there (we don't say Eleycho, just Elecho, with an emphasis on the "le"). Therefore, when one wanted to write קאוף, he would write it as קויף, in order that the reader would make the "o" of the חול"ם not just a regular long "o", but an au. In שרשי מנהגי אשכנז א' (pg 249-250), HoRav Hamburger discusses this issue. He states there, that in Eastern Europe, the Jews read books in Yiddish Deutsch, and therefore קויף was mistaken to read Koyf instead of Kauf.

שרשי מנהגי אשכנז

חטף פתח תחת הרי"ש

Q: What are the rules that determine when, according to the ניקוד of ר"ש, a ר"ש that otherwise would get a פתח נא gets a חטף פתח instead? A ר"ש must be preceded by a vowel, so (with the possible exception of a ר"ש preceded by another ר"ש that has a נח), any ר"ש preceded by (a consonant with a נח שוא beneath it), or that begins a word (like the ר"ש in ראוּבן), will have a פתח נא and not a חטף פתח.

A: Regarding the חטף פתח under the ר"ש I'm not sure if this is היינהיים or not. If you look in the רודלהיים printings which were printed during his lifetime you'll find that the only (to my knowledge) word with a חטף פתח under a ר"ש is the word ברכו when it appears in תהלים (שוא נח). When it appears in all other places, it simply has a פתח נא. And in משרתים (שחרית) and the word ברכת יוצר (שחרית) שוא נא. And in עבודת ישראל סידור published after his lifetime, all have a חטף פתח. And in the notes to his סידור on the word ברכו, Dr. Seligmann Baer wrote:

ברכו הרי"ש בחטף פתח כן צריך לומר על פי המסורת, שכל לשון ברכה אם יהיה הנגון על הבי"ת הרי"ש בשוא נח ואם הנגון על הכ"ף הרי"ש בחטף פתח חוץ מן אחד ולעלאה ברכת (דניאל ד':לא) ותמה על רו"ה שלמעלה בפסוקי דזמרה נקד בית ישראל ברכו ר"ש בחטף פתח) את ה' כדינו, וכאן שכח הכלל)

Regarding the words משרתים and משרתי he wrote:

משרתים הרי"ש בחטף פתח וכן משרתי כן צריך לומר וכן כל לשון שרת אשר נגון בת"ו וכן כל לשון גרש ולשון ברך והוא בעבור אות הרי"ש, וראה למעלה במלת ברכו ודברי מה שכתב לבראשית י"ב, וכן כתב בהדיא בן-אשר מסורותיו

In the foreword titled דברי המגיה to the 1855 printing of the רודלהיים סליחות, Dr. Seligmann Baer writes:

אומר יצחק בן אריה. בשנת תקצ"ד ויצא מתחת מכבש דפוס האדון לעהרבערגער סדר סליחות מוגה על פי סדר שהניח החריז ברכה רו"ה ז"ל שהגיהו אף בארו בקצת מקומות, ומאז ועד עתה שוב נדפס סדר זה פעמים הרבה. אך ראיתו ובדקתי בעיון דק ומצאתי כי בכל מטהרו הונח עוד מקום לי להתגדר בו בכמה מקומות אשר נשאו מוטעות אם לענין נקודן אם לענין נוסחן. וע"כ קרבתי והגהתי עוד הפעם את כל הסדר ע"פ כללי הדקדוק וע"פ סדורים כ"י אשר חנני ה' והביאם לפני, ושמתיו כל מגמתי שיצא סדר סליחות הזה מלובן ומזוקק מכל אשר היו לפניו. רעדעלהיים, חדש אדר תרט"ו לפ"ק

פיאות / זקן

Q: Were "big פיאות" (which many place behind their ears) worn in אשכנז? How about shaving/growing a beard? Was it common among רבנים/regular population, only married etc. Was it reflective of the times? Even among רבנים which had beards, many had the typical "German Rabbi" type beard like הרב ברוער and הרב מערצבאך, which would obviously require one to shave.

A: There are many pictures of people (especially רבנים) in אשכנז with פיאות, some behind their ears and some in front (usually those who had a beard wore their פיאות in front and those who did not have a beard had their פיאות behind their ears). It was commonly accepted in אשכנז to have big פיאות, as opposed to a beard which was not deemed as important. In pictures of הרב הירש, his פיאות are visible behind his ears, and הרב וואלף היינהיים had big פיאות as well. Shaving ones beard was commonplace in אשכנז dating back to the Middle Ages (many generations before the advent of Reform). Various types of beards were likewise sported. The תרומת הדשן states he was insistent on leaving 40 beard hairs on his chin, clearly therefore, he did not have a full beard.

הירש in his התורה על פירוש suggests that פיאות form a symbolic separation between the front part and the rear part of the brain. The side of the head which is located in front of the ears, is the intellectual part, from the ears themselves and around the back of the head, is the more physical, the more sensual part. **One may therefore, even shave the hair on the back of one's head down to the scalp, however, one should let the hair in front the ears, which includes the whole side of the head, grow until it reaches the bottom of the ears.**

שרשי מנהגי אשכנז

נענועים בתפילה

Q: During תפילה, may one pace the floor? Also, is it the custom to sway or stand stationary?

A: מנהג אשכנז is not to pace during תפילה. In recent generations many places made a תקנה that one should not leave one's place, from the beginning of תפילה until the end, except for receiving an עליה or similar כיבוד. Swaying is מנהג אשכנז. Some were against swaying for Kabbalistic reasons. By the nineteenth century swaying became very rare, (because of strict גבאים הרב ברע"ר, in an essay entitled "Our Way," describes what he does and does not consider being indigenous to the "Yekkish" way of life. On the topic of swaying during תפילה, he writes as follows. "The same holds true for our posture during the תפילה הלכה is silent on the preference of stationary versus a moving positions in regard to the intensity of כוונה during the תפילה. The sainted ארי"ל, and with him many of our Torah Greats, assumed stationary positions during the תפילה – and they were certainly not German Jews."

The מטה משה, a well known source of מנהגי אשכנז wrote the following:

"צריך אדם לנענע עצמו בשעת התפילה שנאמר 'כל עצמותי תאמרנה ה' וגו' וכ"כ הצרור המור פרשת יתרו וכן כתב הר"ר יונה בספר היראה וכן עשה מהר"ל שהי' מתנועע בעת תפלתו"

(The מטה משה many times cites מנהגי אשכנז, even though he lived in Poland.

The reason being that the old מנהג פולין was very similar to מנהג אשכנז, and the מטה משה was a staunch supporter of the old מנהג.)

מסורת אשכנז

Q: Why is it that מנהג פרנקפורט is purported to be the most correct מנהג? I would think that since the Jews first settled in Italy after the second חורבן, that the מנהגים practiced there are the most authentic.

A: Our סידור is based upon two מנהגים - מנהג בבל (Babylonia) and מנהג ארץ ישראל. מנהג ארץ ישראל was transmitted through Italy, and מנהג בבל may have come through Italy as well, or maybe it came to Europe only later on, directly to אשכנז.

At the time of the גאונים in Italy, there were few תורה centers, and its possible that there were a few different מסורות (very little is known to us about European מנהגים from that time as opposed to Babylonia).

At the time of the ראשונים, the תורה centers were already established in אשכנז and people from Italy came to learn תורה in אשכנז. Therefore the most proper and well kept הלכה and מנהגים were kept in אשכנז from that period on. The רמב"ם (כלל כ) remarks he relies on מנהג אשכנז, since the תורה has been kept by בני אשכנז since the days of בני בית שני. חורבן בית שני. (See HoRav Hamburger's "גדולי הדורות על משמר מנהג אשכנז"). פרנקפורט became an important תורה center in אשכנז, and the מנהגים practised there, were most authentic (historically). מנהג אשכנז is based fully on מנהג בבל, and מנהג אשכנז has more elements of מנהג ארץ ישראל in it.

Q: How did it occur that נוסח אשכנז / ליטא are referred to as נוסח פולין / ליטא?

A: Early on, the מנהג of those in אשכנז, ארצות אשכנז, contained slight variations between מנהג אוסטרייך (Austria) and מנהג ריינס (Rhine). (By the way, in Northern Italy, מנהג ריינס was followed.) מנהג אוסטרייך spread to Poland, Hungary, Russia and Lithuania, and every place east of the River Elbe.

שרשי מנהגי אשכנז

received its name 'מנהג פולין', since the printers wanted to sell their books of פיוטים or סליחות etc., so they wrote on the title page, the places these פיוטים or סליחות were said. פולין was mentioned first because it had the largest population, and therefore, the name became 'מנהג פולין'.

Eventually two types of מחזורים evolved. If printers wanted to sell מחזורים they called them 'אשכנז' since this was the מנהג used in ארצות אשכנז (Germany, Switzerland and France).

When the חסידים began using the Chassidic נוסח (which at first was called נוסח האר"י, then נוסח ספרד), they referred to נוסח פולין as נוסח אשכנז as well, since it wasn't נוסח ספרד, but in reality was indeed נוסח אושטרייך. By the nineteenth century, one finds Poland's non-Chassidic נוסח referred to as 'נוסח אשכנז'.

Q: Is one always permitted to change back to the Ashkenazic מנהגים of ones ancestors?

A: The רב משה פיינשטיין and חזון איש and a majority of פוסקים maintain that the חסידים should revert to נוסח אשכנז.

רב משה פיינשטיין addresses a variation of this question;

הנה ידוע שכל אנשי פולין ואונגארן ורוסלאנד... הם בני אשכנז אף החסידים ועד שנתפשטה שימת החסידות התפללו כולם בנוסח אשכנז אך אח"כ התחילו ראשי החסידים להנהיג להתפלל בנוסח אחר באיזה שינויים... הם שינו מנהג אבותיהם ורבותינו אדירי עולם חכמי צרפת ואשכנז. ואין ידוע מעם ברור במה שהתירו לשנות נוסח הקבוע נגד הירושלמי שהביא המג"א ר"ם ס"ח? כי מה שיש אומרים שנוסח ספרד הוא נוסח כללי למי שאינו יודע שבטו עיין בחת"ם או"ח סימן מ"ז שבמל סברא זו. וגם לבד זה הא הנוסח שמתפללין אינו נוסח ספרד שהעתיק הרמב"ם דברוב הדברים הוא בנוסח אשכנז ורק באיזה מקומות שינו ונמצא שאין הנוסח לא בנוסח אשכנז ולא בנוסח ספרד. ...בשאהד רוצה לחזור ולהתפלל נוסח אשכנז שהוא נוסח אבותינו ורבותינו ודאי רשאי שהרי חזר לקדמותו.

(אגרות משה אורח חיים, ב:כד)

[For example; Rav Dushinski said that חסידים who perform הגבהה before קריאת התורה for several generations (like the ספרדים), should change back to the מנהג אשכנז and perform קריאת התורה following הגבהה.]

ניטל נאכט

(Oberlander) says that עלינו is recited aloud that night. The סופר cites from רבינו אייזיק טירנא that the reason for ניטל נאכט is אבילות, but he disagrees with him. He remarks that the Hungarian Jews would go to sleep early, wake up at midnight and learn the rest of the night. Since the גוים go to midnight ceremonies, this could cause a קטרוג on ישראל, since they are going to their worshipping in the middle of the night, and we are going to sleep. Therefore there should have been a תקנה that one should learn at midnight, in order that there won't be such a קטרוג. But the רבנים did not want to make such a תקנה to learn on this date, since it would seem that we are copying the מנהג הגוים, therefore the תקנה was not to learn until midnight, which would cause the תלמידי החכמים to go to sleep at the beginning of the night, and then begin learning at midnight.

שרשי מנהגי אשכנז

The following is the תשובה of the סופר:

הנראה לי, אפשר נהגו קדמונינו כן משום שלא ליתן מקום לבע"ד לחלוק ולשטן לקטרג, בהיות באותה הלילה כל העמים נועדים בבית אלהיהם מחצות ואילך כידוע, ועם ה' אלו ישנים על מטותיהם, אפילו לומדי תורה רובם ככולם נעורים תחילת הלילה וישנים אחר חצות, ולא רצו לגזור שיהיו כל ישראל עומדים השכם מחצות ואילך באותה הלילה כאלו אנו נגררים אחר חוקותיהם, וגדולה מזה נהגו לאכול באשמורת ערב ראש השנה שלא יחקו את המינים [שו"ע או"ח סי' תקפ"א ס"ב] מכ"ש שאין לגזור נדידות השנה בעת ההיא, ע"כ בהשכל מנעו הלימוד קודם חצות לגמרי, וממילא כל תלמיד חכם ישן תחילת הלילה ויקום אחר חצות, ומכ"ש בעלי משא ומתן הקובעים עתים לתורה בכל יום מסתמא בתחילת הלילה ואותה הלילה נמנעים מפני המנהג, ע"כ יעמדו אחר חצות לשלם חובתם דבר יום ביומו, וממילא יהיו כמה וכמה עוסקים בעבודת ה' אלו מפה ואלו מפה וחמת המלך שככה, וטעם זה הגון בעיני:

Some German קהילות abstained from learning תורה on the night of December 24th until midnight, while others did not have this מנהג. A difference between the German and Chassidish מנהג is that Germans *will* learn if the night of December 24th is Friday or Saturday, while Chassidim are not universal about this. הרב ברויער cancelled a regular Friday night שיעור due to it occurring on נאכט.

The titles מורינו and חבר.

Beginning in the fourteenth century, individuals received the title 'חבר' and 'מורינו'. Originally, the title חבר was given to an individual who learned a few years in ישיבה and was able to continue learning by himself (more than the עם). The person would receive handwritten notice from the רב stating he had received the title חבר, and was called to the תורה the next שבת. Unfortunately, by the nineteenth century the big ישיבות in Germany were closed, and not many deserved the title חבר, so it was given to whoever would help and contribute to the community. It was bestowed voluntarily, for a special occasion; if his רב is the מסדר קידושין, and ascribes the חבר title within the כתובה, or for the person's sixtieth birthday. According to מנהג אשכנז, a רב receives סמיכה and the title מורינו. It is given to one who is מורה הוראה and can פסקין שאילות. The latest the title of 'חבר' is granted, is before an individual's קבורה, (when the body is still present).

In 1603, Germany rabbis held a synod in Frankfurt, which enacted various תקנות. The fifth תקנה, by הרב מרכוס הורוביץ, deals with the manner in which rabbis could be ordained in Germany. ראינו עומק הצורך לעלות על ספר פריזוגמ' ישנ' אשר נתייסד' מאבותינו ז"ל עמודי הגולה בראיתם כי רבים חללים הפילה. הדיינו שלא יסמוך בכל אשכנז שום רב למורינו אא"כ במסכמ' ג' מורים תופסי ישיבה באשכנז ולמען לא יתחלל תורתינו הקדושה הסבמנו לגזור על כך חדשה. גם אפי סמיכת חבר הניתן מאיזה חכם אשר הוא חוץ למדינ' אשכנז. לא יכונה בשם חבר לם"ת מימיו מי מערה ולא יסמכו לשום בחור רק אחרי כלות שתי שנים אחר החתונה ודווק' כשהבחור הוא יבא לדור שלא במקום ישיבה כדי שיוודע טבעו בעולם. אם הוא נהג כשורה בראת שמים ותלמודו מתקיים בידו.

Yekke or Jecke - German Jew

In ישראל many people believe the term is an abbreviation for "יוצאי קהילות אשכנז". There are many theories as to its origin. Most historians are of the opinion that it was a derogatory term used by the Slavic nations, A name they gave the Germans out of jealousy, in an effort to ridicule them, since they were much more sophisticated and more well off. Later the Eastern European Jews used this term for the same reason trying to make fun of the Western European Jews. Having lost its negative meaning, it became just a nickname for Western Jews, referring to their jacket, and today the word Yekke is used with pride.

The רמב"ן explains the words "יְקֵקֶה עַמִּים" by saying:

"בעלי הדקדוק אמרו ביקהת ששרשו יקה. ופירשו בו לשון משמעות וקבול המצה:"

Free Translation: A Yekke is someone with the proper discipline who follows and fulfills מצוות.

רמב"ן הרב יונה מערצבאך was fond of pointing out this.

שרשי מנהגי אשכנז

Two of the rebbes of the Gerrer Chassidim stated the following about German Jews. The שפת אמת (1847–1905), stated that they are wealthy since they recite ברכת המזון aloud. The אמרי אמת (1866–1948), commented, that in the Holocaust 90% of the Polish and Lithuanian Jews were killed, whereas almost 66% of German Jews escaped. We may assume this to be a result of their concern for כבוד בית הכנסת and their refraining from talking during תפילה.

It is noteworthy that הרב שמעון שוואב related that the אמרי אמת once told him that “The Tzaddik of Frankfurt [Rav Hirsch] was a liebidge mussar sefer [a living mussar sefer].” The Gerrer Rebbe’s assessment and awe of Rav Hirsch should now come as no wonder.

The אמרי אמת was not the only rebbe to hold Rav Hirsch is high esteem.

On one occasion, while he was attending the shiurim of Rabbi Simcha Bunim Schreiber (1843 - 1907), a grandson of the Chasam Sofer and author of Shevet Sofer, Reb Shraga Feivel found himself the object of criticism when he was seen studying Rabbi Samson Raphael Hirsch’s works. Because Rabbi Hirsch wrote in German vernacular, his works still occasioned suspicion within the deeply conservative Hungarian yeshiva world of the day. Reb Shraga Feivel was summoned to appear before the yeshivah administration. At his “trial” he enlisted the assistance of an old Jew living in Pressburg, who testified that thirty years earlier, when his first wife’s mental disability forced him to seek permission from one hundred rabbis to take a second wife, the Divrei Chaim of Sanz had advised him to travel to Frankfurt-am-Main to obtain the signature for Rabbi Hirsch, telling him, “What I am to Galicia, he is to Germany.”

Placement of the עמוד and the אלמעמער (בימה).

The עמוד has been located in the front of the synagogue as far back as the tenth century! The reason being that the בעל תפלה represents and therefore stands, in the front of the congregation. We have many pictures and illustrations of synagogues, in which the עמוד directly faces the ארון הקודש. This includes the Synagogue in Altona, ערוך לנר the Synagogue in Cracow, the רמ"א Synagogue in Berlin, and פני יהושע's Synagogue in פפד"מ. [In the ספרדים [גשים מול ארון הקודש באימה' we say: מוסף ימים נוראים recited during פיוט have a similar מנהג, however, Hungarian רבנים of the nineteenth century, learned from the ספר חסידים, that the עמוד should not be face the ארון הקודש directly, for the reason that we may not request from God פנים מול פנים (face towards face). Therefore they said the עמוד should be to the right of ארון הקודש.

The Reform Movement wanted to have the אלמעמער in the same area as the עמוד, with both in front and up high, similar to churches. This was one of the first things the Reform changed (although there were two Orthodox synagogues that followed suit, as a compromise with those congregants who were influenced by the Reform). There are many תשובות concerning this issue, and many reasons were put forward for placing the אלמעמער in the center of the synagogue; a) in order for קריאת התורה to be heard better since it is likened to מתן תורה, where עם ישראל were encamped around הר סיני, b) in order for the הושענות procession to proceed around the אלמעמער, which is compared to the מזבח (Altar).

צדקה Collecting

In one particular Yekkish synagogue, the Pushka sits at the entrance to the synagogue and people are supposed to give צדקה upon entering or exiting. No collection is made in middle of orenen. This was the custom in Berlin as well. The custom of collecting during orenen is a very disturbing one which distracts the צבור from חזרת הש"ץ, קדיש, עליו, etc.

תפילות ובקשות לפני התפילה

The תפילות ובקשות לפני התפילה (אני קראתיך, שחר אבקשך, and יגדל) are not part of תפילה בציבור, and may be said in private. שחר אבקשך (וורמישא) is rarely seen, and although it is printed in the סידור פרנקפורט (5416), it was not included in other סידורים before the רודלהיים.

זמני מנחה וערבית

According to the מנהגי מהרי"ל, one may oren מנחה and ערבית very early, if circumstances warrant it (e.g. a wedding). Since ערבית is a תפילת רשות which has been accepted as a חיוב, one may be מיקל with the זמן. For this reason, it is acceptable to oren ערבית earlier than the time considered night (one can oren מנחה and ערבית after המנחה, even though they are 'ותרתי דסתרי'). Possibly, the same פסק applies to making early שבת (ספר מנהגי וורמישא ס' ק' הגהות 2). was not considered to begin from שקיעה, therefore the מנהג was to oren מנחה later than שקיעה. ארץ ישראל which is closer to the equator, one has to oren closer to the שקיעה, and the more one is located in the north - the later one could oren (therefore Washington Heights orens מנחה ten minutes after the שקיעה). It appears to me that relying on the בין השמשות of the גאונים was done primarily just for מנחה, when many ראשונים and אחרונים held that you may oren until ממש צאת הכוכבים. However, for hundreds of years, the בין השמשות of the גאונים was accepted in Frankfurt, even for purposes of delaying the date of מילה, in which one cannot just be 'מחמיר' like the גאונים because this leads to a מילה being performed on the ninth day, according to those who have a later תשובה ר' יעקב קץ, was the accepted position. So this would seem to indicate that, in אשכנז for questions of a מצות דאורייתא, the מנהג was to be חושש for the שיטה of the גאונים as a real ספק, as already ruled להלכה according to the ש"ך (long before the גר"א) on the basis of the מהר"ם (לשון הקודש) in חיים בענין by "הזמנים בהלכה" Chapter 46. אלשקר preferred to oren מנחה as late as possible because he said that it is better to recite קריאת שמע in its proper time as it is דאורייתא. In דרבנן issues - they were not חושש for that שיטה. While it is true that in many countries, mostly in Eastern Europe, זמני רבינו תם were followed. In אשכנז in particular, they were not accepted, and the זמנים stayed in accordance with the גאונים. In general, זמני רבינו תם were not accepted by בני אשכנז. The only מנהג רבינו תם which was generally accepted in אשכנז, was the textual change to כל נדרי, in which we mention the נדרים from this year to next (not the נדרים from last year to this year).

Oren - אורן

A word formed by the addition of the German infinitive suffix to the Latin "ora" ("=pray") which was very familiar to every one in the Middle Ages, as it still is in Catholic countries, from its repeated use in the frequent litanies of the Church. "Oren" is used by Jews of German descent not so much to signify "to pray" as "to say one's prayers"; that is, to recite a set form of devotions, whether with the congregation or in domestic privacy. Among Jews resident in Slavonic lands, "oren" is replaced by "dawenen"; in England and America, more generally

"daven." This word has been supposed (by I. B. Lewisohn originally) to be a varied pronunciation of the Middle English "dawen" in its lengthened form "dawenen," identical with the modern English "dawn," and referring especially to the prayer of early morning. But much more probably it is to be derived from the Arabic "da'wah" = invocation, although this word is not used in Arabic for "prayer," since "du'a" (from the same root, "da'a") denotes prayer. In some manner, however, perhaps through the Turkish, "da'wah" became known to the Jews of eastern Europe in the sense of "prayer," the verbs "da'wenen," "dawenen" being formed from it.

The woman who recites prayers aloud to companions unable to read the square Hebrew or rabbinic characters, or unprovided with books, is, on the other hand, called a *Sagerin*, from the German word "sagen" (= "to say"), because while all the men "said" their prayers in Hebrew, the women as a rule "said" them—especially the less frequent piyutim and other passages reserved for festivals and the like—in "Tchines-Teutsch" or "Siddur-Teutsch" (*i.e.*, "prayer German"). Both "oren" and "dawenen" are sometimes specifically used to connote the artistic and devotional elements in the musical intonation of the prayers according to the traditional Jewish manner; but this is only when one who publicly officiates as cantor is spoken of, and in the same sense an officiant is termed a "ba'al tefillah" (lit. "master of prayer," *i.e.*, "competent leader of the devotions"). When a private worshiper is alluded to, the terms are applied to the monotonous wailing chant in which the prayers were crooned in an undertone by congregants or private worshipers of a past generation in northeastern Europe. The melody of this intonation was a form of the plaintive strain which prevails in the recital of the *Kinah* and much other medieval Hebrew verse, and which, closely reproduces the melancholy that is so noticeable in much of the folk-song of the Slavonic peoples.

Jewish Encyclopedia

שבת שפינהולץ

In regard to the possible origins of the term שבת שפינהולץ, the following is by הרב חנוך ארנטרריי, נשים גם נהגו באותם הימים לטוות ליום החתונה ולכן אומרת הגמרא בגיטין פ"ט ע"א שאם מעידים שראו נשים טוות לאור הנר" זאת אחת הראיות שהיום שם חתונה. בימי הבינים קראו באשכנז לשבת שלפני החתונה "שבת שפינהולץ", עיין מגן אברהם תקנ"א ס"ק ו'

But there are some other explanations. This is what Hermann Schwab, "A World in Ruins" wrote:

The first festive harbinger of a wedding was the preceding Sabbath called Spinhholz. The origin of the word is disputed. One explanation, according to which it found its way to the German ghetto from the Italian Jews, traces it back to the Italian 'spinalzare' (to make merry). Others link the word with spinning, an activity which in the Middle Ages constituted a large part of a housewife's work. It may be a reference to the new home awaiting the young wife. Be that as it may, the Spinhholz Sabbath was a round of gaiety focused on the betrothed pair. The programme varied in different communities. The Friday evening as well as the Sabbath was taken up with visits to the homes of bride and bridegroom, and merry-making at the dance-house; which no community lacked. The bridegroom would already be wearing his ceremonial Sarbal (festive coat) and Mitron (cap), and the bride, too, would be dressed in festive garments. The ensuing days before the wedding also found the betrothed pair in this attire. The celebrations on the Spinhholz Sabbath were not confined to the home. They were no less manifest in the synagogue, where the bridegroom was the object of special honors and Spinhholz-melodies rang out.

אמר רבה, 'פי מיפטר רבנו מהדדי בפומבדיתא, אמרי הכי - 'מחיה חיים יתן לך חיים ארוכים וטובים ומתוקנין'.
Rabboh said: "When the Rabbis would take leave of one another in Pumbediso, they would say the following:
'The One Who gives life to the living should give you a long, good, and well-provided life.'" (גמ' יומא עא.)

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

Four Methods Of Reciting תהלים

Comparison And Contrast of The Different Methods

In general, after various distractions, it seems that speeding, or excessive speed, is perhaps the greatest enemy of proper כוונה, and spirituality. (See פרק "תפלה בנחת ובמתינות" בספר 'שרשי מנהג (אשכנז חלק ד').

1) The ש"ץ says/chants/sings the opening פסוק of the מזמור aloud, the קהל says the entire מזמור on their own until its conclusion, the ש"ץ says/chants/sings the last פסוק aloud.

There is a significant probability and temptation for people to speed through מזמורים, since they are recited at their own pace.

2) The ש"ץ and קהל says/chants/sings the מזמור together (ספרדים, מזרחים, מניני קרליבך).

The recitation is usually quite slow and deliberate, which is an improvement in terms of battling the scourge of speed, and creating more כוונה.

3) The ש"ץ says/sings/chants a פסוק, followed by the repetition of the פסוק by the קהל. (Widely used when תהלים are said for a חולה or in an צרה עת.

It may feel needlessly slow, since it is essentially repeating each פסוק twice, once hearing, and once saying it.

4) The ש"ץ opens with the first פסוק, followed by the קהל responding with the next פסוק, and so on, until the end of the מזמור, when the ש"ץ chants the last פסוק aloud. (i.e. אנעים זמירות)

It has an alternating interaction between the ש"ץ and the קהל, being active and passive, alternating between reading/speaking and listening/hearing.

Alternating Way Of Reciting תהלים (4 above) Background

While many are familiar with the first three methods, the fourth is less known. According to הרב מנהגים דק"ק וורמישא on (חלק א', סימן ט', עמוד יב, הערה 3) בנימין שלמה המבורגר, it is a very ancient method of תהלים recitation, and also a מנהג מפואר (glorious, beautiful custom), with origins in תנ"ך. It is further described in the ancient סדור attributed to ר' שלמה מגרמייזא as being כדרך שיר, בנעימה, a pleasing recitation, song-like. In מנהג אשכנז it is employed on certain occasions, for example on ליל שבת, when a number of מזמורים are said as part of קבלת שבת. In the Middle Ages פסוקי דזמרה were read responsively by ש"ץ and קהל in a similar fashion. Therefore is a great deal of קהל - ש"ץ interaction, which leads to more active involvement than there might otherwise be, and necessitates paying more attention. The קהל is more empowered, by not just following the ש"ץ's recitation, but rather being almost equal partners, or co-leaders.

אמר רב יצחק בר יוסף אמר רבי יוחנן:
'היוצא במלית מקופלת מונחת לו על כתיפו בשבת חייב חטאת': (שבת קמו.)

stated in the name of רבי יוחנן, one who goes out into the public domain with a folded cloak resting on his shoulder on שבת, is liable for a חטאת:

Commentary:

The גמרא understands מלית to be a large four-cornered garment similar in size and dimension to the מלית used during תפילה today (ערוך השלחן ס' ש"א ס"ק פ"א); see also (ל"א) (ערוך השלחן ס' ש"א ס"ק פ"א). In Talmudic times, this garment was a normal part of daily attire (רימב"א). It was generally worn draped over the head and shoulders in such a way that most of one's body would be covered by it; the sides of the cloak would flow down one's arms, and the end of the cloak would extend down one's back towards the floor (see רש"י and ערוך השלחן ad loc.). Here, though, the גמרא discusses a case where the cloak was not worn in this manner. Instead of allowing the cloak to drape behind him, the person lifted the back end of the garment onto his shoulders, in effect folding the cloak in half width-size (רש"י). His purpose in doing so was presumably to guard against the end of the cloak touching the ground and becoming soiled or ripped (see ערוך השלחן ad loc.). Since this is not the normal way the cloak is worn, the person is deemed to be carrying the garment rather than wearing it (see רש"י here and above, דף נ"ה ד"ה חייב חטאת), and carrying from a private to a public domain is prohibited on שבת. [Since the cloak is not usually worn in this manner, the person cannot be said to be wearing the garment (see (אורה חיים ס' ש"א ס"ק כ"ט. ל'.

were *not* מקפיד to fold the מלית over their shoulders, but to wrap their bodies in it, to wear it like a blanket. The מלית is considered clothing, not just something resting on one's shoulders. The חזן would wear it the same way as חזנים wear it today in אשכנז. This is discussed at length by רבי אליעזר רוקח. The רוקח's opinion is as follows, a) one should have two ציציות in the front and two in the back, (Those who wished to follow his opinion, would wrap two ציציות back around their neck!) According to the ancient מנהג this was not done, as most people were not מקפיד. People by not folding the מליתות over their shoulders, might cause their ציציות to drag on the floor, this does not pose a halachic problem. (Those who wish to wear their מלית in a similar way to the ancient מנהג, and don't want to have the ציציות on the floor, should tuck in the bottom ציציות through their belt, in this way they fulfill all מנהגים.) The רוקח's opinion is quoted by the דרכי חיים ושלום (Munkaczer מנהגים Paragraph 35 of the footnotes). This was also the מנהג of many חסידים in the Ukraine and surrounding regions, including those of Chernobyl, Skver, Karlin-Stolin, and Belz.

As mentioned in 'א according to מנהג אשכנז, שרשי מנהג אשכנז חלק א' a מלית גדול is neither only for davening, nor only for daytime use. Rather it is appropriate garment for communal functionaries (רב / חזן) performing certain functions, מפני כבוד הצבור, both during the day and at night. (for example: Droshos, Hespeidim, Weddings, and Kerias HaMegilloh)

"דאמר רב יהודה אמר רב 'כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי:
ערב שבת ... ומתעטף ויושב בסדיניו המצונייצין ודומה למלאך ד' צבאות:" (שבת כה);
"אמר ליה רב יוסף לרב יוסף גריה דרפה: 'אכונן במאי זדיר מפי?' אמר ליה 'בציצית.
יומא חד תנה קא סליק בדרגא. איפסיק ליה חומא. ולא נחית ואתה כמה דלא רמיה:" (שבת קוח);

שרשי מנהגי אשכנז טלית וכובע על הראש בשעת התפילה

טלית על הראש

בעת התפילה יש המכסים את ראשם הטלית, ויש שחובשים כובע לראשם אך ללא כיסוי טלית. מנין נובעים שני מנהגים אלה?

בגרמניה בימי הביניים נהוג היה לכסות את הראש בטלית של מצוה בכל תפילה שבה היו מתעטפים בטלית. כך עולה מדברי רבי יהודה החסיד בעל 'ספר חסידים' (-ד' תתקע"ז): "היושב מעוטף בטלית בשחרית, ישים הטלית לפני עיניו, כדי שלא יסתכל אנה ואנה".¹ שימת הטלית נעל העינים אפשרית כאשר הטלית מכסה את הראש. אין זה הגיוני לדרוש מהמתפלל לכרוך את העינים בטלית בלא כיסוי הראש.

עובדה זו ברורה עוד יותר בדברי חכם איטלקי רבי יהודה יעלה ב"ר בנימין הרופא למשפחת העניים הריב"ן (-ה' כ') רבו וכן דודו של בעל 'שבלי לקט': "ולי נראה להוריד הטלית על פניו טפה, שלא יסתכל הנה והנה, אלא יתכוין בתפילה".² עצה זו לא נאמרה לחכמים או לשליחי ציבור, אלא לכל אחד שרוצה לכון בתפילתו.³ והיא ניתנה ללא ספק לכלל המתפללים שטלית היתה מכסה את ראשם.

בחיבור נוסף מאותה תקופה, שמוצאו מחבל הריין בגרמניה, 'ספר מנהגים דבי מהר"ם מרוטנבורג', נמצאת עדות מפורשת לכיסוי הראש בטלית: "ביש מקומות נהגו החתנים הבחורים להתחיל עיטוף ראשן בטלית בחתונתם".⁴ לאחר חתונתם ודאי שהיו מכסים ראשם בטלית, אם כי לא ברור לנו אם בני מקומות אלה בעצם היו מתעטפים בטלית לפני חתונתם ומעת חתונתם כיסו את גם הראש, או שמא כל ההתעטפות בטלית של בני מקומות אלה החלה רק אחר הנישואין.

בידינו ציור מתוך מחזור משלהי ימי הביניים, בו רק הש"ץ עוטף ראשו בטלית ולא שני המתפללים מתוך הציבור. אולם לפי צבע הלבוש של שני המתפללים הנוספים בציור המקורי, אדום וחום בהיר, נראה שאין הם מעוטפים מטלית כלל, אלא בלבוש אחר, רק הש"ץ מעוטף בטלית בצבע לבן, ומדובר איפוא בתפילה מנחה או ערבית בה אין הציבור מתעטף בטלית, מלבד הש"ץ.

תלמיד של רבי ישראל איסרלין בעל 'תרומת הדשן' (ק"ן-ר"ד) העיד עליו כי היה "מניח הטלית על ראשו כל זמן שהתפילין בראשו, וכן עשו רוב בני אושטריך".⁵ לא היה זה איפוא רק מנהג הרבנים אלא של רוב הציבור באוסטריה.

בתקופה מאוחרת יותר עדיין המשיכו בקהילות גרמניה לכסות את הראש בטלית, והזכיר זאת רבי יוסף יוזפא שמש בעל 'מנהגים דק"ק וורמיישא' (שס"ד-תל"ח) בכתבו שהש"ץ "משים טלית של קהל על ראשו".⁶ לא רק הש"ץ אלא גם שאר המתפללים היו מכסים ראשם בטלית מעל המצנפת. זו היתה התרשמותו של המלומד הגרמני יעקב יוהאן שודט בקהילת פראנקפורט כפי שעולה מתיאורו בשנת תע"ד: "ליהודי... בבית הכנסת ... על ראשו יש לו את הטלית".⁷

טלית מעל הכובע

כאן אנו מגיעים לנקודה חשובה נוספת. נפוץ מאוד המנהג, לפחות מאז שלהי ימי הביניים, להניח את הטלית מעל הכובע שעל הראש. כך מתברר מתגובתו של בעל 'תרומת הדשן' הנ"ל על טלית בנו: "זכורנו כשבנו שלום ז"ל יורד לפני התיבה להתפלל, כשנופל טליתו מעל ראשו לאחוריו על עורפו, ואמר לי להגביה הטלית על ראשו, אף על פי דהוה מטרון על ראשו שקורין קפא".⁸

רבי שמעון עקיבה בער ב"ר יוסף הענוכש, ממגורשי ווינה בשנת ת"ל ששימש ברבנות בכמה עיירות בדרום גרמניה, הזהיר את המתפללים מפני עשיית אוהל בשבת, כאשר הכובע שמתחת לטלית הוא רחב תיתורה: "צריך להתעטף הטלית כמו טפה למעלה מראשו על המצנפת, כדי שגם יכסה התפילין. אבל בשבת אסור לכסות הטלית על המצנפת טפה למעלה מראש, משום אהל".⁹

בתחריטים מהמאה ה-18 של בתי כנסת בגרמניה, עדיין נראים רוב המתפללים כשטליתות על ראשיהם מעל כובעיהם. הכהנים בבית המקדש חבשו 'פארי מגבעות' בשעת עבודתם, כך גם במקדש מעט, בבתי כנסיות חבשו המתפללים כובעים. הפוסקים עודדו את חבישת הכובעים, בנימוק שהם תורמים למורא שכינה. רבי מרדכי יפה

1. ספר חסידים, כת"י פארמא, סי' תתשפ"ד.
2. דבריו הובאו ב'פסקי אור זרוע' לרבינו חיים ב"ר יצחק מווינא, ח"ב, ברוקלין תשנ"ז, עמ' תמט הע' 22.
3. עי' מהר"ל, באר הגולה, באר ד', רבינו החת"ם, תורת משה השלם, דברים, ירושלים תשנ"ב, עמ' קסה.
4. ספר מנהגים דבי מהר"ם מרוטנבורג, נו יארק תפרח"י, עמ' 83.
5. לקט יושר, ח"א, עמ' 13.
6. ספר מנהגים דק"ק וורמיישא לר"י שמש, ח"א, ירושלים תשנ"ח, עמ' נו.
7. J. J. Schudt - E. Frisch, Von der Frankfurter Juden Vergangenheit, Berlin 1934, p. 50.
8. לקט יושר, או"ח, עמ' 20.
9. מהדורא בתרא של עבודת הבורא, זולצבאך תס"ז, דף לט ע"א.

שרשי מנהגי אשכנז

בעל ה'לבוש' (ר"ץ שע"ב). "בבית הכנסת... בראש מגולה לא יכנס אפילו במקום שנוהגים ללכת כן לפני השרים שזהו דרך קלות ראש מאד, כאלו אין לו מורא שכינה שעליו, וכשיש לו **כובע** בראשו יש לו אימה וכובד ראש לפני יתברך".¹⁰ הוא ציין 'כובע' ולא 'כיסוי ראש' בעלמא, מחמת אותה סיבה שהצביע עליה רבי אברהם דאנציג בעל 'חיי אדם' (תק"ח-תקפ"א): "ישים כובע בראשו כדרך שהולך ברחוב ולא בכובע הקטן שתחת הכובע".¹¹ נימוק זה לחבישת הכובע השמיע גם רבי ישראל מאיר הכהן בעל 'משנה ברורה' (תקצ"ח-תרצ"ג): "צריך להשים בעת התפלה כובע בראשו כדרך שהולך ברחוב, ולא בכובע הקטן שתחת הכובע, כי אין דרך לעמוד כן לפני אנשים חשובים".¹²

הסרת הטלית מהראש

בסוף המאה ה-17 החלה מגמה של אי-הקפדה על כיסוי הראש בטלית אצל החזנים. רבה של קהילת וורמיישא רבי יאיר חיים בכרך בעל 'חות יאיר' (שצ"ח-תס"ב), ראה זאת כרפיון והוכיח את החזנים שלא כיסו ראשם בטלית: "ש"ץ... נכון שיכסה ראשו בטלית... ויהיו דברי אלה נגד המשחיתים שמטילים העטרה של טלית אחר גיוס כל התפילה, ואין זה רק קלות ראש", וזהו "מוסר לחזנים שמשליכים הטלית אחר גיוס".¹³ עוד התאונן על מה ש"בכפרים ועירות קטנות, אף בעלי יכולת ירע עינם מליקח מצנפת וטלית של מצוה, ואפילו אותם שיש להם ומונחים לפניהם, מתעצלים מלבושם ולהם לטורח, אוי להם מיום הדין".¹⁴ עדות על רפיון בכל עניני עיטוף טלית.

במשך הזמן הקפידו רק המדקדקים על כיסוי הראש בטלית, עד שנחשב להנהגה בלעדית של תלמידי חכמים, שהתחמקו ממנו בעלי בתים רגילים. בדרשה בפראנקפורט בשנת תקס"ו, הוכיח רבי צבי הירש הלוי הורוביץ אב"ד פפד"מ, את הזלזול של המון העם בעיטוף הראש בטלית: "דרך היצר הרע לעשות הבעלי בתים בבית הכנסת לעם הארץ, שלא להאריך בתפילה, גם **שלא להתעטף הטלית על ראשו**, כדרך שמתנהג התלמיד חכם, ומסיתו למנוע מדברים כאלה, שלא יאמרו עליו הבריות: לא עם הארץ חסיד".¹⁵

המנהג הישן, לחבוש כובע ומעליו לעטוף הטלית - נשתקע, מפני השתנות צורת הכובעים. בקוים כלליים ניתן לומר כי נתפצלו בדורות האחרונים בני מרכז אירופה ומערבה מבני מזרח אירופה, שאלו הקפידו על חבישת כובע בשעת התפלה בלא טלית על הראש, ואלו על עיטוף הטלית מעל הראש בלא חבישת כובע. אמנם נמצאו אף בערי ליטא יהודים רבים שלא כיסו את ראשם בטלית, ובעיר ידועה כמו בריסק רק שליח הציבור היה מכסה ראשו בטלית.¹⁶ מאידך במרכז אירופה יש שהטיפו לכיסוי הראש בטלית והסרת הכובע, כמו רבי שמואל עהרנפלד אב"ד מאטרסדורף בעל 'חתן סופר' (תקצ"ה-תרמ"ג), שהעלה חשש, שהכובעים חדישים שבימיו דוחקים את התפילין לכיוון המצח, ולכן היתה נטייתו לעודד את הסרת הכובע לגמרי: "הנה במדינתנו [אוסטרו-הונגריה] יראים ושלמים מונעים מלתת טלית על ראשם, שלא להתלבש במנא דתלמיד חכם, אבל בכל מדינות... משימים הטלית על ראשם ומסירים הכובע העב, כדי לקיים מצות תפילין בשלימות, ואשרי להם, וכן יעשו יראי ה', ולא יבושו מפני המלעיגים".¹⁷

ברוב המקומות באירופה המערבית בתקופת המאוחרת רק הרבנים כיסו ראשם בטלית, וכאשר הופיע מאן-דהו שלא היה ידוע כרב וראשו מעוטף בטלית, היו מעירים לו על חוסר הנימוס שבדבר. הדבר היות גם קרקע פוריה לפריחת חידודים ושנינות. מסופר כי צעיר אחד נראה בבית הכנסת של ווירצבורג מתפלל וראשו עטוף כולו טלית. פנה אלו הרב גדליהו טאכאור ואמר לו: "בחור! אתה כתלמיד חכם יודע היטב שאסור לעם הארץ להתפאר באופן כזה".¹⁸

פרופסור אולריך גרהארט, מלומד גרמני שבין השנים תרס"ב-תרצ"ג חקר בדקדקנות את מנהגי ישראל בכל ארצות תבל, ציין בענין זה: "בארצות המזרח נוח למשוך את הטלית מעל כיסוי הראש [הטורבאן]. לעטוף את הטלית מעל כובע אירופאי, התבטל כמעט בכל אתר ואתר, ומנהג זה קיים עוד רק **אצל מעטים בקהילות זרם גרמניה**".¹⁹ עוד סיפר כי מצא בבית הכנסת אחד בקראקא יהודי שהתפלל בשבת לפני התיבה עם הטלית מעל השטריימל!²⁰

כיום יחידים מזקני בני עדות המזרח עדיין חובשים כובע ומעליו כיסוי הטלית.

10. לבוש התכלת, סי' קנ"א סעיף ו'.

11. חיי אדם כלל כ"ב סעי' ח'.

12. משנה ברורה, סימן צ"א ס"ס י"ב.

13. מקור חיים, סי' נ"ג סעיף א'.

14. שם, סי' קנ"א סעיף א'.

15. רצ"ה הורוויץ, לחמי תודה, אופיבאך תקע"ו, דף ז טור ד.

16. מפי הג"ר אהרן לייב שטיינמאן שליט"א, יליד בעיר בריסק.

17. קונטרס 'אזהרות בענין קדושת תפילין', בסוף תולדות המחבר בשו"ת חתן סופר.

18. ישעיהו וולפסברג-אביעד, דברים של עצמי, ספר אביעד, י-ם תשמ"ו, מע' נד.

U. Gerhardt, Jüdisches Leben im Jüdischen Ritual, Heidelberg 1980. p. 48-19.

20. שם, עמ' 180.

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

אשכנזים COMMONLY PRACTICED BY מנהגי ספרד

- 1) אריז"ל with the צפת in משה בן מכיר - מודה אני
- 2) ברכת המזון at meals before תהלים - ר' משה בן מכיר
- 3) קבלת שבת
- 4) תיקון ליל שבועות והושענא רבא
- 5) רמב"ם and the אבודרהם by קדיש זרבנו

ספרדים COMMONLY PRACTICED BY מנהגי אשכנז

- 1) Answering שמו ברוך הוא וברוך שמו upon hearing ברכות, from the חסידי אשכנז, promoted by the רא"ש.
- 2) מוצאי שבת on ויתן לך Saying.
- 3) מהרי"ל first mentioned in תשליך.
- 4) Although the מחבר opposed it, other ספרדי גדולים accepted it. ערב יום כיפור on כפרות.
- 5) Moroccan ספרדים have more מנהגי אשכנז, due to the influence of the רא"ש.

ספרדים AND בני אשכנז SHARED BY מנהגים

- 1) Boys wear טליתות. If you see a בחור with a טלית, is either a ספרדי or אשכנז.
- 2) The חופה at a חתונה. The original חופה, which was widely prevalent in ancient days, was a טלית (meaning a טלית draped over the חתן and כלה). As per the ancient expression חוּפָה אוֹתָהּ means to cover. מנהג בני אשכנז and ספרדים practice this ancient מנהג. חוּפָה אוֹתָהּ means to cover.
- 3) Both בני אשכנז and ספרדים had small תפילין with בתים.
- 4) Reading הפטרות from a ספר אפטרותא (a collection of הפטרות written בקדושה on a קלף).

וְנָלְתָה הַחֹלְ-הַזֶּה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר-בְּנִעְנִים עַד-צָרְפֶת וְנָלְתָה יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּסַפְרָד יִרְשׁוּ אֶת עָרֵי הַנֶּגֶב: (עוזידיה א:כ)
And this first exile of the ten tribes of Israel [רש"י] who dwell from Germany [בנענים] / [Holland],
even unto France [צרפת] / England [צרפת] and the captivity
of the Jews of Jerusalem in Spain [ספרד] shall possess the cities of the South.

מנהגי ספירת העמר

אמרו, שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא, מגבת עד אנטופרס, וכולן מתו בפרק אחד, מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, והיה העולם שמים, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם, רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע, והם הם העמידו תורה אותה שעה. תנא, כולם מתו מפסח ועד העצרת. (גמ' יבמות 3:)

Some of the reasons for the מנהגי ספירה are the following: 1) the תלמידי רבי עקיבא died during this time period, because the didn't respect each other, 2) the עמר could no longer be brought to the המקדש בית, 3) the massacres by Crusades, especially for German Jews, which took place at this time of year.

This is a brief summary of the different customs, as to which days between פסח and שבועות have the עמר period restrictions.

A- The "Halachos of פסח", as per the שערי תשובה 493:8, who is quoted by ר' שמעון אידער, vol II, pp 330-331. It's also mentioned by ר' בלומנקרנס, "The Laws of פסח - A Digest", 5753/1993 edition, pp 17-2, 17-3, as custom 4a. - The מהרי"ל personally followed this practice, no haircuts from פסח until ערב שבועות including בעמר ל"ג.

(All of these use the phrase "עד ערב שבועות" implying that one may get a haircut ערב שבועות during the day. They make no mention of not having to observe בעמר ל"ג.)

B- Same as A, but ends the morning of the first day of the הגבלה שלשת ימי.

C- 493:2, as per משנה ברורה 493:6 and "יש נוהגים" ביעור הלכה. In the ב"ה, it is the second custom listed under the first opinion. It's mentioned in the אגרות משה (2nd custom) and ר' שמעון מועדי" in ר' אהרן פעלדער (ibid; custom 1) and ר' בלומנקרנס, רמ"א (ibid; B), quoting this "ישורון". In the last two sentences of the תשובה, ר' משה says that the רמ"א was giving this opinion for ספרדים, disagreeing with the מחבר (next).

D- 493:2, as explained in the משנה ברורה (ibid) and באר היטב (ibid; 1st custom in the 1st opinion), the אגרות משה (ibid; 1st custom), ר' שמעון אידער (A) and ר' בלומנקרנס (custom 2). The מהרי"ל taught his בחרים from פסח until after בעמר ל"ג.

E- באר היטב (ibid; 2nd opinion). He takes this as an explanation of K, and not a separate custom. אגרות משה (6th minhag), quoting the מגן אברהם (no reference), however, ר' משה holds no one follows this מנהג. Of the thirty nine days, six are going to be שבתות, leaving thirty three.

F- אגרות משה (5th minhag), quoting מ"ב 493:15 from סידור דרך החיים. **This is the custom of פרנקפורט. - [This was true not only מפד"מ, but Germany before the חורבן in general. The rationale is simple: all days from פסח to שבועות except for days on which תחנון isn't said. (NB: On פסח שני, it is said.)]**

G - מגן אברהם, as per בער היטב 493:8, MB 493:15 (who also quotes חיי אדם), ערוך השלחן 493:6, ר' אהרן פעלדער (C, "The is..."), ר' בלומנקרנס (custom 3b), and is the custom in Elizabeth, New Jersey.

H- אור זרוע 493:3, quoting בער היטב

I- ר' בלומנקרנס (custom 3a)

J- ר' אהרן פעלדער 5, מגן אברהם 3 and רמ"א 3 quoting the אגרות משה (3rd מנהג)

K- 493:3, first opinion, as explained by משנה ברורה 493:14 (2nd half) and 493:15 (1st sentence), ר' שמעון אידער (ibid; 2nd opinion), ביאור הלכה (ב"ח), בער היטב 493:7 (quoting the

מנהגי ספירת העמר

(C: first 2 paragraphs).

L - The usual custom at the time of the מהרי"ל was - from ר"ח אייר until after בעמר ל"ג.

M - ... or, according to the אברהם אברם's understanding, from after ר"ח אייר until after בעמר ל"ג.

N and O - are variations on L and M, respectively, according to those פוסקים (מהרי"ב) who allow shaving on ערב שבת in case of ל"ג בעמר being on Sunday.

O - has only fourteen days, and something between this and nineteen (L) was common specifically in those areas that had a local and fresh memory of the Crusades.

P - The longest שיטה in comparison observes fifty days (including the afternoon of ערב פסח and until daytime), or in theory, 51.5 days, even if ערב שבועות is a שבת shaving is not allowed on this ערב שבת.

ר' משה lists six customs, given here as: D, C, J, G, F, and E. ר' משה says that the רמ"א ruled against the first of these (i.e. D), and that in practice, no one follows the last (E). He shows that the other four are variations of the same מנהג, and therefore one can switch among them without התרת נדרים.

The two most common מנהגים, are probably C and either J or K.

The following days are observed with the restrictions of the עמר according to the מנהגים listed: [All methods include ה' אייר, and the afternoon before בעמר ל"ג.]																
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	
x	x	x	x												x	פסח
x	x	x	x												x	אסרו חג
x	x	x	x												x	כ"ד - כ"ט ניסן
x	x	x	x			x					x	x	x		x	א' ראש חודש אייר
x	x	x	x			x	x				x	x	x		x	ב' ראש חודש אייר
x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	ב' - י"ז אייר
x	x	n	x			n	n	n	n		n	n	n	n	x	ל"ג בעמר
x	x		n	x	x	x	x	x	x	x					x	י"ט אייר
x	x				x	x	x	x	x						x	כ' - כ"ט אייר
x	x					x	x	x							x	ראש חודש סיון
x	x					x	x	x	x						x	ב' סיון
x	n					x	x	x	x						x	א' יום הגבלה
x						x	x	x	x						x	ב', ג' יום הגבלה
n						n	n	x							x	ערב שבועות

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

מנהג אשכנז and Recent Innovations ל"ג בעומר

By Treasures of Ashkenaz אוצרות יהדות אשכנז

מנהג אשכנז And The Traditional Way Of Enjoying The Day

- 1) One does not observe a טוב יום not mentioned in ש"ס and פוסקים (חתם סופר יורה דעה רל"ג). Making a holiday out of the day a צדיק passed away (aka הילולה) runs contrary to the גמרא which mentions such a day as a day of fasting. In מסורת אשכנז the term used for such a day is יאהרצייט, a day of fasting and introspection. We don't make a small village in northern Israel the focus of a giant pilgrimage, greater than ירושלים עיה"ק.
- 2) A number of Chassidic groups Satmar, Belz, Bobov and Lubavitch, as well as others, did not light bonfires in the past (as evidenced by the lack of proof of such bonfires in prewar Europe). Another interesting development is the development of new practices by some adding a Litvish-Yeshivish twist to their adoption of this new Chasidic practice, auctioning off the lighting of the fire to bochorim who bid for it with pledges to learn various amounts of gemara. Some "Ashkenaz" shuls and yeshivous jump on the Chasidic bandwagon and have bonfires as well, even without such modifying touches, but one cannot do so. To mix customs from differing traditions is problematic, fraught with danger, and introduces confusion into the minds of their followers. Such mixed messages are confusing and dangerous. The bonfires themselves which are part of the "celebration" create giant clouds of smoke. Pollution and smoke inhalation can be dangerous to people and the environment. In ארץ ישראל, some people suffer from the smoke, have to stay inside all day and night and keep their windows closed. Contractors complain of significant losses from wood disappearing from building sites.
It is a day when בני אשכנז students are given leisure.
- 3) What are the origins in our tradition of bonfires in connection with such a day? There are those who do so, all over the world as well, something which was not done in the past.
בני אשכנז enjoy music and conduct weddings.
- 4) Upsherin is not מנהג אשכנז at all. This topic has been well covered by ג' . שרשי מנהג אשכנז חלק ג'
ראש חודש אייר בני אשכנז take the first haircut since בני אשכנז.
- 5) ח"י רוטל משקה is a Chassidic סגולה, connected to the מירון event. Interestingly though, in the תלמידים to י"ש gave מלמדים (ר יוזפא שמש), ספר מנהגי ורמיהא within reason of course, probably for 'לחיים בני אשכנז'.
בני אשכנז believe there is a place for משתה ושמחה.

We see here a great example of the common practice and outlook of paramount gedolim, at the pinnacle of Torah leadership in our time. Both Sepharadic and Ashkenazic recognized the problematic aspects of the Meron pilgrimage and stayed away.

According to מנהג אשכנז one does not recite תחנון only at שחרית תפלת שחרית.

Many גדולים, not only גדולי אשכנז, but also great Chassidische רבנים and ספרדי גדולים, deliberately do not participate in this event. רב אלישיב זצ"ל. מירון told his תלמידים not to go to מירון in his life (at any time of the year) as was reported in the Jerusalem Post. חכם עובדיה, also never went to מירון on בעומר, ל"ג בעומר, in his ninety three plus years of life!

If the חתם סופר voiced reservations about the מירון pilgrimage close to two hundred years ago, when the attendance there was presumably much smaller than it is nowadays, would his reservations not be much greater today?

Without getting into the question of possible חילול שבת caused by preparations for בעומר, when it occurs on Sunday like this year, and whether it is actually the יאהרצייט of יוחאי בן שמעון בן יוחאי.

דיני פריסת שמע ומי שלא שמע קדיש וברכו.

אם יש ב"א שהתפללו כל א' בפ"ע ביחיד או שאחרו לבוא לביה"כ ולא שמע קדיש וברכו, עומד אחד ואומר קדיש וברכו, וברכה ראשונה של יוצר אור בלבד, וזהו נקרא פורס על שמע שנזכר במשנה ל' חתיכה (כמו פרוסה המוציא) שא"א אלא קצת ממנה ואסמכוה אקרא בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה' ה"פ בפרוע מל' כי פרוע הוא, ות"א ארי בטיל הוא, כלומר כשבטלו ולא עשו מה שמוטל עליה לעשות אז יתנדבו העם לברך ה', ויש מוסיפין עוד לאחר שסיים ברכה ראשונה דיוצר מדלגין ואומרין אבות וגבורות וקדושת השם, וזה נקרא עובר לפני התיבה השנוי במשנה ואין עושין דברים הללו אלא בעשרה ואומרין אותו אפ"ל בשביל אחד שלא שמע, ובמדינות הללו אין נוהגין לפרוס ע"ש אלא אומר קדיש וברכו ועונין ברוך ה' והולכין להם ומי ששמע ברכו מפי מעולה לקרות התורה דיו ואע"פ שעדיין לא הגיע ליוצר, כשענה ברוך ה' המבורך, יצא י"ח מכל המקום. ומי שלא יוכל לקבץ מנין עשרה יתקן מה שבידו לתקן, להשלים חסרונו בפסוקים וברייתות המדברות מענינים אלו, ונציגם כאן שהם סדורים בספרים.

מי שמאחר לבא לבית הכנסת ולא שמע חצי קדיש קודם ברכו בשחרית יאמר זה.

זה אומר אני במקום חצי קדיש וקודם ברכו של שחרית.

זמזכר יי"ד: יז וְעֵתָהּ יִגְדֹלְנָא פֶּחַ אֲדִנְי פֶּחַ אֲשֶׁר דְּבִרְתָּ לְאִמְרֵי: יחזקאל לה: כג וְהִתְנַדְּלִיתִי וְהִתְקַדְּשִׁיתִי וְנִודַעְתִּי לְעֵינֵי גוֹיִם רַבִּים וְיִדְעוּ כִּי־אֲנִי יי: תכלים קד: ח בְּרַכְי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ יי אֱלֹהֵי גְדֻלַּת מְאֹד הוֹד וְהַדָּר לְבָשֶׁת: לְהוֹא שְׁמֵהּ דִּי אֱלֹהָא מְבָרַךְ מִן עֲלְמָא וְעַד עֲלְמָא דִּי חֲכֻמָּתָא וּגְבוּרָתָא דִּי לָהּ הִיא: אִמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לׁוֹי כָּל הָעוֹנָה אֲמֵן יְהִי שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעֵלְמָּ וּלְעֵלְמֵי עֲלְמֵיָּא בְּכָל כּוּחֵּ קוּרְעִין לׁוֹ גֵּזֵר דִּינֵּוּ שְׁנַאֲמַר בְּפִרְעֻת בְּיִשְׂרָאֵל כְּהִתְנַדֵּב עִם בְּרַכּוֹ יי: מַה פִּעֵם בְּפִרְעֻת פְּרָעוֹת מְשׁוּם דְּבְרַכּוֹ אֶת יי: אִמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לְקִישׁ כָּל הָעוֹנָה אֲמֵן בְּכָל כּוּחֵּ פוֹתְחִין לׁוֹ שְׁעָרֵי גֵן עֲדֵן שְׁנַאֲמַר יִסְטִיכּוּ כׁוׁ: פִּתְחוּ שְׁעָרִים וַיְבֹא גִיר־צְדִיק שְׁמֵר אֲמָנִים: אֵל תִּקְרֵי שׁוֹמֵר אֲמָנִים אֵלָּא שְׁאוּמְרִים אֲמָנִים:

מי שלא שמע ברכו דשחרית יאמר זה.

זה אומר אני במקום ברכו כשחרית.

שופטים כ: בְּפִרְעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל כְּהִתְנַדֵּב עִם בְּרַכּוֹ יי: נחמיה ט: כ בְּרַכּוֹ אֶת־יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן־הָעוֹלָם עַד־הָעוֹלָם וּבְרַכּוֹ שֵׁם בְּבָרַךְ וּמְרוֹמֵם עַל־כָּל־בְּרָכָה וְתַהֲלֵהָ: קיג: ד יְהִי שֵׁם יי מְבָרַךְ מְעֵלָּה וְעַד־עוֹלָם: טז: יח־יט בְּרוּךְ | יי אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה נִפְלְאוֹת לְבָדוּ: וּבְרוּךְ | שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וּיְמֵלָא כְּבוֹדוֹ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲמֵן | וְאֲמֵן: אִמַר רַבִּי עֲקִיבָא בְּכַלְיוֹם מְלֵאךְ אַחַד עוֹמֵד בְּאֲמֻצַּע הַרְקִיעַ בְּשַׁחֲרִית וְאוֹמֵר יי: מְלַךְ יי: מְלַךְ אֶגֶס יי מְלַךְ שְׁמוֹת טו: יח יי | יְמֵלַךְ לְעֵלְמָּ וְעַד: עַד בְּשִׁמְנֵיַע לְבְרַכּוֹ תִּיהָ אַחַת שְׁשֵׁמֵהּ יִשְׂרָאֵל וְחִקֹּק עַל מַצְחָהּ יִשְׂרָאֵל עוֹמֵדָת בְּאֲמֻצַּע הַרְקִיעַ וְאוֹמֵרָת בְּקוֹל רֵם בְּרַכּוֹ אֶת יי הַמְּבָרַךְ: וְכָל גְּדוּדֵי מַעְלָה עוֹנִין בְּרוּךְ יי הַמְּבָרַךְ לְעוֹלָם וְעַד:

במקום קדושה דשחרית יאמר זה.

זה אומר אני במקום קדושה כשחרית.

ויקרא כז: לז וְלֹא תִחְלְלוּ אֶת־שֵׁם קְדוֹשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יי מְקַדְּשְׁכֶם: שְׂרָפִים עוֹמְדִים מִמַּעַל לׁוֹ שֵׁשׁ בְּנָפִים לְאַחַד בְּשָׂתִים יְכַסֵּה פָנָיו וּבְשָׂתִים יְכַסֵּה רַגְלָיו וּבְשָׂתִים יְעוֹפֶה: יִסְטִיכּוּ וּג וַיִּקְרָא זֶה אֱלֹהֵהּ וְאָמַר קְדוֹשׁ | קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יי אֲבָבָאוֹת מְלֵא כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וְתִשְׁאֲנֵי רוּחַ וְאֲשַׁמַּע אַחֲרֵי קוֹל רַעֲשׁ גְּדוֹל יִחְזַקֵּל גׁ: יז בְּרוּךְ כְּבוֹדֵי מְמַקְוֵמוֹ: תכלים קמו: יי: מְלַךְ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֵי צִיּוֹן לְדָר וְדָר תְּלַלְדֵּיָהּ: בְּשַׁעְלָה מְשֵׁה לְמִרוֹם מַצְאָ בַת אַחַת אוֹמֵרָת קְדוֹשׁ | קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יי אֲבָבָאוֹת מְלֵא כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וְכַת אַחַת אוֹמֵרָת בְּרוּךְ כְּבוֹדֵי מְמַקְוֵמוֹ: וְכָלֵם עוֹנִים בְּפֶה אַחַד וְאוֹמְרִים יְמֵלַךְ יי | לְעוֹלָם אֱלֹהֵי צִיּוֹן לְדָר וְדָר תְּלַלְדֵּיָהּ:

דיני פריסת שמע ומי שלא שמע קדיש וברכו.

במקום קדיש שלם יאמר ועתה יגדל וכו' ככתוב לעיל עד ברכו את יי ואח"כ יאמר זה.

זה אומר אני במקום קדיש שלם.

אמר רבי יהושע בן גדיא כל מי שעונה אמן בעולם הזה זוכה ועונה אמן לעולם הבא
שנאמר תהלים פט:ג ברוך יי לעולם אמן | ואמן: בעולם הזה ואמן לעולם הבא:

למנחה במקום חצי קדיש יאמר ועתה יגדל וכו' ככתוב לעיל עד די לה היא ואח"כ יאמר זה.

זה אומר אני במקום חצי קדיש קודם מנחה.

תנניא אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך והגיע זמן תפלת מנחה ונכנסתי לחרבה אחת
מחרבת ירושלים להתפלל בא אליהו זכור לפיכך ושמר על הפתח אמר לי מה קול שמעת בחרבה זו
אמרתי שמעתי בת קול שמנחמת ביונה ואומרת אוי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגלתי את
בני לבין העבים. אמר לי בכל יום יום אומרת כך ובשש ישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות
ואומרים אמן יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיה הקדוש ברוך הוא מנענע בראשו ואמר אשרי
המלך שמקלסין אותו בביתו כך מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם:

אמר רבי שמעון בן לקיש כל העונה אמן בכל בוחו פותחין לו שערי גן עדן שנאמר

ישטיח כו:3 פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים: אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמנים:

למנחה במקום קדושה יאמר ולא תחללו וכו' כמו שכתוב למעלה ואח"כ יאמר זה.

זה אומר אני במקום קדושה של מנחה.

אמרו עליו על סנדלפון שהוא גבוה יותר מחבריו מהלך חמש מאות שנה ועומד אחורי מרפבה
וקושר בתרים לקונו ומשביע את הכתר ועולה ויושב בראש אדונו ובשעה שיוצא הכתר כל חילי מרום
גדתין ומודעין וחיות דוממות ומנחמות בארי באותה שעה ענין ואומרים ישטיח וג קדוש | קדוש קדוש
יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: ובשעה שמגיע לפסא מתגלגלין וגלגלי הפסא ומתרעשין אדני שרפרף
ובל קיעין אחותן חלחלה ובשעה שהוא עובר על פסא כל חילי מרום וכתר הכבוד שלו פותחין פיהם
ואומרים יחזקאל ג:3 ברוך ברוך מן מקומו: בא וראה כמה גדולתו ושבתו של הקדוש ברוך הוא
שבשעה שמגיע הכתר לראשו מחזיק עצמו לקבל הכתר מעבדיו וכל חיות ישראל ונגלגלי המרפבה
ובפסא הכבוד וחילי מעלה ומטה מתגלגלין ומתגברין ומתנאין ונותנים הוד והדר וממליכים בלם בפה אחד
ואמרים שמוט טו:ח יי | ימלך לעלם ועד:

לערבית במקום ברכו יאמר אחר והוא רחוב.

זה אומר אני במקום ברכו של ערבית.

היה אחת ברכיע בשוה יום אות אמת במצחה ויודעין המלאכים שהוא יום ולערב אמונה במצחה ויודעין
שהוא לילה ובכל פעם אומרת ברכו את יי המברך וכל גודי מעלה ענין ברוך יי המברך לעולם ועד:

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

The Development of **קדיש יתום** – Fundamentals and History – From ancient times to the modern era.

(Based on a comprehensive שיעור delivered in ארץ ישראל by רב בנימין שלמה המבורגר שליט"א, edited and arranged by Treasures of Ashkenaz)

We all know that if someone is an אבל, or if has יאהרציט, then one attempts to recite קדיש, or even better, to daven in front of the עמוד. Often, there is competition to get the עמוד, and in the past, there was also competition to be able to recite a קדיש. Why? Because the קדיש was never established as a “group קדיש”, rather as a single קדיש....which leads to the development of how the single קדיש turned (among some) into a “group קדיש”, which we will discuss this later on in this שיעור. But first, some basics.

HOW DOES THE RECITAL OF קדיש HELP THE נפטר?

The first question which I would like to address, is how can an action or a deed that is performed after פטירה of a נפטר, after a person is already deceased, help after the deceased has gone to the עולם האמת? We find the ספר חסידים (1171) explains it very clearly. We find an expression in (סנהדרין קד) - 'ברא מזכי אבא', חז"ל - a son adds זכותים, adds merits to his father. How so? If the father has not acted properly in his lifetime, yet he sends his son to a Talmudic school, ללמוד, תורה ומעשים טובים, he sent him to cheder, sent him to a Jewish school.....and there the son learns Torah, he learns how to behave himself properly, and perform good deeds, 'הואיל ועל ידי' האב זכה הבן'. The son's good behavior is a result of the education which the father saw to, whatever the son does now as a result of this education, is 'ברא מזכי אבא' – the son therefore adds זכותים to his father. And furthermore, if the father commanded his son, he left a צוואה to do this and that, to do something after his פטירה, 'הרי כשעשו הבנים כאילו יעשו האבות', what the son does is as if the father did it (even though the father is not living anymore). From this concept comes the תועלת – it does give help to them, because 'מה לי תפלה מה לי צדקה?'. Similarly, davening for נפטרים, is also a תועלת – it does give help to them, because 'מה לי תפלה מה לי צדקה?'. What difference does it make to הקדוש ברוך הוא if it is this מצוה or that מצוה, so long as it is done as a result of the father's חינוך.

נפטר IS NOT THE ONLY THING ONE CAN DO FOR THE קדיש

So far haven't mentioned anything about קדישים. We have plenty of מדרשים which point out the special כח of קדיש. We have to keep in mind that קדיש is only one of many means to help a נפטר. There are plenty of others. of Frankfurt, a member of the דין של"ה's בית דין when the של"ה was a רב in Frankfurt, who wrote a ספר called יוסף אומץ. It is at the same time both a ספר מנהגים and ספר הלכה. He writes a very important comment. The idea of ברכה, ברכו, קדיש, (אשרי, למנצח, ובא לציון עמוד for המזון, שיר המעלות, ולמנצח) going to עמוד for עמוד (עמוד for davening before the עמוד).... also ברכת המזון, meaning the אבל leading the המון על ידי, which is also a זכות for the נפטר, not common nowadays..... (גיהנם) raises the נפטר from מגיהנם'. Of course, he says, davening the whole תפלה is better

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

than bits of it. And of course קדיש is also very important. **But the most important thing, which people overlook he says, the biggest זכות, is לימוד תורה, learning Torah!** Another point he makes is, ... תפלות קדישים ברכו... are mainly for עמי הארץ (unlearned people) – but **if you can learn, and you learn, 'לימוד תורה מועיל שבעתים' (לימוד תורה helps seven fold), more than all these תפלות...** Through that, not only מעלין מגיהנם, but מניסין לגן עדן (they take the נפטר to עדן), which is a greater level. And if the son goes further and he is מחדש חידושי תורה, he's a למדן and is on a level that he creates his own חידושים? Then the כבוד his father gets in גן עדן is even greater yet. He cites the זוהר, that in such a case הוא ברוך calls everyone in מעלה של מעלה, and says 'come in and assemble, to hear the beautiful חידושי תורה of this person, the son of בן פלוני (true חידושים, [not just made up ones]), the son of this נשמה'. This is the greatest honor that one can give, to say חידושי תורה...

נוסח הקדיש DEVELOPMENT OF

However, קדיש nevertheless is well known by all as a great tool and most people try to have an opportunity to recite it.... Where does the text of קדיש come from? Is it in תלמוד בבלי? תלמוד ירושלמי? No!

"אמר ריב"ל 'כל העונה איש"ר מברך בכל כחו' (רש"י, makes mention of a critical phrase, מסכת שבת (בבלי) רש"י, כח הכוונה, according to קדיש, which can mean כח הכוונה, – , if one answers קדיש, 'קורעין לו גזר דינו' and תוספות, or with all his strength, according to a second פשוט brought in תוספות, his bad דין גזר דין is torn up, those inscribed for bad in the ספר החיים. We find in the מדרש, that רבי עקיבא attempted to help a נשמה he found in trouble in the האמת, עולם האמת, by teaching his son to say ברכו and קדיש, and in that way to get his father out of גיהנם. The ability of קדיש to bring people out of גיהנם, is mentioned by both the גמרא, and the מדרש.

The נוסח הקדיש is not mentioned either in מדרש or in גמרא. The first source in which find a text is in the סדור רב עמרם גאון, the oldest siddur we have – there we find the קדיש, but without נוסח קדיש, like 'ויצמח פורקנה ויקרב משיחיה', That is the very first קדיש we find in Jewish literature. The phrase 'ויצמח פורקנה' we find in a later Babylonian siddur, that of רב סעדיה גאון. But just 'ויצמח פורקנה', not 'ויקרב משיחיה', so that must have been a later development.

תפילות קדיש IN THE MIDST OF THE PURPOSE OF

So what is the purpose of קדיש? We find קדיש besides קדיש יתום. קדיש יתום is a very specific קדיש that is said after a תפלה. But we have קדיש within תפילה as well. The ספר האשכול, says that we have the קדיש for the purpose of separation. He says that the first קדיש is to separate between קרבנות (ישתבח) and פסוקי דזמרה (שחרית in ברכת יוצר אור). (The קדיש said nowadays after קרבנות is very recent, we will come back to that later). The second קדיש is after we finish עשרה. After עשרה we have תחנון, which is attached to it. If there is תחנון we say קדיש after it, and that קדיש acts as a separation between the עשרה part of תפילה and קריאת התורה. If there is קריאת התורה, a קדיש separates קריאת התורה from קריאת התורה, אשרי ובא לציון, which is a new section. The final קדיש after קדיש, אשרי ובא לציון, קדיש תתקבל, which ends all קדישים. Such is the structure which קדיש imposes on the service.

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF קדיש יתום

קדיש יתום, which has little to do with davening before the עמוד, which was instituted later, perhaps in the beginning of the second millenium. We do find it in the מחזור ויטרי already. It was introduced for יתומים קטנים who are not allowed to go before the עמוד. The son is a minor and therefore can't help his father with קדיש, so they instituted קדיש יתום for him. But how many times does a יתום have a chance to say קדיש? Initially, not at all. After עלינו? No, עלינו was not said daily in the ancient times. After the מזמור לאסף, מזמור? Some shuls say it, you may know it from there, some after שחרית, some have it even after מעריב. This too did not exist in the time of the גאונים. So they instituted a non-specific מזמור after תפלה, and they enacted a קדיש to be said by קטנים. In the beginning, קדיש יתום was not said during the week, but only on שבת. On שבת we recite במה מדליקין after מעריב, This is still done in חוץ לארץ as it used to be in European countries. קדיש יתום, 'אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא ...', במה מדליקין. Nowadays, people say קדיש דרבנן, which is a later development. Initially this קדיש was for יתומים קטנים who couldn't recite קדיש during תפילה. The second opportunity for קדיש יתום was on שבת morning, after הקטרת, 'אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא ...'. The third קדיש יתום, on שבת after מוצאי שבת, after ויתן לך, after שיר המעלות אשרי כל ירא ה'. These were the only קדישים at the time of the ראשונים.....they eventually introduced קדיש יתום on weekdays as well.....but that was a much later development. Eventually they began reciting קדיש יתום, after עלינו, שיר של יום. שיר של יום developed even later. So the principle is, that one can only say קדיש יתום after sections of תנ"ך or at least פסוקים – we never find that after a shiur קדיש is recited right away, rather the pesukim, 'אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא'....or 'רבי חנינא בן עקשיא אומר רצה הקבה ליכות את ישראל' (משנה). The קדיש said nowadays after the ישמעאל דרבי מדות דרבי ישמעאל (משנה). The קדיש said nowadays after the ישמעאל דרבי מדות דרבי ישמעאל, before ברוך, is a disputed מנהג which does not fit with ancient the הלכה, but only with the האריז"ל מנהגי.

IS IT PROPER TO LIMIT/MINIMIZE THE AMOUNT OF קדישים

Reciting קדיש is a wonderful thing! חזרת הש"ץ is also a wonderful thing. What would you say however, if someone thought חזרת הש"ץ is a wonderful thing, I will say it twice. I want to repeat שמונה עשרה twice. How would we look at such a person? Is he doing something good? He has repeated שמונה עשרה twice. What if a person before a person drinks Coca Cola, says 'שהכל נהיה בדברו', then takes another sip and says it again and again, and again, after each sip. Is he more frum? Or if he says three times 'בורא נפשות' – is he more religious? Or is it a case of ברכה שאינה ברכה? Many פוסקים bring down, including the משנה ברורה, that just as we don't repeat the same ברכה again and again, because the more you repeat them, the more difficult it is halachically (ברכה שאינה צריכה/ברכה לבטלה), the same way, one should not say קדיש more than needed. According to the plain הלכה in the משנה ברורה and earlier פוסקים, saying extra קדישים is wrong. And he says, 'כשם שממעטין לומר קדיש ...'. The ערוך השלח uses very sharp terms against this practice. He says (אורח חיים נה, ג) "There are common people who believe that the more קדישים one says, the better, how wrong they are! One doesn't use the scepter of ברך הוא more than He allows us to use it." There is a limit to the amount of usage! By saying קדיש you are crowning ברך הוא. And if you repeat it again and again, it is a זלזול, you're degrading the divine. And we find פוסקים that say, those who increase the number of קדישים are weakening the divine קדושה of the great sacred name of הקב"ה, חס ושלום.

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

קדיש IS RECITED BY AN INDIVIDUAL, NOT A GROUP

Nevertheless there is a great desire to say קדיש. It has increased so much, that people recite more קדישים, not only the number of times, but also in terms of the number of people saying it at one time. What we call nowadays a “group קדיש”, which didn’t exist in the past. Just as a “group חזרת הש”ץ” (two בעלי תפלה saying חזרת הש”ץ together) would not be tolerated, the same should be true of the “group קדיש”. It was created for קטנים, a קטן who can’t daven before the עמוד, so he may recite a קדיש after davening. Nowadays people join him! It’s like joining the בעל תפלה! We have a rule that תרי קלי לא משתמעו (two simultaneous voices are not heard). Imagine if a number of people would stand up here talking at the same time. One would get confused. The same holds true with a קדיש. This is the conception of the classical פוסקים.

SEPHARDIC ATTITUDES TOWARD קדיש, ADOPTION OF “GROUP קדיש”

We do find that ספרדים believed so much in the power of קדיש that they found all kinds of היתרים to say a “group קדיש”. They invented the idea of “group קדיש”. It went so far in some places of the ספרדים, that in Iraq, we find the בן איש חי recording (פ' ויגש, סעיף טז) that in his city of Baghdad, the מנהג was, that *everybody* would say every קדיש possible during davening. When they finished ישתבחו... what happened after ישתבחו? (even in those places that recite “group קדיש”, only the בעל תפלה says this קדיש and then ברכו.) In Baghdad, the whole congregation stood up and everyone said קדיש. Not only that קדיש, every קדיש! After שמנה עשרה, everyone stood up and said קדיש. The בן איש חי was very disgusted by it. קדיש יתום, might still be tolerated, but every קדיש? He said, “These people think that when they say קדיש they cause תחיית המתים.” They believe so much in קדיש, they view it out of proportion and in that they err.” We find that קדיש at one time, was only for the בעל תפלה. The קדיש after קריאת התורה likewise, became a קדיש יתום amongst ספרדים. This became widespread in some Ashkenaz communities as well ([ספר ירושתנו א, קיג-קכה] – רב המבורגר shows conclusively that this קדיש properly belongs to the בעל תפלה/בעל קריאה, not an אבל).

קדיש RELATED TO RECITATION OF מנהגי אשכנז

In קהלות אשכנז they give the one saying קדיש יתום the כבוד he deserves. The אבל is treated as a בעל תפלה. Firstly, the primary rule of a בעל תפלה is, that he goes to the עמוד. He doesn’t stand wherever he finds himself in synagogue says קדיש, he goes forward to the עמוד. Since the בעל תפלה is still at the עמוד, having more מזמורים to say, the person saying קדיש stands nearby, as close to the עמוד as possible. This is brought down in several פוסקים, including the ברורה משנה ברורה. Secondly, one who recites קדיש dons a טלית, because like a בעל תפלה, and this is likewise brought down in the פוסקים.

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

“GROUP קדיש” HISTORICALLY NOT DONE IN ארצות אשכנז IN THE PAST

The conception of group קדיש did not (historically) exist in Europe, not even in Eastern Europe, or even in Chassidische circles.

If you open a ערוך, with the מגן אברהם, רמ"א, etc...., or if you look in פוסקים, like the אור שדר קדימה. It delineates in great detail who has the right to say קדיש. If you have several people in synagogue required to say קדיש, it lays out in what order and who has priority. We know that a בן שבעה (someone within (שבעה) has priority over a בן שלושים (someone within (שלושים) over בן יב' חודש (someone within the twelve months of (אבלות), and a יארצייט (Yahrzeit – marking the anniversary of a passing) has priority over all of them. All these priorities? All these discussions among פוסקים about who has priority? Someone may even have to wait a day, week, or month to say קדיש. Why? If there is a “group קדיש”, there is no need for all these priorities, since everybody has the right to say קדיש.

I remember once I came to Manhattan, as a tourist from Israel. I had to daven מנחה. We went into a modern synagogue. I'm not used to this, living in ארץ ישראל. People came in without כיפות – for an ordinary מנחה. It was very heart warming for me to see so many people at a regular weekday מנחה. They all stood around and at the end of the תפילה, the penny dropped. I realized what was going on. Everyone said קדיש! I was the only one to answer this קדיש. Women said it as well – everyone, except and my wife and myself. This is something that did not exist in the past.

חסידיים ADOPT THE “GROUP קדיש”, WITH SOME DISSENT

As I mentioned already, ספרדים accepted the “group קדיש” first. Then חסידיים, who adopted נוסח ספרד, and certain מנהגי ספרד, were the next ones to accept it. And yet, even in the Chassidische world, we find those who were not happy about it. The sharpest is the Komarna Rebbe. In his ספר (שלחן הטהור (תל אביב, תשלג, סימן קלב, הלכה ד), p.194), he writes that if two people say קדיש together, 'הוא פגם וחטא גדול' – it is a flaw and a great sin! Not only does he not do a favor for the נפטר, but it could be that it even harms him, bringing him down to a lower stage in גיהנום, or גן עדן. He remarks that it comes from the ספרדים, and therefore is not part of our heritage, and we should reject it. Unfortunately, hardly anyone in Chassidic world follows him.

NAPOLEON BONAPARTE COMPELS “GROUP קדיש” IN ארצות אשכנז

How did “group קדיש” come to the non-Chassidic world, which follows the משנה ברורה and the פוסקי אשכנז?

We have a number of historical factors, beginning in the nineteenth century. One was Napoleon Bonaparte. To some extent he is the one responsible for this change in our religious history.

Now that's puzzling! What does Napoleon have to do with our קדישים?

Well, Napoleon was a tremendous conqueror, he conquered almost every part of Europe and he established new states, one of which was the Kingdom of Westphalia. He let his brother, Jerome-Napoleon, rule it. Jerome-Napoleon had new ideas of liberty, equality, and fraternity (equality, freedom, brotherhood). He wanted to make the Jews equal to everyone else, and make

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

their religion equal as well. So he established the Consistories, which meddled in the religious lives of Catholics, Protestants, and Jews. He opened churches for all three. The Consistories, ruling Jewish life instituted reforms, appointing reform motivated individuals to introduce all types of (relatively) mild reforms, in Jewish life. Amongst them was the “group קדיש”.

The “group קדיש” was a way of democratization, and equality. Ideas of equality, of rights which led to the forbidding of calling up people by name (יעמוד פ”ב”פ) for עליות to the תורה. The reason being, some people are called up by titles (e.g. יעמוד מורנו הרב).....Inequality! Can’t fit in with the regime of Napoleon Bonaparte! So they didn’t call up anybody by name – they gave out cards instead (there are remnants of this practice in some synagogues today). Another thing the Consistories didn’t like were priorities in קדיש. Why should there be priorities for קדיש? We want everyone to have the right to say קדיש! They abolished the priorities for קדיש and forced the “group קדיש” on the German - Jewish communities which they governed. Obviously, as soon as this regime collapsed, after a few years, it was rejected strongly by all the רבני אשכנז – though it slowly made its way into Eastern Europe (השיבה הרמה בפירודא, V.II, pg. 410-417).

הרב עקיבה איגר AND THE “GROUP קדיש”

We find an interesting role played by the great master רב עקיבה איגר in this development. What happened? How did רב עקיבה איגר become involved?

In the year 1831 there was a great Cholera Epidemic in Europe, which cost the lives of thousands upon thousands of people. It hit Jewish communities hard as well, including רב עקיבה איגר’s city of Posen. רב עקיבה איגר was confronted by immense pressure from people desiring to say קדיש for their loved ones, and therefore he gave them a היתר for “group קדיש”. The great רב עקיבה איגר writes in his own handwriting, ‘In ראש חודש אב 5591/1831 when cholera started here in our city, there were so many אבלים, that needed to recite קדיש. I made a תקנה allowing “group קדיש”, *for one year only*.....’ He gave a היתר for one year only ...and after that year (by the following ראש חודש אב, ב”ה, the epidemic had stopped, people stopped dying, and when the trouble was over it was stopped. “It was a הוראת שעה (strictly temporary enactment) not allowed from then on except for one קדיש a day which was still allowed as a ‘group קדיש’”.

People extrapolated that if the great רב עקיבה איגר could allow a “group קדיש” in his city, in his time, so *we can allow it in our time, unlimited, anytime we need a קדיש*. If it’s good enough for רב עקיבה איגר, it’s good enough for us! This is a *misconception*, many people go around and say, רב עקיבה איגר allowed it, he allowed a “group קדיש”.....

I have a recent discovery, – a manuscript of his son, רב שלמה איגר, his successor in the רבנות of Posen, and he refers to this הוראה of his father, regarding the “group קדיש”. I will now read from this newly discovered manuscript, which has not yet been published -

‘It’s clear in my mind that what my late father זכרונו לברכה, the great רב עקיבה איגר, instituted for everyone to say קדיש together, *was not his wish at all, rather it was against his will*. He found a היתר to be מתיר an איסור – note that he refers to it as an איסור (prohibition). There was a terrible need for the common people. צורך ההמון he calls it – a psychological need. At the time of the Cholera Epidemic, people were panicking – trying to do anything which could help the deceased.

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

He says that we find a similar היתר in regard to a נר יאהרצייט that goes out בין השמשות. One may have a non-Jew light it again, because of a psychological need. But those תלמידי חכמים who say a “קדיש דרבנן” after a שיעור? What is their היתר to say such a “קדיש גר”)? This היתר was not meant for תלמידי חכמים! It is meant for the common people who have psychological need. Am Haartzim, המון עם. **Don't lean on my father רב עקיבה איגר** (for a general היתר of a “קדיש גר”)! This is a discovery, which I must say, is an eye opener in the whole notion of רב רב עקיבה איגר and the “קדיש גר.”

קדיש גר AND THE הרב יעקב עמדין

When the Consistoire in Westphalia introduced the “קדיש גר”, as well as other היתרים that had not existed, they tried to give it a halachic image, or to find halachic grounds to support them... For example, they instituted that all אשכנזים should consume קיטניות on פסח. Not only the Consistoire allowed them to, they forced רבנים by a decree to eat it, as non-Ashkenazim do. The Consistoire put forward opinions, which served their purposes that the איסור קיטניות did not apply to their times, and they claimed that in times of war or shortage of food, it was perfectly acceptable. They found the חכם צבי and רב יעקב עמדין, his son, both expressing the view that now as opposed ancient times, the איסור קיטניות doesn't make sense. The grains we buy today are not mixed together as they were in days of old. However, these רבנים themselves only brought up the notion, that there is no room for איסור קיטניות in our times. *They didn't introduce it practically, and did not rely on it.*

Similarly, the comments of these two great גדולים, were applied to “קדיש גר”. They lived in Portuguese/Spanish exiled communities in Hamburg, Amsterdam, and London. Portuguese/Spanish Jews which had fled a hundred years after the great exile of Spanish Jews in 1492, and established beautiful flourishing communities in Western Europe. These Sephardic communities, observed Sephardic practices. The חכם צבי and רב יעקב עמדין, observed and admired what was worthy to learn from them. But again, *they never practically introduced it, never said that it was proper for an Ashkenazi to rely on a Sephardic heter.*

WHAT הרב יעקב עמדין'S POSITION REALLY WAS

The Rabbis that were engaged in the Consistories of Westphalia took advantage of the expression of רב יעקב עמדין in this matter as the model for a Rabbi who was trying to institute it (למעשה).

Therefore it is worthwhile to quote the exact quotation of רב יעקב עמדין regarding this matter, and see if he actually wanted to institute it. He writes in his very famous סידור רב יעקב עמדין, perhaps the most important siddur of an אחרון. We find no אחרון on his level who compiled his own siddur. The two volume (שערי שמים and עמודי שמים) siddur itself, and commentary, which he published in his own lifetime, in his own home.

When it comes to קדישים, he says that he will not mete out קדימות (priorities) in קדישים, which are discussed elsewhere '... כבר דברו בו מספיק גדולי האחרונים ...' (it has already been sufficiently discussed by the great later authorities).....anyway, 'מה טוב ומה ישר הוא מנהג ספרדים', that

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

more than one person says it. Therefore there is no reason for מחלוקת, no competition.... you don't have to go into all those דינים of who goes first. If you really want to know the קדימות, see לבוש מפרשים etc., שלחן ערוך, לבוש etc..

This is the passage proponents of "group קדיש" like to quote but they miss two points. Firstly, people forget that he says *go look it up* (the קדימות)...he doesn't say you do not have to do it – **he says look elsewhere for the information.** He says I admire it (the Sephardic way), but he does not say 'I am a Sephardi'. Secondly, he says, you know אשכנזים have a מנהג that the last day of saying קדיש in the year of אבילות (called יום הפסקה - the day people stop saying קדיש), he gets top priority, to recite all the קדישים of that day, everyone else is pushed aside.

These rules would only apply according to one person reciting קדיש. רב יעקב עמדין says, "I want to warn you....When you finish the last day of the eleventh month, you should stop (saying קדיש) then, and not go by the practice of the ספרדים who have a פסק that you can continue for another week and stop after eleven and a quarter months, a week later." So we see that רב יעקב עמדין didn't actually follow the מנהג ספרד. He himself says that he stopped immediately after the eleventh month, like אשכנזים.... This is the same רב יעקב עמדין who wrote that though he admired Sephardic practice, never attempted to introduce the same among אשכנזים.

THE חתם סופר RESPONDS TO הרב יעקב עמדין, DEFENDS THE SINGULAR קדיש

What is particularly interesting is that there was a citation of what the חתם סופר wrote in a תשובה, defending the old מנהג אשכנז, that only one person says קדיש at a time, and taking issue with רב יעקב עמדין about it.

The analysis of the חתם סופר, contrasting the מנהג אשכנז singular קדיש with the group קדיש practice, is quite enlightening.

He says as follows "That which רב יעקב עמדין wrote regarding קדיש, that the מנהג ספרד in which everyone recites קדיש together is easier, and many, e.g. a group, who do a מצוה, are better than individuals who do so.... **can we, blithely assume, that the אשכנזי clung to an inferior practice without justification?** So it is a wonder, astounding, that our ancestors, the great תשובות רבינו אשר, to whom the תורה was an inheritance, as is stated in the תורה שלחן (which is quoted by the great Sephardic Rav, the בית יוסף, in his commentary on ערוך יורה דעה as well), didn't follow such a practice. **Can we lightly assume that they had an inferior and defective stance in this matter?** And furthermore, how can we understand the סדר קדימה, the מנהג that an אבל in שבעה has precedence over one in שלושים, who has precedence over a בעל יאהרציט, who has precedence over an אבל in חודש? After all, if there are partners who find profitable merchandise, can one of them say, I need it more, give it all to me, and the others have no share in it? No, the partners divide it. So too, with קדיש, if several people need to say קדיש, they should not share it and say it all together, but rather than only one should recite it.

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

So the חתם סופר explains that **the main benefit to the נפטר (deceased) that comes from saying קדיש is not from the mere recitation of it, but rather from the many responses of אמן, and especially אמן יהא שמיה רבה, that it elicits from the צבור (congregation).** Since those come about via the אבל, the benefit accrues to the נפטר.

(We could view this in terms of a multiplying effect. If one person saying קדיש causing a ציבור of fifty people, for example, to answer four אמן's, one אמן יהא שמיה רבה, and one בריך הוא, he has done so much more than just say קדיש with six responses of אמן, איש"ר, and בריך הוא. He has brought about three hundred such responses)

Therefore, explains the חתם סופר מנהג אשכנז which requires that only one person says קדיש at a time, is beautiful and most potent. Because where many say קדיש at the same time, the bringing about of the responses of אמן which comes about through just one of them, causes the others to be in the category of מסייע, those who extend a hand, the act of which is considered by הלכה, as 'אין בו ממש', lacking in substance compared to one who is the clear cause of an action....

WHY THESE INNOVATIONS WERE REJECTED IN אשכנז

The reason why in the German communities, they did not follow these new היתרים, is because they knew exactly what their origins were. It did not come from the רבנים like רב עקיבה איגר, it definitely did not come from the חתם סופר. It was one of the early Reform inroads, from the Consistoire.

a German Rav, the ערוך לנר, his ספרים are learned in all ישיבות. He was once asked about the "group קדיש". Would it be acceptable for a community to adopt this new מנהג Sfardishe. To support their view they cited the words of רב יעקב עמדין. His response was the following. "You refer to it as a great תקנה to go along with the "group קדיש"? To change a מנהג ישראל which has prevailed in אשכנז, prevailed in Europe, not only in Western Europe, but also in Eastern Europe, for hundreds and hundreds of years. Ever since קדיש יתום was established, we have had only one person reciting a קדיש, and you want to follow these מתחדשים, the reformers who instituted this, and have changed so many other things of תפלה as well? *No, no, no, one should not do it!*" (תשובות בנין ציון, קכב).

OTHERS WHO REJECT THE GROUP קדיש

The bottom line is, we think that, okay, some Yekkes still obey this הלכה, they don't say "group קדיש", that even some Litvaks still obey this rule, they follow the Chazon Ish, for example,...but all ספרדים do say it. However, we find that that even some ספרדים, like those of the Tunisian Jewish capital, Djerba, according to their רבנים down to the present day, are very מקפיד that only one person should say קדיש.

I trust I have shown the historical development of קדיש, that initially everyone recited a single קדיש, the ספרדים started the concept of a "group קדיש", then חסידים adopted it, and eventually some אשכנזים followed.... There are still some pockets which do not follow רב יעקב עמדין's *idea*, but פסק רב יעקב עמדין, not to change, and they therefore still say a single קדיש.

Treasures of Ashkenaz

Website: treasuresofashkenaz.wordpress.com

– קריאת התורה after קדיש The Contemporary Confusion about the

האם כל דאלים גבר? קדיש לאחר קריאת התורה למי שייך

By Treasures of Ashkenaz

רב המבורגר was asked, in light of the statement in ספר פני ברוך (a popular contemporary work on קדיש after קריאת התורה belongs to אבלים, what basis is there for the contrary מנהג אשכנז requirement that the בעל קריאה - not an אבל - says this קדיש?

He responded that the מנהג is a continuation of the ancient practice been passed down to us from the ראשונים and גאונים (while the practice cited by the פני ברוך is a later distortion of מנהג אשכנז, which some אשכנזים have adopted).

רב המבורגר then makes a very trenchant observation. In various halachic literature, there is discussion concerning when there are multiple mourners, which gets preference. In those discussions, the different קדישים available for such are delineated. However, רב המבורגר, **in all those discussions, not once is the קדיש after קריאת התורה included in such a framework!** The reason simply being, because it was known that that קדיש belonged to the שליחי ציבור (בעלי קריאה), and not אבלים.

As was discussed previously, in some ספרדי circles, due to the great desire of the masses to say קדיש, people engaged in questionable practices, such as saying קדיש together with the ש"ץ, something the בני איש חי, complained about and tried to address. Until today though, in קהילות הספרדים, such practices continue.

The purpose of the קדיש after קריאת התורה is explained by the ספר האשכול, האגור, and the בית כי היא מצוה בפני, וקדיש אחר קריאת התורה..טעם על הקדישות שאומרים בתפלה. יוסף. The בית יוסף states, "The קדיש is to make a separation between different segments of תפילה, distinguishing between various segments thereof. It was *not* instituted to serve אבלים by giving them a chance/place to say it, unlike other קדישים.

רב המבורגר quotes from over thirty authorities, from the זמן הגאונים to the present day, which show that this קדיש belongs to the בעל תפלה (בעל קריאה). These authorities cover a very great spectrum of גדולי עולם, such as רב עמרם גאון, רוקח, ראב"ה, ראב"ד, רמב"ם, מחזור ויטרי, רב עמרם גאון, גדולי עולם, בעל יעב"ץ, בית יוסף, מהרי"ל, בעל הטורים, מרדכי, מאירי, שבלי הלקט, מהר"ם מרוטנבורג, אבודרהם, זרוע מנחת שלמה, אגרות משה, (סאטמאר)דברי יואל, מהר"ם בריסק, ר' וולף היידנהיים, ר' אהרן מקארלין, התניא (ר שלמה זלמן אויערבאך).

As time went on, some ספרדים began granting this קדיש to mourners, mainly in parts of North Africa, and in ארץ ישראל, while other הספרדים רבני opposed this change. רב טוב גאגוין (Gaguine) writes in כתר שם טוב, that in London and Amsterdam that קדיש was always said by the בעל תפלה. As time passed, it became more widespread among ספרדים, to the point that it was seen as a trademark מנהג הספרדים, which אשכנזים did not practice, as רב עובדיה יוסף wrote in his חג יו"ד סי כ"ו אות ד', ש"ת יביע עומר. It spread to some אשכנזי immigrants to ארץ ישראל as well, some of them having adopted certain ספרדי מנהגי. Others, such as the family of רב חיים בריסקר, held fast to the old מנהג אשכנז that this קדיש belongs specifically to the ש"ץ, (מה-מפני הרב מ"ד).

דיני ומנהגי קדיש

In some Chassidic circles, where there already existed an inclination for הספרדים, they accepted to a limited degree this change, to transfer the קדיש after קריאת התורה to an אבל. However, this was limited to an אבל that received the last עליה, not a mourner that was not involved with the קריאה, who just came over afterward to say קדיש. Over time though, that stipulation was forgotten and/or discarded (as sometimes happens when a limited היתר is given, which may not be understood by the masses), with the great demand by אבלים for opportunities to say קדיש, and in some of these circles אבלים took over that קדיש. However, even in the Chassidic camp, important and powerful figures, such as the דברי יואל מסאטמאר for one, were insistent that only the ש"ץ (בעל קריאה) should say this קדיש, and this insistence among some חסידים continues to this day.

There is still a very pressing question. Why does only one person (e.g. אבל) say that קדיש, even though there are several people saying קדיש at other points where קדיש יתום is said, e.g. after בעל קדיש of the תורה, not the קדיש of the בעל תפלה, why is it only said by one אבל and not by all אבלים (although according to מנהג אשכנז only one person at a time says קדיש, in these places they follow the modern הספרדים that multiple people recite it simultaneously.) So why not here as well? The answer must be that somehow, under the surface, it is known that this קדיש is really **not** just a regular קדיש יתום, but that it is different.

Further Comments About the Form and Function of the קדיש.

The טור states that the פסוקים 'ועתה יגדל' and 'זכר רחמיך' are recited before every קדיש. Very few people have the מנהג to say them, possibly because of issue of הפסק. Practically, the פסוקים are only recited before a קדיש תתקבל.

The תלמוד does not require standing for קדיש at all. חסידים accustomed themselves to stand just for אמון יהא שמיה רבא... The מהר"ל comments, that those already standing, should not sit until after אמון יהא שמיה רבא..., otherwise it belittles the קדיש. (i.e. since one is already standing for ישתבח one should remain standing for the קדיש before ברכו.) The חות יאיר was surprised to find out that the מהר"ל didn't stand for קדיש. רב יוספה שמש and יוסף אומץ are of the opinion, that one should stand for every קדיש.

These are the words of the האגודה to בעל ברכות (דף ג) :

'הא שמו הגדול מבורך מכאן משמע שיש לומר יהא שמיה ולא מפיק ה' שמה דהוי משמע שם יה'.

Until the early seventeenth century the first two words of קדיש were not pronounced with a צירי (יתגדל ויתקדש). The first to do so was the שלמה זלמן האנא (Frankfort a. d. Oder 1723). This work was highly controversial; in fact, he was forced to print an apology which was appended to the end of the book. Numerous works came out that took issue with many of his textual changes. ר' שלמה זלמן האנא and many of the others that disagreed with יעקב עמדין here as well as in other parts of תפילה סופר. ר' שבתאי סופר's understanding is that the first two words are Hebrew, and therefore he rejects pronouncing them with a צירי. ר' שלמה זלמן האנא's changes were accepted by a) the יועתר יצחק, who advocates for pronouncing it with צירי. b) the פרי מגדים and the גר"א (נד) (מעשה רב' ס' נד).

The original נוסח of קדיש did not include פְּרֻקְנָהּ, since the whole prayer of the קדיש is for גילוי שמים which will be at the time of the גאולה. The ערוך השלחן (56:2 או"ח), explains that the explicit נוסח ספרד, 'וְיִצְמַח פְּרֻקְנָהּ וְיִקְרַב מְשִׁיחָהּ', which was added by ספרד, is alluded to by the words, 'וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָהּ', meaning 'ה'קב"ה's kingdom should rule, in order for the פסוק 'וְיִהְיֶה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל-כָּל-הָאָרֶץ' to be fulfilled, with the coming of משיח. נוסח ספרד added the phrase whereas נוסח אשכנז did not for reasons of פשט and סוד. In general, the preference in נוסח אשכנז is a more concise נוסח, understanding that brevity is an advantage. In general, where there is a shorter and

גשר החיים פרק ל - הקדיש

ו. בביאורו

והיות שכל עוצם זכות הקדיש הוא שע"ז מתקדש שמו הגדול יתברך שמו - הרי צריכים להבין פירוש הדברים של השבח. ונבאר כאן בעזה"ת בקצרה את דברי הקדיש :

(א) **יתגדל ויתקדש** - הוסד על פי המקרא "והתגדלתי והתקדשתי" האמור במלחמת גוג ומגוג שאח"ז יתגדל שמו של הקב"ה, כדכתיב ביום ההוא יהי ה' אחד ושמו אחד (לשון הטור או"ח נ"ו)

שמי' רבא - שיחזור להיות שמו שלם, כשמגיע לזמן הגאולה ולנקמה בעמלק, דכל זמן שליטת עמלק אין שמו של הקב"ה שלם ואין כסאו שלם (וכביכול בהסתר פנים), כדכתיב "כי יד על כס י-ה" שאין הכסא שלם ואין שמו שלם עד למפלת עמלק (שטנו של ישראל), ואז יקום "האויב תמו חרבות לנצח כו' וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו", השם שלם וכסאו שלם (מלשון הטור ועוד).

(ב) **בעלמא דברא ברעוטי'** - בעולם הזה שבראו כפי עומק רצונו הוא, ולא כלל כפי השגת רצון בני אדם [עולם מלא פלאות ופליאות בהמון יצוריו ועל כולם האדם בתכונתו ושאיפתו הפכפכנית, שברשותו להכניס את יוצרו ולעשות ההיפך מרצונו וברשותו לעשות רצונו ולעלה ולקלס]. ומרמז גם לדברי רבי אבהו (ב"ר פ"ג) מלמד שה' בורא עולמות כו' ואמר דין הניין יתהון לא הניין לי (וכפי' "דובר שלום" הנדפס בסדור הבר רא"ל גורדון מירושלם). וראה גם פי' הגר"א זלה"ה שקאי על יתגדל ויתקדש שמו כרצונו (ומובא בפי' עיון תפלה שבסדור הנז"ל).

(ג) **בחייכון וביומיכון** - לא רק בחייכון העתידים בתח' לעת"ל אלא גם ביומיכון העכשויים. ובה"י דכל בית ישראל - לאלה החיים כיום ולכל אלה שיקומו לתחי' העתידה.

ובאבודרהם ועוד - מפרשים : לפי שקודם הגאולה יתרבו התלאות והרציחות בישראל ר"ל, עד שרבים מחכו"ל אמרו ייתי ולא אחמיני' (סנהדרין צ"ח :) לכן אומרים בחייכון וביומיכון שתזכו להיות מהנשארים לחיים.

(ד) **בעגלא** - במהרה (שנוכה לאחישנה) **ובזמן קריב** (ושת' התופעה כענני שמיא ולא כעני ורוכב על החמור), [כופל הלשון מרמז אפשר לשני הממראות הנז"ל של ריב"ל בסנהדרין צ"ח].

(ה) **יהא שמי' רבא מברך** - לא יפסיק בין רבא למברך (כמ"ש הפוסקים ומובא ברמ"א שם נ"ו). ובתוס' (ברכות ג.) הביאו בשם מחזור ויטרי כי "יהא שמי' רבא" היא תפלה שימלא שמו ויהי שלם, ז"א שגם הציבור עונה אותה המשאלה (מלעיל אות א'). **ומברך לעלם** היא תפלה אחרת (ומובא גם פי' זה בטור), וע"ז כתבו התוס' שמלשון הגמ' מוכח שהאי מברך מחובר למעלה, יהא שמיא רבא מברך (וכמ"ש הרמ"א), וכ"מ מכל דברי הזוהר דבכל דוכתי שמזכירין יש"ר נאמר "יהא שמי' רבא מברך", [ובסוכה ל"ט]. אמר רבא לא לימא אינש יש"ר והדר מברך אלא יש"ר מברך א"ל רב ספרא כו' אלא התם והכא כו', משמע שזוהי המחלוקת בגמ'.

גשר החיים פרק ל - הקדיש

והיות שגם הפי' השני של מחזור ויטרי הביאו כמה פוסקים (הטור ואחרונים) רצוי שהמהדרים יכוונו לשני הפרושים : א) שיהא שמי' רבא, (ז"א שיהא שמו שלם ויכירו הכל שאין מלבדו). ב) ושיהא שמי' (הרבא) מברך (לעלם ולעלמי עלמיא).

ובכן אין מפסיקין לא בין שמי' לרבא, ולא בין רבא למברך (ראה מש"ש מג"א סק"ב ואחרונים עוד). והנה הגר"א ועוד כתבי לענות איש"ר עד עלמיא. וי"פ לומר גם תיבת יתברך (כפשטות לשון השו"ע סס"נ"ו). וי"א לסיים עם הש"ץ עד דאמירן בעלמא (וכמשמעות דברי הבי"ב וכאשר הבין מדבריו המג"א, וכ"כ השל"ה). ואחרי שיש מחלוקת בזה - לכן כשמפסיקין באמצע הברכה או באמצע ק"ש לאיש"ר ודאי אומרים רק עד עלמיא, ועל בסתם (כשאינו עונה באמצע) יכולים לומר עד דאמירן בעלמא, [ועכ"פ עיקר השבח הוא עד עלמיא, וז' תיבות הללו (היינו עד עלמיא) אומר בכל כוחו והשאר אומר בלחישה עם החזן עד דאמירן בעלמא]. כשעונים אמן יהא שמי' רבא כו' - אין מחברים תיבת אמן ליהא שמי', ומפסיקין בין אמן ליש"ר, דעניית אמן קאי אלעיל, על יתגדל ויתקדש כו', ויש"ר הוא שבח אחר. [בהא דאז"ל "העונה איש"ר בכל כוחו" ופרש"י בכל כונתו - ראה את אשר הביאו לעיל סעיף ה' ושם בהגהה פי' גאון ישראל בעל נפש החיים].

ו) שמי' דקודשא בריך הוא לעילא מְּלִי-בְּרִכְתָּא כו' - לפמ"ש רוה"פ האי בריך הוא מחובר להלאה. בריך הוא לעילא מן כל ברכתא (ד"מ ורמ"א שם בשם או"ז). אבל לפמ"ש שע"ת בשם ס' הכונות האי בריך הוא מחובר ללעיל "שמי' דקודשא בריך הוא" ואח"כ מתחיל שבח אחר לעילא מן כל ברכתא כו', וכ"מ מבאור הגר"א.

ז) תושבחתא ונחמתא - יש מבארים "ונחמתא" תפארת והלל (כפמ"ש הכתב והקבלה שבלשון ערבי עתיק הוא לשון תפארת), ורבים מפורשים שהמכוון לזמן הנחמה המקווה, שאז יושר לו שיר ושבח חדש מהולל בתשבחות, וע"ז אנו אומרים לעילא מְּלִי-בְּרִכְתָּא ושירתא תושבחתא ונחמתא - כלומר אפ"ל מזו שתאמר בזמן הנחמה והגאולה (וכ"מ מתרגום ירושלמי בראשית מ"ט א', ומדרש שה"ש עה"פ סמכוני באשיות, כמובא בפ' עיון תפלה בסדור הרב רא"ל גרדון ז"ל).

ח) בהקדיש ישנן עשר תשבחות : - יתגדל, - ויתקדש, - יתברך, - וישתבח, - ויתפאר, - ויתרומם, - ויתנשא, - ויתהדר, ויתעלה, - ויתהלל. והן (השבחות הללו) נאמרים בלה"ק (כמ"ש הבי"ב בשם אבודרהם) - שהם נגד עשר הדברות, ועשרת המאמרות שבהם נברא העולם.

ט) לאמירת איש"ר רצוי לעמוד (וראה ד"מ סק"ה).

י) רובם נוהגין לכרוע באמירת הקדיש ה' כריעות : באמירת א) יתגדל ויתקדש. ב) בענלא ובזמן קריב. ג) יתברך וישתבח. ד) שמי' דקוב"ה (ה) ובאמירת אמן. ויש שכתבו הכריעות באופן אחר (ראה טור נ"ב, מ"ש בשם הכלבו ובשם הפרדס וראה שו"ע או"ח נ"ו וב"ח ולבוש). וכתבו כי מחמשת הכריעות ד' מהן חובה והחמישית רשות.

The Pronunciation of the חולם Vowel

Four pronunciations of the חולם prevailed among *Ashkenazic* Jews in recent generations up to the time of the Holocaust: two in Eastern Europe and two in Western Europe. The table below illustrates these four pronunciations in both English and German as well as in the *Ashkenazic* pronunciation of לשון הקודש.

Region of Diaspora	Accent in Ashkenazi pronunciations	Accent in German diacritic	Accent in English
Poland, Austria-Hungary	<i>komatz chirik</i> – אָאִי	O ⁱ	[t]oy
Lithuania, Russia	<i>segol chirik</i> – אַאִי	Ae ⁱ	[p]ay
Northern Germany, Holland	<i>patach shuruk</i> – אַאוּ	A ^u	[h]ow
Southern Germany, Switzerland, France, Latvia, England, North America	<i>komatz shuruk</i> – אָאוּ	O ^u	[g]o

THE FOLLOWING ARE SOME PROOFS AND OBSERVATIONS THAT THE 'חולם' IS NOT PRONOUNCED "O".

Written by Rabbi Y. Kramer - Jerusalem Israel

FIRST PROOF (The pronunciation of various גדולים)

In the ספר משנת הגר"א, the גר"א writes that the pronunciation of the חולם is a diphthong - a blending of two vowels - the קמץ קטן and the שוּרְק - the sounds of which issue from the lips (which excludes the 'O' sounds completely - since the 'Y' sound comes from the palate). (Regarding the above mentioned blending of vowels, specifically the קמץ קטן which is a תולדה of the חולם and is sounded from the 'lips' - and not the קמץ גדול which is the אָ of the פתח and is sounded from the 'throat'). The הרב הגאון שרשי מנהג אשכנז (הרב בנימין שלמה המברגר שליט"א) writes - according to the testimony of הרב הגאון שלמה וולבא שליט"א - the Kelm Talmud Torah, as a matter of principal, pronounced the חולם as 'O'. Ullman הרב שלום testified that his רבי הרב אליהו דעסלער, who was a תלמיד in the Kelm Talmud Torah, was מקפיד until the end of his days to pronounce the חולם as 'O' both in 'davening' and in reading תורה. הרב נתן שטערן of Monsey, N.Y. testified that his grandfather, הרב הגאון יעקב קאמינעצקי זצ"ל, was מקפיד to pronounce every חולם in שמע as 'O' and not 'O'. This was corroborated by his son הרב אברהם קאמינעצקי and his daughter Rebbetzin Rivka Diskind. A חור once asked הרב הגאון משה פינשטיין זצ"ל the following question - his father (בעל תשובה) pronounces the חולם as 'O' and he attends a ישיבה where they all pronounce it as 'O', how should he conduct himself - should he follow his father's מנהג or pronounce it the ישיבה way? משה רב answered he should follow his father's מנהג and then added the following words "the pronunciation of the חולם as 'O' is probably the correct one". הרב זאב ראש הרב הגאון גיפטער זצ"ל the רב of Telz Yeshiva, was very מקפיד to pronounce the חולם AS 'O' and not 'O', at all times and not just in שמע קריאת. He was מקפיד as well in all other 'דקדוקים' such as proper accents, etc..

The Pronunciation of the חולם Vowel

SECOND PROOF (Pronunciation during שמע קריאת)

The pronunciation of the חולם as ‘O^y’ seems to be a relatively recent phenomenon - the last 150 to 200 years or so - and was due to the influence of the migrating Jews from country to country in Europe during the upheavals that occurred in the nineteenth century!! - From ספרים before that time we see that the sound of ‘O^y’ for a חולם was unknown. - for example the סדור of הרב סופר, שבתני סופר, יסוד ושורש העבודה, and others - point out how to be careful in the pronunciation of שמע קריאת - one of the points they make is to be careful to separate the attached - that is not to blend two words together (*where the last letter of the first word is the same as the first letter of the 2nd word*) such as בְּכַל | לְבַבְךָ (one should make a very slight pause between the two words) so that the two ‘למ”דים’ should be heard - and not as one ‘למ”ד’ (if the 2 words would be said together). Likewise, one should make a pause between אֶשֶׁר | מְצוֹתַי - so that the יו”ד at the end of מְצוֹתַי (Which is a ‘y’ sound) should not make the word אֶשֶׁר, which follows it, sound like ‘אֶשֶׁר’. - Likewise, every conceivable combination of words in שמע קריאת, which if read without pause, would make them sound otherwise is pointed out. If the חולם were pronounced ‘O^y’ - then one ought to be careful separating like sounding letters for example וְלֹא יִהְיֶה and בְּעֵתוֹ יוֹרֶה. If בְּעֵתוֹ were pronounced as “B’eetoy” and וְלֹא were pronounced as “V’loy” - because of the ‘Y’ sounds at the end of those two words - they certainly would have pointed out to be careful to separate them from the words that follow them - namely יִהְיֶה and יוֹרֶה - so as not to make the two ‘Y’s sound as one ‘Y’, (*as they pointed out by all the other words where the last letters of one word would be blended with the with the first letters of the next word, and the letters would sound like one letter.*) b) וְיִזְכְּרֶתֶם and אוֹתוֹ which if אוֹתוֹ were pronounced ‘Oysoy’ the ‘Y’ sound at the end would blend with the next word וְיִזְכְּרֶתֶם and sound like “וְיִזְכְּרֶתֶם” but since its not mentioned - it is clear that the חולם was not pronounced as ‘O^y’.

OBSERVATION!

It is strange that those who pronounce God’s name (אֲדוֹנָי) as “Adoynoy”, have not realized a contradiction מְנִיחַ וְנִיחָה - that the חולם over the דָּלֶת in God’s name has the same sound as the קָמֶץ-יו”ד at the of the word - that is the sound of the חולם which comes from the lips, should have the same sound as קָמֶץ-יו”ד which comes from the throat and palate respectively? and are two different vowels entirely! Why should or could they sound the same?

OBSERVATION!

The usage of certain terms today should also be an indication of the sound of ‘O^u’ being retained even by those who say ‘O^y’! For example; we wish each other a “Gut Yom Tov” - no one says “Gut Yoym Toyv”. likewise there are; יוֹרְשֵׁים, רֹאשׁ הַשָּׁנָה, שׁוֹחֲטִים, רוֹצְחִים, מְזֵל טוֹב, and others.

THIRD PROOF (FROM תנ”ך)

STEP 1 - We find in all of תנ”ך that when a word begins with one of the כָּפֶת letters, if the word right before it ends with an open syllable - that is, the last sound the word makes is a vowel - then there is no דָּגֶשׁ in the כָּפֶת letter. - i.e. in שמע קריאת-בְּדֶרֶךְ. The last sound one hears in the first word is the קָמֶץ- therefore an open syllable - there is no דָּגֶשׁ in the ב in the next word. Another example - לֹא תִתֵּן - since the last sound of לֹא is a vowel (the ‘O^u’ sound) there is no דָּגֶשׁ in the ב in the next word and instead of תִּתֵּן it becomes תִּתֵּן. [If the לֹא is pronounced ‘loy’ the שִׁגָּר should appear in תִּתֵּן]. This is true throughout all of תנ”ך.

(By the way the above rule is NOT applied when there is a pause [like a comma or period] between two words, i.e. ‘וְלֹאֲבָדוֹ בְּכָל’, since both first words have ta-amim that are considered a stop (like a comma) so in spite of them ending with an open syllable, the word following retains the דָּגֶשׁ. - The reason for the דָּגֶשׁ, is for ease of pronunciation - it is easier to blend an open

The Pronunciation of the חולם Vowel

syllable with one of the above six letters when the דגש is removed than with the דגש. Therefore, if there were a pause between the two words, blending them could not be done, and the rule doesn't apply. Another case where it does not apply is, where it would cause a problem in pronunciation - i.e. בַּשְׁבֵּתָהּ בְּבִיתָהּ - to change the ב to a בּ in the second word and have to read the word - בְּבִיתָהּ is too problematic and not easy to pronounce, therefore the דגש is retained and the rule is not applied.)

STEP 2 - When a word begins with one of the כָּתּ בָּגְד letters and the word right before it ends with a closed syllable - the last sound the word makes is a consonant - then the כָּתּ בָּגְד letters of the following word retains the דגש, i.e. מְזוּזוֹת בֵּיתָהּ.

STEP 3 - The letter יו"ד ("Y" in english) functions most times as a consonant and sometimes as a vowel. It functions as a consonant for example in the words יהיה, ילד, יד, etc.. It functions as a vowel - only when it follows one or two vowels - the חִירִיק or the צִירי - i.e. מי or בני. The reason being, since the יו"ד comes from that organ of speech called the 'Palate' (*according to the עיררה*), and the two vowels - the חִירִיק and the צִירי also come from the 'Palate' - they blend together, and the יו"ד takes on the property of a vowel. That is why in all of תנ"ך whenever a word ends with a יו"ד the vowel before it is a חִירִיק or a צִירי, it is considered an "open syllable" (*the last sound heard is 'ee' or 'ay'*) - if the following word begins with one of the כָּתּ בָּגְד letters, the דגש is removed from those letters. i.e. בְּרֵאשִׁית פֶּרֶק אֶחָד, וְגַם, וְיָמֵי בְנֵיכֶם, פְּנִי בְּגִדְהֶם and in (ויקרא כו:כב) וְהִשְׁלַכְתִּי בְּכֶם.

STEP 4 - When a word ends with a יו"ד and the vowel proceeding it - is not a חִירִיק or a צִירי - but it is either a, קמץ, חולם, or שוּרֵק - then the יו"ד is considered a consonant. (*because the sound of the פֶּתַח the קמץ comes from the throat - and the sound of the חולם and the שוּרֵק come from the lips - there is no blending with the יו"ד which comes from the palate - it is therefore considered a consonant in these cases.*). Throughout all of תנ"ך whenever a words ends with a יו"ד preceded by one of the vowels that is not a חִירִיק or a צִירי and the next word begins with one of the כָּתּ בָּגְד letters, the דגש in the כָּתּ בָּגְד letter is retained. - (*where the יו"ד is proceeded by a פֶּתַח*) מְצוֹתֵי פֶתַח and in (ויקרא כו:ג) תִּשְׁמְרוּ בְּחֻקֵּי תַמְאָסוּ (ויקרא כו:טז) וְשָׁפְתֵי תַפְתַּח and (תהלים נא:ז) אֲדָנִי בְּגֹדוֹ (דניאל א:ב) and in (ויקרא ב:טו) קְלוּי בְּאֵשׁ as in שוּרֵק.

In these instances the יו"ד closes the syllable, as it is a consonant, the דגש is retained in the כָּתּ בָּגְד letters that follow it.

STEP 5 - In all of תנ"ך we find - that when a יו"ד at the end of a word is proceeded by a חולם as in the word גוי - and if followed by a word that begins with a כָּתּ בָּגְד letter - the כָּתּ בָּגְד letter retains the דגש - i.e. גוֹי בְּגוֹי (דברי הימים ב טו:ו) and גוֹי בְּגוֹי (צפניה ב:ה) and everywhere it is written גוֹי גְדוֹל (דברים ה:ז) - (numerous places - one example - גוֹי גְדוֹל always has a דגש. Other examples - (ישעיה ל:א) בְּנִים הוּא, and (ישעיה נה:א) הוּא כָּל -

Whereas - in all of תנ"ך we find - any word that ends with just a חולם and is followed by a word that begins with a כָּתּ בָּגְד letter then the דגש is always removed from that כָּתּ בָּגְד letter. This shows that a word ending in a חולם is an 'Open Syllable' and a vowel. - In דברים יג:ה there are four words that end with a חולם followed by four words that begin with a כָּתּ בָּגְד letter that the דגש was removed - because it followed an 'Open Syllable' word. We see clearly that a חולם at the end of a word is an 'Open Syllable'. We see from above that a word that ends with a יו"ד following a חולם closes the syllable. This is in all of תנ"ך!

The Pronunciation of the חולם Vowel

CONCLUSION!

It is therefore clear, from above, that whenever one pronounces a חולם as an “O” he is adding a ר”ל, יו”ד, to a word which does not belong. Therefore when one pronounces God’s name as “A-DOY-NOY”, he is adding a יו”ד - no different from adding any another letter for instance “A-DO-B-NOY” or “A-DO-G-NOY” which has no קדושה whatsoever. (*It is no different from the מַחֲלָה [sickness] which is frequently heard, people saying God’s name as “adEE-noy” [changing the חולם to an ‘ee’] or “ad’noy” [omitting the חולם completely] or “adono” [omitting the יו”ד at the end of God’s name] all of which also have no קדושה whatsoever*) Therefore it would seem that any ברכה said with ‘A-DOY-NOY’ (or “a-dee-noy” or “ad’-noy”) has no קדושה and no אָמֵן should be answered. (*It would probably be an “אמן יתומה”*) Furthermore, it would seem that one who pronounces God’s name with an ‘O’ has never made a ברכה, nor has been יוצא מצות קריאת שמע.

In the השיבה שופטינו of the ברכה of ש”ץ (in שמונה עשרה) ended the ברכה of חזון איש with “מלך אויב צדקה ומשפט” (*אויב instead of אוהב*) - it is well known, (*and brought in a number of ספרים*) that the חזון איש would not answer אמן.

Some people wish to be quote the מדרש in שיר השירים רבה on the פסוק “ודגלו עלי אהבה”, - the מדרש seems to indicate that any mistake in wording or pronunciation is acceptable to God. - After a lengthy discussion regarding the above מדרש concludes (*with the corroborating testimony from הרב ש. גרינעמאן* - *that the חזון איש agrees*) that the מדרש is only discussing a case of (1) an עם הארץ, (2) a תינוק, (3) an אונס, and (4) there is no one to learn from, - only in such cases is there a special ‘Love’ from God for their efforts and intentions - but the מצוה is still not considered fulfilled.”

But why look for הַתְּרִים? In a מדרש (שיר השירים), one can see the seriousness of proper pronunciation. In רבי חייא רבינו הקדש (רבי יהודה הנשיא) גמרא מגילה (דף כד:): *“וְחִכִּיתִי לַד’”* (And I will wait for God) he is being מְחַרֵּף and מְגַדֵּף (*He has reviled and blasphemed God*). רש”י explains that רבי חייא pronounced a ה instead of a ח (*not unlike our difficulty in America with this sound -since there is no ח in English*), - instead of saying the word וְחִכִּיתִי with a ח (And I will wait for God), he said וְחִכִּיתִי with a ה (And I will smite God). תוספות point out - it was not impossible for רבי חייא to vocalize a ח, but if he concentrated with difficulty, he could pronounce it. Now we can be sure that רבי חייא had the proper כוונה when he said the word וְחִכִּיתִי - still רבינו הקדש castigated him in the strongest terms. (In spite of the fact that it was רבי חייא’s מסורה).

How careful must one be in pronunciation - it may lead to חס ושלום, חירוף & גידוף. (*Like saying בַּלְגוֹרָת (no powers) instead of גְּבוּרָת (Master of mighty acts), or in [שירת הים] הַיָּם (the nation shot at ...) instead of הַיָּרֵא (the nation feared God). etc., etc..*)

Some people point out that it is unnecessary to be careful in the pronunciation of the words or letters in קריאת שמע since we rule in accordance רבי יוסי (פרק ב' משנה ג') which states “if one reads (קריאת שמע) and is not meticulous in its letters - רבי יוסי says one has fulfilled one’s obligation. The משנה ברורה (סימן סב, א) explains רבי יוסי differently way. (*After seeing the above, one should be careful to pronounce the ה in the word חִבּוּלָה in order to fulfill ones obligation*).

It would be appropriate at this time to point out that the ‘סוד ושרש העבודה’ (צוּאָה סימן ב') states that the long and bitter גלות is due to the fact that Jews do not pronounce the letters, vowels and דְּגָשִׁים correctly during davening, and that such flawed prayers do not accomplish anything in the upper worlds.

אֲדֹנָי

משנה ברורה אורח חיים סימן ה' סעיף קטן ב':

בנקודת אדני דהיינו מאלף בחטף פתח אבל לא בפתח לבד או בשב"א לבד והר' בחולם והגון בקמץ וידגיש היו"ד שתהא ניכרת יפה רק בכונה יכוין לשם הוייה.

There are various מנהגים, how to pronounce the שם השם.

American / Sephardic Pronunciation

British / German Pronunciation

Ahdonoy/Adonai [Short 'O' Sound]

Ahdaunoy/Ahdounoy [Long 'O' Sound]

Rav Shimon Schwab זצ"ל¹ writes, "the most important word in all of our תפילות is the Name of הקדוש ברוך הוא. In place of the Ineffable Name, which is written י־הוֹיָה, we use אדני (my Master), the plural of word אדון with the first person singular pronominal suffix. This word is written with a חולם, which can be pronounced differently, depending on individual מנהגים. However, it is certainly not pronounced "EE." Consequently, the often mispronounced "ahdeenoy" 'אֲדֵנָי' (or "ahd'noy" 'אֲדָנָי') are **not** the Name of הקדוש ברוך הוא and are totally meaningless. The use of this word for שם הקדוש is a travesty, and those who pronounce it this way should be corrected."

The פתח under the א is a חטף פתח. חטף comes from the word לְחַטֹּף "to cut off". Therefore the accent is not on the first syllable (אֲדֵנָי). To accent the second syllable in הרב יעקב עמדין's opinion may be considered 'חירוף וגידוף' and moreover according to the נודע ביהודה it is simply incorrect. It is deplorable that there are חזנים who insist upon accenting the second syllable, and feel that the melody demands this pronunciation, as if the melody rather than the הלכה were the standard.

The accent is therefore on the last syllable.

"אבל בשם הנכבד למה יגרע שם אבינו מלבוא בו הטעם כמשפטו הלא הנו"ן נקודה בת"ג ונח נראה ולית כאן ספיקא שהטעם מלרע ולא שמענו מעולם שום פקפוק בדבר זה וכל המשנה אינו אלא טועה והמחזיק במחלוקת ועומד על דעתו לקרות מלעיל הוא עצמו מלרע וידו על התחתונה."

שו"ת נודע ביהודה, (או"ח מהדורא קמא, ס' ב')

1. ראשי תיבות וְכִּי לְבָרְכָהּ (משלי יז) ועיין גמ' יומא לה:.

המעמים בספרי תהלים, משלי, איוב

from "The PSALMS" with commentary by זצ"ל הרב שמשון רפאל הירש

The accents used in the Book of תהלים deserve to be given just as much consideration with respect to their relevance in its interpretation as the accents which are employed in the other books of the Scriptures. However, it must be understood that in part they have a different value and are designated by other names in the Books of תהלים, משלי and איוב (ספרי א ב ת) than in the remaining books. We therefore present here a list of the accents occurring in the ספרי א ב ת, which is based on the one included in the edition of 1825 by Heidenheim.

THE TWELVE 'SEPARATING' ACCENTS

א (תהלים ה:י) כי אין בפיהו: פזר, as in: פזר.

ב (תהלים ה:ה) כי | לא אל: מהפך לגרמיה, as in: מהפך לגרמיה.

ג (תהלים כו:א) לדוד | שפמני: אזלא לגרמיה, as in: אזלא לגרמיה.

ד is distinguished from the רביע קטן by its greater separating effect and sometimes also transforms שוא into a vowel, as in: (תהלים לו:כ) כי רשעים יאבדו, or in: (תהלים כו) גרננה בישועתך.

ה, עולה ויורד, has a lesser separating effect and is always followed by a רביע קטן, as in: (תהלים ב:ז) אספרה אל תק.

ו, צינור, is a זרקא which is always placed at the end of a word when the stress is on the next to the last syllable, as in: (תהלים לב:ט) כסום כפרד, or as in: (תהלים נג:ו) פחדו פחד. It must be distinguished from the 'joining' צינורית, which occurs together with מרכא or מהפך and precedes the stressed syllable, as in: (תהלים סט:ז) אל יבושו בי קיוד. In this פסוק צינורית is placed at the end and צינור at the beginning of the word. (תהלים כד:ח) מי זה מלך is accented with a צינורית.

ז, עולה ויורד, is the accent which has the greatest effect in separating parts of sentences from each other. Its value in this respect is the same as that of the אתנח in the other books of תנ"ך. In fact, the אתנח in the ספרי א ב ת is weakened in its effect when preceded by an עולה ויורד, e.g., in תהלים א:א,ג. The עולה ויורד consists of a מרכא *underneath* the stressed syllable and of a מהפך *above* the preceding syllable, as in: (תהלים נה:כג) ילכלך, (ibid. 8) בחסךך, (תהלים לא:ג) מהרה הצילנו. In case of a monosyllabic word, or when in a two syllable word the מרכא is placed underneath the first letter, then the מהפך is placed at the end of the preceding word, as in: (תהלים) אבפרה אל תק. (תהלים א:ג) פלני מים, (ב:ז) מק. When such a word itself takes no accent, as in the examples just cited, then the מהפך takes the place of a מקף.

ח, דחי, is a טפחא which appears always at the beginning of a word in front of the initial vowel, even if the latter is not stressed. It must be distinguished from the טפחא, which is always found on the stressed syllable, is called טפחא מאילא and serves in a connecting function. The accent in (תהלים א:ג) ועלהו לא יבול is a דחי, whereas (ibid.) ובל אשר יעשה is accented with a טפחא מאילא. In all monosyllabic words containing the vowels שורק or חולם the דחי must always be placed in front of the first letter, as underneath it, it would be a טפחא מאילא. In (תהלים כט:יא) עז לעמו it is דחי, but in (תהלים עג:א) אך טוב it is טפחא מאילא.

המעמדים בספרי תהלים, משלי, איוב

מורינו הרב שמשון רפאל הירש זצ"ל from "The PSALMS" with commentary by

מֵאֲחַד has a separating effect only (as in the other books of תנ"ך) if it is not preceded by an עולה ויורד in the same sentence, e.g., in תהלים א:ד,ה,ו (Cf. ז above).

יִרְבִּיעַ, the רביע is always placed on the stressed syllable and the גרש on the first letter, as in: יבושו רשעים (תהלים לא:יח), or as in: ממצוקותיהם (תהלים קז:ו). However, if the first letter is also stressed, then רביע and גרש are placed together above it, as in: על יתר (תהלים לא:כה).

יִיָּאֵל, is always followed by a vertical line, which is similar to a פסק, in order to distinguish it from the שלשלת קטנה, which belongs to the group of 'joining' accents. In לדר ודר (תהלים פט:ב) it is a גדולה של, whereas in מלאך ד' (תהלים לד:ח) it is a קטנה של.

יִפְסֹק, is a סוף פסוק which which closes a sentence as in the other books.

THE NINE 'JOINING' ACCENTS

צִינּוּרִית, is sometimes found in connection with צינורית in order to distinguish it from מהפך, as in: הושיעני (תהלים ג:ח) קוֹמֶה | הוֹשִׁיעֵנִי.

מֵרְכָא, is sometimes found in connection with צינורית in order to distinguish it from עולה ויורד, as in: נֶאֱמַר (תהלים יג).

אֶזְלָא. -

שׁוֹפֵר הוֹלֵךְ מִלְמַטָּה, is found underneath a letter and is called מונה.

שׁוֹפֵר הוֹלֵךְ מִלְמַעְלָה, is found above a letter and is also called עליו.

גִּלְגַּל, is also called ירח בן יומו.

טַפְחָא מֵאִילָא (דחי. Cf.).

צִינּוּרִית, occurs only in connection with מהפך and מרכא and always precedes them so as to mark them as joining accents (Cf. א and ב). It may be distinguished from the 'separating' צינור by its position (Cf. ibid.). When a צינורית occurs with two monosyllabic words, which by rights should be connected with a מקף, a צינורית is always placed above the beginning of the word which precedes the one accented with a מהפך or מרכא and thus takes over the function of a מקף, as in: כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ (תהלים צה:ז).

שֵׁלְשֵׁלֶת קֶטְנָה, is never followed by a vertical line.

All the remaining accents which occur in the other books of תנ"ך, but are not enumerated in the foregoing, are not found in the ספרי א ב ג, except in the introductory and concluding פסוקים of the Book of איוב.

A Brief History Of German Jews In Chicago

1832

The first Jew, **Morris Baumgarten**, arrives in Chicago.

1837

The City of Chicago, with it's five thousand inhabitants, is incorporated as a city.

1840

Morris Baumgarten is followed by **Isaac Ziegler**, the brothers **Benedict** and **Jacob Shubert** and **Phillip Newburgh**. The following settle in Chicago between the years 1840 and 1844: **H. Fuller, Jacob Fuller, Marx L. Mayer, Rosbach, Isaac Engle, B. Stern, A. Frank, Marcus Peisser, Levi Rosenfeld, Jacob Rosenberg, Morris Einstein**, the brothers **Julius, Abraham** and **Moses Kohn, James Marks**, the two brothers **Benjamin** and **Henry Meyer**, and **Mayer Klein** the first Chazzan in Illinois.

1845

Religious services are held for the first time in the Jewish settlement of Chicago, on **Yom Kippur**, in a small room above a store on Wells and Lake streets. The following persons are present: **Benedict Shubert, Jacob Rosenberg, S. Friedheim**, who live at Pigeon Woods, west of Elgin, Illinois, the Bavarian brothers **Julius, Abraham, Morris** and **Mayer Kohn**, who had come to Chicago from New York City. **Harry Benjamin, Philip Newburgh** and **Mayer Klein**. The last two officiate as chazzonim. **Jewish Burial Ground Society** founded - the first Jewish organization in Chicago.

1846

The second public services are held on **Yom Kippur**, also in a private room, above the store of **Messrs. Rosenfeld & Rosenberg**, 155 Lake Street. The chazzonim this time were **Philip Newburgh** and **Abraham Kohn**. Not many more persons are present at this service than at the first. A **Jewish cemetery** is established near Lake Michigan just north of North Avenue, within what is now known as Lincoln Park.

1847

Kehillas Anshe Mayriv - Congregation of The Men Of The West - the first Jewish congregation in Chicago and possibly the Midwestern United States, is founded. The Kohn brothers, they had left their widowed mother Dila in New York. Mrs. Kohn would come only if she could be provided with kosher meat. Her sons hire a schochet from New York City, **Rabbi (Reverend) Ignatz Kunreuther**. **Rabbi Kunreuther** (1811-1884), was born in Gelnhausen near Frankfort-on-the-Main. The son of Rabbiner [Naftoli] Hirsch Levi Kunreuther, the last rabbi of Gelnhausen and head of the town's large yeshiva. While he

A Brief History Of German Jews In Chicago

was not an ordained rabbi, he was a chacham, a learned man. He was the schochet, chazzan, Torah reader, teacher and Minister of congregation. He is an upright and kindly character, well-versed in Talmud and Hebrew lore. He conducts the services at **K.A.M.** in accordance with the strict observances of Orthodoxy. **Rabbi Kunreuther** assembles the first Beth Din in the city. The rabbi's residence and the **K.A.M.** synagogue are spared from destruction by the Chicago Fire of 1871, while on the other side of the street, and north of it are completely burnt. **Rabbi Kunreuther** insists that his prayers (in accordance with Minhag Ashkenaz) saves that side of the street.

Abraham Kohn (1819-1871) born in Moenichsroth, Bavaria, Germany, becomes the leader of the Chicago Jewish community and serves as **K.A.M.**'s vice president and third President of from 1853 to 1856. He is an enthusiastic advocate of establishing a Rabbinical College in the United States. Abraham fights the battle of conservative Judaism against modern Reform. Not less attractive is the other side, the gentler side of his character: his detestation of human slavery. These two qualities are complimentary.

1849

The lot on Clark Street, between Adams and Quincy, is leased by **K.A.M.** for the erection of a permanent synagogue.

The first Jewish wedding in Chicago occurs, between **Jacob Rosenberg** and **Hannah Reese** (of the Michael Reese family).

1850

Chicago obtains its first Jewish Teacher, "Lehrer" **Leopold Mayer**. His first position is in Chicago as a private teacher of German and Hebrew. **Mr. Mayer** at once becomes a power force, and uses his influence to reform Judaism in Chicago. He makes it possible for later friends of reform, to establish the "Jüdischer Reformverein." It was this influence, which induces **K.A.M.** to entrust the instruction of its children to a progressive man like teacher **Godfrey Snydacker (Gottfried Schneidacker)**. Born in Westphalia, Germany. **Mr. Snydacker** receives an excellent education in the national schools. It is expected that he will teach the children in his new way and imbue them with his new thoughts of Judaism. He is a man of modern education and progressive ideas. His engagement is quite a step for a congregation, which is until now has been strictly Orthodox. For three years he is preacher of **K.A.M.**, and also teaches the day school in connection with the Congregation. When Sinai Congregation is formed in 1858, Mr. Snydacker becomes a member and is on several occasions, it's presiding officer.

1851

Kehillas Anshe Mayriv builds it's first Jewish house of worship, on Clark Street between Adams and Quincy, now the site of the Kluczynski Federal Building. The synagogue also houses the first mikveh (ritual bath) in Chicago.

A Brief History Of German Jews In Chicago

At **K.A.M.** from the start, **Minhag Frankfurt**, the rituals of the Jews from Frankfurt Am Main, is adopted, "but it doesn't take long before demands are made for a more 'reformed' ritual and more 'modern' services for the synagogue. The leaders of the congregation gradually yield, and grant a few concessions from time to time. Piyutim and Selichos are first abolished, then prayers are sung in the vernacular of the country, the organ is introduced and then a few more such 'slight reforms' are adopted. The kosher dietary laws though, are still strictly adhered to by most of the members of the congregation, and they therefore still require the services of a Schochet."

1852

Twenty Jews from Posen, Germany have become discontented enough to break off from **K.A.M.** (partly because of the majority of its members originating from Bavaria it has become known as the "Bayerische Shul") and found Chicago's second Jewish congregation, **Kehillath B'nai Shalom** which is more Orthodox and practices **Minhag Polin** as well as cultural differences between Eastern European and German immigrants, leads to creation of this new congregation.

1853

Rabbi Kunreuther sits on a Bais Din with a lay person **Samuel Straus**, as well as **Rabbi Isador Kalisch** (1816-1886), who journeys from Cleveland, Ohio to be the necessary third. The rabbinical court on which they sit had been convened to perform the conversion of **Caroline Hamlin** of Ohio, who marries (**Colonel**) **Marcus Spiegel**, a young Chicago Jew whose father **Moses Spiegel**, teaches in **K.A.M.**'s religious school. **Colonel Spiegel** one of the highest ranking Jewish officers in the Union Army during the American Civil War is mortally wounded during the Red River Campaign on May 4, 1864. His brother **Joseph Spiegel** founds the famous Spiegel Catalog in 1865.

Rabbi Kunreuther severs his connection with **K.A.M.** when his 'extreme' Orthodox views compel him to resign rather than to submit to innovations in the ritual. However, according to one document, he is actually expelled. Later in life, **Rabbi Kunreuther** engages in real estate and loans, in which he is very successful. **Mr. Snyder** is then appointed president of the congregation and engaged by the congregation as Torah reader and teacher.

1859

K.A.M. establishes an all-day school and also Sunday school.

1861

The question of ritual is still agitating the minds of the members. Resolutions are adopted in one meeting and reconsidered in another. **Minhag Hamburg** is proposed by one group, the **Merzbacher** Reform Prayer-Book by another. As a compromise **Minhag Frankfurt** is briefly reintroduced, and again discarded. The reform element of the congregation is by now restless and dissatisfied, and the conservative element unyielding and persistent.

A Brief History Of German Jews In Chicago

Towards the close of 1861 twenty-six members secede **K.A.M.** and form a new organization under the name **Sinai Congregation**. **Rabbi Kunreuther** is succeeded in the pulpit by **Rabbi Liebman Adler** (1812-1892), born in Lengsfeld, near Eisenach, Saxe-Weimar, Germany, a position he occupies continuously, with the exception of 1872-1876, until his retirement in 1882. **Rabbi Adler** was educated by prominent Hebrew scholars, including his father and the father of **Rabbi Kunreuther**. **Rabbi Adler** is an exceedingly modest and unassuming man. His congregation soon learns that he is a staunch abolitionist, but also equally strong on the need for reconciliation after the Civil War. He abhors every kind of polemic, every expression of unkindness. In his religious views he is conservative: yet his conservatism does not prevent him from feeling the necessity to introduce, to a moderate extent, some reform in the liturgy of his congregation and in the ceremonial life of his people.

1864

Kehillath Bnai Shalom's first synagogue is built on Harrison Street and Fourth Avenue. (In 1906, **Kehillath B'nai Shalom**, Chicago's second Jewish congregation, merges with **Temple Isaiah Israel**.)

1870

Rabbi Aaron J. Messing (1840-1916) born in Argenau, Germany becomes **Kehillath B'nai Shalom's** first rabbi. He is the son of a well-known Hebrew author, **Rabbi Joseph Messing**. He leaves the congregation for three years, assuming the pulpit of Congregation Sherith Israel in San Francisco. His understanding is that the synagogue is Orthodox. **Rabbi Messing** does not know that there are important elements within the congregation that favor modest reforms in the practices of the Congregation. One of those reforms concerns mixed seating. Some time before, they have abolished separate seating. To what extent **Rabbi Messing** knew of the situation is indicated in a letter: "I will have a lot of work to do in order to lead them on the right track back to Torah Judaism." He returns to Chicago in 1873, and remains until 1876, when the second Chicago fire leaves the Congregation without a rabbi or a home. He then returns to San Francisco and serves Congregation Beth Israel with grand success from 1877 to 1890. The congregation is at this time more in tune with his Orthodoxy. In 1890, **Rabbi Messing** returns to Chicago for the third time, and resumes his ministry here. He is Chicago's first brilliant Jewish public orator.

1871

A fledgling minyan of Austro-Hungarian Jews rents space in an assembly hall at the corner of Peoria and Ohio Streets. **Gemeinde Rodef Sholom**—the first to meet in Chicago after the Great Fire—is born.

1872

Gemeinde Rodef Sholom purchases the wood frame of an old Norwegian Lutheran church on the corner of Huron and May Streets. The synagogue then moves the structure to land it has purchased, on the corner of Huron

A Brief History Of German Jews In Chicago

and Peoria Streets. Shabbos morning services are held in the Orthodox tradition with leadership largely provided by the **Rabbi Ignatz Kunreuther** who walks a considerable distance from his home on Harrison Street and Fourth Avenue, to officiate at the minyan. **Rabbi Kunreuther** officiates there for approximately one year. At this time, the congregation is composed entirely of German-speaking immigrants from Central Europe, mainly from Bohemia, Silesia (a region comprising parts of Germany, Poland and Czechoslovakia), and Austria-Hungary, with several additional members from central Germany. The liturgy and ritual practice are derived in large part from the services at older Central European synagogues, and the Divrei Torah are delivered in either Hebrew or German.

1873

Rabbi Dr. Herman Eliassof (1849-1918) born in Vilna, Lithuania, arrives in Chicago. With a highly favorable recommendation from **K.A.M.**'s German Reform Rabbi **Reverend Dr. Michaelis Machol** (1845-1912), **Dr. Eliassof** is hired and installed as the first official rabbi of **Rodef Sholom**. He possesses a good Rabbinic training, and has mastered the Hebrew, English, and German languages. He goes on to teach both Hebrew and German. He does not occupy the pulpit for long. He also becomes the Principal of the Sabbath School of **K.A.M.** in 1897. Early in the Twentieth Century, the congregation changes it's name to **Temple Beth-El** and becomes a Reform congregation.

Congregation Anshe Emet is founded. It is the first synagogue since 1852 begun by German Jews, which is not established as a Reform but a Conservative congregation.

1895-1896

Isaiah Temple is organized, and **Temple Israel** is organized in 1896.

1874

K.A.M. officially becomes a Reform congregation.

1906

Temple Israel merges with **Kehillath B'nai Sholom**, the second oldest Jewish congregation in Illinois. **Temple Isaiah** merges with **B'nai Sholom Temple Israel**; the merged congregation takes the name **Temple Isaiah Israel**.

1936

[North Side] The **Sport Center of Jewish Youth** is established a sports and social club on Chicago's North Side by Jewish refugees of Nazi persecution, who come to Chicago from Germany and Austria in the mid 1930's. They are followed by Holocaust survivors from Europe, Australia, China, Cuba and Latin America. The **Sport Center of Jewish Youth** later evolves as the **North Center of Jewish Youth**. In 1946, The first full time rabbi, **Rabbi Davin Schoenberger** (who performed the marriage of Anne Frank's parents) suggests, the **North Center of Jewish Youth's** name be changed to **Temple Ezra**. In 1962, **Temple Ezra** joins the United Synagogue of America and in 1967, the congregation changes its name to **Ezra Congregation** in order to formally identify with the Conservative Movement.

A Brief History Of German Jews In Chicago

[South Side] The **Jewish Center** also begins with the arrival of refugees of Nazi persecution, young and old, who come to Chicago from Germany and Austria in the mid 1930's and by Holocaust survivors who arrive from Europe, Australia, China, Cuba and Latin America after World War II. The **Jewish Center** negotiates with **Sinai Congregation** to conduct a separate services for the High Holy Days. In 1939, another group of unaffiliated newcomers forms Conservative Friday evening services. The group is incorporated by the State of Illinois in 1945 under the new name of **Habonim**. In 1946, both south side groups merge under the name **Habonim Jewish Center** and **Rabbi Bernard Wechsberg** is appointed its spiritual leader. In 1960, **Habonim** joins the United Synagogue of America.

1971

K.A.M. and Temple Isaiah Israel merge.

1973

Ezra and Habonim merge and become **Congregation Ezra-Habonim**.

1997

Congregation Ezra-Habonim splits into two segments, One segment of the congregation, merges with **Niles Township Jewish Congregation** and the synagogue building is sold. Those who remained members form **Congregation Ezra-Habonim, the Rogers Park Conservative Synagogue** which shares the facilities of **Temple Menorah**. They remain an independent synagogue until their merger with **Ner Tamid Congregation**. In 2007, **Ner Tamid - Ezra Habonim Congregation** merges with the **Egalitarian Minyan of Rogers Park**. The congregation currently rents space within the **Chedar Lubavitch Girls School** building.

2010

Kehillas Ashkenaz Chicago is founded by **Rabbi Rallis Wiesenthal**. **Kehillas Ashkenaz Chicago** holds monthly prayers services, in the **Temple Menorah** building. It is founded as a vehicle for Jews of German ancestry, to explore their rich traditions and customs.

2012

Kehillas Ashkenaz Chicago becomes the **Minhag Ashkenaz Minyan** and now meets on a monthly basis in **Congregation Knesset Israel Nusach Sefard of West Rogers Park's** Beis HaMedrash. The first minyan occurs on January 6, 2012 at **K.I.N.S.**, where the following people are in attendance:

Mara D'Asra, Rabbi Leonard Matanky
Rabbi Rallis Wiesenthal
Rabbi Moshe Kahn
Rabbi Aaron Jacoby
Dr. Jordan Pollack
Dr. Edward Loew
Mr. David Bier

Mr. Mitchell Goldberg
Mr. Barry Goldberg
Mr. Mark Lebovitz
Mr. Neil Harris
Mr. Mattan Meital
Mr. James Mainzer
Mr. Yitzi Cohen

Remember The Teaching Of Moses My Servant (מלאכי ג:כב) זְכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי!

Above the entrance of the Bad Homburg Community House was inscribed with these words:

My Family Customs, Memoirs and Traditions

Many years ago מורינו הרב המבורגר שליט"א gave me the following sage advice; "Write down your family traditions!" In this way, you will create a written record to pass down to the coming generations. No matter at what observance level you currently find yourself or how limited your recollection of your traditions are, time will only make those memories all the fainter! I encourage you to utilize these last few pages of the siddur to begin the process. (I categorized my family customs and traditions in the following manner; ימי חול, יום טוב, שבת, ימי נוראים etc.)

Remember The Teaching Of Moses My Servant (מלאכי ג:כב) **זָכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי!**

Lined area for writing.

נשלם הסדור: בעזרת אלוה על כל אלהים:
לסדר ולפרט פִּי-גִדּוּל אֶתָּה וְעֵשֶׂה נִפְלְאוֹת אֶתָּה אֱלֹהִים לְבָרְךָ לֵפ"ק:

על ידי הפועל העומק במלאכת הקודש באמונה
הרב שלמה הירץ בן ר' משה וויזענטאל יצ"ו:

Rabbi Rallis Hermann Wiesenthal

עיר אבותינו ק"ק באד הומבורג פ' ד' ה' במדינות אשכנז:
לעת עתה מלאכת הקודש בק"ק שיקגו אילינוי בארצות הברית:

(גמ' ברכות ו:): אָמַר רַבִּי חֵלְבֹּא אָמַר רַב הוּנָא, כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יְרֵאת שָׁמַיִם דְּבִרְיוּ נִשְׁמְעִין, שְׁנַאֲמַר:

'סוֹף דְּבַר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת-הַאֱלֹהִים יֵרָא וְאֶת-מִצְוֹתָיו שִׁמּוֹר כִּי-זֶה כָל-הָאָדָם:

(קבלת יציג)

תם ונשלם תהלה לאל בורא עולם:

ששששש

שש

ש

